תוספתא כפשוטה

באור ארוך לתוספתא

מאת

שאול בהר"ר משה ז"ל ליברמן

סדר זרעים חלק ב

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

הוצאת מכון מאיר ליב רבינוביץ
ע"י
בית המדרש לרבנים שבאמריקה
נויארק תשט"ו

סדר זרעים

חלק ב

שביעית 481–595

כלאים 596–665

מעשרות 666–711

מעשר שני 712–790

חלה 791–813

ערלה 814–822

בכורים 823–855

מפתחות 857–872

מסכת שביעית

פ"א

1—2. וחורשין כל בית סאה בשבילן. במשנתנו ריש פ"א: עד אימתי חורשין בשדהי האילן ערב שביעית, ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי, וב"ה אומרים עד העצרת. ולא נתבאר במשנה זו מהו השטח שחורשין בשדה האילן. אמנם במ"ב שם מפורש: איזהו שדה האילן וכו', חורשין כל בית סאה בשבילן, מ"מ אפשר לומר שזו היא משנה אחרונה המפרשת את הראשונה אבל במשנה הראשונה עצמה לא נזכר כלל שחורשין כל בית סאה בשביל האילנות, ואפשר לפרשה שאין חורשין בבית האילן[2] אלא חלק הקרקע לצורך האילן ולא יותר.[3] ולפ"ז מפרש כאן ר"מ שחורשין כל בית סאה בשביל שלשה אילנות, עיין מ"ש להלן.

2. שתהא מטעתן ממטע עשרה לבית סאה. כלומר, שלא יהו רחוקים אחד מן השני יותר מכאילו היו עשרה אילנות בבית סאה. ובית סאה היא חמשים על חמשים, כלומר, אלפים וחמש מאות אמות מרובעות, ונמצא שבנטועים ממטע עשרה לבית סאה מגיע לכל אילן מאתים וחמש מאות אמות מרובעות, כלומר, ט"ז אמה על ט"ז אמה פחות משהוא,[4] ח' אמות לכל צד. ולפ"ז כשיש בין אילן הראשון והשני ט"ז אמה (ח' אמה לכל אילן), וכן בין השני לשלישי, הרי בין כולם ל"ב אמה, וח' אמות בין הראשון לגדר וכן בין השלישי לגדר, וב' אמות מקום האילנות, נמצא הכל חמשים אמה.[5] אבל אם יש בין אילן לאילן יותר משיעור זה אינן מצטרפין, עיין להלן שו' 6 ומש"ש.[6]

2—3. דברי ר' מאיר ור' יהודה. ר' יוסה ור' שמעון או' וכו'. וכן מעתיק בפ"מ פ"ב ה"א, וכן היתה הגירסא לפני הריבמ"ץ (עיי"ש פ"א סמ"ב), וזוגי זוגי קתני. ובד: ור' יוסי ור' שמעון אומר וכו', ולפ"ז ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי בחדא שיטתא. ובכי"ע: דברי ר' מאיר ר' יהודה ור' יוסי אומ' וכו'. ודברי ר"ש חסרים שם, ונוסח „מתוקן" הוא, מפני דברי ר"ש בפ"ב מ"א. והנכון כלפנינו, וכן מוכח מן הירושלמי, עיין להלן.

3. אין חורשין להן אלא צרכן. בפ"א מ"ב מפורש: חורשים כל בית סאה בשבילם. ומתוך סגנון המשנה שם ברור שהיא מפרשת את מחלוקת ב"ש וב"ה שבמ"א (עיין מ"ש בריש פירקין). ברם בירושלמי רפ"ב מוכח שהיתה קיימת משנה ראשונה ומשנה אחרונה במחלוקת ב"ש וב"ה. והואיל ונוכיח להלן שתקנת ר"ג ובית דינו היא של רבן גמליאל ברבי,

[1] כ"ה במשנה ד' נפולי, בד"ו, במשנה שבירושלמי, בכ"י פרמה, בקטעים מן הגניזה ובבבלי מו"ק נ' ב'. ובשאר נוסחאות: שדה. ועיין מ"ש להלן.

[2] בפ"ב מ"א, במשנה שבירושלמי ובבבלי מו"ק הנ"ל: עד אימתי חורשין שדה הלבן. ובדברי ר' שמעון שם בכל הנוסחאות כולן שם: בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן וכו'. וכנראה שברוב הנוסחאות ששנו אף ברישא: בשדה הלבן היא באשגרה מן הסיפא, ובדברי ר' שמעון הגירסא בכל הנוסחאות: בשדה האילן. עיין מ"ש להלן.

[3] ואף לצורך האילן אין חורשין עד ר"ה. עיין בתוספ' אנשי שם פ"א מ"ב. והנכון בששנים לדוד פ"ב מ"ב.

[4] עיין בבלי ב"ב כ"ז א', ערכין י"ד א' וברש"י ובתוספ' שם. ועיין להלן ב"ב פ"ד ה"א ומ"ש בתסד"ר עמ' 140 בשם ס' המלחמות ב"ב פ"ד ועליות דר' יונה שם ל"ו ב'.

[5] עיין בבלי ב"ב הנ"ל ובירושלמי כאן פ"א ה"ה, ל"ג ע"ב. עיי"ש במפרשים.

[6] ועיין רש"י סוכה ל"ד א' ד"ה עשר. ובחנם הקיפו שם את המלים „ממטע עשרה".

הרי אי אפשר כלל לייחס לר"מ ולר"ש משנה אחרונה שהיא משנת ר"ג ברבי. וקרוב לוודאי בעיני שכוונת הירושלמי היא למחלוקת ר"מ ור"ש כאן.[7] ומשנתנו בפ"א היא כר"מ, ולפי דבריו מ"ב מפרשת את מ"א, וזו היא משנה אחרונה, שלפיה נחלקו ב"ש וב"ה עד אימתי חורשין בשדה האילן. אבל לפי משנה ראשונה כולם מודים שאין חורשין אלא כל זמן שהוא יפה לפרי. ור"ש חולק על ר"מ, ולשיטתיה המחלוקת של ב"ש וב"ה במ"א היא משנה ראשונה, וכולם מודים שאין חורשין אלא לצורך האילן, אבל לפי משנה אחרונה התקינו שיהו חורשים כל בית סאה בשבילם עד העצרת (ואין כאן הודאה של ב"ש לב"ה, אלא תקנה חדשה).

ולפי זה, ורק לפי זה, תתבאר שיטת הירושלמי שאין להבין אותה כלל, לפי פירוש המפרשים. וכן שנינו במשנתנו רפ"ב: עד אימתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית, עד שתכלה הליחה, כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות. אמר ר' שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו, אלא בשדה הלבן עד הפסח, ובשדה[8] האילן עד עצרת. ואמרו עליה בירושלמי שם: מאן תנא לחה, ר' מאיר היא. ור' מאיר כבית שמאי,[9] ור' שמעון כבית הלל. ושואל הירושלמי: וכן אתינן מתני[10] ר' מאיר כב"ש ור"ש כב"ה.[11] ושוב שואל הירושלמי: אלא ר"מ כמשנה הראשונה,[12] ור"ש כמשנה אחרונה (ושנה כשיטת ב"ה), וכן אתינן מתני (כצ"ל) ר"מ כמשנה הראשונה ור"ש כמשנה אחרונה?[13] אלא ר"מ שנייה מחלוקת (כלומר, גם ר' מאיר וגם ר"ש סוברים כמשנה אחרונה, אלא ר"מ שנה אותה, את המשנה האחרונה, מחלוקת של ב"ש וב"ה, ולפיכך שנה במשנתנו פ"ב כמשנה ראשונה, שהיא לכולי עלמא כל זמן שהוא יפה לפרי) ור"ש שנייה כדברי הכל (כלומר, ר"ש שנה במשנה אחרונה כדברי הכל שחורשים עד העצרת, וכפי שאמרנו לעיל), ושניהם שנו את משנתנו בפ"ב ככולי עלמא, בלי מחלוקת.

3—4. כמה ריוח יהא ביניהן וכו'. כלומר, כמה יהיו קרובים זה לזה, אפילו אם יש הרבה אילנות בבית סאה. ועיין להלן שו' 14 ולהלן ב"ב פ"ד הי"א, ובמשנתנו פ"א סמ"ה, ומ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 140.

4. רבן שמעון בן גמליאל או' כדי שיהא בקר וכו'. וכ"ה להלן ה"ג (עיי"ש) ובמשנתנו הנ"ל.[14] ושיעורו ד' אמות, עיין בבלי ב"ב פ"ג א' (וירושלמי כאן פ"א ה"ד, ל"ג ע"ב). ובפחות מכאן עומדים להעקר, ואפילו אם יש יותר מג' אילנות ממטע בית סאה.

5. רבן גמליאל ובית דינו התקינו וכו'. וכן מעתיקים בשם התוספתא בפיה"מ להר"מ, ריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש פ"א סמ"א, כפו"פ פמ"ז עמ' תרכ"ח, אגודה ריש שביעית, קפ"ט ע"ג, רשב"ץ לאבות פ"א מט"ז, י"ב רע"ב. ובבבלי מו"ק ג' ב': ואמר ר"ש בן פזי

[7] כשיטת בעל פ"מ שם, אבל לא כפירושו.

[8] עיין לעיל הע' 2.

[9] שהרי ר"מ לא נתן כאן שיעור קבוע ושנה כמשנת ב"ש במשנתנו ריש מכילתין.

[10] כ"ה בכי"ר, וכצ"ל, כסיגנון הירושלמי בכל מקום. ולפנינו בטעות: מתניתא.

[11] כלומר, וכי כאן באנו לשנות מחלוקת זו, והרי עיקר מקומה הוא לעיל בריש פ"א. וסיגנון זה גם בירושלמי כאן פ"ד סה"ה, ל"ה ע"ב, מעשרות פ"ג ה"ג, נ' ע"ג, וגיטין פ"ז ה"ה, מ"ט ע"א. ואף שם הפירוש כן ויתבאר אי"ה במקומו.

[12] כלומר, ולפי משנה זו לא נחלקו ב"ש וב"ה כלל בשיעור הזמן, ולשניהם חורשים כל זמן שהוא יפה לפרי. עיין מ"ש לעיל בפנים.

[13] מ"וכן" וכו' עד "אחרונה" ליתא בגוף כ"ל ובכי"ר. ואין צורך בהוספה זו, משום שהכל היא שאלה, והירושלמי סמך על שאלתו לעיל, עיין לעיל הע' 11.

[14] במשנה שבירושלמי, בהוצ' לו, קויפמן, כ"י פרמה, קטעים מן הגניזה, כ"מ, ריבמ"ץ, יד רמה (ב"ב כ"ו ב'), פיה"מ להר"מ כת"י ועוד. אבל במשנה ד' נפולי, ד ו ובפיה"מ להר"מ ברפוסים: רבן גמליאל.

אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום. ופירש ברשב"ץ הנ"ל שרבן גמליאל זה הוא ר"ג דיבנה, אביו של רבי. ברם בירושלמי כאן (פ"א ה"א, ל"ג ע"א): ואם כן למה נאמר חורשין עד ראש השנה. ר' קרוספי בשם ר' יוחנן רבן גמליאל הנשיא[15] ובית דינו התירו באיסור שני פרקים הראשונים. ובריבמ"ץ הנ"ל: אם כן למה שנינו לקמן (וכוונתו לפ"א מ"ה) חורשין עד ראש השנה, א"ר כרוספדי וכו'. וברור שהמלים „שנינו לקמן" הם תיקון רבינו עצמו,[16] ובכל הנוסחאות:[17] למה נאמר, כלומר, הכוונה למימרא, ולא למשנתנו.[18] ובמשנתנו (פ"א מ"ה): וחורשין כל בית סאה בשבילן. ובר"ש שם: „יש מפרשים עד העצרת. אבל בירושלמי קאמר בהדיא עד ראש השנה".[19] והמלים „עד ר"ה" אינן נמצאות בשום נוסח ממשנתנו, ועיין בבלי ב"ב כ"ז רע"א ובדק"ס שם. ובריבמ"ץ עצמו (פ"א מ"ה): וחורשין כל בית סאה בשבילן עד העצרת, ואית דאמרי עד ר"ה. והראשונים ז"ל הכניסו פירושם לתוך דברי המשנה, כאילו היתה הגירסא כן במשנה שם.[20] וכן בפי' הר"י מיגש (ב"ב פ"ג א'): דתנן ג' אילנות נטועין לתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה וכו'.[21] וביד רמה שם (כ"ו ב' ד"ה ודייקינן) מעתיק את לשון כל המשנה כלפנינו, אבל בסוף דבריו: וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה, וברור לפ"ז שאין כאן אלא פירוש. ומתוך פירוש זה משמע קצת שכולם פירשו שר"ג ובית דינו הוא ר"ג דיבנה, כמפורש ברשב"ץ הנ"ל, וזו היא משנת ר"ג. וכן בחי' הראב"ד שם:[22] ואית דגרסי עד ר"ה, ואתיא כמשנה אחרונה שהתירו כל אותם פרקים. ונוסחא זו קשה מאד כפי שתמה הרא"ש כאן במקומו (ועיין גם בריטב"א ב"ב כ"ז רע"ב).

ברם מנוסח הירושלמי הנ"ל „רבן גמליאל הנשיא ובית דינו" מוכח שהכוונה לר"ג ברבי. וכן פירש ר"ש בן היתום בפירושו למו"ק (עמ' 8).[23] וכן בפי' הרש"ס (ס"ז ע"א): תקנתא דר"ג בתר ר' הוה. ועיין בירושלמי פ"ג ה"ח, ל"ד ע"ד.

6. אחר אילן העומד וכו'. בין המלה „אחר" ובין המלה „אילן" יש הפסק בכי"ו, כמו בין הלכה להלכה, והסופר קרא: עד ראש שנה אחר, והכניס נקודה אחרי המלה „אחר". ובד חסרה מלה זו. ובכי"ע: אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבין וכו'. ובריבמ"ץ (פ"א סמ"ב): „תניא אידך אילן שעומד בית קבין וב' עומדין בית ד' קבין, פי' אע"פ שכולן ג' אילנות לבית סאה, כיון שאין נטועין ממטע י' אין חורשין להן אלא צורכן". ונראה שפירש שאילן אחד עומד באמצע קביים, וב' עומדים באמצע ד' קבים (בריחוק ד' אמות אחד מן השני. שאם לא כן הרי כל אילן ואילן עומד בבית קביים). ולפ"ז אין המרחק שוה ביניהם, ויש בין האילן הראשון והשני בית ג' קבים, ולפיכך אין מצטרפין. ועיין מ"ש בתוספ' אנשי שם למשנתנו פ"א סמ"ה, ופירושו דחוק מאד. ועיין מ"ש לעיל שו' 2.

15 כ"ה בכי"ר, בילקוט קונטרס אחרון ובנוסח הרש"ס. ולפנינו בשביעית וכן במקבילה בשבת (פ"א ה"ד, ג' ע"ד) וכן לפני כמה מן הראשונים חסרה מלה זו.

16 כרגיל אצלו, עיין מ"ש במבוא לתסו"ר ח"ד עמ' כ' ובכ"מ בפירושנו לתוספתא זרעים.

17 כי"ל, כי"ר נוסח הרש"ס, ילקוט הנ"ל ור"ש.

18 עיין בירושלמי שם ה"ז ובמקבילה שבסוכה פ"ד ה"א, נ"ד ע"ב.

19 עיין בירושלמי כאן פ"א סה"ו. ובאמת המלים „עד ראש השנה" היא פיסקא ממשנה ז' שם. וכעין זה שיערו כמה מן המפרשים, עיין בפי' הגר"א ובאהצו"י שם עמ' 5.

20 עיין בפי' המיוחס לר"ג ב"ב כ"ז א'.

21 אבל עיין בלשון שטמ"ק שם כ"ו ב' ד"ה הא דתנן.

22 לפי שטמ"ק הנ"ל.

23 וכן פירש"י בחולין ה' ב' (לעניין אחר). ואף שם המאמר הוא של ריב"ל בשם בר קפרא, כמו בבבלי מו"ק ג' ב' הנ"ל. ועיין בתוספ' שם. ועיין בהערות רצ"פ חיות לפירוש ר"ש בן היתום שהזכרנו בפנים, עמ' 8 הע' 4. ובחנם כתב שם שנתחלף לרבינו ר"ג דיבנה בר"ג דרבי.

אבל בח"ד פירש שאו או קתני, כלומר, אם אילן אחד עומד בבית קביים, או שני אילנות בבית ד' קבים אין חורשין להם אלא צורכן, ולא כפי שמגיע להם לפי חשבון בית סאה. וקמ"ל שאין דינם כנטיעות שאם היו פחות מעשרה לבית סאה חורשין להן לפי חשבון, לשיטת רש"י בסוכה ל"ד א', עיין מ"ש להלן שו' 12 ושו' 13—14.

7—8. שלשה אילנות של שלשה בני אדם ושדה של אחד וכו'. בד: של אחר וכו'. ובכי"ע: והשאר של אחד וכו'. ואפשר שהמלים „שלשה אילנות של שלשה בני אדם" היא פיסקא ממשנתנו פ"א מ"ה,[24] ולה נסמכה ברייתא: [אילנות של אחד] ושדה של אחד וכו', והסופרים השמיטו את המלים שסגרתי במרובעים, מפני שלא הבינו אותן. וכן בירושלמי (פ"א ה"ו, ל"ג ע"ב): שלשה אילנות כו'. תני ר' חייא אילנות של אדם אחד וקרקע של אדם אחד מצטרפין, וחורשין כל בית סאה בשבילן. א"ר יוסה אף אנן תנינן דרבא (כלומר, דרובא, גדולה מזו) שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה.[25] כלומר, במשנתנו שהיו ג' אילנות לג' בני אדם, הרי לא קנו קרקע, ויש כאן אילנות של ג' וקרקע של רביעי, ואעפ"י כן חורשין בית סאה בשבילן. ובנוסח הרש"ס שם (י' ע"א): אמר ר' ייסא אף אנן תנינן דרבא, דתניא ג' אילנות של שלשה אנשים וקרקע של אדם אחר הרי אלו מצטרפין, וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה, ואף על פי שבעל השדה חורשן מפני צורך שדהו הרי זה מותר. וכל זה הוא תיקון של הרש"ס עצמו ע"פ התוספתא,[26] ואין לגירסתו שום יסוד, והנוסח שלנו מקויים ע"י כי"ל, כי"ר ושרי"ר (עמ' 53). והר"מ בפ"ג מה' שמיטה ה"ב פסק כמשנתנו, שאף הברייתא שלנו בכלל דבריה, וכדברי הירושלמי הנ"ל.

8—9. זקנה ונראה כנטיעה וכו'. וכ"ה בכ"י פ"מ (פ"א ה"ו). וכן בכי"ע: זקינה ונראית כנטיעה הרי זו כנטיעה. נטיעה ונראית כזקינה, כזקינה. וכן בפי' הר"ש סיריליאו (י"א ע"ב): כדתניא בתוספתא זקנה ונראית כנטיעה ה"ז כנטיעה. נטיעה ונראית כזקנה ה"ז כזקנה. ובד בטעות: זקנה ונראית כנטועה ונטיעה ונראית כזקנה וכו'.

ובמשנתנו (פ"א מ"ח): עד אימתי נקראו נטיעות וכו', ר' עקיבא אומר נטיעה כשמה. אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה, כנטיעה וכו' דברי ר' שמעון. ופירש הר"מ (פ"ג מה' שמיטה ה"ז): אי זו היא נטיעה זה האילן הקטן כל זמן שקוראין לו נטיעה. ולמשנה זו מכוונים דברי התוספתא כאן: זקנה ונראית כנטיעה, כלומר, אם היא באמת זקנה, אלא שנגממה עד למטה מטפח ונראית עכשיו כנטיעה, דינה כנטיעה (כר"ש במשנתנו), ואם היו עשר חורשין בשבילן עד ר"ה, בין עושות ובין אין עושות. אבל אם נטיעה נראית כזקנה, כלומר, שהיא עדיין צעירה אלא שהיא גדולה ועושה הרבה דינה כזקנה, וחורשין בית סאה עד עצרת בשביל ג' מהן, אם עושות ככר דבילה.

וברור שכן פירש הר"מ בפיה"מ ספ"א שכתב: „וככר נתבאר לך בלא ספק ההפרש בין הנטיעה והאילן, שהאילנות ג' לבית סאה (כלומר, אם עושין ככר דבילה) והנטיעות עשר לבית סאה (כלומר, עשר דווקא, ואפילו אם ג' מהן עושות ככר דבילה אין חורשין בשבילן עד ר"ה אלא עד עצרת). והלכה כר' עקיבא וכר' שמעון, מפני שיש בתוספתא דברים מסכימין עם דבריהם". וצדק בקול הרמז שם שפירש שהר"מ כיוון לתוספתא שלפנינו. ובברכי יוסף (יו"ד סי' רצ"ד ס"ק ט') השיג עליו ואמר, שאין טעם זה מספיק לפסוק כר"ע וכר"ש. ברם ברור שהר"מ סמך לא על התוספתא בלבד אלא אף על הירושלמי (כפי שנראה להלן), ופסק כר"ע וכר"ש (פ"ג מה' שמיטה ה"ז וה"ח), והשמיט את דברי התוספתא (שאין חולקים עליה),

[24] עיין מ"ש בתס"ר ח"א, עמ' 10, עמ' 61, עמ' 96 ועוד.

[25] עיין מ"ש לעיל הע' 19 על המלים „עד ראש השנה" שבירושלמי כאן אחרי „כל בית סאה".

[26] כפי שסוכח קצת אף מן המלה „דתניא", דבור בבלי במקום „דתני" שבירושלמי.

מפני שלפי פירושו היא כלולה בדברי ר"ע ור"ש. ועיין בתוספ' רע"א פ"א מ"ו אות ז', ואנו רואים שדברי הר"מ מקורם בתוספתא כאן. ולפ"ז, ורק ע"פ זה, יתפרש הירושלמי שהמפרשים נדחקו מאד בדבריו, עיין מ"ש להלן.

9–10. מה בין זקנה לנטיעה, זקנה עד עצרת וכו'. ריטב"א ב"ב כ"ז רע"ב. וכן יוצא ממשנתנו פ"א מ"א ומ"ו. ועיין מ"ש להלן הע' 33.

10–11. זקינה מעין שלשה, נטיעה מעין עשרה. כ"ה בכי"ע. וכן בד: זקינה מעין שלשה, ונטוע עשרה. וכן בריטב"א הנ"ל: ילדה מטע עשר לבית סאה, זקנה מטע שלשה לבית סאה.[27] ובפ"מ הנ"ל: וה"ג בתוספתא כתיבת יד אשר לפני אשר הובאה ממצרים וכו', זקינה מעין ג' ונטיעה נראית כזקינה. מה בין זקינה לנטיעה, זקינה מעין ג' ונטיעה מעין עשרה. ואנו רואים שגם בתוספתא כת"י שלו ישנה הכפלה מוטעית מעין ההכפלה בכי"ו, עיין בשנר"ס. וככר ראינו בכ"מ שגירסאות כ"י פ"מ מתאימות באופן קבוע לגירסאות כי"ו.[28] ואין שום ספק שגירסת כי"ע שהיא מקויימת ע"י ד והריטב"א היא נכונה.

ואשר לפירושה, הרי התוספתא דייקה בלשונה ולא אמרה: זקינה בשלשה ונטיעה בעשרה (עיין לשון הריטב"א שהעתקנו לעיל), אלא מעין שלשה, מעין עשרה, ופירושה שבזקנה דינה שהאילנות צריכים לעשות פירות מעין שלשה, לפי החשבון (עיין המחלוקת בירושלמי פ"א רה"ד) ובנטיעה שיעורה מעין עשר, כלומר, דינה כדין עשר נטיעות שבמשנתנו (פ"א מ"ו), בין עושות בין שאינן עושות, ואפילו כמה מהן עושות ככר דבילה אין חורשין להן עד ר"ה מפני שדינה לעולם מעין עשר.

וכן בירושלמי (פ"א ה"ז, ל"ג ע"ב): תני נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש (כלומר, התוספתא שלפנינו, בשינוי סדר. ועיין הסדר בריטב"א הנ"ל). ושואל הירושלמי: איתא חמי נטיעה שהיא נראית כזקינה את נותן לה כזקינה, ואת אמר נטיעה מעין עשר? כלומר, הרי בתוספתא לעיל מפורש שאם הנטיעה גדולה ונראית כזקנה הרי היא כזקנה, וממילא אם ג' מהן עושות ככר דבלה[29] הרי ברגיל הן נראות כזקינות, ודינן כזקינות, וממילא חורשין בשבילן בית סאה, וכאן אנו אומרים שנטיעה היא תמיד מעין עשר (עיין מ"ש לעיל), ואין חורשין בשבילן כל בית סאה אלא עד שיהיו עשר. ומתרץ הירושלמי: א"ר חונה מהו מעין עשר, שאין נטיעה מעין שלש, שלא תאמר שלש נטיעות שהן עושות כעשר שאינן עושות, ודכוותה שלש זקינות שהן עושות כעשר שאינן עושות. לפום כן צרך מימר נטיעה מעין עשר. כלומר, בוודאי אם שלש נטיעות עושות ככר דבילה דינן כזקנה, לעניין שחורשין בית סאה בשבילן (שהרי נראות כזקנות, ואין דינן כנטיעות), אבל היינו יכולים לטעות ולחשוב שנותנים להן אף את הקולא של נטיעות, ונאמר ששלש נטיעות שהן עושות דינן כעשר שאינן עושות, וחורשין בשבילן עד ר"ה, דוגמת („דכוותה", והוי"ו הוא וי"ו הפירוש) שלש זקנות שהן עושות, שחורשין בית סאה בשבילן, כמו בעשר שאינן עושות (פ"א מ"ד), וממילא כל אחד כדינו. לפיכך צרכו לומר שנטיעה לעולם מעין עשר, ולעולם אין חורשין בשבילן עד ר"ה אלא עד שיהו עשר. ואם ג' מהן עושות ככר דבלה ונראות כזקינות, הרי יצאו מכלל נטיעה לגמרי, ודינן כזקינות לכל דבר.[30] ועיין בתוספ' רע"א פ"א מ"ו אות ז' ובס' משנה ראשונה שם.

[27] רבינו לא העתיק את לשון התוספתא ממש, אבל ברור מתוך דבריו שאף לפניו היתה הגירסא כלפנינו.

[28] ומכאן אנו רואים שלא היה לפניו כי"ו ממש. ולא עוד אלא שהוא אומר מפורש שהכת"י שלו הובא ממצרים, וכי"ו היה באטליה, עיין מ"ש במבוא לתוספתא (עם הפנים).

[29] וביחוד לשיטות הראשונים המצריכים ככר לכל אחד.

[30] והרש"ס הגיה הרבה בירושלמי, ונדחק מאד בפירושו. אבל הנכון הוא בחכמת אדם, שער מצות הארץ פט"ו, אות א' (וציין לו בקומץ מנחה כאן), ועל פיו פירשתי בתוספת באור משלי.

11. ושדה קנים נדונת כנטיעות. במשנתנו (פ"א מ"ג): אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הן תאנים. וקנים דקים דינם כנטיעות וחורשין בשבילם עד ר"ה. ובירושלמי ספ"א אמרו שהנטיעה מסתיימת בעוביה, ולפיכך חורשין בשבילה עד ר"ה כדי שתתעבה. ואעפ"י שבכסה"א (ל"ג סע"א) אמרו שאם הוא חורש עד העצרת הוא מעבה את הכורת (קורת האילן), מכאן ואילך הוא מתיש את כוחה, וממילא נראה שהוא מתכוין לעבודת הארץ, מ"מ בנטיעות לעולם החרישה יפה להן, וקנים כנטיעות לעניין זה,[31] וחורשים בשבילן עד ר"ה.

ובירושלמי (פ"א ה"ז, ל"ג סע"ב): שדה קנים נידונות (צ"ל: נידונית) כשדה תבואה. ובר"ש סירילאו שם (י"ב סע"א) הביא את התוספתא, ונדחק להשוותה עם הירושלמי. אבל בירושלמי עצמו אומר על ברייתא זו „בסאתים שנו", ולפי זה צמצם התלמוד בעצמו את דין הברייתא לקנים מיוחדים,[32] כלומר, בקנים שלא ניטעו על מנת שיתעבה הגזע שלהם, וממילא כשהוא חורש הרי מוכח שהוא מתכוין לעבודת הארץ, ולפיכך דין שדה קנים כשדה תבואה, ואינו חורש אלא עד הפסח.

11—12. ושלשה דלועין וכו'. במשנתנו פ"א מ"ז: הנטיעות והדילועין מצטרפין וכו'. ובירושלמי שם: והן שיהו נטיעות רבות על דילועין וכו', בדלעת יונית. ובפי' הרא"ש שם: „והיכא דמקצתן קישואין, ונטיעות רובא דכל חד מנייהו, מצטרפין (כתוספתא שלפנינו), ובדלעת יוונית מיירי מתניתין". ברם בירושלמי שם הקשו מן התוספתא כאן שמונה אף קישואין, וכבר אמרו (ירושלמי כלאים ספ"ב): כל הן דתנינן קישות ופול המצרי אף דלעת מצרית בכלל. ותירצו שעל דברי רשב"ג (שאמר במשנתנו שם שאפילו כולן דילועין מצטרפין) אמרו כן, כלומר, שהוא מדבר בדלעת יוונית דווקא, אבל הת"ק והתוספתא מדברים בכל דילועין. ברם מדברי הר"ש שם, וכן מפסק הר"מ (פ"ג מה' שמיטה סה"ו) שפסק כסתם משנתנו, משמע שפירשו את הירושלמי אחרת, ועיין במה"פ (כאן פ"א ה"ה) ד"ה והן. וצ"ע. ועיין מה שהאריך בזה בשושנים לדוד למשנתנו.

12. ובלבד שתהא מטעתן וכו'. ומכיוון שכאן אנו צריכים לעשר נטיעות דווקא, הרי צריך שיהא לכל אחת ואחת כדי חשבון עשירית בית סאה,[33] וכפירש"י בסוכה ל"ד א'.

13. כמה ריוח יהא ביניהן וכו'. כלומר, כמה יהו מקורבים ולא נאמר שלמיעקר קיימי, עיין להלן. וכ"ז עונה על נטיעות, אבל בקישואין ובדילועין לא איכפת לנו, שהרי בכל שנה למיעקר קיימי. וסתם מקשאות ומדלעות נטועות בצפיפות, וממילא חורשין את הכל בשבילן, והכל הוא לצורכן (עיין במשנתנו פ"ב מ"ב). ובחנם נדחק הרש"ס (בפירושו למשנה שם). ועיין בס' משנה ראשונה (למשנה הנ"ל).

[31] עיין בספרו של קולומילא de re rustica ס"ד פל"ב.

[32] ושמא הכוונה לקנים שמדלים עליהם את הנטיעות הרכות; וסתא, סאתא פירושו בסורית: גפן, גזע, ענף, דלית, עיין במלונו של פיין סמית ערך סתא, סאתא, עמ' 2754 ואילך. ובקנים הללו אינו רוצה שיתעבו, מפני שהיו נמנעים מלהדלות את הנטיעות הצעירות על גזעים עבים, עיין בספרו של קולומילא הנ"ל ס"ד פי"ב.

[33] ופי' תמוה לעשר נטיעות נמצא בתשה"ג גיאוניקה הוצ' הר"ל גינצבורג ח"ב, עמ' 174: פיר' עשר נטיעות לעניין שביעית דאמ' בשביעית אסר רחמ' לחרוש ולזרוע וכו', אבל אם יש שם אילנות מותר לחרוש בשביל האילנות, וכמה שיעורן, הלכה למשה מסיני ממאה ועד עשרה לצריך אילנות חורש ומותר, מעשרה ולמטה לצריך השדה הוא ואסור, דתנן עשר נטיעות מפחרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן. וכן בתשה"ג הוצ' הר"ש אסף (ח"ב, ירושלים תרפ"ט, עמ' 247): והיל' עשר נטיעות בשביל השביעית, שאם היו י"א אילנות בתוך בית סאה מותר לחרוש ולזרוע בשביעית, וכל שכן יתר. אבל אם היו י' נטיעות בתוך בית סאה, וכל שכן פחות מי' מן התורה אסור לא חורע (צ"ל: לזרוע) ומן ההלכה אסור לחרוש. ודברי הגאון מרפסין איגרי, ולאו מר בר רב אשי חתים עלה.

13—14. רבן שמעון בן גמליאל או' כל שתחתיו וכו'. כלעיל ה"א, וכדין אילנות, עיין מש"ש. והלכה זו צריכה ברור. דבשלמא באילנות שדינם מג' ועד עשר לבית סאה, קמ"ל רשב"ג שאם היו יותר מג' אילנות, ולא היה ביניהם ד' אמות למיעקר קיימי, אבל אם יש ביניהם יותר מד' אמות לא איכפת לנו, ודינם אינו משתנה. אבל בנטיעות שדינן בעשר דווקא, ושיעורן במטע עשר לבית סאה, הרי אם היו רצופות בפחות מל"ב אמות (עיין מ"ש לעיל שו' 2) בטלו מהן דין נטיעות, וא"כ למה מצריך רשב"ג שיהא ביניהן לכל הפחות ד' אמות. ושמא פירושו שאם יש ביניהן יותר מד' אמות חורשין בשבילן לכה"פ כשיעור יניקתה לפי חשבון בית סאה (ועיין ברש"י סוכה ל"ד א'), אבל אם אין ביניהן ד' אמות אין חורשין בשבילן כלל, ואפילו עד עצרת. ברם בפי' הרא"ש כאן (פ"א מ"ו) מפורש שאם היו י"א נטיעות בבית סאה הרי הן עומדות ליעקר, וכ"ה בתוספ' ב"ב כ"ו סע"ב, וטעמם, מפני שיש ביניהן שתי נטיעות הנטועות במטע פחות מבית סאה, ומשמע שאין חורשין בשבילן כלום, אפילו יש ביניהן ד' אמות, ואפילו עד עצרת אין חורשין להן, שהרי למיעקר קיימי. וכן במאירי סוכה (ל"ד א', 89 ע"ב): אבל אם היו נטועות בפחות מכשיעור זה (כלומר, ממטע עשר בפחות מבית סאה) אין יניקתם מספקת להם, והרי הן כנעקרות, ואין חורשין בשבילם כלום. ועיין לשונו בתענית ג' א' (עמ' 9).[34]

14—15. ר' יהושע אומ' בת חמש וכו'. במשנתנו ספ"א: עד אימתי נקראו נטיעות? ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו (כלומר, עד שיעשו חולין מאיליהן, והיינו בת חמש שכבר עברה את שנת פירות רבעי, כמפורש בירושלמי במקומו). ר' יהושע אומר בת שבע שנים (וכ"ה בכמה נוסחאות). ובקטע מן הגניזה:[35] עד שבע שנים,[36] ואף לפי הגירסא שלפנינו פירושו: עד בת שבע שנים, ומכ"ש צעירה יותר.

15. אמר ר' מפני מה אמרו וכו'. השלמתי ע"פ ד. וכ"ה גם בכי"ע (אלא ששם חסר בטעות: בת שש). וכן מעתיק בשם התוספתא גם בר"ש ספ"א, ועיין בריבמ"ץ שם.

ובירושלמי ספ"א, ל"ג ע"ג (כגי' כי"ר): ואתיה ר' יושוע כרבי, דתני ר' אומ' אף כשאמרו בנות חמש וכו'.[37] ולפ"ז ברור שלפי הירושלמי רבי מפרש את דברי ר' יהושע, כלומר, מפני מה נקט ר' יהושע „בת חמש בת שש בת שבע" ולא אמר בת שבע, ומכ"ש שבת חמש ובת שש בכלל, אלא מפני שר' יהושע מדבר בנטיעות חלוקות, ויש נטיעה שמגיעה עד שבע שנים, והיינו זיתים, ואף הוא מודה שבגפנים אינן אלא בנות חמש, ואינו חולק על ראב"ע בגפנים. וכן מוכח מלשון התוספתא כאן. ברם בריבמ"ץ (פ"א מ"ח): תניא ר' אומר אילו הן נטיעות בנות ה', בנות ו', בנות ז', בגפנין בנות ה', בתאנין בנות ו', בזיתים בנות ז'. ר' יהושע אומר בת ז' שנים נקראת נטיעה אפי' גפן. וכנראה שרבינו דייק מן הלשון „אומר אני"[38] שרבי חולק על ר' יהושע, אבל מלשון התוספתא מוכח שיש כאן פירוש, וכמו שכתבנו לעיל.[39]

34 ועיין ברש"י סוכה ל"ד א' הנ"ל ובלשון הריטב"א שם. ועיין בשיטה למו"ק ג' ב' עמ' כ"א ובהערה 12 שם.

35 כ"י קנטבריא T-S, תיבה E.1, עמ' 24.

36 וכ"ה במשנה עם פיה"מ להר"מ כת"י, בס' האגודה במקומו ובמשנה של הרש"ס. וכן מעתיק במלא"ש בשם ס"א. ובמשנה הוצ' לו: עד בת שבע שנים. ובהוצ' קויפמן: עד תשעים שנה. ובגליון שם: נ"א עד תשע שנים. וכ"ה בכי"מ. וברור שאף שם צ"ל: עד [ב]ת ש[ב]ע שנים.

37 וכן בנוסח הרש"ס, י"ד ע"א: ואתיא כר' דתניא ר' אומר אע"פ שאמרו. וכן בירושלמי ערלה פ"א ה"ג, ס"א ע"א: א"ר אף כשאמרו וכו'. אבל בהוצ' שלפנינו בשביעית כאן: ואתיא כר' יהושע, כדתני ר' יהושע אומר אף שאמרו וכו'. וגי' משובשת היא.

38 אעפ"י שהוא לא העתיק כן, שהרי כן דרכו למסור רק את תורף הנוסח, עיין מ"ש לעיל הע' 16.

39 ואשר ללשון „אומר אני" בסגנונו של רבי, עיין מ"ש לעיל עמ' 302.

16. בני חמש. עיין בשנו"ס ההוספה בכי"ו, ואינה אף בר"ש ובריבמ"ץ ובירושלמי הנ"ל. והסופר כתב באשגרה „חמש סלעים" ושכח למחוק.

17. מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית מישראל וכו'. כלומר, מוכרין זבלים לישראל החשוד על השביעית, וכן מוציאין ממנו זבלים לתוך שדהו (של החשוד) כל ערב שביעית. ובירושלמי רפ"ג: מוכרין ומוציאין זבלים עם העושין שביעית עד ראש השנה. וטעם ההיתר הוא שהרי אין שום איסור בהוצאה גרידא אפילו בזמן איסור שני פרקים. ועיין מ"ש להלן.

18. ומן הגוי ומן הכותי וכו'. בירושלמי הנ"ל: עם הגוי ועם הכותי וכו', וסוברת ברייתא זו שכותי כגוי.

אפי' בשביעית מותר. בירושלמי הנ"ל מסיים: ובלבד שלא יפרוק את המשפלות. ומתוך העניין שם ברור שהגבלה זו הולכת אף על הרישא, והיינו שגם ערב שביעית אסור לו לפרוק את המשפלות, מפני שהוא כמזבל בידים, ולשיטת הירושלמי והתוספתא אסור לזבל באיסור שני פרקים. עיין במה"פ שם ד"ה באיסור. ועיין להלן בסמוך.

עד מתי מותר לזבל וכו'. במשנתנו פ"ב מ"ב: מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה. אבל בשדה לבן אסור לזבל, ומפרשת התוספתא שכל זמן שמותר לחרוש מותר לזבל, והיינו בשדה לבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. ומברייתא זו מביא הירושלמי (פ"ב ה"ב, ל"ג ע"ד) ראייה שלא נקטה המשנה „מעדרין" במקשאות אלא משום שהן זרועות בצפיפות, ואין מקום להכניס שוורים לשם, אבל אם יש ביניהן ד' אמות מותר גם לחרוש, שהרי כל זמן שמותר לזבל מותר לחרוש. והר"מ השמיט את כל ההלכות כאן, מפני שלדעתו (בפיה"מ שם ובפ"ג מה' שמיטה ה"ט) מותר לזבל כל שדה עד ר"ה אפילו בזמן איסור שני פרקים. עיין במה"פ שם ד"ה מזבלין. ועיין בפי' הרש"ס, ט"ז ע"ב.

19. משקין את הנטיעות עד ראש השנה. וכן במשנתנו פ"ב מ"ד: ומשקין אותן (כלומר, את הנטיעות) עד ראש השנה. ומדברים כאן בהשקאה מרובה, עיין בס' משנה ראשונה שם. ועיין מ"ש להלן.

19—20. ר' יוסה בן כיפר או' משם ר' ליעזר וכו'. וכ"ה בד (ושם בטעות: כיפה) ובכי"ע. ולפי גירסא זו הכוונה היא לכאורה לר' אליעזר בר' צדוק שבמשנתנו הנ"ל, ור' יוסה בן כיפר חולק ומוסר אחרת בשמו. אבל בריבמ"ץ (פ"ב מ"ד): תניא ר' יוסי בן כיפר אומר משם ר"א בר"ש וכו'.[40] וכן מעתיק מן התוספתא בפי' הראב"ד למו"ק (עיין להלן): משום ר' אלעזר בן שמוע. וכן בירושלמי (פ"ב ה"ד): תני ר' יוסי בן כופר אמר משום ר' לעזר בן שמוע וכו'. ולפ"ז הכוונה בתוספתא כאן לסתם ר' אלעזר, שהוא ר' אלעזר בן שמוע.

20. משקה על הנוף וכו'. כ"ה בד, בכי"ע, בריבמ"ץ ובירושלמי הנ"ל. ובכי"ו נתערבבו שתי נוסחאות, עיין במשנתנו הנ"ל ובמלא"ש שם.

21. בית הלל או' על הנוף וכו'. מרהיטת הלשון משמע שהברייתא מדברת בערב שביעית. והיא עונה על הרישא: משקין את הנטיעות עד ר"ה, ובה נחלקו ב"ש וב"ה כיצד משקין בערב שביעית. וכן פירש הר"ש (פ"ב מ"ד) את הברייתא בירושלמי הנ"ל, והסתייע מן התוספתא כאן.

ובמשנתנו הנ"ל: ר' אלעזר (ס"א אליעזר) בר' צדוק אומר אף משקה הוא את הנוף בשביעית, אבל לא את העיקר. ובפי' הראב"ד למו"ק (ג' א', הובא בתוספ' הרא"ש שם עמ' ח'): ובתוס' פליג עלה ר' יוסי בן כפר משום ר' אלעזר בן שמוע, ואמ' ב"ש אומ' משקה על הנוף אבל לא על העיקר, וב"ה אומ' אף על העיקר. ומוכח שהוא פירש שדברי ר' יוסי בן כיפר נסמכים

[40] וכנראה שהכוונה לתוספתא ולא לירושלמי, כפי שמוכח מן הסיפא שהעתיק שם שלא נזכרה בירושלמי.

למשנתנו, ולא לרישא של התוספתא, ובית הלל מתירין להשקות את האילן אף בשביעית. וכן פירש הרש"ס (כ' ע"ב) את התוספתא והירושלמי עיי"ש.

ובפיה"מ להר"מ (פ"ב מ"ד) פירש אף את דברי הת"ק („ומשקין אותן עד ראש השנה") שופכין מים על ראש האילן וירד על גוף האילן כולו וישקהו. ומדבריו מוכח שהוא פירש את המלה „אף" שבדברי ר"א בר' צדוק כנסמכת לרישא, כלומר, מה שאתה מתיר בערב שביעית אני מתיר גם בשביעית עצמה. וכנראה שלמד כן מן התוספתא כאן, שהחילוק בין נוף לעיקר נשנה גם לעניין ערב שביעית באיסור שני פרקים, והמשנה חולקת על התוספתא וסוברת שמעולם לא התירו ב"ה להשקות את העיקר אפילו בערב שביעית. ועיין להלן שו' 38—39 ומש"ש.

21—22. אמרו בית הילל לבית שמיי אם וכו'. וכ"ה בריבמ"ץ ובר"ש הנ"ל, אבל בירושלמי חסרה תשובה זו של ב"ה.

23. ומכוונין את הנטיעות וכו'. בירושלמי (פ"ב ה"ב, ל"ג ע"ד): תני מכוונין מצדדין.[41] מכוונין, [מכוונין] (כ"ה בנוסח הרש"ס) לה. מצדדין, חברייא אמרי וכו'. ולפ"ז מפרש הירושלמי מהו מכוונין, היינו שמיישרין את הנטיעה, ואף מכוונין אותה שתלך למעלה על העריס, ולא תטפס לצדדין.[42] ובמשנתנו (פ"ב מ"ד): מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן. ובפיה"מ להר"מ שם: הוא שיקבץ הענפים והפארות ויקשרם כדי שיעלו למעלה וכו'.[43] ועיין מ"ש להלן בסמוך.

24. אם היו מבורכות לפני שביעית וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע הבי"ת של „מבורכות" קרובה יותר לכ"ף מאשר לבי"ת, כלומר קרי: מכורכות. וכן הגיה בח"ד מעצמו, ופירש ע"פ משנתנו הנ"ל: וכורכין אותן וכו' עד ראש השנה. ולעיל בסמוך הבאנו את פיה"מ להר"מ שבאר כורכין, כלומר, קושרין את הענפים שיעלו למעלה במישור. ובריבמ"ץ שם: וכן כורכין את הנטיעות בעלים, כדי שלא ייבשו. והרב שחי בדרום איטליה, כנראה, ראה את מנהגי הכורמים בארצו, שהיו כורכים וקושרים את הנטיעות בעלי קנים,[44] כדי שיטפסו למעלה, ושלא יתעקמו, וכפירוש הר"מ הנ"ל.

24—25. אלו הן עוגיות אילו בדידין וכו'. להלן מו"ק פ"א ה"ב. והתוספתא במו"ק מפרשת את המשנה שם (פ"א סמ"א): ואין עושין עוגיות לגפנים (כלומר, במועד). אבל בשביעית עושין עוגיות לגפנים, עיין בבלי שם ג' א' ולהלן פ"ג שו' 15—16 ומש"ש. והתוספתא מפרשת שהעוגיות הן בדידין שבעיקרי האילנות. ובירושלמי (מו"ק פ"א סה"א, פ' ע"ב) מוסיף: כיי דתנינן תמן (כלים פכ"ט מ"ז) יד הבדיד ארבעה. כלומר, החפירה, העוגיה, היתה נקראת על שם הכלי שהיו חופרין בו.[45] ובבבלי (שם ד' ב'): מאי עוגיות וכו', בנכי. תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים. ובפיה"ג לטהרות (כלים הנ"ל, עמ' 77): ולמדנו שהערוגות, עוגיות ובנכי ובדידין כולן שם אחד הן, ואותו הברזל שעושין בו הבדידין שמו בדיד. ועיין בהערות שם. ובערוך (ערך בדד א') הביא את הברייתא שבבבלי וציין למקורה בתוספתא כאן (ולא הזכיר את התוספתא במו"ק במקומה). ועיין גם בס' יחוסי תנאים ואמוראים ערך בר ציתאי (ד' ע"א, הוצ' הרי"ל פישמן עמ' 16).

ושמא הובאה הברייתא כאן אגב הסיפא, עיין מ"ש להלן.

[41] מלה זו ליתא כאן, אבל ישנה להלן שו' 37, עיין מש"ש.

[42] בכי"ד שם: מתכוונין לה. חבריה אמר' וכו'. ולפ"ז מפרשים החברייא את הכיוון ולא את הצידוד. ואין לסמוך על כ"י משובש זה בכגון דא.

[43] עיין בפי' מסכת משקין לאחד מרבותינו הראשונים, הוצ' הרמ"ל זק"ש עמ' ו' ד"ה מפסגין ובהע' 38 שם.

[44] קולומילא de re rustica, ס"ד ספ"ג.

[45] וכנראה שהכלי היה מותאם לעומק העוגה, עיין בספרו של קולומילא הנ"ל ס"נ פ"ה.

25. מותרין ומשמטין בקנים. וכ"ה בכי"ע ולהלן מו"ק פ"א ה"ב, בכי"ו. ובד כאן ושם: ומשמשין, אבל בגליון ד כאן בסוף הדף: ומשמטין. ובריתא זו עיקרה כאן, ובכי"ע ובכ"י לונדון ליתא במו"ק. ובירושלמי כאן (פ"ב ה"ב, ל"ג ע"ד): תני מוותרין ומשמטין. כיני מתניתא מוותרין בגפנים. ומשמטין בקנים וכו', ובלבד מן הבקעה ולמעלה. וכנראה שהכוונה היא שמותר להסיר את היתרון ולכרסם את העודף של ראשי הגפנים, כשהן מטפסות על הקנים ועולים מעל חודיה, ובלבד שיחתוך מן הבקעה[46] העליונה ולמעלה. וכן מותר לשמט את הגפן מן הקנים, כדי שלא תעלה יותר מדאי, וכל זה מועיל לפרי, ומותר לעשות כן, מפני שמשפר את פירות ההיתר, את הענבים שגדלו בששית, עיין להלן.

25—26. מקום שנהגו לותר ולשמט לפני החג וכו'. וכן בכי"ע ובירושלמי הנ"ל (בשינויים קלים). ובד בכל מקום: ולשמש וכו' ומשמשין וכו', עיין מ"ש לעיל.

ובמשנתנו (פ"ב מ"ג): ר' יהושע אומר כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של ששית. ופירש הר"ש ע"פ הירושלמי, כשם שמזרד ומפסל של חמישית בששית כן מזרד ומפסל של ששית בשביעית. וטעמו מפני שהוא עושה כן לצורך פירות ששית (עיין בס' משנה ראשונה). ומתוך הירושלמי[47] מוכח שבגליל נהגו לקטוף את פירות הכרם אחרי החג, ולפעמים בתוך החג.[48] אבל ביהודה היו קוטפים לפני החג.[49] ולפ"ז במקום שנהגו לקטוף לפני החג אין מוותרין ואין משמטין אלא לפני החג, מפני שעד כאן הוא צורך הפירות. אבל במקום שנהגו לקטוף אחר החג מותר לוותר ולשמט אף לאחר החג.

27—28. פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ר' יהודה או' וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ה): סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה. פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית, לא סכין ולא מנקבין אותן. ר' יהודה אומר מקום שנהגו לסוך וכו'. ולפי גירסא זו ר' יהודה מיקל במקום שנהגו שלא לסוך. אבל בירושלמי שם אמרו שהתנאים של בית רבי לא שנו במשנתנו את המלים „עד ראש השנה" (ועפ"ז הגיה הרש"ס במשנה, כ"א ע"א), אלא שנו: סכין את הפגין ומנקבים אותם. ואילו הן פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית. ושל שביעית (כלומר, אבל של שביעית) וכו'. ולפי גירסא זו מתיר הת"ק לסוך בשביעית פגי ערב שביעית, ועפ"ז חולק ר' יהודה ואוסר לסוך, במקום שנהגו לסוך אף בשאר שני שבוע, ור' יהודה לחומרא. וכן מוכח מלשון התוספתא כאן (עיין להלן) שלא נחלקו אלא בפגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ות"ק לקולא ור"י לחומרא, כגירסת דבי רבי במשנתנו. וכן הוכיחו מן התוספתא כאן בריבמ"ץ ובר"ש פ"ב מ"ה. ועיין בבלי ע"ז נ' ב' וברש"ס כאן, כ"א ע"ב.

ולעצם העניין הרי ידוע שנהגו הקדמונים לסוך את פגי התאנים בשמן, ולנקב אותן כדי שיתמלאו הנקבים בשמן, וע"י פיטום זה (עיין בבלי הנ"ל וברש"י שם) היו התאנים ממהרות להתבשל.[50] ות"ק התיר לסוך פגי ערב שביעית, שהרי הפרי הוא של היתר, ור"י אוסר מפני שסיכת הפרי מועילה אף לאילן ומקילה עליו בהוצאת הפרי, ולפיכך במקום שנהגו לסוך, הסיכה עבודה היא בשביעית.

29. שיצאו למוצאי שביעית הכל שוין וכו'. בכי"ו ובד: למוצאי שביעית מותר הכל שוין וכו'. וט"ס היא, והמלה „מותר" איננה בכי"ע, בריבמ"ץ, בר"ש וברש"ס

[46] כלומר, הפקעה, הפקעת, הפקק. עיין תענית כ"ה ב', ב"ק פ"א א', ב"ב פ' ב'.
[47] גיטין ספ"ג מ"ה ע"ב; ב"ב פ"ו סה"ב, ט"ו ע"ג.
[48] עיין ירושלמי מו"ק פ"ב ה"א, פ"א רע"ב; בבלי שם י"ב ב'.
[49] עיין בירושלמי גיטין וב"ב הנ"ל.
[50] עיין מ"ש ר"ע לעף פלורה ח"א, עמ' 239 ואילך.

הנ״ל. והברייתא כאן כמשנת דבי רבי שבפגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית כולם מודים שאסורות בסיכה, שהרי הן פירות איסור, ולא נחלקו אלא בפגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית. עיין לעיל.

30. ואין מנקבין אותן. וכ״ה בראשונים הנ״ל. ועיין בשנו״ס.

31. אף במקום שנהגו לסוך סכין. וכ״ה גם בד ובכי״ע, וקשה להגיה. ונראה שהפירוש הוא שאם אדם לקח פגין מחבירו בשאר שני שבוע (שהרי אסור למכור פירות שביעית) והגיעה שביעית, מותר לו ללוקח לסוך את פירות ההיתר שלו, ואפילו במקום שנהגו לסוך אין כאן עבודת האילן, שהרי אין ללוקח עניין כלל באילן אלא בפירות גרידא, והפירות היתר הן, ולפיכך מותר בכל מקום. ועיין להלן פ״ג שו׳ 33 ומש״ש.

31—32. לא יקנח שרף בעיקר מפני שמתריפו. וכ״ה בכי״ע. ובד: מפני שמתרי׳, כלומר, קרי: שמתריף. ונראה שאין מתריפו אלא מתריבו, כלומר, משמינו.[51] וכן מזהירים הקדמונים[52] שימנעו את השרף מלזוב על השרשים כדי „שלא יסמא את עיני הגפן״,[53] כלומר, שהן מתמלאות שרף, ומרוב השומן הן גורמות לנשירת הפירות (עיין מ״ש להלן שו׳ 35 ד״ה וטוענין). ואף שמן מזיק לאילן בריא, מפני שהוא מוסיף בו כח,[54] אבל מבריא את האילן החולה. עיין בבלי ע״ז נ׳ ב׳. וכאן מזהירה התוספתא שאם זמר את אילן חולה לא יקנח את השרף (הזב ממנו) בגוף האילן אלא בעליו.

32—33. תאינה שנתקלפה אין טחין אותה בטיט וכו׳. כן נהגו הקדמונים כדי להציל את התאנה שנתקלפה.[55] ועיין רש״י ע״ז נ׳ ב׳ ד״ה ומזהמין ובר״ש פ״ב רמ״ד ומ״ש להלן שו׳ 37 ד״ה ומגמזין.

33. אין תולין תחובין בתאנה וכו׳. וכ״ה בכי״ע. וכן מעתיק מכאן בפ״מ לירושלמי פ״ד ה״ד. ובד בטעות: תחומן.[56] ובירושלמי שם: אין תולין תובין בתאנה וכו׳. וכבר העיר לנכון ר״ע לעף[57] שגם בסורית תובא[58] פירושה תאנה מדברית, תאנה שוטה (עיין להלן).

ובירושלמי הנ״ל מבאר את הפעולה: כיצד הוא עושה? מייתי יחור דתאינה שטרי[59] ותלי בה, ואמ׳ לה הדא עבדה ואת לית עבדה. ואעפ״י שהאכרים ראו בה משום סגולה בלבד, אבל חז״ל ידעו שהפעולה (caprificatio) מועילה באמת לאילן, כפי שמוכח מן הנסיון,[60] ולפיכך אסרוה בשביעית.

[51] עיין במלון ללשון סורית של ברוקלמן ערך תרף. ואנו רואים משם שהשתמשו בדבור זה ביחוד לטעינת פירות בשפע. ובארמית תרבא הוא חלב.

[52] קולומילא de re rustica, ס״ד ספ״ט.

[53] עין הוא הפקק והקשר שממנו צומח הענף, עיין מ״ש תיאופרסטוס בספרו תולדות הצמחים ס״א פ״ח סי׳ ה׳. ועיין להלן שו׳ 38 ומש״ש.

[54] תיאופרסטוס הנ״ל ס״ד פט״ז, סי׳ ה׳; פליניאוס תולדות הטבע ס״ז פכ״ד (ל״ז) סי׳ רל״ד.

[55] תיאופרסטוס הנ״ל פט״ו סי׳ ב; פליניאוס הנ״ל סי׳ רל״ה.

[56] הבי״ת והיו״ד נתחברו למ״ם.

[57] פלורה ח״א, עמ׳ 233.

[58] עיין בחומר המובא אצל פיין סמית במלון ללשון סורית ערך תובא, עמ׳ 4403.

[59] צ״ל: שטי׳ שטיא, כלומר תאנה מדברית, עיין במשנת שביעית רפ״ט ועוד. ובשדה יהושע לערלה פ״א, ק״ה ע״א, כתב: „והשקמים וכו׳ כתב הרמב״ם שהם תאנים מדבריים וכו׳, ובלשון יוני קורין להם סיק״א מור״ס (συκόμορος), שמלת סיק״א (σῦκα) היא מורה לתאנים, ומורוס (μωρός) הוא מורה לשטות וכו׳, כלומר, תאנים שוטים.״

[60] עיין במקורות שהביא לעף בפלורה ח״א, עמ׳ 233, ומ״ש בספרי (בלשון אנגלית) היונית בא״י היהודית, עמ׳ 101 ואילך.

33–34. ואין מרכיבין בתאנה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. אבל בירושלמי הנ"ל: אין מרכיבין דקלים וכו'. ובאמת היו נוקטים בשני האילנות בפעולות דומות.[61]

ובירושלמי הנ"ל מבאר: שלא תאמר הואיל והוא[62] רובה שרי הוא לפום כן צריך מימר אסור. ובנוסח הרש"ס שם: הואיל והפסד רבא הוא שרי וכו'. אבל קרוב לוודאי שזהו תיקון הרב בעצמו (ע"פ פסחים נ"ו א'), והנוסח שלפנינו מקויים אף ע"י הקטעים מן הגניזה (שרי"ר עמ' 54). ובכי"ר שם: הואיל ורובה שרי לפום כן וכו'. ושמא צ"ל: הואיל ורובה שדי, כלומר, הואיל והרוב שופך ומנתר את פירותיו, ונמצא שהתרופה אינה מועילה, ואפילו אם היא מועילה אינה אלא שלא ינבל את פירותיו ושרי, וכפירוש השני שבפ"מ עיי"ש. ועיין להלן.

34–35. במועד צורר ובשביעית חותך. וכ"ה בכי"ע, וכן מעתיק („חותך") בפ"מ פ"ב רה"ד. אבל בד: ובשביעית יופף. ובמשנתנו (פ"ב מ"ו): הרכיב יעקור.[63] ור"ש בן אלעזר מיקל במועד, ומתיר לצרור (לחנק ע"י קשירה) את ענף ההרכבה, אבל אם הרכיב בשביעית חותך.[64] ואעפ"י שעיקר ההלכה הוא להלן פ"ב ה"ג, מ"מ נשנתה כאן אגב הרישא.

35. סוקרין את האילן בסיקרא וכו'. בירושלמי (כאן פ"ד ה"ד, ל"ה ע"ב; מע"ש פ"ה ה"א, נ"ה ע"ד): אילן שהוא מנבל פירותיו (כלומר, עושה אותם נובלות, משיר אותם לפני הזמן) סוקרין אותו בסיקרא וכו'. ובבבלי (שבת ס"ז א', חולין ע"ז ב'): אילן שמשיר פירותיו וכו'. וסקירה זו היתה רווחת בעולם העתיק.[65] ועיין מ"ש להלן בטעם ההיתר.

וטוענין אותו באבנים וכו'. בירושלמי הנ"ל: ומטעינין אותו אבנים ומבהתין ליה דיעביד. ומשמע מן הלשון שטעם שתי הסגולות הוא שמציינים את האילן ומביישים אותו שלא ישיר את פירותיו, ואין כאן לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי, מפני שהטעם האמיתי הוא שבני אדם יראו וישתתפו בצרתו ויתפללו עליו, כמבואר בבבלי הנ"ל.[66] ובבבלי מבאר את טעינת האבנים „כי היכי דניכחוש חיליה", מפני שהאילן משיר את פירותיו מרוב כוח ושומן, ולפיכך מחלישים את כוחו בטעינת אבנים,[67] ומותר לעשות כן בשביעית, מפני שאינו עושה מעשה בגוף האילן, אלא מחליש את כחו ע"י גורם מן החוץ, והוי ליה כמצילו מן הדליקה. ועיין להלן שו' 38 ומש"ש. ובירושלמי הנ"ל מפורש שטעם ההיתר הוא שהסגולה היא שלא יתיר (ישיר) את פירותיו, כלומר, שהוא מעמיד את האילן, אבל להבריאו שיעשה יותר אסור.

36–37. מסקלין מקווצין מקטפין ומסתתין. וכן מעתיק בפ"מ פ"ב רה"ד. ובד: מסלקין מקוצין מקוטפין ומסתתין. ובכי"ע: מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין („מסקלין" חסר שם). והנה „מסקלין" היא כנראה פיסקא ממשנתנו (פ"ב מ"ג): מסקלין[68] עד ראש השנה. ובכי"ע נשמטה פיסקא זו כרגיל בכתי"י התוספתא. ומקווצין פירושו מסירין את

[61] עיין בבלי שבת ס"ז א'; ב"ר ריש פמ"א, עמ' 387; ערוך ערך ניסן, אוה"ג עירובין, עמ' 92. וכן ידוע מספרות היונים, עיין מ"ש תיאופרסטוס הנ"ל (הע' 53) ס"ב פ"ח סי' א' וסי' ד'.

[62] כ"ה בכי"ל, בד"ו ובשרי"ר. ובד"ח של הירושלמי: הואיל והוא חזי רובא, ואין כאן אלא טעות המדפיסים בד"ח.

[63] ובבבלי ר"ה י' ב' מוסיף: דברי ר' אלעזר (כ"ה בכל הדפוסים הישנים, עיין דק"ס שם, עמ' 17, הע' י'), ועיין ג' כ"ע בשו' 34. אבל נוסחא משובשת היא (עיין דק"ס הנ"ל).

[64] עיין להלן שבת ספ"ב (ר ספ"ג); ירושלמי תרומות פ"ב סה"ג, מ"א ע"ג; שבת פ"ג ה"א, ה' ע"ד; בבלי גיטין נ"ג ב'.

[65] עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"א, עמ' 235.

[66] ועיין מ"ש היינריך לוי בפילולוגוס חפ"ד (1928–29), עמ' 382 ואילך.

[67] ועיין מ"ש גולדמן במ"ח ח"נ (1906), עמ' 577, הע' 4.

[68] בפי' הרא"ש (בפי שנים) וכן במשנה שבירושלמי ובפיסקא שם בכי"ל: מסלקין (כמו בד כאן), ותוקן לנכון: מסקלין.

הקוצים. ומקפצין (שבכי״ע) הוא כנראה מקבצין, כלומר, נוטל את הקבוצין (ירושלמי פ״ב ה״ב). ומקטפין הוא כנראה קיטוף חלק מן השרשים, ומסתתין הוא סיתות האבנים שמסביב השרשים.

37. ומצדדין. וכ״ה בד. אבל בכי״ע ובפ״מ הנ״ל[69] ליתא. ובמכילתא דרשב״י (עמ׳ 157): אין מגזמין ואין מצדדין בעלין וכו׳, ואין מצדדין ואין מגזמין בעלין (כלומר, בשביעית עצמה). וכנראה שאף ברישא צ״ל: ואין מצדדין ואין מגזמין בעלין. ובירושלמי (פ״ב ה״ב, ל״ג ע״ד): מצדדין, חברייא אמרי עושה לה דיקרן. ר׳ יוסה אומר תולה לה אבן. ולפי שניהם פירושו שמונע את הגפן מלטפס למעלה אלא שתתפשט מן הצד, וסומך לה דיקרן (עיין מנחות צ״ה א׳ וברש״י שם), או שתולה לה אבן.

ומגמזין עד ראש השנה ונוטל את הרואה. וכ״ה בד ובפ״מ הנ״ל. ובכי״ע חסרה המלה „ומגמזין״. והנה לפי הגירסא מגמזין הכוונה ברורה שחותכין את הגימזיות, את הענפים.[70] אבל בירושלמי (פ״ב רה״ד): מתניתא דרבי.[71] ברם כרבנין, מזהמין, מתלעין בשביעית, אבל לא במועד. כאן וכאן אין מגזמין. אבל נוטל הוא את הרואה. ובבבלי (ע״ז נ׳ ב׳): מתליעין ומזהמין בשביעית, ואין מתליעין ומזהמין במועד. כאן וכאן אין מגזמין וסכין שמן לגזום וכו׳. וע״פ הענין שם מוכח שגיזום היא כריתת הענפים היבשים, כפירוש המפרשים.[72]

ברם בירושלמי קשה להבין את הקשר („אבל נוטל״) בין גיזום ובין נטילת הרואה. ובמכילתא דרשב״י (עמ׳ 157 שהעתקנו לעיל) נזכר גיזום אף אצל עלים. ולפיכך נראה לפרש בדרך השערה שבא״י פירשו את כל הברייתא לעניין תולעים, והיו מזהמין את הנטיעות כדי לתלע אותן, כלומר להבריח מהן את התולעים.[73] ו„ביצי״ התולעים היו נקראות קפא בעברית ר״ל κάμπαι ביונית. ותולעים הללו היו מצויים אף בעלים, בירקות ובאילנות.[74] והשבעים תרגמו[75] גזם (יואל פ״א, ד׳; פ״ב, כ״ה) κάμπη, והיא הביצה וגולם השרץ שממנו נולד הארבה. וכבר ראינו[76] שהוא שם כולל לכל יצורי התולעים. ולפ״ז „מגזמין״ פירושו שמוציאין את הגזם, את גולמי התולעים (larvae) שמהם מתפתחים כל מיני זבובים ותולעים העושים שמות באילנות,[77] והיו אוכלים את העלים, הפרחים והפירות.

ולפ״ז אפשר ש„הרואה״ פירושו התולעת שכבר נתפתחו עיניה ורואה (nymph), ואותה מותר ליטול בשביעית. והברייתא שבירושלמי התירה לזהם כדי לתלע, כלומר, להוציא את התולעים הזוחלים, אבל אסרה להוציא את הביצים ואת הגולמים בתקופות הראשונות של השינויים (מיטמורפוסיס), מפני שהיא נראית פעולה בגוף האילן, פעולה מבריאה, אלא שהתירה ליטול אף בשביעית את התולעת הרואה שהיא בתחילת ברייתה.

38. אף סמין את הגפנים בשבי׳. וכן מעתיק בפ״מ פ״ב רה״ד. ובכי״ע: אף סימין וכו׳. ובד: אין סמין וכו׳. ונראה שבכי״ע צ״ל: סומין, ופירושה מסמין, כלומר,

69 כאן הוא המקום היחידי שכת״י פ״מ מתאים לכל הפחות במלה אחת לכי״ע ולא לכי״ו.

70 עיין מ״ש לעיל תרומות פ״ה שו׳ 28 ד״ה וגמזיות.

71 כלומר, שאינו מתיר את העבודות שנמנו במשנה שם אלא עד ר״ה של שביעית.

72 עיין בתשובות גאונים קדמונים הוצ׳ קאססעל ל״ט ע״ב, ר״ח ורש״י במקומו.

73 כפירוש הר״מ בפיה״מ כאן פ״ב מ״ד (ועיין בחבורו פ״א מה׳ שמיטה ה״ה). ועיין במקורות שהבאנו לעיל תרומות פ״ז שו׳ 40 ואילך.

74 עיין מ״ש בתרומות הנ״ל.

75 עיין מ״ש גולדמן במ״ח ח״נ (1906), עמ׳ 577, הע׳ 2. והוא העיר על תרגום השבעים רק לעניין תולעים, אבל לא לפירוש המלה מגזמין, עיי״ש עמ׳ 575.

76 לעיל תרומות הנ״ל.

77 עיין בתולדות הטבע של פליניאוס ס״ז פכ״ד (ל״ז) סי׳ רי״ח ואילך. ועיי״ש בסי׳ רכ״ט על המס (urucae) שבזיתים.

מעוורין את הגפנים בשביעית. ודבור זה היה רגיל בפי החקלאים במזרח התיכון, וכן אמרו היונים τυφλοῦν ὀφθαλμοὺς [ἀμπέλου] לעוור את עיני הגפן.[78] והיו מעוורים אותן ע"י משיחת שמן, או שרף, על עיניה[79] והשרף היה מסמא את עין[80] הגפן. ובדרך כלל היו קוראים לכל קשר שאינו מוציא כלום (ענף או פרח) סומא.[81] ור"ש בן אלעזר מתיר לעוור את הגפן, כלומר, לסתום כמה מעיניה, כדי להכחיש את כוחה שלא תשיר פירותיה. וחולק על התנא (לעיל שו' 35) שלא התיר אלא בטעינת אבנים.[82]

38—39. חורשין שדה בית השלחין, ומשקין אותן שלשים יום לפני ראש השנה. וכ"ה בד ובכי"ע. ובירושלמי (פ"ב ה"ב): ותני עלה חורשין בית השלחין עד ראש השנה. ובמשנתנו (שם): מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלאות עד ראש השנה. וכן בבית השלחין. ועיין בריבמ"ץ שם. ומוכיח הירושלמי מן התוספתא שהוא עידור, היא חרישה, עיין מ"ש לעיל שו' 18 ד"ה עד. ובית השלחין היא שדה שאינה מסתפקת ממי גשמים גרידא, ומשקים אותה בידים והיא ראויה לירקות כל השנה. ועיין מ"ש לעיל פאה פ"ב שו' 40. וכנראה שצריך לפרש כאן שחורשין אותה את בית השלחין, ומשקין אותן (כגירסת כל הנוסחאות), כלומר, את הנטיעות (עיין במשנתנו פ"ב מ"ד, ולעיל רה"ה) כל ל' יום שלפני ר"ה, ואין כאן תוספת שביעית כלל.[83] אבל להשקות בית השלחין מותר אפילו בשביעית, כמפורש במשנתנו ריש מו"ק.

39—40. עד לפני ראש השנה שלשים יום וכו'. וכן מעתיק במה"פ (פ"ב ה"ב ד"ה רבי) בשם תוספתא כתיבת יד. אבל בד ובכי"ע ובירושלמי הנ"ל: עד לפני ראש השנה שלשה ימים וכו'.[84] ברם בירושלמי כי"ר ובנוסח הרש"ס: שלשה חדשים[85] וכו' ושואל הירושלמי: ואלו[86] עושין (כ"ה בנוסח הרש"ס ולפנינו: עושה) שרשים לשלשה ימים[87]

[78] גיאופוניקא ס"ה פ"ט סי' ז' וסי' י"ב.

[79] כלומר, קשריה, פקקיה. עיין לעיל הע' 53.

[80] קולומילא הנ"ל (לעיל הע' 52): umor caecat oculum וכו'.

[81] תיאופרסטוס הנ"ל (לעיל הע' 53) סי' ד'.

[82] ולני' ד אין סמין וכו', הוא סובר כמותו. וראיתי במאירי ע"ז (עמ' 186) שכתב: ולא קוטמין אותו, והוא נתינת אפר מגובל סביבו להכחישו כשהוא שמן יותר מדאי, ומתייראין שמא ישיר פירותיו וכו'. ברם בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב, י' ע"א) אמרו מפורש: המאבק וכו' הקוטם וכו' וכל דבר שהוא מבחיל את הפרי חייב משום זורע. וכן כותב תיאופרסטוס (תולדות הצמחים ס"ב פ"ז סי' ה') שנותנים אבק על שרשי הגפנים והתאנים כדי להפריח (θάλλειν) את הפרי. וכן הוא כותב (שם סי' ו') שמפזרים אפר על גבי התאנה כדי שתעשה יותר (φέρειν μᾶλλον). ועיין בפי' הרא"ש כאן פ"ב מ"ד ד"ה קוטמין שמשיג על דברי הערוך. אבל הערוך (בערך אבק) פירש „מאבקין" מסירין את האבק. ובירושלמי (כאן פ"ב ה"ב, ל"ג ע"ד) מפורש: מאבקין. עושין לה אבק (ועיין בפירש"י מו"ק ג' א'). ואבק פירושו אבק ממש (κονιστρός), והיו מאבקין את שרשי הנטיעות כדי שישביחו (ועיין במשנתנו פ"ד מ"ה). ולקטום פירושו לפזור אפר (τέφραν περιπάττειν) על גבי הנטיעה, כמפורש בספרו של תיאפרסטוטוס הנ"ל. ודברי לעף (פלורה ח"ב, עמ' 289) למאבקין וקוטמין צריכים תיקון.

[83] עיין בתו"כ בהר רפ"א, ק"ה ע"ד, בפי' הראב"ד שם, ובתוספ' ר"ד ר"ה י' ב' (כ"ח ע"א מן הספר) ומו"ק ג' ב' (ל"א ע"ד).

[84] עיין מ"ש להלן הע' 87.

[85] ובירושלמי כ"ל נשמטו כמה שורות. וכ"ה שם: מזבלין ומעדרין במקשיות ובמדלעות עד ראש השנה. ר' אומר עד לפני ראש השנה שלשה חדשים, כדי שיזרע אורז וישריש ויטע אורז וישריש. ובגליון שם הושלם כבדפוסים. נמצאנו למדים שהגירסא „שלשה ימים" אינה קיימת אלא בהשלמת המגיה בכ"ל.

[86] כלומר, והרי אילו שנשנו במשנתנו, דהיינו קשואים ודלועים.

[87] בספרי דברים סוף פי' ו', הוצ' הר"א פינקלשטיין, עמ' 15: זריעה עולה לשלשה ימים וכו' נטיעה עולה לשלשים יום (בדפוסים שם בטעות: לשלשה ימים). ועיין גם בב"ר פט"ז, ג', עמ' 146

(כלומר, ולמה אוסר רבי עד ג' חדשים?) ומתרץ הירושלמי: רבי אומר עד לפני ראש השנה שלשה חדשים[88] כדי שיזרע אורז וישריש ויטע אורז וישריש. כלומר, באורז שלא גדל בא"י אלא במים (עיין במשנתנו בסוף פירקין ובמפרשים שם) צריך חרישה מרובה והשקאה אחר השקאה, ולפיכך חורש ג' חדשים לפני ר"ה ומשקה וחוזר ומשקה, כדי שיוכל לזרוע אורז ולנטוע אותו סמוך לר"ה ושיספיק להשריש לפני ר"ה (עיין במשנתנו פ"ב מ"ז), ויהא מותר בשביעית (ע"פ הרש"ס).

40. כדי שיטע וישריש ויזרע וישריש. בירושלמי שהעתקנו לעיל: כדי שיזרע וישרש ויטע וישרש, ופירש אח"כ: כדי שיזרע אורז וכו', עיין מ"ש לעיל.

40–41. אין בודקין את הזרעים בגללים. וכן מעתיק במה"פ לירושלמי פ"ד ה"ד ד"ה אין מציתין. ובד ובכי"ע: בגללים ובעציץ. ולפי נוסחתנו צריך לפרש שאין בודקין אותם בגללים על גבי האדמה, ועיין להלן פ"ב שו' 52 ומש"ש. ובירושלמי הנ"ל: אין בודקין את הזרעים באדמה בעציץ. וברמ"מ פ"א מה' שמיטה ה"ו: ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר. וכנראה שעניין הבדיקה הוא שלוקח דוגמא של זרעים לראות אם הן צומחים. ועיין להלן.

41. אבל בודקין אותן באדמה ובעציץ. כלומר, בעציץ מותר לבודקן אפילו באדמה, ומכל שכן שמותר בגללים בעציץ. ובירושלמי הנ"ל: אבל בודקין אותן בגללים ובעציץ, כלומר, צריך שתים, גללים ועציץ, אבל באדמה אסור לבדוק אפילו בעציץ כמפורש בירושלמי שהעתקנו לעיל. וברמ"מ הנ"ל: אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים. והתוספתא חולקת על הירושלמי ומתירה אפילו אדמה בעציץ. ובשו"ת נחפה בכסף סי' ה' לא התיר אלא בעציץ שאינו נקוב, אבל ברדב"ז על הר"מ הנ"ל כתב שה"ה בעציץ נקוב. ובמעשה רוקח שם: „דיניקה מן הקרקע לא נאסרה, ולאו עבודת קרקע היא". ברם כ"ז הוא לשיטת הירושלמי גרידא שלא התיר אלא בגללים, אבל לשיטת התוספתא צ"ל שלא כיוונה אלא לעציץ שאינו נקוב. ועיין מ"ש להלן.

41–42. ומשיירין משביעית למוצאי שביעית. כלומר, ומשיירין את הזרעים[89] שבעציץ עד מוצאי שביעית ואינו חייב לעקרן כשבדק ונמצאו טובים וצמחו.[90] וכ"ז הוא בעציץ שאינו נקוב, אבל בעציץ נקוב בוודאי אסור לבדוק את הזרעים (עיין מ"ש לעיל), ומכ"ש לשיירן שיצמחו, שהרי לא מצאנו היתר לזרוע בשביעית כדי להתלמד.[91] ובמהרי"ק על הר"מ הנ"ל פירש שמותר לשייר בקרקע זרעים שנכנסו לשביעית מערב שביעית ואינו מחוייב לעוקרן בשביעית, ומשיירן למוצאי שביעית כדי שיתקשו ויהיו ראויים לזריעה (עיין במשנתנו פ"ב מ"י ובפיה"מ להר"מ שם). וקשה לפרש כן בלשון התוספתא כאן. ובירושלמי הנ"ל: ושורין אותן בשביעית למוצאי שביעית. וכן בר"מ הנ"ל: ושורין את הזרעים בשביעית כדי לזורען במוצאי שביעית. ובהשגות שם: נ"א ומשיירין את הזרעים

ובמקבילות. ואנו רואים ברור משם שבא"י חילקו בין אילנות מצד אחד ובין ירקות וזרעים מצד שני. ועיין גם בתוספתא מנחות פ"י הלכה ל"א ובירושלמי חלה פ"א ה"א, נ"ז ע"ג, ולא נזכר שם כלל שהברייתא היא כר' יהודה. אבל בבבלי פסחים נ"ה א': והתניא ר' יהודה אומר המנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שבלת (כ"ה בכי"א ובר"ח שם, עיין דק"ס, עמ' 160, הע' מ') שותלה וכו'. מכדי שמעינן לר' יהודה דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים וכו'. ומכאן שבבבלי לא חילקו בעניין זה בין אילנות לזרעים.

88 וכ"ה אף בהוצאות שלפנינו, בכי"ל, בכי"ר ובנוסח הרש"ס.

89 אפשר שאין „ומשיירין" אלא „ומשיירן" (השוה ג' ד), עיין מבוא לנה"מ להרי"ן אפשטין, עמ' 1245. ובירושלמי מפורש: ושורין אותן.

90 פאת השלחן סי' כ' ס"ק ח' אות י"ז.

91 עיין מ"ש ב"ד הגאון הרא"י קרליץ ז"ל בחזון איש למס' פרה, הוס' שביעית סי' ל"ד.

שצוינו במסה"ת. ושיטת ר' יוחנן בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב, ס"ב ע"א) היא שאין בהרכבה ערלה כלל, אפילו הרכיב באילן סרק גמור הולכים אחר הזקנה. וריש לקיש סובר שם שאם הרכיב באילן סרק גמור מונה שני ערלה משעת ההרכבה. ומכיוון שמפורש כאן פירות נטיעה זו אסורין וכו', והוא לעניין ערלה ורבעי, הסיקו בירושלמי: לית כאן מרכיב, שהרי לר' יוחנן אין הרכבה מחייבת בערלה. ושוב אמרו: „א"ר אבא מרי אפילו כר' שמעון בן לקיש לית כאן מרכיב, לשעבר, הא בתחילה לא". ונ"ל ברור שלא כיוונו להגיה את הברייתא נגד כל הנוסחאות, אלא הכוונה היא שלא שנו מרכיב לעניין ערלה, אלא לעניין שביעית גרידא (ומדברים במרכיב אילן מאכל מין במינו).[5]

ואשר לדברי ר' אבא מרי נ"ל בפירושו שאפילו לריש לקיש הסובר שערלה נוהגת לפעמים בהרכבה אין לשנות כאן מרכיב אצל ערלה שהרי אמרו כאן מפורש: ומותר לקיימן בשביעית, ובהכרח שמדברים באילן מאכל מין במינו (ואין כאן ערלה כלל), אבל אילן מאכל באילן סרק היא הרכבה של איסור ואסור לקיימו לשיטת הירושלמי (עיין מ"ש להלן כלאים פ"א שו' 10). וזו היא כוונת דבריו: לשעבר, כלומר, אמנם „המרכיב" משמע לשעבר, כלומר, אם עבר והרכיב הפירות מותרים, הא בתחילה לא, כלומר, להבא אסור לקיימו. ופירושי המפרשים בירושלמי הם דוחקי דחוקים, ואין לשון הירושלמי סובלם כלל וכלל. ולא בחנם כתב הרמב"ן (ר"ה י' א' ד"ה ומצאתי): „ואין פירוש דברי ר' בא ברורין לי".[6] ולפ"ז „המרכיב" כאן עונה על שביעית גרידא, וכמשנתנו פ"ב מ"ו, וכמו שכתבנו לעיל.

ולשיטת הבבלי (סוטה מ"ג ב') אפשר להעמידה אף לעניין ערלה, ובמרכיב אילן מאכל מין במינו, אלא שנטע את האם לסייג ולקורות עיי"ש. ועיין ברמב"ן הנ"ל ובמהרי"ק פ"י מה' מע"ש הי"ד ובמאירי ר"ה עמ' 26 ואילך ועוד. ועיין מ"ש להלן ערלה פ"א שו' 14.

שלשים יום לפני ראש השנה וכו'. וסובר תנא זה ששלשים יום לקליטה, וכל זמן שלא נקלט הוא כמונח בכד, ובשלשים יום הוא נקלט, ויום אחד בשנה כשנה, וכר"מ בבבלי ר"ה י' ב'. אבל מי שסובר ששלשים יום בשנה חשוב כשנה, צריך שלשים חוץ משלשים של קליטה.[7] ובבבלי ר"ה שם: ערב שביעית שלשים יום וכו'. ובפי' אחד הקדמונים על הרי"ף (כת"י ביה"מ כאן, הלברשטם 01557): הנוטע ע"ש לפני ר"ה וכו'. כך הוא גירסת רוב הספרים, אבל בספרים ישנים מחקו אותו, משום דבלא שביעית מצי למיתני האי חלוקה וכו'. ועיין בתוספ' שם רד"ה ומותר. ועיין דק"ס עמ' 17 הע' ג'. וכנראה שבספרים ישנים מחקו „ע"ש" ע"פ התוספתא. וכן חסרות המלים „ערב שביעית" בפי' ר"ה להרמב"ם, עיי"ש סוף עמ' 3.

8—9. ואסור לקיימו בשביעית. ועוקר את הנטיעה (משנתנו פ"ב מ"ו; תרומות פ"ב מ"ג ובמקבילות), או חותך את ענף ההרכבה, כלעיל פ"א שו' 34—35.

9. פירות נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט. בירושלמי (כאן פ"ב ה"ו, ל"ג ע"ד, ובמקבילות בערלה פ"א ובר"ה פ"א) גרסו בברייתא זו: אבל אמרו

[5] שוב ראיתי שכן פירש הגרי"א הירצוג שליט"א, עיין במאמריו ב„הפרדס" (ניריורק, תשט"ו), ח"ב, עמ' 1 ואילך, ובהמשכים שם. ובמאירי ר"ה, עמ' 27, מעתיק בשם הירושלמי הנ"ל: „לית כאן מרכיב, אשגר לישן הוא". ולא מצאתי גירסא זו בשום נוסח, ואף לא אצל אחד מן הראשונים.

[6] בהוצאות החדשות של הרמב"ן הע' ה' שם כתב: „מש"כ הרמב"ן דאין דברי ר' בא ברורין ולא עמד על הפירוש הפשוט שכן פירשו כל המפרשים האחרונים וכו'", עיי"ש דברים דחוקים מאד. אבל באמת רבינו הכיר יפה את סיגנון הירושלמי „והפירוש הפשוט" לא יתכן כלל. עיי"ש בהע' ד', ועיין בתוספ' סוטה ב' א' ד"ה המקנא. ואשר לפירושנו, נראה שרבינו לא קבל אותו מפני שסבר כשיטת כמה מן הראשונים שמותר לקיים את המורכב, עיין מ"ש להלן כלאים פ"א שו' 10.

[7] עיין בבבלי שם, וכפירוש הר"ח במקומו וביבמות פ"ג א' (לפי תוספ' ריד ר"ה י' סע"ב. ויש להשלימו באוה"ג יבמות, עמ' 321). ועיין בתוספ' ר"ה שם ד"ה שלשים. ועיין ר"מ פ"ט מה' מע"ש ה"ח וה"ט ופסק כר' יוסי וכר' שמעון במשנתנו כאן (פ"ב מ"ו).

פירות וכו'. ומלשון זו משמע שהדברים עונים על הרישא, כלומר, אעפ"י שעלתה לה שנה, מ"מ הפירות אסורים עד ט"ו בשבט, ועיין מ"ש להלן בסוף דברינו. אבל כגירסתנו כאן כ"ה גם להלן ר"ה פ"א ה"ח ובבבלי שם י' רע"א ובמס' שמחות ספ"ז. ומרהיטות לשון זו משמע שהדברים דבוקים לסיפא, כשלא עלתה לה שנה, ושנתה נשלמת מתשרי עד ט"ו בשבט. אבל ברישא, כשעלתה לה שנה, אין הפירות אסורים אלא עד ר"ה. וכן הביא הראב"ד (בס' האשכול ח"ב, הוצ' ר"ח אלבק עמ' 17) בשם קצת מן המפרשים. וכן כנראה פירש גם הר"ח (ר"ה י' א', כמו שהעיר הר"ח אלבק בסוף הע' ח' שם). ויש שפירשו שהדברים עונים על כל הברייתא, על הסיפא ואף על הרישא (בעל המאור בר"ה שם ועיין בס' האשכול הנ"ל). ועיין מ"ש להלן מע"ש פ"ה הכ"א שו' 63 ומ"ש להלן.

ברם רש"י (בר"ה שם) פירש ש„נטיעה זו" הוא בדווקא והדברים עונים על הרישא גרידא, כלומר, אם נטע ל' יום לפני ר"ה, אעפ"י שעלתה לה שנה, מ"מ אם חנטו פירותיה לאחר ר"ה של שלישית, לפני ט"ו בשבט, הפירות אסורים לעולם משום ערלה, מפני שר"ה של אילן הוא ט"ו בשבט.[8] וכן הסיקו במפורש בירושלמי שאם נטע פחות מל' יום לפני ר"ה אין הפירות שחנטו אחר ר"ה של שנה רביעית אסורים משום ערלה. ובהכרח עלינו לפרש שבבא זו עונה על הרישא גרידא כפירש"י.[9] וכן פסקו הר"מ והראב"ד בפ"ט מה' מע"ש הי"א. ברם לפני בעה"מ בר"ה שם היתה גירסא אחרת בירושלמי,[10] ולפיה יש מאן דאמר בירושלמי הסובר שאף פירות נטיעה שלא עלתה לה שנה אסורות עד ט"ו בשבט של רביעית.[11] ולפיכך פירש בעה"מ שבבא זו עונה על הסיפא ומכ"ש על הרישא.

9—10. אם ערלה ערלה וכו'. וכ"ה להלן ר"ה פ"א סה"ח ובבבלי ר"ה הנ"ל. אבל בירושלמי ובמס' שמחות ספ"ז ליתא. ואין הבדל בזה למעשה, שהרי מפורש לעיל: פירות נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט.[12]

10. פול המצרי שמנע ממנו מים וכו'. משנתנו פ"ב מ"ט. ופול המצרי שהראשונים לועזים אותו פאזולא, פסולי, פאסולי[13] נקרא בלשון בני אדם ירק, כשהוא לח (נדרים פ"ז מ"א), ויש לו גורן כשהוא יבש,[14] ומשקין אותו בידים אפילו בשדה בעל. ופירשו בירושלמי (פ"ב ה"ט, ל"ד ע"א) שמכיוון שמנע ממנו מים נעשה כבעל, דהיינו כדברים הגדלים בבעל, כלומר, שאין הולכים בהם אחר לקיטה, ומשנתנו כר"ע.[15] ומתוך שמנע ממנו מים, מוכח שדעתו לגדל אותו לזרע, לזריעה, ולא לאכילה (עיין בפיה"מ להר"מ פ"ב מ"ח). וברשב"א ובריטב"א (ר"ה י"ג ב') הוכיחו מכאן שלא כבעה"מ שפירש דר"ש שזורי אזיל בפול

[8] ועיין בדרשה מן הכתוב בירושלמי ובבבלי הנ"ל ובתו"כ קדושים פרשה ג' ה"ט, צ' ע"ב.

[9] ועיין בלשון הירושלמי בברייתא זו שהעתקנו בתחילת דברינו.

[10] עיין גם בריטב"א ובר"ן שם. ועיין באהצו"י כאן, עמ' 14. ויש להוסיף את שיטת הריב"ב ופסקי הרשב"ץ בר"ה שם.

[11] ועיין במאירי ר"ה, עמ' 28, ובס' האשכול הנ"ל, עמ' 18, ובהע' ג' שם.

[12] מן הלשון עלתה לו שנה וכו' לא עלתה לו שנה, אין לדייק כלום, מפני שפירושו עלתה לו שנה, ולפיכך מותר לקיימו בשביעית. תדע לך שהוא כן, שהרי במס' שמחות ספ"ז שנינו אף בבצלים הסריסים ופול המצרי (שאין בהם דין ערלה ורבעי): שמנע מהן מים שלשים יום לפני ר"ה עלתה להם שנה ומותר לקיימן בשביעית, פחות מיכן לא עלתה להם שנה ואסור לקיימן בשביעית. ועיין הלשון במשנתנו פ"ב מ"ט ולהלן שו' 11. וברש"י (ר"ה ט' ב') פירש: עלתה לו שנה למניין שני ערלה, ופירש כן לפי האמת, שהרי בפירות שנוהגים בהם ערלה עלתה להם שנה אף לעניין ערלה.

[13] רש"י ר"ה י"ג ב', מנחות ל' ב', ריבמ"ץ כלאים פ"א סמ"ב. ועיין בפלורה של לעף ח"ב, עמ' 508.

[14] עיין להלן. ועיין בירושלמי נדרים פ"ז סה"א, מ' סע"ב.

[15] בבלי ר"ה י"ד א'. וכפירוש רומיים שהביא רש"י שם, וכשיטת ר"ח ורוב הראשונים.

המצרי בתר לקיטה, ומה שנקט השרשה הוא רק לדברי חכמים, שהרי כאן (בסיפא) אנו רואים שהיא הלכה בפני עצמה עיי"ש. וכל הברייתא שלנו בפירוש הרש"ס, ל"ה ע"ב.

11. ומותר לקיימו בשביעית. כלומר, מותר לקיימו בשביעית כדי לזרוע אותו למוצאי שביעית.[16] ובמשנתנו: מותרין בשביעית. והתוספתא מפרשת את המשנה, שאין מדברים כאן בהיתר אכילה גרידא, אלא בהיתר קיום הזרע בשביעית, כדי לזרעו במוצאי שביעית.

ולכאורה נראה שדווקא אם חישב עליו מתחילה לירק צריך מניעת מים, כדי שיהא מוכח שכוונתו לזריעה, כלומר, שרוצה שיתקשו הפולין וישתמרו לזריעה. אבל אם זרע מתחילתו לשם אכילת הזרע, והיינו שלא לאכל את התרמילים והפולין כשהם לחים, אלא כיוון לייבש את הפולין ולעשותם גורן (עיין לעיל הע' 14), דינו כשאר קטניות לר"ש שזורי, עיין להלן שו' 48. וטעם הדבר הוא שלפעמים מלקט מישרים, מישרים גם לזריעה,[17] אבל אם כוונתו לעשות גורן מחכה עד שיגמר כולו. אבל רש"י בר"ה י"ג ד"ה פול המצרי לא פירש כן. ועיין להלן הע' 47.

11–12. אם לאו אסור לקיימו וכו'. לשיטת הר"מ (עיין מ"ש לעיל שו' 3) הפירוש הוא שהפול אסור באכילה, כדין ספחים אסורים. ולשיטת הר"ש (עיין לעיל שם) הפירוש הוא שאסור לקיימו בשביעית כדי לזרוע אותו למוצאי שביעית, שהרי חלה עליו קדושת שביעית, ואסור לזרוע פירות שביעית.

12. במי דברים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

בשל שקי. בד: בשל שקי'. ובכי"ע: בשל שוקי. ועיין להלן כלאים פ"א רה"ד, בעה"ש ערך שק (ג'), ומ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו עמ' כ'. ובריטב"א הנ"ל: בשל שקיא. פי' בית השלחין.

13. שתי מריעות. וכ"ה בכי"ע. ובד: שתי מרבעות. וברש"ס (ל"ה ע"ב): כשמנע ממנו מים שתי מריעות (וכן מעתיק בדף ל"א ע"ב). ס"א מורביעות. ובירושלמי (פ"ב ה"ח, ל"ד ע"א): מורביות, ובכי"ר שם: מרביות. ובמעשרות שם (פ"ד רה"ה, נ"א ע"ב): מודייות.[18] ובפ"מ שם: ובתוספתא דשביעית פ"ב גריס מורביות גבי דינים האלו. וברמ"מ (פ"א מה' מע"ש ה"י) פסק (ע"פ הירושלמי הנ"ל): אא"כ מנע ממנו ג' אריות וכו', אעפ"י שלא נמנע מלארות ממנו ג' אריות. ובהשגות שם: „לא ידענו מהו אריות, והוא שהוציאו מן אורה וסלו (שביעית פ"א מ"ב) והוא עניין לקיטה, ואין במשנה (פ"ב מ"ט) אלא עונות. ובירושלמי מורביות ובתוספתא מריעות, וכולן אינן אלא מניעת ההשקאה מהם וכו', וכן זה העונה לפי מה שהיה רגיל להשקות" (עיין בר"מ ה"ט שם). ובריטב"א ר"ה הנ"ל העתיק אף בשם התוספתא: עונות.

וברור שהן מרבעות, הן מורביות, הן מוריות (כצ"ל בירושלמי מעשרות), הן עונות, וכולן רומזות לדבר אחד. וכאן עניינן הרבעת (הרבצת) מים על שדה הבעל. ובתענית (ו' ב'): מאי לשון רביעה, א"ר אבהו שרובעת את הקרקע וכו', מטרא בעלה דארעא. ורביעה זו היא „עונתה" של שדה „הבעל". ובספרי (עקב פי' מ"ב עמ' 89; תענית שם ו' א'): יורה שיורה (כגי' כת"י ברלין ומדרש חכמים) ומרוה את הארץ. וכנראה שמכאן מוריות, אריות,

---

[16] עיין בפיה"מ להר"מ פ"ב מ"י. אבל עיין בחיבורו פ"ד מה' שמיטה הי"ח ומ"ש בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ג (וציין לו במל"מ שם).

[17] עיין בבלי ר"ה י"ג ב' ובירושלמי כאן פ"ב ה"ז, ל"ד ע"א.

[18] נראה שצ"ל: מוריות, ובחר הירושלמי במלה זו כמליצה והקבלה לרישא שם: שלקט ממנה שתים שלש מודייות וכו'. וברישא פירושו שתים שלש סאין (modii).

מריעות (=מריאות). ועיין בפי' הרש"ס, ל"ב רע"א, והוא פירוש של דרש, ועיין מ"ש להלן שם פירוש אחר. ועיין להלן רפ"ג ומש"ש.

14. ר' יוסה בן כופר אמ' משום ר' שמעון שזורי וכו'. בריטב"א ר"ה הנ"ל מעתיק בשם התוספתא: ר"ש בן כפר חנינא אומר וכו'. ובמאירי בפתיחתו לאבות (ד"ר כ' ע"א, ד' וינה י"ב ע"ב) מונה בין התנאים של הברייתא (התוספתא) שביעית: ר' שמעון בן כיפר. וכנראה שהיתה לפניו כאן כעין גירסת הריטב"א. ובבבלי ר"ה י"ג ב': מי לא תניא ר' יוסי בן כיפר אמר משום ר' שמעון שזורי פול המצרי שזרעו לזרע מקצתו השריש לפני ר"ה וכו'. ועיין בתוספ' שם ד"ה פול, ואולי צ"ל שם: [ב]סיפא דההיא דאורז והדוחן הוא (ו)מוסיף אדרבנן וכו', והכוונה לפ"ב מ"ח.

14—15. בזמן שזרעו לירק וכו'. ולפיכך צריך מניעת מים, שאם לא מנע ממנו מים, דינו כירק שהולכים בו אחר לקיטה. ועיין במשנתנו פ"ב מ"ח, ובר"ש שם. ועיין מ"ש להלן שו' 42—43.

16—17. אין מעשרין הימנו על מקום אחר וכו'. וכ"ה בריטב"א ר"ה י"ג ב' הנ"ל. ובבבלי שם: אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן וכו'. והיא היא, כפי שמוכח מן הסיפא.

17. אלא כונס גרנו לתוכו וכו'. וכ"ה בריטב"א הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: צובר גורנו לתוכו וכו'. ופירשו שם שר"ש שזורי סובר שיש בילה. ודווקא כאן, שהמעשרות הן דרבנן, הוא סובר כן, אבל לא בטבל דאורייתא, עיין מה שהאריך בזה בטורי אבן שם. ועיין במשנת מכשירין ספ"ב ומ"ש באבני מלואים לטורי אבן ד"ה ויצבור, ומ"ש לעיל דמאי פ"א שו' 20—21.

19. נוטל את העישור ועושה אותו מעשר עני וכו'. כלומר, עושה את כל העישור מעשר עני לשם מעשר עני ממש (עיין לעיל תרומות פ"ד שו' 46 ומש"ש), וממילא כל מה שיש בו משנה שנייה לא יחול עליו שם מעשר עני. ואח"כ עושה את כל העישור מעשר שני, וממילא כל מה שיש בו משנה שלישית לא יחול עליו שם מעשר שני, ונמצא שמה שיש בו משנה שנייה כולו מע"ש, ומה שיש בו משנה שלישית כולו מעשר עני. ופודה מעשר שני שיש בו לפי חשבון, והשאר נותן לעניים. ועיין בתוספ' ר"ה י"ג ב' סד"ה ויצבור וביפה עינים שם ובירושלמי פ"ב ה"ז, ל"ד ע"א.

20—21. זרעו מתעשר לשעבר וכו'. בירושלמי (פ"ב ה"ח, ל"ד ע"א. ועיין מעשרות פ"ד ה"ה, נ"א ע"ב): תני שש מדות אמרו חכמים[15] בפול מצרי וכו', זרעו לזרע וירק, או שזורעו לזרע וחישב עליו לירק וכו', אם הביא שליש לאחר ר"ה זרעו מתעשר לשעבר וירקו מתעשר בשעת לקיטתו עישורו. בשלקט ממנו לפני ר"ה וכו'. אבל הברייתא שלנו סוברת, כנראה, שאין חילוק. ועיין מ"ש להלן שו' 24.

21. אמ' רבן שמעון בן גמליאל וכו'. ריבמ"ץ ור"ש פ"ב מ"ח, אגודה שביעית פ"ב, קפ"ט ע"ד, רש"ס כ"ה ע"ב, ל"ב ע"ב. ובנוסח הרש"ס (ל"ה ע"א) נשנית ברייתא זו אף בירושלמי. וקרוב לוודאי שהוסיפה הרב ע"פ הריבמ"ץ, עיי"ש.

22. על הגמור וכו'. לפי פשוטו המדובר הוא בפול המצרי גרידא, ועיין גם להלן. ובה"ד פירש שרשב"ג מדבר בכל קטניות, ושמואל פסק (בבלי ר"ה י"ג סע"ב) כמותו. ועיי"ש ברש"י סד"ה אישתמיטתיה. אבל בריטב"א שם (וברמב"ן שם ספ"א), פירש שלא אמר שמואל אלא בפול המצרי. עי"ש.

[15] וכ"ה אף בכי"ד. ובנוסח הרש"ס שם, כ"ט ע"א: תניא ר"ש שזורי אומר שש מדות וכו'. והוא תיקון הרב בעצמו.

משביעית למוצאי שביעית. ואינו ברור אם גרס כן בירושלמי או שכיוון לתוספתא כאן. ובמעשה רוקח על הר"מ: ובפ"ח מה' שבת ה"ב פסק הר"מ דהשורה חטין ושעורין במים חייב משום זורע. והכא התירו מפני שאינה עבודה בארץ וכו'.[92]

42. ומקיימין את העלויים שבגג וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: את העלואין וכו'. ובירושלמי הנ"ל: את האלווי בראש הגג וכו'. וכ"ה בר"מ הנ"ל. ובהשגות שם (המשך נ"א הנ"ל) ומקיימין את העלין שבגג. ובמהרי"ק שם: ובהשגות כתיבת יד מצאתי א"א נוסחא אחרינ' וכו' ומקיימין את האילן וכו'. ואין ספק שהגירסא שלפנינו נכונה, והיא עלוי היא אלוי, והכוונה לאהלים שבמקרא, וכן בסורית: אלוא, אלאורי[93] וכו'. ונהגו לגדל עץ זה בעציצים כדי ליתן ריח,[94] וקדושת שביעית חלה עליו (עיין במשנתנו פ"ז מ"ו). ומכיוון שהגזע הוא רך ואדום,[95] היה מקום לחשד שנטעו בשביעית, והיה אסור לקיימו,[96] ומשמיעה לנו הברייתא שמותר לקיימו, אעפ"י שאינו נראה כאילן אלא כירק שגזעו מחליף.

אבל אין משקין אותן. וכ"ה בירושלמי, וכן פסק הר"מ הנ"ל. ואעפ"י שהוא על הגג[97] מ"מ הרי דרכו בכך להיות נטוע בעציץ לשם קישוט וריח טוב, עיין מ"ש לעיל. ועיין בשו"ת מבי"ט ח"א סוף סי' ס"ד ומ"ש הגאון הרא"י קרליץ בחזון איש למס' פרה, הוס' שביעית סי' כ"ב.

פ"ב

1. מרבצין שדה ערב שביעית וכו'. בבבלי מו"ק ו' ב': תניא אידך מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית וכו'. ופירש"י (לעיל שם ד"ה שרי לתרבוצי): מרביצין היינו השקאה פורתא, כדי שיצאו הירקות וכו', ומשקין היינו השקאה גמורה וכו'. ועיין בתוספ' שם ד"ה מרביצין ובפיה"מ להר"מ פ"ב מ"י ד"ה מרביצים ומה שהאריך בפאת השלחן סי' כ' ס"ק ט' אות כ"ג. ועיין במאירי שם ב' א' עמ' ה' ובהערה 1 שם. ולפי פשוטו מוכח שאין מדברין כאן בשדה בית השלחין.

ברם בכי"מ שם: מרביצין שדה בשביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית. וכן גרס גם בשיטה למו"ק,[1] עיי"ש פירושו. אבל מסתבר יותר פירושו של הרנ"ג רבינוביץ בדק"ס שם שלפי גירסא זו מוכרחים לחלק בין הרבצה והשקאה, עיין מ"ש להלן. ועיין בירושלמי פ"ו סה"ב, ל"ו ע"ד, ובפי' הרש"ס שם, ק' ע"א.

כדי שתעלה ירקות בשביעית. בר"ח למו"ק הנ"ל: כדי שיצמחו ירקות בשביעית. והכוונה לירקות שלא גזרו בהם משום ספחים, כפירוש הח"ד.

1–2. ולא עוד אלא אף בשביעית מרבצין וכו'. ופירש"י במו"ק הנ"ל: אבל לא ישקה בשביעית כדי שיצאו בשביעית, כלומר, ההפך מגירסת כי"מ ושיטה למו"ק הנ"ל. וכנראה שלא התירו הרבצה אלא בערב שביעית, או בשביעית לצורך הזרעים הקיימים, או כל זמן שלא יצמחו עשבים בהשקאה זו בשביעית, אבל אם אין בה זרעים והוא מרביץ כדי שתוציא ירקות בשביעית נראה כזורע בשביעית. ולפ"ז לא התירו להרביץ אלא דווקא אם יצמחו

[92] ועיין להלן כלאים פ"א שו' 36 ומש"ש.
[93] עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ג, עמ' 411 ואילך. וכן פירש לנכון הרש"ס, ס"א ע"א, עיי"ש.
[94] עיין בתולדות הטבע של פליניאוס סכ"ז פ"ד (ה') סי' י"ד ואילך.
[95] עיין בספר הנ"ל.
[96] עיין להלן פ"ב שו' 42–43 ובכ"מ על הר"מ הנ"ל.
[97] עיין מ"ש להלן פ"ג שו' 13.
[1] הוצ' מכון הערי פישעל סוף עמ' מ"ו, ועיי"ש עמ' מ"ז הע' 9.

ירקות במו״ש, אבל אם יצמחו בשביעית וילקוט במו״ש אסור, אעפ״י שהירקות מותרין, וכן משמע מרהיטת לשון הברייתא בבבלי ובתוספתא.

ובכי״מ בבבלי גורס: אבל לא משקין שדה לבן בשביעית, כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית. וכן גרס בשיטה למו״ק הנ״ל עמ׳ מ״ז, עיי״ש הפירוש. ובדק״ס הנ״ל פירש שההבדל הוא בין הרבצה והשקאה, שמרביצין אפילו אם יצאו ירקות בשביעית, ואין משקין אפילו אם יצאו למו״ש. וכל נוסחאות התוספתא מתאימים לגירסאות שלנו בבבלי מו״ק הנ״ל.

3. בצלים שנכנסו מערב שביעית וכו׳. לשיטת הר״ש (פ״ז רמ״ד, פ״ט מ״א) והרמב״ן (בהר פכ״ה, ה׳) שירקות שנכנסו משישית לשביעית והוסיפו אוכל בשביעית אין הולכים בהם אחר לקיטה אלא לעניין שצריך לאוכלן בקדושת שביעית, אבל אינן אסורין באכילה משום שביעית, התוספתא מתפרשת כפשוטה, שמותר להרביץ עליהם מים, מפני שמותר לאכלן. ואפילו לשיטת הר״מ (פ״ד מה׳ שמיטה הי״ב והי״ד) שדינם כספחי שביעית ואסורים אף באכילה, יש לפרש שהבצלים נגמרו לגמרי בערב שביעית ולא הוסיפו כלום בשביעית (עיין בהי״ט שם), ואף להר״מ אין עליהם איסור ספחים. ועיין להלן פ״ד שו׳ 37 ומש״ש. ועיין להלן שו׳ 6.

4. הלוף שהעלה תמרות וכו׳. לוף הוא מן המינים הטמונים בארץ,[2] והערבים מתארים אותו (לפי בן יהודה ערך לוף): צמח יצאו לו עלים ירוקים וכו׳, ויצא לו קנה מאמצעו ובראשו תמרה ולו (כלומר, ללוף) בצל כמו בצל המדברי. ובמשנתנו (פ״ב מ״י): הדלועין שקיימן לזרע, אם הוקשו לפני ר״ה ונפסלו מאוכל אדם, מותר לקיימן בשביעית[3] וכו׳, התמרות שלהם אסורות בשביעית. ובתיו״ט שם: ועכשיו מצאתי בפירוש שהזכרתי (כלומר, לר׳ אליהו מלונדריש) שכתב וז״ל התמרות, הנץ כו׳, ולאותו נץ נראה תורת אוכל עליו אף לאחר שהוקשה, ואסורות מפני מראית העין. ופירש ע״פ התוספתא כאן. ולשיטת הר״מ (הנ״ל בשו׳ 3) מדברים כאן בלוף שהוקשה שאינו אסור משום ספחים, אבל אם יצאה ממנו תמרה, אעפ״י שיצאה מתוך פרי שגדל בהיתר, מ״מ אסורה משום מראית העין, מפני שהיא רכה ונראית כאילו גדלה בשביעית מתוך הארץ, וכדין התוספתא להלן הי״א והי״ב. והר״מ כלל את דין המשנה הנ״ל ודין התוספתא כאן (=להלן הי״א, שו׳ 42—43) בפ״ד מה׳ שמיטה הי״ח.

ולשיטת הר״ש (הנ״ל בשו׳ 3) התמרות אסורות באכילה, מפני שצמחו כולן בשביעית, ואעפ״י שהלוף עצמו מותר באכילה אפילו אם הוסיף אוכל בשביעית, מ״מ התמרות נראות כירקות שצמחו כולם בשביעית, ואסורות משום ספחים, מפני מראית העין, כמפורש להלן שו׳ 43.

5. בצלים שנכנסו מערב שביעית וכו׳. וכ״ה בד. אבל בכי״ע חסרה בבא זו. ונראה שיש כאן נוסח אחר לסוף ה״א. ונוסחא זו הוסיפה: או שיצאו משביעית למוצאי שביעית וכו׳, ודינה כלהלן פ״ד הי״ג, עיין מש״ש שו׳ 37.

7. והמבריך. כלומר, כופף את הזמורה בארץ ומכסה בעפר. ומדברים כאן שהפסיקה אח״כ מאביה, ולפיכך יש בה ערלה (עיין להלן), כפי׳ התוספות בר״ה ט׳ ב׳ ד״ה מרכיב, ועיין ברשב״א שם בשם י״מ ובמאירי שם עמ׳ 26.

והמרכיב. וכ״ה בכל הנוסחאות כאן ולהלן ר״ה פ״א ה״ח, וירושלמי[4] ובבלי ומס׳ שמחות

[2] עיין לעיל תרומות פ״ט שו׳ 12 ומש״ש. והוא טמון בארץ במשך שלש שנים, עיין להלן שו׳ 43 ומש״ש.

[3] כלומר, ולזרוע אותם אח״כ במוצאי שביעית. אבל אם לא הוקשו, וצמחו בשביעית, הרי קדושת שביעית חלה עליהם, אפילו לשיטת הר״ש (עיין מ״ש שו׳ 3), ואסור לזורעם.

[4] בירושלמי נוסח הרש״ס כאן, כ״ג סע״ב, וערלה, י״ג ע״א, חסרה מלה זו, אבל מתוך פירושו בשביעית מוכח שהרב תיקן כן בעצמו ע״פ הירושלמי ערלה.

22—23. ועל שלא הנץ שהוא וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ולהלן מעשרות פ"א ה"ה, ופירושו שלא הוציא ניצנים. וברא"ש הנ"ל: ועל של הנץ וכו', והיא היא, וצ"ל: שלהנץ (במלה אחת, כרגיל בכתי"י), ופירושו שלא הנץ.[20] ובאגודה הנ"ל: ועל הנץ וכו', וצ"ל: ושלהנץ וכו'. ובריבמ"ץ הנ"ל: ועל העשבים וכו', וזהו תיקון הרב בעצמו.[21] וקרוב לוודאי שעל פיו העתיק ברש"ס, כ"ה ע"ב, ל"ב ע"ב, ובנוסח הירושלמי שלו, ל"ה ע"א.

23. על התורמל וכו'. בירושלמי (פ"ב ה"ח, ל"ד ע"א): מהו תרמילו (משנתנו פ"ב סמ"ח) עבדון קנקולין. ואין קנקולין אלא קליקינין (בהחלפת הלמ"ד והנו"ן, כרגיל במלים זרות). וקליקינין היא צורה שמית של הרבים מקליקין (καλύκιον, κάλικιν), תרמיל קטן שמקיף את הפרי. ומפרש הירושלמי שתירמלו פירושו שעשו תרמילים קטנים, ועדיין לא גדל בו הפרי, ועיין בהשגות הראב"ד פ"א מה' מע"ש ה"י, ומ"ש להלן שו' 27.

24. נמצאת או' שלש מדות בירק וכו'. מדברי הראב"ד הנ"ל ברור שפירש שאף ברייתא זו מדברי רשב"ג, ורשב"ג מסכם כאן את דבריו. ובר"ש סיריליאו (ל"ב ע"ב) העיר: „עוד יש לדקדק בה דאמרינן נמצאת אומר ג' מדות בירק פול המצרי, ולא מני אלא שתי מדות", עיי"ש שנדחק ליישב. ובח"ד השלים כאן ע"פ הר"מ בבא שלישית. אבל דברי הר"מ מיוסדים על הירושלמי, והנוסח שלפנינו בתוספתא מקויים ע"י ד, כי"ע והרש"ס וקשה להגיה.

ולא עוד אלא שהגירסא שלפנינו מגומגמת, ולפי פירוש המפרשים היה צ"ל: ג' מדות בירק פול המצרי. זרעו לירק וכו' (ולא: שזרעו). ולפיכך נראה שהכוונה היא שרשב"ג סיכם ואמר שיש ג' מדות בירק בכלל, והיינו מדה ראשונה בסתם ירקות שאנו הולכים בהם אחר לקיטה, ואפילו נגמרו לגמרי לפני ר"ה.[22] מדה שניה בירק: פול המצרי שזרעו לירק ועשה קצוצים גמורים לפני ר"ה, זרעו מתעשר לשעבר, אעפ"י שזרעו לירק. מדה ג' בירק: שבת וכוסבר שהביאו שליש לפני ר"ה, זרען מתעשר לשעבר, אעפ"י שזרען לירק. ובירושלמי (והבאנו אותו לעיל שו' 20—21) מנו שש מדות בפול המצרי, ואינו עניין לכאן שלא מנו בה אלא זריעה לירק.

24—25. פול המצרי שזרעו לירק אע"פ שהשריש וכו'. ובפירוש הרש"ס (כ"ט ע"ב, ול"ב ע"ב) מעתיק בשם התוספתא: אע"פ שהביא שליש לפני ר"ה וכו'. והדין בוודאי דין אמת, שהרי לא הוציא התנא את הזרע מכלל ירק אלא דווקא אם עשה קצוצים גמורים לפני ר"ה (עיין בסיפא). וכן בהשגת הראב"ד (פ"א מה' מע"ש ה"י) הנ"ל: „ובתוספתא נראה שלא בא (כלומר, פסק הר"מ: זרע לזרע ועשה כולו קצצין גמורים וכו') אלא על דברי רשב"ג שאמר שאין הולכין לזרע לשעבר, לא אפילו בתרמיל, ולא אפילו בשליש, אלא בקצצים גמורים כי אז נחשבו לשעבר וכו'. וזה המחבר היה לו לומר זרעו לזרע וירק[23] ואז יבא כהוגן לדעת רשב"ג וכו'".[24] ולכאורה מוכח מדברי הראב"ד („ולא אפילו בשליש") שגרס

[20] וכתיב זה רגיל בתוספתא. עיין להלן מע"ש פ"א שו' 58 ומש"ש. ועיין בתס"ר ח"ב, עמ' 278: של רגלים וכו' של שנה, ופירושו שלא רגלים וכו' שלא שנה; שם ח"ג, עמ' 13: של אזנים, כלומר, שלא אזנים; שם, עמ' 94: של שולים, כלומר, שלא שולים; שם, עמ' 204: של דרור, כלומר, שלא דרור; שם, עמ' 237: של שוקת, כלומר, שלא שוקת; שם ח"ד, עמ' 66: שליגע, כלומר, שלא יגע.

[21] כרגיל אצלו, עיין מ"ש במבוא לתס"ר ח"ד, עמ' כ'.

[22] ולא הזכיר כאן מדה זו, מפני שאין בה מחלוקת, ואין בה חילוקים. ולפיכך לא הזכירוה אף במשנתנו כאן.

[23] כלומר, לשניהם, והר"מ לא הזכיר אלא „זרעו לזרע".

[24] ועיין בראב"ד לעיל שם ד"ה פול המצרי ומה שהגיה הרדב"ז בדבריו. ולפי הגהה זו פול המצרי שזרעו לזרע גרידא ירקו פטור, כדין כוסבר ושבת.

בתוספתא כמו שמעתיק הרש"ס, אבל אין מדבריו הוכחה גמורה, שהרי אף לפי גירסתנו אפשר להוכיח כן מן התוספתא, כפי שכתבנו לעיל.[25]

ושמא היתה הגירסא לפני הרש"ס: אע"פ שהשליש (במקום: שהשריש) וכו'. ובמשנת כלאים (פ"ז מ"ז): מאימתי תבואה מתקדשת משתשליש.[26] ובירושלמי שם: אית תניי תני משתשריש. וכן בספרי ראה פי' ק"ה עמ' 165: יכול אעפ"י שלא השרישו וכו', וצ"ל: שלא השלישו וכו'. ועיין בפי' רבינו הלל שם, ל"ט ע"א.

25—26. מתעשר ובשעת לקיטתו עישורו. וכ"ה בד. ובכי"ע: מתעשר כשעת וכו'. ובפי' הרש"ס הנ"ל (כ"ט ע"ב, ל"ב ע"ב): מתעשר כולו ובשעת וכו'. וכ"ה כותב (ל"א ע"א): „ועוד דאם זרעו לזרע, ירקו פטור, הוי מדקתני בתוספתא מתעשר כולו גבי זרעו לירק, הא זרעו לזרע אינו מתעשר כולו", כלומר ודינו ככוסבר (מעשרות פ"ד מ"ה) ושבת (להלן ה"ח) לעניין זה, שאם זרעו לזרע ירקו פטור. ועיין במה שהאריך ברש"ס שם, כ"ט ע"ב ואילך, ומ"ש לעיל. ועיין בירושלמי מעשרות פ"ד סה"ה, נ"א סע"ב, ומ"ש להלן.

27. עשה קצוצים גמורין וכו'. ירושלמי פ"ב ה"ח, ל"ד ע"א, ר"מ וראב"ד (פ"א מה' מע"ש ה"י) הנ"ל. ועיין מ"ש ברש"ס, ל"ב ע"א ואילך. וכ"ז הוא מדברי רשב"ג וכשיטת ב"ה לעיל. ובערוך ערך קץ (ח'): בתוס' שביעית בפ' מרבצין שדה אם עשה קציצין גומרין (צ"ל: גמורין) לפני ראש השנה. פי' תרמילין. ובריש גמ' דכלאים דבני מערבא (פ"א סה"ב, כ"ז ע"א) וקצצויי דמיין לחרובה. ועיין להלן מעשרות פ"א ה"ו ומ"ש. ולפ"ז העיקר כאן הוא „גמורין" בניגוד לתרמילין שלא נגמרו, ולא היו אלא קליקינין, עיין מ"ש לעיל שו' 23.

28. השבת והכסבר שזרען לירק וכו'. וכ"ה בד.[27] ובכי"ע: השבת שזרעו לזרע וכו'. והיא טעות, כמפורש במשנת מעשרות פ"ד מ"ה, ועיין מ"ש להלן. ועיין בראב"ד הנ"ל ומ"ש בפי' הרש"ס הנ"ל. ושבת הוא אניטו, anethum, עיין לעף פלורה ח"ג עמ' 466 ואילך. וכוסבר הוא גד שבמקרא, coriandrum, עיין לעף שם עמ' 441 ואילך.

29. מתעשרין ובשעת לקיטתן עישורן. וכ"ה בד ובכי"ע, ועיין מ"ש לעיל גבי פול המצרי, וקרוב שלפני הרש"ס היה אף כאן: מתעשרין כולן, כלומר, אף הזרע, כמפורש להלן. ועיין להלן מעשרות פ"ג ה"ז ומש"ש.

30. אם הביאו שליש לפני ראש השנה וכו'. ומכאן שאפילו אם זרען לירק והביאו שליש לפני ר"ה, זרען מתעשר לשעבר. ולמדנו מכאן שבשבת וכוסבר הבאת שליש הוא גמר הפרי. וה"ה בשאר קטניות הולכין אחרי הבאת שליש, עיין להלן שו' 46 ומש"ש. ועיין בהשגות הראב"ד פ"א מה' מע"ש ה"י הנ"ל ובח"ד כאן. ועיין בירושלמי מעשרות פ"ד ה"ה, נ"א ע"ב.

31. השבת שזרע לזרע וכו'. וכן בירושלמי (מעשרות הנ"ל): תני שבת שזרעה לזרע מתעשרת זרע ואינה מתעשרת ירק, כלומר, וכ"ש שאינה מתעשרת זירין, וכחכמים במשנת מעשרות פ"ד סמ"ה. ובהשגות הראב"ד הנ"ל: ובתוספתא אמרו השבת שזרעה לזרע ירקה פטור. וכן ניסח הר"מ בפ"ב מה' תרומות ה"ה, וכסיגנון המשנה במעשרות שם אצל כוסבר. וכנראה שהמלים „ירקה פטור" שלהלן היא נוסחא אחרת לכאן במקום „ופטורה זירין וירק", עיין להלן.

[25] ודווקא בשבת ובכוסבר שזרען לירק אנו הולכים אחר שליש בזרעו (עיין להלן שו' 30), אבל לא בפול המצרי.

[26] כנוסח המשנה שבירושלמי, הוצ' לו, פרמה ועוד.

[27] וכן ברש"ס כאן (כ"ט סע"ב) אחרי שהביא את הברייתא שלעיל הוסיף: וה"נ תניא גבי כוסבר ושבת. ועיין בפי' הרש"ס כלאים, קמ"ד ע"ב.

ובמאירי (ע"ז ז' ב' עמ' 13): „השבת וכו' אם זרעו לזרע מתעשר זרע וירק ולא זירין, שהזרע מכל מקום מאכל גמור הוא, וכן הדין אם זרעו סתם". והוא שלא כחכמים במשנת מעשרות הנ"ל (שהביא בעצמו להלן שם) ושלא כתוספתא וירושלמי. ושמא צ"ל שם: מתעשר זרע [ולא] ירק ולא זירין וכו'. ושוב כתב שם: וזירין הוא כשעלה בקנה, שיצא מתורת ירק ולא בא לכלל זרע וכו'. וגדולי המחברים (פיה"מ להר"מ במשנת מעשרות הנ"ל) פירשו בו גבעולין שבראש קצת הצמחים שבהם נעשה הזרע ונראין לעין בשבת כעין שקדים ארוכים.

32. וירקה פטור. כבר שערנו לעיל (שו' 31) שהמלים „וירקה פטור" שייכות למעלה, נוסח אחר ל„פטורה זירין וירק". וכאן צ"ל: וירק (ולא יותר), כלומר, מתעשרת זרע וזירין וירק. וכן בירושלמי הנ"ל: זרע לזירין מתעשרת זרע וירק וזירין. וכן פסק הר"מ בפ"ב מה' תרומות ה"ה. וכ"ה במאירי ע"ז הנ"ל. ובכי"ע מוסיף (אחרי „וירקה פטור"): זרעה זירין מתעשרת זירין וירק, וצ"ל: מתעשרת [זרע] זירין וירק, נוסחא כפולה שבאה לתקן את הבבא שלנו. ובד מוסיף: זרע ירק מתעשרת זירין וירק, וצ"ל: זרע וירק. וכן בירושלמי הנ"ל: זרע לירק מתעשרת זרע וירק, ואינה מתעשרת זירין. וכן פסק בר"מ הנ"ל. וכ"ה במאירי ע"ז הנ"ל. ומכאן מוכח שהזירין הוא החלק הגרוע שבשבת. אבל בריטב"א ע"ז ז' ב' כתב: כל חד וחד נמי פרי ואפילו ירק, וכל שכן זירין שנתקשה הקלח, וכל שכן זרע וכו'. וזהו ההפך מן התוספתא והירושלמי המוכיחים שזירין הם גרועים מירק.

32—33. כל ירקות שזרען לזרע וכו'. כלומר, כל שאר הירקות חוץ מאלה שנשנו מפורש להפך. ועיין להלן כלאים פ"ב סה"ח.

33. ירקן חייב וכו'. עיין להלן מעשרות פ"א ה"א ומש"ש.

33—34. התבואה והקטנית שזרעה לזרע וכו'. צ"ל: שזרעה לירק וכו', כמו שתיקנו המפרשים ע"פ הר"מ פ"ב מה' תרומות ה"ז. ועיין להלן כלאים פ"ב ה"ח.

34—35. הפול והשעורין והתלתן שזרען לירק וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע נשמטה בבא זו. והברייתא הובאה בירושלמי מעשרות פ"ד ה"ו, נ"א רע"ג, ובבבלי עירובין כ"ח א'. ונקטה הברייתא פול כדי ללמדנו שסתם פול אינו בכלל פול המצרי שירקו חייב (כמפורש לעיל). ונקטה שעורים, אעפ"י שזרען להאכילן לבהמתו (עיין סוטה פ"ב סמ"א) מ"מ בטלה דעתו. (ח"ד). ונקטה תלתן בשיטת ר' אליעזר, כמפורש בירושלמי הנ"ל (ועיין להלן מעשרות פ"ג ה"ז ומש"ש), אבל החכמים חולקים עליו וסוברים שאם זרע תלתן לירק לא בטלה דעתו. ועיין להלן כלאים פ"ב ה"ח.

35—36. השחליים והגרגיר שזרעו לזרע וכו'. במשנתנו (מעשרות פ"ד מ"ה): וחכמים אומרים אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד. ובירושלמי שם: כיני מתניתא אין לך דבר שזרעו לזרע מתעשר זרע וירק וכו'. ועיין ר"מ פ"ב מה' תרומות ה"ה. וכבר ראינו לעיל (שו' 31) שבשבת וכוסבר אם זרען לזרע ירקן פטור, וכ"ה, כנראה, שיטת התוספתא אף בפול המצרי שזרעו לזרע (עיין מ"ש לעיל שו' 25—26). ובשאר ירקות שזרען לזרע ירקן חייב אבל זרען פטור, כמפורש לעיל (שו' 33).

ובתו"כ (בחוקותי פי"ב ה"ט, קט"ו ע"א), בספרי (ראה פיסקא ק"ה עמ' 165) ובירושלמי (ריש מעשרות, מ"ח ע"ג) למדו מן הכתוב שאף זרע שום, שחליים וגרגר חייב במעשרות, שלא כשאר זרעוני גינה שאינם נאכלים.

ושחליים הן תחלי בארמית, lepidium sativum, עיין בפלורה של לעף ח"א עמ' 507 ואילך. וגרגיר הוא בן־חרדל מצוי, eruca sativa, עי"ש עמ' 491 ואילך. ובבבלי יומא י"ח רע"ב: ללקט אורות (מ"ב ד', ל"ט) תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר.

36. מתעשרין זרע וירק. זרע לירקן מתעשרין וכו'. וכן בכי"ע: זרען ירק מתעשרין וכו'. וכן בבבלי עירובין הנ"ל: השחליים והגרגיר שזרען לירק מתעשרין ירק

חרע. זרען לזרע מתעשרין זרע וירק. וזו היא נוסחה נכונה, שהרי בפול המצרי וכוסבר ושבת בזמן שזרען לירק[28] נתבאר לעיל שלפעמים זרען מתעשר לשעבר וירקן להבא, ולפעמים שניהם להבא. וכאן מלמדת אותנו התוספתא שאם זרען לזרע הזרע הוא העיקר ומתעשרין זרע וירק, כלומר, שניהם לשעבר (אם הביאו שליש לפני ר"ה), ואם זרען לירק מתעשרין להבא, וירק הוא העיקר, כפירוש התוספות (בעירובין שם ד"ה לזרע) והר"ש (מעשרות פ"ד מ"ה).

אבל בד כאן: השחליים והגרגיר שזרען לזרע מתעשרין ירק וזרע, ואין כאן אלא בבא אחת, וכן בבבלי עירובין בד' שלוניקי (לפי דק"ס עמ' 106 הע' ר'): שזרען בין לזרע בין לירק מתעשרין זרע וירק. ועיין בריטב"א שם. וכן בר"מ פ"ב ה"ה: השחלים והגרגר שזרען לזרע מתעשרין זרע וירק, כיצד מתעשרין לזרע ולירק, שאם לקט הירק לאוכלו מפריש תרומה ומעשרות ואח"כ יאכל, וכשייבש ויאסוף הזרע שלו מפריש מן הזרע שלו. וכנראה שרבינו מלמדנו שכל זמן שלא יבש הזרע עדיין לא נגמר גורנו למעשרות, ומותר לאכול ממנו עראי. מ"מ נראה שאף לפני רבינו לא היתה אלא בבא אחת, ופסק שהולכים אחרי לקיטה, מפני שגם הזרע כל זמן שלא יבש עדיין כירק הוא.

37. בצלין הקיצינין וכו'. וכן בד: בצלין הקיצונין וכו'. וכן מעתיק (הקיצונים) בפ"מ פ"ה ה"ד בשם התוספתא. ובמשנה (פ"ה מ"ד): וכן בצלים הקיצונים (כלומר, שנכנסו מערב שביעית לשביעית) וכו' עוקרין אותן במארופות של עץ וכו'. ובירושלמי שם (ל"ו רע"א): בצלים הקיצונים קטינאי, כלומר, קייציים, ששותלים אותם בקיץ. ובכי"ע כאן: בצלים הקצוצין וכו', ואין קצוצין אלא סריסין (עיין עה"ש ערך קצצא, קצוצה), והמאמר (ברכות ט"ז סע"ב): ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי, בוודאי פירושו: ואעפ"י שסריסים עומדים וכו'.[29] ולפ"ז הבצלים הקצוצים כאן הם הבצלים הסריסים שבמשנתנו פ"ב מ"ט.

ובירושלמי שם פירשו: אילין בוצליא כופריא דלא עבדין זרע.[30] ובכפו"פ פכ"ו עמ' תפ"ד: ויש מפרשים שהוא מין בצל ארוך וכו' וקורין לו אשקלוניא. ופליניאוס כותב על הבצלים האשקלונים שהם עקרים בעיקריהם,[31] כלומר, שהחלק הטמון בקרקע אינו מתחלק ופורה כדרך כל הבצלים,[32] אלא מגדל הרבה זרע בראשו, ולפיכך נוהגים לגדל אותו (את הסריס!) לזרע. וכשמתחיל לגדול עוקרים וחוזרים ושותלים אותו. וממשנתנו נראה שהיו מונעים ממנו מים כדי שהזרע שבראשו יתרבה על חשבון העיקר. וכן אומר פליניאוס[33] שהוא מוציא תמרה ארוכה עם הרבה זרע ונובל מהר.[34] והסופרים הקדמונים[35] מעידים שהיו זורעים אותו באחור, באביב, ואח"כ שותלים אותו. ולפיכך מובן שהבצלים של קיץ (הקיצונים) ובצלים הקצוצין, הסריסין, הם הייננו הך.

שרבצן לפני ראש השנה וכו'. וכ"ה בד ובפ"מ הנ"ל. ובכי"ע: שריקנן וכו'. וצ"ל: שריכנן וכו', כלומר, שריכן (שהרכין) אותן וכו', עיין להלן. ובירושלמי (פ"ה ה"ג,

[28] שאם זרען לזרע אין ירקן מתעשר כלל, עיין מ"ש לעיל שו' 35–36.

[29] אבל מ"ש שם בשם השאילתות אמור סי' ק"ה: דאסיר להון לבית ישראל לסרוסי קצצא וכו' מיוסד על טה"ד בשאילתות. ובכי"י שם: לסרוסי קנינא, כלומר, המקנה, עיין מ"ש הרי"ן אפשטין בצופה האנגלי סרדא חדשה ח"ב (1922), עמ' 364.

[30] ועיין מ"ש לעף בפלורה ח"ב, עמ' 129.

[31] תולדות הטבע ס"ט פל"ב סי' ק"ג: steriles sunt ab radice.

[32] עיין גם מ"ש תיאופרסטוס בתולדות הצמחים ס"ז פ"ו סי' ח'.

[33] הנ"ל, סי' ק"ד.

[34] היהודים בזמן התלמוד לא קראו לבצל זה „אשקלוני" מפני שכן דרכם היה לגדל אותו בכל א"י, ונתנו סימן שהוא בצל כפרי או קופרי, עיין מ"ש לעף הנ"ל בה' 30). והגוים הכירוהו ע"י היונים שבאשקלון, ולפיכך קראוהו אשקלוני.

[35] פליניאוס הנ"ל ותיאופרסטוס הנ"ל (לעיל הע' 32).

ל״ה ע״ד) נושאים ונותנים אם ריכון כעיקור. ובבבלי (נדרים נ״ח סע״א וע״ב): ודילמא במדוכנין וכו׳, עיי״ש במפרשים, אבל בשאלה ששאלו מרב האי גאון:[36] והא דגרסי׳ ודלמא במורכנין, ובתלמוד א״י נאמר ריכון כעקור. וכן במאירי (נדרים נ״ח סע״א): ואנו גורסין במורכנין, ר״ל שהרכין צוארן בשביעית, כמי שאין נוח לו שיצמחו בשביעית וכו׳. ובהשגות הראב״ד פ״ד מה׳ שמיטה הכ״א: בירושלמי (פ״ו סה״ג, ל״ז רע״א) לא עשה ר׳ אבהו מעשה אלא במרוכנים, פירוש מרוכנים, הטי נא כדך (בראשית כ״ד, י״ד) תרגום ארכיני וכו׳, כלומר, מעקלין הצואר שלהן שלא יגדלו[37] וכו׳. וכבר תארנו לעיל את הבצלים הסריסים והקיצונים שהיו עושים זרע בראש התמרה, וכשדורסין על התמרות ומרכינין אותן, אינן עושין זרע יותר, ולפיכך מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית. וכנראה שלפנינו צ״ל: ש[ה]רכינן וכו׳.

38. ואם לאו אסורין בשביעית. לשיטת הר״מ (עיין מ״ש לעיל שו׳ 3) פירושו שאסורין לגמרי כספחי שביעית. ולשיטת הר״ש (עיין מ״ש לעיל שם) פירושו שאסורין בסחורה וכדומה, וצריך לנהוג בהן קדושת שביעית.

39. אין מורכין ואין מונעין וכו׳. בד: אין מודכין. ובכי״ע: אין מרכיבין וכו׳. והנכון הוא בירושלמי (פ״ה ה״ד, ל״ו ע״א): היתה שניה נכנסת לשלישית אינו מרכנו ואינו מונע ממנו וכו׳. ואף בכי״ע צ״ל: אין מרכינין וכו׳, וכצ״ל לפנינו. ועיין מ״ש לעיל שו׳ 37 ד״ה שרבצן.

40. כדי שיהא מעשר עני. וכ״ה בד, וכן היה לפני בעל פ״מ (עיין בפירושו לירושלמי שם). ובכי״ע: כדי שיהיו מעשר שיני.[38] וכ״ה בירושלמי הנ״ל בכי״ר ובנוסח הרש״ס (לפנינו חסרה שם המלה „שיני״). ואסרו חכמים להרכינם כדי להוציאם מידי מעשר עני, והצריכו לעקור אותם אם רוצה להפריש כשנה שניה. ולפי הגירסא שלפנינו הוא טעם הברייתא (ולא כוונת המרכין), כלומר, שאסרו לו להרכין, משום טובת העני, כדי שיהא מעשר עני. עיין הסיגנון להלן.

41. כדי שיהוא מעשר שני. וכ״ה בד, וכן היה לפני בעל פ״מ הנ״ל. ובירושלמי הנ״ל לנכון: בשביל שיהא מעשר עני. והתירו לו כאן להרכין מפני טובת העניים. ועיין בהמשך הירושלמי שם, ובפי׳ הרש״ס, ע״ו ע״ב.

42. כל ירקות שהושקו לפני ראש השנה וכו׳. וכ״ה בכי״ע (בלי המלה „כל״). ובד: שהושקן וכו׳. והנכון בר״מ (פ״ד מה׳ שמיטה הי״ח): הירקות כולן שהוקשו לפני ר״ה וכו׳, כתיקון המפרשים, והר״מ מסמיך הלכה זו לדין משנתנו (פ״ב מ״י): הדלועין שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר״ה וכו׳. ואעפ״י שאמרנו לעיל (סה״ז): כל ירקות שזרען לזרע בטלה דעתו, לא נאמרו הדברים אלא כשלא הוקשו, אבל אם הוקשו „כך אנו אומרים עצים חייבים במעשרות״, אתמה, כמפורש בירושלמי.[39] והארכנו בזה להלן מעשרות (פ״א ה״א). ואמרו בירושלמי (פ״ב ה״י, ל״ד רע״ב): כיצד הוא בודק וכו׳, עוקצו, אם נתאחה אסור, ואם לאו מותר.

מותר לקיימן בשביעית. כלומר, כדי לזורען למו״ש, עיין בפיה״מ להר״מ פ״ב מ״י ומ״ש לעיל הע׳ 16.

42—43. אם היו דקין אסור לקיימן וכו׳. בד ובכי״ע: רכין (במקום: דקין) ופירושו צעירים. ובין לשיטת הר״ש ובין לשיטת הר״מ (עיין מ״ש לעיל שו׳ 3) אסור לקיימן

[36] ס׳ האשכול להראב״ד הוצ׳ הר״ש והר״ח אלבק ח״א, עמ׳ 159.

[37] והעיר על כ״ז הרצ״ב אויערבך בנחל אשכול לס׳ האשכול שהוציא לאור ח״ב, עמ׳ 48. ועיין מ״ש להלן פ״ד הע׳ 4, וכנראה שאינו עניין לכאן.

[38] אבל שם חסירה הסיפא, ושמא נשמט האמצע, והיתה שם הגירסא שבד ובכי״ו.

[39] מעשרות פ״א סה״א, מ״ח ע״ד; ערלה פ״א ה״א, ס׳ סע״ג.

בשביעית מפני מראית העין, מפני שמחמת צעירותן (או דקותן, כלומר, קטנותן) נראין כאילו נזרעו בשביעית, ואסורים מפני מראית העין. ועיין מ"ש לעיל שו' 4. ובר"מ פ"ד הי"ח הנ"ל: ואם היו רכים אסור לקיימן משום ספיחים. ועיין במהרי"ק שם.

ובירושלמי (פ"ב ה"ח, ל"ד ע"א): זרעו (כלומר, לפול המצרי) לירק לפני ראש השנה השביעית,[40] ונכנסה שביעית, בין זרעו בין ירקו אסור (שהרי יש כאן מחשבת ירק גרידא, וממילא אזלינן בתר לקיטה). זרעו לזרע ולירק לפני ראש השנה השביעית[41] ונכנסה שביעית, פשיטא זרעו מותר (שהרי מתעשר לשעבר) ירקו מהו. תני ר' הייה אסור. תני ר' חלפתא בן שאול מותר. מאן דאמר מותר, דבר תורה (שהרי ירקו נגרר כאן אחרי זרעו). מאן דאמר אסור, מפני מראית העין. כלומר, כשיטת התוספתא כאן, שהרי נלקט בשביעית, ודינו כירקות דקים שהוקשו לפני ר"ה שאסורים מפני מראית העין.[42] ועיין ר"מ פ"ד הי"ד. והנכון כפירוש הרדב"ז שם, וכן מפורש בר"מ כת"י תימן: הרי הוא אסור (כלומר, הירק). וכן מביא במהרי"ק שם בשם ספר כתיבת יד (אלא שיש שם טעות הדפוס, ובמקום „הרי" נדפס „הכי").

43. אין מחייבין אותו לשרש את הלוף וכו'. ירושלמי פ"ט ה"א, ל"ח ע"ד, ר"מ פ"ד מה' שמיטה הי"ח. ודרכו של לוף (עיין מ"ש לעיל שו' 4) לגדל בקרקע שלש שנים,[43] ומלמדת אותנו התוספתא שאינו חייב לעקור אותו בשביעית מפני מראית העין, מפני שדרכו להיות טמון בארץ כמה שנים, ואין כאן חשד.

44. אלא מניחן כמות שהוא. כ"ה בד. ובכי"ע ובירושלמי הנ"ל (וכ"ה גם בכי"ל ובכי"ר): אבל מניחו וכו'. ובר"מ הנ"ל: אלא מניחו בארץ כמות שהוא. ובנוסח הרש"ס בירושלמי (קמ"ד ע"ב): אבל מרכנו ומניחו כמות שהוא. וכנראה שזו היא הגהת הרב בעצמו (ע"פ הירושלמי פ"ה ה"ג). ולפנינו „מניחין", עיין מ"ש לעיל עמ' 379 שו' 11—12.

אם היה צומח וכו'. וכן הוא בירושלמי ובר"מ הנ"ל, והטעם הוא מפני שיש בו רוב היתר, ובשביעית הואיל ואיסורה ע"י קרקע בטילתה ע"ג קרקע, כמפורש בבבלי נדרים נ"ח ב'. ועיין להלן פ"ד שו' 6 ומש"ש. ועיין בס' ניר בירושלמי שם.

44—45. אין מחייבין אותו לשרש את הקירנס וכו'. בד: את הקונדס, בכי"ע: הקנרס, וכ"ה בר"מ הנ"ל (ד"ק. ובד"ו רפ"ד: הקרנס, ובכתי"י: הקונדס). ובירושלמי: הקינריס. והכוונה ל־κύναρος,[44] והוא קרוב לסוג הדרדר (עיין ב"ר פ"כ, ט', עמ' 193) והיו מגדלים אותו בכמה מקומות באסיה.[45] ואף הוא מתקיים הרבה זמן בארץ אלא שמגדל עלים בכל שנה.

45. אבל גוזזה בעלין וכו'. שהרי העלין רכין הן ואסור לקיימן בשביעית מפני מראית העין, אעפ"י שצמחו מדבר של היתר, עיין לעיל שו' 4 ומש"ש. ובירושלמי הנ"ל: אבל משקף (כלומר, חובט עליהן, ע"י שדורס עליהם, עיין לעיל שו' 41) בעלים וכו'. ועיי"ש פ"ה ה"ג, ל"ה ע"ד.

[40] כלומר, ועשה קצצים גמורים לפני ר"ה. עיין בפי' הרש"ס שם ע"פ הר"מ.

[41] ולשיטת הירושלמי שם שניהם מתעשרים לשעבר, בניגוד לשיטת התוספתא לעיל שו' 20-21. עיין בפי' הרש"ס לירושלמי שם.

[42] אבל אם זרעו לזרע גרידא שיטת הירושלמי היא ברישא שם שאף הירק מותר, שהרי בשאר שנים הירק פטור מן המעשרות ובטל לגבי הזרע (עיין מ"ש לעיל שו' 25-26), וממילא אף בשביעית נחשב כשל ששית.

[43] משנ' כלאים פ"ב מ"ה; להלן פ"ד שו' 6, עיין מש"ש.

[44] artichoke. ועיין פלורה של לעף ח"א, עמ' 407 ואילך.

[45] עיין מ"ש אתיניאוס בספרו חכמי המשתה ס"ב 70a ואילך.

46. התבואה והקטניות שהביאו שליש וכו'. כלומר, שזהו עונתן למעשרות,[46] ולפיכך הולכים בהם אחר גמר פרי אף בשביעית. עיין לעיל שו' 30 ועיין ר"מ פ"א מה' מע"ש ה"ב, ה"ח, ובהשגות הראב"ד ה"י שם ד"ה א"א הירושלמי שהעתיק.

47. ואם לאו אסורין בשביעית. עיין ר"מ פ"ד מה' שמיטה ה"י וברדב"ז שם. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ב אות י"ג ואות ט"ו.

48. פול המצרי שזרעו מתחילה לעמיר וכו'. בכי"ע חסרה המלה „מתחילה", וכד: מתחילה פול המצרי שזרעו לעמיר וכו'. ומכאן נראה שהמלה „מתחילה" נוספה כאן ע"פ משנתנו, והוכנסה בד שלא במקומה. ובמשנתנו (פ"ב מ"ח): ר' שמעון שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן (כלומר, כאורז ודוחן שהולכים בהם אחר השרשה). ר' שמעון אומר אפונין הגמלונין כיוצא בהן. ובמשנתנו הכוונה, שזרען כדי לזרוע אח"כ את זרען.[47] וכאן דייקה התוספתא ואמרה „שזרעו לעמיר", כלומר, „לעמיר גורנה" (מיכה ד', י"ב), כדי לעשות ממנו גורן.[48] וכן בירושלמי כלאים (פ"ב ה"ה, כ"ז ע"ד): בשזרעה לעמיר היא מתניתא.[49] ופירש הרא"ף שם: כשזורען לעמיר לעשות גורן.[50]

49. מתעשרין לשעבר וכו'. כלומר, דינן כשאר קטניות, והולכין בהן אחר שליש גם לר"ש שזורי, עיין מ"ש לעיל שו' 11 ד"ה ולכאורה.

51. אף משהשרישו וכו'. כלומר, אף משהשרישו מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ודינן כאורז ודוחן ופרגין וכו', עיין במשנתנו פ"ב מ"ז.[51]

52. אין מלקטין עשבים מגבי זבל וכו'. דרכו של זבל שעל גבי השדה להוציא עשבים, ואסור ללקט אותם מעל גביו, מפני שאם צמחו בו דינו כקרקע. ועיין לעיל פ"א שו' 40—41 ומש"ש. ועיין במשנתנו פ"ד מ"א.

54. אין מוסיפין לא על המשפלות וכו'. ירושלמי פ"ג ה"א, ל"ד ע"ג. ובמשנתנו רפ"ג: מאימתי מוציאין (כלומר, בשביעית) זבלים לאשפתות משיפסקו עובדי עבודה (כלומר, וכבר אין כאן חשד שמזבל את שדהו) וכו'. עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך. כלומר, מותר להוציא לכל אשפה עשר קופות בנות חמש עשרה סאין כל אחת, דהיינו לעשות ערימה של מאה וחמשים סאה. ואוסר רבי מאיר לעשות יותר מג' אשפות, ולא להוסיף בכל אשפה על מאה וחמשים סאה.

55. ר' יהודה או' מוסיפין וכו'. כסתם משנתנו (מ"ב) הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: נשנית דעת ר' יהודה בשם: וחכמים אומרים. ועיין ר"מ פ"ב מה' שמיטה ה"א וה"ב.

56. ובלבד שלא יפחות משלש אשפתות לבית סאה. וכ"ה בד, וכן מעתיק בפ"מ פ"ג ה"ב, וכן בכי"ע (אלא ששם: שפתות). אבל בפירוש הרש"ס (פ"ג ה"א, מ"א ע"א): דתניא בתוספתא ומייתי לה לקמן ר"ש אומר אף על האשפתות ובלבד שלא יפחות מג' משפלות לאשפה. וכ"ה בירושלמי שם ה"ב, ל"ד ע"ג. וקרוב הדבר שהרש"ס העתיק ע"פ

[46] עיין מעשרות פ"א מ"ג; ירוש' שביעית פ"ב ה"ז, ל"ד ע"א; בבלי ר"ה י"ג ב', ועוד בכ"מ.

[47] אמנם רש"י (ר"ה י"ג ב' ד"ה פול המצרי) לא פירש כן, אבל בפיה"מ להר"מ למשנתנו כתב מפורש שזרעו כדי לזרוע אותו, ולא לאכול את הזרעונים. ואף רש"י במנחות (ל' ב') סתם את דבריו ולא פירש מהות הזרע. ועיין מ"ש לעיל שו' 11 ד"ה ולכאורה.

[48] עיין ירושלמי נדרים פ"ז ה"א, מ' סע"ב.

[49] ובמקבילה שבירושלמי ב"ב פ"ה ה"א, ט"ו ע"א: תמן בשורען לעמיר, ברם הכא שזרעו לזרע, כלומר, כדי לזרוע אותו, עיין ברש"י ב"ק פ"א א'.

[50] ובבבלי ב"ק הנ"ל תירץ אחר, עיי"ש ברש"י ובשטמ"ק.

[51] ור' יהושע אינו מחלק בין זרע לעמיר חרע לזריעה. וחולק על ר"ש שזורי כאן. ועיין בבלי ר"ה י"ד א' ובראשונים שם.

הירושלמי. ובס' משנה ראשונה (פ"ב מ"ב) כתב: ואין מוסיפין אשפתות, אבל לפחות כ"ש דשרי, וכן משמע מלשון הר"מ (רפ"ב מה' שמיטה).

57–58. נתמלאת עוקר מתוך הסהר ועושה אשפתות וכו'. מתוך לשון הברייתא מוכח שמותר לו לעשות סהר אחר, אחרי שכבר פינה את הסהר הראשון מן הזבל, אעפ"י שיש כאן הערמה גלויה. ומשנתנו (פ"ג מ"ד) הפסיקה כאן במחלוקת רשב"ג ועוד, והסיקה: ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין. ופירשו המפרשים שאחרי שדייר מה שדייר[52] מוציא משם את הזבל (עיין בר"ש שם ד"ה נמצא מדייר), כדי שיהא לו מקום לצאנו. ולפ"ז בנידון שלפנינו שכבר הוציא את הזבל מן הסהר הראשון הרי יש לו מקום, וקשה למה התירו לו לעשות סהר חדש. אבל מתוך דברי הר"מ (בפיה"מ ובפ"ב מה' שמיטה ה"ד) מוכח שהוא פירש את הסיפא של משנתנו כבבא בפני עצמה, שמותר להוציא זבל מן הסהר,[53] כשם שמותר לו להוציא מתוך חצירו. ולפ"ז אין ממשנתנו שום משמעות שצריך לעשות סהר אחר לפני שהוא מפנה את הראשון. ועיין בהשגות הראב"ד (על הר"מ הנ"ל) ובכ"מ שם. וכנראה שמקור הר"מ בפירוש המשנה הוא מכאן. (ח"ד).

59. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הערה 14.

60. אפי' בית כור וכו'. דברי ר"י לא מצאתי במ"א, וכנראה שהוא חולק על שאר התנאים כאן. (ח"ד).

60–61. ר' שמעון בן לעזר או' תוקע יתד באמצע וכו'. ירושלמי פ"ג ה"ג, ל"ד ע"ג. ולפי פשוטו משמע שמותר לו לעשות ארבע סהרין בבת אחת, ונמצא מדייר בית שמונה סאין. ובמשנתנו: רשב"ג אומר בית שמנה סאין. ופירש הר"מ בפיה"מ שהן חוץ מן הסהר הראשון,[54] אבל בתוספתא אין לפרש כן, ולפ"ז חולק רשב"א על רשב"ג. ועיין בס' משנה ראשונה שם ד"ה רשב"ג.

61–62. היתה כל שדהו בית סאתים לא יעשה כולה וכו'. ריבמ"ץ פ"ג מ"ד. ובמשנתנו שם: היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין. ובפי' הרא"ש סמ"ד (פי שנים, ל"ד ע"ג): ודוקא בית ד' סאים צריך לשייר אבל אם לא היה עושה כי אם בית סאתים אין צריך לשייר. וכ"ה בפי' הרש"ס, מ"ד ע"א. והוא מוסיף: ופליגא התוספתא. ובס' משנה ראשונה רמ"ד: וה"ה בתחלה כשעושה סהר הראשון אם אין שם יותר מבית סאתים משייר מקצת, אלא דרבותא תני וכו'. ובריבמ"ץ הנ"ל: „היתה שדהו. פי' זה שאמרו מזבל[55] בית ד' סאין וכו' אבל בשדה מכוונת בית ד' סאין כשמוציא הזבל מן הסהר לא יזבל כל בית סאתים אלא משייר ממנו מקצת וכו'". הרי לך פירוש חדש לגמרי במשנתנו, והיינו שאינו עושה אשפתות בבית סאתים[56] בזבל שהוציא,[57] אלא משייר מהן מקצת. אבל לא שמענו כלל מהו הדין באין לו אלא בית סאתים ורוצה לדייר אותן ולהוציא את הזבל אחרי שביעית. והלכה זו נשנית כאן בתוספתא.

[52] כלומר, דווקא אחרי שהסהר כבר נתמלא זבל, ואין לו מקום לצאנו.

[53] וממשנתנו בריש פרקין לא שמענו אלא כשמוציא מתוך ביתו או חצירו, שדרכו לפנות אותם מן הזבל מחמת נקיון. ועיין בפי' הריבמ"ץ ומ"ש להלן ובהערה 57 שם.

[54] עיין מ"ש להלן שו' 67. והשוה דברי ר' יוסי בן כיפר שם. ומשם משמע כפירוש הר"מ.

[55] מתוך דבריו לעיל שם סד"ה המדייר מוכח שפירש „נמצא מדייר בית ארבעת סאין" שהכוונה היא לב' סאין שנשארו בדיר וב' סאין שהוא עושה בהן אשפתות בזבל שהוציא מן הדיר.

[56] כלומר, בבית סאתים שנשארו פנויות בשדהו (בת ארבע סאין) אחרי שדייר בה סאתים. וברור שנדחק לפרש כן מפני התוספתא כאן שהסמיך אותה לפירושו.

[57] ולפי פירושו דבוקה הסיפא: ומוציא מן הסהר לבבא שלפניה. ועיין מ"ש לעיל שו' 57–58.

63. ר' יוסה מתיר. וכ"ה בד (ר' יוסי). ובכי"ע: וחכמ' מתירין. וצ"ע אם החכמים חולקים אף על משנתנו. עיין מ"ש לעיל בסמוך.

64. ונותן לתוך סהר אחר. חוזר על הרישא (רהט"ו), כלומר, שמותר לו לעשות שני סהרים גרידא, עיין להלן.

ובלבד שלא יחזיר לראשון. כלומר, כשהתירו לו לעשות סהר שני, ולדייר בית ארבעת סאין, לא התירו אלא שני סהרין דווקא, וצריך להשאר בשני. ואם נתמלא זבל מוציא את הזבל ומשאיר את הצאן, אבל לא יעביר את הצאן בחזרה לראשון.

64—65. וחכמים מתירין. מפני שלא אסרו לו אלא שלא יעשה יותר משני סהרין בשדהו, אבל אם אינו סהר חדש, אלא חוזר לראשון, מותר.

65. עוקר משדה זו וכו'. בבא זו נשמטה בד, אבל ישנה גם בכי"ע. ופירושה כמו לעיל, שאם כבר דייר שדה אחת ועקר לשדה אחרת, ונתמלא הדיר אסור לו להחזיר את הסהר לשדה הראשונה, אלא מוציא ממנו את הזבל ומשאירו במקומו.

67. ובלבד שלא יהא בינו לחבירו בית שמנה סאין וכו'. ר' דוסתאי בר' יהודה סובר כרשב"ג במשנתנו (וכפירוש הר"מ בפיה"מ) שמותר לו לדייר בית שמונה סאים מסביב לסהר הראשון, אלא שלדעתו אין צורך שיהא סמוכין לו ממש, ובלבד שלא ירחיק ממנו כמלואם. ועיין בפ"מ פ"ג ה"ג ד"ה ואפילו ג' חבלים.

68. בית סאתים. ר' יוסה בן כיפר סובר כת"ק של משנתנו שלא התירו לדייר אלא בית סאתים אצל הסהר הראשון, אלא שלדעתו אין צורך בסמיכה ממש (ע"י עקירת ג' דפנות, עיין במשנתנו שם) אלא מותר להרחיק ממנו, ובלבד שלא יפסיק כמלואו. ובירושלמי הנ"ל: ובלבד שלא יהא בין סהר לסהר כמלוא סהר.

69. ובית סאתים זו חולב וגוזז וכו'. וכן מעתיק בפ"מ הנ"ל. וכן בכי"ע: ובית סאתים זה וכו'. אבל בד משובש: ובית סאתים זה חולב וזה גרוז וכו'. ובירושלמי הנ"ל: אותו המקום חולב בו וגוזז בו וכו', כלומר, ואינו חושש להעמיד שם את הצאן באקראי כדי לחלוב ולגזוז, אעפ"י שהן מטילין שם גללים, ונמצא כאילו מדייר יותר מכשיעור. והטעם הוא שהחליבה והגזיזה מוכיחים עליו, שקשה לעשותן כשהן צפופין בסהר ובסרחון הגללים.

ומכניס ומוציא דרך עלייה. בפ"מ הנ"ל: דרך עליה. ובד: בדרך עלייה. ובכי"ע דרך העלייה. ובירושלמי הנ"ל: ומביא את הצאן דרך עליה. ופירושו, שאפילו אם אין חולב וגוזז שם מותר לו להעביר שם את הצאן הנה והנה, אעפ"י שהם מטילין גללים.

69—70. בכל עושין סהרין וכו'. ירושלמי הנ"ל, וכנראה שגם לעניין סהר בשביעית צריך מחיצה כמו בשבת, שאם לא כן נמצא כאילו מדייר כל שדהו, מפני שהגדיים יוצאים משם. אבל הר"מ השמיט הלכה זו לעניין שביעית.

70. באבנים ובמחצלות וכו'. כסיגנון כל הברייתא להלן כלאים פ"ד ה"ג.

ובקנים ובקילחות. בירושלמי ליתא. אבל כ"ה גם בכלאים הנ"ל ולהלן עירובין רפ"ב (בכי"ע רפ"ג): ובקנים ובקולחות.[58] ואפשר שהמלה „ובקולחות" היא באשגרה ממשנת מנחות פ"י מ"ד.

70—71. אפילו שלשה חבלים וכו'. עיין במשנתנו עירובין פ"א מ"ט ומ"י ובתוספתא הנ"ל.

72. אין מדיירין לא בשבתות וכו'. וכ"ה בירושלמי פ"ג ה"ג, ל"ד ע"ג. ופירושו שאסור לומר לגוי שידייר לו בשבת וכו', ואעפ"י שאינו נותן לו שכר אלא מחזיק לו טובה גרידא, ואעפ"י שאין כאן מלאכה גמורה. ובבבלי מו"ק י"ב א' חסרות המלים „אפילו

[58] כ"ה בכי"ע. וכן בכ"י לונדון שם: בקנים בקולחות.

בטובה". ובכי"מ שם: אין מדיירין שדה בחולו של מועד. וכע"ז היתה הגירסא לפני רוב הראשונים,[59] ולא נזכרו שבת ויו"ט כלל בבבא זו, ואין מדברים אלא בחוה"מ. ועיין בערוך ערך נער.

73. אין מסייעין וכו'. בכי"ע: אין מסיעין (כלומר, אין מסיעין אותם לפנים). אבל כגירסתנו כ"ה אף בירושלמי ובבבלי.

74. ולנער את הצאן. ופירושו שאפילו באו מאיליהן אסור לנער את הצאן. ובירושלמי (פ"ג ה"ד): מהו לנערה? מוליכה ממקום למקום, כלומר, כדי שיטילו גללים. ועיין בערוך ערך נער, בשיטת הריב"ב לרי"ף מו"ק פ"ב סי' אלף קע"א ובנ"י שם. ועיין ר"מ פ"ח מה' יו"ט הי"א.

74–75. אם היו מדיירין לשבתות ולמועדים מותר וכו'. בד: לשבתות לחדשים ולמועדים וכו'. ובכי"ע חסרה בבא זו. ובירושלמי הנ"ל: ואם היו עושין עמו בשבתות ובימים טובים. ואף לפנינו פירושו כן,[60] כלומר, אם היו עושין עמו בקבלנות להרבה זמן, וכמפורש בבבלי הנ"ל: אם היה שכיר שבת שכיר חודש וכו'.

75. ר' אומ' מדיירין בשבת בטובה וכו'. בירושלמי הנ"ל: תני רבן שמעון בן גמליאל אומר בשבת מדיירין בטובה וכו'. ומלשון זו אפשר לפרש שרבי (או רשב"ג) חולק על עצם הדין וסובר שמותר לומר לגוי לדייר בשבת (משום שאין בדיור משום מלאכה גמורה) וביו"ט במזונות וכו'. אבל בבבלי הנ"ל: ר' אומר בשבת בטובה וכו', ולא נזכרה המלה „מדיירין". ומשמע מדברי המיוחס לרש"י ומפסק הר"מ[61] שפירשו שרבי חולק על הסיפא, כלומר, אם היה שכיר שבת או שנה וכו', והוא מחמיר שאף בקבלנות לא התירו אלא בטובה. אבל בר"ח שם פירש שרבי חולק על הרישא, כלומר, אם באו מאיליהן („אם באו בשבת") מותר להניח לגוי לדייר בטובה וכו', ובחוה"מ אפילו בשכר מותר. וכן פירש הרי"ץ גיאת (ה' חוה"מ עמ' י"ט) שלא העתיק כלל את הבבא „היה שכיר שבת וכו'". וכן פירש הר"ש בן היתום שם עמ' 53 ובשיטה לתלמידו של ר' יחיאל מפריש עמ' צ"ט ועוד. ועיין בבאור הגר"א או"ח סי' תקל"ז ס"ק י"ד. ועיין מ"ש זקן זקני בקרן אורה במו"ק שם.

76. ואפילו נוטל שכרו. בירושלמי ובבבלי: אפילו בשכר. ופירש הראב"ד[62] שמותר לדייר לכתחילה במועד ואפילו בשכר, כלומר, לשלם לו בחוה"מ. ועיין גם בשיטה למו"ק שם עמ' ק'. אבל אף הראב"ד מודה שביו"ט אסור לבקש אותו לדייר אפילו אם יתן לו מזונותיו לאחר יו"ט (עיין ברא"ש שם סי' י"ב). ורוב הפוסקים חולקים על הראב"ד גם בנתינת שכר בחוה"מ, עיין בשו"ע או"ח הנ"ל. ועיין בקרן אורה הנ"ל.

פ"ג

1. לא יפתח אדם מחצב וכו'. משנתנו פ"ג מ"ה. והתוספתא הובאה בר"ש שם. ופירש הר"ש שאם היה מכוסה בעפר לא יפתחהו בשביעית אם לא היה בו כשיעור, אבל אם היה מגולה כשיעור מותר לפתוח אפילו בשביעית, והר"מ בפיה"מ ובס' היד פירש אחרת, עיין מ"ש להלן שו' 6 ד"ה ואיגד. ועיין במלא"ש בשם הר"ר יהוסף ובהגהות הרש"ש למשנתנו. ואין לזוז מפירושי הראשונים, כפי שמוכח להלן שו' 6, עיי"ש.

[59] עיין דק"ס שם, עמ' 35, הע' ה'. וכ"ה גם בפי' הר"ש בן היתום, עמ' 53, ובשיטה לתלמידו של ר' יחיאל מפריש, עמ' צ"ט.

[60] עיין במבוא לנוה"מ להרי"ן אפשטין, עמ' 1110 ואילך.

[61] פ"ח מה' יו"ט הי"א. ועיין במ"מ שם.

[62] לפי ארחות חיים ה' מועד סי' כ"ג, ח"א, צ"ב ע"ג. ובכל בו סי' ס' הביא כן בשם הר"י.

עד שיהו בו שלש מרביות וכו'. וכן במשנתנו: שלש מורביות. ופירש הרש"ס (מ"ו ע"א): כמו מורביעות (עיין מ"ש לעיל פ"ב שו' 13), כלומר, מרבגים, מרבצים, שכבות (בלשון זמננו), והיינו שלש שורות רובצות אחת על השניה. ועיין מ"ש על רבג ורבץ בתס"ר ח"ב עמ' 205.

2. שהן שלש על שלש וכו'. במשנתנו מסיים: שיעורן עשרים ושבע אבנים. ופירש הר"מ שכל אבן היא אמה על אמה ברום אמה, וגובה כל המורביות הוא שלש אמות, ונמצא בשכבה הראשונה ט' אבנים, ובשלש השכבות כ"ז אבנים. ובירושלמי שם: היך עבידא תלתא זימנין מן [תלתא][1] תשע.[2] תשעה זימנין מן תלת וכו', כלומר, ותשע שורות בנות ג' (דהיינו בכל שלש השכבות) הן כ"ז אבנים.

אמ' ר' יהודה במי דברים וכו'. וכן בד ובכפו"פ ספמ"ח עמ' תרס"ה.[3] וכן בירושלמי פ"ג ה"ו, ל"ד ע"ד. אבל בכי"ע לא נזכר ר' יהודה. וכן בריבמ"ץ פ"ג מ"ה: תניא בד"א במתכוין וכו'. וכן ברא"ש שם (פי שנים, ל"ד ע"ג). וכן נראה מן ההשמטה בר"ש שם שהתחיל להעתיק סתם: בד"א וכו', ונשמט ע"י דמיון ההתחלות.

2—3. בזמן שמתכוין וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות ובראשונים הנ"ל. ובירושלמי שם: בזמן שלא נתכוון לתיקון שדהו וכו', וצ"ל כלפנינו. וכ"ה בנוסח הרש"ס, וכן היה לפני הר"מ, עיין בפ"ב מה' שמיטה ה"ח.[4] ומן הירושלמי, וכן מסידור דברי הר"מ הנ"ל, משמע שברייתא זו עונה אף על מ"ו שם, כלומר, על גדר שיש בו עשרה אבנים וכו'. וכן פירש הר"ש שם.[5]

3. לעשות שדה וכו'. בר"ש הנ"ל: ואיכא דשרי בתוספתא אפילו מתכוין לעשות שדה לצורך מוצאי שביעית, ולא חיישינן למיחזי כמתקן לצורך שביעית וכו'.

בזמן שאין מתכוין לעשות שדה וכו'. פירש ברדב"ז על הר"מ (פ"ב מה' שמיטה ה"ח הנ"ל) שאפילו כן צריך קצת הוכחה שאינו מתכוין לתקן שדהו.

3—4. אפי' דבר מרובה מותר. וכ"ה בכל הנוסחאות ובראשונים הנ"ל. ואין להגיה. ועיין בר"ש שנדחק מאד לפרש את הגירסא שלנו. ובירושלמי הנ"ל: אפילו יותר מיכן מותר. ובר"מ הנ"ל: אבל אם לא נתכוון לתקן שדהו וכו', נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום. וכעי"ז פירש הרש"ס (מ"ז סע"ב): כגון דבונה בניין אפילו קולות אחרות נקל עליו, כגון בורר עפר בשדה, ואפילו על העשבים שנותן מים בטיט והולכין המים לזרעים ומשקה הוא ומכשיר לזריעה, הכל שרי דאין מתכוון לעבודת הארץ. ולשון התוספתא „דבר מרובה" מסייע לפירושו.

4—5. בזמן שאין מתכוין וכו'. וכ"ה בד, בריבמ"ץ, בר"ש ובירושלמי הנ"ל. אבל בכי"ע בטעות: בזמן שמתכוין לעשות שדה אבל בזמן שאין מתכוין וכו'.

5. אפילו כל שהו אסור. וכ"ה („כל שהוא") בריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: אפילו פחות מיכן אסור. כלומר, אפילו עבודה כל שהיא, והיינו אפילו התחיל

[1] כ"ה בערוך ד' פיזרו, ערך מרביות. וכן בנוסח הרש"ס: מן תלת. ובירושלמי כי"ר חסר שם רף שלם.

[2] כלומר, במורבית הראשונה נמצאות ג' שורות של ג' אבנים.

[3] אלא ששם: בר"א. ועיין מ"ש על הצורה שלפנינו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

[4] וכ"ה שם: בר"א בשנתכוון לתקן שדהו והתחיל (כ"ה בכל כתה"י שבדקתי. ובכל הדפוסים הישנים: שהתחיל. וכר"ח בטעות: או שהתחיל) ליטול בשביעית וכו'. ועיין בס' משנה ראשונה פ"ג מ"ו ד"ה אבל.

[5] ועיין להלן שו' 38—39 ומש"ש. אבל מפיה"מ פ"ג סמ"ה נראה שרבינו פירש שהברייתא מפרשת את המחצב. וכנראה שפסק שם כרשב"ג, עיי"ש. אבל בחיבורו (פ"ב מה' שמיטה ה"ח) חזר בו, עיי"ש.

מערב שביעית, ואפילו אבנים שזעזעתן המחרשה ויש בהן שתים של משא שנים שנים (עיין בסמ"ו ובמ"ז שם) וכדומה.

6. סלע שצף וכו'. וכ"ה בר"ש פ"ג מ"ה. ובפי' הרא"ש שם: סלע צב וכו' (ואין כאן טעות הדפוס, שהרי כ"ה גם בפי שנים וגם בש"ס ד' אמשטרדם, תע"ד), והיא היזג. ופירושו סלע שהוא שקוע בארץ וגבו נראה, כקורה זו (שספגה הרבה מים לתוכה) שהיא צפה כשכולה שקועה במים וגבה נראה. ועיין להלן.

ואיגד יוצא ממנה וכו'. וכ"ה בד, ובפי' הרש"ס, מ"ו ע"א. אבל בכי"ע לנכון: ואיגר יוצא ממנו וכו'. ופירושו, וגג יוצא מן הסלע, והיינו שתחתית הסלע צפה בקרקע, אבל צלע יוצא למעלה (והוא כמין חי"ת שוכבת). ומלמדת אותנו התוספתא שאעפ"י שגג הסלע כולו בולט מעל גבי הארץ, אסור לחצוב ממנו אם אין בו כשיעור הזה, שהרי הוא מחובר בסלע. ובר"ש הנ"ל הוכיח מתוספתא זו (אלא שבד"ר שם בטעות: ואין יוצא ממנו), שאפילו לא התחיל כלל במחצב בערב שביעית מותר לפתוח אותו בשביעית אם יש בו כשיעור, שלא כשיטת הר"מ (בפיה"מ שם ובפ"ב מה' שמיטה ה"ו) שאין להתחיל במחצב, אלא אם כן כבר חצב ממנו בערב שביעית כשיעור. אבל לפי פירושנו במלה „איגר", הרי כאן גג הסלע בולט מעל הקרקע, והוא כבר פתוח ועומד מערב שביעית, ואין צורך שיתחיל לחצוב בו מערב שביעית.

7. אבנים תושבות שהמחרישה מזעזעתן וכו'. במשנתנו פ"ג מ"ז: אבנים שזעזעתן המחרישה, או שהיו מכוסות ונתגלו וכו'. ובירושלמי שם: לא סוף דבר בשזיעזעתן המחרישה אלא אפילו מחרישה עתידה לזוזען. וכן בר"מ פ"ב מה' שמיטה ה"ט: אבנים שראויות שתזעזע אותן המחרישה וכו'. וכן הוכיח בריבמ"ץ פ"ג מ"ז מלשון התוספתא כאן (והוא גרס כאן: ומחרישה, כגי' כי"ע). ועיין גם בר"ש שם. ובתוה"א להרמב"ן[6] הביא כמה מקומות שבהם נזכר „תושב" במובן שלנו, ובאר: כל שהוא מוסף על דבר ומיטלטל הימנו נקרא להם תושב וכו', ושנו בתוספת שביעית אבנים תושבות שמחרישה מזעזעתן. ובריבמ"ץ הנ"ל: „או שהיו מכוסות בעפר ונתגלו, אלו תושבות". ומכיון שהן כולן מגולות אין דינן כמחצב.

8. שתים של מסוי שנים שנים וכו'. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ופירושה, שתי אבנים שכל אחת מהן היא משא של שני בני אדם, וגודלה מוכיחה שכוונתו לבניין, ונוטל את הכל. ובירושלמי שם: מתניתא אמרה כן, אם יש בכל אחת ואחת של משוי שנים שנים וכו'. והבין הרש"ס (מ"ח ע"ב) שהברייתא מצריכה משוי שנים שנים בכל אבן ואבן שבגל, וחולקת על משנתנו (שלפיה שתי אבנים כאילו מתירות את כל הגל). ואין הכרח לפרש את הירושלמי כן, ופירושו בכל אחת ואחת מן השתים, עיין בריבמ"ץ ובר"ש שם.

8–9. ר' נחמיה או' בונין מדריגות על וכו'. וכ"ה בד. וכן מעתיק הרש"ס בפירושו, מ"ט ע"ב. ובכי"ע מסורס: מדריגות בונין וכו'. ובמשנתנו (פ"ג מ"ח): אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים וכו'. וכן בירושלמי (פ"ג ה"ח, ל"ד ע"ד): תני ר' יודה ור' נחמיה אוסרין. וכן בפ"מ שם (ה"ו): „כמו דתני בתוספתא פ"ג וכו' כך היא שנויה ר' נחמיה אומר אין בונין מדריגות וכו', ובספרי דפוס כתוב שם ר' נחמיה אומר בונין, וט"ס הוא, וכדגריס הכא בהדיא אוסרין". וכנראה שהעתיק מכ"י שלו, וכאן אינו מתאים לכי"ו. ובנוסח הרש"ס בירושלמי שם: ותני ר' יהודה אוסר ור' נחמיה מתיר. והוא מפרש שם שהכוונה לתוספתא כאן, וכגירסא שלפנינו, עיי"ש. ועיין מ"ש להלן.

9. על פי גאיות בערב שביעית וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובר"ש הנ"ל: מערב שביעית וכו'. ולפי גירסא זו משמע שר' נחמיה אוסר לבנות את המדריגות

[6] עניין הקבורה (קרוב לסופו) ד"ז, מ"א ע"ב.

בשביעית למוצאי שביעית, ואומר שבונין אותן מערב שביעית למוצאי שביעית, ובשביעית עצמה מותר לסמוך להם עפר, וחולק על משנתנו, עיי"ש. ואין צורך לתקן לעיל: אין בונין וכו'. ובניין המדריגות ע"פ הגי (הבקעה) הוא כדי לרדת לשם לחרוש ולזרוע, עיין במה"פ שם ד"ה אין בונין. אבל עיין בריבמ"ץ, בר"ש וברא"ש למשנתנו. ועיין מ"ש להלן הע' 9.

סומך להן עפר ונותנן וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובפ"מ הנ"ל, ולפי גירסא זו משמע שהוא נותן את המדריגות ע"פ הגאיות, והוא אינו מובן. ושמא צ"ל: ונותנו. וברש"ס הנ"ל גורס: ונותן על גב הגיאיות, ולפ"ז הפי' הוא שנותן את העפר שחפר על גב הגיאיות, וסומך אותו למדריגות, כדי שלא יראה כמיישר את הגי. ועיין מ"ש להלן הי"ח, והוא חולק על משנתנו. ולר' נחמיה האיסור לבנות בשביעית למוצאי שביעית, הוא מפני מראית העין שנראה כעודר, ואפילו באמה של בניין אסור לר' אלעזר בן עזריה.[7] אבל מותר לסמוך בעפר, ואפילו לתת עפר על גבי המדרגה, מפני שנראה שהוא מתקן את המדרגה שנתקלקלה בשביעית.[8] ולא עוד אלא שכאן נותן מעט עפר ע"ג המדריגה והוא נבלע בה, ואינו ראוי לזריעה כלל. ועיין בהשגות הראב"ד פ"ב מה' שמיטה הי"א, ובפי' הרש"ס, מ"ט ע"ב.[9]

10. מסקלין דרך רשות הרבים וכו'. וכ"ה בכי"ע ובר"ש ובר"ש ספ"ג ובפי' הרש"ס, ב"א רע"א, ולהלן ב"ק פ"ב הי"ב. ובד בטעות: מסלקין דרך וכו'. ובריבמ"ץ: תניא מסקלין רשות הרבים וכו'. והברייתא שלנו הובאה כאן אגב משנתנו ספ"ג: מה יעשה בעפר צוברו ברשות הרבים ומתקנו וכו' וכן החופר בור ושיח ומערה. ובר"ש שם: וכן לעניין סיקול בשאר שני שבוע נמי פליגי בתוספתא וכו', וכן החופר בור וכו', פליגי בשאר ימות השנה. ובס' משנה ראשונה שם כתב עליו: ואיני יודע מניין לו לפרש כן. ונעלמה ממנו לפ"ש התוספתא בב"ק הנ"ל שמפורש שם שחולקים בשאר שני שבוע. ובפי' הרא"ש הנ"ל כתב על דברי ר"ע במשנתנו: לא מיבעי לצבור עפרו בר"ה שהוא אסור, אפילו שיסירנו אח"כ, שהרי מקלקל הוא, אלא אפילו לתקן אסור, כגון אם היו אבנים מפוזרים בר"ה לא יצברם במקום אחד וכו'. וכ"ה בפי' הרע"ב.[10] ובתוספתא ב"ק הנ"ל מבאר שמותר לעשות כן לר' יהושע „אעפ"י שאמרו הרי הוא כמסקל מלפני בהמה ונותן לפני אדם, מלפני הרואין ונותן לפני סומין, שדרך בהמה להלך באמצע ובני אדם מצדדין, דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין". ועיין מ"ש להלן שו' 11 ד"ה ואם סקל.

11. כך אין לו רשות לסקל. והטעם מבואר בתוספתא ב"ק שהעתקנו לעיל.

ואם סקל יוציא לים וכו'. וכ"ה בתוספתא ב"ק ובר"ש וברש"ס הנ"ל. ובפיה"מ להר"מ ספ"ג: ר' עקיבא אוסר ליישר ולתקן ר"ה ולא לקלקל, שכשיישר אותה ויסיר האבנים יצטרך להשליכם אל מקום אחר ונמצא מקלקל, אלא אם יהיה לוקט מהם האבנים ויסיר המקולקל וישליך מה שהסיר ויטילהו בים או באשפתו,[11] וכן הוא מבואר בתלמוד.[12] ועיין מ"ש להלן.

[7] עיין בירושלמי כאן פ"ג ה"ב, ל"ד ע"ג, ומו"ק פ"א ה"ב, פ' ע"ב.

[8] ועיין בתוספ' מו"ק ד' ב' ד"ה מפני מ"ש בטעם החכמים.

[9] ובירושלמי שבת פ"ז ה"ב, י' ע"א: הבונה מדריגות וכו' חייב משום חורש. ואינו עניין לכאן, ושם מדברים בעושה מדריגות בהרים כדי להגדיל את שטח הזריעה, כמדריגות שרואים עכשיו בהרי יהודה.

[10] ועיין במלא"ש שהביא בשם ר' יהוסף [אשכנזי] שכתב עליו: פירושו זה אינו נראה כלל, דבאיזה מקום נזכר זה וכו'. ובאמת הוא פירוש הרא"ש הנובע מן התוספתא כאן.

[11] כ"ה בר' נפולי ובד"ו. וכן בנוסח הערבי: פי דמנתה. ובר"ח של פיה"מ: באשפתות.

[12] עיין בבלי ב"ק ל' א'. אלא ששם מדברים במקורן מתוך שלו, והר"מ עוסק במסקל ר"ה, ונראה שמקורו מכאן.

12. או למקום הטרשין. וכ"ה בב"ק הנ"ל. ופי' בח"ד: או כונס לתוך שדהו למקום הטרשין. ועיין מ"ש לעיל בשם פיה"מ להר"מ. ומפשט לשון התוספתא משמע שכונסו למקום הטרשין בכל מקום, מקום שאין הרגל מצויה, דומיא דים ונהר, כעין פירושו של בעל מנ"ב.[13]
מסוקלין מפני דרך היחיד וכו'. וכ"ה בכי"ע („יחיד"). ובד: מסלקין מפני וכו'. ובר"ש: מפני דרך הישר (והמלה מסוקלין חסרה שם).

13. ומפני הספד. בד: מפני דרך הספ' (כלומר, הספד). ובכי"ע ובר"ש הנ"ל: ומפני העפר. והנכון כלפנינו. ופירושו שמסקלין כדי לעשות מקום להספד,[14] וכמשנת מנחות פ"י מ"ט: קוצרין מפני הנטיעות, מפני בית האבל. ועיין גם בתוספתא שם פ"י הל' ל"א.

ועושין ספחים בראשי גגות וכו'. בד: שבראש גגות וכו'. ובכי"ע: עושין ספחים שבראשי גגות וכו'. ובכפו"פ פמ"ז (ד"ו ת"ט סע"א): תוספת פרק ג' עושין ספיחין בראשי גגות וכו'. והברייתא קשה מאד. ובדרך שמא ואולי נ"ל להגיה: ועושין טפיחין (או טפחים, עיין להלן) בראשי גגות וכו'. והיינו שעושין טפיחין (כמין כדים) בראשי הגגות וממלאין אותן עפר אעפ"י שהציפורים שמקננין שם (עיין להלן) יביאו זרע לשם ויצמחו. ואעפ"י שאף בגג אסור לזרוע בשביעית,[15] מ"מ אין לחשוש לזריעת הצפורים. ובמשנתנו פ"ט מ"ד: אוכלין על הטפיחין.[16] ובירושלמי שם (ל"ט רע"א): מתני' דר' יוסי דתני אין אוכלין על הטפחין שבעכו. ר' יוסי אומר אוכלין על הטפחין שבעכו. ובתוספתא (להלן פ"ז שו' 42) בד: אין אוכלין על הספיחין(!) שבעכו וכו' אוכלין על הספיחין(!) שבעכו. ונשתבש שם כמו לפנינו כאן. ולר' יוסי אוכלין עליהם ואעפ"י שהם שמורים על הגג, ואין דרכם של עניים לעלות לראשי הגגות של בעה"ב. ועיין מ"ש להלן. ומכמה מקומות בתוספתא מוכח שהצפורים היו מקננים בטפיחין. עיין שבת פי"ב (בד פי"ג) ה"ד, פי"ח ה"ד, ביצה פ"א ה"י וברש"י בבבלי שם כ"ד א' וחולין קל"ט ב'.

ומקיימין אותן וכו'. כ"ה בכי"ע. ובד ובכפו"פ הנ"ל (בד"ו): ומקיימין אותו, כלומר, את הטפיח, ואעפ"י שעלו שם ספחים, לא גזרו עליהם, מפני שאינו מצוי.[17]

14. ולא משם עבודת הארץ. כלומר, כשממלא את הטפיח עפר, כשהוא עושה אותו בתחילה בראש הגג. ושמא מדברים כאן בטפיח שאינו נקוב, ויש כאן תרתי לטיבותא עציץ שאינו נקוב וגג, ומותר לכתחילה לזרוע שם. והטפיחין שבעכו (עיין מ"ש לעיל) היו נקובין, ולפיכך אוכלין עליהן, אבל הטפיחין שבשאר מקומות לא היו נקובין, ובוודאי שאין אוכלין עליהם, מפני שהגדל בהם אינו זרע הארץ, עיין בירושלמי כלאים ספ"ז, ל"א ע"א.

15. מסקלין מקווצין וכו'. בד: מסלקין מקומן. ובכי"ע: מסקלין מקוסין וכו', ואין מקוסין אלא מקווצין. ועיין לעיל פ"א שו' 36 ומש"ש. ועיין במשנתנו פ"ב מ"ג. ומותר לעשות כך בשביעית מפני שעושה כן לצורך פירות ההיתר שבאילן. ועיין להלן.

ממלין נקעין שתחתיהן עפר. בבבלי מו"ק ג' א': יכול וכו', ולא ימלא נקעים מים וכו' (וכ"ה בשאילתות סי' קי"ב). ובתו"כ ריש בהר (ה"ו, ק"ה ע"ג): יכול וכו',

[13] ועיין ביו"ד סוף סי' רצ"ד ובש"ך שם אות ל"ה. אבל באמת צ"ל שם: חורשים, עיין בבאר הגולה שם.

[14] בא"י השתמשו תכופות בדיבור „ספד" במקום הספר, עיין מ"ש לעיל, עמ' 19, שו' 28; הירושלמי כפשוטו, עמ' 428 ותס"ר ח"א, עמ' 224.

[15] עיין להלן מעשרות פ"ג ה"ט ובשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ד' ובמקורות שהביא שם. ועיין בבאור הגר"א יו"ד סי' רצ"ד ס"ק כ"ו, אות ס"ג. ועיין לעיל ספ"א ומש"ש.

[16] במשנה שבירושלמי: הטפחין. ובד' נפולי, ד"ו, כת"י פרמה: הטפחים.

[17] עיין ירושלמי ב"ב פ"ה ה"א, ט"ו ע"א, ובאהצו"י כלאים, עמ' 19, ובר"מ פ"ד מה' שמיטה ה"ד.

ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים וכו'. ולא נזכרו שם לא מים ולא עפר.[18] ונראה שהכוונה לעפר, כמפורש בתוספתא כאן. ואעפ"י שעבודה זו מותרת אף בלי פירות ההיתר על האילן, כמפורש בתו"כ ובבבלי הנ"ל, כבר תירץ בח"ד, שלפנינו התירו אפילו לאברויי אילנא, כדי לשמור על פירות ההיתר. ועיין להלן.

15—16. ועושין עוגיות מזו לזו. בד: ועושין עוגיות לגפנים מזו לזו. ובבבלי הנ"ל: יכול וכו' ולא יעשה עוגיות לגפנים וכו'. ובתו"כ הנ"ל: יכול וכו' ולא יעשה עוגיות בין אילן לחבירו וכו'. ועיין בירושלמי שבת הנ"ל (בהערה 18) ומ"ש על עוגיות לעיל פ"א שו' 25. ואף כאן צריך לפרש שמותר לעשות עוגיות בעידור ממש,[19] מפני צורך הפירות.

16. אף זיתי שביעית שיצאו וכו'. בתו"כ בהר פ"א ה"ד, ק"ו ע"א: כיון שיצת שביעית, אעפ"י שפירותיה שמיטה, מותר את לעשות מלאכה בגופו של אילן.

17. מלקט אדם זתים וכו'. בד: זיתין וכו'. ובכי"ע: זיתים וכו'. ונראה שצ"ל: אבנים.[20] ובמשנתנו רפ"ד: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו וכו'. אבל במשנה ד' נפולי, הוצ' לו, קויפמן, פרמה, כי"מ, ועוד חסרה המלה אבנים.[21] ובירושלמי שם: אשכח תני אף באבנים, הלב יודע אם לעקל וכו', וזהו קיצור הברייתא שלנו.

17—18. כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגס הגס. כלומר, מלקט מתוך שלו את הגס הגס כדרך שמלקט מתוך של חבירו בין דקים בין גסים, וכמו שפירש ר' יונה בירושלמי פ"ד ה"א. ועיין במבוא לנוסח המשנה להרי"ן אפשטין עמ' 395 ואילך, עיי"ש כמה דוגמאות כאלה מסיגנון המשנה ומפירושי ר' יונה.

18. חזרו להיות נותנין זה לזה בטובה. כלומר, „שאמר לחבירו תלקט אתה משדי ואני אלקט משדך".[22] והתוספתא משלימה את משנתנו ששנתה: משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (כלומר, שהראשון יהא מלקט מתוך של שלישי והשני מתוך של ראשון וכו').

18—19. התקינו שיהו מביאין מן המצוי וכו'. בירושלמי הנ"ל: נחשדו להיות מלקטין בטובה, והן אומ' שלא בטובה ליקטנו התקינו שיהו מביאין מן הקרוב ומן המצוי. א"ר זעירא ראשונה ראשונה מתקיימת. ובירושלמי סוטה:[23] כתיב ואל זועם בכל יום. א"ר זעירא ראשונה ראשונה מתקיימת, ועיי"ש בפ"מ ובק"ע פירושים דחוקים מאד. ובתוספתא שם פט"ו ה"ב: בראשונה וכו' עכשיו וכו' בראשונה וכו' ועכשיו וכו' מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, ולא ירד טל לברכה, ונוטל טעם הפירות, וראשון ראשון עומד. ובפסיקתא:[24] וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה. ולפ"ז ברור שבכל מקום הפירוש הוא שהקללות והגזירות הישנות לא נתבטלו ע"י החדשות, ואין כאן

[18] בפי' המיוחס להר"ש שם: ולא ימלא הנקעים מים וכו'. אבל אף בילקוט ובמה"ג (עמ' 612) לא נזכרו „מים". וכן בירושלמי שבת פ"ז ה"ב, י' ע"א: הממלא את הנקעים שתחת הזתים והעושה עוגיות לגפנים וכו' חייב משום חורש.

[19] עיין בפאת השלחן סי' כ' אות ב', ובמיוחס להר"ש הנ"ל.

[20] ונתפרדה האלי"ף (בכת"י רש"י אפריקני) ל„זי", ו„בנ" נתחברו לתי"ו, ויצא: זיתים.

[21] עיין במבוא לנוה"מ להרי"ן אפשטין, עמ' 951. ויש להוסיף גם קטע מן הגניזה T-S תיבה E. I, עלה 24: עיצים ועשבים.

[22] פיה"מ. אבל בחיבורו פ"א מה' שמיטה סהט"ז: „ראה כמה טוב עשיתי לך שהרי נקיתי שדך". ועיין ברדב"ז שם. אבל מלשון התוספתא: חזרו להיות נותנין (כלומר, ללקט) זה לזה וכו' משמע יותר כפירוש הר"מ בפיה"מ.

[23] פ"ט הי"ד, כ"ד ע"ב. ורמז לו בספר ניר, אלא שנרחק בפירושו כאן ושם.

[24] דר"כ פרש' החודש, נ"א ע"ב; פסיקתא רבתי שם, הוצ' רמא"ש ע"ה ע"ב.

אלא הוספה לראשונה.[25] ואף כאן הפירוש הוא שחזרו והתקינו שלא ילקט אלא מן המצוי (ההפקר) ומן הקרוב, כלומר, משכינו. וממילא אם שכינו ילקט משלו, הרי יהיה ברור שמלקט בשכר, והוי ליה כאילו כל אחד מלקט בשלו.[26] והגזירה הראשונה (שלא בטובה) במקומה עומדת.

19. והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. זהו פתגם עתיק. ובאיכה רבה (פ"א, ה', הוצ' בובר עמ' 68) ייחסו פתגם זה לר' יוחנן בן זכאי שאמר כן לדוכס הערבי כתשובה לטענתו שנתכוין לטובה. ופירושו, כנראה, הלב יודע אם לעקל (כלומר, ליישר ולהסיר את העיקול, דוגמת דשן, סקל) או לעקלקלות (כלומר, לעיקום). ור' יוחנן בן זכאי עקץ לו לדוכס הערבי, מפני שפתגם זה משתמע לשתי פנים, ואפשר נמי לפרשו הלב יודע אם לעקל (כלומר, לעקם גרידא) אם לעקלקלות (כלומר, לעקם הרבה מאד).[27] ואף כאן פירושו, שאעפ"י שהתקינו שיהא מביא מן הקרוב גרידא, מ"מ הלב יודע אם התכוין לאבנים, (לעקל, ליישר את העיקול, להיתר) או ליפות שדה חבירו כדי שיחזיק לו טובה (לעקלקלות, לאיסור). וע"פ פתגם זה יומתקו יותר דברי הירושלמי (פ"ד סה"א) והבבלי (סנהדרין כ"ו א') שאמרו לו לאדם שזומר כרמו בשביעית, וטען שהזמורה היא לעקל בית הבד (ולא לצורך הגפן): הלב יודע אם לעקל וכו', כלומר, משחק מלים בפתגם ידוע ושגור.

21. חזרו לאסור. מלשון זו משמע קצת שבצרורין וחרסין אסרו אפילו בקרוב, מפני שטרחותן מרובה, ונראה שעושה כן כדי שחבירו יכיר לו טובה.

21–22. שדה שניטיבה אין זורעין וכו'. משנתנו פ"ד מ"ב. ופירשו המפרשים שמדברים בשעת הסכנה שלאחר החורבן ולא התירו אלא חרישה ראשונה, כדי המס. ברם מתוספתא כאן מוכח שבעיא זו עמדה כבר על הפרק בימי שמאי הזקן, הרבה שנים עד שלא חרב הבית, ולא מצאנו היתר חרישה בזמן ההוא. ולפיכך נראה שהחכמים לא קנסו למוצאי שביעית את העבריין שחרש בשביעית, אם עשה כן מפני כובד המסים, ובלבד אם לא חרש בשביעית כבשאר שנים, והוכיח שאינו עובר אלא מחמת חייו. ועיין בירושלמי כאן ה"ב, ובפירוש הרש"ס, נ"ה ע"א.

23. שבני אדם חורשין חמש, והוא חורש שש וכו'. בירושלמי (פ"ד רה"ב): על דעתיהו[ן] דרבנין דהכא אי זהו טיוב? כל העם חורשין פעם אחת, והוא חורש שני פעמים. ונוסחת הירושלמי מובנת, שבשנים כתיקונן היו חורשים פעמים,[28] אבל מעולם לא שמענו שהיו חורשים שבע פעמים. ובריטב"א (מו"ק י"ג א'): בתוספתא [ו]בירושלמי וכו' כל (ש)עמה חורשין על חמש, והוא חורש על שש. ושמא פירושו שבני אדם חורשין חמש חרישות בתלם והוא חורש שש וכו', כלומר, חרישות יותר דקות, והתוספתא מחמירה יותר מן הירושלמי.

24. אלו היתה שעה פנויה וכו'. כלומר, שאין השלטון עומד עלינו וכו', ומכאן שבזמנו של שמאי עדיין לא קנסו את העבריין, ומשנתנו כב"ד של אחריו.

25. אין חוכרין נירין מישראל וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ג: חוכרין נירין מן הגוים בשביעית אבל לא מישראל. ופירש הר"מ: נירין, הארץ המהופכת בחרישה, אין שוכרין אותה מישראל כדי שיזרענה במוצאי שביעית, להיות קנס להם מפני שעבדוה והפכוה בשביעית. וכן מוכח בירושלמי רה"ג. ובירושלמי ה"ב, ל"ה ע"ב: טייבה ומכרה אסור לזורעה. ועיין ר"מ פ"א מה' שמיטה סהי"ג.

[25] ועיין מ"ש במחברתי „על הירושלמי", עמ' 29 ואילך.

[26] אבל לפני גזירה זו היה מלקט מן הרחוק, ואדם אחר היה מלקט משלו (עיין מ"ש לעיל סוף שו' 18), „והן אומרין שלא בטובה ליקטנו", כלשון הירושלמי.

[27] על משקל אדמדם וירקרק, שפירושו אדום וירוק מאד. עיין תו"כ תזריע, נגעים פי"ד ה"ב, ס"ח ע"ד, ועיין מ"ש בתסד"ר ח"ג, עמ' 163.

[28] כריב ותני, עיין בבלי ב"מ ק"ז א'; ב"ב י"ד א'. אבל אינו עניין לשבת ע"ג ב' ומקבילות.

אבל בפי' הרא"ש כתב: אבל לא מישראל החשוד על השביעית, אעפ"י שיש שהות במוצאי שביעית לחורשה קודם זמן הזרע, כיון דישראל חשוד הוא חיישינן שמא יחרשנה בשביעית. ולפי פירושו אסור לחכור בשביעית מישראל חשוד שום שדה, ואעפ"י שאינה חרושה כלל. ובתוספתא כאן מדברים בחוכר במוצאי שביעית, כפי שמוכח מן הסיפא, ולפ"ז ברור שמדברים בשדה חרושה.

26. אבל לוקחין הימנו שדה זרועה. וכ"ה בירושלמי ה"ב הנ"ל: עבר וזרעה (כלומר, במוצאי שביעית) מותר.

אלא עד מקום שהן יכולין לזרוע. כ"ה בכל הנוסחאות. ובירושלמי הנ"ל: שלא גזרו אלא על הגדר שהוא יכול לעמוד (בו). ולפ"ז צ"ל גם לפנינו: שהן יכולין „לגזור" (עיין להלן) במקום: לזרוע. ולפי הגירסא שלפנינו צריך לפרש שלא גזרו אלא כל זמן שלא עברה שעת הזרע, אבל אם כבר עברה שעת הזרע, ואין יכולים שוב לזרוע בעונה זו, לא גזרו.

27. המקבל שדה מן הגוי וכו'. כלומר, המקבל שדה מן הגוי באריסות והמקבל נותן לו זרע, מתנה עם הגוי שהוא יזרענה בשביעית, ואינו חושש, שהרי הקרקע אינו שלו, והגוי עובד בתוך שלו, והיהודי מקבל עליו שמירה וכיוצא בו, דברים המותרים בשביעית. עיין בשו"ת המבי"ט ח"א סי' ס"ד, ל"ב ע"ד, ובשו"ת מהריט"ץ סי' מ"ז שבאר את התוספתא לנכון. והיהודי מותר לו לקחת את חלקו מן התבואה שזרע הגוי בשביעית. עיין במהריט"ץ שם סי' צ"ח ומה שהאריך בפאת השלחן סי' כ"ג ס"ק י"ב אות כ"ט.

27–28. הנכרי והכותי שחרשו וכו'. במשנתנו (אהלות פי"ז מ"ג): החורש את שאינו שלו, וכן גוי שחרש אינו עושה אותה בית הפרס, שאין בית הפרס לכותיים. ופירש הר"מ וכ"ש לגויים. ובמלא"ש שם: י"ס ואין בית הפרס [לכותיים] וכן הגיה הרי"א ז"ל. ובאליהו רבא פירש: „וכותיים היינו עכו"ם וכן בכ"מ קורא לעכום כותיים". וכנראה שאמר כן רק לעניין פירוש המשנה, אבל לעצם הדין כותי דינו כגוי לעניין בית הפרס כמפורש כאן,[29] ועיין להלן. ועצם פירוש המלה „בית הפרס" לא נתבררה לי. עיין רש"י נדה נ"ז א' ד"ה שנידש ותוספ' שם ד"ה בית הפרס.

28–29. שלא גזרו אלא עד מקום שיכולין לגזור. כלומר, שכל עצם גזירת בית הפרס היא שיזהרו בחרישת הקבר (עיין ר"ש אהלות שם), וגוי וכותי לא ישמעו להם,[30] וממילא יתרבו בתי פרס בא"י, וזו היא גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה, ועיין להלן.

29–30. שלא גדרו אלא גדר שיכול לעמוד. עיין הלשון בירושלמי כאן ה"ב, ל"ה רע"ב. ובאבות דר"ן נו"ב פ"א, ב' ע"א: שלא יעשה אדם גדר יותר מן העיקר, ויפול הגדר ויקצץ את הנטיעות, ועיין בנו"א שם, ג' רע"א. ובב"ר פ"ט, ג', 172: תני ר' חייא שלא יעשה את הגדר יותר מן העיקר וכו', ועיין בהערות שם. ועיין להלן שבת פ"א הי"ז ומש"ש. ובבבלי ב"ק ע"ט ב': לפי שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה,[31] בהמה דקה אפשר להביא מחו"ל, בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל. ועיין בתוספ' שם ד"ה אין מגדלין ולהלן ב"ק פ"ח הי"א.

29 אבל הר"מ בפי' מה' טומאת מת ה"ו לא הזכיר כותי. ושמא סוברת הברייתא שלנו שכותי כגוי לכל דבר. והגהת הגר"א שהבאנו היא להלכה. ברם לפי הטעם שנתנו כאן, הרי אין הבדל. ושמא לא חילקו בישראל.

30 ועיין להלן נדה פ"ו הט"ז ובבבלי שם נ"ז א' ומ"ש בסדרי טהרות אהלות, רכ"ז ע"ב, ד"ה והתניא.

31 ועיין בגליון שם ובירושלמי שבת פ"א ה"ד, ג' ע"ד, ובמקבילה בע"ז פ"ב ה"ט, מ"א ע"ד, ובנספח למדרש תהלים פקל"ז, הוצ' בובר רס"ג ע"א.

30. הקוצץ קורה של שקמה וכו'. בירושלמי (פ"ד ה"ה, ל"ה ע"ב): הקוצץ בקורות לא יהא מחליק ומדריג, מדריג ומחליק. ומנהגם היה לקצץ בקורה של שקמה לעצים, והיא היתה חוזרת וגדלה (עיין ב"מ פ"ט מ"ט). ובמשנתנו (פ"ד מ"ה): הקוצץ קורות שקמה לא יחפה בעפר. ולא אסרו קציצה אלא בבתולת שקמה שהיא לטובת האילן שיתעבה, אבל לא בשקמה שכבר עבר עליה הגרזן, שאין הקציצה אלא לעצים (עיין להלן שו' 40 ושו' 39 ומש"ש). ברם כדי שלא לקלקל את האילן היו מחליקים את הסדן ומדריגים[32] אותו. ובשביעית אסרו לעשות כן, מפני שהיא עבודת האילן. ואילן זה נזכר במקרא (עמוס ז, י"ד). ועיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"א עמ' 274 ואילך.

31. ר' יהודה או' מקום וכו'. בירושלמי הנ"ל: רבן שמעון בן גמליאל או' וכו'. ועיין להלן שו' 42 ומש"ש. וגירסתנו נכונה, עיין לעיל פ"א שו' 28.

32. הרי זה מגביה טפח וקוצץ. לפירוש המפרשים בבא זו דבוקה לשלפניה,[33] ומדברים כאן בשקמה רגילה (שאינה בתולה), ויש כאן חידוש גדול שלא שמענו במקום אחר, שנתנו שיעור קציצה בשביעית לשקמה שאינה בתולה.[34] ובירושלמי הנ"ל: מקום שנהגו וכו' לדרג יחליק. וגומם עם הארץ. ובלבד שלא יקרץ בקורדום. ופירשו שם המפרשים שהכל הלכה אחת, כשם שפירשו כאן.

ובמשנתנו (פ"ד מ"ה): אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. ר' יהודה אומר כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעם הארץ. ובריבמ"ץ שם: „או גומם עם הארץ וכו', ס"א ובלבד לא בקורדום". הרי לך שבבא זו של הברייתא בירושלמי[35] היתה בקצת ספרים במשנה עצמה, כלומר, בדברי ר' יהודה לעניין בתולת שקמה.[36] ולפיכך נראה שהברייתא שלנו מפרשת את משנתנו, ובבתולת שקמה עסיקינן, והברייתא שנתה „מגביה טפח" במקום „גומם מעם הארץ" שבמשנתנו (ועיין הלשון בפ"ג מ"ו). ובירושלמי שם סה"ד: משלשה ועד תשעה היא מתניתא. ואף שהפירוש שם מגומגם מאד,[37] מ"מ נראה שלדברי הירושלמי גומם מן הארץ הוא לאו דווקא, בזמן שהחשש הוא משום עבודת האילן, אלא פחות משלשה כגמום דמי,[38] מפני שפחות מג' אינו מועיל לאילן.[39] אבל בבבלי ב"ב (פ' ב') חילקו בין גומם עם הארץ ובין גומם למטה מג' טפחים אף לעניין עבודת האילן, עיי"ש. ושיטת התוספתא כאן היא כשיטת הירושלמי. ועיין מה שהאריך בזה בפאת השלחן סי' כ' ס"ק כ"ג, אות ב"א.

33—34. הרי זה מגביה עשרה טפחים וכו'. במשנתנו שהעתקנו לעיל: או מגביה עשרה טפחים, ומכאן שאם קצץ והניח עשרה טפחים בגזע, אין הקציצה מועילה לאילן, ומה שגדל אח"כ לא יתעבה יותר. אבל הר"מ פירש שעשרה טפחים אסור להגביה, והתנא מלמעלה למטה קחשיב, ומותר להגביה בשביעית עד עשרה טפחים ולא עד בכלל. וכנראה שכן פירשו

32 עיין בפי' הרש"ס, ס"ב ע"ב, ובמלא"ש פ"ד מ"ו ד"ה ר"ע.

33 כסינגון הברייתא להלן שו' 43. ועיין מש"ש.

34 בבבלי (תענית כ"ה ב'; ב"ב פ' ב') אמרו: הלוקח אילן מחברו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וקוצץ וכו', סדן השיקמה ב' טפחים וכו'. אבל שם הטעם הוא מפני שאם קוצץ למטה מכאן הוא מזיק לאילן, אבל ביותר אינו מזיק ואינו מועיל לאילן. ועיין להלן שו' 37 ושו' 43.

35 השוה לשון הריבמ"ץ והגי' בשרי"ר, עמ' 54, שו' 9.

36 ואעפ"י שזו היא הוספה ברורה במשנתנו כרגיל בכתי"י (עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 966 ואילך), מ"מ למדנו שהמוסיף פירש את הברייתא בבתולת שקמה.

37 עיין בפי' הרש"ס שם. ופי' תמוה במלא"ש שם מ"ה.

38 ודווקא אם החשש הוא משום עבודת הארץ יש להבדיל בין גמום ממש ובין הגבהת טפח. עיין במשנתנו פ"ד מ"ו, בתיו"ט שם ד"ה ירחיק ומ"ש להלן שו' 43.

39 עיין בחי' הרמב"ן ב"ב פ' ב' בשם הר"י מיגש. והירושלמי חולק על הבבלי שם.

אף בבבלי ושנו במשנתנו[40] קוצץ למעלה מעשרה טפחים וכו', ולפ"ז אסור להגביה עשרה טפחים בשביעית, מפני שהוא מועיל לאילן. ולפיכך אמר ר' יהודה שהמוכר לחבירו בתולת שקמה בשאר שני שבוע חייב לתת לו את כל הקורה עד י' טפחים מן הארץ, משום שהקונה בתולת שקמה סתם קונה לכל הפחות מי' טפחים (וי' טפחים בכלל) ולמעלה, שהרי אם קוצץ למעלה מי' טפחים הוא מזיק לאילן, ואין דרכן של בני אדם למכור פחות מכאן. וכנראה שאף בשביעית יהא מותר לו לקונה להגביה י' טפחים ולקצוץ, שהרי אין האילן שלו, וברור שהוא מתכוין רק לעצים. ועיין במשנתנו פ"ד מ"ד ולעיל פ"א ה"ח ומש"ש. ובבבלי (תענית כ"ה ב', ב"ב פ' ב') שנינו שהלוקח בתולת שקמה מגביה מן הקרקע ג' טפחים וקוצץ, ואפשר ששם מדברים שבעה"ב מכר לו בפירוש את כל הסדן, ובלבד שלא יזיק לאילן. וממילא מותר לו לקוץ את הכל עד ג' טפחים. ומדוייק הלשון „הלוקח וכו'", כלומר, עד כמה מותר לו „ללוקח" לקוץ, וכאן אמרו „המוכר וכו'", כלומר, עד כמה מותר לו למוכר למחות, כשמכר לו בסתם.[41] ואפשר שהברייתות חולקות.

34. שלש בתולות הן וכו'. ערוך ערך בתול א' בשם התוספתא, ריבמ"ץ פ"ד מ"ה. והברייתא הובאה בירושלמי נדה פ"א ה"ד, מ"ט ע"א, בבלי שם ח' ב', ומדרש שמואל רפכ"ו.

35. בתולת אילן. וכ"ה להלן סהט"ו ובערוך ובריבמ"ץ הנ"ל. אבל בכי"ע ובמקבילות הנ"ל: בתולת שקמה.

כל שלא נבעלה וכו'. כ"ה בד, בכי"ע, בריבמ"ץ ובמקבילות. ובכי"ו בטעות: שלא נבלעה וכו'.[42]

35–36. אדמה כל שלא נעבדה מימיה. וכע"ז גם בבבלי ומדרש שמואל הנ"ל. ובירושלמי: כל שלא נחרץ בה מימיה. ולהלן אהילות פט"ז ה"ה: ואיזו היא בתולה כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחוח. ובבבלי להלן שם: כל שמעלה רשושין ואין עפרה תיחוח וכו'. וזהו סימן לדעת שהקרקע לא נחרשה מימיה. ובבבלי שם אמרו: נפקא מינה לנחל איתן.

36. כל שאין בה חרס. וכן בבבלי הנ"ל: נמצא בה חרס בידוע שנעבדה. ובמדרש שמואל הנ"ל: כל שאין בה חרש וכו', מצא בה חרש, אמר כל יגיעה זו שיגעתי, ואחר כך מצאתי חרש. ובירושלמי הנ"ל: כל שאין בה חרץ. ובתוספתא הנ"ל: בדק ומצא שם חרס הרי זו כבתולה. וכבר הגהתי (בתס"ר ח"ג עמ' 145) ע"פ הר"מ (פ"ט מה' טומאת מת ה"ו) שצ"ל שם: הרי זו כבת[ח]ילה, עיין מש"ש.

36–37. בתולת אילן כל שלא וכו'. וכ"ה בד ובריבמ"ץ הנ"ל ולעיל שו' 35. אבל במקבילות: בתולת שקמה וכו'. ובכי"ע: בתולת שקמה אילן שלא נקצצה מימיה. וברור שהמלה „אילן" היא הוספה כנוסח אחר. ולפנינו „שלא נקצצה" עונה על בתולה. ובבבלי נדה הנ"ל מסיים: נפקא מינה למקח וממכר,[43] אי נמי למקצצה בשביעית,

[40] ב"ב הנ"ל ברוב כתה"י, עיין דק"ס שם, עמ' 252, הע' ז'.

[41] ואם הלוקח לא דייק וקצץ, והניח י"א טפחים מן הגזע, יכול המוכר לחייב אותו שיקצוץ עוד טפח, כדי שלא לקלקל את האילן. וכמובן שטירחת העבודה שוה יותר מטפח של שקמה לעצים.

[42] בבבלי נדה שם אמרו לאפוקי בתולת דמים עיי"ש. ונראה שהיתה גם בתולת בנים (בלי שם לואי), עיין מ"ש בתס"ר ח"ג, עמ' 257.

[43] עיין ברש"י ובמאירי שם. ולכאורה תמוה שלא פירשו שהתלמוד רומז לברייתא שבבבלי (תענית כ"ה ב', ב"ב פ' ב'): הלוקח וכו' בתולת השקמה [מגביה מן הקרקע] ג' טפחים וקוצץ, סדן השקמה ב' טפחים וכו', הרי לך מפורש החילוק בין לוקח בתולת שקמה ובין לוקח סדן של שקמה שאינה בתולה. ושמא דייקו רבותינו לפרש מה שפירשו, מפני שאמרו להלן בבבלי שם שנשנו בברייתא שלנו דברים

כדתנן אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית וכו'. ומכאן נראה סמך לפירוש זה, ולא אסרו לקצץ בשביעית אלא בתולת שקמה גרידא, עיין מ"ש לעיל שו' 30.

37. אין עוקרין גדר שבין שתי שדות וכו'. התוספתא, דייקה בלשונה ונקטה בין שתי שדות, כלומר, ששתיהן שלו, אבל אם עוקר את הגדר מסביב שדהו בשביעית, הרי עושה כמנהג חסידים ראשונים,[44] ואין לחשוש כלל שמא יחשדוהו בהגדלת שטח שדהו, כדי לזורעה.[45]

37—38. אחד גדר של עצים. כגון הנוטע לסייג, כמשנת ערלה רפ"א, ולהלן שו' 45.

38. ואחד גדר של אבנים. ולא התירו לו אלא אם יעשה כסדר משנתנו (פ"ג מ"ו).

38—39. בזמן שמתכוין לעשות שדה וכו'. ומכאן מוכח שהלכה אחת היא במחצב ובגדר, עיין לעיל שו' 2—3 ומש"ש.

39. אבל לעצים מותר. ובלבד שתהיה קצת הוכחה לזה, עיין רדב"ז פ"ב מה' שמיטה סה"ח.

המשרש עיקר חרוב וכו'. ריבמ"ץ פ"ד מ"ד. והעיקר של שני האילנות הללו היה חודר לתוך עומק הקרקע,[46] ולפיכך נהגו לשרש אותם, כדי ליהנות מן העצים שבעומק.

40. לעצים מותר. כשהוא עושה חפירה עמוקה, עד שהוא משרשן (עיין במקורות שהבאנו בהערה 46) מוכח שמתכוין לעצים. ועיין להלן הי"ח. ובריבמ"ץ הנ"ל נראה שהוא מפרש בעוקר פחות מג' עצים, עיי"ש.

ולשדה אסור. כלומר, אם אינו משרשם לגמרי. והוא שישרש ג' אילנות זה בצד זה, ועיין בריבמ"ץ הנ"ל.

מחפירות שניטל מהן אילן וכו'. המפרשים נדחקו מאד בפירוש הברייתא. אבל מתוך דברי הריבמ"ץ (פ"ד רמ"ה) ברור שהוא פירש שמדברים כאן בחפירות שנשארו אחרי ששרש את עיקר החרוב והשקמה (עיין מ"ש לעיל), והוא ירא שמא יפול הנופל לתוכן. עיין מ"ש להלן.

40—41. הרי זה לא יחפה בעפר וכו'. בד: לא יכסה וכו', ובכי"ע ובריבמ"ץ הנ"ל: לא יכסם וכו'. וכל הלשון כאן הוא באשגרה ממשנתנו פ"ד מ"ה, אבל כאן הכוונה היא שלא ימלא את המחפורות בעפר, מפני שהוא מתקן את שדהו, כפירוש הריבמ"ץ.[47]

דקפיץ עלייהו זבינא. ולפיכך מסתבר שאנו עוסקים כאן בלוקח שקמה עם הקרקע, והלוקח רוצה שתתעבה ברשותו וישתמש כל הזמן בעציה (עיין במאירי שם), אבל הלוקח שקמה על מנת לקוץ, הרי בוודאי סרן של שקמה עדיף מבתולת שקמה שהיא דקה, ובתולת שקמה היא מן הדברים דלא קפיץ עליה זבינא.

44 עיין מ"ש להלן פ"ח שו' 3—4, ובהערה 2 שם.

45 ועיין בירושלמי פ"ג רה"י, ל"ד ע"ד.

46 ירושלמי ברכות פ"ח סה"ג, י"ד ע"א ובמקבילות; ב"ר ספי"ג, ריש עמ' 126, ועיין בהערות שם.

47 ולא עוד אלא שהריבמ"ץ כתב על משנתנו שם: "הקוצץ קורות שקמה. פי' מעיקרו (כלומר, שעוקר אותה), אותו מקום שניטלו האילנות ממנו לא ימלאנו עפר, מפני שנראה כעבודת הארץ. תניא מחפורות שניטל מהן אילנות הרי זה לא יכסם בעפר וכו'". ונדחק לפרש את משנתנו ע"פ התוספתא כאן, אעפ"י שברישא שם (לעניין המבקיע בזית) ברור שחיפוי בעפר הוא ביחס לאילן עצמו, כפי שמוכח מן הירושלמי שהביא הריבמ"ץ בעצמו שם. אלא שרבינו המשיך את הרישא של מ"ד למ"ד, ושנה אותה כסיפא של מ"ד המדברת בזיתים, עיי"ש בפירושו סמ"ד. ומ"ה התחילה אצלו: הקוצץ קורות שקמה וכו', כלומר, עניין חדש.

ובמשנתנו (פ"ג מ"ח): ולא יסמוך (נ"א: יסבוך, והיא היא) בעפר, אבל עושה הוא חייץ. ופירש הר"מ: לא יסמוך בעפר. לא יחזיר העפר לגאיות ההם, כדי שישוה פניהם. וחייץ היא מחיצה, ר"ל להבדיל אותו הגי מכל השדה. ועיין בירושלמי שם סה"ה, ל"ד ע"ד.[48]

41. אבל מכסה וכו'. מכסה לאו דווקא, אלא ממלאן אבנים או קש (עיין במשנתנו עירובין פ"ז מ"ג ובירושלמי שם). והוא הדין שמותר לעשות חייץ מן העפר, עיין מ"ש לעיל בסמוך.

הקוצץ בקנים וכו'. במשנתנו (פ"ד מ"ו): המזנב בגפנים והקוצץ בקנים ר' יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח וכו'. ופירשו בערוך (ערך זנב), בריבמ"ץ[49] ובראב"ש שעושה כן כדי להגביר כוחם. אבל כנראה שהר"ש נשמר מפירוש זה, ולא העתיק את פירוש הערוך, עיי"ש. והנכון הוא כפי' ר' יהוסף אשכנזי (מובא במלא"ש) „שמזנב הגפנים כדי לשרפם או לדבר אחר". ובפיה"מ להר"מ שם (סד"ה ירחיק): ובלבד כשלא נתכוין לזמור. ועיין מ"ש בס' משנה ראשונה שם. ועיין מ"ש להלן.

42. מגביה טפח וכו'. במשנתנו הנ"ל: ירחיק טפח. ופירש הר"ש: שמגביה טפח מן הארץ.[50] ור' יהוסף אשכנזי תמה על פירוש זה, וכתב: „דאי הכי הוי ליה למימר יגביה טפח וכו'. ויותר נראה לפרש ירחיק טפח מן המקום שרגילין לזנב או לקצוץ".[51] ובתוספתא כאן מוכח כפירוש הר"ש. ופירשו את משנתנו שההרחקה היא משום עבודת האילן (וכן פירש הרא"ש). אבל בירושלמי מפורש: ר' יוסי הגלילי כבית שמאי (פ"ד מ"ד) וכו', ר' יוסי הגלילי חשש לעבודת הארץ. ולפ"ז אין כאן חשש כלל לעבודת האילן.[52] ולא עוד אלא שאפילו יגום מן הארץ יחזור הקנה ויצמח, עיין מ"ש להלן ד"ה אין מטילין את הקנים. ואעפ"י שבזיתים אין צורך בהגבהת טפח וסגי בגימום גרידא (פ"ד מ"ד), כבר תירץ ר"א מלונדריש (מובא בתיו"ט כאן ד"ה ירחיק) ששרשי הזיתים מעכבים יותר את המחרישה משרשי גפנים וקנים.

רבן שמעון בן גמליאל או' וכו'. בירושלמי (פ"ד ה"ה, ל"ה ע"ב): תני הקוצץ בקנים ר' יודה[53] אומר וכו'. וכנראה שכן צ"ל גם בתוספתא, והנוסח „רבן שמעון בן גמליאל" נשתרבב מלמטה. ועיין מ"ש לעיל שו' 31.

42—43. לקוץ יתוך לתוך יקוץ. וכן מעתיק מן התוספתא בפ"מ לירושלמי הנ"ל. ובד: לקוץ יחתוך, לחתוך יקוץ, ובכי"ע: לחתוך יקוץ, מקום שנהגו לקוץ יחתוך. ובירושלמי (בכל הנוסחאות): לקוץ יתוק לתוק יקוץ, ופירש הרש"ס לתוק כלומר, לנתק בידים. וכנראה שאף לפנינו צ"ל: יתוק לתוק וכו'.

43. הרי זה מגביה טפח וכו'. כלומר, אעפ"י שמשנה באופן החתיכה, כדי שלא יראה שעושה כן לשם עבודת האילן (עיין לעיל הערה 38), מ"מ חייב נמי להגביה טפח

[48] ועיין במשנתנו ספ"ג וכנראה שאף כאן דין החפירה כן.

[49] פ"ד מ"ו. ומ"ש שם בשם אגרת רות (פתיחה, קרוב לסופה) „והשני מזנב בגפנים" היא ט"ס, וצ"ל: מזנב באשכולות, כמו שהוא לפנינו שם, ובב"ר פמ"ב, ג', עמ' 404. ולפי הגירסא „בגפנים" היא ראייה לסתור.

[50] ועיין גם בריבמ"ץ ומ"ש לעיל. וצ"ע.

[51] וכן משמע מפי' הר"מ שכתב: המזנב וכו' פירושו לחתוך את הקצוות (מענאה קטע אלאטראף). ירחיק טפח, ר"ל מן העץ (ען אלשגרה) וכו'. כלומר, אינו חותך את כל הענף אלא מרחיק מגוף הגפן טפח. ועיין בס' משנה ראשונה שם.

[52] עיין מ"ש לעיל שו' 32. ועיין בבלי ב"ב פ' ב' ומ"ש בתוספ' אנשי שם למשנתנו.

[53] וכ"ה אף בשרי"ר, עמ' 54, בכי"ר ובנוסח הרש"ס שם.

משום עבודת הארץ, וכמו שכתבנו לעיל. ובירושלמי הנ"ל: ומגביה טפח וקוצץ. והיה אפשר לפרש שאו או קתני, אבל מלשון התוספתא מוכח שחדא קתני, ומצריכה שתיהן יחד.

אין מטילין את הקנים וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. אבל בירושלמי פ"ד ה"ד: אין מציתין את האור באישת קנים[54] (עיין מ"ש ע"ז להלן), מפני שהיא עבודה. וכן פסק הר"מ (פ"א מה' שמיטה ה"ו): אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהיא עבודת קרקע. ובפי' הרש"ס (ס' רע"ב) ציין לירושלמי שבת (פ"ז ה"ב, י' רע"ב): המצית את האור בחישת קנים וכו', וכל דבר שהוא להניית הקרקע, חייב משום חורש.[55] ומכל זה משמע שאף כאן האיסור הוא משום עבודת הארץ, ולא משום עבודת האילן. ברם מלשון התוספתא להלן „מפני שהיא מלאכתן" משמע דמשום נטיעת הקנים אתינן עלה. והנה טעם האיסור כאן הוא פשוט, שאם הוא מצית את הקנים במחובר, ובמקום גידולן, הרי אין כאן אמתלא לתלות בה שהוא מכוין לעצים, וברור שהוא מכוין או לעבודת הקרקע או לעבודת האילן.

והסופר היוני תיאפרסטוס כותב (תולדות הצמחים ס"ד ספי"א): „כל הקנים חיותם מרובה, וכשהם נחתכים או ניצתים באור הם גדלים יותר יפה. שרשיהם עבים ומרובים וקשה להשמיד צמח זה". והוא מוסיף להלן שם שפקקים נמצאים גם בשרשי הקנה.[56] ומכאן אנו רואים שדרכם של הקדמונים היה להצית את הקנים כדי שיגדלו יותר.[57] ובמזרח נהגו בשיטת ההצתה, ולפיכך כשהוא טורח לקצוץ את הקנים מוכח שמתכוין לעצים, ולא לעבודת האילן, אבל אם הוא טורח יותר, כדי לגמום מן הארץ מוכח שעושה כן כדי ליפות את הקרקע ולהכינה לזריעה.[58] ולפי כל הנ"ל אם הוא מצית את הקנים עובר גם על עבודת הקרקע וגם על עבודת האילן. ושתי המסורות נכונות.

43—44. בחישת הקנים מפני וכו'. וכ"ה בכי"ע ובירושלמי הנ"ל נוסח הרש"ס. ובפ"מ לירושלמי הנ"ל: „תוספתא היא בפ"ג, ושם כתוב בחישות הקנים, והיינו הן, כשיש הרבה קנים תכופין זה בזה נקר' חישת הקנים שהן כאגודה וכו'". ובד: בחיצות הקנים, ובירושלמי שלפנינו: באישת קְנים. והיא היא,[59] ופירושו כמו רחישת הקנים, כלומר, סבך הקנים.[60]

44. רבן שמעון בן גמליאל מתיר. וכ"ה בד ובירושלמי הנ"ל. ובכי"ע חסר כ"ז. וטעם ההיתר הוא, שרשב"ג אינו חושש כאן משום עבודת האילן, מפני שקנה אילן סרק

[54] ושמא צ"ל לפנינו: אין מטילין אש בקנים בחישת הקנים.

[55] ובירושלמי ע"ז (פ"ב ה"ט, מ"א ע"ד): מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאום תמרים וכו'. ובמקבילה שבבבלי (שם ל"ח א'): נוי שהצית את האור באגם וכו', לגלויי אגמא קא מיכוין. ופי' במאירי שם (עמ' 128): לגלות פני הקרקע, כדי לעבדו.

[56] וכן כותב גם פליניאוס (תולדות הטבע סט"ז פל"ו סי' קס"ג) שבשרשי הקנה מצויים פקקים כמו בגזע. ולעיל שם מעתיק את לשונו של תיאופרסטוס הנ"ל, אבל אינו מזכיר „ניתצים באור". ברם בנוסח פינטיאנוס (לפי שנו"ס בהוצ' Sillig ח"ג, עמ' 42) אינו מזכיר אלא ניתצים באור גרידא.

[57] והואיל והפקקים של הקנים היו אף בשרשים שמתחת לקרקע הרי אפשר היה לשרוף את כל הקנים שעל פני האדמה, מבלי להזיק לגידולם. ועיין בבלי תענית כ"ה ב' וב"ב פ' ב' ובתוספות שם. ושמא הכוונה בבבלי שם לפקק שבתוך הקרקע.

[58] ומה שאינו מעבירם בהצתה הוא משום שמתיירא מפני הדליקה.

[59] ושינויים כאילו במלה זו מצויים מאד בספרות חז"ל, עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"א, עמ' 671, וב"ר רפי"ב, עמ' 98, ובשנו"ס שם.

[60] בת"י בראשית כ"ב, י"ג מתרגם נאחז בסבך: אחיד ברחישותא דאילנא, עיין בהערות לב"ר הנ"ל. ועיין ערוך ערך חש ג' ובבבלי ע"ז הנ"ל. וביוונית קראו לה: κῶμα, כלומר, אגודה. והסופר תיאופרסטוס (תולדות הצמחים ס"ד פי"א סי' א') כותב שכן קוראים (κώμυθες) למקומות שיש בהם צומת קנים ששרשיהם מסובכים יחד, והם מצויים בכל חלקי אגם.

הוא,[61] ומותר לנטוע אילן סרק בשביעית.[62] ומשום עבודת קרקע אין כאן מפני שאגם אינו ראוי לזריעה ולנטיעה אלא לקנים, והוי ליה כחורש בחולות ובמקום טרשין.[63]

45. מותר לאדם ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג וכו'. בירושלמי הנ"ל: וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר נוטעין אילן סרק בשביעית. ולא נזכר שם סייג כלל.[64]

46. אלא בחולית בלבד. בד ובכי"ע: בחילת וכו'. ובירושלמי הנ"ל: ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות. וכן פסק הר"מ בפ"א מה' שמיטה ה"ו.

47. אף בתוך שדה חבירו מותר. וכ"ה בירושלמי הנ"ל בד"ו (וכן בכי"ר: בתוך שדה של חבירו). ובירושלמי עם פי' הרא"ף נשמטה המלה „חבירו" בטעות, והגיה בפ"מ בירושלמי ע"פ התוספתא כאן. ובירושלמי נוסח הרש"ס (ס' ע"ב): אפי' בתוך שדה כותי מותר, ופירש (ס"א ע"א) שרשב"ג סובר כותי כגוי. וכבר תמה באמונת יוסף שם שהרי מפורש לעיל (תרומות פ"ד שו' 51 ובמקבילות, עיין מש"ש) שרשב"ג סובר כותי כישראל. והעיקר כגירסתנו, וכפירוש הפ"מ, ועיין במשנתנו פ"ג מ"ו, פ"ד מ"ד, לעיל פ"א שו' 30—31 ומש"ש.

ובלבד שלא יסמוך לה מענה. בירושלמי הנ"ל: שלא יסמוך את המענה, ובכי"ר שם: שלא יסמוך למעניה (צ"ל: למענית). והיא היא, ופירושו שלא יסמוך את החרישה לקו המענה,[65] כדי שלא יראה שהוא חורש להניית הקרקע, ולא ללמד את הפרה.

48. מגרר בחרשין. בד: מגדר וכו'. ובכי"ע: מכרך בחורשין. ובפ"מ לירושלמי (פ"ד ה"ד) מעתיק בשם התוספתא: מגררין בחרשים. ובפי' הרש"ס (ס"א רע"א): ה"ג בתוספתא אבא שאול אומר מברר בחורשין. ובירושלמי שם: מבדין בחדשים. ובפי' הרש"ס שם: והכא גרסינן ומברין בחורשין, ומפרש בפרק כלל גדול דשבת בירושלמי[66] דתולדות חורש הוי. ואף לפנינו צ"ל: מברה, או מברין, ופירושו כורתין ביערות. מלשון הכתוב (יהושע י"ז, ט"ו, י"ח) עלה לך היערה ובראת לך שם וגו', כי יער הוא ובראתו. (גליון אפרים לירושלמי שם).

וגוממו מעם הארץ. וסובר אבא שאול שאין כאן משום עבודת האילן, שהרי אנו תולין שלעצים הוא כורת, ואפילו אם החורשה היא שלא מאילני סרק. ועבודת קרקע

[61] וסתם קנים בחישת הקנים אינם לעלים לחובה, ואין עליהם קדושת שביעית כלל, עיין בבלי סוכה מ' א' וב"ק ק"א ב'.

[62] כשיטתו להלן שו' 45. וברישא (שו' 42) אנו גורסים: ר' יהודה אומר וכו', כגי' הירושלמי, עיין מש"ש. ואפילו אם נגרוס לעיל שו' 31: ר' שמעון בן גמליאל וכו' (כגי' הירושלמי, עיין מש"ש) אין כאן סתירה, מפני ששקמה אינו אילן סרק גמור, עיין בפיה"מ כלאים פ"ו סמ"ד. ובאלפא ביתא דבן סירא (הצופה ההגרי ח"י, עמ' 257) מונה במפורש את השקמה בין אילני מאכל. ועיין דמאי פ"א סמ"א ומ"ש להלן כלאים פ"ד שו' 25. ועיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ד, עמ' 162. ואין שקמה אילן סרק אלא דווקא אם חשב עליו לכך, עיין ירוש' ערלה רפ"א, ס' ע"ג.

[63] עיין להלן שו' 46 ואילך. ולת"ק שאוסר לנטוע אילן סרק בשביעית חייב המצית אף משום חורש שהרי האגם ראוי לנטיעת קנים. והא בהא תליא. והר"מ פ"א מה' שמיטה רה"ה פסק שאסור לנטוע אילן סרק בשביעית.

[64] ושמא הכוונה לאילנות מסוג השקמה (עיין מ"ש לעיל סוף הע' 62). ואמרו בירושלמי (ערלה רפ"א, ס' ע"ג): לסייג, מקום הסייג מוכיח עליו. ורשב"ג שם (עיין להלן ערלה שו' 2—3 ומש"ש) מצריך אילן הראוי לסייג ואף מקום סייג, עיי"ש בירושלמי.

[65] מענה יש לה שתי הוראות. א. מדת השטח שצמד בקר חורש ביום. ב. שדה גדולה שאי אפשר לחרוש אותה בפעם אחת מתחלקת ע"י האכר לחלקים, כדי שינוחו השורים בשעה שהוא מהפך את המחרשה לשוב למקום שהתחיל (ירושלים של לונץ חי"א-חי"ב, תרע"ז, עמ' 389). ועיין בס' השרשים לר' יונה אבן ג'נח הוצ' בכר, עמ' 378. ועיין במשנת אהלות רפי"ז ובפיה"מ שם.

[66] פ"ז ה"ב, י' רע"א: המברה בחרשים, המצית את האור בחישת קנים וכו'.

אין כאן מפני שהשרשים מעכבים את החרישה, ודינם כזיתים, עיין במשנתנו פ"ד מ"ד. ואעפ"י שבשבת חייב משום חורש (עיין מ"ש לעיל), אין לדמות הלכות שבת לה' שביעית, שבשבת אפילו מרויח בין האילנות חייב, וחייב בחרישה כל שהוא (כדי ליטע כרישה או זכרותה של חטה), ובתיקון כל שהוא, מה שאין כן בשביעית שמוכח מתוך מעשיו שאינו מתכוין כאן לחרישה כל שהוא, אלא לכרות עצים. ובפסיקתא זוטרתי בהר (ל"ב, ד', ע' ע"א): כל מלאכות שצורך השדה והכרם אסור, ושאר מלאכות של בית (דין) מותרין.

ובלבד שלא יקוץ בקורדום. אעפ"י שאינו מתכוין אלא לעצים מ"מ צריך לשנות ממנהג שאר שני שבוע, עיין במשנתנו פ"ד מ"ו וסמ"ה ובריבמ"ץ שם ומ"ש לעיל שו' 32 ד"ה הרי זה מגביה טפח. ואפשר שדווקא מפני שמותר לו לגום עם הארץ אסרו עליו להשתמש בקורדום, כדי שלא יראה כעוקר וחופר.[67]

49. פגין של שביעית אין חולקין אותן בשביעית. כד: פגין של ערב שביעית וכו'. וכן בכי"ע: פגי ערב שביעית אין חולקין אותן וכו'. ולית ליה פיתרא. והמפרשים ז"ל הגיהו ע"פ הגירסא הנכונה שבירושלמי (פ"ד סה"ו, ל"ה ע"ג): דתני הפגין של שביעית אין שולקין[68] אותן. והטעם מפני שאף בפגים שמשתבחים בשליקתם אסור לשנות אותם מברייתם,[69] מפני שאף הם נאכלים חיים. ובתו"כ בהר (סוף פרש' א', ק"ו ע"ג): ושאר כל פירות האילן אין את רשאי לכבוש מהם ולשלוק מהם ולא לאכל מפגיהם,[70] אלא כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית.[71] ובילקוט בהר שם (בשם תו"כ): ושאר כל פירות האילן אינו רשאי לאכול מפגיהן, לכבוש מהן, לשלוק מהן, למלוח מהן, אלא כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית. ואף לפי גירסא זו ברור שאיסור הכבישה והשליקה עונה על כל הפירות, ולאו דווקא על פגים. ועיין מ"ש להלן פ"ד שו' 49. וכאן רבותא קמ"ל שאף בפגים אסור.

בסייפות מותר וכו'. בירושלמי הנ"ל: במסורייפות מותר וכו', כלומר, פגי תאנים של סוף הקיץ. והטעם הוא שאין דרכן לאכול חיים. ולהלן עוקצין פ"ג ה"ז: פגי הסייפות מטמאין טומאת אוכלין. ולפי גירסת ד והר"ש משמע שפגי סייפות מטמאין טומאת אוכלין, אפילו לא שלקן. אבל לפי גירסת כי"ו שם אפשר לפרש שמדברים בסייפות ששלקן דווקא, עיין מ"ש בתס"ר, ח"ד עמ' 186. ועיין לעיל תרומות פ"י הע' 17.

50. בקיר ובכפניות וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע לנכון: בקור וכו'. וקור הוא מוח של ראשי הדקלים, והיו בני אדם אוכלים אותו. עיין במשנתנו עוקצין פ"ג מ"ז ובפיה"ג שם עמ' 145 ומ"ש להלן מע"ש פ"א שו' 44.[72] וכפניות הן פרי הדקל הזכר, או פגי תמרים רעים שלא בשלו כל צרכם וטעמן נפגם יותר כשהן גדלות.[73] ועיין מ"ש להלן.

מותר. כלומר לשולקן, מפני שדרכן לכך, עיין תוספתא עוקצין פ"ג הי"ד, בבלי

[67] עיין במשנת פאה פ"ד מ"ד; שביעית פ"ה מ"ד; אבות פ"ד מ"ה ועוד בכ"מ.

[68] אף במה"ג ויקרא, עמ' 616: "וחומרי בהמה שאין חולקין אותן", ואין שם אלא טעות הדפוס, ובכל כתה"י שבדקתי: שאין שולקין אותן.

[69] עיין ר"מ פ"ה מה' שמיטה ה"ג.

[70] כ"ה בריבמ"ץ פ"ד סמ"ט, ובפי' המיוחס להר"ש שם ובילקוט שנביא להלן (ולפנינו בטעות: מפנידהם). ושם הכוונה שאסור לקוץ את הפגים ולאוכלם, וצריך להמתין עד שיתבשלו. וכאן מדברים בתלושים.

[71] ועיין בירושלמי הנ"ל, בפיה"מ להר"מ פ"ד סמ"ז ובפ"ה מה' שמיטה הט"ו, במהרי"ק שם ובתוספ' אנשי שם פ"ד מ"ז. ועיין להלן עוקצין פ"ג ה"ז ומ"ש בתס"ר ח"ד, עמ' 186.

[72] ועיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ב, עמ' 325 ואילך.

[73] עיין ברכות נ"ז ב' ובפירש"י עירובין כ"ח א'. ועיין בפלורה הנ"ל, עמ' 334 ואילך. ובפיה"מ להר"מ עוקצין הנ"ל: וכפניות הם עוקצי התמרים בתחילת צמיחתם וכו'. ולפיכך תרגם בחבורו (פ"ג מה' נחלות ה"ד) את שלופפי שבתלמוד (ב"ב קכ"ד סע"א): כפניות.

עירובין כ"ח ב', ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 188. ובירושלמי הנ"ל: קור וכפניות הרי הן כעץ. ושואל הירושלמי: וכן אנו אומרים ועץ אסור לשולקו, כלומר, אתמה. ותירצו: אלא בגין דקדושת שביעית חלה עליו לפום כן צרך מימר (אסור).[74]

50—51. לקוץ את האילן בשאר שני שבוע וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע חסרות המלים „בשאר שני שבוע". ונראה שלפנינו נוספו המלים הללו שלא במקומן, וצ"ל: לקוץ את האילן, משיבא לעונת המעשרות בשאר שני שבוע, שהרי בשביעית אין מעשרות (ועיין במשנתנו פ"ד מ"ז, מ"ח ומ"ט). והוא דין משנתנו ספ"ד: מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית וכו', וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו. ולפני זמן זה אסור לקוצצו, מפני שמפסיד פירות שביעית שעליו, אבל כשהגיעו לעונת המעשרות מותר ללקטן, וקציצתו היא לקיטתן. ועיין בתוספ' ברכות ל"ו ב' ד"ה אין קוצצין.

והריבמ"ץ למשנתנו (מ"י) מפרש שמדברים באילן הסמוך לעיר שמותר לקוצצו בשאר שני שבוע, אע"פ שעושה פרי, אבל בשביעית אסור אם כבר הוציא פרי. ועיין מ"ש לעיל פאה פ"ג שו' 68—69.

51—52. אין מוכרין שדה אילן לחשוד וכו'. לפי פשוטה משמע שברייתא זו היא המשך של ההלכה שלפניה, ופירושה, כשם שאין קוצצין אילן לפני שבא לעונת המעשרות כך אין מוכרין אותו בשביעית לפני שבא לעונת המעשרות. ואם ברצונו למכור לו שדה אילן צריך להתנות עמו שלא יהא לו באילן בשביעית. והדברים מפורשים במשנתנו (מעשרות פ"ה מ"ג): לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות, ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית וכו'. ובירושלמי שם: כיני מתניתא לא ימכור אדם את שדהו. ובמלא"ש שם: ולא בשביעית. כגון פירות האילן דשרו בשביעית, ומוכר שדהו עם פירותיו, דפירותיו הפקר הן וכו'. וכתב ה"ר יהוסף ז"ל, נ"ל דגם בשביעית אינו אסור אלא משבאו לעונת המעשרות. וכן מוכח מפי' הר"מ שם. ועיין בתוספ' אנשי שם שם.

ולולא דבריהם היה נראה לפרש את הברייתא שאינו מוכר לו שדה אילן משיוציאו האילנות את פרים,[75] כשם שאסור לקצוץ את האילן בשביעית משיוציא, עד שיגיע לעונת המעשרות. וכן הפירוש גם במשנת מעשרות הנ"ל: ולא בשביעית, כלומר, בשביעית לא ימכור לחשוד שדה אילן, כדין אילן בשביעית, שאסור לקוצצו משהוציא את פריו, וכבר חלה עליו קדושת שביעית, ואפילו עדיין לא הגיע לעונת המעשרות. וטעם האיסור הוא מפני שפירות האילן בשביעית אינם שלו, וכשהוא מוכרו לחשוד, נמצא מפקיע בידים את הפירות מידי הפקר, שהחשוד לא יפקיר אותם,[76] ולפיכך חייבו אותו להתנות עם החשוד במפורש שאין לו כלום בפירות האילן. ופשיטא שאפילו אם לא התנה עמו לא מכר לו את הפירות,[77] אלא שאם לא התנה עמו, הרי לא ישמע לו. אבל אין כאן חשש של לפני עור, עיין מ"ש להלן פ"ד שו' 11 ואילך. ברם מדברי הר"מ פ"ח מה' שמיטה ה"ו מוכח שפירש שמטעם לפני עור אתינן עלה. וצ"ע.

[74] מלה זו ישנה אף בשרי"ר, עמ' 55 ובכי"ר. אבל מסתבר שנוספה בט"ס. ובנוסח הרש"ס (ס"ה ע"א): לפום כן הוה לן למימר אסור. והוא תיקון הרב בעצמו, ובסיגנון הירושלמי היה צ"ל: לפום כן צרך מימר [מותר. שלא תאמר בגין דקדושת שביעית חלה עליו] אסור.

[75] כמה מן הראשונים פירשו: משיוציאו עלים. עיין בפיה"מ פ"ד מ"י, רש"י פסחים נ"ב ב', וכן כנראה פירש גם הר"ח, עיי"ש נ"ג א'. אבל רש"י ברכות ל"ו ב' והריבמ"ץ והר"ש כאן פ"ד מ"י פירשו משיוציא פרי. ועיין שו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ג. אבל מנוסח כי"ע לעיל פאה פ"ג שו' 68—69 (עיין מש"ש) מוכח כפירש"י בברכות.

[76] אבל מותר למכור לו שדה אילן לפני שהוציאו את הפרי, שהרי מותר לקצוץ את האילנות לפני שיעור זה, ואין עדיין עליהם שום קדושה, עיין במשנתנו פ"ד מ"י.

[77] ועיין ירושלמי פאה פ"ד סה"ח, כ' ע"ג, ובמקבילה שבפסחים ספ"ד, ומ"ש הגרמ"ש מדווינסק בספרו משך חכמה בהר, קי"ח ע"ג.

53. ר' שמעון מתיר מפני שהוא אומ' לו וכר'. ירושלמי מעשרות הנ"ל. ונ"ל שהכוונה לברייתא שלנו כאן, ופירושה שאם מכר לו שדה אילן בשביעית, הרי לא מכר לו את הפירות (עיין מ"ש לעיל) של שנה זו, אפילו לא התנה עמו, ואין אנו אחראים לרמאים, ויבואו הרוצים לזכות מן ההפקר ויתבעו את שלהם. ופשיטא שדין ר"ש עונה אף על מעשרות, והירושלמי הסמיך ברייתא זו לדין המשנה שם, כלומר, למעשרות ולשביעית.

פ"ד

1. הפרסאות שביעית שלהן וכו'. משנתנו רפ"ה, תו"כ בהר רפ"א, ק"ה ע"ד. ואילן זה היה ידוע ליונים ולרומיים בשם persea, (mimusops schimperi) והוא עושה פירות בשנה זו כשעדיין פירות של השנה שלפניה עליו.[1] ויש סוברים שאילן זה נזכר אף בשם פירשע בכלים פי"ב מ"ח ובתוספתא שם ב"מ ספ"ב.[2]

2. אמ' לו הרי הן אצלך וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובד"ח ואצל צוקר' בטעות: אמר לו וכו'. ובריבמ"ץ (פ"ה סמ"א): תניא אמרו לו והלא עמך בטבריא וכו', וכן בכפר"פ פמ"ז עמ' תרמ"ז (ד"ר, תי"ח ע"א): תוספות אמרו לו והרי עמך בטבריא וכו'. וכ"ה בירושלמי פ"ה סה"א, ל"ה ע"ד: אמרו לו והרי עמך וכו'. ופירש לנכון בפי' הרש"ס (ע"א רע"ב) שזו היא התוספתא שלפנינו, וכן פירש הרא"ף ובמה"פ שם (ודלא כפירושו בפ"מ).

ואינן עושות אלא בנות שנתן. בירושלמי הנ"ל מסיים: אמר להן והרי עמכם בציפורין והן עושות לשתי שנים. ומכאן שתכונת אילן זה היתה משתנה לפי המקום, ובבקעת טבריא היו הפירות מתבשלים בכל שנה. ועיין בפי' הרא"ש למשנתנו ובפי' הרש"ס הנ"ל.

3. הטומן את הלוף בשביעית וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"ב): הטומן את הלוף בשביעית. ר' מאיר אומר לא יפחות מסאתים וכו'. ופי' המפרשים שדרכם היה ללקוט את הלוף[3] ולטמון אותו אח"כ בארץ, כדי שלא יתקלקל.[4] ובשביעית יש לחשוש שמא יצמח כשהוא טמון בארץ, ומייעץ ר' מאיר שיטמון סאתים בבת אחת ולא יתן עליו עפר יותר מג' טפחים, ודריסת רגלי בני אדם ימנעו אותו מלצמוח.

ר' מאיר אומ' דרך ארץ וכו'. וכ"ה בכי"ע, בריבמ"ץ (פ"ה מ"ב), ברשב"ם,[5] בתוספ' הרא"ש (גיטין ז' ב'), ובפי' הרש"ס כלאים, קכ"ז ע"א (בשם התוספות). ולפ"ז

[1] תיאופרסטוס תולדות הצמחים ס"ד פ"ב סי' ה'. והעידו עליו כמה חכמים, עיין בפלורה של לעף ח"ג, עמ' 347 ואילך; שם, עמ' 517.

[2] עיין בפיה"ג כלים סוף עמ' 27 ובהערות שם, ומ"ש לעף הנ"ל.

[3] עיין מ"ש לעיל תרומות פ"ט שו' 12, ושם הבאנו בשם לעף (פלורה ח"א, עמ' 214 ואילך) שהכוונה לצמח הידוע בשם Arum.

[4] לעף הנ"ל לא באר את העניין. ותיאופרסטוס (תולדות הצמחים ס"א פ"ו סי' י') מספר שבני אדם נוהגים להרכין, להטות (ὑ[σ]τρέφουσι), כתיקון שנתקבל) את הבצל של ה־Apos", כדי שלא יחדור השורש לעומק הארץ ויתפשט על חשבון הבצל. במצב מרוכן הבצל מתעבה ומתרבה. ולפ"ז אף לפנינו הכוונה שהיו מלקטים אותו, מרכינים את הבצל, וחוזרים וטומנים אותו בקרקע כדי שיתעבה. ולפיכך אומר ר' מאיר שינהג בשביעית באופן מיוחד, כדי שיהא בטוח שהבצל לא יגדל ויתעבה. ולא התירו לו אלא לטמון אותו בקרקע כדי שלא ירקב, ואף שמונע בהרכנה את התפשטות השורש, לא איכפת לנו, שאינו אלא כמושיב שומר, ובלבד שלא יעשה מעשה העלול להעבות את הבצל. ועיין לעיל פ"ב הע' 37, וכנראה שאינו עניין לכאן. אבל עיין להלן הע' 9.

[5] לפי תוספ' גיטין ז' ב', מנחות פ"ה רע"א, רשב"א גיטין ז' ב'.

הפירוש הוא שר"מ משלים את דבריו במשנה ואומר שאעפ"י שמותר ליתנו בארץ בתנאים שקבע במשנתנו, מ"מ דרך ארץ הוא ליתנו בעציץ וכו'. ובד בטעות: רבי אומר וכו'.

3–4. כדי שלא יצמח וכו'. ברמב"ן,[6] בריטב"א, במאירי[7] ובחי' הר"ן (גיטין ז' ב') הוכיחו מכאן שאין מטמינין אלא בשל חרס, אבל בשל עץ אין מטמינין אפילו בעציץ שאינו נקוב, מפני שמצמיח בו. וכן הבין הרשב"א הנ"ל (בהע' 5) גם את דברי הרשב"ם. אבל בתוך דברי הרשב"ם עצמו (כפי שהובא בתוספות הנ"ל) אינו מפורש כן, ואפשר שראייתו מכאן היא שסתם עציץ הוא עציץ של חרס, שהרי כאן מזכיר עציץ סתם, ואינו אלא של חרס כפי שמוכח מן הכתוב שמביא. אבל אין מכאן ראיה שעציץ של חרס אינו מצמיח, שהרי הוא טומן את הלוף הגמור בעציץ בלי עפר כלל, ופשיטא שלא יצמיח בעציץ גרידא, כשם שאינו מצמיח באדמה, אם אין עליו ג' טפחים עפר ודורסים עליו.

והחולקים על רבינו תם (עיין בתוספ' הנ"ל) יסברו שדווקא בעציץ של חרס הוא משתמר, והרי ליה כאילו טמון בארץ, אבל אם מטמינו בעציץ של עץ הוא מתקלקל, מפני שהעץ מפסיק בינו ובין הארץ, ושמע מינה שעציץ של חרס אינו הפסק ויונק מן הארץ, וממילא אם הוא מלא עפר, דינו כעציץ נקוב. והרמב"ן וסייעתו מפרשים: „שאם היה טומנו בעץ היה יונק וצומח", וצ"ע מנין להם לרבותינו ז"ל דבר זה, ואדרבה התוספתא מביאה ראיה שהחרס שומר על הטמון בו שלא ירקב, אבל אם מטמינו בעציץ של עץ ירקב, כאילו מחזיקו בחוץ. ומה שאמרה התוספתא „כדי שלא יצמח" פירושו שלפיכך טומנו בעציץ ולא בארץ, כדי שלא יצמח. וכן, כנראה, פירש גם הריבמ"ץ במשנתנו.

5. הלוף שעברה עליו שביעית וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"ג): לוף שעברה עליו שביעית, ר' אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו, ואם לאו, יעשה חשבון עם העניים. ומפרש בירושלמי שר' אליעזר סובר שעניים גרידא אוכלים אחר הביעור,[8] ואם עברה שביעית על הלוף שנגמר בששית וריכנו[9] בשביעית כדינו, אלא שמ"מ צמחו ממנו עלים, הרי אם לקטו העניים את העלים בשביעית,[10] כולם שלהם, כדין ירק שהולכים בו אחר לקיטה. אבל אם לא לקטו את העלים בשביעית והמשיכו לגדול גם בשמינית, יש כאן ספק, שאם אנו אומרים ריכון כעיקור, הרי חלק העניים גדל וכולם שלהם, אבל אם אין ריכון כעיקור יש כאן חלק לבעה"ב בגידולי ששית ושמינית, וחלק לעניים משל שביעית, ומספק עושה חשבון עם העניים ונותן להם חלקם של שביעית. עיין בפי' הרש"ס, ע"ד ע"ב, ובפירושו למשנה שם, ע"ב ע"א. ואשר לאיסור ספחים, עיין בירושלמי שם ובפי' הר"ש למשנתנו ובפי' הרש"ס הנ"ל.

5–6. ר' ליעזר או' אם שהה שלש שנים וכו'. ריבמ"ץ ור"ש פ"ה מ"ג, ועיין בפיה"מ להר"מ שם. ובירושלמי (פ"ה ה"ג, ל"ה סע"ד): עשה בארץ שלש שנים וכו'. ובנוסח הרש"ס (ע"ה רע"א): תניא לוף שעברה עליו שביעית, ר' אליעזר אומר אם עשה וכו', וזהו תיקון הרב בעצמו ע"פ התוספתא. ומפרש ר' יסא בירושלמי ששהה ג' שנים לפני שביעית, וריכנו בשביעית (כדינו, כדי שלא יגדל הרבה כדרכו), ועקרו אחרי שביעית. ואם ריכון כעיקור, הוי ליה כאילו נלקט בשביעית וכולו של עניים, ואם אין ריכון כעיקר

[6] גיטין הנ"ל, ד"ה באנו, שם כ"א ב' ד"ה כתבו.
[7] גיטין שם, עמ' 23. ועיין מ"ש בברכות מ"ז ב' (168 סע"א).
[8] ור' יהודה שנה בפ"ט מ"ח את משנת ר' אליעזר, כרגיל אצלו, עיין להלן זבחים ספ"ב ומש"ש.
[9] עיין לעיל הע' 4. וצ"ע בדבר.
[10] ואפילו לפני זמן הבעור. ואעפ"י שבעה"ב ריכנו לפני כן מ"מ לא זכה בו מן ההפקר. ואף אם נאמר שריכון כעיקור, אינו אלא לעניין שביעית גרידא, מפני שצמיחתו מתמעטת, אבל לעניין קניין עדיין מחובר הוא, ויכולים עניים לזכות בו מן ההפקר.

כל מה שגדל בהיתר הוא של בעה"ב. ולפיכך אם שהה ג' שנים בארץ לפני שביעית, הרי יש לו לבעה"ב ג' חלקים ולעניים רובע ונותן להם רובע. עיין בפי' הרש"ס, ע"ד ע"ב. ועיין ר"ש פ"ה סמ"ג.

8. במוצאי שביעית מכל מקום. וכ"ה בד. ובכי"ע: בכל מקום, והיא היא, ופירושו אפילו ממי שאינו מכירו.[11] ובמשנתנו (פ"ה מ"ה) ליתא המלים „מכל מקום" אבל הכוונה אחת. ובפי' הרש"ס שם (ע"ו ע"ב): „מאימתי מותר וכו', מכל אדם, ואפילו חשוד". אבל מנאמן מותר ליקח אפילו בשביעית, שבוודאי מן הסמון מוכר.

ר' יהודה או' מיד. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ושאלו בירושלמי: מה טעמא דר' יודה, כלומר, הרי ר' יהודה אינו חולק על פ"ו מ"ד שירקות אסורים במו"ש עד שיעשה כיוצא בו. ותירצו: גזרו על הלוף ולא גזרו על הירק, ופירש הרש"ס (ע"ז ע"א) שגזרו שלא יקח במו"ש גוף הלוף אבל לא גזרו על ירקו (מפני שאינו חשוב), והכא בירק הלוף עסיקינן. וכע"ז רצה לפרש גם בס' ניר. ועיין בפי' הריבמ"ץ וברש"ס, ע"ז ע"ב. ועיין בפירוש הר"ש והרא"ש ומ"ש ע"ז בס' משנה ראשונה. ופירוש הירושלמי קשה מאד. ועיין בבאור הגר"א אלא שהגהתו מתנגדת לכל הנוסחאות (כי"ל, כי"ר ונוסח הרש"ס).

8–9. מעשה והיינו בעין כושי וכו'. ירושלמי הנ"ל. ופירושו שעין כושי הוא מקום של כותים (עיין ירושלמי ע"ז פ"ה ה"ד, מ"ד ע"ד; בבלי שם ל"א סע"א) וכולם חשודים על השביעית. ומ"מ אכלו שם לוף לפני שרבה החדש.[12]

9. במוצאי החג של שביעית. בירושלמי לנכון: במוצאי החג של מוצאי שביעית. וכן מעתיקים משם גם בריבמ"ץ ור"ש פ"ה מ"ה.

10. ומוצאי פסח היה. ופירשו הראשונים[13] שמה שאמרו החכמים במשנתנו הנ"ל: משירבה החדש, פירושו מפסח ואילך. אבל הר"מ (פ"ד מה' שמיטה ה"ח) סתם כלשון משנתנו ולא קבע שיעור. וכנראה שסבר שאין מכאן ראיה, אלא מעשה שהיה כך היה, ומרגל לרגל נתחלף להם, כפירוש הרש"ס, ע"ז ע"ב. ועיין מ"ש להלן שו' 44 ד"ה עד.

10–11. אין מוכרין פירות שביעית וכו'. מסתימת לשון התוספתא משמע שאין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אפילו כל שהוא. ולהלן (פ"ו ה"כ) מבואר שמוכרין לו מזון שלש סעודות, אפילו בדבר המתקיים. וטעם הדבר יתבאר להלן.

11. אחד זרעים הנאכלין. הברייתא מבארת את דבריה, שאין מדברים כאן בפירות שסתמן לאכילה, אלא בזרעים שדרכם לזרוע. וטעם האיסור הוא לא מפני עור לא תתן מכשול, שהרי אפשר לתלות שלאכילה הוא קונה, ולכל הפחות אפשר היה להתיר למכור לו מזון ג' סעודות (כמפורש להלן פ"ו שו' 36). אלא טעם האיסור הוא שאנו חוששים שמא יזרע אותם למוצאי שביעית,[14] ונמצא המוכר מאבד אוכלי אדם כשהוא מוכרם לזריעה לחשוד,[15] והאיסור הוא עליו. תדע לך שהוא כן שהרי בפירוש התירו (פ"ה מ"ח) למכור לו בשביעית זרעים של ששית, אפילו בשעת הזרע, ואין חוששין שמא יזרע בשביעית. ואפילו אם יזרע בשביעית, אין כאן שום איסור על המוכר (שהרי מכר לו זרעים של ששית), והלוקח בלבד עובר, ומטעם לפני עור גרידא אתינן עלה, ובכל מקום שיש לתלות, אינו עובר.

אבל בשעה שהאיסור הוא על המוכר, אין סומכין על „תולין". וכן מפורש בבבלי (ע"ז ס"ו ב'): והרי שדה, דאדם מצוה על שביתת שדהו בשביעית, ותנן וכו' וב"ה מתירין

[11] עיין להלן פ"ה שו' 16 ופ"ו שו' 25 ומש"ש.
[12] עיין מ"ש על מקום זה ר"ש קליין בירושלים של לונץ ח"י (תרע"ד), עמ' 142.
[13] הריבמ"ץ, הר"ש, הרא"ש והר"א מלונדריש בפ"ה מ"ה (עיין תוי"ט שם).
[14] ואעפ"י שאינו חשוד לזרוע את שדהו בשביעית.
[15] עיין בפיה"מ להר"מ פ"ב רמ"י.

מפני שיכול להובירה. ופירשו בתוספות:[16] "והרי שדה וכו', דאע"ג דאם יהיה ברשות ישראל זה כשאחר חורש בה בשביעית הוה עליו איסורא דאורייתא, ולא החמירו חכמים משום גנאי זה שלא למכור ע"י תלייה". הרי לך שלא התירו אלא "למכור" שדה ניר בשביעית ע"י תלייה, מפני שאם אפילו יזרע את השדה, אין על המוכר שום איסור, שהרי כבר יצאה מרשותו, ובמכירת שדה עצמה אין שום איסור. אבל אם מוכר לו פירות שביעית לזרוע במוצאי שביעית, הרי המוכר הוא שעבר שהוציא פירות שביעית מידי אכילה.

11—12. ואחד זרעים שאין נאכלין. כלומר, אפילו זרעים שאינם מאכל אדם אסור למכור לחשוד, שהרי אף אוכלי בהמה אסור לאבד. והתוספתא דייקה בלשונה ונקטה "חשוד על השביעית", כלומר, חשוד במפורש. עיין להלן סוף מעשרות ובירושלמי שם ספ"ה ובמה"פ שם ד"ה אמר ר"י. וכל האיסור כאן הוא מחמת גרם איבוד פירות שביעית, ולא מחמת לפני עור, כמו שמוכח ממשנתנו, וכמו שכתבנו לעיל. ועיין מ"ש לעיל ספ"ג ולהלן בסמוך.

12. לא ימכר לו שדה בשביעית וכו'. בבבלי ע"ז (ט"ו ב'): ותנן בש"א לא ימכור לו שדה ניר בשביעית[17] וכו'. וכן בפי' הרש"ס (פ' רע"א): תניא בתוספתא בש"א לא ימכור לו שדה ניר.[18] ופי' במאירי "שדה ניר, כלומר, אפילו שדה ניר שהיא מוכנת לזריעה, ב"ה מתירין". ואפשר ששדה ניר דווקא לאפוקי שדה זרועה מערב שביעית ולא הביאה שליש, או שדה אילן, מפני שהאיסור הוא עליו, עיין מ"ש לעיל בסמוך ולעיל ספ"ג.

12—13. ובית הלל מתירין. בבבלי הנ"ל מוסיף: מפני שיכול להובירה. וכן מעתיק ברש"ס הנ"ל בשם התוספתא. ועיין ר"מ פ"ח מה' שמיטה ה"ו.

ודוקא כאן מתירים ב"ה, מפני שאין על המוכר איסור כלל אם החשוד זורע את שדהו, ובאיסור לפני עור כל היכא דאיכא למיתלי תלינן, כמבואר בבבלי שם. ועיין במשנתנו פ"ה מ"ח.

13. מנהר דרומה של כזיב והלך. וכ"ה בד, בכי"ע (של אכזיב ואילך) ובכפו"פ פי"א עמ' רע"ח. וכ"ה ("מנהר דרומה") גם להלן חלה פ"ב ה"ו בכי"ו ובד, ובכפו"פ הנ"ל, עיין מש"ש. והכונה היא, כנראה,[19] לנהר אל-מפשוח, כארבע מילין דרומה לכזיב.[20] ובריתא זו מפרשת את משנתנו רפ"ו, ואומרת שא"י שכבשו עולי בבל גבולה הצפוני הוא מן הנהר לדרומה של כזיב,[21] וכזיב עצמה כסוריא היא. ועיין לעיל דמאי פ"א שו' 9 ומש"ש.

13—14. סמוך לעמון ומואב ארץ מצרים שתי ארצות הן וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובכפו"פ הנ"ל ממשיך את המלים "סמוך לעמון ומואב" להלכה שלפניה, ומעתיק:

16 שם סד"ה מי. ואני מעתיק מלשון תוספ' ר' אלחנן שהוא מבורר יותר.

17 שתי מלים הללו נשמטו בכת"י מינכן. וכן בס' המקח והממכר לרב האי (שי"ב סי"ב): לא ימכור אדם שדהו בשביעית. אבל בכת"י של ביה"מ כאן, ובראשונים כבהוצאות שלפנינו.

18 כנראה שהוא תיקון הרב ע"פ הבבלי.

19 עיין מ"ש הר"ש קליין בידיעות המכון למדעי היהדות ח"א, עמ' 72, הע' 2.

20 במהרי"ט ח"א סי' פ"ד: "ותניא בתוספתא איזהו א"י מנהר דרומה של כזיב, ואולי יהיה זה הנהר שאומרים העולם שהוא גבול א"י, ושמו שגור בפי הכל, ישראל וגוים, שקורין לו בערבי וואדי אלקאסומיאה, והשם מוכיח שהוא לשון חלוקת הארץ, ומרגלה בפומיהו דאינשי שמהנהר ולפנים א"י הוא, ואני לא עמדתי על המקום לבחון את הדבר". ובאמת וואדי אל-קסומיה הוא הגבול הטבעי של א"י, וצדקו יושבי צידון שחשבו את עצמם ליושבי חו"ל, שהרי וואדי זה הוא לדרום צידון, אבל הוא לצפונה של כזיב, בין צור לצידון. והתוספתא כאן לא כיוונה לו. ורבינו נזהר וכתב "ואולי", "ואני לא עמדתי וכו'".

21 ועיין גם להלן שו' 23 ד"ה וריש מייא ומש"ש.

מנהר דרומה של כזיב סמוך לעמון ומואב. וזו היא פליטת הקולמוס של הרב, והנכון כמו שהעתקנו, וכן מוכח מן הירושלמי. אלא שאף לפנינו צ"ל: [ול]ארץ מצרים, כגי' הירושלמי להלן.

ובירושלמי (פ"ו ה"א, ל"ו רע"ד): הקונה בעמון ומואב מהו וכו'? אשכח תני סימן (בכי"ר: סומך) לעמון ומואב ולארץ מצרים שתי ארצות, אחת נאכלת וכו'. והשאלה היתה על עמון ומואב ומצרים שנהגו בהן מעשרות אף בשביעית (עיין ידים פ"ד מ"ג), ושלשתן סמוכות לא"י (עיין ידים הנ"ל), מה דינן לעניין שביעית, אם הן נאכלות ונעבדות או נאכלות (עיין הפירוש להלן) ואינן נעבדות. וכבר ראו הראשונים[22] שעבר הירדן וארץ עמון ומואב הן לאו היינו הך, ועבר הירדן היא כא"י לעניין שביעית (משנתנו פ"ט מ"ב, ולהלן פ"ז ה"א, עיין מש"ש). ולהלן ה"א מנו את הערים שבגבול א"י שכבשו עולי בבל, ורואים משם ברור שהוציאו עמון ומואב מתוך עבר הירדן. ברם קו הגבול לא היה שוה, ובדרום נמשך עד חשבון (עיין להלן פ"ז שו' 30), ולא עוד אלא כשרבה הישוב הכניסו לתוך א"י כמה ישובים שהיו נחשבים מקודם כחו"ל. כן, לדוגמא, הכניסו לגבולות א"י כמה עיירות בתחום נוה,[23] כמפורש להלן ה"ח.

והנה במשנת ידים הנ"ל מפורש שמעשרין בעמון ומואב בשביעית, ולפי פשוטה משמע שהיא נעבדת ונזרעת.[24] אבל אפשר להדחק ולפרש שארץ עמון ומואב היא כמקומות שכבשו עולי מצרים, והיא אינה נעבדת, אבל נאכלת, כלומר, אין בה דין ספחים כלל,[25] וכל מה שזרעו לפני שביעית מותר לאסוף בשביעית, ואינו הפקר (שהרי אחרת אין לצייר דין מעשרות). ופשט הירושלמי את השאלה שהתחלנו בה מן הברייתא שלנו. ופירושה שהמקומות הסמוכים לעמון ומואב,[26] כלומר, העיירות שבין גבולות עבר הירדן ובין עמון ומואב,[27] וכן העיירות שבין גבולות א"י וגבולות מצרים, יש מהן שנאכלות ונעבדות, ומכאן שעמון ומואב עצמן בוודאי נאכלות ונעבדות.[28] ועיין מה שהאריך בכפו"פ פמ"ז סוף עמ' תר"ל ואילך, תשב"ץ ח"ג סי' קצ"ח וסי' ר', ומ"ש בברכי יוסף או"ח סי' תפ"ס.

14—15. **או נאכל ונעבד או לא נאכל ולא נעבד.** כ"ה בכל הנוסחאות, וקשה להגיה. ופירושה שלא הנהיגו דינים מיוחדים בעיירות הסמוכות, וכשאסרו את הסמוכות לא"י עשו אותן כא"י גמורה (עיין להלן ה"ח), והעיירות לצד עמון ומואב ומצרים הן כחו"ל גמורה. ובירושלמי הנ"ל: אחת נאכלת ונעבדת ואחת נאכלת ולא נעבדת. ולפי מסורת זו לא עשו את העיירות הסמוכות לא"י כא"י ממש ואסרו שם עבודה בשביעית, אלא שאין דין ספחים נוהג בהן.[29] ולפי שתי הגירסאות אפשר לפשוט את השאלה שארץ עמון ומואב נאכלת ונעבדת, וכפשוטה של משנת ידים הנ"ל, וכפירש"י הנ"ל (בהע' 24).

[22] עיין בר"ש ידים פ"ד מ"ג, תוספ' חגיגה ג' ב', יבמות ט"ז א' ועוד.
[23] שהוא בצפון עבר הירדן ממזרח לים כנרת, על קו האורך של עמון ומואב בדרום.
[24] כפירש"י בחגיגה ג' ב', יבמות ט"ז א' וחולין ז' א'. ועיין במהרי"ק פ"א מה' תרומות ה"ה.
[25] עיין בשו"ת הרמב"ם סי' קל"ו, עמ' 133, ומ"ש להלן פ"ז שו' 23–24. ועיין בפיה"מ להר"מ פ"ו מ"א ומ"ש במבוא לה' הירושלמי של הר"מ, עמ' ז'.
[26] ואף בירושלמי הנ"ל צ"ל: סימך לעמון וכו', עיין מ"ש להלן שו' 62.
[27] עיין להלן שקלים פ"ב ה"נ: הרי זו מעמון ומואב ומכרכין המוקפין לארץ ישראל.
[28] ועיין בהמשך הירושלמי שם מה שנשאו ונתנו בדין ארץ עמון ומואב עצמה. ועיין בס' ניר שם. ונעלם לפ"ש מעיני כל המפרשים והמציינים שהירושלמי הובא בלקוטות הרמב"ן שבועות ט"ז א', ובשמו (בכמה שינויים) בריטב"א מהדו"ק כת"י (לפי ס' יד יהודה לר' יהודה אשכנזי, שאלוניקי תקע"ו, כ"ה ע"א). ועל פיהם צריך לתקן בהוצאות שלנו: א"ר זעירא (וכן בכי"ר: זעירה) קשיתה קומי ר' יסא לית עמון ומואב דמשה וכו', עיי"ש שפירשו את כל הסוגייא. ולפי המסקנא יוצא שם שחשבון פטורה. ועיין להלן פ"ז שו' 30 ומה שהאריך בפי' הרש"ס כאן, צ"ד ע"ב ואילך.
[29] כפי' הר"מ בשו"ת שלו הנ"ל (הע' 25).

15. הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ פ"י עמ' רי"ג. ובכי"ע: מוסיפין עליהן שומר. ובר"מ ספ"ד מה' שמיטה: עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבין עליהם נאמן, כדי שלא יפוצו וכו'. וברדב"ז שם: אע"ג דבשאר עיירות אין מושיבין שומרים לפי שהכל הוא הפקר,[30] מ"מ העיירות שהם בסוף גבול א"י מושיבין שומרים.[31]

16—17. עיירות המותרות בתחום ניוי ונאסרו וכו'. וכן בכי"ע: בתחום נואי. וכן בד: בתחום גיתו, וצ"ל: ניבו. וכן בכפו"פ (פמ"ז עמ' תרל"ו): בתחום נוי ונאסרו. ואין להגיה. וכן יוצא ברור מן הירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד): א"ר מנא[32] הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו יש [עיירות אהרות שהחזיקו בהם ישראל שהם אסורות. אילו עיירות אסורות בתחום][33] סוסיתה[34] וכו', אלו עיירות שהיו[35] מותרות בתחום נבי[36] ונאסרו (כ"ה בכי"ר), צור וצייר וכו'. והעיר נואי, נוה, נינוה, היא בבשן, עיין בגיאוגרפיה היסטורית של א"י של מיכאל אבי־יונה עמ' 153 ואילך.

17. כגון ציר וצייר. וכ"ה בד ובכי"ע. ובירושלמי הנ"ל: צור וצייר, ובכי"ר שם: צורן צייר (וצ"ל: צור וצייר). והיום צריא, לצפון מזרח נוה, וצייר היא אולי טרייא לדרומה של צור הנ"ל. (הר"ש קליין בספרו עבר הירדן היהודי עמ' 42. ועיין אבי־יונה הנ"ל).

וגשמי וזיזיון. וכ"ה בירושלמי כי"ר. ובד: ונשמי וכו'. ובכי"ע: וגושמי וזיזן. ובירושלמי שלפנינו: וגשמיי וזיוין. והיום ג'סים לצפון נוה, וזיזון לדרום מערב נוה. (קליין ואבי־יונה הנ"ל).

ויגרי טב. וכ"ה בד ובכי"ע. ובירושלמי: ויגדי חטם, כלומר, גלי חטם, והיום עתמן למזרח זיזון (קליין הנ"ל). ועיין ת"י במדבר ל"ד, ט' (והכוונה שם כנראה למקום אחר).

ודנב חורבתא. וכן בכי"ע: דנב (אצל צוק' בטעות: רנב) וכו'. ובד: ודגב חורבתא. ובירושלמי: ודבב חרבתיה. ובכי"ר שם: ונדב חרבותה. והנכון כלפנינו וכי"ע, והכוונה למקום אלדנבה ממזרח לנוה (קליין הנ"ל).

17—18. וכרכא דבית חרב. בד: וברכה וכו'. ובכי"ע: וכורכא וכו'. ובירושלמי: וכרכה דבר הזרג. ובכי"ר שם: דבר הורג. והר"ש קליין (הנ"ל) מעיר: המבצר הזה לא נודע היום, אבל שמו „חזרג" מראה שהוא יסוד ערבי־נבטי. ועיין בידיעות המכון לחקה"ש העברית ח"ה עמ' קס"ט הע' 2.

30 במכילתא דרשב"י (כ"ג י"א, עמ' 157): יכול יהא מושיב עליה שומרין עד שתגיע שנת הביעור ויתנה להן, ת"ל ונטשתה. כלומר, אסור להושיב שומר אפילו על מנת לחלק בשעת הביעור את הפירות לעניים.

31 ושוב כתב שם: ואיכא לספוקי אם באו עכו"ם בכלל ישראל לזכות בפירות שביעית אם מונעין אותן וכו'. ועיין מ"ש הרדב"ז שם פ"ה הי"ג. ועיין ירושלמי פאה פ"ו ה"א, י"ט ע"ב, ומ"ש להלן פ"ה שו' 46.

32 וכ"ה גם בכי"ר. ובידיעות החברה לחקירת א"י ש"ו, עמ' 29, נעתק משם שלא בדיוק.

33 כ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס, ולפנינו נשמט בט"ס.

34 בכי"ר: ובי סוסייתא. וכנראה שצ"ל: נבי וסוסייתא וכו', כלומר, הירושלמי רומז לברייתא שלנו, שהוא מביאה להלן שם, ומעתיק מקודם ה"י (שו' 20) שלהלן, עיין מש"ש.

35 כ"ה בכי"ר, ולפנינו בטעות: שהן.

36 כ"ה בכי"ל ובנוסח הרש"ס. ובכי"ר: נביא (אלא שהמלה בתחום חסרה שם בטעות), והיא נואי שלפנינו. ובירושלמי בדפוסים בטעות: נכי. ואסרו אותן אח"כ מפני שנתיישבו בהן ישראל וקנו שם את השדות, עיין מ"ש לעיל, עמ' 313 שו' 35 ד"ה ברם. ועיין מ"ש להלן שו' 20, ומ"ש להלן כלאים פ"ב שו' 63 ד"ה כגון.

18. עיירות האסורות בתחום וכו'. וכ"ה בירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב רע"ד), ומשמע שם שהעיירות הללו לא היו מותרות מעולם. ועיין כפר"פ פמ"ז עמ' תרל"ו.

ציר אשנץ וכו'. בד: צורא שנץ וכו', וצ"ל: צור אשנץ. ובכי"ע: צור שנץ וכו'. ובירושלמי הנ"ל: בתחום צור שצת וכו'. ובכי"ר שם: שבתחום עכו שיצת וכו'. והעיירות הללו הן בסביבת סולמה של צור, בין צור ובין עכו. ואם גירסת כי"ר נכונה, נראה שבזמן האמוראים היו העיירות הללו שייכות לתחום עכו.

ובצת ופומא ציבא. וכ"ה בכי"ע. ובד: וכצת וכו'. ובירושלמי: ובצת ופי מצובה. והכוונה, כנראה, לכפר אל־בצה (דרומה מסולמה של צור) ולחורבת מעצובה (דרומית מזרחית מאל־בצה).[37] ועיין אבי־יונה הנ"ל עמ' 149.

19. וחניתא עיליתא וחניתא ארעיתא. וכן בירושלמי: וחנותה עלייתה וכו'. והכוונה לחורבת חנותא, מזרחית צפונית מחורבת מעצובה הנ"ל. ומן המקורות כאן משמע שחניתא היתה מקצתה על הגבעה ומקצתה למטה. והיום יש בסביבה ההיא ישוב יהודי בשם זה.

ריש מיא ובית בדיא. בד: דאשמיא ובית מזיל כריא. ובכי"ע: דשמיא ובית כריא. ובירושלמי: ובית בדיא וראש מיא. וכן בכי"ר שם: ובית בדיה וראש מייה. ומכיון שכל העיירות כאן הן בסביבות סולמא דצור, הרי מסתבר שאף ריש מיא ובית בדיא הן בסביבה זו. ואשר לגירסא „בית כריא" הוא כנראה כינוי לגנאי לבית בדיא, עיין בבלי ע"ז מ"ו א' ובמקבילות.

ועומק ומזון. בד: ועמק מזיל. בכי"ע: ועמק ומזיין. ובירושלמי: ואמון ומזי. ומסתבר שגם לפנינו צ"ל: ועמן ומזיין. והנה מזי היא בוודאי חורבת מזי על יד סולמא דצור, כפי ששערו לנכון החכמים האחרונים. ואשר לאמון (עמן), הוא אולי חורבת חמון בנחלת אשר (יהושע י"ט, כ"ח), ע"י עין חמול צפונה למזי. והגליליים הביעו חמון — אמון, עמון.

20. שחייבות במעשרות בתחום סוסיתא וכו'. וכ"ה בכפר"פ פ"ה עמ' ב"ד (ד"ר ט"ז ע"ב). ובד: בתחום ציציתה. ובכי"ע: בתחום ציצית. והיא היא, והכוונה לעיר היוונית היפפוס (בעברית: סוסיתא) שבדרום מזרח לים כנרת, מול טבריא שבחוף המערבי. ובכפר"פ שם הקשה מתוספתא אהלות (פי"ח ה"ד) שמפורש שם: עיירות המובלעות בארץ ישראל כגון סוסיתא וחברותיה וכו', אף על פי פטורות מן המעשר ומן השביעית וכו'.[38] ברם מן הירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד) שהעתקנו לעיל (שו' 16–17) מוכח שהעיירות הללו היו פטורות בראשונה (כתוספתא אהלות), ונאסרו אח"כ (כלעיל). וכאן מפורש שמדברים בחיוב מעשרות, ובירושלמי הנ"ל: אלו עיירות אסורות בתחום סוסיתה וכו'. וכנראה שמתחילה הטילו עליהן חיוב מעשרות (כעמון ומואב ומצרים) ואח"כ אסרו אותן גם בשביעית, ועשאן כא"י, עיין מ"ש לעיל הע' 36.

ועינישת ועין תרעא. בכי"ע: ועיני שת וכו'. ובכפר"פ הנ"ל: עושית (וחסר שם „עין תרעא"). ובירושלמי הנ"ל: עיינוש ועין תרע. ועכשיו נמצא בצפון סוסיתא מקום בשם: אל עוניש. (קליין עבר הירדן היהודי עמ' 37. ועיין אבי־יונה הנ"ל עמ' 158).

21. ורומברך. וכ"ה בד. ובכי"ע: ורומכוך (ובכפר"פ הנ"ל ליתא). ובירושלמי

[37] עיין מ"ש ר"ש קליין, ארץ הגליל, עמ' 159.

[38] ועיין בתוס"ר שם ח"ג, עמ' 154. וכן בירושלמי כאן (פ"ו ה"א, ל"ו ע"ג) מפורש שסוסיתא פטורה מן המעשרות. ותירץ בכפר"פ שסוסיתא לחוד ותחום סוסיתא לחוד. ועיין בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' מ"ז. ופשיטא שסוסיתא לחוד וכפר סיסאי (שהוא בצפון א"י) לחוד.

ורם ברין. ובכי"ר שם: והם (צ"ל: ורום) בריך. כנראה שהכוונה למקום בריקא לדרום סוסיתא. (קליין שם).

עין יעריט וכפר יערים. בד ובכפו"פ הנ"ל: עין יערים וכו'. ובירושלמי: ועיון ויעדוט וכפר וחרוב. ובכי"ר: ועיין ויעריט וכפר יחריב. ועיין אבי־יונה הנ"ל עמ' 158.

רגב צפיא. בד: דכב חצפיא. בכי"ע: דגב צפיה. בכפו"פ: דנב הצפיח. ובירושלמי: ונוב וחספיה. והיום נמצא מקום „נב" למזרח עוניש הנ"ל, וחספין לצפון נב (קליין ואבי־יונה הנ"ל).

וכפר צמח וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובירושלמי הנ"ל. ובכפו"פ: וכפר צמר. ובפי"א עמ' ר"ע (ד"ר, ס"ג ע"א): וכן כפר כמר הנזכר בתוס' בתחום סוסיתא זכרנוהו פ"ה. והעיקר כלפנינו, והוא כפר צמח (סמך) בדרום ים כנרת. (קליין הנ"ל).

22. תחום ארץ ישראל וכו'. בספרי עקב פי' נ"א, הוצ' הר"א פינקלשטין עמ' 117: תחומי ארץ ישראל עד מקום שהחזיקו עולי בבל וכו'. ובירושלמי (פ"ו ה"א, ל"ו ע"ג): תחומי ארץ ישראל כל שהחזיקו עולי בבל וכו'.[39]

22–23. פרשת אשקלון וחומת מגדל שר ושינה ודור. בד: וחומר מגדל שרשינה ידור. ובכי"ע: חומת מגדל שרשן דקיסרי ושורא דרור. ובכפו"פ פי"א עמ' רע"ח (ד"ר, ס"ה ע"א): עוד שם (כלומ' בתוספתא), תחומי ארץ ישראל פרשת אשקלון ושורא דעכו (עיין להלן). ובספרי הנ"ל: פרשת אשקלון חומות מגדל שרשן דור וכו'. ובירושלמי הנ"ל: פרשת חומת מגדל שיד ושינ' דרור. ובכי"ר שם: פרשת דשקלין[40] חומות מגדל כר ושינה דרור. ובריבמ"ץ (פ"ו מ"א): פרשת חומת מגדל שיר. ויש שונין מגדל שד.

וכל המקומות הללו ידועים לנו, ופרשת אשקלון היא הדרך הצדדית הפורשת מדרך המלך ההולכת מאשקלון לצדון, ומגדל שרשן הוא מגדל סטרטון של קיסרי,[41] ודור היא דאר, על חוף הים, לצפונה של קיסרין.

23. ושורה דקיסרה שורה דעכו. וכ"ה בד (דקיסרא). ובכי"ע, בספרי ובירושלמי חסרות המלים „ושורה דקיסרה". ואין ספק שגם לפנינו צריך למוחקן, והוא גליון שבא לפרש מגדל שר, עיין לעיל גירסת כי"ע. ובספרי בעברית: וחומות עכו.

וריש מייא דגעתין וגעתין גרמא וכברתא. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: וזעתון גרמא). ובכי"ע: כבריתא[42] ריש מען רגעתן ורגעתן גרמא. ובספרי: וראש מגיאתו וגיאתו עצמו כברתא. ובירושלמי: וקצירי דגלילא (עיין להלן) וכברתה וכו' וראש מי געתון וגעתון עצמה.[43] וגעתון היא כרבת געטון שעל נהר מפשוח, כעשרה קילומיטר לדרום מזרח כזיב, וראש מי געתון הוא ראש הנהר, עיין לעיל שו' 13 ומש"ש. (הורוביץ, א"י ושכנותיה, ערך געתון, עמ' 219). וכברתא היא כרבת אל־כברי, כחמשה קילומיטר לדרום מזרח כזיב. (הורוביץ הנ"ל ערך גברה, עמ' 185).

39 וכל שמות המקומות נחקרו ע"י ר"א"מ לונץ בירושלים שהוציא לאור חי"א–י"ב (תרע"ז), עמ' 290 ואילך, ור"ש קליין בשנתון של צינצינטי ש"ה (1928), עמ' 197 ואילך, ונוסח התוספתא בעמ' 214 ואילך. ועל פיהם אני קובע כאן את המקומות.

40 צ"ל: דאשקלון. וכן מפורש להלן שם, ל"ו רע"ד: אני לא שמעתיה מר' חיה הגדול אלא מפרשת אשקלון ולחוץ.

41 עיין בבלי מגילה ו' א', בדק"ס שם, עמ' 17, הע' ב', מגילת תענית הוצ' ליכטנשטיין, עמ' 63 ועמ' 71 ובמבוא שם, עמ' 25.

42 היו"ד של כבריתא נמחק בכת"י ע"י קו למעלה.

43 שני המקומות הללו באים בירושלמי אחרי „וממציא דאבהתא", מקום שנקרא להלן בתוספתא: ומציא דנתא. עיין להלן הע' 54.

24. וכזניתא וקצטריא דגלילא. וכן בד: וכזניתא וקצטרי' דגלילה. ובכי"ע: אגר זניתא (כלומר, גל זניתא, חורבת זניתא) וקצטרא דגליל. ובספרי: ובית זניתא קצרא דגלילא. ובירושלמי: וקציריא[44] דגלילא. וכברתה ובית זניתה. וגם לפנינו צ"ל: ובזניתא, כי זניתא, בית זניתא. והכוונה לכרבת זויניתא, כקילומיטר לצפון מזרח כברתא הנ"ל. (הורוביץ שם ערך בית זניתא, עמ' 133). וקצטרא דגלילא הוא מגדל כרבת גליל, כשלשה עשר קילומיטר לצפון מזרח כזיב. (הורוביץ שם ערך גליל עמ' 212).

וקובעיא דראתון ומילתא דכור וכוריי רבתא. בד: וקובעאיא דראתין ומלתא דכו' וטריי רבתא. ובכי"ע: וקביא רעיתא וכו' מומתא דבור (והשאר ליתא). ובספרי: קבייא דעייתא, מצייא דעבתא (עיין להלן) כמותא דביריין. ובירושלמי: וקובעיא ומילתא דביר[45] ובוריי (בכי"ר: וכוריי) רבתא.

והנה נוסח כי"ע המקויים ע"י גירסת הספרי: קבייא דעייתא, הוא בלי ספק נכון, ואף בכי"ו צ"ל: קובעייא דיעייתן. וכבר קבעו לונץ וקליין (עיין הע' 39) שהכוונה לכפר עיתא, רחוק כשלשים קילומיטר מצפון מזרח גליל הנ"ל. אלא ששניהם לא עמדו על פירוש המלה „קבייא". והנה מסביב הכפר נמצאים כמה מקוואות מים.[46] ואין ספק שהכוונה למקוואות הללו. ובסורית קבא היא מקוה מים, והיא מלה שמית עתיקה, עיין ברוקלמן מלון ללשון סורית (עמ' 640) ערך קבא, קביא וקביתא.[47] וקבייא דעייתא, פירושו המקוואות של עייתא.

ומילתא דכור, הוא הקיר של כור,[48] והכוונה לכרבת אל־כורא הרחוקה כשמונה קילומיטר למזרח צפון עייתא.[49] וכוריי[50] רבתא, פירושו כוריי הגדולה, והיא כרבת אל־כורייה הרחוקה כמהלך שתי שעות וחצי מצפון מזרח כרבת אל־כורה הנ"ל.

25. ותפניא וסנפתא וסחרתא דיתר. וכ"ה בד (וסנפתה). ובכי"ע: תפלית סניפתא וסחרתא דיתיר. ובספרי: פחורתא דיתר וכו' ספנתא (ותפניא לא נזכרה שם) וכו'. ובשנו"ס שם: סחורתא, סהירתא, נחורתא, נהורתא וכו'. ובירושלמי: תפניס וסנפתה (בכי"ר וריבמ"ץ: וספנתה, כגי' הספרי) ומחרתא דייתיר.

והמקומות תפניא וסנפתא לא נתבררו אצלי. ויתיר הוא, כנראה, כפר יטיר, מצפון אל־כורייה הנ"ל (לונץ וקליין הנ"ל הע' 39). ובמקום סחרתא, נראה שצ"ל: מחרתא (כגי' הירושלמי), והיא מחרתא, היא מערתא, והיא נחורתא היא נהורתא (כג' הדפוסים והילקוט בספרי), ופירושו מערה,[51] כלומר, מערת יתיר.[52]

וממציא דגתא ומספד ומחרשת. ובד: וממציא דגתא ומדפ' וטחרש'. ובכי"ע: מומתא דבורי[53] וממציא דעכתא מי שפר עילי רבתא ומחרשת. ובספרי: נחלה דאבצל בית ער (עיין

[44] בכי"ר: וקצרייא. בריבמ"ץ: וקצריא. בנוסח הרש"ס: וקצרא.

[45] בכי"ר: דבור. בריבמ"ץ: דכור. בנוסח הרש"ס: ומילחא דכור.

[46] עיין מ"ש M. V. Guérin בספרו *Description de la Palestine* etc., ח"ג כרך ב', עמ' 119.

[47] וקובעייא הוא כתיב אחר של קבייא. וכן בירושלמי חלה (פ"ב ה"ו, נ"ח רע"ד): קבייא (כלומר, קבים), אבל בכי"ר שם: קובעייה.

[48] כמו שפירש לנכון ר' יהוסף שווארץ בתבואות הארץ ח"א (למברג 1865), עמ' י"ט. והתרגום מתרגם כן סוללה שבמקרא. ובעברית מלוא, בניין מבוצר.

[49] ובספרי הנ"ל צ"ל: במותה (כגי' הילקוט) דכריין (כגי' כי"א שם). ובכי"ע צ"ל: בומתה דכור.

[50] כגי' כי"ו וירושלמי כי"ר. וכן בד כאן צ"ל: וכוריי (במקום: וטריי).

[51] עיין דק"ס ברכות, עמ' 291, הע' ח'. ולפנינו בברכות (נ"ד רע"ב): נקירתא. ומ"ש ר"ש קליין שם, עמ' 203, שפחורתא פירושה מערה, אין הדבר כן, עיין מ"ש בהירושלמי כפשוטו, עמ' 290.

[52] ועיין ציון כע"ז בירושלמי דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג: עד מערת טלימון.

[53] עיין לעיל הע' 49.

להלן) מרעשתא וכו' מיסף. ולעיל שם נשנה: מצייא דעבתא. ובירושלמי: וממציא דאבהתא (וראש מי געתון וגעתון עצמה)[54] מי ספר ומרחשת (בכי"ר: מספר ומראשית). והמקומות הללו לא נתבררו אצל החכמים הנ"ל (לעיל הע' 39).

25—26. וגחלא דיפצאל ועולשתא ואולם רבתא ומגדל חרוב. בד: ונחלא דיפצאל ועולשת' ואולם רבתא ומגד חרוב. ובכי"ע נזכר רק: מגדל חרוב. ואפשר ש„עילי רבתא" שנזכר שם לעיל לפני „מחרשת" הוא שיבוש במקום „אולם רבתא". ובספרי: נחלה דאבצל בית ער מרעשתא (במקום מרחשת, מחרשת שלעיל, עיין מ"ש לעיל) לולא רבתא. ובירושלמי: ומגדל חרוב ואולם רבתא. ולא נקבעו המקומות לא של נחל אבצל ולא של מגדל חרוב. ואשר לעולשתא ולאולם רבתא יש שקובעים עולשתה במקום חלוסיה, ואולם במקום כפר עלמון ושתיהן על נהר אל-קוסמייה.[55]

ונקבתא דעיון וכזישא. בד: ומישא. ובכי"ע: ונקיפתא דעיון. ובספרי נקיבתא דעיון. ובירושלמי: ונוקבתא דעיון. ונקבתא דעיון היא נקבת[56] העיר עיון (מ"א ט"ו, כ'), והיום מרג' עיון. ומקום „כזישא" „מישא" שנזכרה רק בכי"ו ובד, אבל לא בכי"ע ובמקבילות, לא נתברר.

27. ותיקרת וכרכא דבר סינגורא. בד: ותיקרא כרבא סינגורא. ובכי"ע: תיקרת וכפרא דבר סנגרא. ובספרי: כרכא דבר סנגרא. ובירושלמי: ותוקרת כרכה (בכי"ר ובריבמ"ץ: ברכה) רבא ובר סנגדא. ובכי"ר שם: דבר סנגרה. ובנוסח הרש"ס: וחקרת וכרכא רבא ובר סנגדא. ובתרגום יונתן (במדבר ל"ד, ח', הוצ' גינזבורגר עמ' 296): ויהון מפקנוי דתחומא מן תרין ציטרוי מכונין לכרכוי דבר זעמה ולכרכוי דבר סניגורא, וכנראה שאף לפנינו צ"ל: וחוקרת[57] כרכא דבר וכו'. כלומר, מצודת הכרך של וכו'. והמקום לא נתברר אצל החכמים, אבל ברור שאנו מתקרבים כבר לצפון מערב א"י.

ותרנגלא עילייא דקיסרין. וכ"ה בד (עייליא). ובכי"ע: ותרנגלא עילאה דלעילא מן קיסרין. ובספרי: תרנגלא עילאה דקיסרי. ובירושלמי: ותרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין. ובת"י הנ"ל: ודיוקינוס ותרנגולא עד קיסרין, וצ"ל: ודיוקינוס דתרנגולא ע[ל'] (=עלאה) דקיסרין. ובתרגום ירושלמי שם: [ד]יוקינוס תורנגלא דקיסריון. ופירושו דמות התרנגול שלמעלה מקיסריון, והיא קיסריון של פיליפוס, על יד זכרות הירדן, בפמייס (עיין בבלי בכורות נ"ה א'). ובירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב רע"ד): המינן האסורין בפנייס וכו', הדא דתימר מתרנגול קיסריון ולמעלן, אבל מתרנגול קיסריון ולמטן כארץ ישראל היא. ואף אצל קיסריון לא היה קו הגבול ישר, שהרי למערב קיסריון היתה הארץ טמאה משום ארץ העמים. עיין מ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 157 ואילך, ומכאן ואילך אנו עוברים לעבר הירדן.

וקנת ורקם דדוגרא. בד: וקנת ורכה. ובכי"ע: בית סוכת סכל ורקם דחגרא, וגם בכי"ו צ"ל: דחגרא. ובספרי: בית סוכות וינקת (בד: קנת, ובכי"ר שם: ויקנת) ורקם דחגרא. ובירושלמי: וטרכונא דמתחם לבוצרה (עיין להלן) וכו', ובית סכל וקנת ורפיח דחגרא. ובריבמ"ץ: ובית דיגלי סכלי וקנת ורפח (וכ"ה גם בירוש' כי"ר) דחגרא. ובת"י (במדבר ל"ד, ט'): ויפוק תחומא לקרן זכותא ולגבתא דחטמנא ויהון מפקנוי לביריא דבית סכל ולמציעות דרתא רבתא דממצעא בין טירת עינוותא לבין דרמשק. דין יהוי לכון תחום ציפונא. והגירסא שבכי"ע: בית סוכת סכל, היא הרכבה של שתי נוסחאות: בית סוכות (גי' הספרי) ובית סכל (גירסת הירושלמי).

54 עיין לעיל הע' 43.

55 עיין בס' א"י ושכנותיה של הורוביץ ערך אולם רבתא, עמ' 24, הע 1. ומ"ש לעיל הע' 20.

56 נחל, עיין בהערת לונץ הנ"ל (הע' 39), עמ' 297, הע' ט"ז.

57 וי"ו במקום פתח, כמו חקרת, כגי' הרש"ס בירושלמי.

וכנראה שגם בכי"ו וד צ"ל: ובית סוכות וקנת (כבספרי וכבירושלמי. ובכי"ע נשמט המקום קנת). ובית סוכות היא למזרח ים כנרת, ויש שקובעים אותה ע"י כפר א־סקיא, כעשרים וארבע קילומיטר לדרום מערב דמשק. וקנת היא אל־קנות בצפון מערב הרי חורן. ורקם דחגרא הוא בסביבה ההיא.[58]

28. וטרכונא דמתחם לבצרה. בד: וטרכתא[59] דמתח' לבצר'. ובכי"ע: טרכונא דבתחום בצרה. ובספרי: וטרכונא דזימרא (בד"ו דנימרא) דביתחום ביצרא. ובירושלמי: וטרבונא דמתחם לבוצרה.[60] והכוונה לחלק הטרכוניטיס שבתחום בצרה, והוא לדרומה של קנת.

28—29. ויגר שהדותא ונמרין ומלח דזרואי ויבקא וחשבון ונחלא דזרד. בד: ויגר שהדותא ונמריס ומלח דהראי ויבקא וחשבון ונהלא. ובכי"ע: חשבון ויוקפא נחלה דזרד ויגוד סיכותא נמרין מלי חזרואי. ובספרי: סקא (בכי"ר וכי"א: יובקא) וחשבון ונחלה דורד (בכי"ר: תחלת זרד. ובכי"א: נחלת זרד) סכותא נימרין מליח זירזה. ובירושלמי: ומלח דזרבאיי (ובכי"ר: דבראיי. „ומלח" חסר שם) ונמרין[61] חשבון ויבקא ונחלא דזרך (בכי"ר, בריבמ"ץ ובנוסח הרש"ס: דזרד) ויגר שהדותא. והנה קביעת המקומות כאן תלוי בסדר שבתוספתא כי"ו וד מצד אחד וכי"ע והספרי מצד שני. ואפשר ג"כ שהתנא הוסיף כאן מקומות שנאסרו אח"כ (עיין לעיל שו' 16—17 ומש"ש). ומסתבר שגירסת כי"ע ויגוד סיכותא (המקויימת אף ע"י הספרי) היא יותר נכונה, והסופרים כתבו באשגרה מן הכתוב „יגר שהדותא". ואם סדר הספרי הוא נכון הרי מונה התנא מצפון לדרום, והוא נחל יבוק, חשבון ונחל זרד.[62] ושאר המקומות לא נתבררו לי.[63]

29. ורפיח וחוגרה. בד: ורפח וחונרה. ובכי"ע ובספרי חסר. ובירושלמי: ורפיח דחגרא. ועיין מ"ש לעיל סוף שו' 27.

ועמון ומואב. וכ"ה בד. אבל ליתא בכי"ע ובספרי ובירושלמי. וכן נכון, שהרי עמון ומואב אינן מא"י (עיין מ"ש לעיל שו' 14). ואעפ"י שנמנו כאן חשבון ונחל זרד, הרי למזרח חשבון, ולמזרח נחל זרד הוא חו"ל. ונקוט הדין כללא בידך שהתנא קבע ישובים שהחזיקו בהם ישראל, ולפעמים המקומות הסמוכים יותר לא"י הם חו"ל, כפי שראינו לעיל (שו' 27 ד"ה ותרנגלא) אצל קסריון. וכן עכו היא חציה בחו"ל,[64] והתוספתא מנתה בתחומי א"י מקומות לצפון עכו. ועיין להלן אהילות פי"ח הי"ד ומ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 158 ואילך, ולפיכך אין להסיק בוודאות שכל הנקודות למערב גבול המזרחי, ולדרום גבול הצפוני הן א"י.

ורקם גיאה. וכ"ה בכי"ע ובספרי. ובד: ורקם נאה. ובירושלמי: ורקם דגועה. ובת"י (במדבר ל"ד, י"ב): ויהון מפקנוי לימא דמלחא ריקם גיעא מן דרומא, טוורוס אומנוס מן ציפונא, ימא רבא מן מערבא, ימא דמילחא מן מדינחא. ועיין גם בתרגום אונקלוס שם.

29—30. וגיניה דאשקלון. בד: וניגנייה דאשקלון. ובכי"ע: וגיניא דאשקלון. ובספרי: וגינייא (בד: וגיבנייא, ובילקוט: וגיננייא) דאשקלון. ובירושלמי: וגניא דאשקלון. ובזה מסתיימת הרשימה בירושלמי. ושואל הירושלמי: אשקלון עצמה וכו'? מן מה דתני גנייה

58 עיין ניטין פ"א מ"א ובראשונים שם. ועיין מ"ש ישעיה פרס בתרביץ ש"ג, עמ' 334, ומ"ש בנימן מייזלר שם ש"כ, עמ' 316 ואילך. ועל קנת עיין בגיאורפיה היסטורית וכו' של אבי־יונה, עמ' 156 הע' 13.

59 והיא כנו' כי"ו, אלא שנתחברו „כו' של טרכונא לתי"ו.

60 שני המקומות הללו באים בירושלמי אחרי: תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין.

61 ואח"כ מונה שם: ובית סכל וקנת (עיין לעיל) ודרך הגדולה ההולכת למדבר.

62 עיין קביעות מקומו אצל הורוביץ, א"י ושכנותיה, ערך זרד, עמ' 247, הע' 4.

63 ועיין מ"ש פרס הנ"ל (בהע' 58), עמ' 335.

64 עיין ירוש' כאן פ"ו ה"א, ל"ו ע"נ ומקבילות.

דאשקלון, הדא אמרה אשקלון כלחוץ. ומכאן שהגבולות הן כא"י. ולא נחלקו להלן (מע"ש פ"ב סהט"ו, עיין מש"ש) אלא בגבולות שבכתובים, אבל הגבולות שקבע כאן התנא הן כא"י.

30. ודרך הגדולה ההולכת למדבר. וכ"ה בד ובספרי הנ"ל. אבל בכי"ע ליתא. ובירושלמי מונה גבול זה בין רפיח (וצ"ל שם: רקם) דחגרא ובין חשבון. ולפ"ז הכוונה לדרך הגדולה שהולכת מדמשק למכה. ומכיוון ששם זה נודד ממקום למקום, הרי זה משמש סימן להוספה. וכנראה שנוסף בתוספתא כי"ו וד ובספרי ע"פ הירושלמי, והוסיפוה בסוף המקור, כדרך הסופרים. ועיקר הסדר הוא כבירושלמי.

30–31. מודה ר' עקיבא שאין זורעין וכו'. במשנתנו (פ"ו מ"ב): עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, דשים וכו' אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקים. כלל אמר ר' עקיבא כל שכיוצא בו מותר בא"י עושין אותו בסוריא. ומשמע מסוגיית הירושלמי שמדברים כאן בישראל שיוצא לסוריא לעבוד אצל גוי, ומן הדין סוריא נאכלת ונעבדת,[65] אלא שגזרו עליה כדי שלא ילכו וישתקעו שם.[66] ופירש ר' יהוסף אשכנזי (לפי מלא"ש כאן) שר"ע חולק על הת"ק ומתיר קצירה בצירה ומסיקה, ולא אסר אלא דברים שאסורים לגמרי בא"י ואפילו במופקר, אבל קצירה בצירה ומסיקה הרי מותרת במופקר אף בא"י,[67] ולפיכך מלמדת התוספתא שאף לר"ע שהוא מתיר קצירה ובצירה בסוריא מ"מ מודה שאין זורעין ואין חורשין וכו' עם הגוי בסוריא, משום שעבודה זו אסורה לגמרי בא"י, ויש לחשוש שמא יצא ישראל לסוריא כדי להשתכר אצל הגוים וישתקע שם.

32. עושין אותו. הנכון בכי"ע: עושין אתו וכו', כלומר, עמו, עם הגוי.

32–33. אין עושין אותו במחובר לקרקע וכו'. אף כאן צ"ל: אתו (כדלעיל), כלומר, עם הגוי. והתוספתא חוזרת כאן לדברי הת"ק האוסר לעשות עם הגוי במחובר אפילו בעקירה ובצירה, עיין מ"ש לעיל ריש שו' 30–31. ועיין במשנתנו חלה פ"ד מ"ז ובתוספתא שם פ"ב ה"ה ומש"ש.

33. אבל עוקרין ואיגד על ידיהן. צ"ל: ואוגד (כגי' ד) וכו'. ופירושו שהם עוקרים את הבצלים, והוא אוגד בשבילם בתלוש. ומפשט הלשון משמע שהוא אוגד על ידיהם, אפילו בשעה שהם עוקרים, ובלבד שלא יהא מלקט בעצמו. ועיין בפי' הרא"ש פ"ו סמ"ב. וצ"ע. אבל בא"י אסור לאגוד לשוק. עיין במשנתנו פ"ח מ"ג וברמ"מ פ"ו מה' שמיטה ה"ד.

34. בוצרין ודורך על ידיהן. וכ"ה בד. ובכי"ע: בוצר ודורכן דורך על ידיהן. ונשתמר לנו בכי"ע שריד של הגירסא הנכונה, ויש לפנינו השמטה וצריך להשלימה ע"פ הברייתא להלן חלה פ"ב ה"ה,[68] וכצ"ל: בוצר ודורכין [על ידו. הוא מוסק והן עוטנין על ידו. אלא הן מלקטין והוא אוגד על ידיהן. הן בוצרין והוא] דורך על ידיהן. כלומר, ובלבד שלא יהא הוא בוצר והן דורכין על ידו וכו' אלא הן בוצרין והוא דורך על ידיהן, ואפילו בגת. עיין במשנתנו כאן פ"ח מ"ו.

34–35. מוסקין ואוטם על ידיהם. וכ"ה בד. ובכי"ע: והן עושין על ידיהן. וצ"ל: והו (=והוא) עוטין וכו'. ואף בכי"ו: אוטם=אוטן=עוטן.[69] וכ"ה להלן בחלה הנ"ל. ופירושה שעושה את הזיתים בבד ובמעטן, עיין משנתנו פ"ח מ"ו.

[65] כפי שמוכח מן הגבולות שנשנו לעיל. ועיין להלן פ"ז שו' 23–24 ומש"ש.

[66] ירוש' כאן פ"ו רה"ב, ל"ו ע"ד. ועיין ר"ש חלה פ"ד רמ"ז ומ"ש להלן חלה פ"ב שו' 20–21.

[67] אלא שבא"י צריך לשנות מדרך המלאכה בשאר שני שבוע (עיין תוספ' ר"ה ט' א' ור"מ פ"ד מה' שמיטה ה"א; תו"כ בהר פ"א ה"ג, ק"ו ע"א). ופשיטא שבסוריא אין מקום לשינוי שהרי סוריא נאכלת ונעבדת, ומטעם גזירה בלבד, שלא ישתקע שם, אתינן עלה.

[68] ואף שם מדברים בשביעית, עיין מש"ש.

[69] עיין מ"ש להלן מעשרות פ"ג שו' 21.

35. במי דברים אמורים וכו׳. עיין מ״ש על צורה זו לעיל דמאי פ״ג הערה 14. במוצא פירות בתוך ביתו וכו׳. בד: במוצא פירות לחבירו מתוך ביתו וכו׳. ובכי״ע: במוציא פירות מתוך ביתו וכו׳. וכס״ז לעיל דמאי פ״ה שו׳ 99. ובמשנתנו (פ״ו מ״ד): מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו. ובירושלמי שם: בראשונה היה הירק אסור בספרי א״י וכו׳. ואף כאן מדברים בסוריא שעל גבול א״י, ואסור לקנות שם ירק משום חשש ספחים של א״י. ושונה התוספתא שאין לקנות מן החשוד אלא אם מוציא לו את הפירות מתוך ביתו או ששלח לו פירות וכו׳, והוא חושש שמא לקטן משדהו שבא״י.

36. אבל הלוקח לו מן השוק וכו׳. כלומר, אם ידוע לו שאין לו שדה, והוא לוקח ירקות מן השוק. ועיין תוספתא דמאי הנ״ל ומשנתנו שם פ״ו מי״א.

36–37. בצלים שנכנסו מערב שביעית לשביעית או שיצאו וכו׳. וכ״ה בד, בכי״ע, בר״ש פ״ו מ״ד וברש״ס, ק״ג ע״א. ועיין הפירוש להלן. ואעפ״י שלכאורה משמע שברייתא זו נסמכה לפ״ו סמ״ג, מ״מ נראה עיקר שנשנתה אגב „משיעשה כיוצא בו״ שבמ״ד. וכן הביאה הר״ש שם. וכבר פירשנו את הברייתא שלפניה כסמוכה למ״ד.

38. אם עשו כיוצא בהן. כ״ה בד, בכי״ע, בר״ש וברש״ס הנ״ל, בתוספ׳ פסחים נ״א ב׳ ד״ה כל וברמ״ פ״ד מה׳ שמיטה ה״ז. ובכי״ו חסרות המלים הללו והושלמו בגליון.

ולפי פשוטו משמע שתנאי זה עונה על שתי הבבות, ופירושו אם עשו כיוצא בו בהיתר, והיינו אם הבצלים של ששית נגמרו בששית, והבצלים של שביעית נגמרו בשמינית. ואעפ״י שירקות שנלקטו בשביעית חלה עליהם קדושת שביעית לעניין אכילה בקדושה,[70] מ״מ אם בשלו לגמרי לפני שביעית אין בהם קדושה.[71] והברייתא מבארת את משנתנו (פ״ו מ״ג). והר״מ הנ״ל הביא רק את הסיפא, כלומר, בצלים של שביעית שיצאו למו״ש, ועיין ברדב״ז שם.[72]

והגר״א הגיה לעיל: ויצאו (במקום: או שיצאו), וחדא קתני, כלומר בצלים של ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושוב יצאו למוצאי שביעית, ואע״פ כן צריך ריבוי היתר. ועיין פאת השלחן סי׳ כ״ב ס״ק ז׳ אות ט׳. ועיין מ״ש להלן בסמוך.

38–39. שזרעו כרם גדול בצלים בצפורי. וכ״ה בד. ובכי״ע: שזרעו כרם גדיר בציפורי בצלים. ובר״ש הנ״ל: שזרעו כרם גריד בצלים (ולא נזכרה שם „ציפורי״) וכו׳, וכרם גריד שם מקום, ולא כרם ממש. וברש״ס הנ״ל: שזרעו כרם גריד בצפרי בצלים וכו׳, כרם גריד שם אדם הוא בצפרי.[73] וכנראה שצ״ל: כרם גדוד, כלומר, שגדדו את הגפנים, ואין כאן כלאים, עיין להלן כלאים פ״א שו׳ 49–50 ומש״ש. והתוספתא מדברת כאן שזרעו את הבצלים בערב שביעית, ועקרום בשביעית, והעלו ספחים במוצאי שביעית, ומעשה שהיה כך היה. ועיין להלן.

40. ומנכשין בתוכו ומביאין ירק וכו׳. בר״ש הנ״ל: ומנכשין לתוכו ומביאין ירק לתוך קיתותיהן (כ״ה בד״ר) וכו׳, ואיירי בירק שהוסיפו הבצלים. ומשמע מדבריו שפירש שהבצלים של ע״ש נשתהו בקרקע והעלו ירק במוצאי שביעית, וזהו כפירוש הגר״א ברישא. אבל אין להסתייע מכאן, מפני שמעשה שהיה כך היה.

[70] אפילו לשיטת הר״ש שמתיר משום ספחים, עיין מ״ש לעיל פ״ב שו׳ 3.

[71] ועיין מ״ש הרש״ס בפירושו, ק״נ ע״א.

[72] ועיין בתוספ׳ פסחים נ״א ב׳ ד״ה כל ובמשנתנו פ״ו סמ״ג ובמפרשים שם, ומ״ש להלן שו׳ 42.

[73] ושמא יש לפנינו אשגרת לשון מתוספתא כלים ב״מ פ״ז ה״ב: ישנו כראש כרים גדול של צפורי. עיין מ״ש בתס״ר ח״ג, עמ׳ 55.

40–41. ובא מעשה לפני ר' יוחנן בן נורי וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע, בר"ש וברש"ס הנ"ל: ובאו ושאלו את ר' יוחנן וכו'.

41–42. אוכלין על הירק וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: אוכלין עלי ירק. והנכון כלפנינו, ופירושו, אוכלין במו"ש מיד על סמך הירק שבכר ועל סמך הירק ממקום אחר.

42. מן האפיל על הבכיר. במשנתנו (פ"ו מ"ד): מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית מיד משיעשה כיוצא בו. עשה הבכיר הותר האפל. ופירש הר"ש: הבכיר יש מקום שממהר לבכר ולגדל משאר מקומות. ופירש כן מפני שאין אוכלין אלא ממין על מינו, ולפיכך אין לפרש מין ירק שדרכו להתבשל מהר. ובפיה"מ להר"מ פירש: ובכיר הוא הממהר לצאת בתחילת מוצאי שביעית. ואפיל הוא המתאחר, שנשאר מפירות שנה שביעית.[74] ועיין בפ"ד מה' שמיטה ה"ז.

מן הרחוק על הקרוב. כלומר, אעפ"י שבא ממקום רחוק אוכלין ממנו על סמך הקרוב, ואין אומרים שבאותו זמן שיצא מן המקום הרחוק עדיין לא נתבשל כאן הקרוב.

הותר מקום אחד וכו'. כלומר, אפילו מקום שמש ולחות שהירקות מתבשלים שם מהר מתיר את שאר המקומות.

43. הותרו יבשין הותרו לחין. כלומר, אם יש כבר חסיות יבשות משנה שמינית, כל שכן שהותרו החסיות הלחות, ולא איצטריך אלא משום סיפא.

44. עד שתגיע הגרן. כלומר, שכבר ראויות לגורן, עיין במשנת פאה פ"ג מ"ג. והברייתא שלנו היא כר' יוסה לעיל שו' 10. ועיין להלן בסמוך.

אין מין מתיר את מינו. כ"ה בכל הנוסחאות, וצ"ל: אין מין מתיר א' (=אלא) מינו. ושוק וגורן שני מינין הן. עיין ירושלמי פאה פ"ג ה"ב, י"ז ע"ג. ועיין מ"ש להלן. ובריבמ"ץ כאן (פ"ו מ"ד): הותר מאותו הירק אף האפיל. ודייק לומר „מאותו הירק" מפני שאין מתיר אלא מינו.

45. אלא על פי חכם. מפני שאין ההדיוט יודע מהו מין אחד ומהו שני מינין, והרי לחים ויבשים, ושוק וגורן שני מינים הן, עיין בירושלמי פאה הנ"ל. וכן אמרו בירושלמי (פאה פ"ב רה"ו, י"ז ע"א; חגיגה פ"א ה"ח, ע"ו ע"ד): הרי שני מיני חיטים, אילולי שבא נחום ופירש לנו, יודעין היינו, כלומר אתמה.

חייבין במעשרות. כ"ה בד ובכי"ע, ובכי"ו נשמט בט"ס. ופירושו, אף שהירקות מותרים במוצאי שביעית מפני תליה גרידא, שאנו תולים בהיתר, מ"מ לא יעכב את המעשרות לעצמו (כדמאי, וכספק ממון), אלא חייב במעשרות כוודאי גמור, מפני שאוכל אותם בחזקת מוצאי שביעית. ועיין מ"ש לעיל דמאי עמ' 239 שו' 42.

46. הרי זה לא יטול ממנו בשביעית. וכ"ה בד. ובכי"ע חסרה המלה „שביעית". ואפשר שמדברים כאן בחסיות הטמונות בארץ, ולא יטול ממנו בשביעית, כדי שלא יהא אסור משום ספחים, אלא מחכה עד מוצאי שביעית. ועיין לעיל פ"ב הי"א והי"ב, שו' 43 ואילך.

47. נוטל הימנו שלו ומכניס וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: נוטל הימנו שאינו מכניס וכו'. והלשון מגומגמת אף לפנינו, ושמא צ"ל: נוטל הימנו עליו (במקום „שלו") וכו'. כלומר, העלים שלו שצמחו במו"ש, ואעפ"י שאין כיוצא בו נמכר בשוק, שהרי החסיות שנזרעו במוצאי שביעית, עדיין לא הוציאו עלים. ועיין לעיל פ"ב הי"ב. אבל החסיות עצמן אסורות עד שיעשו כיוצא בהן, כלעיל רהי"ג.

[74] ועיין בפאת השלחן סי' כ"ב ס"ק ז' אות ט' שפירש שבכי האי גוונא בטל מהם איסור ספחים, אבל עדיין נשארו בקדושת שביעית.

48—49. אין כובשין ואין מייבשין וכו'. כפר"פ פמ"ז עמ' תרנ"ג, ד"ר ת"ט ע"א. ומדברים כאן בפירות שדרכן לאכול חיים, ואין משנין אותן מברייתן. וכן מפורש להלן סוף פ"ו: תאנים של שביעית אין עושין אותן וכו'. וכן בתר"כ בהר ספ"א, ק"ו ע"ג: ושאר כל פירות האילן אין את רשאי לכבוש מהם ולשלוק מהם וכו'. ועיין מ"ש לעיל פ"ג שו' 49. אבל כל אלה שדרכם לכבוש מותר, עיין במשנתנו ספ"ז ועוד.

49. ואין מביאין יבשת וכבשת וכו'. וכ"ה בכ"ע. וכן בכפר"פ הנ"ל: ואין מביאין יבשות וכבושות וכו'. ובד נשמטו המלים „ואין מביאין" בטעות. והטעם הוא שאף בפירות האילן שמותרים להביא מחו"ל (שהרי אף בא"י הם מצויים ומותרין), מ"מ אסור להביא פירות יבשים וכבושים, כדי שלא יחשדוהו שכבש פירות שביעית של א"י. ועיין להלן.

49—50. רבותינו התירו שיהו כובשין ומיבשין ומביאין יבשת וכו'. כל בבא זו חסרה בד. אבל גם בכפר"פ הנ"ל: רבותינו התקינו שיהו כובשין וכו'. ובכ"ע: רבותינו התירו שיהו מביאין יבשת וכובשת מחוצה לארץ וכובשין ומייבשין. ולשתי הגירסאות ברור שרבותינו התירו לכבוש ולייבש אף בא"י, כדי שלא יתקלקלו הפירות, והתקינו כן מפני כובד המסים והרעבון. ברם ג' כ"ע נראית יותר, והיינו שמתחילה התירו להביא יבשת וכבשת מחו"ל, ושוב התירו לייבש בא"י עצמה. ועיין מ"ש להלן שו' 60—61. ולפי הגירסא שלנו פירושו שהתירו לייבש אף בא"י. וממילא הותרה אף הבאתם מחו"ל, שהרי אין כאן חשד יותר.

51. אין מביאין ירקות מחוצה לארץ. בבבלי (נדרים נ"ג ב'; סנהדרין י"ב א') בארו שמחמת גוש ארץ העמים אתינן עלה, כלומר, שחששו שמא יביא את הירקות בגושיהם ויטמאו במגע ובמשא (עיין בתוספ' שם ד"ה חוששין). ולפ"ז משמע שאפילו בשאר שני שבוע הדין כן.

אבל בירושלמי כאן (פ"ו ה"ד, ל"ז רע"א): בראשונה היה הירק אסור בספרי א"י, התקינו שיהא הירק מותר בספרי ארץ ישראל (עיין להלן שו' 62 ומש"ש). אף על פי כן היה אסור להביא ירק מחוץ לארץ. ולפ"ז ברור שבא"י פירשו שהאיסור היה מחמת חשד שלא יחשדוהו שהוא סוחר בפירות שביעית, שהרי מחו"ל לא היו מביאים אלא משואות גדולים.[טו] ולפיכך לא התירו בראשונה אלא ספרי א"י, מפני ששם היו פירות חו"ל מצויים (עיין בריבמ"ץ פ"ו סמ"ד. ושמא הטעם הוא מפני דהוי ליה כניכרין, עיין מ"ש להלן שו' 55—56), ואין כאן חשד. אבל מחמת חשש גושים, אין הבדל בין ספרי א"י ובין תוכה של א"י. ובפירוש אמרו בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב, ס"א ע"א): „ר' יאשיה מייתי נטיעות מחוץ לארץ בגושיהן ונציב לון בארץ", ולא חשש כלל לגושים של חו"ל. ואעפ"י שר' יאשיה היה אחרי רבותינו, מ"מ אין ראיה שהתירו גושי נטיעות, ובכל שני שבוע. ועיין ר"ש פ"ו מ"ד ומאירי שקלים עמ' 55, ובהע' א' שם.

רבותינו התירו שיהו מביאין וכו'. וכ"ה בד, בכ"ע, בכפר"פ הנ"ל, ובפי' תלמידו של ר"ש בר שניאור לשקלים פ"א, עמ' 8, ובבבלי סנהדרין י"ב א'. ובירושלמי כאן (פ"ו ה"ד הנ"ל): התקינו שהיא מותר להביא וכו'. אבל בשאר מקומות בירושלמי:[טז] הדא

[טו] עיין בירושלמי דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד, ונדרים פ"ח ה"ה, מ"א ע"א. ועיין בדמאי שם בעניין ההבדל בין אשפלתא ובין טעתייא. ובשביעית אנן קיימין שם, כפי שמוכח מן הברייתות שהביאו לעיל שם. וכן מסיק שם בסוף ההלכה: קל הקילו בשביעית. ולפיכך אמרו שם: אין מקום בא"י עושה מסוי של צימוקים, כלומר בשביעית. ואשר למחלוקת שם, אם הולכים אחר מקומו או אחר מעמדו, עיין בירושלמי שביעית ספ"ט, ל"ט ע"א.

[טז] להלן שביעית שם סה"ד, ל"ז ע"א; שם פ"ז ה"ב, ל"ז ע"ב; פאה פ"ה ה"א, י"ח ע"ד; שקלים פ"א ה"ב, מ"ו ע"א; נדרים פ"ו ה"ג, ל"ט ע"ד ע' פעמים באותה הלכה); סנהדרין פ"א ה"ב, י"ח ע"ד. ועיין

דתימר עד שלא התיר רבי להביא ירק מחוצה לארץ לארץ אבל משהתיר רבי להביא ירק מחוצה לארץ וכו'. ולפי מסורת זו אף לפנינו רבותינו הם רבי ובית דינו.[77] ומכאן שרבי התיר מתחילה להביא ירק מחו"ל, ואח"כ התיר ירק בא"י במוצאי שביעית מיד. עיין מ"ש להלן.

52. כשם שמביאין ירקות וכו'. וכ"ה בכפר"פ הנ"ל. ופירושו שהתירו להביא אף תבואה וקטניות מחו"ל, אעפ"י שאפשר להכין אותם מערב שביעית. מה שאין כן בירקות לחים שהם מתקלקלים, ואי אפשר לשמור אותם מערב שביעית לשביעית, אבל בפירות האילן לא אסרו מעולם, שהרי הם מצויים ומותרים אף בא"י, ואין כאן חשד, וכמו שכתבנו לעיל. ובבא זו חסרה בירושלמי.

53—54. רבי ובית דינו התירו ליקח ירק וכו'. במשנתנו (פ"ו מ"ד): עשה הבכיר הותר האפל. רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. ומשמע קצת מהמשך לשון המשנה שהטעם הוא שרבי סמך על הבכיר. וכן כתב בשנות אליהו, והביא ראיה מן הירושלמי פאה (פ"ז ה"ד, כ' ע"ב; ב"ב פ"ט ה"ז, י"ז ע"א): אייתון קומוי (כלומר, לפני רבי) תרין פוגלין (צנונות) מבין ריש שתא לצומא רבה, והוה אפוקי שמיטתא וכו'. א"ל בפוקי ריש שתא איזדרעון. באותה שעה התיר רבי ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. וכן הביא גם הרש"ס למשנתנו (ק"ג ע"ב).

ברם בירושלמי כאן (פ"ו ה"ד הנ"ל): אע"פ כן (כלומר, אעפ"י שהתירו להביא ירק מחו"ל) היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, בר מן קפלוטא וכו'. ומשמע מהמשך העניין שטעם ההיתר הוא מפני שאנו סומכים שהובאו מחו"ל. וכן משמע מרהיטות הסדר בתוספתא כאן. וכן פירשו הריבמ"ץ והר"ש למשנתנו, ע"פ הירושלמי כאן. ועיין ר"מ פ"ד מה' שמיטה ה"ז ובמהרי"ק שם.

ושמא „מיד" במשנתנו לאו דווקא, וצריך לחכות שנים שלשה ימים. עד שישתרש הירק ויוציא (עיין בשנות אליהו שם), וכמעשה עם הפוגלין הנ"ל (ולפיכך לא התיר בתחילה את הקפלוט, מפני שאינו מתבשל מהר, עיין בירושלמי כאן פ"ו שהעתקנו לעיל), וסמך על הבכיר הבלתי מצוי, ולעזו עליו, כמפורש בירושלמי דמאי (פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג). ואח"כ התיר יחד עם בית דינו (כמפורש לפנינו כאן) במוצאי שביעית מיד ממש, מפני שסומכין על ירקות חו"ל, ולפיכך חזר והתיר אף קפלוט.[78] והירושלמי כאן הסמיך את הברייתא שלפנינו למעשה היתר הקפלוט, מפני שסומכין על חו"ל.

54. פירות שביעית שבאו מחוצה לארץ וכו'. כפר"פ הנ"ל. ירושלמי כאן פ"ח ה"ג, ל"ח ע"א, ר"מ פ"ו מה' שמיטה ה"ה.

55—56. הרי הן כפירות הארץ. כלומר, שדינם מפורש במשנתנו (פ"ח מ"ג) ולהלן פ"ו שו' 29—30. ובירושלמי מוסיף: ואם היו ניכרין (כלומר, שהן מחו"ל, עיין ירושלמי דמאי רפ"ב) מותר. וכ"ה בר"מ הנ"ל.

56. מביאין שתלים וקרמלים וכו'. כ"ה („שתלים") בכל הנוסחאות. והגירסא „שחלים" שבדפוסים מאוחרים היא טעות הדפוס. ולפי זה בטלים מאליהם הפירושים של המפרשים ושל החוקרים (עיין לעף פלורה ח"א עמ' 549). ואשר לקרומלין (קרומנין)

גם בירושלמי תרומות ספ"ו, מ"ד ע"ב. אמנם בבבלי נדרים נ"ג ב': ר' חנינה בן גמליאל אומר מביאין וכו', אין כאן אלא מסורת בשם רבותינו (או רבי), עיין נדרים נ"ג סע"א, ובירושלמי שם הנ"ל.

[77] עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ד, ג' ע"ד; גיטין פ"ז ה"ג, מ"ח ע"ד; ע"ז פ"ב ה"ט, מ"א ע"ד; נדה פ"ג ה"ד, נ' ע"ד. ומ"ש בירושלמי פאה ובמקבילות (עיין לעיל הערה 76): של בית רבן גמליאל עברוה במוצאי שביעית מיד, הכוונה היא לרבן גמליאל ברבי. עיין בבלי סנהדרין י"ב א' ובדק"ס שם. ועיין להלן פ"ו שו' 56 ומש"ש.

[78] שהיו מביאים אותו מחו"ל, עיין ירוש' דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג, ולהלן שם קרוב לסה"א, כ"ב ע"ד.

מהותה לא נתברר (עיין לעף הנ"ל), אבל כבר העיר לנכון בח"ד על הירושלמי כאן (פ"ב ה"י, ל"ד רע"ב; נדרים פ"ז ה"א, מ' ע"ב): קרמולין פטורין מן המעשר. הדא דתימר עד שלא עשו דילועין. אבל אם עשו דילועין כירק הן. ומכאן שירק זה היה עושה דילועין בשרשיו.

ובמשנתנו (מעשרות פ"ה מ"א ואילך): העוקר שתלים מתוך שלו ונטע לתוך שלו וכו', העוקר לפת וצנונות מתוך שלו וכו'. ופירש בריבמ"ץ שם: שתלין וכו', פי' כגון בצלים קטנים וכו', וכן דרך הגננין זורעין אותן וכיון שצומחין וגדילין כמעט, תולשין אותן ונוטעין אותן במקום אחר, כדי שיעבו ויעשו גדולין. וכעי"ז גם בר"ש שם. ואף כאן הפירוש שמותר להביא שתלים וקרומלין דקין, מחוץ לארץ כדי ליטע אותם בארץ במוצאי שביעית מיד.[79] ובריתא זו נשנתה לפני שהתיר רבי להביא ירקות מחו"ל, ומ"מ מותר להביא שתלים וקרומלין לפני שעשו דילועין, והן אינן ראויין לאכילה (עיין בירושלמי שהעתקנו לעיל, ומפורש שם שהן פטורין מן המעשרות), כדי לזורען במוצאי שביעית מיד, ולא נחשדו ישראל על זריעה, אלא על אכילה, ולפיכך לא גזרו בהם.

56–57. אבל לא מחוצה לארץ לארץ לאכל עליהן בארץ. כלומר, אין מביאים אותם לארץ כדי לאכול את עליהן (ומדברים בקרומנין שכבר עשו דילועים קטנים), מפני שהעלים כירק הן, ועדיין לא התירו להביא ירק לארץ.

ואפשר ג"כ שהפירוש הוא שאין מביאין אותן כדי לשתול אותם במוצאי שביעית מיד, ולאכול עליהן (כלומר, על חשבונם) את הבצלים ואת הקרומנין, בחזקת שכבר בשלו בארץ, מפני שהללו מתבשלים מהר מאד,[80] ואין כיוצא בהם במינם שנזרעו בארץ. ועדיין לא התירו לאכול ירק במוצאי שביעית מיד.

57. אין מביאים ענבים וכו'. כלומר, אעפ"י שמעולם לא גזרו על הבאת פירות האילן מחו"ל (עיין מ"ש לעיל שו' 49), אבל אסור להביאם כדי לדרוך אותם בארץ בגת, או לעשות את הזיתים בבד וכו', מפני שאסור לעשות כן בפירות הארץ (משנתנו פ"ח מ"ו). ודין פירות שהובאו מחו"ל כפירות הארץ לענין זה, וכמפורש לעיל הי"ח.

59. ולא חושני פשתן וכו'. בד ובכי"ע לנכון: ולא חוצני פשתן וכו', והם קני הפשתן אחרי העקירה, לפני הכתישה והשרייה, עיין במשנתנו פאה פ"ו מ"ה ובפיה"מ להר"מ שם ובבבלי סוכה י"ב ב' וברש"י שם ד"ה בהוצני. ועפ"ם רוב עדיין לא הוצא הזרע מתוכן כפי שמוכח ממשנת פאה הנ"ל (עיין בתוספתא שם פ"ב הי"ב) ותוספתא מעשרות פ"ג ה"ח, עיין מש"ש.

59–60. אבל מביאין גרוגרות וצמוקין וכו'. ואעפ"י שהן פירות יבשים, הרי כבר התירו להביא פירות יבשים לארץ, עיין לעיל שו' 50 ומש"ש. וכן נהגו למעשה בימי האמוראים (עיין ירוש' דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד ומקבילה) ובשביעית עסיקינן, עיין לעיל הע' 75. וכנראה ש"גרוגרות" היא אשגרה אגב צמוקין, עיין מ"ש להלן שו' 60–61.

60. וחושני פשתן וכו'. בד ובכי"ע בטעות: וחוצני פשתן, והנכון כלפנינו, וחושני פשתן הם קני פשתן שכבר נישרו, אלא שלא ננערו.[81] ובהם אין קדושת שביעית כלל, עיין בירושלמי סוף מעשרות, ועיין מ"ש הגאון בעל חזון איש בספרו על שביעית סי' י"ג ס"ק ח'. ולא נשנו כאן אלא אגב רישא.

60–61. אבל לא מחוצה לארץ לארץ לעשותן וכו'. וכ"ה בד. ופירושו שאין מביאים ענבים ותאנים מחו"ל כדי לעשותן דבילה וצמוקים בארץ. והטעם הוא שעדיין

[79] והם מתעבים במהירות רבה, עיין מ"ש תיאופרסטוס בתולדות הצמחים ס"ז פ"ד סי' ח'.
[80] עיין לעיל הערה 79.
[81] עיין ירושלמי שבת רפ"ב, ד' ע"ג; בבלי שם כ' ב'. ועיין בבלי סוכה י"ב ב' הנ"ל.

לא התירו לייבש בארץ עצמה (עיין מ"ש לעיל סוף שו' 49—50). ולהלן ספ"ו מפורש: תאנים של שביעית אין עושין אותן גרוגרות וכו' (לפי הגירסא הנכונה שם הכוונה כאן לענבים ופשתן גרידא, או לתאנים לעשותן דבילה), וסוחטין ענבים לעשותן צמוקים. כלומר, לא התירו אלא אם הוא סוחט את הענבים לשם יין, ומן הנשאר הוא עושה צמוקים, מפני שכך דרכו. אבל לעשות צימוקים מן הענבים עצמם אסור. ונוהגים בהם כפירות הארץ, וכמפורש לעיל.

62. לעשותן בארץ סמך לחוצה לארץ. בד: לארץ (=בארץ) סמוך לחוצה לארץ. ובכי"ע: ועושין אותן בארץ סמך חוצה לארץ, ופירושו בגבולות א"י. ועל הכתיב „סמך", „סימך" במקום „סמוך" עיין בקונטריסים של ר"ח ילון ש"א עמ' 96 ועמ' 39, ועיין לעיל הע' 26. ובריית זו מתאימה למסורת שבירושלמי (פ"ו ה"ד, ל"ז ע"א): בראשונה היה הירק אסור בספרי ארץ ישראל. התקינו שיהא הירק מותר בספרי ארץ ישראל (מפני שניכר הוא שהן מחו"ל) ואף כאן תחילת ההיתר היה רק בספרי א"י, ואח"כ התקינו שיהו מייבשין גם בתוכה של א"י, כלעיל שו' 49—50, עיין מש"ש בגי' כי"ע.

63. הרי הן לשעבר. וכ"ה גם בד ובכי"ע, וקשה להגיה. ולפי העניין מוכח שמדברים כאן בעניין שביעית, ולכל הפחות אף לעניין שביעית. ולפ"ז ברור שאפילו בשביעית אנו הולכים אחרי ר"ה של אילן, ואם חנט האילן לפני ט"ו בשבט בשביעית פירותיו מותרין. וזו היא שיטת הר"ח.[82] וכן פירש בשל"ה (שער האותיות אות ק') את דברי הר"מ בפ"ד מה' שביעית ה"ט, ועיין מ"ש הרמ"ל זק"ש בספרו „זמנים" עמ' צ"ח ואילך.

ברם בירושלמי כאן (פ"ה ה"א, ל"ה ע"ד): תני רבן שמעון בן גמליאל אומר[83] אילן שחנט קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשעבר וכו'. וכן בבבלי (ר"ה ט"ו ב'): ת"ר אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט מתעשר לשנה שעברה וכו'. ומהמשך הסוגיא שם משמע שפירשו את הברייתא לעניין מעשר גרידא. וכן מוכח מלשון הר"מ (פ"ד מה' שמיטה ה"ט), עיין ברדב"ז שם ובמהרי"ק רפ"א מה' מע"ש. וכ"ה בפי' הראב"ד לתו"כ (בהר פ"א ה"ד, ק"ו ע"א): אבל פירותיו אסורין. פי' אעפ"י שתשרי ר"ה לשנים ולשמטין, כיון שט"ו בשבט ר"ה לאילן, כל פירות שחנטו בשביעית ועד ט"ו בשבט בשמינית אסורין לעולם, משום קדושת שביעית.[84] וכן מפורש במיוחס להר"ש בתר"כ שם שמה שחנט מתחילת תשרי קדושת שביעית עליו וכ"ה שיטת הרש"ס (ס"ט ע"א). וכן הכריעו האחרונים מבבלי סוכה (ל"ט ב', עיין בפאת השלחן סי' כ"ב ס"ק ט' אות י"ד). ולפ"ז התוספתא שלנו שלא כהילכתא.[85]

64. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

64—65. שתי בריכות בשנה. וכ"ה בבבלי ר"ה הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: שתי גרנות בשנה. ושאלו בבבלי שם: שתי בריכות סלקא דעתך? אלא אימא כעין שתי בריכות.[86] ובריטב"א שם: דעניין שתי בריכות לא אתי (אלא) באילנות אפילו בהשאלת לשון, שהרי אין לך אילן שנותן שתי פירות בשנה שיהו זה אחר זה, שיהו אילו נלקטין ואח"כ אלו חונטין. ולפי פירושו לא תמה התלמוד כלל על השימוש בלשון בריכה באילן, אלא על הלשון „שתים", שהרי

[82] ר"ה ט"ו ב'. ועיין גם בערוך ערך בנות שבע. ברם בפי' הרש"ס (ס"ז ע"ב) מעתיק בשם הערוך: שחונטים בשנת השמיטה אחר תשרי וכו', אבל מה שחנטו קודם תשרי של שביעית וכו'. ולפנינו בערוך: שחונטים בשמיטה אחר ט"ו בשבט וכו', אבל מה שחנטו קודם ט"ו בשבט בשביעית וכו'. ובדקתי בארבע כתי"י של הערוך (ובינידם אחד על קלף), ובכולם הגירסא כלפנינו.

[83] וכ"ה גם בכי"ר. והרש"ס (ס"ח ע"א) השמיט והגיה ע"פ הבבלי וסיגנונו.

[84] כן העתיק בשמו הר"מ נג'ארא בהר, ק' סע"ב. ולפנינו הלשון משובשת.

[85] ועיין בס' ערוך לנר סוכה מ' א' מ"ש על קושיית מהר"מ והכפות תמרים תירוץ יפה.

[86] ועיין בפירש"י שם. וכן פירשו הגאונים, עיין בתשה"ג הרכבי סי' רמ"ג, עמ' 121, ובאוה"ג במקומו.

שתי בריכות ממש אינן מצויות באילן.[87] ותירצו: כעין שתי בריכות. והיינו, שאינם נחנטים כאחד ואינם נלקטים כאחד (כגון תאנים), ובהם אנו הולכים אחר ט"ו בשבט.

65. שאין עושה אלא בריכה אחת. כד: ברך אחת (עיין בהערה 87). ובכי"ע: העושה בריכה אחת (ובגליון תוקן כלפנינו), וכ"ה בבבלי הנ"ל. ובירושלמי: שהוא עושה גורן אחד בשנה.

66–67. כאלו לא חנטו אלא לאחר חמשה עשר בשבט. כלומר, והולכים בהם אחר חנטה בר"ה של עולם. וכן פירש ר"ת (לעניין מעשרות), וכן מוכח מן הירושלמי בסוגיין הנ"ל. אבל רש"י (ר"ה הנ"ל ד"ה אבל אילן) פירש שר' נחמיה סובר שבאילנות הללו הולכים אחר לקיטה.

67. רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. וכ"ה בכי"ע ובריבמ"ץ דמאי פ"א מ"א ובירושלמי כאן פ"ה ה"א, ל"ה ע"ד. ובד חסרות המלים „בן גמליאל".

68. מן הפגים ועד שיתין ונובלות וכו'. וכן בריבמ"ץ הנ"ל: מפגין ועד השיתין הנובלות נ' יום, מן השיתין ועד התאנין נ' יום. וכן בירושלמי הנ"ל: מן הפגין ועד השיתין[88] הנובלות חמשים יום, מן השיתין הנובלות וכו'. ואף בכ"י ו שיתין ונובלות פירושו שיתין נובלות. וכן היא דרכה של תאנה שהיא מוציאה מקודם תאנים רעות, שיתין (=שחיתין), והן ע"פ רוב נובלות ונושרות מן האילן לפני בשולן, וחמשים יום אחרי השיתין הנובלות יוצאות תאנים טובות (ועיין מ"ש לעיל דמאי עמ' 192 ובדברי לעף שהבאתי שם). ועיין בבלי בכורות ח' א' ובספ' המיוחס לר"ג שם. (גליון אפרים לירושלמי).

69. כולן ארבעים יום. ולדעתו מונה שמנים יום למפרע בתאנים, וארבעים יום לשיתין, כדי לראות אם ט"ו בשבט בתוכן.

70. וכולן קודם הזמן הזה וכו'. כלומר, כל התאנים והשיתין שעברו עליהם מאה יום או חמשים יום (כל אחד כדינו) לפני הבישול מונה למפרע, וכולן קודם הזמן הזה (כלומר, הזמן שנזכר לעיל, ט"ו בשבט) הרי הן לשעבר וכו'. ואף כאן סתמה התוספתא ולא פירשה אם מדברים לעניין שביעית או לעניין מעשרות. ומסתבר שמדברים בשניהם. עיין מ"ש לעיל שו' 63.

71. שלקט אתרוג. עיין בריטב"א ר"ה י"ד א' ד"ה ת"ר ועיין מ"ש לעיל עמ' 230 הע' 18.

באחד בשבט וכו'. וכ"ה בבבלי (עירובין ובמקבילות). ובירושלמי (בכורים פ"ב ה"ה, ס"ה רע"ב, ובמקבילה) לא נזכר שהמעשה היה באחד בשבט, אבל מן העניין שם מוכח שהמעשה היה ביום זה. ובבבלי שם (ר"ה י"ד ב'): כרוך ותני (בדברי ר' יוסי בר' יהודה להלן) לא באחד בשבט היה, אלא בט"ו בשבט היה וכו'.

71–72. ונהג בו כדברי בית שמיי וכדברי וכו'. כאן אין לפרש אלא שהמעשה היה בשאר שנים, ור"ע סובר כר"ג (בכורים פ"ב מ"ו) שאתרוג בשעת לקיטתו עשורו, ולפיכך אם לקט באחד בשבט של שלישית, לב"ש (ר"ה פ"א מ"א) חייבו מעשר עני, ולב"ה מע"ש. ור"ג החמיר כשניהם והפריש מע"ש ופדאו ונתן את הפדוי לעניים, כמפורש בירושלמי. והובאה הברייתא כאן אגב רבותינו שבסיפא.

72. כדברי רבן גמליאל וכו'. ופירשו התלמודים שהאתרוג חנט קודם

[87] ופירוש מקויים ע"י התוספתא לעיל תרומות פ"ב שו' 14 (עיין מ"ש לעיל, עמ' 311). וכן אמרו להלן ב"מ (פ"ט ה"ה): עשת ברך (כ"ה בכ"ו) אחד עד שלא כלה הקיץ. הרי לך שהשתמשו בלשון זו אף לגבי אילן. ולא עוד שאף במקום בריכה (של יונים) השתמשו בלשון נודן, עיין שה"ש רבה פ"א, ט"ו, והשוה רשב"ם ב"ב פ' רע"א, ויפה עינים שם.

[88] כ"ה בנוסח הרש"ס ובראשונים. ולפנינו בטעות: השיתין.

ט"ו בשבט של אשתקד ולקטו באחד בשבט בשלישית, ובשיטת רבן גמליאל שהולך למעשרות אחרי לקיטה הרי לקט אותו בשלישית וחיובו מעשר עני, אבל לר' אליעזר (במשנת בכורים הנ"ל) שהולך אף במעשרות אחרי חנטה, הרי חנט בשניה, וחייב במעשר שני. ואמרו בירושלמי שאם חנט אחרי ט"ו של שניה ולקטו באחד בשבט בשלישית, לשניהם חיובו מעשר שני, שהרי בין ר"ג ובין ר"ע[89] סוברים כב"ה שר"ה של אילן הוא ט"ו בשבט, ונמצא שחנט בשניה ונלקט בשניה, ואין כאן ספק. וספק שלנו הוא אף לפני אחד בשבט, ואפילו אם לקטו קודם לכן היה ר"ע נוהג כן, אלא שמעשה שהיה כך היה, כמפורש בבבלי (ר"ה י"ד ב').

73. אמ' ר' יוסה העיד ר' אבטלס וכו'. בד: בר יוסי אבטליס העיד וכו'. ובכי"ע: אמ' ר' יוסי אבטולמוס העיד וכו'. וכן הגיה רש"י בבבלי (ר"ה ט"ו א') ע"פ התוספתא כאן. וכ"ה בסוכה מ' א'. ובאוה"ג (ר"ה עמ' 25): אמר ר' יוסי העיד אבטולס (עיין הע' ג' שם) וכו'. ובכי"מ בר"ה (עיין דק"ס שם עמ' 27 הערה פ'): העיד ר' יוסי בן אבטולמוס וכו'. וכן גרס במאירי שם עמ' 38. וכן גרס הרי"ף כת"י (עיין דק"ס עירובין עמ' 131 הע' ק') אף במשנת עירובין פ"ג סמ"ד. אבל אף שם הנכון הוא כברוב הנוסחאות: אמר ר' יוסי אבטולמוס העיד וכו'. וכן יוצא מסוגיות שני התלמודים שם.

73—74. בשעת לקיטתו למעשר. בבבלי ר"ה (ט"ו רע"ב) פירשו שהת"ק סובר שדווקא למעשר הולכים אחר לקיטתו אבל לשביעית הולכים אחר חניטתו, עיי"ש.

74—75. בשעת לקיטתו למעשר ולביעור. וכן מוכח בירושלמי בכורים פ"ב ה"ה, ס"ה ע"א. וכ"ה באוה"ג ר"ה עמ' 25. אבל עיין בתוספ' ר"ה ט"ו רע"ב ובדק"ס שם עמ' 27 הע' צ'. ורש"י שם ט"ו סע"א הגיה ע"פ התוספתא. והר"מ (פ"א מה' מע"ש ה"ו ופ"ד מה' שמיטה הי"ב) פסק שאתרוג של ששית שנכנס לשביעית נוהג בו קדושת שביעית ואף חייב במעשרות. ועיין בהשגות בה' מע"ש שם. ועיין בפאת השלחן סי' י"ג ס"ק ט' אות י"ב. ובבעל המאור (ר"ה פ"א) מעיד שמצא מכתיבת ידי ה"ר משה ז"ל:[90] ורבותינו נמנו באושא אתרוג אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית. פי' לחומרא, כלומר אף אחר לקיטתו למעשר ואף לשביעית, כגון בת ששית שנכנסה לשביעית, וכל שכן דאזלינן בתר חנטא לחומרא, כגון בת שביעית שנכנסה לשמינית, כדין אילן וכו', עיי"ש שהניח את דבריו בצריך עיון רב. ועיין בפיה"מ להר"מ בכורים פ"ב מ"ו. ועיין במאירי ובריטב"א בר"ה שם.

75. ר' שמעון או' אתרוג וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות כאן. ובבבלי ר"ה (ט"ו א'): ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון וכו'.

77. אלא דבר שגדל וכו'. וכ"ה בד ובבבלי („שאין לך דבר שחייב וכו'"). ולפי פשטות לשון זו משמע שר"ש נותן כלל לכל האילנות, והטעם הוא שמכיון שגדל בפטור הרי היה הפקר, והבעלים זוכים בו מן ההפקר, ולפיכך פטור מן המעשר (עיין בחי' הר"ן ר"ה ט"ו סע"א). ומכ"ש אם נלקט בפטור. ולעניין ביעור אם גדל בפטור, הולכים בו אחר חנטה, ופירות ששית פטורים מן הבעור. ואם גדל בשביעית ונלקט בשמינית, אין בעור בפירות הנלקטים בשמינית, כפירש"י שם. ועיין להלן שו' 78 ומש"ש.

אבל בכי"ע גורס כאן: אלא שגדל וכו', וכן מעתיק רש"י (ר"ה שם) בשם התוספתא: אלא אם כן גדל בחיוב וכו'. ולפי זה הכל עונה על אתרוג גרידא, והולכים בו אחר חנטה, ולפיכך אם

[89] כצ"ל בירושלמי שם: ורבן גמליאל ור' עקיבה לא מן בית הלל אינון? ולפנינו בטעות: ורבן גמליאל ור' אליעזר וכו' (וכן היה כבר לפני הר"ח ר"ה י"ד ב'). והרי שיטת הירושלמי בכל מקום שר' אליעזר שמותי הוא. יתר על כן אין שום צורך להכניס את ר' אליעזר לקושיא שם. עיין בספר ניר.

[90] עיין מ"ש א' בנדיקט בתרביץ שי"ט (תש"ח), עמ' 27, הע' 83.

גדל בששית ונלקט בשביעית פטור מן הביעור מפני שהוא של ששית, ופטור מן המעשרות, מפני שיד הכל ממשמשת בו, ואתרוג קשיא ליה ידא והבעלים מתייאשים ממנו והוא הפקר (עיין ר"ה שם ט"ו א'). ואם גדל בשביעית ונלקט בשמינית פטור מן המעשרות כדין פירות שביעית, אבל לעניין בעור הולך כאן אחר הלקיטה, ואין בעור בשמינית. וכן הסיקו בתוספות ט"ו סע"א ובריטב"א שם שר"ש מדבר באתרוג גרידא, אבל לא בשאר אילנות.

78. אלא שגדל וכו'. וכ"ה בכי"ע. וכן ברש"י הנ"ל: אלא אם כן גדל בשביעית וכו'. ובד: אלא דבר שגדל וכו'. ועיין מ"ש לעיל שו' 77.

פ"ה

1. מבערן במקומן דברי ר'. וכ"ה בד ובכי"ע ובריבמ"ץ פ"ו מ"ה, ובר"ש שם (אלא שהגירסא שם צריכה תיקון ע"פ פי' הרא"ש בפי שנים). וכן גרס כאן „דברי רבי", גם בכפר"פ פמ"ח עמ' תר"ס, וכ"ה בירושלמי כאן ספ"ו (בנוסח הרש"ס). אבל בד"ו: דברי ר"ש, וכן בכי"ר שם: דברי ר' שמעון. ובבבלי פסחים (נ"ב ב'): מתבערין בכל מקום שהן (ולא נזכר שם „רבי"). ופירש"י: מתבערין. כשתגיע עונת הביעור שכלו לחיה. בכל מקום שהן. ולא מטרחינן ליה להחזירן לארץ. ובירושלמי הנ"ל אמרו: ובלבד שלא יעבירם ממקום למקום. וא"כ במקומן הוא בדווקא. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' שמיטה הי"ב.

והדברים מתבארים מתוך הספרא (בהר פ"א ה"ס, ק"ו ע"ג): „מה שבארצך אוכלים, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס". ומכאן שהפירות אסורות באכילה בחו"ל. ולפיכך פירש הראב"ד שם: „ועוד אני אומר כי אעפ"י שהן אסורין באכילה אינם מתבערים עד שיגיע זמן הביעור, ואם רצה להחזירם לא"י ולאכלן רשאי. אבל אם הגיעם שם בזמן הביעור בהא פליגי תנאי וכו', וזה הביעור או שריפה או קבורה הוא". כלומר, מכיון שהם אסורים באכילה בחו"ל, הרי אין שם ביעור אלא שריפה או קבורה, ולא כביעורן בא"י (עיין בהשגות פ"ז מה' שמיטה ה"ג). ולפיכך אסור להעבירם ממקום למקום, שלא יבוא ליהנות מהם, או מפני חשד סחורה.[1]

2. ר' שמעון בן אלעזר או' וכו'. והסיקו בירושלמי ובבבלי הנ"ל שאין הלכה כמותו.

3. אין מביאין תרומה מחוצה לארץ וכו'. משנתנו ספ"ו. ואמרו שם: אמר ר' שמעון שמעתי בפירוש שמביאין מסוריא וכו'. ופירש הרש"ס: דיש מקום ליכנס בה בטהרה, כדאמרינן בפ"ק דגיטין (ח' ב'). ומתוך משנתנו (אהילות פי"ח מ"ז) והתוספתא (שם פי"ח ה"ב) מוכח שיכול לאכול טהרות בסוריא אפילו בלא שידה תיבה ומגדל, עיין בר"ש אהלות שם ובס' משנה אחרונה ומ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 154. והאיסור להביא תרומה מסוריא הוא, כדי שלא יהא כהנים מרדפים אחריה לשם (כמפורש בירושלמי ספ"ו), וסופם שלא ידקדקו ויטמאו בארץ העמים.

4. אני ראיתי את שמעון[2] בר כהנא וכו'. כפר"פ פי"א עמ' רע"ד, פי"ג עמ' שמ"ב, ירושלמי חלה פ"ד הי"ב, ס' ע"ב.

[1] ועיין בתוספ' פסחים נ"ב ב' ד"ה ר"ס. ועיין בתוספ' שם ד"ה מתבערין. אבל מדברי רש"י שם מוכח שפירש דין בעור בא"י ולא בחו"ל, ולפיכך השינו מה שהשינו.

[2] הוא נזכר כאן ובמקבילה שבירושלמי בלי תואר רבי, ואפשר שרשב"ג קראו בשמו, מפני שהיה חבירו. ולהלן (יבמות פ"ד ה"ה ובמקבילה שבירושלמי שם) העיד עליו לסטים אחד שהרגוהו בכניסתו

5. זה בידי מקלקיא וכו'. וכ"ה בכפו"פ פי"א הנ"ל. ובד: מקלקליא. ובכי"ע: זה בא לידי מקלקליא. ובגליון שם: מסיקיליאה. ובירושלמי הנ"ל (בגוף כי"ל): זה מקיליקיה (ובין השורות תלוי „הובא"). ובכי"ר שם: בא מקולקלה. וקרוב לוודאי שהכוונה לארץ קיליקאה שבאסיה הקטנה על גבול סוריא. וגירסת גליון כי"ע הוא בכ"י מאוחר, ובאותו זמן בטאו סיקיליאה במקום: קיקיליאה (וכוונת המגיה היתה לאי סיקיליאה).

ובכפו"פ (פי"ג הנ"ל) הביא ברייתא זו כראיה שהיה להם אפר פרה לאחר החורבן. וכנראה שפירש ששמעון בר כהנא טהר את עצמו בספינה בתחומי א"י, והוא עשה את היין בספינה מענבי קיליקיא שלא הוכשרו, והדוחק נראה לעין. ובאמת אין כאן קושי כלל, מפני שלדעת ר' שמעון בן כהנא תרומת חו"ל הרחוקה מארץ ישראל מותרת לטמא מת שטבל (עיין בכורות כ"ז א' וברמ"מ פ"ז מה' תרומות ה"ח), ואף בתרומה עצמה לא גזרו משום טומאת ארץ העמים (שהרי חלה כבר הוכשרה, ומ"מ אוכלה) כל זמן שהיא בארץ העמים. וקיליקאה היא רחוקה מא"י.

וגזרו עליו שישתהו בספינה. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. אבל בכפו"פ פי"א הנ"ל: וגזרו עלי שאשתהו בספינה. ולפ"ז הכל הוא מדברי ר"ש בר כהנא שאמר כן לרשב"ג. והסיקו בירושלמי שאפשר שהספינה היתה בתחום א"י, אלא שלא גזרו בספינה משום מראית העין. ולפ"ז משמע שאף תרומת חו"ל שנטמאה בארץ העמים בחו"ל אינה אסורה בא"י אלא משום מראית העין. ועיין מ"ש בס' ניר שם.

5—6. עלה תמכא והחרחבינה וכו'. הברייתא מדגמת את הכללים שבמשנתנו רפ"ז. ושתי ירקות הללו נמנו במשנת פסחים פ"ב מ"ו. ובירושלמי שם (כ"ט ע"ג): ובתמכה גגגידין. ובערוך ערך תמכה: פי' קרדו וכו'. ובגלוסר של ניקומידיס[3] מגדיר: Γιγγίδιον ἀγριοκάρδαμον καὶ λεπίδιον, ולפ"ז הוא lepidium, pepperwort. ויש מגדירים אותו (שם 322): λιβανωτίς, והוא צמח מר שעליו דומים לחזרת מרה.[4] ועיין מ"ש לעף פלורה ח"א עמ' 430 ואילך וח"ג סוף עמ' 449.[5] ואשר לחרחבינה לעף מפרשו שהוא eryngium. וקשה לקבל פירוש זה, מפני שספק גדול אם אפשר למנותו בכלל ירקות, ולא עוד אלא שהעלים שלו יש להם קוצים.[6]

6. עלי ורד וכו'. בירושלמי (פ"ז ה"ב, ל"ז ע"ב): והזן וורד תני בה תלת מילין, עלין שלו יש להן שביעית וכו'. ועיין בפי' הרש"ס, קי"ג רע"א.

ועלי מילת וכו'. והם עלי עצי מילין שנזכרו להלן פ"ז הי"א, מה שקורים עכשיו בטעות „אורן" (עיין מ"ש להלן שו' 14). ועיין מ"ש לעף פלורה ח"ב עמ' 286 ואילך.

7. עיקר הלבסין וכו'. ובלבס, בולבוס, הוא βολβός ביונית, והגלוסטורים היונים מבארים אותו:[7] בצל שוטה, או בצל ים. ויש מגדירים אותו[8] בצל הנאכל. ובארמית

ללוד, והוא קראו „שמעון בן כהנא". אבל בסוגיית הירושלמי חלה אח"כ: ר' שמעון בר כהנא הוה מסמך לר' ליעזר וכו'. וכן בירוש' דמאי פ"ג ה"ב, כ"ג ע"ב: כהדא ר' שמעון בר כהנא הוה מסמיך וכו'. וכן להלן פרה פי"ב ה"ו: שלשה דברים אמר רשב"ג משום ר' שמעון בן כהנא וכו'.

3 1939, *Anecdota Atheniensia* II, עמ' 309. וכ"ה שם, עמ' 332.

4 עיין מ"ש תיאופרסטוס בתולדות הצמחים ס"ט פי"א סי' י"א.

5 ועיין בתוספות ערה"ש של קרויס ערך תמכה. ואף הפירוש μαρούλιον יש לו על מה לסמוך, עיין בס' *Anecdota* etc. הנ"ל, עמ' 399.

6 עיין מ"ש תיאופרסטוס הנ"ל ס"ו פ"א סי' ג'; פליניאוס תולדות הטבע סכ"ב פ"ז (ח'), סי' י"ח.

7 עיין בס' *Anecdota* etc. הנ"ל (לעיל הע' 3), ריש עמ' 282.

8 שם, עמ' 322.

שמכא (עיין ערוך ערך שמכא), עיין לעף פלורה ח"ב עמ' 184 ואילך. והעיקר שלו אינו לא מאכל אדם ולא מאכל בהמה.

עיקר ורד וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל: והן וורד וכו', עיקר שלו אין לו שביעית וכו'. ולעיל שם: עיקר הוורד וכו', אין בהן קדושת שביעית.

9. ר' מאיר או' דמיהן מתבערין וכו'. זו היא פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ב. ואמרו שם חכמים שכל המינים שמתקיימים בארץ אין להם ולדמיהם ביעור. ור' מאיר חולק שם וסובר שדמיהם מתבערים עד ר"ה (כלומר של שמינית). וכן הגירסא („ר' מאיר") בכל נוסחאות המשנה שבדקתי, וכן היתה הגירסא בתוספתא כאן אף לפני הריבמ"ץ, הר"ש והרא"ש פ"ז מ"ב. וכן היתה הגירסא בברייתא זו גם בירושלמי פ"ז רה"ג, ל"ז ע"ב.

אבל בכי"ע כאן גורס: ר' יהודה אומ' וכו'. ובהשגות הראב"ד (פ"ז מה' שמיטה סה"ג): א"א זו דברי ר' יהודה (כ"ה בכל הדפוסים הישנים) בדמים וכו', ומה שכתב לא כר' יהודה ולא כחכמים. ובמהרי"ק שם העתיק: זו דברי ר"מ וכו', לא כר' יהודה ולא כחכמים. וכתב: ונראה שצ"ל לא כר"מ ולא כחכמים. ברם נראה שהראב"ד כיון לתוספתא כאן, וגרס כגי' כי"ע, עיין להלן. ועיין מ"ש לעיל עמ' 436 הע' 66; להלן כלאים פ"ג שו' 52–53 ד"ה והברור. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 69 (לשו' 5).

10. אמ' להם מחמיר אני בדמיהן וכו'. ריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש וירושלמי הנ"ל. ופירש הר"ש שבדמים חיישינן יותר, שמא יעשה בהם סחורה, אם לא יחייבו אותו לבער. ובהשגות הנ"ל (פ"ז מה' שמיטה רה"ד): ויש מן המתקיים בארץ שנחלקו עליו ר' יהודה וחכמים, שר' יהודה (כ"ה בכל הדפוסים הישנים. אבל במהרי"ק שם העתיק: ר"מ וחכמים שר"מ אומר וכו') אומר יש לדמיהם ביעור בסוף שנה, שמחמירין בדמיהן יותר מהן. והטעם מפני שפעמים שאינם מתקיימין, והולכין בדמים לחומרא.

והרש"ס בפי' למשנה (ק"ז ע"א) כתב: „דמצי ליקח מדמיהם מילתא דכלה, הוו להו כדין דבר שאין מתקיים". כלומר, הדמים מתנתקים מן המין שמכר, ואינם קשורים לו, וחלה עליהם קדושת שביעית סתם. ועיין מ"ש להלן שו' 41.

10–11. שמן של שביעית מדליקין וכו'. כמפורש במשנתנו פ"ח סמ"ב ולהלן פ"ו ה"ד. ובתר"כ (פ"א ה"י, ק"ו ע"ג) יליף לה מקרא. ובריבמ"ץ ור"ש גורסים כאן: שהשמן וכו', וכ"ה בירושלמי. והכל הוא מדברי ר"מ, ומביא מכאן ראיה לדבריו.

11. מכרו ולקח בו אחר וכו'. וכ"ה להלן פ"ו שו' 26. והטעם הוא, מפני שהדמים נתנתקו מן השמן שמכר וחלה עליהם קדושת שביעית סתם, וממילא אין קונים בהם דברים להדלקה. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' שמיטה ה"ח. ועיין גם להלן ה"ט. ובזה אף החכמים מודים,[9] אלא שהם סוברים שאין הנדון דומה לראיה, מפני שבעור הוא דין מיוחד, ואם מכר דבר שאין לו בעור אין חיוב הבעור חל על דמיו.

חלשישות. בד: הלשישות, ובכי"ע: הלששית. ובירושלמי (פ"ז רה"ד, ל"ז ע"ג): השלשושית (וכ"ה אף בכי"ר ובנוסח הרש"ס). ועיין גם להלן כלאים פ"ג ה"ב. ולדעת לעף (פלורה ח"א עמ' 595) הגירסא הנכונה היא בירושלמי: השלשושית, והיא נקראת כן על שם שלשת התאים שבתרמילה,[10] והכוונה ל- Crozophora tinctoria שמשתמשים בה לצבע. ועיין להלן.

12. חלביצין והירענה וכו'. בד ובכי"ע: והלביצין והירענה וכו'. ובירושלמי הנ"ל: מהו לצבוע בטובת הנייה? מן מה דתני השלשושית וחלבצין[11] התגר עושה לעצמו

[9] שהרי אין משיבין לאדם מדבר שאינו מודה בו, עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 158.

[10] ועיין מנדיר לצמחי א"י (ירושלים תרצ"א), עמ' 227, ציור 273.

[11] בכי"ר: וחלבנין. ובנוסח הרש"ס: והחלבנן. ועיין להלן.

וכו'. ומכאן שחלבצין הם מיני צובעין. ובירושלמי לעיל שם (ה"ב, ל"ז ע"ב): מיני כביסות (כ"ה בנוסח הרש"ס, ולפנינו בטעות: כניסות) מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נישמעינה מן הדא, היירענין (בכי"ר: היירעני) והבורית והאהל יש להן קדושת שביעית. ולפי פשוטו פירושו, שאין מכבסין בהם, וכפי' הר"ח בסוכה מ' א'. ועיין היטב בפי' הרש"ס, ק"ח ע"א, ומ"ש להלן פ"ז שו' 53. ועיין מ"ש להלן.

ובבבלי (שבת צ' א', נדה ס"ב א'): מיתיבי הוסיפו עליהן החלביצין והלעינן והבורית והאהל. ופירש הרמב"ן (שבת שם) ש"הוסיפו עליהן" אינו מגוף הברייתא אלא ציון לתוספתא כאן, שהתוספתא הוסיפה ושנתה:[12] החלביצין (ברמב"ן בט"ס: החלוסת, ועיין להלן) והלעינן וכו'. ומן הרמב"ן, כנראה, אף במיוחס להריטב"א ולהר"ן בשבת שם ובריטב"א נדה (ס"ב א', הסגלה חמ"ט עמ' 5). ואעפ"י שהרמב"ן בוודאי ראה את גוף התוספתא כאן, שהרי הוא מעתיק גם את הסיפא (שאיננה בבבלי), מ"מ נראה שאין להביא ראיה שגרס בתוספתא "הלעינן" במקום "הירענה", אלא מסתבר שהעתיק ע"פ הלשון בבבלי.

ואשר לחלביצין כבר עמד בפ"מ (ברה"ד הנ"ל) שבמשנתנו מפורש (פ"ז מ"ב) שחלביצין אינם ממין הצובעין, אבל בירושלמי שם נמנו בין הצובעין, ואף כאן משמע שהם מיני כביסות. ולא עוד אלא שבמשנתנו מפורש שאין להם ביעור, וכאן מפורש שיש להם ביעור. ובירושלמי שם סה"ב: מהו חלביצין? ביצי נץ חלב (כלומר, נץ חלב שבמ"א שם). ובתשה"ג גיאוניקה ח"ב עמ' 239: הי לביצים[13] והלעונים, חלבלאבא והילבנא. ובתשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט) חלביצים חלבלוב.[14] ולפי דעת לעף (פלורה ח"א עמ' 597 ואילך) חלביצין לחוד וחלבנין לחוד. והוא מסתמך על הגירסא שבירושלמי (כי"ר, עיין לעיל הע' 11). ובאמת בכל הדפוסים הישנים שבבבלי שבת הגירסא היא: החלבנן (במקום "החלביצין", עיין דק"ס שם עמ' 194 הע' ט'), וע"פ זה העתיק כנראה גם הרש"ס בנוסח שלו, ק"ח ע"א. ובריטב"א שבת הנ"ל גרס: החלבנין. ולפי דעת החכם הנ"ל "חלבנין" הם מיני צבעונין וכביסה, והכוונה ל-Euphorbia tinctoria, עיי"ש.

ואשר ל"הירענה" מסתברת דעתו של הראובני[15] שהכוונה לצמח ערנה שהפלחים הערבים משתמשים בו כדי לנקות את ידיהם, עיי"ש דברים של טעם.[16]

והבורית והאהל וכו'. בבבלי הנ"ל מפרש שגם בורית הוא מין אהל. ובירושלמי שבת פ"ט ה"ה, י"ב ע"ב: בירית ביריתא. וצמח זה היה מצוי וידוע בא"י, עיין מ"ש לעף פלורה ח"א עמ' 642 ואילך, ועל אהל עיין מש"ש עמ' 644 ואילך.

ובפיה"מ להר"מ נדה פ"ט מ"ו (הוצ' דירינבורג עמ' 161): ובורית צמח, והוא המפורסם בערבי באלגאסול. ובתוספת שביעית אמרו הבורית והאהיל יש להן שביעית ולדמיהן שביעית. ובפ"ה מה' שמיטה ה"י פסק: מיני כבוסים, כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן[17] ומכבסין בהן וכו'. ועיין ברדב"ז שם.

12 עיין מ"ש ר"ן ברילל בסה"י לכבוד צונץ, עמ' 97, הערה 23, ויש להוסיף לרשימה שלו אף את הפיסקא שלנו.

13 צ"ל: הילביצים (במלה אחת).

14 ומן הבאורים שם ברור שהגאון פירש את הסוגיא בנדה ס"ב א'.

15 סיני, כסלו–אייר תרצ"ט, עמ' תרכ"ד. ועיין מ"ש להלן סוף הע' 16.

16 לעף בפלורה ח"א, עמ' 359, מגיה את התוספתא והירושלמי ע"פ הבבלי וגורס: הלעונין. וכבר אמרנו בכ"מ שאין להגיה את המקורות אחד ע"פ השני, בשעה שהגירסא במקור המוגה היא מקויימת. ועיין פלורה ח"ד, עמ' 117.

17 בגליון שם: נ"א אין (כלומר, אין קדושת שביעית חלה עליהן). וכ"ה בכל הדפוסים משנת של"ד ואילך. ובדקתי בכל הדפוסים הישנים ובחמשה כתי"י, ובכולם כלפנינו. ולא ידעתי מניין לו

יש להן שביעית וכו׳. בירושלמי הנ״ל: יש להן קדושת שביעית (ולא יותר). ועיין להלן.

13. יש להן ביעור ולדמיהן ביעור. וכ״ה ברמב״ן ובחי׳ המיוחסים להר״ן בשבת הנ״ל. ובפיה״מ הנ״ל לא העתיק אלא את הרישא. וכנראה שדייק מלשון הירושלמי הנ״ל שאין להן ביעור. ועיין בחיבורו פ״ז מה׳ שמיטה הי״ד.

עיקר חרוב ועיקר האגה ועלי האוג וכו׳. בס׳ האגור לר״ש ג׳מע ערך ארן (סה״י לכבוד גרעץ עמ׳ 33): בתוס׳ שביעית עיקר החרוב ועיקר הגה ועיקר האוג וכו׳. ובירושלמי (פ״ז רה״ב, ל״ז ע״ב): צבעין לבהמה מהו וכו׳? עיקר הוורד (בכי״ר: הווה) ועיקר האגה ועיקרו[18] האוג אין בהן קדושת שביעית. ולדעת לעף (פלורה ח״ב עמ׳ 416) הנכון הוא: האגה, הגה, והוא היגי שבבבלי (היגי והיזמי),[19] Alhagi Camelorum, „קרן הגמל״. ואוג הוא עץ הסומק שעושה פרי אדום וצובעים בו.[20]

ובפירוש הרש״ס (ק״ח ע״א): עיקר האוג ועיקר הוורד גרסינן, והכי איתא בתוספתא וכו׳, אגא מין אילן הוא, ובתוספתא דעירובין פ״ג (הס״ז) נמי תניא עיקר החרוב עיקר האגא וכו׳. עיין מ״ש בתס״ר ח״א עמ׳ 152.

14. והפרחבלין והאורז. וכ״ה בד. ובכי״ע: ופרח לבין והאורז. ובס׳ האגור הנ״ל (ערך ארן): ופרח שלו (צ״ל: ופרחוולן) והאירן (צ״ל: והאורן). ופי׳ רב דוסא גאון כי שמע מן הזקנים הראשונים כי הארן הוא אלכאן (צ״ל: אלבאן) בערבי (הוא עץ בשמים). ובירושלמי הנ״ל: בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית נישמעינה מן הדא הפרח לבני[21] והאורז[22] אין עליהן קדושת שביעית. ולא נתברר מהו פרחבלין (עיין לעף פלורה ח״ד עמ׳ 146), ואורן הוא עצי דפנא (עיין הנ״ל ח״ב עמ׳ 121).

אין להן ביעור וכו׳. מלשון הירושלמי הנ״ל („קדושת שביעית״) מוכח שאין להם שביעית כלל. ועיין היטב ברמב״ן שבת פ״ט סע״ב ובנרא״ה (לפי החידושים המיוחסים להר״ן שם צ׳ א׳ ד״ה והתנן. ובירושלמי אין לפרש כפירושם.

דין ובצר וכו׳. וכ״ה בד (אלא שהמלה „דין״ נתחברה שם למלה שלפניה, כלומר, ביעורדין), ובכי״ע חסר „דין״. ובירושלמי רפ״ז: והתני דן וצד וכו׳. ובפירוש הרש״ס שם, ק״ז ע״ב: דתניא בתוספתא דן וצד וכו׳. ולא נתברר מה הן דין ובצר, אבל מתוך העניין נראה שטבען הוא מעין איסטיס, עיין להלן.

15. וזרע סטים נזרעין וכו׳. סטיס, איסטיס הוא isatis tinctoria, ומשתמשים בו לצביעה (עיין לעף פלורה ח״א עמ׳ 494 ואילך). והצביעה היא בגופו, והזרע אינו ראוי לכלום, לא למאכל (עיין תוספתא סוף מעשרות ומש״ש) ולא לצביעה. אבל מ״מ קדושת שביעית חלה עליו, שהרי יכול להכין ממנו צביעה ע״י שיזרע אותו ויגדל סטיס.

נזרעין במוצאי שביעית וכו׳. בירושלמי הנ״ל: שזורעין אותן במוצאי שביעית קדושת שביעית חלה עליהם. ושתי הגירסאות מבארות ומשלימות אחת את השניה. ופירושן, שזרע סטיס אעפ״י שאינו ראוי לא למאכל ולא לצבע (עיין מ״ש לעיל) מ״מ קדושת שביעית

למניה בד״ו של״ד הגהה זו, אבל בוודאי שלא ברא אותה מלבו. ושמא היה לפניו באיזה כת״י: בורית ואהלאין (במלה אחת. רבים של אהל), וקרא: ואהל אין.

18 כני׳ האגור בתוספתא. אבל מכי״ר שם מוכח שהיתה לפניו הגירסא: ועלי.

19 עיין מ״ש הראובני הנ״ל (לעיל הע׳ 15), עמ׳ תרכ״ג.

20 עיין פיה״מ להר״מ פאה פ״א מ״ה וריש דמאי. ועיין מ״ש לעף בפלורה ח״א, עמ׳ 201. והראובני הוכיח (סיני, ניסן–אייר תשי״ב, עמ׳ ק״ה ואילך) שהנכון הוא כפירוש הערוך והרמב״ם הנ״ל.

21 עיין דב״ר פ״ו, ב׳; הוצ׳ שלי, עמ׳ 103.

22 בכי״ר: והאורן (אלא שהנו״ן קצרה). ובנוסח הרש״ס: האודם.

חלה עליו, שהרי אפשר להכין ממנו צבע ע"י זריעה במוצאי שביעית. ואעפ"י שפירות שביעית אסורים בזריעה, הרי זרע סטיס לפני הזריעה אינו ראוי לכלום ועצם הנאתו באה ע"י זריעה.[23]

15—16. הצבעין והפטמין וכו'. שו"ת הראב"ה כת"י סי' תתקע"ג, ונעתקה גם בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 15. והברייתא הובאה בירושלמי פ"ט ה"ז, ל"ט ע"א, ופסקה הר"מ בפ"ח מה' שמיטה הי"ט.

16. לוקחין מורסן מכל מקום וכו'. ולהלן שבת פ"ח (בד פ"ט) ה"ט שנינו: המוציא מורסן וכו' לבהמה וכו', לצבוע וכו'. והן הצבעין והפטמין[24] שכאן. ובירושלמי הנ"ל: לוקחין מורסן מכל מקום ואינן חוששין. ובר"מ הנ"ל: ואינן חוששין שמא מספיחי שביעית הוא. ופירש בפ"מ דלא נחשדו על הפסולת. והסיקו בירושלמי שלא אמרו אלא בסתם, אבל בחשוד וודאי אין לוקחין ממנו. ועיין במשנת בכורות פ"ד מ"ח ובירושלמי סוף מעשרות, נ"ב ע"א.

16—17. נבילה ואין מוכרין אותה מחרוזות וכו'. וכ"ה בכי"ע ובראב"ה הנ"ל.[25] ובד חסרה המלה „נבילה". וברוקח סי' תס"ז: בתוספת' נבילה אין מוכרין אותה וכו'. וברור שהמלה „נבילה" היא פיסקא קטועה של משנתנו (פ"ז מ"ג): שאין עושין סחורה בפירות שביעית וכו', ולא בנבילות וכו' לקח לעצמו והותיר מותר למכרן.[26] ופירשה התוספתא שאפילו אם לקח בהמה לעצמו ונתנבלה שמותר למכרה, מ"מ אין מוכרין אותה מחרוזות, כלומר, שלא יעשנה כבשר כשר, עיין להלן מכשירין ספ"א וירושלמי שקלים פ"ז ה"ה, נ' ע"ג. ועיין תשב"ץ ח"ג סוף סי' רצ"ב. ובמהר"ם הנ"ל עמ' 16: כדתני' אין מוכרין אותו מחרוזות מחרוזות, אבל בחציה או שלימה או נתח או ירך או כתף שרי. ועיין מ"ש להלן שו' 23 בשם הירושלמי.

17. אבל מוכרין אותה איברין על גבי מטות. וכ"ה בד. ובשו"ת מהר"ם הנ"ל: אבל מוכרין אותה איברים ע"ג מוטות. ובכי"ע: אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות. וכ"ה בראב"ה וברוקח הנ"ל. וגירסתנו יותר נכונה, כמפורש במשנת שקלים (פ"ז מ"ג): נמצא בגבולין אברים נבלות. חתיכות מותרות. ועיין הסיגנון במשנת ביצה פ"ג מ"ג.

18. לא יהא מביא כלבים כופרין וכו'. כלומר, לא יקנה לכתחילה כלבים כפריים[27] כדי למוכרן לגוי. וכתב בראב"ה הנ"ל: „ונ"ל דה"ט משום דאסור לגדל כלבים כופרים וחולדות הסנאים, כדאיתא במרובה (פ' א'). ומדרבנן אסור לעשות בהם סחורה דלאו למלאכתו עומד, דחשו רבנן לתקלה, שמא ישהא אותם מפני ריוח שלו וכו' ". ופירש הרב שהברייתא שלנו היא כת"ק של ר' שמעון בן אלעזר בברייתא של ב"ק הנ"ל ותוספתא שם פ"ח הי"ז. ועיין להלן ע"ז פ"ב ה"ג, וקה"ר פ"ו, י"א, וערוך ערך דבר ב'.

ועיין בב"י טיו"ד סי' קי"ז ובכנה"ג שם ומ"ש על תוספתא זו בחקרי לב יו"ד שם סי' קמ"ב

[23] עיין בפי' הראב"ף (ט"ו ע"ב) לירושלמי שם. והוא כתב שם: „והא דתנן (תרומות פ"ט מ"ד) גידולי ספיחים חולין אפילו דבר שאין זרעו כלה, שאני הני הואיל ועיקר מאכלם ע"י כן". וצ"ל בפי' הראב"ף, וכן בפירושים לתוספתא שהעתיקו ממנו: „הואיל ועיקר מלאכתם וכו'", שהרי כל אילו עיקרם לצביעה ולא למאכל.

[24] כלומר, מפטמי בהמות ועופות. ועיין גם במשנתנו שבת פכ"ד מ"ג; פסחים פ"ב מ"ז.

[25] והמגיה בשו"ת מהר"ם הנ"ל, עמ' 15, הע' ח' לא תיקן כהוגן.

[26] וכעדותו של ר"ת: דרך התוספתא באלף מקומות ליקח קצת מן המשנה לזכרון דברים. עיין לעיל, ריש עמ' 6, להלן כלאים פ"ה שו' 28—29, ועוד בכ"מ.

[27] קטנים וננסים שאינם מזיקין. עיין רש"י ב"ק פ' א'. ועיין להלן, עמ' 651, הע' 16.

(ח"א רי"ט ע"ב), ועיי"ש בס' קמ"א. ועכשיו שזכינו לאורם של כל דברי הראבי"ה אנו רואים שהוא פסק כר' יהודה במשנתנו (פ"ז מ"ד) שדווקא אם אומנותו בכך אסור, אבל אם יש לו אומנות אחרת מותר (ועיין באו"ז ח"א סי' ש"ל). ועיי"ש שהסתייע גם מפירוש הריבמ"ץ (פ"ז מ"ג) שכתב: „אסור לעשות בו סחורה. פירוש בקביעות". ופירש אליבא דהילכתא.

ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"א ובמיוחסות סי' קע"ג הביא תוספתא זו, אבל דעתו לא נתבררה שם, עיין בכנה"ג ובחקרי לב הנ"ל. ובשו"ת יכין ובועז ח"ב סי' כ"ה פסק שמותר לעשות סחורה בקוף, והסיק בסוף התשובה: ובתוספות דשביעית התירו בהדיא חולדות וחתולין וקופין. ולפנינו מפורש להפך וצ"ע.

וקיפוד. בכי"ע, בראבי"ה וברשב"א הנ"ל: וקופות, וכ"ה בתוספתא ב"ק וע"ז הנ"ל ובמדרש קה"ר הנ"ל. ובד: וקיפו', והשלימו: וקיפוד. וכן הגיה בכנה"ג (יו"ד סי' קי"ז, הגהות ב"י אות י"ב), והנכון כלפנינו.

19. ולישכר עליהן. בד: בטעות: ולירכ' (צ"ל: ולישכ', כלהלן) וכו'. ובד"ח: ולשכב. ובכי"ע, בראבי"ה כת"י (וכ"ה בשו"ת מהר"מ הנ"ל) ובשו"ת הרשב"א הנ"ל: ולשכור וכו', כלומר, להשתכר בהם. וכנראה שהתוספתא הדגישה שאסור למכרם לגוי כדי להשתכר בהם, אבל אם גבה אותם בחובו או שנזדמנו לו באופן אחר מותר למכרם (כמשנתנו פ"ז מ"ג) בשויים. ועיין להלן סה"י.

אבל מוריס וכו'. ופירשו הראבי"ה והרשב"א הנ"ל שהתירו בהם סחורה, מפני שאיסורן מדרבנן. והביאו את הירושלמי (פ"ז ה"ד, ל"ז ע"ג): ר' הושעיה נסב ויהיב בהדין מורייס. ומורייס הוא ציר שנותנין בו יין, ור' הושעי' היה לוקח אותו מן הגוים ומוכר אותו לגוים, אע"פ שהוא דבר האסור.[28]

וגבינת בית הומקי. בד ובשו"ת מהר"ם הנ"ל: בית הוניקי.[29] ובכי"ע: וגבינה ובית היניקי. ובראבי"ה כת"י הנ"ל: וגבינות בית אוניקי. וברשב"א הנ"ל: וגבנת בית הניאקי. והכוונה לגבינה הבאה ממדינת ביתיניאה. ועיין במשנת ע"ז פ"ב מ"ד הנ"ל.

20. ולישכר עליהן. בד: ולישכ' (ובד"ח: ולשכב) וכו'. ובכי"ע, ראבי"ה, שו"ת מהר"ם ורשב"א הנ"ל: ולשכור עליהם. ועיין מ"ש לעיל שו' 19.

לא יהא לוקט ירקות שדה וכו'. במשנתנו (פ"ז מ"ג): ולא יהא לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו. ודייקו הר"ש והרא"ש (הלשון בר"ש צריכה תיקון ע"פ הרא"ש) ובתוספות (סוכה ל"ט א' ד"ה וליתב) מן התוספתא כאן שאין הבדל בין לקיחה ולקיטה, ואסור ללקוט ע"מ למכור, מפני שזו היא סחורה, ומכ"ש שאסור לקנות ע"מ למכור.[30] ועיין בפי' הרש"ס, קי"ג ע"ב. ועיין מ"ש להלן בשם הראבי"ה.

ור' יהוסף אשכנזי (מובא במלא"ש) והגר"א פירשו את משנתנו שאין איסור סחורה אלא בלוקח ע"מ למכור, אבל בלוקט ע"מ למכור מותר (ולפ"ז התוספתא חולקת על משנתנו). ועיין בפאת השלחן סי' כ"ו ס"ק ב' אות ד'. ועיין בתוספ' ר"ה כ"ב א' ד"ה אלו וע"ז ס"ב א' ד"ה נמצא.

ונקטו במשנה ובתוספתא ירקות שדה, שהן מותרין משום ספחים,[31] פרט לירקות גינה (הרש"ס הנ"ל, ועיין בתיו"ט בשם הכ"מ).

[28] עיין במשנת ע"ז פ"ב מ"ד. ועיין ירושלמי תרומות פ"י ה"ג, מ"ז ע"א. וצ"ע.

[29] ואף בכ"ו אפשר עדיין לראות כיצד נתחברה היו"ד עם הנו"ן, ויצאה מ"ם.

[30] וכן נראה מדברי רב האי בס' המקח והממכר (ש"ב סי' יב–יג). ועיין ביד רמה סנהדרין כ"ו א'.

[31] עיין בירושלמי כלאים פ"ב ה"ה, כ"ז ע"ד; ב"ב פ"ה ה"א, ט"ו ע"א.

20–21. ומוכר בשוק. וכ"ה במשנתנו. ובתשובת הראבי"ה (לפי מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 16): ותני' נמי לא יהא לוקח ירקות שדה בשביעית ומוכרו בשוק, וסתם שוק היינו מעט, מדלא קתני מוכר סתם. ונראה שצ"ל שם: לא יהא לוקט וכו', וכוונתו לתוספתא כאן (עיין לעיל בסמוך שם), ולדעתו אין כאן איסור סחורה אלא אם מוכר בשוק מעט מעט,[32] אבל אם לקט באקראי ומכר את הכל בבת אחת, אין כאן איסור סחורה. ולפיכך הוכיח מכאן שאם מכר בבת אחת דברים אסורים אינו עובר על איסור סחורה בנבילות וטריפות, וכוונת רבינו לגילוי מילתא בלשון גרידא, (כלומר, מהו „סחורה") עיי"ש.[33]

21. ובנו מוכר על ידו. כלומר, אין איסור סחורה במכירתו, שהרי הוא לא לקט. ולפי' הגר"א במשנתנו, לא שנו שם הלכה זו אלא לרבותא, שאעפ"י שהבן לא לקט בעצמו, ונראה כאילו קנה מאביו ומוכר בשוק, מ"מ מותר, עיין גם בפי' ר' יהוסף אשכנזי הנ"ל. ועיין להלן פ"ו שו' 42.

21–22. אף יסכור פועלין ויכניס לתוך ביתו. וכ"ה בד (ישכור). ובכי"ע: אף ישכיר פועלים ויכניסם וכו'. ומלשון התוספתא משמע שר"ש בן אלעזר מתיר לשכור פועלין ללקט ע"מ להכניס לתוך ביתו (כלומר, שלא למכירה), ועיין בבלי סנהדרין כ"ו א'. ונראה יותר שהכוונה היא שמותר לשכור פועלין שיכניסו (ושמא צ"ל בתוספתא: ויכניסו) את הפירות שלקט בעצמו, ואין לחשוש למראית העין שנראה כאילו לוקט לסחורה. אבל לשכור פועלים (ונותן להם שכר רגליהם) ללקט אסור גם לר"ש בן אלעזר. ועיין במשנת מעשרות פ"ה מ"ה ובפירוש הרש"ס שם.

22. לקח הבכור למשתה בנו וכו'. משנתנו פ"ז מ"ד. והתוספתא הובאה באו"ז ח"א סי' ש"ל, מ"ב ע"א, ובשו"ת הרשב"א ח"א סוף סי' ש"א (=מיוחסות קע"ג), ובשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' ל'. ומדברים כאן בבכור בעל מום חי. עיין במ"ג ובמפרשים שם.

22–23. ולא צריך לו וכו'. כ"ה בד ובאו"ז הנ"ל, ובמשנתנו בהוצאות שלנו. ובכי"ע: ואינו צריך לו. ובשו"ת הרשב"א הנ"ל: ולא צרך לו, וכ"ה הנוסחא הנכונה גם במשנתנו.[34]

23. שלא ימכרנו אלא לדמיו. וכ"ה בר"ש פ"ז מ"ד. ובד ובכי"ע: אלא בדמיו. וכ"ה בריבמ"ץ, ברא"ש שם ובראשונים שהזכרנו בשו' 22. והיא היא. ומדברי הריבמ"ץ מוכח שהוא פירש שרבי אינו חולק על משנתנו אלא מפרשה. וכן מפורש באו"ז הנ"ל: כלומר, בדמיו שקנאו, שלא ירויח בו כלום. ור' לא פליג את"ק אלא מה שלא פירש ת"ק פירש רבי וכו'. ועיין גם בר"ש ובשו"ת הרשב"א הנ"ל. אבל מסתימת לשון הר"מ (פ"ה מה' בכורות ה"י) מוכח שהוא פירש שרבי חולק על הת"ק, ולדעת הת"ק אינו אסור אלא אם קנה על מנת להרויח, אבל אם קנה לעצמו ולא צרך לו, מותר להרויח. וכן בפירוש הרש"ס (קי"ג ע"ב): ובתוספתא פליגי תנאי אי שרי למכרו יותר מן הדמים שלקחו, דתניא התם ר' אומר וכו'. ובירושלמי (פ"ח ה"ג, ל"ח ע"א): טבח כהן שנתמנה לו בכור מהו מקטעתה קופדין ומזבנתא גו שוקא וכו'? כל גרמא היא אמרה דהוא אסור, שלא יהא כעושה סחורה בגופו. ומשמע מכאן שאם מוכר בבת אחת מותר להרויח בו, כת"ק כאן. ועיין בר"ש פ"ז מ"ג ובתוספ' סוכה ל"ט א' ד"ה וליתיב ובתוספ' הרא"ש שם.

ובא"ח ח"ב עמ' 213 (והובא בב"י טיו"ד סי' קי"ז): ואמרינן בירושלמי דמי שלקח חזיר

[32] עיין מ"ש להלן שו' 23 בשם הירושלמי.

[33] המו"ל שם לא העיר כלום. ופשיטא שלכאורה דברי רבינו מרפסין איגרי, ואינם ענין כלל להלכה שהוא דן בה, ובע"כ הפירוש הוא כמו שכתבנו, עיי"ש.

[34] וכ"ה בכל נוסחאות המשנה מטיפוס א'. ועיין גם במלא"ש ומ"ש בהערותי לדב"ד שהוצאתי לאור, עמ' 56, הע' 7. ועיין מ"ש להלן בכורים פ"ג הע' 96.

לצורך פועליו גרים ליתנו, ואח"כ לא נתנו לו (צ"ל: להן), כשמוכרו אינו מוכרו אלא בדמיו. ופי' רבי שמשון ז"ל במה שקנאו ולא יותר. וכנראה שהיה לפניו פסק הלכה של אחד הקדמונים שהיה מבוסס על התוספתא שלפנינו ופירוש הר"ש הנ"ל (והחילוף בין ירושלמי ותוספתא רגיל אצל הקדמונים). ולעצם דין זה עיין בכנה"ג יו"ד סי' קי"ז הגהת ב"י אות כ'.

23—24. לולבי האלה והבטנא והאטדין והאדל וכו'. בכי"ע: והעיטורין והאדל וכו'. ובס' האגור לר"ש ג'מע (סה"י לכבוד גרעץ עמ' 18) ערך אדל: בתוס' שביעית פ"ה לולבי האלה וכו' (עיי"ש סוף הערה י"ג), כגי' כי"ו. ובפי' הרש"ס (ק"י ע"א) ובפ"מ פ"ז ה"ו: והעדל. ובמשנתנו (פ"ז מ"ה): לולבי האלה והבטנה והאטדין וכו' אין להם ביעור ולדמיהם ביעור אבל לעלין יש ביעור. והאילנות הללו ידועים, ונזכרו במקרא. ואדל (או עדל) שבתוספתא כאן פירש הגאון (פיה"ג לטהרות עמ' 144): „לולבי זרדים של אדל (משנת עוקצין פ"ג מ"ד), א' ד' (איכא דאמרי) עדל, מצאתי בספרי רפואות שמפרש כל שם עשבים בלש' יוני ובלש' ארמי, עדלא דמי לפוגלא (כלומר, לצנון) וכו'". והסורים מתרגמים λεπίδιον, אדלא, והוא lepidium latiforum (לעף פלורה ח"א עמ' 505), ובעברית: שחליים גבוהים (עיין מגדיר צמחי א"י עמ' 163).

ובמשנתנו (עוקצין פ"ג מ"ד): לולבי זרדים ושל עדל וכו', אינן מטמאין טומאת אוכלין עד שימתוקו. ופי' הר"מ: והרבה בני אדם כובשין אותם במים ומלח ואוכלין אותן חיים. וכן בירושלמי (פ"ז ה"ב, ל"ז ע"ב): שאין קדושת שביעית חלה עליהן עד שימתקו. ופירש הרש"ס (ק"י ע"א): דלא מיקרי אוכל עד שיכבשום ביין וחומץ וימתקו וכו'.[35] ועיין מ"ש להלן מע"ש פ"א שו' 38 ד"ה עד.

24. ר' מאיר או' ללולבין עם העלין אין ביעור. וכ"ה בד, וכן העתיק בפ"מ פ"ז ה"ו. אבל בכי"ע: לולבין וכו' יש להן ביעור. וכן ברש"ס (ק"י ע"א): ר"מ אומר עלים עם לולבין יש להן ביעור. ומלשון התוספתא „ללובין עם העלין" (ולא: ללולבין ועלין) מוכח שהעלין הם יחד עם הלולבין. ומכיון שאין קדושת שביעית חלה עליהן אלא אם כן כבשן (עיין מ"ש לעיל) הרי בהכרח שהפירוש הוא שכבשן יחד. וכן מפורש בירושלמי (פ"ז סה"ו, ל"ז ע"ג): עלין שכבשן עם לולבין. אית תניי תני בין אילו ובין אילו יש להן ביעור וכו'. ובפי' הרש"ס שם (קי"ז ע"א): ובתוספתא גרסינן דהאי סברא דיש להן ביעור היא דר"מ.[36] וממשיך הירושלמי: מ"ד [יש להם ביעור, ר' אליעזר, מ"ד] אין להן ביעור, ר' יהושע[37] וכו'. ונמצא שתנא זה סובר כר' אליעזר (פ"ט מ"ה) שאוכלין על הראשן, וכאן אוכלין על העלין, וכשכלו מן השדה צריך לבער אף את הלולבין.[38] ושמא המחלוקת היא בכל דבר שיש לו ביעור המחובר לדבר שאין לו ביעור, עיין היטב בירושלמי פ"ה ה"ג, ל"ה ע"ד, ובמפרשים שם. ועיין במשנתנו פ"ט מ"ו. ועיין להלן שו' 26 ומש"ש, ומ"ש להלן פ"ז סוף שו' 53, ופשיטא שיש לחלק.

25. וחכמים או' לעלים עם הלולבין יש ביעור. וכ"ה בד ובפ"מ הנ"ל. אבל בכי"ע: עלים עם לולבין אין להם ביעור. וכן מעתיק בפי' הרש"ס (ק"י ע"א). וקצת נראה שזו היא הגירסא הנכונה, וברישא נקטו לולבין עם עלין (כסדרן של כל הנוסחאות כאן, ולא כסדר הרש"ס) מפני שהעלים הם הגורמים לבעור, וכאן נקטו עלים עם לולבין מפני שהלולבין

35 ועיי"ש שהוכיח כן אף מן התוספתא בעוקצין. ועיין מ"ש בתסה"ר ח"ד, עמ' 187.

36 עיין מ"ש לעיל בשמו שגרס כגי' כי"ע. ולפי גירסת כי"ו וד כאן תנא זה סובר כחכמים.

37 ועיין גירסת הרש"ס שם. וכנראה שהגיה ע"פ פירושו במשנה שם.

38 עיין ברש"י ובתוספ' פסחים נ"ב א', וכפשוטה של הברייתא בתו"כ (בהר פ"ג ה"ה, ק"ו ע"ג) שהביאו בתוספות שם.

הם הגורמים שלא יהא להם ביעור.[39] והגי' הנכונה היא איפוא בין ברישא ובין בסיפא בכי"ע, המקויימת בעיקרה אף ע"י הרש"ס.

ובירושלמי הנ"ל: ואית תניי תני בין אלו ואלו אין להן בעור. ובפי' הרש"ס שם: ובתוספתא גרסינן דהאי סברא רבנן היא (כגירסתו לעיל וכגי' כי"ע). ומפרש הירושלמי שתנא זה סובר כר' יהושע (פ"ט מ"ה) שהולכין אחרי האחרון, וכל זמן שלא כלה מינו של האחרון אוכלין אף את הראשון.

ר' שמעון או' ללולבין אין ביעור וכו'. וכ"ה בד ובפ"מ ובר"ש סיריליאו (ק"י ע"א, ועיי"ש קי"ז ע"ב) הנ"ל. ובכי"ע חסרות בטעות המלים „ר' שמעון אומר". ובירושלמי הנ"ל: מ"ד עלין יש להן ביעור, לולבין אין להן ביעור, רבן גמליאל. כלומר ר"ג במשנתנו פ"ט מ"ה. ולכאורה הוא בניגוד לדעת ר' שמעון במשנה הנ"ל ששנתה: ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור, והוא חולק שם על ר"ג. אבל עיין בפיה"מ להר"מ, בריבמ"ץ ובר"ש שם, ומוכח שלא נחלק ר"ש אלא בירקות, מפני שלדעתו הם כולן מין אחד, אבל אינו עניין לכאן שאנו עוסקים באילנות[40] (ולעניין בעור גם עדל אינו כירקות, עיין להלן). ועיין מ"ש להלן בסמוך.

26. מפני שנשרו מאביהן. וכ"ה בד ובר"ש סיריליאו (ק"י ע"א). וכן בפ"מ הנ"ל: מפני שנושרו מאביהן. וכן בכי"ע: מפני שנשרו מאיביהם. ולכאורה טעם זה תמוה, שהרי לפי פירוש הירושלמי כל המחלוקת היא אם הולכים אחרי הלולבים או אחרי העלים, וכ"ע מודים שיש ביעור לעלין כשהן לבדן. ובמשנתנו (פ"ז מ"ה): אבל לעלין יש ביעור, מפני שנושרין מאביהן. ברם מלשון התוספתא „שנשרו" מוכח שאין כאן טעם לחיוב הבעור בעלין בדרך כלל, אלא שכאן הם מתבערין מפני שכבר נשרו מאביהן בשעת הכיבוש. ושמא פירושו שאם העלין מחוברין ללולבין אף ר"ש מודה שאין להם בעור, מפני שהן בטלים לגבי הלולבין, אבל כשנשרו מאביהן חל עליהם דין עלין, וממילא אם נכבשו יחד כל אחד מתבער כדינו וכשיטת רבן גמליאל במשנתנו (פ"ט מ"ה). ולפי מה שכתבנו לעיל (סוף שו' 24), אף כאן הפירוש הוא שהמחובר שדרכו לישור מאליו אינו נגרר אחר אביו. ולאו בכבוש עסיקינן.

27. או שיצאו משביעית למוצאי שביעית. וכ"ה בד, בר"ש סיריליאו (ק"י ע"א) ובפ"מ הנ"ל. ובכי"ע חסרות המלים „למוצאי שביעית".

נידונין כאילן. כלומר, שהולכין בהם אחר חנטה, ואם יצאו מששית לשביעית מותרין, ואם יצאו משביעית למוצאי שביעית אסורין. ובירושלמי (פ"ז ה"ו ל"ז ע"ג): תני וכולן שנכנסו מששית לשביעית ששית, חוץ מן העדל מפני שהוא כירק. ר' אבהו בשם ר' יוחנן לית כאן מששית לשביעית ששית אלא שביעית.[41]

27—28. חוץ מן האדל וכו'. בר"ש סיריליאו ובפ"מ הנ"ל: מן העדל, וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ובאדל הולכים אחרי לקיטתו כירק. ועיין בפי' הר"ש סיריליאו, קט"ז ע"ב.

29. שיש לקטף שביעית. בכי"ע: שיש לקט בשביעית, וצ"ל: שיש לקטב שביעית. והכתיב „קטב" גם בכמה נוסחאות של משנתנו (פ"ז מ"ו) וכ"ה בר"ש שם בד"ר, עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה ריש עמ' 1223. וכן סתמה משנתנו הנ"ל, אבל ר"ש חולק שם וסובר: אין לקטף שביעית, מפני שאינו פרי. ועיין ירושלמי כאן ספ"ז (וערלה

---

[39] ועיין בהגהות הגר"א שהפך את הסדר, וגרס בדברי ר"מ „לעלים עם הלולבין" ובדברי חכמים „ללולבין עם העלים", והוא לפי גירסת כי"ו וד, אבל לפי גירסת כי"ע והרש"ס אין צורך בהגהה. ופירוש רבינו מקויים בעיקרו ע"י גי' כי"ע והרש"ס.

[40] ולמין אחר אין ביעור כלל.

[41] כלומר, הירושלמי מגיה את הברייתא, ונותן עליהם אף חומרי שביעית, עיי"ש להלן בירושלמי. ועיין במה"פ שם ומ"ש לעיל ספ"ד.

פ"א ה"ו, ס"א ע"ב) ובבלי נדה ח' ב'. ואפשר שר' יהודה הבשם העיד (עיין גם להלן חולין פ"ג ה"ז) כן לפני ר"ע בשעה שסדר את ההלכות לתלמידים (להלן זבים פ"א ה"ה) והכריע כר' יהודה הבשם מפני שהעיד באומנותו.[42] ואשר לשרף הקטף הרי מפורש בירושלמי (יומא פ"ד ה"ה, מ"א ע"ד) ובבבלי (כריתות ו' א') שהוא צרי. וכבב"ר פצ"א, י"א: צרי בלסם קטף, והוא כפירוש הר"מ בפיה"מ כאן שקטף הוא אפרסמון, אבל בכל כתה"י חסרה שם המלה „בלסם" (עיין בהוצאת אלבק עמ' 1135). ועיין מה שהאריך בזה ר"ע לעף פלורה ח"ג עמ' 390 ואילך, ולדעתו קטף הוא Styrax officinalis, ואף הוא עץ בושם יקר.

עלה זתים ועלי קנים ועלי חרובין וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' שמיטה הט"ז. ובמשנתנו (פ"ט מ"ו): עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן. ולפ"ז עלי קנים יש להם בעור. אבל בירושלמי שם (פ"ט ה"ו, ל"ט ע"א): ר' אבין בשם ר' יוחנן לית כאן עלי קנים, אלא עלי גפנים, עלי קנים אין להן ביעור. ותני כן עלי קנים ועלי האוג ועלי חרובין אין להן ביעור מפני שאין מינן כלה.[43] ובבבלי (סוכה מ' א'; ב"ק ק"א ב'): עלי קנים ועלי גפנים[44] וכו' יש בהן משום קדושת שביעית. ופירושו שצריך לנהוג בהם כפירות שביעית (לא לסחורה וכו').

30. הוורד חדש שכבשו בשמן ישן וכו'. משנתנו פ"ז מ"ז, והתוספתא מוסיפה: והשמן מותר, ומכאן שמדברים כאן בוורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית, ולפיכך מותר השמן. ועיין ריבמ"ץ פ"ז רמ"ז וירושלמי ספ"ז. ופירשו המפרשים שאין כח בוורד חדש ליתן טעם בשמן ישן אלא אם כן שהה בו זמן מרובה.

31. ישן בחדש חייב וכו'. וכ"ה במשנתנו, ופירשו וורד של שביעית בשמן של שמינית, וכאן כבר נתחייב הוורד בבעור, וישן בשמן חדש פולט את טעמו בקלות. ולפיכך הכל אסור, כבמשנתנו שם.

32. ילקט את החרובין. וכבר העירו בריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש (פ"ז מ"ז) שהברייתא סותרת את משנתנו, ששנתה: חרובים חדשים שכבשן ביין ישן וכו' חייבין בבעור, ועיי"ש שנדחקו ליישב את הסתירה, ועיין בפיה"מ להר"מ. ובירושלמי ספ"ז: הכא את אמר ילקט את הוורד. וכה את אמר חייב בביעור. ושמא קושית הירושלמי היא מחרובין על וורד, שבוורד מלקט, ובחרובין חייב בבעור. ומתרץ: ר' אבהו בשם ר' יוחנן תרין תניין אינון. כלומר, הת"ק באמת אינו מחלק בין וורד ובין חרובין, כתוספתא שלנו, ודין החרובין נשנה במשנתנו ע"י תנא אחר שחולק גם על וורד.[45]

33. חבילי אזוב והסיאה והקורנית וכו'. עיין בתוספתא שבת פי"ד (בד פט"ו) הי"ב ובבבלי שם קכ"ח א'. ובמשנתנו (פ"ח סמ"א) נתבאר שהמינים הללו אם

[42] עיין להלן עדיות פ"ג ה"א ומ"ש בתסד"ח ח"ב, עמ' 184.

[43] בנוסח הרש"ס שם (קנ"ב ע"ב): ותני כן עלי קנים ועלי זיתים ועלי האוג וכו'. והוסיף הרב „עלי זיתים" ע"פ התוספתא כאן וע"פ הר"מ הנ"ל. ועיין גם במלא"ש פ"ט מ"ו, והעתיק ע"פ הרש"ס, אלא שציין שמקור הברייתא הוא בתוספתא. ועיין מנחות נ"ג ב' וביד איתן על הר"מ הנ"ל.

[44] ומה שפירש"י ב"ק שם שאם גבבן לעצים אינו חייב לבער, לא נקט כן אלא משום עלי גפנים, אבל עלי קנים בין כך ובין כך אין להם בעור. ועיין מ"ש הגרי"ז ראזין בצפנת פענח רפ"ב מה' שביתת עשור. ולא זכיתי לרדת לסוף דעתו, שהרי רש"י בסוכה כתב מפורש: לאכילה. למאכל בהמה. ומקור הר"מ (פ"ב ה"ו שם) הוא לא בתוספתא כדעת הרב הנ"ל אלא בבבלי יומא פ"א ב', כגי' הר"ח שם, וכמו שהעתיק הרב המגיד במקומו. ועיין ירוש' שבועות פ"ג רה"ג, ל"ז ע"ג (וציין לו בצפנת פענח שם). ואף שאינם מאכל אדם, הרי אף מאכל בהמה חייב בבעור. ולא הבינותי למה ציין הרב הנ"ל לירושלמי שהבאנו בפנים. ועיין בהגהות הרש"ש ניטין י"ט א' ד"ה ר' יה"ג.

[45] ומ"ש בירושלמי אח"כ: א"ר זעירא יכיל אנא פתר וכו', חזר לפרש את הרישא נרידא, ולפיכך חזר ומזכיר: יכיל אנא פתר להון (צ"ל: להין, לאהן) וורד וכו'.

לקטם לעצים הרי הם כעצים. ובירושלמי (פ"ז סה"ב, ל"ז ע"ב): התיבן הרי הסיאה והאזוב והקורנית שלקטן לעצים אין קדושת שביעית וכו'. הסיאה צתרה. איזוב איזובא. קורנית קורניתא. וכן בבבלי שבת הנ"ל בארו שסיאה היא צתרא,[46] כלומר, צתרה ורודה.[47] ועל קורנית אמרו בבבלי שהיא חשא,[48] קורנית מקורפפת.[49]

33–34. אין מסיקין בהן וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות. וכנראה שצ"ל להפך: מסיקין בהן. למאכל בהמה אין מסיקין בהן. וכמו שהגיהו המפרשים. וכן מוכח מכל המקורות שהזכרנו לעיל. ופירשו בירושלמי הנ"ל: למאכל בהמה, כלומר, שאפילו לקטן לעצים ואח"כ חשב עליהן למאכל בהמה אין מסיקין בהם. ועיין בתוספ' שבת קכ"ח א' ד"ה הכניסן.

34–35. אף קלחין של בין השלחין שיבשו וכו'. ופירושו שאעפ"י שלקטם כשהם יבשים,[50] והם פטורים מן המעשרות אף בשאר שנים, מפני שהם כעצים (עיין ירושלמי מעשרות פ"א סה"א, מ"ח ע"ד), מ"מ כבר חלה עליהם קדושת שביעית, ואין מסיקין בהם מפני שהם אסורים בהנייה אחר הבעור. ועיין להלן פ"ז שו' 54 ואילך ומש"ש.

35–36. חציר וירקות שדה שליקטן להטין בהן אין רשיי וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: שליקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן. וכצ"ל לפנינו: רשיי וכו'. ובירושלמי (פ"ז ה"ב, ל"ז ע"ב): אין לך מיוחד לבהמה אלא חציר בלבד. ושלקטו[51] לחטן בו מותר לחטן בו. ותני כן[52] חציר וכל שאר ירקות[53] שלקטן (כ"ה בכי"ר) לחטן בהן מותר לחטן בהן. חישב עליהם לאכל אדם[54] אסור לחטן בהן. תני בר קפרא מותר לחטן בהן, ואסור ללות[55] מהן. כלומר, מותר לטנן וללחלח בהן חטים (עיין מכשירין פ"ג מ"ה), אבל אסור לסחוט אותן כדי שילותתו החטים, עיין בירושלמי פסחים (פ"ג סה"א, ל' רע"א) ומ"ש בהירושלמי כפשוטו עמ' 416. ועיין מ"ש להלן בהערה 56.

36. למאכל בהמה רשיי להטין בהן. וכ"ה בד. אבל בכי"ע לנכון: אין רשאי להטין בהן. וכן מפורש בירושלמי הנ"ל בנוסח הרש"ס.[56]

37. עידית שלקטה וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: העירית שלקטה וכו'. וכבר הוכיח עמנואל לעף (פלורה ח"ב עמ' 153 ואילך) שהכוונה לצמח asphodelus, ובסורית עירונא. וצמח זה לכל סוגיו נפוץ מאד בא"י (עיין מגדיר לצמחי א"י עמ' 71 ואילך).

נתנה תחת הכר וכו'. הסופר הרומי פליניאוס[57] כותב בשם ניקנדר[58] שהיו

---

[46] Satureia thymbra, עיין לעף פלורה ח"ג, עמ' 103.

[47] עיין מגדיר לצמחי א"י, עמ' 309.

[48] thymus capitatus, עיין לעף הנ"ל, עמ' 77.

[49] עיין מגדיר הנ"ל. אבל הראובני (תרביץ שכ"ג, תשי"ב, עמ' 61 ואילך) האריך בדברים של טעם והסיק שקורנית היא Calamintha, והיא ממיני המנתה, עיי"ש. ועיי"ש, עמ' 63 מ"ש על סיאה.

[50] ונקט בין (בית) השלחין, מפני שדרך הקלחים להתייבש בו, אם אין משקין אותו.

[51] כ"ה בכי"ר. ולפנינו: ושלקחו.

[52] כ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס.

[53] כנראה שצ"ל: ירקות [שדה], כמו בתוספתא.

[54] וכ"ה אף בכי"ר. אבל בנוסח הרש"ס: למאכל בהמה.

[55] כ"ה בכי"ר. ולפנינו וכן בנוסח הרש"ס: ללוות.

[56] ושמא אין צורך לתקן את הגירסא בכי"ו ובד, והפירוש הוא שאסור ללקוט חציר וירקות שדה להטן בהם, ואם לקטם לכך נותנים עליו חומרי מאכל אדם ואסור להטן בהם. אבל אם לקטם למאכל בהמה מותר להטן בהם, וכשיטת בר קפרא בירושלמי הנ"ל (לפי גירסת הרש"ס ברישא, עיין הערה 54), והטעם הוא מפני שאף אחר הטינון הם ראויים למאכל בהמה ואינו מפסידם בכך.

[57] תולדות הטבע סכ"ב פכ"ב סי' ל"ב.

[58] *Theriaca* חרח 540 ואילך.

מפזרים עירנית תחת [המשכב] בשעת השינה, כדי להבריח את הנחשים (עיין לעף הנ"ל, עמ' 153).

38. תבן של שביעית אין נותנין אותו וכו'. בכפו"פ פמ"ז, עמ' תרמ"ב: אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שראוי למאכל בהמה,[59] ואין נותנין אותו לתוך כר או טנא (צ"ל: טיט), וכדאיתא בתוספתא פ"ה. ובפי' הר"ש סיריליאו (צ"ז ע"ב): משום דתניא בתוספתא אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה. וכן הוא מעתיק אף להלן שם (קל"ח סע"א). וכנראה שהרב לקח מבעל כפו"פ וחשב שהכל הוא מן התוספתא. אבל בפ"ט (קנ"ב ע"א) העתיק כלפנינו, והביא שם גם את דברי הרמב"ם. ובירושלמי (פ"ט ה"ז, ל"ט ע"א): תבן של שביעית אין שורין אותו בטיט. שרייו[60] בטיט בטל, והוא שגבלו. תבן של שביעית אין נותנין אותו בכר. נתנו כבר בטל. והוא שישן עליו. וברמ"ב פ"ה מה' שמיטה הכ"ג פסק כתוספתא, ולא הזכיר את ההגבלות שבירושלמי, שדווקא אם גבל בטיט וישן על הכר. ועיין בהשגות שם.

39. אם נתנוהו אחרים וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע (בלי המלה „אם"). ובפירוש הרש"ס (קנ"ג רע"ב): בתוספתא קתני נתנהו אחרים, דהיינו גרים דלא נצטוו על השביעית. ומלשון התוספתא משמע שדווקא אם נתנוהו אחרים הרי הוא כמבוער, אבל אם נתנו הוא קנסינן ליה, ואסור ליהנות ממנו. אבל בר"מ הנ"ל: ואם נתן ה"ז כמבוער. ועיין בכפו"פ פמ"ז עמ' תרמ"ב, וכנראה שהעתיק את לשון הר"מ, ולא את לשון התוספתא. ועיין גם בסמ"ג עשין קמ"ח, ר"ה רע"ג.

39—40. תנור שהסיקו בתבן ובקש וכו'. כפו"פ פמ"ז עמ' תרמ"ג, וכן פסק הר"מ בספ"ה מה' שמיטה, וכ"ה בסמ"ג הנ"ל. וכבר תמהו על הר"מ במהרי"ק ועוד, ושאלו מאי שנא ממשנת שביעית ספ"ח: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה וכו'. וברש"ס (קל"ט ע"א) כתב: ונ"ל דהרב ז"ל מפרש דהתוספתא בהסיקוהו ישראל קאמר, ומתניתין בהסיקוה גוים, והוי דומיא דאין נותנין את התבן לתוך הכר ואם נתנוהו אחרים (לעיל בסמוך) דהיינו גוים הרי הוא בטל. ועיי"ש צ"ז ע"ב, קל"ח ע"ב.

ברם בירושלמי שם (ספ"ח, ל"ח סע"ב) מפורש: הדא דתימא באילין דומסייא, ברם באילין פריבטה אסור. ולפ"ז מבורר שלא התירה המשנה אלא במרחץ צבורי, שהגויים מסיקים בשביל עצמם ובשביל גוים אחרים, אבל במרחצאות של יחידים אסור, מפני שחוששים שמא יפסיד תבן של שביעית בשביל ישראל. ולפיכך אסרו לאדם חשוב לרחוץ אפילו בדימוסייא שמא יפסיד בשבילו במיוחד מפני חשיבותו. וכן יוצא מהמשך הירושלמי שלא הכל מן הגורם לאסור על ישראל מים של רבים (גם בע"ז). ועיין בפאת השלחן סכ"ה סק"ו.

וברדב"ז על הר"מ הנ"ל תירץ שאצל מרחץ אדם נהנה מהחמימות של העצים עצמם, והוי ליה כמלוגמא, והרי מותר לעשות מלוגמא ממאכל בהמה (משנתנו רפ"ח), אבל בתנור שהסיקוהו אינו נהנה מן העצים עצמם. ועיין בח"ד.

40. מוכרין אוכלי אדן ואוכלי בהמה וכו'. וכן בירושלמי (פ"ז ה"ג, ל"ז ע"ב): התנינן מוכרין אוכלי אדם וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' שמיטה הי"ב.

41. אוכלי בהמה ליקח מהן אוכלי בהמה וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל:

[59] הוא לשון הר"מ פ"ה מה' שמיטה הי"ט ע"פ משנתנו פ"ט מ"ז. ועיין ברדב"ז שם ופ"ד סה"ד. ודבריו צ"ע, שהרי הר"מ (בפ"ד שם) פסק כירושלמי שאין איסור ספחים על תבן, אבל בוודאי שיש בהם משום קדושה, ואסור לשורפו. וכן מפורש בהשגות שם, ואף הר"מ מודה בה, עיין במהרי"ק ובכ"מ במקומו. ברם לפני הרדב"ז לא היתה השגה זו בספרי הר"מ, והיא נדפסה בראשונה בר"מ ד"ו שלי"ד ע"פ דברי הכ"מ. ומרן העתיק מן המהרי"ק.

[60] כצ"ל. ולפנינו בטעות: שרייו. ובכי"ד שריין. ובנוסח הרש"ס: שראו.

אבל לא אוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי בהמה.[61] והטעם הוא שע"י המכירה כבר ניתקה מן הכסף הקדושה הראשונה, וחלה עליו קדושת שביעית סתם, ואין קונין בכסף שביעית אוכלי בהמה. עיין מ"ש לעיל סוף שו' 10.

42—43. **פירות שביעית אין מאכילין וכו'.** ר"מ פ"ה מה' שביעית ה"ה.

44—45. **אין מחייבין אותו להחזירה וכו'.** במיוחס להר"ש תו"כ (בהר פ"א ה"ז, ק"ב ע"ב): ובתוספתא הלכה הבהמה תחת התאנה ואכלה מאליה אין מחייבין אותה (צ"ל: אותו) להחזירה, שנאמר ולבהמתך ולחיה וגו'. וכ"ה בר"מ הנ"ל. ועיין בכפו"פ פמ"ז עמ' תרמ"ב. והקראי בשייצי (אדרת אליהו, שמטה ויובל, ח' רע"א) העתיק [מהר"מ הנ"ל]: הלכה הבהמה מאליה ואכלה מהם אין מחזירים אותה, שנ' לבהמתך וכו'. אבל רבינו פסק כלשון התוספתא שאין מחייבין אותו להחזירה, אבל בוודאי שמותר להחזירה, אעפ"י שכתוב ולבהמתך ולחיה. ועיין בתוספ' סוכה ל"ט ב' ד"ה בד"א, יבמות קכ"ב א' ד"ה של, ושטמ"ק ב"מ נ"ח א'.

46. **מאכילין את אכסניא פירות שביעית וכו'.** וכ"ה בד. וכ"ה בר"מ פ"ה מה' שמיטה סהי"ג ובכפו"פ פמ"ז עמ' תרנ"ג (והעתיק את לשון הר"מ). אבל בכי"ע: **אין** מאכילין אכסניין פירות שביעית וכו'. ובספרא בהר פ"א ה"ז: ולשכירך מן הגוי. ולתושבך מן הגוי. הגרים עמך לרבות את האכסניא. ובמיוחס להר"ש שם (ק"ב ע"ב): „ולאכסניא. ישראל העובר ממקום למקום. והא דתניא בתוספתא **אין** מאכילין לאכסניא פירות שביעית ולא את הנכרי ולא את השכיר (והיתה לפניו גירסת כי"ע), היינו אכסניא המוטלת עליו שחייבים למלך לפרנסם". כלומר, בכגון דא הרי פורע חובו מפירות שביעית. ברם בירושלמי (דמאי רפ"ג, כ"ג ע"ב, והעיר עליו בח"ד כאן): כהדא דתני הגרים עמכם לרבות את האכסנייא. ר' לעזר אומר זו אכסניא של גוי. ולפ"ז מפורש שאף באכסניא של גוי מותר להאכילם פירות שביעית.

וגירסת כי"ו וד נראית נכונה, ואכסניא כאן פירושו חיל המלך[62] שהיו גרים בבתי היהודים יחד עם היהודים,[63] ומותר להאכילם פירות שביעית, מפני שהם כבני ביתו (עיין להלן), וכן משמע מסידור לשון הר"מ הנ"ל.[64] ועיין מ"ש להלן בסמוך.

46—47. **ואין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר וכו'.** וכ"ה בד ובר"מ ובכפו"פ הנ"ל ובסמ"ג עשין קמ"ח (ר"ה ע"ב). ובכי"ע: ולא את הגוי וכו', וכ"ה במיוחס להר"ש לתו"כ הנ"ל. וזהו לפי גירסתם שגרסו לעיל: אין מאכילין לאכסניא וכו', ואין צורך לחזור ולכתוב „ואין מאכילין". ופירושו שאין מאכילין את הגוי פירות שביעית כשאינו בן ביתו, ואין גר אצלו, וכן מפורש בתו"כ בהר פ"א רה"ו: לכם ולא לאחרים. ובמיוחס להר"ש שם: ולא לאחרים. שאין נותנין פירות שביעית לנכרי, אפילו לאכילה, אם אינו שכירו ולקיטו, או לאכסניא של מלך שהם עליו כדלקמן.

47. **ואם היה שכיר שבת וכו'.** ר"מ וכפו"פ וסמ"ג הנ"ל.

48. **או שקצצו מזונותיו עליו וכו'.** וכ"ה בד. ובכי"ע: או שקצץ מזונותיו עליו וכו', ופירושו שקצץ שיאכל אצלו סתם.[65] וכן בר"מ הנ"ל: או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו.

[61] כ"ה בר"ש פ"ז סמ"ב ובנוסח הרש"ס (קי"א ע"ב). ולפנינו בטעות: אבל לא אוכלי בהמה אוכלי בהמה ליקח בהן וכו'.

[62] וכן קראו ביונית של הזמן ההוא לחיילות שהיו מאכסנים אותם בבתי התושבים.

[63] עיין ירושלמי עירובין פ"ו ה"ב, כ"ג ע"ב; שם סה"ד, כ"ג ע"ג. ועיין מ"ש בצופה האנגלי סדרא חדשה חל"ו, עמ' 355, הע' 193 ועמ' 354.

[64] ועיין בפאת השלחן סי' כ"ד ס"ק י"ח אות נ"ח.

[65] ולא קצץ לו סכום ידוע, שאם קצץ לו סכום ידוע הוי ליה כפורע חובו בדמי שביעית.

49. אין בית דין פוסקין לאשה וכו'. בר"מ הנ"ל הי"ד: אין ב"ד פוסקין לאשה פירות שביעית (כלומר, כשבעלה אינו לפנינו) מפני שזה כמשלם חוב מפירות שביעית, אבל ניזונית היא משל בעלה. ועיין מ"ש בפאת השלחן סוף סי' כ"ד, ומ"ש בפירושי להלכות הירושלמי להר"מ כתובות עמ' נ"ח אות פ'.

50. ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד וכו'. כלומר, מכיון שספחים אינם עולים בצפיפות, הרי דרכם להתלש ביד, ואסור לעשות כן בשביעית. ובר"ח פסחים (נ"א ב', וממנו בערוך ערך ספח): מיהו כי מעיינת ביה בקצירת ספיחים חלקו (כלומר, ר"ש וחכמים, עיין בבבלי שם) כדתניא ספיחי שביעית[66] אין תולשין אותן ביד וכו', מר סבר גזרינן ומר סבר לא גזרינן. וכבר העיר ביחוסי תנו"א (הנ"ל בהערה 66) שהדברים סתומים. וקשה לעמוד על כוונת רבינו. ומתוך דבריו משמע שלר"ש לא גזרו אם הוא מלקט את הספחים בשינוי (עיין בתוספ' ר"ה ט' א' ד"ה וקציר ור"מ פ"ד סה"א), וכשגער באחד ממלקטי ספיחין (עיין בר"ח לעיל שם) נזף בו על שליקט ביד, וע"ז השיב לו המלקט: ולית אנת דשרי וכו'. ומכאן שפירש שהלכה זו היא בשביעית עצמה. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ב ס"ק ב' אות ב'.

ובר"מ פ"ד מה' שמיטה ה"ה: ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה, ואין תולשין אותן ביד וכו'. וכבר העירו המפרשים שם, שדייק כן מן הסיפא ששנתה: אבל חורש הוא וכו', ומכאן שבמוצאי שביעית עסיקינן. ועיין מ"ש להלן.

אבל חורש כדרכו וכו'. וכ"ה בד, בר"ח ובערוך[67] הנ"ל. וכן בכי"ע ובר"מ הנ"ל: אבל חורש הוא כדירכו (בר"מ: כדרכו). ופירושו שבמוצאי שביעית חורש הוא כדרכו אעפ"י שנהנה מהם, שהם מזבלים את שדהו, ולא עוד שאין לחשוש שמא יצמחו, ואם צמחו אח"כ במו"ש מותרין, כמשנת תרומות פ"ט מ"ד.

ובדרך שמא ואולי הייתי מגיה: אבל חולש בחרבו,[68] כלומר, כורת[69] בחרבו, דהיינו בשינוי.

[66] וכ"ה בערוך בכל כתה"י. וביחוסי תנאים ואמוראים ערך ר' יוחנן בן אלעזר מעתיק בשם הערוך בט"ס: ספיחי ספיחית.

[67] כ"ה בד"ר ובשני כת"י תימן (אדלר 344, 348). וכן העתיק משמו בס' יחוסי תו"א הנ"ל. ובערוך מר' פירו ואילך, וכן בכ"י קהוט: אבל תולש כדרכו. וכן בגליון כתה"י הנ"ל: נ"א תולש. ועיין מ"ש להלן הע' 68 (שהגהנו: חולש). ועיין בפאת השלחן סי' כ"ב ס"ק ב' אות ב' שהאריך לפרש את שיטת הערוך ע"פ נירסא זו.

[68] הגהה קלה מאד ע"פ האותיות (וקצת סיוע להגהה זו מגי' הערוך, עיין לעיל הע' 67). ובמשנתנו פ"ח מ"ו: תאנים של שביעית אין קוצין (בערוך ערך קץ א': קוצצין) אותן במוקצה, אבל קוצה (נ"א: קוצץ) אותם בחרבה. ופי' בערוך (ערך חרב ב') שחרבא הוא סכין. ועיין בס' משנה ראשונה במקומו. ולפ"ז היא ממש ההלכה שלפנינו, אלא ששם בתאנים, וכאן בתבואה. ופי' הערוך נתקבל ע"י רוב הראשונים. עיי"ש בריבמ"ץ, בר"ש, בפי' לתו"כ המיוחס להר"ש, ק"ב ע"א ועוד. ועיין מ"ש לעיל דמאי, עמ' 194, שו' 8, וכנראה שאין הפירוש שוה בכל המקומות.

[69] עיין חולין י"ז ב': דמורשא קמא מחליש וכו' חורפא דסכינא מחליש, מורשא בזע. שם: מ"ח א': סכינא דחליש פומיה. ובר"ג שם: כלומר, סכינא חריפא. עיין עה"ש ערך חליש. ובמכילתא בשלח, עמלק ספ"א, עמ' 181: ויחלוש יהושע וגו' לפי חרב. ר' יהושע אומר ירד וחתך ראשי גבורים וכו' בשורות המלחמה. ונ"ל שהפועל חלש שמש אצלם ככריתת ראשי השבולים, ולפיכך דרש ר' יהושע מה שדרש. וכן יוצא מדברי הפסיקתא רבתי פי"ב, הוצ' רמא"ש נ' סע"ב: וישרש יהושע אינו אומר כן (=כאן), אלא ויחלוש יהושע את עמלק, כזה שחולש ומשתייר. הרי לך שחולש הוא בניגוד לעוקר ומשרש. וכן בסוף הפיסקא שם (נ"ג ע"א): אנו מוצאים שביקש יהושע למחות את זכר עמלק שנאמר ויחלוש וכו', אמר הקב"ה חייך עד עכשיו שאול המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתו של עמלק וכו'. ועיין בפירש"י בחומש שם שפירש את דברי המכילתא שהכוונה שכרת את ראשי הגבורים בלבד והשאיר את החלשים, אבל מדברי הפסיקתא ראינו ש,חלש' הוא בניגוד ל,שרש' (ושמא תרתי

ובשביעית עצמה עסיקינן (עיין בתוספ' ר"ה ט' א' ד"ה וקציר וברמ"מ פ"ד מה' שמיטה סה"א). והואיל והסופרים לא הבינו את פירושו של „חולש" תקנו חורש בתוספתא ותולש בערוך, עיין הע' 67.

50–51. ובהמה רועה וכו'. כלומר, בשביעית, ולעיל שו' 44 דברנו בפירות, וכאן בתבואה.

פ"ו

1. שביעית ניתנה וכו'. משנתנו פ"ח מ"ב; ר"מ פ"ה מה' שמיטה ה"א. וכל הברייתות (עד שו' 25) נתבארו לעיל תרומות פ"ט שו' 44 ואילך, שו' 23 ואילך; שם פ"י שו' 35 ואילך.

2. כיצד לוכל וכו'. ר"מ הנ"ל ה"ג. ועיין מ"ש לעיל תרומות פ"ט שו' 46.

5–6. החושש בגרונו וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע חסרה בבא זו. ולעיל תרומות פ"ט שו' 52 נשנית בבא זו אחרי החושש בשניו.

8. סך אדן שמן וכו'. עיין לעיל תרומות הנ"ל שו' 53.

9. החושש בראשו וכו'. ברייתא זו חסרה בכי"ע, ועיין מ"ש לעיל תרומות פ"ט שו' 54–55.

11. יין של שביעי' שנפל וכו'. עיין מ"ש לעיל תרומות הנ"ל שו' 23–24.

12. צריך לבער וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: אסור לזרים. ר' אלעזר אומ' מותר לזרים. והוא באשגרה מתרומות הנ"ל שו' 24.

13. לתוך המוריס התבשיל וכו'. בד ובכי"ע חסר „המוריס". ועיין מ"ש בתרומות הנ"ל שו' 25.

14. צורר וכו'. ר"מ פ"ה מה' שמיטה הכ"ב. ועיין מ"ש תרומות פ"ט שו' 26–27.

16. אין עושין וכו'. עיין מ"ש לעיל שם שו' 27–28.

18. לא יתן וכו'. עיין מ"ש לעיל תרומות פ"י שו' 35–36.

19–20. שמן של שביעית וכו'. בכי"ע חסרה בבא זו. אבל היא היתה אף לפני הר"מ, עיין בפ"ה מה' שמיטה ה"ז. ועיין מ"ש לעיל תרומות פ"י שו' 37.

21. אין חוסמין בו וכו'. ר"מ הנ"ל. ועיין מ"ש בתרומות הנ"ל שו' 38 ואילך.

25. אין מפטמין שמן של שביעית וכו'. ירושלמי פ"ח ה"ב, ל"ח ע"א. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' שמיטה ה"ו. ובמשנתנו (תרומות פי"א מ"א, לעניין תרומה): ואין מפטמין את השמן. ופירשו הריבמ"ץ והר"ש שלא ישים בו שרשי בשמים, מפני שהם בולעים את השמן ומפסידים אותו. ועיין מ"ש לעיל תרומות פ"ט שו' 28. ולפי פירוש זה אין מפטמין אפילו שמן ערב בשביעית, אעפ"י שכבר אינו ראוי אלא לסיכה. וכבר נשנית הלכה זו לעיל רה"ח, ולא הובאה כאן אלא אגב סיפא. ועיין בס' ניר לירושלמי הנ"ל ד"ה אבל לוקח.

אבל לוקחין שמן ערב לסיכה וכו'. בירושלמי הנ"ל: אבל לוקח הוא שמן ערב שביעית ואינו חושש. ובכי"ר חסרה המלה „שביעית". ובנוסח הרש"ס (קכ"ה ע"א): אבל

דרש). ומעניין שבפסיקתא זוטרתי שם (ס' רע"א): „ויחלוש יהושע. ויחרש, ריש ולמ"ד מתחלפין" (כלומר, הוא חולש, הוא חורש!). וכוונתו כנראה לחרישה בחרב המחרישה, עיין ערוך ערך חרב הנ"ל.

לוקח הוא שמן ערב לסיכה מכל מקום ואינו חושש. ופירשו בירושלמי שאין לוקחין אלא מאדם שאינו ידוע לו אם הוא חשוד או לא, אבל בוודאי חשוד אסור. ועיין מ"ש לעיל פ"ד שו' 8. וכתב הרש"ס שם: „לוקח שמן ערב. בשביעית מ"מ, ולא חיישינן דילמא משמן שביעית הוא וכו', דשמן ערב מילתא דלא שכיחא היא". ושמא הטעם הוא שיש טירחא והפסד לעשות שמן ערב, ומכיון שטרח הרבה הוא חושש שמא יפסידו לו, ולא יעשה שמן ערב משמן של שביעית, עיין בכורות פ"ד סמ"ח.

26. שמן של שביעית מדליקין בו וכו'. וכ"ה בכי"ע. אבל בד חסרה הלכה זו, וכל הברייתא לעיל פ"ה שו' 10–11, עיין מש"ש.

27. שמן של שביעית אין נותנין וכו'. כלומר, אעפ"י ששמן של שביעית מדליקין בו, לא התירו אלא הדלקה כדרכה אבל לא לתתו לתוך המדורה. וכן בר"מ פ"ה מה' שמיטה סה"ח: ולא יתן השמן לתוך המדורה אלא מדליקו בנר. ובפי' הרש"ס, ק"ט ע"א: ונ"ל דלהדליק מהם במדורה קא בעי, דתניא בתוספת' אין נותנין שמן שביעית לתוך המדורה וכו'. ואעפ"י שאם עשה מדורה להתחמם בה הנאתה ובעורה שוה (עיין ר"ח סוכה מ' א' ותוספ' ב"ק ק"א ב' ד"ה והאיכא), מ"מ אין דרך שמן בהסקה אלא בהדלקה.

27–28. צובע בו עניץ וכו'. בד ובפי' הרש"ס הנ"ל בטעות: עציץ, ובכי"ע: עציו. והנכון כלפנינו, ופירושו שמותר לטבול בשמן[1] של שביעית עניץ (אניץ) של פשתן ולתתו לתוך המדורה, כדי שתתלקח האש, ור' יוסי השתמש כאן בלשון המדוברת, עיין בירושלמי סוף תרומות (מ"ח ע"ב): בגין דאנא צבע פתילה וכו', כלומר, מפני שאני טובל פתילה וכו'. ור' יוסי סובר שמותר לעשות כן, מפני שדרכו בכך. ואף שהשמן מתבער ומתבטל ע"ג האניץ, ואין הנאתו ובעורו שוין, לא איכפת לנו, עיין להלן סוף שו' 53–54.

28. מסיקין בגפת וכו'. מפני שאינם מאכל, ואין עליהם קדושת שביעית. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' שמיטה הי"ס.

28–29. אבל אין מדליקין באגוזין וכו'. מדברי הר"מ (פ"ה מה' שמיטה הכ"א) משמע שגרס כאן (או שפירש): אין מדליקין בקליפי אגוזין, והטעם מפני שהן ממיני הצובעים,[2] ודרכם בהסקה[3] ובהדלקה (עיין להלן שבת פ"ב סה"ד ובבלי שם כ"א א') בשאר שני שבוע. ואסור לעשות כן בשביעית, מפני שאסור לאבד מיני צובעים בהדלקה ובהסקה.

29. ואין מסיקין בזתים. מדברי הר"מ הנ"ל משמע שגרס (או שפירש): ואין מסיקין בגרעיני זיתים, מפני שאף הם אוכלים ואסורים בתרומה. עיין במשנתנו כאן פ"ז מ"ג הנ"ל ומ"ש לעיל תרומות רפ"י.

אין מוכרין פירות שביעית וכו'. משנתנו פ"ח מ"ג ולעיל פ"ד שו' 55. ועיין בפיה"מ שם ובר"מ פ"ו מה' שמיטה ה"ג. ובירושלמי שם: למה (כלומר, למה אין מוכרין במדה) כדי שימכרו בזול. וישקלו בליטרא וימכרו בזול? אם אמ' את כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדוש'. כלומר אם מוכר במדה בזול הרי הוא כמזלזל בפירות שביעית. ועיין בירושלמי מו"ק פ"ב ה"ג, פ"א ע"ב. ובירושלמי ביצה (פ"ג ה"ז, ס"ב סע"א): תני רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מפייס הוא אדם את עצמו בליטרא לידע מה הגיע לו. כהדא ר' מנא זבן חרובין דשמיטה, אתא שאל לר' חזקיה, אמר ליה נהגין רבנן כהדא דרבן שמעון בן גמליאל.

[1] וכן פירשו בתוספתא שבת פ"ה (ד פ"ו) ה"ב ובבלי שם נ' א', עיין רש"ל שם.

[2] משנתנו פ"ז מ"ג. ועיין בריבמ"ץ ובר"ש שם. ועיין שבת פ"ט מ"ה, ערלה רפ"ג, ובירושלמי שם, ס"ב סע"ד.

[3] עיין ערלה פ"ג מ"ד ומ"ה ומ"ש להלן בתוספתא ביצה פ"ג הי"א.

30. ולא יהא ממלא את החבית ומוכרה וכו'. רמב"ן ע"ז ס"ב א' ד"ה נמצא. ובמשנתנו (תרומות פ"א מ"ז): אין תורמין בסל ובקופה שהם של מדה, אבל תורם הוא בהן חציין וכו'. ובריבמ"ץ ובר"ש שם: שהרואה אומר במדה הוא תורם. ור' יהוסף אשכנזי (מובא במלא"ש שם) תמה על פירוש זה: הרי הוא תורם במדה ממש. ומוכח שהראשונים הנ"ל פירשו שסתם סל וקופה ידועה לו מדתן.[4] ולעניין כלכלה, עיין להלן מעשרות פ"ב שו' 33 ומש"ש. ואף כאן אסרו לו למלא את החבית ואת הכלכלה ע"מ למוכרה כמות שהיא, מפני שנראה כמודד. ומן הירושלמי (פ"ח ה"ג, ל"ח ע"א) משמע שלא היו מודדים אלא בכפישה, מפני שפיה רחב, וכשלא היו ממחקים אותה אין המדה ברורה. וכן בתנחומא תזריע:[5] אין הקב"ה מודד בכפישה, אלא הכל במשפט.[6]

31. אלא או' לו חבית זו אני מוכר לך וכו'. כלומר, אם היתה לו חבית או כלכלה של תאנים שמלאה לעצמו מותר לו למוכרה, שהרי סוף סוף אין החבית מדה ממש, ומכיון שלא מדד על מנת למוכרה התירו לו למכור כמות שהיא.

32. בטריסית. ברמב"ן הנ"ל: בתריסית. וזו היא מטבע קטנה (tressis) ששויה שלשה איסרים. ועיין רש"י שבועות מ' רע"א. ועיין להלן מע"ש פ"ד שו' 51 ואילך.

33. אבל בשאר שני [שבוע] אסור וכו'. בד ובכי"ע: אף בשאר שני שבוע וכו'. ונראה קצת שהמלה „אסור" מיותרת וצ"ל: לא ימלא את הכלכלה וכו' אף בשאר שני שבוע שזו דרך הרמיות. כלומר, מפני שהמוכר יודע מדתה והלוקח אינו יודע ומערים עליו ומוכרה ביוקר. ונראה שמדברים כאן בכלכלה שלא היתה כשיעור שקבעו חכמים להלן מעשרות פ"ב שו' 33, עיין מש"ש שו' 32—33.

34. אין מוכרין פירות שביעית במעות וכו'. ולפ"ז לא משכחת לה לב"ש סלע של שביעית אלא אם עבר ומכר.

34—35. כדי שלא יקח בהן קורדום. בכי"ע בטעות: כדי שיקח וכו'. והנכון כלפנינו. ופירושו שמא ישכח ויקנה מהם דבר שאינו לאכילה.[7] ומכאן המליצה בירושלמי פאה ספ"ז, כ' ע"ג (ובמקבילה בפסחים פ"ד ה"ט, ל"א ע"ב). ובירושלמי תרומות (ספ"ו, מ"ד ע"ב) אמרו כן אף על פורע חוב מדמי שביעית, שנמצא משחרר עצמו משעבוד החוב ע"י פירות שביעית, והוי ליה כלוקח קורדום מדמי שביעית.

35. ובית הלל מתירין. כ"ה בד ובכי"ע, וכצ"ל לפנינו. וברמב"ן ע"ז ס"ב א' הנ"ל: ומוכרין אותן במעות ע"מ ליקח בהן פירות וכל דבר הנתפס בקדושת שביעית, והיינו סלע של שביעית וכו', אלא שאסרו למכרן כדרך סחורה.

35—36. אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית וכו'. כפו"פ פמ"ז עמ' תרמ"ט. ובבבלי סוכה (ל"ט א'): דתניא אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות וכו'. ופירש"י שע"ה חשודין על הביעור ולעשות סחורה בדמי שביעית, ואסור למסור להם דמי שביעית משום לפני עור וכו'. אבל דמי מזון ג' סעודות מוסרין להם משום חייו של מוכר,[8] ועיין ר"מ פ"ח מה' שמיטה הי"ב. ולפ"ז גם פירות שביעית

[4] ועיי"ש פ"ד מ"ו. ועיין ביצה פ"ג מ"ח.

[5] סי' ו', לפי גירסת ס"א בהוצ' מנטובה. וכן מעתיק במכירי תהלים פע"ה, ט', עמ' 11. ועיין בתנחומא שם הוצ' בובר סי' ח' הע' מ"ה.

[6] ועיין ירושלמי יבמות פי"ג ה"א, י"ג ע"ג, ובבלי שם ק"ז ב'.

[7] ואעפ"י שיש בו הנאת מאכל, כגון קורדום של בקוע, עיין ירושלמי מגילה פ"א ה"ט, ע"א ע"ב; נדרים פ"ד ה"א, ל"ח ע"ג.

[8] ועיי"ש בסוכה ל"ט ב' ובערוך לנר שם, ובמלא"ש כאן פ"ט מ"א ד"ה בפי' ר"ע ז"ל, ובשושנים לדוד שם. ועיין להלן רפ"ח ומש"ש.

עצמם אין מוכרין לו, מפני שהוא חשוד על סחורה, ולא התירו למכור אלא כדי ג' סעודות משום חייו של ע"ה.[9] ובירושלמי (סוכה פ"ג סה"ב, נ"ד ע"א): דזקני הגליל אומר' אסור למסור למי שהוא חשוד על השביעית מזון שתי סעודות. ולשיטת זקני הגליל אין מוכרין לחשוד אלא מזון סעודה אחת. וכנראה שדינו כע"ה שאינו עושה בטהרה, שאמרו עליו בירושלמי (דמאי פ"ו סה"ה, כ"ה ע"ג): ושוין שהוא מוכר לו שיבלין לעיסתו אעפ"י שיודע שאינו עושה אותן בטהרה, מפני חייו.[10] ועיין סוכה ל"ט ב' ופירוש הר"ח שם בעניין „כדי מן שנו".

36. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

37. אבל דבר שאין מתקיים וכו'. כפר"פ הנ"ל. וטעם ההיתר שבדבר שאינו מתקיים אין לחשוש לסחורה לזמן מועט, ומכ"ש שאין לחשוש שמא ישהא אחר הבעור.

37—38. אין מוכרין ואין לוקחין מן הגוי וכו'. הלכה זו שאין מוכרין פירות שביעית לגוי ולכותי פשוטה וברורה, שהרי אין מוסרין לגוי פירות שביעית (עיין לעיל פ"ה שו' 46 ומש"ש), וכן לכותי מפני שהוא בכלל חשוד. וכן מובן שאין לוקחין מן הכותי פירות שביעית, שהרי קדושת שביעית חלה על פירותיו, והוא חשוד על הביעור ועל סחורה בדמי שביעית, ועובר ישראל על לפני עור, אבל איסור קנייה מן הגוי טעון ברור, שהרי פירות הגוי הן היתר,[11] והדמים שבידי ישראל ג"כ היתר, ולמה אסור לקנות ממנו פירות שביעית. וכבר ישבו על מדוכה זו בשו"ת המבי"ט ח"א סי' כ"א (=שו"ת אבקת רוכל סי' כ"ב וסי' כ"ג) ובשו"ת בנו מהרי"ט סי' מ"ג. והעמידוה בחשש פירות ישראל ביד גוי, ונתפסים הדמים, ונמצא מוסר דמי שביעית לגוי. ועיין בפירוש הרש"ס כאן, צ"ז רע"א, ובשו"ת אבקת רוכל סי' כ"ד ומה שהאריך בפאת השלחן סי' כ"ג ס"ק י"ב אות כ"ט, ובשירי מנחה כאן במקומו.

ושמא יש כאן איסור משום אבק שביעית, וכשיטת התוספתא בע"ז פ"א הי"ב (בכי"ו): לא ישא אדן ויתן עם הגוי בפירות מפני אבק שבועה (צ"ל: שביעית, כבשאר הנוסחאות). עיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 187.

38. אחרים או' מוכרין לכותי עד וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: וחכמ' אומ' מוכרין לכותי עד וכו'. ובר"ש סירליאו הנ"ל: אחרים אומרים מוכרין ולוקחין לכותי ולגוי עד ד' איסרות, ומשמע בפ' בתרא דפאה (פ"ח סמ"א) דד' איסרות היינו כדי שיעור שתי סעודות לו ושתי סעודות לאשתו (עיין בר"ש שם). ונראה דטעמא דאחרים, דהא גבי ע"ה שרי נמי כי האי שיעורא, ושרי לן למסור לו דמי שביעית כשלוקחין ממנו דברים שאין בהם משום ספיחים עד שתי (לפנינו בבבלי: שלש, ועיין בפי' הרש"ס, קל"ט ע"ב) סעודות, כמו שמפורש בפ' לולב הגזול (סוכה ל"ט א', ב'). ולפי גירסא זו מותר לעשות כן אף בגוי משום חייו של הגוי. וכנראה שיש ג' מחלוקות בדבר. לפי שיטת אחרים מוכרין לחשוד ב' סעודות (כפי' הרש"ס). לפי שיטת זקני הגליל (עיין מ"ש לעיל שו' 35—36): סעודה אחת. לפי שיטת התוספתא (לעיל שו' 36) והבבלי: שלש סעודות.

39. ירקות שדה. כלומר, שמותרים משום ספחים, פרט לירקות גינה.

40. ואביא לך מותר. בירושלמי:[12] מה נן קיימין? אם בהוא דאמר ליה הא

---

[9] ודווקא בפירות הנאכלים אנו תולים שהוא קונה לאכילה מיד, אבל בזרעים שיש לחשוש שמא יזרע אותם למוצאי שביעית, ונמצא שהחבר מספק לו פירות שביעית לזריעה, אין מוכרים לו כלל. עיין לעיל פ"ד שו' 10—11 ומש"ש. ועיין במשנת מעשרות פ"ה מ"ג ומ"ש בבאורה לעיל ספ"ג שו' 51—52.

[10] כ"ה בכי"ד ובכי"ס. ולפניו חסרות המלים „מפני חייו".

[11] לשיטת הר"מ וסייעתו, עיין ר"מ פ"ד מה' שמיטה הכ"ט ובשו"ת הר"מ סי' קל"ו, הוצ' ר"א"ח פריימן זצוק"ל, עמ' 133 ובאחרונים שנציין להלן.

[12] פ"ח סה"ד, ל"ח ע"א, כגי' הרש"ס. וכ"ה במע"ש פ"ג ה"א, נ"ד ע"א. ולפנינו בשביעית לקה הנוסח בחסרון.

לך הב לי, דברי הכל אסור.[13] הב לי ואנא יהב לך דברי הכל מותר.[14] אלא כי נן קיימין בהוא דאמר ליה הב לי, בריא לי אנא יהב לך[15] וכו', ורבנין מתירין שירקות שדה מצויין.[16]

ר' יהודה ור' נחמיה אוסרין. וכ"ה בד ובירושלמי הנ"ל, אבל בכי"ע בטעות: אומ', וצ"ל: אוס'. ופירשו בירושלמי הנ"ל שר' יהודה ור' נחמיה סוברים שאין ירקות שדה מצויים, וממילא אין כאן אלא הבטחה שילקוט וישלם ואינה מכירה וחליפין אלא חוב, ונמצא פורע חובו בדמי שביעית.[17]

41. לא יהא אחד מוכר לכולן. בירושלמי (פ"ז ה"ד, ל"ז ע"ג): תני לא יהו חמשה מלקטים ירק ואחד מוכר. ופירש הרש"ס משום שנראה שמלקטים ע"מ למכור ומתכוונים לכך, ומיגנייא מילתא. ועיין לעיל פ"ה שו' 21 ומש"ש.

אחד מוכר שלו ושלהן. כלומר, שכל אחד לקט לעצמו, ואחד מוכר שלו לעצמו ואח"כ שלהן לעצמן מותר. ועיין בר"ש פ"ז מ"ג, ובתוספ' ובתוספ' הרא"ש סוכה ל"ט א' ד"ה ולותיב שפירשו אחרת.

41—42. חמשה אחין שהיו מלקטין ירק וכו'. ירושלמי הנ"ל. ופירש הרש"ס שבאחין לא גזרו, ומצוי הוא שכל אחד מלקט לעצמו, ואחד מהם מוכר על ידי כולן. ועיין ירושלמי פאה פ"ח רה"ב, כ' ע"ד.

42—43. ובלבד שלא יעשאוהו פלטיר. בירושלמי הנ"ל: אמר ר' יוסי בי ר' בון ובלבד שלא יעשו פלטר. מהו ובלבד שלא יעשו פלטיר?[18] שלא יהא מזבן בהוא אתר בכל שעה.[19] ואית דבעי מימור דלא יהא מזבן בכל שעה.[20] ונראה קצת שעיקר דברי ר' יוסי בר' בון הם „מהו ובלבד שלא יעשו פלטר", והוא בא לפרש את דברי התוספתא, וכן הבין בפ"מ שם.

[13] כלומר, אם הנחתום אמר לעני מתחילה: הא לך ככר, ואתה תתן לי ירק, ד"ה אסור, שהרי המוכר אינו רוצה אלא במכירת הככר, והוא מתרצה לקבל מן העני ירק במקום דמים, ונמצא שאין חיוב על העני לשלם בירק דווקא, ודמים הוא חייב לו, וכשמשלם בירק הוי ליה פורע חובו בפירות שביעית.

[14] כלומר, אבל אם הנחתום הזכיר מתחילה הב לי, דהיינו שהוא קונה מן העני את הירק ומשלם לו בככר, ד"ה מותר, שהרי העני נתחייב לתת לו ירק, והוי ליה העני כמוכר פירות המצויים לקנות (או ללקוט) בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו, שחייב להעמיד לו מקחו (עיין מ"ש בתסד"ר ח"ב, עמ' 111 ואילך). ואין העני אלא כמחליף פירות שביעית בככר ומותר.

[15] חזר למשנתנו (והיא אף הברייתא שלפנינו): לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר. ובעל כרחנו העני הוא המציע, והוא אמר לו לנחתום: הב לי ככר ואני בטוח שאוכל להמציא לך ירקות בשווי. ונמצא שכאן אמר במפורש שאין הירקות בידו, אלא שמבטיח לו שילקט.

[16] כלומר, והוי ליה כמכירה וכחליפין, ודינו כמו לעיל הע' 14. אבל עיין בריבמ"ץ ובר"ש פ"ח סמ"ד שפירשו את הירושלמי אחרת. וכפירושם מוכח אף בירושלמי מע"ש פ"ג ה"א, נ"ד ע"א: תני לא יאמר אדם לחבירו בירושלים וכו', א"ר לעזר דר' יהודה ודר' נחמיה היא. וכן בירושלמי כאן פ"ח סה"ו, ל"ח ע"ד: כר' יהודה וכר' נחמיה הורי לון. ועיין בפי' הרש"ס שם, קל"ד רע"ב. ומפיה"מ להר"מ שם משמע שלא פירש כהריבמ"ץ והר"ש. ועיין בחיבורו פ"ו מה' שמיטה הי"ד. וצ"ע.

[17] וכנראה שאף הם מודים שאם לא הזכיר שעדיין אין הירקות בידו, שדינו כמוכר חפץ בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו, ואין הירקות כ"כ בלתי מצויים עד כדי לבטל החיוב, עיין מ"ש לעיל הע' 14.

[18] כ"ה בכי"ר, בנוסח הרש"ס, בר"ש פ"ז מ"ג, בתוספ' הרא"ש סוכה ל"ט א' ד"ה ולותיב ובפי' הרשב"ץ לאבות פ"ד מ"ב. ולפנינו חסרה השאלה.

[19] כ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס ובר"ש הנ"ל בד"ר ובתוספ' סוכה ל"ט א' ד"ה ולותיב. ולפנינו בכל שנה, וכן הדפיסו בר"ש בר"ח. ועיין הגי' בתוספ' הרא"ש הנ"ל.

[20] כלומר, שהלוקח ימצא אצלו פירות בכל שעה שהוא רוצה, אלא מוכר את הכל בבת אחת.

ובכי"ע כאן: ובלבד שעשאו פלטר. ונראה שאין כאן ט"ס,[21] אלא „ובלבד שעשאו" פירושו „ובלבד שלא עשאו". וכבר הבאתי כמה דוגמאות (מן התוספתא והמכילתא) לסיגנון זה בתס"ר ח"ב ריש עמ' 261 ובח"ד עמ' 96. וכן להלן כלאים פ"ב שו' 43: ובלבד שלא יהא בינו לבין חבירו וכו'. ופירושו: ובלבד שיהא וכו' עיין מש"ש. וכן שם פ"ה שו' 36: ובלבד שיתן את המשיחה וכו'. אבל בראשונים: ובלבד שלא יתן וכו', עיין מש"ש. וכן במשנת חלה פ"ג סמ"א:[22] ובלבד שיהא שם חמשה רבעי קמח. וכ"ה בספרי שלח פיס' ק"י עמ' 114. אבל במשנה הוצ' לו, ובמשניות שלפנינו: ובלבד שלא יהא שם וכו'. ועיין בפיה"מ להר"מ, בריבמ"ץ ובמאירי שם עמ' 26 ואילך ובאהצו"י חלה עמ' 134 ואילך. וכן בירושלמי עירובין (פ"ח ה"ד, כ"ה ע"א): רב אמר ובלבד דבר הניטל בשבת. ופירושו: ובלבד דבר שאינו ניטל בשבת, כמפורש בבבלי שם פ"ו א'. ובבבלי שם צ"ב רע"א: ובלבד שלא יהא זה עומד במקומו וכו'. וברש"י שם: ל"א שיהא זה עומד במקומו גרסינן (ועיין דק"ס שם סוף עמ' 357 הע' ח'), והיא היא. וכן בבבלי יומא ל"ה ב': ובלבד שימסרנה לציבור. ובר"ח שם: ובלבד שלא ימסרנה לצבור יפה (ובחנם הגיהו בגליון שם), והיא היא. ובוודאי שאין להגיה בכל המקומות הנ"ל. ועיין בבלי נדרים כ"ג ב'.

44. מיין ומשמן שכר בטלה. צ"ל: ומשכר בטלה, וכן בירושלמי (פ"ז ה"ד, ל"ז ע"ג): אבל מחשב הוא על היין ועל השמן ועל האבטלה. ומכאן משמע שאינו לוקח שכר בעד טרחתו (עיין בפ"מ) בבשול הירק, אלא נוטל שכר בטלה גרידא, עיין במשנתנו פ"ז מ"ג ולהלן שו' 55.

44—45. לא יאמר אדן לחבירו העל וכו'. משנה מע"ש רפ"ג, והובאה בבבלי ע"ז ס"ב סע"א. וטעם האיסור פירש"י דהוי ליה כפורע חוב במע"ש.

45. העלם כדי שנאכלם וכו'. כלומר, הואיל ולא הזכיר שהוא נותן לו חלק בעד ההבאה, אין כאן אלא הזמנה לאכול, והמחמן מטפל בשבילו כמתנת חנם. ובירושלמי (פ"ח ה"ד, ל"ח ע"א, ובמקבילה שבמע"ש פ"ג) אמרו שזו היא מהלכות של עמעום, כלומר, שאין כאן טעם מפורש להיתר, אלא שהחכמים העלימו עיניהם מן ההיתר שנהגו העם, ולא מיחו בידם.[23]

46. וכן לא יאמר אדם לעני וכו'. במשנתנו (פ"ח מ"ד): האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר. לקט לי בו ירק היום שכרו אסור. ופירשו בירושלמי שברישא אינו נותן לו אלא שכר רגליו, והוא מלקט בשביל בעה"ב, והדמים שבידו הן היתר (עיין בבבלי ע"ז ס"ב ב'), אבל בסיפא הרי בעה"ב הזכיר מפורש „לקוט לי בו", והוא קונה ממנו את הירק, וממילא חלה קדושת שביעית על הדמים. והוסיפה התוספתא שכן הדין אף בלקט שכחה ופאה, אלא שבנידון זה התוצאות הן הפוכות, ואסור לשלם לעני כדי שילקוט בשביל בעה"ב לקט שכחה ופאה, שהרי בעה"ב עשיר הוא, אבל מותר לתת לעני מעות למפרע, ולקנות ממנו את חלקו לכשילקוט. והברייתא שלנו הובאה בירושלמי פ"ח ה"ד, ל"ח ע"א.

48—49. וכן בן לוי שהיתה בידו וכו'. וכן בכי"ע: וכן בן לוי שהיה בידו וכו'. אבל בד חסרות המלים „בן לוי". ובירושלמי הנ"ל מסיים בברייתא שלעיל: וכן את מוצא בבן לוי. כלומר, שאף במעשר הדין כן, שאסור לומר ללוי הא לך סלע וקבל מעשר בשבילי, שהרי בעה"ב ישראל הוא, אבל מותר לומר לו „במעשר שתקבל היום", מפני שהלוי מקבל בשביל עצמו, ומוכר את חלקו לבעה"ב, ובעה"ב כבר הקדים לו את שכרו. ועיין מ"ש לעיל דמאי עמ'

[21] עיין מ"ש הר"ח אלבק בספרו מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 107.

[22] כגי' כ"מ, פרמה, קויפמן, משנה שבירושלמי, משנה ד' נפולי וד"ו.

[23] עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 46.

280 שו' 41. ולפ"ז ברור שהמלים „וכן בן לוי" שייכות לסוף הכ"ד. אבל בין בכי"ו ובין בכי"ע נמצא ריוח בכ"י לפני המלים הללו, ולפיכך חילקתי כמו בכתה"י, אלא שצריך להפסיק אחרי „וכן בן לוי". וממש כעין זה להלן מעשרות פ"ג שו' 44, עיין מש"ש. ועיין להלן בסמוך.

ובס' יחוסי תו"א כת"י ערך ר' יוסי בר' חנינא (התנא) כתב: כדאיתא בפ' לולב הגזול (סוכה מ"א א'), ועיקרא בתוספתא דשביעית פרק שביעית נתנה לאכילה, בן לוי שיש בידו סלע של שביעית ומבקש ליקח בו חלוק וכו'. ונראה שגם רבינו המשיך את המלים „בן לוי" למטה, וצע"ג.[24]

49. שהיתה בידו סלע של שביעית וכו'. צ"ל: [מי] שהיתה בידו וכו', וכן הדפיסו בתוספתא בד"ח. וכן בירושלמי (פ"ח ה"ז, ל"ח ע"ב): מי שיש לו סלע מדמי שביעית וכו'. וכן בבבלי (סוכה מ"א א'): מי שיש לו סלע של שביעית וכו'. וברמב"ן ע"ז ס"ב א': והכי תניא בתוספתא היה בידו סלע של שביעית וכו'. ואפשר שצ"ל: [הרי] שהיתה בידו וכו', עיין להלן מעשרות פ"ג שו' 44 הנ"ל ומש"ש. אבל גם להלן חלה פ"א שו' 25 חסר המלה „מי", וקשה לשבש את הנוסחאות בשלשה מקומות.

50. תן לי בזה פירות וכו'. כלומר, והפירות נתפסים בקדושת שביעית, והדמים יוצאים לחולין,[25] והחנוני אוכל את הפירות בקדושת שביעית.

51. אומ' לו הרי סלע זו נתונה לך במתנה. וכ"ה בכי"ע (אלא ששם: סלע זה נתון וכו'). וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל, ובד נשמט כ"ז בטעות. ובד"ח הדפיסו: והוא נותן לו חלוק במתנה, ואין לגירסא זו שום יסוד, וצ"ל כגי' כי"ו וכי"ע. ובירושלמי מסיים: וחוזר ולוקח לו חלוק. וכע"ז גם בבבלי הנ"ל.

51–52. פירות שביעית אין לוקחין בהן וכו'. וכ"ה בד, ברמב"ן ע"ז ס"ב א', ובפי' הרש"ס, ק"ל ע"א. ובכי"ע בטעות: פירות שבידו אין לוקחין וכו'. ומדברי הרמב"ן נראה שפירש כפשוטו שמים ומלח אינו מזון, ודין פירות שביעית כדמי מע"ש, שאין לוקחין בהם מים ומלח.[26] ובמשנתנו (פ"ח מ"ה): אבל נותן הוא לבייר לשתות. והעמידוה בירושלמי כר' יוסי להלן. ושוב אמרו שם שמשנתנו כדברי הכל, וכאן מדברים במים לבהמה.

52–53. פירות שביעית אין נותנין אותן וכו'. וכן בירושלמי (פ"ח ה"ה, ל"ח ע"ב): דתני אין נותנין מהן לא למשרה וכו'. ובבבלי (סוכה מ' א', ב"ק ק"ב א'): דתניא אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה וכו'. ובשטמ"ק (ב"ק שם): וז"ל גאון ז"ל וכו' אין מוסרין וכו', שאין שוכרין בפירות שביעית לשרות פשתנו, ואם יש לו יין של שביעית אסור לשרות בו פשתנו, ולא לכביסה שאין שוכרין כובס בפירות שביעית, ואסור לכבס בגדים ביין של שביעית וכו'. ובבעל המאור (סוכה פ"ג סי' אלף מ"ב): והיינו דר' יוסי דאמר לכם לכל צרכיכם שכשם שמוסרין דמי פירות שביעית למשרה ולכביסה וכו'. ועיין מ"ש להלן.

53. לא לתוך המשרה ולא לתוך הכבוסה. מלשון זו ברור שמדברים בפירות שביעית עצמם, כפירש"י בסוכה ובב"ק הנ"ל.[27] והגאון ובעה"מ הנ"ל נדחקו לפרש בשכירה בפירות שביעית או בדמי שביעית, מפני שהיה קשה להם כיצד עלה על הדעת להתיר

[24] וכבר העירותי ע"ז בתס"ר ח"ד, עמ' 192.
[25] וברייתא זו סוברת שאין שביעית מתחללת אלא דרך מקח ולא דרך חילול, ולפיכך על הלוקח להכנס לכל הטורח הזה המרובה, עיין בירושלמי ובבבלי הנ"ל.
[26] מע"ש פ"א מ"ה ועירובין רפ"ג. ועיין בירושלמי ובבבלי שם.
[27] ובב"ק שם פירש שלקטן לכביסה, עיי"ש.

להפסיד יין של שביעית לכביסה אפילו אם היא הנאה מותרת.[28] ובר"ח (סוכה שם): אין מוסרין פירות שביעית למשרה ולכביסה. פי' כגון פירות שמלבנין וכובסין בהן, כגון הבורית וכיוצא בהן וכו' (ועיין מ"ש לעיל פ"ה שו' 12 סד"ה חלביצין). ועיין בירושלמי כאן פ"ז רה"ב, ל"ז ע"ב, ובפי' הרש"ס שם, ק"ח סע"א. ועיין בר"מ פ"ה מה' שמיטה ה"י ובמאירי ב"ק עמ' 286.

53—54. ר' יוס' אומ' נותנין אותן לתוך הכבוסה. וכ"ה בד. וכן בירושלמי הנ"ל: ור' יוסי מתיר בכביסה. וברור מלשון זו שאין ר' יוסי מתיר אלא בכביסה גרידא, משום חיי נפש, ואין אדם מזלזל בכביסה, אבל אינו מתיר במשרה, מפני שיכול להתקיים אף בלא ליבון. אבל בכי"ע כאן: נותנין אותו לתוך המשרה או לתוך הכבוסה. וכן מפורש בבבלי סוכה[29] וב"ק הנ"ל. ואמרו בבבלי שם: מ"ט דר' יוסי אמר קרא לכם, לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה וכו', עיי"ש. ור' יוסי אינו מצריך שתהא הנאתו ובעורו שוים. ועיין מ"ש לעיל שו' 27—28.

54. החמרין והגמלין והספנין וכו'. ירושלמי פ"ח ה"ו, ל"ח ע"ב, ע"ז רפ"ה, מ"ד ע"ג, בבלי שם ס"ב א'.

55. שכרן משביעית. וכ"ה בד. וגירסא זו מתאימה לשיטת ר' זעירא בירושלמי הנ"ל שפירש את הברייתא בפירות היתר, „ומהו שכרן שביעית שיהו נוטלין ממה שיהו עושין שכרן שביעית", כלומר שכרן משביעית. וכן בבבלי הנ"ל: אמר אביי לעולם יהבינן ליה שכר מפירות שביעית וכו' דיהביה ניהליה בצד היתר וכו', ופירש"י: מתנת חנם. ובמשנתנו (פ"ח מ"ה): ולא לספן וכו', ולכולן הוא נותן מתנת חנם. ועיין בפי' הרא"ש, וממנו העתיק הרע"ב.

אבל בכי"ע כאן: שכרן שביעית. וזה מתאים לפירוש ר' אילא (בירושלמי שם) ורבא (בבבלי שם ס"ב ב') שהשכר קדוש בקדושת שביעית, עיי"ש. ועיין ר"מ פ"ו מה' שמיטה הי"ג.

אין עושין אותן בקתכי. בד: בקתבי. ובכי"ע: בקינבי (וצ"ל: בקתבי, והתי"ו נפרדה ליו"ד נו"ן). ובמשנתנו (פ"ח מ"ו): ואין עושין זיתים בבד ובקוטבי,[30] אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. ופירש הר"מ: וקוטבי הוא גת קטנה לזיתים. ובודידה שם הבד והיא גת קטנה עד מאד. ולהלן טהרות ספ"י: מקום שנהגו להניח כדי בד מניח כדי בד, בידידה מניח כדי בידידה, קתכו מניח כדי קתכו וכו', וברור שצ"ל: קתבו מניח כדי קתבו, כלפנינו כאן.[31] וכן להלן זבים ספ"ד: ישב על גבי קתכי כלים שבעיקל טמאין. ובר"ש (שם ספ"ד): ישב על גבי כתנו וכו', ונראה שאף שם צ"ל: קתבו. ומן התוספתא טהרות הנ"ל מוכח שקתבו היא מעין בד ובודידא, אלא שהיא כנראה נבדלת מהן בצורתה ובגודלה, וכפירוש הר"מ.[32]

ובירושלמי (נוסח הרש"ס):[33] תניא אין עושין זיתין בבד ובקוטבי וכו'. והמלה „תניא" היא הגהה והוספה של הרב בעצמו (סיגנון הירושלמי הוא „תני" ולא „תניא"), מפני שסבר שהיא הברייתא שלנו. אבל לפי הנוסח שלפנינו ברור שזו היא פיסקא ממשנתנו.

56. רבן גמליאל ובית דינו התקינו וכו'. בירושלמי הנ"ל: ורבותינו התירו

28 עיין בפני יהושע סוכה הנ"ל, ערוך לנר שם ובחידושי הראב"ד לב"ק שם, עמ' רס"ג.

29 עיין דק"ס שם, עמ' 123, הע' א'. וכן יוצא מתוך הסוגיא שם.

30 כ"ה בכי"מ, במשנה ד' נפולי ובכל המשניות מטיפוס א"י (בכ"י קויפמן: ובקוטבא). וכ"ה בתו"כ בהר פ"א ה"ג, ק"ו ע"א. ובהוצאות שלפנינו: ובקוטב.

31 וכמו שהגיה יעקב לוי במלונו ערך קתבי, עיין מ"ש בתס"ר ח"ד, עמ' 98.

32 ועיין ערוך ערך קטב שפירש אחרת.

33 פ"ח ה"ב, ל"ח ע"ב, לפי נוסח הרש"ס, קל"ד ע"א.

וכו'. ובפי' הרש"ס שם (קל"ד ע"א): מפרש בתוספתא ר' גמליאל ובית דינו, והיינו בנו של ר'.[34] ונראה שר' גמליאל ובית דינו הנהיגו למעשה כשיטת רשב"ג שנחלקו עליו הרבים.

56—57. שיהו עושין אותן בקתכי. כד. בקתבי. ובכי"ע: בקינבי. ובירושלמי הנ"ל: בקוטבי, ועיין מ"ש לעיל שו' 55 ד"ה אין עושין.

57. טוחנין ברחים שלא נטחן וכו'. כלומר, ברחים חדשה שעדיין אינה טוחנת יפה והוי ליה שינוי. ועיין ירושלמי מו"ק פ"א סה"ח, פ' סע"ד, ובבלי שם י"ב ע"א וע"ב.

58. כותש ומקפה בעריבה. במשנתנו (פ"ח מ"ו) ובתו"כ (בהר הנ"ל בהע' 30): ר' שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה. ובירושלמי שם: ר' יוחנן הורי וכו' לטחון בריחים כר' שמעון. ומשום זה הגיה בח"ד גם כאן: טוחן ומקפה וכו'. אבל קשה להגיה את כל הנוסחאות, וכנראה שהברייתא חולקת, ולפיה סובר ר"ש שהוא כותש את הזיתים ומקפה את השמן לתוך העריבה (עיין במשנת מעשרות פ"ד סמ"א ובמלא"ש שם), אבל אוסר לטחון את הזיתים.

ענבים של שביעית וכו'. ר"מ פ"ד מה' שמיטה הכ"ג (ע"פ משנתנו פ"ח מ"ו).

59. דורס באצבע בחבית. וכ"ה בכי"ע. ובד: דורכין באצבע וכו'. ולהלן מע"ש ספ"ב (בכי"ע): הדורס באצבע בחבית וכו'. אבל בכי"ו ובד שם: הדורך באמצע חבית. ואעפ"י שדריסה היא ברגיל אצל תאנים ולא אצל ענבים,[35] הוא מפני שדורכים את הענבים ברגלים, אבל כאן הרי דורס בשינוי. והרמב"ן בפירושו על התורה (בהר כ"ה, ה') מסביר את השינויים במלאכת שביעית כדי שיעשה כדרך שהעני (שאין לו הרבה פירות) עושה.

60. אין עושין אותן גרוגרות וכו'. הגר"א ז"ל הפך את הגירסא, וחכם עדיף מנביא. וכן מעתיק בפי' הרש"ס (קנ"ה רע"ג): והא תניא בתוספתא פירות שביעית אין עושין אותן דבלה אבל עושין אותן גרוגרות. וכן משמע מדברי התוספתא להלן רפ"ח, עיין מש"ש שו' 4 ד"ה ועושין.

ונראה שברייתא זו נשנית לפני שהתירו לייבש את הפירות בא"י (עיין לעיל פ"ד שו' 48—49 ומש"ש), ואסרו לשנות את הפירות מברייתם,[36] ומ"מ התירו לעשות את התאנים גרוגרות מפני שכ"ה מלאכתן. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

אבל עושין אותן דבילה. כ"ה בד ובכי"ע. ואף בכי"ו הושלמה המלה „עושין" על הגליון. וכבר הוכחנו לעיל בסמוך שהגירסא הנכונה היא בפי' הרש"ס: אין עושין אותן דבלה, אבל עושין אותן גרוגרות. וכנראה שאסור לעשות דבילה אפילו מתאנים לחות, שהרי סתם דבילה נעשית מהן. וכן בערוך (ערך דבל א'): פי' כשהתאנים לחות כותשים אותן במכתשת, ומעמלין אותן בידים, ועושין מהן כעיגולי פת. וכן מעידים הגוים שבא"י[37] שהיו עושים דבילה מתאנים לחות.[38]

[34] עיין לעיל פ"ד הע' 77.

[35] עיין בבלי שבת קמ"ה סע"א, אבל הנכון בכי"י ובראשונים, עיין דק"ס שם, עמ' 344, הע' ח'.

[36] ועיין במשנתנו פ"ח מ"ו: תאנים של שביעית אין קוצין אותם במוקצה וכו'. ובפיה"מ להר"מ שם: מוקצה שם מקום ששם שוטחין עליו שטוחי התאנים והענבים. וכעי"ז פירש אף הראב"ד בפירושו לתו"כ, ק"ו ע"א. אבל רוב הראשונים פירשו את משנתנו אחרת (עיין מ"ש לעיל פ"ה הע' 68), ולפי פירושם אינה עניין לכאן.

[37] עיין מ"ש לעף בפלורה ח"א, עמ' 244.

[38] אבל ר' יונה ן' ג'נח (בס' השרשים ערך דבל) פירש שהיו עושים דבילה מתאנים יבשות. ובערוך ערך גרוגרת: דבילה מחברת תאנים קרויין בין רטובין בין יבשין. ועיין מ"ש לעיל דמאי פ"ה, עמ' 253, שו' 40.

61. ממעיך ומנגיב ביד. ור' יהודה לשיטתיה לעיל (שו' 59) שמתיר עבודה בפירות שביעית בשינוי, ולפיכך התיר לעשות דבילה במיעוך ביד ובניגוב הדבש (כלומר, שלא יסחוט מהם את הדבש כשממעכן ומחברן).

מפרדין רמונים לעשותן פרד. בכי"ע: מפררין רימונין לעשותן פרר. ובד: מפררין רימונין לעשותך פריך. והנכון כלפנינו, וכן מעתיק בערוך (ערך פרד א') בשם תוספת שביעית. וכן היתה הגירסא גם לפני הריבמ"ץ, עיין מ"ש לעיל תרומות פ"ג שו' 62—63. וכנראה שהתירו להוציא את גרגרי הרימונים (עיין מ"ש לעיל תרומות הנ"ל) ולעשותן ערימה, מפני שדרכן בכך, מפני שאדם מתלכלך כשאוכל את הרמון כמות שהוא.

61—62. וסוחטין ענבים וכו'. מכאן משמע שאין עושין את הענבים צימוקים (עיין לעיל פ"ד שו' 60—61 ומש"ש), אבל התירו לסחוט את הענבים לשם יין, ומה שנשאר מהן עושה אותן צימוקין (שאם לא כן ילכו לאיבוד). אבל לשטוח את הענבים כמות שהן, כדי שיתייבשו ויבלעו את יינם אסור, מפני שאין מייבשין פירות שביעית (עיין מ"ש לעיל שם). והר"מ השמיט את כל ההלכות הללו, מפני שרבותינו התירו להיות כובשין ומייבשין (עיין לעיל פ"ד שו' 49—50 ומש"ש).

62. אין לוקחין תרומה בדמי שביעית וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובזבחים ע"ה ב': תני תנא קמיה דרב שביעית אין לוקחין בדמיה תרומה וכו'. ובמשנתנו (פ"ח מ"ז): אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה וכו'. ועיין להלן.

62—63. שלא יביאוה לידי פסול. וכ"ה בד. ובכי"ע: שלא יביאוהו וכו' (כלומר, את הפרי של שביעית). ובמשנתנו הנ"ל: שלא יביאנו לידי פסול. ובאר הר"מ: שאם נפסל בשביל התרומה ישרף הכל וכו'. ופירש יביאנו, את הירק. ובזבחים הנ"ל: מפני שממעט באכילתה (ועיי"ש בפירש"י ובתוספות). ובמשנתנו (מע"ש פ"ג מ"ב): אין לוקחין תרומה בכסף מעשר מפני שהוא ממעט באכילתו.[39] ופירשו בירושלמי שם (פ"ג ה"ב, נ"ד ע"א): מהו ממעט באכילתו? תרומה אסורה לזרים. מעשר שני מותר לזרים. וכן משמע מהמשך המשנה עצמה שם (עיי"ש). ולפ"ז אף הברייתא שלפנינו בזבחים פירושה כן, מפני שממעט באכילתה, כלומר, באכילת השביעית שאוסרה לזרים, וכן פירש בס' משנה ראשונה כאן. אבל מלשון התוספתא (ומשנתנו) שלא יביאוה (יביאנו) משמע שהכוונה לשביעית (ירק של שביעית), כפירוש הר"מ הנ"ל. וכן בירושלמי מע"ש הנ"ל (רה"ב): תני שלא יבוא לידי פסול. מהו לידי פסול, א"ר יונה שנפסל בטבול יום וכו'.[40] הרי לך שהירושלמי שם הבדיל במפורש בין הלשון „שלא יבוא לידי פסול" ובין הלשון „שהוא ממעט באכילתו". וכן מסיק בירושלמי מע"ש שם: וכשם שהוא ממעט באכילתו כך הוא ממעט באכילתה. תרומה מותרת לאונן, מע"ש אסור לאונן וכו'. אשכח תני מפני שהוא ממעט באכילתו ובאכילתה. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' מע"ש הי"א.[41]

63. ור' שמעון מתיר. וכ"ה במשנתנו (כאן פ"ח מ"ז). והוכיח ממנה הבבלי (בזבחים ע"ו הנ"ל) שר"ש מתיר אפילו לכתחילה, אבל לא היו לפני הבבלי דברי ר"ש בתוספתא כאן, כפי שמוכח מן הסוגיא (ע"ה ב') שם.

[39] כ"ה בכל הנוסחאות. ועיין בתוספ' זבחים ע"ו א' ד"ה אין ובשטמ"ק שם אות י"ג.

[40] שהרי תרומה נפסלת בטבול יום מה שאין כן מעשר שני, כמשנת בכורים רפ"ד ועוד.

[41] אבל ברש"י ובתוספ' זבחים הנ"ל, וכן בריבמ"ץ ובר"ש פירשו שמטעם מיעוט אכילת תרומה אתינן עלה. וכן משמע מן הבבלי שם (ע"ו א'): הנח לתרומת תבלין דרבנן וכו'. ועיין מ"ש באו"ש פ"ז מה' שביעית סה"ו. ועיי"ש מה שהעיר על חובת הבעור בתרומה ובהקדש.

פ"ז

1. אין מחללין מעשר שיני על פירות שביעית וכו'. בירושלמי:[1] תני אין לוקחין שביעית בכסף מעשר. ואמר שם ר' יונה שאף ר"ש לא התיר אלא לקנות תרומה בדמי שביעית (עיין לעיל בסוף פירקין) מפני שאוכלי תרומה זריזין הן, אבל במע"ש אף הוא מודה שאסור. וברמ"מ (פ"ז מה' מע"ש הי"ג): אין לוקחין פירות שביעית בכסף מעשר, לפי שהוא חייב לבער. ועיין במה"פ מע"ש פ"ג ה"ב סד"ה אשכח.

2. פירות שביעית ופירות מעשר שיני שנתערבו וכו'. ואפילו אם יש כאן רוב באחד נגד השני הדין כן, מפני שיש להן מתירין ועיין להלן ה"ז. ועיין מכשירין ספ"ב, ואינו ענין לכאן, עיין מ"ש לעיל דמאי עמ' 197 שו' 20—21.

3. פירות שביעית שלקח בהן דברים אחרים וכו'. וכ"ה בד, ופירושו שלקח מהם כמה דברים אחרים, כגון תרומה, מע"ש וכדומה, יאכלו כחמור שבכולם. ובכי"ע: פירות שביעית ופירות מעש' שיני שלקח בהן דברים אחרים יאכלו וכו'. ופירש לנכון בחשק שלמה שאם לקח דברים אחרים בפירות שביעית ובפירות מע"ש,[2] כלומר, משניהם יחד, הרי יאכלו כחמור שבהם, מפני שמעורבות בהם קדושת שביעית וקדושת מע"ש.

4. פירות מעשר שני שלקח בהן וכו'. הכוונה היא לדמי מע"ש (עיין מ"ש לעיל בהערה) שלקח בהם כמה דברים יחד, עיין מ"ש לעיל בסמוך. וגירסת כי"ע יותר מחוורת, עיין מ"ש לעיל.

6—7. ואוכלי אדם כאוכלי בהמה. וכ"ה בד. ופירושו כשם שאוכלי בהמה אין הקדושה נפקעת מהם עד שיפסלו מאכילת בהמה כך אוכלי אדם אין הקדושה נפקעת מהם עד שיפסלו מאכילת כלב, מה שאין כן במע"ש. וכן בירושלמי (מע"ש פ"ב ה"א, נ"ג ע"ב): שמן של מעשר שני שנסרח וכו', פקעה ממנו קדושתו (כלומר, מפני שנפסל ממאכל אדם). מה צריכה ליה שביעית, אעפ"י שנסרח בקדושתו הוא. כלומר, שהרי אף על מאכל בהמה חלה קדושת שביעית, והשאלה היא אם שמן סרוח ראוי למאכל בהמה (ומדברים כאן בשמן שמסריח בשעת הדלקה, ואינו ראוי אפילו לנרו).

ובכי"ע כאן: אוכלי אדם ואוכלי בהמה, כלומר, שניהם קדושת שביעית חלה עליהם, ולא מיבעי פסולת אוכלים שפרשו ממאכל אדם, אלא אפילו אוכלים שמתחילתם אינם אלא לבהמה קדושת שביעית חלה עליהם.

7. כיוצא בהן. כלומר, כאוכלין, שהרי בשביעית אף צביעה בכלל „כל שהוא צורך לכם". עיין במשנתנו פ"ז מ"ג.

8. שביעית מתחללת על הכל. בפרי ראשון דרך מקח, ובפרי שני אפילו דרך חלול. עיין בירושלמי כאן פ"ח ה"ז, ל"ח ע"ב, ובבלי סוכה מ"א א'.

8—9. אין מתחלל אלא על מעות בלבד. וכ"ה בכי"ע ולהלן מע"ש פ"ב ה"ח. ועיין בבלי סוכה מ"א א' ובהשגות פ"ד מה' מע"ש ה"ב ובמהרי"ק, ברדב"ז ובכ"מ שם. ברם בד: אין מתחלל אלא באותו מין בלבד. ועיין ר"מ פ"ד מה' מע"ש ה"ב ובהשגות שם, ומ"ש להלן מע"ש פ"ג שו' 5.

9. שביעית מתבערת וכו'. בפי' הרמב"ן בהר (כ"ה, ז'): וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני, לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה וכו'. ועיין בפי' הרש"ס (קנ"ו

[1] מע"ש פ"ג ה"ב, נ"ד ע"א; פסחים פ"ט ה"ז, ל"ז ע"א.

[2] „פירות" מע"ש היא אשגרה מכח פירות שביעית, והכוונה כאן לדמי מע"ש. ועיין להלן שו' 8—9 ושו' 15 ומש"ש.

ע"ב) שהעיר שהר"מ סובר (פ"א מה' מע"ש ה"ח) שאף מע"ש שנשאר אחרי זמן הביעור משליכו לים או שורפו, ודינו כשביעית לפי שיטתו (בפ"ז מה' שמיטה ה"ג). ועיין מ"ש להלן מע"ש פ"ה שו' 66.

10. שביעית היא ודמיה אסורין. כלומר, שהדמים נתפסים בקדושת שביעית, והפרי אינו יוצא לחולין כמשנתנו (פ"ח מ"ז). ובתו"כ (בהר פרק ג' ה"ג): מה קודש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. אי מה קודש יוצא לחולין ודמיו נתפסים יכול אף שביעית כן, ת"ל היא, הרי היא בקדושתה וכו'.

11. זבחי שלמים וכו'. שלא יביאוה לידי פסול, עיין לעיל ספ"ו ומש"ש. אבל במע"ש מצוה לקנות שלמים.[3] ועיין בירושלמי מע"ש פ"א ה"ג, נ"ב ע"ד. ולמ"ד שמצוה מן התורה לקנות שלמים בדמי מע"ש פקעה קדושת מעשר בלקיחת הבהמה, וחלה עליה קדושת שלמים, עיי"ש.

12. חומר במעשר שני וכו'. להלן מע"ש פ"ב ה"ח ובכורים פ"א ה"ו. ובריית זו הובאה בירושלמי בכורים פ"ב ה"ב, לפי נוסח הרש"ס שם (ל"ב ע"א): דתני בשם ר' שמעון חומר יש במעשר וכו', מה שאין כן בשביעית.[4]

שהמעשר שני קונה את הקנקן. וכ"ה להלן במקבילות הנ"ל. ופירושו שאם זלף לתוכו יין וגפו, ואח"כ קרא עליו שם מע"ש נתפס הקנקן למע"ש, כמפורש במשנת מע"ש פ"ג מי"ב, וכפירוש הרש"ס בבכורים הנ"ל. ועיין מ"ש להלן מע"ש פ"ב הערה 66.

12–13. ואסר דמיו. פיסקא זו היא לכאורה באשגרה מלהלן בכורים הנ"ל,[5] אבל כאן אין לה מקום שהרי אף שביעית אוסרת את דמיה. ברם בס' המפתח לר"ן גאון (ברכות ב' ב', ס' ע"א מן הספר) גרס בתוספתא בכורים: ואוסר דמי עירוביו וספק עירוביו כל שהוא. והכוונה שדמי מע"ש שנתערבו באחרים אוסרים בכל שהוא (שהרי אפשר לחלל אותם), מה שאין כן בדמי שביעית לאחר הביעורים שהם בטלים. עיין לעיל תרומות ספ"ה ומש"ש.

13. עירוביו ספק עירוביו כל שהוא. בד: עירובין וכו'. ולג' בעל ס' המפתח המלה עירובין (או עירוביו) דבוקה למעלה, וצ"ל: ואסר דמי עירובין וכו'. עיין מ"ש לעיל. ולפי גירסתנו הכוונה שמע"ש הוא דבר שיש לו מתירין, ואוסר בתערובת כל שהיא, ואפילו ספק מע"ש שנתערב[6] אוסר בכל שהוא, מה שאין כן בשביעית שאינה אוסרת אחר הביעור אלא בנותן טעם, עיין מ"ש לעיל תרומות ספ"ה הנ"ל. ועיין במקבילות ומש"ש.

14. ואין מדליקין בו את הנר וכו'. מרהיטת הלשון משמע שאין מדליקין ממנו בין בטמא ובין בטהור. וכן מוכח קצת מן התוספתא בבכורים הנ"ל שמנתה חומרא זו במע"ש נגד תרומה, ולא מנתה שם חומר בתרומה נגד מע"ש שאין מדליקין בתרומה בטהור, מה שאין כן במע"ש. וזו היא שיטת רש"י ביבמות ע"ג ב'. וכן מפורש במאירי שם עמ' 275. ועיין בשנות אליהו למשנתנו פ"ח סמ"ב ובתוספ' ר"ע איגר שם. אבל בפי' הר"ש ורא"ש שם מפורש ששמן מע"ש טהור מדליקין בו את הנר, ואינו אסור אלא בטמא. וכן בס' המפתח לר"ן הנ"ל: „ואם נטמא אסור באכילה וכו', ואם היה שמן אסור להדליקו, דכת' ולא בערתי ממנו בטמא, ודרשינן ליה (יבמות ע"ג ב' ומקבילות) בין שאני טמא והוא טהור, בין שאני טהור והוא טמא, אבל לסוך ממנו מותר". ומשמע מדבריו שהוא פירש דרשה זו אף בשמן, ומוכח שאם הוא טהור והשמן טהור מדליקין בו, שאם לא כן מי התיר לו לאבד שמן טהור, והרי טומאת גופו אינה מעלה

[3] עיין בספרי ראה סוף פי' ק"ז, עמ' 169. ועיין במשנתנו מע"ש פ"א מ"ג, ובס' משנה ראשונה שם.

[4] בירושלמי שלפנינו חסר הסיום „מה שאין כן בשביעית", והכוונה, איפוא, לתוספתא בבכורים הנ"ל.

[5] ושם הכוונה שמע"ש תופסת ואוסרת את דמיה מה שאין כן בתרומה שאינה מתחללת על דמים. ועיין בירושלמי בבכורים הנ"ל. ואף בתוספתא מע"ש נשנו דברים באשגרה מכאן וממס' בכורים, עיין מש"ש.

[6] עיין ירוש' ריש ביצה ובבלי שם ג' ב', ד' א'.

ואינה מורידה כאן, ופשיטא שאסור לו להדליק שמן טהור של מע"ש. אבל עיין ברש"י הנ"ל ד"ה והכי פירושו.

14—15. מה שאין כן בשביעית. שמדליקין ממנה בין בטהור ובין בטמא, עיין במשנתנו הנ"ל, וכפירוש הירושלמי במקומו.

15. אחד שביעית ואחד מעשר שני וכו'. ירושלמי מע"ש (פ"א ה"ג, נ"ב ע"ד), בבלי סוכה מ' ב'. ופירשו שם (מ"א א') שהכוונה לדמי שביעית ולדמי מע"ש.

15—16. מחללין אותו על חיה ועוף וכו'. בבבלי הנ"ל: מתחללין וכו'. והוכיחו מלשון התוספתא בתוספות ובתוספ' הרא"ש שם ובתוספ' קידושין נ"ו א' ד"ה במזיד, ובתוספ' הרא"ש שם (נ"ה סע"ב) ובתוספ' ב"ק צ"ז ב' ד"ה דזבין ובתוספ' שנץ ב"מ נ"ה ב' (לפי שטמ"ק שם ד"ה ויחזור) שלת"ק של הברייתא אף לכתחילה מחללין, ולא נקטו מתחללין אלא משום רבותא דרבנן שאף בדיעבד אינם מתחללין. וכן גם בירושלמי הנ"ל: מחליפין (בר"ש שם פ"א מ"ד: מחללין) אותו וכו'. ועיין להלן מע"ש פ"א שו' 26 ומש"ש.

16. ועל בהמה בעלת מום. בירושלמי הנ"ל: על נקיבה בעלת מום. ובבבלי הנ"ל: על בהמה (סתם). ואמרו שם: מחלוקת בזכרים, אבל בנקיבות ד"ה וכו' על חיין אין מתחללין, גזירה שמא יגדל מהן עדרים. ועיין בירושלמי שם. ועיין מ"ש להלן שו' 17.

דברי ר'. וכ"ה גם בד ובכי"ע, אבל בירושלמי ובבבלי הנ"ל: דברי ר' מאיר. וכן העתיקו אף מכאן בתוספ' ותוספ' הרא"ש הנ"ל.

17. אלא בזמן שהן שחוטין. ומלשון הבבלי מוכח שאם חלל על חיים אפילו בדיעבד אינו מתחלל. ובמשנתנו (מע"ש פ"א מ"ו) שנינו: הלוקח בהמה וכו', מזיד תעלה ותאכל במקום. ומוכח שלכתחילה לא יחלל, אבל בדיעבד מחולל. ועיין גם להלן מע"ש פ"א שו' 53—54 ומש"ש. וכבר תירצו בתוספות (קידושין נ"ו א' ד"ה במזיד, ובסוכה מ' סע"ב) שבמשנתנו מדברים בתמימה שלוקחה ע"מ להביאה שלמים, אבל כאן הרי מפורש שמדברים בבעלת מום, וכן מפורש להלן במע"ש הנ"ל: אם היתה בהמה בעלת מום בין בשוגג ובין במזיד יחזרו דמיה למקומה. ועיין בירושלמי מע"ש ספ"א ומ"ש בס' ניר שם.

18. אין פורעין מהן מלוה וכו'. ר"מ פ"ו מה' שמיטה ה"י ופ"ג מה' מע"ש הכ"א, סמ"ג לאוין רנ"ט, ע"ו ע"ד, כפו"פ ספמ"ח, סוף עמ' תרס"ד. ועיין ירושלמי מע"ש פ"א ה"א, נ"ב ע"ב. ופירשנו את כל הברייתא לעיל סוף עמ' 188 ואילך.

ואין פודין בהן שבויין. וכ"ה בתוספתא פאה פ"ד שו' 52, וכן העתיק משם (לעניין מעשר עני) גם בר"מ ספ"ו מה' מתנות עניים. אבל בירושלמי דמאי (פ"ג ה"א, כ"ג ע"ב) לא נזכר פדיון שבויים. וכן השמיטו הר"מ בה' שמיטה ובה' מע"ש הנ"ל, וליתא גם בסמ"ג (שהעתיק מן הירושלמי או מן הר"מ עיי"ש) ובכפו"פ (שהעתיק מן הר"מ) הנ"ל. וכנראה שהוא פירש שבבא זו היא באשגרה מפיאה (לעניין מעשר עני), אבל בשביעית ובמע"ש פשיטא שאין פודין בו שבויים ואין מוסרין אותן לגוי. ועיין מ"ש לעיל עמ' 398 שו' 11, ולהלן בכורים פ"א שו' 21. אבל עיין בפאת השלחן סי' כ"ו ס"ק י' אות כ"ז ובהגהות הרידב"ז שם.

20. ונותנין אותן לחבר עיר בטובה. וכ"ה בפיאה ובר"מ ה' מתנ"ע הנ"ל. אבל בה' שמיטה ובה' מע"ש לא העתיקה, וכן ליתא בירושלמי דמאי הנ"ל. וכנראה שאף כאן פירש הר"מ שלא נשנית הלכה זו אלא לעניין מעשר עני, ויש כאן אשגרה מפיאה, וכדלעיל. ועיין מ"ש ע"ז לעיל עמ' 190.

20—21. שלש ארצות לביעור וכו'. במשנתנו (פ"ט מ"ב): שלש ארצות לביעור. יהודה ועבר הירדן והגליל. ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת וכו', ולמה אמרו שלש ארצות? שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה. ופירשו הר"מ (בפיה"מ ובפ"ז מה' שמיטה ה"י) ורש"י (פסחים נ"ב ב') שאוכלין בכל יהודה וכו' כל זמן שלא כלו הפירות לחיה באחת

מג' הארצות שלה, ואין כאן לדין הבעור אלא ג' ארצות. אבל בתוספות שם חלקו על רש"י והוכיחו מדברי ר' שמעון שבמשנתנו ומן הירושלמי בסוגיין שדין בעור הוא בכל ארץ וארץ לחוד ויש כאן תשע ארצות. וכן פירשו הר"ש והרא"ש גם במשנתנו כאן. ובר"ח (פסחים שם) הביא את משנתנו ולא פירשה מפני שפשוטה היא. וכנראה שפירש כר"ש הנ"ל. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ז ס"ק ט' אות י"ב.

אבל בתוס' רי"ד פסחים שם הביא את התוספתא כאן והוכיח ממנה שלא כפירוש רש"י, וכן הוכיח בח"ד ובפאת השלחן הנ"ל. ולעצם ההלכה של ארצות שונות לביעור, עיין במכילתא דרשב"י עמ' 157.

21–22. למה הוזכרו ההר העמק וכו'. הכוונה למשנתנו הנ"ל: וביהודה ההר והשפלה והעמק. ומקומם מפורש להלן.

22. לפי שאין אוכלין וכו'. כ"ה בד ובתוספ' רי"ד הנ"ל. ובכי"ו ובכי"ע בטעות: לפי שהן אוכלין וכו'.

22–23. מי בהר על שבעמק ולא מי שבעמק וכו'. כלומר, מה בהר על שבעמק ולא מה שבעמק וכו'. ובד ובכי"ע: לא מבהר וכו' ולא משבעמק וכו'. ובתוספ' רי"ד הנ"ל: לא בהר על של עמק ולא בעמק על מה שבהר וכו'. ועיין מ"ש ר"ח ילון בסה"י לכבוד ילין עמ' צ"ד. ואמרו בירושלמי (פ"ט ה"ב, ל"ח ע"ד): שיערו לומר אין החיה שבהר גדילה בעמק, ולא גדילה חיה שבעמק בהר. ועיין בתוספ' פסחים נ"ב ב' ד"ה עד.

23. אלא הר והרו עומק ועומקו. כ"ה בד, בכי"ע ובתוספ' רי"ד הנ"ל (בשינויי כתיב). ובכי"ו בטעות: והרי וכו' ועומקי. ושאלו בירושלמי הנ"ל: שפלה שבהר כהר? ושבשפלה כשפלה? ופשטו: מן מה דתנ' הר והרו,[ז] עמק ועמקו, שפל ושפלתו, הדא אמרה שפלה שבהר כהר, והר שבשפלה כשפלה.

23–24. ובסוריא לא אמרו וכו'. תוספ' רי"ד הנ"ל. וכן בירושלמי סה"ב: תני אין בסוריא שלש ארצות. ומכאן משמע ש"נאכל" (משנתנו פ"ו מ"א) פירושו היתר ספיחין, אבל בעור יש לו, שהרי אינו מסתבר כלל שבסוריא נוהג דין בעור ובארצות שכבשו עולי מצרים אין דין בעור נוהג כלל, עיין שו"ת הר"מ סי' קל"ו, הוצ' רא"ח פריימן ז"ל עמ' 133 ור"מ פ"ד מה' שמיטה הכ"ח. ועיין מ"ש לעיל פ"ד הע' 25.

26. עד שיכלה מבית אל ומיגורדה של קיסריון. בד: ומיגדרה של קיסרון. והנכון בכי"ע: ומגידרה של קיסרין. ובמשנתנו (פ"ט מ"ג): ושאר כל הארצות כהר המלך. והתוספתא סימנה כאן את גבולות הר המלך שהוא מתפשט מגידרה של קיסרין (כנראה חדרה של זמננו) עד בית אל. עיין להלן שו' 35 ומ"ש הר"ש קליין בתרביץ ש"א ס"א (תשרי תר"ץ) עמ' 140 ואילך, ובספרו ארץ יהודה עמ' 240 ואילך.

26–27. אי זהו הר שלה זה הר המלך. כפו"פ פמ"ח עמ' תרנ"ט, ירושלמי פ"ט ה"ה, ל"ח ע"ד. ובמשנתנו (פ"ט מ"ב): וההר שלה כהר המלך, וכן היא אף כוונת התוספתא שלעניין בעור בהרי יהודה הולכין אחרי הר המלך, ועיין בריבמ"ץ ד"ה ותחום טבריא. ועיין ספרי דברים פי' ו' עמ' 14 ובהערות הר"א פינקלשטין שם.

27. שפלה שלה זה שפילות לוד. בד, כי"ע וכפו"פ הנ"ל: זו שפלת לוד. ובירושלמי הנ"ל: ושפלתו זו שפלת דרום. ובמשנתנו הנ"ל: ושפלת לוד כשפלת הדרום. ובספרי הנ"ל: בשפלה זו שפלת לוד ושפלת דרום. והיא היא, עיין מ"ש בהירושלמי כפשוטו פסחים עמ' 458. ועיין בריבמ"ץ הנ"ל.

27–28. עומק שלה מעין גדי ועד יריחו. וכ"ה בכפו"פ ובירושלמי

[ז] כ"ה בנוסח הרש"ס. ולפנינו וכ"ה אף בכי"ר: והרם.

הנ"ל ובמשנתנו לא נזכר שעור העמק. ועיין מ"ש הר"ש קליין בספרו ארץ יהודה עמ' 213 ואילך.

28. עומק שבגליל כגון גנוסר וחברותיה. בירושלמי הנ"ל: כגון בקעת גינוסר וחברותיה. ובמשנתנו: ותחום טבריא והעמק. ובד"ח: העמק, וכ"ה בפיה"מ להר"מ כת"י. וגם לפי הגירסא שלפנינו פירושו כן.[8] וכן בפיה"מ להר"מ: והעמק והוא תחום טבריא. ובריבמ"ץ שם: ותחום טבריא הוא העמק, הוא בקעת גינוסר וחברותיה. ועיין גם במלא"ש. וביהושע (י"ט, ל"ה): רקת וכנרת. ובירושלמי מגילה (פ"א ה"א, ע' ע"א): רקת טיבריא. כנרת גיניסר. וכ"ה בבבלי שם ו' א'. ועיין מ"ש הר"ש קליין בספרו ארץ הגליל (ירושלים תש"ו) עמ' 151 ואילך.

29. אי זהו הר שבעבר הירדן וכו'. וכ"ה בירושלמי פ"ט ה"ב, ל"ח ע"ד. וכבר הוכיח בכפו"פ פמ"ח הנ"ל מן התוספתא כאן שמדברים בעבר הירדן ממש, במזרח עבר הירדן, ותמה מכאן על שיטת הר"מ (בפיה"מ ובפ"ז מה' שמיטה ה"ט) שפירש את משנתנו בעבר הירדן מערבה. ועיין מ"ש בפאת השלחן סי' כ"ז ס"ק י' אות ט"ו.

כגון חרים וכגבור גדוד וחברותיה. בד: כגון חריס וכגבור גדור וחברותיו. ובכי"ע: כגון חרים וחברותיה. ובכפו"פ הנ"ל: כגון חרים ונוי וגדור וחברותיה. והנכון הוא בירושלמי הנ"ל: כגון הרי מכוור וגדור וכן כיוצא בהן. וכן להלן ר"ה פ"א הי"ז (בכי"ע פ"ב ה"ב): ר' שמעון בן אלעזר אומר אף בהרי מכמר וגדור וחברותיה.[9] ובירושלמי שם פ"ב ה"ב, נ"ח ע"א: תני בהרי מכוור וגדור. ועיין בבלי שם כ"ג ב' ובדק"ס עמ' 53 הע' ל'.[10] והמקומות הללו בעבר הירדן נכבשו ע"י אלכסנדר ינאי,[11] ודינם כא"י וכמקומות שכבשום עולי בבל. ועיין מ"ש לעיל פ"ד שו' 13—14.

30. חשבון וכל עריה שבמישור וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. וכן בכפו"פ הנ"ל: שנאישוף, וצ"ל: שבמישור וכו'. והנכון בירושלמי הנ"ל: אשר במישור וכו', וכ"ז הוא המשך הפסוק ביהושע י"ג, י"ז. ועיין מ"ש לעיל פ"ד הערה 28.

31. כגון בית נמרה [רמתא] וחברותיה. כ"ה בד, בכי"ע ובכפו"פ הנ"ל (שם: רמתה). ובירושלמי: ובית הרן (=הרם) ובית נמרה וכן כיוצא בהן. והירושלמי מביא את הפסוק ביהושע י"ג, כ"ז: ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וכו', והוא מפרש שם: בית הרם, בית רמתה. בית נמרה. בית נמרין.[12]

32. סימן להרים מילין[13] וכו'. ירושלמי פ"ט ה"ב, ל"ח ע"ד, בבלי פסחים נ"ג א'. ורשב"ג נותן לנו כאן סימן מדעי להגדרת צורת שטח הארץ ע"פ הצמחים שהיא מגדלת. וכ"ז נפקא מינה גם להלכה, לעניין מקח וממכר (מידת הדין) ועוד, כמו שפירשו בירושלמי ובבבלי פסחים הנ"ל.[14]

34—35. אוכלין מבית המלך עד שיכלה מבית אל וכו'. בית המלך הוא תחום הר המלך[15] שפירותיו היו כלין בערך בזמן אחד עם בית אל, עיין מ"ש לעיל שו' 26.

[8] עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1076 ואילך.

[9] כ"ה בכי"ל שם, עיין מ"ש בתס"ר ח"א, עמ' 214. וכ"ה בד, אלא ששם בטעות: ותבור (במקום: וגדור).

[10] ועיין באהצו"י כאן, עמ' 88.

[11] עיין מ"ש ר"ש קליין בספרו עבר הירדן היהודי, עמ' 11 ואילך.

[12] ועיין מ"ש קליין שם, עמ' 12 ואילך.

[13] עיין מ"ש לעיל פ"ה שו' 6 על „מילין".

[14] ועיין לעיל פ"ד שו' 67 ואילך. ואף שם נתן לנו רשב"ג סימן מדעי.

[15] עיין מ"ש ר"ש קליין בספרו ארץ יהודה, עמ' 239 ואילך.

37. זה בית אל שמאחרת. וכ"ה בד. וכן בב"ר פצ"ט, ג', עמ' 1267: זו בית אל שהיא מאפלת. וכן בתנחומא ויחי (סי' י"ד, הוצ' בובר סי' ט"ו): זו בית אל שהיא מלקשת פירותיה.

37–38. אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי. במשנתנו (פ"ט סמ"ה): אוכלין ברגילה (במשנה שבירושלמי ובכ"י פרמה: ברגילא) עד שיכלו סנריות[16] מבקעת בית נטופה. ופירש הגאון (פיה"ג עוקצין פ"ג מ"ב, עמ' 143): הרגילה היא זרע של חלגלוגות וכו'. והוא ירק הזוחל על הארץ, רוגלית בניגוד לדלית, ושמו Portulaca oleracea (לעף פלורה ח"ג עמ' 71 ואילך), והוא גדל בבתי שלחין בשפילה (מגדיר לצמחי א"י עמ' 116), והן סנריות היא רגילה. ופירוש אגוטרי לא נתברר, וכנראה שהוא שם צמח, ונשמט כאן שם המקום שיכלו בו. ברם אם נניח שהברייתא שלנו מפרשת את משנתנו הנ"ל, עלינו לומר, שרגילה ואגוטרי ולופסין ואזניות (עיין להלן), כולם ממין אחד הם.[17]

38. עד שיכלו לופסי בית דגן וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובמקום זה הלופסין מאחרים ביותר, וממילא מותר לאכול את הרגילה שכבר כלתה הרבה זמן מן השדה על סמך הלופסין. ואף שם צמח זה לא נתברר לי.

39. אוזניות של שמעון אנא. וכ"ה בכי"ע (אזניות). ובד: אוזניר' של מען אנא. ויפה הגיה הר"ש קליין: של שמעונייא, והיא העיר סימוניה, שמרון,[18] עיין בספרו ארץ הגליל עמ' 12 ועמ' 176 ואילך. ואזניות הן לדעת הראובני (לשוננו ש"ב, עמ' 39) Aristolochia Maurorum, הגדלות בשדה ופרחיהם כצורת אפרכסת האוזן.

אוכלין בתאנים וכו'. בבבלי פסחים נ"ג א': אוכלין בגרוגרות וכו'. ועיין בס' יריאים השלם סי' קנ"ח, ע"ה ע"א.

40. עד שיכלו פגי בית וני. בד: עד שיכלו בני בית פגי. ובכי"ע: פגי בֵּיתַיְאָנֵי. ובבבלי הנ"ל: פגי בית היני, ובכי"מ שם: בייתני, ועיין הק"ס שם עמ' 152 הע' פ' והע' צ'. ולדעת קליין הוא המקום שנזכר ע"י אבסיביוס (תרגום רע"צ מלמד עמ' 14), ושהוא מסמנו כט"ו מילין ממזרח קיסרין.[19]

לא הוזכרו פגי בית וני וכו'. בד: בית אוני וכו'. ובכי"ע: בֵּיתַיְינֵי וכו'. ועיין בבבלי ובדק"ס הנ"ל. ובעירובין כ"ח ב': ביתיוני. וברש"י שם ד"ה לא הוזכרו: בתוספתא דשביעית היא, ומייתי בגמ' דפסחים וכו'.

אלא למעשרות. כלומר, שחייבים במעשרות, אעפ"י שהם דקים וקטנים, מפני שדרכם בכך. אבל לעניין שיאכלו את התאנים עליהם בשביעית לא הוזכרו בבית המדרש.

41. ואהיני טובניא וכו'. וכ"ה בד (ובד"ח בטעות: עובניא). ובכי"ע: דטובניא וכו'. וכן בבבלי הנ"ל: ואהיני דטובינא, כלומר כפניות של תמרים מטובינא. ובכפו"פ (פי"א עמ' רצ"א) קבע את מקומו על יד בית שאן (ועיין בירושלים של לונץ הנ"ל בהע' 19 עמ' 156).

16 כ"ה בהוצ' לו, קויפמן, פרמה וערוך. ובמשנה שבירושלמי: סנדיות. וכ"ה במשנה ד' נפולי, בפיה"מ להר"מ ועוד. ובתו"כ בהר סוף פרש' ב' ה"ה, ק"ז ע"ג: סנדריות. אבל במיוחס להר"ש שם: סנריות.

17 ושמא הושקע שם המקום במלה „ובני" (כגי' כי"ו, עיין בשנו"ס), וצ"ל: אגוטרי ובני. [ב]גליל העליון וכו'. ופשיטא שאין לפרש ובני (=ובאני) גליל וכו', כלומר, ובקעות גליל העליון, שהרי מלה זו זרה לספרות א"י. ואף לפי הגירסא שלפנינו, אפשר שיש כאן שם מקום, ואח"כ צ"ל [ב]גליל העליון.

18 יהושע י"ט, ט"ו, כמפורש בירושלמי מגילה פ"א ה"א, ע' סע"א: ושמרון. סימוניה.

19 עיין במאמרו במ"ח חנ"ד, 1910, עמ' 21 ואילך, ובירושלים של לונץ ח"י, עמ' 156 ואילך.

41—42. אין אוכלין על הרפיחין שבעכו. בד: על הספיחין שבעכו, ועיין לעיל פ"ג שו' 13 ומש"ש. ובכי"ע: את הרחיפין שבעכו. ועיין מ"ש להלן.

42—43. אוכלין על הרפיחין שבעכו ועל הדיפרא וכו'. בד: על הספיחין שבעכו ועל הדיפרא וכו'. ובכי"ע: על הרחיפין ועל הדיפרא וכו'. והמלים שהקפתי בכי"ו נכפלו בטעות. ולפ"ז ברור שהכל הוא מדברי ר' יוסי. ובמשנתנו (פ"ט מ"ד): אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא וכו'. ובירושלמי שם (ה"ד, ל"ט רע"א): מתני' דר' יוסי, דתני אין אוכלין על הטפחין שבעכו. ר' יוסי אמר אוכלין על הטפחים שבעכו. ולפ"ז הכל הוא מדברי ר' יוסי, עיין להלן.

ואשר לטפיחין פירש בערוך בשם ר' דניאל שהכוונה היא לטפיחין שבראשי הבירות שהצפורין מקננין שם, והם צוברים זרעים בתוכן, ור' יוסי לשיטתו שסובר (במשנתנו הנ"ל) שאוכלים על השמור. וכן פירש בריבמ"ץ. ועיין לעיל פ"ג שו' 13 ומש"ש. אבל הר"מ בפיה"מ פירש אחרת עיי"ש ולפי פירושו טפיחין ודפרא, כלומר, הפירות השניים של אילן העושה שתי בריכות בשנה, הם מעין עניין אחד.

43. אבל לא על סיפוניות. בד: שיפוניות. ובכי"ע: סיפוניות. ובמשנתנו הנ"ל: אבל לא על הסתווניות. והן סתווניות (הבאות בסתיו) הן ספוונייות (הבאות בסוף הקיץ), עיין מ"ש לעיל סוף עמ' 56. ופירש הר"מ (בפיה"מ ובפ"ז מה' שמיטה ה"ה) שאין אוכלין על הסתווניות, מפני שהן דומות לפירות של שנה אחרת. ועיין להלן.

43—44. ר' יהודה אומ' אף על סיפוניות. ולפי מסורת התוספתא לא נתן ר' יהודה שיעור לדבריו בסיפוניות. אבל במשנתנו הנ"ל: ר' יהודה מתיר כל זמן שבכרו עד שלא יכלה הקיץ. ומרהיטת הלשון משמע שדברי ר' יהודה עונים על סיפוניות, ואינו מתיר אלא אם כן בכרו לפני שכלה הקיץ.[20] ברם בירושלמי שם: הוינן סברין מימר מפליגין ר' יוסי ורבנין[21] בסיתווניות, הא בדפרין לא. אשכח תני ר' יודה מתיר בדפרים, והם שבכרו עד שלא יכלה הקיץ. ולפ"ז עדיף לומר שלא חילק ר' יהודה בין בכרו ובין לא בכרו אלא בדופרא גרידא, אבל בסתווניות מתיר לגמרי, כמפורש בתוספתא כאן. וכן הדעת נותנת, שהרי השם סתווניות מוכיח שהן נגמרות בסתיו. וכן פירש הרש"ס במשנתנו שם (קמ"ח ע"ב): ובגמ' מפרש דאדיפרא הוא דקאי ר' יהודה ולאחמורי אתא. אבל בריבמ"ץ למשנתנו מפרש שר' יהודה מחלק כן בין בסתווניות בין בדיפרא.

44. ר' יוסי אומ' דיפרה שביכרה וכו'. הדברים תמוהים, שהרי ר' יוסי התיר לעיל בדיפרא. וקרוב לוודאי שיש כאן ט"ס וצ"ל כמו שהגיה בח"ד: ר' יהודה אומ' וכו', כגי' הירושלמי שהעתקנו לעיל. והתוספתא מתאימה למסורת המשנה שר' יוסי מתיר לאכול על הדופרא מכל מקום, ור' יהודה הוא שמחלק בדופרא, ובסתווניות מתיר מכל מקום. עיין מ"ש לעיל.

45. עד שיכלו דליות שבאכל וכו'. ובד: שבאשכול. ובכי"ע: „שבאשכול: של אֶבל", ויש כאן הרכבה של שתי נוסחאות. ובבבלי פסחים (נ"ג א'): ת"ר אוכלין בענבים עד שיכלו דליות של אוכל וכו'. וברש"י שם: „ואית דגרסי של אבל,[22] והוא אבל כרמים" (שופטים י"א, ל"ג). וצדק הרי"ז הורוביץ (ירושלים של לונץ חי"א—י"ב, עמ' 66) שפירש

[20] בשושנים לדוד למשנתנו העיר שלפי פירוש זה היה צריך לומר במשנתנו: אם בכרו (ולא „כל זמן") וכו', שהרי ר' יהודה בא להקל, כשיטת הבבלי בכתובות פ"ח ב'. ברם בירושלמי בכתובות שם פ"ט ה"י, ל"ג ע"ב, פירשו שלא כשיטת הבבלי, ור"ש בא להקל, ומ"מ השתמשו במשנתנו שם בלשון „כל זמן".

[21] הכוונה לר' יהודה. ובנוסחת הרש"ס שם: מה פליגין ר' יהודה ור' יוסי. וברור שהכוונה לר' יהודה שהרי סתם משנתנו שם היא כר' יוסי, עיין מ"ש לעיל שו' 42—43.

[22] וכ"ה בכי"ם, בר"ח, בערוך ערך דל ובמאירי שם, עיין דק"ס, עמ' 152, הע' נ'.

שהתוספתא ציינה לעיל (הי"ד) את המאוחר שבירקות בגליל ושבתאנים ביהודה (פגי בית וני) וכאן את הענבים שבעבר הירדן. והוא ציין גם לדברי אבסיביוס (תרגום רע"צ מלמד עמ' 15): אבל כרמים וכו', ויש עד היום כפר מגדל כרמים (נקרא) אבל[א], ו' מילים מרבת עמון. אלא שהכוונה כנראה למקום ממערב לרבת עמון (ולא כמו שכתב הורוביץ שהוא למזרחה), והוא נכנס לתחום של חשבון ובנותיה, שהוא כא"י גמורה (עיין לעיל הי"א).

אם יש אפילות מהן וכו'. בבבלי הנ"ל: אם יש מאוחרות מהן, והיא היא.

46. ושאר ארצות אחת לזתים ולתמרים. פיסקא ממשנתנו (פ"ט סמ"ג),[23] ובבבלי הנ"ל השמיטוה מתוך הברייתא. ובפי' הרש"ס (קמ"ו ע"א): וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים. סתמא היא לכולי עלמא (כלומר, ולאו מדברי ר' שמעון היא), והכי איתא בתוספתא.

46–47. עד שיכלה אחרון שבתקוע. כ"ה בד, בכי"ע ובבבלי פסחים הנ"ל. ובכי"ו נשמט „שבתקוע" והושלם בגליון. ועיין ברש"י שם.

47. ר' ליעזר בן יעקב או' אף של גוש חלב וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל בכתי"י, ועיין להלן מנחות פ"ט סה"ה. ובירושלמי (פ"ט ה"ג, ל"ח ע"ד): תני אוכלין על התמרים עד שיכלו מיריחו (עיין להלן בסמוך) ועל הזיתים עד שיכלו ממרון ומגוש חלב.

48. ולא יהא מביא רובע בין מראשו וכו'. בבבלי הנ"ל: כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו רובע, כלומר, רובע קב זיתים, מפני שבפחות מזה אינו כדאי לטפל בהם, עיין במשנתנו כאן ספ"ד ובבבלי ב"ק צ"א ב'.[24]

48–49. עד שיכלה אחרון שבצוער. וכ"ה בבבלי פסחים נ"ב סע"א ונ"ג א'. ובירושלמי שהעתקנו לעיל: תני אוכלין על התמרים עד שיכלו מיריחו. וברש"ס שם (קמ"ח רע"א): מיריחו שהיא עיר התמרים כדכתיב (דברים ל"ד, ג') בקעת ירחו עיר התמרים עד צער.

49–50. אוכלין על מה שבכיפין ואין אוכלין על מה שבשיצין. וכ"ה בבבלי הנ"ל: אוכלין על של בין הכיפין וכו'. ופירש"י שאוכלין על התמרים שנשרו ונשארו בין הכיפין (כלומר, בין כפות התמרים, בין הלולבים), אבל אין אוכלין על מה שנשר לתוך הקוצין שמסביב לדקל, מפני שאין החיה מחפשת שם. ופירוש זה נובע מתוך פירוש הגאונים (עיין אוה"ג שם עמ' 72 ואילך ופיר"ח). ועיין ירוש' שבת פ"א סה"ז, ד' ע"א, ובמקבילה בביצה פ"ג סה"ב, ס"ב ע"א.

50. ושאר כל פירות האילן וכו'. פי' הרש"ס, קמ"ח ע"א.

כגון העוגסין וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. וזה הכתיב הקבוע של התוספתא במקום „האגסים". וברש"ס הנ"ל מעתיק: האגסים.

51. והקרסטמילין והפרישין וכו'. ארבעה מינים הללו רגילים לבוא יחד במקורותינו.[25] וקרוסטומיל הוא מין אגס מדברי (crustuminum),[26] ופרישין הם חבושין, אספרגלין, מין תפוח, עיין לעף פלורה ח"ג עמ' 237 ואילך ועמ' 241 ואילך.

[23] כנראה שהמלה „ושאר" שבתוספתא היא באשגרה ממשנתנו שם: ושאר כל הארצות (עיין בגי' ד בשנו"ס כאן) כהר המלך. וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים.

[24] ובבבלי פסחים שם המשיכו: אוכלין בגרוגרות וכו' (כלומר, הברייתא שלעיל הי"ד, עיין מש"ש שו' 39 ד"ה אוכלין). וצ"ע שהרי כאן אנו עוסקים בזיתים ותמרים גרידא שכל הארצות אחת להם, אבל לתאנים וגרוגרות ארצות חלוקות. ברם בבבלי להלן שם: ורמינהו אוכלין בענבים עד הפסח, בזיתים עד העצרת, בגרוגרות עד החנוכה, בתמרים עד הפורים. ואמר רב ביבי ר' יוחנן תרתי בתרייתא מחליף (כלומר, בגרוגרות עד הפסח, בתמרים עד חנוכה. וכ"ה בירושלמי כאן פ"ז ה"ג, ל"ז רע"ג). ותירצו אידי ואידי חד שיעורא הוא. ועיין בר"ש למשנתנו פ"ט סמ"ג.

[25] עיין במשנת כלאים פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"ג ועוד.

[26] ובפיה"ג (הוצ' ר"ש אסף, מק"נ ירושלים תש"ב, עמ' 179): קרסטמילין נקרא בסוריא אלפטרמי,

והעוזרדין. צ"ל: והעוזררין, והם מיני תפוחים קטנים, עיין לעף הנ"ל עמ' 244 ואילך.

אוכלין מה שבהר על שבעמק וכו'. כלומר, אוכלים בכל מדינה ומדינה (יהודה, גליל ועבר הירדן) עד שיכלה האחרון שבה, אבל אין אוכלים במדינה אחת על מדינה אחרת.

52. כולן כחרובין. כלומר, דינם כחרובים שאין להם שלש ארצות, ואוכלים בכולם עד שיכלה האחרון שבהם. ובירושלמי (פ"ט ה"ג, ל"ח סע"ד) הוסיפו על משנתנו שם והברייתא שלעיל שו' 46: תני אף לחרובין, כלומר, כל הארצות כאחת, וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' שמיטה הי"א.[27]

53. אוכלין עליהן עד שתרד וכו'. כלומר, לפני כן קבענו את זמן ביעורם של האגסים והקרסטמילין וכו'. ומוסיפה התוספתא שאוכלין את עליהן[28] עד שתרד רביעה שניה, כלומר, עד כ"ג מרחשון בשנה בינונית, עיין להלן. ובמשנתנו (פ"ט מ"ו): המלקט עשבים לחים וכו', עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, ר' עקיבה אומר בכולן עד שתרד רביעה שניה. וברייתא זו היא כר' עקיבה שאינו מחלק בין נשרו מאביהם, ובין שהם על האילנות. ועיין מ"ש לעיל פ"ה סוף שו' 24.

אוכלין על הירק וכו'. כלומר, כל ירק שחיותו כ"כ יפה שנשאר בבית השלחין אוכלין את מינו עליו.[29] ועיין להלן.

54. שורשי קולסי כרוב שיבשו אסורין בהנייה. וכ"ה בד ובכי"ע (בהנאה). ובפי' הרש"ס (קנ"ה ע"א): ותניא בתוספתא בפ"ז שרשי קלסי כרוב משיבשו אסורין בהניהו כו', והכי פירושו כיון דיבשו דאינן חיין מן הקרקע, אעפ"י שהקלח עב וגס וחי, כלה מן השדה מיקרי, ואסורין בהנייה. וקולסי כרוב הם בדי כרוב, עיין בפיה"ג עוקצין פ"א עמ' 139 ובהערות שם ובערוך ערך נפס. ולעיל פ"ה שו' 34 שנינו: ר' שמעון אר' אף קלחין של בית השלחין שיבשו אסורין בהנאה. ולעיל בסמוך שם אמרו שכל הראוי למאכל בהמה אין מסיקין בהן (עיין מש"ש), ומכאן הלשון „אסורין בהנאה"[30] אף לפנינו. אבל עיקר הכוונה היא שאין אוכלין עליו את מינו, והדברים דבוקים לרישא, וכפירושנו לעיל. ועיין להלן בסמוך.

55. אע"פ שיבשו אוכלין עליהן. בפי' המיוחס להר"ש תר"כ (בהר פרק ג' ה"ה, ק"ג ע"ד): ר' שמעון אומר כל הירק אחד לביעור (וכ"ה במשנתנו פ"ט מ"ה) וכו', אוכל כל הירק מן הבית עד שיכלה האחרון שבשדה. ובתוספתא ר' שמעון אומר שרשי קלחי כרוב אע"פ שיבשו אוכלין עליהן. וכן פירש גם ברש"ס הנ"ל. ולדעת ר' שמעון אפילו יבשו

ואינו נמצא בעירק. ועיין בס' האשכול ח"ב הוצ' ר"ח אלבק, עמ' 29, ובכפו"פ פנ"ו, עמ' תשמ"ד ובהערה שם.

[27] ומה שתפס ר"ש בן אלעזר „כחרובים", ולא אמר „כזיתים וכתמרים", מפני שלזיתים ולתמרים קבעו מקומות חמנים ידועים (עיין מ"ש לעיל הע' 24) מה שאין כן בחרובין, ולפיכך השוה ר"ש בן אלעזר את העוגסין וכו' לחרובין.

[28] כלומר, את העלים שלהם. והלכה זו אינה עונה על עלי חרובין, שאין להם בעור (לעיל פ"ה שו' 29) אלא מדברת בעלי עוגסין וכו' שהם עיקר הנידון שלפנינו.

[29] ומכיוון שעבר עליו הקיץ ולא יבש, כבר לא יכלה אף בשמינית. והמפרשים האחרונים מגיהים: אין אוכלין על הירק וכו'. וקשה להגיה כן נגד כל הנוסחאות. ולא עוד אלא שהוא נגד המציאות להניח שכל ירקות בית השלחין אין כלין בשביעית. ועיין לעיל פ"ה שו' 34–35. אבל יתכן שלפעמים חיותו של ירק היא כ"כ מרובה, שאפילו בבית השלחין (ארץ יבשה וצמאה למים) הוא גדל ומתקיים. ואם נמצא ירק כזה אוכלין את מינו עליו. ועיין להלן בתוספתא.

[30] אלא ששם דייק ר' שמעון ולא הזכיר קלחין של כרוב, שהרי לדעתו כרוב בית השלחין אסור משום ספחים, מפני שאין כיוצא בו בירקות שדה (ירושלמי פ"ט ה"א, ל"ח ע"ד), וממילא אסורים בהנאה, וכוונתו שם לקלחי בית השלחים של ירקות אחרים.

הקולסין (אבל לא לגמרי, עיין להלן) אוכלין עליהן כל מיני ירקות לחים אחרים, שהרי לדעתו כל הירק אחד לביעור.[31] ועיין מ"ש לעיל שו' 54.

55—56. כיוצא בו מגביב ויביש צריך וכו'. וכן בד: ויבש, אבל בכי"ע בט"ס: דבש, וצ"ל: יבש, (ביבש). ופירושו שאם יבשו כל כך שבירק אחר כיוצא בו הוא כבר מגבב (מקושש) ביבש,[32] הרי דינו ככלה השדה, וצריך לבער את הירק הלח, מפני שאין אוכלין מן הלח על היבש, אפילו לר' שמעון,[33] מפני שהיבש אינו נקרא ירק. ועיין מ"ש להלן מעשרות פ"א שו' 3.

56. מאימתי פורשין משבילין שבשדות וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: משבולין שבשדות וכו'. ובפי' הרש"ס (קנ"ב ע"א): בתוספתא דמכילתין בפ' בתרא (כנראה שכאן התחיל לפניו פ"ח) מאימתי פורשין מן השבלים שבשדות משתרד רביעה שנייה ע"כ, דמשתרד רביעה שנייה פורשין מהם שלא להאכילן לבהמה,[34] דאילו לאדם בלאו הכי אסירי משום ספיחים וכו'. ופירוש זה דחוק מאד. וברור שגירסת כי"ו וכי"ע נכונה וכן תקנו בד"ח, ופירושה כפירוש המפרשים, שהלכה זו נוהגת בכל השנים ולא הובאה כאן אלא אגב שיעורה של רביעה שניה,[35] וכמפורש בירושלמי[36] ובבבלי (תענית ו' ב', ב"ק פ"א ע"א וע"ב), ועיין גם להלן טהרות פ"ז ה"ח ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 77—78 ובהירושלמי כפשוטו שבת עמ' 15. וברמ"מ פ"ה מה' נזקי ממון הי"א: שלמה תיקן (עיין ב"ק פ"א ב') שיהיו עוברי דרכים מותרין בימות החמה להלך בשבילין שבשדות שיש להן בעלים[37] עד שתרד רביעה שניה, ועל הלשון „מאימתי", „עד אימתי", עיין באהצר"י כאן עמ' 92, מה שהביא בשם הראשונים.

57. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

57—58. עכשיו שנתקנסו שנים. וכ"ה בד. ובכי"ע: שנתקיימו שנים. וכנראה שהנכון לפנינו, והכוונה שנתקללו השנים, עיין להלן סוטה פט"ו ה"ב ובמקבילות.

58. אלא גשם אחד בלבד צריך להלך. נראה שצ"ל: לה[מ]לך, כלומר, צריך ליטול רשות (עיין ב"מ י"ד א' וברכות ג' סע"ב), שמא קשה לה הדריסה אפילו אחרי גשם אחד בלבד. ובבבלי ב"ק פ"א ב': אמר רב פפא האי דידן אפילו טל קשה לה.

59—60. כדי רביעה שנייה. כ"ה בכל הנוסחאות כאן ולהלן תענית פ"א ה"ד, וכ"ה בירושלמי פ"ט ה"ז, ל"ט ע"א, בהוצאות, בכי"ל ובכי"ר. אבל בבבלי נדרים ס"ג א' בנוסחאות שלנו, בכי"מ ואצל הראשונים: רביעה ראשונה ושנייה. וכ"ה בנוסח הירושלמי של הרש"ס הנ"ל. ופירשו בבבלי שם שרשב"ג סבירא ליה כר' יוסי שזמן הראשונה היא בשבעה עשר למרחשון, והשנייה היא בכ"ג בו. אבל בבבלי תענית ו' א': רביעה ראשונה ושניה ושלישית. וכ"ה בר"ח שם. ועיין בתוספ' שם ד"ה גשמים.

[31] ונראה שלר"ש אוכלים אף על ספחי איסור, שהרי סוף סוף לא כלו לחיה מן השדה.

[32] כלומר, לאכילת בהמה, כפירוש הרש"ס למשנתנו שהבאנו להלן.

[33] במשנתנו פ"ט מ"ו: והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה. ושם מדברים באכילת יבש על היבש. אבל אין אוכלין את הלח שהוא ראוי למאכל אדם על היבש שהוא מאכל בהמה אף לר"ש הסובר שכל ירק אחד לבעור.

[34] והוא פירש שבלים, שיבולים של תבואה. ועיין להלן נזיר פ"א ה"ג ובבבלי שם ח' ב' ובתוספות, תוספ' הרא"ש ובשטמ"ק שם.

[35] ולא עוד אלא שבשביעית אין פורשין כלל משבילים שבשדות (עיין בראשונים שהבאנו לעיל הע' 34), ומתחילין לפרוש מן השבילין מרביעה שניה שבשמינית.

[36] ב"ב פ"ה ה"א, ט"ו ע"א, עיי"ש ההגהה הנכונה בגליון אפרים שבירושלמי הוצ' ראם.

[37] פירש כר"ג בתענית הנ"ל וערוך ערך שביל.

פ"ח

1. בראשונה היו שלוחי בית דין וכו'. כל ההלכה נעתקה בר"ש ובראש פ"ט מ"ה, בתוספ' רי"ד פסחים נ"א ב' ד"ה ונטל (ט"ז ע"ג), ברמב"ן בהר כ"ה, ז' (כל ה"א וה"ב כאן) והובא ברשב"ש סי' רנ"ח, מ"ו ע"ד, ד"ה ולעניין. ובפי' הרש"ס סיריליאו, קנ"א ע"א. ובס' מנחה בלולה, קכ"ח ע"ב: שנינו בברית' דת"כ בראשונ' היו שלוחי ב"ד וכו'. והעתיק מפי' הרמב"ן עם השיבוש שבד' רומי: ושנו בת"כ בתוספתא בראשונה וכו'. ועיין מ"ש להלן על „בראשונה".

יושבין על פתחי עיירות וכו'. וכ"ה בד, בתוספ' רי"ד ובפי' הרמב"ן הנ"ל ד' ליסבון. אבל בכי"ע: מחזרין וכו'. וכ"ה בר"ש (חוזרין) וברמב"ן בשאר הדפוסים (בפיסקא שברשב"ש: מחזירין) ובראש ובפי' הרש"ס הנ"ל. והנה לפי גירסתנו הפירוש הוא ששלוחי ב"ד של כל עיר ועיר היו יושבין על פתחי העיירות שלהן. אבל לפי גירסת כי"ע פירושו שב"ד מרכזי היה שולח את השלוחים לעיירות, והם היו מחזרים על פתחי העיירות ומשגיחים על הנכנסים ופירות שביעית בידיהם.

1–2. כל מי שמביא פירות בתוך ידו וכו'. ופירש ברמב"ן הנ"ל שמדברים כאן בתחילת יציאת הפירות שלקטו מן המבכרות, כלומר, לפני שהושיבו ב"ד שומרים, עיין לעיל דמאי פ"א שו' 7. וברש"ס הנ"ל פירש שהכוונה לפירות שגדלו בששית ונכנסו לשביעית, ובאותם הפירות שהולכים בהם אחר לקיטה, עיי"ש שפירש את כל הברייתא לשיטתו. ושמא מדברים כאן בירקות שהולכים בהם אחר לקיטה, וכבר יש חשש של פירות שביעית בתחילת השנה.

2. ונותן לו מהן מזון שלש סעודו' וכו'. עיין לעיל פ"ו שו' 36 ומש"ש. אבל כאן אין מדברים בחשודים כלל, אלא בראשונה, כשיד ב"ד היתה תקיפה, לא היה המלקט זוכה בפירות (עיין להלן), אלא כל השדות עוברות לרשות ב"ד, והפירות אינם שלו, ולפיכך היו שלוחי ב"ד נוטלין אותם ממנו, כדי לזון את שאר התושבים, ומשאירים בידו מזון כדין עני העובר ממקום למקום ששבת (עיין במשנתנו פאה פ"ח מ"ז), שהרי עדיין האוצר ריק, וכולם כעניים, עיין במכילתא דרשב"י עמ' 157.

3. מכניסין אותו לאוצר שבעיר. עיין מ"ש להלן מע"ש פ"ה שו' 66.

הגיע זמן תאנים וכו'. התוספתא נקטה ע"פ הסדר של בשול הפירות, שהוא, קיץ, בציר ומסיק. עיין בתוספ' ב"ב כ"ח א' ד"ה כנס. ובמשנה שברי"ף שם: אסף את תבואתו בתשרי, ומסק את זיתיו בשבט, וכינס את קייצו באב. ועיין מ"ש להלן.

3–4. שלוחי בית דין שוכרין פועלין וכו', במכילתא משפטים פ"כ עמ' 330: ונטשתה מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם. ועיין בפי' הראב"ד לעדיות וכתוספ' שנץ עדיות פ"ה מ"א שהביאו את המכילתא, ולעיל שם כתבו בדעת ב"ה: „כדי שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חברו ובגנתו ובפרדסו שלא מדעתו". וזהו טעם גדר החכמים.[1]

וברמזי בעל הטורים על התורה (בהר כ"ה, י"א): והינו דאיתא בתוספתא (ליתא לפנינו בתוספתא) בשביעית פורץ אדם כרמו וסותר גדרו, והינו דכתיב (איוב י"ד, י"ט) אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ, שאפילו אם יש לו גדר אבנים ישחקנו, ואף אם בא על שדה שטף מים לא יגדור אותה. ואעפ"י שהלכה זו קשה מאד אבל הרי

[1] ועיין בפי' הרמב"ן על התורה בהר כ"ה, ה'. ועיין במשנה למלך פ"ד מה' שמיטה הכ"ד וברמב"ם ובכ"מ שם. וכדברי מרן מפורש ברמב"ן הנ"ל.

וודאי הוא שרבינו לא בדה את הדברים הללו מלבו, ומצא כן במקור חז"ל. ויש כאן מנהג חסידים עתיק,[2] ושוב גדרו חכמים מפני תיקון העולם שלא יעשה כן, אבל בוודאי שאסור לו להושיב שומרים.[3]

ברם כשהתקינו אח"כ שב"ד שוכרין פועלים וכו', בוודאי הושיבו שומרים על הכרמים והשדות אף בשביעית, שלא יבוזו אותם בני אדם לעצמן, והשומרים שומרים שיכנסו הפירות לאוצר,[4] והם מתחלקים אח"כ לכל אדם. וע"פ זה, ורק ע"פ זה, נבין ירושלמי תמוה בשביעית (פ"ד ה"ב, ל"ה ע"ב): ר' טרפון ירד לאכל קציעות מתוך שלו שלא בטובה כבית שמאי. חמוניה סנטיריה ושורון חבטין עלוי וכו', אי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה. וכ"ז תמוה מאד, כיצד היו שומרים בכרמו של ר' טרפון,[5] וכן מה עניין כאן לכבודה של תורה, הרי השומרים היו נוהגים כן בכל אדם שאכל משלו. וכן יש לתמוה, כיצד אכל ר' טרפון מן המשומר.[6] ובפי' הרש"ס נדחק לפרש שכרמו היה מושכר או מוחכר לאחרים, ובבקעה היו שם שומרים גוים שראו אותו וחשבו אותו לגנב. וכ"ז קשה מאד שאם היה מוחכר לאחרים אין זה משלו. אבל לפי התוספתא שלנו הכל מובן. השומרים היו שומרי ב"ד, ושמירת שומרי ב"ד היא כמו שמירה להפקר (שהרי הפירות מתחלקות אח"כ) ואין כאן איסור משומר, ואלמלי היה ר"ט אדם גדול בתורה היו חובטין אותו אפילו אכל משלו, שלא בטובת השומרים (בלי רשותם), וממילא נמצא שניצל מן החביטה ע"י כבודה של תורה. נמצאנו למדים שהלכה זו של התוספתא היתה נוהגת עדיין בימי ר' טרפון. ועיין מ"ש לעיל עמ' 380.

4. עודרין אותן. וכ"ה ברמב"ן ד' ליסבון ונפולי ובפיסקא שברשב"ש ובהרא"ש הנ"ל (בתוספ' רי"ד ובפי' הרש"ס יש כאן השמטה). וברמב"ן ד' רומי: וגודרין אותן. אבל הגירסא הנכונה היא ברש"ש ד"ר הנ"ל: ואורין אותן, עיין ב"ר ריש פמ"ו עמ' 458, ועיין ערה"ש ערך אר ב'.[7]

ועושין אותן דבילה וכו'. וכן להלן: ודורכין אותן בגת וכו', ועוטנין אותן [ב]בית הבד וכו'. וכ"ז אסור ליחיד, עיין במשנתנו פ"ח מ"ו, ומ"ש לעיל סוף הע' 4. ומכאן

[2] וכן במדרש הגדול ריש בהר, עמ' 609: מעשה באדם אחד וכו' כיון שהגיעה שנת שביעית אמר לסריסיו פרצו את גדריה וקצצו פירות וסתמו מעינותיה וכו', וראו שהיא דיש לבני אדם ולבהמות ולחיות והיא חריבה. וכן בתנחומא ריש ויקרא: אילו שומרי שביעית וכו', והסייגין מופרצין. ובר"ח נזיר ח' ב' (לפי שטמ"ק שם): שבילי שמטה שפורצין גדר שרותיהן וגנותיהן בשמטה, כדי שיכנס שם כל מי שירצה. ובערוך ערך שביל: לפי שבשנת שמיטה אדם פורץ גדר שדהו וכרמו ועושה אותו הפקר, וכל אדם נכנס בהם, וכל צד שרוצה עושה שביל ונכנס. ועיין בבלי נדרים מ"ב ב'.

[3] עיין מכילתא דרשב"י, ריש עמ' 157 ולעיל פ"ד שו' 15 ומש"ש.

[4] וכן ברשב"ש סי' רנ"ח הנ"ל: כל זה שנוי בתוספתא. נראה ממנה ששלוחי ב"ד יכולים ללקוט בשביל עניים, וה"ה לשמור, לפי שב"ד הם יד עניים וכו'. ודווקא ב"ד יכולים לעשות כן, אבל בעה"ב אסור לו להושיב שומרים אפילו בשביל עניים, כמפורש במכילתא דרשב"י הנ"ל. והתוספתא מונה כאן דברים המותרים לב"ד ואסורים לבע"ב, עיין להלן. ועיין בתוספ' יבמות קכ"ב א' ד"ה של. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 176, סוף שו' 68.

[5] אמנם בכפו"פ ספמ"ז, עמ' תרנ"ה, חסרות המלים „מתוך שלו", אבל כגירסתנו כ"ה אף בכי"ד, בנוסח הרש"ס, בריבמ"ץ פ"ד מ"ב ובמיוחס להר"ש תו"כ בהר פ"א ה"ה, ק"ב סע"א. וכן במדרש שה"ש הוצ' גרינהוט סוף עמ' ו': פ"א (=פעם אחת) נכנס בכרמו בשביעית וכו'. ועיין באהצו"י, עמ' 32. והשוה אף הסיפור שבבבלי נדרים ס"ב א', ומס' כלה פ"ב, הוצ' היגר, עמ' 209.

[6] ואפשר שר"ט לא ידע שהוא משומר, ובשעה שהשומרים התחילו לחבוט אותו הבין שהוא משומר.

[7] שיבוש כזה „עודר" במקום „אורה" מצוי מאד. עיין דק"ס ב"מ פ"ט ב', עמ' 267, הע' ש'. ועיין להלן מעשרות פ"ב שו' 51 ומש"ש. ועיין תס"ר ח"א, עמ' 135, הע' 3.

משמע שגם עשיית דבילה מתאיני שביעית אסורה ליחיד, ויש מכאן סיוע לגירסת הרש"ס והגהת הגר"א לעיל פ"ו שו' 60, עיין מש"ש.

וכונסין אותן בחביות. וכ"ה בכי"ע וברמב"ן (ד' ליסבון) וברש"ש וברא"ש הנ"ל. ובד נשמט כל זה בטעות.

5. הגיע זמן ענבים וכו'. ברמב"ן הנ"ל ד' נפולי ואילך הסדר הוא הגיע זמן זיתים וכו', הגיע זמן ענבים, והוא אינו מתאים לסדר הבישול (עיין מ"ש לעיל שו' 3 ד"ה הגיע זמן תאנים). ברם ברמב"ן ד' רומי הגירסא היא: הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים וגודרין אותן ועושי' אותם דבילה וכו', הגיע זמן זתים וכו'. והבבא של ענבים חסרה שם, מפני שנתקצרה ע"י „וכו'". וכן חסרה בבא זו בפיסקא שברשב"ש הנ"ל, ובפי' הרא"ש הנ"ל. והמדפיסים בד' נפולי השלימו בבא זו שלא במקומה. וברמב"ן ד' ליסבון ישנה כל בבא זו במקומה, וכסדר הנכון שלפנינו בתוספתא.

7–8. ועוטנין אותן בית הבד. וכ"ה בד. ובכי"ע: בבית הבד, וכ"ה בראשונים הנ"ל. וברמב"ן ד' ליסבון: וטועני' אותן בבית הבד.

9. ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו. כלומר, נהגו בהם כעניים הנוטלים מן הקופה, עיין לעיל פאה פ"ד ה"ס. ועיין בהשגות הראב"ד פ"ז מה' שמיטה ה"ג.

9–10. הגיע שעת הביעור עניים אוכלין וכו'. משנתנו פ"ט מ"ח. ובתוספ' ע"ז ס"ב ב' ד"ה יזפי: כדתניא בתוספתא הגיע שעת הביעור וכו' ר' יוסי אומר אחד עניים אחד עשירים אוכלים אחר הביעור. וכבר תמה הר"ב רנשבורג במקומו למה הביאו מן התוספתא ולא הזכירו שהיא משנה מפורשת.[8] ברם בנוסחאות המשנה עם פי' הר"מ כת"י גרסו במשנתנו בדברי ר' יוסי: אין אוכלים אחר הביעור.[9] וכנראה שבעלי התוספות הכירו גירסא זו במשנתנו, והסתייעו מן התוספתא לנוסח המשנה. ועיין בחי' הריטב"א לע"ז שם שהביא את התוספתא כאן (בשם התוספות), וכתב ויש מתרצין דההיא בתוך שנה שביעית, אבל כשהגיע שמינית הכל חייבין לבער. ועיין בהשגות הראב"ד פ"ז מה' שמיטה ה"ג.

ובפי' הרמב"ן על התורה (בהר כ"ה ריש פ"ז) הנ"ל: ופירוש עניים, כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר, ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם. ועיין להלן.

11–12. עשירים אוכלין מן האוצר וכו'. ירושלמי פ"ט ה"ח, ל"ט ע"א, ועיין בפי' הרש"ס שם, קנ"ד ע"ב ואילך. ובכל אופן ברור שהכוונה כאן שר"ש סובר שהעשירים אוכלין מן האוצר שבעיר (שנזכר למעלה) אחר הבעור, מפני שלגבי אוצר כולם עניים הן, שהרי אינו ידוע אם אוכל מפירות שדהו (עיין מ"ש לעיל בשם הרמב"ן). אבל לא נתבררה דעתו כיצד עושים במקום שאין אוצר.

12–13. מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים. בד חסרה בבא זו, אבל ישנה גם בכי"ע. וכן בתוספ' רי"ד הנ"ל: ותניא נמי התם מי שיש לו פירות וחלקן (צ"ל: לחלקן) מחלק לעניים. מי שיש לו פירות שביעית וכו'. וכ"ה ברמב"ן וברשב"ש הנ"ל. ובפירושה נראה שהכוונה היא שמי שיש לו הרבה פירות והוא יודע שישארו לו אחרי הבעור, מחלקן לפני הבעור לעניים ויוצא בזה אף חובת צדקה.[10] אבל אם יגיע זמן הבעור אינו יכול לחלק

[8] שאר הראשונים הנ"ל שהביאו את התוספתא כאן לא העתיקוה אלא דרך אגב מפני שהביאו גם מה שלפניה ושלאחריה.

[9] וכן מביא הר"מ בפיה"מ פ"ה מ"ג, וכן פסק בפ"ז מה' שמיטה ה"ג, עיין במלא"ש פ"ט מ"ח. והוא העיר אף על גירסת ס' יראים סי' קפ"ו שגרס בתו"כ (בהר פ"א סה"ו, ק"ו רע"ג) כגי' הר"מ. וכ"ה במה"ג בהר, עמ' 616. אבל בס' יראים השלם סי' קנ"ח, ע"ד ע"ב, גרס כגירסת הספרים, עיי"ש בהערה ה'.

[10] עיין מ"ש לעיל, עמ' 189, שו' 53.

לעניים את הכל וצריך להפקיר לכל, ויכולים גם עשירים (כלומר, עשירים שאסורים ליטול צדקה) לזכות בהם, לפני שהוא בעצמו יזכה בפירות. וברייתא זו חוזרת לזמנים ולמקומות שלא היה שם אוצר.

13. מחלק מהן לשכניו וכו'. כלומר, אם הגיע זמן הבעור אינו רשאי לחלק את הכל לעניים, אלא נותן למי שירצה מזון ג' סעודות, וכמפורש במשנתנו פ"ט מ"ח, ועיין מ"ש לעיל. והתוספתא הובאה בר"ש ובראב"ש שם ד"ה מחלקן, תוספ' רי"ד ורמב"ן הנ"ל, תוספ' פסחים נ"ב ב' ד"ה מתבערין, ראבי"ה ח"ב סי' תי"ז עמ' 31, ס' יריאים השלם סי' קנ"ח, ע"ה ע"ב, סמ"ג עשין קמ"ח, ר"ה ע"ג, כפו"פ פמ"ח, עמ' תרנ"ו. ובס' יריאים שנדפס מכבר סי' קפ"ו: כדתניא בתוספתא דשביעית מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מביא בניו ובנותיו ומפריח ומוציא ממנה ומניח כל ביתו ואו' אחינו בית ישראל וכו'. והלשון משובשת.

14. ולידועיו. וכ"ה בד, בכי"ע, בר"ש, בתוספ' פסחים ובראבי"ה הנ"ל (בכי"א). אבל בשאר הראשונים הנ"ל וכן בראבי"ה הנ"ל בכי"ל: ולמיודעיו.

ומוציא ומניח על ביתו וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: על פתח ביתו וכו', וכ"ה בראשונים הנ"ל (וביריאים השלם הנ"ל: על פתחו). ובפי' הריבמ"ץ (פ"ט סמ"ב): וכיצד מבער מניחו בביתו או בחוץ ואומר אחינו כל בית ישראל וכו'. ופירוש הברייתא הוא שכל מה שנשאר לו, אחרי שחילק לקרוביו ולמיודעיו מזון ג' סעודות לכל אחד, מפקיר לכל אדם.

15. חוזר ומכניס לתוך ביתו וכו'. כלומר, אף הוא בעצמו יכול לזכות בפירות אחרי שהפקיר. וכן מפורש בירושלמי פ"ט ה"ה, ל"ט ע"א, והביאוהו הראשונים הנ"ל.

15–16. ואוכל והולך עד שעה שיכלו. בראבי"ה הנ"ל: עד שיאכלו, ולפ"ז ברור שהכוונה היא שמותר לו לאכול עד שיגמרו הפירות שזכה בהם. וכן בפי' הרמב"ן הנ"ל: ומפקירן על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם. וכן פירשו שאר הראשונים הנ"ל. אבל בהשגות הראב"ד (פ"ז מה' שמיטה ה"ג): ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלקין, מוציאן לשוק ומפקירן, ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם, ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ, ביהודה מכל ארץ יהודה, ובגליל מכל הגליל, ואחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד. ופירש רבינו את הברייתא „עד שעה שיכלו", כלומר עד שיכלו הפירות מכל הארץ, ואז צריך לבער באיבוד ממש, כשיטת הרמב"ם שם (אלא שלפי הראב"ד יש שני מיני ביעורים עיי"ש). ועיין מה שהאריך בפירוש הרש"ס, קנ"ה ע"א ואילך.

16. הקפת החנות אינה משמטת. בד: הקפת החנות משמטת דברי ר' יהודה. וחכמים אומ' אינה משמטת. ובכי"ע: הקפת חנות אין משמטת דברי ר' יהודה, וחכמ' אומ' משמטת. וכן מעתיק מן התוספתא באו"ז ח"ד, ע"ז סי' ק"ח, י"ז ע"ד. ובמשנתנו רפ"י: הקפת החנות אינה משמטת וכו', ר' יהודה אומר הראשון הראשון משמט. ומכאן משמע שאף ר' יהודה מודה בעצם הדין שהקפת חנות אינה משמטת, כדילפינן בספרי ראה פיס' ק"ב עמ' 173. וכן מפורש בירושלמי (כאן פ"י ה"א וה"ב ובמקבילה שבמכות פ"א, ל"א ע"א) שדווקא הראשונה נעשית מלוה, ומכאן שהקפה האחרונה אינה משמטת. וכן פירשו הר"מ והר"ש במשנתנו. ברם מלשון התוספתא כאן לפי גירסת ד משמע שר' יהודה חולק על עצם הדין של הקפת חנות וסובר שהיא משמטת כמלוה,[11] ויש כאן מחלוקת בין המשנה והתוספתא.

[11] ועיין בח"ד שציין לדברי הרדב"ז בפ"ט מה' שמיטה הי"א שהעיר על התוספתא כאן, ופירש: ולפ"ז צריך לומר דבמתניתין ר' יהודה לדברי הת"ק קאמר, כלומר, לדידי כל הקפה מלוה היא, אבל לדידכו אודו לי מיהת בהקפות הראשונות וכו'. ולעיל שם כתב שגם בירושלמי משמע שר' יהודה חולק על כל הקפות חנות. ברם כבר ראינו שבירושלמי שלפנינו מפורש להפך. אלא שרבינו פירשו אחרת, עיין בדבריו בפ"ט שם ה"ה.

ולפי גירסת כי"ע והאו"ז צריך לפרש שהמחלוקת היא בהקפה אחרונה, ור' יהודה כשיטתו במשנתנו,[12] והחכמים (ר' יוסי) חולקים גם בהקפה אחרונה וסוברים שהיא משמטת, עיין מ"ש להלן.

ונראה שגירסת כי"ו נכונה, ולפנינו פיסקא ממשנתנו, והברייתא מוסיפה את דעת רבי שלהלן. וכן אפשר לפרש את גירסת ד. והברייתא קיצרה בדברי ר' יהודה והכוונה שראשונה משמטת, וכן פירש ר' יונה בר"ג.

16—17. נראין דברי ר' יהודה בכותב מעות וכו'. וכ"ה בד, אבל בכי"ע ובאו"ז הנ"ל להפך: בכותב פירות, ודברי חכמ' בכותב מעות (ועיין להלן גירסת המאירי). ופירש באו"ז נראין דברי ר' יהודה לחכמים דהקפת חנות אינה משמטת כשאמר לו הלוקח למוכר שיכתוב רק סכום הפירות ומדתם, ולא יזכיר סכום מעות, ודברי חכמים נראין לר' יהודה כשאמר לו לוקח למוכר שיכתוב את סכום המעות גרידא. ומר אמר חדא ומר אמר חדא, ולא פליגי. ברם שיטה זו בבלית היא,[13] אבל בירושלמי (יבמות פ"ד הי"א, ו' סע"א, ובמקבילה שבנדה פ"א) אמרו מפורש: כל מקום ששנה רבי נראין עדיין המחלוקת במקומה, חוץ מעיגול של דבילה, דדין מודי לדין ודין מודי לדין (עיין מ"ש בתס"ר ח"ד סוף עמ' 168 ואילך). ולפ"ז צ"ל שהמחלוקת בין ר' יהודה והחכמים היא בהקפה אחרונה, ור' יהודה סובר שהקפה האחרונה אינה משמטת כלל, כשיטתו במשנתנו הנ"ל, וחכמים (והוא ר' יוסי במשנתנו הנ"ל) סוברים שאף הקפה אחרונה משמטת, מפני שהם חולקים על עצם הדין וסוברים שאפילו מידי דלאו הלואה משמט.[14] ורבי חולק ומכריע במחלוקת זו, וכגי' כי"ע ואו"ז.

ובמאירי גיטין (ל"ז א' עמ' 156) כותב: יראה שהקפת חנות מלוה היא, והוצרך בה ללמד שאינה משמטת, ולהוציא מדעת ר' בבריתא (כצ"ל)[15] שאמר שם דוקא בכותב פירות, אבל בכותב מעות משמט. וגרס כאן כגי' כי"ע ואו"ז ופירש שרבי חולק, וכמו שפירשנו.

ולפי גירסת כי"ו (וכן אפשר לפרש אף גי' ד עיין מ"ש לעיל) דברי רבי מתפרשים כפשוטם, והם משלימים את משנתנו, ולדעת רבי נראין דברי ר' יהודה שראשון ראשון משמט כשכתב מעות, אבל אם כתב החנוני פירות נראין דברי חכמים שבמשנתנו שכל ההקפות אינן משמטות.

ובמרדכי שבועות[16] הקשה על משנתנו הנ"ל ממשנה ב' שם שמוכח ממנה שהקפת חנות משמטת,[17] ותירץ: דהתם מיירי בכותב מעות. פי' שזקף בפנקסו וכתב שוה הפירות, והוי כמו חוב (ולפיכך משמט), והכא (כלומר, במ"א הסוברת שהקפת חנות אינה משמטת) מיירי שלא כתב מעות, ולא זקף לכתוב רק כמה מדות (כלומר, כתב פירות). ונראה שכתב ע"פ התוספתא, וגרס כגי' כי"ו וד. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ט ס"ק כ"א אות נ"ה.

17. כתובת אשה פגמה וזקפה וכו'. כפר"פ פמ"ט עמ' תרע"א בשם התוספתא. והברייתא שלנו הובאה בבבלי גיטין י"ח א': תניא כותיה דרב, מאימתי כתובה משמטת וכו'. ובירושלמי כאן (פ"י ה"א, ל"ט ע"ב): תני ר' חייה עד שתפגום ותזקוף. והר"מ (פ"ט מה' שמיטה הי"ג) פסק שלא כתוספתא אלא כשמואל בבבלי גיטין שם, ואם נפרעה מקצת כתובתה

[12] ודלא כפירוש הרדב"ז הנ"ל (בהע' 11) בדבריו.

[13] עיין הרשימה במלא"ש ערכין פ"ח מ"ה.

[14] עיין בתוספ' כתובות נ"ה א' ד"ה ולשביעית; גיטין י"ח א' ד"ה מאימתי, קטעי תוספות שנתפרסמו בס' היובל לכבוד הרכבי, עמ' 358. ועיין בירושלמי כאן פ"י סה"א, ואין משם הכרח נגד שיטת התוספות, עיי"ש.

[15] במאירי הגירסא: יהודה, אבל נ"ל ברור שצ"ל כמו שהגהתי, והכוונה לתוספתא שהוא מכנה אותה תכופות: בריתא.

[16] נוסחא אחרת מפרק כל הנשבעין, הוצ' ראם ח' ע"א.

[17] בירושלמי אמרו שמשנה ב' היא כר' יהודה.

(פגמה) או שזקפה משמט. ובבבלי גיטין שם מפרש שזקיפה היא משעמדה בדין, ועיין מ"ש בפירושי להלכות הירושלמי להרמב"ם עמ' נ"א אות ש'.

19. אע"פ שהחוב מרובה על המשכון וכו'. כפו"פ פמ"ט עמ' תר"ע. ובתס"ר ח"א עמ' 83 הבאתי מקונטרס הראיות להריא"ז כ"י ירושלים ב"מ פ' הזהב (24 סע"א): ובתוספו' בסו' שביעית תניא המלוה את חברו על משכון אע"פ שהחוב מרובה על המשכון ה"ז אינו משמט. ואין בידי עכשיו לעיין בספר ההוא בכל העניין. ולפי פשט לשון התוספתא משמע שאינו משמט כלום, וכשיטת שמואל בירושלמי כאן (פ"י סה"ב, ל"ט ע"ג) וכרשב"ג בברייתא שבבבלי (ב"מ מ"ח ב', שבועות מ"ד ב'), „וליתא לההיא דחייה דס"פ שבועת הדיינים" (או"ז ע"ז סוף סי' קט"ז, ח"ד, י"ז ע"ג). אבל הר"מ פסק (פ"ט מה' שמיטה הי"ד) שהוא משמט את העודף של החוב על המשכון, והברייתא משמיעה לנו שאינו משמט כנגד המשכון, ולא אמרינן שנתן את המשכון לזכרון דברים גרידא (כדחיית הבבלי, ודלא כשמואל שם). ועיין בכ"מ שם ובחו"מ סי' ס"ז ס"ק י"ב ובמפרשים שם. ולעצם הדין של המלוה על המשכון עיין במשנתנו פ"י מ"ב, בירושלמי שם ובספרי ראה פי' קי"ג עמ' 173.

20. המלוה את חבירו על המשכון וכו'. בכפו"פ פמ"ט עמ' תר"ע: „אמרינן נמי התם (בבלי גיטין ל"ז א') סיים לו קרקע בהלואתו אינו משמט, וכן פסק הר"מ (פ"ט מה' שמיטה ה"ו). תוספתא מס' שביעית בסוף, המלוה את חברו על המשכון או בשטר שיש בו אפותיקי הרי זה אינו משמט. ועל משכון דמטלטלי אמרינן נמי התם (כלומר, ברישא כאן) המלוה את חברו על המשכון וכו'". ומכאן שפירש שבמשכנתא אנן קיימין כאן.[18] ולפי פשוטן חולקות הברייתות (כאן וגיטין הנ"ל) על הבבלי ב"מ ס"ז ב', וכשיטת הרמב"ן.[19] וכן פירש ר' יונה ע"פ הר"ן גיטין. ועיין בירושלמי כאן פ"י ה"א, וכגירסת הרש"ס, ק"ס ע"ב.

או בשטר שיש בו הפותיקי וכו'. בחידושי הרמב"ן הנ"ל וכן ברשב"א שם (בשמו) כתבו דאפי' באפותיקי מפורש משמט וכו', וכ"ה גם במאירי שם. וכן פסק הרשב"א אף בשו"ת ח"א סי' תתקפ"א, וח"ה סי' ר'. ופסקו כן מפני שסמכו על הבבלי ב"מ ס"ז א' ועוד, עיי"ש. והברייתא שלנו כאן ובבבלי גיטין חולקות, ואין הלכה כמותן, לשיטת הרמב"ן והרשב"א.

21. וכשם שהשביעית משמטת מלוה וכו'. או"ז ח"ד, ע"ז סי' קי"ט, י"ז ע"ד, רא"ש גיטין פ"ד סי' י"ח בשם התוספתא, ולא הביאוה אלא משום סיפא, עיין להלן. ובמשנתנו (שבועות ספ"ז): והשביעית משמטת את השבועה. ופירשו הראשונים[20] שאם הודה במקצת לפני שמיטה ונתחייב שבועה, השביעית משמטת אותה, אעפ"י שלוא הודה אחר שמיטה היה חייב לשלם, שאין שמיטה משמטת מלוה כפרנית.[21] והוא הפירוש הפשוט ביותר.[22] ועיין להלן.

[18] וכן פירשו ר' יונה בר"ג ובמנחת בכורים כאן. אבל בח"ד פירש שאף כאן במשכון של מטלטלין עסיקינן, וחזר ותנא ליה לאשמעינן דאפותיקי דומיא דמשכון.

[19] גיטין ל"ו סע"ב. ועיין ברשב"א ובר"ן שם. ובמאירי שם, עמ' 155, תמה על הר"מ שפסק (פ"ז מה' מלוה ולוה ה"ד) אף כברייתא של ב"מ.

[20] עיין בס' ההשלמה סוף שבועות; בעל התרומות שער מ"ה ח"א סי' י"ב ובגדולי תרומה שם; שו"ת הרשב"א ח"ב סי' שע"ג (וציין לו בתוספ' רע"א בשבועות שם); הר"ן בשבועות במקומו שם; כפו"פ פמ"ט, עמ' תרע"ג ועוד.

[21] כשיטת הירושלמי כאן פ"י ה"ב, ל"ט ע"ג, ובמקבילה שבגיטין פ"ה ה"א, מ"ו ע"ג. ועיין ר"מ פ"ט מה' שמיטה ה"ח.

[22] ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' שע"ג הנ"ל שפירש את משנתנו באדם שנשבע שיפרע לו את החוב, ואח"כ עברה שביעית ונשמט החוב, ומ"מ הייתי אומר שצריך לשלם מחמת השבועה. ואעפ"י שהמלוה

21–22. דבר שהשביעית משמטתו משמטת שבועתו וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: שנ' וזה דבר (דברים ט"ו, ב') דבר שהשביעית וכו'. ועיין בבלי שבועות מ"ט א' ובירושלמי שם ספ"ז, ל"ח ע"א.[23] ופסק הר"מ (פ"ט מה' שמיטה ה"ז) שאין שמיטה משמטת אלא שבועת הדיינין וכיוצא בה, אבל לא שבועת השותפין וכו', וכ"ה בטחו"מ סי' ס"ז. וכן מפורש להלן כתובות (פ"ט סה"ג ובבבלי שבועות מ"ח ב', ועיי"ש ברש"י) ששבועת האריסין והשותפין אינה משמטת. ומדברי הרא"ש גיטין הנ"ל משמע קצת שאף אם התנה עמו שלא ישמיטנו בשביע', מכיון שאין החוב משתמט, גם השבועה אינה משתמטת.[24] ומפשט לשון התוספתא משמע שגם בהקפת חנות ובשכר שכיר אין השבועה משתמטת, שהרי בהם אף החוב אינו משתמט, ודינם כאריסים וכשותפים, אבל מדברי כמה מן הראשונים[25] מוכח שהם סוברים שבהקפת חנות ושכר שכיר, אעפ"י שאין שביעית משמטת אותם, מ"מ היא משמטת את שבועתם.[26]

23. ר' שמעון או' הוא משמט וכו'. וכן הביאו בשם התוספתא בעיטור, פרוזבול, הוצ' רמא"י ע"ז סע"ב, או"ז ח"ד ע"ז סי' ק"כ, י"ח סע"א, בס' התרומות שער מ"ה ח"א סי' ד', ר"ד ע"ב (ועיין בגידולי תרומה שם), ובכפו"פ פמ"ט עמ' תרע"ב.

ומלשון התוספתא כאן ברור שמדברים כאן בחוב שהניח להם אביהם (שאינו משה ידם), ואין חילוק בין יורשים קטנים וגדולים. ובבבלי (גיטין ל"ז א', ב"ק ל"ו סע"ב): אמר רב יהודה אמר שמואל יתומים אין צריכים פרוזבול, וכן תני רמי בר חמא יתומים אין צריכים פרוזבול, ר"ג ובית דינו אביהן של יתומין היו. והביא בחי' הר"ן (גיטין שם ובפירושו על הרי"ף שם) בשם רש"י שהכוונה לחוב שירשו מאביהם המת (לפנינו ברש"י גיטין וב"ק ליתא). והרא"ה בשם הרמב"ן פירש (לפי חי' הריטב"א שם, וממנו, כנראה, בחי' הר"ן ופירושו על הרי"ף הנ"ל) שהכוונה לחוב שהלוו היתומים בעצמם, „דממה שירש מאביהם אינו צריך, וכדאמרינן בספרי[27] ר' שמעון אומר כל בעל משה ידו, ולא היורש וכו',[28] אפשר דס"ל (כלומר, לרש"י) דההיא דספרי דר"ש בלחוד הוא דקאמר לה, ושמא רבנן פליגי עליה". וכן פירש בעיטור הנ"ל (ע"ו ע"ד) את הגמרא ביתומים שהלוו, ואח"כ הביא את התוספתא שלנו. ועיין בס' התרומות שער מ"ה ח"א אות כ', ובכפו"פ פ"נ סוף עמ' תרע"ח. ועיין כנה"ג חו"מ סי' ס"ז הגהות ב"י אות נ"א, ומה שהאריך בזה בפאת השלחן סי' כ"ט ס"ק ל"ו אות צ"ג.

ועיין בר"מ פ"ט מה' שמיטה סהכ"ד ובמהרי"ק שם. ובתשובת הר"מ (הוצ' רא"ח פריימן ז"ל סי' רמ"א עמ' 227) מפורש שביורשים גדולים משמט, אלא שאנו טוענים בשבילם שמא היה פרוזבול למורישם ואבד. ועיין גם בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' כ"ג, ובשו"ת הריב"ש סי' תצ"א. אבל אם ברור שלא כתב פרוזבול משמט, וכן מפורש בחי' הרשב"א (גיטין ל"ז ב' סד"ה כי

מחוייב לומר „משמט אני", יהא הלוה חייב לומר, „אעפ"י כן", כדי שלא יעבור על שבועתו, ולזה אמר רחמנא דאפילו השבועה משמטת. ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשע"ה, שו"ת המיוחסות סי' רנ"ו ומ"ש בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' ס'. ובזמן המהרי"ט עדיין לא נדפסו שו"ת הרשב"א ח"ב, ולפיכך כתב על מהרי"י קולון (שורש פ"א) שהביא תשובת הרשב"א ח"א הנ"ל: לא שייכא הכא אותה ברייתא שהיא שנויה בתוספתא דשביעית הביאה הרא"ש וכו'. ועיין כנה"ג חו"מ הגהות ב"י סי' ס"ז אות כ'.

[23] ועיין מ"ש הרא"א שיף בתועפות ראם לס' יראים השלם סי' קס"ד, ע"ז ע"ב, הע' י"ז.

[24] ולפיכך הביא שם את התוספתא ולא את משנתנו בשבועות, עיין במהרי"ט הנ"ל (לעיל הע' 22) ובפאת השלחן סי' כ"ט ס"ק י"ג אות ל"ב.

[25] השלמה סוף שבועות, מרדכי שבועות הנ"ל (לעיל הע' 16) בשם הרא"ם, מאירי גיטין, עמ' 158.

[26] אח"כ ראיתי בתועפות ראם הנ"ל (לעיל הע' 23), ע"ה ע"א, שהעיר על דברי המרדכי שהם נגד הירושלמי והתוספתא.

[27] לפנינו ליתא בספרי. וכנראה שהיתה לפניהם הוספה זו בספריהם בספרי ראה פי' קי"ב.

[28] רבינו כתב שם דדווקא ביורש אמרינן כן, אבל לא בלוקח, דלוקח אינו זוכה אלא בשעבוד נכסים, ואכתי שעבוד הגוף קיים וכו', עיי"ש.

אתו לקמיה) שביתומים גדולים כי האי גוונא (כלומר, שברור שמורישם לא כתב פרוזבול) משמט. ומכ"ז נראה שפסקו שלא כר"ש בתוספתא כאן.[29]

24—25. ר' יהודה או' פרוסבול המקושר וכו'. במשנתנו (פ"י מ"ד): זהו גופו של פרוזבול[30] וכו', והדיינים חותמין למטה או העדים. והברייתא שלנו דנה בנוהגו של פרוזבול המקושר. והנה כבר בזמן התנאים האחרונים לא היו שטרות מקושרים מצויים (עיין בבלי ב"ב קס"ד ב'), וענינם הראשון היה כדי לשמור עליו מזיוף (עיין מ"ש להלן) והיו חותמים בפקודת המתחייב אחרי שקראו: „אני פלוני בן פלוני מקובל עלי כל מה שכתוב בו למעלן וכו', טופס שטרות מקושרים כך הוא" (ירושלמי גיטין ספ"ח, מ"ט ע"ד. ועיי"ש ב"ב רפ"י, י"ז ע"ג). וכבר ראו בירושלמי את טיב עניינו של מקושר,[31] והבינו כן את ספר המקנה של ירמיהו (ירמי' ל"ב, י"ד), ואמרו (גיטין פ"ח רה"ב, מ"ט ע"ד; ב"ב רפ"י, י"ז ע"ג): ואת החתום זה המקושר, ואת הגלוי זה הפשוט שבמקושר.[32] ומכאן נראה שאף בפרוזבולים נהגו במקושרים (והטעם, כנראה, שלא יחשדו במלוה שזייף את הזמן), והצריך ר' יהודה שיחתמו העדים מבחוץ ככבל שטרות מקושרים.[33]

ובפי' הר"ח לגיטין (ל"ג א'; אוה"ג שם עמ' 22): והדיינים חותמים למטה או העדים (משנתנו פ"י סמ"ד), פיר' אם חותמים הדיינים בפרחבול מתקיים הפרוזבול על חתימת הדיינים (עיין במאירי שם עמ' 133), ולא תימא חתימת דיינים בלבד (כלומר, מכשירים אותו), אלא אפילו [חתמי][34] עדים, כי בפנינו מסר פל' לפל' ופל' הדיינים שכל חוב שיש לו אצל פל' כל זמן שארצה אגבנו כשר. ותנא (גט) מקושר הדיינים חותמים מבפנים והעדים מבחוץ אמרו לו כול'. וכנראה שהר"ח פירש שהוא דין „אמרו לו כול'", הוא דין משנתנו (הנ"ל). עיין מ"ש להלן סד"ה ובתוספ'.

ובתוספ' (כתובות כ"א א' ד"ה עד) רצו להוכיח מתשובת החכמים לר' יהודה כאן שהנפק (מעשה ב"ד) אינו צריך קיום, בניגוד לשיטת הירושלמי[35] שאפשר לערער אף על חתימת הדיינים,[36] ודחו בתוספ' שדין זה אינו אלא בפרוזבול, מפני שנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד (גיטין ל"ז ב'). וכן הוא ברמב"ן (כתובות שם) בשם „ואני שמעתי". וכ"ה בתוספ' הרא"ש שם ובר"ן (שם פ"ב סי' קצ"ה) ובהגהות אשרי שם פ"ב סי' י"ח. אבל הרמב"ן בעצמו מפרש את התוספתא: „א"ל אין מעשה ב"ד צריכים קיום, כלומר, שאין צורך

[29] בפאת השלחן סי' כ"ט ס"ק ל"ו אות צ"ג כתב פירוש חדש בתוספתא כאן, והיינו שדברי ר"ש דבוקים לרישא, כלומר, דווקא למלוה עצמו משתמטת השבועה, אבל אם נתחייבו לו שבועה ומת המלוה צריך הנתבע להשבע ליורשים, עיי"ש.

[30] על מוצאה של מלה זו עיין מ"ש ר"ל בלוי בסה"י לביה"מ לרבנים בבודפשט, תרפ"ח, עמ' 112 ואילך. ועיין בספרות שציין R. Taubenschlag בספרו *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri*, עמ' 208, הע' 21.

[31] עיין מ"ש ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט העברי בתקופת התלמוד, ירושלים תרפ"ט, עמ' 48 ואילך.

[32] בבבלי ב"ב ק"ס ב' דחו ראיה זו, והסיקו: אלא מקושר דרבנן וכו'. ואף שם הפירוש הוא שהחכמים קבלו את הנוהג המקובל ונתנו לו תוקף בגטי נשים מפני טעמים שבמשפחה, ולא פסלו אותו אף בשטרות, עיי"ש בתוספ' ד"ה שלא.

[33] עיין במשנת ב"ב רפ"י ובמאמרו של גולאק הנ"ל (לעיל הע' 31).

[34] עיין בס' השטרות לר"י הברצלוני, עמ' 71.

[35] ר"ה פ"ג סה"א, נ"ח ע"ד; גיטין פ"ט ה"ח, נ' ע"ג; סנהדרין ספ"ג, כ"א ע"ד.

[36] ומירושלמי סנהדרין הנ"ל מוכח שכ"ה אף שיטת הבבלי, כפי שהוכיח הר"ח, עיין באוה"ג כתובות, עמ' 24. ומדברי הר"ח שם: „ודאמר אמימר כמה מעליא, אעד ודיין מצטרפין קילס' מוכח שרבינו גרס בבבלי כגירסת תוספ' רי"ד שם כ"א רע"ב, ורש"י תיקן את הגירסא, עיי"ש.

לשתי חתימות, אלא הדיינים חותמים כדרכם מבפנים או העדים מבחוץ", וכ"ה בריטב"א ובמאירי שם עמ' 100, ולפ"ז אין כאן אלא מליצה בעלמא, וכפי שמשמע מדברי הר"ח גיטין הנ"ל.

ברם ברמב"ן שם גמגם על תירוצו ועל תירוץ התוספות וכתב: "ולשון א"ל אינו מתיישב ללשון הזה ושמא אינו בנוסחאות".[37]

וברשב"א[38] כתב שדווקא בב"ד קבוע ומוחזק לרבים אינו יכול לערער על חתימת הדיינים, ובירושלמי מדברים בב"ד שאינו מוחזק לרבים, ואין מכירים אותו.

ותלמידי רבינו יונה (לפי שטמ"ק כתובות שם) כתב: "והא דתניא בתוספתא דהנפק אין צריך קיום איכא למימר דקים להו בירושלמי[39] דלא איתניא בי ר' חייא ור' אושעייא, ובקיאין היו בעלי תלמוד ירושל' בתוספתו' שבידינו, כי הם מצויות בירושלמי באותו הלשון בעצמו וכו'". ודרך אגב יש לנו עדות שברייתא זאת היא רק בתוספתא ולא הובאה בירושלמי, והיא אינה בירושלמי שלפנינו.[40]

והברייתא שלנו הובאה גם ברמב"ן ב"ב ק"ס ב', בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רנ"ד (=מיוחסות סי' ק'), בתוספ' הרא"ש ב"ב קס"א א' (לפי שטמ"ק שם), בחי' הר"ן כת"י ב"ב שם (הובא גם בשטמ"ק שם) ובכפו"פ פי"ב עמ' של"ג.

26. חמשה שלוו בשטר אחד וכו'. ר' יעקב מקורסן (בשו"ת מהר"ם ב"ב, ד' קרימונא סי' קמ"ו) והסמ"ג[41] והרא"ש (גיטין פ"ד סי' י"ח) והרדב"ז (שו"ת ח"ג פיורדא, סי' תקט"ז) הביאו תוספתא זו ופירשוה שת"ק סובר שאפילו לוו בשטר אחד אין האחד אחראי בעד השני, וממילא צריך פרוזבול לכל אחד כמשנתנו (פ"י מ"ה). ובאו"ז ח"ד ע"ז סי' קכ"א, י"ח ע"ב, הביא את התוספתא ולא פירשה. ועיין מ"ש להלן.

28. רבן שמעון בן גמליאל או' וכו'. הראשונים הנ"ל פירשו שרשב"ג סובר ששנים שלוו בשטר אחד, כל אחד אחראי בעד השני, כשיטת הירושלמי.[42] וכן פסק בטור ח"מ סי' ס"ז שכותבין פרוזבול כרשב"ג. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ט ס"ק ל"ד אות צ"א.

כותבין עליו פרוזבול. וכ"ה בד ובכי"ע (לו). ואצל הר"י מקורסן הנ"ל: רשב"ג אומר אפילו לאחר (צ"ל: לאחד). וכ"ה בהגה"מ הנ"ל (לעיל הע' 41). ובסמ"ג הנ"ל: אפילו אחד שיש לו קרקע כותבין. ובראש הנ"ל (וממנו, כנראה, ברבינו ירוחם, מישרים נתיב ז'): אפילו יש לאחד קרקע כותבין פרוזבול על כולן. והיא היא. אבל באו"ז הנ"ל בטעות: אפי' אחד שיש לו קרקע אין כותבין עליו פרוזבול.

37 כוונתו ללשון "מעשה ב"ד" שבתשובת החכמים ("א"ל"), והיינו שמא אין בנוסחאות "מעשה ב"ד", אלא: אמרו לו אינו צריך קיום. והשוה לשון הר"ח בגיטין הנ"ל.

38 לפי שטמ"ק בכתובות שם, וכ"ה בתשובת הרשב"א שהביא בתשב"ץ ח"ג סי' כ"ב, ז' ע"ג, עיין להלן הע' 40.

39 שהזכרנו לעיל הע' 35.

40 בתס"ר ח"א, עמ' 85 הערותי על התשב"ץ ח"ג סי' ט"ז וסי' כ"ב והרשב"ש סי' רס"ו, מ"ט ע"ב, שהביאו בשם הירושלמי שמעשה ב"ד אין צריך קיום, וכתבתי שם מה שכתבתי. וטעות היתה בידי, ועכשיו ראיתי שהתשב"ץ העתיק מתשובת הרשב"א שהזכירה במפורש. ובתשובת הרשב"א שם (לפי כ"י טחרם סי' מ"ו ד' ורשא, פ"ד ע"א): אלא שבירושלמי משמע שאין צריך קיום וכו', וי"מ אותה שבירושלמי כגון שאותו ב"ד הוא מומחה לרבים וב"ד קבוע שאין אדם חצוף לזייף חתימת דיינים קבועים שמן הסתם חתימתן ניכרת לרבים, ועם כל זה אין אנו סומכין עליו.

41 עשין צ"ד, קע"ט ע"ג. וממנו בהגה"מ פכ"ה מה' מלוה ולוה ה"ט אות ט'.

42 שבועות רפ"ה, ל"ו ע"א, אלא שהירושלמי הוסיף שם: ולא עבדין כן. ועיין ברי"ף שם פ"ה ובר"י שם. ועיין בס' המתיבות, עמ' 102 ועמ' 131. ועיין בראשתים שציינתי בתס"ר ח"ב, עמ' 108, הע' 12 ועמ' 151, הע' 27/26.

29. ללוה קרקע ולמלוה אין קרקע וכו'. כפשוטה של משנתנו פ"י מ"ו. ובירושלמי (פ"י רה"ו, ל"ט ע"ד): רב אמר והוא שיהא קרקע למלוה וללוה. ופירש בספר התרומות (שער מ"ה ח"א סי' י"ז) שרב מצריך קרקע גם למלוה כדי שיקנה לב"ד (את השטר, עיי"ש בגידולי תרומה) אגב קרקע.

29—30. למלוה קרקע וללוה אין קרקע וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד חסרה בבא זו. ובמשנתנו (פ"י מ"ו): אם אין לו, מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא. ומכאן שאם צווח הלוה ואינו רוצה לזכות אינו יכול לכתוב פרוזבול.[43]

ברם בירושלמי הנ"ל: ור' יוחנן אמר למלוה אעפ"י שאין ללוה. ללוה אעפ"י שאין למלוה. וכנראה שר' יוחנן סובר שיכול לזכותו אפילו שלא מדעתו, ואפילו צווח אח"כ כבר הועיל הפרוזבול. ועיין במלא"ש הנ"ל ובראש גיטין פ"ד סי' ט"ו, ובמאירי שם עמ' 155. ולפ"ז נוסח ד שבתוספתא מתאים למסורת ר' יוחנן בירושלמי.[44] ולפי גירסת כי"ו וכי"ע דין התוספתא הוא כפשוטה של משנתנו, ואם אין ללוה קרקע אינו כותב עליו פרוזבול, ואם מזכהו מדעתו הרי יש לו.[45]

30—31. לו אין קרקע ולערבין לו קרקע וכו'. בבלי גיטין ל"ז א', ר"מ פ"ט מה' שמיטה ה"כ. ועיין כפו"פ פ"נ עמ' תרע"ט. והתיבה „בתוספתא" נמשכת למעלה, עיין מ"ש בתס"ר ח"ד סוף עמ' 189.

31. ולחייבין לו קרקע וכו'. בבבלי הנ"ל: לו ולערב אין להן קרקע, ולחייב לו יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול מדרבי נתן וכו'. וברשב"א שם: נראה דלחייב לו ללוה, או לערב קאמר וכו'. ומלשון הברייתא כאן וכן בירושלמי[46] ברור שמדברים בחייב ללוה גרידא, אלא שכוונת רבינו היא שהדין דין אמת בין בחייב ללוה ובין בחייב לערב. ועיין במאירי שם עמ' 154 וברדב"ז על הר"מ הנ"ל. ועיין במשנתנו פ"י מ"ו ובריבמ"ץ שם ד"ה היתה לו שדה ממושכנת.

31—32. עציץ נקוב כותבין עליו וכו'. בבלי הנ"ל בשם תני הלל, בשינוי לשון, והעמידוה בבבלי שם שהעציץ מונח על יתידות, שהרי אם הוא מונח על גבי הארץ, אפילו על עציץ שאינו נקוב כותבין אגב המקום המושאל לעציץ. ועיין להלן עוקצין פ"ב הי"ז ומש"ש בתס"ר ח"ד עמ' 183.

אבל בירושלמי כאן (פ"י ה"ז) אמרו שאין כותבין פרוסבול על כוורת המונחת על גבי הארץ אלא לר' אליעזר, אבל לחכמים אין כותבין עליה פרוסבול,[47] וכן יוצא גם מן התוספתא סוף עוקצין, עיין מ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 183 ועמ' 189. ובמשאילו מקום לתנור וכיריים כותבין עליהם פרוסבול מפני שהם מחוברים לקרקע. ור' חייא בר אדא חולק וסובר שכותבין אפילו על מקומו של נר, וזהו כשיטת הבבלי הנ"ל. ולפי הירושלמי כאן הברייתא שלנו מדברת בעציץ המונח על הארץ, ודווקא על נקוב כותבין, אבל לא על שאינו נקוב.

[43] כשיטת הריטב"א גיטין ל"ז א' (וצ"ל שם: דאילו הוה תמן וכו' במקום: דאיהו הוה תמן וכו') והר"ן שם פ"ד סי' ת"ס, עיין במלא"ש למשנתנו. והוא העיר אף על הר"מ (פ"ט מה' שמיטה ה"ט): „אין קרקע ללוה מוכר לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו, וכ"ה בכל הדפוסים". ומכאן משמע שאינו יכול לזכותו שלא מדעתו. ברם בכל כתה"י של הר"מ שבדקתי הגירסא היא: מזכה לו וכו'.

[44] עיין מ"ש במבואי לתס"ר ח"ד, עמ' י"ג. ויש להוסיף עליהם כהנה וכהנה.

[45] וכל החידוש במשנתנו הנ"ל הוא שיכול לזכות לו „כל שהוא" בתוך שדהו וגובה את כל חובו, כמשנת פאה פ"ג מ"ו, עיין במלא"ש שם וברשב"א גיטין ל"ז א'.

[46] פ"ט ה"ו, ל"ט ע"ד, שלא נזכר שם ערב כלל.

[47] ועיין בבבלי ב"ב ס"ו א'; שם פ' ב'.

32—33. ר' שמעון אומ' אף שאינו נקוב וכו'. וכ"ה גם בד ובכי"ע. ומסתבר כהגהת המפרשים שהגיהו: אף נקוב אין כותבין וכו', וכשיטתו במשנת כלאים ספ"ז ושבת ספ"י, ועיין בירושלמי ובבבלי שם צ"ה ב'. אבל קצת קשה לשיטת האמוראים הסוברים שכנגד הנקב גם ר"ש מחשיב ליה כמחובר (עיין ירושלמי שם י"ב ע"ד, ובבלי הנ"ל), וא"כ למה אין כותבין עליו פרוזבול, והרי קרקע כל שהוא כותבין עליה פרוזבול (פאה פ"ג מ"ו וכאן פ"י מ"ו). ושמא יש לקיים את הגירסא שלנו, ור"ש סובר שכותבין פרוזבול על מקומו, וכשיטת ר' אליעזר בירושלמי הנ"ל, עיין מ"ש לעיל בסמוך.

33. ר' חוצפית אומ' כותבין וכו'. במשנתנו (פ"י סמ"ו): ר' חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וכו'. ובאו"ז ח"ד, ע"ז סי' ק"כ, י"ח ע"א, מביא את משנתנו, ומסמיך לה: תניא בתוספתא ר' חוצפית התרגמן אומר כותבין לאשה על נכסי בעלה. וכן בכפו"פ פ"נ עמ' תרע"ח: ר' חוצפית [אומר] כותבין לאשה וכו'. ובירושלמי (פ"י ה"ו, ל"ט ע"ד): מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה? נישמעינה מן הדא, וכן ליתומין על נכסי אפיטרופין. ובגליון הש"ס שם תמה למה לא פשטו מברייתא מפורשת שלפנינו, עיי"ש שהגיה את הנוסח כאן ע"פ משנתנו. ברם כבר ראינו שכן הוא בכל נוסחאות התוספתא, ובאו"ז ובכפו"פ הנ"ל.

ואפשר ששאלת הירושלמי היא באשה שלותה אם כותבין פרוזבול למלוה (שאין לו קרקע) על נכסי הבעל של האשה שלותה, אעפ"י שכתיבת הפרוזבול הוא חוב לבעלה.[48] ופשטו ממשנתנו שכותבין ליתומין וכו', ושם הרי משמע שמדברים ביתומין שלוו, שהרי יתומים קטנים (שיש להם אפיטרופוס) שהלוו אינם צריכים לפרוסבול כלל.[49] אבל מן התוספתא כאן אין לפשוט, מפני שאפשר להעמידה באשה המלוה שכותבין לה פרוזבול על נכסי בעלה, וכאן פשוט הוא שכותבין, מפני שזכות הוא לבעלה שתגבה את חובה, ובוודאי יתן לה לזכות את הלוה מנכסיו, וכשיטת ר' יוחנן בירושלמי לעיל: למלוה אעפ"י שאין ללוה, עיין מ"ש לעיל שו' 29—30.

34. ערב ראש השנה של שביעית וכו'. וכ"ה בד. וכ"ה בתשובת ר"ן גאון שבעיטור (ח"א פרוזבול, הוצ' רמא"י, ע"ו ע"ג) והובא בכפו"פ רפ"נ עמ' תרע"ה. וכן מעתיקים את כל התוספתא, כגירסא שלפנינו, בריבמ"ץ, ר"ש (פ"י מ"ה) ואו"ז[50] סנהדרין סי' ע"ס, י"ב ע"ד—י"ג ע"א. וכ"ה בתשובת ר"א בן הר"מ סי' פ"א, הוצ' רא"ח פריימן ז"ל עמ' 105. וכן היתה הגירסא לפני השואל מן הרשב"א,[51] וכן היה לפני הרשב"א בעצמו.[52] ובראב"ש גיטין פ"ד סי' י"ח: תניא בתוספתא אימתי כותבין עליו פרוזבול ערב ר"ה של שביעית. ובסי' כ' שם כתב: והא דאין כותבין פרוזבול בשביעית אעפ"י שאינה משמטת אלא בסופה וכו' (ספרי ראה פי' קי"א עמ' 171; מכילתא דרשב"י עמ' 119, הוצ' אפשטין עמ' 160; בבלי ערכין כ"ח ב'), מיד כשהתחילה שנת השמיטה אין ב"ד בודקין לגבות שום חוב, וגם המלוה בעצמו אין לו ליגוש הלוה וכו', אבל אם יפרע הלוה מעצמו אין צריך לומר משמט אני, וכמו שאין נזקקין לגבות החוב כך אין נזקקין לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית. וכן בשו"ת הרדב"ז

[48] שהרי הוא אינו חייב לפרוע את חובות אשתו, ואין עליו מצוה כלל להמציא למלוה אמצעי גביה.

[49] כברייתא של רמי בר חמא בבבלי גיטין ל"ז א'. וכן היא השאלה בירושלמי לעיל שם: מהו לכתוב לאפטרופין וכו', כלומר, לאפיטרופין שלוו לצורך יתומים וכו', ופשטוה מן הרישא של אותה בבא שמדברת בלוה, דומיא דסיפא.

[50] בשם הר"ש. ולהלן נראה שלפני הרשב"א היתה גירסא אחרת בר"ש. ועיין להלן הע' 55.

[51] עיין בשו"ת שלו ח"ב סי' שי"ד. אבל כבר הוכחנו בתס"ר ח"א, עמ' 86, שהשואל העתיק מן העיטור.

[52] שכן כתב (מיוחסות סי' צ"ח): ובנוסחאות הרב ז"ל (כלומר בעל העיטור) היה כתוב ער"ה של שביעית, והבין (צ"ל: והכין) מתניא התם בנוסחאי [דלא] (כן תקנו בד"ה, ונכון) דוקני, גם בשלנו כך כתוב בה, אלא שהיה משובש באמת וכו'. ועיין מ"ש להלן בפנים.

(ח"ה ש"א רל"ח): ראיתי לרב ר' שמעון דורן ז"ל שכתב וז"ל, אין כותבין פרוזבול אלא עד סוף שנה ששית. נכנסה שביעית אין כותבין עליו פרוזבול וכו'.[53] ועיין בפאת השלחן סי' כ"ט, ס"ק ל"ח, אות צ"ו. ועיין תומים סי' ס"ז ס"ק ל' אות כ"ו.

ברם בכי"ע חסרות המלים „ערב ראש השנה של שביעית כתבו", והגירסא שם: אימתי כותבין עליו פרוזבול ערב ראש השנה של מוצאי שביעית. אף על פי שחזר וקרעו וכו'. וכן בפי' הרמב"ן על התורה (ראה ט"ו ספ"א): שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר"ה של מוצאי שביעית. וכן מביא הרשב"א[54] שמצא כן בנוסחאות מדוייקות, ומעיד שכן מצא גם בפי' המשניות לר' שמשון.[55] אבל קשה מאד לבטל את גירסת כי"ו וד המקויימת ע"י ר"ן גאון והראשונים. ומסתבר יותר שבכי"ע, וכן בפי' הר"ש שהיה לפני הרשב"א,[56] נשמט ע"י הדומות.

34—35. כתבו ערב ראש השנה של מוצאי שביעית וכו'. בריבמ"ץ מפרש: ואם מסר וכתבו בשלהי אלול של שביעית דהיינו ערב ראש שנת ח' כשר, ואינו צריך להיות קיים אלא בו ביום שהוא זמן ההשמטה, ואע"פ שחזר וקרעו גובה את חובו כל זמן שרוצה, שהרי בשעת ההשמטה הפרוזבול קיים היה. ועיין בפאת השלחן סי' כ"ט אות צ"ו הנ"ל.

35. שחוזר וקורעו וכו'. עיין בבלי גיטין ל"ז ב'.

36—37. כל מלוה שלאחר פרוזבול הרי זה אין משמיט. וכע"ז בכי"ע. וגירסא זו מקויימת ע"י רב חפץ, ר"ן גאון, ר' טוביה בר' אליעזר, ר' מנחם בר' שלמה, ר"ש (אחד הקדמונים, עיין להלן) הריבמ"ץ, הר"מ, ר"א בן הר"מ, הר"ש, העיטור והאו"ז (עיין להלן). וכן היה גם בנוסחאות הדווקניות שהיו לפני הרשב"א (שו"ת המיוחסות סי' צ"ח). אבל בד: שלאח' פרוסבול. ובשאלה להר"א בן הר"מ (עמ' 105 הנ"ל) כותב השואל: ואית דגרסי כל מלוה שלאחריה פרוזבול אינו משמט, אבל ברור שאין כאן אלא „תיקון" קל כדי להתאים את הברייתא לדברי משנתנו. וכל הגאונים והראשונים לא היו נדחקים להוציא את משנתנו מידי פשוטה לוא היתה לפניהם נוסחא „משובחת" זו בתוספתא.

ובמשנתנו (פ"י מ"ה): פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול. שטרי חוב המוקדמים פסולים, והמאוחרים כשרים. ולהלן חולין פ"א הכ"ה: כשר בגט פסול בפרוסבול. כשר בפרוסבול פסול בגט. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 221 ואילך. והואיל ושטר חוב מוקדם פירושו ברגיל שטר חוב שהקדים זמנו, הרי אף פרוזבול מוקדם פירושו כן. ואם פרוזבול מוקדם כשר, הרי ברור שהלואה שנעשית אחר הפרוסבול משמטת, ולפיכך לא איכפת לנו אם הקדים זמנו של הפרוסבול, שהרי הורע כחו בזה, וכן משמע מסוגיית הירושלמי כאן (פ"י ה"ה, ל"ח ע"ד). ורשב"ג שאומר שכל מלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט, הרי אם הקדים זמנו מייפה את כחו וצריך להיות פסול, ולפ"ז חולק רשב"ג על משנתנו, וחולק על הת"ק לעיל המצריך לכתוב פרוסבול בערב ר"ה של שביעית, ולפי רשב"ג כל המקדים לכתוב נשכר.[57] וכן כותב ר"ן גאון

[53] עיין תשב"ץ ח"ב סי' צ"ט, כ"ג ע"ד. ומדבריו משמע שאף בשביעית אינו בלא ינוש, ושלא כשיטת הרא"ש הנ"ל.

[54] שו"ת ח"ב סי' שי"ד ומיוחסות סי' צ"ח. עיין לעיל הע' 51 והע' 52.

[55] לפנינו בר"ש (פ"י מ"ה) הגירסא היא כגי' ד וכי"ו. וכן מעתיק בשם הר"ש באו"ז, עיין לעיל הע' 50. וכנראה שהרשב"א העתיק ממהדו"ב, עיין שו"ת ר"ב אשכנזי סי' א', ט' רע"א.

[56] מדברי הר"ש הנ"ל נראה שפירש ע"פ הריבמ"ץ, ומתוך דברי הריבמ"ץ ברור שהיתה לפניו הגירסא בתוספתא כגי' ד וכי"ו.

[57] ולפי שיטתו כותבין פרוזבול בחול המועד (מו"ק פ"ג מ"ג) מכל מקום, ואפילו אין המלוה בהול ללכת למדינת הים, שהרי בלי פרוזבול לא ירצה המלוה להלוות לו, מפני שאין פרוזבול מועיל למלוה שלפניו. אבל עיין מ"ש להלן.

בתשובתו:[58] תשובה לרבינו נסים. פרוסבל על שני ענינים, האחד צריך כתיבתו אחר הלואה כדגרסי' במשנתנו כל חוב שיש לי, ולא קתני שיהיה לי, ואע"ג דאמ' ר"ש ב"ג[59] כל מלוה שלאחר פרוסבל אין משמט, אין סומכין אלא על משנתנו. וכן חזר בו הר"מ מפיה"מ מהדו"ק, והחליט שרשב"ג חולק על משנתנו, כדעת רב נסים (שו"ת הר"א בן הר"מ הנ"ל עמ' 107). ועיין מ"ש במבואי להלכות הירושלמי להר"מ עמ' ח' על פיה"מ שם מהדורא בתרא. ועיי"ש עמ' י"ד. וכן פסק בפ"ט מה' שמיטה הכ"ב, ועיין במהרי"ק שם.

ברם רב חפץ גאון פירש את משנתנו שפרוזבול המוקדם, הוא פרוזבול שקדם להלואה, ולפיכך הוא כשר, מפני שצריך לכתוב את הפרוזבול לפני ההלואה, כדעת רשב"ג כאן (שו"ת הר"מ, הוצ' רא"ח פריימן ז"ל סי' ר"מ עמ' 226), ועל פיו פירש הר"מ בפיה"מ מהדו"ק. וכן פירשו הרב ר' טוביה בלקח טוב שמות י"ב, ב' עמ' 52, ור' מנחם בר' שלמה בשכל טוב שם עמ' 86. וכן כותב הריבמ"ץ (פ"י מ"ה): וראינו ר"ש[60] ז"ל שפי' בגליון משנתינו המוקדם למלוה כשר, דהיינו דינא דתני רשב"ג וכו'. וע"פ גליון זה, כנראה, הגיהו גם במשנה עצמה, שכן כותב בכפו"פ פ"נ עמ' תרע"ה: ויש גורסים פרוסבל המוקדם למלוה כשר.

ובריבמ"ץ (פ"י מ"ה) פירש את דברי רשב"ג שמלוה לאחר פרוסבול פירושו שמאחר שהיה לו פרוסבול למלוה אינו משמט ואפילו נקרע (עיין להלן בתוספתא ובבלי גיטין ל"ז ב'). עוד פירש שם שלאחר פרוסבול כוונתו לאחר שניתקן פרוסבול נאמן גם בלי פרוסבול, וכשיטתו במשנת כתובות (פ"ט מ"ט), וממנו בר"ש שם.

ובעיטור הנ"ל פסק כרשב"ג של התוספתא שהפרוזבול צריך להכתב לפני ההלואה, ופירש את משנתנו בפרוסבול שכותב הלוה (עיין בתוספתא ב"ב פי"א ה"ז), ולפיכך אם הקדים זמנו של הפרוסבול כשר ותבוא עליו ברכה, שהרי מייפה בזה את כח המלוה. והרישא בתוספתא שלנו ששנתה שכותבין פרוסבול בערב שביעית, לא באה למעט אלא שאין כותבין אותו משנכנסה שביעית, אבל קודם שביעית שפיר דמי. אבל כשהמלוה כותב יהיה הדין להפך, כלומר פרוזבול המוקדם יהי' פסול כשאר שטרות, מפני שמייפה את כוחו, וכרשב"ג כאן.

ועוד פירש בריבמ"ץ הנ"ל שרשב"ג לא אמר כאן שכל מלוה שלאחר פרוזבול דווקא אינו משמט, אלא שהוא חולק על משנתנו וסובר שאף מלוה שלאחר פרוזבול אינה משמטת, ואין כאן לא יפוי כח ולא הורעת כח בזמן הפרוסבול, אלא בין הקדים זמנו ובין אחר זמנו כשר, מפני שהפרוזבול משמט בין הלואה שלפניו ובין הלואה שלאחריו. וכן מסתבר, שכן אם אפשר להבין את שיטת רשב"ג שפרוזבול מועיל אף לפני ההלואה, מפני שהוא מיפה למפרע את כח ב"ד ועושה אותם שלוחים לגבות את חובותיו שלאח"כ, הרי קשה להבין למה לא יועיל פרוזבול לאחר הלואה. יציבא בארעא וגיורא בשמי שמייא!

ואעפ"י שלפי שיטה זו הזמן שבפרוזבול אינו מעלה ואינו מוריד, מ"מ צריך לכתוב את השבוע (כלומר, מספר השמיטה ליובל) שהרי אין הפרוזבול מועיל לחובות של השמיטה שעברה, לחובות שכבר הושמטו. ובס' הישר לר"ת סי' ע"ר (ד' וויען כ"ח ע"ד) כתב: ומדתנן במסכת שביעית פרוזבל המוקדם כשר והמאוחר פסול וכו', המוקדם לסוף שביעית (צ"ל: שנת) השמיטה כשר, המאוחר פסול, לאחר סוף שביעית פסול, שהרי כבר שמטתו שביעית, ש"מ צריך לכתוב זמן. וכ"ה (בשמו) בראבי"ה ח"ב סי' תתצ"ג עמ' 686. ולכאורה פירוש זה

[58] עיטור ח"א פרחבול, הוצ' רמא"י, ע"ו ע"ג. ואני מעתיק מעיטור כת"י נוירק, קכ"ב ע"ב.

[59] הפיסקא שבעיטור הובאה בכפו"פ רפ"נ, עמ' תרע"ה. ועיין בהערה 2 שם. והכ"י שלנו מקיים את דברי המעיר.

[60] עיין מ"ש בתס"ר ח"א, עמ' 250, בשם הרי"ן אפשטין ז"ל. ועיין בעיטור הנ"ל, ע"ו רע"ג. ושמא כיוון לר"ש זה, אלא שיש שם השמטה וחסרון.

תמוה מאד, ואין להבין למה לא פירש את משנתנו כפשוטה, שפרוזבול שאחר את זמנו פסול, ומשום זה צריך זמן בפרוזבול, מפני שאינו מועיל להלואות שלוה לאחר שכתבו. ולפיכך נראה שר"ת פירש את דברי רשב"ג כפירוש הריבמ"ץ הנ"ל שפרוזבול מועיל בין להלואה שלפניו ובין להלואה שלאחריו, ואין הכרח לומר שמשנתנו חולקת, משום שאפשר לפרש שכוונתה בפרוזבול המוקדם הוא בפרוזבול שכתבו לפני סוף השמיטה, ולפיכך כשר בין להלואות שלפניו (בשנים של אותה שמיטה) ובין להלואות שלאחריו,[61] ופרוזבול המאוחר הוא פרוזבול שכתבו לאחר שמיטה (בלי זמן), והוא פסול מפני שאינו מועיל להלואות שלפני השמיטה שכבר נשמטו. ולפיכך צריך זמן אף לרשב"ג.[62]

38. ו ש ע ש ו וכו'. בד ובכי"ע: שעשו, והיא היא, עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ עמ' 1077 ואילך. ובבבלי (ב"ק צ"ד ב') אמרו שבימי רבי נשנית משנה זו, ואף לא נזכר שם „שעשו תשובה". ועיין בתוספ' שם ד"ה בימי, במאירי שם עמ' 268 וברמ"מ ספ"א מה' גזילה ואבדה ופ"ד מה' מלוה ולוה ה"ה. וכל הברייתא באה לכאן אגב משנתנו ספ"י: המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים[63] נוחה הימנו.

[61] כנראה שלרשב"ג פרחבול מועיל לעולם להלוואות שלאחריו. עיין שו"ת הרדב"ז ח"א, ד' וויניציאה, סי' קע"ו.

[62] אלא שלר"ת צריך לכתוב זמן מפורש „לאפוקי נפשין מפלוגתא", שהרי לשיטת רב נסים, הר"מ ועוד הנ"ל, אין פרחבול מועיל למלוה שלאחריו, ולפיכך צריך לכתוב אף את היום ואת השנה.

[63] בכ"י קויפמן שם: רוח חכמ' וכו'. ופירש במלא"ש: רוח חכמה וחסידות בקרבו. והוא ע"פ פירש"י בב"ק צ"ד ב'. ועיין דק"ס ומהרש"א שם.

מסכת כלאים

פ"א

1. **כל הזוגות שמנו חכמים** וכו'. כל הזוגות שמנו חכמים במשנתנו ריש כלאים הם מין במינו, ולפיכך אינם כלאים, ואף חטים וזונין אינם כלאים, משום שהם מין במינו (ולא משום שזונין אינם מאכל אדם, עיין ירושלמי פ"א ה"א, כ"ו ע"ד), אבל זונין עם מין אחר כלאים, וה"ה לשאר מינין מזוג לזוג. ובירושלמי כאן (ה"א הנ"ל) אמרו בשם ר' יוחנן שבכל המשניות של פירקין הדין כן, ולא התירו מזוג לזוג, וכן הסיקו שם שאף רב סובר כן. וכ"ה בבבלי פסחים ל"ט א'.

1—2. **ושאר ירקות השדה וירקות הגנה** וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ב) נשנו כמה מיני ירקות גינה ושדה שאינם כלאים זה בזה, וקבעה התוספתא כלל שה"ה בשאר ירקות שדה וגינה מין במינו שאינן כלאים זה בזה, ואע"פ שאחד הוא ירק שדה והשני הוא ירק גינה.

2. **השבת והגופנין** וכו'. השבת הוא שיבתא,[1] והגופנין הוא שומרא,[2] וכפירוש הר"מ (דמאי פ"א מ"א) ע"פ הירושלמי.[3] והכוסבר הוא כוסברתא,[4] והכרפס הוא כרפס ריחני.[5] וארבעתם הם ירקות ריחניים ממשפחת הסוככיים (umbellaceae), ומלמדת התוספתא שאעפ"י שהם דומים זה לזה מ"מ כולם מינים שונים הם.

3—4. **הקישואין והדלועין והאבטיחים** וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובכפו"פ ספ"כ עמ' תנ"א. וממשנתנו (פ"ג מ"ד ומ"ה) מוכח שקישואים ודלועים כלאים זה בזה.[6] ולפי גירסתנו צ"ל שמשנתנו הנ"ל היא כר' יהודה להלן.[7] ועיין להלן.

ובמשנתנו (פ"א מ"ב): הקשות והמלפפון אינם כלאים זה בזה. ר' יהודה אומר כלאים. ופירשו בירושלמי שמלפפון הוא מלשון יונית μηλοπέπων, והוא אבטיח מתוק.[8] ובפיה"ג (אסף, הוצ' מק"נ, ירושלים תש"ב, עמ' 179): המלפפון מין ממיני האבטיח.

ובירושלמי שם (פ"א ה"ב, כ"ז ע"א): הקישות והאבטיח, מה אמר בה ר' יודה? נישמעינה מן הדא, הקישואין והאבטיחין והמלפפונות אינן כלאים זה בזה. ר' יהודה אומר כלאים וכו'.[9] ודוחה הירושלמי שהברייתא מוסיפה על משנתנו גם אבטיח, כלומר, בין קישואין ובין אבטיחין אינם כלאים עם מלפפונות (אבל קישואין עם אבטיחין לא שמענו). ולפי הנחה זו אפשר לפרש גם את גירסתנו בתוספתא כאן, והיא מוסיפה על משנתנו דילועים ואבטיחים, כלומר בין קישואין

1 Anethum, עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ג, עמ' 466 ואילך. ועיין לעיל שביעית פ"ב שו' 28.

2 Foeniculum, עיין פלורה הנ"ל, עמ' 461 ואילך.

3 ברמאי שם במקומו. ובבבלי ברכות מ' ב' פירשו את משנתנו שם אחרת.

4 Coriandrum, עיין לעף הנ"ל, עמ' 442.

5 Apium graveolens, עיין לעף הנ"ל, עמ' 421 ואילך.

6 עיין בתוספ' שבת פ"ה ב' ד"ה איתיביה ומ"ש בס' משנה ראשונה למשנתנו פ"ג מ"ד. ולא הבינותי את דבריו, עיי"ש בתוספות. ועיין להלן פ"ב שו' 42 ושו' 44 ומש"ש.

7 ועיין בשיטה לתלמידו של ר' יחיאל מפריס מו"ק ג' ב', עמ' כ', ובהערה 7 שם. ועיין מ"ש להלן.

8 עיין בפלורה של לעף ח"א, עמ' 535 ואילך.

9 אמנם בכי"ר שם: נשמענה מן הדא הקישואין והדילועין והמלפפות אינם וכו'. אבל מתוך הירושלמי מוכח שלא מנה אלא ג' מינים, ואבטיח הוא אחד מהם, שהרי לפי גירסת התוספתא היה הירושלמי דוחה שהת"ק חושב זונין זונין, ולא היה צריך להאריך בלשונו. יתר על כן גירסת ההוצאות שלנו מקויימת אף ע"י הר"ש והאו"ז, עיין באהצו"י שם.

ובין דילועים ובין אבטיחים, אף אחד מהם אינו כלאים עם מלפפונות, אבל קישואים ודילועים הם כלאים לכולי עלמא.

ושמא לא נשנו כאן דילועים אלא באשגרא משאר מקומות,[10] וצריך לגרוס כגירסת הירושלמי, וכן הגיהו המפרשים.

5. ר' יהודה ור' שמעון אומ' וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: דברי ר' מאיר ור' יהודה ר' יוסי ור' שמעון אומ' וכו'. והנכון כלפנינו שר' יהודה חולק על ר"מ וסובר שהן כלאים, ואין מעשרין מזה על זה. וכן מוכח ממשנתנו הנ"ל וממשנת תרומות ספ"ב ומירושלמי הנ"ל ומירושלמי תרומות ספ"ב.

6. הוסיף ר' עקיבא השום והשמנית וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: השומנית והשום וכו' (ופלוסלוס חסר שם). ובמשנתנו (פ"א מ"ג): הלפת והנפוץ (והנפוס), והכרוב והתרובתור, התרדים והלעונים (אינם כלאים זה בזה).[11] הוסיף ר' עקיבה השום והשומנית, והבצל והבצלצול, והתורמוס והפלוסלוס, אינן כלאים זה בזה. ועיין בירושלמי פ"א ה"ה, כ"ז ע"א, ובר"ש שם סמ"ה. ולפ"ז אפשר לפרש את משנתנו שכל אלו הם כלאים זה בזה, ור"ע הוסיף אף שום ושומנית ובצל ובצלצול, שגם הם כלאים. אבל התורמוס והפלוסלוס אינם כלאים, וכן מוכח מן הגירסא בכי"מ, עיין מ"ש בסוף הערה 11. ומלשון התוספתא כאן מוכח לכאורה שאין הפירוש כן, אלא שכולן אינם כלאים, וכפי שפירשו רבותינו הראשונים. ואשר לירושלמי הנ"ל, הרי הגירסא הנכונה שם היא בנוסח הרש"ס (ז' ע"ב) ובמהרי"ק ה' כלאים פ"ג ה"ו ומע"ש פ"ג הי"ד בשם ירושלמי מוגה (עיין אהצר"י עמ' 8), וברור לפי הגירסא ההיא שכולם לקולא, עיי"ש. אבל עיין מ"ש להלן שו' 7–8.

ואשר לפירוש הצמחים, פי' הירושלמי ששומנית היא תומניתה ופי' רב נסים (לפי הריבמ"ץ במקומו) שהוא שם מקום. אבל בפיה"ג לזרעים (תשה"ג אסף, הוצ' מק"נ ירושלים תש"ב, עמ' 179) פירש שהוא שום קטן, והר"מ (בפיה"מ) פירש שהוא שום מדברי. ובצלצול פירש הירושלמי שהוא פגלגולה,[12] כלומר בצל קטן שצורתו כפוגלא (צנון) קטן.[13] ובפיה"ג (הנ"ל): הבצלצל אלקונאר. ובכפו"פ (פנ"ו עמ' תשמ"ג): וכן כתב הר"מ בצלול, בצל מדברי. וי"א בצל קטן, ונקרא בערבי אלקונאר. ותורמוס הוא ידוע (עיין לעיל תרומות פ"ה שו' 29), ופלוסלוס פירשו בירושלמי פרמועה.[14] ובפיה"ג (הנ"ל): הפלוסליס אלקרץ (אינני יודע מהו). ורוב הראשונים פירשוהו ע"פ העניין שהוא תורמוס מדברי.

7–8. שונה אלא בשני זוגות אילו אלא התורמוס וכו'. וכ"ה בד. והלשון מגומגמת. והגר"א הגיה: שונה בזוגות (ואפשר שצ"ל: שונה שני זוגות) אילו וכו'. ובכי"ע: אלא בשתי זוגות אילו, אבל התורמוס וכו'. ולפי גירסא זו צריך לפרש את הרישא שר"ע סבר שכולם כלאים זה בזה, ור"ש חלק ואמר שלא שנה כן אלא בשתי זוגות הראשונות, אבל תורמוס ופלוסלוס אינם כלאים. ומשנתנו הנ"ל היא כר' שמעון, וכמו שרצינו לפרש בפירוש ראשון, עיין מ"ש לעיל. וכן אפשר לפרש גם לפי גירסת כי"ו וד.

[10] משנת תרומות פ"ח מ"ו, מעשרות פ"א מ"ד, להלן פ"ב ועוד בכ"מ.

[11] המוקף ליתא בכי"מ, כי"ל של הירושלמי, הוצ' לו, קויפמן, פרמה, קטע מן הגניזה, משניות עם פי' המשניות להר"מ כתי"י וכפו"פ פנ"ו, עמ' תשמ"ב. ובכולם (חוץ מכי"ל, לו ופרמה) להלן בדברי ר"ע: התורמוס (בלי וי"ו), אבל בהם אף הבצל בלי וי"ו. יוצא מן הכלל הוא כי"מ שגורס: והבצל והבצלצול. התורמוס וכו'.

[12] כ"ה בכי"ר ובערוך ערך בצל. וכן באו"ז ח"א סי' רנ"ד: פגלג. ולפנינו בטעות: פללגולה.

[13] לעף פלורה ח"ב, עמ' 128.

[14] עיין לעף הנ"ל, עמ' 454, שהגיה פרסועה, והוא תורמוס פרסי, עיי"ש. ברם הנוסחא פרמועה מקויימת אף ע"י כי"ד. ועיין אהצר"י, עמ' 6.

8–9. בתחום אריח היו מרכיבין וכו'. ירושלמי פ"א ה"ד, כ"ז ע"א. והעיר אריח היא בתחום טבריא וישבו בה כהנים ממשמרת מעזיה, עיין בס' הישוב כרך א' ח"א עמ' 164.

9. תפוח על גבי אוזרד וכו'. בירושלמי הנ"ל: על גבי חיזרר. וגם לפנינו צ"ל: אוזרר (=חוזרר, חיזרר), ובמשנתנו (פ"א מ"ד) מפורש שהתפוח והחזרר הם כלאים זה בזה. וחזרר הוא מין תפוח מדברי (עיין מ"ש לעף פלורה ח"ג עמ' 246 ואילך), ואעפ"י כן הוא כלאים עם התפוח הרגיל.

10. הלכו וקצצום. וכ"ה בירושלמי הנ"ל, ולהלן שו' 12. ומכאן משמע שאסור לקיים המורכב, אפילו אם הרכיבו בשוגג. כשיטת כמה מן הראשונים. וכן פסק בטיו"ד סוף סי' רצ"ה: ואסור לקיים המורכב. וכ"ה ברא"ש בה' קטנות סי' ג'. ועיין מ"ש לעיל שביעית פ"ב שו' 7 ד"ה והמרכיב. אבל בתוספ' הרא"ש סוטה (מ"ג ב'): ואפשר דהרכבת אילן מותר לקיים, דכי היכי דילפינן הרכבת אילן מהרכבת בהמה לאסור בחו"ל, ילפינן מינייהו דמותר לקיימן וכו'. וכן כתב בתוספ' המיוחסים לר"י הזקן (קידושין ל"ט ב'): והוי (כלומר, הרכבת אילן) דומיא דכלאי בהמה דתנן פ"ח כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים וכו'. וכן מפורש בכלבו ה' כלאים סי' צ"א ובארחות חיים ח"ב סוף עמ' 129 שמותר לקיים את המורכב. ועיין מה שהאריך בזה בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ה אות ז'. ומדברי הראשונים הנ"ל אנו רואים שיש סמך גדול לפסקו של ר' זרחיה גוטה, ואין להגיה בכלבו הנ"ל.

11. בשוקי של צפורי וכו'. ירושלמי הנ"ל, ועיין מ"ש על בית שקיא של צפורי במבואי להירושלמי כפשוטו עמ' כ' ולעיל שביעית פ"ב שו' 12.

קרוסטמיל על גבי עוגס. עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ז שו' 50–51. ובמשנתנו (פ"א מ"ד) שנינו שאגס וקרוסטמיל הם ממין אחד. ולפי דרכנו למדנו שמשנתנו היא משנת בית הלל, אבל ב"ש חולקים עליהם כמפורש להלן. ועיין לעיל תרומות פ"ב שו' 12. ועיין אר"ש ה' בכורים פ"י הי"א, והשוה בבלי עירובין ל' ב'.

12. הלכו וקצצום. עיין מ"ש לעיל שו' 10.

13–14. דלעת ארמית ומצרית כלאים עם הרמוסה. בד: ומצרית ויוני' כלאים וכו'. ובכי"ע: ומצרית כלאים היוונית כלאים עם הרמוצה. וצ"ל: כלאים [עם] היונית וכו'. ולפ"ז ברור שדלעת מצרית כלאים עם הרמוסה (=רמוצה). ובמשנתנו (פ"א מ"ב) אמרו מפורש שדלעת מצרית אינה כלאים עם הרמוצה. אבל כבר אמרו עליה בירושלמי שם: מתניתא דלא כר' נחמיה דתני (כ"ה בכי"ר, בנוסח הרש"ס ועוד) בשם ר' נחמיה דלעת ארמית היא דלעת מצרית כלאים עם היונית כלאים עם הרמוצה. וכן הביאו את הברייתא בבבלי נדרים נ"א א'. ופירשו בירושלמי כאן (ובמקבילה שבנדרים פ"ו סה"א, ל"ט ע"ג) שרמוצה היא כמין דלעת מרה (או מוכה) והן ממתקין אותה ברמץ, וברור שכיוונו למין מיוחד שאי אפשר לאכול אותו בלי המתקה. אבל בבבלי נדרים הנ"ל באר רב אשי: דלעת הטמונה ברמץ, ולפי זה משמע שכל דלעת הטמונה ברמץ נקראת רמוצה, ולפיכך הקשו עליו מן התוספתא כאן. ועיין בפי' הרא"ש שם ומה שהאריך בפתח עינים להרחיד"א כאן בריש מכילתין.

ובכפו"פ ספ"כ עמ' תנ"א (ד"ר ק"ב ע"א): תוספות מסכת כלאים פ"ק דלעת יונית עם המצרית וכו'. וצ"ל: תנינן מסכת כלאים, והכוונה למשנתנו כאן פ"א סמ"ד, ואינה ענין לכאן. והערת המעיר שם צריכה מחיקה. ושמא יש שם השמטה ע"י הדומות, והרב הביא גם את התוספתא וגם את המשנה.

14. חמשה דברים נאמרו בדלעת וכו'. ר"ש אהלות פ"ח מ"א כל הברייתא. ירושלמי כאן ספ"ב, כ"ח ע"ב. ועיין בריבמ"ץ ובר"ש כאן ספ"ב.

14–15. אסורה בסיכוך על גבי זרעים וכו'. וכרבנן במשנתנו ספ"ב.

אבל רבי חולק וסובר שכל הדלועים אסורות בסיכון, עיין בפירוש הירושלמי למשנתנו הנ"ל ספ"ב.

15. עוקצה טפח. כמפורש במשנת עוקצין ספ"א, ואם העוקץ מרוחק מן האוכל יותר מטפח אינו מטמא.[15] והלכה זו אינה אלא בדלעת יונית דוקא, כפירוש הרע"ב בעוקצין שם, ועיין בס' משנה אחרונה שם.

אוסרת כל שהוא. כמפורש במשנתנו (ערלה פ"ג מ"ז).

ומביאה את הטומאה וכו'. כמפורש במשנת אהלות פ"ח מ"א. ופירשו בירושלמי הנ"ל שברייתא זו חושבת הבאת הטומאה וחציצה בפני הטומאה כחדא. אבל בר קפרא חשיב להן בתרתי. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

16. והנודר מן הדילועין וכו'. וכ"ה בירושלמי. ומוכח מתוכו שהנודר הוא מכלל חמשה דברים. ובכי"ו ובד אין שום הפסק בין „והנודר" והמלה שלפניו. ברם בכי"ע ובר"ש אהלות הנ"ל: הנודר וכו'. ולא עוד אלא שבכי"ע יש ריוח והפסק לפני „הנודר", ובמלה זו מתחילה הלכה חדשה (וכ"ה אצל צוק'), כלומר, הנודר וכו' אינו בכלל חמשה דברים. והברייתא חושבת הבאת הטומאה וחציצה כשתים (עיין מ"ש לעיל). ועיקר בבא זו של הנודר באה מלהלן נדרים פ"ג ה"ו.[16] ואף הר"מ השמיט הלכה זו, מפני שהכל תלוי במנהג איך הלשון אומרת ואינה עניין להלכות שמנו בדלעת יוונית. ועיין ח"ד.

ובמשנתנו (נדרים רפ"ז): הנודר מן הירק מותר בדילועים. ור' עקיבה אוסר. ובירושלמי שם (פ"ז ה"א, מ' ע"ב): מה פליגי בדלעת מצרית, אבל בדלעת יוונית כל עמא מודיי שהוא כירק. ולפ"ז כל הנודר מן הירק אסור בירקות ובדלעת יונית בלבד. ואמרו שם בירושלמי: ר' קריספא בשם ר' יוחנן כל אלין קרייא וכרובתא דאנן אכלין דלעת יוונית אינון. ובוודאי לא נאמרו דברים הללו אלא לעניין נדרים.

17. תרנגול טווס ותרנגול פסיאני וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם: פסאני). ובכי"ע: תרנגול טווס ופיסיוני וכו'. וכ"ה באו"ז ח"א סי' רנ"ה, ל"ז ע"ב. ולפי גירסא זו ברור שהטווס[17] והפיסיוני[18] הם כלאים זה בזה. וכן מפורש בבבלי ב"ק נ"ה א'. ובירושלמי כאן (פ"א ה"ו, כ"ז סע"א): א"ר יוחנן אייתיתה מן דבר דליה תרנגול עם הפיסיוני, תרנגול עם הטווס וכו'. ובירושלמי ב"ק (ספ"ה, ה' ע"א): א"ר יוחנן ואנא דאייתיתיה מן דבית לוי תרנגול עם פיסיוני, תרנגול עם הטווסת וכו'. ולפי זה לא דברו בברייתא אלא בתרנגול רגיל עם הפיסיוני או עם הטווסת. והברייתא שלנו נסמכה למשנתנו (פ"א מ"ו): הזאב והכלב וכו', אעפ"י שדומין זה לזה וכו'. ובב"ר (פכ"ח, ח עמ' 266): הכל קילקלו מעשיהם בדור המבול, הכלב עם הזאב, תרנגול עם הטווס[19] (ועיי"ש עמ' 54 ובהערות שם).

18. ר' יודה אמר פרדה שתבעה וכו'.[20] בבלי כתובות קי"א ב', חולין ע"ט א'. ובמשנתנו (פ"א מ"ו): הסוס והפרד וכו' כלאים זה בזה. ובפ"ח מ"ד: ר' יהודה אומר כל הנולדין מן הסוס אעפ"י שאביהן חמור וכו'.

15 עיין באליהו רבה שם ד"ה ר' יוסי.

16 בכפר"פ, עמ' תנ"א: וסתם דלעת היא יונית, וכדאיתא בתוספתא מסכת נדרים פ"ג הנודר מן הדלועין וכו'. ותמוה שהביא ממרחק לחמו, ולא הביא מן התוספתא כאן שהוא עוסק שם בעניינה, עיי"ש. ושמא חסרה לפניו בבא זו לפנינו, וחמשה דברים שמנו כאן הם חוץ מן הנודר, כמו שכתבנו בפנים.

17 ταώς, והוא עוף מרובה צבעונים מגוונים ומזהירים (peacock).

18 φασιανός (pheasant), והוא נזכר במקורות שלנו תכופות יחד עם טווס, עיין במלונות.

19 ועיי"ש, עמ' 54, ובהערות שם.

20 דברי ר' יהודה נשמטו בכי"ו ובאו"ז שהזכרנו בפנים (ריש שו' 17). אלא שבכי"ו חסר אף: שור ושור הבר. והשלמנו ע"פ ד וכי"ע.

19. אלא מן הפרד. כלומר, פרד עם פרדה שאמותיהן שוות. עיין במשנתנו (פ״ח) ובבבלי הנ״ל ובירושלמי כאן פ״ח ה״ד, ל״א ע״ג. ועיין ר״מ פ״ט מה׳ כלאים ה״ו, וברדב״ז ובכ״מ שם.

שור ושור הבר וכו׳. אר״ז הנ״ל, שם סי׳ רפ״ט, ל״ח ע״ד. וכל הברייתא בירושלמי ב״ק ספ״ה בשרי״ר (סוף עמ׳ 241 ואילך), ולפנינו שם בתשובה הראשונה של ר׳ יוסה חסר „חזיר וחזיר בר״.[21] ובמשנתנו (פ״ח מ״ו): שור בר מין בהמה. ור׳ יוסי אומר מין חיה. ועיין בתיו״ט שם. אבל בירושלמי שם (פ״ח ה״ו, ל״א ע״ג) מפורש: שור עם שור בר אינן כלאים. דלא כר׳ יוסה דר׳ יוסה אמר כלאים. ולפ״ז הברייתא שלנו היא כר׳ יוסי, ודלא כחכמים להלן רה״ט, עיין מש״ש. והר״מ (פ״ט מה׳ כלאים ה״ה) פסק ששור עם שור הבר אינן כלאים, כחכמים.[22] ועיין בס׳ ראשון לציון כאן פ״ח מ״ו, ובשירי מנחה לתוספתא כאן.

חמור וחמור הבר וכו׳. במשנתנו (פ״א מ״ו): החמור והערוד וכו׳ כלאים זה בזה. ולהלן שם (ספ״ח): הערוד מין חיה. וערוד של המשנה הוא חמור בר (עיין בר״ש שם ובאו״ז הנ״ל). וכנראה שבו כ״ע מודים שהוא מין חיה מפני שיש לו שם מיוחד, ועיקרו מן המדבר. ועיין בס׳ משנה ראשונה בפ״ח שם. ועיין מ״ש להלן.

20. חזיר וחזיר הבר וכו׳. באו״ז הנ״ל חסר (בשני המקומות). אבל ישנו אף בירושלמי ב״ק ספ״ה בשרי״ר הנ״ל. ובמשנתנו (פ״ח מ״ו): חזיר מין בהמה. ולכאורה משמע שבכל חזיר הדין כן, ואפילו חזיר בר הוא מין בהמה (עיין בתוספ׳ אנשי שם שם), שהרי הוא נקרא חזיר יער (תהלים פ׳, י״ד), חזירתא דחורשא (מדרש תלים שם), והיא חזירתא דבלא. עיין חולין פ׳ א׳. אבל מ״מ הם כלאים זה בזה, מפני שהם שני מינים. ועיין מ״ש להלן פ״ה ה״ז.

20–21. חמשה דברים נאמרו בשור הבר וכו׳. ר״ש כאן ספ״ח, או״ז סי׳ רפ״ט הנ״ל, שם ה׳ כיסוי הדם סי׳ ש״צ, נ״ד ע״ג, כפו״פ פנ״ח עמ׳ תשס״ח.

23. כבהמה לכל דבר. פי׳ הר״ש שפטור מכיסוי הדם, והכותב בהמתו לבנו כתב לו את שור הבר. ועיין יד רמה לסנהדרין כ״ה ב׳ סד״ה א״ר נחמי׳.

זהו תאו הכתוב בתורה. וכן בספרי ראה פי׳ ק׳ עמ׳ 160: ר׳ יוסי אומר תאו זה שור הבור. ובירושלמי (פ״ח ה״ו, ל״א ע״ג): ואילין דמתרגמין (כלומר, ותאו וזמר, דברים י״ד, ה׳) ותורי בר וראמנין כר׳ יוסי, כלומר שהרי התאו נמנה בין החיות שם. אבל בבבלי חולין (פ׳ א׳) מוכח שאף לשיטת החכמים אפשר לתרגם כן,[23] ומכיון שנקרא „תור״ הרי הוא בכלל שור.[24]

26. תאו בריא לעצמו וכו׳. וכ״ה בר״ש ובאו״ז הנ״ל. ובכפו״פ הנ״ל תאו בריה בפני עצמו, שור הבר בריה בפני עצמו. ולפ״ז ברור שלדברי החכמים אין לתרגם תאו: תור ברא, או תור בלא, וכמפורש בירושלמי לעיל. ועיין בכפו״פ הנ״ל סוף עמ׳ תשס״ח.

27. בצד סדן של שקמה וכו׳. וכ״ה בד ובכי״ע. ובח״ד הגיה (כנראה ע״פ משנתנו פ״א מ״ח): בתוך סדן של שקמה, וכ״ה בהגהות המיוחסות להגר״א בהוצאת מנ״ב. אבל בפי׳ ר׳ יונה (שהשתמש בהגהות הגר״א) לא העיר כלום. ונראה שאין להגיה את הנוסחאות.

[21] ועיין בפירושו של ר״י לוי לירושלמי ב״ק שם, עמ׳ 157, ומ״ש בתלמודה של קיסרין, עמ׳ 33.

[22] ועיין בעיטור ה׳ שחיטה, ש״ב, הוצ׳ רמא״י, מ״ג ע״ג, ובשער החדש שם אות כ״ח.

[23] תורבלא, וכ״ה בתרגום אונקלוס. ובת״י שם: ותורי בר, עיין אהצו״י, עמ׳ 67.

[24] וכבר העיר על סתירה זו בעיטור ה׳ שחיטה ש״ב הוצ׳ רמא״י, מ״ג ע״ג. ועיין רש״י ב״ק קי״ז א׳. אבל ברור שבירושלמי סמכו על דברי חכמים שלהלן שאמרו בפירוש שתאו אינו שור הבר, עיין מ״ש להלן. ועיין ר״מ פ״א מה׳ מאכלות אסורות ה״ח והי״ב הנ״ל, ופסק כשיטת רב האי גאון, עיין בפי׳ ראב״ע לעמוס ה׳, כ״א. ועיין מה שהאריך בכפו״פ פנ״ח, עמ׳ תשס״ח הנ״ל. והוא מביא דעות רב סעדיה ורב האי להפך מדברי הראב״ע. ועיין בס׳ השרשים לאבן ג׳נח ערך תאו, הוצ׳ בכר, עמ׳ 540.

ובמשנתנו (פ"א מ"ז) שנינו: אין מביאין אילן באילן וכו'. ובמלא"ש שם: אית דגרסי אין מרכיבין.[25] והנכון כלפנינו, וכברוב הנוסחאות. ופירשו שאסור לנטוע יחור של מין אחד סמוך לשני בפחות מג' טפחים ובסמיכות כזאת שיכנסו אחד לתוך השני מתחת לקרקע. וכן מוכח מן הירושלמי כאן רפ"ז ועוד, ועיין בר"ש שם פ"ז מ"א, ומ"ש להלן. ולא התירו אלא להטיל זרע בצד אילן, משום שהזרע לא יכנס לתוך השרשים, מפני שאינו משתרש לצדדים.[26] אבל לנטוע יחור של מין אחד בתכיפות למין אחר אסור,[27] וכמפורש בתוספתא כאן שנקטה בפירוש שרביט של רמון או עוקצין שלו (עיין רש"י חולין קי"ח ב' ד"ה אין מצטרף). ואפילו ר' יהודה שמתיר ירק באילן (פ"א סמ"ז) לא התיר אלא מפני שאינן מתאחין, אבל אם הטיל שניהם בגומא אחת והן מתאחין אסור לכה"פ משום קיום הרכבה, וכמפורש בירושלמי כאן (פ"א רה"ז, כ"ז ע"א).[28]

ובתשב"ץ ח"ג סי' שי"ד: אין איסור באילן אלא הרכבה, והוא שיקח ענף או נוף וכו' ויתקענו באילן וכו', ולא נזכרה הרחקה בשני מינין אלא בכלאי הכרם, אבל באילנות לא נזכרה הרחקה וכו'. וגם רבינו לא כיון אלא שמותר לנטוע אילנות שונים בסמיכות, אבל לא שידחקם ויתחבם בסמיכות גמורה. ועיין מ"ש להלן שו' 39.

28—29. שני מינין בשפופרת אחת וכו'. כלומר, אעפ"י שהתירו לזרוע זרעוני אילן כאחת (עיין להלן שו' 39 ומש"ש), הוא מפני שכל אחד מתפשט לחוד, אבל להטילם בשפופרת אחת כדי שיבלעו זה מזה וימתיקו אחד את השני (עיין בירושלמי כאן פ"א סה"ז) אסור משום הרכבה. ועיין בירושלמי כאן פ"א רה"ז.

29. ואין מרכיבין זתים וכו'. ירוש' פ"א ה"ז, כ"ז ע"ב. ונתבאר שם שבדרך כלל אין הרכבה בזיתים, אבל ע"י הרכבה של ענף תמרים מתמתק הפרי.

ברכב של תמרה. כלומר בענף של תמרה, עיין מ"ש להלן מע"ש פ"א שו' 32 ד"ה דיתבאות.

30. כשות על גבי האיזמא. וכ"ה בכי"ע. ובד בטעות: קשר' על גבי האזמאזמא. וכשות היא cuscuta, והיא גדלה על היזמי והיגי (עיין בבלי שבת ק"ז סע"ב, עירובין כ"ח ב'). ופירש רב האי (תשה"ג הרכבי סי' תס"ז, עמ' 215): כשות, אף כן נקראת בלשון ישמעאל כשות, והוא כמין חוטין ירקרקין, כגון של ברקת, שעיקרן בארץ ופרין על הקוצין הנקראין היזמי.[29] וטעם האיסור נתבאר להלן, מפני שהוא ירק בירק, ומכאן שכשות ואיזמי ירקות הן. וכן היא קבלת הגאונים הקדמונים: „כללא דמילתא האגי עצים, היזמי ירק".[30] ועל כשות עיין להלן פ"ג שו' 58 ומש"ש.

30—31. ולא תרד על גבי ירבוז. וכן להלן פ"ב שו' 59: הרכיב תרד על גבי ירבוז וכו'. ותרדין הוא סלק (עיין בבלי עירובין כ"ח ב', כ"ט א', לעף פלורה ח"א, עמ' 346 ואילך), וירבוז הוא ירק הנקרא Albersia Blitum (עיין לעף שם עמ' 352 ואילך). ועיין גנזי שכטר הוצ' הר"ל גינצבורג ח"א עמ' 93.

[25] זו היא הגהה ע"פ פיה"מ להר"מ.

[26] עיין בשטמ"ק ב"ב י"ט רע"ב, ברשב"א שם (לפי מלא"ש כאן פ"ז מ"א) ובר"ן קידושין ספ"א.

[27] וכן מוכח מדברי הר"י מיגש ב"ב י"ח א' (לפי שטמ"ק שם ד"ה ת"ש) שאסור לזרוע ירק בצד אילן משום חשש הרכבה, עיי"ש.

[28] ועיין בירושלמי הנ"ל פ"א ה"ט ובכ"מ פ"א מה' כלאים סה"ו. ועיין בתוספ' קידושין ל"ט סע"א בשם הר"ש מאיוורא ובחידושי הר"י מיגש לב"ב הנ"ל, ולהלן פ"ב שו' 23–24.

[29] עיין מ"ש על כ"ז לעף פלורה ח"א, עמ' 453, וח"ב, עמ' 415 ואילך, עיי"ש שהאריך בדברים נכוחים.

[30] אוה"ג ברכות, חלק התשובות, עמ' 91. ובה"ג ד"ו, ח' רע"ב: הזמתא מין ירק, הוגתא מין אילן. ועיין בר"ב שם, עמ' 60.

31. מפני שירק בירק. וכן במשנתנו (פ"א מ"ז): אין מביאין וכו' ירק בירק. ועיין בס' משנה ראשונה שם. ומכאן משמע שאין זה בכדי, אלא הרכבה לחוד וזרע כלאים לחוד, עיין בר"ש כאן פ"א מ"ז ובתוספ' חולין ס' א' ד"ה הרכיב.

כשות על גבי האגא וכו'. וכן בכי"ע: על האגא וכו'. ובד בטעות: על גבי תאגא. והיא האגא היא היגי, עיין מ"ש לעיל שו' 30.

32. מפני שירק באילן. שהרי אגא הוא אילן, כמפורש להלן פ"ג שו' 55. ועיין מ"ש לעיל בשם הגאונים.

32—33. אילן בירק רבן שמעון בן גמליאל מתיר וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: ואילן בירק וכו'. ולפי גירסא זו היה אפשר להמשיך את הדבור "ואילן בירק" למעלה, כלומר, ר' יהודה מתיר ירק באילן ואילן בירק. ואח"כ צ"ל: רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יהודה וכו' הנותן מעה וכו'. וכן הגיה בח"ד, ופירש שדברי רשב"ג נמשכים למטה להי"ג. וכן ביוחסין השלם (64a): ובתוספתא בפ"ק דכלאים רשב"ג אומר משם ר' יהודה בן אגרא איש כפר עכו.

אבל הנכון כלפנינו, וכן מפורש בבבלי (סוטה מ"ג ב'): דתניא המבריך אילן בירק רבן שמעון בן גמליאל מתיר משום ר' יהודה בן גמדה[31] איש כפר עכו. וחכמים אוסרים. ורשב"ג הוסיף כאן שאף אילן בירק מותר.[32]

34. כדי שתבקע הארץ מפניה וכו'. הסופר היוני תיאופרסטוס[33] כותב שזרע התורמוס שנופל על האדמה משתרש בכח כל כך גדול שהוא חודר לתוך הקרקע דרך כל מיני צמחים. ושוב הוא חוזר ע"ז בספרו,[34] ומוסיף שזורעים אותו בלי חרישה. ואף כאן כוונת הברייתא היא שהוא נותן את גרעין התורמוס בצד גרעין הדלעת אך ורק כדי שהתורמוס יבקע את הארץ בפני זרע הדלעת, ואינו מתכוין להרכבה, מ"מ אסור משום הרכבת ירק בירק.[35]

35. הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים וכו'. כלומר, על גבי בצעים, עיין בבלי סנהדרין ה' ב'.[36]

35—36. על גבי סלע ועל גבי אמת המים וכו'. כלומר, אעפ"י שמתחברים יחד ע"י גשמים וע"י המים שבאמת המים וניתקנים ע"י זה לזריעה,[37] מ"מ פטור לענין כלאים, שהרי אינם ראויים להצמיח כמו שהן. ובירושלמי (פ"א ה"ט, כ"ז ע"ב): זרע שני מינין בבקעה, שני מינין בחורבה, שני מינין וחלקן גדר, ר' יוחנן אמר פטור. ר' שמעון בן לקיש אמר חייב.[38] מודה ר' שמעון בן לקיש בזורע על גבי הים, ע"ג פטרה (כלומר, צור), ע"ג סלעים, ע"ג טרשים,

[31] בס' האשכול ח"ב, הוצ' הר"ח אלבק, עמ' 23, מעתיק אף משם: ר' יהודה בן אגרא. ובכי"ם חסרות המלים "בן גמרא". ועיין מכילתא יתרו, עמלק רפ"ב, עמ' 196, ומכילתא דרשב"י שם י"ח, ט"ו, עמ' 89.

[32] וכנראה שאף לפני בעל ס' היוחסין לא היתה גירסא אחרת בתוספתא, וכוונתו שבתוספתא כאן אומר רשב"ג משמו, אבל בחולין (קל"ד א') משמע שהיה תלמידו של ר"מ, עיי"ש בס' היוחסין.

[33] תולדות הצמחים ס"א פ"ז סי' ג'. וכ"ה גם בתולדות הטבע של פליניאוס סי"ח פל"ו סי' קל"ד.

[34] שם ס"ח פי"א סי' ח'.

[35] ועיין בפי' ר' יהוסף אשכנזי למשנתנו פ"א מ"ח (לפי מלא"ש שם) ד"ה שהא מקידו. ועיין במקורות שהביא לעף בפלורה ח"ב, עמ' 191 ואילך, ואנו רואים משם שצדק ר' יהוסף אשכנזי בפירושו.

[36] עיין מ"ש אלכסנדר שפרבר בשנתון של צינציניטי חי"ב–י"ג, 1937–38, עמ' 147.

[37] עיין זבחים צ"ד ב', וכפירוש הרדב"ז בשו"ת ללשונות הר"מ ח"ב סי' רמ"ח. ועיין בקומץ מנחה כאן ומ"ש לעיל שביעית ספ"א שו' 41 ד"ה ומשיירין.

[38] כלומר, מפני שהולך אחר העקירה מידו, ואעפ"י שחלקן אח"כ בגדר חייב.

שהוא פטור. ובאורו שאעפ"י שהם מתחברים ע"י המים וניתקנים לזריעה, מ"מ אף הוא מודה שכאן הולכים אחרי מעשה הזריעה עצמה בקרקע. ועיין במה"פ שם ד"ה מודה.

36. ודבר שאין מצמיח בין על גבי ביצים וכו'. כלומר, אעפ"י שמתחברים מיד במקום רטוב (עיין מ"ש לעיל) ובמקום הראוי לזריעה מ"מ פטור, מפני שהזרע אינו מצמיח ע"פ טבעו.

הזורע והמנכש והמנפח. ברור שצ"ל: והמחפה. ובד: והחופה. ובכי"ע: הזורע והמחפה והמנכש. וע"י שהוא מנכש את העשבים הרעים הוא מועיל לזרעים שנשארו. ועיין על המקבילות להלן.

38. עובר בלא תעשה וכו'. בבבלי (מו"ק ב' ב', מכות כ"א ב', ע"ז ס"ד א'): המנכש והמחפה בכלאים לוקה. ר' עקיבא אומר אף המקיים. ולפ"ז מוכח שלר"ע לוקה במקיים. אבל התוספתא שמנתה אף "הזורע", הרי בהכרח שגם לרבנן לוקה בזורע, ומ"מ לא שנתה כאן לוקה, ומכאן משמע קצת שנקטו "לא תעשה" אגב דברי ר"ע, שאף הוא מודה שבמקיים אינו לוקה. ולפ"ז דברי התוספתא להלן (מכות פ"ה ה"י): והמקיים כלאים עובר בלא תעשה, אבל אינו לוקה את הארבעים וכו', היא כר' עקיבא. וכן מפורש בירושלמי כאן (פ"ח ה"א, ל"א ע"ב): כלום אמר ר' עקיבה אלא לעבור שמא ללקות, כלומר אתמה. ומכאן שלר"ע גם ע"י מעשה (שאינו בגוף הכלאים) אינו לוקה. ובמחפה לוקה לכ"ע משום זורע. ברם לעיל שם בירושלמי (רפ"ח) אמרו על משנתנו (כלאי הכרם אסור מלזורע ומלקיים): מה כר' עקיבה? דר' עקיבה אומר המקיים עובר בלא תעשה. א"ר יוסי דברי הכל היא. הכל מודים באסור שהוא אסור. בשלא קיים ע"י מעשה, אבל אם קיים ע"י מעשה לוקה. כהדא דתני המחפה בכלאים לוקה. ומרהיטות הלשון משמע שבקיים ע"י מעשה לוקה אפילו לחכמים. ואם לא נבקש למצוא מחלוקת בתוך אותה הסוגיא בעצמה, נצטרך להדחק ולפרש שבמקיים ע"י מעשה פירושו במעשה בגוף הכלאים, שהוא חייב משום זורע לכ"ע. אבל במקיים שלא במעשה[39] עובר בל"ת לר"ע, ולרבנן אינו אלא איסור מדרבנן. וכן פירש במאירי[40] ובבאורי הגר"א יו"ד (סי' רצ"ז ס"ק א', אות ג'). ועיין בשער המלך פ"א מה' כלאים ה"ג, ובטורי אבן מגילה י"ג ב' ד"ה ועל הכלאים.

ברם בערוך (ערך קם ב') פירש שלר"ע לוקה במקיים גרידא.[41] וכבר העיר במיוחס להר"ש משנץ לתר"כ קדושים (ע"ח סע"ג): "והוא לשיטת הירושלמי דמשמע כן בריש פ"ח וכו'". וכן משמע מפירוש הראב"ד לתר"כ קדושים פ"ד הט"ו (פ"ט ע"ב) שסובר שאם עשה מעשה בין בגוף הכלאים ובין שלא בגופן לוקה אפילו לחכמים, וכר' יוסי בירושלמי כאן רפ"ח.[42] ולפ"ז צ"ל שישנה מחלוקת באותה סוגיא בירושלמי, עיין מ"ש לעיל.

ובבבלי מו"ק ב' ב' העמיד רבה את כל הברייתא כר"ע ופירש: כולה ר"ע היא, ומאי טעם קאמר מאי טעם המחפה בכלאים לוקה משום מקיים, שר"ע אומר אף המקיים. ועיין בהערה למאירי מו"ק עמ' י"ד הע' 5. וכמובן שאין להעמיד כן את התוספתא, שהרי היא מנתה גם זורע בתוכם, ולבבלי היתה מסורת אחרת בדברי הברייתא, ואף שנתה: לוקה, במקום: עובר בל"ת.

38—39. וזורעים זרעים וזרעוני אילן כאחד. וכן בד: חורעי' זרע חרעוני וכו'. ובכי"ע: זורעין זרעוני אילן כאחד. וכ"ה בשם התוספתא ברמב"ן חולין ס' רע"א.

[39] והוא הדין במעשה שלא בגוף הכלאים, כגון נודד וכרומה, עיין בתוספ' ע"ז ס"ד א' ד"ה ר"ע.

[40] מו"ק ב' ב', עמ' ט"ו; ע"ז ס"ד א', עמ' 253; מכות כ"א ב', עמ' ק"ד.

[41] וכן מפורש בספרי כי תצא פי' ר"ל, בכ"י לונדון, לפי שנו"ס בהוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 263: המקיים כלאים בכרם לוקה משום שני לאווין. אבל בשאר הנוסחאות שם: עובר בשני לאוים.

[42] ועיין בראב"ן סי' נ"ג, הוצ' הר"ש אלבק, כ"ב ע"ג, ובהערה כ"ג שם.

שם פ"ב ב'. וכן בתשב"ץ ח"ג סי' שי"ד: ואפילו לערב זרעוני אילן ולזרעם כאחד מותר. ובירושלמי פאה (פ"א ה"ה, ט"ז ע"ג): תני זורעים זרעים וזרעי אילן כאחד. ופירש הרש"ס: תרתי קמ"ל. חדא דשני מיני אילן זורעין כאחת, ועוד דזורעין זרעוני דירק או תבואה בהדי זרע אילן וכו'. וכן בר"מ (פ"א מה' כלאים ה"ו): ומותר לזרוע זרעים וזרע אילן כאחד. וכן מותר לערב זרעי אילנות ולזורען כאחד שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד. וכן הביאו משמו בתוספות המיוחסות לר"י הזקן קידושין ל"ט סע"ב ובס' השלמה לברכות עמ' 16 ועוד. אבל הראב"ד שם חולק וסובר שאסור לזרוע זרעים וזרעוני אילנות כאחת, וסומך על סוגיית הירושלמי בכלאים (פ"א ה"ט, כ"ז ע"ב): אי משום זרעים באילן למה לי גפן, אפילו שאר כל האילנות.[43] ועיין במהרי"ק ובכ"מ שם. ועיין בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ה אות ב'. ונראה שלא התירו אלא לזרוע אותם כאחד, אבל ליתן את שניהם בגומא אחת אסור משום הרכבה.[44] אבל עיין במוסף הערוך ערך מלפפן. ועיין בפי' הרלב"ג על התורה, קדושים, קס"ב ע"ב.

ובחי' הר"י מיגש לב"ב י"ח א' (לפי שטמ"ק שם ד"ה ת"ש): יש לפרש דהאי שדה, שדה ירק הוא, והיינו טעמא דמרחיק ד' אמות כדי שלא יתערב עם הירק, ונמצא אסור משום כלאים, ואליבא דהאי תנא דסבר דהבאת אילן בירק יש בו משום כלאים, דתנן במס' כלאים פ"א (מ"ז) אין מביאין אילן באילן כו' ולא אילן בירק. והואיל ומדברים שם בכל אילן (ולאו דוקא בגפנים), הרי ברור שרבינו פירש שהחשש הוא משום הרכבה.

ובשיטה לא נודעה למי קידושין ל"ט א' (כ"ה ע"ב מן הספר): דאי במפולת יד אע"פ שהוא מין אילן נראה שהיה אסור, מידי דהוה אהרכבת אילן. ודבר זה צ"ע דשמא לא נאמר באילן אלא הרכבה ולא זריעה, שאין עירוב זרעים ואילן עירוב.

39. הזורע חרצנים עם החטים וכו'. וכ"ה ברמב"ן חולין פ"ב ב' הנ"ל. ובירושלמי פאה (פ"א ה"ה, ט"ז ע"ג הנ"ל): והזורע מן החרצנים לוקה ארבעים. והכוונה שזורע מן החרצנים עם התבואה לוקה. ובבבלי חולין (פ"ב ב'): ולאפוקי מדר' יאשיה וכו' קמ"ל דכי זרע חטה וחרצן או[45] שעורה וחרצן נמי מחייב, כלומר, חייב משום כלאי הכרם. ובירושלמי (פאה הנ"ל וכלאים פ"ח ה"א, ל"א ע"ב): לא תזרע כרמך כלאים, עיקר כרמך לא תזרע כלאים, כלומר, אפילו אין גפנים בכרם אסור לזרוע חרצנים ותבואה, מפני שעיקר הכרם נעשה בכלאים. ובס' ההשלמה (ברכות עמ' 16): והראב"ד ז"ל כתב דבחטה וחרצן איכא משום כלאי זרעים, ובזה לא ירדתי לסוף דעתו וכו'. וכהשגות הנ"ל לא נזכרו חטים וחרצן, אלא זרעים וזרעוני אילנות וכו'. אבל לעצם הדבר צדק רבינו בעל ס' ההשלמה, שאם אנו פוסקים כר' יאשיה, הרי החיוב כאן הוא מחמת כלאי זרעים (ולא כלאי הכרם). ועיין בראשונים הנ"ל.

ושמא נקטה כאן התוספתא „חטים" לרבותא שאעפ"י שאין כאן כלל חשש הרכבה, מפני ששרשיה יורדים ובוקעים למטה ואינם מתפשטים מן הצד,[46] מ"מ אסור משום כלאי הכרם.

40. שיש בה רובע ממין אחר וכו'. בד ובכי"ע: שיש בה רובע זרע ממין אחר וכו'. וזו היא פיסקא ממשנתנו רפ"ב, וגם שם לפנינו הגירסא כמו בכי"ו, אבל ברוב הנוסחאות: רובע זרע (משנה שבירושלמי, לו, קויפמן פרמה כי"מ ועוד) וכו'. ובירושלמי כאן: אנן תנינן שיש בה. אית תניי תני שנפל לתוכה וכו'. ורובע קב לסאה (ששה קבים) הוא אחד מכ"ד בה.

40–41. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

[43] כ"ה בנוסח הרש"ס, וכן גרס גם הראב"ד.

[44] עיין בירושלמי כאן פ"א רה"ז ומ"ש לעיל שו' 27.

[45] כ"ה בכתי"י, עיין דק"ס שם. ועיין בתוספות וברמב"ן שם, ובתוכפ' ר' יהודה ברכות כ"ב א' ד"ה עד.

[46] עיין בבלי ב"ב כ"ז ב' וב"ר ספי"ג, עמ' 126, ובמקבילות שצוינו שם, עמ' 125. ועיין בס' יראים השלם סוף סי' שפ"ט, ר"ו ע"ב. אבל עיין בהערות שם הע' י"ד.

41. שלשת וארבעת קבין לבית סאה וכו'. בירושלמי (פ"ב רה"ב, כ"ז ע"ד): ותני עלה, כגון שלשת קבין וארבעת קבין. כלומר, אפילו קיטנית שנזרעת שלשת קבין לבית סאה (שזרעוניה קטנים, ובהצי סאה נכנסים הרבה זרעים) שנפלה לתבואה שיעורה ברובע, אעפ"י שהוא אחד מי"ב בה. עיין במשנתנו פ"ב מ"ב.

באמת. בד בטעות: באמה (ובד"ח: במאה). ובכי"ע באמת אמרו. וכ"ה במשנתנו (פ"ב מ"ב). והנכון כגי' כי"ו והמלה "אמרו" (אחרי "באמת") ליתא בשום מקום במשנתנו.[47] ופירושו: אבל, ברם, עיין בראשית מ"ב, כ"א, בתרגומים שם, ובב"ר פצ"א, ח' עמ' 1130.

42. אחד מעשרים וארבעה בנופל למינו. וכ"ה בד ובכי"ע. ובמשנתנו הנ"ל: באמת זרעוני גנה שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבע בנופל לבית סאה. ובירושלמי שם (פ"ב ה"א וה"ב): ותני עלה, כגון קב וחצי קב. ואף כאן פירושו אחד מכ"ד מן הנופל למינו (=במינו)[48] לתוך בית סאה, כלומר אחד מכ"ד מן הנזרע[49] בבית סאה בזרע של אותה משפחה, אם קב שיעורו בכביצה, ואם כחצי קב שיעורו בכחצי ביצה.

42—43. בין שנפל לתוך אחרים ובין וכו'. כלומר, אין הבדל בין אם היתה השדה זרועה מין אחד ונפל לתוכה מין אחר, ובין שנפל לתוכה אח"כ מין אחר שהוא גדול פי כ"ד מן הזרוע.

44. לא יזרע עד שייפך, לא הפך וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ג): ימתין לה עד שיתליע ויופך ואחר כך יזרע. אם צמחה לא יאמר וכו'. ולפי פשוטה משמע שאינו יכול להפך מיד, שהרי אף אם יהפך את הקרקע, יחזרו ויצמחו החטים אח"כ, אלא ימתין עד שיתליעו החטים (כלומר, עד שישחת הזרע, ויתחיל לפשט שרשים), ואח"כ יהפך ושוב לא יצמחו. וכן פירשו רוב הראשונים.

אבל בתוספתא ברור שיכול להפך מיד ולזרוע, ואם לא הפך ימתין עד שיתליע ואח"כ יזרע (ואם צמח אח"כ יהפך את המין הראשון). וכן פירש בשנות אליהו אף את משנתנו, שאם עדיין לא צמח מותר לזרוע (אחרי שהתליע), וטעמו, כנראה, הוא שאם התליע אין כאן לא זרע ולא צמח. ולפ"ז הפירוש במשנתנו: ימתין לה עד שתתליע ויזרע, או יופך אם אינו רוצה להמתין. ופירש כן ע"פ התוספתא, כמו שהעיר לנכון ר' יצחק פרנקל בשנו"א שם. וכן באר בצפנת פענח להגר"י ראזין אף את השגות הראב"ד (פ"ב מה' כלאים ה"ג) שהביא את התוספתא שלפנינו כאן, ופירש את משנתנו עד שיתליע[50] ויזרע, או יופך מיד (אם אינו רוצה להמתין) ויזרע. ופירושו שמכיון שהפך הרי הוכיח שאינו רוצה בהשרשתו, ומותר לזרוע מין אחר, עיין בירושלמי פ"א ה"ט, כ"ז ע"ב; שם פ"ב ה"ג, כ"ז ע"ד; מעשרות פ"ה ה"ב, נ"א ע"ד.

[47] בהוצ' לו, קויפמן ועוד. עיי"ש במשנה הנ"ל, בתרומות פ"ב מ"א, שבת פ"א מ"ג, שם פ"י מ"ד. ובנזיר פ"ז מ"ג חסרה המלה "אמרו" אף במשנה שבמשניות (בכל הדפוסים הישנים). וכן ליתא בב"מ פ"ד מ"א, ב"ב פ"ב מ"ג. וכן יוצא מסוגיית הירושלמי, עיין אהצו"י תרומות, עמ' 15 ואילך, ומ"ש ראזענטהאל בסה"י לכבוד ר"ד הופמן, עמ' 34 ואילך.

[48] עיין במבוא לנוה"מ להרי"ן אפשטין, עמ' 1110 ואילך.

[49] "נפילה" פירושו זרע הנזרע בשטח ידוע, עיין במשנת פאה פ"ה סמ"א וב"מ פ"ט סמ"ה ובפירוש ר' אבהו בירושלמי שם ושם. ועיין בבלי ב"מ ק"ה ב' ובפירש"י למשנה שם ק"ה א'. ובספרי עקב, עמ' 100: והאדמה לא תתן את יבולה, אף לא נפלה. והאדמה לא תתן את יבולה, אף מה שאתה מוביל (עיין בשנו"ס) לה. ויש כאן הרכבה של שני נסוחים בדרשה אחת, עיין בתו"כ שציין הר"א פינקלשטין שם. וכן בירושלמי כאן רפ"ב: מאן דאמר שנפל לתוכה במחובר. כלומר, שנפל לתוכה, פירושו במחובר. ועיין היטב בפי' הרלב"ג קרושים, קס"ב ע"ב.

[50] עיין במהרי"ק שם ששער שלדעת הראב"ד "יתליע" פירושו שלא יהא ראוי לצמיחה עיי"ש. ועיין בהשגות בהי"ב שם.

ובכפו"פ פנ"ו עמ' תשמ"ז: ויופך ואח"כ יזרע, כלומר ינענע הארץ עד שישחית מה שזרע מהחטין. ואף לפי פירוש זה עלינו לומר שאם הפך ונענע והשחית את הזרע אינו צריך להמתין. ברם פירושו של בעל כפו"פ נובע מפיה"מ להר"מ במקומו. אבל בכתי"י הר"מ:[51] ינ'יחנה (במקום „ינענע אותה" שלפנינו) עד שישחת. ושמא יש לפנינו תערובת של מהדו"ק עם מהדו"ב בפיה"מ להר"מ,[52] ובמהדו"ק פירש שההפיכה הוא נענוע הארץ עד שמשחית את הזרע, ולפ"ז אם הפך אינו צריך להמתין. ובמהדו"ב חזר בו, ופירש כמו שפסק בחבורו פ"ב הי"ג.[53]

עד כמה היא מתלעת וכו'. וכ"ה בירושלמי (פ"ב ה"ג, כ"ז ע"ד) בכי"ר ובראשונים (עיין באהצר"י שם עמ' 18). ולפנינו בירושלמי בטעות: היא מזרעת וכו'. ובראב"ד הנ"ל: ועד כמה תשהא וכו'. והוא לשון הראב"ד בעצמו ע"פ התוספתא.

45. במקום הטינה. וכ"ה בראב"ד ובירושלמי הנ"ל. ובר"מ פ"ב מה' כלאים הי"ג: כמו שלשה ימים אם היתה שדהו רוה. ועיין להלן מנחות פ"י הל' ל"א, ירושלמי חלה פ"א ה"א (קרוב לסופה), נ"ז ע"ג, ובבלי פסחים נ"ה א'.

45–46. שמקצת היום ככולו. אשגרה מתוספתא מנחות הנ"ל. וכאן צ"ל: מקצת היום ככולו, ועיין במשנת ביצה פ"א מ"ב ומ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה עמ' 653.

46. אין מחייבין אותו וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ג): כמה יהא חורש כתלמי הרביעה, כלומר, כתלמים שעושים אחרי הרביעה הראשונה. (הר"ש). ובר"מ (פ"ב ה"ג): כדרך שחורשין אותה קודם המטר כדי שתרוה.[54] ובירושלמי שם: תני אבא שאול אומר אין מחייבין אותו וכו'. וקרוב לוודאי שהמלים „תני אבא שאול אומר" היא פיסקא ממשנתנו שנכנסה שלא במקומה,[55] ומקומה הנכון למטה שם לפני: מה טעמא דאבא שאול וכו'. וכבר העירו שבריבמ"ץ למשנתנו לא העתיק מן הירושלמי את המלים „אבא שאול אומר".

46–47. אלא חורש חריש גס וכו'. ופירשו בירושלמי: מכיון שנתן דעתו לחרוש אפילו לא רצף.

48. סוף שעפרה של זו נוגע וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: סוף עפרה נוגע בעפרה של זו. ובירושלמי הנ"ל: סוף עפרה של זו נוגע בזו, וסוף עפרה של זו נוגע בזו. כלומר סוף עפר התלם שפיזרה המחרשה לצדדין נוגע בעפר שנפל מן התלם השני. וחרישה כזו נקראת „זנב הסוס".

48–49. אם צימחה והוריד לתוכ' בהמה וכו'. בירושלמי (פ"ב רה"ג): ואם צימחה והוריד בהמתו לתוכה וקירטמתה וכו'. ובר"מ פ"ב מה' כלאים הי"ד: ואם הוריד בהמתו לתוכה וקרסמה את הצמח, הרי זה מותר לזרוע שם מין אחר. ובפסיקתא זוטרתא ריש בלק כתב: לפי שכל הבהמות רועות ותולשות הירק ומניחות שארית בקרקע, אבל השור לחך כמו האש שלוחכת אפילו השורש.[56] ונראה שאפילו בשאר בהמה אינו דומה לקוצר (עיין ר"מ פ"ב מה' כלאים הי"ב), מפני שבקוצר אינו מוכח שרוצה לעקור את הכלאים, אלא אדרבה קוצר לשחת, ומקוה שלא יפסיד את השאר, אבל במוריד את בהמתו לשדהו, מוכח שרוצה לאבד את

[51] עיין בהוצ' באמבערגער, עמ' 8.

[52] עיין מ"ש במבוא לה' הירושלמי להר"מ, עמ' י"ב ועמ' ו', הערה 27.

[53] ובראב"ן סי' נ"ג הסיע את עניין ההפיכה לדבר אחר לגמרי. אבל ברור שהיתה לפניו השמטה במשנתנו, ולא ידעתי לכוין את פירושו בהפיכה לא למשנתנו ולא למשנה ד' שם. ושמא שבשו הסופרים את דברי רבינו. וצע"ג.

[54] עיין מ"ש לעיל, עמ' 136, שו' 35 ד"ה ושלשה.

[55] דבר רגיל מאד בירושלמי, עיין במבוא לנוה"מ הנ"ל, סוף עמ' 941 ואילך.

[56] ועיין בבמ"ר שם פ"כ, ד', ובערוך ערך קרטם.

העשב, מפני שכל בהמה דרכה לקלקל את הנשאר. ועיין בשנות אליהו פ"ב מ"ג ומ"ש לעיל שו' 44, ולפי שיטת הראב"ד והגר"א אין צורך לכל זה.

49—50. מגריע עד פחות מטפח וכו'. וכן בכי"ע: מגרע וכו'. ובד בטעות: מגביה וכו'. וכמשנתנו (פ"ב מ"ד): נטועה ונמלך לזורעה וכו' אם רצה גומם עד פחות מטפח זורע ואח"כ משרש. והוא מגרע, הוא מגדע, הוא גומם, ופירושו חותך (עיין עה"ש ערך גרע ג') את הגפנים עד פחות מטפח לארץ, ואין כאן יותר משום מראית העין. ועיין בבלי סוטה מ"ג ב' ור"מ פ"ו מה' כלאים ה"ד, ומ"ש לעיל שביעית פ"ד שו' 39.

50. גורע עד פחות מטפח וכו'. וכ"ה בד, ובכי"ע: גריע (או גדיע) וכו'. ובפי' הרש"ס (כ"ו ע"ב): זרע עד פחות וכו'. וצ"ל גרע וכו'.

50—51. ומצא עליו על גבי תבואה וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד ובפי' הרש"ס הנ"ל: ומצא עלין וכו'. כלומר, שצמחו הגפנים. וכן בירושלמי (פ"ב ה"ד, כ"ז ע"ד): כהדא ר' שמעון בן יהודה גם (כלומר, גמם) כרמייא, אמר לאריסיה פוק זרע. מן דזרע צמחין וכו'.

51. מותר לשעבר וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. ובכי"ו נשמטה המלה לשעבר בטעות. וכן בירושלמי (פ"ב ה"ד, כ"ז ע"ד): ואם צמחו מותרות לשעבר, ואסורות לעתיד לבוא. ופי' הרש"ס שהן מותרות לשעבר, ואפילו הוסיפו אחד ממאתים.

51—52. עוקר אי זה מהן שירצה וכו'. כיון שכבר זרע, צריך לעקור את הגפן (אם אינו עוקר את הזרע) שלא תצמח שוב. וכמשנתנו (פ"ב סמ"ד): זורע ואח"כ משרש, וכמו ששנינו לעיל ברישא.

52. שדה שעלו בה עשבים וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ה): וכן תלתן שהעלת מיני עשבים[57] אין מחייבין אותו לנכש וכו'. ואף כאן הכוונה לעשבים שהם קשים לתבואה (ובלאו הכי סופו לעקרם), והוא רוצה עכשיו לזרוע בה מין אחר.

53. אלא חורש בשעה שמחפה והופך. וכ"ה בד (אלא ששם: והיפך). ובכי"ע: בשעת הפכה הופך. וכנראה שהכוונה היא שחורש כדרכו, ובשעה שמחפה את הזרעים הופך בקרקע בחרישתו.[58]

53—54. מכבכב ונוטל את הגס מלפני פועלין וכו'. וכן בד: ומכבכב וכו'. ובכי"ע: מכרכיב ונוטל הגס הגס וכו'. וכנראה שהברייתא משלימה את משנתנו (פ"ב מ"ה) הנ"ל שסיימה: אם נכש או כיסח, אומרים לו עקור את הכל וכו'.[59] ולפי התוספתא מותר לו לכבכב (כנראה שפירושו להסיר את הכובים, לקוץ) וליטול את הצמחים הגסים[60] מלפני הפועלים החורשים, שלא יעכבו את המחרישה, ואין בכיסוח הקוצים והצמחים משום התחלת הכיסוח שמחייבת אותו לעקור את הכל, שהרי כאן מעשיו מוכיחים עליו שאינו עושה כן אלא שלא לעכב את המחרישה. וכע"ז פירש בח"ד.

[57] כ"ה במשנה שבירושלמי, לו, קויפמן, פרמה, כ"מ ועוד. ולפנינו: צמחים.

[58] עיין בירושלמי כאן פ"ח ה"א, ל"א ע"ב, ובמקבילה שבבבלי מכות כ"א ב' וברש"י שבת ע"ג רע"ב ד"ה בא"י.

[59] דרך החורש בשורים היה להקדים את השורים ולעדר בעצמו במעדר, כדי להסיר את השלפים והשרשים המעכבים את המחרישה. (קולומילה de re rustica, ס"ב ספ"ב).

[60] עיין במשנת שביעית פ"ד מ"א, ולעיל שביעית פ"ג ה"ח וה"ט.

פ"ב

1. הרוצה לעשות שדהו שורות וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ו): הרוצה לעשות שדהו משר, משר מכל מין, ב"ש אומרים שלשה תלמים של פתיח, ובית הלל אומרים מלוא העול השרוני. וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו. ופירושה שלא נאסרו כלאי זרעים אלא בערבוביא, אבל שדות מיוחדות מותר לזרוע ממינים שונים, אפילו שלא בהרחקה. ולפיכך מותר לו לזרוע שורות, שורות ממינים שונים, ובלבד שיהו נראות כשדות מיוחדות. ועיין בפיה"מ להר"מ פ"ג רמ"א ומ"ש בס' משנה ראשונה כאן ספ"א ובמל"מ ריש ה' כלאים. והדברים מבוארים בבירורות בפי' הרלב"ג על התורה, קדושים, קס"ב ע"ב, עיי"ש. ועיין מ"ש להלן סוף הע' 8. והתנו ב"ש במשנתנו שכל שורה צריכה להיות רחבה לכל הפחות כג' תלמים של פתיח[1] וב"ה פירשוה כמלוא העול השרוני, ואין בין דברי שניהם אלא שיעור כל שהוא. ובירושלמי אמרו (פ"ב ה"ז, כ"ז סע"ד): עושה שתי אמות וכו', וזהו בוודאי כשיטת ב"ה.[2]

והברייתא כאן לא הזכירה ברישא את שיעור רוחב התלמים (עיין בסיפא), אלא הוסיפה שהתלמים צריכים להיות מפולשין.[3] ועיין בפי' הרש"ס, כ"ט ע"ב, וס"ד ע"ב, וצירף שם את נוסח התוספתא לנוסח הירושלמי, עיי"ש. אבל עיין להלן שו' 54 ומש"ש.

3. בן חנן איש ואני. וכ"ה להלן שו' 17. ובד: איש יוני, ובכי"ע: איש יאני. ובירושלמי (פ"ב ה"ו, כ"ח ע"א): בן יוחנן איש ינוח.[4] והיא ואני, היא יאני, וכולן קיצור מינוח (מלכים ב' ט"ו, כ"ט).

דין ארך וכו'. בכי"ע: דיו אורך וכו' (וכ"ה להלן שו' 17), כלומר, דיו לתלם שיהא ארכו חמשים, ואין צורך במפולש. ובירושלמי הנ"ל: בגדולה (כלומר, אם השדה גדולה) חמשים אמות, ובקטנה על פי רובה.

כמה רחבו. וכן בכי"ע: כמה רוחבו. והנכון בד: כמה רחב', כלומר רחבן של שלשת התלמים. עיין מ"ש להלן. ומקודם לא נחלקו אלא על שיעור ארכן של תלמים, ועכשיו מפרש את רחבן לכולי עלמא.

3—4. מלוא עול השרוני דומה לעול של כרמים. כדברי ב"ה במשנתנו, אלא שהתוספתא מוסיפה שהוא דומה לעול של כרמים. והנה השרון היה מקום כרמים (עיין במשנתנו נדה ספ"ב), והטיט שלהם היה רך ולא היה מתייבש יפה,[5] ומתוך כך היו חורשים שם בבקר דק ובמחרישה קטנה, כמו בבבל (עיין בבלי ב"ב כ"ו א'), ומלואו הוא שתי אמות (כירושלמי כאן פ"ב רה"ו, ועיין בבלי ב"ב הנ"ל).

ובראב"ד פ"ג מה' כלאים הי"ב (בד"ק): לשון המשנה (פ"ג סמ"ג) ורוחב כמלואו, ופי'

[1] והם תלמים רחבים שנעשים בתחילה לפתח את השדה, עיין מ"ש לעיל פאה, עמ' 136, שו' 35 ד"ה ושלשה.

[2] פירשתי את משנתנו ע"פ פירוש הגר"א בשנו"א ור' יהוסף אשכנזי במלא"ש, והוא ע"פ הריבמ"ץ והר"ש. והר"מ פירש שצריך הפסק כג' תלמים של פתיח, עיי"ש.

[3] בירושלמי (פ"ב ה"ו, נוסח הרש"ס, ל"ב ע"א): דתניא עושה כל משר כג' תלמים של פתיח מפולשין מראש השדה ועד סופו. וכ"ז חסר לפנינו בירושלמי, וקרוב מאד שהיא הוספת הרש"ס בעצמו (כפי שמשמע קצת מן הדבור „דתניא" במקום: דתני) ע"פ התוספתא, ובאמת לא הזכירה התוספתא כאן כלל „של פתיח", שהיא שיטת ב"ש. ועיין מ"ש להלן בסיפא.

[4] והוא נזכר אף בספרי דברים פיס' ב', עמ' 9: אבא יוסי בן חנן איש ינוח אומר משום אבא כהן בן דליה.

[5] עיין במשנת ב"ב פ"ו סמ"ב ובבבלי שם צ"ז סע"ב ובמשנת סוטה פ"ח סמ"ג ובירושלמי שם ובמקבילות.

כמלוא העול שחורש בו התלם. ולשון התוספתא עניין אחד כמלוא העול. ובר"מ ד"ו של"ד ואילך הגי' בהשגות: כמלוא העול השירוני (או: השרוני), והוא בודאי שיבוש, שהרי כן מפורש במשנה. אבל בר"מ ד"ו רפ"ד, ש"י וש"א הגירסא בהשגות: כמלוא השרטוס. וכ"ה גם במהרי"ק וברדב"ז. ושמא אין הכוונה כלל לתוספתא כאן, אלא היתה לו גירסא אחרת להלן שו' 49.

4. תחלתו כשיעור הזה וכו'. פי' הרש"ס, כ"ט ע"ב. ובירושלמי (פ"ב רה"ו, כ"ז ע"ד): ר' זעירא ר' לעזר בשם ר' חייה רובה עושה שתי אמות על שתי אמות[6] ומיצר והולך אפילו כל שהוא. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' כלאים ה"ו.[7] ועיין בפי' הרש"ס הנ"ל ולהלן שם, ל' ע"ב.

5. היו לו שתי שדות וכו'. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס, ל"ב ע"ב. ובכי"ע שתי שורות וכו'. ובמשנתנו (פ"ב מ"ז): היה ראש תור (עיין להלן הע' 11) חטים נכנס בתוך של שעורים מותר, מפני שהוא נראה כסוף שדהו. שלו חטים ושל חבירו מין אחר, מותר לסמוך לו מאותו המין. ופירשו המפרשים שדווקא לשדה חבירו מותר לסמוך ממין של חבירו. ומכאן שאם היו לו שתי שדות זרועות שני מינים אסור לסמוך במין השדה השניה. ולא עוד אלא שאסור לאדם לזרוע שתי שדות משני מינים בלי הרחק.

ונראה ששיטת הירושלמי והתוספתא היא שבשתי שדות מותר לזרוע בלי הפסק, אם ניכר שהן שתי שדות, עיין במה שהאריך הרש"ס כאן, ל' ע"א ואילך. ולא אמרו תבואה בתבואה בית רובע (פ"ב מ"י) אלא בשדה אחת,[8] אבל לא בשתי שדות. ועיין להלן שו' 29 ואילך ומש"ש. ואפילו החכמים לא נחלקו על ר"מ (פ"ב מ"ט) אלא בעושה קרחות קרחות בשדה אחת, אבל שני מינים בשתי שדות שלמות מותר לכ"ע, מפני שניכר לעין שלא נזרעו בערבוביא, ועיין להלן שו' 12 ומש"ש, ועיין להלן הערה 18. וברישא של משנתנו התירו אפילו בנכנס מין לתוך שאינו מינו, ובלבד שלא יכנס בעירבוביא, אלא כראש תור, אבל אם לא נכנס אלא נסמך, מותר בשתי שדות. ולפ"ז לא שנו במשנתנו „ושל חבירו חטים" אלא לרבותא, כלומר, אעפ"י שאין לצרף את סוף שדהו לשל חבירו,[9] ונראה כאילו יש לו מין אחר בסוף שדה עצמו, מ"מ מותר, מפני שהעין אינה מבחינה בין שלו לשל חבירו, ומשום הכי מותר.[10] ועיין מ"ש להלן.

[6] כלומר, שצריך להיות רחב שתי אמות לכל הפחות לאורך שתי אמות.

[7] ועיין בכפו"פ פנ"ו, עמ' תשמ"ט, שרמז לתוספתא כאן.

[8] בר"מ פ"ג מה' כלאים ה"ט: ובקש לזרוע בצדה מין תבואה אחרת בשדה אחת מרחיק בינהן בית רובע. ומכאן משמע שהרחקה זו היא בשדה אחת דווקא. ברם בכל הדפוסים הישנים הגירסא היא: בשדה אחר. וכן בכל כתה"י שבדקתי: בשדה אחרת. וכ"ה ביו"ד סי' רצ"ז ס"ק ט"ז. וכן מוכח מדברי הר"מ בהט"ז שם ובפיה"מ כאן. ואין לזוז מגירסא זו, ולהלכה אסור להסמיך מין אחר לשדה אחרת משלו. ורבותינו יפרשו שהברייתות כאן הן כר' מאיר (פ"ב מ"ט). ולפיכך מותר להסמיך, עיי"ש בס' משנה ראשונה.

ובפי' הרלב"ג על התורה, קדושים, קס"ב ע"ב: והנה מבואר שאין הסבה בהרחקת כלאי זרעים אלא מפני מראית העין, לא מפני יניקתם מחלק אחד מהארץ וכו', והנה מבואר שאפשר לזרוע בשדה אחד חטים ובשדה אחר סמוך לו שעורים. ומזה המקום יתבאר שאם היה המקום שזרע בו חטים בלתי ראוי להקרא שדה (כלומר, שאין בו בית רובע, וכדומה) אסור לו לזרוע סמוך לו שעורים. ועיין מ"ש לעיל שו' 1. והרב בא להוציא מדעת הסוברים שאסור לערב יניקה ביניקה, עיין בפי' הרמב"ן, קדושים י"ט, י"ט.

[9] או שנקטו כן אגב הסיפא, מפני מחלוקת ר' שמעון והחכמים, וכפירוש הירושלמי במחלוקת זו, או שהגבול בין השדות מפוצל, ובכגון דא אסור אם שתי השדות הן שלו.

[10] וכן משמע מן הירושלמי פ"ב ה"ו, כ"ז סע"ד: אף בשתי שורות כן. מעתה אפילו בינו לבין חבירו מותר.

6. היה חורש ומכניס חטים וכו'. כלומר, ע"י החרישה הוא לפעמים מכניס במחרישה משדה לשדה מין אחר.[11] וכל הברייתא נעתקה בפי' הרש"ס, ל"ב ע"ב.

7. נראות בתוך שדה לחטים וכו'. עיין להלן שו' 10. ובכי"ע ובפי' הרש"ס הנ"ל: כסוף שדה וכו'. ובד: מפני שחטים נראות כסוף שדה לשעורים, ונשמט באמצע ע"י הדומות. וטעם ההיתר הוא, מפני שהמחרישה מכניסה את המין האחר במקום אחד, ושלא בעירבוביא, ודינו כראש תור מסוף שדה הנכנס למין אחר המפורש במשנתנו. ומיהו לא התיר הת"ק לעשות כן לכתחילה, אלא מתיר אם המחרישה הכניסה מין בשאינו מינו שלא בכוונה. והרש"ס הנ"ל פירשו בצלעות ישרות, ובשדה אחת ששייכת לאחר, וקשה להעמיס כן בלשון התוספתא.

8. אפי' חטה אחר חטה נכנסת וכו'. ר' אליעזר בן יעקב מיקל אפילו אם עושה כן לכתחילה, ובלבד שהחטים הנכנסות תהיינה רצופות (חטה אחר חטה), ולא יהא הפסק מין אחר ביניהם, ודין שורה רצופה כדין ראש תור הנ"ל.

10. מפני שחטים נראות לתוך שדה וכו'. כצ"ל[12] כמו שהוא לעיל שו' 7 ולהלן בסמוך. והסופר היה צריך לנקוד על המלה „בסוף" ולהשאיר „לתוך". אבל ד וכי"ע לשיטתם וגורסים: בסוף (כי"ע: כסוף) וכו' בסוף (כי"ע: כסוף) וכו'. ועיין בירושלמי הוצ' לונץ, י"א ע"ב. והיא היא.

11. היו לו שתי שורות אחת זרועה וכו'. צ"ל: שתי שדות וכו', וכ"ה בירושלמי פ"ב ה"ז, כ"ח ע"א. ויפה פירש הר"י שוואדראן בשירי מנחה שאף בבא זו מדברי ר' אליעזר בן יעקב היא, והוא התיר לזרוע אפילו בתלם אחד שני מינין, ובלבד שכל מין יהא סמוך למינו בשדה השניה.[13] ועיין בפי' הרש"ס, ל"ג ע"ב.

ובירושלמי הנ"ל: מודה ר' יוחנן שאם היה בית רובע ומחצה שהוא זורע חצי רובע מיכן וחצי רובע מכאן (כלומר, שני מינין). אותו חצי רובע (כלומר, הפנוי) נידון לכאן ולכאן (כלומר, כאילו היה רובע שלם מפסיק). מתניתא פליגא על ר' יוחנן היו לו שתי (כ"ה בכי"ר ובכי"ס) שדות אחת זרועה חיטין ואחת זרועה שעורין, מותר להביא (תבן) [תלם] בנתים ולזרע אחת חיטה ואחת שעורה, מפני שחיטין וכו' מה עבד לה ר' יוחנן?[14] פתר לה כר' ליעזר בן יעקב, דר' אליעזר בן יעקב אמר אפילו חיטה אחר חיטה נכנסת לתוך של שעורין, ושעורה אחר שעורה וכו'. כלומר, הרישא של התוספתא כאן, וגם הסיפא היא ר' אליעזר בן יעקב, והוא מתיר לעשות כן לכתחילה, אבל החכמים חולקים עליו, ואוסרים להכניס שלא בצורת ראש תור, וחולקים אף על הסיפא כאן, ואוסרים להסמיך שני מינים בתלם אחד, וה"ה בבית רובע אחד (עיין בפ"ב מ"ט). והמפרשים נדחקו מאד בפירוש הירושלמי, אבל כן פירש לנכון הר"י שוואדראן הנ"ל. ועיין בפי' הרש"ס, ל"ג ע"ב.

[11] הגאון (תשה"ג גיאותיקה ח"ב, עמ' 40) פירש שראש תור הוא ראש הגבול, ראש השפה, ראש השורה. ועיין גם במיוחס לרש"י דברי הימים א' י"ז, י"ז. ולפי פירוש זה דין התוספתא כאן מתאים לראש תור של משנתנו (פ"ב מ"ז, עיין מ"ש לעיל ריש שו' 5). אבל פירוש זה קשה מאד (עיין במשנת כלים פי"ח מ"ב ועוד). ומסתבר פירוש רוב הראשונים שראש תור הוא מעין צורת „ראש השור". והוא ביטוי של עובדי אדמה שקראו כן לצורה ידועה של שטח הזריעה, כמו שקראו „זנב הסוס" (לעיל פ"א שו' 47) לצורה ידועה של חרישה.

[12] ואין לתוך אלא בתוך, עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1110 ואילך.

[13] ואעפ"י שראב"י מחמיר במשנתנו פ"ב סמ"ט, אינו אלא בקרחת דווקא ובכמה מינים, עיי"ש.

[14] כלומר, ולמה צריך לדעתו להניח חצי רובע פנוי, הרי יכול לזרוע שם חציו ממין האחד וחציו ממין השני.

12. מותר לעשות ביניהן תלם להיות זורע אחת וכו'. וכ"ה בד. ועיין הגירסא בירושלמי הנ"ל. ואף החכמים לא נחלקו עליו אלא בתלם אחד, אבל לסמוך שדה לשדה מותר, עיין מ"ש לעיל שו' 5 ד"ה היו לו שתי שדות.

12—13. היתה חטה אחת מובלעת וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. וכן בירושלמי הנ"ל: אבל אם היתה חיטה אחת מובלעת וכו'. ובכי"ו נשמטה המלה „אחת" בט"ס. ופירושה שלא היו החטים רצופות אלא אחת, אחת מובלעת, אסור לכו"ע. אבל חטה אחת ממש, הרי אינו צריך לבור, עיין במשנתנו רפ"ב ובירושלמי שם.

15. אין מותר לעשות ביניהן וכו'. בכי"ע: אסור לעשות ביניהם וכו'. ובמשנתנו (פ"ב מ"ז): שלו חטים ושל חבירו חטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן[15] ולא תלם של מין אחר. ר"ש אומר אחד זרע פשתן ואחד כל המינין. ופירשו בירושלמי שר"ש מתיר גם במין אחר מפני שאין אדם חובש דבר שאינו שלו. אבל בנידון הברייתא כאן, אף ר' שמעון מודה, שהרי שתי השדות שלו הן. ועיין בפיה"מ להר"מ שפירש את דברי ר"ש שלא כהירושלמי.

בפשתן מותר מפני שרוצה וכו'. עיין במשנתנו הנ"ל, ובזה כ"ע מודי מפני שהתלם הוא בסוף שדהו.

16. ובלבד שיהא תלם מפליש וכו'. בפי' הרש"ס, ל"ב סע"ב: ובתוספתא מפרש דהאי תלם של פשתן לא שרי בסוף השדה אלא דוקא שיהא מפולש מראש השדה ועד סופו.

16—17. ר' ליעזר בי ר' שמעון וכו'. כשיטתו לעיל שו' 3, עיין מש"ש.

17—18. ר' אומ' מותר אדם וכו'. וכ"ה בד. וכן היה לפני בעל פ"מ. ובכי"ע: ר' יוסי אומ' מותר לעשות וכו'. ובירושלמי (פ"ב ה"ח, כ"ח ע"א): תני מותר הוא אדם לזרע וכו'. ובמשנתנו (פ"ב מ"ח): אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע. ובירושלמי שם: מהו חריע. מוריקא.[16] כיני מתניתא אין מקיפין, הא לסמוך סומכין וכו'. ופירש לנכון ר' יונה בר"ג שאין הירושלמי מגיה את משנתנו אלא מפרש שסומכין כאן פירושו מקיפין, כלומר שנוגעין ומחוברין זה בזה,[17] אלא שנתקשה בלשון הירושלמי. ועיין מ"ש להלן.

ומשנתנו אסרה להקיף חרדל וחריע לשדה תבואה, מפני שאין החרדל מזיק לתבואה,[18] ואסור להקיף ולסבך את החרדל ואת החריע בתבואה. ור' אומר כאן שמותר לזרוע שורה של חרדל וחריע בתוך שדהו, מפני שהשורה ניכרת בהפסק עומקה ואין כאן הקפה, ודין שורה כדין שתי שדות (עיין בריש פירקין כאן) שאסור להקיף, ומותר לסמוך.

18—19. כמה הוא ארך השורה וכו'. בירושלמי הנ"ל: ובלבד שיעשה אורך שורה אורך עשר אמות ומחצה על רוחב מלואו. ובפ"מ שם הגיה את הירושלמי ע"פ התוספתא, ומחק את המלים „על רוחב מלואו" שאם יש כאן עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה הרי יש כאן בית רובע. ובפי' הרש"ס כתב: על רוחב מלואו. נראה בעיני לפרשו כמלא התפשטות עלי החרדל או החריע, כדרך שמתפשטין עליו ותו לא. וכן פירש גם את משנתנו פ"ג סמ"ג.[19]

[15] מפני שמוכח שהוא לבדיקה, משום שאין דרך בני אדם לזרוע פשתן תלם אחר בלבד, או מפני שמזיק לתבואה, עיין בפי' הרא"ש.

[16] ומוריקא כאן הוא קורטמא (ולא כרקום), עיין פלורה של לעף ח"א, עמ' 396 ואילך. ועיין מ"ש להלן מע"ש פ"א שו' 40 ושו' 47.

[17] כמו „אם אינן קשורות אעפ"י שמוקפות" במשנת שבת פ"א מ"ה; תורמין מן המוקף, וכדומה.

[18] כפירוש הר"מ בה' כלאים ספ"ג וכפי' הרא"ש במקומו, וחזר בו רבינו ממ"ש בפיה"מ כאן. ורבותינו פירשו לשיטתם, בזורע בין שדהו ובין שדה חבירו. ולשיטת התוספתא והירושלמי (עיין מ"ש לעיל שו' 5) מדברים בשדה עצמו כפשוטה של משנתנו, ולא התירו לסמוך מין לשאינו מינו אלא כשיש היכר שהן שתי שדות, אבל להקיף אסור, שהרי הזרעים נוגעים ממש, והכל נראה כשדה אחת.

[19] ובפיה"מ להר"מ שם פירש מלואו מלוא התלם, עומק החפירה. ועיין להלן שו' 48—49.

ובירושלמי (פ"ב הי"א, כ"ח רע"ב) משמע שמלואו הוא ששה טפחים. ובר"ש למשנתנו הנ"ל פירש: אורך ששה טפחים ורוחב מלואו, כלומר מלא התלם דהיינו ששה על ששה. ושמא גם כאן הכוונה על מלואו של סתם תלם שהוא הקטן שבתלמים.[20]

19. אין מקיפין חרדל חריע אלא לחיסית וכו'. ירושלמי הנ"ל וכו'. ועיין בר"ש פ"ב מ"ח. וכן בפי' הרש"ס שם (ל"ד ע"ב): מפרש בתוספתא דמס' תרומות פ' דג טמא (פ"ט ה"ג) אלו הן מיני חסיות הלוף והשום וקפלוטות והבצלים (עיין מש"ש), אבל לשאר ירק דלאו חסיות לא, וכ"ש תבואה.[21] וטעמו של ר"מ הוא שהחרדל והחריע מזיקים לחיסיות, ומוכח שדעתו לבדוק את הקרקע וסופן ליעקר.

20. ר' יהודה אומ' לכל מקיפין וכו'. וכ"ה בד ובירושלמי הנ"ל, ומשנתנו כר' יהודה. ועיין להלן.

20—21. חוץ מן התבואה. וכ"ה בד ובירושלמי הנ"ל. אבל בכי"ע: ר' יהודה או' לכל מקיפין חריע וחרדל. ר' שמע' או' לכל מקיפין חרדל חריע חוץ מן התבואה. והמלים „חוץ מן התבואה" נכנסו שלא במקומן, והן שייכות לדברי ר' יהודה (כגי' כי"ו, ד וירושלמי), אבל ר' שמעון סובר שלכל מקיפין חרדל וחריע (וכ"ה בירושלמי הנ"ל, ובכי"ו ובד נשמט מאמר ר' שמעון בטעות), והוא חולק על משנתנו וסובר שהם מזיקים גם לתבואה.

21—22. לערוגיות קטנות של ירק מקיפין אותן וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל: ערוגות קטנות של ירק מקיפין אותן חרדל וחריע. ומלשון הברייתא מקיפין „אותן" משמע שרשב"ג סובר שבערוגות קטנות של ירק מותר להקיף אותן בחרדל וחריע מכל הצדדים, כלומר, לחבוש אותן, מפני שבאופן כזה הם בוודאי מזיקים לירק, ולא נזרעו אלא לבדיקת הקרקע.

ברם בכי"ע חסרות המלים „של ירק", וכן לא היו גם בירושלמי כת"י שלפני הרש"ס, אלא שהגיה ע"פ הדפוסים, שכן כתב (ל"ד סע"ב): ה"ג ערוגות קטנות של ירק מקיפין אותן וכו', ויש ספרים דגרסי ערוגות קטנות (כלומר, ואינם גורסים של ירק), וכן גריס רבנו שמשון ז"ל (פ"ב מ"ח). ויש להוסיף שגם באו"ז (ח"א ה' כלאים סי' ערב, ל"ח ע"ב) חסרות מלים אלו. ולפ"ז מדבר רשב"ג בכל ערוגות קטנות.

22. סומך שורשי אילן שיבשו וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: הסמוך לשורשי אילן שיבשו וכו'. ובירושלמי (פ"ב ה"ח, כ"ח ע"א): גריד זרוע מהו שיציל את הירק? ר' שמואל בש"ר זעירא שמע לה מן הדא, וסומך לשרשי אילן שיבשו, לא אמר אלא יבשו הא לח אסור. ופי' הרש"ס: יבשו דמינכר, אבל לחין לא, דמיחלף ולא מינכר, והוא הדין גריד דזרוע כדרכו וכו'. ומכאן משמע שמחמת האילן עצמו אין חילוק ומותר לסמוך זרעים וירקות לשרשי אילן לחים. ועיין בתוספ' קידושין ל"ט סע"א ומ"ש לעיל פ"א שו' 27.

שהן גבוהין עשרה טפחי'. וכ"ה בכי"ע. ובד: מעשרה טפחים, ופירושו שכל אחד מהן הוא עשרה טפחים (מעשרה, עשרה טפחים).[22]

23. שאין נופו גבוה מן הארץ וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ח): וסומך וכו' לאילן שהוא מיסך על הארץ. ומפרשת התוספתא שצריך שלא יהיה נופו גבוה מן הארץ ג' טפחים, כמשנת עירובין (פ"י מ"ח), ומוסיפה שמותר לזרוע אף תחתיו מין אחר. וכן הביאו מכאן בריבמ"ץ,

[20] ועיין במשנתנו רפ"ג. ועיין בהשגות הראב"ד פ"ג מה' כלאים ה"ב, וצ"ל לשיטתו שסתם עול הוא החצי מעול השרוני, עיין לעיל שו' 3—4 ומש"ש.

[21] בכי"ע כאן: אלא לחרסית וכו'. וכן נשתבש שם לעיל תרומות פ"ט שו' 12, עיין מש"ש.

[22] אבל אם השרשים היבשים הן פחות מי' טפחים, לא בלבד שאין מפסיקים אלא עולים אף למדת בית רובע, עיין ר"ש פ"ב מ"י ד"ה אכילת הגפן בשם יש מפרשים. וכן הביא באגודה שם (קפ"ח ע"ב) בשם ר"י. ועיין גם במלא"ש שם. ועיין להלן שו' 27 ומש"ש.

ר"ש ורא"ש למשנתנו הנ"ל, או"ז ח"א ה' כלאים סי' רע"ג, ל"ח ע"ב, והרש"ס, ל"ה ע"ב, ל"ו ע"א. ועיין בפיה"מ להר"מ סמ"ח.

24. היו משוכות מן הגדר וכו'. וכן בכי"ע: היו משוכין וכו'. ובד: היו מושכות וכו', ופירושו שאם השורות היו משוכות יותר מג' טפחים מכנגד הגדר, כלומר, שהיו יותר ארוכות מן הגדר ג' טפחים משני צדדיו, ונראה הכל כשדה אחת, הרי דין השורות בשדה זו כדין מי שרוצה לזרוע מישר, מישר, ממינים שונים, וכריש פירקין.[23] ועיין מ"ש להלן שו' 26 ד"ה וגדר שגבוה.

25. דרך היחיד ודרך הרבים וכו'. בד: דרך היחיד ודרך הרבים וגדר שהוא נמוך מי' טפחים עולה למדת בית רובע, אבל הגבוה עשרה טפחים אין עולה למידת בית רובע. וכ"ה בכי"ע (בשינויים, עיין בשנר"ס). וכנראה שלכל הגירסאות פירושו, שדרך הרבים היתה תחילתה וסופה שש עשרה אמה, אבל היתה צרה באמצעיתה, כלומר, בתוך השדה. ואעפ"י שדינה כרשות הרבים (עיין בתוספ' עירובין ו' ב' ד"ה וכי), מ"מ אינה מפסיקה במקום השדה לעניין כלאים,[24] אבל גם אינה עולה במדת בית רובע, לפי גירסת כי"ו. ולפי גירסת ד וכי"ע אינה מפסיקה ואף עולה. ועיין להלן.

26. וגדר שגבוה עשרה טפחים וכו'. ואף כאן מדברים בגדר שאינו נמשך לאורך כל השדה, ולפיכך אינו מפסיק (עיין מ"ש לעיל שו' 24), אבל גם אינו עולה.

נמוך מעשרה וכו'. ריבמ"ץ ור"ש פ"ב מ"י.

27–28. עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה וכו'. וכ"ה בד. וכע"ז אף בערון ערך בית רובע בשם התוספתא, ובריבמ"ץ ובר"ש פאה פ"ג מ"ו שנביא להלן. וכ"ה בנוסח הירושלמי של הרש"ס, מ' ע"א.[25] וכ"ה בר"מ (פ"ג מה' כלאים ה"ט) בכל הדפוסים הישנים ובכת"י מעשה רוקח ובכל כתה"י שבדקתי. ומרן בכ"מ הגיה ע"פ פיה"מ כאן (פ"ב מ"ט ומ"י), וע"פ הגהה זו הדפיסו בר"מ בד"ו של"ד ובד"ח.[26] ברם כגירסת כתה"י ודפוסים ישנים העתיק אף הרש"ס (ל"ט ע"ב), ומוסיף: וכן העיד הר' דוד בר לוי (בעל ספר המכתם?) שכן כתב הרמב"ם ז"ל, ואמר שכן הוא בתוספתא ובירושלמי. וכן בתשב"ץ (ח"א סי' קס"ה, פ"ד סע"ג): ובמס' פאה ירושלמי אמרו וכו' אמרו שהוא עשר אמות ומחצה על י' אמות ומחצה.[27]

ובכי"ע: עשר אמות ומחצה מרובעות. וכ"ה בר"ש כאן פ"ב מ"י ובס' הכריתות שנביא להלן.[28]

ובריבמ"ץ פאה (פ"ג מ"ו): ותני בתוספתא דכלאים רובע הקב י' אמות ומחצה על י' אמות ומחצה בקרוב. והוסיף את המלה „בקרוב" ע"פ פירושו כאן פ"ב מ"י, אלא שהלשון שם משובשת קצת. ויש לעמוד עליה ע"פ פירוש הר"ש כאן במקומו שפירש שהעשר אמות הן בנות ו' טפחים, והחצי אמה בת ה'. וכן בס' הכריתות להר"ש מקינון (לשון למודים ש"ב סי' ע"ד):

[23] ואעפ"י שכנגד הגדר מותר לזרוע אפילו בפרוץ מרובה על העומד (עיין להלן פ"ד שו' 16 ומש"ש), מ"מ שאני כאן, שהרי הקצוות של שורה אחת יוצאים מכאן ומכאן.

[24] עיין ר"מ פ"ז מה' כלאים ה"ה ומ"ש באו"ש שם.

[25] עיין מ"ש להלן הערה 27.

[26] ועיין במלונו של תנחום הירושלמי ערך סאה, והובא בלקוטים מן ספר המספיק הוצ' בכר, עמ' 34.

[27] ולפנינו ליתא לא בירושלמי פאה ולא בירושלמי כלאים. ושמא הגיה כן הרש"ס בירושלמי שלו (עיין לעיל הערה 25) ע"פ ר' דוד בר' לוי, והלה כיון לירושלמי פאה, וכעדות הרשב"ץ. ועיין בפי' הרש"ס פאה, ז' ע"ג.

[28] ועיין מ"ש במהרי"ק פ"ג מה' כלאים ה"ט, אבל כוונת הר"ש הרי מבוארת בפירושו לפאה פ"ג רמ"ו. וצ"ע.

מצינו תנא שמזכיר אמות, וכל אמה בת ששה טפחים, וכשמזכיר מחצה רוצה לומר באמה בת ה' טפחים. בתוספתא דכלאים, וכמה היא מדת בית רובע עשר אמות ומחצה מרובעים וכו'. ועיין בר"ש פאה פ"ג מ"ו ובפי' הרא"ש שם פ"ב סמ"א ובפיה"מ להר"מ כאן פ"ב מ"ט ומ"י. וכולם למדו מחצר המשכן שהוא מאה על חמשים, ושעורו בית סאתים, עיין ירושלמי עירובין פ"ב רה"ו, כ' ע"ב, ובבלי שם כ"ג ב', ומ"ש בתשב"ץ ח"א סי' קס"ה הנ"ל.

ברם בפי' הרש"ס, ל"ט ע"ב ואילך (והובא גם במלא"ש למשנתנו), טרח לקיים את הגירסא שלפנינו, עיי"ש.

28. ר' יוסה אומ' אפילו ארכה וכו'. ר"ש הנ"ל, ירושלמי עירובין פ"ב סה"ז, כ' ע"ב, ועיין במשנה שם.

29. ששה טפחים רואין אותה כאילו וכו'. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס (נ"ו ע"ב) ובבבלי שבת פ"ה ב'.[29] ובכי"ע: ששה טפחים בין מן האמצע בין מן הצדדין,[30] ורואין אותה וכו'. וכן מעתיק בר"ש פ"ב מ"י ובסמ"ג לאוין רע"ט, ע"ט סע"א (כנראה שהעתיק מן הר"ש), וכן מוכח מלשון הר"מ (פ"ג מה' כלאים ה"י). ופירשוה לעניין הרחקה, ולדברי הר"מ אינו צריך הרחקה לאורך כל השורה אלא דיו הפסק ו' טפחים על ו' טפחים בין מן האמצע בין מן הצד, כפירוש הסמ"ג הנ"ל, ועיין בכ"מ שם.

ונראה שגירסתנו המקויימת ע"י ד, הרש"ס וכל הנוסחאות שבבבלי נכונה, והברייתא הולכת על פ"ב מ"י: ירק בירק ו' טפחים (וכפירוש הגר"א, עיין בשנו"א רפ"ג), ופירושה שעבודת ירק בירק אחר בלי הרחקה[31] היא ששה טפחים, וכפירוש הר"י מיגש[32] בבבלי הנ"ל: „פי' ברוצה להכניס ירק בתוך ירק אחר עושה ערוגה ששה כטבלא מרובעת כדי שתראה בפני עצמה וכו'". ובחידושים המיוחסים להר"ן (פ"ה סע"ב שם) כתב: יש מפרשים דלאו דוקא ששה על ששה מרובעת דא"כ מאי רואין אותה וכו'.[33] ולולא דברי רבותינו היה נ"ל לפרש שהבבלי בעצמו מפרש את הביטוי „רואין", ומדברים כאן בערוגה שיוצאים ממנה פגומים לירק אחר, ולפיכך אומרת הברייתא שרואין את הערוגה כמרובעת, והפגום שלה מותר (וכן אפשר לפרש כאן את גי' כי"ע והר"ש), מפני שנחשב כחלק מן הערוגה. וכן אם נכנס לתוכה פגום מן העבודה האחרת מותר מפני שרואים את הערוגה האחרת כמרובעת. וזהי כוונת הבבלי (שבת פ"ו רע"א): התם לאקולי בה קולא אחרינא להתיר ראש תור הנכנס לה (כגי' כתה"י והראשונים) והיוצא ממנה. כלומר, זו היא משמעות הלשון „רואין אותה". ועיין מה שהאריך בפי' הרש"ס הנ"ל.[34]

30. קלח אחד נותנין לה עבודתה וכו'. בכי"ע ובפי' הרש"ס הנ"ל: נותן לו עבודתו וכו'. ובר"ש (פ"ב מ"י) הנ"ל, וכן בר"ש פ"ג מ"ג: נותנין לו עבודה וכו'. וכנראה שהפירוש הוא שאפילו אין בערוגה אלא קלח אחד, דינה כזרועה כולה,[35] ונותנין לקלח

[29] בכל הנוסחאות ובראשונים, עיין דק"ס שם. יוצא מן הכלל הוא רבינו זרחיה שמעתיק (בעה"מ שם פ"ט): עבודת ירק בירק אחר מותר, ורואין וכו'.

[30] המלים „בין מן האמצע בין מן הצדדין" הן בכי"ו ובד להלן שו' 31, ובכי"ע אינן שם.

[31] עיין מ"ש לעיל שו' 5.

[32] שו"ת שלו סוף סי' כ"ו. ועיין גם במאירי שבת שם.

[33] במאירי שם העתיק: ועושה אותה כמין טבלא מרובעת וכו'. ולשון זו היא באשגרה ממשנת עירובין רפ"ה.

[34] ועיין בר"ש (פ"ב מ"י) הנ"ל שפירש ורואין אותה כטבלא מרובעת אירק אחר קאי, דערוגה של ירק או במרובעת, ואמרינן בפרק אמר ר' עקיבא להתיר ראש תור הנכנס והיוצא הימנה. ויש כאן קצת ליקוי בלשון. ועיין בבאורי הגר"א יו"ד סי' רצ"ו (ה' כלאי זרעים) ס"ק י"ז אות ל'.

[35] עיין בשנות אליהו פ"ב מ"י בבאור הארוך.

ר' ספחים, כלומר, את כל הערוגה, בין שהקלח הוא באמצע הערוגה ובין שהוא מן הצדדין (כלומר, סמוך לירק האחר), והיא נחשבת כשדה בפני עצמה. ועיין מה שהאריך ברש"ס הנ"ל.

31–30. בין מן האמצע ובין מן הצדדין. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס הנ"ל, ובכי"ע ליתא, וישנו ברישא, עיין מ"ש לעיל הערה 30. ועיין פירושו לעיל בסמוך.

31. היו קלחין נוטין וכו'. במשנתנו (פ"ב מי"א): תבואה נוטה על גבי תבואה וירק על גבי ירק וכו' הכל מותר. וכ"ה גם כוונת הברייתא כאן.

32. החרדל והפולין והשיפון וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד: והשיפין, וצ"ל: השופין, וכ"ה בירושלמי פ"ג ה"ב, כ"ח ע"ג. ובמשנתנו (פ"ג מ"ב): כל מין זרעים אין זורעים בערוגה. וכל מין ירקות זורעין בערוגה (עיין במ"א שם, ונבאר אותה להלן). חרדל ואפונים השופין (כלומר, השפופין, הקטנים, בניגוד לגמלנים, הגדולים) מין זרעים. אפונים הגמלנים מין ירק.

33. אין זורעין אותן בערוגה. כ"ה בד. וכן בירושלמי הנ"ל: אין נותנין אותן על גבי ערוגה.[36] ובכי"ו בטעות: זורעין אותה בערוגה. וכן בכי"ע: זורעין אותן וכו'. אבל בכי"ע נשמטה כל הסיפא, ואפשר שהליקוי הוא באמצע, והמלים „זורעין אותן בערוגה" שייכים לסיפא: „ושאר ירקות שדה וירקות גנה אע"פ שזרען לזרע".

34–33. פולין הגמלונין ופול המצרי בזמן שזרעו לזרע וכו'. עיין במשנתנו שהעתקנו לעיל, והתוספתא מוסיפה שאם זרען לזרע דינם כזרעים. ועיין בשביעית פ"ב מ"ח ובירושלמי כאן פ"ח ה"ה, ל"א ע"ג. ובכי"ע נשמטה כל הבבא עד סוף ההלכה.

34. זורעין אותו בערוגה וכו'. וכ"ה בד, וצ"ל להפך: אין זורעין אותו בערוגה, לירק זורעין אותו וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל.[37]

35–34. ושאר ירקות שדה וירקות גנה וכו'. וכ"ה בד. ובירושלמי הנ"ל: ושאר זירעוני גינה שאין נאכלין וכו'. ופירש הרש"ס: כגון זרע כרישין וצנון וחזרת. ועיין במה"פ ד"ה ושאר.

35. אין זורעין אותן וכו'. וכ"ה בד. וצ"ל: זורעין אותן, וכ"ה בירושלמי הנ"ל: נותנין אותן על גבי ערוגה. וכן לעיל שביעית פ"ב סה"ז: כל ירקות שזרען לזרע בטלה דעתו וכו'.

36. לעשות בתוך שדהו תלמיות קטנות וכו'. וכ"ה הסדר בד. ובכי"ע: הסיפא לפני הרישא, והיינו: מותר אדם לעשות בתוך שדה גומא קטנה וכו', מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות וכו'. וכסדר שלפנינו, וכגירסתנו, מעתיקים הגאונים בתשה"ג הרכבי סי' תכ"ה עמ' 219, ובקטע שפירסם רב"מ לוין בגנזי קדם ס"ה עמ' 166, וכ"ה גם בר"ח שבת פ"ה ב'. וכנראה שצריך להגיה בכי"ע כמו לפנינו, עיין מ"ש להלן.

ובמשנתנו (פ"ג סמ"ב): התלם ואמת המים שהם עמוקים טפח זורעין לתוכן ג' זרעונין. אחד מיכן ואחד מיכן ואחד באמצע. וזהו מפני שיש כאן היכר לכל אחד. ובבבא הסמוכה להלן (משנתנו רפ"ג) מדברים בערוגה שהיא שוה לקרקע. וכן באר הגאון (בגנזי קדם הנ"ל): וכיון דהוי ערוגה לא עבדא מקום כל זרע וזרע לא תללים ולא גומות, אלא ארץ שוה, צריכינן לשויי הכירא בין זרע לזרע וכו', דאילו היה תל או גומא, לא צריכינן לארחוקי בין כל זרע וזרע, כדתאני בתוספת' מותר לעשות וכו'. וכן פירש גם בתשה"ג הרכבי הנ"ל. ועיין להלן.

[36] וכן לעיל שביעית פ"ב ש' 34–35: הפול וכו' שזרען לירק בטלה דעתו וכו'. עיין מש"ש. ועיין להלן מעשרות פ"נ ש' 14 ד"ה חרדל ומש"ש.

[37] אלא ששם „נותנין" במקום „זורעין". ועיין בריבמ"ץ פ"נ מ"ב מ"ש בשם ס"א, ואף לעיל שם צ"ל: [ס"א], ולא כמו שהשליטו ברפוסים: [פי'].

36–37. וליתן לתוכן שלשה מינין וכו'. וכ"ה (בשינויים קלים) בתשה"ג, בגנזי קדם ובר"ח הנ"ל. ובכי"ע: וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה. וקרוב לוודאי, שצ"ל ברישא שם: תלמיות קטנות וכו' כלפנינו. ובסיפא: גומא קטנה וכו' (וכן מוכח מן הלשון „רוחותיה"). ולפ"ז תתאים גי' כי"ע לכי"ו, ד והקדמונים הנ"ל.[38]

38. לעשות בתוך שדהו ערגיות קטנות וכו'. בבא זו חסרה בכי"ע, אבל ישנה בד ובקדמונים הנ"ל.[39] ונראה שבבא זו היא משנתנו פ"ג מ"א. ונחלקו הראשונים בציורה,[40] וכולם אמת לפי שיטותיהם בהרחקת ירק מירק בערוגה (ג' טפחים, או טפח ומחצה). וציור חדש בתשה"ג גיאוניקה (ח"ב עמ' 41, אוה"ג שבת עמ' 84), ולדעת הגאון מחלק את השלשים וששה טפחים (ששה על ששה) כדלהלן. עושה רבוע חיצוני בן עשרים טפח, וריבוע תיכוני בן י"ב טפחים, וריבוע פנימי בן ארבעה טפחים, זורע מין אחד בפנימי ומשאיר את התיכוני חלק, וזורע בכל צד של החיצוני מין אחר, ומניח בקרנות טפח אחד ריק, וכן בסמוך לו מכל צד חצי טפח ריק. ונמצא שאין בין זרע לזרע פחות מטפח.

ואנו תפסנו כאן בכל מקום כפירוש הגר"א, שמדברים בערוגה שהיא בת ששה טפחים וכל שהוא, וזורע כל ששה טפחים במין אחד, ויש כאן ערוגה בפני עצמה. ואין צורך בהרחקה, ובכל שהוא מכל צד זורע מין אחר, ועושה כראש תור בקרנות.

ואשר לחילוק בין ירקות ושאר זרעונים (עיין לעיל ה"ח), הרי לשיטת הגר"א לא אמרו שערוגה בת ו' טפחים היא כשדה בפני עצמה אלא בירקות שדרכם לזרוע ערוגות קטנות אבל לא בשאר זרעים, כפירוש הר"מ. והרש"ס (נ"ג ע"ב) פירש שמשונים הם ירקות מפני שמשלפין מהם בכל יום ואוכלין אותם בקלחן ובעשבן. וכן כתב שם (ל' ע"ב): וטעמא דירק בירק דהא שלפי מיניה כולי יומא, ולאו מקיים הוא.

40. לעשות בתוך שדהו גומא קטנה וכו'. ירושלמי פ"ג ה"ה, כ"ח ע"ד, ר"מ פ"ד מה' כלאים ה"ה, וכפירוש הגאונים הנ"ל.

וליתן לתוכה ארבעת מינין וכו'. וכ"ה בד, בירושלמי, בר"מ ובקדמונים הנ"ל.[41] ובכי"ע: וליתן לתוכה שלשה מינין וכו'. וכבר אמרנו לעיל שט"ס היא, וצריך לגרוס ברישא: תלמיות קטנות וכו', וממילא יתאים הכל לגי' כי"ו ד, והגאונים.

41–42. להיות נוטע קישואין ודלועין וכו'. תשה"ג הרכבי ור"ח הנ"ל. ומכאן משמע שכולם כלאים זה בזה, וכר' יהודה ור' שמעון לעיל בריש מכילתין, עיין מש"ש.

42. ופול המצרי. וכ"ה בד ובכי"ע. ובתשה"ג והר"ח הנ"ל ליתא. וכנראה שנשנה כאן באשגרה מלהלן שו' 45, ומדברים כאן בד' מינין לד' רוחות ובהפסק ע"י הקרנות.[42]

42–43. והופכן אלה לצד זה וכו'. במשנתנו (פ"ג מ"ה): נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת, ובלבד שתהא זו נוטה לצד זה וכו'. ובקישות ובדלעת צריך גומא דווקא, מפני השירכא „שעליהם מתפשטים ומסתבכים וכו' ולא יספיק להם תלם" (הר"מ בפיה"מ שם). ולפיכך הצריכו כאן תלם בן ששה טפחים, עיין להלן. ועיין בפיה"מ במ"ד שם, ואף כאן לא התירו ד' מינין אלא בתלם אחד ובהטיית העלים.

[38] ולשיטת הקדמונים שצריך הפסק ג' טפחים, עלינו לפרש שהתלמיות עמוקות טפח ורחבות ו' טפחים, חורע שני מינים לרוחבם על השפה, ומין אחד באמצע. ועיין בר"ש פ"ג מ"ב שפירש לשיטתו.

[39] ועיין בבלי שבת פ"ה א', בר"מ פ"ד מה' כלאים הט"ו, בהשגות שם ובשו"ת הר"י מיגש סי' כ"ו ד"ה אמר רב כהנא.

[40] עיין תשה"ג הרכבי וגנזי קדם הנ"ל, פיה"מ להר"מ פ"ד מה' כלאים ה"ט ובהשגות שם (והראב"ד כיוון לשו"ת הר"י מיגש סי' כ"ו הנ"ל). ועיין בכ"מ שם הי"א ובציורים שם ברו"ו של"ד. ועיין בר"ש ובראש למשנתנו, רש"י ותוספ' שבת פ"ה ב' ועוד.

[41] ועיין בירושלמי שם ובפי' הרש"ס, ס"ב ע"א, מ"ש על פירוש הרא"ש.

[42] ועיין בח"ד ופירושו קשה, שהרי אין הטיה מועילה לאמצעי.

43. ובלבד שלא יהא בינו לבין חבירו וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. וכבר הוכחנו לעיל (שביעית פ"ו שו' 42—43) שאין צריך להגיה כאן, ופירושו: ובלבד שיהא וכו'. ובתשה"ג וברא"ח הנ"ל הפסיקו בפיסקא שלהם לפני בבא זו. ועיין מ"ש לעיל בסמוך.

44—45. שתי שורות של אבטיחין ושתי שורות של מלפפונות. וכ"ה בד. ועיין להלן הי"ד. אבל בכי"ע ובפי' הרש"ס (נ"ט ע"א) ליתא. וכן אינו במשנתנו (פ"ג מ"ד) ובבבלי שבת פ"ה ב'. וכבר ראינו בברייתא שלעיל (שו' 41—42) שכר' יהודה אנן קיימין וכולם כלאים זה.[43] ועיין בתשה"ג הרכבי סי' תמ"ה ובר"ח שבת פ"ה ב' ובבעל המאור שם. ובפיה"מ להר"מ וכן בה' כלאים רפ"ד הצריך הפסק תלם בין כל שתי שורות. וכן משמע בבבלי שבת שם.

46. קצר דברי שניהם וכו'. בד: הקוצר דבכדי שניהם וכו'. ובכי"ע: הקוצר שניהם וכו'. והנכון הוא בפי' הרש"ס: והכי תניא התם בתוספתא קצב לדברי שניהם וכו'. וכן בירושלמי (פ"ג ה"ו, כ"ח ע"ד): קוצב על דברי שניהם וכו'. והברייתא שלנו מפרשת את משנתנו:[44] היתה שדהו זרועה בצלים, ומבקש ליטע בתוכה שורות של דלועים, ר' ישמעאל אומר עוקר שתי שורות (כלומר, ח' אמות של בצלים) ונוטע שורה אחת (כלומר, ד' אמות של דילועים, ומניח שתי אמות בורות מכאן ומכאן), ומניח קמת בצלים במקום שתי שורות, ועוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת (ונמצאו י"ב אמות בין דילועין לדילועין, והיינו שתי אמות בורות מצד אחד של הבצלים, ח' אמות בצלים, ושתי אמות פנויות מצד שני). ר' עקיבה אומר עוקר שתי שורות ונוטע שתי שורות וכו' (ונמצא שלר"ע ההפסק בין דילועין לדילועין ח' אמות). ומפרשת הברייתא שלנו שלר' ישמעאל לעולם מניח שתי אמות בורות משני צדי הבצלים, ולאפוקי מדברי רב כהנא בירושלמי שם. ועיין בר"ש למשנתנו שפירש אחרת במשנתנו, וכבר הקשה עליו הרש"ס (ס"ד ע"א) ובס' משנה ראשונה למשנתנו. ותפסו לעיקר כפירוש הר"מ והרע"ב.

47. והודה ר' נחמיה וכו'. הנכון בכי"ע: והורה ר' נחמיה וכו'. ובד בטעות: יהודה ועשה ר' נחמיה וכו'.[45] וכפר פגי הוא כנראה בסביבת פתח תקוה, עיין בס' הישוב עמ' 96.

48. שורה של דלועין בירק וכו'. וכ"ה בד. ובפי' הרש"ס (ס"ד סע"א): שורה של דלועין בירק אחר וכו'. אבל בכי"ע ובר"ש ספ"ג (ואני מעתיק מד"ר) בטעות: שדה של דילועין וכו'. ובמשנתנו (פ"ג רמ"ז): דלעת בירק כירק. ופי הרש"ס שמשנתנו והברייתא כאן כר' עקיבא (פ"ג מ"ג): היתה שדהו זרועה ירק, והוא מבקש ליטע בתוכו ירק אחר וכו', ר' עקיבא אומר אורך ששה טפחים ורוחב מלואו. ועיין לעיל הע' 19 והע' 20.

49. אחד שורה של קישואין וכו'. וכ"ה בד ובפ"מ (פ"ב ה"י). אבל בכי"ע, בר"ש הנ"ל ובפי' הרש"ס (ס"ד ע"ב): של דילועין.

ואחד שורה של ירק אחד וכו'. בר"ש, בפי' הרש"ס ובפ"מ הנ"ל לנכון: של ירק אחר.

50. ארך עשר אמות ומחצה וכו'. וכן בירושלמי (פ"ב ה"י, כ"ח רע"ב): כהדא דתני הרוצה לעשות שורה של ירק לתוך שדה תבואה הרי זה עושה אורך שורה עשר אמות ומחצה על רוחב ששה. ובמשנתנו (פ"ג מ"ז): דלעת בירק כירק,[46] ובתבואה נותנין לה בית רובע.[47]

[43] שאם לא כן אף שורה אחת מותר. ועיין בתוספ' שבת פ"ה ב' ד"ה איתיביה, ובס' משנה ראשונה למשנתנו.

[44] פ"ג מ"ו, וכפירוש הר"מ והרע"ב שם.

[45] ויש כאן ערבוביא של שתי נוסחאות: והורה, ועשה.

[46] במשנה שבירושלמי: ירק בתבואה וכו'. אבל בכל הנוסחאות שראיתי הגירסא היא: כירק.

[47] עיין בפי' הרש"ס, ס"ד ע"א-ע"ב, ופירושו רחוק מאד.

היתה שדהו זרועה תבואה ובקש ליטע לתוכה שורה של דילועין נותנין לה לעבודתה ששה טפחים וכו'. ונראה שמשנתנו לא הזכירה כלל את אורך שורת הירק בתבואה, וכן את אורך השורה של דלועין בתבואה, אלא את השעור ברוחב שורת הדלועים. ומפרשת התוספתא שהאורך בשניהם כאורך בית רובע (י' אמות ומחצה) על רוחב ששה טפחים. וכן בפי' הר"ש למשנתנו (למעלה מן הפיסקא שהזכרנו): בתוספתא קתני ושורה של דילועין בתבואה אורך י' אמות ומחצה על רוחב ששה טפחים, ואילו במתני' רוחב תנן אורך לא תנן, ומאי דשייר במתני' פירש בברייתא. וכע"ז אף בפירוש הרא"ש שם. וכנראה שכן פירש גם הריבמ"ץ שהסמיך לפיסקא הנ"ל של משנתנו: תניא אורך השורה י' אמות ומחצה על רוחב ו' טפחים.[48]

50—51. ושורה של ירק בירק ארך וכו'. הר"ש הנ"ל, פי' הרש"ס, ל' ע"ב, מ"ג ע"ב. והתוספתא מפרשת את הרישא: שורה של דילועין בירק כירק, ארך ששה טפחים וכו'. וחוזרת על עצם ההלכה. וכר' עקיבא בפ"ג מ"ג.

51. ורחבו מלואו. בכי"ע, בר"ש וברש"ס הנ"ל: ורוחב מלואו, וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ופירושו רוחב מלא התלם, כלומר ששה טפחים. ועיין מ"ש בריש פירקין שו' 3—4, ולעיל סוף שו' 48.

של דלועין בירק בין שורה לחברתה וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם: ובין). ובכי"ע ובר"ש הנ"ל (אלא שבשניהם בבא זו היא אחרי הסיפא כאן: של תבואה בירק וכו'): שורה של דילועין בירק בין שדה לחבירתה וכו'. ובפי' הרש"ס (ס"ד ע"ב): שדה של דילועין (וכן מוכח מגי' כי"ע והר"ש בסמוך: בין שדה לחברתה) בירק, בין שדה לחברתה וכו'. ופירש שם שכאן מדברים בשדות, כלומר, שדה של דילועין בתוך שדה ירקות שיעורן י"ב אמה כדין שורות דילועים בתוך בצלים, וכחכמים של משנתנו (פ"ג סמ"ו). ובר"ש פ"ג רמ"ז: ויש עוד שיעור אחד לשורה של דלועין בין ב' שורות של ירק דבעי י"ב אמה כדתנן בתוספתא.

53. שלשת תלמיים של פתיח. וכ"ה (שלשה תלמים) בד ובפי' הרש"ס. ובכי"ע ובפי' הר"ש בטעות: שלשה טפחים של פתיח.[49] ועיין להלן.

53—54. של ירק בירק אחר בין שורה לחבירתה וכו'. מכאן עד סוף ההלכה חסר בד, אבל ישנו גם בכי"ע ובר"ש הנ"ל,[50] וכן היה גם לפני הרש"ס הנ"ל, עיין להלן. ובבא זו מדברת ברוצה לזרוע שדה של ירק בין ירק אחר, ודינה כשורה.

54. ושל תבואה על רוחב שלשה תלמים וכו'. וכ"ה בכי"ע, ופירושו של תבואה בתבואה אחרת. ובר"ש הנ"ל בטעות: על רוחב ג' טפחים של פתיח. ובפי' הרש"ס מסכם: „בא לזרוע שדה תבואה, בין תוך שדה ירק בין תוך תבואה אחרת, על רחב ג' תלמים של פתיח, דהיינו שתי אמות". והוא דין התוספתא בריש פירקין. אלא שצ"ע שהתוספתא נקטה את שיעור ב"ש במשנתנו (פ"ב מ"ו). ועיין מ"ש לעיל סוף שו' 1 ובהערה 3 שם.

55. אחת שורה של קישואין וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: אחד שורה של דילועין ואחד שורה של קישואין ושל אבטיחין ושל מלפפונות ושורה של פול המצרי וכו'. ונראה שזו היא הגירסא הנכונה ופירושה שאחת זו ואחת זו, כולן כשהן שורות בודדות הן כלאים, וצריכות מחיצה.

56—57. מקיים קלח אחד לזרע וצריך וכו'. וכ"ה בד, והכוונה: [ואחד] מקיים וכו', כהגהת הגר"א, כלומר, כולם שוים וצריכים מחיצה. ובכי"ע: והמקיים לזרע

[48] ועיין במשנתנו פ"ב מ"י: תבואה בירק, ירק בתבואה בית רובע. ר' אליעזר אומר ירק בתבואה ששה טפחים. ושם מדברים לעניין הרחקה, בשאינן זרועות שורות, שורות. ועיין ר"מ פ"ג מה' כלאים הי"א והי"ב, ופסק כשיטתו בכל מקום.

[49] עיין לעיל הערה 48.

[50] ובר"ש ד"ח השמיטו בבא זו וסרסו את הסדר והגיהו.

צריך לעשות מחיצה וכו'. ובירושלמי ספ"ג: ויתיביניה הרי המקיים קלחים יחידים לזרע (כגי' כי"ר ונוסח הרש"ס) צריך להפנות להם בית רובע, או לעשות להם מחיצה גבוהה עשרה טפחים וכו', ר' יוסי בר' חנינה המקיים קלח אחד בתוך שלו לזרע צריך להפנות לו בית רובע, או לעשות לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים. ועיין בבלי פסחים ל"ט ב'. ועיין מ"ש בבאור הירושלמי להלן מעשרות פ"ג שו' 18 ד"ה וגדולה.

57. ורחבה ארבעה. וכ"ה בד. ובכי"ע: על רוחב ארבעה. וכן הוא בירושלמי הנ"ל בנוסח הרש"ס (ס"ו ע"ב וס"ז רע"א). ולכאורה תמוה למה צריך רוחב ארבעה. ועיין במשנתנו פ"ב סמ"ח, ובר"ש וברא"ש ובאחרונים שם. ובאור גדול להגרי"ל פרלמן העיר על עבודת הקודש להרשב"א (ש"ד אות' א', כ' ע"ב) שכתב: כותל שבין שתי חצרות גבוה עשרה אפילו אין ברחבו אלא משהו וכו', ומקצת הגאונים אמרו שדין הכותל כדין החריץ (כלומר, שצריך ארבעה) ולא נתחוורו דבריהם. וככר הוכיחו הראשונים מן הירושלמי (עיין הירושלמי כפשוטו עמ' 329) כפירוש רש"י למשנתנו (עירובין ע"ו ב'). ועיין מ"ש להלן פ"ג שו' 6 בשם הריבמ"ץ, ולהלן פ"ד שו' 2, 3—4, 32.

58. גוי שהרכיב הפרסק על גבי עובש וכו'. וכ"ה בד, ולפ"ז הוא מין תפוח.[51] אבל בכי"ע: על גבי עוגס. ובירושלמי (פ"א ה"ד, כ"ז ע"א): גוי שהרכיב אגוז[52] על גבי פרסק וכו'.

אע"פ שאין רשיי לעשות כן. וכ"ה בכי"ע (שאינו רשאי). אבל בד ובירושלמי הנ"ל: אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות וכו'. וכן בירושלמי ערלה (פ"א ה"ב, ס"א ע"א): תני גוי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק, אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן וכו'. ובשדה יהושע שם (ק"ט ע"ב): מכלל שמועה זו נראה דגוי מותר בהרכבת אילן וכו',[53] ודלא כר"א להלן סוף ע"ז וירושלמי כאן (פ"א ה"ז, כ"ז ע"ב) ובבלי סנהדרין נ"ו ב'. אבל לפי גירסתנו וגי' כי"ע כאן משמע שגם גוי אסור בהרכבת האילן (ועיין להלן בסיפא). וכן פסק הר"מ בפי' מה' מלכים ה"ו והמאירי סנהדרין עמ' 224, והריא"ז (מעט דבש הוצ' ששון עמ' ל"ו), וכן הביא משמו בשלטה"ג בקידושין ספ"א. ועיין בתוספ' רי"ד קידושין ל"ט סע"א. ועיין מה שהאריך בזה בברכי יוסף יר"ד סי' רצ"ה אות א' ובשיורי ברכה שם. ועיין בהערות הר"ח אלבק לס' האשכול ח"ב עמ' 32 הערה ז'.

58—59. נוטל הימנו יחור וכו'. וכן, כנראה, גרס כאן גם בכפר"פ פנ"ח עמ' תשס"ד. וכ"ה בירושלמי הנ"ל ובר"מ פ"א מה' כלאים ה"ז. אבל בד ובכי"ע: נוטל הימנו חוזר ונוטע (בד: ונוטען) וכו'.

[51] חובש, חבוש, עיין תוספתא עוקצין פ"א ה"ה ותס"ר ח"ד, עמ' 174, ומ"ש לעיל תרומות פ"ז שו' 51. ונשנו על יד אפרסקים בברייתא שבבבלי שבת מ"ה א' ובמקבילה בביצה כ"ו ב'.

[52] לכאורה הנוסחא בטוחה בירושלמי, שהרי מסיק שם: מה נפק מנהון קדריה פרסקיה, כלומר, אגוזים – אפרסקים. וצ"ל שם: קריה (כגי' בעל מוסף הערוך) פרסקיה, עיין מ"ש לעף בפלורה ח"ב, עמ' 32. ואף בגנזי שכטר הוצ' הר"ל גינצבורג, עמ' 39: כיצד האגוז נרכב על [ה]פרסקין ויוצא קאדורה פירסקין.

[53] אין מכאן הוכחה גמורה, ואפשר שכוונת הירושלמי להדגיש שאעפ"י שאסור לישראל לעשות כן, כלומר, ליתן לגוי להרכיב בשבילו, מ"מ מותר לנטוע אח"כ את היחור המורכב. וכן בריטב"א קידושין ל"ט א': ואסור לעשותו (כלומר, להרכיב אילן) ע"י גוי כדאיתא בירושלמי. ומכאן שהבין שכוונת הירושלמי היא לאיסור שעובר הישראל שנותן לגוי להרכיב בשבילו. אבל לגוי עצמו לא שמענו מכאן לא איסור ולא היתר.

ברם בירושלמי כ"י ל בערלה שם: אף על פי שיני חייב לעשות כן וכו'. ותיקן הסופר בעצמו בגליון: רשאי, כלומר, אעפ"י שיני (=שאינו) רשאי לעשות כן וכו'. ובכ"י אחר תוקן כלפנינו. ומכאן שאף בירושלמי ערלה גרסו כלפנינו, והכוונה לגוי עצמו. ובמיוחס להר"ש על תו"כ קדושים, צ"ט ע"ד: אע"פ שישראל רשאי לעשות וכו'. וכנראה שצ"ל שם: אע"פ שינו (=שאינו) רשאי וכו'.

59—60. אע״פ שאין ישראל רשיי וכו׳. וכ״ה בד ובירושלמי הנ״ל. וכאן בהרכבת ירק בירק עסיקינן.[54] אבל בכי״ע אף כאן: אעפ״י שאינו רשאי לעשות כן. ואולי הוא באשגרא מן הרישא, עיין מש״ש.

60—61. ישראל שקיים כלאים בתוך שדהו וכו׳. באו״ז ה׳ אבילות (סוף סי׳ תכ״ג, ח״ב, פ״ו ע״ד) מביא תוספתא זו, וכותב: וראיתי מפרשים כי בחבר עסקינן שלא היה מניח כלאים בשדה לולי שיש שם קברים, והכל אסור בהנאה, ולכך לא יכנסו הכהנים לתוכו. ועיין בבלי מגילה כ״ט א׳ ומס׳ שמחות רפי״ד ובב״ח יו״ד סי׳ שס״ח, ומבואר שם שהעשבים שעל הקברות אסורים בהנאה (ואין חייב לעוקרן אם עלו כלאים מעצמן), ולפיכך אם כהן רואה כלאים בשדה ישראל חבר הרי הכלאים הם ציון קברות.

62. בציון בית הקברות. וכ״ה בד. ובכי״ע לנכון: כציון וכו׳. ובאו״ז הנ״ל: כציון של בית הקברות.

אין עושין עם ישראל בכלאים וכו׳. וכ״ה בכי״ע ובפ״מ סוף ערלה (והעתיק מתוספ׳ כת״י, עיי״ש במה״פ ד״ה דתני) ובירושלמי סוף ערלה.[55] אבל בד: אין עושין עם הגוי בכלאים וכו׳. וקרוב שזו היא הגהה ע״פ הבבלי ע״ז ס״ג סע״ב (ושם: אין עודרין עם הגוי וכו׳). ולא נשנית כאן הרישא אלא אגב הסיפא.

62—63. עוקרין עמו כלאים וכו׳. וכ״ה בד ובירושלמי סוף ערלה. ועמו פירושו אצלו.[56] ובכי״ע מפורש: עוקרין הימנו כלאים וכו׳. ולפי פשוטו פירושו שמותר לעקור את הכלאים שלא ברשותו (ובניגוד לרישא, בישראל חבר שאינו חשוד על הכלאים, שאסור לעקור, מפני שהוא ציון קברות). וכן משמע מן הירושלמי הנ״ל: חד בר נש זרע חקלייה שעורין ולפת. עבר חנין גוביתא ועקרין. אתא עובדא קומיה שמואל וקלסיה,[57] דתני אין עושין עם ישראל בכלאים אבל עוקרין עמו וכו׳.[58]

ובבבלי ע״ז (ס״ג סע״ב) הביאו הלכה זו לעניין עקירת כלאים עם הגוי, ופירשוה שמותר לעשות כן, אעפ״י שרוצה בקיומו, כדי להרויח שכר פעולתו. ועיין במאירי שם עמ׳ 253 מ״ש בשם הראב״ד.

63. את התפלה. וכ״ה בד ובבבלי ע״ז הנ״ל, ועיין בתוספתא שם פ״ה (כי״ע פ״ד) ה״ב ובבלי ב״ב צ׳ סע״ב. ובכי״ע: את העבירה, וכן בירושלמי הנ״ל: בעבירה.

אין עושין עם הגוי בכלאים וכו׳. כלומר, אין עושין בכלאים אצל הגוי[59] בשדהו של גוי, מפני שאין קניין לגוי בא״י, עיין ר״מ פ״א מה׳ כלאים רה״ג ובמהרי״ק שם. ועיין בתוספ׳ ע״ז ס״ד רע״א סד״ה אין עודרין. ובירושלמי סוף ערלה הנ״ל: תני אין עושין עם הגוי בכלאים. ומוסיף הירושלמי: בין בכלאי זרעים בין בכלאי הכרם וכו׳ עיי״ש.[60]

64. כגון בית ענה אימה וחברותיה וכו׳. וכ״ה בד. ובכי״ע: בת ענה

[54] עיין לעיל פ״א שו׳ 30—31. ועיין בהעמק שאלה לשאילתות סי׳ צ״ט אות ג׳ ואות ד׳.

[55] בכל הנוסחאות, אלא שבשדה יהושע שם הגיה ע״פ התוספתא שבדפוסים. ובנוסח הרש״ס בערלה (ס״ט ע״ב) נשמטה הברייתא בטעות (בטה״ד או בט״ס), כפי שיוצא מפירושו שם ד״ה וקלסיה.

[56] עיין מעשרות פ״ב רמ״ז (במשנה שבמשניות), ע״ז רפ״ה ועוד.

[57] כ״ה בנוסח הרש״ס ערלה, ס״ט ע״ב. ולפנינו וכן בכי״ר: וקנסיה. וכנראה שזו היא הגהה ע״פ הבבלי קידושין ל״ט א׳.

[58] ועיין ירושלמי שקלים פ״א רה״ב, מ״ו ע״א, בבלי מו״ק ו׳ ב׳, ירושלמי כאן פ״ב ה״ה, כ״ז ע״ד, ובמקבילה שבב״ב פ״ה, ט״ו ע״א, ותוספ׳ ב״ק פ״א סע״א ד״ה כאן. ועיין להלן פ״ה שו׳ 2 ומש״ש.

[59] עיין לעיל הערה 56.

[60] מסדור פסקי הר״מ בפ״ה מה׳ כלאים משמע שפירש את הברייתא בבבלי בכלאי הכרם (עיי״ש בה״ה). ועיין בתוספ׳ ע״ז הנ״ל ובשאר הראשונים שם.

אומה וכו'. ובירושלמי הנ"ל: כגון באינה ובאימה וכו'. ושני המקומות הם בעבר הירדן הצפוני.[61] ועיין תוספתא אהלות פי"ח ה"ד, ואפשר שבזמן הברייתא שלנו כבר נכלל תחום סוסיתא בא"י, עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ד הע' 36.

64–65. כשם שהכלאים בארץ וכו'. קידושין פ"א מ"ט, והעמידוה בירושלמי (סוף ערלה הנ"ל) ובבבלי (קידושין ל"ט א') בכלאי הכרם. וכן העמידו גם את הברייתא שלנו בירושלמי ערלה, עיי"ש. ואינה ענין להלכה שלפניה, ומכאן ואילך (כלומר, אף פ"ג להלן) מתחילות הלכות כלאי הכרם.

פ"ג

1. אי זו היא קרחת הכרם וכו'. במשנתנו (רפ"ד): קרחת הכרם וכו', ובית הלל אומרים שש עשרה אמה. כלומר, אם כרם גדול חרב באמצעיתו ונשארו שני כרמים משני צדי החורבה ויש בקרחת שש עשרה אמה, נותנין לכל כרם ד' אמות כדי עבודתו, ומותר לזרוע בח' אמות שבנתים. אבל אם יש ביניהם פחות מט"ז אמה, הרי אחרי הניכוי של ד' אמות לכל כרם נשארו בנתים פחות מח' אמות, ובטל מחצה לעבודת הכרם שבצד אחד, והמחצה השני לצד שכנגדו. ועיין עירובין ג' ב', צ"ג א' וברש"י שם.

כרם שחרב אמצעו וכו'. וכן במשנתנו הנ"ל: ואיזו היא קרחת הכרם כרם שחרב מאמצעו. ובהוצ' לו מוסיף: ונשתיירו בו חמש גפנים מיכן וחמש גפנים מיכן.[1] הדוגמא במשנתנו היא בחורבה בין שני כרמים, והתוספתא נקטה דוגמא של ד', ג' וב' כרמים. עיין להלן.

1–2. ונשתיירו בו ארבעה וחמשה גפנים וכו'. פירוש כל המפרשים דחוק מאד ואינו כלל ע"פ סיגנון המשניות. ונ"ל קרוב מאד שצ"ל: ונשתיירו בו ה' ה' גפנים וכו'. ומכיון שבכתיבה תלויה היו נוהגים לתת וי"ו בתוך דלי"ת (ר' אליהו בחור בס' התשבי ערך משקט), ואי אפשר היה לפעמים להבדיל בין „ה" ובין „דו", הרי קראו הסופרים ע"פ ההרגל (ממס' ב"ק): ד' וה', במקום ה' ה'. ופירושו שנשתיירו ממנו ה' גפנים (שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב, עיין על הצורה להלן), בין מארבע רוחות וכו'.

2. בין מארבע רוחות וכו'. כדי שישארו ה' גפנים[2] מארבע רוחות הכרם אחרי חורבנו, צריך שיהיו בכרם לכל הפחות ז' גפנים בארכו וה' גפנים לרחבו כזה:

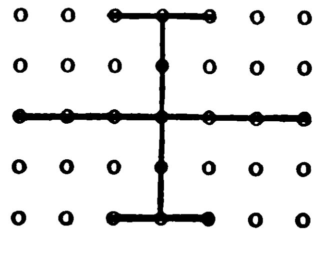

והנה כשמחריב בכרם זה כשתי וערב (כמין כי יוני) ועוד שני גפנים באמצע בשורות החיצוניות נשארו שם ד' כרמים, מד' רוחות, כל אחד שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב. וארבע ביניים

[61] עיין מ"ש ר"ש קליין בידיעות החברה לחקירת א"י ש"א, תשרי תרצ"ד, עמ' 6.

[1] וכן מעתיק בשם משנתנו בכפו"פ רפנ"ח, עמ' תשנ"ד. וכן מביא במלא"ש בשם אית דגרסי.

[2] שתים כנגד שתים, ואחת יוצא זנב, עיין בצורתה להלן שו' 12.

ביניהם. ואם נחרב גם כרם א' ישארו שלשה כרמים מג' רוחות ושני ביניים (בין כרם ב' לכרם ד', ובין כרם ד' לכרם ג'), ואם נחרב גם כרם ב', ישארו שני כרמים (ג' וד') זה כנגד זה משתי רוחות, ואסור לזרוע ביניהם.

וכע"ז מפורש בירושלמי (אלא שכל המפרשים לא עמדו על פירושו). וכ"ה שם (פ"ד ה"א, כ"ט סע"א): אי זה קרחת הכרם כרם שחרב מאמצעו ונשתייר בו כדי כרם, בין מארבע רוחות, בין משלש, בין משתים זו כנגד זו. היך עבידא חמשי[3] שורין מן שובע שובע. נסב חד כמין כי,[4] אית [תמן] ארבעה כרמין ותלתה[5] ביניין. נסב חד חורן (כלומר, כרם א') אית תמן תלתא כרמין (כלומר, מג' צדדין) ותרין ביניין. נסב חד חורן (כלומר, גם כרם ב') אית תמן תרין כרמין וחד[6] ביניין. עיין בצורה שלעיל, וכמו שפירשנוה לפי התוספתא.

3. אי זו מחול הכרם וכו'. במשנתנו רפ"ד: מחול הכרם וכו', ובית הלל אומרים שתים עשרה אמה. והנה המחול היה מקום „פנוי (חלול) לילך בו סביב הכרם[7] ולהעמיד שם בקר וכליו" (מאירי עירובין צ"ג א'). וכבר נחלקו בפירושו החכמים ור' יהודה (משנתנו פ"ד מ"ב ומ"ג). לדעת הת"ק כיוונו ב"ש וב"ה למקום הפנוי בין הגדר לכרם, ולדעת ר' יהודה למקום הפנוי בין שני כרמים. עיין להלן.

בין שני כרמים וכו'. ופירשו בירושלמי (פ"ד ה"ג, כ"ט ע"ב) שלדעת ר' יהודה קרחת הכרם היא בשעה שקורות הגפנים מכוונות (זו כנגד זו, וכפירוש פ"מ והגר"א), ונמצא שיש כאן כרם אחד ונקרח, ודינו בשש עשרה אמה, ומחול הכרם הוא בשאין הגפנים מכוונים, וגזעי הגפנים של כרם אחד הם כנגד החללים שבשני, ודינם כשני כרמים וחלל ביניהם.

3—4. וחכמים אומ' אם אין שם שתים עשרה וכו'. כצ"ל, והמלה „אלא" מיותרת. ורוב המפרשים ז"ל מחקו את המלה „וחכמים אומרים", ופירשו שהכל הוא מדברי ר' יהודה. אבל לפי הגהתם צריך להגיה גם להלן: נותנין להם עבודתם, שהרי בשני כרמים עסיקינן, לדברי ר' יהודה. ולפיכך מסתבר יותר שיש כאן קיצור ממשנתנו, וצ"ל: וחכמים אומ' [בין גדר לכרם],[8] אם אין שם שתים עשרה וכו'. ופירשו בבבלי (עירובין צ"ג א'): דכל ד' אמות לגבי כרם כעבודת הכרם דמו, לגבי גדר, כיון דלא מזדרען (פירש"י משום דמקלקל ליה לכותל וכו'), אפקורי מפקר להו, דביני ביני, אי איכא ד' אמות חשיבן, ואי לא לא חשיבן.

5—6. יש במחיצת הכרם וכו'. בבלי עירובין צ"ג א', ועיין בפי' הרש"ס, ע"א ע"א וע"ג ע"א. ועיין מ"ש להלן בשם הריבמ"ץ.

6. כיצד מחיצה סמוכה לגפנים זורע וכו'. וכן בבבלי הנ"ל: כיצד כרם הנטוע עד עיקר מחיצה, זורע מעיקר מחיצה ואילך וכו'. ובמאירי שם: והוא נטוע עד עיקר מחיצה, ר"ל סמוך לה, אפילו לא היתה אלא מחיצה של קנים זורע מאחורי המחיצה ואילך. וכן יוצא ברור ממשנתנו פ"ד מ"ד, ועיין בבבלי עירובין י"א א' ואילך ובמקבילות. אבל

---

[3] בראֿף ובשתא"י הגיהו: שבע, והגהה זו בלתי אפשרית, שהרי אפשר לצייר כ"ז אף בחמש.

[4] כ"ה בנוסח הרש"ס, ולפנינו בטעות: כרמין כי. והכוונה לכ"י יונית שהיא כמין שתי וערב, עיין לעיל תרומות פ"ד שו' 34 ומש"ש.

[5] צ"ל: וארבעה, כמו שהגיה בשתא"י, עמ' 48. והמלה „תלתה" נשתרבבה משורה שלמטה. ובכי"ד נשמטה כאן שורה. ועיין בצורה שלעיל. ומכיוון שהירושלמי לא הזכיר חמש גפנים, אלא „כדי כרם", נקטו כאן דוגמא יותר פשוטה, והיינו שחרב הכרם שתי וערב בלבד, ונשארו ד' כרמים, כל אחד בן שש גפנים (שלש כנגד שלש), מארבע רוחות. ואסור לזרוע בין כל כרם לחבירו.

[6] כ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס, ולפנינו בטעות: ותרין.

[7] עיין ערוך ערך מחול וערך חל, ברש"י עירובין ג' ב' ובריבמ"ץ פ"ד רמ"ב ובפיה"מ להר"מ שם.

[8] כעין הגהת בעל ח"ד.

בריבמ"ץ (פ"ד מ"ב) מעתיק: ירושלמי (ליתא בירושלמי שלפנינו) פעמים גדר להקל, פעמים גדר להחמיר. פעמים גדר להקל כיצד, סמוך לכרם גדר גבוה י' ורחב ד' זורע חוצה לו בסמוך וכו'. וזה תמוה, שהרי להפסקה בגדר רחב כל שהוא סגי, וכמשנתנו הנ"ל, וכפי שמשמע מן הירושלמי שהביא הריבמ"ץ בעצמו להלן שם.[9] ושמא לא נקטו כאן „רחב ד'" אלא אגב הסיפא, מפני שבאינו רחב ד' אין לו דין מחול הכרם לאסור, כמשנתנו פ"ד סמ"ג, וכמו שמשמע מלשון הר"מ (פ"ז מה' כלאים הי"ד).[10]

9—10. מחיצת הכרם שנפרצה וכו'. בבלי ב"ק ק' סע"א, ב"ב ב' סע"א. וברמב"ן שם: ה"ג כדתניא מחיצת הכרם, וכן כתוב בפי' ר"ח ז"ל[11] ולא גרסי' כדתנן וכו', דמיתניא בתוספתא דכלאים. ועיין גם בכפו"פ פנ"ח עמ' תשנ"ח. ועיין בתוספות ב"ק וב"ב שם, ובחי' הראב"ד לב"ק שם.

10. אומ' לו גדור וכו'. ופירשו בתוספ' שם שאומרים כן לבעל הכרם מפני שהוא המזיק. ועיין בשטמ"ק לב"ק הנ"ל מ"ש בשם ר' יהונתן ובשם פריטי הרמ"ה.

אומ' לו גדור וכו'. ר"ת (בס' הישר סי' תן[ק]כ, מ"ט ע"ב, ובתוספ' ב"ב וב"ק הנ"ל) פירש שנקטו כאן פעמיים אומ' לו גדור, כדי ללמדנו שאין התוספת שבפירצה הראשונה מצטרפת עם השניה, ויש שפירשו (תוספ' שם) שצריך להתרות בו אף בפעם שניה.

10—11. אם נתיאש הימנה וכו'. וכ"ה בבבלי שם. והראשונים נדחקו בלשון, עיין במיוחס לר"ג במקומו. וביד רמה ב"ב כתב: ודוקא דומיא דנתייאש דגליא אדעתיה דלא ניחא ליה השתא למיגדר וכו'. וכבר הוכחנו לעיל (עמ' 3 שו' 14 ד"ה שנתיאשו) שבלשון א"י להתייאש פירושו גם להתרפות ולהתרשל, ואף כאן פירושו שנתרשל ולא גדר.

11. וחייב באחריותה. כלומר, בעל הכרם חייב לשלם לשכנו בעד התבואה שנאסרה. והעמידוה בב"ק הנ"ל כר"מ דדאין דיני דגרמי.

11—12. שלש כנגד שלש. ריבמ"ץ פ"ז מ"ב. ובמשנתנו (רפ"ה): כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן הרי זה נקרא כרם דל.[12] ומפרשת התוספתא כאן: כמה תהא מטעתה שלש כנגד שלש, כלומר, זהו כרם דל. ומכאן מקור הר"מ בפ"ז מה' כלאים ה"ח.[13] וסתם כרם קטן נטוע כן. ועיין ספרי שופטים פי' ק"פ עמ' 223, ובמקבילות שבירושלמי מכות (פ"ב ה"ז, ל"א ע"ד) ובבלי שם (ט' ב'). ועיין רדב"ז פ"ז מה' כלאים ה"ב.

12. ניטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהן וכו'. ברישא, בשלש כנגד שלש, לא איכפת לנו אם אחת מן החיצוניות (מצד אחד) מרוחקת יותר מח' אמות או מקורבת פחות מד' אמות, כזה ⁝⁝⁝ או כזה ⁝⁝⁝, שהרי אם אפילו לא נצרף את המרוחקת או את המקורבת (עיין במשנתנו פ"ה מ"ב ובירושלמי שם) ישאר לנו כרם כהלכתו.[14]

[9] ועיין לעיל פ"ב שו' 57 ד"ה ורחבה ומש"ש. ועיין מ"ש הר"י מינש (לפי שטמ"ק) ב"ב י"ח א' ד"ה ת"ש, ולשיטתו אין הגדר מפסיק אלא אם כן יש תחתיו צנמא, עיי"ש. ועיין גם בריטב"א שם ד"ה דיקא בשם רש"י.

[10] ברם בירושלמי פ"ד ה"ב (כ"ט ע"ב) מפורש שאפילו גדר כל שהוא עושה מחול הכרם. ועיין מה שהאריך במה"פ שם ד"ה לא סוף.

[11] עיין גנזי שכטר, הוצ' הר"ל גינצבורג ח"ב, עמ' 352, ותשה"ג אסף הוצ' מק"נ ירושלים תש"ב, עמ' 208.

[12] כ"ה בכי"מ, קויפמן, פרמה, משנה שבירושלמי בכי"ל ועוד. ועיין במלא"ש.

[13] ועיי"ש אף בפ"ז ה"ב. ובירושלמי (פ"ד ה"ג, כ"ט ע"ב) אמרו שבפחות משלש כנגד שלש אין לכרם מחול.

[14] בירושלמי פ"ד ה"ג, כ"ט ע"ב: אין זנב לכרם גדול, שאי את זקוק לו, ומטילא לא איכפת לנו אם נפן אחת מרוחקת ממנו יותר מח' אמות.

אבל אם ניטלה אחת מן החיצוניות צריך שכל הגפנים כולם יהיו נטועים כהלכתן, וכמו שמפרשת התוספתא.

ובמשנתנו (פ"ד מ"ו): הנוטע שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב הרי זה כרם. שתים כנגד שתים ואחת בנתים, או שתים כנגד שתים ואחת באמצע, אינו כרם. ופירשו הר"י מיגש (לפי שטמ"ק ב"ב י"ד א') והר"מ (בפיה"מ ובפ"ז מה' כלאים ה"ז) שאחת יוצאה זנב פירושה שהיא עומדת כנגד האויר שבין אורך שתי השורות, כזה ⁖· וכ"ה הציור ברש"י סוטה מ"ג א' (עיין במלא"ש כאן ובתיו"ט). וכן, כנראה, פירש גם בערוך ערך חצב א' (ושני הפירושים עניין אחד הם). אבל בריבמ"ץ, בר"ש למשנתנו ובתוספ' לזבחים (ל"א ב' ד"ה שלא) פירשו שאחת יוצא זנב פירושו גפן שלישית בשורת השתים, כזה ⁚⁚· ומן התוספתא שלנו יוצא ברור כפירוש זה, וכן הסתייע ממנה בריבמ"ץ (פ"ז מ"ב) שכתב: והיינו דתניא בתוספתא וכמה היא מטעתה ג' כנגד ג'. ניטלה החיצונה, מצד זה נשארו ב' ומצד השני נשארו ג', (והיינו) [והא] דתנן המבריך ג' גפנים [בהברכת שתים מן השלש סגי],[15] שיבואו ב' כנגד ב' ואחת יוצא זנב.[16] ועיין גם להלן שו' 23—24 ומש"ש.

ובירושלמי (פ"ד ה"ו, כ"ט ע"ג) משמע שכן היתה צורתם של כרמי הכנעניים. אבל הרומיים היו נוהגים לנטוע את כל הכרם שתים כנגד שתים ואחת בפנים, באמצע, נגד האוירים.[17] וכן נהגו גם בשאר אילנות.[18] ואף היהודים נהגו לנטוע לפעמים את כל הכרם חמש חמש, ע"פ דרכם הם,[19] ולאו דווקא בגפנים אלא גם בשאר אילנות.[20] ועיין גירסת התוספתא בפי' הרש"ס, פ"א ע"ב.

13—14. שתים פוחת מארבע וכו'. המלה „פוחת" נשתרבבה מלמטה, ואינה בד, בכי"ע ובפי' הרש"ס הנ"ל.

14. והזנב פחות מארבע אמות וכו'. המוסגר במרובעים הושלם ע"פ כי"ע, וכ"ה בריבמ"ץ הנ"ל (והועתק גם בפי' הרש"ס, קי"ז ע"ב) וכע"ז גם בד. ובכי"ו נשמט כ"ז ע"י הדומות.

14—15. יתר על שמונה. בד ובריבמ"ץ: או יתר וכו'.

15. כנגד שתים פחות מארבע אמות יותר וכו'. וכ"ה גם בריבמ"ץ הנ"ל (אלא ששם: או יותר). אבל בד בטעות: כנגד שתים מארבע אמות עד שמנה או יתר על שמנה וכו'.

16. ועד שמונה הרי זה אינו כרם עד שיהו וכו'. וכ"ה בד ובריבמ"ץ הנ"ל. אבל בכי"ע: ועד שמונה עד שיהו שתים כנגד שתים וזנב מארבע אמות ועד שמונה. ויש כאן השמטות בט"ס.

17—18. כוורת מכוון ונוף אין מכוון וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"א): כרם שחרב וכו' נקרא כרם דל (עיין מ"ש לעיל שו' 11—12). כרם שהוא נטוע ערבוביא, אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם, ואם לאו אינו כרם וכו'. ולכאורה משמע שהברייתא כאן מפרשת את הסיפא של משנתנו. וכן הכניס הרש"ס בנוסח שלו בירושלמי (פ"ט ע"א) את הפיסקא

[15] כנ"ל להגיה ע"פ הר"ש שהולך ברגיל בעקבות הריבמ"ץ.

[16] ובקול הרמז למשנתנו כיון מדעתו לראיית הריבמ"ץ, והסכים לו הרד"ף בשושנים לדוד, אבל בח"ד חזר בו מחמת קושי בלשון התוספתא, וכבר תירצנו קושי זה בפירושנו לעיל.

[17] כזה ⁙ עיין בספרו של קולומילא de re rustica ס"ג פ"ג סי' ד'; שם רפט"ו.

[18] עיין במלתות ללשון רומי ערך quincunx.

[19] עיין בבבלי ב"ב י"ד א'. ועיין בפי' הראב"ד שהביא בשטמ"ק שם.

[20] עיין במשנת סוטה פ"ח מ"ב, ספרי שופטים פי' קצ"ה, עמ' 235, ירושלמי סוטה פ"ח, כ"ב ע"ד, ובבלי שם מ"ג ב'.

מן המשנה: כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו׳. תני הכוורת מכוון וכו׳. וכן פירשו גם הר״ש והרא״ש במשנתנו.

ברם בכי״ל, בכי״ר ובד״ו (פ״ה ה״א, כ״ט ע״ד) אין שום הפסק בין הסוגיא שלפניה ובין ברייתא זו. ובסוף ההלכה (אחרי המשא והמתן בברייתא זו) אמרו: ואיזהו כרם דל וכו׳. הרי לך שעדיין בכרם דל עסיקינן, ושנו את הברייתא שלנו על הרישא שבמשנתנו, ואף שם צריך שיהו הגפנים מכוונות.[21] וכן מוכח מן הסדר בתוספתא כאן ששנו את ההלכה בכרם מעורבב להלן שו׳ 23. ולפ״ז מוכח שברייתא זו דבוקה לשלפניה, ובכרם דל עסיקינן. אבל פשיטא שעצם הדין אינו משתנה, וההלכה שלנו שייכת בין ברישא ובין בסיפא, ולפיכך העתיקה הר״מ בפ״ז מ׳ כלאים ה״י (אחרי שפסק את ההלכות בכרם דל ובכרם מעורבב): היו העיקרים[22] מכוונין והנוף אינו מכוון הרי זה כרם. הנוף מכוון וכו׳.

19. העבו ונעשו מכוונות וכו׳. וכ״ה הסדר בד (אלא ששם בטעות: סיעתו ונעשו וכו׳), בר״מ ובירושלמי הנ״ל. אבל בכי״ע בטעות: כיצד ידוע אם מכוון וכו׳, ובסוף ההלכה: העבן (צ״ל: העבו) ונעשו מכוונות וכו׳.

20—21. אם היו כולן נוגעות בחוט וכו׳. בירושלמי הנ״ל: מביא חוט ומותח. אית תניי תני מבפנים, ואית תניי תני מבחוץ. א״ר יונה מאן דאמר מבפנים — בתוך טפח, מאן דאמר מבחוץ — צריך שיהא נוגע בהן. ובר״מ הנ״ל: מביא חוט המדה ומותח מזו לזו.

22. חריץ שנטוע כהלכתו. בד: חריץ שנטוע וכו׳. ובכי״ע: עריס שהיה לו נוטע כהילכתו וכו׳. ואין חריץ אלא כתיב אחר לעריס. וכן להלן פ״ד שו׳ 7 ושו׳ 8 (בכי״ו וד): חריץ שהעבירו וכו׳. ובכי״ע שם: עריס שהעבירו וכו׳. וכן שם שו׳ 28 (בכי״ו ובד): אילו הן פסקי חריץ, חריץ שחרב וכו׳. ובכי״ע שם: פיסקי חריס, חריס שחרב וכו׳. וכן להלן קידושין פ״א הי״א (בכי״ו ובד״ו): לכרם שמוקף גדר ולחריץ שמוקף סייג. ובכי״ע שם: ולאריס שמוקף וכו׳. ועריס הוא גדר שעירסו עליו חמש גפנים.[23]

ור׳ שמעון מוסיף על משנתנו רפ״ה שאף עריס צריך להיות נטוע כהלכתו. ועיין מ״ש להלן.

או שהיה מוקף וכו׳. הלשון מגומגמת מאד. ונראה שצ״ל: א׳ (=אלא) שהיה וכו׳, כלומר, שהיה נטוע כהלכתו, והיינו חמשה גפנים שיש ביניהן מד׳ אמות עד שמונה, אלא שהעריס היה מוקף ועגול. ולגי׳ כי״ע לעיל: עריס שהיה לו נוטע כהילכתו וכו׳, אפשר שצ״ל: עריס שהיה נטוע לא כהילכתו, והיינו זה נכנס וזה יוצא וכדומה, או שהיה וכו׳.

22—23. מוקף כשובך הזה עגול הרי זה וכו׳. להלן נגעים פ״ו ה״ג: בית העגיל (צ״ל: העגול) העשוי כשובך וכו׳. ועיין בבלי סוכה ז׳ ב׳. ובעדיות פ״ב מ״ד: ועל גנה קטנה שהיא מוקפת עריס אם יש בה כמלא בוצר וכו׳ תזרע. ובירושלמי (פ״ו ה״א, ל׳ ע״ב) מוכח שהעמידוה בגינה שאינה עגולה, אלא שאף שם אין העריס כהלכתו לגמרי, עיי״ש.

23—24. לכוין שתים כנגד שלש וכו׳. כ״ה בד ובמשנתנו רפ״ה. ופירושו שמכוין שתים כנגד שתים בשורה של השלש, וכדין שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב, וכפירוש הריבמ״ץ והר״ש, עיין מ״ש לעיל שו׳ 12. ועיין רדב״ז פ״ז מה׳ כלאים ה״ט.

21 עיין ר״מ פ״ז מה׳ כלאים סה״ח, ומ״ש לעיל שו׳ 11—12.

22 הכוורות, הקורות, עיין בעה״ש ערך כורה, עמ׳ 208, בהערות תיאודור לב״ר, סוף עמ׳ 138, ובאהצו״י שביעית, עמ׳ 3.

23 עיין במשנתנו רפ״ו ובמלא״ש שם. ואפשר שבמשנה ראשונה שנו במשנתנו רפ״ד ורפ״ה אף דין עריס. ועיין מ״ש להלן סוף שו׳ 31—32 ולהלן רפ״ד.

25. את יוסה בן גיאלי וכו'. בד: את יוסי בן גולאי וכו'. ושמא צ"ל שם: בן [ד]גולאי, והוא התנא שנזכר בברייתא ביומא ל"ט ב'.[24] ושמא צ"ל בד: בן גללאי, והוא השם גללי שבנחמיה י"ב, ל"ו.

שהוא בר ובקי וכו'. כלומר, שהוא מומחה ובקי וכו'.[25]

27. ר' שמעון אומ' כרם שנטוע וכו'. כדעתו במשנתנו פ"ה מ"ב. וטעמו מפני שאין כאן כרם, שהרי אינו יכול לחרוש בשוורים בנתים. ובפי' ר' נתן אב הישיבה (פ"ח, כ"י ביה"מ כאן, ס"ג ע"א): לקו' אלתוספה כרם שנטוע על פחות מארבע אמות או יתר משמנה אמות[26] אינו כרם.

29–30. ולשורה ארבעה טפחים. וכ"ה בד. ובכי"ע: ששה טפחים.[27] וכצ"ל לפנינו. ופירושו שאם הרחיק מעיקר הכרם ד' אמות מן הצד, מרחיק ו' טפחים מן השורה וזורע.

30. וגפנים החיצונים נראין מבנתים וכו'. כלומר, שאינן מכוונות גפנים כנגד גפנים, אלא עומדות נגד הבנתים של גפני הכרם. ובירושלמי (פ"ה סה"א, כ"ט ע"ד): שורה החיצונה שאינה מכוונת כנגד הכרתין נותנין לה עבודתה, וזורע את המותר. ולפי גירסא זו נראה שהגפנים החיצוניות היו מרוחקות מן הכרם יותר מד' אמות עד ח' אמות, ולפיכך יכול לזרוע גם בפנים במרחק ו' טפחים מן החיצוניות אם הוא רחוק ד' אמות מן השורות הפנימיות. ועיין מ"ש להלן.

30–31. כשהוא מודד מבפנים נותן לכרם ארבע אמות וכו'. ואף כאן פירושו כדלעיל בירושלמי שהמרחק בין החיצוניות ובין הפנימיות הוא יותר מד' אמות עד ח', ולפיכך זורע כל הבנתים בין ו' טפחים של החיצוניות ולפנים, ובין ד' אמות של הפנימיות ולחוץ. ובירושלמי הנ"ל המשיכו: א"ר יוסי שאם היו זורעין בתוך ששה הכל אסור, חוץ לששה, הגפנים מותרות והכרם אסור. ור' יוסי מעמידה בכרם הרגיל שכל השורות נטועות ארבע, ארבע אמות, וממילא אין בין החיצוניות והפנימיות אלא ד' אמות, ואם זרע בפנים מחוץ לששה טפחים של החיצוניות, נאסר הכרם, אבל הגפנים החיצוניות מותרות. ועיי"ש בה"ב בירושלמי.

31. ולשורה ששה טפחים. בד: ולגפנים ששה טפחים. וכן בפי' סדרי משנה לר' נתן אב הישיבה (כת"י הנ"ל בשו' 27, ס"ג ע"א): לקו' אלתוספה נותן לכרם ד' אמות ולגפנים ששה טפחים. ועיין מ"ש לעיל הערה 27.

31–32. גפן שנטועה במדריגה וכו'. כנראה שברייתא זו דבוקה לשלפניה, ופירושה שגפן הנטועה במדריגה אינה מצטרפת לכרם שבארץ, ונותנין לה עבודתה ששה טפחים. ובמשנתנו פ"ו מ"ב: ר' אליעזר אומר אף הנוטע אחת בארץ ואחת במדרגה וכו'. ופירושו (עיין בפיה"מ להר"מ, ובריבמ"ץ ובר"ש שם) שאם נטע שורה אחת בארץ ואחת במדרגה אינן

[24] עיין דק"ס שם, עמ' 110, הע' י'. אבל בהוספה שבמשנת תמיד פ"ג מ"ח ובהקבלות שבירושלמי סוכה פ"ה סה"ג, נ"ה ע"ב, ובקהלת זוטא ספ"ח הגירסא היא: ר' אלעזר (אליעזר) בן דגלאי (דלגאי).

[25] עיין מ"ש על בר, ברור, בספרי בלשון אנגלית „יוונית בא"י היהודית", עמ' 51, הערה 122. ועיין ספרי בהעלותך פי' צ"ב, עמ' 93, שו' 7.

[26] עיין בח"ד שרצה לומר שלפי התוספתא החכמים חולקים עליו אף בזה, ולא הבינותי את ההוה אמינא שלו, שהרי לעיל שו' 15 מוכח שכ"ע מודים שביתר על שמונה אינו כרם.

[27] בשנו"ס ציינתי שבכי"ע נשמט מ„ארבעה טפחים" עד „ששה טפחים" (שו' 31), וכתבתי כן לשם הקיצור. אבל קרוב יותר שבשו' 31 הגירסא הנכונה היא „ולגפנים" (במקום „ולשורה"), וממילא מסתבר יותר שנשמטה שם כל הסיפא ע"י דמיון הסוף, כלומר, מ„ששה טפחים" עד „ששה טפחים".

מצטרפות, ודינן כגפנים יחידיות.[28] ובמשנתנו הובאה הלכה זו אגב הלכה דומה בעריס, ובתוספתא (לעיל שו' 22 ואילך) הובא דין עריס אגב הלכות צירוף בכרם.

32. הזרעים והירקות שנטועין במדריגה וכו'. כלומר, אם זרעים או ירקות נטועים במדרגה אינם מצטרפים לזרעים וירקות הנטועים בארץ ונותנים להם עבודתם לפי שיעור נטיעתם במדרגה (עיין ר"מ פ"ג מה' כלאים ה"ח ולעיל פ"ב הי"ג). ועיין בירושלמי פ"ו ה"ב, ל' ע"ג: והתני שתי שורות במדרגה (בכי"ר: במדריגה אחת) וכו'. ועיין בפירוש הגר"א שם ובפי' הרש"ס שם, ק"ח ע"ב.

33. היו לו שתי שדות זו למעלה מזו וכו'. בירושלמי הנ"ל: שתי גינות זו על גבי זו וכו'. ר"מ פ"ו מה' כלאים ה"ה.

34—35. עד שמגיע לעיקר התחתונה וכו'. בירושלמי הנ"ל: זורע את העליונה עד שמגיע לאויר עשרה. וברמ"מ הנ"ל: לאויר עשרה טפחים קרוב לכרם. ופירש בפ"מ שהוא עיקר התחתונה, הוא אויר עשרה. ועיין מ"ש להלן שו' 36.

35—36. את התחתונה ואת המדריגה וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. אבל בר"מ הנ"ל וכן בש"ע יו"ד סי' רצ"ו ס"ק כ"ג השמיטו „ואת המדרגה". ואף שהסיקו בירושלמי ששיפוע המדרגה כלמעלה, זהו כלפי הארץ בלבד, אבל לא כלפי העליונה, שהרי מ"מ יש היכר אם זורע בשפוע למטה.

36. עד שמגיע לעיקר הגפנים. בירושלמי הנ"ל: א"ר יוסי לית כאן לעיקר הגפנים, אלא למטה משלשה, כהדא דתני (להלן פ"ד שו' 38, עיין מש"ש) שרשי פיאה וכו'. וכן פסק בר"מ הנ"ל. ולפ"ז עיקר הגפנים הם משלשה טפחים ולהלן. ועיין מ"ש לעיל שו' 34—35, אבל שאני הכא שהתחתונה אינה נטועה כרם, וכשזורע בה נותנים לה את כל אוירה.

37. נותנין לה עבודתה למטה. במשנתנו (פ"ה מ"ד): גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה עבודתה, וזורע את המותר. ופירשה התוספתא שזהו דוקא בנקע עמוק עשרה ורחב ארבעה, ובו נותנין לה את כל העבודה למטה. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי.

37—38. פחות מיכן נותנין לה עבודתה למעלה. בירושלמי (פ"ה ה"ד, ל' ע"א): משלשה ועד ארבעה היא מתניתא. פחות משלשה כסתום. משלשה ועד ארבעה משלים ארבעה (כלומר, את הארבעה שלמטה), וזורע[29] מיד. ופירש הרא"ש שאם הנקע פחות משלשה הרי הוא כסתום ונותנין לה את כל העבודה למעלה. ואם הוא משלשה עד ארבעה משלים למעלה עד ששה.[30] ולפיהם מפרש הירושלמי את משנתנו „נותנין לה עבודתה", היינו מצרפים את המרחק שלמטה ואת המרחק שלמעלה לששה טפחים. ועיין גם בריבמ"ץ שם. ולפי פשוטה של התוספתא, נקע שרחבו פחות מארבע אינו נקע, ודינו כסתום, ונותנין לגפן את כל עבודתה למעלה. ועיין להלן עירובין פ"א ה"ו ומש"ש.

אבל מדברי הר"מ (פ"ז מה' כלאים הכ"ג) משמע שהירושלמי הנ"ל מפרש את הסיפא של משנתנו („והבית שבכרם"), ובהכ"ד שם פסק שאם יש בנקע ד' טפחים אסור לזרוע בתוכו, ועל פיו הגיהו בח"ד ושאר המפרשים את התוספתא כאן. ברם לדברי הריבמ"ץ,

[28] ועיין ר"מ פ"ז מה' כלאים ה"ו ובתוי"ט כאן במקומו. ובס' משנה ראשונה העיר על דברי התוי"ט: „כ"ז לא נמצא כלל בספר הרמב"ם שלפנינו". ונעלם לפ"ש מעיני הרב שכן מפורש בר"מ הנ"ל.

[29] כ"ה בנוסח הרש"ס וברש"ש וברא"ש פ"ה מ"ד. ולפנינו בטעות: זרע.

[30] כן מעתיק בפי' הרש"ס, צ"ג ע"ב. וכנראה שהיה לפניו פירוש זה אף ברש"ש, עיי"ש. ועיין במלא"ש פ"ה מ"ד.

הר"ש והרא"ש הנ"ל אין צורך להגיה את נוסח ד המקויים גם ע"י כי"ו וע"י פשוטו של הירושלמי.[31]

39. זורעין בתוכו שלשה זרעונין וכו'. בכי"ע: שלשה מינין וכו'. ועיין להלן. ובמשנתנו (פ"ה מ"ג): חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ארבעה, ר' אליעזר בן יעקב אומר אם היה מפולש וכו', וזורעים בתוכו, ואם לאו הרי הוא כגת. והגת שבכרם עמוקה עשרה ורחב ארבעה ר' אליעזר אומר זורעין בתוכה וחכמים אוסרים. ומן הלשון שבסיפא כאן מוכח שבחריץ שאינו מפולש עסיקינן, ור' אליעזר לשיטתו במשנתנו.

ודרך אגב לימד אותנו ר' אליעזר שיכול ליטע בתוך החריץ מבפנים ג' זרעונים, וכמשנתנו (פ"ג סמ"ב): התלם ואמת המים שהם עמוקים טפח זורעין לתוכן שלשה זרעונין, אחד מיכן ואחד מיכן ואחד באמצע. ובריבמ"ץ שם: שהן עמוק[ים] טפח ורחבין הן כמו תלם, או טפח או יותר, זורעין בתוכו וכו', פירוש כולהו מבפנים וכו'.[32]

40. אמ' ר' ליעזר בן יעקב נראין דברי ר' ליעזר בן יעקב. וכן כנראה היתה הגירסא בפ"מ פ"ה ה"ג, עיי"ש במה"פ ד"ה מן מה. אבל בד ובכי"ע: נראין דברי ר' אליעזר. וכנראה שזו היא הגירסא הנכונה, עיין מ"ש להלן.

בחריץ מבורץ. כלומר, מפורץ ומבורז, דהיינו מפולש.[33] ור' אליעזר בן יעקב לשיטתיה במשנתנו פ"ה מ"ג. ובירושלמי שאלו על דברי ר' אליעזר בן יעקב שבמשנתנו הנ"ל: עד שיהא מבריק (=מבריץ) כדי הוא ועבודתו? מן מה דתני מודין חכמים לר' אליעזר בן יעקב בחריץ מבריק כדי הוא ועבודתו, הוי כן ר' ליעזר בן יעקב סבר מימר אפי' אינו מבריק כדי הוא ועבודתו. וכנראה שהירושלמי כיון לברייתא אחרת שהיה מפורש בה שמודים חכמים לר' אליעזר בן יעקב במבורץ בכדי הוא ועבודתו, כלומר, ד' אמות לכל צד, אבל ר' אליעזר בן יעקב בעצמו סובר שבמבורץ גרידא סגי.

41. הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים וכו'. משנתנו פ"ה מ"ה. ורבו בה הפירושים, והמרווח ביותר הוא פירוש הריבמ"ץ ע"פ הירושלמי שהעמידוה שם בזורע מסביב הגפן האמצעית. ואף ברישא כאן העיקר הוא שהירק מקדש ט"ז על ט"ז אמה (כדין קרחת הכרם שאינה פחותה מט"ז אמות) עגולות. ובכרם שיש בו ד' אמות בין גפן לגפן חוץ ממקום גזעי הגפנים (כמפורש בירושלמי), הרי יש בין הגפן האמצעית ובין השורה הרביעית יותר מט"ז אמות, ואינן מתקדשות אלא ג' שורות מכל הצדדים והשורה האמצעית, ובכולם יחד ז' שורות של ז' גפנים, כלומר, מ"ט גפנים. אבל הואיל וכשאתה מודד באלכסון מגפן האמצעית לקרנות של השורות הקיצוניות אתה מוצא יותר מט"ז אמות, הרי ארבע הגפנים שבקרנות הקיצוניות אינן נאסרות, ונמצא מקדש מ"ה גפנים. ועיין להלן.

42. או על חמש חמש. כ"ה בד ובכי"ע ובמשנתנו. ובכי"ו חסרה המלה „על" והושלמה בגליון. ואף כאן עדיין נכלל חלק מן השורה השלישית (אחרי האמצעית) בתוך ט"ז (ג' רווחים של ה' אמות ומקום הגפנים פחות מאמה), אלא שכאן נופלות עוד שמנה גפנים מן העיגול. וכבר תירץ בתיר"ט: „אפילו הכי הואיל ומטע הכרמים סתמן נטועין על ד' ד', ולמראית העין לא ישפטו בין מטע על ד' ד' למטע על ה' ה', הלכך גזרו חכמים ואמרו וכו', לעולם יקדשו מ"ה גפנים". ועיין בהשגות הראב"ד פ"ו מה' כלאים ה"ב ומ"ש במלא"ש

[31] ועיין במנחת בכורים ובעיטור בכורים, וארכבינן אתרי רכשי.

[32] וכאן נקט עמוק עשרה ורחב ד', מפני שבכרם עסיקינן, ומדברים בזרעונים שהם כלאים בכרם (עיין גי' כי"ע שהבאנו בריש שו' 29), ולפיכך אי אפשר בפחות. ומן התוספתא כאן ראיה לפירוש הריבמ"ץ שם.

[33] עיין מ"ש הרי"ן אפשטין בצופה האנגלי סדרא חדשה חי"ב, 1922, עמ' 349 ואילך, ועמ' 348.

בשם ר' יהוסף אשכנזי. ובפיה"מ להר"מ באור אחר, וכבר האריך בזה בתיר"ט שם, ועיין בפי' הרש"ס, צ"ה ע"א, פירוש חדש למשנתנו, והועתק גם במלא"ש במקומו.

43. על שש שש וכו'. וכאן כבר אי אפשר לגזור אטו נוטע על ד' ד', שהרי ההפרש נראה לעין, ולפיכך העמידו על עיקר הדין של ט"ז לכל רוח. אבל בנוטע על שמנה שמנה אינו מקדש כלל, אפילו לת"ק של ספ"ד. ועיין בתוספתא ב"מ פ"ט הי"ח.

44. תוקע בארץ וכו'. הגר"א מגיה: תוקע [יתד] בארץ וכו'. עיין לעיל שביעית פ"ב שו' 61.

45. עגולות לא מרובעות. בח"ד הגיה: מרובעות לא עגולות. וכן נראה מן הלשון של „תוקע בארץ", עיין בשביעית הנ"ל. ור"ש בן אלעזר חולק על הרישא ועל משנתנו, ואוסר ברישא מ"ט גפנים.[34]

מפני שנראות בקרן טבלה. ובד: כקרן טבלה. ובכי"ע: שנראית כקרן עגולה.[35] וכנראה שהנכון כלפנינו, והשתמשו כאן במליצה של אהל הטומאה (עיין להלן אהלות פט"ו ה"ב), ובו נידונות הקרנות כטבלה עצמה, וכהגהת בעל ח"ד לעיל. ולפי גירסת ד וכי"ו לעיל (עיין הערה 34) נראה שהכוונה היא שבחמש על חמש נראות החיצוניות כקרן טבלא, ואין לגזור בהן אטו על ד' ד'.

46—47. מפני שהוא אונס. והתוספתא מוסיפה על משנתנו (פ"ה מ"ז) את הטעם „מפני שהוא אונס". והוכיחו מכאן בירושלמי (פ"ה ה"ז, ל' ע"א) שבעומד וזורע בשדה לבן עסיקינן, ולפיכך יש כאן אונס. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' כלאים הי"ז.

47. סייעתו הרוח לפניו. וכ"ה בכי"ע. ובד: סיערתו וכו'. וכ"ה במשנתנו (פ"ה מ"ז) הנ"ל בהוצאות שלנו. והנכון כלפנינו, וכ"ה במשניות ד' נפולי, ד"ו רפ"ב, כי"מ, הוצ' לו, קויפמן, פרמה, קטעים מן הגניזה ומשניות כת"י עם פיה"מ להר"מ. וכן בספרי כי תצא פי' ר"ל עמ' 263: פרס לזרע וכו', הזורע והרוח מסערתו. יכול שאני מוציא הזורע והרוח מסייעתו ת"ל אשר תזרע. ולפ"ז דייקו המשנה והתוספתא בלשונן ונקטו ברישא הסערת הרוח באונס, ובסיפא סיוע הרוח לפניו בזדון. ועיין בפי' הריבמ"ץ ובמלא"ש למשנתנו.[36]

לפניו אסור. במשנתנו הנ"ל: לפניו. ר' עקיבא אומר אם עשבים יופך וכו'. אבל בכפר"פ (פנ"ח עמ' תשנ"ו) גרס: לפניו אסור. וכן מוכח מתוך דברי הרע"ב שגרס: לפניו אסור. כיצד יעשה וכו'. עיין במלא"ש שם.

47—48. שקיים ירקות שדה בכרם וכו'. ירושלמי פ"ה ה"ו, ל' ע"א, ונקטו בשניהם „ירקות שדה", כלומר, שעלו מאליהם.

48. ואסור לכל אדם. ירושלמי הנ"ל, ר"מ פ"ה מה' כלאים סה"ט.

אחר מכל מקום שקיים ירקות וכו'. וכן בר"מ הנ"ל: הרואה כלאים בכרם חבירו וקיימן, הרי זה הרואה אסור בהנייתן, וכל אדם מותרין בהן. וכבר העירו במהרי"ק וברדב"ז שם שמקור הר"מ הוא מן התוספתא כאן. אבל בירושלמי הנ"ל: פועל שקיים ירקות שדה בכרם אסור לו ומותר לכל אדם, ומשמע שדווקא בפועל אסור לו (עיין בהשגות הראב"ד להר"מ הנ"ל). ועיין במפרשי הר"מ הנ"ל ובפי' הרש"ס, צ"ח ע"א.

[34] המפרש ר' יונה ברנ"ג מקיים את נירסתנו, ומפרש שר"ש בן אלעזר חולק בכרם נטוע על חמש חמש, והוא סובר שאף בו מודד ט"ז אמות לכל רוח, ואין נאסרות אלא שלשים ושבע גפנים. ועל פיו פירשתי בפיה"ק.

[35] עיין במשנת כלים פי"א מ"ז; תוספתא שבת פי"ב (בד פי"ג) הי"ד ובמקבילות שבירושלמי שם (פי"ב ה"א, י"ג ע"ג) ובבלי שם מ"ז סע"א.

[36] בכפר"פ פנ"ח (ר"ר, תמ"ג ע"א) גורס: וסייעתו הרוח לאחריו מותר. סייעתו לפניו אסור. וצ"ל ברישא: וסיערתו.

49. **הלשישות והלבוצין.** בד: והלביצין. ובכי"ע: הלשישית והלבוצין. ובס' הישר לר"ת סוף סי' תכ"ו (מ"ב ע"ג): ותניא הלטושית והלבוצין וכו'. עיין מ"ש עליהם לעיל שביעית פ"ה שו' 11–12.

והברכוייר. וכ"ה בד. ובכי"ע: והבורכייר. ובס' הישר הנ"ל: והבכוייר. ובמשנת שביעית פ"ז מ"ב: והחלבצין והבוכריה (והבוכריא). ולא נתברר לי מהותו, עיין לעף פלורה ח"א עמ' 370.

והבולפסין. וכ"ה בד. ובכי"ע: והכולפסין. ובס' הישר: ואבילפסן. והנכון כלפנינו, והכוונה לבצל שוטה, (בולבסין), עיין לעיל שביעית פ"ה שו' 7 ומש"ש.

50. **והרכפה.** בד חסר. ובכי"ע: והכרפסא. ובס' הישר הנ"ל: והרכבה (צ"ל: והרכפה). והנכון כלפנינו, והיא ממיני הצובעים (צבע צהוב), ונזכרה ע"י חלבצין הנ"ל במשנת שביעית פ"ז מ"ב הנ"ל. ובפיה"מ להר"מ שם כתב שהיא נקראת בקם ובלע"ז ברזיל. וכן הוכיח לעף בפלורה ח"ג עמ' 130, והיא Reseda Luteola.

והכרכום. וכ"ה בד. ובכי"ע ובס' הישר הנ"ל נמנית להלן.[37] וכרכום כלאים בכרם, עיין ירושלמי ב"ב ספ"ט, י"ז רע"ב, ובבבלי שם קנ"ו ב' ובגליון שם ובדק"ס שם עמ' 425 הע' ד'.

והקינרס. וכ"ה בד. ובכי"ע ובס' הישר הנ"ל נמנית להלן. ועיין לעיל שביעית פ"ב שו' 45 ומש"ש, ועיין לעף פלורה ח"א עמ' 408 ועמ' 411. ובמשנתנו כאן פ"ה סמ"ח: הקינרס כלאים בכרם.[38] ועיין מ"ש להלן.

והחמיתה. וכ"ה בד. ובכי"ע: וחמיטא. ובס' הישר הנ"ל חסר. והנכון כלפנינו, והכוונה למינתא, ניניא, עיין בפיה"ג לריש עוקצין עמ' 138 ובהערות שם. ועיין לעף פלורה ח"ג עמ' 421.

והחלמית. בד בט"ס: והתלמית. ובכי"ע: והחילמית הכינרים והכרכום. ובס' הישר לר"ת הנ"ל: וההלמית והקונדס והכרכום (עיין לעיל). ובירושלמי (ברכות פ"ו סה"א, י' ע"ב; כלאים ספ"ה, ל' ע"א) בשם תני ר' הושעיה: ואלו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה (והחלמה) וכו'.[39] ובמשנתנו פ"א מ"ח: אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמית. ופי' בערוך (ערך חלם ב'): פי' בלעז מלווא (Malva) ובלשון ארמי הרני.[40] אבל הסוריים מתרגמים ἄγχουσα חלמתא, ולפ"ז הכוונה ל-Anchusa, לשון פר. עיין לעף פלורה ח"א עמ' 294 ועמ' 293.

והסיאה והאזוב וכו'. עיין לעיל שביעית פ"ה שו' 33 ומש"ש.

51. **והמלפפונות.** עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 3–4 ד"ה ובמשנתנו.

51–52. **ופול המצרי מיני זרעים הרי הן וכו'.** וכ"ה בד. ועיין מ"ש להלן שו' 52–53 בשם השגות הראב"ד. ובכי"ע: מין זרעים הרי זה כלאים וכו'. אבל בס' הישר לר"ת סוף סי' תכ"ו הנ"ל: מין זרעים הן **ואינן** כלאים בכרם.[41] ובירושלמי (פ"ח ה"ה,

[37] וכרכום כבר נזכר במקרא (שה"ש ד', י"ד) והוא crocus, saffron, ושימש אף לצביעה, עיין מ"ש להלן מע"ש פ"א שו' 47. ועיין מ"ש לעף בפלורה ח"ב, עמ' 10 ואילך.

[38] אלא שיש גורסים שם: קונדס, עיין במלא"ש ובדק"ס שם, עמ' 20, הערה כ'.

[39] עיין מ"ש להלן שו' 54 ד"ה אבל בפירוש הירושלמי.

[40] עיין שבת ל"ה ב' ובדק"ס שם, עמ' 73, הערה פ'. ועיין ערוך ערך הרני ובמאירי שבת שם.

[41] וכן העתיק בבאורי הגר"א יו"ד סי' רצ"ו (ה' כלאי הכרם) ס"ק ב' אות ז'. והוא תמוה מאד, וכיצד אפשר לומר שקישואין וכו' מין זרעים הם, ואינם כלאים אפילו מדרבנן. ועוד הרי מפורש במשנתנו ספ"ה שקינרס כלאים בכרם (עיין מ"ש לעיל הע' 38). ועיין בשנות אליהו ספ"ה. ברם ברור לי שהגר"א העתיק ע"פ שיטת הראב"ד (פ"ה מה' כלאים הי"ט שהבאנו להלן) עיי"ש (ועיין מ"ש רבינו בסי' רצ"ו, ה' כלאי זרעים, אות ט'), והוא בעצמו החליט שזו היא ט"ס, אלא ששיבשו את דבריו בדפוסים. וכ"ה אומר להלן שם: „ובתוספתא קתני בכולם הן כלאים בכרם, חוץ מאילן, וודאי שט"ס וכו' ". וצ"ל בדברי

ל"א ע"ג): ששה ספיקות הן וכו', פול מצרי בזרעים. ולפ"ז פול מצרי מקדש מספק.[42] ובח"ד פירש שמדברים כאן בפול מצרי שזרעו לירק, עיין לעיל פ"ב שו' 33 ואילך. ונראה שלגירסת ר"ת צריך להפסיק אחרי והמלפפונות, וכל המינים הללו הם ירקות שנזכרו למעלה, והם כלאים בכרם. ופול המצרי מין זרעים הו, ואינו (כצ"ל במקום: הן ואינן) כלאים בכרם. ובו גרידא אנו אומרים שאינו כלאים בכרם.

ברם לשון התוספתא שלפנינו קשה מאד, וכיצד אפשר לומר על חלמית (עיין במשנתנו פ"א מ"ח) ועל קישואין וכו' שהן מיני זרעים. ושמא נשתרבבו המלים „ופול המצרי מיני זרעים" מן הסיפא (שו' 52), וצ"ל שם: ושושנת המלך ופול המצרי (כלומר, שזרעו לזרע) מיני זרעים ואינן כלאים וכו'.[43] וכן ברמ"ם פ"ה מה' כלאים הי"ט: ופול המצרי מין זרעים הוא ואינו מקדש בכרם.[44] וכאן צ"ל: והמלפפונות הרי הן כלאים בכרם. ועיין מ"ש להלן.

ומסתבר יותר מה שפירשתי בפיה"ק ש„מין זרעים" דבוק לפול המצרי בלבד, ואעפ"י שהוא מין זרעים (כשזרעו לזרע) מ"מ הוא כלאים בכרם. ועיין מ"ש לעיל בפירוש גירסת ר"ת.

52. **האירוס והקיסום ושושנת המלך.** וכ"ה במשנתנו ספ"ה. ופירשו בירושלמי: האירוס. אירסיה.[45] הקיסוס. קיסוסא.[46] ושושנת המלך. קרינטון. ובמראה מקום בגליון ד' קרוטושין הגיהו: קרינגן, והעירו על הנוסח היוני שבס' בן סירא מ', ג' (ל"ט, י"ד) κρίνον, ובתרגום הסורי שם: שושנת מלכא.[47] ותיקון נכון הוא. וכן מעתיק בריבמ"ץ פ"ה סמ"ח: „ירושלמי וכו' ושושנת המלך קרינון, לשון יון שושנה קרינון".

52—53. **מיני זרעים ואינן כלאים בכרם.** במשנתנו הנ"ל: **וכל מיני** זרעים אינן[48] כלאים בכרם. ומוכח מלשונה שיש עוד מיני זרעים שלא נשנו כאן, וכולם אינם כלאים. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' כלאים הי"ט.[49] ברם במשנה כת"י פרמה: מין זרעים, אינן כלאים בכרם. ובקטע מן הגניזה: [ושושנת] המלך[50] מין זרעים, ואינו וכו'. והוא כלשון התוספתא כאן. וגירסא זו אפשר לפרש בשתי פנים. א'. שיש כאן נתינת טעם, למה אינם כלאים, מפני שהם מיני זרעים,[51] ומכאן שכל מיני זרעים אינם כלאים בכרם, וכגירסת רוב הספרים במשנתנו. ב'. מין זרעים, כלומר, אעפ"י שהם מין זרעים מ"מ אינם כלאים בכרם. ומכאן שכמה מיני זרעים כלאים בכרם.

רבינו: קתני בכולם אין כלאים וכו' (ובהוצ' ווילנא לא תיקנו כהונן, ועיי"ש שסירסו אף את הסדר), עיי"ש. ועיין מ"ש להלן הערה 66.

[42] עיין מ"ש להלן הע' 43 בשם הר"ש והרש"ס.

[43] ואשר לירושלמי הנ"ל, עיין בפירוש הר"ש פ"ח מ"ה ובפי' הרש"ס שם, קמ"ד ע"ב.

[44] ובכ"מ שם: בתוספתא פ"ג, ועיין גם במהרי"ק שם. וברדב"ז שם העיד שבתוספתא מפורש להפך.

[45] כלומר, ארוסא, שושן ברא, Iris, עיין פיה"ג לאהלות פ"ח מ"א, עמ' 87. ועיין מ"ש לעף בפלורה ח"ב, עמ' 2 ואילך.

[46] κισσός, Hedera Helix, והוא קיסוס החורש, צמח מטפס, שחור או לבן. ועיין סוכה פ"א מ"ד ואהלות פ"ח מ"א ובפיה"ג הנ"ל.

[47] תסמך עליו לעף במלתו של קרוים למלים שאולות מלשון יון ורומי, עמ' 540. ועיין מ"ש בפלורה שלו ח"א, עמ' 220.

[48] במשנה שבירושלמי נשמטה המלה „אינן". ובשנות אליהו ספ"ה החזיק בנוסחא זו. אבל לא מצאתי לה קיום בשום מקום.

[49] אבל עיין בפיה"מ להר"מ ערלה פ"א סמ"ו ומ"ש להלן הערה 52.

[50] אחרי מלה זו יש ריוח מטושטש, ואינו נ"ל שהיה כתוב שם „וכל".

[51] במשנת אהלות פ"ח מ"ה: חוץ מן הירקות שמנו. וכוונתה למ"א שם: האירוס והקיסוס וירקות חמור ודלעת יונית. ולפ"ז כללו אף את האירוס והקיסוס בירקות. ושמא אין כאן אלא לשון בני אדם אגב ירקות חמור ודלעת יונית (עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 16 ד"ה ובמשנתנו בשם הירושלמי).

וכן בהשגות הראב"ד פ"ה מה' כלאים הי"ט (על דברי הר"מ הנ"ל שפסק שמיני זרעים אינם כלאים בכרם): א"א נ"ל טעות הוא זה, והעיקר כך הוא, האירוס והקיסוס ושושנת המלך מין זרעים[52] ואינן כלאים בכרם, והטעם לפי שאין מקיימין מהן, ויש כמו כן במיני דשאים שאינן כלאים בכרם, לפי שאין מקיימין מהן. וכן הוא בתוספתא. וברור שרבינו גרס במשנתנו כגי' כתה"י הנ"ל. ואשר לראייתו מן התוספתא לא עמדו המפרשים ז"ל על כוונתו.

וברור שרבינו גרס כאן כגי' כי"ע (עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ה סוף שו' 9), וגרס (שו' 51—52): מין זרעים הרי זה כלאים בכרם וכו' ושושנת המלך מין זרעים ו א י נ ן כלאים בכרם וכו' מין דשאין הרי הן כלאים בכרם וכו' מיני דשאים ו א י נ ן (כגי' כי"ע, ר"ת והירושלמי) כלאים בכרם. הרי לך ברור מן התוספתא שהמלים „מין זרעים" אינן נתינת טעם למה אינן כלאים, אלא שיש מיני זרעים ומיני דשאים שאינם כלאים, אבל כמה מהם הם כלאים.

ובר"ן חולין ריש פרק ראשית הגז ד"ה וכר"י בן בתירא: לאפוקי שאר זרעוני גינה שאין נאכלין, דומיא דקנבוס ולוף,[53] שאינן כלאים בכרם, כדתניא בתוספתא הארוס והקסוס ושושנת המלך מין זרעים ואינן כלאים בכרם וכו'. ומוכח שהוא סובר שזרעוני גינה שאינם נאכלים אינם כלאים מדאורייתא אבל הן אסורין מדרבנן, כמפורש ברמב"ן (חולין פ"ב ב').

ובמנחות (ט"ו ב'): קנבוס[54] ולוף אסרה תורה, שאר זרעים מדרבנן הוא דאסירי. ופירש הרב ר' חיים כהן (לפי תוספ' ר' פרץ, עיין בשטמ"ק שם) שהכוונה היא, מדרבנן הוא אסירי, בתמיה, והרי הכל הוא מדאורייתא. ויש שפירשו שהכוונה לזרעים הנאכלים (ודלא כפירוש הרמב"ן והר"ן הנ"ל) ואסורין מדרבנן, אבל תבואה אסורה מדאורייתא, שהרי מפורש בכ"מ שתבואה אוסרת בכרם.[55] ובשו"ת הראב"ן (ריש סי' נ"ג) מביא קושיית חתנו ר' שמואל (בר' נטרונאי) על סוגיית מנחות הנ"ל שאמרו שם: שאר מינין[56] מדרבנן אסורין וכו', והרי מוכח מכמה מקומות שגם תבואה אוסרת.[57] והשיב לו: „ובינותי בספרים, ועיינתי במשנת כלאים ובתוספתא ומצאתי כי מיני זרעים אינן אסורין בכרם זולתי קנבוס ולוף". כלומר, מיני זרעים גרידא אינם אוסרין, אבל לא תבואה. ומכאן משמע ששאר זרעים לכל הפחות אסורים מדרבנן, כמפורש בבבלי הנ"ל.

ובס' הישר לר"ת סי' תכ"ה, מ"ב ע"א, פירש שזרעים הנאכלים גרידא אסורים מדרבנן (חוץ מה' מיני תבואה ולוף וקנבוס שהם אסורים מדאורייתא), אבל זרעים שאין מקיימין כמותם מותרים אף מדרבנן, כמפורש במשנתנו הנ"ל, והוסיף: „וכן מצינו בתוספתא ר' מאיר משום רבו". ונראה שצ"ל: „האיר' קשום (=קסוס) וכו'".

[52] ועיין במהרי"ק שם. ועיין בר"מ לעיל שם ה"ג וה"ו ובהשגות וברדב"ז שם. ועיין מאירי קידושין, עמ' 199, ומ"ש בס' השלמה לברכות, עמ' 17.

[53] הוא לשון הרמב"ן חולין פ"ב ב', עיין להלן.

[54] עיין במשנתנו כאן ספ"ה, מהלוקת ר' טרפון וחכמים.

[55] ועיין באור חדש ונחמד לגמרא שם בשנות אליהו כאן פ"ז מ"ז, אבל הוא מיוסד על ההנחה שאף בזרוע מעיקרא אין הגפנים נאסרות בהשרשה (עיי"ש), והוא בניגוד לשיטת כמה מן הראשונים. ועיין מה שהאריך בס' שונה הלכות על בה"ג, ל"ד ע"א ואילך.

[56] כן היתה נירסתו בגמרא שם, עיין בהערת הר"ש אלבק במקומו.

[57] בריא"ז (לפי ס' מעט דבש הוצ' ששון, עמ' ל"ו, ושלטה"ג קידושין ספ"א): ויש מגדולי החכמים שאומרי' שחמשת מיני תבואה אינן אסורין עם החרצן משום כלאי הכרם אלא מדברי סופרים ואפילו בארץ, וקנבס ולוף אסורין עם החרצן מן התורה כמו מחמשת מיני תבואה, כמו שמבואר בפרק הקומץ, וכן ביאר שם מז"ה. והדברים מגומגמים מאד, ויש כאן סתירה מיניה וביה. ועיין בהגהות ר"א שיף לס' יראים השלם סי' שפ"ט, עמ' 410, הע' ה'. ופירושו רחוק מאד. ושמא צ"ל בריא"ז: שאומרי' [שחוץ] מחמשת מיני תבואה וכו', כלומר, זרעים שאינם מחמשת מיני תבואה.

ונראה מדברי הראב״ן ור״ת שלא מצאו שום חילוק בין לשון המשנה והתוספתא בבבא זו, וכן נראה מדברי הריבמ״ץ והר״ש (פ״ה מ״ח) שהביאו את התוספתא ולא פירשוה.

53. מיני דשאים הן כלאים. בד: מיני דשאים הרי הן מיני כלאים, ובכי״ע: מין דשאין הרי הן כלאים בכרם. וכ״ה ברמב״ן ור״ן חולין ס׳ רע״א וכר״ן שם פ״ג סוף סי׳ תשפ״ג. ואין דברי ר׳ דוסתאי דבוקים לרישא.

54–53. החשיפה והאיטן והגמי וכו׳. וכ״ה בד. ובכי״ע: השיפה והאיטם והגמי וכו׳. ובס׳ הישר לר״ת סוף סי׳ תכ״ו (מ״ב ע״ג): הטופה והאירוס והגמי וכו׳. ובס׳ האגור לר״ש ג׳מע ערך אטן (סה״י לכבוד גרעץ עמ׳ 20): בתוס׳ כלאים פ״ג השוכה[58] והאוטן והגמי וכו׳. ובירושלמי ספ״ה, ל׳ ע״א: השיפה והחיטין[59] והגמי.

והנה שיפה, חשיפה, ידועה, והיא Typha angustata,[60] והיא מצויה על יד המים בכל א״י, וגדילה באחו, כמבואר בתוספתא כאן, ועושין ממנה מחצלות, עיין עה״ש ערך שף ריש עמ׳ 129.

ואשר לאיטן, חיטן, נתבאר בפיה״ג (כלים פ״ט מ״ח): איכא דאמ׳ שיפה וכו׳, פי׳ אלאשל בטיית וחיטאני בלישנא דרבנן, כדאמרינן (סוכה ט״ז א׳ ועוד) של חשיפה ושל גמי ופירושן איטני וכו׳. ועיין בהערות הרי״ן אפשטין לפיה״ג שם עמ׳ 18. ומן התוספתא כאן משמע שאיטן אינו חשיפה ממש. ובתשה״ג קאססעל (ברלין תר״ח), ל״ט ע״ב: של שבצבוץ[61] חיטאני, ושמן בלשון ערב אסל. ולפ״ז נראה שאף כאן הכוונה לשבצבוץ, שבטבט, Equisetum,[62] ואף הוא גדל באחו (באפר). ובבבלי יומא (ע״ח ב׳): רב יהודה נפיק בדהיטני.[63] ופירש״י מין שעם. וגמי הוא קנה רך, שמשתמשים בו אף לקשירה, ולדעת הגאונים הוא אורבני, עיין בפיה״ג הנ״ל עמ׳ 18 ועמ׳ 19. ועיין מ״ש להלן בסמוך.

54. מיני דשאים הרי הן כלאים בכרם. וכ״ה בד, וכן היה אף לפני הרמב״ן והר״ן.[64] אבל בכי״ע: מיני דשאין ואינן כלאים בכרם. ובס׳ הישר לר״ת סוף סי׳ תכ״ו הנ״ל: אינן (צ״ל: מיני) דשאים ואינן כלאים בכרם. וכן בהשגות הראב״ד פ״ה מה׳ כלאים הי״ס: ויש כמו כן במיני דשאים שאינן כלאים בכרם, לפי שאין מקיימין מהן. וכן הוא בתוספתא. ולפי גירסת כי״ו וד הרי לא נזכר כלל בתוספתא שמיני דשאים אינם כלאים בכרם. ועיין מ״ש לעיל שו׳ 52–53 ד״ה וברור.

נמצאנו למדים ששתי הגירסאות מקויימות ומאושרות, ויש להן על מה לסמוך. ונראה שאף כאן נשרדו לנו בשתי הגירסאות מסורות שונות בין הבבלי והירושלמי (עיין לפ״ש מ״ש במבוא לתס״ר ח״ד עמ׳ י״ג), וגירסת כי״ו וד היא לפי מסורת הבבלי. וכן שנינו בעירובין (ל״ד ב׳): ותניא אידך הקנים והקידן והאורבנין מין ירק הן, והן כלאים בכרם. וברור שיש לפנינו מעין ברייתא שלנו. ולהלן נראה שקנים בברייתא זו הם קנים רכים, ואורבנין הם גמי (עיין מ״ש לעיל סוף שו׳ 53–54), והם כלאים בכרם לשיטת הבבלי. ובבבלי שם מקשה מברייתא זו על הברייתא שלהלן שמנו בה קנים בין מיני אילן שאינם כלאים, עיין מ״ש להלן שו׳ 55.

[58] כ״ה בכ״י קנטבריא, עיין הערת המו״ל. וצ״ל: השופה.

[59] בכי״ר: והחיטון: ובנוסח הרש״ס, ק״א ע״ב: והחילת, והוא תיקון הרב בעצמו ע״פ הבבלי סוכה כ׳ א׳, עיי״ש בפירושו, והשוה רש״י סוכה שם סד״ה גמי.

[60] עיין מ״ש לעף בפלורה ח״א, עמ׳ 579 ואילך, ובמגדיר לצמחי א״י, עמ׳ 5, ציור 95.

[61] ע״ז ע״ה א׳, עיין דק״ס שם, עמ׳ 147, הע׳ ב׳. וכ״ה בתשה״ג גיאוניקה, הוצ׳ הר״ל גינצבורג ח״ב, עמ׳ 239: שבצבין.

[62] עיין מ״ש לעף הנ״ל, עמ׳ 2 ואילך, ובמגדיר הנ״ל ציור 94.

[63] בכ״י ב׳ ועוד: ברחיטני, עיין דק״ס שם, עמ׳ 252, סוף הע׳ ט׳.

[64] עיין להלן הע׳ 67. ובס׳ האגור הנ״ל לא הביא את סיום הברייתא.

אבל בירושלמי כאן ספ"ה בכל הנוסחאות:[65] מין דשאים ואינן כלאים בכרם. והמפרשים הגיהו את הירושלמי ע"פ התוספתא[66] בנוסח ד. ברם ברמב"ן חולין הנ"ל (לעיל שו' 53): אלא ר' דוסתאי בר' יהודה יחידאה, ופליגי רבנן עליה, והכי נמי משמע בהדיא בירושלמי. וכ"ה גם בר"ן הנ"ל. הרי לך ברור שגרסו בירושלמי: ואינן כלאים בכרם.[67] ולא עוד אלא שכן משמע אף מסוגיית הירושלמי עצמו, אלא שכל המפרשים פירשו אחרת לפי גירסתנו. וכן הוא שם: והתני ר' הושעיה אילו הן מיני דשאים הקונרס והחלמה וכו'. וסבר הירושלמי שר' הושעי' שנה כן לעניין כלאים, כלומר, שהמינים הללו אף הם דשאים שאינם כלאים בכרם, וזה לא יתכן, שהרי בקינרס שנינו בפירוש במשנתנו ספ"ה שהוא כלאים בכרם. וכן אמרו לעיל שו' 50 שחלמית היא כלאים בכרם.[68] ותירץ הירושלמי: תמן לברכה וכאן לכלאים. כלומר, עיקר דברי ר' הושעיה נאמרו לעניין ברכה, שעל כל המינים הללו מברך בורא מיני דשאים (ולא בורא פרי אדמה). וכן מפורש בירושלמי ברכות (פ"ו סה"א, י' ע"ב): קורא וכו' תני (אולי צ"ל: אמר) ר' הושעיה[69] בורא מיני דשאים. מתניתא דר' אושעיא פליגא עלוי,[70] ואילו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה וכו'. ולפי תירוץ הירושלמי לא שנה ר' הושעיה כלל את הברייתא לעניין כלאים, ויש מהם שהם כלאים בכרם, כגון הקינרס והחלמה, ויש מהם שאינם כלאים, כגון האטד.

ברם מדברי הר"מ פ"ה מה' כלאים הי"ט משמע שגרס בירושלמי כמו בתוספתא בכי"ו וד כאן: הרי הן כלאים. וכן משמע מדברי התוספות ברכות מ' א' ד"ה איתיה, ופירשו כפירוש המפרשים בירושלמי.

55. הקנים והחגין והוורד וכו'. וכ"ה בכי"ע (אצל צוק' בטעות: והזורד). ובד: הקנים והחבין וכו'. ובס' האגור להר"ש ג'מע הנ"ל (עמ' 20): ובתוספתא כלאים והקנים והתגין (צ"ל: והחגין) והוורד והאטדין וכו'. ובס' הישר לר"ת סוף סי' תכ"ו הנ"ל: הקנים והפגין (צ"ל: והחגין) והאיטדן (צ"ל: והאטדין). „והוורד" חסר שם. ובכפר"פ פמ"ח (עמ' תרס"ג, ד"ר תכ"א ע"ב): עוד הביא ז"ל ראיה מהתוספות מסכת כלאים פ"ג הקנים והחגין והורד והאטדים וכו'. ובירושלמי ספ"ה: הקנים והאגין (בנוסח הרש"ס: וההיגין) והוורד (בכי"ר: והוירד) והאטדין וכו'.

והנה חגין, אגין, הם הגין, מיני קוצים, והם אילנות (בניגוד להיזמי) עיין לעיל פ"א שו' 31 ושו' 30. ואשר לוורד הרי שנינו בבבלי (עירובין ל"ד ב'): דתניא הקנים והאורדין[71] והאטדין וההגין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם. וברור שצ"ל שם: והאזרדין[72] במקום:

[65] לרבות אף כי"ר ונוסח הרש"ס.

[66] בבאורי הגר"א יו"ד סי' רצ"ו (ה' כלאי הכרם) ס"ק ב' אות ז' מעתיק בשם התוספתא כאן: ואינן כלאים בכרם. אבל בבאורו לירושלמי מגיה בירושלמי: הן כלאים בכרם. וכבר אמרנו לעיל (הע' 41) שהגר"א בעצמו אומר עלידה שהיא ט"ס. ועיין בבאוריו לאו"ח ריש סי' ר"ג, ואף משם משמע שפירש את הירושלמי ע"פ באורו בירושלמי במקומו.

[67] ובתוספתא כאן גרס כגי' ד וכי"ו, ופירש שהכל הוא מדברי ר' דוסתאי בר' יהודה, והוא הרי סובר שמיני דשאים הם כלאים בכרם.

[68] אבל מאטד לא הקשו כלל, שהרי בין אם הוא אילן ובין אם הוא דשא אינו כלאים בכרם לשיטת הירושלמי. ואף לפי פירוש המפרשים בירושלמי, אין סתירה לגירסתנו, והקושיא היא מאטד על אטד, שמנו אותו בין האילנות ולא בין הדשאים.

[69] כ"ה בכי"ר. ולפנינו בטעות: ר' יהושע.

[70] כלומר, חולקת על ר' הושעיה עצמו, שהרי קור אינו דומה לקינרס וחביריו, ומשמע שאינו דשא. ועיין מ"ש על סיגנון זה בירושלמי כפשוטו, עמ' 32 ועמ' 440. ועיין מ"ש הר"ח אלבק בספרו מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 30.

[71] כ"ה בכי"מ. ובכי' אוקספורד ובכל הדפוסים הישנים: והעזרדין (והעחרדין), עיין דק"ס שם, עמ' 128, הערה צ'. אבל במאירי שם, עמ' 49: והורדים.

[72] עיין הערה 71.

והאורדין. והם אזרדין הם עוזרדין שבגמרא שם. וכן בתשה"ג הרכבי סי' כ"ז (אוה"ג שבת עמ' 96): „עוזרדין. וכן פירושו בלשון ארמי קני דורדתא וכו', הקנים הרכים הנוחים להשבר נקראין אלבנטי, והן שאינן אוזרדין, וכירק הן חשובין. והקשים מאד נקראין זרדתא ונקראין אוזרדין, וכעץ הן חשובין. ודע כי יש שונין אזורדין ויש ששונין זרדין וזה הוא הלשון המדוקדק". [73] ולפ"ז ברור שצ"ל כאן: והזורד, [74] והוא מין מיוחד של קנה קשה. וסתם קנה, וכן קנה זרד, הם אילנות. אבל קנה רך הוא ירק, וכלאים בכרם, עיין בבבלי שם ומ"ש לעיל שו' 54 סד"ה נמצאנו.

56. כל המוציא עליו מעיקרו וכו'. בד חסרה המלה „עליו" בטעות. ובכי"ע: כל המוציא עליו (מין ירק) מעיקרו הרי זה מין ירק וכו'. ובאגור לר"ש ג'מע ובס' הישר לר"ת הנ"ל: זה הכלל כל שמוציא עלין [75] מעיקרו וכו' . וכן ברמ"מ פ"ה מה' כלאים ה"ו: זה הכלל כל המוציא עלין מעיקרו וכו'. ובמאירי עירובין ל"ד ב': ומכל מקום כלל אמרו כל המוציא עלים מעיקרו הרי זה ירק וכו'. ועיין בלשונו בברכות מ"ג (149 ע"ב), ושם העתיק מן הגאונים, עיין להלן.

ועיין בה"ג ברכות פ"ו, ד"ו, ח' ע"ד, ד"ב עמ' 72, אוה"ג ברכות II עמ' 62 ובהערות שם. ועיין אשכול הוצ' ר"ש אלבק ח"א 119.

ועיין בה"ג ד"ו, ז' ע"ב, ד"ב עמ' 56, אוה"ג הנ"ל עמ' 91 ובהערות שם, פר"ח באוה"ג הנ"ל עמ' 48 ובהערה ז' שם. ויש להוסיף גם אהל מועד ח"א ק"ב סע"א: והביא רבינו חננאל זאת החוס' בפירושו. ועיין טור או"ח סי' ר"ג. ובמפרשים לברכות הביאה בתוספ' ר' יהודה מ' א' (כ"ו ע"ד) ד"ה כל, תוספ' הרא"ש שם (כ"ה סע"ד), רא"ש שם פ"ו סי' כ"ג. וכן נעתקה התוספתא בשכל טוב שמות י' ה' עמ' 60, באשכול ח"א, הוצ' הר"ש אלבק עמ' 116, ברוקח סי' שמ"א, בספר עץ החיים (בסה"י לשטיינשניידר עמ' 194), באבודרהם ה' ברכות ריש שער ד', בס' אדם לרבינו ירוחם, נתיב ט"ז ח"ג, בכל בו ברכת הפירות סי' כ"ד, בארחות חיים ח"א ה' ברכות סי' כ"ו, ל"ח ע"ד, במנוה"מ ח"ג עמ' 450 והראשונים שהביא לוין באוה"ג I שציינתי לעיל, וכולם הביאו את התוספתא לעניין ברכת האדמה ובורא פרי העץ.

ובאו"ז ח"א סי' קע"ב, כ"ח ע"ג: תניא בתוספתא כל שמוציא עליו מעיקרו, פי' מן השורש וכו', וכן כתב באלפס (אינוברי"ף שלפנינו), וכן כתב מורי רבינו יהודה בר' יצחק, ואני חפשתי בשתי תוספתות של ברכות ולא מצאתי, אך בתוספתא דכלאים ס"פ איזהו קרחת הכרם תניא זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה"ז אילן. ועיין רא"ה ברכות עמ' קכ"א וכפר"פ פנ"ו עמ' תשל"ט.

וכמה מן הראשונים הנ"ל (עיין אהצר"י עמ' 43 ואילך) הביאו אף את הירושלמי כאן ספ"ה: תני ר' חיננא בר פפא את שהוא עולה מגזעו מין אילן משרשיו מין ירק. ובספרי בלשון אנגלית ההיליניזמוס בא"י היהודית (עמ' 180 ואילך) הבאתי שהגדרה מדעית זו היתה רווחת אף אצל אומות העולם.

57. החצב ר' ישמעאל אומ' וכו'. בכי"ע: ר' שמעון אומ' וכו'. ובס' הישר לר"ת סי' תכ"ו, מ"ב ע"ג: החצוב ר"ס (צ"ל: ר"ש) אומר כלאים וחכמים אומרים אינן כלאים. חצב הוא urginea maritima, כלומר, בצל הים, והוא מצוי מאד בא"י. והאכרים נוהגים

[73] ופירשו שלא כרש"י. ועיין ברשב"א ובריטב"א שם בשם יש שפירשו.

[74] במקום הוורד, והרי כן נשתבש אף במאירי הנ"ל (לעיל הערה 71). ועיין מ"ש לעף בפלורה ח"א, עמ' 669, והוא סמך על טעות הדפוס שבהוצ' צוקרמנדל: והוורד. אבל טעות דפוס זו היא במקרה נירסא נכונה. ועיי"ש שהביא אף את תשה"ג הרכבי הנ"ל.

[75] בס' הישר: המוציא עליך.

לתחם בו את שדותיהם, וכן רגילים הגוים לנטוע בו יחור של תאנה כדי למהר את השרשתו, והוא מאכל צבאים,[76] וכ"ז מתאים למסורת חז"ל בטיב צמח זה.[77]

57—58. **וחכמים אומ' אין כלאים.** עיין במשנתנו פ"א מ"ח, והיא אף כחכמים כאן, שהרי לעניין הרכבה הרי אף אילן באילן אסור. וכן בס' הישר הנ"ל: „בכלאי הכרם קמיפלגי", כלומר, אבל לא בהרכבה, עיי"ש.

58. **כשות ר' טרפון אומ' אין כלאים.** בבבלי שבת קל"ט א', ובנוסח הרש"ס גם בירושלמי כאן ספ"ה (ק"א סע"ב): אין כלאים בכרם. ולעיל פ"א שו' 30 אמרו שאין מרכיבין כשות על גבי האיזמא, מפני שהוא ירק בירק, ועיי"ש גם בשו' 31 ומש"ש. וכבר הבאנו שם את פירוש רב האי שכשות (cuscuta) הן כמין חוטין ירקרקין שעיקרן בארץ ופרין על הקוצין וכו', ור' טרפון חשיב לכשות כאילן לעניין כלאי הכרם. אבל בהרכבה אף הוא מודה, כמו שכתבנו לעיל.

וחכמ' אומ' כלאים. כפשוטן של הברייתות לעיל פ"א הי"א והי"ב, ודינם כירקות שגדלים משרשיהם, עיין היטב בבבלי עירובין כ"ח ב'.

58—59. **אמ' ר' טרפון אם כלאים בכרם וכו'.** בכי"ע: אמ' להם אם כלאים וכו'. ותשובת ר' טרפון איננה בבבלי ובירושלמי נוסח הרש"ס הנ"ל. ומלשון התוספתא משמע שהחכמים סוברים שכשות אינה כלאים בזרעים, שהרי אין משיבין את האדם אלא כמדותיו (עיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 158). ועיין במשניות שמנו בירושלמי עירובין פ"ט ה"ד, כ"ה ע"ד, וחגיגה פ"ג ה"ד, ע"ט ע"ג. ועיין מ"ש להלן בסמוך ד"ה וכן מנו.

60. **צלף בית שמיי אומ' כלאים בכרם.** וכ"ה בבבלי ברכות ל"ו א'. ובד, בכי"ע ובכפר"פ פנ"ד סוף עמ' תשכ"ו חסרה המלה „בכרם". והכוונה אחת, שהרי בכרם אנן קיימין כאן. ובירושלמי[78] מוסיף: ואינו כלאים בזרעים. וזהו כשיטת החכמים לעיל בכשות. ובפאת השלחן (סי' י"ג ס"ק י' אות י"ג) הגיה בירושלמי: וכלאים בזרעים, וזהו נגד כל הנוסחאות כאן ומעשרות הנ"ל (בהע' 78).

והנה מהות הצלף נתברר ע"י החכמים למעלה מכל ספק,[79] והוא Capparis spinosa. וכל הפרטים שמנו חז"ל בו ובפירותיו כלולים בצמח הנ"ל. וכבר פירש בה"ג (ברכות פ"ו ד"ו, ז' רע"ג. ועיין בד"ב ריש עמ' 57): צלף פארי מעצו ופארי משרשיו ומשום הכין (ד)מספק, דדאמי לאילן ודמי לירק.[80] וכבר אמרו בירושלמי (פ"ח ה"ה, ל"א ע"ג): ששה ספיקות הן. הצלף באילן כבית שמאי, וכן מוכח מן הסיפא כאן, כמו שהסיקו בבבלי ברכות הנ"ל.

וכן מנו אותו חכמי אומות העולם לצמח שהוא ממוצע בין אילן לירק.[81] ודרכו לגדול מאליו במקום טרשין,[82] ורובו בא מן ההפקר.[83] ולפ"ז אפשר שאף ב"ש לא גזרו בו משום כלאי

[76] עיין על כ"ז מ"ש לעף בפלורה ח"ב, עמ' 190 ואילך.

[77] עיין ירושלמי פאה פ"ב ה"א, ט"ז ע"ד; בבלי ב"ב נ"ו א'. ומסרו שם שבו תיחם יהושע את הארץ. ובמשנתנו פ"א מ"ח מבואר שהיו נוטעין בו יחור של תאנה. וכן שמש כמאכל לצבאים, עיין להלן שבת פי"ד (בר פט"ו) רה"ח ובמקבילות.

[78] כאן ספ"ה, ל' ע"א; מעשרות ספ"ד, נ"א ע"ג.

[79] עיין מ"ש לעף בפלורה ח"א, עמ' 322 ואילך; רובינוביץ (הראובני) בקדם ויהדות ירושלים תרפ"ד ח"א, מאמר י"ד, עמ' 1 ואילך.

[80] ועיי"ש בר"ו, ז' ע"ב, ובר"ב, עמ' 56, ומ"ש לעף הנ"ל, עמ' 327 בהערה. אבל בקטע מן הגניזה שהוציא לוי (בונן 1937), עמ' 25, חסרות המלים „אמרי אין צלף איכסא".

[81] תיאופרסטוס, תולדות הצמחים ס"א ספ"ג. ועיין מ"ש לעף הנ"ל, עמ' 327.

[82] עיין מ"ש רובינוביץ הנ"ל (לעיל הע' 79) ולעף הנ"ל, עמ' 322. ועיין מ"ש תיאופרסטוס הנ"ל ס"ג פ"ב סוף סי' א'.

[83] משנה ריש דמאי: והנצפה. ועיין בירושלמי שם.

זרעים, הואיל וכלאי זרעים (שלא במפולת יד) הן רק מדרבנן לשיטת כמה מן הראשונים, משום מראית העין,[84] וצלף הרי נראה כאילן, ואין דרכו להזרע ולהנטע, ולפיכך לא גזרו על הספק. ושמא הוא הטעם אף בכשות לחכמים,[85] הואיל והיא גדלה על הקוצים, ונראית כאילן, לא גזרו עליה בכלאי זרעים, אבל בכלאי הכרם אסור משום ספק.

60—61. ובית הלל או' אין כלאים. ולשיטתם הוא אילן וודאי. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' כלאים ה"כ. ועיין ירושלמי מעשרות ספ"ד ור"מ פ"א מה' מע"ש ה"ז, בהשגות שם ובנו"כ הר"מ שם.

61. שחייב בערלה. כלומר, גם ב"ש מחייבים אותו בערלה, מפני שהוא ספק אילן, כמו שפירשו בבבלי ברכות ל"ו סע"א, ועיין מ"ש לעיל.

פ"ד

1. התקינו שיהו מרחיקין וכו'. במשנתנו (פ"ד מ"ג): ר' יהודה אומר אין זה אלא גדר הכרם. ואיזה הוא מחול הכרם? בין שני כרמים. ואיזהו גדר? שהוא גבוה עשרה טפחים, וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה. מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחבירו וכו'. ובפיה"מ להר"מ שם: ומה שאמר איזהו גדר, ר"ל הגדר המפריש בין הכרם לזולתו, עד שיוכל לזרוע הזרע מצד גדר זה מכאן, והכרם מצד אחר, שהגדר יפריש ביניהן, אבל אמרו בגמרא רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהוא מרחיקין ד' אמות מעיקרי הגפנים לגדר. ומכאן שפירש את הברייתא שלנו כפשוטה, שהתקינו שיהא מרחיקין את הגפנים ד' אמות מן הגדר, כדי שיכול לזרוע בסמוך לגדר מאחריו. וכבר הרעישו עליו האחרונים, שלא תתכן חומרא כזאת, שהרי לפי פשוטן של המשניות אין מי שיחלוק שגדר מפסיק, ומותר לזרוע ולנטוע בסמוך לו. אבל אין התמיה כ"כ גדולה, וכנראה שרבינו נמשך בילדותו אחרי הר"י מיגש (כדרכו), והוא סובר שגם מגדר צריך להרחיק, עיין בפירושו לב"ב י"ח א' לפי שטמ"ק שם ד"ה ת"ש, ועיין מ"ש לעיל פ"ב שו' 57 ופ"ג שו' 6.

ומדברי הר"מ ספ"ז מה' כלאים מוכח שחזר בו ופירש את הברייתא שלנו בגפנים שאין להן דין כרם (כגון שאין נטועות כהלכתן) המוקפות גדר, שמן הדין מרחיק מהן ששה טפחים וזורע כהלכות גפן יחידית, אבל ר"ג ובית דינו תקנו שלכתחילה לא יזרע בתוך ההיקף, אלא אם כן הרחיק ד' אמות, עיי"ש במהרי"ק ובכ"מ. ועל פי הכ"מ פירש בח"ד. ועיין מ"ש להלן.

ובעיטור בכורים כתב: „ויש לפרש ג"כ כוונת התוספתא דתיקן ר"ג שיהו מרחיקין ד' אמות מן הגדר שלא יהא כעריס, אף שלא הניח את הענפים על הגדר, וזהו דחוק". ברם אין זה דחוק כלל, שהרי כן היא דעת ר' יוחנן בן נורי במשנתנו פ"ו מ"א, לפי פירוש הר"מ בפיה"מ ור' יהוסף אשכנזי.[2] ותיקנו ר"ג ובית דינו להחמיר כדבריו. ולפי פירוש זה סובר ר' יוחנן בן נורי שמחול חמש גפנים הן ד' אמות, ונמצא שיש כאן קשר בין ברייתא זו והברייתא שלהלן. ולעיל פ"ג הערה 23 שערנו שבמשנה שלפני התוספתא נשנה אף דין עריס בפ"ד של משנתנו, והתוספתא חוזרת כאן לפרש את דיני הגדר והמחיצה שעסקה בהם בריש פ"ג. ועיין להלן.

2. גבוהה עשרה ורחבה ארבעה ביטל וכו'. בכפר"פ פנ"ח (עמ' תשנ"ה ועמ' תשנ"ח) פירש את הברייתא לעניין הפסק, כלומר, שהמחיצה מבטלת את עבודת הכרם,

[84] עיין מ"ש לעיל פ"ב שו' 1 סד"ה הרוצה.
[85] עיין מ"ש לעיל שורה 58—59.
[1] קאלו פי אלתלמוד. והכוונה לתוספתא, עיין להלן הע' 25 והע' 38.
[2] עיין במלא"ש שם. ואין מן הירושלמי בסוגייא שם סתירה לפירוש זה, עיי"ש.

ומותר לזרוע מצד השני בסמוך לה. וכן פירש את ה„גדר" של משנתנו (פ"ד מ"ג), והוא ע"פ פיה"מ להר"מ שם. ואף בח"ד כאן פירש את התוספתא לעניין הפסק, אלא שלדעתו „ורחבה ארבעה" כוונתו להמשך הגדר.[3] וכן פירש גם הרש"ס, כפי שיוצא מפירושו לשו' 32 להלן (עיי"ש קס"ז רע"א). ועיין מ"ש לעיל פ"ב שו' 57.

ובמשנתנו (פ"ד מ"ג) הנ"ל: איזהו גדר, שהוא גבוה עשרה טפחים. וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה. ובפירוש הרא"ש שם (פי שנים, כ"ה ע"א): „פי' איזהו גדר שצריך לו ד' אמות לדושא (בבלי עירובין צ"ג א'). ואגב גדר מפרש חריץ כמה שיעורו לסמוך לו מצד אחר. ובתר הכי (כלומר, במ"ד שם) קאמר דמותר לסמוך לגדר וכו'".[4] הרי לך שהוא פירש שמשנתנו שם מפרשת את גדר הכרם העושה מחול הכרם (גדר שצריך לו ד' אמות לדושא). וגדר כזה צריך להיות רחב ארבעה טפחים,[5] והוא מבטל ד' אמות בצדו הפנימי (עיין עירובין הנ"ל), ואסור לזרוע אם אין י"ב אמה בין הגדר לגפנים (כלומר, אם אין ד' אמות בין עבודת הכרם ובין שטח הדושא), כדין מחול הכרם. וכן משמע בר"מ פ"ז מה' כלאים הי"ד. וברדב"ז שם פירש מדעתו את משנתנו הנ"ל כפירוש הרא"ש הנ"ל. ובמהרי"ק ובכ"מ שם ציינו לתוספתא שלנו. ועיין להלן שו' 31 ומש"ש.

3—4. עמוקה עשרה ורחבה ארבעה וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: גבוה עשרה וכו'. וכן בר"מ ספ"ז מה' כלאים: וכן גפן יחידית שהיתה מוקפת גדר גבוה עשרה ורחב ארבעה לא יזרע בכל המחיצה, ואע"פ שהרחיק ששה. ובכ"מ שם: תוספתא פרק ד' העושה מחיצה לגפן עמוקה (כגי' ד וכי"ו) עשרה ורחבה ארבעה ביטל ששה טפחים שבגפן. העושה מחיצה לגפן גבוהה עשרה ואינה רחבה ארבעה לא ביטל ששה טפחים שבגפן. ומרן צירף את הברייתא שלנו כאן לסוף ה"ט (שו' 32—33) שלהלן, עיין מש"ש. וכן משמע גם שם שצ"ל כאן: גבוהה עשרה. אבל לאמיתו של דבר הוא הדין גם בחריץ עמוק עשרה וכו' (עיין בר"מ שם סהכ"ד ובכ"מ שם), ובחריץ בוודאי צריך רוחב ארבעה, עיין מ"ש לעיל.

4. ביטל ששה טפחים שבגפן. וכ"ה בד. וכן משמע להלן שו' 33, וכ"ה בר"מ הנ"ל. אבל בכי"ע: ביטל ארבע אמות שבגפן, וכ"ה בכי"ע אף להלן שם: לא ביטל ארבע אמות שבגפן. וגירסא משובשת היא.

בכל עושין מחיצה וכו'. ברייתא זו מדברת לעניין הפסק, ומקבילה למשנתנו פ"ד מ"ד הנ"ל. ופסקה הר"מ בפ"ז הט"ו. ועיין לעיל שביעית פ"ב שו' 70 ומש"ש.

6—7. ר' לעזר אומ' חריץ וכו'. בכי"ע:[6] ר' אליעזר אומ' עריס וכו'. וכבר ראינו לעיל (פ"ג שו' 22) שחריץ הוא לפעמים כתיב אחר במקום „עריס".

7. שהעבירו על גבי הריפין וכו'. הכורמים היו נוהגים להדלות את הגפנים על קנים, עצים, אפיפירות (קני סוף, עיין פ"ו מ"ג ועוד) וסריגות (עיין ר"מ רפ"ח מה' כלאים) גמישות מענפי ערבה.[7] ובח"ד הסמיך את המלה „ריפין" כאן לרפפות,[8] והן הסריגות מעצי ערבה שמערס עליהן את הגפנים. וביונית קוראים לסבכה מענפי ערבה ῥίψ או ῥῖπος, וכנראה שזהו הריף שלנו. ועיין ב"ר פכ"ב, י"ב, סוף עמ' 219; שם פצ"ח, ד', עמ' 1225. ועיין מ"ש בתרביץ ש"ג עמ' 457, ופירושי שם בביטוי „תלאו ברפיון" הם דברי הבאי.

[3] והוא ע"פ פירוש הר"ש לפ"ב מ"ח סד"ה ולסלע.

[4] בגליון שבש"ס ראם אות ג' (והוא מקיצור הפירוש שבדפוס אמשטרדם) השמיטו את תחילת דבריו, ושיבשו את כל כוונתו.

[5] ועיין מ"ש לעיל פ"ג הערה 10 בשם הירושלמי ומה"פ.

[6] אלא ששם הסדר אחר, והיינו דברי ר' אליעזר אחרי דברי ר' יהודה.

[7] כדי שיוכלו להתאים אותן לגידולם של ענפי הגפן ולהתפשטותם.

[8] אהלות פי"ג מ"א: הסריגים והרפפות. ובפיה"נ שם בכת"י: והרפסות, רפסות.

והרי הריפין כמחיצה וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: הרי הריפין וכו'. ולפי פשוטה פירושה שהריפין נחשבות כמחיצה והן מפסיקות בין הגפנים לזרע, ומותר לזרוע מצד השני של המחיצה, וכשיטת הראב"ד בהשגות פ"ח מה' כלאים ה"ג, ועיין בכ"מ שם.[9]

9. והרי קנים כמחיצה וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: הרי הן קנים מחיצה וכו'. ועיין מ"ש לעיל בשיטת הראב"ד והר"מ, וגם כאן פירושו כמו לעיל. ועיין במשנתנו פ"ו מ"ח.

10. ר' יוסה אומ' אם היו קנים וכו'. ברוקח סי' צ"ד: בתוספתא בפ"ד דכלאים ובפ"א דעירובין מייתי לה (כוונתו לסוף הברייתא: נמצאת אומר וכו', עיין להלן) ר' יוסי אומר אם היו קנין מדוקרנין וכו'. ומדוקרנין פירושו עשויים כמין דיקרן, δίκρανον, כמין מזלג, מפוצלים מלמעלה לשתים או לשלש. ועיין מ"ש לעיל תרומות פ"ג הערה 25.

10–11. ועשה להם פיאה מלמעלה מותר. וכ"ה בד וברוקח הנ"ל. ובכי"ע: עושה אותן פיאה מלמעלה ומותר. וברור מלשון זו שהכוונה היא שמותר לזרוע בצד המחיצה של העריס אם הקיף בחוט את פיצולי הקנים, וכשיטת הראב"ד שהבאנו לעיל, שהרי ממקום הלכה זו מוכח שבעריס אנן קיימין. והפסק הפיאה בכרם נשנה להלן שו' 18, עיין מש"ש ד"ה אם היו.

11. נמצאת אומ' שלש מדות וכו'. רוקח הנ"ל, ועיין ריבמ"ץ פ"ד מ"ד. והברייתא שלנו הובאה בבבלי עירובין ט"ז א' כגירסא שלנו בשינויים בלשון, אבל לא להלכה. עיין להלן. ובירושלמי[10] בשינויים חשובים, ועיין במה"פ כאן ד"ה נמצאת.

11–12. כל שפחות משלשה צריך שלא וכו'. משנתנו פ"ד מ"ד ובבלי הנ"ל. ובס' המפתח לר"ן שבת ק"א א' (הוצ' גאלדענטהאל, מ"ג ע"ב): עיקר דילה במסכ' כלאים פר' ד מחיצת הקנים וכו' (כלומר, משנתנו הנ"ל) ובתוספת' בפר' ג' (צ"ל: בפ' רג'=רבן גמליאל) כל שהוא פחות מג' צריך שלא יהא וכו'. ובעירובין י"ד א' (נ"ז ע"א) כתב: עיקר בירור זה בתוספת כלאים, והיא הברייתא האמורה בזה הפרק הבא לפנינו כל שהוא פחות מג' וכו', וכבר ברנוהו בפר' הזורק במס' שבת. ועיין שם בברכות ספ"ג כ"ה ב' (י"ח ע"א). ועיין הגירסא להלן עירובין פ"ב (בכי"ע פ"ג) ה"ב ומ"ש בתס"ר ח"א עמ' 150 בשם כי"ל. ובירושלמי כאן הנ"ל: נמצאת אמר לענין כלאים כל הפחות משלשה כסתום.

12. כדי שיכנס הגדי. בבבלי הנ"ל: כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש. ועיין בתוספות הערוך השלם לקרויס עמ' קע"ה ערך זקר.

13. משלשה עד ארבעה צריך וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל. והעמידה אביי (שם ט"ז ב') אפילו כרבנן שבשלשה גרידא אמרינן לבוד, ונקט כאן ארבעה כדי להתיר כנגד העומד, עיין להלן. ועיין גירסת הירושלמי להלן. ועיין מ"ש במאירי לבבלי שם.

13–14. כדי שלא יהו פרצות כבנין וכו'. בבבלי הנ"ל: כדי שלא יהא פרוץ כעומד וכו'. והעמידה רב פפא (הסובר שפרוץ כעומד מותר, עיי"ש ט"ו ב') שפרצות כבניין לאו דווקא אלא פרצות יותר מעט, מפני שכמלואו (לעיל) פירושו שהגדי נכנס ויוצא, עיין בר"ח ורש"י שם. ובירושלמי הנ"ל: מג' ועד ארבעה אם העומד רבה על הפרוץ מותר. ואם הפרוץ רבה על העומד אסור.

14. היו יתרות על הבניין וכו'. מכאן הסתייעו בעירובין שם לשיטת רב פפא שדווקא בפרצות יתירות על הבניין אסור, אבל בשוין מותר. ורב הונא בריה דרב יהושע מפרש שלא נקטו לשון זו אלא אגב סיפא: אם היה עומד מרובה על הפרוץ וכו'.

[9] ולשיטת הר"מ וסייעתו צריך לפרש שהחידוש כאן הוא שדין הריפין ודין הקנים (עיין להלן) כדין גדר, ויש להם הלכות עריס שאוסר ד' אמות משני הצדדים. אבל קשה לפרש דברי ר' יוסי להלן לפי שיטה זו. ואף מה"ו (להלן שו' 11) משמע שבמחיצה להפסק אנן קיימין.

[10] כאן פ"ד ה"ט, כ"ט ע"ב; עירובין פ"א ה"ח, י"ט סע"ב; סוכה פ"א ה"א, נ"ב סע"א.

14–15. כל שהן ארבעה מארבעה ולמעלה וכו'. בבבלי הנ"ל: ומארבעה עד עשר אמות וכו'. ובכי"י, בדפוסים ישנים ובראשונים שם (עיין דק"ס, תוספ' ד"ה מארבעה וריטב"א שם): ומארבעה עד ארבע אמות, ומארבע אמות עד עשר וכו'.[11] והיא היא, אלא שיש כאן ייתור לשון. ועיין באו"ש פ"ז מה' כלאים הט"ז.

18. פרצה יתירה על עשר אמות. מכאן וכן מגירסת הבבלי אינו מבואר מה דינו של כנגד העומד לעניין כלאים. וברש"י עירובין (ט"ז א' ד"ה ועד עשר) מפורש שבפירצה יותר מעשר אפילו כנגד העומד אסור. וכן בפי' הראב"ד לתו"כ (תזריע ספ"ח, ס"ו ע"ב): מחיצת חצר שנפרצה ביתר מעשר שאעפ"י שהעומד מרובה על הפרוץ אסור אף כנגד העומד, בין לעניין שבת, בין לענין כלאים, דכולה מחיצה בטלה לה. וברשב"א לעירובין הנ"ל וכן בגליון הבבלי שם (בשם ת"י) מפורש שכנגד העומד מותר. וכן מסיק בריטב"א שם שכן הסכימו כל המפרשים (לעניין כלאים). וכן מפורש בירושלמי הנ"ל (לעיל הערה 10): יותר מעשר אעפ"י שהעומד רבה על הפרוץ, כנגד העומד מותר, כנגד הפרוץ אסור.[12] וכן מוכח אף מלשון המשנה (פ"ד מ"ד): יתר מכאן כנגד הפרצה אסור.

אם היו קנים מדוקרנין וכו'. בערוך ערך פאה (ב'): ובסוף הפרק בגמ' השיירא (עירובין ט"ז א' הנ"ל. וכ"ה שם י"א ב') ובתוספתא דכלאים בפ' רבן גמליאל היו שם קנים הדוקרנין (כגי' הבבלי) ועשה להן פיאה מלמעלה, אפילו ביותר מעשר מותר, פירוש כל מידי דמקיף ולא מגין, ומכסיא כולה, קרו לה פיאה. ועיין בירושלמי הנ"ל ומ"ש לעיל שו' 10–11.

19–20. כל מחיצה שעשויה שתי וכו'. מחלוקת זו היא אף במשנת עירובין ספ"א (לעניין מחיצת שבת). ובירושלמי שם (פ"א ה"י, י"ט ע"ג): תנא ר' חנין ר' יוסה בשם רב ששת כשם שחלוקין כאן, כך חלוקים בכלאים, והכוונה לתוספתא כאן.

22. לכפר עזין. וכ"ה בד. ובכי"ע ובמשנתנו (פ"ו מ"ד): לכפר עזיז.[13] והיא חרבת עזיז, מדרום לחברון.[14] ועיין ערוך ערך חזיז.

24. מפני גפנו. וכן מעתיקים בריבמ"ץ ור"ש פ"ו מ"ד ובכפו"פ פנ"ח עמ' תשנ"ט. וכ"ה בפיה"מ שם אף בכי"י תימן. אבל בהוצ' באמבערגער (בנוסח הערבי עמ' 42): מפני כרמו. ועיין בירושלמי פ"ו ה"ד, ל' ע"ג, וברמ"מ פ"ו מה' כלאים הי"ב.

לבית המגונין. בכי"ע: המגינין, ובמשנתנו (פ"ו מ"ד): המגנייה. ובמשנה שבירושלמי: מגינייא. ופירש הרש"ס (ק"י ע"ב): שדה של משפחה ידועה.[15]

25. על מקצת קורה ובו סדן של שקמה. במשנתנו הנ"ל: על מקצת הקורה וסדן של שקמה ובו קורות הרבה וכו'. ובפיה"מ להר"מ שם: ומה שאמר ובו קורות הרבה, ר"ל בסדן של שקמה. ובנוסח הרש"ס (ק"י ע"ב): בסדן של שקמה על מקצת הקורה ובו קורות הרבה וכו'. ובתוספתא צריך לפרש כאן „ובו", היינו בבית המגינין. ומקום הספק היה אם הקורות של הסדן נחשבות כאילן אחד, וכבר אמרו במשנתנו (פ"ו מ"ג) שהמדלה על מקצת אילן סרק[16] לא יביא זרע תחת המותר.

26–27. באילן אילן בפני עצמו. וכ"ה בד (וצ"ל: כאילן). ובכי"ע: בפני עצמו

11 וכן היתה הגירסא לפני הריבמ"ץ, עיין בפירושו לפ"ד מ"ד.

12 ועיין בגליון הש"ס לירושלמי עירובין פ"א סה"ח.

13 אבל בפי' הרא"ש שם: עזין. שם מקום.

14 עיין מ"ש ר"ש קליין בספרו ארץ יהודה, עמ' 155.

15 עיין מ"ש קליין הנ"ל, עמ' 145, הע' 75.

16 ואעפ"י ששקמה (עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ג שו' 30) אילן מאכל הוא (עיין מ"ש לעיל שם שו' 44, ומ"ש להלן), הרי שקמה באה במחשבה להלכות אילן סרק (עיין מ"ש בשביעית הנ"ל), וכיוון שהדלה עליה גפן בטלה. ועיין בפי' הרש"ס, ק"י ע"ב, הנ"ל.

אילן הוא. ובריבמ"ץ פ"ו מ"ד: כאילן בפני עצמה. ובר"ש שם: כאילו בפני עצמה. ובפי' הרא"ש: כאילן. ובפי' הרש"ס (קי"א רע"א): כאילו היא בפני עצמה. ולפ"ז משמע לכאורה שטעם ההיתר הוא, מפני שכל קורה נחשבת לאילן מיוחד, ואין כאן הדלאה על מקצת אילן אחד. ברם מן הירושלמי (עיין להלן) מוכח שאף באילן סרק לא התירו לזרוע תחת בד אחר.[17] וכן מוכח בר"מ (פ"ו מה' כלאים הי"ב). ויש לשאול מה נשתנתה שקמה משאר אילני סרק.

והנה בפיה"מ להר"מ למשנתנו פירש: והשאר מותר, והתיר לו לזרוע תחת שאר הקורות היוצאות מגוף השקמה, מפני שהוא אילן מאכל. ותמהו עליו (עיין בתיו"ט למשנתנו) מן התוספתא כאן. ור' יונה בר"ג שיער שהר"מ גרס כגירסת הר"ש הנ"ל: „כאילו בפני עצמה, ר"ל אף שביטל קורה זו שהדלה עליה, אבל קורות אחרות לא יבטלן מפני גפנו, מפני שנחשבת כל קורה כאלו היא בפני עצמה, וזהו דווקא באילן מאכל, משא"כ באילן סרק דנחשב כולו לאחד וכו'". ועיין מ"ש בקול הרמז למשנתנו. ובאמת פירוש ר' יונה נכון גם לפי הגירסא שלפנינו, וכוונתה שבשקמה דווקא אנו רואים כל קורה כאילן אילן בפני עצמו, מפני שהיא גם אילן מאכל, ומה שביטל ביטל ומה שלא ביטל לא ביטל. ועיין מ"ש להלן.

27. אם היה מפציע וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: אם היה מפסיע וכו'. ופירושו שאם בד הגפן היה דרכו לפסוע ולהתפשט[18] גם על שאר הקורות[19] ה"ז אסור, מפני שכולן כאילו אילן אחד, כלומר, הואיל והוא פוסע הרי מוכח שכיוון לבטל אף את הקורות האחרות לגבי הגפן, ודינה ככל שאר אילנות סרק. וכפירוש הר"מ הנ"ל.

ובירושלמי (פ"ו ה"ג, ל' ע"ג): א"ר מנא וכו' אם היו שתי פיפירות מותר. א"ר חיננא ותני ופליג, אם היה דרכו לפסע אסור. ותני כן, ר' שמעון בן אלעזר אומר אם היה דרכו לפסע בין פיפור לפיפור, כפיפור אחד הוא. ומכאן שאף באילן סרק אינו מותר לת"ק אלא בשתי אילנות (אפילו אם דרכו לפסוע), אבל מקורה לקורה באותו אילן משמע שאף לת"ק אסור. ולפיכך פירש בר"מ הנ"ל שבקורות שקמה התירו, מפני שהוא אילן מאכל, וכשביטל קורה אחת ועשאה לאילן סרק, אין כאן הוכחה שביטל אף את השאר, ורואין אותן כאילן אילן בפני עצמו, וכמו שכתבנו לעיל.

28. אילו הן פסקי חריץ, חריץ שחרב וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: פסקי חריס, חריס שחרב וכו'. וכבר הראינו לעיל (פ"ג שו' 22) שהוא חריץ, הוא חריס, הוא אריס, הוא עריס. ובמשנתנו (פ"ו מ"ו): אלו הן פסקי עריס עריס שחרב וכו', וכל הלכה זו עד „כמה הוא וכו'" היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל.

29. אם אין שם שמנה אמות וכו'. צ"ל: אם אין שם [אלא] שמנה וכו'. ובמשנתנו הנ"ל: אם יש שם שמנה אמות וכו'.

30. נותנין לו עבודתו וזורע את המותר. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ופירושו שמרחיק ששה טפחים מכל צד כדין גפן יחידית (וכפי' הריבמ"ץ והר"מ), וזורע בנתים. ואעפ"י שיש כאן ב' עריסים משני הצדדים, אין העריס אוסר ד' אמות אלא כנגד הגפנים, אבל לא מן הצד.[20] אבל אם אין שם אלא ח' אמות נחשבות כעריס אחד, ופשיטא שאסור לזרוע בין הגפנים.

[17] ולא התירו לזרוע אלא תחת אילן אחר, אפילו אם סוף הגפן להתפשט אף עליו, אבל לא תחת בד אחר שבאותו אילן עצמו. וכן משמע אף מלשון משנתנו פ"ו מ"ג. והקורות שבסדן הרי הן כבדים באותו אילן.

[18] עיין להלן. ועיין ירושלמי סוכה פ"א סה"א, נ"ב ע"ב, ומ"ש בתרביץ ש"ב, עמ' 238, הערה 3.

[19] כלומר, באותה שנה, עיין תוספתא כלים ב"ב פ"ה סה"ז: מותר אפיפירות מהו לקדש? אמרו לו על מקום שהחדש יכול להלך כל אותה שנה.

[20] כן פירש הגר"א בשנו"א למשנתנו ובבאוריו ליו"ד סי' רצ"ו (ה' כלאי הכרם) ס"ק ס' אות פ"ד.

30—31. כמה הוא ועוד אחד משׁשה טפחים באמה. וכ"ה גם בד ובכי"ע. והלשׁון מגומגמת מאד. ובפי' ר' נתן אב הישׁיבה:[21] וכמה הוא ועוד, א' מח' (צ"ל: מה') טפחים. ונראה שׁצריך לצרף את שׁתי הגירסאות, וצ"ל: אחד משׁשׁה [מה'] טפחים באמה, כלומר, חלק השׁשׁי מאמה בת ה' טפחים,[22] והוא 5/6 של טפח, עיין ירושׁלמי סוכה פ"ג ה"א, נ"ג ע"ג, וברשׁ"י בבבלי שׁם ל"ב ב' ד"ה אמה בת ה'. וטעם הדבר מפורשׁ בתוספתא כלים ב"מ ספ"ו: ר' מאיר אומר כל המדות שׁאמרו חכמים בכרם כגון וכו', ופיסקי עריס וכו', כולן באמה של חמשׁה טפחים. ומכיון שׁאנו מודדים כאן את האמות השׁלמות באמה בת ה', הרי אף הטפח צריך להיות שׁשׁית ממנה, כשׁיעור „ועוד" שׁבמדות.

ובריבמ"ץ ובר"שׁ (בהוצ' שׁלפנינו) פ"ו מ"ו גורסים כאן: „אחד משׁשׁה באמה" (ולא גרסו את המלה „טפחים") ופירשׁו שׁהוא טפח. ובראב"ש שׁם: „מפרשׁ בתוס' דאותו ועוד הוא טפח". וכ"ה בפי' הרשׁ"ס, קי"ב רע"ב. וכן בירושׁלמי (פ"ו ה"ה, ל' ע"ג): דאמר ר' יוחנן כל מידות שׁאמרו חכמים ועוד טפח.[23] וכן הביאו משׁם בר"שׁ הנ"ל ובהשׂגות פ"ח מה' כלאים ה"ה.

ברם ר' בצלאל אשׁכנזי (לפי מלא"שׁ פ"ו רמ"ו) הגיה בר"שׁ: „וכמה ועוד אחד משׁשׁים באמה, ומפ' בירושׁלמי עשׂירית טפח". וכן בכפו"פ פנ"ח (סוף עמ' תשׁנ"ט, ד"ו תמ"ג ע"ב): ומפרשׁ בתוספו' מכלתין פ"ד כמה ועוד אחד משׁשׁים באמה.[24] וכן בפיה"מ להר"מ כאן: ועוד וכו' ביארו בתלמוד[25] (פי' אלתלמוד) שׁיעור זה הנוסף שׁהוא חלק משׁשׁים באמה, והוא עשׂירית טפח. וכן פסק בפ"ח מה' כלאים ה"ה.

31. העושׂה מחיצה לכרם גבוהה עשׂרה וכו'. עיין רשׁ"ס, קט"ז רע"א, ומ"שׁ לעיל שׁו' 2. וממקום הלכה זו נראה שׁלעניין הפסק נשׁנית. ומכאן שׁאף לעיל בה"א ובה"ב בהפסק עסיקינן. עיין משׁ"שׁ.

33. שׁשׁה טפחים וכו'. בכי"ע: ארבע אמות וכו'. ועיין מ"שׁ לעיל שׁו' 4.

34. זמורה של גפן שׁהיתה מודלה וכו'. פירושׁ רבינו הלל לספרי כי תצא פי' ר"ל, ר"שׁ פ"ז מ"ז. והוכיח מכאן הר"שׁ שׁאפילו בנטועה ועומדת נאסר עץ הגפן עצמו, כמפורשׁ להלן. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' כלאים ה"ז שׁהעץ נאסר. וכבר נחלקו בזה הראשׁונים, עיין בר"שׁ שׁם ובראשׁונים לפסחים כ"ה א', כתובות פ' א' וב"ב ל"ו א'.[26] והגר"א ז"ל בבאוריו ליו"ד סי' רצ"ו (ס"ק ג' אות י') הכריע שׁאין עץ הגפן נאסר.

ובס' שׁערי צדק לבעל חכמת אדם[27] תירץ שׁבגפן מודלה ע"ג תבואה שׁאני, והוא יותר גרוע מגפן נוטה. ונעלם מעיני הרב לפ"שׁ דברי הספרי כי תצא פי' ר"ל: המתיח (בפי' ר"ה הנ"ל: המותח) זמורה של גפן על גבי זרעים אפילו אמה על אמה[28] הגפן אסורה

[21] פ"ח, כת"י ביה"מ כאן, ס"נ ע"א.

[22] עיין תרומות פ"ד סמ"ז ובירושׁלמי בסוגיין. ועיין מכילתא בשׁלח, ויסע ספ"ה, עמ' 173, ובשׁנו"ס שׁם. ובמכילתא דרשׁב"י בשׁלח (ט"ז, ל"ו), עמ' 80: ועוד זה (לעניין עומר), אחד מחמשׁה ברובע.

[23] הגירסא הנכונה בסוגיא שׁם הוא ברשׁ"ס, קי"ג ע"א: וההין דהכא פרא ציבחר. וכן בכי"ר: וההן רבא (צ"ל: דכא) פרא ציבחר. וקושׁיית הירושׁלמי היא כפירושׁו של רז"ו רבינוביץ בשׁתא"י, עמ' 55, והתירוץ הוא שׁנוע הגפן הוא פחות מעט מטפח.

[24] ועיי"שׁ שׁמעיר לגירסת הר"מ, ומוסיף שׁהריבמ"ץ גורס: אחד משׁשׁה באמה.

[25] עיין לעיל הע' 1.

[26] ועיין בהערת הר"א סופר למאירי כתובות, עמ' 343, הערה ה' (בשׁם מאירי לב"ב כת"י) ובשׁטמ"ק לב"ב ל"ו א'.

[27] שׁער משׁפטי ארץ פ"ד סי' י"א, וציין לו במנחת יצחק כאן.

[28] וכ"ה גם בילקוט שׁם סוף רמז תתקי"ל, ופירושׁו שׁאפילו רחוקה שׁשׁה טפחים (שׁיעור עבודת הגפן) מעיקר הגפן. ובפי' רבינו הלל הנ"ל: אפי' מאה אמה. ועיין בספרי הוצ' ר"ל פינקלשׁטיין, עמ' 263.

ופירותיה. הרי לך שגם במותח גרידא (עיין במשנתנו ספ"ו) נאסר אף העץ, ולאו דווקא במודלה על גבי תבואה.

אפי' היא מאה אמה וכו'. כלומר, שהתבואה רחוקה מעיקר הגפן הרבה יותר מכשיעור. ועיין גירסת הספרי לעיל. ועיין ר"מ פ"ו מה' כלאים הי"א (לעניין קידוש התבואה), והוא מן הירושלמי ספ"ו.

35. תבואה שנוטה תחת הגפן וכו'. בכי"ע: שנוטה לתוך הגפן וכו'. וכד בטעות: שנטעה תחת הגפן וכו'. ובמשנתנו (פ"ז מ"ז) תבואה שהיא נוטה תחת הגפן, וכן בירק, מחזיר ואינו מקדש. כלומר, אפילו לא החזיר. ופירש ברא"ש שם שהטעם הוא מפני שעיקר התבואה הוא מחוץ לגפן (כלומר, מחוץ לשיעור עבודת הגפן), ולפיכך אינו מקדש. ובגפנים לא איכפת לנו אם התבואה רחוקה מעיקר הגפנים, הואיל והזמורה מתוחה על עיקר התבואה מתקדשת התבואה והגפן כמפורש ברישא, ויש כאן תבואה בכרם, אבל בתבואה וירקות שעיקרם בשדה הולכים אחר העיקר והשורש, ועיין בתוספ' עירובין צ"ב ב' סד"ה גפנים.

35—36. ואינו מקדש הגפנים. כ"ה בד ובכי"ע. ובכי"ו: ואינו מקר (צ"ל: מקד', מקדש), ואח"כ יש שם ריוח כבין הלכה להלכה, ומתחיל: הגפנים והירקות שנוטין וכו'. וגירסא זו אין לה שחר, ואעפ"י שגם גירסת ד וכי"ע מגומגמת קצת, מ"מ היא נראית עיקרית. והואיל וברישא כאן שנינו שבזמורה מודלית על עיקר תבואה (כלומר, גפן שנוטה על תבואה) מתקדשת הגפן, אמרו כאן שבתבואה נוטה תחת הגפן אף הגפן אינה מתקדשת.

36. והירקות שנוטין לתוך הגפן וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: שנוטין תחת הגפן וכו'. ועיין מ"ש לעיל. ומלשון הברייתא כאן מוכח שמחלוקת ר"ע ובן עזיי היא בירקות גרידא, אבל לא בתבואה. ובתבואה בן עזיי מודה שיחזיר, עיין להלן.

37. בן עזיי אומ' יספר. בר"ש (פ"ז מ"ז): בן עזאי אומר יספור, כלומר, גוזז במספרים כדתניא (ביצה ל"ד א') אין גוזזין את הירק בתספורת שלו. ולפ"ז לא נחלק בן עזאי אלא בירקות שעליהם נגזזין (עיין לעיל שביעית פ"ב שו' 45), אבל תבואה שאינה נגזזת אלא כשהיא שחת (עיין להלן ע"ז פ"ב סה"ד), והיא נפסדת בגזיזה, לא החמיר בה בן עזיי, ודייה בהחזרה. ומשנתנו פ"ז מ"ז הנ"ל היא כר' עקיבא שאינו מחלק בין תבואה לירק.

היו שרשין יוצאין וכו'. בר"מ פ"ח מה' כלאים הי"א: היו שרשי הגפן יוצאין לתוך הארבע אמות שבין הכרם והתבואה יעקר.

38. שרשי פיאה יוצאין וכו'. בר"מ הנ"ל: היו שרשי התבואה[29] יוצאין לתוך הארבע אמות מותר. ומסתבר פירוש הרש"ס (י"ד ע"ב וק"י רע"א) והרא"ף שהכוונה כאן לעשב הפואה,[30] ונקט עשב זה מפני ששרשיו מתפשטים הרבה מתחת לארץ.[31] ועשב זה כלאים בכרם כחביריו ממיני הצובעים.[32]

39. אפי' למטה משלשה וכו'. בירושלמי (עיין במסה"ת) חסרה המלה „אפילו", ועיין בר"מ הנ"ל ובפ"ו שם סה"ה. ובבאורי הגר"א יו"ד (סי' רצ"ו ס"ק ס"ז אות פ"ח) כתב: „דהאי אפילו ט"ס הוא אלא דוקא למטה מג' טפחים מותר, שאין הכרם אוסר למטה מג' טפחים וכו' ". ברם גם בד ובכי"ע: אפילו למטה וכו', ושמא „אפילו" פירושו כאן: „אף אילו",

29 פירש „פיאה" קצה התבואה. ופירוש בעל פ"מ בירושלמי פ"א הנ"ל תמוה מאד.

30 במלא"ש פ"א מ"ח העתיק מן הר"ש שם בשם הירושלמי: שרשי פואה וכו'. וכנראה שזו היא הגהת הרב בעל מלא"ש, עיי"ש.

31 עיין מ"ש לעף בפלורה ח"ג, סוף עמ' 271, ועיין ריבמ"ץ שביעית פ"ז מ"ב. ופואה היא rubia tinctorum, אודם הצבעים.

32 עיין לעיל פ"ג שו' 49 ואילך ומשנת שביעית פ"ז מ"ב.

כלומר, אף השרשים הללו שהם מתפשטים הרבה (עיין לעיל הע' 31), אף אילו מותרים למטה משלשה.

המבריך את הגפן וכו'. בס' יריאים סי' קנ"ד (ד"ו, ע"ט ע"א): ותניא בתוספ' המבריך הגפן באר' וכו' (כל הברייתא עיין להלן). ובס' יריאים השלם סי' ע"ו עמ' 56 נשמט חלק מן הברייתא, עיי"ש. ובמשנתנו (רפ"ז): המבריך את הגפן אם אין עפר על גבה שלשה טפחים לא יביא זרע עליה וכו'. ועיין להלן.

40. מותר לזרוע מיכן ומיכן וכו'. בבלי ב"ב י"ט ב'. ובירושלמי בנוסח הרש"ס (קי"ח ע"א): וכן תני אבל זורע את הצדדין אילך ואילך. והוסיפה הרב בעצמו ע"פ הבבלי (כפי שנראה מלשונו „וכן תני" במקום „ותני כן"). ועיי"ש בסוגיית הירושלמי (פ"ז ה"א, ל' ע"ד) ובמקבילה בב"ב רפ"ב. וכן פסק הר"מ בפ"ו מה' כלאים ה"ז. והעמידוה המפרשים במרחיק ששה טפחים מעיקר הגפן, וכל החשש כאן הוא שלא יכנסו שרשי הזרעים לתוך הגפן הרכה ונמצא מרכיב (כמפורש בירושלמי כאן), אבל מן הצד אין חשש הרכבה[33] וכן אין דין הרחקה מן הגפן הקבורה בארץ. ובמה"פ (רפ"ז ד"ה המבריך) פירש שהבריך את כל הגפן בארץ, ואין כאן עיקר נראה כלל.

40–41. ואסור לזרוע על גביו וכו'. בכי"ו יש כאן השמטה ע"י הדומות, וישנה בד, בכי"ע ובס' יריאים הנ"ל (ובס' יריאים השלם הנ"ל ג"כ נשמט מעין זה). ובמשנתנו הנ"ל מפורש שאם יש ג' טפחים על גבה מותר לזרוע, והתוספתא סמכה כאן על משנתנו, ובסיפא הביאה מחלוקת רשב"ג בזה.

41. הבריכה שבסלע וכו'. בס' יריאים הנ"ל: הבריכה בסלע. ובכי"ע: הרכיבה בסלע וכו'. ובמשנתנו: הבריכה בסלע, אע"פ שאין עפר על גבה אלא שלש אצבעות מותר וכו'. וזהו כר' יוסי להלן. והעמידוה בירושלמי דווקא בצונמא (בסלע קשה), אבל בסלע רך אסור. ובב"ר ספי"ג (בכי"י ובילקוט, עיין הוצאת תיאודור עמ' 126): שרשי גפנים ותאנים רכים בוקעים בצור. אבל בדפוסים וברוב כתה"י שם, וכן במקבילות חסרה המלה „גפנים".

42–43. רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. דברי רשב"ג עונים על משנתנו רפ"ז: המבריך את הגפן בארץ, אם אין עפר על גבה שלשה טפחים לא יביא זרע עליה. ועליה חולק רשב"ג ומביא את מחלוקת ב"ש וב"ה בזה.

43. עשר אמות. וכ"ה בד ובס' יריאים בשתי הנוסחאות. ובכי"ע חסרה המלה „אמות". וכנראה שזו היא הגירסה הנכונה, וצ"ל: עשרה, כלומר, עשרה טפחים, כמו שהגיה הגר"א. וסוברים ב"ש שדין גפן קבורה בארץ כגלויה, ויש לה אויר עשרה כנגדה.[34] ואעפ"י שאמרו (ירושלמי ברכות פ"ט, י"ד ע"א ובמקבילות, וכן בב"ר הנ"ל ספי"ג ובמקבילות): שרשי חיטה בוקעין בארץ ג' אמה, הרי וודאי שאין בכח השרשים שנתארכו לבקוע לתוך הגפן, ואין כאן חשש של הרכבה כלל.

ששה טפחים. וכ"ה בד. ובכי"ע: עשרה טפחים. ובס' יריאים הנ"ל בשתי הנוסחאות: י' טפחים, וצ"ל: ו' טפחים כלפנינו. וסוברים ב"ה שנותנים לגפן קבורה את עבודתה מכנגדה (למעלה), כמו לגפן גלויה מן הצד. ובירושלמי רפ"ז: אי משום עבודה ניתני ששה? וזו היא באמת שיטת ב"ה על דעתיה דרשב"ג.

44. תבואה שהשרישה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. וכן בס' השרשים לר"י ן' ג'נח ערך קדש (הוצ' בכר סוף עמ' 442): ובתוספה תבואה שהשרישה וכו'. ובמשנתנו (פ"ז מ"ז):

[33] עיין בראשונים לבבלי הנ"ל, בה' כלאים להרא"ש סוף סי' ד' ובמלא"ש למשנתנו. ועיין מ"ש לעיל פ"א שו' 27 ושו' 38–39.

[34] עיין בירושלמי פ"ז סה"ב, ל' ע"ד, ובר"ש פ"ז סמ"ב ד"ה אף.

מאימתי תבואה מתקדשת משתשריש. וכ"ה בספרי כי תצא פי' ר"ל עמ' 263. אבל במשנה שבירושלמי וברוב הנוסחאות: משתשליש.[35] וכ"ה גם בספרי נוסח רבינו הלל. ועיין בירושלמי בסוגיין שנחלקו בזה ר' יוחנן ור' הושעיה. ועיין בר"ש פ"ז מ"ז ובריטב"א עירובין צ"ב סע"א בשם הראב"ד.

אסורה ומקדשת ומתקדשת. וכ"ה בד. ובכי"ע ובס' השרשים הנ"ל: אסורה מקודשת ומקדשת. ואף לפנינו הוא וי"ו הפירוש כלומר, שאין כאן איסור אכילה גרידא, אלא מקדשת ומתקדשת ואסורה בהנייה ואם הגיעו הענבים כפול הלבן מקדשת את הגפנים.[36] ולפי פשוטה משמע שתבואה שהשרישה מתקדשת בכל מקום, אפילו לא עשו הענבים כפול הלבן. עיין במלא"ש פ"ז מ"ז בשם ר"ס (ר' סולימן). וכ"ה שיטת הר"ש (פ"ז מ"ז: מיהו איכא לאוקמיה לאסור את הזרעים). וברמ"מ פ"ה מה' כלאים הי"ד מבואר שהזרעים אסורין משום קנס אם לא עשו הגפנים כפול הלבן. ועיין מנחות ט"ו ב', בס' הישר סי' תכ"ה מ"ב ע"א, ובראב"ן סי' נ"ג, הוצ' הר"ש אלבק כ"ג ע"ג (עיי"ש שיטה מחודשת בבאור הגמרא). ועיין רדב"ז על הר"מ הנ"ל. ועיין מה שהאריך בח"ד כאן בבאור שיטת הר"מ.

44—45. גפנים שהשרישו הרי אילו אסורין ומקדשין וכו'. וכ"ה („אסורין ומקדשין") גם בס' השרשים הנ"ל, ומכיון שהברייתא גומרת: אבל אין מתקדשין וכו', הרי מוכח שאסורין כאן אינן איסור גמור. ובס' הישר לר"ת הנ"ל: ומצא תירץ בתוספת' בשילהי פ' ר' גמליאל דכלאי כרם, הגפני' שהשרישו הרי אלו אסורין ומקדשין ואין מתקדשין וכו', נראין הדברים שהתוספת' אומר' מדרבנן, שהגפנין אינן נאסרין אלא מדרבנן וכו'. ובראב"ן הנ"ל (כ"ב סע"ד): והגפנים באכילה אבל לא בהנאה עד שיעשו כפול. ולפ"ז אסורין פירושו אסורין באכילה (ועיין בהערות הר"ש אלבק שם). ובשנות אליהו פ"ז מ"ז גורס כאן: אוסרין ומקדשין וכו', עיי"ש באור חדש במנחות הנ"ל.[37] ועיין בח"ד.

46. מקצתן עשו כפול הלבן וכו'. וכן בס' השרשים הנ"ל: עשו מקצתן כפול וכו'. ופירושו שמקצת מן הגפנים עשו וכו'. אבל בר"מ הנ"ל: מקצתן נעשו כפול וכו'. עיין מ"ש להלן.

את שעשו וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. ובס' השרשים הנ"ל: אותן שעשו וכו'. וברמ"מ הנ"ל: את שנעשו מתקדשין. ואת שלא נעשו מותרין. ומשמע מלשון הר"מ שמפרש שאם באותה גפן עצמה נעשו מקצת הענבים כפול הלבן אסורים, אבל הבוסר באותה גפן עדיין מותר בהנאה. וכנראה שמדברים בשעקר את התבואה לפני שהוסיף הבוסר מאתים, שאם לא כן הרי אף העץ נאסר (עיי"ש לעיל ה"ז).

47. מותרין. מותרין לאו דוקא, אלא מותרין באכילה ואסורין בהנאה, או מותרין מדרבנן ואסורין מדאורייתא, עיין מ"ש לעיל.

48. אסור אבל אין מתקדש וכו'. במשנתנו (ספ"ז): המעביר עציץ נקוב בכרם אף הוסיף במאתים אסור. ומשמע קצת מתוך פירוש הרע"ב שהעציץ אסור ומקודש, אלא שאינו מקדש את הגפנים. ועיין בתיו"ט ובס' משנה ראשונה. אבל בפיה"מ לרה"מ ספ"ז: ומה שאמר אם הוסיף במאתים אסור, על תנאי שזכרו אותו בגמרא[38] (פי' אלתלמוד), והוא שאמרו ובלבד שיניחנו תחת הגפן. ומוכח מתוך דבריו שפירש במשנתנו „אסור", כלומר,

[35] עיין אהצו"י כאן, עמ' 56. ועיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 91.

[36] ואפשר שאף העץ עצמו נאסר אם הוסיף מאתים, אפילו עדיין לא הגיעו הענבים כפול הלבן, לשיטת כמה מן הראשונים, עיין מ"ש לעיל שו' 34.

[37] ברם הגירסא שלנו „אסורין" מקויימת ע"י ד, כי"ע, ס' השרשים וס' הישר לר"ת הנ"ל. ועיין בבאור הגר"א יו"ד סי' רצ"ו ס"ק י' אות כ"א.

[38] עיין לעיל הע' 1.

מתקדש.[39] ומשנתנו מדברת במעביר ומניח תחת כל גפן וגפן (וכשמואל בירושלמי ספ"ז), אבל במעביר ואינו מניח כלל דינו כעציץ שאינו נקוב,[40] ואינו נאסר כלל. ברם בתוספתא כאן מפורש: אסור, אבל אין מתקדש וכו'. ובפ"ה מה' כלאים ה"ג כתב: אסור לעבור בעציץ נקוב שזרוע בו ירק בתוך הכרם. ואם הניחו תחת הגפן ונשתהה שם בארץ כדי להוסיף אחד ממאתים הרי זה קידש.

ובח"ד וכן בבאור הגר"א (יו"ד סי' רצ"ו אות ל"ח) פירשו את התוספתא שהעביר והניח את העציץ באויר הכרם (כר' יוחנן בירושלמי ספ"ז), ולא הניחו על גבי קרקע, ולפיכך אסור באכילה, ואינו מתקדש (כלומר, אינו אסור בהנאה), כדין אויר הכרם שאוסר ואינו מקדש (ירושלמי פ"ז סה"ב, ל' ע"ד, ועיי"ש במשנה). אבל אם הניחו בארץ מתקדש ואסור בהנאה. ועיין במה"פ כאן ספ"ז ד"ה אויר וערלה פ"א ה"ד ד"ה כיני.

48—49. ר' שמעון אומ' אין בין עציץ וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות, וכן היה לפני הרמב"ן שבת צ"ה סע"א. ובמשנתנו כאן (ספ"ז): עציץ נקוב מקדש בכרם וכו', ר' שמעון אומר זה וזה אסורין ואין מקדשין. אבל מתוך הירושלמי[41] מוכח שברייתא זו נשנתה בסתם, וכן הוא גם בבבלי שבת צ"ה סע"א.[42] ברם בשני התלמודים ידעו שנשנתה בשיטת ר' שמעון, עיי"ש. ועיין לעיל שביעית פ"ח שו' 32—33 ומש"ש.

49. אלא הכשר זרעים בלבד. וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל. וסברו בבבלי שהטעם הוא מפני שאף ר"ש מודה שעציץ נקוב הוא כמחובר, אלא שלעניין כלאים ומעשרות אנו זקוקים לשדה ולא למחובר בלבד, ועציץ אפילו נקוב אינו שדה, ואינו מקדש בכרם. אבל גם אינו מכשיר את הזרעים, מפני שאין הכשר אלא בתלוש. ולפיכך שאלו ממשנתנו בשבת (ספ"י שם) שר"ש פוטר בתולש בשבת מעציץ נקוב, והרי בשבת נמי אינו תלוי אלא במחובר ותלוש.[43] והסיקו בבבלי שם וכן בירושלמי הנ"ל (ובירושלמי מעשרות פ"ה ה"ב, נ"א ע"ד) שהתורה ריבתה בטהרת זרעים, שכל זרע זרוע טהור, וכל זמן שאין הפסק בינו ובין הקרקע,[44] והוא יונק וחי ממנה דינו כמחובר לעניין טהרת זרעים.[45]

פ"ה

1. כלאי הכרם מותרי' משום גזל וכו'. וכן להלן שקלים (פ"א ה"ג): מצא כלאים בכרם מותר משום גזל, ופטור מן המעשרות. כלומר, אם אדם ראה כלאים בכרם של חבירו אפילו עלו מאליהם, ועדיין לא נאסרו, מותר לעקור אותם, מפני שאנן סהדי שניחא ליה לבעה"ב בכך, כדי שלא יאסר כרמו. וכן מפורש בירושלמי (כאן פ"ב ה"ה, כ"ז ע"ד) שמותר לעקור כלאים בכרם ואין בו משום גזל, אפילו עדיין לא נאסר הכלאים, עיי"ש. ועיין לעיל פ"ג שו' 48 ואילך ומש"ש. (ע"פ ח"ד ריש שקלים).

ופטורין מן המעשר. אפשר שאפילו עקרן בעה"ב בעצמו פטורין מן המעשר, מפני שכלאים בכרם הוא הפקר, שסופן ליאסר בהנייה אם לא יעקרו. ועיין מ"ש בסיפא.

[39] וכן משמע בבבלי (פסחים כ"ה א', חולין קט"ז א'). ועיין בראב"ן סי' נ"ג הוצ' ר"ש אלבק, כ"ג סע"א. ועיין בכפו"פ פנ"ו, עמ' תשמ"ו.

[40] עיין בירושלמי חלה פ"ב סה"ב, נ"ח ע"ג, ובבלי גיטין ז' סע"ב ואילך.

[41] כאן ספ"ז, ל"א ע"א, וכן מן המקבילה שבשבת ספ"י, י"ב ע"ד (אלא שיש שם השמטה).

[42] אלא שהוגה ע"פ רש"י, עיי"ש צ"ה רע"ב ד"ה אלא.

[43] כן פירש בחידושים המיוחסים להר"ן שם. ושאר כל הפירושים רחוקים.

[44] אבל שאינו נקוב מכשיר, מפני שאינו זרע, עיין בירושלמי כאן ספ"ז.

[45] ועיין היטב במשנת עוקצין פ"ג מ"ח ובחזון נחום שם.

1—2. כלאי זרעים אסורין משום גזל וכו'. שהרי אינם נאסרים לא באכילה ולא בהנאה, ואם עלו מאליהם יודיע לבעה"ב כדי שיעקרם בעצמו וישתמש בהם, עיין בירושלמי הנ"ל. אבל בוודאי אם זרע בעה"ב כלאים, או שהודיעו לו ולא עקרם, מותר לכל אדם לעקרם ולזכות בהם. וכן בתוספתא שקלים הנ"ל ברישא: ומפקירין את הכלאים, שהפקר ב"ד הפקר, ופטור מן המעשרות. מצא כלאים בכרם מותר משום גזל וכו', ובשדה אסור משום גזל וכו'. כלומר, לפני ששלוחי ב"ד יצאו והכריזו על הכלאים עדיין אסור משום גזל, כל זמן שבעה"ב לא ידע בהם. ועיין לעיל ספ"ב שו' 62—63 ומש"ש.

2. וחייבין במעשרות. כלומר, אם עקרם בעה"ב, או נתנם לאחר (ע"פ רש"י פסחים ו' ב' ד"ה וחייבין). ושמא פירושו „וחייבין במעשרות", כלומר, אסורין משום טבל, עיין בירושלמי בכורים פ"א סה"ב, ס"ג ע"ד. ועיין להלן מעשרות פ"ב שו' 59 ומש"ש.

2—3. סוס שילדה מן החמור מותר וכו'. בד: מן חמור וכו'. ובכי"ע הסדר הפוך: חמור שילדה מן הסוס וכו', וסוס שילד מן החמור וכו'. וכ"ה הסדר בתוספתא אף לפני הריבמ"ץ, הר"ש (פ"ח מ"א) ואו"ז ח"א ה' כלאים, סי' רע"ט, ל"ח ע"ג. ובכולם לנכון: חמור שילדה מין סוס וכו', סוס שילדה מין (באו"ז: כמין) חמור וכו'. כלומר, סוס שילדה ולד הדומה לחמור, ואביו סוס, מותר להרביעו עם אמו, שאינו אלא נדמה, אבל סוס הוא לעניין כלאי בהמה. ועיין גם באגודה כלאים פ"ח, קפ"ט ע"א.

3. ואם היה אביו חמור אסור וכו'. כלומר, חוששין לזרע האב, ודלא כר' יהודה במשנתנו פ"ח מ"ד ולהלן ה"ה.

3—4. חמור שילדה מן הסוס וכו'. צ"ל: מין סוס, כגירסת הראשונים, עיין לעיל.

4—5. רחל שילדה מן עז וכו'. השלמתי ע"פ ד וכי"ע. אלא שבכי"ע ובראשונים הנ"ל הסדר הפוך: עז שילדה מן (מין) רחל וכו', ורחל שילדה מן (מין) עז וכו'. וכן במגן אבות להרשב"ץ ח"ג, ס"ז ע"ב: ועוד הזכירו ז"ל במסכת כלאים עז שילדה מין רחל אם היה אביו רחל, וכן רחל שהיה מן עז אם היה אביו עז וכו'. וגם כאן צ"ל בכל מקום „מין" במקום „מן", וכ"ה בראשונים הנ"ל, והיינו שילדו נדמה. ובבבלי בכורות (י"ב א'): רחל שילדה מין עז ואביו שה וכו', נדמה הוא.

6—7. ואין קרב לגבי מזבח. וכ"ה בד. ובכי"ע: ופסול לגבי מזבח. וכ"ה בר"ש ובאו"ז הנ"ל. ופירש בר"ש: אכלהו קאי דכלאים ונדמה (כ"ה באו"ז, ולפנינו בר"ש: דכלאי בהמה) פסולין לגבי מזבח.[1] ופסקה הר"מ בפ"ג מה' איסורי מזבח ה"ד וה"ה.

7. כוי מטילין עליו וכו'. פי' בח"ד שאסור גם במינו. ובעיטור בכורים פירש שאסור מן התורה לנהג בו בין עם חיה ובין עם בהמה. עיין מ"ש להלן ה"ה. ולפי פשוטו זו היא משנתנו (בכורים פ"ב מי"א): אסור משום כלאים עם החיה ועם הבהמה (כמו שרצה לפרש בח"ד), ופסקה הר"מ בפ"ט מה' כלאים ה"ה. ובבבלי (חולין פ' א'): כוי זה איל הבר. וי"א זה הבא מן התייש ומן הצביה ר' יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה וכו' (עיין להלן בכורים פ"ב שו' 4 ומש"ש). ועיין בס' משנה ראשונה לבכורים פ"ב מ"ח.

7—8. אין קושרין את הסוס לא לצידי הקרון וכו'. משנתנו פ"ח מ"ד; ספרי כי תצא סוף פיס' רל"א עמ' 264 (להיתר כר' מאיר להלן). והתוספתא שלנו הובאה בפירוש רבינו הלל לספרי שם, ע"א רע"א, בס' יראים השלם סי' שפ"ה עמ' 408 (בד"ו שם סי' קנ"ו), ראבי"ה סי' קצ"ג, ח"א עמ' 223 (ומשם בראב"ש ה' כלאים סי' ז') וסמ"ג לאוין רפ"ב, פ' ע"ב. ועיין בטיו"ד סוף סי' רצ"ז ובב"י שם.

[1] תו"כ אמור פרש' ח' ה"ג, צ"ט ע"א, ב"ק ע"ז ב' וש"נ.

ופירש הר"ש (למשנתנו הנ"ל) שסתם קרון נמשך ע"י עגלה (ב"ק י"ז ב'; ע"ז י"א רע"ב), ואסור לקשור סוס בצדי הקרון, אעפ"י שאינו מתכוין אלא ללמדו לנהוג בקרון. וטעם האיסור פירשו בירושלמי (פ"ח ה"ג, ל"א ע"ג) מפני שזה נושא עצלותו של זה (עיין בטיו"ד סוף סי' רצ"ז), או מפני שנושאים את החבל שבנתים. ובפיה"מ להר"מ שם פירש מפני שהקרון מחבר בין הבקר והסוס. ועיין מ"ש להלן שו' 9—10.

ובפירוש לתמיד המיוחס להראב"ד (כ"ז ב', ד"ר, י"ג ע"ב; לשון חכמים, ח' ע"א) הביא בשם פירושים [לזרעים][2] שהאיסור הוא מדרבנן, דילמא אתי לעשות כן במקום שצריך לשניהם. ובראבי"ה הנ"ל עמ' 223 פירש שהאיסור הוא משום מראית העין.

8. ולא את הלפדקים וכו'. בד: הלפרקיס וכו'. ובכי"ע: הליבדקס וכו'. ובס' יריאים השלם (בד"ו שם: ולא לדובקן בגמלים) ובראבי"ה הנ"ל: הלובדקים וכו'. ובמשנתנו הנ"ל: ולא את הלובדקים, ועיין בספרי הנ"ל ובשנו"ס שם. ועיין בנוסחאות שהביא מהרי"ן אפשטין בספרו מבוא לנוה"מ סוף עמ' 97 ואילך. ופירשו בירושלמי (כאן פ"ח ה"ד, ל"א ע"ג, ובשבת רפ"ה) שלובדקס הוא חמור לובי. וכן תרגמו בא"י „עיר" שבמקרא, עיין בב"ר פצ"ח, צ', תיאודור אלבק עמ' 1259, ובת"י לבראשית ל"ב, ט"ז, ועיין מה שהאריך בזה מהרי"ן אפשטין הנ"ל.

ובפירוש הדברים כתב בס' משנה ראשונה: כשגמלים מושכין בקרון אין קושרין לובדקיס בצדי הקרון או אחריו וכו'. ואין לשון המשנה סובלת פירוש זה, אבל מתוך סגנון המשנה והתוספתא מוכח שהוא מעניין הראשון, כפי שנוכיח להלן. ומסתבר שהכוונה היא שאין קושרין ליבדקס לגמלים כדי שימשכו משא אחד (או למשכם יחד, עיין להלן), אעפ"י שאין דרך הליבדקס לסייע לגמל, שזה מושך לכאן וזה מושך לכאן. והוא ממש מאותו עניין של סוס קשור בצדי הקרון או מאחריו. ובמשנתנו (פ"ח מ"ה): והרמך מותר. ועיין במפרשים. אבל בספרי (כי תצא פי' רל"א) הנ"ל: יחדו פרט לרמך. ומשמע ג"כ שהטעם הוא שרמך („דלא כלינס", עיין בירושלמי שם) אינו מסייע לשום בהמה, ומותר לנהוג עם כולם. ועיין להלן.

ועכשיו באו לידי תשובות בעלי התוספות מכת"י (הוצ' רא"י איגוס) והובא שם בשם הריב"ק (עמ' 100): ונראה לפרש דיחדו משמע ליה, דשני מינין יכולין לעשות זה עם זה מלאכה, על זה הקפידה תורה בהנהגתם, לאפוקי לובדקיס וגמלים או רמך[3] עם כל בהמה, לפי שאין מתנהגים זה עם זה. ואע"ג דתניא בתוספתא ולא הלובדקיס, והכא (כלומר, בספרי הנ"ל בהערה 3) קפטר ליה, איכא למימר דסתמא דברייתא דספרי אליבא דר' יהודה, דבת' (כ"ה בכת"י. כלומר, דבתוספתא) תניא ר' יהודה (עיין להלן בסמוך ומש"ש) מתיר.

ר' מאיר מתיר. וכ"ה בפירוש רבינו הלל, בריבמ"ץ[4] ובראבי"ה[5] הנ"ל. וכן בירושלמי (פ"ח רה"ג, ל"א ע"ג): תני ר' מאיר פוטר. אבל בס' יריאים ובסמ"ג הנ"ל (בשם התוספתא): ור' יהודה מתיר. וכן העתיק הריב"ק שהבאנו לעיל בסמוך.[6]

2 הכוונה לפי' הריבמ"ץ, עיין במלא"ש פ"ח רמ"ד.

3 הריב"ק מפרש שם את הספרי הנ"ל שמפורש שם: יחדו, פרט לקשר הסוס לצידי הקרון, או לאחר הקרון, ואת הלובדקס לגמלים וכו', יחדו, פרט לרמך.

4 לפי פירוש לתמיד המיוחס להראב"ד, עיין לעיל הע' 2.

5 בראבי"ה חסרה המלה „מתיר" והשלימה המו"ל ע"פ הרא"ש הנ"ל לעיל שו' 7–8. וכן מוכח מדברי הראבי"ה בעצמו להלן שם: ורישא דמתיר ר' מאיר, כשקושרים לצידי הקרון וכו'.

6 עיין בה"ג ד"ב, עמ' 640, ובמשנתנו כאן פ"ח מ"ג. וכנראה שיש לתקן בה"ג ע"פ המשנה, עיין בבלי ב"מ ח' ב'.

ולעצם העניין מוכח מן הלשון שהמתיר מתיר בכולם, ואפילו קשירת ליבדקס לגמל,[7] כפי שיוצא ברור מן הספרי הנ"ל (בכל הנוסחאות), וכפירוש הריב"ק הנ"ל. וטעמו של ר"מ הוא מפני שאין כלאים אלא „יחדו", כלומר, כשהם מסייעים אחד לשני, פרט לקושר בצידי הקרון, שזה מושך לפניו וזה מושך הצידה, ופרט ללובדקיס לגמל, שזה מושך לכאן וזה מושך לכאן. ופרט לרמך, שכולם מודים בו, מפני שאינו מסייע לשום בהמה.[8]

9. אם היו מסיעין וכו'. ראשונים וירושלמי הנ"ל. ובה אף ר' מאיר מודה, שהרי יש כאן יחדיו.

9—10. לא יקשור סוס לפרד וכו'. מפשט הלשון משמע שאסור לנהוג בכלאים אעפ"י שאין עליהם משא.[9] ובס' יריאים הנ"ל פירש שהיא היא המחלוקת של ר"מ וחכמים כאן, ולר"מ חייב בהנהגה בעלמא, אפילו כשאין עליהם משא,[10] וחכמים פוטרים אבל אוסרים. ובסמ"ג הנ"ל (פ' ע"ג) מפרש שהכוונה כאן שלא יקשור סוס לפרד וכו', אעפ"י ששניהם מין בהמה טמאה, ולר"מ יש כאן כלאים דאורייתא, אבל החכמים סוברים שאין כלאים מן התורה אלא בהמה טהורה עם הטמאה.[11] ולפ"ז מדברים כאן בקושר ע"מ לעשות מלאכה בהם. ועיין בהגהות מרדכי עירובין ספ"א. ועיין מ"ש להלן.

10. וחמור לערוד. במשנתנו (פ"ח מ"ו): ערוד מין חיה, ובפ"א מ"ו: הסוס והפרד, הפרד והחמור, החמור והערוד (כלומר, חמור בר), אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה.

מפני שמנהגין זה את זה. וכ"ה בד, בכי"ע ובסמ"ג הנ"ל (ובשניהם: מנהיגין). ובס' יריאים הנ"ל: זה עם זה. והיא היא. ומשמע מכאן שהתוספתא מטעימה את האיסור מפני שהמינים הללו מסייעים אחד לשני (בניגוד ללובדקיס וגמל), ויש כאן כלאים, ועיין בירושלמי כאן פ"א סה"ו ובגירסת הר"ש שם, ובמנחת יהודה לב"ר ספ"ז הנ"ל עמ' 53.

11. ר' מאיר מחייב. וכ"ה בד, בכי"ע, בס' יריאים השלם, בסמ"ג ובמרדכי הנ"ל. אבל ביריאים ד"ו הנ"ל בטעות: רבי מחייב. ועיין מ"ש לעיל שו' 9—10 בטעם מחלוקת ר"מ וחכמים.

ר' יהודה אומ' בני סוסה וכו'. וכ"ה בד. וכן בשו"ת הר"י מטראני כ"י קנטבריה (68 ע"ב): בפ' בתרא דתוספת כלאים, דתני התם ר' יהודה אומ' בני סוסיא וכו'.[12] אבל בכי"ע חסרות המלים ר' יהודה אומ'. ובמשנתנו פ"ח מ"ד: ר' יהודה אומ' וכו' הנולדים מן הסוס עם הנולדים מחמור אסורין זה עם זה. ועיין לעיל פ"א שו' 18 ומש"ש, ועיין מאירי חולין עמ' 307, מה"פ פ"ח ה"ד ד"ה הלכה, ובהעמק שאלה לשאילתות סוף סי' צ"ג.

[7] מתוך סדור הלשון בר"ש פ"ח מ"ד ובאו"ז (ח"א סי' רפ"ג, ל"ח ע"ג) משמע שהם פירשו בירושלמי שדברי ר' מאיר אינם עונים אלא על הרישא, ומתיר לקשור את הסוס בצידי הקרון, או לאחריו, אבל אינו מתיר לקשור את הליבדקס לגמל. וכן משמע אף בירושלמי עצמו. ומטעם זה, כנראה, הקיפו בסוגרים את המלים „או הרולפקס לגמלים" בספרי עם הגהות הגר"א. ועיין בסמ"ג הנ"ל, ואין שם אלא קיצור.

[8] ואפילו אם נפסוק שאסור לנהג בכלאים אעפ"י שאין עליהם שום משא (עיין להלן שו' 9—10), הוא דווקא בבעלי חיים שמסייעים אחד לשני, אבל אם אין מסייעים אחד לשני אין כאן יחדו, ומותר לשיטת ר' מאיר (או ר' יהודה).

[9] כפשוטו של הספרי, כי תצא פי' רל"א, עמ' 264, וב"ר ספ"ז, עמ' 53, עיי"ש. ועיין בשערי תשובה לרבינו יונה ש"ג סוף סי' צ"א. ובה"ג ד"ו סוף ה' כלאים, ט"ו ע"א, מוכח שבמנהיג גרידא בלי משא אינו לוקה, והעול אינו חשוב משא. ועיין לעיל הערה 6. ועיין מ"ש להלן הע' 10.

[10] ועיין בהגהות ר' אבא שיף שם, עמ' 408, אות ד' ואות ו', ובברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ז (השני) ס"ק טו"ב ומ"ש בס' משנה ראשונה כאן פ"ח מ"ב ד"ה ולמשוך. ועיין במה"פ פ"א ה"ו ד"ה המרביע.

[11] כשיטת הר"מ פ"ט מה' כלאים ה"ח וה"ט. ועיין ברכי יוסף הנ"ל ס"ק י"ד.

[12] התשובה נעתקה בברכי יוסף סי' רצ"ז (השני) ס"ק י"ג, אלא שהשמיט את הפיסקא מן התוספתא.

11—12. ובני חמורה כאחד אוסרין זה את זה. וכ"ה בד. ובכי"ע: אסורין זה עם זה. ובשו"ת הרי"ד כ"י הנ"ל: כאחת אסורי' זה עם זה. ובהגהות הגר"א[13] מוחק את המלה „כאחד". אבל בשו"ת הרי"ד הנ"ל פירש שר' יהודה בא להוציא מדעת איסי הבבלי להלן, ואומר שדווקא כאחת אסורין, אבל מותר לרכוב על כל אחד מהם לבדו.

12—13. איסי הבבלי אומ' אסור לרכוב וכו'. וכ"ה בד (אסי) ובכי"ע. וכן מעתיקים בשם התוספתא בשו"ת הרי"ד כ"י הנ"ל, בראבי"ה ח"א סי' קצ"ג עמ' 223 (וברא"ש ה' כלאים סי' ז' משמו), בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תצ"א, במאירי חולין (ע"ט סע"א, עמ' 308) ובכפו"פ פנ"ח עמ' תש"ע (ושם בטעות: בן הבבלי). וכן בילקוט מלכים רמ"ז קס"ח: תוספתא דכלאים וכו', ישי הבבלי או' וכו'.

ובתוספ' חגיגה (ב' ב' ד"ה לישא), בס' הדינים (כת"י שוקן, עיין מ"ש עליו הר"ש אסף בסה"י לכבוד מרכס עמ' י') סי' קנ"ו, בס' האגודה ערכין סוף סי' א', ר"ז ע"ג, העתיקו מכאן: איסי בן יהודה אומר.

ובמדרש תנאים (הוצ' ר"ד הופמן עמ' 138): איסי בן עקביה אומ' וכו', וכ"ה בירושלמי (פ"ח ה"ב, ל"א רע"ג. ועיין אהצרי"י שם עמ' 62). וכנראה שלפני בעל מדרש הגדול היתה ברייתא זו במקור של תנאים (ולא העתיק מן הירושלמי, כפי שרואים מן השינויים בלשן). וכן בחי' הרמב"ן לחולין (ע"ט סע"א): וליתא לדאיסי דאמר אין רוכבין על הפרדה כדאיתא בספרא.[14] וכן בתשב"ץ ח"ב סי' ד' (ג' סע"ד): אע"ג דבירושלמי ובספרי קא אסר איסי בן עקיבא מק"ו וכו'.

וכבר העירו המפרשים שהתנא נזכר בשמות השונים שלו, והוא איסי הבבלי, הוא איסי בן יהודה, הוא איסי בן עקביה, עיין בבלי פסחים קי"ג ב'.

13—14. במקום שמותר ללבוש שני חלוקות כאחד וכו'. וכ"ה בשינויים קלים בראשונים הנ"ל. וכן מביא מכאן בגליון לתוספ' ב"ב י"ג א' (לפי שטמ"ק שם ד"ה תקנתם): שני מלבושים כאחד וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל: ומה אם בבגדים שאת מותר ללבוש זה על זה וכו'. וכן במדרש תנאים הנ"ל: ומה אם במקום שהתירה לו התורה ללבוש חלוקין משני מינין וכו'. והביאו הראשונים (עיין בראבי"ה הנ"ל) ראיה מכאן שמותר ללבוש שני בגדים אחד של צמר ואחד של פשתן בלי הפסק ביניהן. ובשו"ת הרשב"א ח"ג סי' רכ"ו: אמרת שאמר אליכם הרב ר' יהונתן הצרפתי דאסור ללבוש בגד של צמר על חלוק של פשתן משום חשש כלאים, אלא אם כן מפסיק ביניהם בגד אחר שאינו של צמר ושל פשתים וכו', תשובה הלכה למעשה, כך נהגו כל ישראל שזה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר וכו', וקאמרן בתוס' כלאים פ' אחרון אסור לרכוב על הפרדה מק"ו, ומה כלאי בגדים שזה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר, ונתערבו אסור, כלאי בהמה שזה בפני עצמו וזה בפני עצמו אסורין, נתערבו לא כל שכן. ורבינו לא העתיק את לשון התוספתא אלא מסר את עניינה כלשון השואלים, והרי בשו"ת ח"א סי' תצ"א הנ"ל העתיק מכאן כלפנינו.

14. הרי הוא אסור בתערובתן. וכ"ה בראשונים ובירושלמי הנ"ל. ובמדרש תנאים הנ"ל: הריני אסור בפתוך. והיא היא.

14—15. מקום שאסור לנהוג שתי בהמות וכו'. במדרש תנאים הנ"ל: כאן שאסרה לי תורה לחרוש בשני מינין וכו'.

16. והרכבתם את שלמה בני וכו'. הראשונים הנ"ל, תשב"ץ ח"ב סי' ד',

[13] עיין בפי' ר' יונה בר"ג ובמנחת בכורים ועוד.

[14] צ"ל: בספרי, וכן מעתיק הר"ן שם רפ"ה סר"ה ותניא ר' יהודה. והכוונה כנראה לקובץ של ברייתות שהעתיק ממנו בעל מה"ג הנ"ל.

ג' סע"ד, בשם התוספתא. ובירושלמי וכן במדרש תנאים הנ"ל: אמ' לו (בירושלמי ליתא) והא כתיב (ש"ב י"ג, כ"ט) וירכבו איש על פרדו וינוסו. אמ' להם („אמ' להם" ליתא בירושלמי) אין למדין מן המלכות. אמ' לו ומה אתה מקיים (בירושלמי: והא כתיב, ואין שם „אמ' לו") והרכבתם את שלמה בני וכו'. ובילקוט מלכים רמז קס"ח הנ"ל בחר כאן בנוסח הירושלמי והשמיט את נוסח התוספתא.

17. אין משיבין מתקוע. וכ"ה באו"ז ח"א סי' רנ"ח (ל"ז ע"ב) ובשו"ת הרשב"א ח"א ובמאירי ובכפו"פ הנ"ל. אבל בר"ש פ"ח סמ"א: ובתוספתא קתני אמר להן אין משיבין מן התקוע וכו', פי' תקוע, תוקע עצמו לדבר הלכה (עיין יבמות ק"ט ב'). וכן העתיק (מן התוקע) בפי' הרא"ש פ"ח מ"א (פי שנים, כ"ט ע"ד), בה' כלאים שלו סי' ה', בס' האגודה ובתשב"ץ הנ"ל ובפי' הרש"ס, קל"ח ע"א. ובתוס' חגיגה ב' ב' הנ"ל: מן התקועה. ובפי' ר' אליהו מלונדריש לזרעים (כת"י ירושלים 65 ע"ב): ובתר' משני אין למדין מן התקועות. ולפי גירסת הר"ש (והתלויים בו) בוודאי אין לפרש כפי' הב"ח בהגהותיו לתוספ' חגיגה הנ"ל, עיי"ש. ולפי כל הגירסאות תקוע כאן הוא על משקל לקוח, כלומר, תוקע, עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו עמ' י"ט. ועיין מ"ש בפירוש הקצר.

17–18. הרי הוא אומ' ויעש דוד הישר וכו'. בירושלמי הנ"ל מתרץ: בריה משׁשת ימי בראשית היתה. ופירש בתשב"ץ הנ"ל (ד' רע"א) שהכוונה למאמרם (פסחים נ"ד א') שפרדה נבראה בע"ש בין השמשות, כלומר, שאינה כלאים, אלא „שהזרע (של הסוס והחמורה) נתבלבל ונעשית בריה בפני עצמה משניהם".[15] ועיין גם בפירוש הרש"ס, קל"ח ע"א, ד"ה בריה. וקצת ראיה לפירושו ממדרש תנאים הנ"ל: אמ' להן בריה היא מששת ימי בראשית, כלומר, הפרדה של דוד היא בריה מששת ימי בראשית, פרדה מגזע פרדות שנבראו בששת ימי בראשית. אבל פרדה שבאה מסוס וחמור שהרביעו אותם בני אדם אח"כ, אסור לרכוב עליה.

ובכפו"פ הנ"ל צרף כאן את דברי הירושלמי לדברי התוספתא ע"פ פירוש הר"ש עיי"ש, אבל תשובת הירושלמי לא היתה בתוספתא בשום נוסח. וכן מעיד ר"א מלונדריש הנ"ל: אמרו לו הרי הוא אומ' וכו', ולא משני מידי.

19. כלב מין חיה וכו'. משנתנו פ"ח מ"ו. ובאהצו"י (עמ' 67) העיר לתוספ' הרא"ש (בכורות ח' סע"א, לפי מזבח כפרה שם): ובפ"ז דכלאים תנן ר' מאיר אומר כלב מין חיה וכו'. ואין לגירסא זו שום יסוד, אעפ"י שיש לה סיוע מגירסת הר"ש ועוד בתוספתא להלן.

19–20. מה הפרש בין ר' מאיר וחכמים וכו'. השאלה תמוהה מאד, והרי בפירוש שנינו בירושלמי (פ"א ה"ו, כ"ז ע"א) שלר"מ כלב ביתי הוא כלאים עם כלב כופרי,[16] ולחכמים אינו כלאים. ובפי' הרש"ס (קמ"ב ע"ב) פירש שנפקא מינה גם לעניין כלאים, וכמפורש בירושלמי הנ"ל. אבל מלשון התוספתא אינו מוכח כן. ואף הראשונים שנביא להלן המציאו כל מיני הבדלים בין ר"מ וחכמים, אבל לא הזכירו כלאים. ולפיכך קרוב לוודאי שלשיטת תנא זה, אף לחכמים הסוברים שכלב מין חיה, מ"מ הוא כלאים עם כלב כופרי, מפני שאינם שוים, וכן הסיק בצפנת פענח להגרי"י ראזין פ"ט מה' כלאים רה"ה. ועיין לעיל פ"א שו' 20 ד"ה וחזיר בר ומש"ש.

20–21. שהכותב חיתו לבנו ר' מאיר אומ' לא כתב לו כלב וכו'. וכ"ה בריבמ"ץ פ"ח מ"ו, באו"ז ה' כלאים סי' ר"צ ח"א, ל"ח ע"ד, ובפי' הרש"ס, קמ"ב ע"ב. ובפיה"מ להר"מ ספ"ח כתב שהנ"מ בין ר"מ וחכמים היא „לעניין מקח וממכר ומתנה, כשימכור או שיתן כל חיה שיש ברשותו או כל בהמה". ובערוך ערך כלב א': ובסוף תוספת כלאים

[15] תשב"ץ שם, ג' סע"ד. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 99, הע' 83.

[16] עיין אהצו"י, עמ' 8, ועיין בס' הקנה הארוך, ע"א ע"ד, ומ"ש להלן שו' 22.

מפורש מאי נפקא לן אי מין חיה אי מין בהמה. ולא העתיק את ההבדלים. ועיין במשנתנו בכורים ספ"ב.

ובד כאן: ר' מאיר אומ' כתב לו כלב וחכמים אומרי' לא כתב לו כלב. וכ"ה בכי"ע ובר"ש פ"ח מ"ו ובכפו"פ ספנ"ח עמ' תש"ע (ושם חסרים דברי החכמים). וצ"ל להפך, ועיין מ"ש לעיל שו' 19. ועיין להלן.

21—22. הכותב בהמתו לבנו ר' מאיר או' כתב לו כלב וכו'. וכ"ה בריבמ"ץ הנ"ל, וכן באו"ז הנ"ל אחרי שהעתיק את הרישא הנ"ל והוסיף עוד הבדלים, הסיק: וכן איפכא בכולהו.

ובד: ר' מאיר אומר לא כתב לו כלב וחכמים אומרים כתב לו כלב. ובכי"ע, בר"ש ובכפו"פ הנ"ל חסרה לגמרי בבא זו, ומכאן אנו עומדים על הטעות שברישא, וכצ"ל שם: שהכותב חיתו לבנו ר' מאיר אומר [לא כתב לו את הכלב וחכמים אומרים כתב לו את הכלב. הכותב בהמתו לבנו ר' מאיר אומר] כתב לו כלב וכו'. וכן כנראה היה חסרון זה בנוסח שהיה לפני ד' והשלימוהו שלא כהוגן.

22. כלב כופרין מין חיה. וכ"ה בד. ובכי"ע: כלב כופרי וכו'. ובירושלמי פ"א ה"ו, כ"ז ע"א: אע"ג דר' מאיר אמר כלב מין בהמה, מודה בכלב כופרי שהוא מין חיה. ופירשו הגאונים (אוה"ג ב"ק עמ' 54): כלב כושי היא, וישמעאלים קוראין אותו כלב ציני.

22—23. הירודין והנעמית וכו'. וכע"ז בד. ובכי"ע: הירורין והנעמיות וכו'. ובכפו"פ ספנ"ח הנ"ל: חרורין וכו', וצ"ל: הירורין וכו', ובירושלמי (פ"ח ה"ה, ל"א ע"ג): הירורות (כ"ה בד"ו. ובכי"ר: הירורית). והתרגומים מתרגמים תנים שבמקרא (ישעיה ל"ד, י"ג; מ"ג, כ'): ירורים, ושם נזכרו תנים יחד עם בנות יענה (נעמיות). וברש"י (סנהדרין נ"ט סע"ב): ירוד וכו', עוף ששמו תנין וכו'. ועיין בשטמ"ק כתובות מ"ט ב' ובעה"ש ערך ירור (א' וב').

ובמדרש איכה פ"ד, ג' (הוצ' בובר עמ' 144): אילין ירודתא וכו' (ועיין בהערות שם). ובוודאי שקראו לתנים הדומים לשועלים (Jackal) ירורין, אבל מן התוספתא ברור שהיה גם עוף ששמו ירור. והסורים תרגמו גם λαμία (כן תרגם סומכוס „לילית" בישעיה ל"ד, י"ד): ירורא.[17] וכנראה שהכוונה כאן או לעוף אגדתי, או לעוף ממין בנות היענה, שאינם משתמשים בכנפיהם לתעופה, אלא ברגליהם לריצה.[18] ובירושלמי מסיים: והנחש הרי הוא כחיה. ועיין תוספ' סנהדרין י"ז א' ד"ה שיודע.

23. הרי הן כעופות לכל דבר. כלומר, אף לעניין טומאה וטהרה, עיין טהרות פ"א מ"ג וכלים פי"ז מי"ד ובתוספתא שם ב"מ פ"ז ה"ה וה"ו.

שאין בהמה טמאה יולדת וכו'. וכ"ה בכפו"פ ספנ"ח הנ"ל. והסגנון „שאין" (במקום „אין") הוא באשגרה מלהלן בכורות פ"א סה"ט, עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 45—46. ובבבלי (בכורות ז' א') הובאה הלכה זו בשם ר' יהושע בן לוי, ואמרו שם שלא כל התנאים מודים בזה, עיי"ש.

25. כל שיש ביישוב יש במדבר וכו'. כנראה שהכוונה לאדני השדה שנחלקו בהם במשנתנו (פ"ח מ"ה) אם הם מטמאים באוהל כאדם. (ע"פ ח"ד).

26. כל שיש ביבשה וכו'. כפו"פ הנ"ל, ירושלמי שבת פי"ד ה"א, י"ד ע"ג, בבלי חולין קכ"ז א'. ובתנחומא (ויקרא סי' ח'): ארז"ל כל דמות שברא הקב"ה ביבשה ברא בים בדגים (ולא נזכר שם היוצא מן הכלל). וכאן הכוונה לסירונות (תו"כ שמיני פ"ד ה"ז, מ"ט

[17] תמן שלת ירורא. עיין בהיקספלה הוצ' פיעלד, עמ' 498, הערה 43.

[18] ובח"ד העיר לישעיה מ"ג, כ': תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה. ומכאן היינו יכולים לטעות שהללו מין חיות הן.

ע"ד) שיש להן צורת אדם, ונחלקו בהן אם הן מטמאות באהל כאדם. ועיין להלן בכורות פ"א הי"א ומש"ש.

27. אין מין חולדה וכו'. המקורות הנ"ל. ועיין תו"כ שמיני פרש' ה' ה"ד, נ"ב ע"ב, ובבלי חולין קכ"ו ב' וברש"י שם.

החוסם את הפרה וכו'. להלן ב"מ פ"ח הי"ב, ומכות ריש פרק בתרא, בבלי ב"מ צ' ב', ופירש"י: החוסם את הפרה, ולא העבירה על הדישה, וחבירו דש בה.[19] ועיין ר"מ פי"ג מה' שכירות סה"ב.

והמזויג את הכלאים וכו'. ופירש"י: המזווג שור וחמור לקרון, ובא חבירו והנהיג, פטור הראשון וכו'.[20] וכן כנראה פירש גם הר"מ בפ"ט מה' כלאים סה"ז, ועיין בפירוש ר' יהונתן בשטמ"ק שם.

28. אלא הנוהג והמנהיג בלבד. וכ"ה במקבילות בתוספתא. ובבבלי ב"מ הנ"ל: ואינו לוקה אלא דש ומנהיג בלבד. ובס' האשכול ח"ב (הוצ' הר"ח אלבק עמ' 35): אלא הדש והמנהיג והמושך בלבד. ועיין בהערות שם, ולעיל שם (עמ' 33): ובפסוקות אשכחן וכו', אסור למשוך ולחרוש ולהנהיג ולקשור וכו'.[21] וכן בר"מ הנ"ל: אבל המזווגן פטור עד שימשוך או ינהיג. ועיין בסה"מ שלו ל"ת רי"ח, הוצ' הגר"ח הילר (ירושלים תש"ו), קנ"ג ע"ב, ובפתח דבר שם עמ' י"ד, סוף אות ד'. ומכאן שגם „נוהג" שלפנינו פירושו מושך, ומנהיג הוא מנהיג ברגליו, או במקל (עיין בבלי ב"מ ח' ב', ט' א').

28—29. צמר הגמלים וצמר הרחלים. וכ"ה בכי"ע.[22] וכן בס' חפץ:[23] לקו' אלמשנה צמר גמלים צמר רחלים, וקאלת אלתוספה צמר גמלים וצמר רחלים. בד"א שטרפן וכו'. וכן בפי' המיוחס להראב"ד תמיד כ"ז ב' (ד' פראג י"ד ע"א, לשון חכמים, ח' רע"ג): בתוס' דכלאים קתני הכי, צמר[24] הגמלים והרחלים, בד"א בזמן שהביא פשתן וכו'. ולפ"ז ברור שיש כאן פיסקא ממשנתנו רפ"ט: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר.[25] וכעדותו של ר"ת: דרך התוספתא באלף מקומות ליקח קצת מן המשנה לזכרון דברים.[26] וכן בתשובת הר"ש שבאו"ז (ח"א סי' ד"ש, ל"ט ע"ג): משום דקתני רישא (כלומר, של התוספתא שהביא לעיל שם) צמר גמלים ורחלים, בד"א בזמן שהביא פשתן וכו', ונראה דההיא ברייתא קיימא אמתני' פ' בתרא דכלאים צמר גמלים וכו', והשתא קתני עלה בברייתא בד"א וכו'. ועיין גם בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"ס. וזו היא בלי שום ספק הגירסא הנכונה, שהרי הר"ש כותב לעיל שם שבדק בכמה תוספתות וגם בפירושי זרעים, ומ"מ היה מסופק על מה קיימת הברייתא, מפני שבכל התוספתות היתה הפיסקא קטועה. וכן כנראה היה גם לפני כמה מן הראשונים (עיין להלן) המתחילים להעתיק מן המלים בד"א וכו'.

אבל בד: צמר הגמלים וצמר הרחלים אסור. ואף זו היא פיסקא מקוצרת ממשנתנו הנ"ל: ואם רוב מן הרחלים אסור. אבל אין לגירסא זו שום יסוד.[27] ובס' האשכול להראב"ד

19 ופירוש זה נובע מפיה"ג, עיין בגיאוניקה הוצ' הר"ל גינצבורג ח"ב, עמ' 239.

20 וכ"ה בתשה"ג הנ"ל.

21 ועיין בהערות הר"ח אלבק שם הע' ז' ולהלן שם, עמ' 36.

22 צמר הגמלים והרחלים. ונוסח צוקרמנדל, וכן מ"ש בשנו"ס שלו אינו נכון.

23 לפי פיה"מ לר' נתן אב הישיבה כת"י של ביה"מ כאן, ס"ב ע"ב.

24 כ"ה בר"פ הנ"ל, ובלש"ח שם בטעות: הרי שער.

25 כלומר, לערב בהם פשתן, מפני שצמר הרחלים נתבטל ברוב.

26 עיין לעיל, ריש עמ' 6, ומ"ש לעיל שביעית פ"ה שו' 16.

27 ובתס"ר ח"א, עמ' 96, כתבתי: „ונמצא שיש לנו שני עדים (כי"ע וד) על הגי' אסור", והיא טעות, וסמכתי באותו זמן על הגירסא המוטעית שבהוצ' צוקרמנדל.

(ח"ב הוצ' הר"ח אלבק עמ' 42): תניא בתוספתא בסוף כלאים צמר גמלים וצמר הרחלין מותרין, במה דברים אמורים וכו'. וכן בפי' המיוחס להראב"ד הנ"ל: לפיכך בתוספתא מדייקת נמצא הגירסא בלא שינוי, אלא לפי פשוטה כתובה כך, צמר הגמלים והרחלים מותר, בד"א וכו', ופי' הברייתא כך היא צמר הגמלים והרחלים מותר, כלומר, מותר לחברן יחד בפשתן, שיביא ביניהם הפשתן ויחברם יחד, בד"א וכו'. ברם אף לפי הגירסא „מותר" אפשר לפרש שזו היא פיסקא מקוצרת של משנתנו.

29. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

29—30. בזמן שטרפן זה בזה והביא פשתן ביניהן וטרף וכו'. וכ"ה בד ובס' חפץ הנ"ל, ופירושו שטרף מקודם את צמר הגמלים והרחלים ובטל את צמר הרחלים ואח"כ טרף פשתן ביניהם, וטווה הכל יחד. ובכי"ע: בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם וטרפן זה בזה. ופירושו שאפילו אם טרף פשתן בין צמר רחלים, ואח"כ טרף את הכל ביחד עם צמר גמלים, ויש כאן רוב צמר גמלים, הכל מותר, ועיין בירושלמי פ"ט ה"א, ל"ב רע"א.[28] וכגי' כי"ע כ"ה בר"ש פ"ט מ"א, פי' הרא"ש שם, תשובת הר"ש שבאו"ז ח"א ה' כלאים סי' ד"ש, ל"ט ע"ג, או"ז שם סי' רצ"ג, ל"ט ע"א, פי' המיוחס להראב"ד בתמיד הנ"ל. וכ"ה בשינויים קלים גם בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"ס, שו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ה', ה' כלאי בגדים, נדה פ"ט, סי' י', תשב"ץ ח"ב סי' ד', ג' ע"א. ועיין ריבמ"ץ פ"ט מ"א ד"ה צמר. ובס' האשכול עמ' 42 הנ"ל: „במה דברים אמורים בזמן שטרפן זה בזה והביא פשתן ביניהן וטרפן. לישנא אחרינא בד"א בזמן שהביא פשתן וטרף עמהן וטרפן זה בזה. אבל העושה חלוק וכו'".

ונמצאנו למדים שטעם ההיתר הוא מפני שבטלו לפני הטוייה, אבל חוטים בחוטים לא בטלו. וכן מעתיק בס' יראים השלם (סי' של"ג, קפ"ז ע"א, בד"ו סי' ס"א): מפרש בתוספתא בד"א בזמן שהביא פשתן וטרף ביניהם אבל הביא חוטי צמר רחלים וטרף בין חוטי צמר גמלים אסור (כלומר, עם הפשתן). וכ"ה בסמ"ג לאוין רפ"ג, פ' סע"ד, ובתשב"ץ ח"ב סי' ד', ג' ע"א.[29] וכ"ה בח"ג שם סי' שכ"ד, ס"ה ע"א. ופירש בס' יראים שהטעם הוא מפני שהחוטים חשובים ולא בטלו (וממנו בסמ"ג הנ"ל). ועיין ר"מ פ"י מה' כלאים סה"ו. ועיין נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' קפ"ו, ומ"ש עליו הגר"י מקוטנא בישועות מלכו לפ"י מה' כלאים ה"ד.

ולכאורה משמע שלפני הר"א ממיץ היתה הגירסא כאן: בד"א בזמן וכו' וטרפן זה בזה אבל [הביא חוטי צמר רחלים וטרף בין חוטי צמר גמלים אסור]. העושה חלוק וכו' („העושה חלוק" וכו', הוא ענין אחר). וכן באמת מעתיק ביראים שם (ובסמ"ג הנ"ל): דתניא נמי התם בתוספתא חלוק שכולו צמר וכו', ומכאן שהוא ענין בפני עצמו, ואינו קשור עם הדבור „בד"א" שלעיל, עיין מ"ש להלן. וצ"ע.

30. חלוק של צמר הגמלים כולו וכולו צמר הארנבים וכו'. בד: חלוק שכולל צמר הגמלים וכולל צמר הארנבים וכו'. ובכי"ע: שכולו צמר גמלים וכולו צמר ארנביים[30] וכו'. ובס' האשכול עמ' 42 ובס' יראים השלם עמ' 372 ובסמ"ג, פ' ע"ד, הנ"ל: שכולו צמר גמלים וצמר ארנבים. ובתשובת הר"ש שבאו"ז סי' ד"ש הנ"ל: שכולו צמר גמלים וכולו צמר צביים[31] וכו'. ובמיוחס להראב"ד הנ"ל: שכולו צמר גמלים וכולו ארנבים וכו', בתוספתא מדייקת וכו', חלוק שכולו צמר [גמלים] וכולו צמר ארנבים וכו'. וכ"ה

[28] ועיין בבאורי הגר"א יו"ד סי' רצ"ט ס"ק א' אות ה'.

[29] כנראה שכתב שם ע"פ הסמ"ג, עיי"ש. ולעיל שם בסמוך העתיק כגי' הר"ש מפני ששאב מן הר"ש.

[30] עיין באהצו"י, עמ' 68, בשנו"ס לנוסח המשנה פ"ט מ"א. ועיין בתו"כ תזריע, נגעים ריש פרק י"ג, ס"ח ע"ב.

[31] צ"ל: ארנבים, כמו שהוא מעתיק בעצמו להלן שם, אעפ"י שהדין דין אמת.

בשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ה'.[32] ובאו"ז סי' רצ"ג הנ"ל, בשו"ת הר"ח או"ז סי' ח' (ד' ע"א וע"ב), בפי' הרא"ש כלאים פ"ט סמ"א ובה' כלאי בגדים נדה פ"ט סי' י': שכולו צמר גמלים או כולו (מלה זו חסרה במהר"ח או"ז) צמר ארנבים וכו'. וכן בר"מ פ"י מה' כלאים ה"ט: העושה בגד כולו צמר גמלים או צמר ארנבים וכו'. ואף לפי הגירסא „וכולו" צריך לפרש: או כולו. ובר"ש פ"ט סמ"א: מצמר גמלים כולו, או כולו צמר ארנבים (כעין גי' כי"ו) וכו'. ועיין בראשונים שנביא להלן. ורובם ככולם מקיימים גי' כי"ע, וכן צריך לפרש אף בכי"ו.

31. חוט אחד של צמר בצד זה וחוט אחר של פשתן אסור. וכ"ה בכי"ע (אלא ששם: וחוט אחד). וכן בר"ש הנ"ל (ד"ר): של צמר בצד זה, וחוט אחד של פשתן (זה בצד)[33] אסור. וכ"ה בפי' הרא"ש שם (פי שנים, ל' רע"ד) שבוודאי העתיק מן הר"ש (עיין גירסת עצמו להלן). וכן מעתיק הר"ש עצמו בפ"ט סמ"ט. וכן בתשובה שלו שבאו"ז סי' ד"ש הנ"ל: וחוט אחד של פשתן אסור וכו', ואין לומר שחסר מן התוספתא בצד אחר, כי בדקתי בכמה תוספתות, וגם בפירושי זרעים הביאה, ואין כתוב בה בצד אחד (צ"ל: אחר). וכן היתה הגירסא גם לפני הר"ח או"ז סי' ח' הנ"ל, וכן כנראה היה גם לפני ר"מ בר' חסדאי (עיין במהר"ח או"ז הנ"ל, ד' סע"ב). ועיין גם בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"ס, ברא"ש ה' כלאי בגדים, נדה פ"ט, סי' כ' (ועיי"ש סי' י'), תשב"ץ ח"ב סי' ד', ג' ע"א, ואף הם מעתיקים כגי' כי"ו וכי"ע, אבל מסתבר שהעתיקו מן הר"ש, עיי"ש.

אבל בד: וחוט אחד פשתן בצד זה אסור. וכ"ה באשכול עמ' 42 הנ"ל (וכן הדפיסו בר"ש פ"ט מ"א בד"ח), באו"ז סי' רצ"ג, בס' יריאים השלם עמ' 372, בסמ"ג לאווין, פ' ע"ד, במיוחס להראב"ד תמיד כ"ז ב', בפי' הרלב"ג קדושים, קס"ב ע"ג,[34] בשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ה' הנ"ל ובמאירי יבמות ה' ב' (הוצ' הר"ח אלבק עמ' 45), וכן העתיק גם הר"מ בפ"י ה"ט הנ"ל ובכפר"פ פנ"ט עמ' תשע"ב.

והנה ברייתא זו שמשה סלע המחלוקת בין הראשונים הנ"ל, כי לפי פשוטה (ובפרט לפי גי' ד) מוכח שאפילו החוט של צמר היה מרחק מן החוט של פשתן מכיון שהן מחוברין, אף ע"י היתר, הכל אסור, וכשיטת זקני קציני נרבונא ופרובנצא.[35] וכן הסתייעו מכאן לאיסור המיוחס להראב"ד, הרלב"ג, ר"מ בר' חסדאי (בשו"ת מהר"ח או"ז הנ"ל) והמאירי הנ"ל.

אבל הר"ש (בתשובה שבאו"ז הנ"ל) וסייעתו דייקו מן הלשון שלפנינו (כגי' כי"ו וכי"ע) שלא שנינו כאן „בצד אחר", שדווקא אם שני החוטין היו סמוכין אחד לשני אסור, מפני שהן כלאים מצד עצמם, אבל אם היו מרוחקים מותר.[36] וכבר העיר במהר"ח או"ז הנ"ל: „שהלשון מגומגם לי קצת למה תפס כלל בצד זה וכו', ושמא שחוט אחד בצד התחתון והשני בצד העליון בעובי הבגד, והחוטין נוגעין זה בזה, מ"מ כשרואים חוט של צמר אין רואין של פשתן וכן להפך, אעפ"כ אסור". ולהלן (ד' סע"ב, רע"ג) כתב: היינו יכולים לומר מה שאוסר בחלוק חוט של צמר בצד זה ושל פשתן בצד זה, היינו שאותם החוטין הם כמו אימרא שעל ידי אלו החוטין מתקיים כל הבגד, ועשויין לקיום הבגד והם עיקרו.

[32] בר"ש כאן פ"ט מ"ט: וההיא דתניא בתוספתא דאסר חלוק של צמר גמלים וארנבים וכו', וקיצר בלשונו, עיין גירסתו להלן.

[33] המלים שהקפתי צריכות מחיקה, עיין מ"ש להלן בפנים.

[34] והוא אומר שם: כמו שנתבאר בחמישי מתוספו' כלאים.

[35] עיין בשו"ת הראב"ן סי' קי"ו, הוצ' הר"ש אלבק, מ"ז ע"ג.

[36] ועיין באו"ז סי' רצ"ג הנ"ל שפירש כן אף לפי גירסת ד, ודייק ממה ששנינו וחוט אחד פשתן בצד זה, ולא אמרו בצד אחר, ונדחק כן לפי גירסתו בתוספתא. אבל כבר ראינו שהר"ש גרס כאן כגי' כי"ו וכי"ע, ותשובתו הנ"ל מוכיחה שהדיוק הוא אחר, וכמו שכתבנו בפנים. ועיין גם בסמ"ג הנ"ל בשם הר"ש.

ובס' יריאים השלם כתב שהברייתא שלנו יחידאה היא[37] שאוסר צמר ופשתן אפילו הם מרוחקים, אם הם מחוברים ע"י היתר באמצע, וחכמים חולקים עליו.

ובח"ד פירש חוט אחד של צמר בצד זה, כלומר לאורך הבגד, וחוט אחד של פשתים בצד זה, כלומר לרוחב הבגד וכו', ולכך אסור שהרי במקום אחד נוגעים הצמר והפשתים ביחד. והוא משער שכן פירש גם הר"מ הנ"ל שהעתיק את לשון התוספתא כצורתה, כגי' ד. ואין פירוש זה סובל את הלשון כלל, והר"מ באמת חולק על הר"ש ואוסר אפילו שאינם סמוכים, עיין בפ"י מה' כלאים ה"ג. וכן הבין הרא"ש ה' כלאים סי' כ',[38] רבינו ירוחם, אדם, נתיב י"ט ח"ב, תשב"ץ ח"ב סי' ד', ד' ע"ב ועוד.

31–32. בגד שיש בראשו אחד וכו'. ס' האשכול עמ' 42 הנ"ל, ס' יריאים השלם סי' של"ג (ד"ו סי' ס"א) עמ' 372, או"ז ח"א סי' רצ"ב, ל"ט ע"א. ובאו"ז העיר על הירושלמי פ"ט ה"א, ל"א ע"ד, ושם מובא מאמר זה בשם ר' זעירא. והלכה זו פסקה בטיו"ד סי' ש"א, והר"מ השמיטה, עיין בתועפות ראם לס' יריאים הנ"ל הע' י'. ועיין מה שחקר בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סוף סי' קפ"ו. ועיין מ"ש להלן שו' 48 סד"ה ולעצם.

33. חלוק של צמר שניפרס ופירפו וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם: שנפרם). וכן בס' האשכול הנ"ל: הלוקח[39] חלוק של צמר שנפרס ופרפו בחוט של פשתן, ושל פשתן שנפרס ופרפו בחוט של צמר, אם תפרן אסורין וכו'. ובכי"ע: חלוק של צמר שנפרס ופירפו בחוט של פשתן ושל צמר, אם תפרן אסור וכו'. וכעין גירסא זו היתה ידועה לר"ת אלא שחסרו שם אף המלים „אם תפרן", שכן הוא כותב (לפי הראבי"ה ח"א סי' קצ"ג עמ' 225): ולדברי האומר ופרפו בחוט של צמר ושל פשתן, תיקשה ליה אמאי נקט חלוק של צמר שנפרם ופרפו אסור, תיפוק ליה דאסור משום החוט לבדו שהוא שעטנז, וחלוק של צמר ופריפה כדי נסבה, שהרי אפילו לא היה שם חלוק, ולא היה החוט בפריפה, היה אסור החוט לבדו וכו', וטעות גמור בספרים וכו'. ואשר לגירסה הנכונה לדעתו, כתב לעיל שם (עמ' 224): „בתוספתא שלנו מצאתי חלוק [של צמר] שנפרם ופרפו בחוט אסור, ולא יותר, ופירושו כן הוא, חלוק שנפרם, כמו בגדיו יהיו פרומים (ויקרא י"ג, מ"ה), ופרפו בחוט [כלומר, של פשתן], שסתם חוט של פשתן הוא וכו'. ונראה שהא קמ"ל הברייתא דפריפה חיבור הוא לכלאים (וחסרו לפניו המלים „אם תפרן", עיין מ"ש לעיל ומ"ש להלן) וכו'". וכן מעתיק גם הראבי"ה בעצמו (שם סי' ר"ו עמ' 296): והא דתנן בתוספתא דכלאים חלוק של צמר שנפרם ופרפו בחוט אסור, כגון שלא יכול להתקיים [בלא] פרפו.[40]

ולפני הר"מ היתה כאן כנראה הגירסא: חלוק של צמר שנפרם פורפו (במקום „ופירפו" שלפנינו) בחוט של פשתן, ושל פשתן שנפרם פורפו בחוט של צמר. אם תפרן וכו', עיין בפ"י מה' כלאים ה"י, וכן מעתיק בכפר"פ פנ"ט עמ' תשע"ב. וברא"ש (נדה פ"ט, ה' כלאי בגדים סי' כ"ד): תוספתא חלוק של צמר שנפרם פורפו (כ"ה בד"י. וכן מעתיקו בטיו"ד סי' ש') בחוט של פשתן, ואם תפרו אסור משום כלאים, וכן כתב הרמב"ם ז"ל וכו', וכתב ר"ת[41] דטעות הוא בתוספתא, דקשר הוא חיבור לענין כלאים וכו'.

37 ר' חנניה בן גמליאל וכו'. עיין להלן שו' 48 ומש"ש.

38 וצ"ל שם: ו[לא] תלה הטעם וכו', כפי שמעתיק בטיו"ד סי' ש', עיין במעדני יו"ט במקומו.

39 כנראה שזו היא דיטוגרפיא מוטעית מן המלה „החלוק", ושכח הסופר למוחקה.

40 ר"א אפטוביצר לא דייק בדברי הראבי"ה, ותיקן שלא כהונן, וכל דבריו בהערות 13–14 מיותרים. ומ"ש הראבי"ה שם בשו' 11: שאינו יכול להתקיים, כוונתו על הפרוץ.

41 כצ"ל, כמו שהוא בטיו"ד סי' ש' הנ"ל, וכיוון לתשובת ר"ת שבראבי"ה הנ"ל. ולפנינו ברא"ש בט"ס: ר"ח.

34—35. אם תופרן אסורין משום כלאים ויוצאין בהן בשבת. כלומר, כל בגד שנפרס (או: נפרם) ותפרו יוצאין בו בשבת, אבל אם פרפו בלבד, אינו יוצא בו בשבת, מפני שהחלק שנפרם נראה כמשא.[42] ואעפ"י שאמרו במשנת שבת (פ"ו מ"ו ומ"ז) שפריפה היא חיבור לעניין שבת, הוא דווקא בפריפה על האבן, או על האגוז וכו', שכובד האגוז מחזיק את החוט בלולאה ואינו נותן לו לצאת. אבל פריפה גרידא אפשר שאף היא חיבור לעניין כלאים (לחומרא), אלא שאין יוצאין בה בשבת (לחומרא), מפני שהיא עלולה להתפרק. ועיין בה' כלאים להרא"ש הנ"ל. ועיין להלן שו' 50 ומש"ש.

ברם לפני ר"ת הנ"ל לא היה כ"ז בתוספתא, וכנראה שלא היתה ידועה לו כלל נוסחא שכתוב בה „אם תפרן" (עיין מ"ש לעיל), אבל ידע חלק מן הנוסחא שלנו, שכ"ה כותב (ראבי"ה הנ"ל סוף עמ' 224): דפריפה חיבור היא לכלאים, כי ראיתי מקומות[43] כתוב שם, אסור משום כלאים, ויוצאים בהם בשבת וכו'. וכן גרס גם הראבי"ה (עיי"ש עמ' 296, וכמו שהעתקנו לעיל): ופרפו בחוט אסור, כגון שלא יכול להתקיים [בלא] פרפו, ויוצאין בו בשבת, כדתנן (כ"ה בכי"א. משנת שבת פ"ו מ"ו הנ"ל) מדיות פרופות וכו'. ולגירסת ר"ת וראבי"ה הכל הולך על פריפה, ותפירה לא נזכרה כלל בנוסחאות שלהם.

35. לובש אדם שתי חלוקות וכו'. תשה"ג שע"ת סי' ס"א, אוה"ג ביצה עמ' 16 (ובהערות שם), ס' האשכול הנ"ל עמ' 43 (בשם גאון): כדתניא לובש אדם שני חלוקין זה על גב זה וכו'.[44] ובשם התוספתא בס' האשכול הנ"ל עמ' 42, ס' יריאים השלם עמ' 372, רא"ש ה' כלאי בגדים, נדה פ"ט סי' כ"ה. ופסקה הר"מ בפ"י מה' כלאים הי"א ובטיו"ד סי' ש'. ועיין בספרי כי תצא פיס' רל"ב עמ' 265, ולעיל שו' 13—14 ומש"ש.

36. ובלבד שיתן את המשיחה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובס' האשכול וס' יריאים הנ"ל: ובלבד שלא יתן וכו'. וכבר הוכחנו לעיל שביעית פ"ו שו' 42—43 שאין הבדל בין „ובלבד ש" ובין „ובלבד שלא", עיין מ"ש שם. ובר"ש הנ"ל מעתיק בשם התוספתא: ובלבד שלא יטרוף את המשיחה וכו'. וכ"ה בר"מ הנ"ל בכל הדפוסים הישנים ובכי"י (בד"ח בטעות: שלא יכרוך וכו'). ופירושו, כנראה שלא יערב את המשיחות של שתי החלוקות, ויקשרם יחד בין הכתיפות. ועיין היטב בבבלי שבת נ"ד א'. ועיין באו"ז ח"א סי' ש"ג, ל"ט ע"ב, ובשו"ע יו"ד סי' ש' ס"ק ד'. ובתשה"ג הנ"ל אסרו לחבר את החלוקים ע"י תפירה, ולא העתיקו כלל בבא זו. וכנראה שפירשו שהאיסור כאן הוא מחמת טריפת המשיחות וקשירתן. ולשיטת הירושלמי האיסור הוא מפני שאינו יכול לפשוט את התחתון אם לא פשט את העליון, עיי"ש פ"ט ה"ה, ל"ב ע"ד, ומ"ש בירושלמי כפשוטו עמ' 97. אבל בלי קשירת המשיחה למעלה, יכול לפשוט את התחתון דרך ראשו אם בית הצואר של התחתון הוא רחב הרבה.

36—37. בלארי נשים וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובס' האשכול הנ"ל: בלוורי נשים. ובירושלמי (פ"ט סה"ג, ל"ב ע"א): ר' אבהו בשם ר' יוחנן בלנרי נשים אסורין משום כלאים וכו'.[45] וכן בירושלמי מו"ק (פ"ג רה"ב, פ"ב ע"א): תני בלנרי נשים מותר לכבסן במועד וכו'.[46] ובאו"ז ה' יו"ט (ח"ב סי' שמ"א, ע"ב ע"ג): דילמא בלנרי נשים דירושלמי היינו בלרי דתוספתא, דתנן בתוספתא דכלאים פ' כלאי הכרם, בלרי נשים אין בהן משום כלאים, ואם תפורות

[42] עיין בספר התרומה קרוב לסופו ד"ה אמנם אם הלולאות.

[43] כלומר, בניגוד לתוספתא „שלנו" שהזכיר לעיל שם ראה באילו מקומות טפסים אחרים של תוספתא שכתוב שם וכו'. ואפטוביצר לא כיוון יפה.

[44] ועיין בהערות שם. ויש להוסיף שבה"ל ח"ב (שנתפרסם בשבועון „הסגלה" חכ"ו, עמ' 76) בשם רב שרירא.

[45] ובנוסח הרש"ס שם (קנ"ג ע"א): מותרין וכו'. ס"א אסורין. ועיין בתוספתא להלן.

[46] ולעניין המשך הירושלמי שם בכלאים, עיין בהוצ' לונץ, מ"ד סע"א, בהערה.

מקבלות טומאה ואסורות משום כלאים. ובלרי דתוספתא היינו סדינים כההיא דס"פ חבית (שבת קמ"ז ב') האוליירין מביאין בלרי (עיין דק"ס שם) נשים וכו'.

ולאמיתו של דבר אין הבדל בין הגירסאות, ובלגרי הם תשמישי המרחץ (βαλνιαρία), ובלרי הוא כתיב אחר במקום בנרי,[47] ואף הוא פירושו תשמישי מרחץ (βανιάρια), עיין ב"ר פמ"ה, ו', עמ' 454 ובמנחת יהודה שם.

37. אין בהן משום כלאים. משום שלא ניתנו אלא להסתפג, וכת"ק במשנתנו (פ"ט מ"ג) שמטפחות הספג אין בהן משום כלאים, וכדברי ר"מ בהלכה הסמוכה. ועיין בח"ד. וכנראה שאין מקבלות טומאת מדרס, מפני שאין משתמשים בהן אלא לסיפוג בלבד, עיין בירושלמי כאן רה"ג. ועיין מ"ש להלן שו' 39 ומ"ש לעיל הערה 45.

ואם תופרן וכו'. בס' האשכול הנ"ל: ואם תפרן וכו'. ובאו"ז הנ"ל: ואם תפורות וכו'.

מקבלות את הטומאה וכו'. כלומר, דינן כבגדים לכל דבר. ועיין להלן שו' 50.

38. מטפחות תיבה אין בהן וכו'. כנראה שבזה כ"ע מודי, מפני שמטפחת תיבה לא ניתנה אלא לחיפוי (עיין בתוספתא כלים ב"מ פ"ה ה"ט). ובאו"ז ה' בהכ"נ (ח"ב סי' שפ"ו, פ' ע"א): ותניא נמי בפרק בתרא דכלאים בתוספתא, מטפחת תיבה אין בה משום כלאים, דהיינו מפה, או מעיל, שפורסין בארון הקודש תחת ס"ת, או סביב ס"ת, משום דהתם לא שייכי הני טעמי דמפרש בירושלמי, לעניין מטפחת ספרים. ועיין בהגהות אשרי מגילה פ"ד סי' ה' ובט"ז יו"ד סי' ש"א ס"ק י"א. ובליקוטים שבסוף דרשות מהרי"ל (קרוב לסוף הספר): „ואסר נמי יריעות שעטנז התלויין לנוי בכותל מטעם זה",[48] אבל במטפחות תיבה של ספרים אין לחשוש.

39. ומטפחות ספוג. מפרשי המשנה (לרבות גם פיה"מ להר"מ) פירשו שהן סדינים או מפות שמספגים בהם את הגוף, ולפ"ז הן בלרין (בלנרין) שנשנו לעיל שו' 36. אבל בר"מ פ"י מה' כלאים הכ"ב: ומטפחות שמספגין בהן הכלים והקרקעות וכו'.

39—40. ר' ליעז' אוסר דברי ר' מאיר.[49] ומשנתנו הנ"ל היא כר"מ, כפי שהעירו בסמ"ג לאוין רפ"ג, פ"א ע"א, ומאירי יבמות ד' ב', ע"פ התוספתא כאן. ופירשו בירושלמי בטעמו של ר' אליעזר שלפעמים נותן את מטפחת היד על הכסת וישן עליה, או שנותנה תחת אצילי ידיו ומתחמם בה. ומטפחת ספר לפעמים עושה אותה כמין חיק (כגי' כי"ל, ובכי"ר: בחיק) ונותן את הספר עליה. ומטפחת ספוג לפעמים מתעטף בה, כשהוא רואה את רבו בבית המרחץ.

40. ר' יהודה או' ר' ליעזר מתיר וכו'. סמ"ג ומאירי הנ"ל. ולברייתא זו רמז בירושלמי (ה"ג) שאמרו על משנתנו: אית תניי תני מחלף. עיין במלא"ש.

40—41. לא יתן את המרדעת על כתפו וכו'. כ"ה בד, בכי"ע ובמשנתנו

[47] כמו אנטונינוס, אנטולינוס, עיין בירושלמי כפשוטו, עמ' 98, מכילתא דשירה, עמ' 128, ובהערה 1 שם. ירוש' כתובות פי"ג סה"ג, ל"ו ע"א, ועוד בכ"מ. ועיין מ"ש לעיל עמ' 229 ועמ' 502 ומ"ש להלן שו' 47, ולהלן הע' 68. ועיין להלן מעשרות פ"א הע' 12 והע' 15. ועיין מבוא לנה"מ לר"ן אפשטין, עמ' 1228 סי' ז'. ויש להוסיף שם כל מה שהבאנו כאן. וכ"ה גם ביונית, עיין מ"ש Psaltes בספרו *Grammatik d. Byzant. Chroniken*, עמ' 75 ואילך.

[48] כלומר, שמתחמם כנגדו, כמו גבי ווילון, עיין להלן שו' 53 ד"ה וקלע ואילון ומש"ש.

[49] בכי"ע: ר̇ א̇ ר' אליעזר אוסר וכו'. ואין לדעת אם הנקודות הן סימני מחיקה (כפילות במקום ר' אליעזר) או שהן סימן הקיצור, כלומר, ר' אומר, והיינו שרבי מוסר כאן מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בשיטת ר' אליעזר והחכמים.

פ"ט מ"ד. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' כלאים הכ"ה. ופירש הרש"ס (קנ"ג ע"ב) שהמרדעת מקילה עליו את לחץ משא הזבל, ומצילה אותו מן הריח, ואת בגדיו מן הטינוף. אבל לבישה אין כאן, שהרי היא קשה, ואין לחשוש שמא תכרך נימא על בשרו.

41—42. ור' לעזר בר שמעון מתיר. סובר שאין בהצלה משום כלאים, וכן סובר ר' יוחנן בירושלמי כאן ה"ג, ל"ב ע"א.[50]

42. שאבד בו כלאים וכו'. וכ"ה בכל נוסחאות הבבלי פסחים מ' ב', ע"ז ס"ה ב', נדה ס"א ב'. וכן מעתיקים בה"ג ד"ו י"ד ע"א, ד"ב עמ' 641, בר"ח פסחים ובכל הראשונים שבדקתי. אבל במעשה הגאונים סי' ל"א עמ' 20: הבגד שארג בו כלאים וכו'. וכן, כנראה, היתה הגירסא אף לפני הר"ש, עיין בפירושו למשנתנו כאן פ"ט מ"ד ד"ה ומרדעת. ואף לגירסא זו צריך לפרש שארג בו כלאים ואבד, עיין מ"ש להלן שו' 43 ד"ה ונ"ל.

וכל הראשונים פירשו שאבד בו כלאים, היינו שאבד חוט של פשתן בבגד של צמר, או להפך. ובס' ערוך לנר (נדה ס"א ב') חקר מה דינו אם אבד בבגד חוט של כלאים ממש, שכבר נאסר מקודם, אם הוא בטל ברוב. ואין ספק שאין הבדל לדינא, והבגד אסור. ועיין במאירי ע"ז (עמ' 261) שכתב בשם התוספות שאין בשעטנז בטול מפני „שהבגד שיש בו כלאים בראשו האחד אף ראשו האחר אסור להתחמם בו (לעיל שו' 32), אעפ"י שבוודאי אין שם כלאים, הילכך אין כאן דין בטול שהרי הכל איסור". ועיין בהשגות הראב"ד פ"י מה' כלאים ה"ז ובאחרונים שהבאנו לעיל שו' 29—30 סד"ה ונמצאנו. וכל רבותינו שפירשו כאן „כלאים" חוט של פשתן וכו' לא אמרו כן אלא לרבותא, ומכ"ש שאם אבד חוט של כלאים בבגד שכל הבגד אסור.

לא ימכרנו לגוי וכו'. ופירשו בבבלי (הנ"ל) שאנו חוששים שמא ימכרנו לישראל, והישראל לא יכיר בו. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' כלאים הכ"ז.[51] ובירושלמי:[52] אין דרך בני אדם ליקח יין מן הגוי, ברם הכא דרך בני אדם ליקח בגד מן הגוי.[53]

42—43. ולא יעשנו מרדעת לחמור. שמא יעשו ממנו טלאי לבגד. אבל המרדעת כשהיא לעצמה מותר לרכוב עליה, מכיון שאין דרכה בהעלאה והיא קשה, ולא גזרו עליה, כמפורש במשנתנו פ"ט מ"ד.

43. ר' שמעון בן לעזר וכו'. דברי ר' שמעון ב"א לא הובאו בתלמוד.

לא יעשה הימנו אימרא המפורסמת. בכי"ע: אף לא יעשה וכו'. ופירוש הדברים קשה מאד ולא זכיתי לרדת לדעת המפרשים ז"ל. ובפי' „תנא תוספאה" (עיין מ"ש לעיל עמ' 407 ד"ה ובתוספות) להגר"י ברלין (כפי שמביאו בספרו יש סדר למשנה כאן פ"ט מ"ד) פירש שלא יעשנו אימרא מפורסמת למת, מפני שהכלאים נראים לעין, ויש כאן לועג לרש, אבל יעשה ממנו תכריכים רגילים למת. ואף כאן הדוחק נראה לעין. ולא עוד אלא שבבבלי מוכח שדברי רשב"א הוא מאמר המוסגר, והסיפא „אבל יעשה ממנה וכו' " היא לכולי עלמא. ועיי"ש בספר הנ"ל שנדחק ליישב שהבבלי קיצר.

ונ"ל שכוונת ר"ש בן אלעזר היא שלא יהפך את הבגד שאבד בו כלאים, שאסור למוכרו לגוי, לבגד של כלאים ברורים, שמותר למוכרו לגוי (עיין בתוספות נדה ס"א ב' ד"ה לא ובהגהת הרמ"א יו"ד סוף סי' ש"ז), ולפיכך אמר שלא יעשה אותו אימרא המפורסמת

[50] ועיין באו"ש פ"י מה' כלאים הי"ט.

[51] ועיין בתוספ' יומא ס"ט א' ד"ה קשין ובגליון שם, סמ"ג לאוין קס"ח, ס' ע"א, ובגליון שם.

[52] ערלה פ"ג סה"א, ס"ג ע"א; ע"ז ספ"ג, מ"ג ע"ג.

[53] כלומר, ואפילו רשב"ג מודה שאסור למוכרו לגוי, חוץ מרמי ע"ז שבו.

(לבגד ממין אחר, עיין להלן שו' 51 ומש"ש), כדי שיהא ניכר שהוא כלאים, וימכרנו לגוי. מפני שיש לחשוש שמא יסיר הגוי את האימרא וימכרנה לישראל.[54]

44. אבל יעשה ממנו תכריך למתים. כלומר, ושוב אין לחשוש לכלום, שהרי התכריכים אסורים בהנאה. והוא הדין שמותר למוכרו לשם זה, עיין בירושלמי פ"ט סה"א, ל"ב ע"א. ובמשנתנו (פ"ט מ"ד): תכריכי המת וכו' אין בהם משום כלאים. ואמרו בירושלמי (פ"ט רה"ד, ל"ב ע"ב): במתים חפשי (תהלים פ"ח, ו'), כיון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות, וכ"ה בבבלי נדה ס"א ב'. ואעפ"י שגם המלביש כלאים חייב,[55] זהו דוקא כשהלובש מצווה. ופירש הר"ש (פ"ט מ"ד) שאין כאן לועג לרש, שהרי אף חי כשאינו נהנה כלל מותר. וכן פירש במאירי ע"ז עמ' 261. אבל בפי' האגדות להרשב"א (מובא בכותב לעין יעקב ברכות ספ"א) כתב שאסור לשיטת ר' ינאי (נדה שם) להלביש את המת כלאים, ולא התיר אלא לכסותו כדי לסופדו, מפני שבהעלאה גרידא מותר כשאינו נהנה, כמשנתנו (פ"ט מ"ה ומ"ו), אבל בלבישה אסור אפילו כשאינו נהנה, ועיין בשנות אליהו פ"ט סמ"ב, וכיון לדעת הרשב"א.[56]

עיט של צמר וכו'. וכן בכי"ע: עייט של צמר וכו'. ובד: עיפו של צמר וכו'. ובס' האשכול ח"ב עמ' 42 הנ"ל: עיינו של צמר וכו'. ולא נתברר לי מהות העייט או העיינו, אלא שהתוספתא משמיעה לנו שאין תכיפת העיט חיבור, עיין במשנתנו פ"ט מ"י.

45. צמר שנתנו בפשתן וכו'. בכי"ע, בס' האשכול (עמ' 42) הנ"ל ובפי' לתו"כ המיוחס להר"ש קדושים ספ"ד, ע"ט ע"א: הנותן צמר בפשתן וכו'.

46. שבשעה שהיה ליגוז היה ניטוה. בד: שהיה לגוזו וכו'. בכי"ע: שהיה לוגין (צ"ל: לוגיז) וכו'. ובס' האשכול הנ"ל: שהיה לגוז וכו'. ובמיוחס להר"ש הנ"ל: „בשעה שהיה לוגז היה נטוה. פי' צמר שאינו טווי ורוצה לארוג בגד דק וכו' אסור, שכשהן לוגזין הן טוין. לא (נ"ל ברור שצ"ל: ל"א=לישנא אחרינא) להיות (ה)אורג עליו, לעכב האורג בתחילת האריגה, שלא יעלה וישמוט, וקושר ראשו (צ"ל: ראשי) השתי בצמר ובפשתן. ואסור לעשות כן, שנטווה בעסק הלגיזה וקשירת החוטין. וחכמי לוניל כתבו כן". ורבינו המפרש באר ע"פ התוספתא שלנו את הירושלמי (פ"ט סה"א): ר' שמואל בר רב יצחק הוה מפקד גו בייתיה דלא מוקמה נבל[57] דעמר מיקמי נבל דכיתן, בגין פיפה. כלומר, ששפת האריג[58] של הצמר לא יתחבר עם שפת הבד של פשתן וייטוו יחד.

ולעצם הענין נראה שהיו מותחים במלגז (עיין תרגום ש"א י"ג, כ"א ובפי' הרד"ק שם), או סורקים בו את הצמר, כדי להכשירו לטויה, ומכיון שהצמר הוא על הפשתן, יש לחשוש שמא יאחז קצת מן הפשתן בשעת הלגיזה, וייטווה יחד עם הצמר. ולהלן שבת פ"ט (בד פ"י) ה"י:

[54] שוב ראיתי שכבר עמד על עיקר הדבר בחידושי ח"י כאן, עיי"ש. ותקנת הצביעה (עיין בבבלי נדה ס"א ב') לא היתה, כנראה, ידועה בא"י, עיין בירושלמי כאן פ"ט ה"א, ל"ב ע"א.

[55] עיין להלן מכות פ"ג (כי"ע פ"ד) ה"י ומש"ש. ועיין ר"מ פ"י מה' כלאים ה' ל"א.

[56] בבבלי נדה הנ"ל הסיקו מדברי ר' יוחנן שם, המתיר לקבור את המת בכלאים, שמצות בטילות לעתיד לבוא. וכפשוטו בוודאי פירושו לתחיית המתים, כמו שפירשו הר"ש כאן פ"ט מ"ד, תוספות נדה שם סד"ה א"ר יוסף ובפי' הרא"ש שם ד"ה לא שנו. אבל ברשב"א ובריטב"א נדה שם פירשוה „לעתיד לבוא" אחר זמן המיתה. ורבותינו נדחקו לפרש כן, כדי להוציא מדעת המינים שהונו את ישראל במאמר זה, עיין בפי' האגדות להרשב"א, הוצ' פערלעס, עמ' ל"ז ואילך, ל"ט ואילך. ועיין גם בדרשות לר"י ן' שועיב, ליום ראשון של פסח, מ"א ע"ג. אבל לא מצאתי פירוש זה לראשונים שקדמו לויכוחים עם הנוצרים בספרד. וכן לא מצאתי פירוש זה לראשונים מחוץ לחכמי ספרד. ועיין מ"ש במחברתי שקיעין, עמ' 81. ועיין מה שהאריך בזה בס' יש סדר למשנה כאן פ"ט מ"ד.

[57] =נוול, נול, עיין ירושלמי ב"ב פ"ב סה"ג, י"ג סע"ב. והוא כסא אריגה. ובמיוחס להר"ש גרס בירושלמי כלאים: גבב דעמר גבי גבב דכיתן.

[58] פיף, עיין במשנתנו פ"ט מ"ט ובמלא"ש שם. ובד"ח של המשנה נשתבש: פיו.

שנים אוחזין במלגז ולוגזין, בכרכר ושובטין וכו'. וכ"ה בתו"כ ויקרא, חובה, פרש' ז' ה"ט, כ"א ע"ד, בבלי שבת צ"ב ב'. ופירשו כל המפרשים (עיין ערוך ערך מלגז ורש"י בשבת שם) שלגיזה היא ממלאכת התבואה, אבל מכאן נראה שהיא ממלאכת הטוייה, ונסמכה שם לשביטת הכרכר.

46—47. אמ' ר' שמעון בן לעזר למה וכו'. עיין בתשה"ג הרכבי סי' מ"ט עמ' 24, שערי תשובה סי' ס"ב, אוה"ג יבמות עמ' 9 ואילך, ס' האשכול הנ"ל עמ' 44.

47. מפני שמליז את אביו וכו'. במקבילות: נלוז ומליז וכו'. אבל בתשה"ג הנ"ל: ואעפ"י שבמשנת תורת כהנים (בשע"ת הנ"ל: שבתו"כ) הסיע ר' אלעזר את הנון הזה ללמד, ואמר דבר המליז את ישראל מאביהן שבשמים, כלומר, מרחיק, מעיקר אל יליזו מעיניך (משלי ד', כ"א; ג', כ"א), אבל הדרך הראשונה היא העיקר וכו'. וכנראה מגירסתו, שבתו"כ שלפניו חסרה המלה „נלוז" כמו בתוספתא כאן. ועיין בפיה"מ להר"מ למשנתנו. ולכאורה היה אפשר לפרש מליז מלשון לעז, אבל עיין בתוספ' סנהדרין ח' א' ד"ה מוציא.

47—48. ר' חנניה בן גמליאל אומ' וכו'. ספרי כי תצא פי' רל"ב עמ' 265. ובמשנתנו פ"ט מ"ט נשנתה הלכה זו בסתם, או בשם ר' יוסי.[59] ועיין בראשונים שנביא להלן.

48. לא יקשור סרק של צמר ושל פשתן וכו'. וכן מעתיקים בשם התוספתא בס' האשכול הנ"ל,[60] בס' יריאים השלם סי' של"ג, בפי' רבינו הלל לספרי הנ"ל (ע"א ע"ב),[61] בסמ"ג לאוין רפ"ג, פ' ע"ד, בשבה"ל ח"ב (הסגלה חכ"ו עמ' 76). וכ"ה בספרי הנ"ל בכל הנוסחאות. ובמשנתנו הנ"ל: לא יקשר סרט וכו'. אבל בכמה נוסחאות שם: סרק (עיין דק"ס ואהצו"י עמ' 87), וכן הביאו משם (שתי הנוסחאות) בפי' המיוחס להראב"ד תמיד כ"ז ב'[62] ובכפו"פ פנ"ט עמ' תשע"ח. ובפיה"ג למקואות פ"ט עמ' 122: „או סרק של פשתן וכו'". וכנראה שהיא רצועת פשתן סרוקה, ועיין ישעי' י"ט, ט', וילקוט זכריה רמז תקע"ב (בשם פסיקתא רבתי), והשוה בבלי סנהדרין צ"ג א'.

ולעצם העניין משמע ממשנתנו, מן התוספתא ומן הספרי, שצמר ופשתן המחוברים ע"י דבר אחר הם כלאים. וכן פירשו את התוספתא בס' יריאים, במיוחס להראב"ד תמיד, בשבה"ל ובסמ"ג הנ"ל, וכן פירשוה ר"מ בר' חסדאי (לפי שו"ת מהר"ח או"ז סי' ח', ד' סע"ב) ובחידושים שנדפסו ע"ש שטמ"ק ביצה ט"ו א'. וכן פירשו את המשנה ואת הספרי הנ"ל זקני נרבונא (עיין בראב"ן סי' ק"ו, הוצ' ר"ש אלבק, מ"ז ע"ג). וכן פסק הר"מ בפ"י מה' כלאים ה"ג, ועיין בפיה"מ למשנתנו הנ"ל, ובפ"ח מ"ד. ואעפ"י שכבר שמענו לעיל (שו' 31) שאף חיבור ע"י דבר אחר אסור בכלאים, תירץ במיוחס להראב"ד הנ"ל שכאן אשמעינן שאפילו חיבור ע"י עור שאינו אריג כלל (עיין במשנת כלים פכ"ז מ"א) ואינו מהוה ארג אחד עם הצמר והפשתן, מ"מ הוא כלאים. וכן משמע בספרי הנ"ל שמוסיף כאן: כשתמצא אומר[63] השק והקופה מצרפים את הכלאים. ועיין במשנתנו הנ"ל ובפיה"מ להר"מ.

[59] עיי"ש במשנה. ובס' יריאים שנביא להלן פירש שבמשנתנו ההלכה היא המשך מדברי ר' יוסי שם.

[60] ושם: בשל פשתן, וכן בס' יריאים ד"ו, וכן גרסו כמה מן הראשונים בספרי הנ"ל, וכ"ה במשנתנו. והיא היא.

[61] ובהעתקה שם: סרט, אבל מתוך פירושו ברור שצ"ל: סרק.

[62] ד' פראג י"ד ע"א. ושם בטעות „הפרוט", אבל מתוך פירושיו שם מוכח שגרס בלשון אחת סרט (עיין ערוך ערך סרט), ובל"א גרס סרק, עיי"ש בפירושו.

[63] בשנו"ס: כשתימצי לומר, עיין מ"ש בפירושו לעיל תרומות פ"ה שו' 56.

והמתירים לחבר ע"י דבר אחר (עיין בר"ש למשנתנו) תירצו שהאיסור הוא כאן (ובמשנתנו) מפני שמחבר את הפשתן והצמר בשעה שקושר את הסרקים לחגור בהם את מתניו. וכן פירש ברבנו הלל לספרי הנ"ל, ע"א רע"ב, אבל עיי"ש בהמשך הדברים. וכס' יריאים הנ"ל פירש שמשנתנו היא ר' יוסי (עיי"ש) או ר' חנינא בן גמליאל, והחכמים חולקים עליהם. וכן פירש בראב"ן סי' קי"ו, הוצ' אלבק, מ"ז ע"ד. ועיין מ"ש לעיל שו' 31, ולהלן שו' 52.

49. הפוקרית והציפה וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: הפקרית והציפה וכו'. ובס' האשכול עמ' 42 הנ"ל: „הפקרית והציפה, ואית דגרסי הפוקרין והציפה וכו'". ובתו"כ קדושים (סוף פרק ד', פ"ט ע"ב): יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן? ת"ל בגד. ובספרי כי תצא (פי' רל"ב עמ' 265): יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן? ת"ל שעטנז, דבר ששוע טווי ונוז. ובפי' רבינו הלל שם (ע"א ע"א): „גזי צמר היינו שקושרין בלכון פוקירא". ונראה שצ"ל: היינו שקורין בל' יון פוקירא (ποκάριον), והיינו גיזי צמר, וציפין הם קרובים למוכי צמר (עיין במלונות ערך ציף, ובערוך ערך צף). ולהלן שבת פ"ה (בד פ"ו) ה"ב: יוצאין בפיקרין ובציפא וכו'. ובבבלי שם נ' א': יוצאין בפקורין ובציפא וכו'. ופירש רב האי (אוה"ג שם, הפירושים, עמ' 21): אדם קרח מביא צמר וצובעו וקושרו למעלה ממצחו עם חתיכת בגד וכו'.[64] ובבבלי שם מ"ח א': טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר וכו', והיינו גיזין היינו פוקרין.

אין בהן משום כלאים. מדברי הספרי הנ"ל מוכח שהטעם הוא מפני שאינן שוע טווי ונוז, ואפילו כורך עליהן משיחה של פשתן. עיין בתוספתא ובבבלי הנ"ל.

50. ואם תפרן מקבלין טומאה וכו'. ומכאן מוכח שאם חברן ע"י תפירה דינם כבגד, ואסורין משום כלאים. וכבר נחלקו הגאונים[65] אם תפירה היא חיבור לעניין כלאים. ומכאן מוכח שאפילו לא היו שועים יחד, אלא כל אחד לבדו, מכיוון שחיברם ע"י תפירה אסור. ועיין מ"ש ר' אליהו מזרחי בפירוש עה"ת קדושים י"ט, י"ט. ועיין ר"מ פ"י מה' כלאים ה"ג ובטיו"ד סי' ש' ובב"י שם ד"ה ומ"ש להתיר בשק של פשתן שממולא צמר וכו'. ועיין בתוספ' שבת נ"ז ב' סד"ה אין. ובליקוטים שבסוף דרשות מהרי"ל (קרוב לסוף הספר): וכן אמר דשק של פשתן קשור מלא צמר, או גיזין, אסור לישב עליו. ועיין מה שהאריך בכל העניין בס' הזכרונות פ"ג, ט' ע"א ואילך.

50—51. פשתן שצבעו בחרת לא וכו'. ס' האשכול עמ' 42 הנ"ל, ירושלמי פ"ט ה"ב, ל"ב ע"א. ולא היה דרכם לצבוע בחרת (צבע שחור, עיין במשנת נדה ספ"ב) אלא צמר, ולא פשתן (ר"ש פ"ט מ"ב). ועיין אהצו"י עמ' 71.

51. לא ימכרנו לגוי. שמא ימכרו לישראל ויטעה הישראל לחשוב שהיא של צמר, ויחברנו לבגד של צמר, ובירושלמי חסרה הלכה זו.

אימרא לפשתן המפורסמת. בס' האשכול הנ"ל: ולא יעשנו אימרה לפשתן הפורסת. ואית דגרסי ולא יעשנו אימרה לפשתן, ולא יעשה המפורסמת. ובירושלמי הנ"ל: לא יעשה ממנה אימרה מפורסמה. וכנראה שהגוים נהגו לעשות את הבגד ואת האימרא משני מינים. ועיין רש"י שבת ק"ה א'. ובירושלמי קידושין רפ"ד, ס"ה ע"ב: פירסמו עצמן כאימרא בחלוק. ובס' השרשים לר"י אבן ג'נח ערך אמר, הוצ' בכר עמ' 39: האמירך (דברים כ"ו, י"ח) וכו', פרסם אותך ושמך לאות. ועיין אוה"ג חגיגה, הפירושים, עמ' 52 הערה ג'. וטעם האיסור הוא מפני מראית העין, עיין בירושלמי הנ"ל.

51—52. בכרים ובכסתות הרי זה מותר. כלומר, מותר לעשות ממנו אימרא לכרים ולכסתות מפני שהיא אימרא שאינה מפורסמת, שתשמישן בבית, ולא גזרו בה משום מראית

[64] רש"י פירש שם שפקורין הוא פשתן.
[65] עיין אוה"ג יבמות, עמ' 9 ואילך, ס' האשכול הנ"ל, עמ' 41 הערה ב', שם, עמ' 44.

העין (הרש"ס בירושלמי, קמ"ט ע"ב). ובירושלמי הנ"ל מקשה ממנה על רב שאמר: כל שהוא אסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור. ובר"ש (פ"ט מ"ב) פירש שבכרים ובכסתות מותר אפילו מפורסמות. ועיין במשנתנו פ"ט מ"ב, ובס' האשכול הנ"ל עמ' 44 ובהערות שם.

52. איספלינית מלוגמא וכו'. בכי"ע: איספלנית וכו'. וכ"ה בס' האשכול הנ"ל עמ' 43, או"ז ח"א סוף ה' כלאים סי' ש"ז, ל"ט סע"ד, שבה"ל השלם ח"ב (הסגולה חכ"ו עמ' 76), רא"ש נדה פ"ט סוף ה' כלאי בגדים, רבינו ירוחם ס' אדם נתיב י"ט ח"ב (קרוב לסופו), כולם בשם התוספתא. וברמ"ם פ"י מה' כלאים הי"ט: וסמרטוט שמניחין עליו רטיה או מלוגמא או אספלנית וכיוצא בהן הרי אלו מותרין, אע"פ שבשרו נוגע בהן, שאין דרך חימום בכך. ברם בירושלמי בסוף מכילתין לא התירו אלא איספלנית של פשתן על מכה אחת ואיספלנית של צמר על מכה הסמוכה לה, ומוכח שאיספלנית של כלאים על מכה אחת אסורה, עיין בפי' הרש"ס שם. ועיין בתוספתא שבת פט"ו (כי"ע פט"ז) ה"ד ולעיל שו' 48.

והחילוק ביניהן הוא שאיספלונית (σπληνίον) היא תחבושת של חלב ושעוה, ומלוגמא (μάλαγμα) היא תחבושת של קמח וכדומה,[66] ורטיה היא בסממנים של רפואות.

53. המת והבהמה וכו'. בכ"י שתי נקודות על התי"ו של "המת", והן כנראה סימן מחיקה. אבל כ"ה גם בס' האשכול הנ"ל ובס' האגור לר"ש ג'מע (סה"י לכבוד גרעץ עמ' 22). וכן ברמ"ם פ"י מה' כלאים הכ"ו: המת והבהמה שהיו מלובשין כלאים מותר לנושאן על כתפו. ושמא פירושו כפשוטו שמותר להלביש את המת כלאים (דלא כר' ינאי בנדה ס"א ב') ואת הבהמה כלאים, שאין איסור על המלביש אלא כשהלובש הוא בר חיובא, עיין מ"ש לעיל שו' 44. ועיין במשנתנו פ"ט מ"ד.

והאוהלין. וכ"ה בראשונים הנ"ל. ובירושלמי בסוף מכילתין, ל"ב ע"ד: הסל והשק והקופה מצטרפין בכלאים, אוהלין אין בהן משום כלאים. ופירש בריבמ"ץ (בסוף מכילתין): פי' תחת אהל אחד מותר להיות שם פשתים וצמר זה אצל זה. ופירש כן כדי להשוות אוהלין לסל ושק וכו' לפי פירושו, עיי"ש.

ולפי פשוטו פירושו שמותר לישב באהל של כלאים, אע"פ שמגן על עצמו מן הצינה, מפני שאינו דרך לבישה. וכן אפשר לפרש אף סל, שק וקופה שבירושלמי הנ"ל, והיינו שמכסה את ראשו בסל וקופה על גבו, או בסל ושק על גבו, מפני הגשמים,[67] והם מצטרפים בכלאים מפני שנוגעים בגופו, אבל אם עשה מהם אהל, ולא נגע בגופו מותר. וכן בשו"ת הר"י מיגש סי' קפ"ג: וששאלת אם מותר להכנס באהל שהוא שעטנז לשמור עצמו מן החום, או מן הקור וכו', תשובה השעטנז לא אסרו הכתוב אלא לעניין לבישה והעלאה שיהיו נוגעין בגופו, אבל לשבת תחתיו בלתי שיהיה נוגע בגופו אינו אסור, שאין השעטנז אסור בהנאה. וכ"ה ברמ"ם פ"י מה' כלאים הי"ב ובטיו"ד ריש סי' ש"א. ועיין בב"י ובברכי יוסף שם.

והאכסילון והגרגס. בכי"ע: והכליסים הגרגים. ובד: והאכסלו ("והגרגס" חסר שם). ובס' האשכול הנ"ל: והאכלוסין (בכי"פ: והאלוכסין) הגרגס. ובס' האגור הנ"ל: והאכסילון והגרגם. והנה גירסת כי"ו מתקיימת ע"י ד וס' האגור. ונראה שאין אכסילון אלא אכסלין, אכסנין, ξάνιον ,ξάνιον,[68] והוא תכשיט מעין מסרק שהיו הנשים משתמשות בו. ובפירוש מונים אותו הסופרים היונים[69] בין תכשיטי הראש של הנשים. ומכיוון שהיו עושים

[66] עיין כלים פכ"ח מ"ג ובמפרשים שם, בבלי שבת קל"ג ב' ובפיה"נ כלים שם, עמ' 72.
[67] עיין בבלי נדרים נ"ה ב' ולהלן שבת ספ"ה (בר ספ"ו). ועיין בתיו"ט בסוף מכילתין. ועיין בס' משנה אחרונה שם, ונעלמו ממנו לפ"ש המקורות הנ"ל.
[68] על החלפת למי"ד ונו"ן, עיין לעיל הע' 47.
[69] Pollux V. 96. ועיין במלונו של היזיכיאוס ערך ξάνιον.

אותו של זהב (הנ"ל), הרי מסתבר שלפעמים היה משובץ בתוך אריג, כדי שלא יזיק לראש. ויגיד עליו רעו, והיא האסטמא שנשנית על ידו. וטיב הגרגס לא נתברר לי.

והאסטמא. וכ"ה בד ובראשונים הנ"ל. ובכי"ע: והאיצטמא. ולהלן שבת פ"ד (בד פ"ה) ה"ז: שלשה דברים נאמרו באיסטמא אין בה משום כלאים וכו'. וכ"ה בירושלמי שם פ"ו ה"א, ז' ע"ד, ובבבלי שם נ"ז סע"ב. ועיין במנוה"מ ח"ד עמ' 584.

ואיסטמא (στέμμα) הוא זר שנותנים על הראש. ופירש"י (בשבת שם) שטעם ההיתר הוא, מפני שאין כאן טוויה. ובתוספות פירשו מפני שהיא קשה. וברמ"מ פ"י מה' כלאים ה"כ: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה חוטי צמר ופשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין אין בו משום כלאים, שאין דרך חימום בכך. ועיין בכ"מ שם ובאוה"ג שבת עמ' 54 ואילך.

וקלע ואילון. וכ"ה בד. ובס' האגור הנ"ל: וקלע ואילן. ובכי"ע: וקלא אילן. אבל בס' האשכול הנ"ל עמ' 43: וקלע ווילון וכו', ואית דגרסי במקום קלע ווילון וקלא אילן, והאי לישנא לאו דווקא וכו', וקלע ווילון הוא שאין בו איסור העלאה שאינו עשוי לשם מלבוש בעולם. וכן הגיה הגר"א מדעתו: וקלע ווילון. ונראה שקלע ווילון הם הקלעים שעל גבי הוילון שהוא נתלה בהם, ואין בהם משום כלאים משום שהם קשים, אבל בווילון עצמו יש בו משום כלאים. ובבבלי ביצה י"ד סע"ב: מפני מה אמרו וילון טמא, מפני שהשמש מתחמם כנגדו,[70] אלא בקשין וכו'. אבל בה"ג (ד"ו, ט"ו רע"א; ד"ב עמ' 641): מפני מה אמרו וילון אסור וכו'. והכוונה לאיסור משום כלאים.[71] ואפשר שבא למעט קלע של ספינה שהוא מטמא בנגעים, ויש בו משום כלאים אם מתעטף בה. ובמשנת נגעים (פי"א מי"א): כגון קלע של ספינה ווילון (כלומר, ווילון עצמו) ושביס של סבכה וכו' הרי אלו מטמאין בנגעים.

54. ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול וכו'. עיין במשנתנו פ"ט מ"א. ובשם התוספתא באשכול הנ"ל, בתוספ' מנחות מ"א א', בתו"י יומא ס"ט א' (בהוצ' ראם ס"ט ב'), ברא"ש (על הרי"ף) ה' ציצית ובה' קטנות ה' ציצית סי' ב' ובגליון שם.

54–55. בגדי כהן גדול היוצא בהן למדינה חייב. הראשונים הנ"ל, רא"ש ה' כלאי בגדים, נדה פ"ט, סי' כ"ה. ובבבלי יומא ס"ט א': בגדי כהונה היוצא בהן למדינה אסור (ועיין גם בבבלי תמיד כ"ז ב'). ולא נתבאר שם אם מדברים בבגדי כלאים, והאיסור הוא משום כלאים (עיין לעיל שם בבבלי), או בבגדים שאין בהם כלאים (כגון כהן הדיוט שיצא בלי האבנט), והאיסור הוא משום שנהנה מבגדי כהונה. ועיין מה שהאריך בבאר שבע תמיד כ"ז ב'.

ובמדרשות:[72] והלא אם יצא כהן גדול בבגדי כהונה חוץ מהר הבית סופג את הארבעים שהם צמר ופשתים וכו'. ועיין בחידושי הרד"ל והרש"ש שם שהעירו לשאגת אריה סוף סי' ל'.

55. שבמקדש בין לשרת בין שלא לשרת וכו'. בד ובכי"ע: ובמקדש בין לשרת וכו'. וכ"ה בכל הראשונים הנ"ל ובפי' הרש"ס, קנ"א ע"א. וברור שכן צ"ל גם לפנינו, אבל במה"פ (פ"ט סה"ב ד"ה כאן) העתיק מן התוספתא מלה במלה כמו בכי"ו, ופירש „שבמקדש" בגדי לבן של כה"ג ביוה"כ שטעונין גניזה במקדש, עיי"ש שנדחק מאד. וכבר הראינו בכ"מ שכת"י התוספתא שהיה לפני בעל פ"מ מתאים לכי"ו גם בשיבושיו.

והנה כאן מפורש שבמקדש כהן גדול פטור אפילו שלא בשעת עבודה, וכן משמע במדרשות

[70] עיין הערה שלי אצל שובה בתרביץ שכ"א (תש"י), עמ' 123 (ועיי"ש עמ' 122, הע' 53).
[71] עיין בתוספ' ביצה שם ד"ה מפני.
[72] במ"ר פי"ט, י"ט; תנחומא חקת סי' י"ז; הוצ' בובר שם סי' מ', ס"ב ע"ב.

הנ"ל.[73] והר"מ בפ"י מה' כלאים הל' ל"ב פסק: כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט וכו'. וכן משמע בירושלמי פ"ט סה"ב. ובבבלי הנ"ל: ובמקדש בין בשעת עבודה ובין שלא בשעת עבודה מותר, מפני שבגדי כהונה ניתנו ליהנות מהן. ועיין ברדב"ז במקומו. וכבר העירו במהרי"ק שם ובפי' הרש"ס הנ"ל שמטעם הבבלי משמע שלאו מחמת כלאים אתינן עלה, אלא מחמת הנאה בבגדי כהונה, ומדברים בבגדים שאין בהם כלאים (עיין מ"ש לעיל), ולא כמפורש במדרשות הנ"ל. ועיין מה שהאריך בזה במהרי"ק פ"ח מה' כלי המקדש הי"ב, והעתיקו מכת"י בס' חזון נחום לתמיד פ"א, רל"ז ע"א ואילך, וציין לו בס' שיח יצחק ליומא ס"ט א', ועיין בבאר שבע הנ"ל. ועיין מ"ש בהעמק שאלה לשאילתות סי' קכ"ו אות ב'.

73 לעיל הע' 72.

מסכת מעשרות

פ"א

1. ג ר נ ן ל מ ע ש ר ו ת וכו׳. ברייתא זו היא מעין הקדמה למכילתין, והיא מבארת אימתי מתחייב משום טבל. וג׳ חילוקים בפירות: כשלא הגיעו לעונת המעשרות (עיין במשנתנו במכילתין פ"א מ"א ואילך) מותרים אף באכילת קבע, וכשהגיעו לעונת המעשרות מותרים באכילת עראי בלבד, וכשנגמרה מלאכתן ומלאכת מוכנסן (עיין להלן) אסורים אפילו באכילת עראי. עיין בריבמ"ץ ובמלא"ש פ"א מ"ה, ובכפו"פ פכ"ו עמ׳ תפ"ו. והברייתא שלנו הובאה גם בבבלי ב"מ פ"ח ב׳, עיין להלן. ובכפו"פ הנ"ל הובאה הברייתא שלנו בשם התוספתא.

1—2. מ ש ת ג מ ר מ ל א כ ת ו ו מ ל א כ ת מ כ נ ס ת ו. וכ"ה בד. ובכי"ע לנכון: מוכנסו, עיין מ"ש לעיל עמ׳ 131 ואילך ומ"ש להלן פ"ב שו׳ 72 ד"ה העשויות ומ"ש בתס"ר ח"ג עמ׳ 23. ובכפו"פ הנ"ל: „ומלאכת כניסתו וכו׳, ומסתברא שמה שאמר משתיגמר מלאכתו, כלומר שהגיעו לעונת מעשרות, ומלאכת כניסתו, כלומר שהגיעו לגרנן, שמאותה עונה ואילך הוא זמן כניסתם, אם לבית אם לשוק". ובבבלי ב"מ הנ"ל: משתגמר מלאכתן, ואיזהו גמר מלאכתן מלאכת הכנסתן, וזו היא הגהה ע"פ רש"י, אבל ברוב כתה"י (עיין דק"ס שם עמ׳ 264 הע׳ צ׳) הגירסא בבבלי היא כעין גירסת התוספתא כאן. ופירושה לפי פשוטה, שאינו מתחייב משום טבל אלא אחרי גמר מלאכת הפירות (כל אחד כשיעורו, עיין במשנתנו פ"א מ"ה ואילך) וגם מלאכת מוכנסן, אם לחצר, ואם לבית, עיין בס׳ משנה ראשונה כאן פ"א מ"ה.

2. כ ג ו ן י ר ק ח י י ב ב ת ח ל ת ו וכו׳. ריבמ"ץ פ"א מ"א. ועיין במשנה ובר"ש וברא"ש שם. ברם במשנתנו (פ"א מ"ד): „ובירק: הקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות. התפוחים והאתרוגים חייבים גדולים וקטנים". ופירשו כל הראשונים והאחרונים שקשואים ודילועים וכו׳ חייבים אפילו בתחילתן.[1] ולפי פירוש זה סיגנון המשנה מגומגם, והיה צ"ל: [ובאילן] התפוחים וכו׳. ולא עוד שכאן מפורש שכל ירק חייב בתחילתו ולאו דווקא קישואים. ולולי דברי רבותינו הראשונים והאחרונים הייתי מפרש שצריך להפסיק אחרי והמלפפונות. ובבא זו עדיין נמשכת למעלה: התבואה והזיתים משיכניסו שליש, ובירק הקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות. כלומר אף אילו צריכים הכנסת שליש ככל הפירות.[2] ואח"כ מתחילה חלוקה אחרת: התפוחים והאתרוגים וכו׳. ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ עמ׳ 1001.

וכן וודאי גמור בעיני שכן פירש הירושלמי, וכ"ה שם (פ"א רה"ד, מ"ט ע"א): תמן תנינן הלוקח שדה ירק בסוריא עד שלא באו לעונת המעשרות חייב וכו׳, וכא את אמר הכין? כלומר, במשנתנו אמרו שבירק אין עונה למעשרות אלא לקשואים ודילועים בלבד (שדינם בהכנסת שליש), ומכאן שבשאר ירקות חייב בתחילתן ובסופן, ובמשנת מעשרות (פ"ה מ"ה) מוכח שלכל הירקות יש עונת מעשרות. ומתרץ הירושלמי: „חזקיה אמר בשדה של קישואין ודילועין היא מתניתא". כלומר משנת מעשרות פ"ה עוסקת בשדה של קישואין ודילועין, ולהם הרי יש עונה.[3] „אמר ר׳ זעירא אפילו תימר בשדה ירק עצמו, עוד הוא יש לו גבול, משיביא שליש פתילות".

[1] ועיין סוכה ל"ו א׳, ברש"י, בתוספ׳ ובר"ח שם.

[2] עיין בתוספ׳ ר"ה י"ב ב׳ ד"ה התבואה, בפי׳ הרא"ש כאן פ"א מ"ג וברמ"ב פ"ב מה׳ מעשרות רה"ה.

[3] לפי סיגנון הירושלמי מוכרחים אנו לפרש שחזקיה מכוין למשנת מעשרות פ"ה. וכן פירש גם בפי׳ הרש"ס, י׳ ע"ב (עיי"ש שהביא את התוספתא שלנו), אלא שנדחק מאד בפירוש עצם העניין.

ולפי ר' זעירא הברייתא שלנו היא לאו בדווקא, ובכל ירקות צריך לכל הפחות שליש פתילות, אבל בקישואין ודילועין צריך שליש גידולן. ועיין מ"ש להלן שו' 12.

3. כגון המקיים ירק לזרע וכו'. השלמתי ע"פ כי"ע, וכן מעתיקים בשם התוספתא בריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש פ"א סמ"א וכפו"פ פכ"ו עמ' תפ"א, ובד בטעות: כגון המקיים זרע לירק וכו'. ובירושלמי פ"א ה"א, מ"ח ע"ד: תני כל שתחילתו אוכל ואין סופו אוכל,[4] מה אית לך כהדא דתני המקיים מליאה של אכרוב[5] לזרע בטלה דעתו, קלחין יחידין לא בטלה דעתו. אמר ר' יונה והוא שליקט ירק, אבל לא לקט ירק, כך אנו אומרים עצים חייבים במעשרות, כלומר, אתמה. הרי לך שירקות שזרען לזרע בטלה דעתו, וחייבין במעשרות כשלקטן ירק (כלומר בתחילתן), אבל פטורין בסופן כשהוקשו. ועיין לעיל שביעית פ"ב שו' 33 ולהלן עוקצין פ"ב הי"א, בבלי חולין קכ"ז ב', ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 180.

4. אבל סופו אוכל כגון פירות אילן וכו'. עיין במשנתנו פ"א סמ"א. ובירושלמי שם: אבל סופו אוכל אינו חייב עד שיעשה אוכל, מה אית לך, כהדא דתנינן דבתרה (כלומר מ"ב ואילך) מאימתי פירות חייבין במעשרות, תאינים משיבחילו וכו'.

5. ר' ישמעאל בי ר' יוסה אמ' וכו'. וכ"ה בירושלמי דמאי פ"א ה"א, כ"א רע"ד. אבל במעשרות פ"א ה"ב, מ"ח ע"ד: מיישא תני רימון שניקרה בו וכו', אשכול שבישל בו וכו'. וכבר שיערתי (תרביץ ש"ב עמ' 107) שמיישא אינו שם אמורא אלא שם עץ המייש, והוא פירוש למשנתנו. ואח"כ מתחיל: תני וכו', וזו היא ברייתא סתמית, מעין הברייתא שלנו כאן. ועיין מ"ש בשמי ר"ע לעף פלורה ח"ד עמ' 570.

5—6. אפי' לא הבאיש אלא גרגר אחד וכו'. בירוש' דמאי הנ"ל: אשכול שביכר בו גרגר וכו', ובמעשרות הנ"ל: אשכול שבישל בו וכו', והיא היא. ופסקה הר"מ בפ"ב מה' מעשרות ה"ה. ובמשנתנו (פ"א מ"ב): הענבים והבאושין[6] משהבאישו. ופירשו בירושלמי (במקומו): משיקראו באישה. ובריבמ"ץ:[7] „משיקראו באושה, פי' לחולה בלשון חכמים קורין באושא, ובלעז נקרא החולה מלאטו, והענבים כשיתחילו [להתבשל][8] קורין להן אובא מאלאטא,[9] נמצא לחולה ולענבים המבושלים מעט שם אחד להן בירושלמי ובלעז שלנו". ועיין מ"ש אפרים וחנה הראובני בתרביץ שכ"א עמ' 124 ואילך.

6. האלסרין. בערוך ערך אלצרין: „אלצרין ובאפיקרסין ובאיצטרובלין משיעשו קליפה התחתונה חייבין במעשר בירושלמי בפ"ק דמעשרות (סה"ב, מ"ח ע"ד, עיין להלן), ובראש פ"ב דדמאי, ובראש תוספת מעשר ראשון". ובס' האגור לר"ש ג'מע (סה"י לגרץ עמ' 22): בתוס' מעשר ראשון האלסרין והאסרקין ואצטרובלין. ועיין ר"מ פ"ב מה' מעשרות ה"ה. ובב"ר פמ"ב, ד עמ' 408: תנינן אלסרין לשם אלסר. ופירשו שנקרא על שם מקומו. ולהלן בסוף מכילתין מפורש שהמינים הללו היו באים גם מחו"ל, עיין מש"ש. ואילסר הוא מין אגוז (hazelnut), וכן נקרא גם בסורית אלסרא, אילסרא, אליסרא, עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"א עמ' 616 ואילך.

הפרסקין. עיין בראשונים שהבאנו לעיל. אבל במשנתנו (פ"א מ"ב): הפרסקין

[4] בנוסח הרש"ס, ה' סע"ב, מוסיף: חייב בתחלתו, וניסח ע"פ התוספתא כאן, עיי"ש בפירושו, והיא היא, והירושלמי קיצר, כדרכו.

[5] כ"ה בכי"ר. ובנוסח הרש"ס: של כרוב. וכ"ה בירושלמי ריש ערלה, ס' ע"ג. ולפנינו בטעות אכרוע לזרוע.

[6] והאובשים, עיין מ"ש לעיל תרומות פ"ז, עמ' 413.

[7] שביעית פ"ד מ"ח, וכפי שמעתיקו הרש"ס כאן, ז' רע"א.

[8] עיין במלא"ש כאן פ"א מ"ב ובריבמ"ץ שביעית הנ"ל.

[9] οὖα μαλακά, וברומית המאוחרת: uvae malatae.

משיטילו גידים. ובירושלמי (כאן סה"ב) גרס: האפסטקין, וכן גרס הירושלמי (דמאי רפ"ב) אף בסוף מכילתין. וברמ"מ פ"ב מה' מעשר ה"ה: כגון האצרובולין והלוט והבטנים וכו', ועיין במהרי"ק שם. ובבראשית (מ"ג, י"א): מזמרת הארץ וגו' ולט בטנים ושקדים. וברש"י שם: „בטנים, לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פשט"ציאס, ודומה לי שהם אפרסקין". ובטנים הם באמת Pistacia Terebinthus,[10] כלומר, האפסטקין שבירושלמי.[11]

7. והאסטרובילין. פירשו בבבלי (ע"ז י"ד א'): פירי דארזא (*στρόβιλοι*). וכ"ה בסורית (עיין מ"ש לעף פלורה ח"ג עמ' 43), ואף הוא גדל בא"י, עיין מ"ש להלן בסוף מכילתין שו' 58.

משייעשו קלפה. כלומר, אע"פ שנחלקו ר"י וחכמים, במשנתנו (פ"א מ"ב) ולהלן בסמוך, כולם מודים במינים הללו שעונתם למעשרות היא עשיית קליפה. וכן מפורש בירושלמי (פ"א סה"ב): מודין חכמים לר' יודה באלצרין ובאפיסטקין וכו'. ועיין מ"ש להלן ד"ה באיזו קליפה.

האגוזים והשקדים משייעשו מגורה וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ב): האגוזים משיעשו מגורה. ר' יהודה אומר האגוזים והשקדים משיעשו קליפה. ושקדים לא נזכרו בדברי החכמים. וכ"ה הגי' במשנתנו בכל הנוסחאות שבדקתי. אבל בפיסקא שבירושלמי סה"ב: האגוזים והשקדים משיעשו מגורה וכו'. ברם בכי"ר ובגוף כי"ל חסרה המלה „והשקדים" (והושלמה בין השורות ע"י המגיה). ובנוסח הרש"ס במשנתנו (ו' ע"א): והאגוזים והשקדים משיעשו מגורה וכו', כנוסח הפיסקא בירושלמי שבדפוסים. אבל נוסח זה מגומגם מאד, ולפיהו לא היה צריך ר' יהודה לחזור על דוגמאות הת"ק. וכנראה שהרב נמשך כאן (כדרכו) אחרי הריבמ"ץ למשנתנו שמעתיק: האגוזים והשקדין משיעשו מגורה וכו', ור' יהודה סבר משיעשו קליפה הפנימית. וברור שאין כאן אלא הצעת הרב בעצמו ע"פ התוספתא כאן ולהלן. ועיין בפיה"מ להר"מ, וכנראה ששניהם שאבו מפירוש קדמון. ועיין בר"מ פ"ב מה' מעשרות ה"ה, ופסק ע"פ המשנה וה"ב להלן בתוספתא, ועיין בכ"מ במקומו.

ואשר למגורה נראה כפירוש הר"מ שהכוונה לקליפה החיצונה הקשה שבה אגור הפרי, ועיין בריבמ"ץ ובר"ש.

8. באיזו קליפה אמרו וכו'. כנראה שמן הלשון „אמרו" דייקו בירושלמי (פ"א סה"ב) שאף החכמים נתנו שיעור בקליפה, והיינו באלסרין וכו' שלעיל. וכן פסק הר"מ בפ"ב מה' מעשרות ה"ה.

בקליפה תחתונה שעל גבי אוכל. בפיה"מ להר"מ (פ"א מ"ב): וא"ר יהודה משיעשו קליפה, ר"ל הקליפה הפנימית שהיא דבוקה לאוכל וכו', וכן אמרו (הכוונה לתוספתא כאן) בקליפה שעל גבי האוכל, ולא יהיה זה אלא אחר בשולן תכלית הבישול, כמו שביארנו. ועיין בכפו"פ פכ"ו עמ' תפ"ב, ובירושלמי פ"א סה"ב, ובריבמ"ץ הנ"ל.

9. נהוראי בן שינייא אמ' וכו'. ירושלמי פ"א ה"ד, מ"ט ע"א. ותנא זה נזכר גם בירושלמי ר"ה פ"ב ה"א, נ"ז ע"ד, לפי גירסת שרי"ר עמ' 148. ועיין מ"ש באהצו"י שם עמ' 21 ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 194.

תפוחין קטנים פטורין. ירושלמי הנ"ל. ובמשנתנו (פ"א מ"ד) התפוחים והאתרוגים חייבין גדולים וקטנים, ר' שמעון פוטר את האתרוגים בקוטנן. ומכאן מוכח שר"ש

[10] עיין לעף פלורה ח"א, עמ' 191 ואילך.

[11] לעף כתב (שם, עמ' 193) שכאן הכוונה לפרי אחר, מפני שהבטנה גדלה בא"י, מה שאין כן הפרי שלנו שאינו גדל בא"י. וכתב כן, מפני שנגרר אחרי הפירוש המוטעה של כל המפרשים להלן סוף מכילתין, עיין מ"ש להלן פ"ג שו' 58.

חולק אף על תפוחים (עיין בירושלמי שם). וברש"י סוכה ל"ו סע"א: ופליג ר' שמעון עלייהו באתרוגים, ומודי בתפוחים וכו', ובקטני קטנים אפילו בתפוחין ודאי פליגי וכו', וכ"ה בר"ש כאן במקומו. ועיין מ"ש בס' ערוך לנר בסוכה שם ד"ה שבני אדם.

9–10. תפוחי נמילה חייבין וכו'. עיין בשנו"ס. והנכון הוא בירושלמי הנ"ל: מילי מילה, כלומר μελίμηλα, תפוחי דבש, תפוח מורכב על עץ קידוניאה (quince), עיין לעף פלורה ח"ג עמ' 215. ובכי"ע כאן: מי נמלה חייבין.[12] איבוד בין גדולים ובין קטנים. ואין למלה „איבוד" פתרון, וצריך למוחקה ולחבר את שתי ההלכות. ושמא שייכת מלה זו להלן שו' 13 (עיין מש"ש ד"ה וכל) ובאה לתקן את המלה „האיכוס" שבכי"ע שם, וצ"ל: איבים, ונכנסה שלא במקומה.

10. ר' ישמעאל בר' יוסי וכו'. השלמתי ע"פ ד. ועיין להלן. ובכי"ע ה"ג היא לפני ה"ב. ולא נזכרה שם ההלכה של ר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביו וגורס שם: שקדים המרים קטנים חייבין וגדולים פטורין. וכ"ה להלן חולין פ"א הכ"ד, וכסתם משנתנו (כאן פ"א סמ"ד, חולין פ"א סמ"ו). וכן נשנתה הלכה זו בברייתא בבבלי (עירובין כ"ח ב', חולין כ"ה ב'), ועליה חולק ר' ישמעאל בר' יוסי. וכן משמע בירושלמי פ"א סה"ד.

10–11. שקדי' המרי' חייבין בין קטני' וכו'. בירושלמי הנ"ל: שקידים המרים הרי אלו פטורין. וכן הגיהו המפרשים גם בתוספתא. אבל בבבלי הנ"ל: ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו זה וזה לפטור, ואמרי לה זה וזה לחיוב, ועיי"ש בתוספות. ולפיכך אין להגיה בתוספתא, וכן משמע קצת מן הסיגנון, שהרי לעיל שו' 10 נקטו: „בין גדולים ובין קטנים" וכאן נקטו להפך „בין קטנים בין גדולים". ובשניהם תפסו את הפשוט תחילה. ובתפוחים אפילו קטנים חייבים, ומכ"ש גדולים שלא נחלקו בהם, ובשקדים המרים אפילו גדולים (שכבר נתמררו) חייבין, ומכ"ש קטנים שעדיין לא נתמררו. ובר"מ פ"א מה' מעשרות ה"ט (ופ"ב ה"ה) פסק כמ"ד זה וזה לפטור, עיי"ש בכ"מ.

11. מתוקין משתפרוש קליפתן וכו'. ירושלמי הנ"ל, ר"מ פ"ב מה' מעשרות ה"ה. ובמאירי חולין כ"ה ב' (עמ' 83): ושקדים המתוקים וכו', התבאר בסדר זרעים שהוא משתפרש קליפתן החיצונה. ועיין מ"ש בעירובין כ"ח ב'.

12. המלפפונות בקוטנן משיקרחו. צ"ל: עד שיקרחו, כלומר, עד שיפלו השערות שעליהם, כהגהת המפרשים וכפירושם. והמלפפונות נקרחים כשהם כמעט מתבשלים לגמרי (עיין להלן שו' 18 ומש"ש), ור"ש מקל אף כאן, ופוטר אפילו כשהביאו שליש, עיין מ"ש לעיל שו' 2. ומלפפונות הם אבטיחים מתוקים, עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"א עמ' 536 וח"ג עמ' 215, ומ"ש לעיל כלאים פ"א שו' 4.

13. והקורנית משייבינו. בד: משיניצו. אבל גם בכי"ע: משיבינו. ובפי' הארוך להרד"ק (תהלים נ"ח, י'): „בטרם יבינו סירתכם אטד וכו', ופרוש יבינו יפריחו, וכן במשנה הסיאה והאזוב משיבינו". ועיין בגליון פירוש המאירי לתהלים שם עמ' 115 הע' 2. ובפי' הראב"ע שם (וציין לו במלא"ש מעשרות ספ"ד): בטרם יבינו, אמר רב האי ז"ל כי גמילת פרח העץ כמו קשור, ובדברי חכמי ישראל אביונות ע"כ. וכנראה שבכל השיחים הללו (עיין מ"ש עליהם לעיל שביעית פ"ה שו' 33) אנו הולכים אחרי איבונם (ייבונם) בין לעונת המעשרות, בין לשנות המעשרות, וכן לשביעית. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי שביעית. ועיין בס' משנה ראשונה שביעית פ"ב מ"ז ופ"ה מ"א.

וכל האובין אדומין משייבינו. בד: משיניצו. ובכי"ע: וכן האיכוס (ועיין

[12] ואחרי מלה זו נקודה וריוח. ואין מי נמלה אלא מי למלה, מילמלה, עיין לעיל כלאים פ"ה הע' 47.

לעיל סוף שו' 9—10) אדומים משיכינו (צ"ל: משיבינו). ומתקבלת הגהת בעל ח"ד: וכל הא[ז]ובין [ה]אדומין וכו'.

13—14. היתה שנייה ונכנסה שלישית וכו'. מעיני המפרשים נעלם לפ"ש שברייתא זו הובאה בירושלמי שביעית (פ"ז ה"ו, ל"ז ע"ג): והתני הסיאה והאזוב והקורנית [מ]שהובילו.[13] (לחצר אבל)[14] אם היתה שנייה נכנסת לשלישית שלישית. מששית לשביעית ששית וכו', לית כאן מששית לשביעית שישית, אלא שביעית. וכבר שער בס' ניר לירושלמי שם שהכוונה לברייתא שלנו.[15]

15. רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. כעין ברייתא זו לעיל שביעית פ"ב שו' 21, עיין מש"ש.

16—17. על מה נחלקו על האובין וכו'. בד בטעות: על האונין. ובכי"ע: על האיבין. וכנראה שצ"ל: על האיבון, כלומר על הייבון („משייבינו" לעיל שו' 13), וזו היא תחילת הגמר בשיחים מן המינים שנזכרו לעיל. ורשב"ג מפרש שהרישא היא מחלוקת ב"ש וב"ה.

18. היה מפקיץ ראשון ראשון וכו'. בירושלמי (פ"א ה"ה, מ"ט ע"א): היה מפקס ראשון ראשון ומשלק וכו'. ועיין במה"פ שם ד"ה היה. ובמשנתנו (פ"א מ"ה): הקשואים והדלועים משיפקסו[16] וכו', אבטיח משישלק וכו'. ופירשו בירושלמי שם: מאן די ירים פקסוסיה, מאן די ירים שלקוקיה, כלומר, משיסיר[17] את הפקס שלו, משיסיר את השלקוק שלו. ומשמע מתוך הלשון שהפיקוס נעשה בידי אדם. ובבבלי (ב"מ פ"ח ב'): משינטל פיקס שלהם. ופירש"י: והוא פרח הגדל בראשו ודבוק בו, ולאחר זמן הוא נופל בתלוש. ומתוך פירושו (בביצה י"ג ב' ד"ה ושלא פקסו) משמע שאין כאן תאור של הפקס גרידא, אלא שלרש"י עצם הפיקוס נעשה מאליו. ועיין היטב במאירי ביצה שם, ברא"ה ובדק"ס שם עמ' 27 הערה נ'.

ור"ח פירש (לפי שטמ"ק ב"מ פ"ח ב'. ועיין ערוך ערך פקס): השער הצומח בקישואין ובדלועין, כמו נוצה, כשהן קטנים, וכשמתגדלין נושר, ואותה הנשירה — פיקוס. ולכאורה אין בין רש"י והר"ח אלא שלפירש"י הכוונה לפרח שבראשם, ולר"ח לשער שעליהם, אבל הפיקוס עצמו נעשה מאליו. ובריבמ"ץ ובר"ש (פ"א מ"ה) קבלו פירוש זה, אלא שהוסיפו שמשנתנו מדברת כשתלשן בינוניים, ועדיין לא נשר השער שלהם, והבעלים מפקסים אותם, עיי"ש. ומוכרח שאף הר"ח פירש כן, עיין בגירסתו בביצה שם. ואף הר"מ פירש שהכוונה לשער שלהם, והפיקוס נעשה בידי אדם, עיין פ"ג מה' מעשר ה"ח.

וברור שעלינו לקבל את פירוש רוב הקדמונים, כלומר, שהכוונה להסרת השער, והרי כל המינים הללו מכוסות מעין נוצה דקה כשהם צעירים, כפי שאנו יודעים מן המציאות, ואין פֶּקֶס

[13] כצ"ל. ובירושלמי ד"ו וכן בכי"ר: שהובילו. ובנוסח הרש"ס: משהובילן, וצ"ל: משהובילו.

[14] ברור שיש כאן הוספת סופרים שלא הבינו את העניין.

[15] והיא „משהובילו" היא „משהבינו", עיין בירושלמי ע"ז פ"ג ה"ז, מ"ג ע"א: אנן תנינן אובין. אית [תניי] תני אוביל וכו'. ובקהלת זוטא פ"ה, ח', עמ' 104: שהוא מוביל הלכה לפניו. וכצ"ל בוי"ר פכ"ב, א' (במקום: מקבל הלכה), כמו שהגיה לנכון הר"ח אלבק בהשלמה לבראשית רבתי לר"מ הדרשן, סוף עמ' 272 ואילך. ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 89.

[16] וכ"ה בכי"מ ובבבלי, ובמשנה שבירושלמי (משיפקיסו). אבל בכ"י פ' בבבלי (עיין דק"ס ב"מ, עמ' 264, הע' ע'): משפיקס. ובמשנה הוצ' לו, קויפמן ופרמה: משיפקס (בכ"י פרמה: משייפקס, אבל מנוקד כבנין פיעל). וכ"ה בכל כתה"י עם פיה"מ להר"מ. ובפיה"מ שם (כ"י על קלף משנת ה' אלפים ע"ז): משיפקס ומשישלק וכו', קאלו פי אלתלמוד מן דו ירים פקסוסיא, מן דו ירים שלקוקיא. ועיין בכבר ליקוטים מס' המספיק (החלק הגרמני), עמ' 66, הע' 2. ולפי כל הגירסאות אפשר לפרש שהפיקוס נעשה מאליו. עיין מ"ש להלן בפנים.

[17] עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו, עמ' כ"ג על „מאן", מן, מי, אחרי.

אלא ποκίζειν, לגזוז את השער,[18] ואפשר שפועל זה כולל אף הסרת הקרום העליון הדק[19] של הדלועין. וכן מעיד פליניאוס (תולדות הטבע סי"ט פכ"ד סי' ע"א) שקרום העליון של דלעת ירוקה הוא רך, ומ"מ נוהגים לגרר אותו אם רוצים לאוכלה.[20] ובאבטיח נקרא קרום זה שלקוק (עיין מ"ש לעיל בשם הירושלמי) מפני שהיו נוהגים להסירו ע"י שליקה, כלומר ע"י הטלת מים רותחים על הדלעת או ע"י טבילה ביורה רותח, ובפעולה זו היו מסירים אף את השערות של הירקות, עיין להלן שו' 19—20 ושו' 20 ומש"ש. וכנראה, שכל המינים הללו היו נאכלים לפעמים ע"י אנשי השדה אף בלי פיקוס, ולפ"ז מתפרש ואם אינו מפקס, ואם אינו משלק (משנתנו פ"א מ"ה) כפשוטו, והיינו שאוכל בלי פיקוס ובלי שילוק.

ומשליק ראשון וכו'. כבר כתבנו לעיל בסמוך שהכוונה היא שהוא מסיר את השלקוק של האבטיח ע"י שליקה, כלומר, ע"י מים רותחים, עיין להלן שו' 19 ואילך ומש"ש שו' 20 ד"ה מלפפונות.

כיון שגמר כל צרכו וכו'. בכי"ע: כיון שליקט כל צורכיו וכו'. ובירושלמי הנ"ל: לא נטבלו עד שיפקס כל צורכו וישלוק כל צורכו. והיא היא. ועיין בבלי ב"מ פ"ח ב'. וברמ"מ פ"ג מה' מעשר ה"ח העתיק כלשון התוספתא, עיין במהרי"ק, בכ"מ וברדב"ז שם. ועיין בר"מ ה"ד שם.

ולא נאמרו השיעורים הללו (כאן, ומכאן ואילך) אלא במוליך לשוק, אבל במוליך לביתו לא נקבעו עד שיראו פני הבית, כמפורש במשנתנו (פ"א סמ"ה). ועיין ר"מ פ"ג מה' מעשר ה"ב וה"ד ובהשגות בה"ב שם.

19. תורמין קשואין ודלועין וכו'. ר"מ הנ"ל סה"ח. והכוונה שתורמין לכתחילה (עיין במהרי"ק ובכ"מ שם), אעפ"י שלא נגמרה מלאכתם, מפני שהדבר תלוי בדעתו, והוא יכול לאוכלם אף בלי פיקוס (עיין במשנתנו פ"א מ"ה). ובפירוש אמרו בבבלי ביצה:[21] וש"מ מעשרין אפי' בדבר שלא נגמרה מלאכתו.[22] ופי' בשטמ"ק: כלומר, רגילין בני אדם וחברים לעשר קודם גמר מלאכה.[23] ועיין מ"ש לעיל תרומות עמ' 328.[24] ועיין להלן פ"ב שו' 9 ומש"ש.

[18] כבר פירשו החכמים שפקס היא מלשון יון πέκος, צמר ושער גוזז, עיין במלונו של קרויס למלים שאולות מלשון יון ורומי, עמ' 475, ערך פקס. ו.סאן דו ירים פקסוסיה' שבירושלמי פירושו משיר פסקוסיה (מיתטיסים רגיל במלים שאולות), כלומר את הפיסקוס שלו. ואין πέσκος אלא πέκος הנ"ל. אבל במלונו של היזיכיאוס ערך πέσκον מוסיף לה אף מובן של δέρμα, קרום. ועיין בהוספת לעף למלונו של קרויס הנ"ל. ועיין מ"ש להלן.

[19] עיין מ"ש לעיל סוף הערה 18.

[20] Cortex viridi tener; deradiatur nihilominus in cibis. וכנראה ששער הדלעת היה נושר מאליו בדלעת מבושלת, ובצעירה היו מגררים אותה ומגלחים אותה. עיין ירוש' קדושין פ"א סה"ב, נ"ט ע"ד, בבלי סוטה ט"ז א', ב. ועיין ספרי כי תצא פי' רי"ג ובפי' רבינו הלל שם, ס"ד סע"ב. וכן אמרו אף אומות העולם (אפוליאוס, החמור של זהב ס"ה סי' ט'): cucurbita calviorem, קרח מדלעת.

[21] ל"ה ב', לפי גירסת כי"מ ושטמ"ק שם.

[22] ומדברים שם בתאנים ועתיד לדורסן, עיי"ש.

[23] ואעפ"י שהר"מ פסק (פ"ה מה' מעשרות ה"ו) כסתם משנתנו ברפ"ב, ומכאן שאין בני אדם רגילים לעשר לפני גמר מלאכה, אבל מ"מ איסור לא שמענו.

[24] בירושלמי כאן פ"א ה"ה, מ"ט ע"א: פיקס ושילק ברשות ההקדש ופדאו. וזו היא שאלה, אם הפיקוס פוטר ברשות הקדש, שהרי לפעמים אוכל בלי פקוס (עיין במשנתנו פ"א מ"ה ומ"ש לעיל), כמו שפירש לנכון בס' ניר. אמנם בנוסח הרש"ס שם, י"ג ע"א: ופדאו פטור. אבל כנראה שזו היא הגהת הרב בעצמו, והמלה „פטור" אינה אף בכי"ל ובכי"ר. וכן להלן בה"ו שם, לפי נוסח הרש"ס, ט"ז ע"א: פיקס ושילק ברשות ההקדש ופדאו פטור וכו', אי אפשר לו שלא וכו' ושלא יפקוס ולא ישלוק. ואף הוספה זו אינה בשום נוסח, ולא נזכרו בנוסחאות אלא קיפה ושליה שאין הדבר תלוי בדעתו, ואין אדם

19–20. שלא שלק. לפי דרכנו למדנו שאף מלפפונות גמר מלאכתם הוא משישלק. ועיין משנה ראשונה כאן פ"א מ"ה ד"ה הקישואין.

20. שעתיד לעלותן מן היורה. מכאן נראה שהסרת השלקוקית נעשית אף ע"י מים רותחים ביורה. ועיין בירושלמי ערלה פ"ג ה"ז, ס"ג ע"ב, ומשמע קצת משם שאף בדלעת היו נוהגים בשילוק. ועיין מ"ש לעיל שו' 18 ד"ה ומשליק. ועיין מ"ש על שליקה להלן פ"ג הע' 1.

21. ועתיד לעשות צינוק לשלוק וכו'. וכ"ה („לשלוק") גם בד. אבל בכי"ע לנכון: לעשותו צינוק לשוק וכו'. וכן בירושלמי (פ"א ה"ה): אלא כיני אגדו צינוק גדול בשדה והוא עתיד לאוגדו צינוק קטן לשוק נטבל. ובמשנתנו (פ"א מ"ה): ירק הנאגד משיאגד. והר"מ (פ"ג מה' מעשר הי"ב) מסגנן את הברייתא שלנו: אגד הירק אגד גדול[25] בשדה, אע"פ שבדעתו לאוגדו אגודות קטנות לשוק, ה"ז נטבל. כלומר, אעפ"י שבדעתו להתירו בשוק ולחזור ולאגדו מ"מ נטבל. עיין בפי' הריבמ"ץ למשנתנו. ועיין ר"מ פ"ה מה' מתנות עניים ה"ט, ועיין מ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 116.

22. המלקט בשדה וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ה): ירק הנאגד וכו', ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו, בד"א במוליך לשוק וכו'.

היה עתיד לקלע בשום וכו'. להלן מכשירין פ"ג ה"ג: שום בעל בכי וכו', מפני שמרבצין עליו מים ואח"כ קולעין אותו. ורגיל: קליעות של שום (עיין לעיל דמאי פ"ג סהי"ב, להלן עוקצין פ"א רה"ז). ובכי"ל של ירושלמי שבת פ"ז ה"ב (והעתקתיו בהירושלמי כפשוטו עמ' 139): כד מקלע משום בונה. והמגיה מחק כ"ז, וכנראה שמקומו הנכון הוא להלן בסמוך שם, לעניין שום, ושכח המגיה להכניסו במקום הראוי לו.

23. שובלין הפולטות מן הגרן וכו'. במשנתנו (פ"א סמ"ו): אע"פ שמרח נוטל מן הקוטעים ומן הצדדים וממה שבתוך התבן וכו'. ובערוך ערך קטען משמע שגרס במשנתנו: את הקוטעין מן הצדדין וכו' (ועיין גם בפיה"מ להר"מ), וגירסא משובשת היא, עיין לעיל תרומות פ"ג שו' 21 ואילך ומש"ש. ומתוך המשך המשניות משמע יותר שמדברים שם בתבואה שנשארה במקום הדיש, ושלא נכנסה כלל לכרי המתמרח, והיינו: ראשי השבלים שנקטעו בשעת הדישה ונשארו בקרקע הגורן (עיין מ"ש לעיל בתרומות הנ"ל), ותבואה במוץ שלה שנפלה לצדדין בשעת העברת הכרי ממקום הדיש למקום הזרייה, ותבואה שלא נידושה ונשארה בתוך התבן המשתייר בגורן.[26] ולפיכך אע"פ שנתמרח הגורן לא נטבלו, שהרי לא נכנסו כלל לכרי המורח. ומתוך הדוגמאות שנקטה התוספתא כאן משמע שמדברים בתבואה שאינה ניתנת למירוח מחמת מהותה (עיין להלן), ובשעה שנגזרה הכרי נשארו המינים הללו במוץ שלהם. ומכיוון שהיו בתוך הכרי בשעת המרוח נטבלו, וכן פסק הר"מ בפי"א מה' תרומות פי"א הכ"ו. ועיין מ"ש הר"י אברמסקי במקומו בחידושים.

ונראה ששבולים הפליטות (כגי' כי"ע) מן הגורן הן שבולים גרועות שלא ניתנו למרוח, דוגמת פריצי זיתים שהגדירו אותם כ„פליטים מתוך הגפת", כלומר שאינם נטחנים מחמת קושיין וחוסר שמנן,[27] ויגיד עליו ריעו הדוגמאות שנשנו להלן.

24. ומחפורות של כרי וכו'. בפסיקתא דר"כ סוף עשר תעשר (ק' ע"א): בא

שותה יין עם הפסולת, אבל אפשר ואפשר בלי פיקוס, כמפורש במשנתנו הנ"ל. עיין מ"ש לעיל שו' 18 סד"ה היה מפקיץ. ועיין בירושלמי פ"ד ה"א, נ"א רע"ב, ויתבאר אי"ה במקומו.

[25] בפירוש המיוחס להראב"ד תמיד רפ"ב: פירש בערוך, כל דבר שהוא מרובה וגדול יותר מן האחר קרוי סינוק. ולא מצאתי כל זה בערוך שלפנינו.

[26] ונמכר אח"כ כתבן בלבד, עיין במשנתנו פ"ה מ"ד.

[27] עיין מ"ש בתס"ר ח"ד, עמ' 100 ועמ' 101.

בן לוי אצלך אם נתת לו מן המובחר וכו', ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מן החפוריות ומן הקטניות יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר. וברור שהכוונה שם לתבואה גרועה ופסולת שלה.[28] וכן מוכח מן הירושלמי (ב"ב רפ"ו) שאמרו שם על משנתנו („המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טינופת לסאה"): ובלבד טנופת, כלומר ולא מין אחר, עיי"ש. אבל בתוספתא שם (פ"ו ה"ב) ובברייתא שבבבלי (שם צ"ד א') אמרו מפורש שמקבל עליו רובע קטניות. וביפה עינים במקומו העיר שהירושלמי חולק. ברם אין שום מחלוקת בין הירושלמי והתוספתא, והכוונה היא לקטניות שלנו, כלומר לפסולת וטינופת התבואה. ואף כאן הכוונה לחפוריות ולקטניות הנ"ל,[29] כלומר פסולת התבואה שנשארה במוץ שלה בתוך הכרי שנזרה ונתמרח. ועיין בבלי ב"מ פ"ז א' ובתוספ' שם ד"ה פת קטנית.

כיון שנתמרח הגרן וכו'. כפו"פ פכ"ו עמ' תפ"ו.

25. נוטל מתחת כברה וכו'. בירושלמי (פ"א ה"ו): תני אבל קולט הוא מתחת הכברה ואוכל. ולפי גירסא זו מדברים בקליטת קטניות מן האויר שתחת הכברה, וטעם הפטור הוא מפני שעדיין לא נחו, או מפני שעדיין לא שלטה בהן הרוח כל צורכה, כמפורש בירושלמי שם.[30] וכן צריך לפרש גם את התוספתא שנוטל מתחת הכברה, כלומר שקולט מתחתיה, כפי' בעל ח"ד. וברמ"מ פ"ג הי"ג העתיק כלשון התוספתא. וכ"ה בכל הדפוסים הישנים ובכתי"י תימן. אבל בר"מ כת"י על קלף (כת"י זולצברגר): ונוטל מן הכברה ואוכל. וגירסא זו מתאימה לשאר הדוגמאות שבמשנה (פ"א מ"ז) ושבתוספתא להלן.

26. עד שלא שולה וקופה וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ז) ולהלן בסמוך לא נזכרה שלייה, והסיקו מכאן כל המפרשים שהברייתא שלנו כר"ע[31] הסובר: משישלה בחביות.[32] ברם אין שום צורך בזה, ולא נחלקו ר"ע וחכמים אלא אם מלאכת הגמר היא בבור, או בחביות, אבל לא נחלקו כלל בטיב המלאכה. וכשהיין יורד לתוך הבור נסחבים אתו אף חרצנין וזגין, והוא שולה מתוך היין את החרצנים והזגים[33] כשהם בתוך היין, או מקפה אותם כשהם צפים למעלה. וכן בירושלמי תרומות פ"ב סה"א, מ"א ע"ב (ובמקבילה בחלה ספ"ב): הדא דתימר כשניטמא משישלה ומשקיפה שכבר נראו לתורמן בטהרה וכו'. הרי לך שגמרו למעשרות היא שלייה וקיפוי כסתם הברייתא שלנו. ואין בין שלייה וקיפוי אלא פעולות שונות להסרת הפסולת, וכשהסיר את הפסולת נטבל היין (וברמ"מ פ"ג הי"ד פסק כר"ע ולא הזכיר קיפוי).

ומשישילה וקיפה בא גזבר ופדאו חייב. וכ"ה (בשינויי כתיב) גם בד ובכי"ע (אלא ששם: משישולה). ולכאורה נראית הגהת המפרשים שמחקו את המלים „בא גזבר", ולפ"ז פירושו שהמקדיש את הבור עד שלא שילה וקיפה (כלומר, לפני גמרו למעשרות) או שהקדישו משישילה וקיפה (כלומר, אחרי גמרו למעשרות), בשניהם לא נפטר מן המעשרות, כמשנת פאה פ"ד מ"ח וחלה פ"ג מ"ד ועיין בירושלמי שם. ברם לפי גירסת כי"ע („משישולה") שאין

[28] „אבק ועפר". ועיין בערוך ערך חפר א' שפירש אחרת, וכן פירש"י „חפורה" שבבבלי, עיין בערוך שם.

[29] וקצצין פירושו כאן שבלים, וקראו להם כן על שם הקטניות שבהם, עיין לעיל שביעית פ"ב שו' 27.

[30] כן, כנראה, פירש את הירושלמי במהרי"ק פ"ג מה' מעשרות הי"ג עיי"ש. אבל הרש"ס ובעל פ"מ הסיעו את הפירוש לעניין אחר. ועיין בפי' הראב"ד שם ובח"ד כאן.

[31] בבלי ב"מ צ"ב ב', ע"ז נ"ו א'. ועיין בפי' הרש"ס כאן, ט"ז ע"א, שהביא כן בשם התוספתא. והכוונה לברייתא שבבבלי, עיין מ"ש במחברתי תשלום תוספתא, עמ' 6 ואילך.

[32] בר"ח ע"ז הנ"ל: תני לה הכי ר' עקיבא אומר משישלה ויקפה בחביות.

[33] עיין להלן ע"ז פ"ח (כי"ע פ"ז) סה"ד.

שם אפילו וי"ו המחלק קשה לפרש כן. ולא עוד אלא שעלינו לשבש את כל הנוסחאות.[34] ושמא סוברת ברייתא זו שהממרח כריו של חבירו שלא מדעתו לא נטבל (כר"ל בירושלמי כאן פ"ה ה"ו, נ"ב ע"א, ובמקבילה), ולפיכך אם שילה וקיפה מעצמו, ובא גזבר ופדאו חייב, מפני שבשלייתו ובקיפויו לא נטבל הכרי (שהרי לשיטת ר"ל שם הגזבר הוא הבעלים, עיי"ש בנוסח הרש"ס, וכ"ה בקטע מן הגניזה, וכן הגיהו המפרשים), וממילא דינו כפודה לפני גמר מלאכה. ואפשר שחייב כאן פירושו שחייב במעשרות ואף נטבל מיד (עיין להלן שו' 36 ד"ה בתוך ומש"ש), מפני שפדיון כמקח (עיין בירושלמי ב"ק פ"ז ה"ה, ו' ע"א, שנסתפקו בזה, עיי"ש). אבל ע"י השלייה והקיפוי לא נטבל מפני שעשה כן שלא מדעת הבעלים (הגזבר).

26—27. הקדישו עד שלא שילה וקיפה וכו'. בירושלמי כאן פ"א ה"ו: והתני שילה וקיפה ברשות ההקדש פטור. ועיין במה"פ שם. ועיין בפי' הרש"ס, י"ג ע"א, ט"ז ע"א.

28. היין משיקפה וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"א מ"ז, והיתה בתוספתא גם לפני הערוך, עיי"ש בערך קף ד'. ואפשר שנכנסה הפיסקא שלא במקומה (כרגיל גם בירושלמי), ומקומה הנכון הוא בראש ההלכה, בשו' 25.

29. השמן משירד לעוקה וכו'. כלומר לגומה שלפני בית הבד שהשמן יורד לתוכה. וגם זו היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל.

מן העקל וכו'. כלומר הרשת העשויה מנצרים כמין כפיפה, וסוחטים בתוכה את השמן מן הגפת, עיין פיה"ג לטהרות פ"י עמ' 127 ובהערות שם. ועיין בציורים שבקדמוניות התלמוד של קרויס (גרמנית) ח"ב עמ' 218.

ומן הממל. וכ"ה במשנתנו ברוב הנוסחאות (משנה שבירושלמי, כי"מ, לו, קויפמן, פרמה, משניות כת"י על קלף עם פיה"מ להר"מ). ובמשנה ד' נפולי ואילך: ומבין הממל. ושתי הגירסאות יש להן על מה שיסמוכו, עיין מ"ש לעיל תרומות פ"ג שו' 48.

30. ונותן לחמיתה ולתמחוי וכו'. במשנתנו הנ"ל: לחמטה ולתמחוי וכו'.[35] וחמיטה היא עוגה עגולה.[36] וע"פ צורתה נקראת גם קערה עגולה. וברוב הנוסחאות הגירסא חמיטה,[37] אבל גם הכתיב חמיתה מקויים, עיין להלן ה"ט ולהלן טבול יום פ"ב רה"ב. ובפיה"ג שם עמ' 136: חמיטה, א' ד' (אית דגרסי) חמיתה, פ' ריפא (ככר) בל' רבנן. ותמחוי היא קערה גדולה, עיין בעה"ש בערכו. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

אבל לא יקבל בכלי וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, לפי נוסח הרש"ס, ט"ז ע"ב (כנוסח כי"ע). ופי' הרש"ס: „ואפילו מן הממל דחשיב לא נגמרה מלאכתו, אפ"ה לא יקבל בכלי שמן הרבה לחמיטות שיצטרך, דהוי קבע, אלא בחמיטה עצמה הוא דמקבל, דהוי עראי". אבל במשנתנו הנ"ל מסיים במקום בבא זו: אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין. ופי' הריבמ"ץ והר"ש שהבישול עושה גמר מלאכה וקובע למעשרות. ועיין מ"ש בס' משנה ראשונה כאן ופ"ד סמ"א. ועיין להלן שו' 34—35.

30—31. משתמש ממנו והולך. השלמתי ע"פ ד, כי"ע והרש"ס הנ"ל.

31. היה אוכל והותיר וכו'. בירושלמי (פ"א ה"ו): היה אוכל והשיכה לילי שבת, או שנתנו לאדם אחר לא נטבל. ובנוסח הרש"ס (ט"ז ע"ב): היה אוכל והותיר וכו'. והלשון „והותיר" מדגיש שלא חשב מתחילה לאכילת שבת.[38] ופי' הרש"ס שם שהברייתא מחוברת עם

[34] כלומר, למחוק את המלים „בא מבר".
[35] עיין בשו"ס. ועיין במלא"ש למשנתנו שם, וכוונתו לנוסח הרש"ס, י"ד ע"ב.
[36] עיין ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב, י"ג ע"ד, כגירסת ספר האורה סי' ע"ב, עמ' 79, וס' הרוקח סי' רכ"ח, וכמו שפירש לנכון בשערי תורת א"י, עמ' 20.
[37] עיין ערוך ערך חמט ובמאירי ביצה נ' ב' (ד' ברלין, ה' ע"ד).
[38] עיין תוספ' ביצה ל"ה א' ד"ה ר"א.

הרישא, כלומר שהיה אוכל מן החמיטה שנתן בה שמן שלא נגמרה מלאכתו. וכן מוכח מן הירושלמי להלן שם שהקשה: ואין שבת טובלת, ואין מקח טובל? ותירצו שמחמת לא נגמר מלאכתו אתינן עלה. ועיין בבלי ביצה ל"ה א' ובמשנת תרומות פ"ח מ"ג ובמלא"ש שם, ובבאורי הגר"א יו"ד סי' של"א ס"ק קי"ד אות קע"ז.

31—32. אמ' ר' שמעון בן לעזר וכו'. כל הברייתא בירושלמי הנ"ל בנוסח הרש"ס, ט"ז ע"ב.

32. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

33. ויתן לתוך אניגרון וכו'. כלומר לתוך יין מהול בציר ושמן (οἰνόγαρον), עיין מ"ש לעיל תרומות פ"ט שו' 50 ושו' 52—53. ועיין בירושלמי פ"א סה"ו, ובמלא"ש פ"א סמ"ז.

בשביל שיותיר ויכניס וכו'. פירש הרש"ס (י"ז רע"א): דהא קבע הוא ואסור, ואפילו לא חשכה שבת. ועיין לעיל שו' 31.

34. המקפה בעריבה וכו'. לעיל שו' 30 שנינו שמותר לתת שמן שלא נגמרה מלאכתו לחמיתה ולתמחוי, וכאן שנינו שהמקפה יין (כלומר קופה אותו מלמעלה, עיין לעיל תרומות פ"ח שו' 33) בעריבה או בכלי אחר ע"מ ליתנו למאכל מיד, אין הוא גמר מלאכה (עיין לעיל שו' 26 ומש"ש), ומותר לשופכו לחמיתה ולתמחוי שאינם מרותחים, כדין שמן שלא נגמרה מלאכתו. ועיין במשנתנו פ"ד סמ"א ובירושלמי שם, ועיי"ש במפרשי המשנה ומ"ש במלא"ש בשם ר' יהוסף אשכנזי. ועיין לעיל שו' 30 ד"ה אבל ומש"ש, ושאני הכא שאין דרך להחזיק „יין" בעריבה ובכלי, כדי לחלק ממנו אח"כ לכלים אחרים.

34—35. המערה ממיחם למיחם וכו'. כפו"פ פכ"ח עמ' תצ"ג ועמ' תצ"ד. ונקטו כאן את לשון הברייתא להלן שבת פ"ג (פ"ד בד) ה"ס. ודין מעשר כדין שבת, ואם נקרא מבשל לעניין שבת נקרא מבשל גם לעניין מעשרות.[39] ועיין מ"ש לעיל שו' 30 ד"ה אבל. ועיין בירושלמי כאן על ההבדל בין כלי שני ובין כלי ראשון. ובכפו"פ הנ"ל עמ' תצ"ד: ואמר מותר ליתן היין או השמן אל המיחם השני או האלפס השנית או הקדרה השנית, שסתמ' שנתקרר מעט התבשיל שעירה מן הראשון וכו', אבל ליתן אל הראשון אסור, שסתמא שהוא חם ביותר וכו'.

36. הסוחט ענבים בתוך ידו וכו'. וכ"ה בד, וכן מעתיק בכפו"פ פל"ג עמ' תק"ז. והעיר ר' יונה: „ולא דמי לזיתים דתנן בפ"ד (מ"א) דחייב וכו', דשאני זיתים שעומדים לסיכה". אבל אין דרך לסחוט ענבים לתוך היד ולשתות מתוכה.

בתוך הכוס הרי זה חייב. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ובירושלמי (פ"ד סה"א, נ"א ע"ב) מסרו בשם רב: אשכול שסחטו לתוך הכוס נטבל וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"ה הי"ז. וברדב"ז שם: דזהו גמר מלאכתו, הואיל ורוצה לשתותו כך, והכי אמרינן (ב"ב צ"ז ב') סוחט אדם אשכול של ענבים ומקדש עליו וכו'.

37. הבדדין המדליקין מבד לבד וכו'. כלומר פועלי בית הבד שנוטלים שמן מבד של בעה"ב ומדליקים בו והולכים לבית הבד אחר אין חוששים משום גזל, משום שניחא להם לבעלי בתים שלא ילכו בחושך, עיין ירושלמי תרומות פי"א ה"ז, מ"ח ע"ב (על ידי כן הוה שהר ועל ידי כן הוה קרץ). ופירש בח"ד שלפי דרכנו למדנו שהדלקה זו היא בערא', ואין בה משום הנאת כילוי של טבל. וכנראה שהבדדים היו חשודים לקחת את השמן לעצמם, עיין להלן ב"ק פי"א ה"ז.

[39] עיין במשנתנו פ"א סמ"ז ושבת פ"ג מ"ה ובתוספ' רע"א למשנתנו. ועיין ירושלמי נדרים פ"ו ה"א, ל"ט ע"ג (לעניין מעושן), והעתקנו אותו להלן רפ"ג.

38. היה דש בחבית ומעגיל במגורה וכו'. וכ"ה בכי"ע. וכד בטעות: ומעלה במגורה. וזו היא פיסקא ממשנתנו ספ"א. ומגורה כאן הוא כנראה כלי עגול שהיו עושים בתוכו עגולי דבלה. עיין בריבמ"ץ ובר"ש למשנתנו.

39. לא יאכל מהן עראי. פירשו בירושלמי (בסוף פירקין) שתנא זה סובר שאין התחתון צריך לעליון ולא העליון צריך לתחתון, כלומר אין הגרוגרות והעיגולים שלמעלה תלוים בפירות שלמטה, וכל חלק שנידוש ונתעגל כבר נגמרה מלאכתו, וממילא נטבל הכל (עיין בבלי ב"מ פ"ח ב'). ושבירת החבית אינה מעלה ואינה מורידה, מכיון שאין צורך בחבית שתחבר את כל הגרוגרות יחד.

ור' יוסה מתיר. עד כאן היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל. והתוספתא מוסיפה את הטעם.

מפני שהתחתונות צריכות לעליונות. כלומר, התאנים התחתונות ניהנות מן השכבות העליונות הדוחקות ולוחצות על התחתונות. ואם נשברה החבית בשעת הדישה עדיין לא נגמרה המלאכה כלל אפילו בחלק אחד מן הפירות (ואין כאן אפילו התחלת גמר מלאכה), שהרי התחתונות (הראשונות לדריסה) צריכות לעליונות, והעליונות עדיין לא נגמרה דישתן, וממילא הכל מותר באכילת עראי.[40] והר"מ בפיה"מ ובפ"ג מה' מעשר הט"ז פסק שלא כר' יוסי.[41] ועיין בתיו"ט בסוף פירקין ובמה"פ שם ד"ה א"ר לעזר.

פ"ב

1. החמרין ובעלי בתים וכו'. וכ"ה בכי"ע ובכפו"פ פל"ב עמ' תק"ד. אבל בד בטעות: ובעלי הגתי' וכו'. וכבר הגיה בח"ד לנכון ע"פ הכפו"פ הנ"ל. ועיין במשנתנו פ"ב מ"ג ומ"ש להלן.

1–2. ופטורין עד שמגיעין וכו'. בכפו"פ הנ"ל: „עד שמגיעין למקום ההוא, כלומר סוף מגמתן, ואעפ"י שבדרך נכנסים לבתים ולחצרות",[1] שאין ביתו של אחר קובע למעשרות.

2. לאותו מקום. בירושלמי (פ"ב ה"ג) נראה ששנו כאן: ואפילו לן ואפי' שבת. ועיין מ"ש להלן.

אם ייחד להן בעל הבית וכו'. כלומר התנא מצריך ייחוד מקום ולינה. אבל לינה גרידא אינה טובלת. וכן בירושלמי (פ"ב ה"ג): הכל מודין בלינה שאינה טובלת, עיין מ"ש

[40] מרהיטת לשון התוספתא מוכח שעיקר הפטור הוא מפני שהתחתונות (הראשונות לדריסה) צריכות לעליונות, אבל לא איכפת לנו כלל בעליונות. ואפילו אם אינן צריכות לתחתונות מ"מ לא הוטבלו, שהרי נשברה החבית בשעת הדישה, ועדיין לא נגמרה מלאכת העליונות, וכל התאנים שלמטה מהן צריכות להן, ואין כאן גמר מלאכה. וכן בירושלמי בסוף פירקין: דברי שונה אחרון [התחתון] צריך לעליון, ולא העליון צריך לתחתון. וגירסא זו מקויימת אף ע"י כי"ר. ועיין גם במה"פ בסוף פירקין ד"ה אמר ר"י. אבל בריבמ"ץ (וממנו בר"ש) בסוף פירקין: מאי טעמא דר' יוסי תחתון צריך לעליון, ועליון צריך לתחתון. וכנראה שזו היא הגהת הריבמ"ץ בעצמו, עיין מ"ש במבוא לתס"ר ח"ד, עמ' כ'. ובנוסחת הרש"ס כאן, כ"א ע"א: דברי שונה אחרון תחתון אין צריך לעליון, אבל העליון צריך לתחתון. ואין לגירסא זו שום קיום.

[41] והגירסא הנכונה שם היא כמו שהשלימו בדפוסים המאוחרים, וכ"ה בכל כתה"י שבדקתי.

[1] נקט את לשון הר"מ בפ"ד מה' מעשרות הי"א.

לעיל. ועיין בכפו"פ הנ"ל. ובמשנתנו הנ"ל: הרוכלין המחזרין בעיירות אוכלים עד שמגיעים למקום הלינה. ר' יהודה אומר הבית הראשון הוא ביתו. ופירשו בירושלמי שם: מהו מקום הלינה — ביתו.

4. לברור חיל. עיין מ"ש על מקום זה בפירושי לה' הירושלמי להר"מ עמ' מ"ד סוף אות ס'.

מוציאין להן תאנין. מירושלמי דמאי רפ"ג מוכח שהיו מוציאין להן דמאי מתוך הפירות שעדיין לא ראו פני הבית. ועיין ר"ש כאן פ"ב מ"ג.

5. אם לנין אנו וכו'. בירושלמי כאן (פ"ב ה"ג) פירשו שר' יהושע הלך עם בני לוויתו (חזקתו שייחדו לו מקום), ולפיכך לינה גרידא קובעת.

5–6. הגיעו למקום לינה וכו'. חוזר לרישא: אם ייחד להם וכו', אם לנין שם וכו'.

6. אפי' שתי שעות וכו'. בכי"ע: לשתי (=בשתי) שעות וכו'. ופירושו אפילו הגיעו למקום לינה בשתי שעות בבוקר[2] חייבין לעשר מיד, מפני שמקום לינה בייחוד מקום קובע כביתו.

למקו' שביתה. במשנתנו (פ"ב מ"ג): ר' מאיר אומר עד שהוא מגיע למקום שביתה. ומפרשת התוספתא שהכוונה למקום שרוצה לשבות שם, ואפילו הגיע בתחילת השבוע.[3]

7. אפי' ביום השני. כ"ה דרך המקורות לתפוס את יום שני כהתחלת ימי החול, עיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 23, ועיין לעיל בסמוך.

חייב לעשר. וכן מעתיק בפ"מ (פ"ב ה"ג) בשם תוספתא כת"י, וכ"ה בפי' הרש"ס („חייבין לעשר"), וממנו במלא"ש פ"ב מ"ג, וכן מוכח בירושלמי. אבל בד בטעות: פטורין לעשר. ובכי"ע: פטורין מלעשר.

התורם גרוגרות וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ד): פירות שתרמן עד שלא נגמרה מלאכתן, ר' אליעזר אוסר מלאכול מהם עראי, וחכמים מתירין. ועיין בבלי ביצה ל"ה א', ומ"ש בס' משנה ראשונה למשנתנו. ומפרשת התוספתא שלא נחלקו אלא בכל הפירות, פרט לתירוש, יצהר ודגן, עיין להלן. ובפירות שנגמרו מלאכתן מודים החכמים שתרומה קובעת אפילו אם דעתו להוליכן לביתו ולא ראו פני הבית. עיין ר"מ פ"ג מה' מעשרות ה"ד.

7–8. תמרים ועתיד לדושן וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע (וכן שם להלן ברה"ג): ועתיד לדובשן. ובערוך (גרגרת ב'): בראש תוספת מעשרות, התורם גרוגרות ועתיד לדורסן, תמרים ועתיד לדושן. ובערוך ד"ו שם: לרושן, ועיין מ"ש בהירושלמי כפשוטו עמ' 433. ובירושלמי (פ"ב ה"ד) מפרש את משנתנו (כנראה ע"פ התוספתא): בתמרים והוא עתיד לדורסן, בגרוגרות והוא עתיד לדושן, ועיי"ש בפ"מ. ברם גירסת כי"ע „לדובשן" נראית מקורית ופירושו לדבשן, להוציא מהם את הדבש. ועיין לעיל תרומות פ"ט שו' 30 ומש"ש.

9. מודה ר' ליעזר לחכמים בתורם שבלין וכו'. פי' הרש"ס, כ"ט ע"א. ובירושלמי הנ"ל: אם בזיתים על השמן וענבים על היין דברי הכל מותר, כלומר בזיתים ועתיד לעשותן שמן וכו'. והטעם הוא שבכל הפירות בדעתו הדבר תלוי,[4] אבל בדגן, תירוש ויצהר אין הדבר תלוי בדעתו. וכן מוכח בירושלמי (תרומות פ"א ה"ט, מ"א ע"א) שעיקר גמר מלאכה לא נאמר אלא בגורן ויקב בלבד (וה"ה ביצהר, עיי"ש בירושלמי). ועיין באו"ש פ"ה מה' תרומות

[2] ונקט שתי שעות, דוגמת הסיפא להלן: אפילו ביום (כי"ע: ליום) השני.

[3] ועיין להלן פ"ג שו' 7, ואינה עניין לכאן. ובנידון דידן אפילו אם ייאכלו כולן לפני השבת כבר נטבלו, מפני שבית השביתה טובל, ומחמת בית אתינן עלה, ולא מחמת שבת.

[4] עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 19.

ה״ד.[5] ומחמת טעם זה אין תרומתו מועילה לעשות את הפירות כנגמרה מלאכתן. ועיין מה שהאריך מהרי״ט אלגזי בה׳ חלה סי׳ ב׳, ע״ז סע״ג ואילך.

10. זתים ועתיד לעשותן שמן. וכ״ה בכי״ע, בפי׳ הרש״ס הנ״ל, ובתוספ׳ כת״י פ״מ (עיי״ש בפ״ב רה״ד) ולהלן ה״ג. וכן מוכח מן הירושלמי שם. אבל בד חסרה בבא זו.

11. בכלכלה של פירות שתרמה וכו׳. בד: בכלכלה של תרומה עד שלא וכו׳. ובכי״ע: בכלכלת תאינים שתרמה וכו׳. ובמשנתנו (פ״ב מ״ד): וחכמים מתירין חוץ מכלכלת תאנים. כלכלת תאנים שתרמה ר׳ שמעון מתיר, וחכמים אוסרין. ובירושלמי שם: אמר ר׳ אלעזר בכלכלה של כל דבר היא מתניתא.[6] ודברי ר׳ אלעזר מתאימים יותר לגי׳ כי״ו.[7] ובטעם הדברים נראה ע״פ הסבר הגר״א בשנות אליהו שבכלכלה דינה עד שימלא את הכלי, ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו (משנתנו פ״א מ״ה). ודין זה הוא בכל הפירות ואפילו בירק.[8] וממילא אם תרם מוכח שליקט כל צרכו, שהרי אינו יכול ליתן שאינו תרום על תרום ולערב טבל גמור בטבל שנתקן מן התרומה. ועיין בכפו״פ פכ״ז עמ׳ תצ״א שכתב: ויש שאעפ״י שלא נגמרה מלאכתן אם תרם אותן הוקבעו למעשר כמו כלכלת תאנים וכו׳, מה שאין כן בשאר פירות. ועיין להלן שו׳ 18 ומש״ש.

12. ור׳ שמעון מתיר. משנתנו הנ״ל, והתוספתא מוסיפה את טעמו.

מקל וחומר וכו׳. כלומר, ר״ש חולק על עצם הדין וסובר שתרומה אינה קובעת אפילו בדבר שנגמרה מלאכתו (עד שיראה פני הבית) מק״ו וכו׳. וממילא מתיר אף בכלכלה, אעפ״י שנגמרה מלאכתה. ועיין היטב בריבמ״ץ פ״ב סמ״ד ובר״מ פ״ג מה׳ מעשר ה״ד.[9]

14. הלוקח גרוגרות ועתיד לדורסן וכו׳. בירושלמי פ״ב ה״ד, מ״ט ע״ד: הלוקח תמרים והוא עתיד לדורסן, גרוגרות והוא עתיד לדושן וכו׳. ובכי״ע: הלוקח גרוגרות וכו׳, תמרים ועתיד לדובשן וכו׳. ועיין מ״ש על כ״ז לעיל שו׳ 7–8. ועיין בבלי ביצה ל״ה ב׳ ומ״ש להלן.

15. ר׳ מאיר אומ׳ לא יאכל מהן עריי. במשנתנו ספ״ב מוכח שהת״ק שם סובר שמקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו. ואמרו שם בירושלמי: דר׳ מאיר היא, דר׳ מאיר אמר מקח טובל בפירות שלא נגמרו מלאכתן וכו׳, ר׳ מאיר ור׳ ליעזר שניהם אמרו דבר אחד וכו׳. ועיי״ש גם בפי׳ הרא״פ ובפי׳ הרש״ס שם, ל״ט ע״א. ועיין בבלי ביצה ל״ה ב׳ ובמאירי ובשטמ״ק שם, ולפלא שלא העירו על הירושלמי.

15–16. אוכל מהן עריי ומעשרן דמיי. וכ״ה בכי״ע: מעשרן דמאי. וכן מביא בפ״מ (פ״ב ה״ד) בשם תוספ׳ כת״י. וכן מעתיק בשם התוספתא בפי׳ הרש״ס, כ״ט ע״ב. אבל בד: ומעשרו ודאי. ובירושלמי הנ״ל: „וחכמים אומרים אוכל מהן עראי ומתקנן ודאי וכו׳, אשכחון כתוב בפינקסיה דחילפיי אוכל מהן עראי ומתקנן ודאי.[10] וקשיא אם אוכל מהן עראי

[5] ומ״ש בירושלמי (מעשרות פ״א ה״ו, מ״ט ע״א): הכא איפשר לו שלא למרח וכו׳, ט״ס היא, וצ״ל כנוסח הרש״ס (ט״ז ע״א): אפשר לו שלא לכבור וכו׳, וכן מוכח לעיל שם בירושלמי. ועיין בירוש׳ פ״ד ה״א, נ״א רע״ב, ובנוסח הרש״ס שם נ״ו ע״ב, וכעי״ז אף בכי״ר.

[6] כלומר, ולא נקטה המשנה תאנים אלא משום שדרכן להינתן בכלכלה.

[7] ולפלא שבפ״מ ובמה״פ לא העיר כלום על גירסת כ״י שלו שהוא מתאים רובו ככולו לגי׳ כי״ו. ואף לפי גירסת ד מסתברת הגהת הגר״א: בכלכלה שתרמה (במקום: של תרומה) וכו׳, והוא בוודאי כדברי ר׳ אלעזר.

[8] עיי״ש במשנה הנ״ל, בריבמ״ץ ובר״ש שם. ועיין ביחוד במלא״ש שם מ״ש בשם ר״א אזכרי (ס׳ חרדים, הקדמה למצות התלויות בא״י, נ׳ ע״ב).

[9] ועיין בהערת ר״י פרענקיל לשנות אליהו פ״ב מ״ד, וכנראה שלא עמד על כוונת המגיה, שהרי ר״ש חולק על עצם הדין של קביעת תרומה בדבר שנגמרה מלאכתו (לפני ראיית פני הבית).

[10] צ״ל: דמאי, כהגהת הר״ש וכל המפרשים.

מתקנן ודאי. אם מתקנן דמאי יהא אסור לוכל מהן עראי[11] וכו', אוכל מהן עראי משום דבר שלא נגמרה מלאכתו, ומתקנן דמאי,[12] מתוך שיודע שביתו טובל אף הוא מפריש תרומה משעה ראשונה". וסוברת ברייתא זו (ואינה הלכה, כפי שיוצא מרוב המקורות) שבני אדם רגילים לעשר בפירות שלא נגמרה מלאכתן.[13] וכן בבבלי ביצה ל"ה ב' הנ"ל: הלוקח תאנים מעם הארץ במקום שרוב בני אדם דורסין אוכל מהן עראי, ומעשרן דמאי וכו'. ש"מ מקח אינה קובעת אלא בדבר שנגמרה מלאכתו וכו', וש"מ מעשרין אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו (כגי' כי"מ ושטמ"ק). נמצאנו למדים שגירסת התוספתא (כי"ו, כי"ע, כת"י פ"מ והרש"ס) היא בוודאי: ומעשרן דמאי, כמסורת הבבלי, וכמו שרשם לו אילפא בפינקסיה. אבל גי' ד היא הגירסא הקדומה שבירושלמי, ומתאימה למשנתנו רפ"ב. ועיין במה"פ בירושלמי שם ד"ה הלוקח.

18. שאין צריכי' גמר מלאכה וכו'. כפו"פ רפכ"ג עמ' תק"ו. ופי' ר' יונה, כגון זיתים וענבים לאכילה, דלאו בני גורן נינהו.[14] ועיין במשנתנו פ"ב מ"ה ובס' משנה ראשונה שם. וכולם מודים שמקח קובע בפירות שנגמרה מלאכתם.

ולעיל שו' 11 (בהודאה לר' אליעזר) נקטה התוספתא כלכלה של פירות, מפני שתרומה לפעמים קובעת אפילו בדבר שצריך גמר מלאכה, אלא שהפרשת התרומה בעצמה עושה גמר, דוגמת כלכלה של פירות, וכמו שהסביר הגר"א (עיין מש"ש), אבל מקח אינו קובע בכלכלה, שהרי יכול להוסיף ולמכור לו, ואין כאן גמר מלאכה כל זמן שלא מלא, או שלא חיפה את הכלכלה.

19. הבוצר כרמו לשוק שאם לא מצא וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ה): בד"א במוליך לשוק וכו', כלומר כל פירות שנגמרו מלאכתן אסורין באכילת עראי עד שיעשר אפילו לא ראו פני הבית, אם אין דעתו להוליכן לביתו. ומפרשת התוספתא שזהו דווקא אם דעתו להוליכן לשוק בלי שום תנאים, אבל אם מוליכן לשוק מספק שמא ימצא לקוחות, ואם לא ימצא לקוחות יחזירן לגת,[15] עדיין לא נגמרה מלאכתן (עיין במשנת מע"ש פ"ג מ"ו), ולא נקבעו למעשרות.[16]

20. אוכל מהן עריי. כלומר, הלוקח ממנו. וכל הברייתות כאן מדברות בלוקח, ומשום הכי הובאו לכאן. ואף ר' מאיר מודה בה, שהרי בענבים ועתיד לעשותן יין, וזיתים ועתיד לעשותן שמן, כ"ע מודי שאין המקח קובע בהם, כמפורש לעיל שו' 17. ומשמיעה לנו הברייתא כאן שאפילו בספק עתיד לעשותן יין וכו' הדין כן, משום שאין דין גמר מלאכה אלא בוודאי נגמרה מלאכתו, אבל כל זמן שמסתפק ומהסס אין כאן גמר מלאכה כלל.

ומעשרן ודאי. כלומר, אם שמע ממנו הלוקח שהוא מוכן להחזירן לגת אם לא ימצא לקוחות, הרי ברור שהמוכר לא עישר, מפני שביין ושמן כ"ע מודי שאין מעשרין לפני גמר מלאכה, עיין לעיל שו' 9 ומש"ש.

20–21. אמ' לו צא ולקט לך וכו'. בבלי עירובין ל"ב א', בהוצ' שלפנינו ובכתי"י. אבל לפני הקדמונים היתה שם גירסא אחרת, והיא קרובה לגירסת הירושלמי, עיין מ"ש להלן.

11 כמשנתנו רפ"ב.

12 כ"ה בנוסח הרש"ס, ולפנינו בט"ס ברורה: ודאי.

13 חוץ מרגן תירוש ויצהר, עיין מ"ש לעיל שו' 9, ולעיל פ"א שו' 19.

14 עיין ירושלמי מע"ש פ"ג ה"ו, נ"ד ע"ב, ובבלי ב"מ פ"ח ב'.

15 כלומר, אם ימצא לקוחות ימכור את הענבים, ומה שירצה הלוקח יעשה בהן. אבל אם לא ימצא לקוחות לא יוכל לאכול לבדו את כל הענבים לפני שיתקלקלו, אלא יחזירן לגת כדי לעשות מהן יין.

16 ואסור לו להפריש תרומה מן הענבים. ועיין תרומות פ"א סמ"ט, ולא התירו שם אלא דווקא אם נמלך אח"כ לעשות את הענבים יין, אבל לא בזמן שמלכתחילה הוא ספק אצלו.

21. אוכל מהן עריי ומעשרן ודיי. כלומר, תנא זה סובר שמתנה אינה כמכר, ואינה קובעת. ומעשרן ודאי אם רוצה לאוכלן קבע, ואין לחשוש שמא עישר ע"ה עליו, שהרי לא נתן לו מדה ללקיטתו, ואינו יודע כמה לקט, כדי שיעשר עליו ממקום אחר. אבל בירושלמי (פ"ב ה"א, מ"ט ע"ג): צא ולקט לך עשרים תאנים משלי, אוכל כדרכו והוא פטור. ושמא משמעות הלשון היא שלא נתן לו רשות אלא לאכול במקומו, ואין כאן אלא אכילת עראי,[17] וממילא אינו מעשר כלל.

ובבבלי עירובין הנ"ל (לפי גירסת ר"ח שם): האומר לחבירו צא ולקט לך תאנים [מתאנתי] אוכל מהן עראי, ומעשרין דמאי. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' מעשרות ה"י.[18] ובפירוש הדברים נראה שמכיוון שלא נתן לו מדה הרי בוודאי כיון שיאכלן על המקום, ולא יוציאן לביתו, ולא יתנן לאחר, והוי ליה כמאכילו על שלחנו, ויש לחשוש שהפריש עליו ממקום אחר, כלומר שקבע מעשרות במקום אחר על כל מה שיאכל החבר משלו, או שעשר אומדות, עיין במאירי עירובין שם.[19]

22. אוכל מהן עריי ומעשרן דמיי. וכ"ה בבבלי בהוצאות שלפנינו. והטעם הוא, שחוששים שבעה"ב עישר עליו ממקום אחר, שהרי קבע לו מדה. אבל בירושלמי הנ"ל: לא יאכל עד שיעשר. והכוונה שמילוי הכלכלה קובע למעשר,[20] ולא נזכר בירושלמי אם מעשר דמאי או ודאי.[21] ובבבלי הנ"ל (לפי גירסת ר"ח הנ"ל. ובר"מ לא נזכרה בבא זו): מלא לך כלכלה זו אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי. וכנראה שהטעם הוא שמכיוון שלא הזמינו לאכול, אלא נתן לו רשות למלא את הכלכלה ולעשות בה מה שירצה (עיין להלן פירוש הבבלי), בוודאי לא טרח לעשר בשבילו ממקום אחר, וסמך על החבר שיעשר בעצמו. והוא אוכל ארעי אם דעתו לחפות את הכלכלה, עיין במשנתנו פ"א מ"ה.

במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

23. אבל בחבר אוכל וכו'. מפני שחזקה שהחבר יפריש עליו כדי שלא להאכילו טבלים, כפי שמפרש להלן. ובבבלי הנ"ל שואל אם האוכל הוא ע"ה הרי לא יציית ולא יפריש, ואם הוא חבר, כיצד אפשר לומר עליו להלן: ואל יאכילו את עמי הארץ טבלים. ותירצו שהמקבל הוא ע"ה, אבל ההלכה היא לחבר שמקבל את התאנים מן הע"ה שלפנינו. ובירושלמי תירצו כפשוטו שבמקבל ע"ה עסיקינן, והרי יש מהם שמתקנים, ולהם נאמרה ההלכה, אבל כלפי הנותן כל ע"ה הוא בחזקת שאינו מפריש.

24. בחבר לא יאכל עד שיעשר וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל. אבל בירושלמי: אבל בחבר מתקנן ודאי וכו'. ומלשון זו משמע קצת שלרבי מתקן דמאי ברישא אף לשיטת הירושלמי, עיין מ"ש לעיל שו' 22. אבל אפשר שאין כאן אלא הפלגת הלשון, ובניגוד ללשון רבי שבחבר אוכל ואין צריך לעשר.

25. רואה אני את דברי מדברי רבן שמעון בן גמליאל וכו'. וכ"ה

[17] והברייתא שלהלן רה"ו (שו' 28–29) לא הובאה לא בבבלי ולא בירושלמי, עיין מש"ש.

[18] אלא ששם: צא ולקט לי תאנים וכו'. וכל המפרשים הגיהו שם: ומעשרן ודאי, אבל בכל כתה"י של הר"מ שבדקתי הנירסא היא כמו ברפוסים. ואנו רואים שהיא גירסת הר"ח בבבלי. אח"כ מצאתי שכבר העיר ע"ז באו"ש ח"א, הוספות לה' מעשר, צ' ע"ב, עיי"ש שפירש אחרת.

[19] והוא כתב שם לפי גירסתנו, שאינו חושש שמא עישר עליו ע"ה אומרות, לכבודו של חבר שאינו אוכל בלתי מעושר.

[20] כמשנתנו (פ"א מ"ה), וכפירוש הרא"ף. והרש"ס ובעל פ"מ הגיהו בירושלמי ע"פ הבבלי, ואין להגהה שלהם קיום. וכגירסתנו כ"ה אף בכי"ל ובכי"ר.

[21] ומלשון רשב"ג בירושלמי משמע קצת שמתקן דמאי, אבל אין משם הוכחה גמורה, עיין מ"ש להלן שו' 24.

בכל נוסחאות התוספתא ובירושלמי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: נראין[22] דברי מדברי א ב א. וכ"ה בירושלמי בנוסח הרש"ס, וזו היא הגהה של הרב ע"פ הבבלי,[23] מפני שהיה קשה לו כיצד הזכיר רבי את אביו בשמו. ועיין בירושלמי מגילה פ"ד ה"י, ע"ה ע"ג: מילין דלא שמע מן אבוי הוה אמר כן א"ר בשם ר' לעזר וכו', מילין דלא שמע מן אבוי וכו'. ר' מנא כד דהוה מורי בחבורתא וכו', מילין דשמע מן אבוי בבית וועדא הוה אמר כן א"ר יונה. ועיין בק"ע שם. ועיין בר"מ פ"ד מה' ת"ת ה"ג ובעבודת המלך שם. ועיין בהגהות רע"א ליו"ד סי' ר"מ אות ג'. וכן כבר עמדו הקדמונים על השאלה כיצד הכריע רבי על דעת אביו,[24] עיין במאירי גיטין עמ' 216, ולדעתו התנאים הם שהקדימו את דברי רבי רבם לדברי רשב"ג, והם כנראה שינו גם את לשונו של רבי, עיי"ש. ועיין בשאילתות יתרו סי' נ"ו ובהעמק שאלה שם אות ו', בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' תצ"ה, ובר"מ פ"ה מה' ת"ת ה"ו ובעבודת המלך שם.

26. ואל יאכילו את עמי הארץ וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. ובכי"ו: יאכלו (ויו"ד תלויה למעלה בין הכ"ף והלמ"ד). ועיין תוספ' עירובין ל"ב ב' ד"ה ולא, בדק"ס שם עמ' 121, ובפי' חלה להרשב"א פ"ב ש"ב (הוצ' קורוניל, י"ב ע"א) ובהערה 29 שם.

26–27. אמ' לו צא ולקט לך תאנים וכו'. בירושלמי (פ"ב סה"א, מ"ט סע"ג): צא ולקט לך עשרים תאנים משלי, אוכל והולך והוא פטור. וכנראה שהמלה „עשרים" היא באשגרה מלשון הברייתא לעיל שם.

27–28. צא ומלא לך כלכלה זו. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: צאו מלא לי). אבל בכי"ע חסרה המלה „זו". וכן בירושלמי הנ"ל: צא ומלא את הכלכלה. רבי אר' אומר אני שהוא צריך להראות לו את הכלכלה. ולפ"ז אף כאן חושש משום גזל עד שיראה או שיפרש לו את מדת הכלכלה. והמלה „זו" שלפנינו היא באשגרה מלעיל שו' 22 („זאת").

28. בין כך ובין כך וכו'. כלומר, בין שקבע לו מידה ובין שלא קבע לו וכו'. וסיפא זו לא הובאה בירושלמי, שהרי לשיטת הירושלמי בלא נתן לו מדה ובאוכל על מקומו אינו צריך לעשר כלל, עיין מ"ש לעיל שו' 21.

29. משל בעל הבית ואינו חושש. וכ"ה בד, וכן מעתיק בפ"מ לירושלמי הנ"ל.[25] אבל בכי"ע בטעות: על פירות של בעל הבית וכו'. ושמא צ"ל: [מ]של פירות של בעל הבית וכו', כלומר, לא מתוך הכלכלה עצמה אלא מתוך שאר פירות של בעל הבית, מפני שהנותן בעין יפה נותן, וכוונת בעה"ב היתה לתת לו כלכלה מלאה של חולין.[26] ועיין להלן שו' 60–61, ושם הגירסא הנכונה היא בכי"ע, עיין מש"ש.

30. המלקט במניין חייב. בהשגות הראב"ד פ"ה מה' מעשר ה"ו: בתוספתא אינו כן אלא האוכל במנין חייב וכו'. וכן בירושלמי (פ"ב ה"א, מ"ט ע"ג): הממלא את כריסו פטור, והאוכל במניין חייב. וטעם החיוב הוא שהרי יש כאן מקח, שהוא משלם בעד התאנים הללו ברשות שנתן למוכר למלא את כריסו משלו. אלא שהעמידוה בירושלמי במצרף ואוכל, אבל אם לוקט אחת אחת ואוכל פטור מלעשר. ועיין בס' משנה ראשונה פ"ב מ"ה שהסביר שאין מקח קובע בפחות משתים, עיי"ש.

30–31. הממלא כריסו פטור. כלומר, אפילו צרף, ופירשו בירושלמי הנ"ל: שלא נתכוון האיש הזה אלא להגס את לבו שיאכל, כלומר, מכיון שלא נתן לו מדה הרי יוכל

[22] בר"ח שם: נוחין, והוא תיקון סופרים.

[23] וכנוסחא שלפנינו כ"ה אף בכי"ל ובכי"ד. ועיין להלן מע"ש פ"א שו' 42.

[24] ועיין גם להלן סוטה ספ"ו ובמקבילות, ספרי עקב פי' ל"ח, עמ' 76.

[25] אבל לא כפירושו, והירושלמי שם לא רמז כלל לסיפא שלנו, עיין מ"ש להלן שו' 32–33.

[26] עיין מ"ש לעיל שו' 21, וכבר אמרנו לעיל שו' 28 שבירושלמי לא הובאה כלל בבא זו.

לאכול הרבה יותר מעשרים תאנים, וממילא אין כאן מכר אלא מתנה, ומתנה אינה קובעת אפילו בצירוף. אבל הר"מ והראב"ד הנ"ל כנראה פירשו את הירושלמי אחרת, ועיין במה"ס ד"ה אם, ובח"ד כאן.

31. ר' לעזר בי ר' צדוק או' וכו'. וכ"ה בד, אבל בכי"ע לנכון: ר' אלעזר בר' שמעון אומ' וכו'. וכ"ה בירושלמי פ"ג ה"ח, נ' ע"ד, וכן הגיה בח"ד. והסיקו בירושלמי שם: ר' אלעזר בי ר' שמעון ע"י דהוה אכלן משער גרמיה כן, ועיי"ש בירושלמי סה"ה. ועיין בפסיקתא דר"כ, בשלח, צ' ע"ב. ועיקר הלכה זו שייכת לפ"ג מ"ח, אלא שהובאה לכאן מפני שלדעת ר"א בר' שמעון אין צירוף בפחות מארבע, אפילו במקח, עיין בכפו"פ פל"ב עמ' תק"ה, ובהערה 2 שם. והנכון איפוא כפי' ר' יהוסף אשכנזי.[27]

שלשה תאנים בתוך פיו וכו'. בירושלמי הנ"ל: שלש בימינו ושלש בשמאלו ושלש בפיו, כלומר, כ"ז אינו צירוף.

32—33. גדולה אין פחותה מסאה וכו'. בירושלמי פ"ב סה"א, מ"ט סע"ג: וכמה הוא שיעור הכלכלה. ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן סתם כלכלה ארבעת קבין, וגדולה סאה, וקטנה שלשת קבין. ולפ"ז לכאורה חולקת התוספתא על הירושלמי, ולפיה סתם כלכלה היא תרקב,[28] כלומר ג' קבין, וקטנה היא בת שני קבים. ובנוסח הרש"ס (כ"ה ע"ב) בירושלמי מוסיף אחר מאמר ר' יונתן: תניא גדולה אינה פחותה מסאה. בינונית אינה פחותה מתרקב. קטנה אינה פחותה מקביים. ונמצא שהירושלמי בעצמו מביא את התוספתא החולקת עליו. אבל קרוב לוודאי שזו היא הוספת הרש"ס בעצמו ע"פ התוספתא. ובכי"ר שם מוסיף (אחרי המלים „וגדולה סאה"): ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק סתם כלכלה ארבעת קבין ובגדו' סאה.

והסיקו שם בירושלמי: ר' יוסי פשיטא ליה למעשרות איתאמרת, כל שכן למידת הדין. ובפירושו נראה שבכלכלה גדולה מלואה הוא לא פחות מסאה, ואם היתה לפניו כלכלה גדולה ומלא אותה פחות מסאה אין כאן מלוי הכלי לעניין מעשרות (עיין במשנתנו פ"א מ"ה), שאין דרך אדם לטלטל כלי גדול ותאנים מועטות, וכיוצא בו בכלכלה בינונית[29] וכו'. וכן הדין למדת הדין, כלומר, לעניין מקח וממכר, אם אדם מוכר לחבירו כלכלה גדולה צריך לתת לו לכל הפחות כלכלה בת סאה, וכיוצא בו אם מכר לו כלכלה בינונית וכו', ועיין לעיל שו' 27—28. ועיין מ"ש לעיל שביעית פ"ו שו' 33.

33—34. המביא תאנים מן השדה וכו'. ר"מ פ"ד הי"ג,[30] סמ"ג עשין קל"ה, קצ"ט ע"א. ירושלמי פ"ג ה"א, נ' סע"ב.

34—35. שכח והכניסן לתוך ביתו וכו'. בירושלמי הנ"ל: ושכח והכניסן לתוך ביתו, או שהכניסום התינוקות, הרי זה מחזירן למקומן ואוכל. לא אמרו אלא שוגג (כלומר, ששכח והכניס), הא מזיד אסור (אפילו אם עברו במקום חיוב דרך העברה בעלמא). מאן תניתה, רבי וכו', כלומר, הא לר' יוסי בר' יהודה (להלן) אפילו אם הכניסן מזיד פטורות, מכיון שהיה בדעתו שלא לאוכלן במקום החיוב, ועיין להלן.

36. אפי' בתוך ביתו וכו'.[31] לפי פשוטו משמע שתנא זה סובר שאפילו בתוך ביתו אוכל עראי, מכיון שהכניסן לבית דרך הגג, כמו שפירש בעיטור בכורים.[32] ושמא צ"ל:

[27] הובא במלא"ש פ"ג סמ"ח, ודלא כמ"ש בס' משנה ראשונה שם.
[28] למרות כל פקפוקי הבלשנים, נראה שיש כאן צרוף יווני עברי, *τρίκαβος*.
[29] ועיין בח"ד שאף הוא רמז למשנתנו הנ"ל, אלא שסתם את דבריו.
[30] ועיין כפו"פ פל"ב, עמ' תק"ג.
[31] וכ"ה בד ובכי' פ"מ (מה"פ פ"ג ה"א ד"ה מאן). ובכי"ע: אפילו לתוך ביתו וכו'.
[32] ועיין שיטת רשב"י בירושלמי פ"ג סה"א, נ' ע"ג, ובפי' הרא"ף ובפ"מ שם. ועיין בבלי ברכות

מתוך ביתו וכו׳, כלומר, אפילו העלן לראש הגג מתוך ביתו (ולא מאחורי הגג, עיין להלן) אוכל על הגג עצמו אכילת עראי, ואינו צריך להחזיר לחצר הפטורה, מפני שגם הגג הוא מקום פטור, עיין במשנתנו פ״ג רמ״ו. ועיין ר״מ הנ״ל.[33]

37. לאכלן לראש גגו. וכן בר״ש (פ״ג מ״ו): לאוכלן בראש גגו. ובר״מ פ״ד הי״ג הנ״ל (בד׳ שונצינו): ליבש׳ בראש גגו וכו׳, וברדב״ז שם: לייבשן בראש גגו וכו׳. ובד״ו רפ״ד: ליבש בראש וכו׳. ועיין ברדב״ז שנדחק ליישב גירסא זו. אבל אין לגירסא זו שום קיום: והנכון הוא: לאוכלן בראש גגו וכו׳, וכ״ה בכל כתה״י שבדקתי. ובד׳ רומי שם: לוכל בראש וכו׳. וכן מעתיק בשם הר״מ בכפר״פ הנ״ל: לאכלן לראש הגג וכו׳, וכן מוכח מן הירושלמי שנעתיק להלן.

37—38. שכח והכניסן לחצר אחרת לא יאכל וכו׳. וכן מעתיק במה״פ (פ״ג ה״א ד״ה מאן) בשם תוספתא כת״י על קלף ישן נושן. וכבר הראינו שהנוסח שלו מתאים רובו ככולו לכי״ו. ובד ובר״ש הנ״ל: לחצר חברו, ובכי״ע: לחצר חבירו. וכן בר״מ הנ״ל: לתוך חצר חבירו. ובהשגות שם: אני לא מצאתי כן בתוס׳, אלא בחצרו[34] לא יאכל מהן עראי וכו׳, והכי איתא בירושלמי פ״ג בראש הפרק. ובכפו״פ פל״ב עמ׳ תק״ד (ד״ר, ר״ד ע״ב): ובספר שעמי[35] הגרסא כך המביא תאנים מן השדה לאכלן בראש גגו שכח והכניסן לתוך ביתו לא יאכל וכו׳. ואצל הראב״ד (הנ״ל) מצאתי נסחא אחרת.

ובירושלמי הנ״ל (נ׳ רע״ג): דתני הביא תאנים מן השדה והעבירן לחצירו לאוכלן בראש הגג רבי מחייב וכו׳. ובר״ש הנ״ל הכריע שגירסת הירושלמי עיקר. ושמא נכנסה כאן המלה „ושכח״ באשגרה משתי הבבות הקודמות, ובמקום חבירו, צ״ל: הבית.[36] ולפ״ז תתאים הברייתא כאן למסורת הירושלמי. ובנוסח שהיה לפני הר״ש, ד וכי״ע צ״ל: המביא תאנים מן השדה לאכלן בראש גגו והכניסן לחצר הבית לא יאכל וכו׳. כלומר כוונתו היתה להכניסן לגג מאחורי חצר הבית,[37] ונמלך ולא עשה כן, אלא העבירן דרך חצר הבית, וכבר נתחייבו לדעת רבי, שהרי הכניס מדעת לחצר החייבת, וכמו שמפורש בירושלמי.[38] ועיין מ״ש להלן על מסורת הבבלי.

38. לא יאכל עד שיעשר. ר׳ יוסה בי ר׳ יהודה אומ׳ וכו׳. ושם הת״ק לא נזכר כאן. וכ״ה בד, בכי״ע, בהשגות הראב״ד ובר״ש הנ״ל. והעיר בר״ש הנ״ל: ותנא קמא הוא רבי. ובירושלמי הנ״ל מפורש: רבי מחייב ר׳ יוסי בי ר׳ יהודה פוטר. ונתבאר כאן ובירושלמי שמדברים בתאנים לאכילה וכבר נגמרה מלאכתן, אבל בתאנים שלא נגמרה

ל״ה ב׳ ומקבילות. וזו היא שיטה אחרת הפוטרת ממעשרות לגמרי, ואינה עניין לכאן, ועיין מ״ש להלן. אבל ברישא אסור לאכול עראי בתוך הבית, שהרי לא הכניס לבית דרך פטור.

[33] ובכפו״פ פל״ב, עמ׳ תק״ג הנ״ל (לעיל הע׳ 30): „אפילו הכניסן בתוך הבית אוכל מהם עראי, כלומר בגג, והתוספתא הזכירה פה בית, והר״מ לא זכרו״. ועיין בהערה שם, ודבריו נכונים, אלא שסוף הדברים שם צריך תיקון, וצ״ל: ורבותא קמ״ל שאינו צריך להוציאו מן הגג. ובבא זו לא נזכרה בירושלמי.

[34] בד״ק ובד״ו רפ״ד: אלא חבר לא יאכל וכו׳. וכנראה שזו היא ט״ס.

[35] עיין בהערה שם שהכוונה לתוספתא שנכתבה ברמשק. ובסעדיאנה של שכטר, עמ׳ 141, הערה 1: ונסתפקתי בדבר זה עד אשר חזרתי עד דמשק, ומצאתי שמה כמות ששה תוספתות הובאו מבבל ועיינתי בכולם, והנם מנוסחא אחת הועתקו, והמה כנוסחא אשר בידי.

[36] התי״ו נפרדה לרי״ש וי״ו, ויצא: הבירו, חבירו. וזו היא הגהה קלה מאד.

[37] בירושלמי פ״ג ה״א, נ׳ ע״ג: רבי ור׳ יוסי בר׳ יהודה היו מכניסים את הכלכלה לאחורי הגגות וכו׳, והכוונה מאחורי חצר הבית, כדי שלא יצטרכו להעבירה דרך החצר החייבת, עיי״ש בירושלמי. ועיין לעיל הע׳ 32.

[38] ועיין מה שהאריכו בזה בח״ד כאן, במה״פ הנ״ל (לעיל הע׳ 31) ובשערי צדק לבעל חכמת אדם, שער מצות הארץ, פ״ג סי׳ ח׳, אות ד׳.

מלאכתן אף רבי מודה שמותר להוציאן ולאכול מהן עראי,[39] וכמו שהסיקו מפורש (פ"ג ה"א, נ' ע"ג): הוי מאן תנא המעביר תאינים בחצירו לקצות (כלומר, משנתנו רפ"ג), הא לא לקצות חייב, רבי.

ברם בבבלי ביצה ל"ה רע"ב (כגי' הר"ח שם): חצר לאפוקי מדר' (לפנינו: מדר' יעקב) דתנן המעביר תאנים בחצרו לקצות, בניו ובני ביתו אוכלין מהן עראי וכו', ותני עלה ר' (לפנינו: ר' יעקב) מחייב, ור' יוסה בר' יהודה פוטר. ומסתבר שזו היא הברייתא שלפנינו, אלא שפירשוה בבבל שהכוונה שיאכלן בראש גגו אחרי שיתייבשו שם.[40] ורבי אוסר לוכל בחצר עראי, מפני שהוא סובר שאין אוכלים על המוקצה אלא במקומו (כמפורש בירושלמי רפ"ג). ור' יוסי בר' יהודה פוטר, כדברי חכמים שאוכלין על המוקצה בין במקומו בין שלא במקומו (ירושלמי שם). וגרס הבבלי בברייתא זו כגי' הירושלמי: ור' יוסה בר' יהודה פוטר (ולא כגירסת התוספתא כאן). והמחלוקת של רבי ור' יוסה בר' יהודה היא אם חצר קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו כל זמן שהפירות בחצר ונראין שהם פירות לאכילה מיד.[41]

39. המוציא פועליו לשדהו וכו'. במשנתנו (פ"ג מ"ב): המוציא פועליו לשדה בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין ופטורין ואם יש להם עליו מזונות אוכלין אחת אחת מן התאנה וכו'. ופירש הר"מ שהפועלים עובדים במלאכת חרישה וקצירה, ולא ירדו כאן כלל לשאלה של פועלים האוכלים מן התורה (עיין להלן שו' 47 ואילך). ומפרשת כאן התוספתא ש„אוכלין ופטורין" במשנתנו פירושו כשנתן להם בעה"ב רשות, כפי' בעל ח"ד. ועיין מ"ש להלן.

אין רשיי להאכילן וכו'. כלומר, אם קצץ להם מדת המזונות,[42] משום שפורע את חובו בטבל. ובר"מ פ"ה מה' מעשר הי"ג: המוציא פועלים לעשות לו מלאכה בשדה וכו', אם יש להן עליו מזונות לא יאכלו, ואעפ"י שלא נגמרה מלאכתן שאין פורעין חוב מן הטבל. ועיין גם בפיה"מ פ"ג מ"א. ועיין להלן ב"מ פ"ח ה"ז ומש"ש. ועיין לעיל תרומות פ"א שו' 23.

39–40. והן אין רשאין לאכל וכו'. כלומר, אם לא קצץ להם מדת המזונות,[43] או כשאין מאמינים לבעה"ב (עיין במשנת דמאי פ"ז מ"ג).

40–41. ונותן לפניהן בעין יפה וכו'. מרהיטת הלשון משמע שאפילו אם קצץ להם מזונות אלא שהוא נותן להם בלא מדה כלל, כדי שיוכלו למלא כריסם כמה שירצו, אין הקציצה אלא כדי להגס דעתם, ואין כאן לא פריעת חוב ולא מקח, עיין לעיל שו' 30–31 ומש"ש. ובר"מ פ"ה מה' מעשר הי"ג: המוציא פועלים לעשות לו מלאכה בשדה, בזמן שאין להן עליו מזונות אוכלין מפירות שבשדה ופטורין מן המעשר, והוא שלא נגמרה מלאכתן. אבל אם יש להן עליו מזונות וכו' אוכלין אחת אחת וכו'. ומכאן שבאין להם עליו מזונות אוכלים אפילו בצירוף, ומ"מ מוסיף רבינו את התנאי „והוא שלא נגמרה מלאכתן".[44]

41. האומר לחבירו הילך איסר וכו'. במשנתנו פ"ב מ"ה: האומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים, לא יאכל עד שיעשר דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר אוכל

[39] בירושלמי פ"ג רה"ז, נ' ע"ד: או כרבי, בשהיה ברעתו לעשותן מוקצה ונמלך שלא לעשותן.

[40] עיין להלן ביצה רפ"ד ובמקבילות. ועיין בגירסת הר"מ ד' שונצינו שהעתקנו לעיל שו' 37.

[41] ועיין בפי' ר' יונה בר"ג שפירש: לאכל בראש גגו. ר"ל דהיינו שלא נגמרה מלאכתן, וחילק בין לעשותן קציעות שיש היכר שלא נגמרה מלאכתן ובין לאוכלן בגג, עיי"ש. ולפיו אף בירושלמי הפירוש הוא שלא נגמרה מלאכתן. ואת הבבלי בביצה לא הזכיר כלל, מפני שהיתה לפניו שם רק גירסת הדפוסים, כלומר, מחלוקת ר' יעקב ור' יוסי בר' יהודה.

[42] עיין מ"ש לעיל, עמ' 232, הע' 25.

[43] עיין רמב"ן ב"מ פ"ח ב' ד"ה ואני, ובמ"מ פי"ב מה' שכירות ה"י, ומ"ש לעיל, עמ' 232.

[44] ועיין בס' משנה ראשונה פ"ג מ"ב מה שתמה על תנאי זה. ועיין בר"מ שם ה"ה ולהלן בתוספתא הי"ג. ועיין בפיה"מ להר"מ פ"ג מ"ב ובס' שושנים לדוד שם.

אחת אחת פטור, ואם צרף חייב. ובירושלמי שם: ר' זעירא בשם ר' יוחנן וכו' מה פליגין בלוקט ונותן לו. אבל בלוקט לאכול כל עמה מודיי שהוא אוכל אחת אחת ופטור וכו'. וכ"ה בריבמ"ץ ובר"ש. ופירש בס' משנה ראשונה דכ"ע מודי שאין מקח קובע בפחות משתים, אבל כשהמוכר נותן לו הרי ביד המוכר ישנן הרבה, עיי"ש. ולפ"ז דברי הירושלמי מיוסדים על התוספתא כאן.

42. ותן לי בו וכו'. כלומר, הנח לי ללקט חמש תאנים, כפי שיוצא מן הסיפא. אוכל אחת אחת וכו'. שהרי בלוקט הלוקח לאכול אף ר"מ מודי שאוכל אחת אחת, עיין מ"ש לעיל.

43. אוכל ואין צריך לעשר. הגירסא משובשת. והגר"א הגיה: לא יאכל עד שיעשר. ושמא צ"ל: אפלו א'[45] (במקום: אוכל ואין) צריך לעשר, כלומר, אפילו א' (=אחת) צריך לעשר. ור"מ כדעתו במשנתנו הנ"ל.

43—44. ר' יהודה אומ' בין כך וכו'. כלומר, אפילו אם הוציא בעה"ב, אוכל אחת אחת, וכשיטתו במשנתנו הנ"ל, והביא שם ראיה לדבריו מגינת וורדים שבירושלים, עיי"ש במפרשים.

44—45. הלוקח גרוגרות מן המקצה וכו'. בר"מ פ"ג מה' מעשר הי"ז: אם נטל מן המוקצה והוליך למקום אחר לא יאכל מהן עראי, שהרי נגמרה מלאכתן, אעפ"י שלא יבשו כל צרכן. והעיר לנכון במה"פ רפ"ג ד"ה המעביר שמקור הר"מ הוא מכאן. וכ"ה בח"ד כאן.[46] וכנראה שמדברים כאן בגרוגרות שהן ראויות ואינן ראויות,[47] או שעדיין לא התחילו להתייבש כלל.

45—46. במי דברים אמורי' וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

47. פעלים שהיו מנכשין בשדה וכו'. במשנתנו פ"ג מ"ג: השוכר את הפועל לעשות בזיתים, אמר לו על מנת לאכול זיתים, אוכל אחד אחד ופטור, ואם צירף חייב. לנכש בבצלים אמר לו על מנת לאכול ירק, מקרטם וכו'. ובירושלמי שם: תני דבית רבי אוכל כדרכו ופטור (כלומר, רבי חולק על כל המשנה ומתיר לאכול כדרכו בין בזיתים ובין בבצלים). ר' יונה בעי מה נן קיימין אם בששכרו לעשות עמו בזתים (כלומר, למסוק את הזיתים), כל עמא מודיי שהוא אוכל כדרכו ופטור,[48] ואם ששכרו לעשות עמו בגופן של זיתים (כלומר, באילנות עצמם ולא בפירותיהם), כל עמא מודיי שהוא אוכל אחת ופטור, ואם צירף חייב.[49] אלא כי נן קיימין בששכרו לנכש עמו בזתים (וכ"ה בנוסח הרש"ס),[50] מן דבתרה, לנכש בבצלים וכו'. כלומר, מתוך הסיפא ועניין המשנה עצמה מוכח ש„לעשות בזיתים" פירושו לנכש בזיתים, וסוברת משנתנו

[45] ונמשכה הוי"ו של „אפלו" למלה שלאחריה, ויצא: אפל וא', ותיקנו הסופרים, ופתרו: אכל (אוכל) ואין וכו'. וזו היא הגהה קלה מאד. שוב מצאתי שכעי"ז הגיה הגרא"י קרליץ בספרו חזון איש מעשרות סי' ו' ס"ק ה'.

[46] ובמשנת ביצה ספ"ד: עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן אני אוכל וכו'. ובבכ"מ ובראשונים שם (עיין דק"ס שם, עמ' 91 הע' 9): מכאן אני נוטל וכו'. והנו' „אוכל" נוחה יותר, ופירושה שיאכל על המקום, שהרי ר' אליעזר בא ללמדנו שדווקא בשביעית מותר לעשות כן, אבל בשאר שנות השבוע אסור, מפני ששבת קובעת אפילו בפירות שלא נגמרו מלאכתן, ואם הוא נוטל משם למקום אחר, הרי נגמרה מלאכתן, עיי"ש בבבלי.

[47] עיין בבלי ביצה כ"ו סע"ב ובירושלמי כאן סוף פ"א ובמקבילות.

[48] שהרי פועל אוכל מן התורה אם עושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה (ב"מ פ"ז מ"ב), ופטור מן המעשרות.

[49] שהרי אין כאן גמר מלאכה, וחייב במעשרות, עיין לעיל הערה 48.

[50] בכי"ר בטעות: לנכש תחת הזיתים. וגירסא זו היא אשגרה מלעיל שם פ"ב ה"ו, נ' ע"א, וכאן אין לגירסא זו שום קיום, כפי שמוכח מהמשך העניין בירושלמי.

שאין כאן גמר מלאכה אפילו באותם הזיתים שהוא מוסק לשם ניכוש,[51] מכיון שעושה כן לצורך שאר הזיתים שעל האילן.[52] אבל דבית רבי סוברים שלגבי הזיתים שהוא מנכש הוא גמר מלאכה, ולפיכך אוכל כדרכו (כפירוש הגר"א).

אבל מלשון התוספתא מוכח שהם פירשו את משנתנו כששכרו לנכש ולעדר בשדה, כלומר לעשות תחת הזיתים, ובזה כ"ע לא פליגי שאינו אוכל מן הזיתים מדבר תורה. וכן בבבלי (ב"מ פ"ט ב'): השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל.[53]

49. אוכלין ומצטרפין ופטורין. בכי"ע: אוכלין ומצרפין וחייבין. וכנראה שזו היא ט"ס. ועיין במשנתנו פ"ג מ"ב ומ"ש להלן שו' 51–52. ועיין מ"ש לעיל שו' 40–41.

50. אם יש להם עליו מזונות וכו'. כלומר, אם התנה עמהם שיתן להם מזונות חייבין כשצירפו. אבל אם יש להם מזונות מפני שאוכלין מן התורה פטורין אף שצירפו, ואף שהתנה עמהן.[54]

ואם צורפו חייבין. מפני שמקח קובע בדבר שנגמרה מלאכתו. וכאן הרי אוכלים משום תנאי גרידא, ולא מדין תורה, עיין מ"ש לעיל בהערה 54.

51. פועלין שהיו עודרין בתאנים וכו'. כל הברייתא בבבלי ב"מ פ"ט ב'. ובגליון כ"י ה' שם וכן בראשונים (עיין דק"ס עמ' 267 הע' ש) לנכון: אורין בתאנים וכו'. ועיין מ"ש לעיל עמ' 72, ולעיל שביעית פ"ח שו' 4.

51–52. אוכלין ופטורין וכו'. כלומר, אפילו צרפו. ובמשנתנו (פ"ג מ"ב) לפי כת"י קויפמן: המוציא פועליו לשדה בזמן שיש להם עליו מזונות אוכלין פטורין. אם אין להם עליו מזונות אוכלין אחת אחת וכו'. וכן היתה הגירסא לפני הריבמ"ץ שם, ופירש „יש להם מזונות" כשאוכלין מן התורה ו„אין להם מזונות" כגון שעודרין תחת התאנים. ולא מצאתי חבר בשום נוסח המשנה לגי' כ"י קויפמן,[55] ולא עוד אלא שנראה שהמלים „שיש", „אין" נכתבו בכי"ק על הגרר, ואפשר שהיה כתוב שם מתחילה: „שאין", „יש" כנוסח המשניות שלפנינו, ומדברים שם באין אוכלים מן התורה, והשאלה היא אם יש להם מזונות מחמת תנאי, ואינו ענין לברייתא שלפנינו.

52. לא יספית במלח ויאכל וכו'. כלומר לא יחתוך את הפירות ויטעימם במלח, מפני שהתורה לא נתנה לו רשות לספיתה במלח. ועיין בבבלי הנ"ל.

52–53. אלא אם כן נתן לו וכו'. ואם נתן לו רשות סופת אחת אחת ופטור, אבל אם טבל שנים לא יאכל עד שיעשר. עיין בבלי הנ"ל ור"מ פ"ה מה' מעשר סהי"א.

53. ולא יאכל בהן פתו וכו'. בבלי הנ"ל, ר"מ פי"ב מה' שכירות ה"י.

[51] עיין בבלי ב"מ פ"ט א'. ועיין שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' ע"ז.

[52] וממילא אין כאן גמר מלאכה לעניין פועל. אבל למעשרות דין הזיתים שמסק לשם ניכוש כנגמרה מלאכתן, שהרי הם ראויים לאכילה.

[53] ושמא הוסיפו את המלה „שדה" בישיבות בבל. ובא"י שנו: פועלים שהיו מנכשין ומעדרין (כלומר, מסירים את הפירות הגרועים, עיין במלון ללשון סורית של ברוקלמן ערך עד וערך עדרא) לא יאכלו מן הזיתים וכו', כפירוש הירושלמי.

[54] ובבבלי ב"מ פ"ט ב' פירש"י שאפילו אם אוכלים מן התורה, אם התנה עמהם מזונות חייבים כשצירפו. וכבר תמהו עליו הראשונים, עיין בתוספות שם ד"ה קוצץ, ברמב"ן ובשטמ"ק שם. ברם בכת"י קויפמן של משנתנו פ"ב מ"ז: השוכר את הפועל לקצות עמו בתאינים, אמ' לו על מנת שאוכל תאינים, אוכל פטור, אם צירף חייב. ולא מצאתי את שלש המלים האחרונות בשום נוסח של המשנה. ועיין במלא"ש שם, והוא מפירוש הרש"ס, ל"ג סע"א, והפירוש הנכון בירושלמי הוא בריבמ"ץ ובר"ש פ"ב מ"ז.

[55] ועיין גירסת כי"מ ברק"ס, ויש שם בכ"י השמטה ע"י הדומות.

אלא אם כן נתן לו וכו'. בח"ד כתב שאם נתן לו רשות אוכל אכילת עראי כדרכו. אבל עיין בהשגות להר"מ הנ"ל, ומשמע מדבריו שאם טובל את פתו חייב לעשר, וכן מסתבר שהפירות הם טפלים לפת, ואין כאן אכילת עראי.

54. השוכר את הפועל לנכש בבצלים וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע (ואצל צ' בטעות: מנכש). ובמשנתנו (פ"ג מ"ג): השוכר את הפועל וכו' לנכש בבצלים, אמר לו על מנת לאכול ירק, מקרטם עלה עלה ואוכל, ואם צירף חייב. וכבר הראינו לעיל (שו' 47) ששיטת הירושלמי והבבלי (ב"מ פ"ט א') שהמנכש בבצלים אינו אוכל מן התורה אפילו מן הבצלים התלושים שניכש, ולא התירו לו לאכול מהם אלא אם התנה עם בעה"ב. וכאן שהתנה עמו שיאכל מן הירק, אנו רואים את הבצלים כאילו נגמרה מלאכתן מיד, וכליקט כל צורכו דמי (עיין במשנתנו פ"א מ"ה), ודינם כזיתים שנזכרו ברישא של משנתנו, וממילא מקח קובע בהם, ואם צרף לא יאכל עד שיעשר. ועיין מ"ש להלן בשם הראב"ד.

54—55. לא יאחז קלח בידו ויאכל וכו'. כלומר, „ואם צרף חייב" שבמשנתנו הנ"ל הוא לאו דווקא אם צרף את העלים התלושים, אלא אפילו אם עקר את הקלח ובו עלים הרבה לא יאכל עד שיעשר, ולא התירו לו לקרטם אחת אחת אלא מן המחובר. וכן בפירוש ר"א מלונדריש (הובא בתיו"ט למשנתנו): מקרטם עלה עלה לבדו מן המחובר, ולא יאחז הקלח לתוך ידו ואוכל. ומקורו מכאן, וכגי' כי"ע. ובפי' הרש"ס (מ"ב סע"א): תניא בתוספתא לא יאחוז קלח בידו ויאכל וכו', וצירף דקתני הכא (כלומר, במשנתנו) היינו שתלש הקלח שיש בו שנים שלשה עלים. ופירש את המשנה ע"פ התוספתא.

ובהשגות הראב"ד (פ"ה מה' מעשר ה"ג): „בתוספתא וכו' שאמרו השוכר את הפועל להיות מנכש בבצלים לא יאחוז את הקלח ויאכל אלא מה שעלה[56] עלה במחובר לקרקע ואוכל וכו'. והטעם שהשוכר לנכש עבודתו במחובר, לפיכך לא יאכל בתלוש אלא דרך חבורו, אבל השוכר לעקור ולאגוד (כלומ', שו' 56 להלן) עבודתו במחובר ובתלוש, לפי' אוכל כדרכו ופטור". ומשמע מדברי רבינו שפירש את המשנה והתוספתא שהפועל במחובר אינו אוכל אלא במחובר, אפילו התנה עמו, וצ"ע מניין לו זה.[57]

56. עוקרין בבצלים ואוגדים בבצלים וכו'. כלומר, העושה במחובר בשעת גמר מלאכה (בשעה שנותן לכליו של בעה"ב) והעושה בתלוש לפני שנגמרה מלאכתו (עיין משנת ב"מ פ"ז מ"ב) למעשרות. ובאוגד (עיין במשנתנו פ"א מ"ה), אוכל מן התורה, ולא אסרו לאכול בתלוש אלא בעושה בפירות שכבר נגמרה מלאכתן, כפי' בעל ח"ד.[58] ועיין בהשגות הראב"ד שהעתקנו לעיל.

57. וחייבות במעשרות. כלומר, אסורות משום טבל, עיין מ"ש לעיל כלאים פ"ה שו' 2. ועיין ר"מ פ"ג מה' מעשר הכ"ב.

[56] כ"ה בד"ק ובד"ו רפ"ד, וצ"ל: אלא מק[ר]ט' עלה וכו'. ובמהרי"ק שם מעתיק: אלא מקרסם עלה עלה וכו'.

[57] אבל בוודאי שאי אפשר לפרש שדעתו שאוכל מן התורה במנכש, שהרי בבבלי ב"מ הנ"ל ובירושלמי כאן פ"ב ה"ו, נ' ע"א, מפורש להפך, וכן מוכח ממשנתנו.

[58] ור' יונה בר"ג פירש ע"פ הר"ש (פאה פ"ו מ"י) שדרך השום והבצלים להיות נאגדים מתחילה אגודות קטנות, ואח"כ אגודות גדולות. וכאן מדברים בשאוגדין אגודות קטנות, ולפיכך אוכל משום שעדיין לא נגמרה מלאכתן. והעיקר חסר מן הספר. וממשנת פיאה עצמה אין ראיה, עיין בפירוש הריבמ"ץ שם. ולא עוד אלא שלשיטתו שהאוגד אגודות גדולות אינו אוכל מפני שכבר נגמרה מלאכתן לעניין פועל (ומכ"ש לעניין מעשרות, עיין מ"ש לעיל הע' 52), אף באוגד אגודות קטנות לא יאכל, מפני שלא נגמרה מלאכתן לעניין שכחה לחוד, ולעניין מעשרות לחוד, עיין ר"מ פ"ה מתנות עניים סה"ט ומ"ש לעיל פ"א שו' 21.

57–58. ברשות הרבים וכו'. פירש"י (ב"מ כ"א א'): שהכל דשין עליהן, ואם היה סימן נקשר עליהן הרי הוא נשחת, עיין בבלי שם כ"ב סע"ב, כ"ג רע"א.

59–60. מצא תבואה ממורחת העשויה כרי וכו'. בירושלמי כאן פ"ג ה"ג, נ' ע"ג: דתני מצא פירות ממורחין בשדה, מכונסין אסורין משום גזל וכו'. כלומר, כרי, או מכונסין, דינו כאלומות, ואסורין משום גזל.

60–61. בין כך ובין כך עושה אותה תרומה ומעשרות על פירות וכו'. בכי"ע: בין כך ובין כך הוציא (צ"ל: מוציא, עיין לעיל שו' 28) עליהן תרומה ומעשרות משל בעל הבית. ובירושלמי הנ"ל: בין כך ובין כך חייבין במעשרות,[59] ופטורין מתרומה גדולה, שאי איפשר לגורן שתיעקר אא"כ נתרמ'. וברמ"ם פ"ג הכ"ב: מצא תבואה מרוחה עושה אותה תרומות ומעשרות על פירות אחרות ואינו חושש. והנה בירושלמי מפורש שמצא בשדה, והסיקו שם שדרכם לעשר בבית, ולא בשדה, ולפיכך חייבין במעשרות אפילו אם הם מותרים משום גזל, מפני שאין הפקר פוטר אחר גמר מלאכה (עיין מ"ש להלן שו' 61–62), וחזקתם שעדיין לא נתעשרו, אבל פסק הר"מ שחייבין בתרומות ומעשרות קשה, עיין בסוף דברי הר"מ שם: במד"א בדבר שאין לו גמר מלאכה וכו'. ועיין בח"ד. ושמא תרומות ומעשרות לאו דווקא, והכוונה לתרומת מעשר.

ואשר למסורת התוספתא, נראית גי' כי"ע, ופירושה שאעפ"י שאסורים משום גזל מ"מ כשיש חשש קלקול (עיין להלן בסוף ההלכה), והוא צריך לעשותן דמים, תורם ומעשר עליהן משל בעל הבית, כלומר, מתוכם (מספק) ונותן תרומה ומעשרות לכהן וללוי, ואינו חושש לגזל בעה"ב, שלמה יכניס את עצמו לחשוש טבל ולחשש גזל השבט, כדי לשלם לבעה"ב בעד כל הפירות.

61–62. מצא כלכלה מחופה וכו'. בירושלמי פ"ג ה"ג, נ' ע"ג: דתני מצא כלכלה מחופה בעלין אסורה משום גזל, וחייבת במעשרות. אסורה משום גזל, משום דבר שיש בו סימנין, וחייבין במעשר, שעד עכשיו דעת בעלים עליה, כלומר, ואינה הפקר, וחייבת במעשרות.[60]

62. כיצד הוא עושה וכו'. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס, מ"ג ע"א. ובכי"ע בטעות: בין כך ובין כך עושה אותה דמים.

62–63. עושה אותה דמים. בירושלמי הנ"ל: עד היכן?[61] כדי שיכול לתרום מן המובקר. לא היה יכול לתרום מן המובקר, עושה אותה דמים ואוכלה. ובפי' הרש"ס שם (מ"ג ע"א): „לתרום מן המובקר. כן מצאתי בספרים וכו', ומצאתי נוסחא דגריס שיכול לתרום מן המחובר". וכ"ה בגוף כי"ל (ותוקן כלפנינו). וכבר העירותי (בתרביץ ש"ג סוף עמ' 206) על הגירסא בכי"ר: מן המובחר. לא היה יכול לתרום מן המובחר וכו'. והוא מחובר, הוא מחוור, הוא מובחר, ופירושו שמחוור לו שעדיין הפירות עומדים במימיהם ולא התחילו להתקלקל.[62]

59 הירושלמי מעתיק את התוספתא כמות שהיתה לפניו, ולשיטת התוספתא אם הפקיר אחרי שנגמרה מלאכתן חייבין במעשרות, עיין מ"ש להלן שו' 61–62. ופירוש הפ"מ דחוק. ועיין להלן הע' 60.

60 לכאורה הדברים תמוהים, שהרי כאן מדברים בפירות שנגמרו מלאכתן לפני שנאבדו, וכבר נתחייבו במעשרות, ושוב אין הפקר פוטר בהם, עיין מ"ש לעיל, עמ' 234, הע' 6. וכן מוכח ממשנת דמאי פ"ג מ"ג ומשנתנו כאן פ"ג מ"ד ועוד. אמנם שיטת הירושלמי היא שלב"ה הפקר פוטר אפילו בפירות שנגמרו מלאכתן (עיין מ"ש להלן מע"ש פ"ב שו' 61), אבל הרי ברישא כאן מפורש לפי גירסת הירושלמי: בין כך ובין כך (כלומר, אפילו אם מותר משום גזל) חייבין במעשרות. עיין לעיל שו' 60–61 ומ"ש לעיל הע' 59. ועיין בס' ניר, ודבריו דחוקים קצת.

61 כלומר, עד היכן אסורה משום גזל, ואינו נוגע בה.

62 עיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבואו לנוה"מ, עמ' 1224. ועיין ספרי קרח פי' קכ"ב, עמ' 149, שו' 14 ובשנו"ס שם, ועמ' 150 שו' 7 ובשנו"ס שם, ספרי זוטא, סוף עמ' 283 ובשנו"ס שם, ובריבמ"ץ חלה פ"ב סמ"ה. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 325.

ויכול להפריש מן המובחר. וכן במשנתנו (בכורים פ"ג מ"ג): הקרובים מביאים תאנים וכו', ומפרש בירושלמי שם רה"ג, ס"ה ע"ג: עד היכן? עד כדי שהוא יכול לתרום מן המובחר. ורמזו לתוספתא תרומות פ"ד ה"ה: ירק שדרכו להשתמר יום אחד, תורמין עליו יום אחד, שני ימים, תורמין עליו שני ימים וכו', זה הכלל כל שנשמר תורמין עליו. ואעפ"י שהברייתא לא הזכירה שם שיעור של תאנים, מ"מ משמע שאף בתאנים וענבים היה להם שיעור, ועיין ברש"י מנחות נ"ה א': תאנים יפים ואינם מתקיימים. גרוגרות מתקיימין ואין יפין. ועיין מ"ש לעיל תרומות עמ' 338. ועיין בס' ניר בסוגיין ובירושלמי בכורים הנ"ל, וממנו שאבתי את עיקר הדברים.

ולפי דרכנו למדנו שאינו צריך לחכות עד שיתקלקלו הפירות, אלא מכיון שהתחילו להתייבש (ואעפ"י שתאנים משביחות אצל הרוצים לקיים אותן כגרוגרות), ואינו יכול לתרום מן המובחר, עושה אותם דמים, ותורם ומעשר.

63. מצא קציצות וכו'. במשנתנו (פ"ג מ"ד): מצא קציצות בדרך, אפילו בצד שדה קציצות וכו', מותרות משום גזל ופטורות מן המעשרות. ועיין בבלי ב"מ כ"א ב'. ויש נוסחאות (במשנתנו, וכ"ה בהוצאות שלנו בבבלי הנ"ל) שגרסו: קציעות במקום קציצות, והיינו הך, והכוונה לתאנים קצוצות ששוטחים אותן בשדה ע"מ לייבשן, ועדיין לא נגמרה מלאכתן (עיין בתוספ' ב"מ שם ד"ה ופטורות). ואעפ"י שמוכח שהן נפלו בדרכן למוקצה, ובעליהן ידועים, מ"מ מותרות משום גזל משום ייאוש בעלים. עיין בבבלי שם.

לא יהא קוצץ והולך בהן וכו'. וכ"ה בד וכן מעתיק במה"פ פ"ג ה"ד ד"ה מצא. ובכי"ע: ומהלך בהם וכו'. ולפי פשוטו משמע שלא התירו למוצא אלא לאכל את הקציצות במקומן, אבל לא יהא קוצץ מהן והולך בהן לאוכלן שלא במקומן, מפני שנחשדו רוב בני אדם לקצוץ מן התאנה הנוטה לדרך, ולהתרחק ממקום הקציצה שלא יתפסו כגנבים, ולפיכך אוכל במקום המציאה, כדי להתרחק מן החשד.

64. היתה לו ערימה של בצלים וכו'. ברייתא זו משלימה את משנתנו פ"ג מ"ד, ונעתיק אותה להלן ד"ה בורר ומשליך. ובהשגות הראב"ד פ"ג מה' מעשר ה"כ: בירושלמי (פ"א רה"ו, מ"ט ע"א) אמרינן הכי משיעמיד ערימה בראש גגו, אלמא ערימה קובעת בחרובין אפילו בראש גגו, ובתוספתא תניא היתה לו ערימה של בצלים ושל גרוגרות וכו', אלמא בראש גגו אינו קובע אפילו משיעמיד ערימה, ואפשר דמתנייתא פליגי אהדדי, דתנא דתוספתא סבר ערימה בראש גגו לא קבעה וכו'. וכבר תירץ במהרי"ק שם שהברייתא שלנו מדברת באוכל בראש גגו, ומותר לאכול עראי כל זמן שלא ראו פני הבית, והירושלמי מדבר בעניין גמר מלאכה המכשיר לקביעת מעשר לכשיכניס לחצר או לבית, ומה עניין גמר מלאכה לקביעת מעשר. ועיין בח"ד ובישועות מלכו להגר"י מקוטנא פ"ג מה' מעשר ה"ו שפירשו כן מדעתם.

65. בורר ומשליך לפני בהמתו. וכ"ה בד, בכי"ע ובהשגות הנ"ל. ופירושו בורר ומשליך לפניה בראש הגג, כלומר, מטיל ומאכיל לבהמתו, כסיגנון הברייתות, עיין להלן פ"ג שו' 36, בבלי מו"ק ו' ב' ועוד (וכן במקרא: לכלב תשליכון אותו). ולפ"ז דוקא על ראש גגו מותר להאכיל לבהמתו אכילת עראי, אבל בחצירו אין הבהמה אוכלת אפילו אכילת עראי בפירות שנגמרו מלאכתן. ומ"ש הר"מ (פ"ג ה"כ): ומותר להאכיל לבהמה עראי מן הטבל ואפילו בתוך הבית, אין הדברים אמורים אלא בפירות שלא נגמרו מלאכתן, כפי' הגר"י מקוטנא הנ"ל.[63]

ובמשנתנו (פ"ג מ"ד): והחרובין עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהן לבהמה פטור, מפני שמחזיר את המותר. ומדברים בחרובין שכבר העמיד מהם ערימה בשדה, אלא שמכיון שבדעתו לייבשם בראש הגג עדיין לא נגמרה מלאכתם עד שיכניס את כולם. וכן בירושלמי (פ"א רה"ו,

[63] פ"ג מה' מעשר ה"ו. ועיי"ש שבאר את שיטות שאר הראשונים באכילת בהמה.

מ"ט ע"א): תני משיעמיד ערימה בראש גגו. ר' יונה בעי הא בשדה לא (כלומר, בתמיה) וכו', אפילו משיעמיד ערימה בראש גגו, כלומר, אם בדעתו לייבשם, לא נגמרו עד שיעשם ערימה בראש גגו. ובירושלמי (פ"ג ה"א) בארו את משנתנו שבחרובים הקלו, מפני שהם מאכל בהמה, אבל בשאר דברים אסור להוריד לחצר, מכיון שהם ראויים לאכילה, ובדעתו הדבר תלוי, אינו מאכיל מהם עראי בחצר, ואפילו אם מחזיר את המותר, מפני שאינו ניכר שלא נגמרה מלאכתן. ולפ"ז בברייתא שלנו שכבר כנס את כולם לראש הגג, וכבר נגמרה מלאכתם, אינו מוריד לחצר לבהמה, אלא משליך לפניה בראש הגג. ועיין במה"פ פ"ג ה"ד ד"ה והחרובין.

66. אין בהמה אוכלת עריי וכו'. השגות הראב"ד פ"ג ה"כ, ונסתפק שם אם הת"ק חולק על ר"א בר' שמעון. וכנראה שתנא זה חולק על משנתנו הנ"ל, וסובר שאסור להוריד לבהמתו לחצר אפילו עדיין לא כנס את כל החרובין, והולך בשיטת התנאים שחצר קובעת אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו. עיין לעיל ה"ב וה"ג ובבלי ביצה ל"ה ב'.

וכולן שהכניסן מן השדה וכו'. בירושלמי פ"ג ה"א, נ' סע"ב: תני וכולן שנכנסו משדה לעיר נטבלו. וזו היא הברייתא שלנו. וכאן ניתן טעם לאיסור, מפני שעשה מעשה והרחיק את מה שנטל מעיקר הגורן, נקבע. ועיין בס' חזון איש מעשרות סי' ד' ס"ק ל"ב.

68. פקיעי עמיר עד שיעשם חבילות. בר"מ פ"ג סה"כ: ומאכיל פקיעי עמיר עד שיעשם חבילות. וכן מביא בכפו"פ פכ"ז עמ' ת"צ, ומוסיף: וכדאיתא בתוספתא. ובהשגות להר"מ הנ"ל: ומה שלקח מן התוספתא לעולם הוא מאכיל בפקיעי עמיר[64] עד שיעשנו חבילות, בעמיר שהוא מאכל אדם, כגון חבילה סאה והקורניות שהם מאכל אדם ומאכל בהמה,[65] וכן פירשו על פיו כל המפרשים.

ולולא דבריהם היה נ"ל שהכוונה לפקיעי עמיר (כלומר זירים מחוברים זה בזה) של תלתן. וכן אמרו בתר"כ (קדושים פרק ג' ה"ז, פ"ח סע"ב, ובמקבילות): תבואה בקשה תלתן בעמיר. וכן בירושלמי (כלאים פ"ב ה"ה, כ"ז ע"ד, ובמקבילה): חוץ משדה תלתן וכו', בשזרעה לעמיר היא מתניתא. ותלתן הוא מאכל אדם ומאכל בהמה, ונמנה יחד עם כרשינין במשנת מע"ש (פ"ב מ"ב ואילך). ותרומה נוהגת בו כאוכלי אדם,[66] ואסרו בטבלו הנאה של כילוי.

וכן אמרו בירושלמי תרומות (פ"י ה"ה, מ"ז ע"ב) על משנתנו שם („מי שהיו לו חבילי תלתן"): מילתיה אמרה עד שהן בחבילות הן נטבלות, כלומר, כשהן בחבילות נטבלות למעשר,[67] כלומר, כברייתא שלפנינו. אבל עיין מ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 62, ופירשתי שם את כל סוגיית הירושלמי באופן אחר, עיי"ש.

ר' שמעון בן אלעזר אומ' וכו'. במשנתנו (פ"ג מ"ה): איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות וכו', ר' עקיבא אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה. ופירש"י (נדה מ"ז ב'): שאין השומר קבוע לפתוח ולנעול, אלא זה פותח וזה נועל, לאו בת שימור היא. אבל שאר מפרשים (הר"מ בפיה"מ, הריבמ"ץ, הר"ש והרא"ש) פירשו את המשנה ע"פ הברייתא שלנו. ולהלן העתקנו את הירושלמי.

[64] בר"ח הוסיפו: עראי, וו היא טעות הדפוס, וליתא בכל הדפוסים הישנים שבדקתי.

[65] עיין במשנת שביעית פ"ח מ"א, בתוספתא שם פ"ה הט"ו, ובבבלי נדה נ"א א'.

[66] ירושלמי תרומות פי"א ה"ו, מ"ח ע"א: אית תניי תני יכול לא תאכל בכרשינין ובתלתן וכו'. לית כאן תלתן. תלתן דבר תורה.

[67] וכן אמרו אף בבבלי ביצה (י"ג א') שבתלתן איסורייתא (כלומר, חבילות) טבלא, עיי"ש. ובירושלמי תרומות הנ"ל (וכן במקבילה בערלה פ"ג ה"ד, ס"ג ע"א) אמרו: א"ר יוחנן וארבעה מנהון (כלומר, מזירי התלתן. והגר"א פירש: מן החבילות) מיטה. ולית ליה פיתרא. ונראה שצ"ל: מיסר (במקום: מיטה), ואין מיסר בירושלמי (עיין ירושלמי שביעית פ"ב סה"ח, ל"ד ע"א) אלא איסוריא שבבבלי ביצה הנ"ל.

69. כגון שני שותפין שני דיורין. כ"ה בד. ובכי"ע: כגון שני שותפין ושני דייורין. אבל בירושלמי (פ"ג ה"ו, נ' ע"ד): תני ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' עקיבה כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה. בשני שותפין, לא בשני דיורין. מה בין שותף, מה בין דיור וכו'? בבעל הבית ודיורו היא מתניתא. בעה"ב ממחה ע"י דיור, ואין דיור ממחה ע"י בעה"ב. ולפי מסקנא זו אף הירושלמי מודה שחצר של שני דיורין אינה קובעת. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' מעשר ה"ח. ועיין גם בפיה"מ למשנתנו ובפי' הרא"ש שם. ועיין ירוש' מע"ש פ"ג רה"ה, נ"ד סע"א.

69—70. הגגות פטורין וכו'. משנתנו פ"ג מ"ו. ופירשוה בירושלמי בגג מבוצר לאויר חצר, כלומר שאויר החצר מקיפה מכל צד. וכן אמרו שם שאין הגג פוטר אלא אם יש בו ד' אמות.

70. מעלן לראש הגג ואוכל. זו היא תוספת הברייתא למשנתנו הנ"ל. ולפי פשוטה משמע שמותר לכתחילה להעבירן דרך החצר על מנת לאוכלן בראש גגו, וכר' יוסי בר' יהודה לעיל ה"י. אבל ממשנתנו אין הוכחה, ואפשר לפרשה שהגגות פטורין אם הכניס לחצר תאנים על מנת לעשותן מוקצה, ונמלך שלא לעשותן, והעלן לראש גגו, ואף רבי מודה בה, כמפורש בירושלמי למשנתנו.

71. אם יש בהן בית דירה אין אוכל בהן וכו'. כ"ה בד. ובכי"ע: אין אוכלין מהן וכו'. ובכפו"פ פל"ב עמ' תק"ד: אם יש בהם בית דירה אין אוכל מהם עראי וכו'. ובירושלמי פ"ג ה"ז, נ' ע"ד: דתני בית ספר ובית תלמוד טובלין לספר למשנה,[68] אבל לא לאחרים. ובמה"פ שם ד"ה מן מה כתב: דתוספתא נמי להני דהיושבין בהן מיירי, דלהן קובעין וכו'. ומפשט לשון התוספתא משמע שאם יש בביה"כ או בביה"מ בית דירה, הרי ביה"כ עצמו טובל לבעל הדירה, כדין בית שער ומרפסת של חצר החייבת, עיין במשנתנו פ"ג מ"ו.

וכן משמע קצת מדברי הר"מ פ"ד ה"ה שהביא את הברייתא שבירושלמי וחילק בין הסופר (כלומר המלמד מקרא) והמשנה (כלומר, מלמד משנה) ובין שאר אדם, ואת הברייתא שלפנינו העתיק (בה"ו): בהכ"נ ובה"מ אם יש בהן בית דירה קובעין, ואם לאו אין קובעין. ולא חילק בין מקום הדירה ובין שאר בית הכנסת. ועיין בריטב"א יומא י"א סע"ב, ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 86 ואילך. ועיין מ"ש בס' חזון איש מעשרות סי' ה' ס"ק י'.

72. האוריות והאוצרות וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: האורייאות וכו'. וכ"ה („האוריות") להלן עירובין פ"ד (כי"ע פ"ו) ה"ד וה"ה ובבבלי שם נ"ה ב'.[69] ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 190 וח"ג סוף עמ' 156. וכבר פירשו לנכון שזו היא המלה הלועזית *ὡρεῖον*, horreum, מחסן, אוצר. ובר"מ פ"ד מה' מעשר ה"ו הנ"ל: האוריארות והאוצרות וכו'. ובכי"י שם: האורירארות (האורירות) וכו'. ובכפו"פ פל"ב הנ"ל: האודיארות והאוצרות וכו'.

העשויות למיכנס וכו'. וכ"ה בכפו"פ הנ"ל. ובר"מ הנ"ל בד"י ובכתי"י: למוכנס (ובד"ח משובש: למכונס). ובד: למכנס, ועיין לעיל פ"א שו' 1—2 ומש"ש.

72—73. לבית דירה וכו'. בעירובין הנ"ל: שיש בהן בית דירה וכו'. ואף כאן פירושו שיש שם בית דירה. ובירושלמי פסחים פ"א ה"א, כ"ז ע"ב: ואוצר שאינו בוש לוכל בתוכו הרי הוא כמרתף (כלומר, וצריך בדיקה). ועיין במשנתנו פ"ג מ"ה, ואינו ענין לכאן. ועיין בס' חזון איש מעשרות סי' ה' ס"ק י'.

73. ר' נחמיה אומ' חצר הנעדרת וכו'. ירושלמי פ"ג ה"י, נ' סע"ד, ופסקו שם כמותו. והסיקו: והוא שעידר רובה. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' מעשר הי"ד.

[68] כ"ה בכי"ר ובר"ש פ"ג מ"ז. ובנוסח הרש"ס, מ"ט ע"ב: ולמשנה. ולפנינו בטעות: ולא למשנה.
[69] ברפוסים ישנים ובראשונים, עיין דק"ס שם, עמ' 223, הע' ט'.

74. סוכת היוצרין אחרים אומ' משם ר' נתן וכו'. משנתנו פ"ג מ"ז סתם. ובבבלי סוכה ח' ב': א"ר לוי משום ר' מאיר שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו, הפנימית אינה סוכה וחייבת במזוזה, והחיצונה סוכה וכו'. ופירש"י: כן היה דרך של יוצרי כלי חרס בימיהם וכו', בפנימית הוא דר ומצניע קדרותיו, ובחיצונה הוא עושה מלאכתו, ומוציא קדרותיו למכור. ועיין בפי' הרש"ס, מ"ח ע"א, ובמלא"ש למשנתנו. וברמ"מ פ"ד ה"ד: וכן סוכת היוצרים, החיצונה וכו' אינן קובעין, שכל אלו אין דירתן קבע.

75. ונוטה לחלון אוכל כדרכו וכו'. וכ"ה בד. ובכפו"פ פל"ב עמ' תק"ה (ד"ר, ר"ד ע"ב): תוספת תמר שעומד בגינה ונוטה לחלון, אוכל כדרכו ופטור וכו'. אבל בכי"ע: לוקט כדרכו פטור וכו'. ובמשנתנו (פ"ג מ"י): תאנה שהיא עומדת וכו' בגנה אוכל אחת אחת פטור וכו'.[70] ולכאורה קשה למה התירו לו כאן לאכל כדרכו. ובבבלי ב"מ (פ"ח א') אמרו: בתאינה העומדת בגינה ונופה נוטה לחצר עסיקינן. ולמאן דאמר לבית, לבית (כלומר, בתאינה העומדת בגינה ונופה נוטה לבית) וכו', בעה"ב עיניו בתאינתו, כלומר ואוכל כדרכו. והקשו בתוספ' שם (ד"ה בעה"ב) ממשנתנו הנ"ל, ותירצו שמשנתנו מדברת באינו רוצה ללקוט עכשיו יותר ממה שאכל, אבל בשוכר פועל ללקוט את הכל, הרי עיניו בתאנתו, כלומר במה שנשתייר, ולא חשיב גמר מלאכה. ובירושלמי (פ"ב ה"ב, לפי נוסח הרש"ס, כ"ו ע"ב): דברי ר' יהודה עשו אותו כייחור שהוא נוטה לבית[71] וכו', באוכל אחת אחת, ובאוכל ברשות הכל, ובמשייר. וכנראה שפירושו שדווקא במשייר, ואינו רוצה ללקוט אלא מה שהוא אוכל, אבל אם כוונתו ללקוט את הכל אוכל כדרכו,[72] כפירוש התוספות הנ"ל. ושמא אף לפנינו הפירוש הוא שלוקט (כגי' כי"ע) כדרכו ואוכל אפילו שתים שתים, כל זמן שלא גמר ללקוט. וצ"ע.

75–76. אם ליקט והניח על השלחן וכו'. כלומר, אפילו לא נגמרה מלאכתו (עיין מ"ש לעיל) הרי שלחן בביתו טובל, מפני שהיא אכילת קבע, ודינו כהיסב שהוא קבע (עיין ירושלמי פ"ד ה"א, נ"א ע"ב).

76. אילן שמקצתו נטוע בארץ וכו'. ירושלמי ערלה פ"א ה"א, ס' ע"ד, בבלי גיטין כ"ב א', ב"ב כ"ז ב'. ועיין מ"ש לעיל ריש עמ' 318 ומ"ש להלן.

77. כאלו כולו נטוע בארץ וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובירושלמי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: טבל וחולין מעורבין זה בזה. ופירשו כל המפרשים אף את התוספתא ע"פ הבבלי. ברם אי אפשר בשום אופן להגיה את כל הנוסחאות כאן ואת הירושלמי. תדע לך שהוא כן שהרי לעיל תרומות (פ"ב ה"י) שנינו: ישר' וגוי שקנו שדה בסוריא הרי הן כטבל וכמעשר שנתערבו זה בזה דברי ר' וכו'. ובלשון זו נעתקה הברייתא ההיא אף בירושלמי דמאי פ"ו ה"י, כ"ה ע"ד. הרי שיש לנו כאן שתי הלכות שונות.

ברם פירוש הברייתא מבואר בירושלמי הנ"ל, וכ"ה שם: תני אילן שמקצתו נטוע בארץ ומקצתו חוץ לארץ, מכיון שמקצתו נטוע בארץ, כילו כולו בארץ דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר צד הנטוע בארץ חייב, הנטוע חוץ לארץ פטור. ר' אבהו בשם ר' יוחנן נעשה כטבל וכמעושר מעורבין זה על זה (בנוסח הרש"ס: זה בזה). ופירשו כל המפרשים ע"פ הבבלי שר' אבהו מפרש את דברי רבי, והוא תמוה מאד, שהרי בירושלמי לא נזכר כלל שצונמא מפסיק באמצע השרשים בין ארץ וחו"ל, וכיצד יפרנסו את דברי רשב"ג? ולפיכך וודאי גמור בעיני שהירושלמי מפרש את דברי רשב"ג דסליק מיניה, ולדברי רשב"ג הן טבל ומעושר (כלומר,

70 ועיין תוספ' ב"מ פ"ח א' ד"ה עד ובשטמ"ק שם בשם הריטב"א.

71 לפנינו, וכן בכי"ר: לחצר. אבל מפירוש הרש"ס נראה שאין כאן הגהת הרב בעצמו, שהרי אין שום צורך בהגהה זו, עיי"ש. ובוודאי היתה לפניו גירסא זו בכי"י שלו.

72 ועיי"ש בפי' הרידב"ז, ט' ע"א, ד"ה אר"א ולעיל שם, ז' ע"ב, ד"ה צא. ופירושו ל"רשות הכל" דחוק מאד, עיי"ש.

חולין) מעורבין זה בזה, אבל לדברי רבי הכל טבל, וכמבואר שם: דר' אמר שרשים חיים זה מזה, כלומר אף השרשים של חו"ל יונקים דרך השרשים של א"י, וכאילו כולו נטוע בארץ, וסיוע של חוץ לארץ אינו פוטר.[73] אבל בשותפות של ישראל וגוי בשדה, הרי כל שרש ושרש הוא של שותפות, ואין שרשי קמה יונקים זה מזה, ולא עוד אלא שאין יניקת חלק ישראל בסוריא מחייבת את הגוי כלל, ואף רבי מודה שטבל וחולין מעורבין זה. ורשב"ג סובר שהוברר הדבר למפרע שהחלק שקבל הגוי הוא של גוי, ושל ישראל הוא של ישראל,[74] משא"כ בנידון שלפנינו שיש כאן תערובת טבעית ממש, ואין כאן ברירה.

78. חצר הנטוע בארץ וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: חצד הנטוע וכו', וצ"ל: הצד הנטוע בארץ וכו', וכ"ה בירושלמי ערלה הנ"ל, וכן הגיהו המפרשים מדעתם. ובבבלי הנ"ל: הגדל בחיוב חייב, והגדל בפטור פטור. ועיין בבלי נדרים נ"ט ב'. ולפי פירוש הרא"ש שם כיוון התלמוד לברייתא שלנו. אבל דבריו תמוהים מאד, ולא יתכנו כלל לשיטת הבבלי בדברי רבי (עיין ברש"ש במקומו). ולפי פירושנו בתוספתא דברי הרא"ש מיושבים, ומשונות סוגיות נדרים משאר הש"ס. ברם קשה להעמיס בדבריו שיטה חדשה שלא הזכיר אותה כלל, ואף עצם פירושו אינו מרווח כל צרכו, עיין ברש"ש שם.

79. חצר הנטוע בחוצה לארץ וכו'. וכ"ה בד, וצ"ל: הצד וכו', כהגהת המפרשים. ובירושלמי הנ"ל חסרה המלה „חצר". ובכי"ע כאן חסר „חצר הנטוע".

פ"ג

1. המהבהב בשדה וכו'. במשנתנו רפ"ד: הכובש השולק וכו' בשדה חייב. ובשיטת בני א"י שליקה היא פחותה מבישול.[1] ומוסיף ר' שמעון כאן שאפילו הבהוב גרידא טובל. ובירושלמי נדרים פ"ו ה"א, ל"ט ע"ג, אמרו: רבנין דקסרין שאלין מעושן וכו' מהו שיטבל למעשרות.[2] ובירושלמי במכילתין רפ"ד שאלו: הכובש, עד שיכבוש כל צורכו? השולק, עד שישלוק כל צרכו? נשמעינה מן הדא, המהבהב שיבולין באור נטבלו. בלא[3] כך, אינן מחוסרין

[73] ודין זה הוא דווקא במעשר, אבל בבכורים שורש פטור פוטר את הכל, מפני שאינו מתחייב בבכורים אלא אם כולו חייב. ובערלה שהיא תלויה במחשבתו וברעתו, הצד החייב, חייב, והצד הפטור, פטור. ותערובת אין שם, שהרי אפילו אם חשב על הצד התחתון למאכל (שהוא חייב בערלה) ועל העליון לסייג, לא נאסר העליון (לדעת ר' יוחנן), אעפ"י שהוא גדל מן התחתון, עיין לעיל שם בירושלמי. ולפיכך הסיקו שם בירושלמי (סה"א): ר' יסי (כלומר, ר' יוסי שאמר שם במשנתנו בריש מכילתין: אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג, הפנימי חייב, והחיצון פטור) כרבן שמעון בן גמליאל, כלומר, אבל לרבי צריך להיות או הכל פטור (שורש פטור פוטר, עיין לעיל שם בירושלמי) או הכל חייב. ודחו: אפילו יסבור כרבי, ערלה תלויה לדעתו (עיין מ"ש לעיל), ומעשרות אינן תלויין לדעתו. וכן בירושלמי בכורים פ"א ה"א, ס"ג סע"ג: ר' זריקן בעא קומי ר' זעירה מתני' (כלומר, משנתנו שם: הנוטע בתוך שלו והבריך בתוך שלו, ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע, הרי זה אינו מביא) דרבי, דרבי אמר שרשין חיין זה מזה (כלומר, והפירות גדלים אף משל אחרים, ולפיכך פטור לגמרי, אבל לרשב"ג היה צריך להביא לכל הפחות מצד החיוב). א"ל, דברי הכל היא הכא. התורה אמרה ראשית בכורי ארמתך, עד שיהו כל הגידולים מארמתך. כלומר, ואף רשב"ג מודה בה שהוא פטור, שהרי הגידולים מעורבים משלו ומשל אחרים.

[74] עיין בירושלמי דמאי הנ"ל ומ"ש לעיל, עמ' 314 ואילך.

[1] עיין מ"ש לעיל, עמ' 446. ובסורית המאוחרת שלק פירושו „נא", חצי מבושל, עיין באוצרו של פיין סמית ערך שלק.

[2] ועיין ר"מ פ"ה מה' מעשר סה"ד ובמל"מ שם ובמה"פ כאן רפ"ד ד"ה הכובש.

[3] צ"ל: אפילו כך, והלשון „בלא כך" היא אשגרה מלמטה שם.

מלאכה ע"י האור? כלומר, הרי הבהוב אינו מכשיר את השיבולין לאכילה כל צורכן, אלא אם כן נתנן באבוב של קליות, כדי שתשלוט בהן האור מכל צד במשך זמן רב, בלא חשש שישרפו השבולין,[4] וש"מ שאפילו לא כבש כל צורכו נטבל. ודחה הירושלמי: שנייא היא שהיא גמר מלאכתו, כלומר, כשמהבהבן באור אין לו גמר מלאכה אחרת, וגילה דעתו שאינו רוצה לקלותן באבוב, ולפיכך נטבלו.

2. השוחק את השום ואת השחלים וכו'. בירושלמי פ"ד ה"א, נ"א ע"ב: תני השום והשחליים (תחלי בארמית, עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ב שו' 35—36) והחרדל ששחקן בשדה נטבלו וכו', בשום של טבל ששחקן בשמן של חולין וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' מעשר הי"ז.

2—3. תינוקות שטמנו תאנים לשבת וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ב: תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן, לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו. ופירש"י (ביצה ל"ד ב'): והאי דנקט תינוקות, רבותא היא לאשמעינן דיש להם מחשבה ע"י מעשה המוכיח וכו'. ועיין בירושלמי למשנתנו ובמפרשי המשנה ובראב"ה ובשטמ"ק לביצה (הנ"ל). ולפי פשוטה הברייתא שלנו היא כר"ל בירושלמי שאין התאנים הללו נקבעות אלא אם כן נלקטו לשבת (ועיין לעיל פ"א ה"ח), והוכנו לכבוד השבת, אבל אם לא הוכנו לשבת אינן נקבעות, אעפ"י שעברה עליהן השבת. עיין מ"ש להלן.

3. שחורות ומצאו לבנות וכו'. במשנת ביצה (פ"א מ"ד): זמן שחורים ומצא לבנים, לבנים ומצא שחורים, שנים ומצא שלשה, אסורים. ופירשו בתלמוד שזימן שחורים ולבנים, ואח"כ מצא שחורים במקום לבנים ולבנים במקום שחורים, הרי אלו אסורים, מפני שאנו חוששים שבאו ממקום אחר, והמוכנים הלכו להם, ואסורים לאכול בשבת בלי הכנה. ולפנינו החשש להפך שאנו תולים שהן הן התאנים המוכנות (אלא שנתחלף מקומן), וכבר נטבלו למעשרות. (ע"פ ח"ד).

3—4. ספיקן אסור ספק מוכנן אסור. ובכי"ע: הרי אילו אסורות, מפני שספיקן אסור. ספק מוכן אסור. ויש כאן ערבוביא של שתי נוסחאות. והברייתא השתמשה כאן בסיגנון הרגיל אצל שבת ויו"ט,[5] ובהם האיסור הוא משום ספק שאינו מוכן, וכאן האיסור הוא משום ספק שהוא מוכן (ונקבע למעשרות). ושמא עיקר הגירסא כאן: ספיקן אסור, מפני שספק מוכן אסור.

4. כלכלת השבת וכו'. משנתנו פ"ד מ"ב, ונמנית בעדיות פ"ד סמ"י בין קולי ב"ש וחומרי ב"ה (בהוצ' לו נשמטה שם בבא זו בטעות ע"י הדומות). ופירשו בירושלמי שמדברים בתאינה שייחד את פירותיה לשבת, ואעפ"י שייחד פירות מחוברים, מ"מ כשתלשן נקבעו מיד. והברייתא שלנו היא גם להלן עדיות פ"ב ה"ד.

5. הלל עצמו היה אוסר. וכ"ה בכל הנוסחאות כאן ולהלן עדיות פ"ב הנ"ל. ובהוצאות שלנו בבבלי ביצה (ל"ה סע"א) גורס בברייתא שלהלן סה"ד: הלל לעצמו אוסר, וכ"ה בד להלן סה"ג. וכבר העיר בגליוני הש"ס לר"י ענגיל (בביצה שם) שלשון זו משמעותה שלא אסר הלל אלא לעצמו ולא לאחרים, כסיגנון הרגיל במקורות שלנו, עיי"ש. ברם בכי"מ גורס גם שם: הלל עצמו, וכ"ה בר"ח, בבעל המאור (ספ"ד), בראב"ה ובמאירי שם. ומוכח מן הבבלי שם כפירש"י: „הלל לבדו אוסר, משמע דכל דורו חלוקין עליו". ועיין מ"ש להלן שו' 8 ד"ה הלל. ובמשנת מעשרות הנ"ל משמע שגם ר' יהודה סובר („אף") שב"ה מחייבין (ולא

[4] עיין במשנת מנחות פ"י מ"ד, ובהוצ' הבבלי ס"ו א'.

[5] עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ז, ד' ע"א: סברין מימר ספיקו התירו וכו', ספק הכן אסור. ועיי"ש ביצה פ"ג ה"ב, ס"ב ע"א.

הלל לבדו), וכן מפורש שם בקשר עם המחלוקת שלהלן ה"ג (עיין מש"ש). וכנראה שהתוספתא חולקת על מסורת המשנה. ועיין מ"ש להלן שו' 6.

המלקט כלכלה לשלח לחבירו וכו'. להלן עדיות הנ"ל.[6] ובמשנתנו הנ"ל: ר' יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלוח לחברו לא יאכל עד שיעשר. ונסתפקו בירושלמי למשנתנו אם אף כאן מדברים בכלכלת שבת (ומתחייב אפילו אם לא ייחד לעצמו), „או אומ' היה ר' יהודה (כ"ה בכי"ר) בליקט כלכלה לשלחה לחבירו, שהוא מקפיד עליה ככלכלת שבת". ופירש הר"מ בפיה"מ כצד הראשון של הספק, והריבמ"ץ והר"ש כצד השני.

6. הלל עצמו היה אוסר וכו'. וכ"ה בכי"ע, ולהלן עדיות בכל הנוסחאות. ובד כאן בטעות: הלל לעצמו וכו', עיין מ"ש לעיל שו' 5 ד"ה הלל. וראיתי למאן דהו שפירש שהלל עצמו פירושו „כבר הלל עצמו" ומכ"ש תלמידיו, ואין מחלוקת בין המשניות והתוספתא. ברם ברור שאין להעמיס פירוש זה בלשון התוספתא, ולא עוד אלא שאף ר' יהודה של התוספתא (להלן עדיות פ"ב ה"ה. ועיין גם במשנה שם רפ"ה) לא מנה הלכה זו בין קולי ב"ש וחומרי ב"ה, ומוכח איפוא שלא נחלקו כלל בהלכה זו. ובבבלי ביצה (ל"ה סע"א) בוודאי אין לפרש כן, ואין לנו לזוז מפירש"י בביצה שם.

6–7. המעביר תאנים ממקום למקום וכו'. להלן עדיות פ"ב ה"ד נשמטה הלכה זו בכי"ו ובד, אבל ישנה בכי"ע שם. ובבבלי ביצה ל"ה סע"א (כגי' כי"מ ור"ח): דתניא המעביר פירות ממקום למקום,[7] וקדש עליהן היום, א"ר יהודה הלל עצמו היה אוסר. והוכיח ממנה התלמוד שלהלל שבת טובלת אפילו בפירות שלא נגמרה מלאכתן. וכתב ר"ח שם: ומדקאמר וקדש עליהן היום, שמע מינה דדבר שלא נגמרה מלאכתו [הוא], דאם נגמרה מלאכתו, מאי איריא קדשה שבת, אפילו בחול, נגמרה מלאכתו אסור. ומכאן נראה שרבינו פירש שמדברים כאן במעביר תאנים ממקום למקום כדי למוכרן („במוליך לשוק") שנטבלות בגמר מלאכתן (משנתנו פ"א סמ"ה), ומכיון שלא נטבלו אלא בשבת, הרי מוכח שבפירות שלא נגמרו מלאכתן עסיקינן.

7. ועברה עליהן שבת וכו'. כלומר, אפילו למוצאי שבת לא יאכל, ומכ"ש שאינו אוכל בשבת, עיין ברש"י ביצה ל"ד ב' ד"ה שבת קובעת.

8. הלל עצמו וכו'. ופירש"י שהלל לבדו סובר כן, וכל דורו חלוקין עליו. וכן סובר ר' יהודה (במשנתנו ספ"ב, ועיין בבלי שם ל"ה ב') שאין מקח טובל בפירות שלא נגמרו מלאכתן. ושמא מ"ש רש"י „כל דורו" לאו דווקא, אלא כל החכמים שבאו אחריו הכריעו שלא כמותו.[8] ועיין מ"ש לעיל שו' 5 ושו' 6.

סוכי תאינה וכו'. וכ"ה בד, אלא שבד"ח נשתבש: סופי וכו'. ופירושו ענפי תאנה וכפות (מכבדות) תמרה. וכס"ז להלן ביצה פ"ד ה"ב ובמקבילה שבירושלמי שם פ"ד ה"ב, ס"ב ע"ג. ועיין ר"מ פ"ג מה' מעשר ה"ה וכפר"פ פכ"ז עמ' תצ"א. ועיין מ"ש על מכבדות לעיל עמ' 151.

9. הכניסום תינוקות. כלומר, אפילו על מנת שיאכלו בעצמם מהן, לא נטבלו התאנים, מפני שאין להם מחשבה, ואינו דומה להטמינום לשבת (משנתנו פ"ד מ"ב ולעיל ה"ב), שהרי ההטמנה בסמוך לשבת מעשה הוא, ומוכיח על מחשבתם (עיין בירושלמי פ"ד ה"ב וברש"י

[6] ובכי"ו שם גורס: הלוקח כלכלה לשלח בבית חמיו לא יאכל וכו'.

[7] בד"י שלפנינו נוסף: לקצו', כלומר, לקצות, עיין דק"ס שם, עמ' 93, הע' ט'.

[8] עיין בתוספ' חגיגה ט"ז א' ד"ה יוסי ומ"ש בהגהות מהר"ץ חיות בביצה הנ"ל ובב"מ ע"ה א'. ועיין בבלי פסחים קט"ו א'. ואף שם „חבירו" היא מליצה בעלמא, כפי שמוכח מלשון הברייתא (עיין דק"ס שם, עמ' 357, הע' ח') שר' יוחנן מסתייע בה. ובירושלמי (חלה פ"א ה"א, נ"ז ע"ב) חסרה המלה „חבירו".

ותוספ' ביצה ל"ד ב'), משא"כ בנידון דידן, שאינו מוכח מתוך מעשיהם שהכניסום לאכילה, ולא לשחק בענפים (עיין בתוספתא ביצה פ"ד ה"ב הנ"ל), וכאן מדברים שהתאנים והתמרים היו שלהם, כלומר, של התינוקות. ועיין להלן.

או פועלין וכו'. מפני שאין מחשבתם מחייבת את בעל הבית. ואינו עניין למחלוקת ר"י ורשב"ל (ירושלמי כאן פ"ה ה"ו, נ"ב ע"א, ומקבילות) אם מירוח שלא מדעת בעה"ב טובל. שהרי במירוח נעשה מעשה בגוף הפירות והוכשרו לאכילה, וסובר ר' יוחנן שאין הבדל אם נגמרו מלאכתן ע"י בעה"ב או ע"י אחר, אבל כאן כבר נגמרה מלאכת התאנים[9] אם הכניסן לאכילה, והכל תלוי במחשבה אם לעצים ואם לאכילה (עיין בתוספתא ביצה פ"ד הנ"ל), ואין מחשבת אחרים מחייבת את בעה"ב.

10. הכניס שובלין לתוך ביתו וכו'. בירושלמי פ"ד ה"א, נ"א ע"א: המקטף שיבלין לעיסתו לאוכלן[10] מלילות ניטבלו. לעשותן עיסה לא נטבלו (ודעת ר"י בר' יהודה לא נזכרה בירושלמי). ועיין לעיל תרומות פ"ג הי"ח ומ"ש לעיל עמ' 334.

ובבבלי ביצה (י"ג א'): דתניא הכניס שבלין לעשות מהן עיסה, אוכל מהן עראי ופטור, למוללן במלילות, רבי מחייב ור' יוסי בר' יהודה פוטר. והנה בבבלי שם לא נזכר שהכניס את השבלים לביתו, אבל בתוספתא כאן מפורש שהכניס לביתו. והסתייעו בה הראשונים[11] נגד שיטת רבינו אפרים שסובר שאם הכניס את התבואה לבית במוץ מותרת אף באכילת קבע,[12] והרי בברייתא כאן מפורש שאם הכניס שבלים לעשות מהן עיסה אינו אוכל אלא עראי. ואעפ"י שבתוספתא הגירסא „פטור", אין כאן אלא גילוי מילתא בעלמא על הברייתא בבבלי ש„הכניס" פירושו „הכניס לביתו". והברייתא שבבבלי מוכיחה על התוספתא ש„פטור" כאן פירושו אוכל אכילת עראי ופטור (וע"פ זה העתיקו בתוספ' פסחים ונדה הנ"ל בהע' 11). ועיין ברמב"ן ע"ז מ"א ב' ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' שס"א ובראב"ה ומאירי לביצה הנ"ל. והר"מ פ"ג מה' מעשר ה"ה סדר כסדר התוספתא כאן, ומוכח מלשונו שהכניסן לבית.

לאוכלן מלילות וכו'. כלומר, שממשפשף את השבלים ואוכל את הזרעונים כמו שהם, וממילא הוי ליה כמכניס אגוזים בקליפותיהם, וכבר נגמרה מלאכתם. ובראב"ה ביצה הנ"ל: למוללן במלילות ר' מחייב. פי' משעת שבלים, משום דכיון דלמלילות קיימי, ליכא גמר מלאכה אחרת, דמלילה היינו הכשר אכילה כטחינה בחטים וכו'.[13]

11. פוטר. לשיטת רש"י פוטר לגמרי, מפני שאין כאן דיגון, אבל לשיטת שאר הראשונים אינו פוטר אלא באכילת עראי, ולא באכילת קבע. עיין מה שהאריך בס' הישר לר"ת, פ"ו ע"ג ואילך, הוצ' מק"נ עמ' 202 ואילך. ועיין בתוספ', בראב"ה ובמאירי שם.

המקליף שעורים שתים פטור וכו'. פירוש הרא"ש (פי שנים) פ"ד מ"ה

[9] שאם לא כן אף הכנסת בעה"ב אינה טובלת, עיין בכפו"פ הנ"ל.

[10] בכי"ר: לעשותו לאוכלן, ואף לפנינו צ"ל: לעסותן (=לעשותן) לאוכלן, ויש כאן הרכבה של שתי נוסחאות. ובנוסח הרש"ס שם, נ"ו ע"א, העתיק ע"פ התוספתא כאן.

[11] תוספ' ר' יהודה ברכות ל"א א' סד"ה כדי (י"ח ע"ד), תוספ' פסחים ט' א' ד"ה כדי, ע"ז מ"א ב' ד"ה ומכניסה, מנחות ס"ז ב' ד"ה כדי, נדה ט"ו ב' ד"ה בהמתו ותוספ' הרא"ש שם. ובשטמ"ק מנחות ס"ז ב', אות ב': ויש שרוצים להביא ראיה לפרש"י מההיא דמס' דמאי הכניס שבלים לעשות וכו'. וצ"ל: מההיא דתוס' מעש' הכניס שבלים [לביתו] לעשות וכו'. השוה הלשון בתוספ' נדה הנ"ל.

[12] עיין בראשונים שם שנדחקו לפרש את הלשון „כדי שתהא בהמתו אוכלת". וערב עלינו פירושו של ר' מנשה מאילייא (אלפי מנשה, פ"א ע"א) שאין כאן אלא הסבר לטעם ההערמה, כלומר, המכניס במוץ אומר שכוונתו לשמור על המוץ שלא ילך לאבוד, והוא מתכוין לאכול את הדגן ובהמתו תאכל את המוץ, ולפיכך פטורה התבואה מן המעשר.

[13] עיי"ש שמפרש שאין צורך כלל בראיית פני הבית.

בשם התוספתא. ובמשנתנו (פ"ד מ"ה, בבלי ביצה י"ג ב'): המקלף שעורים מקלף אחת אחת[14] ואוכל, ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב וכו'. ועיין בפירש"י, בתוספ' ובתוס' רי"ד שם. ובירושלמי למשנתנו: א"ר זעירה יכיל אנא מקלף תרתי תרתי. ותני כן בשעורים שנים פטור וכו'. ופירש הרא"ף שר' זעירא אמר שהוא יכול לקלף את הקליפה משתי שעורות בבת אחת (מבלי שיאכל את הראשונה, או שיניחנה לתוך ידו). ולפ"ז נראה כי מתוך שהשעורים הן קטנות הרי אף בשתים אין כאן גורן, ובחטים שהן יותר קטנות מן השעורים אף בשלש מותר, אם קלפן (עיין מ"ש להלן) בבת אחת. ונמצא שאין התוספתא חולקת על משנתנו. והר"מ השמיט הלכה זו. וכנראה שפירש שהיא חולקת על משנתנו.[15]

12. ובחטים שלש פטור וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ולפי פשוטה מדברים כאן בקולף חטים.[16] אבל במשנתנו הנ"ל: המולל מלילות של חטים, מנפה מיד ליד וכו' (ולא נזכר קולף בחטים). ועיין בירושלמי שם.

אמרו לפני ר' ליעזר וכו'. הברייתא שלנו קשה, ואינה מתבארת אלא מתוך פירוש הירושלמי למשנתנו. וכן שנינו (פ"ד מ"ג): הנוטל זיתים מן המעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל. אם מלח ונתן לפניו חייב.[17] ר' אליעזר אומר מן המעטן הטהור חייב, ומן הטמא פטור, מפני שהוא מחזיר את המותר. וטעם הרישא מבואר בירושלמי שמוכח מתוכו שפירשוה שמעטן (מקום שמתרככים בו הזיתים) זה יש לו דין מוקצה של תאנים, כלומר שעדיין לא נגמרה מלאכתו, ולפיכך אמרו שם: „וקשיא אם מלח טובל למה לי צירוף, אם צירוף למה לי מלחז אלא על ידי ועל ידי זה". ופירושו שבנידון דידן אנו זקוקים לשניהם, שאם צרף ולא מלח פטור, מפני שאוכלים על המוקצה ואפילו הרבה, משום שהוא מחזיר את המותר, ואם מלח אחד ולא צרף פטור, מפני שמלח אינו טובל אלא בדבר שנגמרה מלאכתו.[18] אבל אם מלח וצרף חייב, שהרי כשמלח אחד כבר נגמרה מלאכתו, משום שאינו מחזיר מלוח למעטן (עיין להלן), וממילא כשמצרף לו את השני יש כאן מליחה אחר גמר מלאכה. נמצאנו למדים שאף החכמים מודים שאם מחזיר את המותר אוכל ממנו עראי,[19] אלא שבמלוח אינו מחזיר את המותר.[20]

ולפ"ז אין להבין כלל את דברי ר' אליעזר בסיפא לפירוש המפרשים. ומתוך פירוש הגר"א (בירושלמי ובשנות אליהו) נראה שפירש את משנתנו: ר' אליעזר אומר מן המעטן הטהור חייב, כלומר, אפילו לא מלח, ור' אליעזר מחמיר, כדרכו. והטעם הוא שסתם בני אדם ידיהם טמאות (כן פירש בשנות אליהו את הבבלי ביצה ל"ה א'), ואם נטל זיתים מן המעטן הטהור בידים מסואבות נטמאו הזיתים, ולא יחזירם שוב לאותו מעטן (עיין ברש"י ובתוספ' ביצה ל"ה א'), וממילא נקבעו, ככל מוקצה שאינו יכול להחזיר את המותר. וחכמים סוברים שאעפ"י שאינו

[14] עיין בפי' הר"ש שם שנראה כמסתפק אם הכוונה לשבלים או לזרעונים. ומלשון התוספתא משמע קצת שהכוונה לזרעתים. ועיין בפי' הריבמ"ץ שם.

[15] בס' משנה ראשונה פירש שבמקלף את השעורים ומנפה את החטים בבית עסיקנן. ואינו משמע כן בירושלמי, שאמרו שם (פ"ד סה"ד, נ"א ע"ב): במה דברים אמורים בזמן שאינו סמוך לגורן, אבל אם היה סמוך לגורן אפילו יותר מיכן מותר, מפני שהוא מחזיר את המותר.

[16] עיין במשנת טבול יום ספ"א ובבלי מנחות ע' ב'.

[17] עיין הגירסא בבבלי ביצה ל"ה א'. אבל לא מצאתי לה אישור בשום נוסח של המשניות. ועיין דק"ס ביצה שם.

[18] כלומר, לפני שמלח. או מפני שאף במלח צריך צרוף, כפירוש המפרשים. ועיין בבלי ב"מ פ"ט ב'.

[19] עיין בירושלמי פ"א ה"ו, מ"ט ע"ב; פ"ד סה"ג וסה"ד, נ"א ע"ב; פ"ה סה"ו, נ"ב ע"א (ובמקבילה שבחלה פ"א); חלה רפ"ג, נ"ט ע"א. ועיין ביפה עינים ביצה ל"ה א'. ודלא כמה"פ מעשרות פ"א ה"ה ד"ה תני.

[20] וכן משמע בירושלמי נדרים, עיין ביפה עינים הנ"ל.

מחזירם לאותו מעטן, יכול להחזירם למעטן אחר,[21] ולפיכך אפילו נטל ממעטן טהור לא נקבעו אלא אם כן מלח וצרף.

13. למעטן אחר (טהור). בד חסרה המלה „טהור", ובכי"ע: למעטין אחר פטור טהור. והנכון כגי' ד, וכמו שפירשנו לעיל, שלרבנן אם לא מלח פטור אפילו אם נטל ממעטן טהור, מפני שמחזיר למעטן אחר. ובכי"ע אפשר לקיים את המלה „פטור", כלומר, הרי הוא מחזירן למעטן אחר, ופטור (והמלה „טהור" היא נוסחא אחרת, משובשת, ל„פטור").

13–14. כסבר שזרעה לזרע וכו'. במשנתנו (פ"ד מ"ה): כסבר (גד שבמקרא, coriander) שזרעה לזרע, ירקה פטור. לירק, מתעשרת זרע וירק. ומוסיפה התוספתא שאפילו אם זרעה לזרע היא באה במחשבת ירק, כדין כל המינים שתלויים במחשבת זרע או ירק, עיין לעיל שביעית פ"ב שו' 20 ושו' 28 ומש"ש. ועיין בפי' הרא"ש כאן פ"ד מ"ה, ויש שם השמטה.

14–15. חרדל שזרעו לזרע וחשב עליו לירק וכו'. וכן בכי"ע: וחרדל שזרעה לזרע וכו'. כלומר, אעפ"י שעיקרו לזרע, הוא בא במחשבת ירק, ומתעשר זרע וירק, כאילו זרעו מתחילה לירק. אבל בד: חרדל שזרעו לירק, וחשב עליו לזרע וכו', וכן מעתיק בפי' הרש"ס, ס"ג ע"א, ובפ"מ פ"ד ה"ז (ולפלא שלא העיר כלום על גירסת כתה"י שלו). ונוסחתנו עיקר, שהרי חרדל עיקרו לזרע (עיין לעיל כלאים פ"ב שו' 32 ומש"ש), ואם זרעו לירק זרעו חייב בלי מחשבת זרע.

ובמשנתנו (פ"ד מ"ו): ר"ג[22] אומר תמרות של וכו' חרדל וכו' חייבות במעשר.[23] ובירושלמי למשנתנו: מה פליגין בשזרעו לזרע,[24] אבל אם זרעו לירק אף רבנין מודיי (שגם הירק חייב, עיין להלן). ועיין גם בירושלמי שביעית פ"ט ה"א, ל"ח ע"ג. ובזרעו כ"ע מודי שחייב אפילו בלי מחשבה.

15. נהגו בירקות התיר דברי ר' ליעזר. כ"ה בד. ובכי"ע: היתר כמותכם דברי וכו'. ובירושלמי הנ"ל: ותני כן (כלומר, שבחרדל מועילה מחשבת ירק) נהגין בביתניין (בכי"ר: בכתינן) בירקו בהיתר דברי ר' ליעזר. לא אמר אלא דברי ר' ליעזר, הא דברי הכל חייב. ומכאן שלר' אליעזר אפילו זרען לירק אינו מתעשר ירק, ובטלה דעתו אצל כל אדם, עיין לעיל שביעית פ"ב שו' 35 ומש"ש.

ואשר לגירסת „כמותכם" שבכי"ע, נראית השערת ר"ש קליין[25] שצ"ל: במותנם (=במותנן), צורה ארמית של בשן,[26] והיא מותנם של התוספתא, היא בותניין של הירושלמי כלומר ארץ הבשן (Βαταναία). ובירושלמי מע"ש פ"ד ה"א, נ"ד ע"ד: ופירין בכותניין. ובככר לאדן (קס"ו ע"ב): ופירין דבותניין (צ"ל: בבותניין), פי' בשן בתרגום, וכן לעיל פ"ד דמעשרות ה"ו.

[21] הגירסא בירושלמי שלפנינו משובשת מאר. והנכון בנוסח הרש"ס, ס' ע"א: כשיש לו שני מעטנין דברי הכל מותר. ואם כשאין לו אלא מעטן אחר דברי הכל אסור וכו'. ואח"כ צ"ל כגי' גוף כי"ל: אמר ר' ליעזר אין אדם מחזר למעטינו של חבירו. והשאר הושלם שם בגליון. וכן הגיה הגר"א מדעתו.

[22] כגי' המשנה שבירושלמי, לו, קויפמן, פרמה ועוד. ובמשניות שלפנינו: רשב"ג.

[23] בירושלמי פ"א סה"א, מ"ח ע"ד: „וכי מחמת האוכל רבן גמליאל מחייב, מעתה אפילו ירקן? אלא ר"ג אומר חשובות הן לאוכל. ורבנן אמרי אין חשובות לאוכל". ומכאן שאפילו ר"ג לא חייב את ירקו כשורע לזרע, אלא התמרות נרידא חייבין, כפירוש הריבמ"ץ פ"ד מ"ו.

[24] כלומר, במה חולקין החכמים על ר"ג אלא דווקא בשורעו לזרע, מפני שזרעו עיקר, והשאר אינו חשוב לאוכל.

[25] ידיעות החברה העברית לחקירת א"י ש"א ח"ג, תשרי תרצ"ד, עמ' 8, הע' 27.

[26] עיין מלון ללשון תרגום של יעקב לוי ערך בותניים וערך מתנן.

15–16. אמ׳ ר׳ יהושע בן קבוסיי וכו׳. בד: בן קבוסיו, ובכפו״פ פ״ה עמ׳ נ״ג: בן קבוטל. ובכי״ע וכן בירושלמי כאן (פ״א ה״א, מ״ח ע״ד) חסר שם אבי ר׳ יהושע. אבל בנוסח הרש״ס שם: בן קבסאי. ור׳ יהושע בן קבוסיי ידוע לנו מכמה מקומות אחרים, והיה בן זמנו של ר״ג, אבל תנא ר׳ יהושע בן קבוטל (כגי׳ בעל כפו״פ) אינו ידוע ממקום אחר.

16. מימי לא גס לבי לומר לאדם וכו׳. כ״ה בד, בכי״ע ובכפו״פ הנ״ל. ובכי״ו בטעות: לאדם לומר וכו׳. ובירושלמי הנ״ל: מימי לא מלאני לבי לומר לאדם וכו׳.

16–17. צא ולקט תמרות של חרדל וכו׳. במשנתנו ספ״ד מחייב ר״ג (או רשב״ג) תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן במעשרות. ור׳ יהושע בן קבוסיי סובר כחכמים ופוטר, אבל מ״מ לא גס לבו להורות כן למעשה. וה״ה בתמרות של תלתן ושל פול הלבן. כמפורש בברייתא שבירושלמי הנ״ל. וכנראה שהתמרות לא היו נאכלות אלא ע״י כבישה או שליקה, ולפיכך הזכיר כאן: וכבוש (ובירושלמי: ושלוק).

17. המטליא לא נהגו וכו׳. בערוך ערך מטליא, הביא מלה זו מן התוספתא כאן, וציין לבבלי ע״ז ל״ח ב׳: תניא המטליא היא פשליא היא שיעתא. מאי שיעתא וכו׳? מייתו ביזרא דכרפסא וביזרא דכיתנא וביזרא דשבלילתא ותרו להו בהדי הדדי וכו׳. כלומר, מביאים זרע כרפס וזרע פשתן וזרע תלתן ושורים אותם יחד וכו׳. והנה כרפס שבנהרות סתמו פטור מן המעשרות (שביעית פ״ט מ״א), אבל אם וודאי נשמר בחצר חייב (עיין בירושלמי שביעית שם, וירושלמי סוף מעשרות לעניין ירבוזין שנשנו במשנת שביעית שם), והוא הדין בפשתן שניקח מכל אדם בשביעית (ירושלמי סוף מעשרות עיי״ש). ותלתן אעפ״י שחייב במעשרות, מ״מ הוא גם מאכל בהמה (עיין מ״ש לעיל פ״ב שו׳ 68 ובהע׳ 66 שם). וכנראה שבזרע שלהם (כלומר, בזרע העומד לזריעה ולא לאכילה) הקילו טפי, ולפיכך לימדה אותנו הברייתא שלא נהגו בהם היתר לא למעשר ולא לשביעית.

ואשר לעיקר השם „המטליא״ לא נתברר מקורו, עיין מ״ש ר״ע לעף בפלורה ח״ב עמ׳ 511 ואילך.

18. כשהוא תורם תורם מכל אחד וכו׳. במשנתנו ספ״ד: ר׳ אליעזר אומר הצלף מתעשר תמרות ואביונות וקפרס.[27] ובירושלמי שם: הקפרס והתמרות מין אחד הן, מעשר מקפרס על התמרות, ומן התמרות על הקפרס, אבל לא מהן על האביונות, ולא מן האביונות עליהן. וקרוב לוודאי שזו היא הברייתא שלנו, אלא שלשיטתה מעשרין על כל אחד לחוד, מפני שגם קפרס לר׳ אליעזר הוא ספק פרי ספק ירק, כשיטת הבבלי ברכות ל״ו א׳. וברור לפ״ז שהטעם הוא מפני שאין מעשרין ממין על שאינו מינו (ודברי הריבמ״ץ בספ״ד צע״ג), כלומר, לא מירק על פרי ולא מפרי על ירק. וכן בירושלמי כלאים ספ״ה: אתרוג אע״פ שאת אומר עליו בורא פרי העץ, את אומר על התמורות שלו בורא מיני דשאים (עיין מ״ש לעיל עמ׳ 59).

וגדולה מזו אמרו בירושלמי כלאים ספ״ג (אלא שלא עמדו המפרשים ז״ל על פירושו): המקיים קלח אחד בתוך שלו לזרע, צריך להפנות לו בית רובע וכו׳, אפילו מין במינו[28] וכו׳. והתנינן כוסבר שזרעה לזרע ירקה פטור[29] כלומר, ואם קלח שזרעו לזרע הוא כלאים במינו שזרע לירק, כיצד מעשר כוסבר מזרעה על ירקה? (עיין ירושלמי כלאים רפ״א, כ״ו סע״ד). ומתרץ הירושלמי: שנייא היא כוסבר שזרעה וירקה נאכלים, כלומר, הרי אותו כוסבר עצמו נאכל בין ירקו ובין זרעו, והוא מין אחד, ולפיכך מעשרין מזה על זה (ואינו דומה לתמרות

[27] עיין מ״ש על צלף לעיל כלאים פ״ג שו׳ 60. ועיין תשה״ג הרכבי סי׳ שע״ח, עמ׳ 196.
[28] בבבלי פסחים ל״ט ב׳ לא נזכר „אפילו מין במינו״.
[29] הכוונה לסיפא של משנתנו פ״ד מ״ה: זרעה לירק מתעשרת זרע וירק. ומעשרים מזרעה על ירקה ומירקה על זרעה, כמפורש לעיל שביעית פ״ב ה״ז.

ואביונות, שאחד הוא ירק והשני הוא פרי). ומכאן שאם זרע כוסבר, או שבת, או חרדל, קלח אחד לזרע והשני לירק אין מעשרין מזה על זה. ושמא כיוונה לזה התוספתא כאן.

19. העוקר שתלים מתוך שלו וכו'. כפו"פ פ"ד עמ' ל"ב בשם תוספת מסכת שביעית (צ"ל: מעשרות) פ"ג. ובמשנתנו רפ"ה: העוקר שתלים מתוך שלו ונטע לתוך שלו פטור. כלומר, העוקר שתילים ובהם פירות (כפירוש הר"מ) או ירקות שדרכן להעקר ולהשתל במקום אחר, כדי שיתעבו (כפי' הריבמ"ץ והר"ש) אין בשתילתן משום זורע טבל. ובירושלמי פ"ה ה"ב (בנוסח הרש"ס, ס"ו ע"ב): תניא העוקר מתוך שלו ליטען לזרע, או להפקר, או בח"ל, או למוכרן לגוי, הרי זה חייב לעשר, מפני שמוציאן מידי מעשרות. ופי' הרש"ס: „ובכל שתלים דעלמא מיירי, ואפילו נוטען לאכילה לכשיגדלו, ובהדיא תני לה בתוספתא גבי עוקר שתלים סתמא".[30] ועי"ז מקשה הירושלמי (פ"ה ה"ב, נ"א ע"ד) ממשנת פיאה ספ"א: ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח וכו' דברי ר"ע. ולמה חייב כאן בנוטע להפקיר, וכן למה חייב בנוטע לחו"ל, ונשאר בקושיא.[31] וכנראה שהירושלמי לא חש לתרץ את הקושיא, מפני שאפשר להעמידה כחכמים החולקים על ר"ע של משנת פיאה הנ"ל,[32] והם סוברים שאפילו לפני גמר מלאכה אסור לזרוע (אם אין לו גורן אחרת), או שהברייתא שלנו היא כר' אליעזר, והוא מחייב אף בשתילי א"י שגדלו בחו"ל לפי חשבון (עיין מ"ש לעיל עמ' 318), ואף הפקר הוא בדומה לו, שלא הפקיר אלא את הגידולין. ומכיון שיש לו חלק בעיקר, לאו כל כמיניה להוציא מידי מעשרות, וה"ה במוכר שתלים לגוי.

20. ולזרע. כלומר, דוגמת לפת וצנונות שזרען הם זרעוני גינה שאינן נאכלין, ופטורין מן המעשרות (להלן סוף מכילתין), ואין להם גורן אחרת.[33] וכן מוכח מן הטעם של הברייתא: מפני שמוציאן מידי מעשרות. ובשאר שתלים אינו מוציא מידי מעשרות, שהרי הוא מעשרן אח"כ. ובירושלמי (פ"ה ה"ב) הסיקו בשם ר' יוחנן שבירקות (שמתעשרין כשעת לקיטתן) אפילו חזר ושתלן לאכילה חייב, מפני שמוציאן מידי מע"ש למעשר עני ולהפך.

ולמכרן לגוי וכו'. כלומר, על מנת שישתלן בשדהו, דומיא דחו"ל וכו'. ומכאן הוכיח בכפו"פ פ"ד הנ"ל שתנא זה סובר שיש קניין לגוי בא"י להפקיע מידי מעשר.[34] אבל אין מכאן ראייה גמורה, שהרי אפילו למ"ד אין קניין אין הגוי חייב להפריש, וממילא הוי ליה כאין לו גורן אחרת, עיין מ"ש להלן שו' 22 ד"ה וחכמים אומ'.

21. ר' יהודה אמ' משם ר' לעזר וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"א): לקט (כגירסת הרוב המכריע של הנוסחאות) לשלח לחבירו פטור. כלומר, אם לקט שתילים ע"מ לשלח לחבירו אינו צריך לעשר, מפני שחזקה היא שחבירו יעשר, ולא יעלה על דעתו כלל שהמשלח עישר שתילים,[35] וממילא דינו כעוקר על מנת לנטוע בתוך שלו, שאינו מוציאן מידי

[30] פירוש לפירושו, כאן אין אנו עוסקים לדעתו בעוקר לפת וצנונות על מנת ליטען לזרע גרידא, שאין להם גורן אחרת, עיין במשנתנו פ"ה מ"ב ובירושלמי רפ"ה ומ"ש להלן שו' 20 סד"ה ולזרע.

[31] עיין בפירוש הגר"א, אבל באורו קשה מאד, בייחוד לגירסת כי"ר בירושלמי שם: תמן הוא מבקיר על הכל. ברם הכא הוא מבקיר על הגידולין. תדע לך שהוא כן, דתנינן לזרע. חרע לא כגידולי' הוא. והא תני חוץ לארץ. שנייה היא חוץ לארץ בין לעיקר בין לגידולין (כלומר, אתמה. ועיין מ"ש לעיל, סוף עמ' 317 ואילך), וכה לא שנייא בין לעיקר בין לגידולין. ועיין מ"ש להלן הע' 33.

[32] עיין בדברי רשב"ל ור' יוחנן בירושלמי כאן רפ"ה.

[33] עיין לעיל סוף הע' 30. ועיין בגירסת כי"ר שהבאנו לעיל הע' 31, ואין הכוונה שם אלא לגילוי מילתא בעלמא, כלומר, כשם שנוטע שתילים לזרע, הרי נשאר העיקר לפי שעה כמות שהיה כן אף בהפקר נשאר העיקר שלו, ואינו מפקיר אלא את הגידולין.

[34] עיין מ"ש בזה הרי"פ פערלא בבאורו לכפו"פ, פ"ב ע"ב ואילך.

[35] עיין במלא"ש למשנתנו בשם ר' יהוסף אשכנזי מה שפירש את כל משנתנו.

מעשרות. וזו היא אף כוונת ר' יהודה לפנינו, עיין להלן. וכן בירושלמי למשנתנו: דר' יהודה היא. ותני כן ר' יודה אומר בשם ר' לעזר בן עזריה אף השולח וכו'. ופירשו הרש"ס (ס"ו ע"א) והגר"א שכוונת הירושלמי שהבבא הנ"ל של משנתנו היא דר' יהודה.[36]

שתלין ואטונין. וכ"ה בד. ובכי"ע: ועטינין, ובירושלמי הנ"ל: עטנין ושתלין. והיא היא, כלומר זיתים מן המעטן שעדיין אין כיוצא בהן נמכרין בשוק, ועיין להלן.

21—22. והוצני פשתן. כ"ה בכל הנוסחאות (בד: וחוצני, והיא היא). והכוונה לפשתן שעדיין לא נכתש ולא נשרה, והוי ליה דומיא דשתלין ואטונין (עיין לעיל שביעית פ"ד שו' 59 ומש"ש), ואין כיוצא בהן נמכר בשוק. אבל בירושלמי הנ"ל: וחבילי תלתן, וכבר הראינו לעיל (פ"ב שו' 68) שחבילי תלתן דינן כנגמרה מלאכתן. ברם בירושלמי נוסח הרש"ס (ס"ו ע"א) גורס אף בירושלמי: והוצני פשתן (ובפירושו אינו מעיר שהגיה, וכנראה שכן מצא בספרים).

22. מעשרן ודיי. כלומר, אפילו תרומה גדולה, כמפורש בירושלמי הנ"ל.

מפני שנחשדו רוב אדן וכו'. בירושלמי הנ"ל: שכן דרך בני אדם משלחין לחביריהן טבלים בדברים הללו וכו', כיני נהגו בני אדם וכו'. ואין הבדל גדול בין הנוסחאות, ופירושו הואיל ונחשדו רוב אדם (ואפילו חברים, עיין בירושלמי שם) לשלוח טבלים בדברים הללו, הרי המקבל מעשרן ודיי וממילא אין הנותן חייב במעשרות, מפני שאינו מוציאן מידי מעשרות, ויש להן גורן אחרת.

וחכמים אומ' וכו'. פי' הרש"ס, ס"ו סע"א. ולפי דברי החכמים משמע, שהלוקט לשלוח לחבירו חייב לעשר, משום שהוא מוציאן מידי מעשרות, שהרי המקבל לא יתרום כלל, ואת המעשרות יעכב לעצמו, כדין דמאי, וממילא נמצא כאילו אין להם גורן אחרת.

23. בצלי' שהשרישו וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"ב) בצלים משהשרישו בעלייה טהרו מלטמא. ושנתה כאן התוספתא מתחילה דין של השרשה בקופות, שדין הבצלים הללו כתלוש לכל דבר.

זה בזה בקופות וכו'. וכ"ה בד, וכ"ה להלן בסמוך. וכן בירושלמי נוסח הרש"ס (ס"ח ע"ב): תניא (!) בצלים שהשרישו בקופה זה בזה וכו', וכן מעתיק בפירושו (ס"ט ע"א) בשם התוספתא. ובכי"ע: זה וזה בקופות וכו'. וברמ"מ פ"א מה' מעשר הי"א: בצלים שהשרישו זה בצד זה וכו'. והנכון כלפנינו, ודרך הבצלים הצבורים יחד להשתרש זה בזה, והתחתונים יונקים דרך אויר הקרקעית שלמטן.

23—24. הרי הן בחזקתן למעשרות וכו'. ופי' הרש"ס (ס"ח ע"א) שאין צריך לעשר על הגידולין (כלומר, אם היו מעושרין), וכן אינו חושש לספיחי שביעית, אם היו הבצלים משישית שנכנסו לשביעית. וכן פירש"י (עירובין ע"ז ב' ובמקבילות) את משנת כלאים (פ"א מ"ט). ועיין בריבמ"ץ ור"ש בכלאים שם.

24. לא עלה ידי טומאתן. ריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש למשנתנו. ירושלמי הנ"ל, הרש"ס שם, ס"ט ע"א.

24—25. ומותר לתלוש מהן בשבת. מפני שהן כתלושין לכל דבר. ועיין מ"ש להלן ד"ה ואסור.

25. השרישו זה בזה בקרקע וכו'. משנתנו הנ"ל, ועיין בס' משנה ראשונה שם. ועיין מ"ש לעיל שו' 23 על הגירסא „זה בזה".

הרי הן בחזקתן למעשרות וכו'. ר"מ הנ"ל, והעיר במהרי"ק במקומו שמקורו מן התוספתא כאן (שהרי במשנתנו לא נזכר במפורש הפטור ממעשרות). וכבר העיר בשו"ת

[36] ועיין בריבמ"ץ, בר"ש ובר"אש שפירשו שהכוונה לסיפא של משתנו: ר' אלעזר בן עזריה אומר וכו', והיא דר' יהודה, עיי"ש.

בית דוד להגרד"ט ממינסק (סי' א') שאין מכאן סתירה לשיטת הרא"ש שהנוטע בגג חייב במעשרות (עיין מ"ש להלן ערלה פ"א שו' 7 ואילך), דשאני הכא שהשרישו מאליהם, ואינו רוצה בהשרשתם, כמבואר בירושלמי כאן.[37] ותירוצו מוכרח לשיטת הרא"ש שפירש כאן את משנתנו כרוב המפרשים.

ברם מדברי הר"מ הנ"ל מוכח שפירש את משנתנו ואת התוספתא באופן חדש לגמרי, שהרי כן כתב בפ"א מה' מעשרות ה"י: אילן שנטעו בתוך הבית פטור מן המעשרות[38] וכו', ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם וכו', בצלים שהשרישו זה בצד זה אפילו השרישו בקרקע עלייה פטורין מן המעשרות. נפלה עליהן מפולת, והרי הן מגולין, הרי אלו כנטועין בשדה, וחייבין במעשרות. ומשמע מתוך דבריו שהפטור הוא מפני שהשרישו בבית (ומכ"ש אם השרישו בקופה), ואין החיוב אלא מדבריהם, כפי שהבין לנכון באר"ש שם במקומו. ולא עוד אלא שברור מדברי רבינו שפירש את הסיפא במשנתנו (=להלן שו' 27) „נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה" שהכוונה שנפל גג העלייה (עיין גם בפי' הריבמ"ץ במקומו) והרי הן[39] מגולין ממילא, ולפיכך הם כנטועין בשדה, ולא בבית. וכן אמרו בירושלמי ערלה (פ"א סה"ב, ס"א ע"א) שאילן הנטוע בתוך הבית פטור מן המעשרות. אבל אם העביר את סכך הבית נתחייב, כמפורש בירושלמי כאן (פ"ה ה"ד, נ"א ע"ד). ולפי זה אם נפל גג העלייה הרי נשארו הבצלים נטועים בגג הבית שאין עליו סכך, וחייבים במעשרות, כשיטת הרא"ש. ולא עוד אלא שאינו עניין כלל לעלים מגולים שבמשנת כלאים פ"א מ"ט.[40]

אלא שפירוש זה קשה קצת, שהרי בירושלמי ערלה הנ"ל נסתפקו אם דין זה של תוך הבית נוהג אף בשביעית, וכאן השוו שביעית למעשרות. והר"מ לא הזכיר כאן שביעית, וכן השמיט בהלכות שמיטה ויובל את שאלת הירושלמי שם. אבל בפירושו למשנתנו כתב: כנטועים בשדה. עניינו שהם חייבים בדיני שביעית ודיני מעשרות.

26. ואם היו טמאין עלו וכו'. משנתנו הנ"ל. וכבר שאלו בירושלמי (פ"ה ה"ב, נ"א ע"ד) על הברייתא שלנו, מאי שנא לעניין מעשרות ושביעית שהן נחשבין לתלוש, ומאי שנא לעניין טומאה שנחשבין כמחובר, ותירצו: התורה ריבת בטהרת זרעים. ועיין מ"ש לעיל כלאים ספ"ד.

ואסור לתלוש מהן וכו'. בירושלמי (פ"ה סה"ב הנ"ל): תני לא יתלוש. עבר ותלש, אית תניי תני חייב. אית תניי תני מותר. ומקשה הירושלמי: מאן דאמר אסור מותר, מ"ד חייב פטור ניחא. [מ"ד חייב מותר], לא צורכה דלא [אסור] מותר (כנ"ל להגיה). כלומר, היכן מצינו מחלוקת כ"כ רחוקה.[41] וכנראה שכוונת הירושלמי היא שיש מי ששנה כאן חייב, וברישא שנה מותר, ויש ששנה כאן אסור, וברישא שנה מותר (כגי' שלנו בתוספתא). ויש ששנה כאן חייב (כהגהת הגר"א ביו"ד סוף סי' רצ"ד), וברישא שנה: פטור. ועיין לעיל שם בירושלמי מ"ש ר' יוחנן בשם ר' ינאי, והמשא והמתן שם. ועיין מ"ש להלן בשם הר"מ.

37 תדע לך שהוא כן, שהרי מדברים כאן בבצלים הרבה, בערמה, שהבצלים משרישים זה בזה. „אילו תנא בצל יחידי יאות" (עיין בירושלמי פ"ה ה"ב, נ"א ע"ד).

38 בכפו"פ פל"ב, עמ' תק"ה: וכן כתב ז"ל (כלומר, הר"מ) אילן שנטעו לתוך הבית פטור וכו', ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם וכו'. ובהערה 3 שם כתב: „צ"ל וכן לא כתב ז"ל, כי הדין הזה איננו ברמב"ם וכו' ". ונעלם ממנו דברי הר"מ הנ"ל. וכן טעה המעיר וחשב שהדברים „ויראה לי וכו' " הם מבעל כפו"פ, ובאמת הכל הוא מדברי הר"מ.

39 רבינו שינה קצת מלשון המשנה והתוספתא, והוסיף „והרי", כלומר, מכיוון שנפל הגג הרי הן מגולין.

40 עיין בריבמ"ץ שם, ורמז למשנתנו ותוספתא כאן, וכוונתו ששם אינו חושש להשרשה, ובחנם הגיהו המדפיסים בדבריו.

41 וכן מקשה הירושלמי בשבת פ"ו ה"א, ז' סע"ד. ועיי"ש גם בפ"ז ה"ב, י' ע"א (קרוב לסופו).

27. נפלה עליהן מפולת וכו׳. משנתנו פ״ה סמ״ב. ופירש הגר״א (יו״ד סי׳ רצ״ד אות ס״ג) שהכוונה שהיו בארץ ונפלה עליהן מפולת וכו׳. ועיין מ״ש לעיל שו׳ 25 ד״ה ברם בפירוש בבא זו. ועיין כלאים ספ״א ובירושלמי כאן ושם, ושם הפטור הוא מפני שבטומן אין חוששין להשרשה.

ומכאן ואילך מתחיל קטע מן הגניזה שבביה״מ לרבנים כאן (ENA 1496), ולהלן בקיצור: קג״נ.

27–28. אסורין בשביעית וכו׳. במשנתנו הנ״ל לא נזכרה הוספה זו. ובריבמ״ץ ובר״ש שם: כנטועין בשדה, והתולש מהן בשבת חייב. אבל בפיה״מ להר״מ שם: „שהם חייבים בדיני שביעית ודיני מעשרות״, ולא הזכיר שבת, ומשמע שלעניין שבת אף בתולש מקרקע העלייה חייב, עיין מ״ש לעיל.

28–29. ומניח (בתוך ידו) דקה דקה וכו׳. וכ״ה בד. והיא ט״ס, והמלים „בתוך ידו״ נכנסו שלא במקומן, והנכון הוא בקג״נ ובכי״ע: בורר גסה גסה ומניח דקה דקה, בתוך ידו הרי זה פטור וכו׳. והכוונה שאם היתה גומא מלאה לוף[42] והוא בורר גסה גסה, כלומר את המבושלות, ומניח (כלומר, משאיר) בגומה את הדקות, הדין הוא שאם הוא נוטל את המבושלות בתוך ידו לאוכלן מיד, הוא פטור, מפני שהוא בורר אוכלין לאוכלן מיד, והוא פטור לעניין שבת (עיין בבלי שבת ע״ד א׳), ודין גמר מלאכת המעשרות כאן הוא לפעמים כדין שבת (עיין בירושלמי כאן פ״ד ה״ד, נ״א ע״ב, ובבלי ביצה י״ג ב׳). והואיל והזכיר לעיל בצלים שעל הגג לעניין מעשרות ושבת הזכיר כאן אף גומות הלוף.

29. בארץ ובכלי וכו׳. כלומר, אם ברר את הגס הגס והניחם על הארץ, או שבררן לתוך כלי, הרי הוא כבורר לאוצר ויש כאן צרוף וקביעות וחייב במעשרות.

30. על הבורר בארץ שהוא פטור וכו׳. לדעת ר״ש בן אלעזר אין דרך ברירה בכך אם מניח את הגס הגס על הארץ, מפני שסופו להחזיר את המותר, והוי ליה כאוכל על המוקצה. ועיין בירושלמי פ״ד סה״ד, נ״א ע״ב.

31–32. על הבורר ביד שבית שמאי מחייבין וכו׳. במשנת ביצה פ״א מ״ח: הבורר קטניות ביו״ט. ב״ש אומרים בורר אוכל אוכל, וב״ה אומרים בורר כדרכו בחיקו וכו׳. ועיין בתוספות י״ד ב׳ ד״ה הבורר ובראב״ה ובשטמ״ק שם. ובירושלמי שם (ס׳ ע״ד, ובמקבילה בשבת פ״ז ה״ב, י׳ ע״ב): ר׳ יונה בעי עשה כן בשבת על דבית שמאי מהו שיהא חייב. א״ל ר׳ יוסה ולמה לאז אילו עשה כן על דבית הלל שמא אינו חייב, והכא חייב. ולפי דעת ר׳ יוסה הבורר אוכל אוכל לתוך ידו בשבת חייב לדעת ב״ש (עיין שיטת חזקיה בירושלמי ביצה ושבת הנ״ל, ועיין בבלי שבת ע״ד א׳).

32. המפקיר את שדהו וכו׳. ירושלמי פאה פ״ו ה״א, י״ט ע״ב, נדרים פ״ד ה״י, ל״ח ע״ד, בבלי שם מ״ג סע״ב. וחזר התנא לה״ח שהזכיר שם הנוטע להפקר.

32–33. שנים ושלשה ימים יכול לחזור בו וכו׳. וכ״ה בירושלמי הנ״ל, ופירושו שאם הפקיר סתם יכול לחזור בשלשת ימים הראשונים. ובבבלי הנ״ל: המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו,[43] מכאן ואילך אין יכול לחזור בו.[44] ופירשו בבבלי

[42] שהיו מטמינים אותו בארץ, עיין מ״ש לעיל שביעית פ״ד שו׳ 3.

[43] „שנים ושלשה״ שבתוספתא ושבירושלמי היא מליצה בעלמא (ע״פ לשון המקרא, עיין מ״ב ט׳, ל״ב, ישעי׳ י״ז, ו׳, עמוס ד׳, ח׳), והכוונה לשלשה. ועיין גם ירושלמי ברכות (פ״ה ה״ד, ט׳ ע״ג): שהשגיר שתים שלש ברכות.

[44] סיפא זו לא היתה אף לפני הירושלמי. ועיין בפי׳ הרש״ס בפאה שם, י״א רע״ד, ולפלא שלא הזכיר שאף בתוספתא איננה.

(ורמזו לה אף בירושלמי) שהחכמים תקנו כן מפני הרמאים, שלא יפקירו את שדותיהם ויחזרו ויזכו בהן מיד, כדי לפוטרן מן המעשרות, ולפיכך אמרו שבמשך ג' ימים יכול לחזור בו, וממילא אם יזכה בה, אין כאן זכייה אלא חזרה, ואינה נפטרת מן המעשרות. והואיל ובמשך ג' ימים אינו יכול לזכות בה כדי להפטר מן המעשרות, יתפרסם הדבר ויחשוש שמא יקדמנו אחר, ואם קיים את ההפקר במשך ג' ימים מוכח שאין כאן הערמה. ועיין בפי' הרא"ש בנדרים שם שפירש שאחר יכול לזכות אפילו בתוך ג' ימים, וכן משמע גם מדברי הר"מ פ"ב מה' נדרים הי"ז (עיין בכ"מ שם), ולפ"ז הרי ברור שאין כאן הערמה, שהרי ג' ימים הראשונים אחרים יכולים לזכות בשדה.[45]

ובר"מ שם הי"ד: ההפקר אעפ"י שאינו נדר הרי הוא כמו נדר שאסור לו לחזור בו. ומה הוא ההפקר הוא שיאמר אדם נכסים אילו הפקר לכל. ונר"כ הר"מ לא הראו את מקורו. אבל עיין מאירי נדרים ז' א' ד"ה וממה וביבין שמועה להרשב"ץ, כ"ה רע"ג, ובב"י טאו"ח סוף סי' תל"ד. ועיין בב"ח טחו"מ ריש סי' רע"ג ובקצות החושן שם.

33. אם אמ' הרי שדי מופקרת יום אחד וכו'. ירושלמי ובבלי הנ"ל, ופירשו שם שהפקר לזמן לא שכיח, ולא גזרו ביה רבנן. וכן פסק הר"מ הנ"ל בהי"ח.

34. בינו לבין אחר וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות (לרבות קג"נ) להלן בסמוך. כלומר, בין הוא ובין אחר, וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל.

יכול לחזור וכו'. כלומר, ואינו צריך קניין, אבל מתחייב במעשרות, אם לא ירד לה בתורת זכייה.

מי שזכה וכו'. בקג"נ: משזכה, ואף לפנינו פירושו: מן שזכה, משזכה וכו' אינו יכול לחזור בו, ונפטרה השדה מן המעשרות, ואינו יכול לעשר ממנה על מקום אחר.

35. וקושר את בהמתו וכו'. בכי"ע בטעות: הקושר וכו'. ובקג"נ לנכון: קושר וכו'. וכן הגיה בח"ד: „קושר את בהמתו וכו', מילתא באפי נפשה היא, ואשמעינן שיכול לקשור בהמתו ע"ג הפקר שתאכל מה שתרצה", כלומר, ואין לחשוש שמא הפקיר לאדם ולא לבהמה, עיין לעיל פאה פ"ג סה"א. ועיין להלן ב"מ פי"א הכ"ח.

36. אבל לא על גבי לקט וכו'. כלומר, אפילו הוא עני „שהרי הוא גוזל את שאר העניים" (ח"ד).

אבל עוקר וכו'. שהרי משזכה בהם הם שלו לכל דבר, ויכול להאכילן לבהמתו.[46]

36–37. אסיפת תאנים ומשמר וכו'. וכן בקג"נ ובכי"ע: אסיפת תאינים משמר וכו'. וכן בר"ח פסחים (ו' ב'): אסיפת תאנים ומשמר שדהו מפני ענביו וכו', פי' אסיפת תאנים שכבר אספו התאנה, ונשתיירו בה שתים שלש תאנים, והסיח דעתו מהן וכו'. וברור שכן היתה הגירסא בבבלי שם אף לפני הר"מ שפסק (פ"א מה' מעשר הי"ב): המשמר שדהו מפני ענביו ובא אחר ואסף את התאנים הנשארות באותה שדה וכו'. ורבינו פירש את הבבלי: אסיפת תאנים על ידי אדם אחר, בזמן שהבעלים משמרים את השדה מפני הענבים. ובד כאן: סופת תאנים וכו'. ובבבלי פסחים הנ"ל (בהוצ' שלנו ובכי"מ): סופי תאנים וכו', כגי' רש"י. ובמהרי"ק על הר"מ הנ"ל הביא את התוספתא (כגי' ד) ואת הבבלי בפסחים והוסיף: „ורש"י גורס סופי תאנים (רבינו הרגיש שלפני הר"מ היתה גירסא אחרת בבבלי) וכו', ובירושלמי פ"ק דדמאי (ה"א, כ"א ע"ג) נסתייפו תאנים וכו'". ושמא אין אסיפת אלא סיפת (בהוספת אל"ף), כלומר העונה שלא נשארו בשדה אלא סייפות תאנים וענבים, ובעה"ב לפעמים אינו משמר אותן אלא אגב שדהו. עיין מ"ש לעיל עמ' 193.

[45] ועיין בלחם משנה שם שברר את שיטת הר"מ שאם ירד לשדהו בתורת זכייה ולא בתורת חזרה אף הוא פטור ממעשרות, אפילו אם זכה בתוך ג' ימים. וכ"ה גם דעת המאירי והרא"ש בנדרים שם.

[46] וכגי' כי"ו כ"ה אף בד, כ"ע וקג"נ, ואין להגיה.

37. ומשמר שדהו מפני ירק. וכ"ה בירושלמי דמאי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות, וכ"ה בר"מ הנ"ל. והשאלה היא כאן, כיצד אפשר להוכיח את יחס בעה"ב לסייפות, ואעפ"י שאין מניחים לזרים להכנס לשדה, הרי אפשר שהטעם הוא, כדי שלא יאכלו את שאינן סייפות.

37–38. אם היו פועלין וכו'. בקג"נ: היו פועלין (בלי המלה „אם") וכו'. כלומר, פועלין שיש להם רשות להכנס לשדה.

38. אם היה בעל הבית מקפיד עליהן וכו'. כ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: אם היו פועלין עוברין ביניהם ואין בעל הבית מקפיד עליהם הרי אילו פטורין. ואם לאו הרי אילו חייבין. ובירושלמי הנ"ל: אם נכנס הוא הפועל וב"ה מקפיד עליו, אסורות משום גזל. ומכיון שבעה"ב מקפיד על הפועלים שלא יעברו בין הסייפות, הרי מוכח שהוא חושש שמא יאכלו מהן. ובבבלי הנ"ל: בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן (כלומר, על הסייפות) אסורין משום גזל וחייבין במעשר, בזמן שאין בעה"ב וכו'. וכ"ה בר"מ הנ"ל. ובתוספתא לא נזכר גזל כלל, מפני שבבעל הבית עצמו עסיקינן, ויחסו להליכת הפועלים אינה אלא הוכחה. והיינו אם אינו מקפיד על הליכת הפועלים בין הסייפות, הרי מוכח שלא איכפת לו אם יאכלו מהן, ונמצא שאינן נשמרות, ואין חיוב מעשר אלא בנשמר. וממילא פטור ממעשרות, אפילו אם לקטן בעצמו.[47]

39. הזורה תבנו סתם ולקחו אחר וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"ד): לא ימכור אדם את תבנו וכו' למי שאין נאמן על המעשרות להוציא מהם משקין, ואם הוציא חייב במעשרות וכו'. ובפיה"מ להר"מ שם: ולהוציא משקים וכו', וללקוט חטים מן התבן. ועיין במלא"ש ובס' משנה ראשונה שהעירו שאינו אסור אלא אם פירש להוציא מהן משקין. ומן התוספתא כאן אנו למדים שהכל תלוי בדעת המוכר, ולא אסרו אלא דווקא אם המוכר מוכר את הגפת להוציא ממנה משקין ואת התבן להוציא ממנו חטים, והקפיד על המשקין שבגפת והחטין שבתבן, אבל אם זרה סתם, ולא חשב להוציא את החטים מן התבן, הרי החיטים הן הפקר, ופטורות מן המעשרות, אפילו אם קנה הלוקח את התבן ע"מ להוציא מהן חטים. ועיין ירושלמי שביעית פ"ח ה"א, ל"ז ע"ד, ל"ח ע"א. ויש לחלק. ובר"מ פ"ב מה' מעשר ה"ו: לא ימכור אדם וכו' את תבנו ללקוט ממנו תבואה וכו', ולפ"ז דווקא אם מכר לו בפירוש גם את התבואה שבתבן, חייבת במעשרות. ואף בה"ד פירש שמטעם הפקר אתינן עלה, ואפילו התכוין הלוקח לחטין פטור, אלא שלדעתו מדברים כאן בזריה אחר זרייה („הזורה תבנו"), אבל מלשון המשנה משמע יותר כפירושנו. ובריי־תא זו אינה משלימה את משנתנו הנ"ל, אלא מסיימת את הלכות הפקר שבאו לעיל.

40. אמ' רבן שמעון בן גמליאל וכו'. בירושלמי דמאי פ"ו ה"ז, כ"ה ע"ג, נשנית ברייתא זו בסתם.

40–41. שלא ימכור אדן גדיש של תבואה וכו'. במשנתנו (פ"ה מ"ד הנ"ל): לא ימכור אדם וכו' למי שאין נאמן על המעשרות להוציא מהם משקים. וכנראה שבמשנת התוספתא היתה כאן ההלכה שלא ימכור אף לנאמן על המעשרות, אם אינו נאמן על הטהרות. ולא התירו ב"ה (משנת דמאי פ"ו מ"ו) למכור לנאמן על המעשרות (שאינו חבר) אלא זיתים, מפני שיש לנו עילא לתלות שיאכל אותם מיד כשהם עטונין, ועדיין לא הוכשרו (כמפורש בירושלמי שם), אבל במפורש שרוצה להוציא משקין אף ב"ה אוסרין. וכאן מוסיף רשב"ג שכולם מודים שלא ימכור לשאינו חבר כמויות גדולות של תבואה וענבים וזיתים, שהרי בוודאי יעשה מהן עיסה ומשקין.

[47] „חייבין" ו„פטורין" עונה על הפירות (ולא על הפועלים), כפי שמוכח מלשון הירושלמי הנ"ל („אסורות"). והר"מ הנ"ל העתיק את לשון הבבלי, ושם (וכן בירושלמי) נזכר גזל בפירוש, ומוכח שמדברים באחרים שלקטו. ועיין רש"י בפסחים שם, ולשיטתו באמת אין הבדל בין אחרים לבעה"ב לעניין מעשרות.

41–42. לחבר ולעושה בטהרה. וכ"ה בד ובקג"נ. וכן בירושלמי הנ"ל (פעמיים שם): לחבר ולמי שהוא יודע שהוא עושה אותן בטהרה. ובכי"ע: לחבר שעושה בטהרה, והיא היא, ואף לפנינו ובירושלמי הוי"ו הוא וי"ו הפירוש. (עיין במשנת דמאי הנ"ל).

42. מוכר לו חטים וכו'. בירושלמי דמאי הנ"ל: שוין שהוא מוכר לו שיבלין לעיסתו, אעפ"י שיודע שאינו עושה אותן בטהרה, מפני חייו (כגי' כי"ר וכי"ס שם). ועיין לעיל שביעית פ"ו שו' 36 ומש"ש.

43. וכן לא יתן אדם לשכנתו וכו'. בבא זו נשמטה בטעות בד ע"י הדומות, וישנה אף בכי"ע. ובקג"נ: וכן לא יתן אדם תבשיל לשכינתו וכו'. ולעיל דמאי ספ"ד שו' 79 שנינו: נותן אדם לשכנתו תבשיל לבשל לו ועיסה לאפות וכו'. ושם מדברים בתבשיל שכבר עישר בעצמו ובעיסה שכבר הפריש חלתה, וכל החשש הוא שמא החליפה, עיין מש"ש. וברש"י (גיטין ס"א ב): הנותן לחמותו עיסה לתקנה לו וכו', והטבילה לכך. ועיין מ"ש להלן.

לבשל ועיסה לאופות לו וכו'. בקג"נ ובכי"ע: לבשל לו ועיסה לאפות לו וכו'. ונראה שיש כאן אשגרה מלעיל דמאי הנ"ל, וצ"ל: לבשל לה ועיסה לאפות לה וכו'. ואין מדברים כאן כלל באיסורים של עצמו, אלא בגרם טומאה לחולין, כבהלכות שלעיל. ועיין לעיל דמאי רפ"ג ומ"ש להלן בסמוך.

44. שקוצה לו חלה וכו'. בקג"נ ובכי"ע לנכון: שקוצה לה חלה, ועיין מ"ש לעיל.

וכן בן לוי שנתמנו לו עריסין וכו'. בכי"ע: בן לוי (חסרה המלה „וכן") שהיו לו אריסין וכו'. ובקג"נ: וכן בן לוי שהיו לו עריסין וכו'. ולית ליה פיתרא. ברם הסופר בקג"נ מחק את המלה „שהיו", ותלה בין השורות: הרי שנתמנו וכו', כלומר וכן בן לוי הרי שנתמנו לו עריסין וכו'. ונראה ברור שזו היא הגירסא הנכונה, וצריך להפסיק אחרי המלה „בן לוי". ופירושו, וכן בן לוי, אין נותנים לו מעשרות אלא אם כן יודע שהוא חבר ועושה בטהרה. ולעיל דמאי (פ"ב ה"ב) שנינו שלא יתן תרומה ומעשר לעם הארץ, וכאן מפרש שלא יתן אלא לחבר העושה בטהרה, שעושה אף את המעשר בטהרה, כלומר, אחרי שמפריש ממנו תרומת מעשר. וממש כעין זה לעיל שביעית פ"ו שו' 48–49: וכן בן לוי שהיתה בידו סלע וכו'. וכבר הוכחנו שם שהמלים „וכן בן לוי" שייכות למעלה, ופירושו לענין מעשר, עיין מש"ש.

ואח"כ צ"ל: הרי (כתיקון הסופר בקג"נ)[48] שנתמנו לו וכו'. כלומר, חבר העושה בטהרה שנתמנו לו אריסין (כגון שירש או קנה שדה זיתים, וכבר היו בה אריסים, עיין להלן) וכו', שהרי הוא בעצמו לא יתן לכתחילה זיתיו בקבלה לאריסין ע"ה.

44–45. עריסין ועושין בזתים וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: אריסין עושין וכו', והיא היא. ומדברים כאן שהחבר כבר תרם ועישר את חלקו בטהרה, אלא שעליו לעשר אף את חלק האריסים (עיין לעיל דמאי פ"ז הי"ב והי"א ומ"ש לעיל עמ' 277). והשאלה היא כיצד יעשה להפריש בטהרה, לפני שיטמאו האריסים את הזיתים.

45. מפריש עישור זתים ושמן טבל וכו'. וכ"ה בד. ובקג"נ ובכי"ע: שמן טבל וכו', והיא היא. והכוונה שנוטל עישור זיתים כדי לעשר על הזיתים לאכילה בידי האריס, ונוטל שמן טבל כדי לעשר על השמן שיעשו האריסין מן הזיתים. ובמעשר הרי יכול לעשר שלא מן המוקף (עיין ר"מ פ"א מה' מעשר ה"ו) ומן הטהור על הטמא, ולפיכך מפריש מביתו מן הזיתים על הזיתים ומן השמן על השמן.

[48] הסופרים השמיטו את המלה „הרי" מפני שהיו רגילים בקבוצת המלים „בן לוי שנתמנו לו", עיין לעיל פאה פ"ג הי"ד ותרומות פ"ג רהי"ח. אבל עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ו סוף שו' 49.

ואם אמ' מה שזתים וכו'. בד: אם אמר וכו'. ובכי"ע: אם אומר כל מה וכו' (ובקג"נ מטושטש). וצ"ל: ואומר כל מה שזיתים האילו וכו', כלומר, כל מה שזיתים האילו (של חלק האריסים) ראויים לעשות שמן מעשרן הוא בדרום הזיתים ובדרום השמן (שהפריש מביתו), שהרי מעשר הוא במדה, ואינו יכול להפריש בלי תנאי זה, ולא עוד אלא שחייב להפריש מן הזיתים על הזיתים ומן השמן על השמן, ולפיכך מפריש מן השמן על שמן הראוי להיעשות לכשיעשה. ועיין בבלי יבמות צ"ג א', ב', ובתוספ' שם ד"ה מייתי.

47. עד שלא באו לעונת המעשרות פטור. וכ"ה בד, בכי"ע, בגוף קג"נ, וכן מעתיק בפ"מ פ"ה רה"ד. ושיבוש ברור הוא, וצ"ל: חייב, שהרי נתחייבה שדהו ברשותו. וכן תוקן בין השורות בקג"נ, וכ"ה במשנתנו פ"ה מ"ה. ובירושלמי:[49] שדה שהביאה שליש לפני גוי ולקחה ממנו ישראל, ר' עקיבא אומר התוספת פטור, וחכמים אומרי' התוספת חייב.[50] ובבבלי חולין קל"ו סע"א (כגי' כי"מ): ישראל שלקח שדה מן הגוי בסוריא משהביאה שליש, ר' עקיבא מחייב בתוספת, וחכמים פוטרין. והנה בירושלמי ובבבלי לא נזכר ירק, וסתם שדה היא שדה תבואה, ועונתה בהבאת שליש. אבל במשנתנו ובתוספתא כאן נזכר „שדה ירק", וירק הרי חייב קטן וגדול. ולפיכך העמידוה בירושלמי (פ"א רה"ד) בקישואין ודילועין, או בשאר ירקות, ועונתן היא הבאת שליש פתילות, עיין מ"ש על כ"ז לעיל פ"א שו' 2 ד"ה וכן וודאי.

47—48. משבאו לעונת המעשרות חייב. וכ"ה בכל הנוסחאות שהבאנו לעיל. אבל גם כאן תוקן לנכון (בין השורות) בקג"נ: פטור, וכ"ה במשנתנו הנ"ל. וכנראה שהמלה „חייב" שבכל הנוסחאות נשתרבבה מן הגליון שלא במקומו, והיה כאן תיקון לרישא (כלומר בשלא באו לעונת המעשרות צריך לגרוס: חייב), והכניסוה הסופרים לכאן. אבל לפנינו צריך למחוק לגמרי את המלה „חייב", וצ"ל: משבאו לעונת המעשרות מלקט כדרכו ופטור.[51]

48. דברי ר' עקיבא וחכמים או' וכו'. והמחלוקת מתאימה למסורת הירושלמי הנ"ל, ובבבלי חולין הנ"ל המחלוקת מהופכת. ועיין בדברי רבי בסוף משנתנו הנ"ל ובמלא"ש שם.

49. מודים חכמים לר' עקיבא וכו'. כלומר, כשלא מכר לו את התבואה אלא לכשיקצרנה, הרי אין כאן תוספת ברשות ישראל, והכל פטור. אבל אם קנה במחובר, חייב, אפילו לא קנה את הקרקע, ודלא כרשב"ג במשנתנו הנ"ל.

51. אי זו שום בעל בכי וכו'. במשנתנו פ"ה מ"ח נמנו המינים הפטורים מן המעשרות, וטעמה מפני שהם באים מחו"ל (עיין להלן), ומפרשת התוספתא את סימניהם, כדי שידעו למה התכוונה המשנה, עיין מ"ש להלן שו' 58. ושום בעל בכי[52] כבר נתפרש ע"י החכמים שהכוונה לשום הבא מן המקום המפורסם Baalbek (Heliopolis), צפונית מערבית מדמשק.

כל שאין לו אלא דור אחד וכו'. וכן מעתיק בפ"מ בשם תוספתא כת"י, וכ"ה בערוך ערך שם (האחרון), ובריבמ"ץ ובר"ש למשנתנו. ובד: זור וכו', ובכי"ע: דיר וכו'. ובירושלמי (פ"ה רה"ז, נ"ב ע"א): חור אחד (וכ"ה בכי"ר) וכו'. ובנוסח הרש"ס שם: דור וכו'. ופירושו, שאינו עשוי פרקים פרקים המקיפים את העמוד האמצעי, אלא כל השום הוא גוף אחד עבה, והוא כנראה „תומא יחידאה" שבגיטין (ס"ט א'), עיין ברש"י שם (ובערוך ערך תם א', פירש שום שאין לו בן וכו'). ועיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ב עמ' 142 ואילך.

[49] כאן פ"ה ה"ד, נ"א ע"ד, ובמקבילות בפאה פ"ד ה"ה, י"ח ע"ב, חלה פ"ג ה"ג, נ"ט ע"א, ערלה פ"א ה"א, ס' ע"ד.

[50] והמחלוקת היא בא"י. ועיין במה"פ כאן ד"ה הלוקח. ולהלן בירושלמי שם בשם ר' יוחנן הבקר והקדש בסוריא (צ"ל: וסוריא, כנוסח הרש"ס) מחלוקת ר"ע וחכמים.

[51] והלשון מלקט כדרכו הוא אף במשנתנו. ופירשו המפרשים שהכוונה שילקט בעצמו, ולא ישכור פועלים, בניגוד לדברי ר' יהודה שם. וצ"ע.

[52] כ"ה בכל הנוסחאות כאן ובמשנתנו ובירושלמי. ובכי"ע חסרה המלה „בכי" בטעות.

52. בצל של רכפה וכו'. אף כאן נותנת התוספתא סימן לבצל של רכפה שנזכר במשנתנו הנ"ל. ורכפה הוא כנראה שם מקום בחו"ל (דוגמת בעל בכי וקיליקיה), ועיין לעף הנ"ל עמ' 129. ותיאופרסטוס (תולדות הצמחים ס"ז פ"ד סי' ז') כותב שיש הרבה מיני בצלים, והם נקראים על שם מקומם.

כל שאין עוקצן מעוך וכו'. בקג"נ: כל שאין עוקצו וכו'. וכן בד: כל שאין עוקצו (בצל)[53] מעוך לתוכו. אבל בכי"ע: כל שעוקמו (צ"ל: שעוקסו) מעוך לתוכו. וכן בערוך ערך רכפה: בסוף מעשרות תוספת' איזה בצל של רכפא כל שעוקצו מעוך לתוכו. וכן בירושלמי (הנ"ל): כל שעוקצו נמעך לתוכו. רבן גמליאל אומר כל שאין לו אירס. ועיין בבלי עירובין כ"ט ב' ורש"י ורשב"ם פסחים קט"ו רע"ב.

53. שאין לו אלא קליפה אחת. כ"ה בד, קג"נ וכי"ע. ובירושלמי (הנ"ל) נותן רשב"ג סימן זה לשום בעל בכי.[54] ולפי פשוטו קליפה כמשמעה, קליפה חיצונה. ברם בפיה"מ להר"מ: בצל של רכפא הוא בצל שאין לו אלא גלד (טבקה) אחד חריף מאד. ולפ"ז הכוונה לבצל unio.[55]

אלו הן גריסין הקלקין וכו'. וכ"ה בד.[56] והברייתא נותנת סימן לגריסין הקילקין שנזכרו במשנתנו. והח' לעף (פלורה ח"ב עמ' 496) משער שהכוונה בגריסין הקילקין למין פול שמוצאו מארץ קיליקיה ושהיונים קראו לו פול המצרי,[57] והיה יותר גדול מן הפולין המצויין, והיו עושין ממנו גריסין מרובעין עיי"ש.[58]

אלגוסין המרובעין. וכ"ה בד. ובכי"ע: אילו גסין המרובעין (בקג"נ מטושטש). ובערוך ערך קלקי (בשם התוספתא): אילו המרובעין. וכ"ה בירושלמי כאן הנ"ל. אבל בערוך הנ"ל מעתיק בשם הירושלמי: אילו גסין המרובעין וכו' (ועיין בהערת קהוט שם). וזו היא הגירסא הנכונה, ופירושה, הגריסין הגסין המרובעין, ועיין להלן.

54. אין לך מרובע וכו'. ירושלמי כאן הנ"ל. ופירשוה שם (ובמקבילות) שהפולין הקיליקיים לא היו מרובעים מטבעם, אלא כשהיו עושים אותם גריסין היו מרבעים אותם. ושוב אמרו שם: אית דבעי מימר לא אמר רשב"ג אלא בבריות, ותני כן מרובע באוכלין ואין מרובע בבריות.

54—55. אלו הן עדשין מצריים וכו'. אף כאן נותנת הברייתא סימן לעדשים המצריים שנזכרו במשנתנו הנ"ל.

55. אילו שגלגליהן חדין. וכ"ה בד, בקג"נ ובירושלמי הנ"ל. ובכי"ע: שגלוגליהן חדין. וכן כותב הסופר הרומי פליניאוס:[59] „העדשה . . . ויש ממנה שני מינים ממצרים, האחד יותר עגול ויותר שחור מחבירו, והשני יש לו צורה [מיוחדת] משלו". ואף כאן הכוונה למין שהצדדים העגולים שלו הם מחודדין יותר מן המין השני. ובפי' הרש"ס (ע"ז ע"ב): פי' רמב"ש ז"ל[60] כל עדשים הן עגולות כגלגל, אלא שהן עבין בשפת העוגל כמו באמצע, ושל אותו מקום (כלומר, במצרים) בשפת העוגל סביב סביב חדין.

[53] תיבה זו באה מגליון מגיה שתיקן „בצל" במקום „בעל" (בעל של רכפה) שבד לעיל, והכניסה שלא במקומה.

[54] ועיין מ"ש לעף פלורה ח"ב, עמ' 129 ואילך.

[55] עיין לעף הנ"ל. ועיין ח"ד שהעיר שמפירוש הר"מ נראה שפירש ע"פ התוספתא.

[56] הערת צוקרמנדל בשנו"ס אינה נכונה. ובהנם קבלתי מקצת עדותו בתס"ר ח"א, עמ' 104.

[57] Nelumbium Speciosum, Κύαμος ὁ Αἰγύπτιος, ואינו פול המצרי שבמקורות שלנו.

[58] אבל כמה מראיותיו אינן מוכרחות, עיין להלן, אעפ"י שעצם ההשערה מתקבלת על הדעת.

[59] תולדות הטבע סי"ח פי"ב (ל"א) סי' קכ"ג.

[60] כלומר, ר' מאיר בן שהולא, עיין מ"ש בס' היובל לכבוד מרכס, עמ' רצ"ג ואילך.

שאין בו צרור. וכ"ה בד ובכי"ע.[61] ובירושלמי הנ"ל: כל שאין להן (בכי"ר: „בהם", והיא היא) צרורות. והכוונה כנראה לחלק קשה מן העדשה שהיו קוראים לו „צרור".

56. ר' מאיר או' אף הקלקס. בד: הקלק', ובכי"ע: הקולקס. וכן מעתיק בשם התוספתא בערוך ערך קטן ג' (בד"ו ועוד, עיין בהוצ' קהוט). ובקג"נ: הַקֶרְקָס. וכן בתש"ג קדמונים (הוצ' קאססעל סי' פ"ח, ל' סע"א): ולסוף אשכחנא בתוספתא דמעשר ראשון ר' מאיר א' אף הקרקס וכו'. ועיין בערוך ערך הלקט. וכ"ה במשנתנו פ"ה מ"ח הנ"ל, בהוצ' שלנו, בכי"מ, בכ"י קויפמן ועוד.[62] ובירושלמי: אילו הן הקריקס וכו'. ומהותו לא נתברר לי.

והח' ר"ע לעף משער[63] שדברי ר' מאיר עונים על הגריסים הקיליקיים, ור' מאיר מוסיף שלא הפרי בלבד אלא אף השרש של הצמח הזה פטור כדבר הבא מחו"ל. והשרש שמו ביונית κολοκάσιον (אבל אינו עניין לקולקוס שנזכר בשאר מקומות).

שעקסיהן קטנים וכו'. בד: שעקציהן וכו'. וכן בתשה"ג הנ"ל (שעוקציהן). ובכי"ע: אילו שעוקסיהן וכו'. ובקג"נ ובערוך (ערך קטן הנ"ל): אלו שעוקציהן וכו'. ובירושלמי הנ"ל: כל שעוקציהן מעוטין. ור"ע לעף כותב (עיין לעיל הע' 63) שהצמח הנ"ל (כלומר, ששרשיו נקראים קולקוס) גזעו מסתעף ומתפצל והוא מלא עוקצים, והוא מוציא שרשים סיביים (הילקטיים), ולכך כיוונה התוספתא כאן. ואף בירושלמי הנ"ל „מעוטין" פירושו קטנים.

והלקטיהן מרובין. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ובתשה"ג הנ"ל: „ופירוש הילקטי כמו זיז יוצא וכו', ואיכא נמי (נזיר ח' ב' ומקבילות) הרי[ני] נזיר כמנין הילקטי קיץ. ולסוף אשכחנא בתוספתא וכו', שהציצין עצמן נקראין הילקוטין, ונטילתן איפשר דמקרי הילקוט. ואף דברים אילו מסברא דילן אינון, ולא מפי השמועה". ועיין בערוך ערך הלקט (פי' הרש"ס, ע"ז ע"ב) שפירש „הילקטיהן מרובין", תרמיליהן גדולים, בניגוד לעוקצים הקטנים.

57. אף הקנטין. וכ"ה בד. ובקג"נ: הקוטין, ובכי"ע: הקיטין. ובפי' הרש"ס (ע"ז ע"ב): אף הקטנים. וזו היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל, ושם הגירסא בכל הנוסחאות:[64] אף הקוטנים.[65] ובריבמ"ץ: ר' יוסי אומר הקיטנין[66] פטורין. ואין אנו יודעין מה הן.

ובערוך ערך קטן (כת"י על קלף בביה"מ כאן מספר 1405): במס' מעשרות ר' יוסי או' אף הקוטנין. בתוספת מעשרות וכו', ר' יוסי אומ' אף המטה (צ"ל: הקוטין) שלמטה מהן, והיינו קוטין והיינו קוטנין (כלומר, היינו קוטין, היינו קוטנין של המשנה) וכו', היינו דעוקציהן יותר קטנים מעקוצי הקולקס וכו'.[67] ועיין מ"ש להלן.

של מטה מהן. וכ"ה בפי' הרש"ס הנ"ל. ובד, קג"נ וכי"ע: שלמטה מהן, והיא היא. ועיין הפי' שהעתקנו לעיל בשם הערוך, ור"ע לעף (הנ"ל לעיל הע' 63) משער שקיטין הן קיוטין (קיבטין), כלומר תרמיל הפרי הנ"ל שנקרא ביונית κιβώτιον. אבל קשה לשבש את נוסחאות המשנה (וגם מה שפירש בירושלמי „כגון אילין קונייתא" אינו מחוור כלל), ואף עצם ההשערה

[61] וכן גם בקג"נ: [שאין] בו [צ]רור.

[62] ויש נוסחאות: הקריקס (משנה שבירושלמי), הקריקס (לו), הקירקס (פרמה), הקירקיים (ר"נ).

[63] דביר ח"א ברלין תרפ"ג, עמ' 36; פלורה ח"ב, עמ' 281 ואילך.

[64] ד' נפולי, ד"ו, כי"מ, קויפמן, לו, פרמה ובכל כתה"י עם פיה"מ להר"מ שבדקתי.

[65] במשנה שבירושלמי: הקרטנים. ובכפו"פ פל"ב ריש עמ' תשי"ד: הקוטעין, וצ"ל: הקוטנין, הקוטנים.

[66] לפניו חסרה המלה „אף" במשנתנו, כמו שחסרה בתוספתא כי"ו, אבל היא ישנה בכל נוסחאות המשנה.

[67] בכל כתי"י תימן שבדקתי לא נזכרה כלל התוספתא ופירושה, ועיין בהוס' קהוט שם. וני' כתה"י הנ"ל מתאימות בערך לכת"י קהוט, עיי"ש.

שהת"ק, ר"מ ור"י כולם מדברים בחלקים שונים של צמח אחד אינה מתקבלת יפה, שהרי ברור הוא שאם חלק אחד פטור מפני שהוא בא מחו"ל, אף שאר חלקיו פטורים. סוף דבר הברייתא הזאת לא נתחוורה לנו.

58. לפי שאין כיוצא בהן בארץ ישראל וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: לפי שכיוצא בהן וכו'. אבל בסיפא אף בכי"ע: לפי שיש כיוצא בהם וכו', ובהכרח שגם בכי"ע צריך לגרוס ברישא: לפי שאין וכו'. ובפי' הרש"ס (ע"ו ע"ב): בתוספתא, ומייתי לה במס' דמאי בפ"ב, כגון אלו צרכו חכמים ליתן בהן סימן לפי שאין כיוצא בהן בארץ ישראל, וה"פ לפי שיש שומים ובצלים וכו'. והנה העתיק הרב את התוספתא כגירסתנו („שאין") ופירש ע"פ הגירסא „שיש כיוצא בהן" וכו'.[68] והנה כל המפרשים הפכו את הגירסא בתוספתא (ע"פ הירושלמי דמאי רפ"ב), וגרסו: שהוצרכו חכמים ליתן בהן סימן לפי שיש כיוצא בהן בארץ ישראל וכו', לא צרכו ליתן בהן סימן לפי שאין כיוצא בהן בא"י, ופירשו שהמינים הבאים מחו"ל שיש כיוצא בהם בא"י זקוקים לסימנים, כדי שלא יחליפום במינים של א"י, אבל המינים שאין כיוצא בהם בא"י אינם זקוקים לשום סימן שהרי כולם ידעו שהם באים מחו"ל, ופטורין מן המעשרות. וכן פירש הר"ש את הירושלמי בדמאי, והיתה לפניו שם הגירסא כמו בהוצאות שלנו, כלומר ההפך מן התוספתא.

ברם קשה מאד להניח שארבע נוסחאות התוספתא נשתבשו כולן בסיפא ושלש מהן נשתבשו ברישא. ולא עוד אלא שאף בירושלמי עצמו הנוסחא אינה בטוחה, שהרי בריבמ"ץ כאן (פ"ה מ"ח) מעתיק: גרסי' בדמאי המינין הללו על שכיוצא בהן בארץ ישראל וכו'.[69] ס"א ע"י שאין כיוצא בהן בארץ וכו'. ולפי עדות זו היו ספרים של הירושלמי שגרסו שם כמו בתוספתא כאן. יתר על כן, כבר תמה בח"ד על גירסתנו וגירסת הר"ש בירושלמי הנ"ל, כיצד אפשר למנות להלן את האלסרין וכו' בין אלה שאין כיוצא בהן בא"י, והרי לעיל (בפ"א ה"א) חייבנו את כולם במעשר, עיי"ש שנדחק מאד, ואף הוא הפך את גירסת התוספתא, וגרס כמו בירושלמי.

ולפיכך נ"ל לקיים את גירסת כל הנוסחאות, והברייתא אמרה כאן שכל אלה שאין כיוצא בהן בא"י הוצרכו לתת בהן סימן, כדי שידעו למה התכוונה המשנה בפירות שמנתה, ולא כדי שלא יטעו לחייבן במעשרות, אלא לשם לימוד, לשם הבנת המשנה. אבל אלה שאף בארץ ישראל יש כיוצא בהן אלא שאין יבול הארץ מספיק לאוכלסים, והם מובאים אף מחו"ל, הרי לא הוצרכו לתת בהם סימן, מפני שכולם מכירים אותם.[70]

האלרסין. וכ"ה בד. ובכי"ע: האילאסרין. ובקג"נ: הָאַלְסָרִין. ובירושלמי דמאי רפ"ב: האלצרי'. ועיין מ"ש על כ"ז לעיל פ"א שו' 6.

וההפרסקין וכו'. בד: וההפרסקין, ובכי"ע: הפרסקין, ובקג"נ: והאפרסקין. ובירושלמי: והאפסטקי', ועיין מ"ש לעיל פ"א שו' 6. וכל הפירות הללו גדלו גם בא"י, אלא שהיו מובאים גם מחו"ל.

59. לפי שכיוצא בהן וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: לפי שיש כיוצא בהם, והיא היא. ואין להגיה את כל הנוסחאות, עיין מ"ש בפירושה לעיל שו' 58.

[68] וכנראה שיש שם השמטה בפיסקא מן התוספתא, והרש"ס העתיק ע"פ נוסח הירושלמי דמאי רפ"ב.

[69] עיי"ש שהיתה לפניו גירסא משובשת בירושלמי.

[70] וברור שאף בירושלמי דמאי רפ"ב צריך לגרוס כמו בתוספתא כאן, וכגירסת ספרים אחרים שם שהביא בריבמ"ץ הנ"ל. ולא הובאה הברייתא שלנו בירושלמי שם אלא כסימן חיצוני, והיינו שכאן נתנו סימן לפירות שאין כיוצא בהן בארץ ישראל, אבל משנת דמאי מנתה את הפירות שאין כיוצא בהן בחוץ לארץ. וזו היא כוונת דברי ר' אבין בירושלמי שם, עיי"ש.

59—60. פירות לא הילכו בהן חכמים וכו׳. כלומר, הפירות הללו שיש כיוצא בהן בא״י, והם מובאים אף מחו״ל לא הילכו בהן וכו׳. וכל הברייתא לעיל דמאי פ״ד הי״א, עיין מ״ש לעיל עמ׳ 238.

61. אלא אחר הרוב בלבד. עיין לעיל דמאי פ״ד הט״ו ואילך, ומ״ש לעיל סוף עמ׳ 238 ואילך.

ושאר זרעוני גנה כגון זרע קשואין וכו׳. הגירסא בברייתא זו שוה בשלש הנוסחאות (עיין להלן), והסיגנון מגומגם. וכנראה שמקודם מוסיפה הברייתא למשנתנו (ספ״ה) שאף זרע קישואין ודילועין[71] כלולים בזרעוני גינה שאינם נאכלים (עיין משנת שביעית פ״ב רמ״י), ואח״כ באה כאן הפיסקא ממשנתנו הנ״ל.

62. וזרע לפת וצנונות וכו׳. פיסקא ממשנתנו הנ״ל.

ושאר זרעוני גנה. וכ״ה גם בכי״ע. וכן בקג״נ: ..... עוני גנה שאין נאכלין וכו׳. ובד ליתא. וגי׳ ד יותר נוחה.

62—63. ונלקחין מכל אדם וכו׳. כלומר, אפילו אם אינו מכירו, אבל אם מכירו שהוא חשוד אסור, כפסק הר״מ בפ״ח מה׳ שביעית הי״ד. אבל הר״ש פירש שנלקחין אפילו מחשוד. ומן הירושלמי אין להכריע, עיין בפי׳ הרש״ס, ע״ח ע״ב, שפירש כפירוש הר״ש.

63—64. ר׳ יוסה אומ׳ וכו׳. ירושלמי סוף מכילתין בנוסח הרש״ס. ולפנינו בסתם: ותני עלה זרע איסטיס וזרע קוצה וזרע ביקיא.

64. אסטיס ובקיא. וכן בד. ובקג״נ: סטיס וּבְקְיָא, וכ״ה בכי״ע (בלי הניקוד). ובפי׳ הראב״ד לתו״כ (ויקרא חובה ספי״ב, כ״ח סע״א): ובסוף תוספתא דמעשרות ר׳ יוסי אומר אף זרעוני שדה, כגון זרע אסטיס ובקיא. אבל בפי׳ הרש״ס (ע״ח ע״ב) העתיק בשם פי׳ הראב״ד: כגון זרע איסטיס וזרע קוצה וזרע ביקיא. וזהו כנראה תיקון הרב בעצמו ע״פ הירושלמי הנ״ל.[72]

ואסטיס היא isatis, עיין לעיל שביעית פ״ה שו׳ 15 ומש״ש. וביקיא היא βικία, vicia, מין כרשינין.[73] וכן נזכרת βικία בין מזונות הבהמה באידיקטום של דיקליטיאנוס (6 17). וכאן מדברים בזרע בקיא, ועיין בירושלמי בסוף מכילתין בעניין בקיא עצמה. ובירושלמי חלה פ״ד סהי״א, ס׳ ע״ב: מפני מה לא גזרו על הבקייה וכו׳, אימתי גזרו על הכרשינין. ועיין בפי׳ הרש״ס שם, פ״ב ע״א. ועיין להלן עוקצין פ״ג הי״ד ומ״ש בתס״ר ח״ד עמ׳ 188.

[71] במשנתנו ספ״ה, וכן בברייתא בתו״כ בחקתי פי״ב ה״ט, קט״ו ע״א, בספרי ראה פי׳ ק״ה, עמ׳ 165, ובירושלמי ריש מכילתין לא נזכרו אלא זרע לפת וצנונות. ועיין גם בפ״ה מ״ב כאן.

[72] בנוסח הירושלמי שלו נשמט זרע איסטיס, ושמא אינה אלא טעות הדפוס.

[73] עיין לעף פלורה ח״ב, עמ׳ 490.

מסכת מעשר שני

פ"א

1. מעשר שני אין מוכרין אותו וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"א מ"א. ופירשו בירושלמי שאין מוכרין אותו מפני שכתוב בו קדושה, ואין ממשכנין אותו מפני שכתוב בו ברכה, ואפילו מ"ד מע"ש ממון הדיוט הוא מודה בה, כדי שיהו הכל זקוקין לעלות לירושלים. וכל הברייתא מתפרשת להלן. ובכפו"פ פ"מ עמ' תקמ"ז הביא את הברייתא בשם התוספתא.

ואין ממשכנין אותו. כלומר, אין ב"ד ממשכנים מע"ש כדי להגבותו לבע"ח.

ואין מרהינין אותו. כלומר, אין הבעלים רשאים למסור את המעשר כמשכון וערבות בעד הלואתם. עיין להלן. והרהון לא נזכר במשנתנו, ופסקה הר"מ בפ"ג מה' מע"ש הי"ז וה"כ ע"פ התוספתא כאן, עיין להלן. ועיין מ"ש ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט בישראל וכו' (ירושלים תרצ"ט) עמ' 68 ואילך.

2. ולא שוקלין כנגדו דינרי זהב וכו'. במשנתנו הנ"ל: „ולא שוקלין כנגדו" (ולא יותר). ופירשו כל המפרשים (לרבות אף פיה"מ להר"מ, עיין להלן) שהטעם הוא משום בזיון מצוה, שעושה משקלות ממע"ש. ומוסיפה התוספתא שאין שוקלין כנגדו (כלומר, בין כנגד המעשר עצמו שמשקלו ידוע לו, ובין כנגד מעות מע"ש שמשקלן ידוע) דינרין של חולין, ואפילו אם מתכוין לדעת את משקלם, כדי שיוכל לחלל עליהם פירות בשוויים, וכדי שלא ירמה מע"ש, ואף בזה יש בזיון מצוה. וברור שכן פירש את התוספתא גם בריבמ"ץ למשנתנו. וכן משמע מן הירושלמי (פ"א ה"א, נ"ב ע"ג) ששנינו שם: ולא שוקלין כנגדו מעות, אפילו סלע של חולין לעשות סלע של מעשר שני. ושאלו שם: היתה לו סלע של מעשר והיא מסויימת לו (כלומר, שידע את משקלה בדיוק), מהו שישקול כנגדה סלעי של מעשר שיני אחרת, ותהא מסויימת לו? כלומר, אם אף כאן יש בזיון מצוה, אעפ"י ששתיהן כבר קדושות.

ברם שיטה אחרת בבבלי (שבת כ"ב רע"ב): מעשר שני (כגי' כתי"י, עיין דק"ס שם) אין שוקלין כנגדו אפילו[2] דינרי זהב,[3] ואפילו לחלל עליו מעשר שני אחר. והסיקו שם שלאו מחמת בזיון מצוה אתינן עלה,[4] אלא גזירה שמא לא יכוין[5] משקלותיו וקא מפיק להו לחולין. ופירש רב האי (עיין הערה 5): „שמא הדינרין של מע"ש[6] יש בהם חסרון, ואי שקיל כנגדן דינרין אחרין לחלל על ידן מע"ש אחר, מפיק לחולין תבואת מעשר שני, והרי לא שקיל דמים כנגדן, שהרי יש בהם חסרון במשקלותיו".

ובפירוש הר"מ למס' שבת הוצ' אסף עמ' כ"א (סיני טבת־שבט, ת"ש): שמא יכון משקלותיו, ומפיק להו לחולי', פ' אם עשה בו היום משקולת, למחר תחסר, שהפירות יובשין וחוסרין, ואתי לכוון המשקלות, ועושה ממנה משקל שהן מעט משל אמש, ומשליך את

[1] כ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס, ה' ע"ב. ולפנינו בטעות: כנגד הסלע.

[2] כן נרס במאירי שם ד"ה גורר.

[3] ופירש במאירי הנ"ל: שאין כאן צורך למשקל נדול.

[4] שהרי הוא עושה כן לצורך מצוה, עיי"ש בתוספ' כ"ב א' ד"ה רב.

[5] כ"ה בהוצאות שלפנינו ובכי"מ. ואף בעל דק"ס לא העיר על שום גירסא אחרת. וכן גרסו רב האי גאון (עיין באוה"ג שם, הפירושים, ריש עמ' 13) ורש"י. ועיין להלן.

[6] אף הוא גרס בבבלי „מע"ש" סתם (עיי"ש, סוף עמ' 12), אלא שפירשה במעות מע"ש.

הפסולת שבינן,[7] ונמצא מוציא מעשר לחולין בלא פדיון. והוא כעין פירוש רב האי הנ"ל, אלא שרבינו פירשה בשוקל כנגד פירות מע"ש (ולא כנגד הסלע), וגרס בגמרא: שמא יכוין וכו', כלומר, שמא יכוין לעשות ממנו (מן המע"ש) משקולת, וישהה אותו, ונמצא המשקל חסר במשך הזמן. והר"ש אסף העיר שלפנינו וכן בר"מ (פ"ג מה' מע"ש הי"ט) הגירסא היא: לא יכוין. ברם זהו תיקון המגיה בר"מ ד"ו של"ד, אבל בכל הדפוסים הישנים שקדמו לדפוס זה, וכן בכל כתה"י שבדקתי, הגירסא היא: שמא יכוין ממנו משקלות.[8] וכן גרס בגמרא שם אף במאירי הנ"ל (לעיל הע' 2) שכתב: וטעם האיסור משום גזירה שמא יכוין ממנו משקולת, כלומר, אחר שהתחיל לשקול בהם יצניעם לצורך משקולת וכו' ויתחסרו הפירות, וכששוקל בהם פעם אחרת נמצא מוציא מעשר לחולין בפחות מדמיו.[9]

ולפי כל הפירושים הנ"ל כל האיסור הוא משום חשש תקלה, ולא משום בזיון מצוה, שהרי הוא עושה כן כדי לקיים מצות מע"ש עצמו. נמצאנו אומרים שלפי מסורת הבבלי אין התוספתא כאן עניין למשנתנו המדברת בשוקל חולין כנגד המע"ש, ומחמת בזיון מצוה גרידא אתינן עלה, כפירוש הר"מ בפיה"מ, וכמו שפסק בפ"ג ה"כ. ועיין בר"ש כאן פ"א מ"א ד"ה ולא ובראנ"ש שם, והם פירשו כפירש"י בשבת שם, עיי"ש.

אפילו לחלל עליהן וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות, ועיין מ"ש לעיל. ובכפו"פ פ"מ הנ"ל (בד"ר, ש"ד ע"ב): אפילו חלל עליהן וכו', וכנראה שזו היא ט"ס.[10]

3. ולא יתנם לשולחני להתנאות בהן וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל, ובר"מ פ"ג מה' מע"ש ה"כ, וממנו בסמ"ג לאוין רנ"ט, ע"ו ע"ד. ובכי"ע: ליהנות בהם. ופירושו שהשולחני מתנאה בהן. וכן מפורש להלן ב"מ פ"ד ה"ב: משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן וכו'.[11]

ולהלוותן להתעטר בהן. וכ"ה גם בד ובכפו"פ הנ"ל. אבל בכי"ע: לא ילוה אותם להתעטר בהם. ובר"מ ובסמ"ג הנ"ל: ולא ילוה אותן להתגדל בהן. ולהלן ב"מ הנ"ל: להתלמד בהן ולהתעטר בהן.[12] והכוונה כאן שאסור להלוותן, אפילו אם אינו מוציא את המטבעות, ומחזירן כמות שהן. ועיין מ"ש להלן.

3—4. אם בשביל שלא יעלו חלודה וכו'. לפי פשוטו פירושו שאם הוא חושש שהמטבעות לא יעלו חלודה מותר למסור אותן לשולחני להתנאות בהן. ובר"מ הנ"ל: ואם הלוון שלא יעלו חלודה מותר. וצ"ע אם מותר להלוות ממש מעות מע"ש מחמת חשש חלודה, כלומר, שהלוה יוציא אותן בקדושת מע"ש ויחזיר לו אח"כ מעות מע"ש משלו.[13] ובתו"כ בהר (פרק ו' ה"ה, ק"ט ע"ג), וכן בספרי כי תצא (פי' רס"ב עמ' 284): נשך כסף לרבות כסף מעשר.

[7] רבינו מוסיף כן לתוקף החשש, שהרי רגילים לגנב את הרקבון מן הפירות, כדי שלא יזיק לשדיים, וישכח אחר כך שהסיר את הרקבון.

[8] ועיין גם במהרי"ק במקומו. ובד"ו של"ד הנ"ל: שמא לא יכוין ממנו משקלו'. ובד"ח קבלו גירסא זו, והשמיטו את סימן הקיצור, והדפיסו: משקלו. ועיי"ש בר"מ, ודבריו מתאימים לפירושו הנ"ל בשבת.

[9] ולכאורה אפשר לומר שהעתיק ע"פ לשון הר"מ בס' היד הנ"ל, אבל הוא מוסיף שם: וגדולי הצרפתים גורסים שמא לא מכוון משקלותיו, ומפרשים אותה בעניין אחר וכו'. ומשמע מדבריו שלפניו היתה הגירסא בגמרא שלא כגירסת רש"י.

[10] עיין בשאלת הירושלמי שהבאנו לעיל סר"ה ולא שוקלין. ורחוק לשער שניסח ע"פ הירושלמי.

[11] כמה מן הראשונים גרסו שם: להתראות בהם, עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 112 ואילך. וכן העתיק גם בעניינינו בכ"מ פ"ג מה' מע"ש הנ"ל (בד"ר).

[12] כמה מן הראשונים גרסו שם: להתעשר בהן, עיין מ"ש בתס"ר הנ"ל. ומשם נובעת הגהת הגר"א כאן. ועיין גם מ"ש בתס"ר ח"א, סוף עמ' 146, ואילך.

[13] ואין כאן חשש של פריעת חוב במעות מע"ש, עיין במשנתנו פ"ד מ"ו, וכפירוש הירושלמי כאן פ"א ה"א, נ"ב ע"ב.

ואף שם, כנראה, הכוונה שאסור להלוות ברבית כסף מע"ש שיאכלן הלוה בקדושה, ע"מ שיחזיר לו ממעות מע"ש שלו.

4. כיצד אין מוכרין אותו וכו'. ריבמ"ץ בריש מכילתין. ובירושלמי ריש מכילתין: כיצד אין מוכרין אותו, לא יאמר אדם לחבירו הילך את המנה הזה של מע"ש, ותן לי בו חמשים זוז של חולין, כלומר, הלוקח נותן לו פחות משויו, מפני שהוא צריך לטרוח לאכלו בירושלים, ואינו יכול להוציאו במה שהוא רוצה. והברייתא באה להוציא מכירה דרך חילול, כלומר, שהמעות נתפסים בקדושה בידי המוכר, והפירות מתחללים, וזה מותר, כמפורש במשנתנו (פ"ד מ"ו), וכמו שפירשו המפרשים כאן.

5—6. וימשכננו מעשר שני שלו. כ"ה בד, בכי"ע וברמ פ"ג מה' מע"ש הי"ח. ובירושלמי הנ"ל: הנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו, אל ימשכן מעשר שני שלו. ומדברים כאן בשליח ב"ד, או בנכנס ברשות, ונקטו לשון זו („לא יכנס לביתו"), כדי שיהא ברור שבמשכן לשם גבייה עסיקינן.

6. כיצד אין מרהינין אותו וכו'. ערוך ערך רהן בשם התוספתא, ר"מ הנ"ל.

7. ויהא בידך. וכ"ה בד. ובכי"ע ובערוך הנ"ל: יהא בידך.

עליו חולין. וכ"ה בד, בכי"ע, בערוך וברמ הנ"ל.[14] ובירושלמי (פ"א ה"א, נ"ב רע"ג): תני ולא מרהינין אותו, ולא יתננו לחנוני שיאכל עליו. והוי"ו של „ולא יתננו" הוא וי"ו הפירוש, כלומר, שלא יתן את המע"ש לחנווני כמשכון, ויאכל עליו חולין.[15] אבל בוודאי שמותר לתת לחנוני סלע של מע"ש על מנת לאכול על חשבונה על יד על יד, בקדושת מעשר עד שתצא הסלע לחולין, כמפורש במשנתנו פ"ב סמ"ט.[16]

7—8. לא יאמר לו הילך יין וכו'. במשנתנו (פ"א מ"א): ולא יאמר אדם לחברו בירושלים הילך יין ותן לי שמן. ואף כאן בירושלים עסיקינן ובמחליף מעשר במעשר. ובירושלמי משמע שגרס גם בברייתא: בירושלים, ועיין להלן. ועיין בפי' הרש"ס, ב' ע"א, שפירש את הברייתא שלנו בגבולין עיי"ש.

8. הילך יין מפני שאין לי שמן וכו'. בירושלמי (פ"א ה"א, נ"ב ע"ג): אבל אומר לו הא לך יין שאין לך יין, הא לך שמן שאין לך שמן. הא לך יין שאין לי שמן הוון בעיי מימר אסור. אשכח תני מותר.[17] ואינו אסור משום חליפין? מכיון שאינו יכול להוציאו ממנו בדין אין אילו חליפין. וליידא מילא (כלומר, ולאיזה דבר) אמר הא לך יין, שאין לי שמן? דאילו הוה לי משח הוינא מיתן לך. כלומר, וממילא אין יכול להוציא מחבירו את החליפין, משום שהנימוק שלו „מפני שאין לי שמן" יכול להתפרש כפיוס, למה אינו נותן לו גם שמן. והנותן סומך על חבירו שיבין את הרמז של לאו מלכא אנא, ולאו כלבא את.

9. נמצאו מחליפין ואין מחליפין וכו'. וכ"ה גם בר"ש ובראש פ"א מ"א, ורבותינו צרפו שם את התוספתא ואת הירושלמי. ופירושו: נמצאו מחליפין למעשה, ואין מחליפין לפי ההלכה.

9—10. ועושין טובה זה עם זה. כלומר, שאין כאן חליפין אלא שנותנין זה לזה מתנת חנם, כמפורש במשנתנו. ועיין בריבמ"ץ ובמה"פ למשנתנו ד"ה אבל, ועיין בתוספ' פסחים ע"ה ב' ד"ה לפי.

---

14 בכל הדפוסים הישנים ובכל כתה"י שבדקתי. וברמ ד"ו שלד ואילך: ותן לי עליו מעות.

15 כלומר, חולין ממין אחר. והוא הדין שלא יתן לו במשכון סלע של מע"ש, כדי שיאכל עליה חולין טמאים שהם בזול.

16 והרב בשערי תורת א"י שהגיה בירושלמי לא כיוון יפה.

17 כמפורש בברייתא שלפנינו, וכפירוש הרש"ס, ו' ע"א, שציין לתוספתא כאן.

10. לא על גבי צינית. ברש"ס בכורים, ל"א רע"ב: ותניא בפ"ק דמע"ש בתוספתא אין נותנין שמן של מע"ש לא ע"ג צינית וכו'. ובר"מ פ"ג מה' מע"ש הט"ז: מע"ש אעפ"י שניתן לסיכה אין נותנין אותו לא על גבי צינית וכו' (והרש"ס ניסח ע"פ הר"מ). ומכאן שרבינו פירש שמדברים כאן במע"ש עצמו, ומחמת איסור רפואה אתינן עלה, ורבינו אוסר לתת שמן של מע"ש ע"ג מכתו, עיין מ"ש לעיל עמ' 461. אבל כבר הרגיש בח"ד שכאן מדברים במטבע של מע"ש, וציין למשנת שבת (פ"ו מ"ו): יוצאה בסלע שעל הצינית,[18] ומכאן שהיו נותנין מטבע על גבי הצינית. והמטבע אינו מתקלקל כלל, והאיסור הוא מחמת בזיון מע"ש, כפי שמוכח ממקום הלכה זו בין ההלכות שלעיל. אבל שמן של מע"ש אפשר שמותר ליתנו ע"ג המכה, לשיטת התוספתא, עיין מ"ש לעיל עמ' 461.

10–11. ולא על גבי חית. בד: זוית, ובכי"ע: זזות. ובפי' הרש"ס הנ"ל, וכן בר"מ הנ"ל: ולא ע"ג חזזית, כלומר, על הילפת. (ח"ד). וכנראה שהיו נותנים מטבע גם על גבי השחין, עיין בבבלי שבת ס"ה א' הנ"ל ומ"ש לעיל הע' 18.

11. ואין עושין אותו קמיע. וכ"ה גם בד ובכי"ע. ופירושו שאין עושין את המטבע עצמו קמיע, כלומר, אין קושרין אותו על הגוף, כדי שיגן עליו מחמת קדושת מע"ש. וכן אמרו בירושלמי (שבת פ"ו סה"ב, ח' ע"ב ובמקבילות): תן עליו ספר, תן עליו תפילין, בשביל שיישן אסור. ואסרו כאן מחמת בזיון מע"ש, ואעפ"י שאינו כותב כלום ע"ג המטבע ואינו מפסידו מצורתו כלל. ובר"מ הנ"ל: ואין עושין ממנו קמיע וכו'. וניסח ע"פ שיטתו שמדברים כאן במע"ש עצמו, ולא במעות מע"ש.

על אסימון וכו'. משנת עדיות פ"ג מ"ב. ובמשנתנו כאן (פ"א מ"ב) סתם כחכמים. ומחלוקת זו הובאה גם בירושלמי כאן (פ"א ה"ב, נ"ב סע"ג) ובבבלי (ב"מ מ"ז ב'). ונחלקו בה אף ר' ישמעאל ור' עקיבה בספרי (ראה פי' ק"ז עמ' 167). ולפי ר' עקיבה: דבר שיש עליו צורה, פרט לאסימון שאין עליו צורה.[19] ועיין בבבלי הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: מהו[20] ליטרא של כסף? אסימון.[21] ובפי' הריבמ"ץ בשם הירושלמי: מהו אסימון ליטרא כסף. וכן בספרי נשא סוף פי' נ"ד עמ' 55: כלים חזר ועשאן סימון. חזר ועשאן כלים וכו'. וכן קראו גם ביונית לנסכא של כסף *עסמוס* ἄσημος כלומר, *עסמוס* ἄσημον [*ארגוריון* ἀργύριον], ועיין במלון למלים שאולות מלשון יון ורומי של קרויס ערך אסימון עמ' 86. ועיין להלן פ"ג שו' 21 ומש"ש.

12. הניתנות סימן במרחץ וכו'. בכי"ע: והניתנות סימן וכו'. ובבבלי הנ"ל: ושוין שאין מחללין על מעות הנתנות בסימן לבית המרחץ וכו'. והפירוש הנכון הוא בתשה"ג (גיאוניקה ח"ב עמ' 3): כך מנהגן במקומות הללו, שמקדימין [כסף לבע]ל בית המרחץ, עשרה פעמים שנכנסין לו בכסף אחת, ובעל המרחץ נותן למקדים הזה עשרה מטבעות של נחושת, שהן

[18] בירושלמי שם פירשו: פודגרא. ובבבלי שם (ס"ה א'): מאי צינית? בת ארעא. ופירשו הגאונים (עיין אוה"ג שם, עמ' 63): צינית מכה שיוצאת ברגל מלמטה וכו', וקורין אותה בלשון ארמי בת ארעא. והיו נותנים כסף תחתיה „משם שוכתא" (בבלי שם), כלומר משום הנזל שיוצא מן המכה (עיין במלונות הסוריים ערך שוכתא). ועיין בספרו של יוליאוס פרויס ביבלישתלמודישע מעדיצין, עמ' 191 ואילך.

[19] בס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א, ס"א, עמ' 95): „האסימון מה הוא? כסף או זהב שעשאו מטבע חלק בלא כתב ובלא צורה, אלא כמין תורמוס" (עיין מ"ש להלן). וכנראה שזהו רק להלכה, אבל למעשה לא היה מצוי אסימון של זהב. ועיין בספרי נשא שהבאנו להלן בפנים ובפי' הרמב"ן שם ז', ב'.

[20] כ"ה בכי"ר, אלא ששם נכפל: מהו שהוא.

[21] כ"ה בכי"ר. ולפנינו בטעות: על אסימון.

סימן כי נתקבל ממנו שכר עשרה פעמים, וכל זמן שמביא לו מטביע אחת מין אותן המטבעות נכנס למרחץ ורוחץ וכו'.[22]

והסימנים הללו היו נפוצים מאד בעולם העתיק, והיו ידועות בשם tesserae, וטבעו אותם גם אנשים פרטיים מחמת מחסור במטבעות קטנות. ולפעמים היו נעשים הסימנים הללו מנחושת בצורת מטבעות, וחותמות ומספרים חקוקים עליהם, ולפעמים היתה גם דמות הקיסר טבועה עליהם.[23] וידועות לנו גם tesserae הניתנות סימן לכניסה לבית המרחץ.[24]

ובירושלמי הנ"ל: הכל מודין שאין מחללין אותו על המעות הנתונות לאולייר. הדא דתימר כדרך שהן יפין אצל האולייר, אבל כדרך שהן יפין אצל (כ"ה בכי"ר, ולפנינו בטעות: על) התורמסר מחלל. ומכאן נראה שהיו קונים את הסימנים מן התורמסר,[25] והיו נותנים אותם לאולייר.[26] האולייר היה מקבל את הסימנים בשווים,[27] אבל כשהתורמסר חוזר ומחליף את הסימנים למטבעות הוא משתכר,[28] ולפיכך אסרו לחלל על הסימנין לפי שוויים אצל האולייר, מפני שאינם יפים מחיר זה אלא לרחיצה, אבל התירו בירושלמי לחלל עליהם לפי שוויים אצל התורמסר, מפני שהם יוצאים על גבי סימניהם וצורתם אצל החלפנים, ואינו דומה לאסימון שאין לו לא צורה ולא סימן אחר המסמן את ערכו.[29] ועיין להלן פ"ג שו' 21 ומש"ש.

13. לא על מטבע מרוד וכו'. בכפו"פ פ"מ עמ' תקנ"ב (ד"ר, ש"ה ע"ב): תוספות מסכת מע"ש פ"ק אין מחללין אותו לא על מטבע[30] ולא על מטבע שאינו יוצא וכו'. ובבבלי (ב"ק צ"ז ב'): אין מחללין על המעות שאינן יוצאות כיצד וכו'. והבבלי קיצר, עיין מ"ש להלן בסמוך.

13–14. ולא על מטבע וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"א סמ"ב.

14–15. היו לו מעות כזביות ומעות ירושלמיות וכו'. בכי"ע ובערוך ערך כזב: כוזביות וכו'. והתוספתא נותנת כאן דוגמא למטבע שמרד ולמטבע שאינו יוצא, ומטבע שמרד, הן מעות בן כוזיבא, ומעות שאינן יוצאות אגב צורתן (אלא כנסכא בעלמא), הן המטבעות העתיקות הירושלמיות. ובירושלמי (פ"א ה"ב נ"ב ע"ד): מטבע שמרד, כגון בן כוזיבא אינו מחלל. ובבבלי הנ"ל: אין מחללין על המעות שאינן יוצאות, כיצד היו לו מעות כוזביות,[31] ירושלמיות, או של מלכים הראשונים וכו'. וכ"ז היא דוגמא למעות שאינן יוצאות, שנזכרו במשנתנו (פ"א מ"ב), ועיין מ"ש להלן.

[22] ועיין גם בס' המקח והממכר לרב האי סוף שער מ"א.

[23] עיין על כ"ז באינציקלופידיא הריאלית של Pauly-Wissowa, סררא שניה ח"ט, 1934, עמ' 851 ואילך, ערך Tesserra. ועיין במאמרו המפורט של Henry Seyrig בספר Mémorial Lagrange, פריס, 1940, עמ' 51 ואילך, ובציורים שם.

[24] עיין באינצקלופידיא הנ"ל, עמ' 853, balineum.

[25] כלומר, החלפן, שהיו ברשותו מטבעות קטנות, תורמסין, עיין מ"ש לעיל, עמ' 26.

[26] כלומר, לשומר הבגדים בבית המרחץ (עיין מ"ש לעיל, עמ' 26). וכנראה שהוא היה ממונה אף על קבלת הסימנין בעד הרחיצה.

[27] כן, לדוגמא, אם מחיר הרחיצה היה פונדיון וחצי, והרוחץ שלם דינר בעד שמנה סימנים (י"ב פונדיונות), הרי האולייר מקבל את הסימן בפונדיון וחצי.

[28] ונותן פחות מדינר בעד שמנה סימנים.

[29] ולהלן בירושלמי שם: היו לו מעות של דיסנגים (בכי"ר: של לסנגים) וכו', מחללן כדרך שהן יפין אצל התורמסר. ולא נתברר לי מהו „דיסנגים".

[30] שם המטבע חסר. ובהוצ' לונץ השלימו מלבם: מרוד.

[31] והעיקר כפירוש הראשון של רש"י למעות כחביות, כפי שיוצא מן הירושלמי והתוספתא. ועיין באוה"ג שם, הפירושים, עמ' 155.

16. היוצא משום מלכים הראשונים וכו'. בכי"ע: לשום מלכים וכו', והיא היא. והכוונה למטבעות של מלכי רומי שמתו, וכבר אינם טובעים יותר מטבעות הללו, אלא שבני אדם מקבלים אותם אגב צורתם, ומכיון שיוצאים אגב צורתם, מחללים עליהם. ובירושלמי (פ"א ה"ב, נ"ב ע"ד): כמטבע של מלכים הראשונים, נימר אם היה יוצא על גב צורתו מחלל. אבל מטבעות של המלכים שפסלו את צורתם, וגזרו על זכרונם (damnatio memoriae), אין מחללים עליהם כלל. וכבר ראינו לעיל שבבבלי הנ"ל מונה אף מעות של מלכים הראשונים בין מעות כוזביות וירושלמיות שאין מחללין עליהן, והכוונה למטבע ממין זה.[32]

16–17. אין מחללין אותו לא על מעות שכן בבבל וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: כיצד[33] אין מחללין על המעות שמן[34] בבבל וכו'. ובירושלמי (פ"א ה"ב, נ"ב ע"ד): תני אין מחללין אותו לא על המעות שכן[35] בבבל וכו'. וכן בבבלי ב"ק (צ"ז ב'): ת"ש אין מחללין על מעות של כאן (=שכן, שכאן, שבתוספתא וירושלמי) והן בבבל. ופירשו בירושלמי הנ"ל: „לא על המעות שכן בבבל. בעומד בבבל". כלומר, אם הוא נמצא בבבל ויש לו שם מעות של כאן (של א"י) אינו מחלל עליהם, שהרי מטבע של א"י בבבל הוא מטבע שאינו יוצא אגב צורתו.

17. ולא על מעות שבבבל כן. כ"ה בירושלמי הנ"ל (אלא ששם „המעות"). והמלה „על" נשמטה בכי"ו בט"ס (וישנה גם בד, בכי"ע ובכפר"פ פ"מ הנ"ל), והמלה „כן" אינה גם בד ובכפר"פ הנ"ל. ובכי"ע: ולא על המעות שבבבל והן כאן. ובבבלי הנ"ל: ושל בבל והן כאן. ופירשו בירושלמי: בעומד כן. כלומר, וממילא יש כאן מטבע שאינו יוצא, וכמו שכתבנו לעיל. ואעפ"י שכל המטבעות היו יוצאות בירושלים (עיין בירושלמי ובבבלי הנ"ל), כבר תרצה בבבלי שכן היה רק בזמן שיד ישראל היתה תקיפה על אומות העולם.

17–18. אבל אם היה כן והיו לו מעות בבבל וכו'. בירושלמי הנ"ל: היו לו מעות מבבל לבבל והוא עומד כאן? נימר אם היתה דרך פתוחה מחלל. ואם לאו אינו מחלל. כלומר, אם המעות של בבל הן בבבל מחלל עליהן, שהרי הן יוצאות במקומן, ולא איכפת לנו כלל אם הוא בא"י, אלא שהירושלמי מצריך שתהא הדרך פתוחה (כלומר, שאין חירום בין א"י ובין בבל), שאם לא כן הרי הוא מחלל על דבר שאינו ברשותו, וכמפורש להלן. ובבבלי הנ"ל: של בבל והן בבבל מחללין, ופירשו שם שאפילו אם אינו יכול להביא את המטבע לא"י (מפני שהמלכיות מקפידות על המטבע), הרי יכול הוא לקנות בהמה בבבל ולהביאה לא"י, עיין בתוספות שם ד"ה דזבין, בהשגות הראב"ד פ"ד מה' מע"ש הי"ד ובחידושיו לב"ק עמ' רמ"ד.

וגירסא משונה בכפר"פ פ"מ עמ' תקנ"ב הנ"ל: אין מחללין אותו לא על מעות שבמדי ולא על מעות שבבבל, אלא אם היה כן והיו לו מעות בבבל מחללין אותו עליהם. ועיין בר"מ פ"ד מה' מע"ש הי"ד[36] ובהשגות שם. וכנראה שהיתה להר"מ גירסא אחרת בבבלי.[37]

[32] הבבלי מדייק מכאן „הא של אחרונים דומיא דראשונים מחללין", והכוונה למלך שהוא עדיין חי ופסלו את המטבעות שלו במקום המרד, אבל עדיין יוצאים במקום שלא נתפשט המרד, מחללין עליהן. ומצב זה היה רגיל בקיסרות רומי בזמן התלמוד.

[33] מלה זו באה באשרה מלמטה, ואינה אף בד, בכפר"פ, בפ"מ הנ"ל ובירושלמי. והתוספתא עדיין עוסקת במטבע שאינו יוצא.

[34] ובגליון שם תוקן: שהן, והיא טעות, וצ"ל: שכן, כלומר, שכאן, ועיין להלן הע' 35.

[35] כ"ה בכי"ד. ובד"ו: שהן, כתיקון הגליון בכי"ע.

[36] וכנוסחא שבס"א כ"ה בכל כתה"י שבדקתי, והיינו: ויש לו ממטבע בבל בבבל אינו מחלל וכו'. וכע"ז מביא במעשה רוקח בשם נ"א כ"י. וכן מעתיק אף במאירי ב"ק, עמ' 278: והיו לו בבבל מעות של בבל אינו מחלל וכו'. ובשנו"ס מר"מ כת"י פרנקפורט תר"ן: ויש לו מעות ממטבע בבל אינו מחלל.

[37] ועיין במה"פ כאן פ"א ה"ב ד"ה תני, ודבריו דחוקים, עיי"ש. ועיין בפ"מ שם, וקשה לקבל את פירושו בתוספתא ובירושלמי.

19. היו לו מעות טמונות בקצטרא ובהר המלך וכו'. וכן מעתיק בפ"מ (פ"א סה"ב) בשם תוספתא כתיבת יד. וכן בפי' רבינו הלל לספרי ראה (מ' ע"ג): היו לו מעות טמונות בקסרא ובהר המלך וכו'. ובכי"ע: טמונות בקסטרא או בהר המלך וכו'. וכן בריבמ"ץ פ"א מ"ב. ובכפו"פ עמ' תקנ"ב הנ"ל: בקצרה בהר המלך וכו'. ועיין בירושלמי כאן פ"א סה"ב ובבבלי ב"ק צ"ח א'. וקצטרא (קסטרא) הוא מבצר שהחזיק בו הצבא הרומאי, ויהודי לא היה יכול להוציא משם את כספו מבלי שיגזלוהו הרומאים. וכן הר המלך היה מיושב על ידי גויים, והיתה סכנה לגשת לשם, וכמפורש בירושלמי (שבת פ"א ה"ד, ג' ע"ד, ובמקבילה בע"ז פ"ב ה"ט, מ"א ע"ד) שהיו עולין להר המלך ונהרגין.[38] וכנראה שברייתא זו נשנית בסמוך לאחרי דיכוי מרד בר כוזבא, ועדיין היו יהודים שטמנו כספם במבצרים ובהר המלך וכשכבשו אותם הגויים לא יכלו להוציא את כספם משם.

או שנפל כיסו לבור. בפי' רבינו הלל הנ"ל: מכיסו לבור. ובבבלי הנ"ל: לים הגדול.

20. אעפ"י שיודע שהוא שם וכו'. וכ"ה בפירוש רבינו הלל הנ"ל. ובד: שידו' (שידוע) וכו'. וכ"ה בכפו"פ הנ"ל. ובכי"ע: שיודע שיש שם מעות וכו', וכ"ה בריבמ"ץ הנ"ל (אלא שחסרה שם המלה „שיודע"). ובמאירי ב"ק שם (עמ' 278): אם נפל כיסו לים הגדול וכו', הא אם נפל לבור ויכול להוציאו פודה בו, מפני שהוא ברשותו. והדברים לקוחים מדברי הר"מ בפ"ד מה' מע"ש הי"א. וכאן מדברים שאין בכיס מעות בכדי הטורח להוציאו מן הבור. ובירושלמי כאן (פ"א סה"ב): ר' יונה בעי נפל כיסו לבור ובו מאה ריבו[39] והיה יכול להוציא חמשים ריבוא להעלותן, אותן חמשים רבוא כמי שהן ברשותו. כלומר, מותר לחלל כשעור העודף על שכר ההעלאה. (שירי מנחה). ועיין במהרי"ק על הר"מ הנ"ל ובמה"פ פ"א סה"ב ד"ה יכול.

21. מי שבא בדרך וכו'. בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתר"ט (ד' פראג, ק"ז ע"ד): והא תניא בתוספת' דמעשר שיני בפ"ק, ומייתי לה בהגוזל בתרא (ב"ק קט"ו ב'), מי שבא בדרך ומעות בידו וכו', והעתיק כגירסת הבבלי שם. וכ"ה בשו"ת שלו קרימונא סי' קצ"ו, ס"ט ע"ב, ומרדכי ב"ק פ"י סי' קס"ג. ובכפו"פ הנ"ל דלג על בבא זו.

21–22. הרי הן מחוללין על מעות שיש לי וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובבבלי הנ"ל: הרי פירות שיש לי בתוך ביתי מחוללין על מעות הללו. וכן מעתיק במהר"ם הנ"ל. ושמא צריך לומר לפנינו: הרי (הן) מחוללין על[יהן] מעות שיש לי בתוך ביתי, כלומר, אסור לאדם ההולך בדרך לחלל על המעות הללו מעות אחרות של מע"ש, ועיקר החידוש הוא בסיפא, שבדיעבד דבריו קיימין (עיין ר"מ פ"ד מה' מע"ש סה"ה).

22. ואם עשה כן דבריו קיימין. והעמידוה בבבלי הנ"ל ביכול להציל ע"י הדחק, אבל באינו יכול להציל אפילו ע"י הדחק לא אמר כלום. וכן פסק הר"מ בפ"ד הי"ב. והתוספתא כאן סתמה את דבריה, ועיין מ"ש להלן.

22–23. היה טעון כדי יין וכדי שמן וכו'. כפו"פ פ"מ עמ' תקנ"ב ובבלי הנ"ל.

24. אם עשה כן הרי זה אסור. וכ"ה בד, בכי"ע ובכפו"פ הנ"ל. ופירושו שהפירות אסורים משום טבל. ובבבלי הנ"ל מפורש: ואם אמר, לא אמר כלום. ומוכח בבבלי הנ"ל שפירשוה בשאינו יכול להציל אפילו ע"י הדחק. וכבר העיר באור שמח (פ"ד מה' תרומות ה"ב) שמתוך התוספתא כאן ששנתה את שתי ההלכות גבי הדדי מוכח שבחד גוונא עסיקינן,

38 עיין מ"ש על הר המלך לעיל שביעית פ"ז שו' 27.

39 בזמנו של ר' יונה ירד ערך המטבע, ויחידות שלו היו של רבבות דינרים, עיין מ"ש במבואי לספרי היונית בא"י היהודית (אנגלית), עמ' 5. ועיין להלן פ"ג הע' 5.

עיי"ש שחילק בין מע"ש לתרומה. ושמא ההבדל הוא שבאנס עדיין לא נעשה שום מעשה במעות שבידו, ולפיכך בדיעבד חילולו חילול אפילו אם אינו יכול להציל, מה שאין כן בחביות שכבר התחילו להשתבר שהן כאבודות, וכחילוק התוספות בב"ק י"ז ב' ד"ה זרק. ועיין מ"ש לעיל סוף עמ' 286 ואילך. וצ"ע.[40]

24—25. לוקחין חיה ועוף לבשר התאוה וכו'. בירושלמי פ"א ה"ג, נ"ב ע"ד: בראשונה היו אומרים לוקחין בהמה לבשר תאוה והיו מבריחין אותו מעל גבי המזבח. חזרו לומ' לא יקחו. [חזרו לומ']⁴¹ אפילו חיה וכו'. וכבא זו של התוספתא היא לפי הגזירה הראשונה שאין לוקחין בהמה לבשר תאוה אלא חיה ועוף דוקא. ובספרי ראה (פי' ק"ז סוף עמ' 168): יכול יקח בהמה למשתה בנו וכו', שמחה האמורה כאן שלמים. ועיין במשנתנו פ"א מ"ג.

25. אבל לא לזבחי שלמים. כלומר, אבל אם קנה לזבחי שלמים אינם נתפסים בקדושת מעשר כלל, עיין במשנתנו פ"א מ"ד ובמנחות פ"ב א'. ועיין ר"מ פ"ז מה' מע"ש הי"ב ובמהרי"ק שם. ועיין במשנתנו פ"ג מי"א, ומדברים שם כשלקחו לבשר תאוה, כפי שמוכח מפסק הר"מ ומסתימת דברי הראשונים למשנתנו שם. אבל עיין בפי' הר"ש שם, נ"ה ע"ב. ונדחק לפרש כן, מפני דברי הירושלמי שם, ואין צורך, עיין בס' ניר לירושלמי שם.

25—26. שיהא בשר התאוה מטמא וכו'. לפי גזירה זו לא היו אוכלים בירושלים בשר תאוה אפילו של חולין, כדי שלא להבריח את הבהמה מן המזבח, אבל עדיין היו אוכלים בשר חיה (עיין בתוספתא נדה פ"ט הי"ח). ובמשנת בכורים (פ"ב מ"י): כיצד שוה (כלומר, כוי) לבהמה וכו', ואינו נלקח בכסף מעשר לאכול בירושלים. ובירושלמי שם (ס"ה ע"ב): ואפילו בשעה שהיו לוקחין בהמה⁴² לבשר תאוה, אינו נלקח [בכסף] מעשר ויאכל בירושלים. ופירושו: ואפילו בשעה שעדיין לא גזרו טומאה על בשר תאוה של בהמה, והיו אוכלים אותה בירושלים, אבל הרי אסור היה לקנות בהמה בכסף מעשר לבשר תאוה, ולפיכך אף כוי אינו נלקח, משום חשש שהוא בהמה.[43]

26. אמרו אין לוקחין חיה וכו'. בירושלמי הנ"ל: חזרו לומ' (עיין הע' 41) לא יקחו אפילו חיה אפי' עופות. ובח"ד ציין לתוספתא נדה (הנ"ל): בראשונה היו אומרים בשר התאוה טהור, חזרו וגזרו עליו שיהא מטמא את הידים וכו', חזרו ואמרו חיה ולא עוף. והוא כשיטת התוספתא כאן שחילקה בין חיה ועוף, ולפי גזירה ראשונה לא גזרו טומאה אלא על בשר תאוה של בהמה וחיה (דמיחלפא בבהמה), אבל לא על בשר עוף. ובירושלמי הנ"ל שנו כשיטת ר' אליעזר בן יהודה להלן, שלא חילק בין חיה ועוף.

ברם ברייתא זו דחויה מן ההלכה, עיין במשנתנו פ"א מ"ג, פ"ג מי"א ולהלן שו' 34, ולעיל שביעית פ"ז שו' 15 ומש"ש, ואף החכמים לא אסרו בשביעית שם אלא במחלל חוץ לירושלים,

[40] ושמא היתה כוונת המהלך בדרך להציל את המעות מן האונס ע"י שעשה אותם מע"ש (כמשנת נדרים פ"ג מ"ד ובבלי יבמות קט"ו ב'), ואת החבית מן השבירה, ע"י שעשה אותה תרומה (עיין במשנת נדרים הנ"ל פ"ג מ"ה, וכפירוש הירושלמי שם במקומו). ולפיכך באנס, סתמא כיכול להציל ע"י הדחק דמי, ואפשר שהאנס יפרוש ממעות מע"ש (עיין מ"ש לעיל, עמ' 478 הע' 70), אבל בשפיכת החבית אין דבורו אלא פטומי מילי בעלמא, והוא מתייאש ממנה, ולפיכך אין תרומתו תרומה.

[41] כ"ה בכי"ר. וכן כנראה היה גם לפני הר"מ, עיין בפיה"מ פ"א מ"ד. ובהוצ' שלנו, וכן בנוסח הר"ש נשמטו שתי מלים אילו.

[42] בנוע"י הגיה: חיה. ואעפ"י שהגהה זו מסתברת מאד, אבל כגירסא שלפנינו כ"ה אף בנוסח הר"ש, בריבמ"ץ ובר"ש למשנתנו, וקשה להגיה את כל הנוסחאות.

[43] וכנראה שלפני שמרו על חיה גזרו על בהמת בעלת מום שלא תלקח בכסף מעשר. עיין בדברי ר' יוחנן בירושלמי כאן הנ"ל: גזרו על זכר בעל מום, מפני נקיבה בעלת מום. וכוי, אעפ"י שאינו ראוי למזבח, אינו גרוע מבהמה בעלת מום.

עיין בירושלמי כאן סה"ג, נ"ב ע"ד, ובפ"מ שם. והברייתא שלנו החמירה במע"ש. אבל לפי ההלכה שמע"ש הוא כחולין גמורין (עיין מ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 51), הרי אין איסור לקנות בו בשר תאוה מדבר שאינו ראוי לשלמים. וכן פסק הר"מ (פ"ז מה' מע"ש הי"ב): גזרו בית דין שאין לוקחין בהמה ממעות מעשר אלא לשלמים, אבל חיה ועוף לוקחין שאינן ראויין לשלמים.[44]

ועיין במשנתנו ערלה ספ"ב, ובשו"ת הרדב"ז ח"ה סי' שני אלפים רכ"ג, ובס' משנה ראשונה ערלה ספ"ב ומ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 290.

27. איש אבלין וכו'. בד: איש אכלי'. ובכי"ע: איש איבלייס. וביוחסין השלם 57 ע"א: ובתוספתא ר' אליעזר בן יהודה איש אובלים, בפ' קמא דמעשר שני. ולהלן נדה הנ"ל: איש כפר אובלין. ועיין בס' הישוב כ"א ח"א עמ' 1.

27—28. שכן הגת שנעשת על גבי בשר תאוה וכו'. כלומר, אם המתעסק בגת אכל בשר תאוה, דינו כאילו אכל חולין טמאים. ולהלן נדה הנ"ל: אפילו נעשית על גב עוף אחד ועל גב תרנגול אחד וכו'.[45] והכוונה שלא על עוף (כגון תור ובן יונה) בלבד גזרו (שהרי הוא בא עולה בנדבה, ולפיכך גזרו על בשרו), אלא אפילו על תרנגול (שאינו כשר לשום קרבן, ואף לא יחליפו את בשרו בבשר בהמה וחיה) גזרו שיהא מטמא את הידים.

28. טמאה לקודש טמאה לתרומה. בד: וטהור לתרומה, ובכי"ע: טהורה לתרומה, וכ"ה להלן נדה הנ"ל (ועיי"ש גם בדברי הת"ק). ולכאורה אינו מובן שהגת תהיה טהורה לתרומה וטמאה למעשר. אבל לגי' כי"ו היא טמאה לתרומה ולמעשר, עיין במשנת פרה פי"א מ"ה.[46] ברם קשה להגיה את רוב הנוסחאות והכוונה היא שבירושלים עיר שעושה את כל ישראל חברים, היו כולם טהורים לקודש (עיין חגיגה פ"ג מ"ו), ולפיכך אסרו לקנות בשר תאוה בכסף מעשר, כדי שלא יפסל גופם לאכילת קדשים ע"י אכילת המעשר.

29. פתוחה צריך לאכל כנגד הקנקן. שהרי אין הקנקן בטל על גבי היין (עיין להלן) ונמצא ששלם בכסף מעשר אף בעד הקנקן, ודינו כקונה כלים בכסף מעשר שאוכל כנגדן, כלומר, שאוכל משלו בקדושת מעשר כנגד שווי הקנקן, עיין במשנתנו פ"א מ"ד וספ"א.

29—30. סתומה אין צריך לאכל כנגד וכו'. מפני שהיין צריך לקנקן כשהוא סתום (בבלי עירובין כ"ז ב'), ואם פותחו מתקלקל היין (ירושלמי גיטין ספ"ג), ולפיכך בטל אגב היין. וכן בספרי ראה (פי' ק"ז עמ' 168, ירושלמי כאן פ"א רה"ג, בבלי עירובין כ"ז ב'): ביין ולקחת חבית על ידי קנקנה. וכן במשנתנו (פ"א מ"ג): כדי יין סתומות מקום שדרכן למכור סתומות יצא קנקן לחולין, ועיין במשנתנו ספ"ג. והארכנו בזה להלן פ"ב שו' 106 ואילך, עיי"ש.

30. אבל בשל ציר וכו'. וכשהיו קרבי דגים מעורבין בו, עיין להלן שו' 49. (ח"ד).

30—31. ושל מורים. עיין מ"ש לעיל עמ' 57, ועיין ר"מ פ"ז מה' מע"ש ה"י („הרי הן כמורייס"), ומקורו מכאן.

[44] כ"ה בכל הדפוסים מד' רומי ואילך, וכ"ה בכתי"י תימן שבדקתי. אבל בכ"י על קלף (כ"י רבינוביץ): אבל חיה ועוף אין לוקחין וכו'. וכן במהרי"ק שם: ומצאתי נוסחאות בספרי רבינו כתוב בהם, אבל חיה ועוף אין לוקחין, וכן מצאתי בס' כתיבת יד (ומדבריו משמע שהנוסחאות שהזכיר הן נוסחאות של דפוס. ושמא היה לפניו כן בדפוס שנאבד מאתנו, או שכיוון לדפוס עם הגהות כת"י), גם בס' המצות (עשין סוף קל"ז, ר' ע"ד) בדפוס שלנו כתוב כן (וכ"ה אף בסמ"ג על קלף שבביה"מ כאן) וכו', והנוסחא שלנו נראה שהיא היותר נכונה, וכן מצאתי בספר מוגה, וכן נראה מפי' המשנה שכתבתי וכו'.

[45] כ"ה בד ובכי"ו. ונוסח צוקרמנדל ברוי.

[46] ועיין בבבלי חגיגה י"ח ב' ובמקבילות שבירושלמי שם פ"ב ה"ה, ע"ח ע"ב, ובכורים פ"ב ה"א, ס"ד ע"ד.

31. אין צריך לאכל וכו'. ר' יונה בר"ג מחק את המלה „אין", שהרי לא מצאנו בשום מקום שהמינים הללו זקוקים לקנקניהם, ושיתקלקלו אם מערה אותם ממקום למקום. וכן הוכיח מלהלן פ"ב שו' 108, לפי הגירסא הנכונה שמעתיק בפיה"מ להר"מ והגירסא בירושלמי, עיין מש"ש.[47]

32. דיתבאות של תמרה. בד: ריתכאות וכו', ובכי"ע: דורכאות וכו'. וברדב"ז (פ"ח ה"ד, בד"ר): דירבאו'. וכנראה שצ"ל: רוכבאות (או ריכבאות) של תמרה, כלומר, מכבדות של תמרה. ובפיה"ג עוקצין פ"א עמ' 139: מכבדות של תמרה, רוכבה דהוצי. ולעיל כלאים פ"א שו' 29: ברכב של תמרה. ובבבלי ב"ב (ס"ב ב'): ריכבא דדיקלא, ועיין בנמושות של מהרי"ן אפשטין בפיה"ג שם עמ' 201. ומלמדת התוספתא שאינו צריך לאכול כנגד המכבדות, אעפ"י שמשתמש בהן כמטאטא. ובמשנתנו (פ"א סמ"ד): סלי זיתים וסלי ענבים עם הכלי לא יצאו דמי הכלי לחולין. ומפרשת התוספתא שריכבאות ופטיליאות וכו' בטילות אגב הפירות.

ופוטליאות. כלומר, סלים מיוחדים לתאנים ולתמרים (*πατέλλιον*, *πάτελλα*), עיין במשנתנו כלים פט"ז מ"ה ובפיה"ג שם עמ' 45, ובהערות שם. והפטיליא בטלה ע"ג התאנים והתמרים. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי.

ודרוסות של תמרה. וכ"ה בד.[48] ובכי"ע: ודרוסות של תרומה (צ"ל: תמרה). ומכאן שהגירסא „ודרוסות" היא בכל הנוסחאות, ואין להגיה. וכנראה שהיו דורסים את התמרים בסל או בקופה, כדי שיזוב הדבש מתוכן (עיין במשנת מנחות פ"ח מ"ד, לענין זיתים), והיו נמכרים יחד עם הקופה, והן היו נקראים דרוסות.

ובירושלמי (פ"א ה"ג, נ"ב ע"ד): חותל של תמרים (עיין בפיה"ג הנ"ל, עמ' 45) פטולייא של תמרים יצאו לחולין. קופות של תמרים אית תניי תני יצאו ואית תניי תני לא יצאו. א"ר חסדא מאן דאמר יצאו, דרוסות (כלומר, כשנדרסו בתוך הקופה, ולמד כן מן התוספתא כאן, עיין מ"ש לעיל). ומאן דאמר לא יצאו, בשאינן דרוסות. וכן פסק הר"מ בפ"ח מה' מע"ש ה"ד.

33. אם היו קופות הרי זה אוכל. כלומר, אם היו הכלים (שהתמרים בתוכם) קופות (לאפוקי חותלאות ופוטיליאות) הרי זה אוכל כנגד הקופות, מפני שלא יצאו לחולין. ובדרך השערה נראה שצ"ל כאן: אם היו קנ[ל]ופות הרי זה יאכל. והברייתא משלימה את משנתנו (פ"א מ"ג): האגוזים והשקדים יצאו קלפיהם לחולין,[49] ומוסיפה התוספתא שהלכה זו היא דוקא אם קנה אותם בקליפיהם,[50] אבל אם היו קלופים, אעפ"י שהחזיר אותם המוכר לקליפיהם אוכל כנגדן, דוגמת קנקנים פתוחות.

ושאר כל הדברים וכו'. הברייתא מבארת את משנתנו הנ"ל, שלאו דוקא כנגד קליפות האגוזים והשקדים אינו אוכל (אם קנה אותם בקליפיהם), אלא הוא הדין לשאר פסולת, כגון פסולת ענבים וזיתים, אינו אוכל כנגדה. וכן כנראה פירש הרדב"ז (פ"ח מה' מע"ש ה"ד. ועיין ר"מ שם) שהביא בבא זו, והוסיף: והוא הדין לכל הקליפות.

34. הלוקח צבי וכו'. מפני שהלוקח חיה לבשר תאוה יצא העור לחולין (משנתנו פ"א מ"ג).

[47] במהרי"ק פ"ח מה' מע"ש סה"ה כתב: „ודין חומץ או ציר בתוס' פ"א וגם סוף פ"ב. והלשון בתוס' שלנו פ"ב נראה שכתובה בטעות, שכתב שם קנה מעשר. ונראה שצ"ל, לא קנה, וכן היא בפ"א". ודבריו אינם מובנים, שהרי אף בפ"א כאן משבש. ושמא צ"ל: וכן היא בפיה"מ, עיין מ"ש להלן פ"ב שם.

[48] ובר"ח שבשו: ותרדסות. וכן שבשו בר"ח של הרדב"ז על הר"מ פ"ח מה' מע"ש ה"ד, אבל ביקר תפארת לנכון: ודרוסות.

[49] מכיוון שהתוספתא לא הזכירה את שם הפירות, השתמשה בלשון רבות נקבות.

[50] ובמשנת מסדר התוספתא היה סדר אחר מאשר במשנתנו, כפי שיוצא ברור מן ההלכה שלהלן בסמוך (הלוקח צבי וכו').

35. שחוט צריך לאכל כנגד העור. בריטב"א עירובין (כ"ז ב' ד"ה ומנא תימרא): ויש אומרים שלא התיר הכתוב בקר אגב עורו, וצאן אגב גיזתו, אלא בשלקחם חיים שאז הם טפלין לו וכו'. ונראין דברים דלגמרי שרא הכי רחמנא, ואפילו כשאפשר לו ליקח בשר בלא עור ובלא גיזות, דלא פליג רחמנא בהא וכו'. ותמוה שלא הזכיר שבתוספתא מפורש כדעת יש אומרים.

ובמדרש תנאים (דברים י"ד, כ"ו, הוצ' רד"צ הופמן עמ' 79): מה בקר וצאן מיוחדים שאי אפשר לו להקנות אלא על ידי עורן יצא עורן לחולין, אף כל שאי אפשר לו להיקנות אלא על ידי עורו יצא עורו לחולין. ובמה"ג המשיך מעצמו: מכאן אמרו לקח בהמה לזבחי שלמים וכו' יצא העור לחולין. אבל באמת אפשר לומר: מכאן אמרו לקח צבי שחוט לא יצא עורו לחולין, שהרי אפשר ואפשר לו להיקנות בלי עורו, ואף העור אינו שומר עליו מקלקול. ודינו כקונה פירות (עיין במשנתנו פ"ג מי"א) בסל (עיין במשנ' פ"א מ"ד). ועיין תוספ' עירובין כ"ז סע"ב. ברם הברייתא במדרש תנאים שם היא מדברי ר' עקיבא, והיא חולקת בכמה הלכות על הספרי שם (פי' ק"ז עמ' 168, עיין מ"ש להלן שו' 41 ד"ה חלות). ומשנתנו שסתמה את דבריה, כנראה, חולקת על ברייתא זו, ולפיכך השמיטה הר"מ, וכמו שהכריע בריטב"א הנ"ל.

35–36. אין משכירין בתים בירושלם וכו'. כפר"ש פ"ו, ע"ט ע"א. ועיין בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרל"ג. והלכה זו נשנית אף להלן נגעים פ"ו ה"ב, אבות דר"ן נו"ב פל"ט, הוצ' שכטר, נ"ד ע"א, בבלי יומא י"ב א' ומגילה כ"ו א'. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' בית הבחירה הי"ד. ובאבות דר"ן נו"א פל"ה, נ"ב ע"ב (כנוסח כ"י, עיין בהערה ט"ו שם): ומוכרין בה בתים מקרקעות ולמעלה, כלומר, אבל לא את קרקע הבית.[51] ונתנה התוספתא כאן טעם: מפני שהן של שבטים.[52] ובירושלמי מע"ש (פ"ג ה"ה, נ"ד סע"א): בדין הוא היה אפילו בתים ששם לא יטבלו (כלומר, למעשר) שהן של כל ישראל. ובירושלמי ערלה (פ"א ה"ב, ס"א רע"א): פרט לירושלים שהיא לכל השבטים (כלומר, ואינה מטמאת בנגעי בתים). אבל בספרי ראה (סוף פיס' צ"ב עמ' 154): פרט לירושלים (כלומר, שאינה נעשית עיר הנדחת) שלא נתנה לבית דירה. ובפי' רבינו הלל שם (ל"ה סע"ג): שלא ניתנה לבית דירה, שלא נתחלקה לשבטים,[53] אלא הויין מקום חנייתן של ישראל בעלייתן לרגל.

ולפירוש רבינו הלל יש לפנינו שלש דרגות בא"י. כל א"י נתחלקה לשבטים וניתנה לאחוזה, ערי מקלט ניתנו לבית דירה (עיין להלן), וירושלים היא מחנה ישראל, וניתנה לחנייה גרידא, ולא לבית דירה.[54]

ובמשנת מכות ספ"ב: מעלים (ס"א: מעלות) היו שכר ללויים דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר לא היו מעלים (ס"א: מעלות) להן שכר. ועיין בבבלי שם י"ג א', ברש"י ובתוספ' שם ד"ה מעלים ובמלא"ש למשנה שם. אבל בירושלמי במקומו: תני ר' יודה אומר למחלוקת ניתנו. ר' [מאיר][55] אומר לבית דירה ניתנו. וכן מפורש בירושלמי מע"ש (פ"ה סה"ח, נ"ו ע"ד) שהתנא הסובר במשנתנו (שם) שכהנים ולויים אינם מתוודים סובר שערי מקלט ניתנו לבית דירה,

[51] בנוסח הדפוס שם: אין מוכרין בה בתים מן הקרקעות ולמעלה, וקיצור לשון הוא, והכוונה: [אלא] מן הקרקעות ולמעלה, כמו שתקנו בד"ח.

[52] להלן נגעים פ"ו ה"ב: פרט לירושלים שהוא של ישראל. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ג, עמ' 190.

[53] עיין בבלי ב"ק פ"ב ב'. ועיין סיגנון הירושלמי בדין ערי מקלט שהבאנו להלן.

[54] ולפ"ז מובן יותר הלשון בתוספתא נגעים הנ"ל: ואין משכירין בתוכה בתים. ואין נותנין בתוכה מקום לגר תושב (ועיין גם באבות דר"ן הנ"ל, נ"ב ע"ב), כלומר, אין נותנין מקום חנייה בתוכה לגר תושב לבנות לו בית, מפני שהיא מחנה ישראל גרידא. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ג, עמ' 191.

[55] לפנינו חסר שם האומר. ובקטע מן הגניזה שנתפרסם בתרביץ ש"ז, עמ' 134: ר' יוסה.

והסובר שמתוודים סובר שערי מקלט ניתנו למחלוקת.[56] הרי לך ברור שלשיטת הירושלמי (בדעת ר' מאיר) אין הרוצח מעלה שכר ללויים בעד הדירה, מפני שערי מקלט לא ניתנו ללויים אלא לדירה.[57] והואיל והתורה קבעה את דירת הרוצח בשגגה בעיר מקלט, הרי אף לו ניתנה לדירה. אבל ברור שמשכירים שם בתים לכל אדם, שהרי הבתים בעצמם הם בוודאי של הלויים (כי בתי ערי הלוים היא אחזתם בתוך בני ישראל), והם נמכרים ונגאלים מיד, ויוצאים ביובל (עיין במשנתנו סוף ערכין ובבבלי שם).

מעתה מסתבר שאין משכירין בתים בירושלים לאכסנאין דווקא, כלומר, לעולי רגל, לאנשי מעמד ולכל מי שהביא קרבן שטעון לינה, שעל מנת כן נתיישבה ירושלים (דוגמת ערי מקלט ביחס לרוצח). וניתנה רשות לזרים הללו לגור חנם עם בעל הבית בביתו, אם אפשר היה לבעה"ב להצטמצם (עיין מ"ש להלן בשם אבות דר"ן), אבל פשיטא שאי אפשר היה להוציא את בעה"ב מביתו. וכן מסתבר שמותר היה להשכיר בית לבן ירושלים ולמכרו לו מן הקרקע ולמעלה. ועיין מ"ש להלן שו' 37.

36. ר' לעזר בי' ר' שמעון וכו'. בכי"ע: ר' אלעזר בר' צדוק וכו'. וכ"ה בבבלי יומא ומגילה הנ"ל.

36–37. אף לא המטות. ופי' בתוספות (מגילה כ"ו א' ד"ה אף): דכיון שהקרקע מקום המטות לא היה מיוחד לבעלים, לא היה כח בידם להשכירם שכירות שלמה, ומ"מ מחמת מטלטלים היו נוטלין עורות הקדשים. ובתו"י יומא הוסיפו שהוא הדין לשאר מטלטלים קבועים, כגון תיבות וכדומה. אבל מדברי המקורות שנביא להלן משמע שאין כאן אלא מנהג.

ובאבות דר"ן פל"ה הנ"ל (נ"ב ע"ב): ואין לוקחין בה שכר מטות. ר' יהודה אומר אף לא שכר מטות מוצעות (כלומר, אפילו בעד המצעות).

37. בעלי אשפיזין באין ונוטלין אותן בזרוע. ערוך ערך אשפיז בשם התוספתא. ועיין הגירסא בעה"ש ובהערות שם. ובבבלי (יומא י"ב א', מגילה כ"ו א' הנ"ל) אמר עלה אביי: שמע מינה אורח ארעא למשבק איניש גולפא (קנקן) ומשכא באושפיזיה. ופירש בריטב"א (יומא שם): וכיון דבעלמא אורח ארעא בהכין, אמור רבנן שיטלו אותן בזרוע, כדי שיתנו לעולי רגלים מטות בסבר פנים יפות.[58] והלכה זו היא מדברי ר' אלעזר בר' שמעון (או: בר' צדוק), אבל לת"ק אין צורך בזה, והיו חייבים לשלם בעד המטות והמצעות. ועיין מ"ש דוב גייגר בתוספות הערוך השלם עמ' 71 ערך אושפז על מוצאה של מלה זו.

ובאבות דר"ן הנ"ל: לא היו לוקחים בה עורות קדשים. מה היו עושים מהם? רשב"ג אומר נותנים אותם לבעלי אושפיזין. אכסניין היו שרוין מבפנים ובעלי אושפיזין מבחוץ. אכסניין מערימין ונוטלין כבשים המצויירין[59] יפין בארבע ובחמש סלעים, ובהם היו אנשי ירושלים

[56] אלא שיש שם שיבושים בשמות התנאים. וכן בירושלמי סוטה פ"ט סה"ב, כ"ג ע"נ: ערי מקלט מה הן? אין תימר למחלוקת ניתנו מביאות עגלה ערופה. אין תימר לבית דירה ניתנו אינן מביאות וכו'.

[57] בירושלמי אינו מחלק בין שש ערי מקלט לשאר ערי הלויים, ובכל אופן מוכח מסוגיית הירושלמי במע"ש הנ"ל שבא"י לא פירשו כרב כהנא בבבלי מכות י"ג א'. ועיין בגבורות ארי שם.

[58] ועיין מ"ש ידידי הר"ש בילובולוצקי במאמרו ירושלים בהלכה בס' עלי עין לכבוד ש"ז שוקן, ריש עמ' 29.

[59] כנוסח הדפוסים. ופירושו, כבשים שעורותיהם מצויירים, והיו שוים לפעמים יותר מן הכבש עצמו. וההערמה היתה שלקחום מכסף מע"ש (עיין במשנת שקלים פ"ז מ"ב), והוציאו כסף מע"ש לחולין, וכרין משנתנו (מע"ש פ"א מ"ג): הלוקח בהמה לזבחי שלמים וכו' יצא העור לחולין, אעפ"י שהעור מרובה על הבשר.

משתכרין. ולפ"ז לקחו את העורות[60] כשכר פינוי כל הבית לאורחים, שהרי מן הדין לא היו מחוייבים לפנות לאורחים את כל הבית. ומנהג זה של פינוי כל הבית לאורחים ע"י אנשי ירושלים מתקיים ע"י מקום אחר בתוספתא. וכן שנינו להלן סוכה (פ"ב רה"ג): מעשה באנשי ירושלם שהיו משלשלין מטותיהן בחלונות שגבוהין עשרה טפחים ומסככין על גביהן, וישינין תחתיהן.[61] והדברים לכאורה תמוהים מאד, וקשה להבין למה ישנו אנשי ירושלים תחת מטות, שאין בין מעיהן לקרקע עשרה טפחים.[62] אבל הדברים מתבארים לפי הברייתא באבות דר"ן הנ"ל. ובחג הסוכות לא יכלו בעלי אושפיזין לשרות מבחוץ ולישון חוץ לסוכה, ולפיכך ישנו תחת המטות, ונתנו את המטות לאכסניין, וכולם יצאו ידי חובת סוכה.

38. לולבי הזרדין והחרובין וכו'. כלומר, קצוות הענפים הרכים של הזרדין (מין קנה, עיין מ"ש לעיל כלאים פ"ג שו' 55) שהיו אוכלים אותם ע"י כבישה בחומץ או במי מלח.[63] ובמשנתנו (עוקצין פ"ג מ"ד): לולבי זרדים ושל (בהוצ' לו ובפיה"ג שם: של) עדל וכו' אינן מטמאין טומאת אוכלין עד שימתוקו. ולהלן בתוספתא שם פ"ג ה"ט כלשון שבתוספתא כאן לעניין טומאת אוכלין. והכוונה כאן ללולבים גרידא.[64]

עד שלא ימתיקו אין נקחין וכו'. במשנת עוקצין הנ"ל פירשו כל המפרשים שהכוונה להמתקתם בכבישה ע"י האדם (כפי שהעיר לנכון בח"ד כאן), וכן פירש הר"מ בפיה"מ שם, והשוה לשונו בפ"א מה' טומאת אוכלין הי"ד והט"ו. וכן נראה מהמשך התוספתא כאן ולהלן עוקצין הנ"ל, וכן היא בוודאי המציאות שהרי הענפים מתקשים כשהם גדלים, ואינם מתמתקים מעצמם. ובפ"ז מה' מע"ש ה"ח העתיק הר"מ כלשון התוספתא כאן. וכבר העירו המפרשים על הברייתא להלן שבת פ"ח (בד פ"ט) ה"ט שמוכח ממנה שעד שלא ימתיקו הם מאכל אדם ולכשימתיקו הם מאכל בהמה. והגר"א הפך שם את הגירסא, אבל כגירסתנו שם כ"ה גם בד, בכי"ע ובכ"י לונדון, וכן פסק גם הר"מ בפי"ח מה' שבת ה"ו. וכבר עמד על סתירה זו בשו"ת הרדב"ז ח"א, לשונות הר"מ סי' נ"ב (והביאו בעיטור בכורים כאן), עיי"ש שתירץ את הסתירה. אבל תירוצו לא יתכן אלא לפי הפירוש שימתיקו כוונתו שימתוקו מאליהן, אבל לא לפי הפירוש הנ"ל שהכוונה להמתקה בכבישה ע"י אדם. וצע"ג. ועיין ירושלמי שביעית פ"ז ה"ב, ל"ז ע"ב, ובפי' הרש"ס שם, ק"י סע"א ואילך.

39. הלוף והחרדל וכו'. תוספתא שבת ועוקצין הנ"ל (כל אחד לעניינו), ר"מ הנ"ל. ובתנחומא בראשית סי' ז': וכמה דברים קשים וכו' ומרים ממנו ואתם ממתקין אותן וכו' אין לך מר מן התורמוס וכו' וכן חרדל וצלף (צ"ל: ולוף) ודברים הרבה וכו' אתה ממתקן לצורכך וכו'. ונשנו שם המינים שנמנו כאן שהם מרים והאדם ממתקן. ועיין ב"ר פי"א, ו', עמ' 95. ועיין מ"ש על לוף לעיל עמ' 444 ועל תורמוס לעיל עמ' 361.

והתורמסין וכו'. עיין בפי' הרש"ס לשביעית, ק"י סע"א הנ"ל.

40. בנות הריע נקחין וכו'. בד: בנות חריע וכו'. ובכי"ע: בנת הדיעא[65] וכו'.

[60] ואת הקנקנים, עיין בר"ח יומא שם, ודבריו מיוסדים על דברי אביי שהעתקנו לעיל.

[61] וכ"ה הגירסא („תחתיהן") גם בד, בכי"ע ובכ"י לונדון. ועיין בירושלמי שם פ"ב ה"ב, נ"ב ע"ד.

[62] שהרי הם יצאו ידי חובת סוכה. עיין בבלי שם כ' ב' ובתוספ' שם ד"ה הישן.

[63] כעדותם של הקדמונים, עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ג, עמ' 224 ואילך. ועיין לעיל שביעית פ"ה שו' 24 ואילך ומש"ש.

[64] אבל החרובין עצמם ניקחים בכסף מעשר מיד, שהרי הם נאכלים כמות שהם וחייבים במעשרות (מעשרות פ"א מ"ג). ועיין ר"מ פ"א מה' טומאת אוכלים הי"ד.

[65] צ"ל: הריע. והכתיב הריע במקום חריע מצוי במשניות מטיפוס א'. וכ"ה בספרי שנביא להלן.

הכוונה לבינץ (עיין ערוך ערך בין א'), לפרודות, לגרגירי הזרע[66] של החריע.[67] ועיין ערוך ערך חריע, ומ"ש להלן שו' 47. וכבר ראה הרדב"ז (בפירושו על הר"מ פ"ז מה' מע"ש ה"ט) שבנות חריע לחוד וחלות חריע לחוד.

40—41. נקחין בכסף מעשר וכו'. כבר ראה ברדב"ז הנ"ל שמלשון התוספתא משמע שבבנות חריע אין מחלוקת, וכ"ע מודי שנקחות בכסף מעשר. והטעם הוא מפני שהן ראויות לאכילה, אבל אין מטמאות טומאת אוכלין (כגי' ד וכי"ו), מפני שאין נוטעין את החריע מפני גרעיניו, ואינן חשובות, ודינן כקור (להלן רהי"ד שו' 44), וכמו שהסבירו בתוספות.[68]

41. ואין מטמאות וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: ומטמא טומאת אוכלין. ועיין מ"ש לעיל.

חלות הריע וכו'. כנראה, שנקראו כן ע"ש צורתן, עיין בירושלמי פסחים רפ"ג, כ"ט ע"ד. ובמשנת עוקצין פ"ג מ"ה: וחלות חריע נלקחים בכסף מעשר ואינן מטמאין טומאת אוכלין דברי ר' עקיבה. אמר לו ר' יוחנן בן נורי אם נלקחים בכסף מעשר, מפני מה אינן מטמאין טומאת אוכלין? ואם אינן מטמאין טומאת אוכלין, אף הם לא ילקחו בכסף מעשר. ומכאן אנו למדים שאף ר' חלפתא עמד בשיטת ר' יוחנן בן נורי. ובס' משנה אחרונה למשנת עוקצין שם העיר לנכון שמחלוקת ר"ע ור"י בן נורי היא במחלוקת ר"ע ור' ישמעאל, אם דורשין כלל ופרט, או ריבוי ומיעוט. ויפה כיון, שכן הוא בספרי ראה (פי' ק"ז עמ' 168): מנין אף משביחי אכילה ושתיה, כגון הקושט וכו' וחלות הריע, ת"ל ובכל אשר תשאלך נפשך. אבל במדרש תנאים שם (סוף עמ' 78): יכול שאני מרבה הקושט וכו' וחלות חריע והפלפלין, ת"ל בבקר ובצאן וכו', מה אלו לאכילת גופו [אף כל לאכילת גופו], יצאו אלו שאינן לאכילת גופן, אלא לטעם או ריח שבהן. וכן בירושלמי (כאן פ"א ה"ד, נ"ג ע"א, ובמקבילה בעירובין פ"ג) הסיקו שר' ישמעאל ור' עקיבה נחלקו במכשירי פרי אם נלקחים בכסף מעשר, וכל מה ששנינו במשנת עוקצין ובספרי הם מכשירי פרי.

42. אצל ר' חלפתא. כ"ה בכל הנוסחאות, ולא אמר אצל ר' חלפתא אבא, עיין מ"ש לעיל מעשרות פ"ב שו' 25.

43. לא ילקחו. וממילא שאין מטמאין טומאת אוכלין, עיין במשנת עוקצין שהעתקנו לעיל. ובירושלמי (עירובין פ"ט ה"ד, כ"ה ע"ד; חגיגה פ"ג ה"ד, ע"ט ע"ג) הסיקו: ר' יוחנן אמר חומרין. מטמין טומאת אוכלין. ואינן נלקחין בכסף מעשר. אבל בבבלי (נדה נ"א ב'): וא"ר יוחנן[69] נמנו וגמרו שאין נקחין בכסף מעשר, ואין מטמאין טומאת אוכלין (והיינו כר' יוחנן בן נורי). והוא בניגוד למה שאמרו בירושלמי הנ"ל בשם ר' יוחנן. וכן פסק הר"מ לעניין מעשר (בפ"ז מה' מע"ש ה"ט) ולעניין קבלת טומאה (בפ"א מה' טומאת אוכלין ה"ו) כמסקנת הבבלי.

44. קור נקח וכו'. להלן עוקצין פ"ג ה"י, בבלי עירובין כ"ח ב', ופסקה הר"מ בפ"ז מה' מע"ש ה"ח. וקור הוא מוח של ראשי דקלים, והיו בני אדם אוכלין אותו (עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ג שו' 50) ע"י הכנה מיוחדת, עיין בבבלי עירובין שם, ומ"ש לעיל שו' 40—41. ועיין מ"ש בתוס"ר ח"ד עמ' 187.

[66] כמו שפירש לנכון ר"ע לעף בפלורה ח"א, עמ' 397. ועיין בפיה"ג לעוקצין פ"ג, עמ' 145 ובהערות שם.

[67] כלומר, מוריקא, עיין מ"ש לעיל כלאים פ"ב שו' 18. ועיין לעף הנ"ל ח"ב, עמ' 13 בהערה. והוא קורטמא בארמית, carthamus tinctorius כלומר, safflower.

[68] נדה נ"א ב' ד"ה אם ועירובין כ"ח ב' ד"ה קור, ר"ש עוקצין שם.

[69] כ"ה בכי"מ ובר"ש לעוקצין הנ"ל. ולפנינו בטעות: וא"ר יוחנן בן נורי.

כפניות נקחות וכו'. וכן מעתיק בערוך (ערך כפניות): כפניות נלקחות וכו' ומטמאות וכו'. וכ"ה להלן עוקצין בד וכר"ש שם ובבבלי עירובין הנ"ל. וכן במשנתנו עוקצין הנ"ל: כפניות אוכלין, ופטורות מן המעשרות, ועיין ר"מ פ"א מה' טומאת אוכלין הי"ג. אבל במשניות מטיפוס א"י (לו, קויפמן, פרמה, ד"נ): כפניות לאוכלין וכו'. וכן בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ו, ל"ה ע"ג): וכפוניות לאוכלין וכו'. וכבר הראינו בתס"ר (ח"ד עמ' 187) ש„לאוכלין" פירושו לְאוכלין, לא אוכלין (עיין להלן הערה 78). ומסורת זו מתאימה לגירסת כי"ו בתוספתא שם: כפניות אין נקחות בכסף מעשר ופטורות מן המעשרות, עיין מ"ש להלן שו' 46.

וכפניות הן פגי תמרים רעים שלא בשלו כל צרכם, וטעמן נפגם יותר כשהן גדלות, עיין מ"ש לעיל שביעית שו' 50.

45. ר' יהודה אומ' וכו'. וכ"ה בתוספ' עוקצין הנ"ל, לפי גירסת הר"ש (ולפנינו שם הגי' משובשת, עיין מ"ש בתס"ר ח"ד 187). וכ"ה בבבלי עירובין הנ"ל.

קור הרי הוא כעץ וכו'. משנת עוקצין פ"ג מ"ז, וסתמה כדברי ר' יהודה כאן. ובארו בעירובין הנ"ל, שר' יהודה מוסיף על דברי הת"ק שקור הוא כעץ ממש, ואין מברכין עליו בורא פרי האדמה (אלא שהכל נהיה בדברו, עיי"ש).

46. כפניות הרי הן וכו'. במשנתנו הנ"ל: כפניות אוכלין ופטורות מן המעשרות. ולפ"ז כל הבבא שם היא כר' יהודה. אבל כבר הראינו לעיל שבנוסחאות מטיפוס א"י הנוסחא שם היא: לאוכלין (=לא אוכלין) וכו', ולפ"ז הסיפא שם אינה כר' יהודה, אלא כת"ק של התוספתא (לפי נוסח כי"ו בעוקצין שם) עיין מ"ש לעיל שו' 44 ד"ה כפניות.

47. כורכום אין ניקח וכו'. בד ובכי"ע: כרכום וכו', והיא היא, והכוונה כנראה לכרכום שבמקרא (שה"ש ד, י"ד), כלומר, לצמח Crocus sativus, Saffron.[70] ומכאן ברור שחריע (לעיל שו' 40) אינו כרכום. וכן בר"מ פ"ז מה' מע"ש ה"ט: הכרכום אינו נלקח, שאינו אלא למראה. וכן כל כיוצא בו מנותני ריח ומראה וטעם, הואיל ואינן לאכילת גופן אלא לטעם שנותנין וכו', וחלות חריע וכל כיוצא באלו, אינן נלקחין בכסף מעשר. ורבינו התחיל בלשון התוספתא כאן וצירף לה את משנת עוקצין פ"ג מ"ה (וכר' יוחנן בן נורי) וסיגנן ע"פ מדרש תנאים עמ' 79 (עיין מ"ש לעיל שו' 41 ד"ה חלות).

48. לפי שאין בו טעם אלא למראה. כלומר, משתמשים בו כדי לתת צבע לאוכלין. ומכאן שר' אליעזר סובר שכל דבר שנותן טעם והוא מכשיר פרי ניקח בכסף מעשר, וכר' עקיבה לעיל שו' 43. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

49. היו מוכרין ציר וכו'. כלומר, היו מוכרין ציר בעד כסף מע"ש, שהיה מתחלל על הציר. ובבבלי עירובין כ"ז א': היו לוקחין ציר בכסף מעשר. וסובר ר' יהודה בן גדיש שלוקחין אפילו מי דגים מפני שומן הדגים שמעורב בהן, אעפ"י שאין טעמו ניכר יפה, אלא שמראה המים משתנים מחמת השומן.

אמרו מי אמר וכו'. בכי"ע: א' לו מי יאמר וכו'. ובד: אינמי (צ"ל: א"ל מי) אמר וכו'. ובבבלי הנ"ל: אמר לו שמא וכו' (ויש גורסים: אמרו לו, עיין דק"ס שם).

שמא דגים מוכרין עמו. בבבלי הנ"ל: שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בהן. ומכאן שאף ר' אליעזר מודה שלוקחין דגים בכסף מעשר, ולר' יהודה בן גדיש לוקחין אפילו ציר בלי תערובת דגים. ואמרו בבבלי שם (כ"ז ב') ששניהם דורשין ריבויין ומיעוטין, והיינו כר' עקיבה, עיין מ"ש לעיל שו' 41 ד"ה חלות.[71]

[70] עיין מ"ש ר"ע לעף, פלורה ח"ב, עמ' 8 ואילך. ועיין לעיל כלאים פ"ג שו' 50.

[71] אבל בר"מ פ"ז מה' מע"ש ה"י: אם נתן לתוכו שמן הרי הן כמוריים, ולוקחין מהן בכסף מעשר (עיין לעיל שו' 30 ושו' 30–31 ומש"ש). ומכאן שלוקחין דגים בכסף מע"ש. וכן לעיל שם (ה"ד) לא הזכיר שאין לוקחין דגים וחגבים בכסף מע"ש, ועיין עירובין שם כ"ז סע"ב ואילך.

50. הלוקח בהמה לזבחי שלמים וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: הלוקח בהמה בשוגג וכו'. וכן במשנתנו פ"א מ"ו: הלוקח בהמה שוגג יחזרו דמיה למקומן. מזיד תעלה ותאכל במקום. ואם אין מקדש תקבר ע"י עורה. ופי' המפרשים שאם קנה בשוגג הוא מקח טעות, שהרי לוא היה יודע שהמעות הן מע"ש לא היה קונה בהמה להוליכה לירושלים, משום טרחת הדרך (וגם משום איסור, עיין להלן), אבל אם לקח במזיד אוקמינן אדינא, והלקוח בכסף מע"ש אינו נפדה. וכן בבבלי קידושין (נ"ה סע"ב): תנו רבנן אין לוקחין בהמה במעות מעשר שני,[72] ואם לקח, בשוגג יחזרו דמים למקומם, במזיד תעלה ותאכל במקום.[73]

ולכאורה גירסת כי"ו וד ("לזבחי שלמים") משובשת, שאם לקח לזבחי שלמים, מה שייך לומר שוגג ומזיד, הרי לקח בפירוש לשלמים. ברם מדברי ר' יהודה להלן יש לה סיוע, ופירושה שהשגגה היא שנתכוין לקנות שלמים ממעות של חולין, ונתן בטעות מעות מע"ש, ונמצא שלא יצא ידי נדרו (כמשנת מנחות ספ"ז, ועיי"ש בבבלי פ"ב א'), ולפיכך יחזרו דמיה למקומן,[74] והוא יקנה בהמה לשלמים ממעות של חולין. אבל אם ידע שהן מעות מע"ש וקנה בשבילם שלמים לשם חילול המעות, תעלה ותיאכל במקום, כדינו (עיין מאירי במקומו עמ' 270 ותוספ' סוכה מ' ב' ד"ה שמא). ודוקא אם לקח בהמה תמימה לשלמים מתחלל המעשר עליה בדיעבד, אבל אם לקח בעלת מום שאינה ראויה להקרבה, הרי אם אף בדיעבד אינה מחוללת, משום גזירה שמא יגדל עדרים עדרים, כמפורש בסיפא, וכחכמים לעיל שביעית פ"ז שו' 17, עיין מ"ש להלן שו' 43—54.

51. בזמן הזה תמות. כ"ה בד ובכי"ע. וכן מעתיקים בשם התוספתא בתוס' שנץ (לפי שטמ"ק) ב"מ כ"ה ב' ד"ה וחכ"א, וכדין משנתנו הנ"ל. ובבא זו חסרה בבבלי קידושין הנ"ל. ובירושלמי (פ"א ה"ד, נ"ג ע"א) העמידו את משנתנו בשהקדיש בשעת המקדש וחרב המקדש, אבל אם הקדיש אחרי החורבן לא נתפס הלקוח בקדושת מע"ש (עיין להלן פ"ג שו' 48 ומש"ש), והרי כאן מפורש: בזמן הזה. ושמא בקנה לשלמים שאני, שהרי חל עליה הקדש, ודינם כמקדיש בזמן הזה, עיין ירוש' סוף שקלים ובבלי יומא ס"ו א' ובמקבילות שציינו שם.

במי דברים אמורי' וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

51—52. בזמן שמתכוין ולקחה וכו'. ופירש"י בקידושין הנ"ל: אמזיד קאי. ולפי גירסת כי"ו וד לעיל עונים דברי ר' יהודה על כל הבבא, כלומר, בד"א שיש לחלק בין שוגג למזיד, בקנה את הבהמה לשם שלמים, אבל במתכוין להוציא לחולין מעות מע"ש, כלומר, שמתכוין לקנות חולין וכו'. ועיין בתוספ' סוכה מ' ב' ובמאירי קידושין עמ' 270 הנ"ל.

53. בין בשוגג בין במזיד וכו'. כלומר, בין שלא ידע שהן מע"ש ונתכוין לקנות חולין בשגגה, ובין שידע שהן מע"ש והוציאן לחולין בזדון, יחזרו דמים למקומן. בשגגה, מחמת מקח טעות, ובזדון משום שאנו קונסים למוכר, עיין בקידושין שם נ"ו רע"ב וברש"י ובתוספ'

[72] ופירש"י (בלשון שני) שמא תכחיש בדרך. ובתוספ' פירשו שמא יגדל עדרים. ועיין במאירי שם, עמ' 270, ובתוספ' ב"ק צ"ז ב' ד"ה דרבין.

[73] בר"מ פ"ז מ"ה מע"ש הט"ז (בכל הדפוסים הישנים עד ד"ו רפ"ד ועד בכלל, וכן בכל כת"י תימן שבדקתי, וכן היה לפני המאירי קידושין, עמ' 270): וכן אין לוקחין בהמה וכו' ואם לקח, במזיד יחזרו הדמים למקומן, בשוגג תעלה ותאכל בירושלים. ובכ"י על קלף (כ"י רבינוביץ): ואם לקח, בשוגג במזיד יחזרו הדמים למקומם, במזיד בשוגג תעלה ותאכל בירושלים. וכנראה שיש כאן תיקון שנכנס מן הגליון. ושמא היתה לפני רבינו גירסא אחרת בגמרא, ופירש במזיד, בשוגג, בזדון מוכר ובשגגת מוכר, עיין מ"ש להלן בדברי ר' יהודה. אבל למה השמיט את דין משנתנו? ומסתבר שיש כאן ט"ס בדברי רבינו, וצריך להפך את הנירסא, כמו שעשו בד"ו ש"י ואילך, וכמו שהגיה המהרי"ק ומרן בכ"מ. וכ"ה בסמ"ג עשין סוף קל"ו, ר' ע"ד.

[74] שהרי אסור לקנות בהמה ממעות מע"ש מחוץ לירושלים.

שם. ופירוש זה לא יתכן אלא לפי מ"ש לעיל, אבל לפירוש רבותינו ז"ל בבבלי צריך לפרש בין בשוגג בין במזיד, בין שהמוכר הוא שוגג בין שאף הוא מזיד.[75]

53—54. אם היתה בהמה בעלת מום וכו'. בבא זו חסרה בבבלי הנ"ל, והביאוה בר"ש ובר"ש פ"א סמ"ו, ובתוספות קידושין נ"ו א' ד"ה במזיד וברש"ס, ט"ז רע"ב. והראשונים לא העתיקו את המלה „בהמה". וברש"ס: נקבה בעלת מום. ופירשוה בתוספות הנ"ל שבהמת בע"מ שלקחה חוץ לירושלים לבשר תאוה אין המעות מתחללות עליה, משום גזירה שמא יגדל עדרים, וכחכמים בתוספתא שביעית פ"ז ה"ח, ועיין בבבלי סוכה הנ"ל ובירושלמי כאן פ"א סה"ג, נ"ב ע"ד. ועיין בתוספ' קידושין הנ"ל, אבל אפשר שבבא זו אינה מדברי ר' יהודה.

54. אם היו פירות טמאין וכו'. הראשונים הנ"ל והרש"ס, ט"ז ע"א. והברייתא משלימה את משנתנו (פ"א מ"ה): הלוקח פירות שוגג יחזרו דמים למקומן וכו'. ומפרשת התוספתא שאם היו פירות טמאים לא קנה מעשר.

55. לוג יין שנפל לתוכו וכו'. ריבמ"ץ פ"ב מ"א. ובמשנתנו שם: נפל לתוכו (כלומר, לתוך היין של מע"ש) דבש ותבלין והשביחו, השבח לפי חשבון. כלומר, אם היין היה שוה ד' זוז והדבש ד' זוז, והתערובת שויה עשרה זוז, הרי יש כאן למע"ש חמשה זוז.[76] וה"ה אם נטמא המעשר בירושלים, שצריך לפדותו, פודה כשיעור הזה. ועיין מ"ש להלן בסוף פירקין.

56—57. בתבלין של חולין השבח לפי חשבון. וכ"ה גם בד ובכי"ע ובריבמ"ץ הנ"ל, ופירש: „בששבח התבלין ניכרין בתבשיל". ובירושלמי (פ"ב סה"א, נ"ג ע"ג): השבח לשני,[77] והעמידוה: בשאין טעם שבחו ניכר. וכנראה שזו היא ברייתא אחרת, שהרי הביאו שם את הסיפא להלן, והעמידוה בשטעם שבחו ניכר, ומכאן שלא נשנו יחד.

57—58. אל יוציא מעשר שני שלו בפדיון. בד: לפדיון. וכן בכי"ע: אל יוציא מעשר שלו לפדיון. ונראה לי קרוב לוודאי שצ"ל: שלא בפדיון, אלא שהגירסא המקורית היתה אל יוציא מעשר שני שלפדיון,[78] כלומר, שלא בפדיון, והיינו שאין התבלין בטלין לגבי החולין, ויש בתבשיל שבח לפי חשבון מע"ש, כמו שפירש בפ"מ בירושלמי.

ובירושלמי הנ"ל: לא יצא מעשר שני מידי פדיונו (בכי"ר: אל יצא מעשר שיני לידי פדיום). ובר"ש הנ"ל: אל יצא מעשר שני לפדיון, והיא היא, כלומר, [ש]לפדיון, שלא בפדיון.[79]

58. קפליט של מעשר שני וכו'. בערוך ערך קפלט פירש שקפלוטין הן כרישין שיש להם ראש (עיין מ"ש לעיל עמ' 342), וקפלוטין שנתבשלו עם הקפלוטין נותנין טעם אחד בשני (עיין מ"ש לעיל עמ' 444), ויש כאן הותיר מדה וטעם ניכר. ובמשנתנו (פ"ב מ"א): דגים שנתבשלו עם הקפלוטות של מע"ש והשביחו השבח לפי חשבון.

59. היתה לו עיסה של מעשר וכו'. במשנתנו הנ"ל: עיסה של מעשר שני שאפאה והשביחה, השבח לשני. וכן הגיה הגר"א אף כאן. ובח"ד פירש שהברייתא סוברת שיש

---

[75] כפי' הריטב"א, שיטה לא נודעה למי ומהר"י בי רב. ועיין ברש"י ובתוספ' שם ד"ה אבל.

[76] ועיין בפ"מ למשנתנו ובמה"פ שם.

[77] בר"ש פ"ב סמ"א מעתיק אף מן הירושלמי: השבח לפי חשבון, עיי"ש. וכנראה שהיתה לפניו גירסא אחרת אף בתירוץ הירושלמי. אבל גם בכי"ר ובנוסח הרש"ס כלפנינו.

[78] כסיגנון הרגיל בתוספתא, עיין מ"ש לעיל, עמ' 502, הע' 20. וכן מתרגם סומכוס צו לָצָו (ישעי' כ"ח, י"ג): ἐντολὴ οὐκ ἐντολή, כלומר, צו לא צו.

[79] ועיין במה"פ שם ד"ה והתני, וברפ"ב ד"ה שנפל.

שבח עצים בפת. ובירושלמי מעמיד את משנתנו בשאין טעם שבחו ניכר.[80] ולפ"ז כשטעם שבחו ניכר והשביח בדמים מחמת האפיה, השבח לפי חשבון, כברייתא שלנו.

60. ניפילה הפת ניקדח התבשיל וכו'. להלן ב"ק פ"י ה"ט (ובמקבילות): ועשאו פת ניפולין וכו' והקדיחו. ולהלן שבת פ"ו (בד פ"ז): המצוות לתנור בשביל שלא תינפל הפת וכו'. ובתר"כ בחוקותי פ"ו ה"ב, קי"ב ע"א: והשיבו לחמכם במשקל, שתהא פת ניפולת (ועיי"ש בפי' הראב"ד ובמיוחס להר"ש משנץ). ועיין מ"ש לעיל תרומות עמ' 412. וכנראה שפת ניפולין היא פת שמתכווצת בתנור, ומתפרקת מאליה.

הפגם לשני. שהרי אין כאן לא הותיר מדה ולא טעם לשבח, וממילא אין כאן חלק לחולין שניתן להן חלק בפגם, ואין אחריות מע"ש עליו, ואם נפגם נפגם למע"ש, ונפדה כפי שוייו של עכשיו.

61. דיים שיפדם כשער החטים. שהרי אינו מחוייב להכין את החטים לאפייה, והיה יכול לפדות את החטים ולקנות בכסף בירושלים כל מה שירצה. ועיין מ"ש להלן פ"ג שו' 39—40.

61—62. מקום שמחשבין את הוצאה וכו'. כנראה שהכוונה היא שבמקום שהאופה מחשב גם את הוצאות טרחתו, פודין את החטים כמות שהן, שהרי אינו מחוייב לאכול אותן בירושלים פת דוקא, ויכול לפדותן עכשיו בשויין ולקנות בירושלים בשר או יין.

ואין פודין את הככרות. כלומר, אינו פודה את הככרות כשער החטים, שהרי אם רוצה לאכול את החטים חיות בירושלים אין שומעין לו (כמפורש בירושלמי כאן פ"ב ה"א, נ"ג ע"ב), והוא צריך לבשל אותן או לעשותן פת על חשבונו, וממילא אם עשה את החטים ככרות עשאן למע"ש, ואין פודה את הככרות כשער החטים.

62—63. מקום שאין מחשבין את הוצאה וכו'. כלומר, במקום שאין מחשבין את ההוצאה, אלא שהאופה מסתפק בקיבר, בסובין, במורסן ובגנינין (עיין היטב בירושלמי פאה ה"ד, כ' סע"א) שהוא מוציא לעצמו, ושער הככר הוא כשער החיטין, פודה את הככרות כשער החטים, מפני שאין קדושת מע"ש על כל הפסולת שהוציא לעצמו.[81]

63. שמן של מעשר שני וכו'. חוזר למשנתנו (פ"ב מ"א): אין מפטמין שמן של מעשר שני. ומוסיפה התוספתא שאם נתערבו בדיעבד, דינו כיין ודבש שנתערבו (לעיל שו' 55), והשבח לפי חשבון.

64. זה הכלל אמ' ר' יוסה וכו'. במשנתנו הנ"ל: זה הכלל, כל ששבחו ניכר השבח לפי החשבון וכו', ומפרשת התוספתא שצריך שיהא שבחו ניכר בין במדה ובין בטעם. אבל הותיר במדה ואין שבחו ניכר, או ששבחו ניכר ולא הותיר במדה (כגון שסילק את הנותן טעם), השבח לשני. וכן פירש הר"מ בפיה"מ (פ"ב מ"א): הוא שיוסיף אותו הדבר במשקל המעשר ובכמותו, לא שיראה שם החולין באיכות המעשר בלבד, כלומר, שצריך שניהם, כמות ואיכות, הותיר מדה וטעם ניכר. וכן פסק בפ"ג מה' מע"ש הי"ד. וכבר העיר במהרי"ק שם שמקורו היא התוספתא שלפנינו, ופירש כן את דברי ר' יוחנן בירושלמי כאן. וכן כתבו מדעתם בח"ד כאן סד"ה לוג ובאר"ש על הר"מ שם.

[80] והוא לשיטת רשב"ל שם, כמו שהגיה בפ"מ. וכיון מדעתו לירושלמי מוגה שהביא במהרי"ק פ"ג מה' מע"ש הי"ד.

[81] עיין בירושלמי תרומות פ"א ה"ד, מ"ז סע"ד, וברמ"ם פ"ג מה' מע"ש הי"ב.

פ"ב

1. תלתן של תרומה וכו'. וכ"ה בפי' הריבמ"ץ, הרא"ש (פ"ב מ"ג) והרש"ס (כ"ט ע"א). וכן קורא לפרק זה גם רבינו הלל בפירושו לספרי (ראה, מ' ע"ג). ובר"ש כאן (פ"ב מ"ג) בטעות: תלתן של טבל וכו'. וכל הברייתא נתפרשה לעיל עמ' 466. ובמשנתנו (פ"ב מ"ב): ר' שמעון אומר אין סכין שמן של מעשר שני בירושלם, וחכמים מתירין. אמרו לו לר"ש אם הקל בתרומה חמורה (כלומר, שהיא מותרת בסיכה אף לדעתך) לא נקל במעשר שני הקל? אמר להן מה לא אם הקל בתרומה החמורה, מקום שהקל בכרשינים ובתלתן וכו'. וברור שכוונת ר' שמעון היא למשנה ג' וד', שאמרו שם שחופפין בתלתן של תרומה וכו', כפירוש המפרשים. ברם בירושלמי שם: מה הקילו בתרומה? כהדא דתני סך הוא כהן שמן של תרומה וכו'. וכל הפירושים שנאמרו לירושלמי זה הם דוחקי דוחקים. ובדרך אולי ואפשר הייתי משער שיש לפנינו חסרון בירושלמי וצ"ל: כהדא דתני [תלתן של תרומה שחפה בה בת כהן. והתני] סך הוא כהן וכו'. והירושלמי באר את דברי ר"ש שאמר: מקום שהקל בכרשינים ותלתן, והביא את הברייתא שלנו שמפורש בה שחופפים בתלתן של תרומה. והקשה עליה הירושלמי מתוספתא תרומות (פ"י ה"י) שמפורש בה שמותר לזר ליהנות מן השמן שכבר נתחלל. ולא חש לתרץ, כרגיל בירושלמי. ועיין מ"ש לעיל עמ' 466 ועמ' 473. אבל אין להגהה זו בירושלמי שום יסוד לא בכתי"י ולא בראשונים.

2. תלתן של מעשר שני וכו'. כל הברייתא בר"ש פ"ב מ"ד.

2–3. ויאכל צמחונות. בר"ש הנ"ל, וכן במשנתנו (פ"ב רמ"ג): תיאכל צמחונים. ובירושלמי שם: כיני מתניתא מותרת להיאכל צמחונין, כלומר, מותר לאוכלה כשהיא רכה, ואינו חושש משום הפסד אוכלין. ועיין בר"מ פ"ב מה' מע"ש הי"ד, בהשגות שם ובפי' הרש"ס, כ"ט ע"א, ובמלא"ש למשנתנו. ועיין בפיה"מ להר"מ ובר"ש למשנתנו.

3. כל מעשיה בטהרה. וכ"ה בד ובכי"ע. אבל בר"ש הנ"ל: בטומאה.

3–4. כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה. וכ"ה בד. ובכי"ע ובר"ש הנ"ל: כל מעשיה בטהרה וכו'. ולפי גירסת כי"ע והר"ש בבבא זו, היא שיטת ב"ה כאן, היא שיטת ב"ש במשנתנו (פ"ג מ"ג).[1] ופירושה ששורין את התלתן בידים טהורות, כדי שלא לטמא אותה בידים בתחילת הכנתה, אבל חופפין אותה בטומאה, מפני שכבר נמאסה, כפירוש המפרשים. אבל גי' כי"ו וד נראית יותר מקורית. ופירושה שב"ה אין חוששין לטומאת תלתן של תרומה, מפני שאינו אוכל גמור, אלא שהחמירו בחפיפתה, משום שנראה כאילו סך תרומה טהורה בטומאת הגוף. ולשיטת ר"מ זו אמרו בירושלמי (פ"ב ה"ג, נ"ג ע"ג): „שולה ביניהן.[2] ב"ש אומרים שולה (=שורה) בידים טהורות. וב"ה אומרים שולה בידים טמאות. תני זו דברי ר' מאיר". כלומר, בשיטת ב"ש אליבא דר"מ שורה בידים טהורות ומכ"ש שחופף בטהרה (כפי שכתבנו לעיל), אבל לב"ה שורה בטומאה וחופף בטהרה. ועיין מ"ש על טומאת תלתן בתס"ר ח"ד 188.

4. ר' יהודה אומ' וכו'. ירושלמי הנ"ל. ומשנתנו (פ"ב מ"ג) כר' יהודה, כפי שהעיר בר"ש סמ"ד. ולדברי ר' יהודה חפיפתה קלה מן הכל, מפני שכבר נפסדה, כמ"ש לעיל.

[1] והיא שיטת ב"ה לר"מ, היא שיטת ב"ש לר"י. ועיין מ"ש להלן שו' 89–90.

[2] כלומר, ההבדל בין ב"ש ובין ב"ה הוא כיצד שורה את התלתן. ועיין להלן בסמוך בדברי ר' יהודה ומש"ש. ובמשנת שבת פ"כ מ"ג: אין שורין את החילתית בפושרין וכו' ואין שורין (כגי' כל הנוסחאות) את הכרשינין. אבל ברש"י שם (קל"מ א'): ואין שולין את הכרשינין. מציף עליהם מים בכלי לברור פסולתן וכו'. ובמאירי שם: אין שורים וכו', ויש גורסים אין שולין, והכל אחד.

5—6. כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתה. בירושלמי הנ"ל: חוץ משלייתה. וכבר ראינו לעיל שהיא שלייתה היא שרייתה. ולפי דעת ר"י מודים ב"ש וב"ה ששרייתה בטהרה וחפיפתה בטומאה. ולפיכך אמרו בירושלמי הנ"ל שההבדל בין ב"ש וב"ה היא המגיגה (הסחיטה?) „ב"ש אומרים מוגג בידים טהורות. וב"ה אומרים מוגג בידים טמאות". ועיין ר"מ תרומות פי"ב ה"ז.

6. כרשינין של מעשר שני וכו'. משנתנו פ"ב מ"ד, ונחלקו הראשונים בפירושה, כשם שנחלקו לעיל בתלתן. ועיין מ"ש על כרשינין לעיל עמ' 204.

7. שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס כאן (לפי מלא"ש פ"ב מ"ד. ועיין בפי' הרש"ס, ל' ע"א) ובגמרא שלו לעדיות פ"א מ"ח (לפי מלא"ש שם). ולפ"ז ב"ש לקולא וב"ה לחומרא. אבל בכי"ע: שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאה. וכע"ז גם ברי"ש הנ"ל ובמשנתנו כאן (פ"ב מ"ד) ועדיות (פ"א מ"ח). ולפי גירסא זו ב"ש מחמירין. ובמשנת שבת פ"כ מ"ג: ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן וכו'. כלומר, אין שורין את הכרשינין כדי שתרד קליפתם, ולא שפין אותם, כלומר, אין מסירים בידים את הקליפות שלא ירדו בשרייה, והיו עושים כן כדי להאכילם לבהמה. ועיין רש"י שבת י"ז ב'. ואף כאן התירו לכ"ע להאכיל בטומאה את הכרשינין לבהמה,[3] כפירוש המפרשים במשנתנו. ועיין מ"ש על טומאת כרשינין בתס"ר ח"ד עמ' 188. ועיין מ"ש להלן בשם הריבמ"ץ.

7—8. שורין ושפין בטהרה ומאכילין וכו'. וכ"ה בד ואצל רש"ס הנ"ל. אבל בכי"ע וברי"ש הנ"ל: שורין בטהרה, שפין ומאכילין בטומאה. ולפ"ז משנתנו כאן ועדיות הנ"ל היא כר' יהודה, כמו שהעיר ברי"ש סמ"ד. וכבר ראינו לעיל שבשרייה החמירו, מפני שהיא תחילת מעשיה במשקין המכשירין לקבל טומאה.

8. דברי ר' יהוד' וכו'. השלמתי ע"פ ד והרש"ס, ובכי"ו נשמט ע"י הדומות.

8—9. שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאה וכו'. בכי"ע: שורין בטהרה שפין ומאכילין בטומאה. וכ"ה בריבמ"ץ חלה פ"ד מ"ט (ושמא לקה בחסרון), וכשיטת ב"ה אליבא דר' יהודה. וברי"ש הנ"ל: שורין בטומאה ומאכילין בטומאה. וכנראה שהיא ט"ס.

10. זו משנת ר' עקיבא וכו'. כלומר, ר"ע הוא שאומר שכרשינין כל מעשיהן בטומאה, כמפורש במשנתנו פ"ב סמ"ד, ובעדיות פ"א מ"ח. ועיין בפי' הרש"ס, ל' ע"א.

לפיכך הוא אומ' ינתנו וכו'. כלומר, במשנת חלה פ"ד מ"ט. ובירושלמי שם (הי"א, ס' ע"ב): ר' עקיבה כדעתיה, דו ר' עקיבה אמר כל מעשיהן בטומאה. והכוונה למשנתנו הנ"ל ולתוספתא כאן, כמו שהעיר בריבמ"ץ הנ"ל וברי"ש שם.

וחכמים לא הודו לו. כלומר, וסוברים שכרשינין שורין בטהרה, ושפין ומאכילין בטומאה, ומשנתנו לא כר"י ולא כר"מ (לפי גירסת כי"ו וד כאן) אלא כר' יוסי (הרש"ס).

11. אין שורין תמרים וכו'. במשנתנו (תרומות פי"א מ"ג): אין עושין תמרים דבש וכו', ושאר כל הפירות אין משנין אותן מברייתן בתרומה ובמעשר שני, אלא זיתים וענבים בלבד. וכן פסק הר"מ בפ"ג מה' מע"ש הי"א. ועיין לעיל תרומות פ"ט שו' 25 ואילך ושביעית פ"ו שו' 13 ואילך.

12. ועושה אותן טרימא. במקבילות בתרומות ובשביעית ליתא. אבל בבבלי ברכות (ל"ח א'): דאמר רב אסי האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא ואוסר לעשות מהן שכר. ופירש"י: ושם טרימא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק. ובר"מ ה' ברכות (פ"ח ה"ד) פירש: תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן, ועשאן כמו עיסה. ובפי"א מה'

[3] ועיין מ"ש לעיל, עמ' 352 הע' 61, ומ"ש במיוחס להר"ש על התו"כ, צ' ע"ד.

תרומות ה"ב כתב: תמרים של תרומה מותר לחבצן ולקבצן כעיגול הדבילה. ובערוך ערך טרימא: בתוספתא דמעשר שני אבל שוחקן ועושה אותן טרימא. של תמרים (כלומר, טרימא של תמרים, עיין לעיל שם שמבאר טרימות אחרות) לוקחין גופן של תמרים כמות שהן, וטורפין אותן ומוציאין גרעיניהן ולשין בהן שומשמין וכו'.

והנה מלשון התוספתא „שוחקן" מוכח שמותר לרסק אותם לגמרי, כמשמעותה של מלה זו (טרימא) ביונית. וטעם ההיתר הוא מפני שאינו מרסק אותם כדי שיזובו המשקין מהן, אלא המשקין נשארין בתוך הריסוק והוא לש בהם שומשמין וכיוצא בהן, כפי' הערוך.[4] ולפי המלונים היונים מסמנת מלה זו משקה ששחקו בו תבלין ובשמים,[5] אלא שהזיזיכיאוס מעיד בליקסיקון שלו שהיו קוראים טרימא (τρίμμα) לעוגה (כגי' כתה"י: πέμμα) מבושמת שהיו מכינים בחתונה. וממקום אחר אנו יודעים (פוטיוס במלונו, עמ' 7, 510) שעוגה כזאת היתה נעשית מדבש ומשומשמין (עיין בפי' הערוך הנ"ל).

בתבלין מותר וכו'. כלומר, מותר לסוחטן, ועיין מ"ש לעיל עמ' 454.

14. אין עושין את היין אלנתית וכו'. בערוך ערך אלנטית הביאה בשם תוספ' מע"ש. ועיין בפי' הרש"ס שביעית, ק"ז ע"ב, ומ"ש על כל הברייתא לעיל עמ' 454 ואילך.

15. ואין סך יין וחומץ. בכי"ע: ואינו סך את החומץ. ועיין מ"ש לעיל עמ' 455.

16—17. משלקט לקט הקדש. כלומר, מה שלקט הוא לקט של הקדש.[6] ובמשנתנו פ"ב (מ"ה): מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני, עד שישלים וכו'. ופירשו בירושלמי: כדי לשכר שני, שמא יאבדו השאר ויהיו אילו שבידו תפוסין על השני וכו'. וצריך להתנות ולומר אם אלו שלמטן שני, יהיו אלו שבידי תפוסין עליהן וכו'. והוא שליקט מיכן ומיכן אבל אם ליקט על אומן (כלומר, שורה שלמה ושלא בערבוביא), כבולל וחופן הוא. ושונה התוספתא שהוא הדין בהקדש, ואם נתפזרו מעות של הקדש מכיס אחד, ומעות של חולין מכיס שני, והוא מלקטן אחת אחת, עליו לתפוס את הראשונות להקדש, ולהתנות שאם לקט של חולין יהא ההקדש בכל מקום שהוא מחולל עליהן, ונמצא מבטיח את ההקדש מן ההפסד אם אבדו השאר. ועיין בס' משנה ראשונה למשנתנו.

ודווקא בשנתפזרו הדין כן, אבל אם הולכים לאיבוד מאליהן, רשאי להציל את החולין תחילה, עיין להלן ב"מ פ"ג סהי"א.

17—18. וכל דבר שדרכו ליבלל. צ"ל: שאין דרכו ליבלל, כמו שהגיהו המפרשים, ועיין להלן. ועיין בפי' הרש"ס, ל"ב ע"א.

18. אבל דבר שאין דרכו ליבלל וכו'. צ"ל: אבל דבר שדרכו ליבלל וכו', כהגהת המפרשים. והנה במשנתנו הנ"ל שנינו: אם בלל וחפן לפי חשבון, זה הכלל, המתלקטים למעשר שני, והנבללים לפי חשבון. ולפי פשוטו משמע שהסיפא דבוקה לרישא, כלומר, אם בלל את המעות ולקט, לקט לפי חשבון. והקשו ממנה בירושלמי לחזקיה הסובר שאין בלילה אלא ליין ושמן בלבד, והרי כאן מפורש שאף למעות יש בלילה. ותירצו בירושלמי: „סלקת

[4] בה"ג ד' ברלין, עמ' 59: „מותר לעשות מהן טרימא דלא אזוקי קא מזיק להו וכו'", כלומר, שאינו מזיק לתמרים ואינו מפסידם. ומה"ג נובעת ההוספה בכ"י בית נתן בברכות שם. ועיין ראבי"ה ח"א סי' ק"ד, עמ' 85.

[5] עיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ב, עמ' 346, וכל המקורות שהוא מציין מדברים במשקה, ולא במאכל.

[6] משלקט=מה שלקט. וכתיב זה רגיל מאד בירושלמי, וביחוד במלה מפליגין=מה פליגין. ועיין בשנו"ס.

מתניתא הנבללין והנחפנין לפי חשבון״ כלומר, בבא זו עומדת בפני עצמה והיא מסולקת מן הרישא[7] והיא אינה מדברת במעות אלא בדברים הנבללים והנחפנים,[8] ואם בלל וחפן מהם—חפן לפי חשבון.[9] ולפ״ז הברייתא שלנו היא בשיטת חזקיה, ומבדילה בין מעות ופירות מצד אחד, ודבר שדרכו ליבלל מצד שני.

מה שלקט לקט לשניהם וכו׳. כלומר, אם היו מאתים לוג הקדש ומאה לוג חולין ונתערבו ונשפכו, והציל מהם מאתים ושבעים לוג, הרי ק״פ מהן הקדש וצ׳ חולין. וכן אם נתערבו ונשפכו, ונותר מן התערובת, הרי הנותר לפי החשבון הנ״ל, ופודה את ההקדש שבתערובת לפי חשבון. ועיין ר״מ פ״ו מה׳ מע״ש ה״א.

19. סלע של מעשר שני ושל חולין וכו׳. פיסקא קטועה ממשנתנו (פ״ב מ״ו) והובאה בבבלי ב״מ נ״ה סע״ב.[10] ובמשנתנו: מביא בסלע מעות (כלומר, של נחושת), ואומר סלע של מעשר שני בכל מקום שהיא מחוללת על המעות האלו, ובורר את היפה שבהן ומחללן עליה, מפני שאמרו מחללין כסף על נחושת מדוחק, ולא שיקיים כן, אלא חוזר ומחללם על הכסף. ועיין בר״ש שם. ונמצאנו למדים שמוטב שיחלל את הסלע על הנחושת מאשר ליטול את היפה שבהן ולומר: אם היא מע״ש מוטב, ואם לאו, מע״ש בכל מקום שהוא מחולל עליה, מפני שאין מחללין כסף על כסף כששתי המטבעות שוות.[11]

19—20. מביא בסלע מעות. אבל חומש לא נזכר כאן. ועיין בתוספ׳ רע״א למשנתנו פ״ב מ״ו. וכבר העיר הגר״י ראזין בצפנת פענח (פ״י מה׳ מאכלות אסורות הט״ו, צ׳ ע״ד): „וכן גבי מעות של מע״ש, אם מחללן על מעות אז הוי גדר חילול, ואם על דבר אחר הוי גדר פדיון וכו׳, ונפקא מינה גם כן דלענין חילול אין צורך להוסיף חומש, וכעין מ״ש רבינו ז״ל בפ״ה [מה׳ מע״ש] הי״ג גבי דינרי זהב עיי״ש״. והשוה לשון הרדב״ז בפ״ד מה׳ מע״ש ה״ט ומה״פ בירושלמי כאן פ״ב ה״ז ד״ה התנינן.

20. בן עזיי אומ׳ בשתים. כלומר, מביא מעות של נחושת בשתי סלעים, כנגד כל התערובת שנאסרה. ופירשה בירושלמי (פ״ב ה״ז, נ״ג ע״ג) שגזרו לעשות כן, כדי שידחק את עצמו ויחזור ויחלל את הנחושת על הכסף,[12] ולא ישאיר את הנחושת למעשר שני. ועיין בפי׳ הרש״ס, ל״ג ע״ב.

סלע של חולין ושל הקדש וכו׳. כלומר, והקדש נפדה בכל דבר, ואפילו כסף על כסף, וממילא אין צורך להביא כאן מעות של נחושת.

23. מביא בסלע מעות וכו׳. כאן פשוט שמוכרח להביא מעות אחרות של חולין, שהרי שתי הסלעים אינן שלו. ועיין ירושלמי שקלים פ״ב סה״ב, מ״ו ע״ג.

24. בורר את היפה שבהן וכו׳. מפני שהקדש ומעשר שני, הקדש חמור, שאין בו הנאה להדיוט, ולפיכך נותן את היפה להקדש.

25. נוטל את השנייה וכו׳. כדין משנתנו (פ״ב מ״ו), שאין משאירין מע״ש במעות של נחושת, אלא חוזר ומחללן על הכסף.

[7] כסגנון הירושלמי בב״מ, עיין מ״ש בירושלמי כפשוטו, עמ׳ 80, ומ״ש בנספח לה׳ הירושלמי להר״מ, עמ׳ ס״ח.

[8] ואף שמן אפשר לאסוף בחפנים, עיין במשנת ידים פ״א מ״ב. ועיין ב״ק פ״ח מ״ז.

[9] ומ״ש בירושלמי שהעתקנו לעיל: אבל אם ליקט לאומן, כבולל וחופן הוא, בשיטת ר׳ יוחנן נאמרה, והוא סובר שאף יבש ביבש בפחות מכזית נבלל הוא, והוא מפרש את המשנה כפשוטה, שהסיפא דבוקה לרישא, עיי״ש.

[10] ועיין מ״ש לעיל כלאים פ״ה שו׳ 28—29 על פיסקאות קטועות של המשנה.

[11] עיין בתוספ׳ ב״מ מ״ה א׳ ד״ה לפלני ובפי׳ הרא״ש למשנתנו.

[12] שאם לא יעשה כן יהיו לו מעות בשתי סלעים תפוסים למע״ש.

29. נוטל את השנייה וכו'. אף כאן צריך ליטול את היפה שבשתיהן, כדי לחלל עליה את מעות הנחושת.

30. מפני שאמרו מחללין וכו'. וכ"ה בד, ובפי' הרש"ס, ל"ד ע"ב. ובכי"ע: מפני מה אמרו וכו'. ובמשנתנו פ"ב (סמ"ו–רמ"ז): מפני שאמרו מחללין כסף על נחשת מדוחק וכו', בית שמאי אומרים לא יעשה אדם את סלעיו דינרי זהב. ובית הלל מתירין. ופירשו בבבלי לפי לשון אחת (ב"מ מ"ד ב') שהמחלוקת של ב"ש וב"ה היא אם זהב נחשב לטיבעא (למטבע) לגבי כסף, או כפירות. וב"ה סוברים שזהב הוא טיבעא, ולפיכך מחללין כסף על הזהב. וכן סבר רבי בילדותו, ששנה במשנת ב"מ רפ"ד: הכסף קונה את הזהב (עיין בירושלמי ובבבלי שם בריש הפרק), כלומר, שכסף הוא פירות והזהב הוא כמטבע לגבי כסף. ועיין מ"ש להלן.[13]

31. וכסף על הזהב וכו'. פי' בח"ד שתנא זה הוא רבי (כפי שמוכח מן הסיפא), והוא סובר כשיטתו בילדותו, שהכסף קונה את הזהב, משום שכסף הוא פרי לגבי זהב, וממילא מחללין אותו על הזהב, אבל לא זהב על כסף, מפני שאין מחללין כסף על הפירות מחוץ לירושלים.

32. כשם שמחללין כסף וכו'. כלומר, אעפ"י שכסף חשוב יותר מ"מ מחללים אותו על מעות של נחושת,[14] מפני שהן חריפות, ומשום כך יחללו אף זהב על כסף, מפני שכסף יותר חריף מזהב (וכאן הרי אין חשש חלודה, ומותר לחללו על הכסף לכתחילה). וסובר ר' אלעזר בר' שמעון שזהב הוא פרי לגבי כסף, וכשיטת רבי בזקנותו שהזהב קונה את הכסף.[15] (ע"פ ח"ד). ועיין להלן כתובות פ"ו ה"ה ובבבלי שם ס"ז א'.

33. אמ' לו ר' ומפני מה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע (וצוק' לא דק) ובירושלמי פ"ב סה"ז, נ"ג ע"ג. ורבי לשיטתיה, עיין מ"ש לעיל.

33–34. שכן מחללין כסף על הזהב. ואנו רואים שכסף נחשב לפרי לגבי זהב, וממילא נחשב כסף לפרי אף לגבי נחושת, מפני שהמעות הן יותר חריפות (אעפ"י שהכסף יותר חשוב כמטבע). ומתשובה זו משמע שאף ר' אלעזר בר' שמעון מודה שמחללין כסף על הזהב (וכשיטת ב"ה במשנתנו הנ"ל), שהרי אין משיבין לאדם אלא כמדותיו (עיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 158). וכן בירושלמי הנ"ל: מדברי שניהם מחללין כסף על כסף וכו', וצ"ל: על זהב, כהגהת המפרשים. ולפ"ז מכ"ש שמחללין פירות על זהב (עיין בבבלי ב"מ הנ"ל). ונמצאנו למדים שלשיטת ר' לעזר בר' שמעון מחללין זהב על כסף, מפני שכסף חריף טפי, וחשוב מטבע לגבי זהב, וכן מחללין כסף על זהב. וצריך ביאור למה מתיר ר' לעזר בר"ש לחלל כסף על זהב. והדברים יתבארו להלן שו' 36.

34. לא יחללו זהב על הכסף וכו'. כלומר, שהרי אף אתה מודה שאין מחללין זהב על נחושת,[16] וכמו כן אין לחלל אף זהב על הכסף, מפני שזהב הוא מטבע לגבי כסף.

35. מחללין אותו על מעות שבירושלם וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ופי' בח"ד שרבי לא חש להשיב ע"ז, מפני ששאני ירושלים, דכתיב בה ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך וכו', כבבלי ב"מ מ"ה א'. ועיי"ש בתוספ' ד"ה בכל.

[13] אבל לפי הסוגיא בירושלמי כאן, וכן ללישנא אחרינא שבבבלי שם מ"ה א', המחלוקת של ב"ש וב"ה אינה תלויה בשאלה אם כסף הוא פרי לגבי זהב, או איפכא.

[14] ואעפ"י שאין מחללין אותו אלא מדוחק, זהו מפני חשש חלודה במטבעות של נחושת. ובדמאי מחללין לכתחילה, עיין מ"ש להלן.

[15] עיין מ"ש רח"ש הורוביץ במ"ח חל"ח (1894), עמ' 193 ואילך. ודבריו לא נתחוורו לי.

[16] אעפ"י שמעות נחושת חריפות יותר, מ"מ כשהן מרובות בידי אדם הוא חושש שמא יחלידו, והוא משתדל להפטר מהן ולהחליפן. ולכ"ע אין מחליפים דינר זהב כולו בפרוטות מחוץ לירושלים.

35—36. במי דברים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

36. בשל דמיי. כ"ה בכל הנוסחאות, ואין להגיה כמו שעשו כל המפרשים. ונ"ל שאף בבא זו היא מדברי ר' לעזר בר' שמעון, והוא מבאר, בד"א שמחללין כסף על הזהב לדברי ב"ה של משנתנו (פ"ב מ"ז) ואף לדעתי (עיין מ"ש לעיל שו' 33—34) בשל דמאי,[17] אבל בשל ודיי הרי זה אסור, כדין כסף על נחושת שאתה מדמהו לו.

36—37. אף בדמיי מחללין אותו וכו'. הלשון מגומגמת, ואולי צ"ל: בדמיי אף מחללין וכו'.[18] ושמא צ"ל: א"ל (כלומר, רבי לר"א בר' שמעון) בדמיי מחללין וכו', כלומר, ומכ"ש כסף על הזהב. ועיין במשנת דמאי פ"א מ"ב.

37—38. אין לו פדיון. וכ"ה בד. ולפי פשוטו נראה שאין לו פדיון, מפני שאם עשה ממטבעות של זהב כלים הרי יש כאן פנים חדשות (עיין בבלי ב"ק צ"ו ב' ומ"ש להלן), ודינו כאילו עברו המעות מן העולם, ואין לו תקנה. ועיין מ"ש להלן פ"ג שו' 32, בדין אוכל מעות מע"ש. ובכי"ע כאן בטעות: יש לו פדיון. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

38. אם היה של כסף הרי זה מותר. נראה שהברייתא שלנו היא כר' ישמעאל וכר' דוסא (עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 11 ד"ה על אסימון), ולדעתם מותר לחלל מע"ש על אסימון ועל ליטרא של כסף ועל כלים (עיין מ"ש לעיל שם). ובירושלמי (פ"א ה"ב, נ"ב סע"ג): דברי ר' דוסא[19] מחללין מעשר על ליטרא של כסף. אילו אמר כסף (צ"ל: ליטרא, כהגהת הגר"א), הוינן אמרין כשם שאמר כסף (כלומר, כשם שאמרנו לר' דוסא שמחלל על אסימון של כסף) כך אמר זהב. אילו אמר כסף הוינן מרין (=אמרין) להוציא (הגר"א מגיה: לרבות) שברי קערות ותמחויין וכו'.

ולפ"ז כשהתיך מטבע של כסף ועשאו נסכא לא שינה אותו כלל לעניין מע"ש לר' דוסא (והרי לא התכוין לגזול אותו, אלא עשאו למע"ש), וכשעשה מן הנסכא כלים בוודאי שאין כאן פנים חדשות,[20] ונשאר הכסף בקדושתו. אבל אף ר' דוסא מודה שאין מחללין על נסכא של זהב (כמפורש בירושלמי הנ"ל), וממילא אם עשה דינר של זהב כלי, הרי מיד כשעשאו נסכא אין מחללין עליו, ויש כאן פנים חדשות גם לעניין מע"ש, ואין לו שוב פדיון.

מעשר שני של דמיי וכו'. ר"מ פ"ו מה' מע"ש הי"ג.

39. בחמור שבהן. ואם המע"ש של דמאי הם פירות שחלל עליהם כסף מע"ש מחוץ לירושלים (עיין במשנת דמאי פ"א סמ"ב) ונתערבו בפירות שהפרישן למע"ש וודאי, אין לכל הפירות פדיון מחוץ לירושלים (כדין הדמאי), ונכנסין לירושלים ואין יוצאין כדין וודאי (עיין במשנה הנ"ל).

41. הקדש אין עולה מאיל מעשר שני עולה מאיל ושלא מאיל. בכי"ו חסרים תכופות סימני הקיצור, וברור שצ"ל: אין עולה מאיל' וכו' מאיל' ושלא מאיל'. וכן בכי"ע: אינו עולה מאילך מעשר שיני מאילך ושלא מאילך. ובד משובש, עיין בשנר"ס.

והמפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים והגיהו הרבה, אבל הפי' הנכון הוא בח"ד שכתב: „הקדש אין עולה מכאן ואילך פי' סתם הקדש, דהיינו לבדק הבית, אין לו עילוי טפי מכאן ואילך, שלא חלה עליו שום קדושה יותר, אפילו הקדישו למזבח, דאין אדם מקדיש דבר

[17] או בשל ודאי מרוחק. וכדברי הירושלמי פ"ב ה"ז, נ"ג ע"ג: כל שאמרו בדמאי מחללין, בודאי וכו' מחללין אותו מרוחק.

[18] אבל עיין להלן פ"ד שו' 55 ומש"ש.

[19] כנוסח הרש"ס, ט' ע"ב. וכ"ה בר"ש פ"א מ"ב, ולפנינו בטעות: ר' יוסי.

[20] שהרי יכול לחזור ולעשותם נסכא, כשיטת הרשב"א בב"ק צ"ו רע"ב החולק על בעלי התוספות שם.

שאינו שלו, וכדתניא בפ' בתרא דתמורה (ל"ב א'), ופסק כן הרמב"ם בפ"ו מה' ערכין (ה"ח), מה שאין כן במעשר שני דעולה מכאן ואילך, יכול להעלותו בעילוי טפי שאם הקדיש אדם מע"ש שלו לבדק הבית חלה קדושתו וכו' וכדתניא במכילתין (להלן פ"ה הכ"ב) ופסק כן הר"מ בספ"ג דמע"ש.

ואין ספק בעיני שפירוש זה נכון, והכוונה שהקדש אינו עולה (כלומר, אין לו עילוי) מאילך (מזמן שהקדישו), אבל מע"ש יש לו עילוי מאילך ושלא מאילך, כלומר, יכול להקדישו לפני שהפרישו ויכול להקדישו הקדש עילוי לאחר שעשאו מע"ש.

וראיה ברורה לפירוש זה היא הברייתא שלהלן (תמורה פ"ד הי"ב): חומר בהקדש מזבח מה שאין בהקדש בדק הבית. וחומר בהקדש בדק הבית מה שאין בהקדש מזבח. שהקדש מזבח נותנין (כ"ה בכי"ו שם) הימנו להקדש הבית את הראוי לו מאילך ושלא מאילך, והקדש בדק הבית אינו (אלא) מאילך. חומר בהקדש בדק הבית וכו'. והרי הברייתא ההיא מפרשת את משנתנו שם (פ"ז מ"ג): „ומקדישין אותן הקדש עילוי", שהכוונה לקדשי מזבח גרידא,[21] כלומר, שהם עולים מאילך ושלא מאילך,[22] מה שאין כן קדשי בדק הבית שאינן עולין מאילך, וכמפורש בברייתא שבבבלי שם ל"ב א'.[23] ולפי דרכנו למדנו משם שחומרי מע"ש קתני כאן, ופירושו כמו שכתב בח"ד לתמורה שם שבהקדש מזבח יתכנו שתי קדושות, מה שאין כן בהקדש בדק הבית, ואף כאן יתכנו שתי קדושות במע"ש, מה שאין כן בהקדש בדק הבית.

42–43. חומר במעשר שני וכו'. וכ"ה בכי"ע. ובד בטעות: חומר במעשר שני מבהקדש וכו'. ובאמת כל הברייתא שהקפתי אינה שייכת לכאן ובאה באשגרה מלעיל שביעית פ"ז ה"ז ולהלן בכורים פ"א ה"ו, עיין מ"ש בשביעית ובבכורים שם. וכ"ה דרך התוספתא בכ"מ, עיין מ"ש לעיל עמ' 398.

43. ספק עירובו כל שהוא. וכ"ה בד ובמקבילות (עיין מש"ש), אבל בכי"ע בטעות: כל שאינו.

47. ר' מאיר או' אין מחללין וכו'. במשנתנו (פ"ב מ"ח, עדיות פ"א מ"ט): ר' מאיר אומר אין מחללין כסף ופירות על הכסף, וחכמים מתירים. ופירשו בירושלמי כאן (פ"ב ה"ט, נ"ג סע"ג): מה פליגין ר' מאיר ורבנין, בפירות שאין בהן כדי כסף. אבל בפירות שיש בהן כדי כסף אף רבנין מודיי. חצי דינר כסף וחצי דינר פירות מותר. דינר כסף ודינר פירות אסור.[24] ומכאן נראה שלכתחילה מוטב שיחלל את הפירות על דינר (משום הקלת המשא), ולפיכך כל שיש לו פירות פחות מדינר מותר לו לצרף מָעֵין של כסף עם הפירות כדי שיהא לו דינר שלם. ור"מ אוסר בזה, וסובר שאפילו בפחות מדינר אסור לחלל כסף על כסף, ויחלל את הפירות על מעה של כסף.

47–48. אלא אם יש עמו פרוטרוט. כלומר, אם אין לו דינר שלם מדמי מע"ש, אלא שיש לו חמש מעין ופרוטות חצי מעה, מותר לצרף להן פירות בחצי מעה ולחלל את הכל על דינר, והטעם הוא שהואיל ואין בפירות כדי מעה, הרי זקוק לצרפן לדמי מע"ש שבידו (ופרוטות הרי לכ"ע מחללן על כסף), ולפיכך מחלל כבר את הכל על הסלע. (ע"פ פירוש ר' יונה).

[21] עיין בבבלי שם ל"ב א'. ועיין בתוספתא ערכין פ"ד ה"ל, ויש שם ט"ס, עיין בח"ד שם.

[22] עיין במשנת תמורה הנ"ל ומשנת ערכין ספ"ח. ועיין תו"כ בחקותי פרש' ח' ה"א ואילך, ירושלמי ברכות פ"ג סה"א, ו' ע"ב, ב"ר הוצ' אלבק, עמ' 1238, ובהערות שם. ועיין היטב בתוספתא מגילה פ"א סהט"ז.

[23] וכל מה שכתבתי בתסי"ר ח"ב, עמ' 288, הוא בטל ומבוטל.

[24] ועיין בפיה"מ להר"מ כאן (פ"ב מ"ח) ובחיבורו ספ"ה מה' מע"ש ובהשגות שם. ובפיה"מ לעדיות פ"א מ"ט פירש רבינו שלא כירושלמי.

48. ר' יעקב או' משמו. מכיון שר' יעקב אינו מוסר אלא בשם ר' מאיר,[25] הרי מסתבר שאף כאן הכוונה לר' מאיר שנזכר לעיל. ומאידך גיסא מסתבר כפירוש המפרשים שבבא זו אינה דבוקה לשלפניה אלא משלימה את מ"ט (עדיות פ"א מ"י). עיין להלן.

48–49. ודינר הי מעות והי פירות. בד: ה' מעות וה' פירות. ובכי"ע הימעות (במלה אחת) והאי פירות. וכנראה שצ"ל: ודינר ה' מעות וא' פירות, כלומר, הפורט סלע של מעשר שני בירושלים לא יקח בכולה פרוטות של נחשת (שמא לא יוציא את כולן ויתעפשו) אלא יקח שלשה דינרי כסף וה' מעות של נחושת ובמעה אחת פירות. ור' מאיר החמיר שיקנה במעה פירות מיד, כדי שיהא מוכח שהוא פורט כדי לקנות אוכלין (עיין בתוספ' ב"מ מ"ה סע"א). ועיין בדעת ר' טרפון במשנתנו הנ"ל ובמלא"ש שם. ואפשר שר' מאיר מסר כאן את דעת ר"ע, וחלק על התנא של משנתנו, שלפי דעתו סובר ר"ע שלוקח ג' דינרין של כסף ורבעת כסף ורבעת מעות, עיין במלא"ש שם.

49. שמיי הזקן או' יניחנה וכו'. משנת מע"ש ועדיות הנ"ל. והתוספתא משלימה שדעת שמיי הזקן נמסרה ע"י ר' שמעון בן אלעזר.

51. קרוב לתרומה וכו'. ר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ב, ועיין שקלים פ"ז מ"א. ולכאורה מדברים כאן בשהתרומה והמע"ש שוין, שאם לא כן רוב וקרוב הולכין אחר הרוב.[26] אבל בר"מ הנ"ל סתם את דבריו, ולא הזכיר שמדברים במחצה על מחצה. וככר דנו בזה הרדב"ז במקומו ובשושנים לדוד ובחס"ד כאן. ושמא הספק כאן (ובשקלים) הוא שהפירות (או המעות) נפלו בשעה שהוליכן למגורות (או לשופרות), ולא תלינן שנפלו מן המגורות (או השופרות) שהן משתמרות. ואם נמצאו קרוב לתרומה מוכח שהוליכן לתרומה, ואם קרוב למע"ש מוכח שהוליכן למע"ש, ואין נפקא מינה כלל בכמות הפירות הנמצאות במגורות. וצ"ע.

52. מטילין אותו לשני חמרין. בר"מ הנ"ל: מחצה למחצה יאכלו כחומרי שניהן, אסורים לזרים וטעונין רחיצת ידים והערב שמש כתרומה. ואסורין לאונן וטעונין הבאת מקום כמעשר.[27] וכנראה שאם רצה לפדותן פודה בדמי תרומה, כדין מע"ש שנפל לתרומה, עיין מ"ש לעיל עמ' 379 שו' 11–12.

52–53. ר' יוסה בי ר' יהודה או' תיבה וכו'. וכ"ה בד ובבבלי פסחים ז' א'. אבל בכי"ע: ר' יוסי אומ' וכו'. וכן גרס בבבלי שם בר"ח, וכן מעתיק במהרי"ק על הר"מ שנביא להלן.

53. אם רוב הניחו חולין וכו'. בבבלי הנ"ל: אם רוב חולין חולין. אם רוב מעשר מעשר וכו'. ומוכח מן הלשון שהתנאי דבוק למעלה, כלומר, אם נשתמשו בה בראשונה ברוב חולין, חולין, ואם נשתמשו בה ברוב מעשר, מעשר. ולפיכך שאלו שם: ואמאי ליזל בתר בתרא, ותירצו ג' תירוצים. ואחד מהם: כגון שנשתמשו בה ציבורין ציבורין, כלומר, שבאותה תיבה עצמה היה צבור של חולין וצבור של מעשר בזמן אחד. וכן משמע מלשון התוספתא כאן: אם רוב הניחו חולין, כלומר, אם רוב הניחו באותה תיבה ובאותו זמן חולין וכו'. וכן העתיק הר"מ בפ"ה מה' מע"ש הי"א: אם רוב מניחין מעשר הרי המעות מעשר. ואם רוב מניחין חולין חולין, ותפס כלשון התוספתא, מפני שהיא מסייעת לרב זביד.[28] ועיין בהגהות הרמ"א יו"ד סוף סי' רנ"ט.

[25] עיין להלן יבמות פי"ב סהי"א ובמקבילות; בבלי גיטין י"ד ב' וב"מ ע"ח ב'.
[26] כר' חנינא בביצה י' ב' וב"ב כ"ג ב', ועי"ש בירושלמי ב"ב פ"ב ה"ו ובמה"פ שם.
[27] ועיין במנחת בכורים כאן, ויש שם טעות הדפוס.
[28] ועיין ברדב"ז ובכ"מ שם, ולפי מ"ש ניחא.

וברמ״מ שם סיים: מחצה למחצה חולין.[29] והדברים תמוהים. אבל נאמנת עלינו עדות מהרי״ק שם שכתב: „מצאתי בהשגות ישנות כתוב בהן מחצה על מחצה חולין. א״א ס״א מעשר ע״כ. ונראה שכוונתו שבספרים אחרים מספרי רבינו כתוב בהם מעשר, ובודאי שהיא הנוסחא האמיתית וכו׳״. ועיין בח״ד שנדחק ליישב את הנוסח שבספרים שלנו.

54—55. הרי שלמים שיש בהן חזה ושוק וכו׳. התשובה היא למשנתנו פ״ג מ״ב: אין לוקחין תרומה בכסף מעשר שני, מפני שהוא ממעט באכילתו. ור׳ שמעון מתיר וכו׳. אמרו לו מה אם היקל בזבחי שלמים (כלומר, שניקחין בכסף מעשר) שהן מותרין לזרים, נקל בתרומה שהיא אסורה לזרים. וע״ז השיב ר׳ שמעון שאף בשלמים יש חלק שאסור לזרים.

ועיין באר״ש (פ״ז מה׳ מע״ש ה״ג) שהעיר שמכאן סתירה לדברי הכ״מ (בפ״ו מה׳ פסולי המוקדשין ה״י) שכתב שאם ממעט באכילת מקצת הקרבן לא חיישינן. אבל אפשר שמטעם זה לא חשו רבנן להשיב לר״ש, וכדברי הכ״מ.[30] ועיין בהגהות הרש״ש למשנתנו הנ״ל, ונעלמה ממנו התוספתא שלנו.

55. ר׳ שמעון בן יהודה אמ׳ וכו׳. וכ״ה בד וברי״ש פ״ג מ״ו. וכן משמע ממשנתנו (פ״ג מ״ו). ובכי״ע: ר׳ שמעון בן אלעזר אומ׳ וכו׳.

56. כך אמרו בית הלל וכו׳. ריבמ״ץ פ״ג מ״ו בשם התוספתא, ירושלמי שם ה״ו. ובמשנתנו (פ״ג מ״ו): פירות (כלומר, של טבל) שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים, יחזור מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים (כלומר, כבר קלטוהו מחיצות, ואינו נפדה). ושלא נגמרה מלאכתן וכו׳, בית שמאי אומרים יחזור מע״ש שלהם ויאכל בירושלים, ובית הלל אומרים יפדה ויאכל בכל מקום. ר׳ שמעון בן יהודה אומר משום ר׳ יוסי לא נחלקו ב״ש וב״ה על פירות שלא נגמרה מלאכתן שיפדה מעשר שני שלהם ויאכל בכל מקום, ועל מה נחלקו על פירות שנגמרו מלאכתן, שב״ש אומרים יחזור מע״ש שלהם ויאכל בירושלים. וב״ה אומרים יפדה ויאכל בכל מקום. ועל מחלוקת זו הולכת תשובת ב״ה כאן. ודברי ר״ש בן יהודה שבמשנתנו הובאו גם בבבלי מכות כ׳ א׳.

57. שאם יפדה מעשר שיני שלא יאכל וכו׳. וכ״ה בד, וצ״ל: מעשר שיני שלה׳ יאכל וכו׳. וכן בכי״ע: שיפדו מעשר שיני שלהם יאכל בכל מקום. וכן בריבמ״ץ ובר״ש הנ״ל: שיפדה מעשר שני שלהן ויאכל וכו׳. וכ״ה בירושלמי הנ״ל. ופירושו שלשיטת ר׳ יוסי (במשנתנו הנ״ל) הרי לא נחלקו בפירות שלא נגמרה מלאכתן.

57—58. אף פירות שנגמרה מלאכתן כיוצא בהן. וכ״ה בר״ש. וכע״ז גם בריבמ״ץ ובירושלמי. ובכי״ע מוסיף: שיפדו מעשר שיני שלהם. ובד משובש.

58. אמרו להן בית שמיי וכו׳. המוקף היא הכפלה מוטעית מלמטה, ואינה בד, בכי״ע, בריבמ״ץ ובר״ש הנ״ל.

60. שיכול להפקירן וכו׳. כמפורש בפיאה ספ״א ועיין מ״ש להלן.

61. יכול לעשותן תרומה ומעשרות וכו׳. וכ״ה בד ובכי״ע. ובר״ש הנ״ל: לעשותן תרומה ומעשר עד שירימו, ונשמטו לפניו כמה מלים ע״י הדומות. אבל בירושלמי הנ״ל: אף פירות שנגמרה מלאכתן יכול הוא להבקירן ולפוטרן מן המעשרות. וכתב בר״ש הנ״ל שב״ה סוברים שהפקר פוטר מן המעשרות אפילו לאחר מירוח, ומשנת פאה הנ״ל היא כב״ש,

[29] וכ״ה בשלשה כת״י שבדקתי. וכן מעתיק במאירי פסחים ז׳ א׳ (13 ע״ב) סד״ה נמצאו בתיבה.

[30] ומ״ש בעניין הקטרה שמתירה את הבשר לבעלים, הדברים עדיין אינם מוכרחים לגמרי, עיין מה שהאריך בצל״ח ביצה כ׳ ב׳, ומ״ש הנצי״ב בהוספות להעמק שאלה במדבר ו׳, כ׳.

עיי"ש שנדחק ליישב את משנתנו גם אליבא דב"ה.[31] ברם קשה מאד להעמיד כמה סתמות[32] כב"ש בלבד. ובירושלמי כאן נזכרה עוד תשובה של ב"ש: אמרו להם בית שמאי לא אם אמרתם בפירות שלא נגמרה מלאכתן שהוא יכול להוציא עליהן שני ממקום אחר. תאמרו בפירות שנגמרה מלאכתן שאינו יכול להוציא עליהן שני ממקום אחר. ושמא יש לפנינו חסרון בתוספתא, וצ"ל: אף פירות שנגמרה מלאכתן יכול [להפקירן.[33] דבר אחר אמרו להם ב"ש לא אם אמרתם בפירות שלא נגמרו מלאכתן שהוא יכול לעשותן תרומה ומעשרות על מקום אחר, תאמרו בפירות שנגמרה מלאכתן שאינו יכול לעשותן תרומה ומעשרות על מקום אחר. אמרו להן ב"ה אף פירות שנגמרה מלאכתן יכול] לעשותן תרומה ומעשרות על מקום אחר.[34] ועיין להלן עמ' 856.

62. אלא עד שיירומו. בד, כי"ע ובר"ש הנ"ל: עד שירימו. ובכפו"פ פכ"ו (עמ' תפ"ו, ד"ר, ר' ע"א): עוד בתוספות מסכת מעשר שני פרק קמא פירות שנגמרה מלאכתן אין חייבין תרומה ומעשרות אלא עד שיערימו. ועיי"ש שמוכח מדבריו שפירש „שיערימו" שייעשו ערימה, כלומר, שיעמיד מהם ערימה. וברור שגירסא משובשת נזדמנה לו להרב, והגירסא שלפנינו נכונה, ופירושה שאין הבעלים חייבים תרומות ומעשרות לכהן וללוי אלא עד שירימו ויפרישו מן הטבל את התרומה והמעשרות, וכלשון התוספתא להלן (פ"ג שו' 37): אין לך בהן עד שירימו. והבעלים יכולים לשרוף את הכרי (בלי הנאה של כילוי), אם ירצו, עיין מ"ש לעיל עמ' 347. וה"ה שאין המחיצה תופסת אותם עד שירימו. ועיין בבלי מכות כ' א'.[35]

62–63. ונופו נוטה לחוץ יש למעשר וכו'. במשנתנו (פ"ג מ"ז): אילן שהוא עומד בפנים ונוטה לחוץ, או עומד בחוץ ונוטה לפנים, מכנגד החומה ולפנים כלפנים, מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ. ופירשו המפרשים שדנים כאן על המקום באילן, כלומר, בחלק האילן מכנגד החומה ולחוץ אין אוכלין מע"ש ופודין שם מע"ש, ובחלק האילן מכנגד החומה ולפנים אוכלין מע"ש ואין פודין אותו שם. וכן מוכח מן הבבלי במכות י"ב א' ואילך.[36] ברם מן הירושלמי (עיין להלן) ומן התוספתא כאן מוכח שדנים כאן בפירות האילן עצמו, והפירות שמחוץ יש להם פדיון כשתלשן, אבל לא לפירות שמבפנים, שכיון שתלשן בירושלים אין להם פדיון.

ובמשנת מעשרות ספ"ג: ובירושלים הכל הולך אחר הנוף. ובירושלמי שם: מתניתא דב"ש, דב"ש אומרין (מע"ש פ"ג מ"ז) הכל כלפנים. כלומר, בין שהנוף מבחוץ ובין שהנוף מבפנים אין למעשר שני שלו פדיון, מפני שהכל נחשב כלפנים, ואין פדיון לפירות שגדלו בירושלים. ולפי זה „אחר הנוף" שבמשנת מעשרות שם פירושו: אף אחר הנוף (כרב אשי בבבלי מכות י"ב ב'), וכב"ש במשנתנו לענין בתי הבדים. ברם מן הברייתא כאן מוכח שאין הבדל במקום שגדלו הפירות אלא הכל תלוי במקום שנתלשו שם. ולפיכך נראה שדברי

[31] אמנם במשנה שבירושלמי חסרה בפאה ספ"א הבבא של הפקר, אבל כנראה שאין שם אלא השמטה ע"י הרומות, והיא ישנה בשאר כל הנוסחאות.

[32] דמאי פ"ג מ"ב ומ"ג ועוד. ועיין גם בירושלמי מעשרות פ"א ה"א, פ"ה ה"ב ועוד. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 234, ובהע' 6 שם.

[33] וכן באמת מעתיק הריבמ"ץ למשנתנו בשם התוספתא. אבל כבר ראינו בכ"מ שדרכו של רבינו לתקן את הספרים ע"פ מקורות אחרים, והעתיק ע"פ לשון הירושלמי.

[34] ומ"ש בירושלמי שם: הדא פשטא שאילה דר' (כ"ה בנוסח הרש"ס, מ"ט ע"א. ולפנינו בטעות: אמר) זעירא, פירושו שמכאן אנו למדים שלת"ק של משנתנו אינו יכול להפריש ממקום אחר, כפירוש הרש"ס.

[35] ועיין בשו"ת הרדב"ז, לשונות הר"מ, סוף סי' קמ"ז ובשטמ"ק חולין קל"א א'.

[36] אבל עיין היטב בר"ח שם.

הירושלמי במעשרות „מתניתא דבית שמאי" אינם עונים על הבבא של ירושלים אלא על ערי מקלט שם, וכפירוש הרש"ס במקומו. אבל הבבא הנ"ל שבירושלים הכל הולך אחר הנוף מתפרשת ע"פ התוספתא כאן. ובאילן הולכים אחר הנוף גרידא, כלומר, אחרי מקום תלישת הפירות ממקום גידולם, וכמו שמפורש להלן בסמוך.[37]

63. החזיר נופו לפנים וכו'. כלומר, אעפ"י שגדלו הפירות מחוץ לירושלים מ"מ כשהחזיר נופו לירושלים הרי אין לפירות שלו פדיון, ומיד כשתלשם קלטו אותם מחיצות, אעפ"י שלא נגמרה מלאכתם, וכת"ק אליבא דבית שמאי בפ"ג מ"ו. וכן מפורש בירושלמי מעשרות ספ"ג: תני החזיר את הנוף מבפנים כולו כלפנים. ואתייה כההן[38] תנייא קדמיא בבית (בנוסח הרש"ס: דבית) שמאי, והכוונה לברייתא שלנו, והעמידוה כת"ק הנ"ל.[39]

64—65. החזיר נופו לחוץ יש וכו'. כלומר, אעפ"י שהפירות גדלו ובשלו בירושלים, מ"מ אם החזיר את נופו ותלשם מחוץ לירושלים, אף ב"ש מודי שלא קלטום המחיצות במחובר, ולא נחלקו אלא בתלושים שלא נגמרה מלאכתן.

65. בתי בתים שפתחיהן וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: בתיבדין (במלה אחת). ובמשנתנו (פ"ג מ"ז): בתי הבדים וכו'. וכל הברייתא גם להלן ערכין פ"ה הט"ו (ושם בכי"ו: בתי בית דין). ופירש הר"מ בפיה"מ: ואמר בתי הבדים לפי שהבדים ידועים לעולם שהם על זו הצורה. ר"ל בחומות המדינה הם בתי הבדים.

66. אין פודין בהן מעשר שני וכו'. וכ"ה להלן בערכין הנ"ל. ובמשנתנו הנ"ל: בתי הבדים שפתחיהן לפנים וחללן לחוץ. או שפתחיהן לחוץ וחללן לפנים. ב"ש אומרים הכל כלפנים. ובית הלל אומרים מכנגד החומה ולפנים כלפנים מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ. ובירושלמי שם: אמר ר' לעזר לחומרין וכו'.[40] והתוספתא כאן מפרשת את דברי ב"ש שלא אמרו ב"ש הכל כלפנים אלא לחומרא, ואין פודין בהם מע"ש, כבירושלים עצמה, אבל אין אוכלין בהם קדשים קלים, כחוץ לירושלים. וה"ה שהולכים לחומרא במע"ש עצמו, אין פודין אותו שם, ואין אוכלין אותו. וכן בפיה"מ להר"מ: ומאמר ב"ש הכל כלפנים לחומרא, וכן נתבאר בתוספתא, ר"ל שלא יפדה בהם מעשר שני ולא יאכלנו. אבל בריבמ"ץ שם: הכל כלפנים. ואוכלין שם קדשים קלים ואין פודין שם מעשר שני. והוא נגד התוספתא כאן.

67—68. ובית הלל אומ' מכנגד וכו'. כמשנתנו הנ"ל. וסובר הת"ק שלב"ה מכנגד החומה כלפנים דינו כירושלים לכל דבר, ואוכלין שם קדשים קלים ומע"ש, ומכנגד החומה ולחוץ דינו כחוץ לירושלים לכל דבר ופודין שם מע"ש. וכן פירש את התוספתא בפיה"מ להר"מ הנ"ל.

69. אמ' ר' יוסה זו משנת וכו'. בירושלמי פ"ג סה"ז, נ"ד ע"ב: דתני א"ר יוסי זו משנת ר' עקיבה, אבל דברי חכמים הרי אלו כלשכות,[41] וכל הלשכות הולכין אחר פתחיהן. ועיין בשנות אליהו ובפ"מ שם.

משנת ראשנה. וכע"ז בד ובכי"ע. ולהלן ערכין הנ"ל: משנה הראשונה. ושמא

[37] בתוספתא ערכין פ"ה הי"ד: ירושלים וערי מקלט ומעשר שני הכל הולך אחר הנוף. ונקט ירושלים לחוד ומעשר שני לחוד. ושמא הכוונה לבכורים שנתקדשו, ולוקה עליהם, עיין מ"ש להלן בכורים ספ"א.

[38] כ"ה בכי"ר. ובנוסח הרש"ס: ואתי כהן. ולפנינו בטעות: ואית בהן.

[39] כן הגהתי ופירשתי את הירושלמי לפני כמה שנים. עכשיו מצאתי שכבר קדמני בעיקר הדברים בח"ד לתוספתא כאן, עיי"ש שנדחק בלשון הירושלמי.

[40] המשך שם משובש. וכנראה שר' לעזר מפרש את דברי בית הלל, עיין מ"ש להלן שו' 71.

[41] כ"ה בנוסח הרש"ס, נ"א סע"ב. ולפנינו בטעות: הבדילו כל הלשכות, וצ"ל: הרילו (=הרי אילו) [כ]כל הלשכות. ועיין בפי' הרש"ס שם שציין לתוספתא כאן.

צ"ל כאן: משנת ראשונים וכו', ואמר כן לשבח, שהלכה כמותם (ושלא כסיגנונו במשנת סנהדרין פ"ג מ"ד), עיין בירושלמי שהעתקנו לעיל. ועיין לעיל שו' 10.

69–70. בית שמיי אומ' אין פודין וכו'. וכ"ה להלן בערכין הנ"ל. ובדברי ב"ש אין הבדל בין משנת ר"ע ובין משנת ראשונ', ולא נחלקו אלא בדברי ב"ה.

71. הרי הן כלשכות וכו'. כלומר, כמשנתנו פ"ג מ"ח, וכמבואר להלן. וברמ"מ ספ"ב מה' מע"ש: בתים שבצד החומה שפתחיהם לפנים מן החומה וחללן לחוץ, מכנגד החומה ולפנים, כלפנים לכל דבר. ומכנגד החומה ולחוץ, אין אוכלין שם ואין פודין שם, להחמיר. היה חללן לפנים ופתחיהם לחוץ, מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ, פודין בו ואין אוכלין. ומכנגד החומה ולפנים, אין אוכלין שם ואין פודין להחמיר. ולפ"ז הולכים אחרי הפתח והחלל, ואם הפתח והחלל לצד אחד דינו כאותו צד לכל דבר, ואם הפתח והחלל לשני צדדים נותנים על המקום חומרות פנים וחומרות חוץ. וקרוב לוודאי שרבינו סמך על הירושלמי למשנתנו (שהוא משובש בהוצאות), כמו שפירשו המפרשים.[42]

ובמאירי מכות י"ב א' (עמ' נ"ח): בתים שכנגד החומה, אם היו פתחיהן לפנים מן החומה וכל חללן חוץ מן החומה, כל שכנגד החומה ולפנים, כגון תחת הפתח, נדון כלפנים לכל דבר, ושמכנגד החומה ולחוץ, דנין בו להחמיר וכו'. היה פתחן לחוץ וחללן לפנים, כל שבחוץ, כגון תחת הפתח, נידון כחוץ וכו'. וניסח ע"פ הר"מ הנ"ל, אלא שפירש שצד הפנים וצד החוץ הם תחת הפתח. ועיין להלן שו' 82 וירושלמי פסחים פ"ז הי"א, ל"ה ע"ב, ובבלי שם פ"ה ב'. ועיין בס' משנה ראשונה כאן פ"ג מ"ח.

72. לשכה בנויה בקודש וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ג מ"ח, אלא שמשנתנו לא פרשה לעניין מה „תוכה קודש", והתוספתא מפרשת אותה להלן. וכל הברייתא בשם התוספתא בר"ש למשנתנו.

73. וגגה קודש. עיין ערוך ערך גג.

אין אוכלין בה קדשי קדשים וכו'. כ"ה בכי"ע, בר"ש הנ"ל, ובפי' הרש"ס, נ' ע"ב. וכן מוכרח, שהרי היא פתוחה לחול,[43] ודינה כחול לכל דבר. ובכי"ו ובד חסרה המלה „אין" בטעות. והדינים הללו נוהגים גם בגגה,[44] ואינו קרוי קודש אלא לעניין הבניין.[45]

74–75. בנויה בחול ופתחה לקודש וכו'. פיסקא ממשנתנו הנ"ל. והוסיפה התוספתא „אע"פ שאין מקיימין כן" (עיין להלן שו' 85), ומפרשת אח"כ את עניין הקדושה.

75–76. אוכלין בה קדשי קדשים. תו"כ צו ספ"ב, ל"א רע"א; שם שמיני פ"א ה"ו, מ"ז ע"א; בבלי זבחים נ"ו א'. וכן בירושלמי כאן פ"ג ה"ז: הן דאת אמר תוכן קודש[46] אוכלין שם קדשי קדשים וכו'.[47] ולעניין אכילת קדשי קדשים אין כאן מחלוקת

[42] אבל אין סתירה בין חיבורו לפיה"מ, מפני שבפיה"מ פירש את דברי ב"ש וב"ה לפי משנת ר"ע, כעדות התוספתא.

[43] וכיצד יכנים לשם קדשי קדשים מבלי שיפסלו ביוצא, אפילו אם נאמר שהתורה ריבתה חצרות הרבה לאכילה, עיין להלן.

[44] עיין להלן כלים ב"ק פ"א סהי"א ובבלי פסחים פ"ו א'.

[45] כפירוש הריבמ"ץ למשנתנו. ועיין ברש"י ובתוספ' פסחים פ"ו א' שפירשו אחרת.

[46] בירושלמי אפשר לפרש שהדברים דבוקים לבבא הסמוכה להם, והיינו לעניין לשכות הבנויות בקודש ופתוחות לקודש ולחול, שיש שם תרתי למעליותא. אבל מסתימת הלשון „הן דאת אמר תוכן קודש" משמע שהלכה זו נופלת אף לבבא שלנו. ועיין להלן הע' 47.

[47] ובפיה"מ להר"מ: ותועלת היותם קודש כדי שיהיה מותר לאכול בהם קדשי קדשים ולשחוט בהם קדשים קלים, ומי שנכנס טמא שם חייב קרבן. אלא שמדבריו אינו ברור אם הדברים עונים על הרישא (בנויות בחול ופתוחות לקודש), והר"מ מפרש שלא כהבבלי זבחים (עיין להלן), או שהדברים עונים על הסיפא (בנויות בקודש ובחול וכו'). ועיין לעיל הע' 46 ולהלן הע' 50.

במקורות, עיין זבחים הנ"ל. ועיין מ"ש להלן הע' 49 ובבלי קידושין נ"ב ב' וברש"י שם ד"ה וכי.

76. ושוחטין בה קדשים קלים. כ"ה בד ובר"ש ובירושלמי הנ"ל.[48] וכן היתה הגירסא בכמה ספרים בזבחים הנ"ל בברייתא שבתו"כ הנ"ל.[49] אבל בזבחים הנ"ל גרסו בברייתא שלנו: ואין שוחטין שם קדשים קלים. וכן פסק הר"מ בפ"ו מה' בית הבחירה ה"ח.[50] וברור שאין להגיה את התוספתא ואת הירושלמי ע"פ הבבלי. ודווקא קדשים קלים שוחטין שם, מפני שנשחטים בכל מקום בעזרה, אבל לא קדשי קדשים, עיין בזבחים שם נ"ה ב'.

76—77. וחייבין עליה משום טומאה. וכ"ה בד, בר"ש ובירושלמי ובבבלי הנ"ל. ועיין לעיל הע' 47. ברם בזבחים הגיהו אותה ואמרו: לאו אמרת אין שוחטין (עיין מ"ש לעיל), תני נמי אין חייבין. וכן פסק הר"מ בחיבורו הנ"ל. ועיין בתוספ' יומא ח' ב' ד"ה דאי. ועיין מאירי יבמות ז' ב' הוצ' ר"ח אלבק עמ' 33 ובהע' קפ"ג שם (ועיין מאירי יומא ט"ז א' ומדות עמ' 149) ועיין בס' הישר לר"ת, הוצ' מק"נ עמ' 33. ושמא החמירו הראשונים שהביא במאירי יבמות, וחששו שיש בעזרת נשים כרת משום שפתוחה לקודש.

77. בנויה בקודש ופתוחה לחול ולקודש וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע, בר"ש הנ"ל, בתוספ' ישנים (יומא כ"ה א') וברא"ש כאן פ"ג מ"ח: ופתוחה לקודש ולחול וכו'. ובירושלמי פ"ג ה"ז, נ"ד ע"ב: בנויות בקודש ופתחות לקודש ולחול תוכן קודש וכו'. והכוונה לברייתא שלנו. ובמאירי יומא (כ"ה א', כ"א ע"ג): אלו היתה כולה בנויה בקדש והיו לה שני פתחים אחד בחול ואחד בקדש, כולה היתה של קדש, שאין פתח הפתוח לחול דוחה פתח ובנין. ועיין בתוספ' ישנים הנ"ל, ומ"ש בס' שיח יצחק י"ט א' (כ"ד ע"ד).

78. ופתוחה לקודש ולחול כולה חול. וכ"ה בד ובראשונים הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: תוכן חול. ובמאירי הנ"ל: ואלו היתה כולה בנויה בחול, והיו לה שני פתחים אחד לקדש ואחד לחול, כולה היתה של חול. ובכי"ע: ופתוחה לקודש ולחול כגון לישכת בית המוקד. ונשמט שם ע"י הדומות מן „ולחול" עד „ולחול". והשמטה זו היתה גם לפני בעלי התוספ' ישנים הנ"ל, והשלימו מדעתם כגי' כי"ו וד.

בנויה בקודש ובחול וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ג מ"ח.

78—79. ופתוחה לקודש ולחול. כ"ה בד, בר"ש ובמשנתנו הנ"ל. וכן השלימו בתוספ' ישנים הנ"ל, עיין מ"ש לעיל.

79. כגון לשכת בית המוקד. זו היא הוספת התוספתא לפיסקא של המשנה, עיין מדות פ"א מ"ו. (הרש"ס, נ' ע"ב). ועיין בבלי יומא כ"ה א'.

תוכן וגגותיהן וכו'. וכ"ה בד ובר"ש הנ"ל, כלומר, הברייתא חוזרת לפיסקא של המשנה. אבל בכי"ע ובתוספ' ישנים הנ"ל חסר „תוכן וגגותיהן". ובירושלמי למשנתנו: א"ר יעקב בר אחא כיני מתניתא תוכן קודש. וגגותיהן מכנגד הקודש ולקודש וכו'.[51] ולפ"ז מגיה הירושלמי את משנתנו ושונה: בנויות בקודש ובחול ופתחות לקודש ולחול תוכן [קודש]. וגגותיהן מכנגד הקודש וכו'. והדברים קשים מאד. וכנראה שגירסת ההוצאות שלנו בירושלמי

[48] ובכי"ו נשמט בטעות. ובכי"ע יש כאן השמטה גדולה, עיין בשנו"ס.

[49] עיין רש"י זבחים שם ד"ה ה"ג אלא למעוטי. ומחקה רש"י בצדק. ועיין לעיל הע' 47. ועיין להלן חולין פ"ב הט"ז. ברם עזרת נשים היתה נמוכה מעזרת ישראל שבע אמות ומחצה, ולא היתה פתוחה אלא כנגד אוירה. ועיין מ"ש להלן סוף שו' 76—77, ולעיל סוף שו' 75—76. ולא עוד אלא שמפורש (שו' 75) שאין מקיימין כן, הרי לך שאין עזרת נשים בכלל.

[50] עיין מ"ש לעיל הע' 47. ועיין בהר המריה לרמא"י פ"ו מה' בית הבחירה, אות י"ב.

[51] כ"ה בכי"ר ובגוף כי"ל. וכ"ה אף לפני הרש"ס, נ"א סע"א. ועיין להלן על נוסח ההוצאות שלנו. ועיין מ"ש בהר המריה הנ"ל.

נכונה, ודברי ר' יעקב בר אחא עונים על הרישא: בנויות בחול ופתוחות לקודש, תוכן קודש וגגותיהן חול. וע"ז אמר ר"י בר אחא: כיני מתניתא תוכן קודש וגגותיהן חול (כמו שהגיהו בכי"ל). ואעפ"י שכן היא הגירסא גם במשנתנו, הרי אפשר שלפני הירושלמי היתה שם הגירסא: פתוחות לקודש קודש, כפיסקא שבספרי ואתחנן (פי' ל"ו עמ' 67): מיכן אמרו הלשכות פתוחות לקדש קדש. פתוחות לחול חול. ותיקן ר' יעקב בר אחא: תוכן קודש. ועל פיו הוגה כן בנוסחאות שלנו, כרגיל. ואח"כ מתחילה בירושלמי פיסקא מן הסיפא של משנתנו: מכנגד הקודש ולקודש וכו', ולפיסקא זו נסמכה הברייתא שלעיל.

80. אם לאכילת קדשים וכו'. וכ"ה בד. ופירש בח"ד שאוכלין קדשי קדשים אפילו בחלק החול, והולכים אחרי הפתח שפתוח לקודש, מפני שהתורה רבתה חצרות הרבה לאכילה, ומכיון שמכניס את הקדשים דרך פתח הפתוח לקודש, יכול לאוכלן אפילו בחלק החול, ואין משגיחין בפתח הפתוח לחול (עיין זבחים נ"ו א' ולעיל שו' 75—76). אבל לעניין טומאה אינו חייב אלא מכנגד חומה ולפנים (עיין זבחים שם) והולך אחר פתחה הפתוח לפנים. וכנראה שהמלים „הכל הולך אחר פתחה" שבסיפא (לעניין טומאה) באו באשגרה מן הרישא והן מיותרות.

ובכי"ע: אם לעינין טומאה הכל הולך אחר פיתחה. אם לאכילת קדשים מכנגד החומה ולפנים. ובפי' הריבמ"ץ (פ"ג סמ"ח): „תניא בין לענין טומאה וכו'. פי' מכנגד חומת העזרה ולפנים הכל הולך אחר פתח הפתוח לקודש. וכן אכילת קדשים. ומכנגד חומת העזרה ולחוץ הכל הולך אחר הפתח הפתוח לחול בין לענין טומאה בין לענין אכילת קדשים". וכנראה שהיתה לפניו הגירסא בשתי הבבות כאן: מכנגד חומה ולפנים הכל הולך אחר פתחה. ובשם הגר"א הגיהו כאן: ר' יהודה[52] אומר אם לענין טומאה מכנגד החומה ולפנים כלפנים. מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ. אם לאכול קדשים הכל הולך אחר הפתח. ויש לפרשה כפי' הח"ד לפי הגירסא שלנו.

81—82. היתה בנויה בחומת ירושלם וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. וקרוב לוודאי שנתחלפו המלים, וצ"ל כאן: בחומת העזרה, כהגהת הגר"א. וכנראה שהכוונה ללשכה הבנויה בחומת העזרה והיא פתוחה לפנים ולחוץ, ומכיון שכולה בקודש,[53] דינה כעזרה לכל דבר.

82. ואין שוחטין בה קדשים קלים. וכ"ה בד. והנכון בכי"ע: ושוחטין בה קדשים קלים. ולפי פשוטו סובר תנא זה שאפילו צדדי צדדין כשרים. עיין זבחים נ"ה רע"ב ובגירסת הראב"ד לתו"כ נדבה פי"ז, י"ג ע"ד. ועיין זבחים נ"ו א'. ועיין מ"ש הר"א לאפ בספרו זבחי אפרים לזבחים נ"ה א' (קי"ט ע"ג).

83. בחומת עזרה וכו'. כאן צ"ל: בחומת ירושלים, כהגהת הגר"א, עיין מ"ש לעיל.

שוחטין בה קדשים וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. והיא ט"ס וצ"ל: אוכלין בה קדשים קלים, ועיין לעיל הע' 53.

ואין פודין בה מעשר שיני. וכ"ה בד. ועיין ר"מ ספ"ב מה' מע"ש. ובכי"ע בטעות: ופודין בה מעשר שני.

83—84. בית הבנוי בחומה וכו'. באו"ש ספ"ב מה' מע"ש העיר שבכהאי גוונא

[52] כנראה שהגיה כן מפני שמקור הדברים שריבו חצרות הרבה לאכילת קדשים הוא בספרא (עיין זבחים נ"ו א' ולעיל שו' 75–76), וסתם ספרא הוא ר' יהודה. ועיין גם בבבלי מכות י"ב רע"ב.

[53] עיין במשנת פסחים פ"ז מ"ב ובירושלמי ובבבלי שם, וברמ"ם פ"ו מה' בית הבחירה סה"ט ובהשגות שם.

חולקים אף במשנת ערכין פ"ט מ"ה לעניין ערי חומה (תו"כ בהר פרש' ד' ה"ז, ק"ח ע"ד). ונעלם ממנו לרגע קטן, שהברייתא שלנו היא מלה במלה בתוספתא שם פ"ה סהי"ד: בית בנוי בחומה ר' יהודה אומר כאלו הוא בחוץ. ר' שמעון אומר כאלו הוא בפנים. כתי בדין שפתחיהן לפנים וכו', כלומר, הברייתא שלעיל הי"ב. ושם הובאה הברייתא מכאן אגב הדין של בתי ערי חומה, וכאן הובאה ההלכה של בתי ערי חומה אגב ההלכה שלעיל. ועיין במשנת מעשרות ספ"ג. ובאמת אין המחלוקות תלויות זו בזו ודין קדושת חומת ירושלים והעזרה לחוד, ודין בתי ערי חומה לחוד. והר"מ פסק (פי"ב מה' שמיטה ויובל הי"ב) בדין ערי חומה כר' יהודה שהחומה היא כלחוץ. ועיין בבבלי שם ל"ב א' ובירושלמי מעשרות ספ"ג. וברייתא זו עוסקת בדין ערי חומה גרידא, ולא הובאה כאן אלא אגב גררא, כמ"ש לעיל.

85. כולן בנויות בקודש. כלומר, אעפ"י שהזכרנו במשנתנו (ובמקבילות) לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, הוא להלכה גרידא, אבל למעשה כל הלשכות שהיו בעזרה היו כולן לכל הפחות מקצתן בקודש[54] (ח"ד). ועיין לעיל שו' 75.

85–86. תחומי א"י שבכתובים נידונין וכו'. אגב שהזכירו לעיל שדין חומת ירושלים כלפנים, הביאו גם את המחלוקת בתחומי א"י אם דינם כלפנים או כלחוץ. ועיין להלן ב"ק ספ"ח, ומ"ש לעיל עמ' 316.

86. ר' לעזר בי ר' יוסה אומ' וכו'. וכ"ה בד ולהלן ב"ק ספ"ח. אבל בכי"ע כאן: ר' אלעזר אומ' וכו'. ובפסיקתא דר"כ פרש' החודש, מ"ו ע"א: אלו סופרי (צ"ל: סיפרי) ארץ ישראל שהן קדושים כארץ ישראל. ועיין גם בפסיקתא רבתי שם (פיס' ט"ו, הוצ' רמא"ש, ס"ט ע"ב) ובהערות שם.

87. מעשר שני שנכנס לירושלים ונטמא וכו'. משנתנו פ"ג מ"ט. וכעין מחלוקת זו במשנת שקלים פ"ח מ"ו לעניין בשר קדשי קדשים שניטמא באב הטומאה או בולד הטומאה, אם נשרף בפנים או בחוץ.

בין שניטמא באב הטומאה וכו'. בירושלמי למשנתנו (ובמקבילות בפסחים ובשקלים) נחלקו בר קפרא ור' יוחנן אם ולד הטומאה פירושו טומאה דרבנן (כגון שניטמא ע"י אוכלין או משקין טמאים), או טומאה דאורייתא (ע"י אדם או כלים טמאים).

88–89. הכל יפדה ויאכל בפנים. במשנתנו מוסיף: חוץ משנטמא באב הטומאה בחוץ. וכ"ה במשנת שקלים הנ"ל. ומשנתנו איפוא אינה כר' מאיר. ולר"מ השוו ב"ש את מדותיהם, ולא הועילה טומאה אלא לעניין פדיון, אבל לא לעניין בטול כח הקליטה.

89–90. ייפדה ויאכל בפנים חוץ ממי שניטמא באב הטומאה בחוץ וכו'. כ"ה בכי"ע. ולפי גירסא זו היא שיטת ב"ה לר"מ היא שיטת ב"ש לר' יהודה להלן. והיא ממש כמסורת כי"ע לעיל שו' 3–4, עיין מש"ש. ובכי"ו: הכל ייפדה ויאכל בחוץ, חוץ משנטמא באב הטומאה בחוץ וכו'. וכל מה שהשלמתי בסוגריים חסר. ובד הגירסא משובשת, עיין בשנו"ס.

ונראה שבכי"ו צ"ל: הכל ייפדה ויאכל בחוץ חוץ [משניטמא בולד הטומאה מבפנים, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בית שמיי אומ' הכל ייפדה ויאכל בפנים חוץ] משנטמא באב בחוץ וכו'. וכן בתו"כ צו פ"ח, ל"ג ע"ב (לעניין קדשים שנטמאו, כלומר, עניין משנת שקלים הנ"ל): ובית הלל אומרים הכל ישרף בחוץ. חוץ שנטמא בולד הטומאה בפנים דברי ר' מאיר.[55] וסוברים ב"ה שבמקום שיש תרתי לגריעותא, טומאה בפנים ואינה אלא ולד הטומאה, כבר קלטהו

[54] ועיין מ"ש ר' יונה בר"נ על משנת יומא פ"ג מ"ו. ופירש לנכון ש"בקודש היתה" כוונתה שהטבילה היתה בקודש, אבל הלשכה עצמה היא כשאר לשכות, וכולן היו בקודש.

[55] כ"ה בר"ו ובשני כי"ר. וכ"ה לפני הראב"ד והמיוחס להר"ש שם.

מחיצות. ולפי גירסא זו אין מחלוקת בין ר"מ ור"י בדברי ב"ה, ולא נחלקו אלא בדברי ב"ש גרידא. ועיין מ"ש להלן שו' 92.

90. בית שמאי אומ' הכל יפדה וכו'. וכ"ה במשנתנו הנ"ל (וכע"ז במשנת שקלים הנ"ל), ומשנתנו כר' יהודה.

91. ובית הלל או' וכו'. בכי"ו: ובית הלל שמאי או' וכו', וניקד הסופר על "הלל" לסימן מחיקה, וצריך היה לנקד על "שמאי".

92. חוץ מה שנטמא בולד וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע ובתו"כ הנ"ל. וכבר אמרנו לעיל סוף שו' 89–90 שלפי השלמתנו בגי' כי"ו אין מחלוקת בין ר"מ ור' יהודה בדברי ב"ה ולא נחלקו אלא בדברי ב"ש. ובמיוחס להר"ש לתו"כ הנ"ל (ל"ד ע"א): "ולא פליג (כלומר, ר' יהודה) אלא אליבא דב"ש, ולא שייך למיפרך כאן, וכי טעמא דב"ש אתי לאשמועינן,[56] דהכא צריכה להו למימר כיצד קבלו משנה דב"ש". ועיין מ"ש להלן בשם רבינו הלל. והר"מ בפ"ב הי"ב פסק כב"ה.

92–93. ר' ליעזר אומ' ניטמא באב הטומאה וכו'. וכן נשנית מחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבה במשנת שקלים ובתו"כ הנ"ל. וכתב במשנה ראשונה כאן: "ודע דבשקלים שם תני תו פלוגתא דר"א ור"ע דפליגי אבית שמאי ואבית הלל וכו'. ונראה דהכא מודו ר"א ור"ע דטעמייהו התם משום דזילא מילתא להכניס טומאה לעזרה, או להשהותה שם". ונעלמה ממנו לפ"ש התוספתא כאן. ונראה שהתוספתא כאן וכן המשנה בשקלים והברייתא בתו"כ היא אליבא דר"ש בן אלעזר בשיטת ר' יהודה (עיין מ"ש להלן), אבל לדברי ר"י בעצמו מעולם לא נחלקו ר' אליעזר ור' עקיבה בזה, אלא ר' אליעזר קאים בשיטת ב"ש ור"ע בשיטת ב"ה, כמפורש בתוספתא שקלים פ"ג סהט"ז: ר' יהודה אומ' ר' אליעזר כדברי בית שמאי ר' עקיבא או' כדברי בית הלל (ועיין מ"ש בתס"ר ח"א עמ' 185). ורבי סתם במשנתנו כאן כדעת ר' יהודה עצמו, ולשיטתו לא נחלקו ר"א ור"ע בזה.[57]

95. בין בולד הטומאה יפדה ויאכל וכו'. השלמתי ע"פ ד וכי"ע, וכ"ה במשנת שקלים ובתו"כ הנ"ל (לעניין מקום שריפת קדשי קדשים שנטמאו).

96–97. אמ' ר' שמעון בן לעזר וכו'. דעה זו של ר' שמעון בן אלעזר לא נזכרה בשום מקום אחר, ולאמיתו של דבר הרי הם דברי ר' יהודה בהוספה קטנה שלא הזכירה ר' יהודה (עיין להלן), ובניסוח הרגיל של ר"ש בן אלעזר.[58] ולפיכך נראה שהוא שנה אף את המחלוקת של ר' אליעזר ור' עקיבא ותרי תנאי אליבא דר' יהודה (עיין מ"ש לעיל). ובפי' רבינו הלל לספרי ראה, מ' ע"ג: "ופליג ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון בן אלעזר בתוספת' דמעשר שיני בפ' תלתן של תרומה, [במע"ש] שנטמא בוולד הטומאה ושנטמא באב הטומאה דהיכא נאכל אי בפנים אי בחוץ, והיכי נטמא אי בפנים אי בחוץ, כל חד וחד בטעמא". ולפי גירסתנו אין מחלוקת בין ר' יהודה ור' שמעון בן אלעזר היכן נאכל, וכן הכרענו לעיל (סוף שו' 89–90) שאין מחלוקת בין ר' מאיר ור' יהודה בשיטת ב"ה. נמצא שר' מאיר, ר' יהודה ור' שמעון בן אלעזר לא נחלקו כלל בשיטת בית הלל. וכנראה שלא כתבה רבינו הלל אלא לציון בעלמא.

100. נפדה במקום ונאכל במקום. כלומר, נפדה בירושלים ונאכל בירושלים. ולא הזכיר ר"ש בן אלעזר את דעת ב"ש בניטמא באב הטומאה בחוץ והכניסו לירושלים אם נפדה

[56] בבלי שבת קל"ה א'. ועיין בתוספ' סוכה ט' א' ד"ה ואם.

[57] ועיין מ"ש להלן הע' 61.

[58] עיין בקונקורדנצי' של הרח"י קאסאווסקי לתוספתא ערך חלק, עמ' 231 ד"ה נחלקו. ועיין להלן הע' 59.

בירושלים ואח״כ מוציאו, או מוציאו ואח״כ פודהו. ונראה שבזה אין מחלוקת בין ב״ש ובין ב״ה, ומכיון שניטמא בחוץ באב הטומאה לא קלטוהו מחיצות כלל ומותר להוציאו לפני הפדיון, ונמצא שלב״ש אין נפקא מינה כלל בעניין זה.[59] ועיין מ״ש להלן.

100—101. נפדה במקום ונאכל בכל המקומות. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון מוסיף כאן שאם ניטמא באב הטומאה בפנים ובולד הטומאה בחוץ נפדה לב״ה בירושלים דוקא, ואסור להוציאו לפני שנפדה, אלא פודהו ואח״כ מוציאו.[60] וכן אמרו בירושלמי (פ״ג ה״ח, נ״ד ע״ב): מה בין וולד הטומאה בין בחוץ בין בפנים, זה וזה לא מדבריהן הוא? בשהכניסן על מנת שלא תתפשנו מחיצה.[61] אמר ר׳ זעירה הדא אמרה מעשר שני טהור שהכניסו על מנת שלא תתפשנו מחיצות אין מחיצה תופסתו. ר׳ יונה בעי טהור דבר תורה, ואת אמר הכין? אלא כיני עבר ופדה פדוי.[62] ולפ״ז כל מע״ש שניטמא בירושלים, וכן אם ניטמא בולד הטומאה בחוץ ונכנס לפנים, קלטוהו מחיצות לעניין שאסור להוציאו, אלא שמותר לפדותו, ולאחר פדיונו בלבד נאכל בכל מקום כחולין גמורים.[63]

עכשיו מובן שדברי ר׳ שמעון בן אלעזר אינם אלא במעשר שני שניטמא, ואינם שייכים כלל לקדשי קדשים שניטמאו (שהרי אין שם פדיון), ולפיכך לא הובאו דברי ר׳ שמעון בן אלעזר בתו״כ, אלא ששנו שם מחלוקת ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא, לפי דעתו בשיטת ר׳ יהודה, וכמו ששערנו לעיל.

101. הלוקח בכסף מעשר וכו׳. משנ׳ פ״ג מ״י. ועיין ספרי ראה פיס׳ ק״ז עמ׳ 168 ובשנר״ס שם, ירושלמי פסחים פ״ב ה״ד, כ״ט ע״ב (עיין בהירושלמי כפשוטו שם עמ׳ 405) ומגילה ספ״א, ע״ב ע״ד, בבלי פסחים ל״ח א׳, ב״מ נ״ג ב׳, סנהדרין קי״ג א׳, זבחים מ״ט א׳. ועיין בר״ש למשנתנו מ״ש בשם דברים רבה.

102. תחמיר בטפילה יתר וכו׳. ר״ש פ״ג מ״י, תוספ׳ זבחים מ״ט א׳ ד״ה והרי, עיי״ש שהביאו מכאן ראיה לגירסת רש״י ולפירושו בזבחים שם. ובמשנתנו מפורש יותר: ומה אם מעשר שני עצמו שנטמא הרי הוא נפדה וכו׳.

103. שהחמירו בטפיל יתר מן העקר. וכ״ה בד. ובכי״ע: שהתמורה טפילה מן העיקר. ובתוספ׳ זבחים הנ״ל (לפי שטמ״ק שם אות כ״ג): שהתמורה חמורה מן העיקר. ובר״ש הנ״ל: שהתמורה טפלה חמורה מן העיקר.

[59] ועיין מ״ש ר׳ יונה בר״ג על החילוק בין ר״ש בן אלעזר ור׳ יהודה. וכבר אמרנו לעיל שאין מחלוקת ביניהם בדברי ב״ה וב״ש, אלא שר״ש בן אלעזר הוסיף על דבריו. ועיין בירושלמי (פ״ג ה״ח, נ״ד ע״ב) שאמרו שם „קול יוצא ליוצא, ואין קול יוצא לפדוי", ואינו עניין לנידון שלנו. ושם השאלה מה יותר גרוע: הוצאה מירושלים או פדיון בירושלים, אבל כשהוא מוציאו בין כך ובין כך, בוודאי שעדיף שיפדנו מתחילה.

[60] עיין בירושלמי פ״ג ה״ו, נ״ד ע״ב. והסב התכוין לטבל טהור שהיו מוציאים אותו מחוץ לירושלים כדי להפריש ממנו מע״ש ולפדותו.

[61] כלומר, מכיון שניטמא בחוץ, אנן סהדי שלא הכניסו אלא על מנת שלא תקלטנו מחיצה, כפירוש הגר״א. אבל עיין ר״מ פ״ב מה׳ מע״ש הי״ג ופ״ז ה״א וה״ב. ולפי פסק הר״מ הם דברי ר׳ אליעזר (לעיל שו׳ 93 ואילך) הם דברי בית הלל. ואם נטמא בולד הטומאה בחוץ והכניסו סתם נאכל בפנים, ונמצא שאין הבדל בין נטמא בחוץ ובין נטמא בפנים, אלא בין נטמא באב הטומאה ובין נטמא בולד הטומאה. ודוחק לומר שהמחלוקת בין ב״ה ור׳ אליעזר היא שלפי ב״ה מועיל תנאי, ולפי ר׳ אליעזר אינו מועיל. וצ״ע.

[62] כלומר, אין התנאי מועיל אלא לעניין שחל הפדיון, אבל כל זמן שלא פדה אותו אסור להוציאו. ובניטמא בולד הטומאה, מכיון שאינו יכול לאוכלו מדרבנן, מותר לפדותו לכתחילה.

[63] חוץ מניטמא בולד הטומאה בפנים שכבר קלטוהו מחיצות לגמרי. שהרי נכנס בטהרה, ואף עכשיו לא ניטמא אלא בולד הטומאה.

חלה עליה בבעלת מום וכו'. כלומר, ואינה יוצאת לחולין להגזז ולהעבד אפילו אחר פדיון, כמפורש במשנת תמורה ספ"ב.

104. אין חל על בעל מום וכו'. כ"ה בר"ש הנ"ל, ובכל הנוסחאות כאן בטעות: אלא על מום וכו'. ועיין במשנת חולין פ"י מ"ב, בכורות פ"ב מ"ב ומקבילות.

אמרו לו ממקום שבאתה וכו'. עיין בזבחים מ"ט א'.

105. מה להלן תמימים אין נפדין וכו'. כלומר, אעפ"י שיש חומרא בתמורה מה שאין כן בהקדש העיקר, מ"מ אף תמורה אינה נפדית תמימה, ונפדית טמאה,[64] וכן לקוח בכסף מע"ש כיוצא בה אינו נפדה טהור, ונפדה טמא.

106. המשאיל קנקניו למעשר שני וכו'. בכי"ע: המשיל קנקנין וכו', ועיין מ"ש בתס"ר ח"ג סוף עמ' 63. ובמשנתנו (פ"ג מי"ב): המשאיל קנקנין למעשר שני אעפ"י שגפן לא קנה מעשר. זלף לתוכן סתם, עד שלא גפן לא קנה מעשר, משגפן קנה מעשר. עד שלא גפן עולות באחד ומאה, משגפן מקדשות בכל שהן. עד שלא גפן תורם מאחת על הכל, ומשגפן תורם מכל אחת ואחת. ובירושלמי שם: כיני מתניתא אם עד שלא גפן קרא שם לא קנה מעשר קנקן, משגפן קרא שם קנה מעשר קנקן. עד שלא גפן קרא שם עולות באחד ומאה, אם משגפן קרא שם מקדשות כל שהן. אם עד שלא גפן קרא שם תורם מאחד על הכל, אם משגפן קרא שם תורם מכל אחד ואחד.

ופירושו שאם קרא שם מעשר ליין עד שלא גף את הקנקן, הרי הוא כמפריש מעשר פירות בלי קליפתן ואח"כ הכניסן לקליפתן, שבוודאי אינו פודה אלא כנגד הפרי גרידא. אבל אם הכניס טבל לקנקן וגפהו, ואח"כ קרא עליו שם מעשר, הרי הוא כמפריש רמון בקליפתו שפודה את כל הפרי.[65] ופשיטא שהבדל זה אינו שייך אלא לעניין קניית הקנקן, ובמע"ש גרידא, לעניין פדיון.[66]

ואשר לתרומה כתב בריבמ"ץ (פ"ג מי"ב): „עד שלא גפן קרא שם. פי' שם תרומה עליהן עולות בא' וק', ומשגפן קרא שם אינן עולות אלא מקדשות כל שהן. פי' אפי' אם נתערבה באלף כולן מתקדשות, מאי טעמא כיון משגפן קרא שם תרומה עליהן, נקראין חביות סתומות וכו'. ס"א (צ"ל: פ"א), מילאם תרומה עד שלא גפן ונתערבו בחולין עולות בא' וק', דכיון דפתוחות נינהו עולות בא' וק', כדין תרומה, ומאחר שגפן אם נתערבו, מקדשות כל החביות שנתערבו עמהן וכו'". ובפירוש הדברים נראה שללשון ראשון של הריבמ"ץ פירושו שקרא שם תרומה לחבית פתוחה וגף אותה ונתערבה כשהיא סתומה, אינה מקדשת בכל שהוא, מפני שקרא שם תרומה כשהיתה פתוחה, אבל אם קרא שם כשהיתה סתומה מקדשת בכל שהוא. וללשון שני של הריבמ"ץ קרא שם הוא לאו דווקא, ומדברים בנתן תרומה לתוך פתוחה ונתערבה בין הפתוחות

[64] כלומר, בעלת מום, כפירוש ר' יונה בר"ג. ועיין מחז"ו, עמ' 321, ומ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 267.

[65] אבל פשיטא שאם שתה את היין בירושלים שאין הכלי נתפס בקדושת מעשר, ואינו עדיף מקליפות של פירות. וכל השאלה היא לעניין חילול גרידא, עיין בר"ש, במלא"ש ובס' משנה ראשונה למשנתנו.

[66] ותפסנו כאן כפירוש הריבמ"ץ, הר"ש והר"מ בחיבורו פ"ח מה' מע"ש ה"ה. ולעיל שביעית פ"ז שו' 12 שנינו: חומר במעשר שני (כלומר, מבשביעית) שמעשר שני קונה את הקנקן וכו'. ולפי פירוש הנ"ל אין כאן אלא סימן חיצוני שבמע"ש תתכן תפיסת הקנקן מה שאין כן בשביעית, אבל הסיבה היא שאדם יכול לקרוא שם מע"ש בקנקן סתום, מה שאין כן שביעית שהוא מכניסה כשהיא שביעית, והרי אף במע"ש כשהוא מכניסו בקדושה אין הקנקן נתפס. אבל בפיה"מ להר"מ פירש שאפילו הכניס מע"ש סתם לתוך הקנקן וגפו נתפס בקדושת מע"ש, ודווקא אם מתנה בפירוש שאינו נותן את הקנקן אלא בשאלה גרידה למע"ש אין הקנקן נתפס. ולפי פירוש זה מתבארת הברייתא בשביעית כפשוטה, שאם זלף שביעית לתוך קנקן לא נתפס הקנקן, אבל אם זלף מע"ש סתם נתפס. ועיין ברדב"ז להר"מ הנ"ל, אבל לפי פשוטו חזר בו הר"מ מפירושו בפיה"מ (עיין במהרי"ק שם), ואין לצרף את שני הפירושים.

ואח"כ סתם את כולן, אינה מקדשת, מפני שכבר בטלה, אבל אם גפה וקרא לה שם, ואח"כ נתערבה בין הסתומות מקדשת אפילו באלף. ושני הלשונות קשים מאד. לפי לשון ראשון קשה, מה בכך שקרא שם תרומה כשהיתה פתוחה, והרי כשגף אותה ידע שהיא היא תרומה, והספק נולד כשהיתה סתומה, ולמה אינה מקדשת בכל שהוא? ולמה הבדילו בין תרומה וערלה וכלאי הכרם, והרי בכולן היה האיסור ידוע כשהיו החביות פתוחות. והפירוש השני עוד יותר קשה מצד הלשון.[67] ועיין בר"ש למשנתנו, וסתם את דבריו.

אע"פ שגפם וכו'. בכי"ו אפשר לקרא בכ"מ כאן: שגפס, גפס. ובכי"ע: אף על פי גפם וכו'. עיין מ"ש להלן עמ' 757 ד"ה אע"פ.

106—107. כמי דברים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

107. בשל יין וכו'. פיה"מ להר"מ פ"ג מי"ב (בשם התוספתא), פ"ח מה' מע"ש ה"ה, ירושלמי כאן ספ"ג. וכבר הראינו לעיל (פ"א שו' 30) שיין צריך לקנקן כשהוא סתום. וממילא אם קורא שם מע"ש על קנקן יין סתום הוי ליה כקורא שם על רימון בקלפתו, וצריך פדיון כנגד כל הפרי.

אבל של ציר וכו'. כל המנויים כאן באו באשגרה מלעיל פ"א שו' 30 (עיין מש"ש על כולם), שהרי בציר ומורייס אינו שייך קריאת שם מע"ש.[68] ובירושלמי הנ"ל לא הזכיר אלא שמן.[69] ובבבלי כתובות ק"ח ב': נעשה כמי שטענו רימון בקליפתו. מתקיף לה רבינא. רימון בלי קליפתו לא מינטר. שמן מינטר בלא קנקנים.[70]

108. קנה מעשר. כ"ה בכל הנוסחאות, וכן מוכח לעיל פ"א שו' 31, עיין מש"ש. אבל בפיה"מ להר"מ ובחיבורו הנ"ל: לא קנה מעשר. וכ"ה במלא"ש סמי"ב ובירושלמי הנ"ל. ולפנינו, כנראה, ט"ס. ובמה"פ ד"ה במה כתב: ובתוספתא דפוס כתב קנה מעשר, וט"ס הוא. אבל לא העיר כלום על גירסת כתה"י שלו.

עולין באחד ומאה. ומכאן שדין משנתנו (הנ"ל וערלה פ"ג מ"ז) אינו אלא בחביות של יין. וכן בר"מ פט"ז מה' מאכלות אסורות ה"ד: חבית סתומה של יין ערלה או של כלאי הכרם וכו'. אבל בפט"ו מה' תרומות ה"א ואילך סתם את דבריו ולא הזכיר יין (ועיין בפ"ג מה' תרומה הי"ח, לעניין מוקף). ועיין בצפנת פענח בה' מאכלות אסורות שם שציין לתוספ' זבחים ע"ב ב' (סד"ה כולן) שכתבו: "דמיירי בשמן זית או ביין תפוחים", והעמידו את משנתנו בשמן וביין תפוחים, אבל לא ביין, עיי"ש. ועיין גם בספר טל תורה לר"מ אריק על הירושלמי מע"ש ספ"ג שהעיר על התוספ' בזבחים הנ"ל.[71]

109. מקדשין בכל שהן. כנראה שצ"ל: [אין] מקדשין בכל שהן, כלומר, אף לעניין שביעית (לאחר הביעור), ערלה וכלאי הכרם אין מקדשין כל שהן, אלא כל חד וחד כשיעורו. ובירושלמי הגירסא: תורם מאחד על הכל. ועיין מ"ש לעיל עמ' 327.

110. אבל אם הפקיד לתוכה רביעית וכו'. ר"ש ורא"ש ספ"ג, ר"מ פ"ח

[67] שהרי בירושלמי מפורש „משנפן קרא שם", וכאן „קרא שם" הוא ברווקא, ועלינו לומר שברישא „קרא שם" הוא לאו דווקא, והכוונה היא למילוי, ובסיפא הוא בדווקא. ולפיכך תפסנו (לעיל, עמ' 368) לעיקר את הפירוש הראשון של הריבמ"ץ. וכן מפורש בפי' הרא"ש למשנתנו.

[68] בפי' הרש"ס, ס' רע"א: ובתוספתא תני נמי דבש או ציר, והיינו שלקחן בכסף מעשר, אין חילוק בהן בין קרא שם אחר שגף הקנקנים לקרא שם קודם שגף. ודבריו צ"ע.

[69] ובר"מ פ"ח מה' מע"ש ה"ה העתיק גם ציר, ואין כאן אלא נקיטת לשון המקור, וכמו שהביא בפיה"מ.

[70] עיין צפנת פענח פט"ז מה' מאכלות אסורות ה"ד שהסמיך את הבבלי הנ"ל לענייננו.

[71] ובספרו מנחת פתים ליו"ד סי' ק"י העיר על הפרי מגדים שם סי' ק"א שפסק שכלי מלא חמאה דינו כחבית סתומה.

מה' מע"ש ה"ה. וכבר הראינו שכן היה דרכם להפקיד טבל בתוך החבית,[72] והיו קובעים מקום בתוכה, וקוראים שם למעשרות על מקום אחר. ואם נשארה בתוכה רביעית טבל, ולא היו לו תשע רביעות במקום אחר, הרי הוא מתקנה ממקום אחר, ונמצאת החבית כולה מעשר חוץ מרביעית שהיא חולין, וממילא לא בטלה החבית לגבי המעשר, ואינו פודה כנגדה.

ובירושלמי ספ"ג: אמר רביעית[73] חולין יש לי בחבית זו יצא קנקן לחולין וכו'. מתניתא אמרה כן (כלומר, משנתנו ספ"ג), ר' שמעון אומר אף האומר לחבירו חבית זו אני מוכר לך חוץ מקנקנה, יצא קנקן לחולין. כלומר, אם המוכר יין בירושלים אמר לו שיש בחבית הסתומה יותר יין משיווי דמי המעשר שקבל, ונמצא שנתחללו הדמים על היין חוץ מרביעית שבה, שנשארה חולין, יצא קנקן לחולין, כלומר, לא קנה מעשר.[74] ואם נטמא המעשר בירושלים אינו פודה אלא כנגד היין, אעפ"י שקנה חבית סתומה. אבל אם קנה חבית סתומה שכולה מעשר הרי החבית טפלה ליין.[75] ואם נטמא פודה גם כנגד החבית (כקונה פירות בקליפתם, ודינה כגפה ואח"כ קרא לה שם בגבולין, שהרי המעות מתחללים עליה כשהיא סתומה). וכן מפרש הירושלמי אף את דברי ר' שמעון במשנתנו, שאם אמר לו המוכר בירושלים שהוא מוכר לו את החבית חוץ מקנקנה, (כלומר, את היין חוץ מהכלי) דינו כמשאיל קנקן למע"ש שבמשנתנו (מי"ב), ולא קנה קנקן (יצא לחולין), ואם נטמא אינו פודה אלא כנגד היין.[76]

111. לא נחלקו בית שמיי וכו'. במשנתנו (פ"ג מי"ג): בית שמאי אומרים מפתח ומערה לגת, ובית הלל אומרים מפתח ואינו צריך לערות. ופירש הר"ש שלב"ש כל זמן שלא עירה לגת אעפ"י שפתחן הרי הוא כתורם שלא מן המוקף. וכבר הקשו ע"ז בירושלמי במקומו: וקשיא על דבית שמאי, מה בינה לחמשה סקין בגורן, שמא אין תורמין ומעשרין זה על זה (עיין מ"ש לעיל עמ' 327). והירושלמי לא חש לתרץ קושיא זו (מ"ש בירושלמי אח"כ אינו תירוץ לקושיא זו), מפני שלא אמרו ב"ש אלא משום קנס, על שגף לפני שתרם, עיין להלן.[77]

111–112. על הדורך באמצע חבית וכו'. בכי"ע לנכון: על הדורס באצבע בחבית וכו'. וכן לעיל שביעית פ"ו שו' 59: דורס באצבע בחבית. ובניגוד לדריכה בגת, שהיו סוחטים את היין בדריכה ברגלים, היו דורסים באצבע בחבית, עיין מ"ש ר"י בראנד בספרו כלי חרס בספרות התלמוד, עמ' קנ"ה, ובהערה 596 שם.

112. שמפתיח ואין צריך לערות. כלומר, מכיון שאף מתחילה לא היה כל היין מעורב בגת, הרי כשפתח את החביות החזירן לתחילתן, ואף ב"ש מודים שאין צריך לערות לגת (ח"ד).

113. מפתח ומערה לגת. כבר כתבנו לעיל (שו' 111) שלא אמרו ב"ש אלא משום קנס, ולפיכך גזרו עליו שיחזיר היין לתחילתו, ואח"כ מפריש מן הגת כדינה, עיין לעיל תרומות רפ"ג ומש"ש.

ואין צריך לערות. אבל אם הן סתומות אף לב"ה חשובות שלא מן המוקף, כפי שמוכח ממשנתנו. ועיין ר"מ פ"ג מה' תרומות הי"ח וברדב"ז שם ד"ה חביות. ועיין בר"ש למשנתנו.

[72] עיין מ"ש לעיל, עמ' 300.

[73] כ"ה בכ"ד ובר"ש ספ"ג. ולפנינו בטעות: אם רוב רביעית.

[74] עיין בפי' הרש"ס, ס' ע"ב ובמלא"ש למשנתנו.

[75] כמשנתנו פ"א מ"ג. ושם פירושו: יצא קנקן לחולין, כששתה את היין, כדין קליפות של מע"ש.

[76] וכל המפרשים נדחקו מאד בפירוש המשנה והירושלמי, אעפ"י שכמה מהם עמדו על העיקר שמדברים במוכר בירושלים. ועיין מ"ש רח"ש הורוביץ במ"ח חל"ח, 1894, עמ' 196 ואילך, ודבריו אינם מחוורים.

[77] ועיין בפיה"מ להר"מ ובפ"ח מה' מע"ש ה"ב ובמהרי"ק שם, ופירש שלא כהתוספתא והירושלמי.

פ"ג

1. המוליך פירות וכו'. משנתנו פ"ד מ"א. ואמרו שם בירושלמי שלכתחילה אסור להעבירו אפילו ממקום הזול למקום היוקר. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' מע"ש הכ"א.

או ממקום הזול וכו'. ואדם עושה כן מפני שאין לו מעות לחלל עליו את המעשר, ומוליך את הפירות למקום היוקר, כדי שיהיו לו יותר כסף מעשר, שהפירות מתחללים במכירתו בהיתר (עיין במשנתנו פ"ד מ"ו). אבל אם יש לו כסף במקומו הרי עדיף לו לחלל את הפירות כאן, במקום הזול, וכשהוא מוליך את הפירות למקום היוקר הוא משתכר חולין. והחכמים אסרו לו להעביר את הפירות אפילו למקום היוקר, שמא יוזלו הפירות ונמצא מע"ש מפסיד. ועיין מ"ש להלן שו' 7. ובכי"ע חסרה בבא זו, עיין בשנו"ס.

2. פודהו כשער מקומו. וכן מעתיק בפי' הרש"ס, ס"ב ע"א. וכ"ה במשנתנו הנ"ל, ופירושו כמקום שעומד בו.[1] ובכי"ע: פודין אותן כשער היוקר. וכנראה שהיא ט"ס. ולהלן שערנו שצ"ל כאן: כשער הזול, והגירסא שלנו הוגהה ע"פ משנתנו. ובפירוש הקצר פירשנו לפי הגירסא שלנו.

2—3. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

3. בשל דמיי אבל בשל ודיי. כ"ה בכל הנוסחאות, וכל המפרשים הגיהו: „בשל ודיי, אבל בשל דמיי" פודה כשער הזול (עיין להלן). וכן מפורש בירושלמי רפ"ד: תני אבא חילפיי (כ"ה בכי"ר, ולפנינו בטעות: בר חילפיי) בר קריי' אמר בד"א בודאי אבל בדמאי, בין ביוקר והוזלו, בין בזול והוקרו, מוכרו בזול. וכן פסק הר"מ הנ"ל, וברדב"ז שם מגיה את התוספתא כאן כנ"ל. וקשה להגיה נגד כל הנוסחאות. ובפי' הרש"ס הנ"ל: והכי איתא בתוספתא המוליך וכו', א"ר חילפא בן קירוייא בד"א בשל ודאי אבל בשל דמאי פודין אותן כשער הזול. והעתיק ע"פ הירושלמי.

פודין אותו כשער היוקר. בד, בכי"ע ובפ' הרש"ס: כשער הזול. ושמא צ"ל ברישא במקום „פודהו כשער מקומו": פודהו כשער הזול, והנוסח שלנו הוגה ע"פ משנתנו הנ"ל. והברייתא חולקת על משנתנו, וזו היא הברייתא שהובאה בירושלמי רפ"ד: תני בין ביוקר והוזלו בין בזול והוקרו, כלומר, פודה כשער הזול עיי"ש. ור' יהושע בן קרחא חולק על הת"ק כאן, וסובר שאין הדברים אמורים אלא בשל דמיי אבל בשל וודאי (כגירסת כל הנוסחאות) פודה כשער היוקר (כגי' כי"ו), אם הביאו למקום היוקר, והוא סובר כסתם משנתנו. ולפי פירוש זה לא נצטרך להגיה כלל בסיפא בכי"ו, ואשר לרישא הרי הסופרים חשבוה לפיסקא מן המשנה והגיהו אותה על פיה, תדע לך שהוא כן שבכי"ע שוב גירסא אחרת. ובפירוש הקצר פירשנו לפי הגירסא שלנו.

ועיין מ"ש לעיל עמ' 259 שו' 80, ושם מדברים במע"ש של דמאי שלא זז ממקומו, ומלמדת הברייתא שאינו פודהו כשער הזול של מקום אחר, אעפ"י שיכול להובילו לשם, שהרי מעולם לא נראה להפדות כשער הזול (עיין היטב בירושלמי כאן רפ"ד). ואינו עניין לא לכאן (שהפירות היו פעם במקום הזול) ולא למעשה של רבי בירושלמי רפ"ד (שקבע את המעשר במקום הזול).

3—4. פודין מעשר שני כשער וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ד מ"ב, ופירושה שמחשב את הפירות בזול, כמחיר שמשלם החנווני כשהוא לוקח, ולא כמחיר שהוא מוכר,

[1] ועיין מ"ש להלן שו' 39 אם מנכה את היציאות, כשפדה במקום היוקר.

כפירוש הר"מ. אבל הר"ש והרא"ש פירשו ע"פ הירושלמי, שיש כאן שני עניינים, כשער הזול, וגם כשער שהחנווני לוקח וכו', עיי"ש.

5. כמות שחנוני לוקח מאותו המין. במחברתי על הירושלמי (ירושלים תרפ"ט, עמ' 27) שערתי שזו היא הברייתא שהביא הירושלמי ברפ"ד: תני אין פודין מעשר שני אלא במין על מינו. כלומר, אעפ"י שהוא פודה כשער הזול, אינו אלא כשער הזול של אותו מין, אבל לא של מין אחר. וע"ז תמה הירושלמי שם: דלא כן מה נן אמרין, פודין מן החיטין על השעורין ומן השעורין על החיטין? כלומר, וכי יעלה על הדעת לומר שמותר לפדות חטים כשער השעורין, אתמה. ומתרץ הירושלמי: לכן צריכה אפילו מן האגרו על השמתית ומן השמתית על האגרו (עיין מ"ש לעיל עמ' 240), כלומר, הוא פודה לפי השער הזול של אותו מין ממש מאותו טיב התבואה, אבל לא לפי השער של חטה יותר זולה, שיש לה טיב אחר, אעפ"י שאף היא נקראת חטה. עכשיו ראיתי שכן פירש גם בשירי מנחה כאן, אבל עיין ר"מ פ"ד מה' מע"ש ה"ב ובהשגות שם, ובמה"פ כאן ד"ה אין. ומסתבר שדברי הר"מ שם אינם מיוסדים על הירושלמי כאן, אלא שהיתה לו גירסת ד בתוספתא שביעית פ"ז שו' 8—9, עיין מש"ש.

הפורט דינר כסף וכו'. ר"ש פ"ד מ"ב.

5—6. כמות שחנוני לוקח וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע, וכן מעתיק הרש"ס (ס"ד ע"א, ולפי מלא"ש פ"ד מ"ב). ובר"ש הנ"ל: כמו שהשולחני פורט וכו'. וכנראה שהנכון כלפנינו ופירושו שהפורט מחשב את הדינר ביוקר, ונותן בעדו הרבה פרוטות, כמו שנוהג החנווני לחשוב את הדינר כשהוא לוקח פירות וכשהוא משלם בדינר הוא מחשב אותו בהרבה פרוטות, ולא כמו שהוא מוכר פירות ומקבל דינר של כסף שהוא מחשבו בזול. ותפסו כאן חנווני ולא שולחני, מפני שבמטבע של כסף היה מצוי יותר השער של החנווני (בפרט בעיירות ובכפרים) מאשר של השולחני.

6. מצרף דינר זהב למעשר וכו'. כלומר, שעושה את סלעיו דינרי זהב (עיין במשנתנו פ"ב מ"ז). ועיין בפי' הרש"ס, ס"ד סע"א.

6—7. כמות ששולחני פורט וכו'. משנתנו פ"ד מ"ב, ופירושה, שמחשב את הזהב ביוקר ונותן בעדו הרבה סלעים, כמו שנוהג השולחני לחשבו כשהוא פורט, כלומר, כשהוא מקבל מטבעות קטנות ונותן דינר זהב שהוא מחשבו ביוקר, ולא כמות שהוא מצרף, כלומר, שמקבל זהב ונותן כסף, שהוא מחשבו בזול.[2]

7. היה מוליכו ממקום למקום וכו'. כלומר, היה מוליך את הדינר של זהב של מע"ש ממקום הזול למקום היוקר, כדי להשתכר למע"ש. ואף כאן מדברים שאין לו דינרים של כסף, אבל אם יש לו הרי עדיף לו לחלל את הזהב על הכסף במקום הזול, ולהשתכר חולין לעצמו (עיין מ"ש לעיל בריש פירקין). וכנראה שכאן מותר לו לכתחילה להוליך את הדינר ממקום הזול למקום היוקר, ואין לחשוש שמא יפסיד, מפני שאין דרכו של זהב להזיל (כלומר, שיזול עד כדי כך שיהיה פחות במקום היוקר מאשר במקום הזול), אלא שהתירו לו להשתכר מעט לעצמו, כדי שישתכר הרבה למע"ש. ועיין להלן פ"ד שו' 57—58 ומש"ש. ועיין מ"ש להלן.

8. ומשתכר עליו יתר על שוייו וכו'. בד: ומשתכר עליו על שוייו רבע וכו' (והוי"ו של „ומשתכר" הוא וי"ו הפירוש, כלומר, משתכר). ובכי"ע: להסתכר עליו יותר על שוהו וכו'. וכנראה, שצ"ל בכי"ע: ליסתכר עליו וכו', כלומר, ליסתכר, לא יסתכר (=ישתכר) עליו וכו'. ועיין להלן. ועיין בפי' הרש"ס, ס"ב ע"ב.

[2] במחלל פרוטות על כסף נקטו פורט, מפני שעיקר הפעולה היא שהוא פורט לעצמו את „הכסף", ובכסף על זהב נקטו מצרף, מפני שכאן עיקר החשיבות שמצרף לעצמו „דינרי כסף" לדינר זהב.

רובע. בד: רבע, וכ״ה בגירסא הכפולה למטה שהקפנו. ובכי״ע: רביעית. ועיין במשנתנו פ״ב מ״ט (ובמלא״ש שם) ובבבלי ב״מ נ״ב א׳ ובתוספ׳ שם ד״ה ולא. ובירושלמי פ״ד ה״א, נ״ד ע״ד: תני משתכר הוא אדם עד שקל. משתכר הוא אדם עד רביעית. היך עבדא דינרא הכא בתרין אלפין, ובארבאל בתרין אלפין ולקן. והוא בעי מיתן חמשים ריבוא ומיסוק, דיהב ליה הכא בתרין אלפין, ובארבלין בתרין ולקן[3] וחמשין ריבוא. והפירוש קשה מאד, ונדחקו בו מאד המפרשים, והגיהו הרבה, ושמא צ״ל בסוף: בתרין ולקן [פרא] חמשין ריבוא. ופירוש הדברים הוא שדינר זהב בטבריא היה שוה באותו זמן אלפים [פרוטות] ובארבאל אלפים ולקן,[4] אלא שהיה צריך לתת חמשים ריבוא[5] הוצאות הדרך לשליח שיעלהו לארבאל. ואומר הירושלמי שאם הוא מחליפו כאן (בטבריא) נותן בשבילו כסף לפי הערך של אלפים [פרוטות], אבל אם מחליפו בארבל נותן בשבילו למע״ש לפי הערך של אלפים ולקן (כסף בעל ערך), פחות חמשים ריבוא, שהיה צריך לתת לשליח, לוא היה שולח אותו ע״י שליח. ונמצא משתכר דמי ההוצאות אם עלה לארבאל בעצמו. וקבעו חכמים סכום מקסימלי שיכול לנכות לעצמו לחולין, ונחלקו בשיעורו ר׳ יהודה ור׳ אלעזר.[6]

9. אין לו דמים דין הוא שיאמר וכו׳. וכ״ה בד. והנכון בכפו״פ (פ״מ סוף עמ׳ תקמ״ח): וזהו שהזכירה התוספתא מעשר שני שאין לו דמים דיו שיאמר וכו׳, וכן בכי״ע: שאין לו זיתים (צ״ל: דמים) דיו שיאמר וכו׳. ובירושלמי פ״ד ה״ג, נ״ד ע״ד: מעשר שני שאין דמיו ידועין, דייו שיאמר הוא וחומשו מחולל על הסלע הזה וכו׳.[7] בסלע של מעשר שני היא מתניתא (כלומר, מחלל על סלע של מע״ש), אי אפשר שלא יהא שם חולין כל שהן. ומכיון שהמעשר מתחלל כאן על חולין כל שהן, הרי מוכח שאין דמיו ידועין מחמת מיעוטו ופחיתות מחירו. ועיין בשנות אליהו פ״ד מ״ג. ובכפו״פ הנ״ל פירש שמדברים בפירות שהרקיבו וכו׳, עיי״ש. ובבבלי (ב״מ נ״ג ב׳) מפורש: מעשר שני שאין בו שוה פרוטה דיו שיאמר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונות (ועיין תר״כ בחוקותי פי״ב ה״י, קט״ו ע״ב).

10. שאין דמיו ידועים וכו׳. במשנתנו (פ״ד מ״ב) מפרש: כגון היין שקרם (שקסס) ופירות שהרקיבו וכו׳. ועיין להלן שו׳ 14.

נפדה על פי שלשה לקוחות וכו׳. בבלי סנהדרין י״ד ב׳. וברש״י שם: לקוחות. סוחרים בקיאים בשומא. ובר״מ (פ״ד מה׳ מע״ש ה״כ): יפדה ע״פ שלשה תגרים. ועיין בתוספ׳ שקלים פ״ב הט״ו, ומ״ש בתס״ר שם עמ׳ 182. ומשנתנו (פ״ד מ״ב) סתמה: ואת שאין דמיו ידועין יפדה על פי שלשה. ועיין מ״ש להלן. ועיין במשנת סנהדרין פ״א מ״ג.

11. אפי׳ אחד מהן גוי וכו׳. בבלי ור״מ הנ״ל. ובירושלמי כאן פ״ד סה״ב: א״ר יוחנן פודין מעשר שיני ע״פ ג׳ לקוחות, ואפי׳ אחד מהן גוי, אפי׳ אחד מהן בעל וכו׳.

12. כופין את הבעלים לפתוח וכו׳. ר״מ פ״ד מה׳ מע״ש ה״כ והשגות שם. ונראה שהדברים דבוקים לרישא, והכוונה שכופין את הבעלים להציע את מחירם, כלומר, ויכולים להוסיף על השומא, אבל אינם רשאים להפחית, שהרי לשם כך הוא כל עניין השומא. עיין מ״ש להלן.

[3] שלש מלים האחרונות נשמטו בהוצאות שלנו, וישנן בכי״ר.

[4] טיב המטבע לא נתברר לי. ועיין ירושלמי ב״מ פ״ד ה״א, ט׳ ע״ג.

[5] כאן מדברים במטבע שהיה נטול כל ערך בזמן ההוא, עיין מ״ש לעיל פ״א הע׳ 39.

[6] ואעפ״י שבמוליך פירות ממקום הזול למקום היוקר אינו מנכה את ההוצאות (עיין מ״ש להלן שו׳ 39–40), הוא מפני שמוליכן באיסור, אבל כאן שמשתכר למע״ש, והריוח הוא ברור, התירו לו לנכות שכר קבוע בעד ההוצאות.

[7] וכן מעתיק הר״מ בפ״ה מה׳ מע״ש ה״ד.

אם אמר הרי היא וכו'. וכע"ז היתה הגירסא לפני הראב"ד בהשגות הנ"ל. ואף כאן הכוונה שהוסיף על השומא, ויכול לחזור בו שלא להוסיף על השומא, אבל בוודאי שאינו יכול לפחות, שאם לא כן, הרי ההצעה שלו אינה מעלה ואינה מורידה. אלא שהוא פותח ראשון ומקבל על עצמו את הפדיון כפי השומא. ולפני הר"מ הנ"ל היתה חסרה בבא זו.

13. זה חומר בהקדש וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות, וכ"ה בהשגות הנ"ל. ולפ"ז התוספתא מתפרשת כפשוטה, שהחומר בהקדש הוא מפני שבהקדש אינו יכול לחזור בו. אבל בר"מ הנ"ל: וזה חומר במעשר מן ההקדש.[8] וגירסא זו תמוהה מאד, שהרי מפורש להלן (ערכין פ"ד הכ"ב): המקדיש שדי אחוזתו שלא בשעת היובל[9] בתיו ומטלטליו בין בשעת היובל ובין שלא בשעת היובל כופין את הבעלים לפתוח ראשון וכו'. וכן פסק הר"מ (בפ"ה מה' ערכין ה"ג): המקדיש את ביתו, או את בהמה טמאה שלו,[10] או שאר מטלטליו, הרי אלו נערכין בשוייהן וכו', וכופין את הבעלים לפתוח ראשון וכו'. ועיין בבלי שם כ"ז א' ומ"ש במהרי"ק וברדב"ז ובכ"מ במע"ש שם. ועיין במנחת חינוך סי' תע"ג.

ושמא הכוונה שבהקדש יכולים הבעלים להציע כמה שהם רוצים (עיין במשנת ערכין רפ"ח), בין כשלא היתה שם שומא[11] ובין כשהיתה שם שומא. ולא עוד אלא שבהקדש פעמים שאין הבעלים נזקקים לפדיון כלל (עיין במשנת שקלים ספ"ה), מה שאין כן במעשר שני שאינו יכול להציע פחות מן השומא, וזהו חומר במע"ש מבהקדש, לפי גירסת הר"מ הנ"ל.

אין פודין מעשר שני אכסרה. כלומר, באומד (ὁλοσχέρεια), וזו היא פיסקא ממשנתנו פ"ד מ"ב, ופסקה הר"מ בפ"ד מה' מע"ש ה"כ. וכל הברייתא בשם התוספתא בר"ש פ"ד מ"ב ובמיוחס להר"ש תו"כ בחוקותי, ק"ב רע"ד,[12] ובפי' הרש"ס, ס"ד רע"ב.

15–16. ליקח לו פירות בסלע וכו'. כ"ה בכי"ע ובפי' הר"ש ובמפרש לתו"כ וברש"ס הנ"ל. וכתב שם המפרש: פי' פירות ומעות הם של מעשר שני, והקונה הכל ביחד לוקח בזול, ויש חסרון גדול למעשר. ובכי"ו, וכן בד, בטעות: ליקח לו מעות בסלע.

16–17. סלע כמה תהא חסירה ולא יהו מחוללין וכו'. מחלוקת זו גם במשנת ב"מ פ"ד מ"ה ובתוספתא שם פ"ג הי"ז לעניין אונאה. ובהי"ט שם: וכשם שאתה אומר בחולין, כך אתה אומר במעשר שני וכו'. ובמשנת ב"מ הנ"ל: כמה תהא הסלע חסרה ולא יהא בה אונאה, ר"מ אומר ארבע איסרין וכו', ונותנה למעשר שני וכו'. וכ"ה בתו"כ בהר פ"ג ה"ז, ק"ז ע"ד. וכע"ז גם בתוספתא שם הנ"ל בכי"ו ובד. אבל בכי"ע שם: סלע כמה תהא חסירה ויהא בה אונאה וכו'. וכן גרס גם רב האי בס' המקח והממכר (סוף שער מ"א). וכן היתה הגירסא אף לפני הבבלי בב"מ נ"ב א', והקשו ממנה על משנתנו ותירצו: תנא דידן קא

[8] ולא הזכיר שהבעלים רשאים לחזור בהם, עיין מ"ש לעיל. ופירושו בעל כרחנו שבהקדש אין כופין אותו לפתוח ראשון, אלא מציעין לו, כדעת המקשן בבבלי ערכין כ"ז א'.

[9] כבר העירו האחרונים שזהו מקורו של הר"מ ברפ"ה מה' ערכין. ועיין במגדל עוז שם שהעיר על פיה"מ להר"מ ערכין רפ"ח, והוסיף: ואין שלשת הטעמים מפורשים בגמרא אלא טעם החומש בלבד. ולפנינו בערכין שם כ"ז א' מפורש כדברי הר"מ. וכ"ה אף לפני המיוחס לר"ג שם.

[10] הר"מ הוסיף על לשון התוספתא „בהמה טמאה", מפני שעיקר מצות פדיה בבעלים בבהמה טמאה כתיב (ויקרא כ"ז, כ"ז. ועיין בתו"כ שם). ופשיטא שאם הומם קרבנו שצריך לפדותו, כופין את הבעלים לפתוח תחילה סק"ו, עיין תוספ' תמורה ל"ב א' סד"ה מקדישין. וכן מפורש במה"ג ויקרא, עמ' 688. ועיי"ש, עמ' 687, ובר"מ פ"ה מה' ערכין הי"א.

[11] עיין בבלי ערכין כ"ז ב'. וכן בחינוך (מצוה שנ"ד) ניסח את לשון הר"מ הנ"ל: וכשבאין הכהנים לערוך אותם כופין הבעלים לפתוח ראשון ולומר בכן וכן אני נוטלה לעצמי, והדמים נופלין לבדק הבית. הרי לך שהבין שפתיחת הבעלים הוא חלק מן השומא.

[12] ואף שם פירוש הר"ש למשנתנו והפירוש לתו"כ אינם מתאימים, עיי"ש.

חשיב מלמטה למעלה (כלומר, עד ארבע איסרין ולא עד בכלל), תנא ברא קא חשיב מלמעלה למטה (כלומר, מארבע איסרין ולמעלה היא אונאה, עיין בתוספ' שם ד"ה ותנא). ולפ"ז מן הרישא כאן אינו מוכרח בהחלט שאין מחללין על סלע שחסרה ארבע איסרות, ואפשר שהתנא כאן חושב מלמעלה למטה, כלומר, עד ארבע איסרות לסלע אין מחללין ולא עד בכלל.[13] ולפ"ז דין מע"ש אינו כדין אונאה, וכמו שפסק הר"מ בפ"ד מה' מע"ש הי"ט, שאם חסרה הסלע בכדי אונאה והיא יוצאת בדוחק מחללין עליה. והוא מפרש את משנתנו שם: ונותנה למע"ש ואינו חושש, כלומר, בסלע שחסרה בכדי אונאה, וכפירוש הריב"ן בתוספ' שם נ"ב ב' סד"ה נותנה. וכבר האריכו בזה האחרונים, עיין בח"ד כאן, ובשו"ת משיב דבר להנצי"ב ח"ג סי' ג', ובאריכות יותר בנתיבות ירושלים הנ"ל (בהע' 13). אבל פשוטה של תוספתא שאין מחללין על סלע שחסרה בכדי אונאה, וכפירוש רוב הראשונים במשנת ב"מ הנ"ל, שאין נותנה למע"ש, אלא אם לא חסרה בכדי אונאה, וכתוספתא ב"מ פ"ג הי"ט הנ"ל.

17. ולדינר איסר. במשנתנו הנ"ל: איסר לדינר, והיא היא, כלומר, אחד מכ"ד בו (שהרי איסר הוא חצי פונדיון רובע מעה. והדינר הוא שש מעין). ובכי"ע: סלע ארבעה איסרות ודינר (אל) איסר.[14] וכן בערוך ערך סלע: בתוספת מע"ש בפ' המוליך. סלע ד' איסרות ודינר איסר. וגירסא נכונה היא, ובחנם הגיהו בכי"ע.

19. ודינר שתי פינדיאות. כלומר, ודינר יהא חסר שתי וכו'. ובמשנתנו הנ"ל: שתי פונדיונות לדינר, כלומר, שתות כשאר אונאה בכל מטלטלין. ובכי"ע: ודינר שני פונדיונות, והוגה כמו שכתבנו לעיל (הע' 14).

יתר על כן וכו'. כלומר, אם פחתה יותר מן השעורים הללו מחללה בשויה של עכשיו, לפי דמיה. ועיין בבלי ב"מ נ"ב רע"ב, והעמידוה שם לרב הונא באופן אחר. אבל לר' אמי (שם נ"ב סע"א) הפירוש הוא כמו שפירשנו.

19–20. בסלע עד שקל וכו'. וכ"ה להלן בב"מ הנ"ל, ובירושלמי שם פ"ד ה"ד, ט' ע"ד. ובבבלי שם נ"ב א': עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה? בסלע עד שקל (ופירש"י שפחת שלו ניכר, ולא יבוא לרמות בה אחרים ולהוציאה בסלע. אבל כשפחת משקל, יש לחשש שמא ירמה אחרים ויוציאה בשקל, מפני שתחילתה בא מסלע העבה, והעין טועה ומעריכה בשקל, אעפ"י שהיא פחותה משקל), בדינר עד רובע. ופירשו בבבלי שם: עד רובע שקל, כלומר, חצי דינר. ועיי"ש נ"ב ב'. ועיין בפיה"מ להר"מ כלים פי"ב מ"ז.

20. פחות מכן אפי' איסר וכו'. ופירש רבא (בב"מ נ"ב א'. ועיי"ש הגירסא בדק"ס ובראשונים) שאם השקל הבא מסלע (או הרובע שבא מדינר) פחת יותר, אפילו לא פיחת אלא איסר לדינר (וברובע לפי חשבון זה) אסור. אבל בפחות מחשבון זה מותר, שהרי אינו יכול להוציאו ביותר משקל (או ביותר מרובע), ואין כאן בכדי אונאה. וסתמא כר"מ לעיל, וכפירוש הראב"ד והריטב"א (לפי שטמ"ק שם). ואם נעביר פירוש זה גם לענין מע"ש, הרי מוכח מכאן מפורש שאם פיחת הדינר בכדי אונאה (לר"מ) אין מחללין עליו מע"ש, שלא כפירוש הר"מ הנ"ל. אבל כבר העיר הנצי"ב הנ"ל שבירושלמי ב"מ (פ"ד ה"ד, ט' ע"ד) גורס: פחות מיכן אפילו הוא כאיסר אין יכול להוציאה. ולפ"ז הפירוש הוא שאם הדינר שנפחת הוא פחות מרובע שקל, אפילו נפחת עד כדי איסר אינו רשאי לקיימו. ברם הרמב"ן הוכיח (ב"מ נ"ב רע"א) מן התוספתא (ב"מ פ"ג הי"ט) שדין הפחת לגבי מע"ש הוא כדין אונאה, וממילא מתפרשת אף כאן התוספתא כפירוש רבא של הברייתא בב"מ.

[13] הר"ח דייכעס בפירושו לירושלמי ב"מ (נתיבות ירושלים), כ"ו ע"א.

[14] האותיות „אל" נכתבו בטעות, וכן מוכח מן ההמשך שם. ומחק הסופר את הוי"ו של „ודינר", ובגליון כתב: ל. וכן להלן שם: ודינר פונדיון, והוגה כנ"ל.

20—21. היתה יוצא לסימון בסלע וכו'. בירושלמי ב"מ הנ"ל: היתה יוצא על אסימון בסלע וכו'. והיא היא, כלומר, שאצל מקבלי הסימונין היתה ערכה כסלע (עיין לעיל פ"א שו' 12 ומש"ש). ועיין במה"פ בב"מ שם.

21. לסימון בשקל וכו'. בירושלמי הנ"ל: על אסימון בשקל, ועל המטבע בסלע וכו', כלומר, בשעת פחיתת ערך המטבע (והמטבע היה כבר ירוד במקצת בזמנו של רבי) היו מקבלים אסימון של כסף כסלע טבועה, אעפ"י שלגבי מוציא הסימונין עדיין היה בשוויו כשקל.

22. אלא כשער המטבע. בירושלמי הנ"ל: אלא צורת המטבע, והכוונה שאין מחלל עליו אלא לפי השער שיש לו כמטבע, עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 12 בשם הירושלמי מע"ש.

המוכר פירות לחבירו וכו'. ירושלמי דמאי פ"ז סה"א, כ"ו ע"ב. ועיי"ש פ"ג סה"ב, כ"ג ע"ג, ומ"ש להלן פ"ד שו' 26. ר"מ פ"ו מה' מעשרות ה"ז. ועיין שו"ת הרלב"ח סי' קי"ד, קנ"ט רע"ג. ועיין מ"ש להלן.

25. מעשר עליהן וקורא שם למעשרותיהן. וכ"ה בירושלמי הנ"ל, ובר"מ הנ"ל: ואם ספק שהם קיימין, או אין קיימין, צריך להוציא עליהן מעשרות מפירות אחרות. והר"מ השמיט שצריך לתקן את המעשרות שהפריש מספק, מפני שכבר באר הלכה זו (עיין פ"ה מה' תרומות הט"ז ועוד), ולא בא להשמיענו אלא שצריך לתקן מספק את הפירות שמכר, אעפ"י שאינם ברשותו (מה"פ דמאי פ"ז ה"א, ד"ה המוכר). ובהשגות שם: א"א אני אומר ואותן המעשרות ותרומת מעשר שבהן ספק, והכהן לא יאכלנה עד שיתקן אותם, ולא[15] ממקום אחר, ולבסוף אי אפשר שלא תרקב משום ספק טבל, אלא אם כן חזר בעל הבית ותיקן פירותיו בתנאי,[16] ובתוספתא דמעשר שני אינו כן, אלא יהא קורא שם למעשרותיהם, נראה מיניה וביה קאמר (כלומר, מתקן את המעשרות שהפריש על ספק הנאבד מיניה וביה), ואי אפשר לכהן בלי תקלה.[17] וכבר האריכו בבאור דברי הראב"ד מהר"ש הלוי בשו"ת הרלב"ח (וציין לו במל"מ במקומו) סי' קט"ו, קס"ו ע"א ואילך, והרלב"ח בסי' קט"ז, קס"ט ע"א ואילך.[18]

25—26. והמוכר או' טבלים מכרתי לך וכו'. והלוקח הוא זריז ואינו סומך על שורת הדין, או כגון שיש עדות שהיו טבלים, עיין לעיל תרומות רפ"ב ומש"ש וברדב"ז ספי"ב מה' מעשר. ופסקה הר"מ בפ"ו מה' מעשרות ה"ח והסמ"ג בעשין קל"ה, קצ"ט סע"ב. ועיין במהרי"ט אלגזי ה' בכורות פ"ה סי' נ"א, קנ"ב ע"ג, מה שהשיג על הרדב"ז הנ"ל.

26. כופין את המוכר וכו'. ופירש בר"מ הנ"ל: קנס הוא לו, מפני שמכר טבל. וברדב"ז שם: אעפ"י שעל הלוקח להביא ראייה מדינא, כיון שהמוכר מודה דמכר טבל ועבד איסורא, קונסין אותו לתקן. ובלח"מ שם: נראה וכו' שאם היה הלוקח חבר, וטען המוכר שמכר לצורך (עיי"ש בר"מ ה"ו) אין כופין את המוכר.

27. הרי שלקחו מבית המלך וכו'. בבלי גיטין מ"ד א', חולין קל"א א', ר"מ פ"ו מה' מעשר ה"י.

[15] כ"ה גם בנוסח כ"י ובספרים ישנים, כעדותם של מהר"ש הלוי והרלב"ח, עיין להלן.

[16] כלומר, שיטול פירות אחרים של טבל כשיעור הפירות שמכר, ויקבע בהם מעשרות בצפונם או בדרומם, ויתנה אם הפירות שמכר אינם קיימים אין בקביעותו כלום, והמעשרות שהפריש על הפירות שמכר הם מעשרות על הפירות שנטל עכשיו, ואם הפירות שמכר קיימים, קביעותו הראשונה קיימת. ונמצא שיש בידו מעשרות וודאי וספק מעשרות, ואין לו פירות מקולקלים.

[17] עיין בתוספ' גיטין מ"ז ב' סד"ה טבל ובחי' הרשב"א שם.

[18] אבל מ"מ נשאר קושי בדברים, שהרי יש לחשוש שמא נאכל חלק מן הפירות שמכר, עיי"ש ברלב"ח.

אם מחמת החוב וכו'. כלומר, אם מחמת מסים רגילים לקחו את גורנו, חייב לעשר ממקום אחר על הפירות שלקחו, כדי שלא יהא פורע חובו בטבל, עיין לעיל דמאי פ"ו ה"ג וה"ד ומש"ש עמ' 266 ואילך. ועיין בח"ד, ולפלא שלא הזכיר את התוספתא בדמאי.

28. אם מחמת אונס וכו'. בבבלי הנ"ל: אם באנפרות פטור מלעשר, ולכאורה היא אנפרות הוא אונס. אבל מתקבלים מאד דברי ר"א גולאק (ספר מגנס עמ' 98 ואילך) שאנפרות אינו אלא תשלום שהיו משלמים אריסי עולם למלכות מקרקעות המלכות (וגם תשלום זה נקרא מס, vectigal, עיי"ש עמ' 99 הע' 19), וטעם הפטור הוא מפני שמשלהם הוא נותן להם, כמשנת דמאי רפ"ו.[19] ומסורת הבבלי לחוד, והתוספתא לחוד.

29. יזעק לשמים דברי ר'. וכ"ה בד, וגי' מוטעית היא, עיין מ"ש להלן בסיפא. אבל בכי"ע ובירושלמי (פ"א ה"א, נ"ב ע"ג): דברי רבן שמעון בן גמליאל, ופסקו שם הלכה כמותו. וברמ"מ ספ"ז מה' מע"ש: האוכל מע"ש בתורת חולין אפילו במזיד, אם פירות המעשר עצמן אכל יצא ידי שמים, ובהשגות שם: א"א יצעק לשמים. ובמהרי"ק שם: „ובקצת נוסחאות כתוב בספרי רבינו יצא ידי שמים, וכן היה בספר שהגיע לידי הר"א, ולכן הגיה עליו א"א יצעק לשמים וכו', והספרים המדוייקים כן מצאתי בהם,[20] ופי' יצעק לשמים, כלומר, יתפלל לאל שימחול חטאו כי אין לו תקנה, ואפשר שהנוסחא שכתוב בה יצא ידי שמים, הכי נמי קאמר, כלומר, ישתדל שיצא ידי שמים, כי אין לו תקנה וכו'".

רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובירושלמי הנ"ל: ר' אומ' וכו'.

30. האוכל מעות מעשר שיני וכו'. בבא זו נשמטה בד ע"י הדומות, וישנה גם בכי"ע ובכת"י פ"מ (עיי"ש בפ"מ לירושלמי הנ"ל) ובירושלמי הנ"ל.

31. יחזרו דמים למקומן דברי רבן שמעון וכו'. וכ"ה גם בכי"ע ובירושלמי הנ"ל. ולפי הגירסא שלנו ברישא, הרי אין חילוק לרשב"ג בין פירות ומעות, ולמה לא ערב אותן התנא ושנה: האוכל פירות ומעות מע"ש בשוגג וכו' דברי רשב"ג, ר' אומר בפירות בין בשוגג בין במזיד יזעק לשמים, ובמעות יחזרו דמים למקומן. וגם קשה למה הקדים ברישא את דברי ר' ובסיפא את דברי רשב"ג. ולפיכך ברור שהגירסא הנכונה ברישא היא כגי' כי"ע והירושלמי.

32. בין בשוגג בין במזיד יחזרו וכו'. וכן פסקו בירושלמי הנ"ל. וכן בר"מ הנ"ל: ואם כסף מעשר אכל, יחזרו דמים למקום, ויעלו ויאכלו בירושלים, או יאכל כנגדן בירושלים, אם אין יכול להחזיר את המעות. ועיין ברדב"ז שם. ומסתברים דברי הגר"מ מארים ז"ל (בס' ניר לירושלמי שם) שמדברים בהוציא את המעות בתשלום חוב שאין להם על מה להתחלל עיי"ש, ולפיכך משתדל המוכר לקבל בחזרה את המעות עצמן ששלם, ואם אי אפשר אוכל כנגדן בירושלים.

ואנו רואים מכאן שבין רשב"ג ובין רבי מחמירים במעות יותר מפירות. ונראה שהטעם הוא שבפירות שנאכלו הרי למעשה אין להם תקנה, ולפיכך לרשב"ג בין בשוגג בין במזיד יצעק לשמים, ולרבי במזיד גרידא יאכל כנגדן, משום קנס. אבל בהוציא מעות שהמעות הן בעולם ויכול לאכול כנגדן בירושלים ולחלל אותם על הפירות (אעפ"י שהמעות אינן ברשותו, מתחללות משום זכות הלוקח), החמירו בהן בין רשב"ג ובין רבי, כל אחד לשיטתו. אבל כשאיבד את המעות מן העולם (כשאיבדן באור) אפשר שדינן כאוכל פירות מע"ש, שהרי

[19] ועיין ירושלמי גיטין פ"ה ה"ז, מ"ז ע"ב: היורד משום חוב ומשום אנפרות וכו'. ועיין מ"ש גולאק בס' מגנס, עמ' 100.

[20] וכ"ה בכל כתה"י שבדקתי: יצעק לשמים.

אין להן כבר תקנה, ואין מה לחלל. ועיין מ״ש בזה לעיל פ״ב שו׳ 37—38 בדין מע״ש של זהב שעשאו כלים.

האוכל טבל של חבירו וכו׳. בבבלי (קידושין נ״ח ב׳ ובנדרים פ״ד ב׳) גרסו בברייתא זו: הגונב טבלו של חבירו ואכלו (כ״ה בנדרים ובכי״מ בקידושין) משלם וכו׳.[21]

33. משלם דמי מעשר טבלו. וכ״ה בד. ופירושו שהוא משלם אף בעד המעשר שבו. ובכי״ע: משלם לו דמי טבל. וכ״ה בבבלי הנ״ל, ופירושו בעד כל הטבל, לרבות גם המעשרות שבו. ועיין בבבלי קידושין ונדרים שם שהעמידוה בכמה פנים. ולפי מקום הברייתא כאן משמע שהמחלוקת היא אם מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין או לאו כמי שהורמו. ורבי סובר שהמתנות לאו כמי שהורמו דמיין, ולפיכך משלם בעד כל הכרי, ור׳ יוסה בר׳ יהודה סובר שהן כמי שהורמו, ואינו משלם אלא בעד החולין, וטובת הנאה אינה ממון, ולא הפסיד כלום לישראל (עיין בנדרים פ״ה א׳ ובמפרשים שם), ומ״מ אינו משלם לכהן, מפני שעדיין לא זכה, והמזיק מתנות כהונה, או שאכלן לפני הרמה פטור (עיין חולין ק״ל ב׳, ובשטמ״ק שם קל״א א׳).

34. ישראל שאכל פירותיו בטבלו וכו׳. בבלי חולין ק״ל ב׳, ר״מ פ״א מה׳ מעשר ה״ה. ובתו״כ אמור ספ״ו, צ״ח ע״א: יכול יהיו חייבים בתרומה שבטבל ת״ל אשר ירימו לה׳ על המורם הם חייבים וכו׳. ועיין מ״ש לעיל סוף עמ׳ 403.

אע״פ מתחייב בהן וכו׳. צורה זו רגילה בכי״ שלנו, עיין מ״ש בתס״ר ח״ד עמ׳ 78 (לשו׳ 7); שם ריש עמ׳ 102. ועיין במבוא לנה״מ להרי״ן אפשטיין עמ׳ 1261. ועיין דק״ס חולין הנ״ל, קע״ח ע״א, הע׳ נ׳.

35. שנ׳ בהן תרומה וכו׳. וכ״ה בד. ובכי״ע: כהי תרומה וכו׳, ונמחקה המלה „כהי״ ע״י נקודות, ובגליון: שנ׳ בהן. והכוונה כאן לפסוק שבבמדבר ה׳, ט׳: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה.

וכן בן לוי שאכל וכו׳. עיין ר״מ הנ״ל, והכוונה ללוי שאכל מעשר לפני שהפריש תרומת מעשר.

37. אין לך בהן אלא עד שירימו. וכ״ה בד ובכי״ע. כלומר, אין הישראל חייב כלום לכהן אלא עד שירימו, עיין לעיל פ״ב שו׳ 62 ומש״ש. ובבבלי הנ״ל: אין לך בהן אלא משעת הרמה. וברש״י שם: הכי גרסינן ליה בתוספתא. אבל ברש״י כת״י (לפי דק״ס שם, קע״ח סע״א): אלא עד שיורמו ובתוס׳ דמע״ש פ״ג אלא עד שירימו.

המביא פירות וכו׳. בכי״ע: היה מביא וכו׳. וכן מעתיק בשם התוספתא בשו״ת מהר״ם ב״ב סוף סי׳ תתצ״ו (ד׳ פראג, פ״ח ע״ג).

39. אין מחשב עמהן דמי הבאה וכו׳. שהרי הסקנו לעיל שאין לכהן בטבל כלום, לפני שהרים את התרומה, וכשבעה״ב מביא את התבואה מן העיר בשלו הוא מתעסק.

אם קרא להן שם בגורן וכו׳. כלומר, בעה״ב אינו מחוייב להוליך לא את התרומה מן הגורן לעיר, ולא את מעשר העני, עיין מ״ש לעיל עמ׳ 478.

39—40. מחשב עמהן וכו׳. שהרי בשלהם הוא מתעסק, ועיין מ״ש לעיל שם.

והנה בתוספתא כאן לא נזכרו אלא תרומה, מעשר ראשון ומעשר עני, אבל מע״ש אפילו אם הפרישו בגורן אינו מחשב למע״ש את דמי ההבאה, כמפורש במשנתנו פ״ד סמ״א. ועיין בס׳ משנה ראשונה שם ובפ״ה מ״ד, ודבריו תמוהים מאד. ובמה״פ רפ״ד (ד״ה המוליך) חלק על בעל תיו״ט, ותפס כדבר פשוט שהמוליך פירות מע״ש ממקום הזול למקום היוקר ההוצאה היא על חשבון מע״ש, ודווקא במוליך מגורן לעיר ההוצאה היא שלו, מפני שסופו להביאו

[21] וכן מוכח מתוך הסוגייא שם שאמרו: דקנסוהו רבנן לגנב דלא ליגנוב.

לעיר. אבל ברדב"ז ספ"ד מה' מע"ש מפורש שלא כדבריו, שאפילו במביא ממקום הזול למקום היוקר ההוצאות הן שלו, עיי"ש.

ונראה שסברת בעל פ"מ במוליך מגורן לעיר אינה מוכרחת כלל, שהרי אפשר לו לפדות את המע"ש בגורן בזול, וכשישתכר אח"כ ישתכר בשל חולין. ולפיכך נראה שאין לחלק בין מוליך מן הגורן לעיר ובין מוליך למקום היוקר, ובשניהם מפסיד את ההוצאות, כדעתו של הרדב"ז הנ"ל. וטעמו של דבר הוא, שכל זמן שלא פדה את הפירות הן ברשות מע"ש וחייב לטפל בהם ולהביאם לירושלים על חשבונו (בלי נכוי ההצאות), ואין הבדל אם מוליכן לירושלים בדרך ישרה או בדרך עקלתון. ואם מוליכן מן הגורן לעיר או ממקום הזול למקום היוקר (מכיוון שאסור לו לכתחילה לעשות כן, עיין מ"ש בריש פרקין) דינו כמוליך את הפירות לירושלים, והוצאות הדרך הן על חשבונו. ועיין מ"ש לעיל פ"א שו' 61.

40. המוכר פירות לחבירו וכו'. בבלי בכורות ל"ז א', ר"מ ספט"ז מה' מכירה. ועיין מ"ש לעיל שו' 25.

41—42. יחזיר להן את הדמים. פירש"י (במשנת בכורות שם ל"ז א'): משום קנס, דאיסור ספי להו. וכ"ה במיוחס לר"ג שם. וכבר תמהו האחרונים[22] על שיטה זו, והרי לפי פשוטו משמע שמן הדין יחזיר להן את הדמים, מפני שלא נהנו באכילת איסור שנפשו של אדם קצה ממנה. ועיין להלן.

43—44. ויחזיר להן את הדמים. וכ"ה בכי"ע ובבבלי הנ"ל. וכנראה שבכי"ו רצה הסופר לתקן את הגירסא בשו' 42—43, אלא שטעה וכפל ושכח למחוק. ועיין מ"ש להלן בסוף הברייתא.

44. ודברים שאין הנפש וכו'. ופירשו בבבלי שם: ואלו הן דברים שהנפש קצה בהן: נבילות וטריפות, שקצים ורמשים. ואלו הן דברים שאין הנפש קצה בהן: בכורות, טבלים ויין נסך.[23]

ובמשנת תרומות (פ"ו מ"ג): המאכיל את פועליו ואת אורחיו תרומה, הוא משלם את הקרן והם משלמים את החומש דברי ר"מ. וחכמים אומרים הם משלמים קרן וחומש, והוא משלם להם דמי סעודתם. ובירושלמי שם (סה"ג, מ"ד ע"ב): שבח סעודה ביניהון. בשפסק עמהן להאכילן דבשני חולין והאכילן דבשני תרומה. ולא כבר אכלו? כמאן דאמר טבלים נפשו של אדם חתה מהן. וכל רבותינו נדחקו מאד בפירושו, עיין ברש"ס, בראב"ף ובפ"מ שם. ועיין מה שהאריך בזה במהרי"ט אלגזי,[24] ומ"ש בשם המהרי"ק, הרש"ס ובעל מחנה אפרים.

ולולא דברי רבותינו היה נ"ל לפרש את הירושלמי בדרך אחרת לגמרי, והיינו כשפסק לתת להם דובשנין (כלומר, עוגות של דבש, עיין חלה פ"א מ"ד, וכפירוש הרש"ס), והוא לש קמח של תרומה בדבש של חולין,[25] ונמצא שאינו חייב לכהן אלא בעד הקמח, וזו היא כוונת הירושלמי „שבח סעודה ביניהון", כלומר, הדבש. ולר"מ הוא משלם לכהן בעד הקמח, אבל בעד הדבש פטור. ולחכמים הם משלמים בעד הקמח, והוא משלם להם את כל הסעודה,

[22] עיין מ"ש במחנה אפרים ה' נזקי ממון סי' ט' ובמהרי"ט אלגזי ה' בכורות פ"ה סי' נ"א, קנ"א ע"א ואילך. ועיי"ש במחנה אפרים שתלה לה במחלוקת הר"מ והראב"ד בפ"א מה' ברכות ה"ט, ועיין במהרי"ט אלגזי שם.

[23] ועיין בתוספ' שם ד"ה ויין, ובתוספ' חיצוניות שהביא במהרי"ט אלגזי הנ"ל, קנ"א סע"א, ובתוספ' ע"ז כ"ו ב' ד"ה וחד.

[24] הנ"ל (לעיל הע' 22) קנ"א ע"ב ואילך, קנ"ב סע"ד ואילך.

[25] אבל אין לפרש איפכא, עיין תרומות פ"א מ"ב ובמלא"ש שם. בשעת ההגהה מצאתי שכבר קדמני בעיקר הדברים הגרא"מ הורוביץ מפינסק, עיין בהגהות וחידושים שלו שנדפסו בש"ס ראם (אחרי מס' ברכות, ל"ג ע"א), עיי"ש מה שכתב בקיצור נמרץ.

כלומר, בעד הקמח והדבש. וע"ז שואל הירושלמי: ולא כבר אכלו? ולמה משלם להם בעד הדבש? ותירצו, שהחכמים סוברים כת"ק כאן, שאף טבלים נפשו של אדם קצה בהם, ומכיון שאכלו איסור צריך לשלם בעד כל התערובות.[26] אבל ר"מ סובר כר"ש בן אלעזר,[27] שבטבלים (וה"ה תרומה) אין נפשו של אדם קצה, ולפיכך אין הוא חייב כלום בעד הדבש שהרי הדבש היה של חולין, ולא הרויח כלום בדבש שנתן להם, ובעד התרומה שאכלו כבר שלם בשבילם חולין לכהן, ונמצא שאינו חייב להם כלום.[28]

ינכה להן מן הדמים. במיוחס לר"ג בבכורות שם: ינכה להם מן הדמים. כנגד מה שאכלו (כלומר, דמי תרומה או דמי בשר בכור וכו'), והשאר יחזיר (כלומר, את ההפרש בין תרומה וחולין). ושמא מ"ש ברישא בד ובכי"ו „ויחזיר להן את השאר" שייך לכאן, וצ"ל: ינכה להן מן הדמים ויחזיר להן את השאר. והסופר כתב כ"ז על הגליון, וטעה המעתיק, וחשב כ"ז לתיקון גירסא ברישא.

44—45. אין פודין מעשר שני בירושלם. פסחים פ"ז מ"ג, ועיין ירושלמי כאן ספ"א. וכיון שתנא זה סובר שקדושה ראשונה קדושה גם לעתיד לבוא, ורואין את המחיצות כאילו הן עולות, הרי אף בזמן הזה הדין כן. וכל הברייתא נעתקה בשם התוספתא בכפו"פ פמ"א עמ' תקנ"ז, ופסקה הר"מ בפ"ב מה' מע"ש ה"ד. ובשם התוספתא בסמ"ג עשין קל"ו, ר' ע"ב, וניסח ע"פ הר"מ כדרכו, עיין מ"ש בתס"ר ח"א עמ' 58. ועיין בבלי ב"מ נ"ג ב' ובתוספ' שם ד"ה לא ובסנהדרין קי"ג א', ובכפו"פ הנ"ל עמ' תקנ"ח, ומ"ש בס' התרומה הלכות א"י ובסמ"ג הנ"ל ובפאת השלחן סי' ג' ס"ק י"ג, אות כ"ח, ועיין מ"ש להלן.

והנה בתוספתא כאן לא נתברר אם אין פודין בירושלים בזמן הזה אפילו מע"ש שניטמא. ובכפו"פ הנ"ל מחליט שאין פודין אפילו מע"ש טמא, מפני שאינו יכול לאכול את הכסף, וכל שאינו באכילה אינו בפדיה.

אבל רוב הפוסקים חלקו עליו, עיין בטיו"ד סי' של"א, בש"ע שם ס"ק קל"ה, ובשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרל"ג וסי' תשל"א. וכן מפורש בירושלמי (פ"ג ה"ו, נ"ד ע"ב): ר' פינחס מסאב לה ופדי לה. ועיין בבאור הגר"א ליו"ד הנ"ל אות ר"ז. ועיין מ"ש להלן.

45. בזמן הזה. כ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ובכי"ע חסרות שתי המלים הללו, אבל ברור מתוך העניין שבזמן הזה עסיקינן כאן.

ואין מפרישין מעשר שני וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות.[29] ובכפו"פ הנ"ל נשמטה בבא זו בטעות. והטעם הוא שהרי אין אוכלין מע"ש בירושלים בזמן הזה[30] ואין פודין אותו שם, כמפורש לעיל.[31] ולפיכך אין מפרישין אותו בירושלים, אלא מוציאין את הפירות מחוץ לירושלים, ומפרישין אותו שם ופודין אותו. וכ"ה בר"מ הנ"ל סה"ד.

26 וכן מוכח מן הבבלי בכורות שם שבתערובת יין נסך משלם להם בעד כל התערובת, עיי"ש.

27 וכן מסתבר, שהרי ר"ש בן אלעזר היה תלמידו של ר"מ ומסר כמה הלכות משמו, ואף כאן שנה את משנת ר' מאיר.

28 עיין במהריי"ט אלמי הנ"ל שכתב לפי שיטתו: „מ"ש בירושלמי דאיכא מ"ד דטבלין ותרומה נפשו של אדם קצה בהם, לאו רבנן דר"ש בן אלעזר הוא וכו', וצ"ל דברייתא אחרת היא, דאיכא תנא דס"ל הכי דטבל נפשו של אדם קצה בו". ובתנחומא (ראה סי' י"ז) ובפסיקתא דר"כ (עשר תעשר, צ"ט סע"א): האוכל פירותיו טבלים כאילו אוכל נבלות וטרפות וכו'. ולכאורה יש לתמה: טבל בעון מיתה, ונבילה בלא תעשה, ואתה מבריחו מן החמורה ומקנתרו בקלה! ושמא כיוונו בזה שטבלים נפשו של אדם קצה בהם כנבילות וטריפות ממש שמתו או נטרפו ע"י חיה, וכשיטת החכמים הנ"ל.

29 בכי"ו היה כתוב מעשר עני, וכנראה שתוקן שם: שני.

30 עיין להלן סנהדרין פ"ג ה"ו, ספרי ראה פי' ק"ו, עמ' 166, בבלי מכות י"ט א' ותמורה כ"א א'.

31 ועיין בר"מ פ"ב מה' מע"ש ה"ד הנ"ל ובפ"ו מה' בית הבחירה הט"ו ובח"ד כאן ובפאת השלחן סי' ג' אות כ"ח.

46. ואין מחללין מעשר שיני וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע (ואצל צוקרמ' נשמטו שתי הבבות בטעות) ובכפו"פ הנ"ל. ופירושו שאין מחללין את המעות על הפירות, מפני שבירושלים אין חילול אלא לשם אכילה, והרי אי אפשר לאוכלן בזמן הזה, והוי ליה כקונה בגבולין בהמה טמאה וכדומה. ועיין מ"ש להלן שו' 48.

ואין מוכרין מעשר וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות (לרבות כי"ע, עיין מ"ש לעיל), ובכפו"פ ובר"מ הנ"ל. ויש למע"ש דמים, מפני שאם נטמא אפשר לפדותו בירושלים (עיין מ"ש לעיל שו' 44–45). ולשיטת בעל כפו"פ הנ"ל שבזמן הזה אין פודין בירושלים אפילו מע"ש שניטמא, והמעשר ירקב, קשה לפרש בבא זו. ואטו בשופטני, או ברשיעי עסיקינן?

47. ואין מוציאין מעשר שיני בירושלם וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ועיי"ש שפירש אין מוציאין, אין מוציאין מע"ש מן הכרי, כלומר, אין מפרישין (ועיין בפאת השולחן הנ"ל). וזהו לפי גירסתו שחסרה לפניו הבבא „ואין מפרישין" שלעיל. אבל לפי גירסתנו ברור ש„בירושלם" היא באשגרה מלעיל, וצ"ל: מירושלם. וכ"ה בכי"ע ובר"מ הנ"ל (ועיין במהרי"ק שם). והטעם שלחומרא תפסוהו מחיצות, ובמע"ש טהור עסיקינן. ועיין בסמ"ג הנ"ל (מה שהקשה על הר"י) ובכפו"פ עמ' תקנ"ח ובפאת השלחן ובשו"ת הרדב"ז הנ"ל.

47–48. ואם הוציא וכו'. ר"מ, סמ"ג וכפו"פ הנ"ל. ופירושו שאם עבר והוציא.

48. מחללין מעות על פירות בירושלם וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. והנכון בכי"ע: המחלל מעות וכו'. וכן הגיה הגר"א. ובירושלמי ספ"א, נ"ג ע"א: ר' זבידא הוה יתיב מתני לבריה הרוצה לחלל מעות על הפירות בזמן הזה[32] בין אילו בין אילו קדשו כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים מעות כמות שהן ופירות כמות שהן. עבר ר' קריספא אמר ליה לא תניית' כן. אלא פירות על המעות.[33] הא מעות על הפירות דברי הכל לא קדשו. ואעפ"י ששנינו במשנתנו (פ"א מ"ה): הלוקח פירות שוגג וכו', ואם אין מקדש ירקבו, הרי לך שהפירות תופסין את הקדושה, תירצה בירושלמי שחלל בזמן הבית וחרב הבית. אבל הר"מ בפ"ז מה' מע"ש סהט"ו, העתיק את המשנה כצורתה ולא חילק, ומכאן שאפילו מעות על הפירות מתחללין בדיעבד בזמן הזה (ועיין בסמ"ג הנ"ל עשין סוף קל"ו, ר' ע"ד). ועיין מ"ש לעיל פ"א שו' 51.

והברייתא לעיל (שו' 46) סתמה את דבריה ולא פירשה אם בדיעבד חל הפדיון על המעות או על הפירות. ולשיטת ב"ה כאן, אף בדיעבד לא עשה כלום, והמעות והפירות נשארו כמות שהיו.[34]

51. ותורמו ואוכלו וכו'. כלומר, מפריש ממנו תרומת מעשר ואוכל בעצמו

[32] ואעפ"י שבירושלמי לא נזכר „בירושלים", מ"מ ברור שהכוונה לירושלים, שהרי מחוץ לירושלים כולם מודים שהפירות מתחללים על המעות, והתלמוד מלא עובדות של חילול פירות מע"ש בזמן הזה (ועיין גם במשנתנו פ"ה מ"ז ולהלן שו' 62), וכיצד מגיה ר' קריספא להלן: פירות על המעות, ולשיטת ב"ה לא קדשו, אתמה.

[33] כלומר, ר' קריספא מגיה את הברייתא, ושונה: הרוצה לחלל (כלומר, בירושלים) פירות על המעות (מפני שאינו יכול לאכול את הפירות, וחושש שמא ירקבו) בזמן הזה וכו'. אבל מעות על הפירות אפילו חוץ לירושלים אין מתחללות לב"ש, מפני שאין בהן כח לתפוס את הפירות שאינם ראויים לאכילה.

[34] ועיין בחז"ד שפירש את מחלוקת ב"ש וב"ה לפי שיטתם במשנת נזיר (רפ"ה) אם הקדש בטעות הקדש. ונעלמה ממנו לפ"ש הברייתא בירושלמי שהבאנו לעיל, ומוכח ממנה שאפילו ידע את ההלכה שאסור לחלל לא נתחללו המעות, שאם לא כן הרי אין להקשות עליה ממשנתנו פ"א מ"ה, עיין מ"ש לעיל בפנים.

את שאר המעשר,[35] ואינו חושש שמא הפריש הע"ה מעשר ראשון ולא הפריש מעשר שני, ונמצא שמעשר החבר טבול למע"ש, מפני שחזקת ע"ה המפריש מע"ר שמפריש גם מע"ש (כחכמים להלן שו' 54).

52. שיני או' הורם השני וכו'. בכי"ע: שאני אומ' וכו'. וגם לפנינו „שיני" =שאני. ובד נשמטו התיבות „שיני אומר" בטעות.

הורם השני הורם הראשון וכו'. בירושלמי (מע"ש פ"ד סה"ח, נ"ה ע"ב): בית שמאי (והכוונה לתוספתא כאן כפי' בעל פ"מ) כר' ליעזר. דר' ליעזר אמר הנאמן על השני נאמן על הראשון (להלן שו' 54, עיין מש"ש). וטעם הדבר שע"ה אינו חשוד להקדים מע"ש למע"ר. עיין להלן.[36] ועיין בריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש בפ"ד מ"ח, אלא שפירושם במשנה צע"ג, עיי"ש בריבמ"ץ.

53. והלכה כדברי בית שמיי. וכבר אמרו בירושלמי (פאה פ"ב ה"ו, י"ז ע"א, ובמקבילות): אין למדין וכו' מן התוספות.[37]

54. נאמן על הראשון דברי ר' ליעזר. ירושלמי פאה פ"ח ה"ב, כ' ע"ד, דמאי פ"ד ה"ה, כ"ד ע"א, וירושלמי מע"ש פ"ד הנ"ל. ובירושלמי דמאי שם: מה טעם דר' אליעזר מפני שאינו חשוד להקדים, או משום שהפריש שני, חזקה שהפריש ראשון? והתנינן ר' ליעזר אומר אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני,[38] של דמאי, הא שני צריך. כלומר, אעפ"י שראינו אותו מפריש מע"ר מ"מ צריך לקרות שם למע"ש משאר הכרי, כפי שמוכח מן הברייתא שלנו שלא אמר ר' אליעזר אלא נאמן על השני נאמן על הראשון, ומכאן משמע שהנאמן על הראשון אינו נאמן על השני, כשיטת ב"ש לעיל הט"ו. וע"ז מקשה הירושלמי: מה אם שני שאין לרבו טובת הנייה (כלומר, שאין לבעליו טובת הנאה גרידא אלא הוא כולו שלו) צריך להפריש (כלומר, ואינו נאמן עליו). ראשון שיש לרבו טובת הנייה (כלומר, שאין לו בו אלא טובת הנאה) לא כל שכן. כלומר, ואם כן קשה למה סובר ר' אליעזר שהנאמן על השני נאמן על הראשון, ובעל כרחינו לומר שטעמו של ר' אליעזר מפני שאינו חשוד להקדים, ולפיכך אם ראינוהו מפריש שני נאמן על הראשון, אבל אם ראינוהו מפריש ראשון עדיין אינו נאמן על השני.[39]

54—55. נאמן על הראשון נאמן על השיני. וכ"ה בד ובכ"י פ"מ (עיין להלן), ובירושלמי דמאי הנ"ל. ומבואר בירושלמי שם שאם אינו חשוד לעכב לעצמו מע"ר שאין לו בו אלא טובת הנייה, מכ"ש שאינו חשוד על מע"ש שהוא שלו. וכן פסק הר"מ בפי"ב מה' מעשרות ה"ה, וכטעם הירושלמי הנ"ל. אבל בכי"ע משובש, עיין להלן.

55. נאמן על השיני אין נאמן וכו'. וכן מעיד בפ"מ פאה פ"ח רה"ב: וחכ"א נאמן על הראשון נאמן על השני, נאמן על השני אינו נאמן על הראשון. וכ"ה בירושלמי דמאי הנ"ל.[40] והטעם מבואר בירושלמי דמאי שם שהוא נאמן על השיני מפני שכולו שלו, אבל אינו נאמן על הראשון מפני שצריך ליתנו ללוי. וכ"ה בר"מ הנ"ל. ועיין במה"פ בדמאי שם ד"ה הנאמן ומ"ש לעיל עמ' 351.

[35] עיין תיו"ט דמאי פ"א מ"א ובתוספ' רע"א שם.

[36] והמשך הירושלמי שם הוא באשגרה מדמאי פ"ד, כרגיל בירושלמי. ועיין להלן.

[37] ועיין בבלי ב"ב ק"ל ב' וברשב"ם שם. ואף כאן הלכה כבית הלל, וכחכמים להלן שו' 55, עיין מש"ש.

[38] כ"ה בכי"ר, בכי"ס ובמשנתנו. ולפנינו נשמטה המלה „עני" בטעות.

[39] ועיין בס' ניר בירושלמי דמאי שם שפירש את התחלת הסוגייא כמו שכתבנו, אלא שפירושו במסקנת הירושלמי רחוק מאד.

[40] ובד ובכי"ע משובש, עיין בשנו"ס.

56. על אותו המין נאמן וכו'. כלומר, שהרי ראינו שאינו חשוד והוא מפריש תרומות ומעשרות לעצמו, אבל לא הוחזק אלא לאותו מין, אבל לא למין אחר, שמא חס עליו יותר, ואינו רוצה ליתנו ללוי.

57. אף על אותו המין אינו נאמן וכו'. כלומר, אין ע"ה נחזק לחבר, ע"י שראינוהו שהוא מפריש מעשרות לעצמו, ואם תיקן את עצמו, עדיין חשוד לקלקל אחרים, ואינו בחזקת חבר עד שיקבל עליו חבירות כדין משנתנו (דמאי פ"ב מ"ב ותוספתא שם פ"ב ה"ב). ועיין להלן פ"ד שו' 28.

58. האומ' מעשר שיני שבחפץ זה וכו'. ר"ש ורא"ש דמאי פ"ז מ"ד, תוספ' יומא נ"ו א' ד"ה הלוקח, סוכה כ"ג ב' ד"ה שני, תוספ' הרא"ש שם, תוספ' קידושין כ"ו ב' ד"ה מעשה, תוספ' ר' פרץ ב"ק ס"ט ב' ד"ה מיחל, רשב"א שם ס"ט א' ד"ה דתנן, תוספ' הרא"ש גיטין כ"ה ב' ד"ה מיחל, כפו"פ פ"מ עמ' תקנ"ג, פי' הרש"ס תרומות, כ"ס ע"ב. ובריטב"א סוכה כ"ג ב' ד"ה מחל: כדאמרינן בתוספתא האומר מעשר שני שבכליי[41] זה וכו'. ובסמ"ג עשין קל"ה, קצ"ט ע"ג: כדתניא בתוס' דמעשר שני מעשר שבבית זה יהא מחולל וכו'. ובשו"ת מהרי"ק שורש צ"ה (ד"ר, ק"ב ע"ב; קרימונא, ע"ד ע"ג): בתוספתא דמעשר שני וכו' גבי האומר מעשר שני שבכרי זה מחולל וכו'. וזהו סיגנון הראשונים עצמם, והנכון כלפנינו, וכ"ה בכל הנוסחאות ובראשונים הנ"ל ובירושלמי תרומות שנעתיק להלן שו' 59. ובסמ"ג עשין קל"ו, ר' ע"ג: תניא בתוספתא הפודה מעשר שני קודם שיפריש אותו וכו', והעתיק לשון הר"מ פ"ד מה' מע"ש הי"ז כדרכו, עיין לעיל שו' 44—45 ומש"ש.

ובירושלמי דמאי פ"ז ה"ה, כ"ו ע"ב: דתני מעשר שני שבחפץ זה מחולל על סלע שבכיס זה חילל ר' יוסי אומר לא חילל וכו'. ופי' בפ"מ שם שהכוונה לברייתא שלנו אלא שקיצרו, ואינו כן, אלא הכוונה לברייתא שלהלן פ"ד שו' 45. ועיין בבלי עירובין ל"ז ב', ושם לא חילל מפני שלא קבע מקום במעות, ולפנינו לא חילל מפני שלא קבע מקום בפירות. אבל עיין מ"ש להלן בשם הרש"ס.

59. ר' שמעון אומ' קרא שם. במשנתנו (תרומות פ"ג מ"ה): האומר תרומת הכרי זה בתוכו, ומעשרותיו בתוכו וכו', ר' שמעון אומר קרא שם. ובבבלי עירובין ל"ז ב': שאני התם דאיכא סביביו. ופירש"י: שיריה ניכרין. דאיהו בתוכו קאמר. אבל בירושלמי תרומות (פ"ג ה"ה, מ"ב ע"ב): עד כדון באומר בתוכו. אמר בו מהו? נישמעינה מן הדא, מעשר שני שבחפץ זה מחולל על המעות הללו, ולא קרא לו שם, ר' שמעון אומר קרא לו שם. וחכמים אומרים לא עשה כלום, עד שיאמר בצפונו או בדרומו. הדא אמרה היא תוכו היא בו. ובר"ש ובתוספ' סוכה הנ"ל העירו על ההבדל בין הבבלי עירובין והירושלמי, אבל כמה משאר הראשונים סמכו על פירוש הבבלי (עיי"ש בתוספ' יומא וברשב"א הנ"ל ועוד).

ובפי' הרש"ס תרומות, כ"ט ע"ב: תוספתא היא במס' מעשר שני פ"ג, והכי איתא התם מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסר זה ולא קבע לו מקום, ר"ש אומר וכו', כלומר, שהיה לו מעשר שני מועט קשור לו בסודרו, או במטפחתו, ואמר מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסר שבכיס זה, או על שני איסרים שבכיס זה, ולא קבע מקום למעות שבכיס וכו', והא הכא דקאמר על המעות הללו ולא סיים האיסר היכן הוא מקדישו.

ובתוספ' ישנים יומא נ"ו א': בתוספתא דמעשר שני וכו' וחכמים אומרים עד שיקבע מקום לצפונו או לדרומו. ועוד קתני בסיפא מעשה ברשב"ג וכו', פי' מעותיך חולין, כיון שלא קבעת מקום לצפונו. אך י"ל זו משום דהאיסר אינו מבורר, ומעורב בין מעות אחרות. ומלשונם „אך י"ל זו" משמע שאינו מדובר אלא בסיפא, אבל לפנינו הטעם הוא מפני שהמע"ש

[41] צ"ל: שבכרי, כמו שהוא במהרי"ק (שנביא להלן) ובמהרי"ט ח"א סי' כ"ה.

אינו מבורר „ולא קבע לו מקום" פירושו למע"ש, אבל האיסר מבורר, שהרי אמר „על איסר זה", וכן בירושלמי הנ"ל: „על המעות הללו". וכן כנראה פירשו הראשונים הנ"ל.[42]

59—60. שיאמר לצפונו או לדרומו. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' מע"ש הי"ז. ומכאן ואילך מתחיל קג"נ (=קטע מן הגניזה).

60. מעשה ברבן שמעון בן גמליאל וכו'. הראשונים הנ"ל (חוץ מן הסמ"ג והרש"ס).

61. אצל בעל הבית לכזיב. וכ"ה בד, בכי"ע, בקג"נ ובראשונים הנ"ל. אבל בריטב"א סוכה הנ"ל: מעשה ברשב"ג וזקנים שנתארחו אצל בעל הבית אחד בדרום וכו'. ובמהרי"ט ח"א סי' כ"ה: דתניא בתוספתא גבי עובדא דר"ג וזקנים שנתארחו אצל ב"ה שהיה אומר מעשר כרי זה בתוכו וכו'. ובלי ספק שגירסתנו נכונה, וכנראה שבדרכם לכזיב עברו דרך עכו ושבתו שם (עיין לעיל ברכות פ"ה ה"ב ובמקבילות). וכנראה שרצו להתארח (השוה גי' הריטב"א) אצלו, וידעו שהוא ירא שמים, אלא שלא ידעו אם הוא יודע לתקן וכו', עיין לעיל עמ' 244 ובהע' 38 שם.

אמרו לא נדע היאך וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובקג"נ ובשו"ת מהרי"ק הנ"ל. ובתוספ' ישנים יומא הנ"ל: אמרו לא (כ"ה בד"ר, אבל בד"ח בטעות: לו) נראה היאך וכו'. ובכפו"פ הנ"ל: אמרו נדע וכו'. והנכון כלפנינו, ופירושו, וכי לא נדע וכו'.

62. דלוסקיס וכו'. רוב הבלשנים משערים שמלה זו נשתבשה מגלוסקום, גלוסקמא, תיבה, עיין ערה"ש ערך גלסקם.

63—64. מעשר שני שבחפץ זה וכו'. והוא לא קבע מקום של המעשר בחפץ, ונמצא שלא הפריש מע"ש כלל, ואכל טבל טבול למע"ש. ועיין מ"ש להלן.

64. מחולל על איסר זה. לפי פשוטו משמע שייחד את האיסר, וצירף את האיסרים לדינרי זהב, וכל הדלוסקוס היה מלא זהב של מע"ש. ושגגתו היתה בזה שלא קבע את המע"ש. אבל כבר הבאנו לעיל את דברי בעלי התוספ' ישנים שפירשו שכאן היה החסרון משום שלא קבע את האיסר בדלוסקוס, ונמצא שאכל מע"ש שלא נפדה חוץ לירושלים, ושמא לא קבע לא זה ולא זה, ונמצא אוכל טבל טבול למע"ש.

צא ואכול את פירותיך. וכ"ה בד ובתוספ' הרא"ש גיטין הנ"ל. ובקג"נ כאן המלים מטושטשות, ואין להוציא מהן את הגירסא. וגירסא זו היא טעות ברורה, שאם עדיין יש לו פירות הרי אפשר לתקן אותם. ואפילו אם נפרש שקבע מקום בפירות, וחל שם מע"ש (אלא שלא קבע את האיסר), ואכל את המע"ש, ולפיכך התירו לו לאכול את שאר הפירות, מ"מ קשה למה לא הזכירו לו את דין המעות. ולפיכך ברור שהנכון הוא בכי"ע: צא ואכול את מעותיך. וכ"ה בתוספ' ובתוספ' ישנים יומא הנ"ל, בתוספ' קידושין, רשב"א ב"ק, כפו"פ, פירוש הרא"ש דמאי, ותוספותיו לסוכה, ושו"ת מהר"י קולון ומהרי"ט הנ"ל. ולפי פירוש בעלי תוס"י הנ"ל שהחסרון היה שלא קבע מקום לאיסר, אבל המע"ש חל, נמצא שאכל פירות מע"ש בשוגג, ולכ"ע אינו אוכל כנגדו, ויזעק לשמים, עיין לעיל שו' 29.

64—65. נשתכרת במעות. וכ"ה בקג"נ (נשתכרתה). ובכי"ע: השתכרת מעות, וכ"ה (מעות) בראשונים הנ"ל.

65. איבדתה נפשות. לפי פירושנו הנ"ל שלא קבע מקום של המע"ש, ונמצא שאכל טבל טבול למע"ש, הרי איבד נפשות שחייבים אוכליו מיתה בידי שמים. ואעפ"י שאת הבבלי מכות (ט"ז ב') אפשר לפרש שהאוכל טבל טבול למעשר עני ולמעשר שני אינו אלא בלאו (וכן פסקו הר"מ והראב"ד בפ"י מה' מאכלות אסורות ה"כ), אבל כמה מן הראשונים פקפקו אפילו

[42] ובפרט הראשונים שהעתיקו: בבית זה, או בכרי זה, עיין מ"ש לעיל.

בשיטת הבבלי (עיין במל"מ על הר"מ הנ"ל). ושיטת בני א"י בכל מקום שהאוכל טבל טבול למעשר עני (וה"ה לשני) חייב מיתה,[43] וכפשוטה של התוספתא להלן מכות פ"ג (כי"ע פ"ד) ה"ד שכל הטבלים שוים. ועיין ספרי ראה פיס' ע"ב עמ' 137 ובבבלי יבמות פ"ו א' ובתוספ' ותוספ' הרא"ש שם ובמכות הנ"ל.

חבר שמת והניח פירות וכו'. ר"מ פ"י מה' מעשרות ה"ב.

66. בחזקת מתוקנין. ומעמידה בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ג, נ' ע"ג) בשמת מתוך יישוב, כלומר, מתוך יישוב הדעת. ועיין בראשונים שמביא באהצו"י שם עמ' 111.

פ"ד

1. הפודה מעשר שני שלו וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ג: הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישית, בין שהוא שלו, ובין שנתן לו במתנה. ובירושלמי שם העמידוה כר"מ הסובר שאין מתנה כמכר. ומקודם רצו להעמידה בפירות שהן טבולין למעשר,[1] אבל לבסוף הסיקו: והתנינן לנטע רבעי (כקושיית הבבלי), לא לנטע רבעי עצמו? ברם (כלומר, אף)[2] הכא מעשר (כלומר, שנתן לו מעשר עצמו), הרי סופך מימור [דר' מאיר היא]. ועיין להלן.

2. ואחד לוקח ואחד יורש וכו'. וכ"ה הסדרי' והגירסא בקג"נ ובכפו"פ פ"ד עמ' ל"ג. ולפ"ז מוכח מתוך הלשון שמדברים כאן בפירות טבולים שכנס מתוך שלו, או שלקח אותם, או שירש אותם, והמלים „פירות טבולים" דבוקות לכל הבבא. אבל בד (וכן בכי"ע בשינויי כתיב): אחד הכונס מתוך שלו, ואחד הלוקח מן הגוי ומן הכותי פירות טבלים. אחד שירש ואחד שניתן לו במתנה הרי זה חייב בחומש. ולפי גירסא זו מדברים בכונס מתוך שלו ובלוקח מן הגוי פירות טבל ונגמרה מלאכתן בידו, וכן ביורש ומקבל מתנה של המעשר עצמו, כשיטת הירושלמי. ולעיל שם בתר"כ הנ"ל (בהע' 3) מרבה במפורש יורש מע"ש עצמו, וכן פסק הר"מ ברפ"ה מה' מע"ש.[4] ועיין במיוחס להר"ש על התו"כ הנ"ל, קט"ו ע"ב.

3. אחד שירש וכו'. כנראה שהמוקף בא מגליון שרצה לתקן ע"פ כת"י שהיה בו נוסח ד וכי"ע. ועיין מ"ש לעיל.

4. כיצד חייב בחומש וכו'. כפו"פ פ"מ עמ' תקנ"ב. ובתר"כ בחוקותי פי"ב סה"י

[43] ירושלמי דמאי פ"ד ה"ה, כ"ד ע"א; קידושין פ"ב ה"ט, ס"ג סע"א; איכה רבה פ"א, ג', הוצ' בובר, ל"א ע"ב; פסיקתא דר"כ, עשר תעשר, צ"ט ע"ב; תנחומא ראה סי' י"ז, הוצ' בובר סי' ט"ז.

[1] וכן העמידוה בבבלי קידושין נ"ד ב'. ועיין בשו"ת הרדב"ז, לשונות הר"מ סוף סי' קמ"ז ומ"ש לעיל פ"ב שו' 62.

[2] עיין מבוא הירושלמי לר"ז פרנקל, י' ע"א, ערך ברם. ויש להוסיף גם פסחים פ"א, ה"ח, כ"ח ע"א: ברם הכא פסול תורה וכו', ופירושו: אף הכא וכו'. וכן בריש ביצה, ס' ע"א: ברם כמאן דאמר ספק הכן מותר וכו', ופירושו: אף כמאן דאמר וכו'. וכן ביבמות פ"א סה"ב, ג' ע"א, ועוד בכ"מ.

[3] וכן בתו"כ בחקותי פי"ב ה"י, קט"ו ע"ב: אין לי אלא מעשר שכנס משדותיו ולקח וירש נתן לו במתנה מניין ת"ל ואם גאל יגאל.

[4] בראב"ד לתו"כ הנ"ל נסתפק אם אדם מוריש מע"ש לבנו, למ"ד מע"ש ממון גבוה הוא. ועיין בבלי קידושין כ"ד א' וברש"י שם. ועיין מ"ש הגר"י ראזין בשו"ת שלו (וורשא תרצ"ה) ח"א סי' פ"א. והגר"י ענגיל בגליוני הש"ס לס' מועד, ירושלמי זרעים כ"ג, אות קל"ז, נסתפק בזה מעצמו.

הנ"ל: יוסיף עליו, שיהא הוא וחומשו חמשה, ולפ"ז מוסיף רבע, ויחד עם הקרן הם חמשה רבעים. וכן סותם בתו"כ בכ"מ שנזכר חומש. וכן בירושלמי תרומות רפ"ו. ובבבלי ב"מ נ"ד א': כתנאי, ויסף חמישיתו עליו, שיהא הוא וחומשו חמשה, דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר חמישיתו חומשו של קרן. ובספרי נשא פי' ג' עמ' 6: וחמישיתו יוסיף עליו, עד שיהיה הוא וחומשו חמשה. ולפי סוגיית הבבלי הנ"ל ברור שהכוונה לחומש מלבר, כנ"ל. וכן יוצא מסתם משנת ערכין פ"ח מ"ג, כפי שהוכיחו בבבלי שם וכן פסקו הגאונים (שאילתות קרח פי' קי"ט) ושאר פוסקים.[5]

5. הפודה בשקל וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: פודה בסלע וכו'. וקרוב לוודאי בעיני שגי' כי"ע „מתוקנת", וקשה לשבש נוסחא קשה המקויימת ע"י קג"נ וד. ולא עוד אלא שאינו מתקבל על הדעת כלל שמי שהוא יכניס לכאן „שקל" שלא נזכר כאן כלל. אבל מאידך גיסא גירסת כי"ו אינה מובנת כלל. ומתוך העניין ברור שלר' אלעזר בר' שמעון נותן חומש מלגיו, כלומר, מוסיף על הקרן חמישית הקרן שהן ביחד שש חמישיות.[6] ובספרי נשא הנ"ל (ברוב הנוסחאות): משום ר' יאשיה אמרו חומשו של סלע. וגם גירסא זו קשה, וכי מאן דכר שמיה של סלע שם.[7] אבל בד"ר שם: משום ר' יאשיה אמרו חומשה שלם לעולם. ובדרך השערה נ"ל שצ"ל: חומשה שלמעלה, כלומר, חומש שמוסיף על חמש החמישיות שבקרן (והוא חומש מלגיו שבבבלי), בניגוד לחומש שלמטה שהוא חומש מתוך כל הפדיון, כלומר, חלק אחד מתוך חמשת הרבעים שנותן. ואף לפנינו צ"ל: נותן חומשה שלמעל' (ונשתבש: שלסלע),[8] ור' אלעזר בר"ש מפרש: ויסף חמשיתו עליו, כלומר, חמישית הקרן יוסיף עליו מלמעלה.

6. אם רצה לדקדק וכו'. כלומר, אם רצה לדקדק על עצמו יש לו רשות לחלל כסף על כסף ונחושת על נחושת, מפני שמטבע רעה לגבי יפה היא כמו פירות לגבי כסף. ואעפ"י שאמרו (ב"מ פ"ד מ"ו, ועיין לעיל פ"ג ה"ו): ונותנה למעשר שני ואינו חושש, שאינו (כלומר, המסרב לקבל סלע רעה שלא חסרה כשיעור) אלא נפש רעה, מ"מ אם רצה לדקדק על עצמו לתת למע"ש סלע יפה, מותר לחזור ולחלל את הרעה על היפה.

על הטריסית וכו'. רוב הבלשנים סוברים שטריסית היא tressis, מטבע בת שלשה אסרים. וכנראה שכאן הכוונה לטריסית של נחושת.

7. מערימין על מעשר שני וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ד: מערימין על מעשר שני כיצד? אומר אדם וכו'. ופירשו בירושלמי שמערימין עליו לפוטרו מן החומש, מפני שכתוב בו ברכה. ובפיה"מ (תמורה רפ"ה): ותחבולת ההיתר תקרא הערמה, ושאינו להיתר תקרא מרמה.

8. ולשפחתו העברים וכו'. ואעפ"י שאין אמה עבריה אלא בקטנותה, העמידוה בבבלי (גיטין ס"ה א') במעשר דרבנן. ועיין בירושלמי בסוגיין ובמקבילות. ובתו"כ בחוקותי (פי"ב ה"י, קט"ו ע"ב): איש פרט לקטן. או יכול שאני מוציא[9] בן ט' שנים ויום אחד, ת"ל ואם גאל יגאל. וכתב הראב"ד והמיוחס להר"ש: ויש מי שאומר דלענין פדיון מעשר הלכתא גמירי להו דבן תשע שנים ויום אחד פודה אותו, ואסמכוה רבנן אקרא. ועיי"ש שהעירו

[5] יוצא מן הכלל הוא רב חנינאי ריש מתיבתא בה"ג ה' בכורות, עיי"ש בהערת ר"ש טרויב, 276 ע"ב. ועיין בה"ג ד"ב, עמ' 394 ועמ' 396. ועיין פסיקתא זוטרתי נשא ה', ז', ומ"ש בשאילת שלום על השאילתות סי' קי"ט.

[6] והיינו כ"ד גרה בעד השקל, ונקט שקל מפני שהוא מתחלק לחמשה חלקים, כפירוש ר' יונה.

[7] והגר"א תיקן ע"פ הבבלי ב"מ הנ"ל: ר' יונתן אומר חומשה של קרן.

[8] בכ"י עתיקים „של" מחובר למלה שלאחריו.

[9] כ"ה בכ"י רומי (31) בריסלוי ואוקספורד. וכ"ה בילקוט, במדרש הגדול (סוף עמ' 697), בפי' הראב"ד ובמיוחס להר"ש. ובהוצאות שלפנינו: מרבה.

על הבבלי בגיטין הנ"ל. ועיי"ש בתוספ' ד"ה ופדו. אבל הר"מ (פ"ה מה' מע"ש ה"ח וה"ט) פסק כמסקנת הבבלי.

8–9. הילך מעות האילו ופדה בהן וכו'. וכ"ה גם בקג"נ. ובמשנתנו הנ"ל: הילך מעות אלו ופדה לך וכו'.[10] ולפי גירסת המשנה פירושה שנותן להם את המעות במתנה, כדי שיפדו את המע"ש לעצמם, כלומר, שיתחללו הפירות על המעות שלהם, והם יאכלו את המעות בקדושת מעשר (ואם ירצו יחזירו לו את המעות), והפירות שברשותו חולין. ובירושלמי שם: מה נן קיימין, אם בשאמר לו צא ופדה לי (כלומר, שנותן לו את המעות כדי שיפדה את המעשר לבעה"ב ויחזיר לו את המעות) שלוחו הוא.[11] צא ופדה לך (כלומר, שנותן לו את הפירות ואת המעות שיפדה לעצמו), שלו הן (כלומר, הרי הוא כאילו קבל את המעשר במתנה, שהוא חייב בחומש כשפודהו). אלא כי נן קיימין. בשאמר לו פדה לך[12] משלך (כלומר, שנתן לו את המעות במתנה, ולא את הפירות, הרי חבירו או בנו פודה לעצמו משלו), פדה לך משלי (כלומר, או כשנתן לו את הפירות במתנה כלהלן, והוא פודה ממעות בעה"ב). ותני כן פדה לך[13] משלך, פדה לך משלי, אינו מוסיף חומש. א"ר יוחנן כל מעשר שאינו הוא ופדיונו משלו אינו מוסיף חומש.

אבל בבבלי גיטין הנ"ל מעתיק: הא לכם מעות הללו ופדו בהן מעשר שני וכו'.[14] ואין ספק שכן גרסו במשנתנו, וכ"ה באמת במשנה בקטע מן הגניזה (לפי פורת לשון חכמים עמ' 166): ופדה בהם את המעשר זה (ועיין גם מאירי קידושין עמ' 185). וכן היה גם לפני הירושלמי, ולפיכך שאלו: מה נן קיימין וכו'. ונוסחאות שלנו של המשנה תוקנו ע"פ פתרון הירושלמי. והנכון הוא בקטע מן הגניזה של המשנה ובפיסקא של הבבלי ובנוסח התוספתא כאן.

9. אבל לא יאמר לו וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: ובלבד שלא יאמר וכו'. וכן מעתיקים בר"ש ובראי"ש פ"ד מ"ד.

פדה לי בהן וכו'. שהרי הפירות שלו הן, ואם אחר פודה בשביל בעה"ב במעות של בעה"ב, הרי הפירות והפדיון של אחד הם, וחייב בחומש, כמפורש בירושלמי הנ"ל. וכן פסק הר"מ בפ"ה ה"ח.

9–10. אמ' ר' יהושע בן קרחה וכו'. בירושלמי פ"ד ה"ה, נ"ה ע"א, סתם: בראשונה היו עושין כן במעות וכו'. כלומר, כלעיל, וכמשנה ד' בפירקין. וכן במ"ה אמרו: היה עומד בגורן ואין בידו מעות וכו'. ואמרו בבבלי (ב"מ מ"ו א'): טעמא דאין בידו מעות, הא אם יש בידו מעות ליקני להו (כלומר, את המעות) במשיכה ופריק, דהכי עדיף דהוה ליה נכרי. אבל משרבו הרמאים התחילו לזכות את הפירות ולא את המעות.

10. משרבו הרמיין וכו'. בירושלמי הנ"ל: היו נוטלין אותן (כלומר, את המעות) ובורחין. התקינו שיהו עושין בפירות. כלומר, שאין הם כל כך נוחים לתפיסה ולבריחה.

10 וכ"ה בכל ההוצאות ובכל כתה"י שבדקתי, חוץ מקטע אחד של הגניזה, עיין להלן.

11 כלומר, וחייב בחומש, עיין בבלי קידושין כ"ד א'.

12 כ"ה בכי"ר ובר"ש פ"ד מ"ד בד"ר. וכ"ה בר"מ פ"ה מה' מע"ש סה"ח בדפוסים ישנים ובכל כתה"י שבדקתי, וכ"ה בסמ"ג עשין קל"ו, ר' ע"ג. אבל בהוצ' שלנו בירושלמי: פדה לי וכו'. וכן תקנו בר"ש ד"ח ובר"מ ד"ח (ע"פ הכ"מ). ועיין במה"פ פ"ד ה"ג ד"ה מה.

13 כ"ה בגוף כי"ל, והמגיה תיקן את הכ"ף הסופית ליו"ד. ובכי"ר יש כאן השמטה.

14 בגמרא שם מוכיחים מכאן שקטן (אמה העבריה שהיא קטנה) זוכה לאחרים. ולפי הגירסא שלנו במשנה „ופדה לך", הרי אין ראיה ממשנתנו, ולפיכך נדחק הר"ש ושער שהתלמוד לא כיוון למשנתנו אלא לברייתא. אבל לפירש"י שם הכוונה למה שחחרים ונותנים לו, ועיין בס' משנה ראשונה כאן למשנתנו.

11—12. הרי הן מחוללין על פירות וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. אבל הנכון הוא בקג"נ: מחוללין על המעות שיש לי בתוך הבית. וכן הגיה בח"ד מדעתו. וכ"ה במשנתנו פ"ד מ"ה. ובירושלמי הנ"ל חסר כ"ז.

12. ובלבד שלא יאמר לו וכו'. כלומר, אסור לו לבעה"ב לחלל את הפירות שנתן במתנה, לפני שזיכה אותם למקבל בקניין גמור, שהרי אחרת יתחייב בחומש. (מנחת בכורים, אלא שנדחק מאד לפרש את הרישא לפי גירסת הספרים).

13. עד שיזכם בעל הבית וכו'. כלומר, לא יחלל לפני שיזכה בעה"ב את הפירות לתוך יד המקבל (הנ"ל).

עד שישכור לו וכו'. וכ"ה בד. ובקג"נ ובכי"ע לנכון: שישכיר לו וכו'. כלומר, אם הוא חושש שהמקבל יברח עם הפירות, יכול להשכיר לו את מקום הפירות בגורנו, ולא ימסרם לידו. ובירושלמי הנ"ל: אף על פי כן היו נוטלין אותן (כלומר, אף את הפירות) ואוכלין אותן. התקינו שיהא מזכה לו אחד מעשרה לקרקע, כלומר, ומקנה את הפירות אגב קרקע. וזהו מעין התוספתא כאן (הנ"ל).

14. מפקיד אדם וכו'. וכ"ה הסדר בד ובקג"נ. ובכי"ע סדר אחר, עיין בשנו"ס.

מעשר שיני שלו אצל חבר וכו'. וכן בד: שלו אצל חברו של דמאי וכו'. וצ"ל: שלו[דיי] (=של וודאי) אצל חבר, ושל דמאי וכו'. וכן בקג"נ: מעשר שני שלודאי אצל חבר וכו'. וכ"ה בכי"ע, ובר"ש ובראש טבול יום פ"ד מ"ה. וכן היתה הגירסא לפני הר"מ בפ"ג מה' מע"ש ה"ח.

אבל בהשגות שם: בתוספתא במ"ש פ"ד מפקידין מ"ש של דמאי אצל חבר, ושל ודאי אצל עם הארץ וכו', של דמאי אין מפקידין אותו אצל עם הארץ, מפני שמיקל בו וכו'. ולעיל דמאי (פ"ד הכ"ח): מפקידין תרומה אצל ישראל עם הארץ, ואין מפקידין תרומה אצל כהן עם הארץ, מפני שלבו גס בה. והיא כעין סברת הראב"ד. אבל לא מצאתי חבר לגירסת הראב"ד בשום נוסח.

15—16. אפי' חבר אין מפקידין אצלו וכו'. וכן פסק הר"מ הנ"ל. ובהשגות הנ"ל: אבא חילפי בן קרויא אומ' בראשונה היו עושין כן, חזרו לומר אפי' חבר אין מפקידין אצלו, שאי אתה יודע מי עומד אחריו וכו'. ועם כל זה אין דעתי נוחה הימנו אלא במעות שהוא פקדון ארוך, ויש לחוש שמא ימות, ואין ידוע מי יעמד אחריו, אבל בפירות שאינן לזמן ארוך כולי האי לא חיישינן.

ולכאורה הברייתא תמוהה, ולמה חיישינן במע"ש יותר מתרומה (עיין לעיל דמאי פ"ד הכ"ח הנ"ל). ונראה שמדברים במע"ש אחר החורבן שאי אפשר היה לאכלו בירושלים,[15] והיו מפקידים אותו לזמן ארוך, בתקוה שיבנה הבית, ולפיכך חששו שמא ימות החבר ובנו לא יהא כמותו.

ולגירסת הראב"ד לעיל, שמדברים כאן בפקדון של דמאי אצל חבר, הדברים פשוטים יותר, שהרי דמאי אין לו ביעור (דמאי פ"א מ"ב), ויהא ביד הנפקד עד שירקב או עד שיבנה המקדש. ואפילו לגירסתנו שמדברים בוודאי, אפשר שבזמן הזה לא היו מתבערים הפירות אלא נגנזים, כשיטת הר"ש והרא"ש בפ"ה מ"ז. ובכל אופן אנו יודעים מירושלמי

[15] ובא"י לא היו נוהגים לפדות את הכל בשוה פרוטה, כפי שמוכח מן הירושלמי (פ"ד ה"א וה"ב) שבזמן התנאים האחרונים והאמוראים הראשונים היו פודים את המעשר בשוויו. ועיין לעיל פ"ג שו' 62. ועיין גם בחילופי מנהגים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' כ"ו, הוצ' מרגליות, עמ' 141. ועיין בבאור הגר"א יו"ד סי' רצ"ד ס"ה ו', אות כ'. ועיין מ"ש הר"ח אלבק בסה"י לכבוד קרויס, עמ' 153 ואילך.

תענית (פ"א ה"ד, ס"ד ע"ב) שהיו מפקידין דמי מע"ש לזמן מרובה,[16] ולפיכך הזהירו שמוטב שיגנוז אדם בעצמו את המע"ש, ולא יפקידנו אצל אחר.[17]

16. נתן לו את הקרן וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובקג"נ מטושטש, אבל ברור שאף שם היתה הגירסא כן, כפי שמוכח שם מן הסיפא: לו את החומש. וכ"ה בבבלי ב"מ (נ"ד א') בכי"מ, ויש כאן אשגרה מברייתא שדיברה בהקדש, עיי"ש להלן בבבלי ובתוספ' שם ד"ה מכלל. וכאן צ"ל: נתן את הקרן וכו' ולא נתן את החומש וכו'.

17. ר' ליעזר אומ' יאכל וכו'. וכ"ה בכי"ע ובבבלי הנ"ל. אבל בד ובקג"נ: ר' אליעזר אומר חילל וכו'. והוא כלשון הברייתא להלן בבבלי שם לעניין הקדש. ומתוך הבבלי הנ"ל מוכרחת כגי' שלפנינו, שהרי הסיקו שם: דכולי עלמא חומש לא מעכב, והכא בחיישינן לפשיעותא קמיפלגי וכו', כלומר, גזרו עליו שלא יאכל לפני שנתן את החומש, כדי שלא יפשע. ועיין בבלי ברכות מ"ז ב', ומ"ש במסה"ת, וכן פסק הר"מ (בפ"ה מה' מע"ש הי"ב) ואפילו בשבת, לא יאכל. ועיין להלן.

וחכמים או' לא יאכל. וכ"ה בכי"ע. ובבבלי הנ"ל: ר' יהושע אומר לא יאכל. ובד: וחכמים אומר' לא חילל. וכן כנראה היתה הגירסא גם בקג"נ (הקטע מטושטש כאן), עיין מ"ש לעיל. ובירושלמי (מע"ש פ"ד ה"ג, נ"ה רע"א; סנהדרין פ"א ה"ב, י"ט ע"א): אמר ר' יוחנן וכו' מעשר שני שפדייו ולא הוסיף חומש הרי זה אינו פדוי וכו', מעשר שני אין לו תובעין, ומשמע שמדרבנן הוא.[18]

אמ' ר' נראין וכו'. וכ"ה בד, בקג"נ ובבבלי ב"מ הנ"ל. אבל בכי"ע: אמר ר' יוסי נראין וכו'. וכ"ה בבבלי בכתי"י בברייתא שלהלן שם (לעניין הקדש).

18. מי שלא קרא שם לתרומת מעשר וכו'. וכ"ה הסדר והגירסא בד ובקג"נ. ופירושו, שהפריש תרומת מעשר ולא קרא לו שם. והברייתא נסמכה לפ"ד מ"ז,[19] ועיין בס' משנה ראשונה למשנתנו שם. ובכי"ע גורס כאן (והסדר שם אחר, עיין בשנו"ס): מי שלא קרא שם למעשר שיני של דמאי וכו'. והיא היא, והכוונה אחת שהפריש ולא קרא שם (למע"ש או לפדיון), עיין במשנתנו הנ"ל.

19. ר' ליעזר אומ' יאכל וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע: חילל וכו'. וסובר ר' אליעזר שהקילו בדמאי, ובדיעבד סגי בהפרשה גרידא, ואינו צריך לקרוא שם אעפ"י שאין בו טרחה (עיין רש"י מכות ט"ז סע"ב), אבל בוודאי צריך לקרוא שם, כר' יהודה במשנתנו פ"ד מ"ז ולהלן הי"ד.

וחכמים או' לא יאכל. וכ"ה בד ובקג"נ. וסוברים החכמים שגם בדמאי לא נתקדש, כשיטת ר' יהודה הנ"ל בוודאי. ובכי"ע: לא חילל. והיא היא, עיין מ"ש לעיל, אבל עיין מ"ש להלן.

19–20. נראין דברי ר' ליעזר בשבת וכו'. ר' יוסי לשיטתו, במשנתנו הנ"ל

---

[16] לפנינו בירושלמי שם: שמעית עליהון דאינון סרקון. וכבר הראיתי בידיעות החברה לחקירת א"י ש"א ח"ב (תמוז תרצ"ג), עמ' 8 שבקטעים מן הגניזה הגירסא היא: דאינון פרקון, ופירשתי: שהם פדיון [מע"ש]. עכשיו ראיתי שכ"ה בגוף כ"יל של הירושלמי, אלא שהמגיה תיקן: סרקון.

[17] עיין בס' משנה ראשונה פ"ה מ"ז מ"ש בעניין בעור בזמן הזה לשיטת הראב"ד. ודבריו אינם מוכרחים. ועיין במנחת חינוך מצוה תר"ז.

[18] ובירושלמי אינו נמצא בשום מקום מעין פתרון הבבלי על המשניות שנשנה בהן מע"ש והקדש שנפדו, עיין ברכות מ"ז ב' ובמקבילות שהבאנו במסה"ת סוף שו' 16.

[19] אלא שעיקר מקומה בתוספתא הוא להלן הי"ד, והובאה לכאן אגב החילוק שבין שבת וחול, ואינה עניין למשנת דמאי פ"ד מ"ג. ושם פירושו שאינו צריך להפריש כלל, ואפילו לקרוא שם גרידא אינו צריך. וכל הלכה והלכה לפי עניינה.

ולהלן שו' 60, שאפילו בלי קריאת שם נתקדשו, ולפיכך בשבת אפילו לכתחילה אינו צריך לקרוא שם אחרי ההפרשה שבע"ש (כדי שלא יבוא לקריאת שם לפני ההפרשה).

20. ודברי חכמים בחול. משום מהו מפסיד אם קורא שם, ואח"כ יאכל. אבל לגירסת כי"ע בדברי חכמים „לא חילל" קשה, ולמה יחמיר ר' יוסי בדמאי יותר מבוודאי. ועיין בתיו"ט פ"ד מ"ז שהסיק שבמע"ש אין צורך שיהיו עסוקים באותו עניין. ומ"מ למדנו מכאן שלא אמר ר' יוסי במשנתנו הנ"ל „דיו" אלא בדיעבד שכבר אכל את הפירות (או בשבת),[20] אבל לכתחילה מהו מפסיד אם יקרא לו שם. ולהלן שו' 60 הלשון בדברי ר' יוסי הוא: נתקדשו, כלומר, בדיעבד חלה עליהם קדושה בהפרשה גרידא בלי קריאת שם, עיין מש"ש. ועיין ר"מ רפ"ד מה' מע"ש ומ"ש להלן שו' 60.

שני אחין וכו'. ר"מ פ"ה מה' מע"ש הי"א, סמ"ג עשין קל"ו, ר' ע"ג.

20—21. אב ובנו. וכ"ה במקבילות וברמ"מ הנ"ל בכתי"י (ועיין גם במעשה רוקח במקומו). ועיין במשנתנו פ"ד מ"ד.

21. ונותנין זה לזה וכו'. ר"מ פ"ו מה' מתנות עניים הי"ג.

22. מה אילו היו שניהם וכו'. בירושלמי פאה פ"ה ה"ד, י"ט ע"א (כגי' שרי"ר, 39): אמרנו לו מנ' (=מניין) אם וכו'. ואפשר לפרש שגם החכמים לא אמרו כן אלא בשהיו שניהם עניים. וכן פירש הר"ש (פאה פ"ה סמ"ה): אב ובנו דקאמר תנא קמא בשניהם עניים. אבל בר"מ הנ"ל מפורש: אב ובנו איש וקרובו וכו' שהיה אחד מהן עני נותן לו האחר מעשר עני שלו. ועיין מה שהאריך בזה בפאת השלחן סי' י"ב ס"ק י"א, אות י"ח. ועיין באהצו"י פאה עמ' 49.

23. כדברי ר' שמעון בן לעזר. וכ"ה בד. אבל בקג"נ ובכי"ע: ר' שמעון בן אלעזר אומר וכו'. ולפ"ז הסיפא היא מדברי ר"ש בן אלעזר. והנכון כלפנינו. וכן מפורש בירושלמי (פ"ד ה"ד, נ"ה ע"א, עירובין פ"ז ה"ו, כ"ד ע"ג; קידושין פ"א ה"ג, ס' ע"א): ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר אשתו פודה לו מעשר שני (כלומר, מפני שאין ידה אשה כיד בעלה). ובבבלי קידושין כ"ד א': אין אשה פודה מעשר שני בלא חומש. ר"ש בן אלעזר אומר משום ר' מאיר אשה פודה מעשר שני בלא חומש וכו'. אמר אביי איפוך. רבא אמר לעולם לא תיפוך וכו'. אבל מן הסיפא להלן ברור שרשב"א סובר שאשה פודה מע"ש לבעלה בלא חומש.

אשתו אין פודה לו וכו'. כנראה שצ"ל: [וחכמים אומרים] אשתו וכו'. ובירושלמי הנ"ל: דתני אשתו אינו פודה לו מעשר שני, ר' שמעון בן אלעזר אומר וכו'. וכ"ה הסדר בבבלי שהעתקנו לעיל. ומסתימת לשון משנתנו פ"ד מ"ד מוכח שאין אשה פודה מע"ש לבעלה בלי חומש, ואפילו ממַמון שנתן לה בעלה במתנה.[21] ועיין בס' משנה ראשונה למשנתנו הנ"ל. ועיין ר"מ פ"ה מה' מע"ש הי"א הי"ב וברדב"ז שם.

25—26. שאין נותנין לה מעשר עני. שהרי חייב במזונותיה, ואינו יכול לפרוע את חובו במתנות עניים. ועיין במשנת נגעים פי"ד מי"ב.

26. מפרישין תרומת מעשר וכו'. כלומר, אם ע"ה בקש את החבר שיפריש לו תרומת מעשר על פירותיו, מותר לו לחבר לעשות כן, ואעפ"י שהוא עושה תקלה לבאים

[20] ושמא פירושו של „דיו" שאינו מברך אח"כ „על פדיון מע"ש", שהרי בעל כרחינו אנו עוסקים בשלא ברך, שאם לא כן אין לך קריאת שם יותר מזו, עיין מ"ש לעיל, עמ' 117. ובנידון שלפנינו הדברים יותר פשוטים, שהרי אין מברכין על הפרשת מעשרות ופדיון מע"ש מן הדמאי, כמפורש בירושלמי דמאי פ"א ה"ד, כ"ב ע"ב (ועיין במשנה שם), וממילא אין כאן שאלה של קריאת שם ע"י הברכה.

[21] עיין בבלי ב"ב נ"א ב' ובירושלמי כתובות פ"ט ה"א, ל"ב ע"ד, וביפה עינים לב"ב שם. והדברים יתבארו אי"ה במ"א.

אחריו שמא יקנו מן ע"ה הרבה פירות, ויפרישו מן המתוקן על שאינו מתוקן, כלומר, מן הפטור על החיוב. ועיין בירושלמי דמאי פ"ג ה"ב ובפ"מ שם, ולפי פשוטו לא כיון הירושלמי שם לברייתא כאן. ועיין לעיל פ"ג שו' 22 ואילך.

27. הוציא פירות מתוך ביתו וכו'. ר"ש ורא"ש טבול יום פ"ד מ"ה (בדפוסים שלפנינו חסר, עיין מ"ש להלן שו' 30) בשינוי סדר הבבות.

28. לא הפריש אלא וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: ולא הפריש אלא וכו'. אבל בקג"נ כנראה (הכתב מטושטש, אבל עדיין ניכרות האותיות „יפ"): לא יפריש אלא וכו'. וכ"ה בר"ש וברא"ש הנ"ל.

עד מקום שהוא לוקח וכו'. כלומר, חזקתו של ע"ה שלא הפריש אלא עד מקום שהוא לקח את הפירות ונתן לחבר לתקנן. אבל השאר בחזקת שאינן מתוקנין, ונמצא שאם יקח ממנו אחר יהיו לו חולין וספק טבל מעורבין זה בזה, ועיין לעיל פ"ג שו' 57.

28—29. מחללין מעשר שני על מעות עם הארץ וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. אבל בכי"ע: על פירות עם הארץ וכו'. ובר"ש וברא"ש הנ"ל: מחללין מעשר שני על מעות עם הארץ, ואף על פירות עם הארץ וכו'. ואף כאן הכוונה כנ"ל שמחללין לע"ה מע"ש מקצת פירותיו, אעפ"י שע"ה עדיין נשאר בחזקתו שלא תקן את השאר ונמצא עושה תקלה לבאים אחריו, כלעיל.

29—30. הוציא מעות מתוך ביתו וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. אבל בכי"ע: מתוך אפונדתו וכו'. וכ"ה בהשגות הראב"ד פ"ח מה' מע"ש הי"ג ובר"ש וברא"ש הנ"ל.

30. לא חילל אלא וכו'. וכ"ה בד ובהשגות הנ"ל. ובקג"נ מטושטש. ובכי"ע: לא יחלל, וכ"ה בר"ש וברא"ש הנ"ל. והנכון כלפנינו, ופירושו שחזקתו שלא חילל אלא עד מקום שלקח ונתן לחבר וכו', כמו ברישא גבי תרומת מעשר. והראשונים ז"ל הר"ש והרא"ש בטבול יום פ"ד מ"ה העתיקו את הברייתא כאן, וכנראה שפירשוה ע"פ משנת טבול יום שם, ועיין גם בהשגות הנ"ל ובר"מ שם, ולא זכיתי לעמוד על פירושם (עיין מ"ש בס' משנה אחרונה טבול יום שם).

ומכיון שדברי הר"ש שם לקו בחסרון בדפוסים, וגם ברא"ש שם לא נזכר כלל מזה, הריני מעתיק את סוף דברי הר"ש מבעל מלא"ש במקומו (וכ"ה אות באות גם בחזון נחום שם): „דקתני מחללין מעשר שני וכו' הוציא מעות מתוך אפונדתו ואמר לו חלל על מעות אלו, לא יחלל אלא עד מקום שלוקח. ופורט[22] לו דינר לאלתר. הוציא פירות מתוך ביתו ואמר לו הפרש על אלו לא יפריש אלא עד מקום שהוא לוקח. הר"ש והרא"ש ז"ל". ותמה עליהם במלא"ש שם: צ"ע מה מקשין מן התוספתא לגרסא דגרסי' בספרי הדפוס בפ"ג דתוספתא דמע"ש שהחלוקות הפוכות שם,[23] ועוד שאין שם מלות אף על פירות עם הארץ.[24]

30—31. ופורט לו דינר לאלתר. כלומר, מיד אחרי שחילל מע"ש על מעותיו, ואינו חושש שמא נתן לו הע"ה דינר ממעות מע"ש.

31. אם מחמת החוב מותר וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע, ופירושו, שאם שלם לו הע"ה חוב לאלתר בדינר, מותר לקבל ממנו, מפני שלא נחשד לפרוע חובו בכסף מע"ש, אבל אם נתן לו בהלואה דינר מיד אחר חילולו, יש לחשוש שמא הלוה לו ממעות מע"ש, וע"ה

[22] ע"כ בדפוסים, ונשתבש שם: ופורס. והשאר נשמט.

[23] כלומר, שהבבא האחרונה שהעתיקו הר"ש והרא"ש „הוציא פירות וכו' " היא לפנינו לפני הבבא הוציא מעות וכו' ". והרב העתיק מר"ש כת"י, עיין מלא"ש כלים פ"ב מ"ז ועוד.

[24] ומ"ש בתס"ר ח"א, ריש עמ' 111, על השיבוש בספרי התוספתא של הר"ש הוא בטל ומבוטל, והשיבוש הוא בדברי הר"ש שבדפוס, כפי שראינו מן הפיסקא שבמלא"ש ושבחזון נחום.

אינו יודע שמעות מע"ש אסור להלוותן, וחושב שהמעות שיחזיר לו הלוה אח"כ יהיו מע"ש. ועיין מ"ש לעיל פ"א שו' 3–4. (מנחת יצחק).

אבל בקג"נ: אם מחמת חוב אם מחמת[25] מלוה הרי זה אסור. וכן בהשגות הנ"ל: אי משום חוב אי משום מלוה אסור. ולפי גירסא זו אסור בשניהם,[26] אבל שלא במקום חוב ומלוה לא נחשד לרמות את החבר לתת לו דינר של מע"ש במקום חולין.

31–32. עד שילך לתוך ביתו וכו'. ולא אסרו אלא לאלתר, שהרי יודע שבוודאי יש לו לע"ה מע"ש בתוך אפונדתו, אבל לאחר זמן אין להחזיק את מעותיו בכסף מע"ש. ועיין בס' משנה אחרונה טבול יום פ"ד מ"ה.

32. קטן שמוכר בשוק וכו'. כלומר, מוכר פירות וביניהן גם מע"ש שמוכר אותו כדי שתחול הקדושה על הכסף שהוא מקבל (והוא מותר, עיין להלן הערה 35).[27] ושמא צ"ל כאן: סטון מוכר וכו', כלומר, סיטון ע"ה שמוכר בשוק וכו'.

33. נתן לו טריסית וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: נותן לו וכו' (ובקג"נ מטושטש), ופירושו כשהלוקח נותן לו טריסית בעד הפירות, בין שהמטבע עדיין ביד הלוקח, בין שהוא כבר ביד המוכר וכו', יכול לחלל עליו את המעשר שמוכר.

33–34. בין שהוא בא באונקלי. בד: בין שהיא באונקולי'. ובכי"ע: ובין שהוא בו באונקלי. אבל בקג"נ לנכון: בין שהוא באינפלי (האותיות „אי" של מלה זו מטושטשות), כלומר, ואפילו נתן כבר את הדינר לתוך האינפלי,[28] יכול גדול לחלל עליו את המע"ש שמכר.

34. ונפל מפריש עליו והולך. המלה „ונפל" ליתא בשום נוסח, ובד: מפריש עליו והולך וחוזר ומביאו. והמלים „חוזר ומביאו" ליתא בשום נוסח, והן באשגרה מלמטה. ובכי"ע כאן מוסיף: ונטל הימנו רשות מפריש עליו והולך. ובקג"נ (ואני משלים במרובעים את המלים המטושטשות): נט[ל ממנו] רשות[29] מפריש עליו[30] והולך. וכנראה שכצ"ל אף לפנינו: ונטל [הימנו רשות] מפריש עליו והולך. כלומר, אעפ"י שאין שליחות לקטן, אבל בנידון דידן[31] מספיק אם יעשה כן מדעתו של קטן בנטילת רשות ממנו, וייעשה כקטן שסמך אצל בעה"ב, עיין לעיל תרומות פ"א הי"ב ומש"ש עמ' 304. ולפי הגהתנו לעיל: סיטון שמוכר בשוק וכו', הברייתא מתפרשת כפשוטה.

נטל הימנו דינר וכו'. וכ"ה בד. וכן בקג"נ: נטל ממנו וכו'. ובכי"ע: ופורט לו דינר וכו'. ובפירושו נראה שנוטל מן הקטן (או מן הסיטון, לפי הגהתנו המשוערת לעיל) דינר (אחרי שחלל לו מע"ש), ואינו חושש שמא נתן לו בחזרה אותו הדינר שכבר הפריש עליו. ובקג"נ מוסיף: נטל ממנו טריסית מפריש עליו והולך, ופירושו כנ"ל.

34–35. ולא עוד אלא שאדן מוציא וכו'. כלומר, ולא זו בלבד שסומך על הקטן (או על הסיטון, עיין מ"ש לעיל) כשנתן לו דינר ע"מ להפריש עליו, אלא אפילו אם הוציא אדם דינר מתוך ביתו ע"מ להפריש עליו את המעשר שקונה מן הקטן (או מן הסיטון, עיין לעיל),

25 שתי האותיות הראשונות מטושטשות מאד, אבל ע"פ השרידים ניכר שהן „מח".

26 בחוב, מפני שמתבייש ממנו, ואינו רוצה שידחק אותו, ובמלוה מפני שהוא טועה וכו', כמו שכתבנו בפנים.

27 ומדברים בקטן בר דעת, אלא שהוא פחות מבן תשע ויום אחד שלכולי עלמא אינו מחלל מע"ש (עיין מ"ש לעיל שו' 8).

28 ἐμπύλιον, לתוך הפתחק, עיין במלונו של קרויס ערך אמפיליא, עמ' 62, ועיין להלן הע' 37.

29 כנ"ל לקרוא ע"פ הבבואה.

30 מלה זו תלויה ביני חיטי.

31 עיין תוספ' ב"ק ס"ח ב' סד"ה הוא וקידושין נ"ו א' סד"ה מתקיף.

מותר לו אח"כ להחזיר את מעות המעשר לקטן ולומר לו על זה חללתי. והטעם הוא שמכיון שהקטן יודע בטיב משא ומתן (מוכר פירות בשוק) אפשר להאמין לו שלא יחליף את הדינר. וכל הפירושים שכתבנו בברייתא זו לא יצאו מגדר שמא ואולי. ועיין מ"ש בפירוש הקצר.

36. לקח הימנו עשרה דינרין וכו'. לפי הגהתנו לעיל ברישא: סטון המוכר בשוק וכו', ברייתא זו דבוקה לשלפניה, והכוונה שלקח מן הסיטון עשרה דינרין כדי לחלל עליו את כל המע"ש שבפירותיו המרובים. ולפי הגירסא שלנו „קטן" צריך לפרש שהברייתא חוזרת לריש ה"ט, כלומר, שלקח מן העם הארץ עשרה דינרין כדי לחלל עליהן מע"ש. ובכל אופן מן הכמויות שנזכרו בברייתא כאן משמע שבסיטון אנן קיימין.

36—37. לא יחלל על כולן וכו'. כלומר, לא יחלל על כולן בבת אחת, כדי שלא להפחיד את הע"ה שעשה את כל הזהב מע"ש, אלא מחלל אחד אחד.

37. לקח ממנו עשרה כורין וכו'. בהוצ' צוקרמנדל נשמטה בבא זו בטעות, אבל היא ישנה גם בכי"ע (עיין בתיקונים של צוק' עמ' 105, ויש שם ט"ס בציון).

40. שלא להפחיד את השוק וכו'. בד ובכי"ע לנכון: שלא להפחית וכו'. ובקג"נ: שלא לדחות(?) וכו'.[32] והתוספתא נותנת כאן טעם לכל הבבות שלמעלה, שאם יפריש לע"ה הרבה פירות בבת אחת, הרי ירצה למוכרן כדי שיתחלל המעשר על הכסף. ומכיון שאינו יכול להשתמש בכסף לצרכיו אלא צריך להעלותו לירושלים יפחת השוק בעיניו וימכרן בזול, ונמצא מע"ש מפסיד. ועיין בפירוש הרד"ל לפרקי דר"א פל"ט, צ"ג ע"א, הע' מ"ה.

40—41. מוכר מעשר שני לשם חולין וכו'. כ"ה בד ובכפו"פ פ"מ עמ' תקמ"ח, וכ"ה גם בקג"נ.[33] ובכי"ע: המוכר מעשר וכו'. והנכון כלפנינו, ופירושו שאם אין לו כסף לפדיון, מוכר את המעשר לשם חולין בכסף, והוא מתחלל על הכסף,[34] ולא ימכרנו לשם מעשר, מפני שהלוקח ירצה לקנותו בזול, ונמצא המע"ש נפגם ומפסיד. והלכה זו דבוקה לשלפניה, עיין מ"ש לעיל. ובירושלמי (פ"ד ה"א, נ"ד ע"ד): תני אין פודין מעשר שני לשם שני אלא לשם חולין. ר' שאול בעי הגע עצמך שהיו הכל יודעין בו שהוא שני? אפילו כן. ופי' הרש"ס (ס"ג רע"א) והגר"א לפי פשוטו, כמו שכתבנו לעיל.[35] ועי"ז תמה ר' שאול ושאל, ומה נעשה אם כולם יודעים שהוא שני? והסיק בירושלמי: אפילו כן, כלומר, אפילו כן לא יזכיר שהוא מוכר את המעשר, משום זלזול.[36]

41. מפני שפוגם את המעשר. בהשגות פ"ד מה' מע"ש ה"ד (והובאו גם בכפו"פ הנ"ל): ולפי התוספתא לא נאמר אלא שלא לפגום את המעשר, מפני שדמי המעשר פחותים מדמי חולין. ועיין מ"ש לעיל בסמוך.

41—42. יש לו חולין ומעשר שני וכו'. כלומר, שהיו לו שתי קופות באחת מהן חולין ובאחת מהן מע"ש ונתערבו לו, ואינו יודע איזו היא של חולין ואיזו היא של מע"ש, ואין לו כסף לפדות את המע"ש בכל מקום שהוא, והוא רוצה למוכרו כדי שיתחלל על הכסף.

32 האותיות „לד" ברורות, והשאר מטושטש קצת.

33 הכתב מטושטש, אבל המלים „מוכר", „חולין" ברורות, ומשרידי האותיות נראה שגרס כגי' ד.

34 וכפירוש הר"ש והראב"ד (פ"ח מה' מע"ש ה"ז) למשנתנו פ"ד מ"ז. ועיין מ"ש להלן שו' 62.

35 ועיין ברש"ס שם שהביא את התוספתא כאן.

36 וברמ"ם ובראב"ד פ"ד מה' מע"ש ה"ד שיטה אחרת בברייתא זו. ופירשנו את כל הברייתות בתוספתא ע"פ שיטת הר"ש, הרא"ש והראב"ד (עיין לעיל הע' 34) ועוד (עיין בתוספ' ע"ז ס"ב ב' סה"ד העלה), שמותר למכור את המעשר אם מתכוין לחללו על הכסף שהוא מקבל. ועיין בס' נועם ירושלמי לב"ק פ"ז, ט"ז ע"א מן הספר.

42. מוכר ראשון וכו'. כלומר, אל ימכור את שניהם בבת אחת, אלא מוכר את הראשון ונותן את דמיו באונפלי,[37] ואח"כ מוכר את השני ונותן את דמיו באונפלי אחרת. ולוקח את המעות של אחת מהן ומפרישן לשם מעשר, ומתנה אם הן כסף של המעשר הרי שפיר, ואם לאו הדמים השניים מחוללין עליו. והוא צריך לעשות כן, מפני שאפשר שאין כאן חילול כלל (אם במקרה נטל את דמי המעשר), ואם לאו, הרי מחללין כסף על כסף מדוחק. אבל לא יערבב את הדמים יחד, שהרי אם ערבבן, בוודאי יש בידו חולין, ונמצא מחלל כסף על כסף בוודאי. ועיין לעיל פ"ב שו' 19 ומש"ש. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב סוף עמ' 109, והם דברים בטלים.

43. נתנן כולן בכרך נוטל וכו'. כלומר, שהחולין והמע"ש מעורבין ממש בכרך אחד, ואם ימכרם הרי בוודאי יהיו כאן תערובת של מע"ש וחולין, מוכרן ונוטל את הדמים בכרך אחד, ובורר מהם סכום כפי שווי המעשר, ואילו שרוצה מפריש (כגי' כי"ע, עיין להלן) לשם מעשר, ואמרינן הוברר הדבר למפרע שהדמים הללו קבל לשם מעשר (כחכמים להלן שו' 46), ואין כאן חילול כסף על כסף כלל, וכן מוכח מן הירושלמי, עיין להלן.

43–44. אלו שרוצה מוכר לשם חולין וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: אילו שרוצה מפריש לשום חולין ואילו שרוצה מפריש לשום מעשר שני. וזו היא גי' נכונה. וכן בירושלמי ע"ז (פ"ה ה"א, מ"ד ע"ג): היה עושה עמו חצי יום באיסור (כלומר, שהיה עושה עם הגוי חצי יום ביין נסך), חצי יום בהיתר (כלומר, וקבל מן הגוי שכר בעד יום שלם, כיצד יעשה?). היה מוכר חולין ושני בכרך אחד, אי זה שירצה חולין יעשה, ושני יעשה. והכא כן. ועיי"ש בפ"מ שנדחק מאד. אבל הפירוש הנכון הוא בנועם ירושלמי לב"מ פ"ו (ל"ה ע"א מן הספר) שהביא את התוספתא שלפנינו ופירשה כנ"ל, וממנה פשט הירושלמי שיכול לקבל שכר בעד כל היום ולהפריש חציו כדמי איסור ויוליכן לים המלח, והשאר מותר.

45–46. ר' יוסה אומ' לא חילל. וכ"ה בירושלמי דמאי פ"ז ה"ה, כ"ו ע"ב. ובבבלי עירובין ל"ז ב': ר' יוסי אומר מחולל. איפוך (כלומר, תני: ר' יוסי אומר לא חילל), ועיי"ש שהסתייעו מן הסיפא להלן. וטעם ר' יוסי הוא, מפני שאין ברירה, ונמצא שלא סיים מקום לדמים ולא חילל. ועיין לעיל פ"ג שו' 58 ואילך ומש"ש.

46. וחכמים אומ' חילל. בריטב"א עירובין הנ"ל: ר' יוסי אומר חולל. פי' חולל מעכשיו קודם שתעלה הסלע מן הכיס כשתעלה, והיינו דאיכא דין ברירה. וכן מוכח מן הירושלמי והבבלי הנ"ל דמטעם ברירה אתינן עלה, וכן מוכח מעצם הברייתא.[38] אבל בר"מ פ"ד מה' מע"ש הט"ו פסק: האומר מעשר שני מחולל על סלע שתעלה בידי מכיס זה, על סלע שאפרוט מדינר זהב זה, על פונדיון שאפרוט מסלע זה (להלן הי"ג), ה"ז חילל. וסלע שתעלה בידו, או שיפרוט, תהי מעשר. ועיין במהרי"ק ובכ"מ שם שהקשו, שהרי הר"מ פסק שאין ברירה. ובח"ד כתב: „י"ל דה"ט דהרמב"ם כייל ותני כלהו תרתי בבי (כלומר, הי"ב והי"ג כאן) אהדדי ללמד דהא דקאמר על סלע שתעלה הוי דומיא דסלע שאפרוט וכו'", עיי"ש. ובס' ישועות מלכו להגר"י מקוטנא (על הר"מ שם) כתב: „ועוד י"ל למה שכתב הר"ש (מע"ש פ"ה מ"א) דדוקא על למפרע אין ברירה, אבל מכאן ולהבא שפיר דמי, א"כ ניחא שהרי כתב רבינו שתעלה, משמע שאז תהיה מעשר, ובש"ס דקמותיב, היינו משום דמשמע ליה באומר למפרע".[39] ובפסקי הלכות להגר"ד מקרלין ח"ב, קי"ב סע"ד ואילך, האריך ליישב את דברי הר"מ בטוב טעם, עיי"ש.

[37] בפחמק, עיין לעיל הערה 28.

[38] עיין להלן הערה 39.

[39] דבריו צ"ע שהרי בברייתא מוכרחים לפרש שהמעשר חל למפרע, ומטעם ברירה, שאם לא כן למה חולק ר' יוסי, ואיזה הבדל יש בין סלע חדשה ובין סלע סתם.

מודה ר' יוסה לחכמים וכו'. וכע"ז אף בבבלי הנ"ל. אבל בירושלמי הנ"ל: מאי טעמא דר' יוסי, שאם אמר על הסלע הישנה ועל הדינר הישן שחילל. ובנוסח הרש"ס שם (לפי הירושלמי הוצ' לונץ, ל"ז ע"א) מוסיף: ומודה ר' יוסי שאם א' על הסלע הישינה (!) ועל הדינר הישן או על סלע חדש או על דינר החדש שחילל. וכנראה שהוא צירוף הרב בעצמו ע"פ הירושלמי והבבלי והתוספתא.

47. על סלע חדשה שתעלה וכו'. והעמידוה בבבלי בשאין לו שם אלא סלע אחת חדשה, וממילא נמצא שסיים את מקום הסלע.

48. מודים חכמים לר' יוסה וכו'. ר"מ פ"ד מה' מע"ש הט"ז.

48–49. על סלע שהיתה ביד בני וכו'. בירושלמי הנ"ל: על הסלע שאטול מיד בני, ועל הדינר שאטול מיד בני וכו'. והיא היא.

50–51. על סלע שאפרוט מן הדינר וכו'. כלומר, מן הדינר של זהב, כמפורש בר"מ פ"ד מה' מע"ש הט"ו הנ"ל. וטעם הר"מ שאינו מכוין לחלל למפרע, אלא מכאן ולהבא, לכשיפרוט, עיין מ"ש לעיל שו' 46. אבל הברייתא עצמה בוודאי מדברת במחלל למפרע, וסתמא כחכמים לעיל. ואנו אומרים שחלק הדינר שקיבל סלע בעדו חלה עליו קדושת מע"ש, ונתחלל על הסלע.

51. ועל טריסית וכו'. כלומר, על מטבע בן שלשה אסרים, עיין לעיל שו' 6. ובר"מ הנ"ל ניסח: על פונדיון שאפרוט מסלע זה וכו'.

52. נותן אדם לחברו טריסית וכו'. כלומר, בדמאי מחללין אפילו מריוח כסף על כסף ונחושת על נחושת, כמפורש להלן.

53. צפורית ונוטל הימנו גוברית. השלמתי את המלה „צפורית" ע"פ כי"ע. ושם: נוטל הימנו טבירית, וגם לפנינו צ"ל: טברית (הטי"ת נפרדה ל„גו").

דינר ונוטל הימנו שני פנדיונין. לכאורה היה נראה שצ"ל לפנינו: מעה ונוטל וכו'. ושמא מדברים כאן בדינר זול שהיו נותנים בשבילו מעה כסף, עיין להלן שו' 56.

54. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

55. אף בדמיי מחללין וכו'. שמא צ"ל: בדמיי אף מחללין וכו'. ועיין לעיל פ"ב שו' 36.

55–56. נותן אדם לחבירו נולגית ונוטל וכו'. וכ"ה בכי"ע. והנכון כנראה בד: גולנית, כלומר, מטבע מארץ גולן וכו', אעפ"י שמטבע זו יוצאת בריוח יותר מאשר הדינר הזול, עיין מ"ש לעיל.

56. דינר ונוטל הימנו פונדיון. וכ"ה בד. ובכי"ע: אחד נוטל הימנו שני פונדיונין. ואין לתקן לפנינו: שני פונדיונין, שהרי הלכה זו כבר נשנית לעיל. ושמא מדברים כאן בדינר יותר זול, אבל היוצא בריוח יותר מאשר פונדיון, ומ"מ התירו לעשות כן בדמאי. ועיין לעיל שו' 53.

57. בדמיי ובדוחק. כלומר, בדמאי אפילו בריוח, או בוודאי מדחק (ח"ד). ועיין במשנתנו פ"ב מ"ו ולעיל פ"ב ה"ז.

57–58. היה עובר ממקום למקום וכו'. כלומר, שהיה עובר שם לצרכיו, ולא לשם העברת המטבע, אלא שהיו בידו מעות מע"ש ורצה לחללן.

58. מחללין כשער מקומו וכו'. כלומר, בזמן שבמקומו הוא יותר ביוקר. ועיין לעיל רפ"ג ומש"ש, וכמובן שיש לחלק בין פירות שהוליכן למכור ובין מעות שבידו.

59. הפריש תרומה ומעשר ראשון וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ז: הפודה מעשר שני ולא קרא שם, ר' יוסי אומר דיו, ר' יהודה אומר צריך לפרש. וברור שזו היא אותה המחלוקת שבמשנתנו, ועיין בח"ד ובס' משנה ראשונה למשנתנו ומ"ש לעיל שו' 20.

ברם קשה מאד להניח שר' יהודה יחלוק אף בהפרשת תרומה, ויחייב קריאת שם בפיו, ולא מצינו מי שיחלוק על ההלכה שתרומה ניטלת במחשבה.[40] וכן מפורש בירושלמי (תרומות פ"א ה"א, מ' ע"ב): מאן תנא חרש דלא כר' יודה וכו', כלומר, אבל לר' יהודה חרש בר דעת תרומתו תרומה. וקשה כיצד אפשר לומר כן, והרי אינו יכול לקרוא שם תרומה בפה. ולפיכך נראה שאם הפריש לשם תרומה בהחלט אחרי שגמר בלב, כ"ע מודים שתרומתו תרומה,[41] ולא נחלקו אלא שהפריש לשם תרומה, אבל עדיין לא גמר כן בלבו בהחלט. ובתו"כ חובה ריש פרש' ט': יכול המהרהר בלב יהא חייב, תלמוד לומר בשפתים לא בלב. או יכול שאני מוציא את הגומר בלב, תלמוד לומר לבטא. וכן בס"ז נשא ו' ב' (עמ' 240): לנדור פרט למהרהר בלב. ומנין את מרבה הגומר בלב ת"ל נדר. ועיין ספרי מטות פי' קנ"ג, עמ' 200, ומדרש תנאים עמ' 152, ובבמ"ר פ"י, ז'. ועיין בבלי שבועות כ"ו ב' מה שפירשו בברייתא זו. ועיין מ"ש בהע' 43.

אבל בירושלמי (תרומות פ"ג ה"ז, מ"ב ע"ב, נזיר פ"ה ה"א, נ"ג ע"ד) מוכח שפירשוה כפשוטה, והבדילו בין מהרהר בלב וגומר בלב. ובפי' הרש"ס (תרומות, ל"א ע"ב): „ולא בלב. בתחלת מחשבת הלב. גומר בלב שחקר וחפש כל מה שהיה לו לעיין". וכעי"ז צריך לפרש גם לפנינו, שהפרישן אבל עדיין לא גמר בלבו בהחלט.[42] ועיין מ"ש להלן.

60. ר' יוסה אומ' נתקדשו. לעיל שו' 20 הוכחנו שלא אמר ר' יוסי כן אלא בדיעבד, אבל חייב לקרוא להם שם אח"כ, ולא יאכל לפני שקרא להם שם.[43]

60—61. ר' או' אם עתיד וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע ובכפו"פ פ"מ עמ' תק"נ. ובד"ח שבשו ר' מאיר אומר וכו'. ועיין לעיל תרומות פ"ג שו' 10.

61. אם עתיד לקרות להן שם אין בהן וכו'. עיין בברייתא של התו"כ והספרי זוטא שהעתקנו לעיל. ובבבלי שבועות הנ"ל: אמר רב ששת וכו' בשפתים, ולא שגמר בלבו להוציא בשפתיו. ועיין במדרש תנאים עמ' 152 הנ"ל, ובהערה י' שם. ומ"מ למדנו מדברי רבי שאעפ"י שאין עתיד לקרוא להם שם, לא נתקדשו לר' יהודה, ואעפ"י שעתיד לקרות להם שם נתקדשו לר' יוסי.

[40] עיין ר"מ פ"ד מה' תרומות הט"ז ובכ"מ שם. ועיין ספרי קרח פי' קכ"א, עמ' 147, ובהערות שם.

[41] ואינו עניין לדברי רבי להלן בסמוך, עיין מש"ש.

[42] ולפ"ז אין כאן הבדל אם עסוקין באותו עניין, אם לאו. עיין בתוי"ט פ"ד מ"ז, ודבריו מסתברים מאר.

[43] ושמא נפרש ע"י כן ברייתא סתומה מאד להלן ב"מ פ"ג הי"א. וכן שנינו שם (ואני מעתיק מכי"ו): שאל ר' יוסה (וכ"ה בר. ובכי"ע: אמר ר' יוסי שאל אריוס) לחכמים הרי שהפריש עשר כורין למאה, ומדד את המעשר ופחת מהן, מהו? אמ' לו כשם שפחת מעשר כך פחתו חולין. ואעפ"י שלא פחתו חולין מותר. מדד את החולין והותירו מהו? אמרו לו כשם שהותירו וכו'. ונראה שהשאלה היא כנידון שלפנינו שהפריש לשם מעשר, אבל עדיין לא גמר בהחלט (עיין מ"ש בפנים שו' 59), ובלבו היה לקרוא לו אח"כ שם (ור' יוסה חולק על רבי להלן), ואח"כ מדד ומצא שפיחת המעשר, והשאלה היתה אם מותר לו לאכול את הפירות מבלי שיוסיף על המעשר. ואמרו לו החכמים, שאעפ"י שלא פחתו החולין מותר, מפני שבהפרשה בעלמא כבר יצא ידי חובתו, ולא איכפת לנו אם פחת המעשר. וכן שאלו אם הותירו חולין, כלומר, שהתנפחו, ור' יוסי היה נוהג להפריש לפי מדה ולפי מניין (עיין מ"ש לעיל, עמ' 339, שו' 8 בשם הירושלמי), ורצה לדעת אם יכול להוסיף ע"פ הנפח, והשיבו לו כנ"ל. וכל הברייתא לא הובאה לשם, אלא מפני הסיפא שם, עיי"ש. וצריך לומר, שהשאלה היתה ע"י ר' יוסי (ועיין גי' כי"ע שם), אבל ר' יוסי בעצמו, בוודאי שלא נהג כן, שהרי לא ברך (עיין מ"ש לעיל). ושמא היה המעשה ברמאי.

62. פדה הימנו מעשר בסלע וכו'. במשנתנו (פ"ד מ"ו): משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשתים וכו'. ופירש הר"ש שהכוונה לפירות מעשר שמוכר על מנת שיתחלל על הכסף שהוא מקבל.[44] וכן מוכח מפשוטו של הירושלמי כאן רפ"א,[45] ומשנתנו מדברת בשמשך הלוקח וקנה את הפירות ואח"כ פדה, והברייתא שלנו בפדה את המעשר ואח"כ משך.

63. מה שפדה פדה. כלומר, הפירות נתחללו בסלע כשעת הפדיון, שהרי אדם פודה מע"ש של חברו מדעתו, והמוכר חייב להמציא לו את הפירות שנתחללו.

ומדת הדין ביניהן. כלומר, לעניין הפירות עצמם אין הבדל, וכבר יצאו לחולין בשעת הפדיון, אבל לעניין מדת הדין, כלומר, לעניין קניין הפירות, הרי ההלכה היא כמו בקניין שאר מטלטלין. ואם המוכר רוצה לקבל מי שפרע מחזיר לו ללוקח סלע של חולין שהוא מתחייב לו, אם הוא חוזר בו ממכירתו, ונשארים בידו סלע של מעשר שנתן לו הלוקח (והיא נשארת בקדושתה) ופירות של חולין בשתים, ונמצא משתכר סלע.

65. פדייתו היא מכירתו. בד: פדייתו היא משיכתו. ובכי"ע: שהקדיש פדיאתו היה משיכתו. וכנראה שגירסא זו היא באשגרה מלהלן ערכין פ"ד סה"ד. והנכון כלפנינו, ומבארת התוספתא שלגבי חילול המעשר הפדיון קובע, ואין לו למעשר שום עניין עם הקניין לגבי דיני ממונות.

66. אף הקדש פדייתו וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: אף מעשר שיני פדיאתו היה משיכתו. וכבר העירונו לעיל שגירסת כי"ע היא באשגרה מערכין הנ"ל. ועיי"ש הגירסא בקג"נ (בשמות התנאים) בתס"ר ח"ב עמ' 279.

והנה ברור לפי גירסת התוספתא שרשב"ג אינו חולק על הת"ק, אלא מוסיף שדין זה נוהג אף בהקדש, ובתוספתא ערכין מוסיף לאידך גיסא שדין זה נוהג אף במע"ש. אבל בירושלמי כאן (פ"ד ה"ו, נ"ה ע"א): מתניתן דלא כרבן שמעון בן גמליאל, דתנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם משיכתו של מעשר שני הוא פדיונו (ועיין שם פ"ה סה"א, נ"ו רע"א). ואין בשום אופן להגיה את התוספתא ע"פ הירושלמי, שהרי גירסתנו מקויימת ע"פ כל הנוסחאות כאן ולהלן ערכין. ויש לנו שתי מסורות חולקות. ועיין מה שהאריך במה"פ שם ד"ה משך ובמרכבת המשנה פ"ח מה' מע"ש ה"ז.

66—67. המניח אסר ואכל עליו וכו'. משנתנו פ"ד מ"ח, ר"מ פ"ח מה' מע"ש ה"ו.

67—68. ואכל עליו עוד אסר. וכ"ה בד. ובכי"ע: אכל עליו וכו'. ובמשנתנו הנ"ל: אוכל עליו וכו'. והיא היא. והטעם הוא שאנו אומרים שהשבח הוא לשניהם, וחצי אסר של חולין השביח ועמד על אסר, וכן הדין במע"ש.

69. ואוכל עליו עוד פלג. כלומר, חצי אסר כפי' הר"מ והר"ש במשנתנו.[46]

69—70. מה שהשביח השביח לפי חשבון וכו'. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס, ע"ו ע"ב. ובכי"ע: השביח לשניהם וכו'. וכ"ה בר"ש הנ"ל, והיא היא.

70. פגם לפי חשבון. וכ"ה בד ובפי' הרש"ס הנ"ל. ובכי"ע: ומה שפגם לשתיהם. ובר"ש הנ"ל: ומה שפגם פגם לשניהם. והיא היא.

[44] ועיין בבלי קידושין נ"ד ב' וברש"י שם. ועיין לעיל הע' 34 והע' 36.

[45] אבל להר"מ בפיה"מ למשנתנו, וכן בפ"ח מה' מע"ש ה"ז, שיטה אחרת. ועיין במרכבת המשנה שם שטרח להסביר את הירושלמי ואת התוספתא לשיטת הר"מ.

[46] ועיין בפי' הרש"ס, ע"ו ע"ב.

פ"ה

1. אלף. מפרש בירושלמי (פ"ד ה"ט, נ"ה ע"ב): אלף קדמיתא, כלומר, תרומה שהיא ראשית. ועיין במשנתנו פ"ד מי"א.

דלת. במשנתנו ובירושלמי הנ"ל: ד' דמאי. וכ"ה בר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ח. ובבבלי יבמות קט"ו ב': דלת דמוע, והכוונה למדומע, עיי"ש במשנתנו. אבל לפנינו, כנראה, הכוונה לתרומה שנקראת דמע.

1—2. יוד מם הרי זה מעשר. כלומר, מעשר ראשון, שהרי מעשר שני מפורש להלן בסמוך. ובמשנתנו הנ"ל: מ' מעשר. ובר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ח: וכתוב עליו מ' הרי מה שבתוכו מעשר שני. ובירושלמי הנ"ל: מ"ם מעשר. תיו תרומה[1] בישין שני. פישין שני (עיין להלן). יו"ד מ"ם מעשר וכו'. ובשושנים לדוד למשנה הנ"ל כתב שאין לחשוש למעשר ראשון או למעשר עני שהרי הם מותרים לזרים, ולמה יכתוב עליו, אלא בוודאי הכוונה למע"ש, משום שחשש שמא יכשלו בו באכילה מחוץ לירושלים. ואי משום מעשר טבל לתרומת מעשר היה כותב עליו מי"ם טי"ת. ברם להלן שו' 14 מפורש: מעשר סתם מטילין עליו שני חומרין, עיין מש"ש. הרי לך מפורש שחוששין אף לתרומת מעשר.

2. פי שין וכו'. בירושלמי הנ"ל: בישין שני. פישין שני. וצ"ל: ב', שי"ן—שני, פ', שי"ן—שני, כלומר, אם היה כתוב עליו בי"ת או פ"י או שי"ן כולן פירושן שני. ופ"י פירושו פדיון או פרקון, כלומר, שהן מעות שפדה בהן מע"ש.[2] ואם הם פירות פירושו שטעונים פרקון.

וחכמים אומ' כולן שמות וכו'. במשנתנו הנ"ל בשם ר' יוסי, ופירש בר"ש שלדברי חכמים אמר כן, אבל לפי שיטתו אין צורך בזה, שאפילו כתוב מפורש תרומה אינו חושש, שאנו תולים בפינוי.[3] אבל בתוספתא כאן אין לפרש כן, שהרי הסיקו מפורש: אבל מצא וכו'. וברור שהחכמים כאן הם שלא כר' יוסי להלן, וכן כתב בח"ד.

4. אמר ר' יוסי אפילו מצא וכו'. משנתנו הנ"ל. ופירשו ביבמות קט"ו ב' הנ"ל שהת"ק סובר שאם פינן היה מגרר את הציונים, ור' יוסי סובר שאנו תולים שמא שכח, או שהניח אותם לפנחיא, כלומר, למחסה מפני בני אדם שאינם הגונים שמפחדים מפני תרומה, ולא משום גזל, עיין במשנת נדרים פ"ג מ"ד, ועיין מ"ש לעיל פ"א הע' 40. ועיין בהגהות הרמ"א יו"ד סי' רנ"ט ס"ק ו', ובבאורי הגר"א שם אות ט"ז.

5—6. אם היתה חדשה אומ' אני וכו'. כלומר, אפילו אם היתה חדשה, אני אומר שמא פינה מיד. וכן בירושלמי (פ"ד ה"ט, נ"ה ע"ב): עד כדון חדשות, ישנות?[4] אני אומר אתמול היתה מליאה תרומה ופינה. וזו היא הברייתא שלנו,[5] והכוונה שאפילו בחביות חדשות תולים שמלא אותן תרומה ונמלך מיד לפנותן, ומילא אותן חולין.

7. בחרס ונתון על פי חבית וכו'. במשנתנו (פ"ד סמ"ט): חרש וכתוב עליו מעשר הרי זה מעשר. ופירש בס' משנה ראשונה שם, שבזה גם ר' יוסי מודה, שהרי כאן אינו שייך לומר שמא שכח, שהרי בכוונה הניח אותו לכאן, ואין לחשוש שמא נשאר מדאשתקד.

[1] כנראה שזו היא פיסקא מקוצרת ממשנתנו הנ"ל.

[2] עיין מ"ש לעיל פ"ד הע' 16.

[3] ועיין בס' משנה ראשונה שם דברים של טעם.

[4] וכ"ה בכי"ר ובנוסח הרש"ס, פ' ע"א. אבל יפה הגיה בפ"מ: עד כדון ישנות. חדשות? ולפלא שלא הזכיר את גירסת התוספתא כת"י שלו. ועיין בשנו"ס.

[5] ואח"כ מתחיל בירושלמי עניין חדש: כהדא דר' יונה (כגי' כי"ר והראשונים) ור' יוסי וכו', והדברים עונים על משנתנו שם: שאני אומר אשתקד וכו'.

שהרי כשפינה את הפירות היה נופל גם החרס. וגם לפנחיא אין לחשוש שאין דרך לכתוב לכתחילה לפנחיא, אלא שאם היה כבר כתוב בשעה שהיתה שם תרומה, נמנע מלגררו (לפנחיא „שבקיה"), ועוזבו כמות שהוא. ועיי"ש גם בפירושו למי"א שכתב כן מדעתו, וכיוון לאמת, שכן מפורש כאן בתוספתא. ועיין בירושלמי נוסח הרש"ס, פ' סע"א, ובפירושו שם.

וצ"ע אם סימן זה מועיל גם בשני שותפין.[6] ולהלן ב"מ פ"ב ה"ד: כתב בחרס ונתן על פי חבית. בנייר ונתן על פי עיגול חייב להכריז. והכוונה שכתב את שמו, כמו שפירש במנחת בכורים שם (ואינו עניין למשנתנו שם פ"ב סמ"א). ועיין להלן שו' 12–13 ומש"ש.

9. הוא קרבן ומה שבתוכו וכו'. במשנתנו (פ"ד מ"י): המוצא כלי וכתוב עליו קרבן. ר' יהודה אומר אם היה של חרס הוא חולין. ומה שבתוכו קרבן. ובפיה"מ להר"מ שם פירש שלא נחלקו החכמים שבמשנתנו שם עליו בזה. ועיין בס' משנה ראשונה שם. ומכאן אנו רואים שר' מאיר חלק על ר' יהודה בכלי חרס.

9–10. אין דרך בני אדם וכו'. זו היא שיטת ר' יהודה הנ"ל. ובריבמ"ץ שם: דקיי"ל אין מתנדבין חרס. וברע"ב שם: שאין דרך בני אדם להקדיש חרסין לבדק הבית. ועיין מ"ש להלן.

10. וכתוב עליו קרבן. וכ"ה בד. ובכי"ע מוסיף: הוא קרבן ומה שבתוכו קרבן. וזו היא שיטת החכמים במשנתנו הנ"ל. אבל לר' יהודה שם: הוא קרבן ומה שבתוכו חולין. ובאמת הדברים קשים מאד, ואין להבין כיצד מתיר ר' יהודה מה שבתוכו, וכי נחשדו ישראל למעול בקדשים? ואף לשון החכמים שם קשה, שאמרו (במשנתנו שם): אין דרך בני אדם להיות כונסין חולין לקרבן. וכי יש כאן שאלה של „דרך", והרי יש כאן איסור מעילה.[7] ומן הלשון לעיל: אין דרך בני אדם להיות מקדיש כלי חרס משמע שבהקדש ממש עסיקינן, ולא בקונמות על אחרים. ונראה שאנו חוששים שמא הקדיש את הכלי כדי שזכות הקדש יגן על מה שבתוכו, ושייר לו זכות השימוש, עיין בבלי ב"ב ע"א ב'; חולין קל"ה א'; מעילה י"ג א' וברש"י ובתוספ' שם.

10–11. אם היה ריקן וכו'. פירש בח"ד שאם היה ריקן חוששין שמא הקדישו לכלי שרת, וכלי שרת אינו נפדה, ולפיכך לא ישתמש בו עד שיוודע שהוא של הקדש שיש לו פדיון. ולפי מ"ש לעיל בסמוך אפשר להסביר את דבריו, שדווקא בשלא היה ריקם מוכח שלא הקדישו לכלי שרת, שהרי השתמש בו. עיין להלן מגילה פ"ב הט"ז (כי"ע פ"ג ה"ה) וברמ"מ ספ"א מה' בית הבחירה. ועיין ירוש' יומא פ"ג ה"ו, מ' סע"ג, ובס' ניר שם. ועיין ר"ח יומא ל"ה ב'. וכ"ז דחוק מאד.

11–12. מצא כלי חרס וכו'. פי' בח"ד שהכוונה לכלי חרס ריקן, ובזה כ"ע מודי שחוששין שמא הקדיש את הכלי עצמו שהרי אין כאן לתלות במה שבתוכו. וגם זה קשה, כי לכאורה בנידון שלפנינו אף רבנן יודו שאנו תולים בפינוי, שהניח שם פירות הקדש ופינם. עיין בס' משנה ראשונה פ"ד סמ"י.

12. מעשר עיר הרי זה מעשר עיר. בירושלמי (פ"ד ה"ט, נ"ה ע"ב): מעשר עיר פרקון. כלומר, אם היה שם כסף, אנו אומרים שהכוונה שהוא פדיון מעשר שני. ואם היו פירות אנו אומרים שהכוונה שהם טעונים העלאה לעיר.[8]

[6] עיין ביבמות הנ"ל ובראשונים שם, ובספרים שציין בעמודי ירושלים לירושלמי כאן פ"ד, ד' ראם, כ"ו ע"ב, ד"ה כהדא דר' יונה.

[7] ועיין בתפארת ישראל למשנתנו אות נ"ו שהרגיש בזה, ודבריו אינם נראים כלל. ואם אפשר עדיין להדחק אליבא דרבנן, הרי היתר ר' יהודה אינו מובן כלל.

[8] סתם עיר היא ירושלים, דוגמת „אין מוסיפין על העיר" (סנהדרין פ"א מ"ה), או „עיר של זהב" (שבת פ"ו מ"א) ועוד.

12–13. לשם יוסף לשם שמעון לא אמ' כלום. לעלות וכו'. בירושלמי הנ"ל חסרות המלים „לא אמ' כלום", ומשמע שהבבא הבאה „לעלות ולאכלו בירושלם" דבוקה לשלפניה, כלומר, שכתוב על הכלי: לשם יוסף (או לשם שמעון) לעלות ולאכלו וכו'. ברם קשה לשבש את כל נוסחאות התוספתא. וצריך לפרשה שאם היה כתוב על הכלי לשם יוסף או לשם שמעון לא אמר כלום, כלומר, אין מכאן שום הוכחה שהפירות או המעות שלהם, ולעניין דיני ממונות איתמר (עיין מ"ש לעיל סוף שו' 7). ולא עוד אלא אפילו נוסף שם: לעלות ולאכלו בירושלם, עדיין אין מכאן הוכחה שהמעות (או הפירות) הן מע"ש מפני ש„אני אומר סיבולית עשו ביניהן" (ירושלמי הנ"ל), כלומר, תערובת סעודה של חולין (רש"י פסחים פ"ט ב'). ובעולם העתיק היו נוהגים כל מיני סיבוליות (σύμβολα) וסימניות שהיו מוכיחות את היחס בין האורחים להמארחים. ומין אחד של סיבולת היה שכל המשתתף בה נתן חלקו, ואכלו יחד (ἀπὸ συμβολῶν δειπνεῖν), אבל היו גם סיבוליות אחרות, כמו שמוכיחות הכתובות מעין סיבולת לשם פלוני (σύμβολον πρὸς κτλ), או לשם פלוני סתם. וכל מיני סיבוליות אינן יוצאות בדיינים, ואינן מוכיחות כלום, לא לעניין דיני ממונות ולא לעניין מעשר שני.

14. מעשר סתם מטילין עליו וכו'. כלומר, מפרישין ממנו תרומת מעשר (מפני החשש שמא הוא מעשר ראשון) ופודה את הכל, כדין מע"ש. אבל אין לחשוש למעשר עני, שהרי הוא מותר לזרים, ואין כאן חשש תקלה אלא דיני ממונות גרידא. ועיין מ"ש לעיל שו' 1–2. ועיין לעיל פ"ב שו' 52.

14–15. מעשר שני יש לי בבית ונמצא וכו'. במשנתנו ספ"ד: האומר לבנו מעשר שני בזוית זו, ומצא בזוית אחרת הרי אלו חולין. ומכל שכן בנידון דידן.

17. כיס של מעשר שני וכו'. ר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ד.

19. עד שיחללם על הגדול. וכ"ה בר"מ הנ"ל. ופשיטא שמתנה ואומר, אם הגדול מע"ש מוטב, ואם לאו הרי מעשר שני בכל מקום שהוא מחולל עליו.

19–20. שמונה של זהב יש לי בכיס וכו'. כלומר, שמנה מטבעות זהב וכו', ולשון זו כוללת בין דינרי זהב, ובין מטבעות אחרים של זהב שאינם יוצאים כ"כ בריוח כמו דינרי זהב.

20. והלך ומצא שלשה דינרי זהב וכו'. בכי"ע: שני דינרי זהב. אבל בד: שמונה דינרי זהב וכו'. וכ"ה בירושלמי שנביא להלן, וכצ"ל לפנינו.

הרי אילו שני. השלמתי ע"פ ד, ולפנינו נשמט ע"י הדומות. ובכי"ע: הרי אילו חולין. ובירושלמי שבועות (פ"ו ה"ג, ל"ז ע"א): שמונה של זהב יש לי בכיס, ונמצאו שמונה דינרי זהב, או חמשים סלע ונמצאו מאתים דינר, או מאתים דינר, ונמצאו חמשים סלע, הרי אילו חולין. וכנראה שיש שם השמטה (עיין להלן), או שצ"ל: הרי אילו שני. והפירוש שגם דינרי זהב הם בכלל „של זהב" סתם.

20–21. שמונ' דינרי זהב יש לי וכו'. כ"ה בד. והפירוש, שמכיון שאמר מפורש „שמונה דינרי זהב" ומצא מטבעות אחרים של זהב (ומהם יותר מדינר זהב, ומהם פחות), הרי אנו אומרים שמע"ש נוטל וחולין מונחים במקומו.[9]

23. שמונה דינרי זהב הרי אלו שני. וכ"ה בד. ובכי"ע: הרי אילו שני חולין (כלומר, שתי נוסחאות). ופירושו שגם שמונה דינרי זהב הם בכלל שמונה של זהב, או מאתים זוז, או חמשים סלע.

[9] ואינו עניין למשנת שבועות שם, משום שתביעה בדיני ממונות לחוד, ודיני מע"ש לחוד. והירושלמי שם הביא ברייתא זו ללמדנו, שהלכות מע"ש שונות מדין משנתנו שם, כרגיל בירושלמי.

25. שמונה של זהב הרי אלו חולין. לפי גירסא זו פירושו שאם הזכיר דינרי זהב, כוונתו לדינרים דווקא, ואם הזכיר מאתים זוז או חמשים סלע כוונתו או למאתים זוז או לחמישים סלע, או לשמונה דינרי זהב ששוויים כן, אבל לא למטבעות אחרים ששוויים כן (אלא שמהם אחדים ששויים יותר מדינר, ומהם פחות), עיין מ"ש לעיל. אבל בכי"ע: הלך ומצא של זהב הרי אילו שני.[10] ובירושלמי שבועות הנ"ל: שמונה דינרי זהב יש לי בכיס ונמצאו חמשים סלע, או מאתים דינר ונמצאו חמשים סלע, הרי אילו שני. וכנראה שיש שם השמטה וחסרון.

הרי שם מנה וכו'. וכ"ה בד ובמשנתנו ספ"ד בנוסחאות מטיפוס א"י. ובכי"ע: היו שם מנה וכו', ובמשנתנו הנ"ל בנוסחאות הרגילות: היה שם מנה וכו'. ובבבלי (פסחים י' א', ביצה י' ב'): דתניא הניח מנה וכו'.

26. מעורבין זה בזה דברי ר'. וכ"ה בד ובבבלי הנ"ל, ובכי"ע בטעות: דברי ר' מאיר. ועיין שם ברש"י ובתוספ' בפסחים ובביצה הנ"ל, ובס' משנה ראשונה בסוף פ"ד. ובמשנתנו הנ"ל: השאר חולין, כלומר, מנה מעשר והשאר חולין, כדברי ר' כאן. ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ עמ' 724.

27. מנה מונח ומנה מוטל וכו'. ערוך ערך מן (ח') בשם התוספתא, ירושלמי כאן פ"ד ה"ט, נ"ה ע"ב, ביצה פ"א ה"ה, ס' ע"ג, בבלי פסחים וביצה הנ"ל. ובמשנתנו הנ"ל: מאתים ומצא מנה, הכל מעשר. ובכי"מ שם: הכל חולין, וכן פסק הר"מ בפ"ו מה' מע"ש ה"ג, ועיין בירושלמי הנ"ל ובמה"פ שם ד"ה דתני ובמבוא לנוה"מ הנ"ל.

28. היה חולה ומשותק וכו'. ר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ה.

28—29. הורן באצבעו כך וכך הן. בר"מ הנ"ל ליתא. ובמשנתנו (גיטין פ"ה מ"ז): חרש רומז ונרמז. וברש"י שם (נ"ט א'): רמיזה בידיו ובראשו (ועיין בהשגות הראב"ד על הרי"ף שם ספ"ה).

29. בודקין אותו שלשה פעמים וכו'. בר"מ הנ"ל מוסיף מדעתו: כשם שבודקין אותו בגיטין וכו'. ועיין מ"ש במסורת התוספתא.

30. היה מצטער וכו'. ירושלמי פ"ד ה"ט, נ"ה ע"ב, בבלי סנהדרין ל' א'.

איכן מעשר שיני וכו'. עיין דק"ס סנהדרין סוף עמ' 79 הערה כ', ובהעמק שאלה מקץ סוף סי' כ"ט.

31. בא איש חלום אמ' לו וכו'. בכי"ע: בא איש החלום וכו'. ובד: בא בעל החלום וכו', וכ"ה בבבלי הנ"ל.[11] ובירושלמי הנ"ל: נראה לו בחלום וכו'. ובר"מ (פ"ו מה' מע"ש ה"ו ופ"י מה' זכייה ומתנה ה"ז): אמרו לו בחלום וכו'. ובתשב"ץ[12] רצה מתחילה לפרש שבעל החלום הוא אדם אחר שחלם ואמר לו כן, ודחה פירוש זה, והסתייע מן השאילתות פרש' מקץ סי' כ"ט עיי"ש. ועיין במה"פ לירושלמי הנ"ל ד"ה הרי, ובהעמק שאלה לשאילתות שם. ועיין בהגהות הרמ"א יו"ד סוף סי' רנ"ט.

33. האומר לבניו אפי' אתם מתים וכו'. כלומר, מרעב. ובבא זו ליתא בתלמוד. ובר"מ פ"ו מה' מע"ש ה"ז, כלשון התוספתא כאן.

[10] בכי"ע יש עיגול קטן לפני ה"ו ולאחריה, וכנראה שהוא סימן מחיקה לכל ה"ו.

[11] בח"ד העיר על דברי הפרישה חו"מ ס' רנ"ה שדייק מלשון הטור שבעל החלום כוונתו לאביהם המת. ונראה שכן פירש אף בס' חסידים סוף סי' תשכ"ח (הוצ' מק"נ סי' שכ"ג, סוף עמ' 101). אבל ברור שהנכון כפירש"י שהכוונה לשר החלומות. וכן לשון זו בכ"מ (עיין מ"ש ר"י השיל בסה"י לכבוד מרכס, עמ' קע"ז, הערה 7. ויש להוסיף שם אף מדרש שה"ש, הוצ' גרינהוט פ"ב, כ"ה ע"ב). ואפשר שהטור ובעל ס' חסידים דייקו כן מלשון הירושלמי כאן.

[12] ח"ב סי' קכ"ח. וציין לו רע"א בגליון הש"ס לסנהדרין שם.

34. ראו את אביהן שהטמין וכו'. בבלי ור"מ הנ"ל, ר"מ פ"י מה' זכייה ומתנה ה"ה.

35. אם כמערים וכו'. כלומר, שמתיירא שלא יטלום בניו, כנ"ל. ועיין בהגהות מרדכי ב"ב פ"א סי' תרנ"ח. ובראב"ן (ד' פראג, קי"ב ע"ב): אם כמוסר דבריו להן, שקראן ואמר להן, ראו שאם אמות או אשכח וכו', דבריו קיימין, ואם כמערים, שבאו עליו פתאום, ואמר להן אילו מעות של פלוני וכו'.

36. אם במתכוין לעדות וכו'. בבבלי הנ"ל: אם כמוסר וכו'. ופירש"י בלשון צוואה, ועיין לשון הראב"ן הנ"ל. ועיין בס' חמרא וחיי לסנהדרין שם (ל"ב סע"ג מן הספר ד"ה ותו) מ"ש בזה. וכד כאן: אם כמתכוין וכו'. ועיי"ש בס' חמרא וחיי. ועיין מ"ש להלן שו' 37—38 בשם הר"ח.

אמ' להם אחד אני ראיתי וכו'. בבלי הנ"ל, ר"מ פ"י מה' זכייה ומתנה ה"ו.

37. שהטמין מעות בשידה וכו'. בבבלי הנ"ל: שהטמין מעות בשידה תיבה ומגדל, ואמר של פלוני הן, של מעשר שני הן, בבית, לא אמר כלום וכו'. והתוספתא קצרה וסמכה על הרישא. והראשונים ז"ל שאלו למה אינו נאמן, והרי עד אחד נאמן באיסורין. ותירצו (חי' הר"ן בסנהדרין שם, והוסיף שכן סובר גם רבינו תם) שמע"ש דינו כממון, שהרי מוציא ממון מחזקת הדיוט לגבוה, עיי"ש. וכמה מן הראשונים[13] תירצו שאין עד אחד נאמן באיסורין אלא להקל, אבל לא להחמיר (כלומר, בממון חבירו), שאם לא כן הרי כל אחד יכול לאסור כל מה שביד חבירו. ועיין מ"ש להלן שו' 39.

אבל בחי' הר"ן הנ"ל הוסיף שאם אמר העד בפירוש שהאב היה כמעיד וכמוסר צוואה נאמן גם בבית לעניין מע"ש, אלא שסתם בבית אין האב כמוסר אלא כמערים, שלא להשביע את עצמו. ולא מצאתי לו חבר בשיטה זו.

37—38. במקום פלוני בשדה פלנית וכו'.[14] כלומר, במקום המשתמר בשדה (עיין או"ז סנהדרין פ"ג, סי' ס"א). ולפי פשוטו מדברים כאן שהאב היה כמעיד וכמוסר, אבל אם יש לחשוב שהיה מערים הרי אף כאן המעות של היורשין (השלמה סנהדרין פ"ג סי' ז', ומאירי שם עמ' 127). ויש שפירשו (עיין בנימוקי יוסף שם), שמכיון שהאב האמין לעד וטמן בפניו, ולא חשש שמא יטול לעצמו, העד נאמן מכל מקום, ואין חוששין שמא הערים האב (ועיין בחידושי רבינו יונה סנהדרין שם). אבל מפשוטו של העניין נראה שאין הבדל בין הרישא ובין הסיפא, ופירשו כאן ברישא שיש חילוק בין מערים ומתכוין לעדות, והוא הדין בסיפא.[15] ועיין מ"ש להלן.

ובר"ח סנהדרין שם: כללו של דבר (וכו', כלומר, הסיפא בבבלי שם, ולהלן בתוספתא) כל שאין בידו ליטלן לא אמר כלום. ירושלמי[16] ר' אסי בשם ר' יוחנן אם היה מתכוין למסור להן עדות עדותן קיימת. ומכיון שברישא שם נזכר גם פקדון הרי ברור שאין עד אחד נאמן בפקדון אפילו אם האב היה כמוסר, ובעל כרחינו אנו אומרים שהדברים מכוונים

[13] מאירי שם, עמ' 127, תלמידי רבינו פרץ ותוספ' הרא"ש כת"י לפי כנה"ג חו"מ סי' רנ"ה, הגהות הטור אות י"ג. ועיין בס' חמרא וחיי שלו, ל' רע"א, ולא גלה שם את מקורו.

[14] וכ"ה בר ובכי"ע, ובר"ח נשתבש: בשידה.

[15] בבבלי הסדר אחר, ושם נתפרש החילוק בסיפא, וכאן נתבאר ברישא, ושתיהן מגלות אחת על השניה, ועיין בכנה"ג הנ"ל אות י'.

[16] כוונת רבינו הוא לירושלמי סנהדרין פ"ג רה"ט, כ"א סע"ב. ומאמר זה עונה על המשנה שם: אם אמר, הוא אמר לי שאני חייב לו וכו' לא אמר כלום. ולפנינו בירושלמי הגירסא: למסור לו עדות עדותן וכו'. ועיין במה"פ שם מה שדייק מגירסא זו. ובמלחמות להרמב"ן (שנביא להלן): למסור לו עדות עדותו וכו'.

לסיפא, בהטמין בשדה, ודווקא במתכוין האב לעדות (כשיטת ס' ההשלמה, המאירי ועוד הנ"ל). ואפשר שבשני עדים ג"כ אינם נאמנים אלא דווקא כשכיוון האב לעדות (עיין בשו"ת מהר"מ גאלנטי סי' קכ"ה, ס"ח ע"ג). ועיין במלחמות להרמב"ן סנהדרין פ"ג סי' אלף ה', ובבעל המאור שם ד"ה עד שיאמר בפנינו הודה לו, ובחי' הר"ן כ"ט ב' ד"ה אם, ומ"ש במה"פ לירושלמי פ"ג ה"ח ד"ה אם, והשוה גירסת הר"ח הנ"ל, ומ"ש בה' 16.

39. כל שאין מצוי להם וכו'. כלומר, לבנים, ומצוי למעיד. ובבבלי הנ"ל: כללו של דבר כל שבידו (כלומר, ביד העד) ליטלן דבריו קיימין, אין בידו ליטלן לא אמר כלום. ובתוספ' הרא"ש[17] תמה מאי מיגו שייך גבי מעשר שני, והרי מחוייב להחזיר להם את המעשר, ואפילו אם יאמר להם שאביהם הפקיד בידו מע"ש, אם ירצו לא יאמינו לו, שאין עד אחד נאמן עיי"ש. ולכאורה נראה שבכל מקום שאין המעות ברשות הבעלים ואינן מצויות להם, נאמן עד אחד לומר שהן של מע"ש, ודינו ככל האיסורין, שלא אמרו שאין אחד נאמן להחמיר, אלא אם החפץ הוא ברשות הבעלים, ואינו יכול לאסור מה שביד חבירו, אבל כשאינו ברשות הבעלים נאמן אפילו להחמיר.[18] ועיין ירושלמי סוטה פ"ו סה"ב, כ"א סע"א.

אמ' לו כובס וכו'. כלומר, אעפ"י שאין לאומן חזקה (ב"ב פ"ג מ"ג), אינו אלא כשיש לו עדים שהיתה של אביו, כמפורש להלן. ועיין להלן ב"ב פ"ב ה"ו, ובירושלמי שם פ"ג ה"ה, י"ד ע"א, ובבלי שם מ"ה ב'. ועיין במשנת כתובות פ"ב מ"ב.

40–41. אם יש עדים שהוא של אביו וכו'. עיין במשנת כתובות הנ"ל. ועיין ריטב"א ב"ב מ"ה א', ובמ"מ רפ"ט מה' טוען ונטען.

41. הקדיש סוקרין אותו וכו'. בירושלמי פ"ה ה"א, נ"ה ע"ד: כהדא דתני אילן של הקדש סוקרין אותו בסיקרא וכו', זכר למזבח. כיי דתנינן תמן (מדות פ"ג מ"א) חוט של סיקרא חוגרו וכו'. תני ר' חייא סוקרין עליו בסיקרא הקדש. והברייתא שלנו נסמכת למשנתנו רפ"ה: כרם רבעי מציינין אותו וכו'.

42. בית ע"ז מפחמין אותו וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. והציון הוא להראות שדינו לשריפה,[19] ואסור ליהנות ממנו, ונותנים בו סימן פחום וכעור.

בית מנוגע וכו'. שדינו בנתיצה לעפר (עיין נגעים פי"ג מ"ג, ולהלן ערלה פ"א סה"ז) נותן עליו אפר מקלה (עיין תס"ר ח"ג סוף עמ' 195 ואילך). ולהלן נגעים רפ"ו (בבלי סנהדרין ע"א א'): מקום היה בגליל שהיו מציינין אותו, שהיו אומרים אבנים מנוגעות היו בו.

43. מקום הרוג מציינין אותו וכו'. לכאורה משמע שהכוונה לציין לשם מדידה, כדי להביא עגלה ערופה, כמפורש להלן סוטה רפ"ט (ובמקבילה שבירושלמי שם פ"ט ה"א, כ"ג ע"ג, וכגי' שרי"ר עמ' 217): וקוברין אותו ומציינין את מקומו וכו'. וכן פירש במה"פ כאן פ"ה ה"א, ד"ה מקום, עיי"ש מה שתמה על הר"מ. ברם לפירוש זה קשה למה מציינין בדם דווקא שמתייבש בנקל, ולמה לא יציינו בציון קבוע. ולא עוד אלא שלפי העניין כאן משמע שהציון הוא כדי להרחיק בני אדם מן האיסור כשאר הציונים שנשנו כאן.

ושמא הכוונה למקום הרוג שפינו אותו לבית הקברות,[20] וחוששים שמא יחפרו שם בני אדם,

[17] חמרא וחיי לסנהדרין שם, קל"ב סע"ג מן הספר; כנה"ג חו"מ סי' רנ"ה הגהות הטור אות י"א.

[18] ודברי רבינו שאפילו במפקיד מע"ש אין הנפקד נאמן לבניו שהפקדון הוא של מע"ש קשים מאד, שהרי השליש נאמן כשני עדים, עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 106. וצ"ע לשיטתו אם מותר לו למסור את הפקדון לבנים, מכיוון שיש להם רשות שלא להאמין לו, ויאכלו מע"ש מחוץ לירושלים.

[19] עיין להלן ע"ז ספ"ד (כי"ע ספ"ג), בירושלמי שם פ"ג ה"ג, מ"ב ע"ד, בבלי שם מ"ד א' ור"מ פ"ח מה' ע"ז סה"ו.

[20] כגון שנמצא בתוך התחום, כירושלמי נזיר פ"ו ה"א, נ"ו סע"א, ופסקו הר"מ בפ"ח מה' טומאת מת ה"ז.

ויתגלה קצת דם שנבלע וייטמאו אם יאהילו עליו,[21] ולפיכך שופכין על מקומו דם צפור, ומציינין אותו בזה, וכשיתייבש הדם האחרון, מכ"ש שיתייבש הדם הראשון. וככר אמרו להלן (שקלים פ"א ה"ה) שאין מציינין על בשר המת. ופירשו בירושלמי (כאן פ"ה ה"א ובמקבילות. ועיין בבלי מו"ק ה' ב') „שמא יתאכל הבשר וכו' מוטב שיתקלקלו בו לשעה ואל יתקלקלו בו לעולם". ומלמדים אותנו כאן שמציינין על הדם, מפני שאף הציון הוא לשעה.

43—44. בחגירה של אבנים. וכ"ה בכי"ע ובירושלמי הנ"ל בכי"ר (לפנינו בירושלמי: בתגורה). ובד: בהגירה. ובד"ח „תקנו" ושיבשו: במגירה, במגורה. והנכון כלפנינו. וכן במשנת עירובין פ"ב סמ"ד: ולשאר עושין חגירה[22] וכו'. ופירושה מחיצה, עיין בתוספות עירובין כ"ב סע"ב ובפי' ר' יהונתן על הרי"ף שם. והסימן הוא כשם שאבן אינה ראויה לזריעה, כן אף מקום עגלה ערופה אסור בזריעה.

44. כרם רבעי עולה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע (ונוסח צוק' בפנים ובשנו"ס אינו מדוייק). ובמשנתנו (פ"ה מ"ב): כרם רבעי היה עולה לירושלם מהלך יום אחד לכל צד וכו'. ומשרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה. ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה. ר' יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה. ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה. והרישא הובאה בבבלי ר"ה ל"א ב' וביצה ה' א', ועיין ברש"י שם.

ובירושלמי כאן (פ"ה רה"ב, נ"ו ע"א) פירשו בטעם המשנה שחייבו להעלות כרם רבעי הנ"ל לירושלים, מפני שבדרך כלל היו הכורמים עושים את ענביהם יין לנסכים, ולא היו ענבים מצויות בירושלים, ולפיכך גזרו שיביאו את הפירות עצמם לירושלים, ולא את פדיונם. ובבבלי הנ"ל אמרו: מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות. וכן מוכח להלן בסמוך, עיין מש"ש. ולפי פשוטו משמע שהיו מוכרים את הענבים בירושלים, ומעטרים בהם את השוק. ואעפ"י שגם רבעי אסור במכירה, למ"ד ממון גבוה הוא,[23] מ"מ לא שמענו עדיין שאסור לפדות רבעי בירושלים, שהרי אף במע"ש אין קליטת מחיצות אלא מדרבנן (עיין בבלי ב"מ נ"ג ב' ובמקבילות), ובענבי רבעי לא גזרו, מחמת עיטור השוק. ומשום זה תקנו בתחילה בכרם רבעי שיביא את הפירות עצמם מן המקומות הסמוכים לירושלים, וימכרו אותם בשוק על מנת שקדושתם תתחלל על הכסף שמקבל המוכר, ודינו כחילול וכפדיון.[24] ועיין מ"ש להלן שו' 49—50 בשם הראב"ה כת"י, ובהערה 31 שם.

ומשרבו הפירות בירושלים התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה, כלומר, אפילו אם הכרם סמוך לחומה פודין אותו מחוץ לירושלים ולא בירושלים, ותקנו שיהא דינו כמע"ש, ונפדה אפילו בפסיעה אחת חוץ לחומה,[25] אלא שהתנו שתקנה זו היא על תנאי, וכשיתמעטו הפירות תתבטל תקנה זו, ויהא מותר לפדות ענבי רבעי בירושלים, וממילא אפשר יהיה לתקן שיביאו את הפירות עצמם לירושלים, כדי לעטר בהם את השוק.

ור' יוסי חולק וסובר שתנאי זה על בטול התקנה היה כשחרב בית המקדש, וחששו שמא יתמעטו הלבבות ולא ירצו לבטל תקנה (כלומר, שלא לפדות ענבי רבעי בירושלים)

[21] כשיטת הראב"ד בחידושיו לב"ק ה"א ב', הוצ' ר"ש אטלס, עמ' רס"א, ומאידי שם, עמ' 285. והמנהג לחטט אחרי הדם כדי לקוברו עם ההרוג לא נזכר במקורות הקדומים, עיין ב"ח טו"ד סוף סי' שס"ד.

[22] משנה שבירושלמי, לו, ערוך ערך חגר ועוד. ובהוצ' שלפנינו: חגורה.

[23] עיין בבבלי קידושין נ"ד ב', וירושלמי כאן פ"ה סה"ג.

[24] ולא אסרו מכירה, אלא כשמוכר בזול לשם רבעי שהלוקח יאכלו בקדושה, והמעות יהיו חולין, עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 4. ועיין רדב"ז ח"ה, סי' ש"א קצ"ט, ובעמק יהושע סי' ט"ז.

[25] עיין בבבלי מכות י"ט ב'.

שנתקנה בזמן הבית, ולפיכך עמדו ב"ד והתנו שלכשיבנה בית המקדש (ויהיה צורך בנסכים) יחזור הדבר לכמות שהיה, כלומר, שיהא מותר לפדות ענבי רבעי בירושלים, וממילא אפשר יהיה לתקן שיביאו מן הסמוך לירושלים, כדי למוכרו שיתחלל על הדמים.[26] וע"פ פירוש זה תתבאר גם התוספתא להלן.

44—45. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

45. בכרם שיש בו חמש גפנים וכו'. כלומר, התקנה הראשונה שצריכים להביא את הפירות עצמם לירושלים (ונמכרים שם), לא היתה אלא בכרם ממש, בן חמש גפנים (עיין כלאים פ"ד מ"ה ומ"ו),[27] אבל לא בכרם פחות מיכאן, ולא בשאר אילנות.[28] ותנא זה שנה איפוא במשנתנו: כרם רבעי עולה וכו', כרם דווקא, ולא נטע רבעי,[29] אבל לעניין חיוב רבעי, שנה נטע רבעי, שגם גם שאר אילנות נוהג בהם רבעי, כמפורש להלן.

46. רבן שמעון בן גמליאל וכו'. מדברי רשב"ג כאן לא שמענו את דעתו בשאר פירות האילן, אלא שלא הבדיל בין כרם שיש בו חמש גפנים ובין גפן אחת, ואפשר שלשיטתו התקנה הראשונה היתה לא בכרם אלא בגפנים.

47—48. ומחלק ממנו לשכניו וכו'. חוזר לדברי הת"ק, וכפירוש בעל ח"ד. וכן בירושלמי למשנתנו: התקינו שיהא עולה לירושלם מהלך יום לכל צד. אף הן מחלקין אותו לקרובין ולשכינין ולמיודעין. אפילו דבר קל היה מעטר את השוק. כלומר, מכיון שהיו צריכין למכור אותו בזול (עיין להלן), הרי היו מחלקין את הרבעי לקרובים ולידידים, ומ"מ מה שנשאר היה מעטר את השוק.

48—49. אין בזה עיטור השוק וכו'. כלומר, אם מתירים לו למכור את הפירות לשם עיטור השוק,[30] הרי אין כאן עיטור השוק, מפני שכולם יודעים שהוא רבעי וירצו לקנותו בזול (עיין לעיל פ"ד שו' 41 ומש"ש), ואף הוא יעדיף יותר לחלק אותו בין קרוביו וידידיו ולא יביא אותו לשוק. ולפיכך אמר ר' שמעון שהבעלים פודים אותו בירושלים כשער הזול, והפירות מתחללין, וממילא יוכל למכור אותם כחולין ויעטר בהם את השוק.

49. ודמיו נאכל מעשר שני. כ"ה בד. ובכי"ו בטעות: מעשר עני. והנכון בכי"ע: ודמיו נאכלין כמעשר שיני, ומה שקנה בדמיו יש לו קדושת מע"ש.

49—50. משחרב הבית וכו'. מכאן משמע לכאורה שהתקנה לפדות את הפירות סמוך לירושלים היתה אחרי החורבן, וכפירוש המפרשים בדברי ר' יוסי למשנתנו הנ"ל. וכן הוכיח

[26] פירשתי בעיקר ע"פ ס' משנה ראשונה פ"ה מ"ב. ועיין בפיה"מ להר"מ שם ובחבורו פ"ט מה' מע"ש ה"ה ומ"ש עליו בכפו"פ פנ"ג, עמ' תש"כ. ועיין בתיו"ט למשנתנו הנ"ל ובח"ד כאן ובצל"ח ביצה ה' ב'. וכל הפירושים רחוקים מאד.

[27] ומכאן שרבעי נוהג אפילו בכרם פחות מחמש גפנים, וכן מפורש להלן שו' 46: הרי זה נפדה וכו'. ובשאילתות פרש' קדושים סי' ק': אסיר למיכל מן פירידו עד דפריק להו, והוא דהוו שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב וכו'. ועיין גם ברש"י סוטה מ"ג ב' ד"ה קלא, ובחידושי הרמב"ן ר"ה י' א' ובהעמק שאלה שם אות י"ט. ועיין מאירי ברכות ל"ה סע"א. וכאן אין זכר לשיטה זו שבפחות מה' גפנים אינו כרם כלל אף לעניין רבעי, כמו לעניין חזרה מעורכי המלחמה.

[28] עיין להלן סוטה פ"ז סה"ח, ספרי שופטים פי' קצ"ה, עמ' 235, ובמקבילות שבירושלמי ושבבבלי סוטה שם.

[29] וכן פסק הר"מ בפ"ט מה' מע"ש ה"ה. ועיין בירושלמי פ"ה ה"א, נ"ה ע"ד, בבלי ברכות ל"ה א' ובתוספ' ר' יהודה שם. ועיין מה שהאריך בזה הרי"ן אפשטין ז"ל במבוא לנוה"מ, עמ' 14 ואילך.

[30] עיין מ"ש בבאור המשנה לעיל שו' 44.

מכאן בכפו"פ פנ"ג סוף עמ' תש"כ ואילך. ברם בראבי"ה כת"י סי' תתקס"ג (ואני מעתיק מתס"ר ח"ד עמ' 192): „בתוספתא גרסינן משחרב [ה]בית [בית דין] הראשון לא אמרו להם כלום, פירוש לא הצריכום כלל להעלותם לירושלים שלא קדש, ב"ד האחרון גזרו להעלותם ולפדותם סמוך לחומה, כדין מעשר שני שאינו נפדה בירושלים".[31] ואין התוספתא חולקת על משנתנו (אף לפירושנו), אלא מוסיפה שאפילו אחרי החורבן, עדיין היתה התקנה עומדת בעינה שפודהו מחוץ לירושלים דווקא.[32]

52. ולא רצה לפדותו וכו'. בבבלי הנ"ל (בהע' 32): ובקש להפקירו לעניים, אמרו לו תלמידיו, רבי, כבר נמנו עליך חביריך והתירוהו וכו'. ומשמע שר' אליעזר עדיין חשש לתקנה ראשונה שהצריכה להביא את הענבים עצמם לירושלים, ולא רצה ר"א לטרוח בדבר, ולפיכך בקש להפקירו (עיין ברש"י ובתוספ' שם), ואמרו לו תלמידיו שכבר נמנו והתירו לפדותו, וממילא אין צורך להפקירו.[33]

וגם בתוספתא כאן פירושו שר' אליעזר ביקש להחמיר על עצמו כתקנה ראשונה, ולא היה לו כדאי לטרוח ולהביא את הענבים כדי לאוכלן בירושלים,[34] ולפיכך הניחו כמות שהוא ולא פדה אותו, ורצה להניח לעניים לבוצרו שהם יביאו את הרבעי לירושלים. ואמרו לו תלמידיו שמשגזרו שיהא נפדה סמוך לחומה, ולא בירושלים יש כאן חומרא ולא קולא, ויכול[35] אתה לפדותו וכו'. ועיין מ"ש באו"ש פ"ב מה' ממרים ה"ב ד"ה ובמה.

53–54. ושאר כל האילן נטע רבעי וכו'. כלומר, שאפילו לתקנה ראשונה, אינו עולה מן הסמוך לירושלים, ואינו נפדה ונמכר בירושלים, ודינו כמע"ש לכל דבר, עיין מ"ש לעיל שו' 44.

55–56. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

56. בשביעית אבל בשאר שני שבוע וכו'. ירושלמי פאה פ"ז ה"ו, כ' ע"ב וכאן פ"ה רה"ג, נ"ו ע"א. ופירשו שם שרבי סובר בשיטת ב"ש שלמדו נטע רבעי ממעשר שני, וכשם שאין מעשר שני בשביעית כן אין חומש ובעור לנטע רבעי בשביעית (אבל מ"מ יש לו קדושה שכתוב בו קודש הילולים, ויקרא י"ט, כ"ד), אבל בשאר שני שבוע אף ב"ש מודים לב"ה שיש לנטע רבעי חומש ובעור, מפני שהוקש למע"ש (תו"כ קדושים פרש' ג' ה"ח, צ' ע"ב ומקבילות).

57. רבן שמעון בן גמליאל או' וכו'. ירושלמי הנ"ל. ובארו בירושלמי הנ"ל שלרשב"ג בשיטת ב"ש לא למדו נטע רבעי ממע"ש כלל, וקדושתו הוא מחמת הכתוב קודש הילולים (ויקרא י"ט, כ"ד), ואין לנו סמך מן הכתוב שהוא טעון חומש וביעור.

59. אין גוממין אותו וכו'. בב"ר פל"ח, ט' עמ' 359: הכרם הזה בשעה שאין עושה פירות, מה בעליו עושים לו מגממין אותו. וכנראה שנהגו לגמום את הכרמים בשנה

[31] מדברי רבינו מוכח שפירש במשנתנו „שיהא נפדה סמוך לחומה" – סמוך לחומה דווקא ולא בירושלים, עיין מ"ש לעיל שו' 44.

[32] ובבבלי ר"ה ל"א ב' וביצה ה' ב' משמע שב"ד האחרון הוא ר' יוחנן בן זכאי ובית דינו, עיי"ש ועיין בח"ד.

[33] ולפי פשוטו משמע שהמעשה היה אחרי החורבן, וכפירש"י.

[34] וסבר ר' אליעזר קדושה ראשונה של ירושלים קדשה לעתיד לבוא, עיין בתוספ' שבועות ט"ז א' ד"ה דכ"ע ועוד. ועיין מ"ש רמא"י בהר המריה פ"ו מה' בית הבחירה אות כ"ד.

[35] על צריך שפירושו „יכול", עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 252, ותס"ר ח"א, עמ' 155, ויש להוסיף על הדוגמאות שהבאתי כהנה וכהנה.

רביעית לנטיעתם, לעבות את גזעיהם כדי שיעשו יותר.[36] ולפיכך אסרו ב"ש לגמום כרם רבעי, כדי שלא ינהגו לעשות כן תמיד בשנה זו, ויבטלו מצות רבעי.[37]

59—60. בית שמיי אומ' אין פודין וכו'. ר"ש פ"ה מ"ה, תוספ' ב"ק ס"ט א' ד"ה אימא, והובאו בשו"ת תרומת הדשן סי' קצ"ב, ר' ישעיה ב"ק שם (לפי שטמ"ק סד"ה ולעניין פסק), חי' הרשב"א שם, שו"ת שלו ח"א סי' תשמ"ד, מיוחסות סי' קנ"ו, כפו"פ פנ"ג עמ' תשי"ח.

וכתב הר"ש שם: והא דאין פודין במחובר, היינו לפי שאין בקיאין בשומא בעודו מחובר, מידי דהוה אענבים לבית שמאי וכו'.[38] וכן כתב רבינו ישעיה (בשטמ"ק הנ"ל): דב"ש סברי אין מחללין ענבים דלא ידיעא שומתן ואתי לזלזולי בשומא, וב"ה סברי דידיעה שומתן. ובצפנת פענח להגר"י ראזין (פ"י מה' מאכלות אסורות הי"ז) פירש שב"ש דרשו „קודש הלולים" שמצות חילול הוא בדבר שמהללין בו, והוא יין, עיין בבלי ברכות ל"ה א'.

60. יין וענבים. הראשונים הנ"ל. ר"מ פ"ט מה' מע"ש ה"ג, סמ"ג עשין קל"ז, ר"א ע"א, ס' החינוך מצוה רמ"ז.

61. שאין פודין במחובר לקרקע. הראשונים הנ"ל, מאירי ב"ק ס"ט א' עמ' 200 ופי' הרש"ס, פ"ו ע"א. והנה כל הראשונים הנ"ל (חוץ מאלה שנזכיר להלן) קבלו את שיטת הר"ש שאין פודין במחובר לקרקע לכתחילה, מפני שאין שומתו ידועה, אבל בדיעבד הוא פדוי, ולא עוד אלא שדבר ששומתו ידועה פודין אותו אפילו לכתחילה. וכן כתב ר' ישעיה הנ"ל: „דתניא בסוף מעשר שני כרם רבעי בש"א אין פודין אותו ענבים וכו', משמע אבל במחובר כ"ע מודי דלא" וכו', „אבל בדבר הידוע שומתו אפי' במחובר מחללינן". וכנראה שלפני רבינו חסרה כאן הבבא שלנו „אבל הכל מודין וכו' ", ונקט כן מדיוקא. ועיין גם בתוספ' רבינו פרץ לב"ק שם שהסיק מן הסוגייא שם שפודין במחובר.[39]

אבל בר"מ פ"ט מה' מע"ש ה"ב: ואין פודין אותו במחובר כמעשר שני. וכן מוכח מן הירושלמי כאן פ"ה ה"ג (ומקבילה שבפיאה פ"ז ה"ו), עיין באו"ש על הר"מ הנ"ל. ולפ"ז גם בדיעבד אינו פדוי במחובר לקרקע. וכן הסתייעו מן התוספתא כאן בסמ"ג ובמאירי הנ"ל. וכן פסקו הרא"ש (ברכות פ"ו סי' א' ובה' קטנות סוף ה' ערלה), הטור (יר"ד סי' רצ"ד), ארחות חיים (ח"ב עמ' 215), בשו"ת תרומת הדשן הנ"ל, ובש"ע יו"ד סי' רצ"ד ס"ק ו', ועיין בבאור הגר"א שם אות י"ט. ובכפו"פ פנ"ג עמ' תשי"ח הנ"ל כתב כמסתפק: ופדיון אפשר דאינו במחובר וכדאית' בתוספות מס' מעשר שני פרק בתרא ב"ש אומר וכו'. ובס' החינוך הנ"ל (מצוה רמ"ז) הביא את שתי הדעות. ועיין בשו"ת הרדב"ז, לשונות הר"מ, ח"ב סי' קע"ט.

61—62. אין נוטעין אותו ברביעית וכו'. כלומר, לכתחילה לא יטע כרם בשנה רביעית לשמיטה מפני שהרבעי שלו חל בשמיטה (עיין תוספ' ב"ק ס"ט א' ד"ה והצנועין), ונמצא

[36] וקודם לכן עדיין קשה היה לדעת אם הם עושים פירות הרבה, עיין בפי' הרמב"ן על התורה ויקרא י"ט, כ"ג, ובשו"ע יו"ד סי' רצ"ד ס"ק י"ז. ובדיקת הכרם בתוך ארבע שנים הראשונות דווקא היה נהוג בעולם העתיק, עיין מ"ש קולומילא בספרו *de re rustica* ס"ג פ"ו סי' ד'.

[37] לשיטת ב"ש אם גמם את כרמו פחות מטפח חייב בערלה, עיין ירוש' כלאים פ"ו ה"ב, ל' רע"ג: כולהון משום בית שמאי. ומדברים כאן בגומם ומשאיר טפח, שאם גמם יותר מכאן אינו מרויח כלום.

[38] וממנו בשאר כל הראשונים הנ"ל. ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשמ"ד כתב: והיא דאין פודין במחובר כתב רב אחא ז"ל דטעמא משום דלא בקיאי בשומא בעודו במחובר, מידי דהוה אענבים לב"ש. ולכאורה יש כאן שיבוש ברור, וצ"ל: כתב הר"ש ז"ל, וכן הגיה הנצי"ב בהעמק שאלה קדושים סי' ק' אות י"ז. אבל ראיתי גם בכפו"פ פנ"ג, עמ' תשי"ח: וכתב גאון דהתם טעמא משום דבמחובר לא בקיאי בשומא, דאלו בקיאי בענבים שרי (כנראה שצ"ל: שרי, כענבים) לב"ה.

[39] עיין מ"ש לעיל הע' 38.

ממעט באכילתו ומצמצמו עד זמן ביעור השביעית (ומ"ש בית שמאי שאין לנטע רבעי בעור, הוא מחמת רבעי אבל לא משום שביעית). ודינו כמעשר שני שאסור לחללו על פירות שביעית מטעם זה, עיין לעיל שביעית רפ"ז ומש"ש, ועיין נגעים פ"א מ"ד ובבלי נדה ל"ח סע"א ואילך.

62–63. אילן שנטעו בערב ראש שנה וכו'. כלומר, שנטעו בסמוך לראש השנה ונתברר שנקלט לפני ראש השנה, ומותר לקיים אותו בשביעית (כירושלמי שביעית פ"ב רה"ו, ל"ג ע"ד). ולפי פירושנו בתוספתא שביעית (פ"ב שו' 9) צריך לפרש כאן שלא עלתה לו שנה בערב שביעית,[40] ופירותיו אסורים משום ערלה עד ט"ו בשבט של שנה שניה לשמיטה.[41] ומט"ו בשבט של שנה שניה של שמיטה עד ט"ו בשבט של שנה שלישית של שמיטה הפירות נטע רבעי, ופטורין מן המעשרות. ומט"ו בשבט של שנה שלישית עד ט"ו בשבט של שנה רביעית של שמיטה אין מעשר שני אלא מעשר עני. והפירות שחנטו אחרי ט"ו בשבט של שנה רביעית של שמיטה, אפילו אם נלקטו לפני הפסח פטורין מן הביעור בשנה זו,[42] ונמצא שמע"ש של אילן שניטע בערב ר"ה של שביעית אינו חייב בבעור לפני השמיטה השניה. אבל אם נטע את האילן בערב שביעית, ונקלט ל' יום לפני שביעית, הרי נחשבת לו ערב שביעית כשנה, ופירותיו ניתרים לגמרי בר"ה של שנה שלישית לשמיטה,[43] והפירות שחנטו מר"ה של שלישית עד ט"ו בשבט של שלישית חייבין במעשר שני ומתבערים ברביעית. ולפיכך נקטה התוספתא „בערב ראש שנה של שביעית" דווקא.

ולמסורת הירושלמי בתוספתא שביעית הנ"ל (עיין מש"ש), צריך לפרש שברייתא זו כר"מ, ואם נקלט האילן בערב ר"ה היא נמנית לו כשנה, ומ"מ פירותיו אסורין משום ערלה עד ט"ו בשבט של שנה שניה לשמיטה, ומשום רבעי עד ט"ו בשבט של שנה שלישית לשמיטה,[44] ומט"ו בשבט של שלישית אין כבר מעשר שני וכו', כנ"ל. אבל אם נטעה בתחילת ערב שביעית, הרי פירותיו ניתרין לגמרי בר"ה של שנה שלישית לשמיטה, ועדיין יש כאן ביעור של מע"ש ברביעית, עיין מ"ש לעיל. וכל המפרשים נדחקו מאד בבאורה של ברייתא זו.

64. המקדיש מעשר שני וכו'. בר"מ ספ"ג מה' מע"ש: המקדיש מעשר שני שלו לבדק הבית הרי זה פודה אותו מי שפודהו על מנת וכו'. ועיין מ"ש לעיל פ"ב שו' 41. וברדב"ז על הר"מ הנ"ל נראה כמסתפק אם הבעלים חייבים בשני חומשין, עיי"ש. ודבריו צ"ע מגמרא ערוכה (מנחות פ"ב א'): המתפיס מעות מעשר שני לשלמים, כשהוא פודן מוסיף עליהם שני חומשין, אחד לקודש ואחד למעשר.

65. ר' יוסה אומ' בערתי וכו'. משנתנו פ"ה סמ"י וספרי כי תבא פיס' ש"ג עמ' 321 ופסיקתא זוטרתי במקומו. וכל הברייתא בשם התוספתא בכפו"פ פמ"ב עמ' תקס"ח.

65–66. זו חלה. דבר אחר וכו'. וכ"ה בכי"ע, בכפו"פ, בספרי ובפסיקתא זוטרתי הנ"ל. וכד: זו חלה. וגם נתתיו ללוי זו מעשר ראשון, לגר ליתום ולאלמנה זו מעשר עני, ואכלו בשעריך ושבעו זו מעשר שני. דבר אחר וכו'. ואין לנוסח ד שום קיום, ותלמיד טועה הוסיפו ע"פ המשנה ושבשו. והתוספתא הוסיפה על משנתנו, ושנתה את הסיפא בשם ר' יוסי.

[40] והברייתא היא שלא כר"מ שחושב יום אחד בשנה כשנה, ולדעתו, אם ברור שנקלטה לפני שביעית, נמנית לו ערב שביעית כשנה.

[41] עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ב שו' 9 בשם הר"ח וס' האשכול.

[42] עיין ספרי ראה פי' ק"ט, עמ' 170, שו' 9 ומקבילה.

[43] עיין בס' האשכול שהזכרנו לעיל הע' 41.

[44] עיין ר"מ פ"ט מה' מע"ש ה"י.

66. כיון שהפרשתו מן הבית וכו'. המפרשים נדחקו מאד בפירושו, עיין בח"ד כאן ובפירושו על הספרי, רצ"ו סע"א ואילך. ולולא דברי כל המפרשים הייתי מפרש שבבא זו מבארת את עניין הביעור ואומרת ש„בערתי" אינו מתייחס לנתינה הראשונה אלא לבעור ממש, ואין בעור מעשרות אלא הוצאה מן הבית. והזוכה יאכלנו בירושלים או יפדנו, או יתננו למי שצריך.[45]

והתנא שלנו סובר שבעור מע"ש ונטע רבעי בשעת הבעור הוא כפשוטו של מקרא שהוא מוציאן מביתו ממש, כבעור שביעית לשיטת כמה מן הראשונים (עיין לעיל שביעית רפ"ח ומש"ש). וכן בפי' הרמב"ן (בהר כ"ה, ז'): „ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית וכו'". ולהלן שם כתב: „וכבר שנו בתוספתא[46] שביעור שביעית כביעור מעשר שני". וממילא אנו למדים מדברי הרמב"ן שביעור מע"ש כביעור שביעית לשיטתו, וחולק על הר"מ (פי"א מה' מע"ש ה"ח) גם בבעור מע"ש (כפי שראה לנכון בפי' מהרש"ס לשביעית, קנ"ו ע"ב). ועיין רע"ב פ"ה מ"ו ד"ה התבשיל ומה שתמה עליו בתיו"ט שם.

וכשם שתקנו חכמים „אוצר" בפירות שביעית בשעת הבעור (עיין לעיל שביעית רפ"ח), כן תקנו גם בבעור מע"ש. ובעור זה הוא כפשוטו של מקרא (דברים י"ד, כ"ח): מקץ שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא, והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום וכו'. ובספרי שם (פיס' ק"ט עמ' 170): „והנחת בשעריך. אם אין שם עני הניחו באוצר", כלומר, באוצר ב"ד (כמו לעניין בעור בשביעית, ומפרשי הספרי נדחקו מאד בפירושו). וכן לעיל שם (פי' ק"ח, כנוסח הדפוסים): לוי הזה תן לו מחלקו (כלומר, מעשר ראשון). אין לו חלקו תן לו מעשר שיני, אין לו מעשר שני, תן לו מעשר עני, תן לו שלמים וכו'.[47]

כל העסוקין במצות וכו'. כפר"פ פמ"ב, עמ' תקס"ח הנ"ל, פי' הר"מ עראמה לאיוב פ"מ (ד"ו שכ"ז, קי"ח רע"ב). ועיין מ"ש להלן.

67. פיהם פתוח בתפילה וכו'. וכ"ה בד ובכפר"פ הנ"ל. ובכי"ע וכן בפי' הר"מ עראמה הנ"ל: פיהן פותחין וכו'. והכוונה אחת, שפיהם פתוח לתפילה, שתהיה שגורה בפיהם ותתקבל. והשוה תהלים נ"א, י"ז. והברייתא שלנו נסמכת למשנתנו (פ"ה מי"ג): עשינו מה שגזרת עלינו („עשיתי ככל אשר צויתני", דברים כ"ו, י"ד), אף אתה עשה מה שהבטחתנו וכו', ואת האדמה אשר נתתה לנו בטל ובמטר. וכן בירושלמי תענית (פ"א רה"ד, ס"ד ע"ב): חד בר נש הוה מפיק מעשרוי כתיקנן. א"ל ר' מנא קום אמור בערתי הקודש מן הבית.

[45] ועיין במשנתנו פ"ה מ"ו. ושם מדברים כשיש בידו ליתן את התרומה ואת המעשרות לכהן וללוי, ואין להוציא משם כלום אם תרומה חייבת בבעור. ובוודאי שלכל הפחות מדרבנן חייב לתת לכהן בשעת הבעור, אבל אם אין כהן אינו צריך להפקיר, ומשמרה בידו עד שיזדמן לו כהן, וכשנתנה לכהן אין הכהן חייב בבעור לעולם. ובנידון זה שונה תרומה ממע"ש שחייב להוציאו מביתו בשעת הבעור (ואפילו אם אינו יכול להביאו לירושלים), ומבכורים ביד כהן, לשיטת החכמים, עיין מ"ש להלן בכורים פ"א שו' 27 ד"ה וחייבין בביעור.

[46] שביעית פ"ז שו' 9, עיין מש"ש.

[47] וכנראה, שמקור האוצר נעוץ בזמן הבית, עיין מלאכי ג', י'; נחמי' י', ל"ח ואילך. וכן מעיד הירושלמי (סוף מע"ש ובמקבילה בסוטה פ"ט הי"א, כ"ד ע"א): בראשונה היה מעשר נעשה לשלשה חלקים. שליש למכרי כהונה ולויה ושליש לאוצר ושליש לעניים ולחבירים שהיו בירושלים. ומסתבר שלא הוציאו את המעשרות מן העם לפני זמן הביעור, שהרי ניתן להם רשות לעכבם עד זמן הביעור, ודווקא בשעת הביעור הכריחו ב"ד את העם לבער את המעשרות, ונתנו שליש לכהנים ושליש לאוצר ושליש לעניים בירושלים, כדי שיאכלו שם אף את המע"ש.

והעניין מתפרש ע"פ התוספתא שלפנינו, שר' מנא גזר תענית וצוה לאדם זה שהוציא את המעשרות כתיקונן שיקרא את פרשת וידוי מעשרות,[48] והיינו: עשיתי ככל אשר צויתני וכו', עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה וכו' בטל ובמטר וכו', כלשון המשנה הנ"ל. וכמו שאמרו כאן, שהעוסקין במצות פיהם פתוח בתפילה לפני המקום שנאמר ותגזר אומר ויקם לך וכו', והם מתפללים על הגשמים ונענים.[49] ובתנחומא כי תשא סי' י"ד (שמ"ר פמ"א, א'): אין לנו שעה שאנו באים בזרוע[50] אלא בשעת ביעור מעשרותינו מן הבית וכו'.

לפני המקום. כ"ה בד, בכי"ע ובכפו"פ הנ"ל.

69. ממעון קדשך וגו'. זו מקום השקפה שנ' וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ובכי"ע: ממעון קדשך מן השמים, ממעון קדשך השקיפה, שנ' וכו'. ובילקוט המכירי חבקוק עמ' 44: תוספתא דמעשר שני השקיפה ממעון קדשך מן השמים שנ' וכו'. וכנראה שהגירסא שלפנינו נכונה, ופירושה: ממעון קדשך מן השמים זו מקום השקפה, כלומר, שמקום ההשקפה הוא אינו ממעון קדשך גרידא אלא מן השמים, ומביא ראייה מן הפסוק בתהלים (פ"ה, י"ב): וצדק משמים נשקף.

70. משמים. מאוצר טוב שבשמים וכו'. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ובמכירי הנ"ל: מן השמים מן אוצרו הטוב מן השמים. ובמכילתא בשלח, ויסע רפ"ב, עמ' 160: משמים, מאוצר הטוב של שמים וכו'. ועיין בת"י שם ט"ז, ד'.

72. הכל בכלל הברכה וכו'. וכ"ה בד. ופירושו שגם האוצר והעיסה וכן דברים שאינם חייבים במעשרות כולם בכלל ברכה זו, כמפורש בכתובים (דברים כ"ח, ג' ואילך). ובכי"ע: הכל היו בכלל הברכה וכו'. ובמכירי הנ"ל: הכל היה בשביל ברכה וכו'.

73. הכל בזכות ישראל וכו'. בדב"ר הוצ' ליברמן עמ' 82: בזכות ישראל, שנאמ' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, מהו לך, אלא בזכותך מוריד מטר. ובירושלמי (שביעית פ"ד ה"ג, ל"ה ע"ב ובמקבילות): מה ישראל אומרין להם (כלומר, לאומות העולם) ברכנו אתכם בשם ה'. לא דייכם, כל הברכות הבאות לעולם בשבילינו וכו'. ועיין ב"ר פס"ו, ב' עמ' 746 ובהערות שם. ועיין שה"ש רבה רפ"ז, דב"ר כי תבא (פ"ז, ז'), ובהוצ' ליברמן עמ' 110 ואילך.

73–74. עין יעקב אל ארץ. הכוונה לסוף הפסוק: דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. ואפשר שדורש „עין יעקב" כמו „יען יעקב", עיין תו"כ בחוקותי פ"ח ה"ט, קי"ג ע"ג, והשוה מכילתא דרשב"י (הופמן) עמ' 93.

74. הכל בזכות המזבח וכו'. עיין בבלי כתובות י' ב', וברש"י שם ד"ה מזין, ועיין וי"ר פ"א, י"א ובמקבילות.

75. הכל לפי מתנות וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובמכירי הנ"ל: לפי המתנות וכו'. ועיין בפסיקתא דר"כ, עשר תעשר, צ"ו ע"א ואילך; תנחומא ראה סי' י', הוצ' בובר סי' ז'; שמו"ר ספל"א.

79. מפאת קדים וכו'. בד: מפאת קדים עד פאת ים דן אחד, מפאת קדים ועד פאת ים ראובן אחד, מפאת קדים עד פאת ים נפתלי אחד. ובכי"ע: מפאת קדים ועד פאתים דן אחד, ראובן אחד ונפתלי אחד. ובכל הנוסחאות שבתוספתא אינו אלא תורף הכתובים ביחזקאל (מ"ח, א' ואילך), ולא הלשון ממש.

[48] אין כאן וידוי ממש ולא זמן וידוי, אלא קריאת הפרשה גרידא לשם תפלה. ועיין בהשגות הראב"ד פי"א מה' מע"ש ה"ד. ובכפו"פ פמ"ב, עמ' תקס"ח הנ"ל: והוידוי הוא דרך תפילה, וכדאיתא בתוספ' ר' יוסי אומר וכו', ולזה יתכן שיאמר בכל מקום מארץ ישראל שיבער שם פירותיו, ואם כן דברי הר"מ יותר נראין.

[49] עיין ירוש' תענית פ"ג הי"ב, ס"ז ע"א, מה שדרשו שם בסוף הפסוק הזה. ועיין בבלי שם כ"ג א'.

[50] עיין על לשון זו בירושלמי כאן פ"ה ה"ח, נ"ו ע"ד, ובפ"מ שם ד"ה ורב.

80. מלמד שהמעשרות וכו'. בכפו"פ פמ"ב, עמ' תקס"ט (ד"ר, ש"ט ע"ב): תוספות ארץ זבת חלב ודבש, מלמד שהמעשרות נוטלין את השומן ואת הדגן. ויש כאן השמטה, וצריך להשלימה ע"פ התוספתא כאן.

נותנין טעם וריח וכו'. שבזכות מעשרות גשם וטל יורד לעולם, והטל נותן טעם בפירות. ועיין במקורות שציין בכפו"פ הנ"ל עמ' תקס"ט. ועיין במשנת סוטה פ"ט סמי"ב. ועיין אבות דר"ן נו"ב פ"ה.

ושמן דגן בפירות. בד ובכי"ע: ושמן ודגן בפירות. כלומר, נותנים שומן, וכח ההזנה (דיגון)[51] בפירות. אבל גם גירסתנו יש לה קיום עיין מ"ש להלן.

81. את השמן ואת הדגן. וכ"ה בד ובכי"ע ובכפו"פ הנ"ל. וכ"ה בתוספתא סוטה בכל הנוסחאות. אבל במשנה, בירושלמי ובבבלי סוטה: את שומן הדגן. עיין מ"ש לעיל בסמוך.

[51] עיין מ"ש לעיל, עמ' 466, הע' 21.

מסכת חלה

פ״א

1. אף הקרמית חייבת וכו׳. ירושלמי כאן פ״א ה״א, נ״ז ע״א; פסחים פ״ב ה״ד, כ״ט ע״ב, ועיין להלן פסחים פ״ב ה״ז (כי״ע פ״א הכ״ט). ובבבלי פסחים ל״ה א׳: וכן היה ר׳ יוחנן בן נורי אומר קרמית חייבת בחלה. מאי קרמית? שיצניתא דמשתכחא ביני כלניתא. ופירשו הגאונים (תשה״ג הרכבי סי׳ שנ״ב עמ׳ 179, אוה״ג עמ׳ 33): הוא מין שאנו יודעין אותו, ונמצא בכפרים בבבל בין הגמא, שהוא כולניאתא באגמים, ואין בני אדם זורעים אותו אלא הוא צומח לעצמו, ואנשי הכפרים קוראין אותו קוראמי, כי דאמרינן בעירובין (כ״ב א׳) הא קוראמי באגמי, ואוכלין אותו בשני בצרות (ועיין בהערות באוה״ג שם). ועיין מ״ש ר״ע לעף בפלורה ח״א עמ׳ 703 ואילך, ולדעתו הכוונה לצמח Glyceria fluitans h. Br. עיי״ש.

ובירושלמי הנ״ל אמרו שבדקו את הדבר, ור׳ יוחנן בן נורי סובר שבדקוה ומצאוה שהיא באה לידי מצה וחמץ (וממילא חייבת בחלה, וחייבין עליה כרת בפסח) וחכמים (במשנתנו כאן רפ״א הסוברים שחמשה דברים בלבד חייבים בחלה) אומרים בדקוה ולא מצאו אותה שהיא באה לידי מצה וחמץ. ובבבלי שם משמע שר׳ יוחנן בן נורי סובר שגם אורזי חייב בחלה.

1—2. ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוסה וכו׳. במשנתנו (פ״א מ״ו): המעיסה בית שמאי פוטרין וב״ה מחייבין. החליטה ב״ש מחייבין ובית הלל פוטרין.[2] ומפרש ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי בשם אביו (ר׳ יוסי בר׳ חלפתא) את דבריהם. וטעם הפטור יתבאר להלן שו׳ 3.

2. חלוט הנותן קמח לתוך חמין וכו׳. וכן בירושלמי (פ״א רה״ז, נ״ח ע״א; פסחים פ״ב ה״ו, כ״ט ע״ג): תני ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר משום אביו איזו היא המעיסה, הנותן חמין לתוך קמח. חליטה קמח לתוך חמין. ולפ״ז אין ר׳ יוסי אלא מפרש את מהות החליטה והמעיסה. ומכיון שלפי פירושו אין בין חליטה ומעיסה אלא סדר נתינת החמין, הרי כבר נראה מתוך דבריו שלהלכה אין הבדל בין מעיסה וחליטה, והמחייב מחייב בשתיהן, והפוטר פוטר בשתיהן, כפי שהסיקו בירושלמי ובבבלי (עיין להלן).

ברם בבבלי (פסחים ל״ז ב׳) נשנית הגדרה זו בסתם.[3] ואחריה שנו: ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אומר משום אביו זה וזה לפטור, ואמרי לה זה וזה לחיוב.[4] וכבר העיר מהרי״ט אלגזי (ה׳ חלה פ״ד, פ״ג ע״א, סי׳ ר) על משנת עדיות (פ״ה מ״ב): ר׳ יוסי אומר ששה דברים מקולי ב״ש ומחומרי ב״ה וכו׳, המעיסה ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין, והוא כמ״ד זה וזה לחיוב, כלומר,

[1] עיין צל״ח בפסחים שם. ועיין דק״ס שם, עמ׳ 96, הע׳ ר׳.

[2] ועיין בבלי פסחים ל״ז ב׳ ובדק״ס שם.

[3] לפנינו בבבלי הגירסא היא: המעיסה קמח על גבי מולשין. החליטה מולשין שעל גבי הקמח. וכן היתה הגירסא לפני הגאונים (עיין באוה״ג שם, עמ׳ 39), לפני הר״ח ולפני כמה מן הראשונים. אבל בכ״י אוקספורד שם: המעסה מולשין שע״ג הקמח. החלטה קמח שע״ג מולשין. וכבר העיר בדק״ס שם שגירסא זו מתאימה למסורת הירושלמי הנ״ל. וכן במלחמות להרמב״ן בפסחים שם: „היא החליטה השנויה במשנתינו קמח ע״ג מולשין״. וכן בתוס׳ שנץ (עדיות פ״ה מ״ב): המעיסה פ״ב דפסחים מפרש מולשין על גבי קמח.

[4] בנוסח הרש״ס (כ״ח ע״ב) של הירושלמי הגירסא היא כמו בבבלי, ואח״כ: ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר בשם אביו זה וזה לפטור. ואית דאמרין זה וזה לחיוב. וכנראה שכן ניסח הרב בעצמו ע״פ הבבלי.

ר' יוסי שנה מחלוקת ב"ש וב"ה בלשון „מעיסה" (וה"ה „חליטה") וב"ש לקולא. אבל ר"מ שלא שנה מחלוקת זו בין קולי ב"ש וחומרי ב"ה (עיין במהרי"ט אלגזי שם) וכן ר' יהודה[5] שנו במשנתם מחלוקת ב"ש בלשון חליטה (וה"ה „מעיסה") וב"ה לקולא. והתנא של משנת חלה שנה ברישא את משנת ר' יוסי ובסיפא את משנת ר' מאיר ור' יהודה כמסקנת הירושלמי (שני תלמידים שנו אותה) והבבלי (כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזו, ותברא מי ששנה זו לא שנה זו). ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה סוף עמ' 2 ואילך, וכבר עמד על עיקר הדברים במהריט"א הנ"ל.

3. וחכמים אומ' אחד זו וכו'. בירושלמי הנ"ל: וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה וכו'. ומוכח מכאן שאף לת"ק לא נחלקו אלא במעיסה וחליטה שאפאן אח"כ בתנור,[6] והפוטר פוטר אפילו אם אפאן אח"כ, מפני שאינן נקראות לחם.[7] והמחייב סובר שמכיוון שחלטן ע"מ לאפותן בתנור חייב. אבל החכמים סוברים שהכל תלוי בגמר מלאכה, ואפילו חשב מתחילה לטגנן או לבשלן, אם נמלך ואפאן, התנור מחייב אותן.[8] אבל בחליטה כ"ע מודים שהיא פטורה, וזו היא חלת המשרת שבמשנתנו (פ"א מ"ד), כפירוש הירושלמי במקומו והבבלי (פסחים ל"ז א'). ועיין במלחמות להרמב"ן פסחים שם, ועיין בתוספ' שם (ל"ו סע"ב) ד"ה פרס.

3—4. הנעשת באלפס ובקדרה פטורה וכו'. וכ"ה גם בירושלמי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל חסרה המלה „ובקדרה", והסיקו שם (ל"ז ב') שהחכמים הללו חולקים על ר' יוחנן הסובר (שם ל"ז א') שמעשה אילפס חייב בחלה. אבל בירושלמי (כאן פ"א ה"ה, נ"ז ע"ד) לא הקשו מכאן על ר' יוחנן. ולא עוד אלא שמפורש שם: א"ל ר' יוחנן ובלבד ע"י משקה. ובר"ח (פסחים ל"ח ע"א): ובלבד במעשה אילפס על ידי משקה, וכן מעתיק משמו בראבי"ה[9] ומוסיף: פי' שנתבשל במשקין במים.[10] ומכאן שאם נתבשל באילפס במים אף ר' יוחנן מודה שפטורה מן החלה. ולפ"ז באלפס כאן הוא דומיא דקדירה (ע"י מים), ולפיכך לא הקשו בירושלמי מכאן לר' יוחנן, ועיין ר"מ פ"ו מה' בכורים הי"ב ומ"ש במבואי לה' הירושלמי להר"מ עמ' ח'.

4. המליי של ישראל וכו'. שו"ת הרשב"א ח"ה סי' נ"ו, י"ב רע"ג, פיסקי חלה שלו (קרוב לסופו), כ' ע"ב, מאירי חלה ריש עמ' 30, דיני חלה להרשב"ץ רפ"ג (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א, ס"א סע"ב). ובירושלמי (פ"ג ה"ד, נ"ט רע"ב): תני ר' חייה[11] מלאי של ישראל ופועלין גויים וכו'. א"ר יוסי אוף אנן תנינן נכרי שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה. כלומר, ומכאן אנו רואים שאנו הולכים אחרי המלאי (הסחורה), ואם המלאי של ישראל אין גלגול הפועלים הגויים פוטר אותו, ואם המלאי של גוי אין הגלגול של הפועלים היהודים

5 עיין בברייתא שבבבלי להלן שם: יכול יהא מעיסה וחליטה חייבין בחלה? ת"ל לחם. ר' יהודה אומר אין לחם אלא האפוי בתנור וכו'.

6 וכבר הכריח כן הראב"ד בעדיות פ"ה מ"ב מקושיית הירושלמי לעיל שם: איתה חמי נחלטה כל צורכה ב"ש מחייבין, לא נחלטה כל צורכה ב"ש פוטרין, כלומר, בתמיה. ואין מקום לקושיא זו אלא אם נניח שהמחלוקת היא באפאן אח"כ בתנור, עיי"ש בפי' הראב"ד.

7 עיין בבבלי פסחים ל"ז ב' ובתוספ' ריי"ד שם.

8 עיין מאירי פסחים ל"ז א' (49 ע"א) ד"ה יש בזו. ועיין באמונת יוסף לפירוש הרש"ס כאן, כ"ט ע"א.

9 סי' תכ"א ח"ב, עמ' 50, או"ז ה' חלה סוף סי' רי"ז, ל"ג סע"ג.

10 אפטוביצר הגיה [ולא] במים, ואין זו הגהה נכונה, וגם באו"ז הנ"ל מעתיק כמו שהוא לפנינו בראבי"ה. וכן בס' המכריע סי' ס"ג: ומה שכתוב בירושלמי דמודה ר' יוחנן ע"י משקה זהו פירושו, דלא פליג ר' יוחנן במעשה אילפס ומחייב אלא באילפס יבש, דהוי כמעשה תנור, אבל אם שם משקה באילפס, או מים, או שמן, או כל מין משקה, זהו חלוט דהוי מבושל וכו'.

11 כגי' הראשונים, עיין אהצו"י, עמ' 137. ולפנינו בטעות: ר' יודה.

מחייב אותו. וכן פירש בח״ד, וכן פירשו כל הראשונים הנ״ל. ובאו״ז (ה׳ חלה סי׳ רל״ה ח״א, ל״ה ע״ד) רצה לפרש בברייתא זו ע״פ פירש״י בפסחים (ל״א ב׳) שמדברים במלאי שנמצא בחנות ואין אנו יודעים של מי היה,[12] אבל דחה פירוש זה בשתי ידים והסתייע בדברי ר׳ יוסי שבירושלמי. ועיין מנחות ס״ז א׳ ובאו״ז שם סוף סי׳ רל״ה. ועיין מ״ש במהרי״ט אלגזי ה׳ בכורות ספ״ד (ע״ב רע״ג ואילך, סי׳ נ׳ וסי׳ נ״א).

ברם שיטת כמה מן הראשונים היא שגלגול הגוי פוטר אפילו בשל ישראל.[13] ועיין מה שהאריך בזה הרי״פ פערלא בבאורו לכפו״פ פ״ד, ס״ה ע״ב ואילך, ס״ז ע״ג ואילך.

6. העושה עיסה לרבים וכו׳. או״ז ח״א ה׳ חלה סי׳ רט״ו, ל״ג רע״ב, מאירי חלה ספ״א עמ׳ 16. ופירש באו״ז: והא דתניא העושה עיסה לרבים חייב בחלה נראה בעיני דמיירי שהוא עושה עיסה של רבים שהם שותפים בה, אע״ג דליכא שיעור עיסה אלא בין כולם אפ״ה חייב בחלה וכו׳, מיהו לשון הברייתא לא מיתרצת לי, דהוה ליה למיתני עיסת השותפין חייבת בחלה. וכר״מ (פ״ו מה׳ בכורים ה״ו): עיסת השותפין והעושה עיסה לרבים חייבת בחלה. וכ״ה בכפו״פ פס״ו עמ׳ שע״א. ועיין בפי׳ הרש״ס, נ״ח ע״ב (ועיין חולין קל״ה ב׳).

ולפי פשוטה פירושה שעושה עיסה משלו לצרכי הרבים (דוגמת הנוטע לרבים, עיין להלן ערלה פ״א רה״ב שו׳ 5 ומש״ש), ומלמדת אותנו התוספתא שאין דינה כמגלגל עיסה להפקר.[14]

6–7. לאכלה בצק חייב וכו׳. כ״ה בכל הנוסחאות. וכ״ה באו״ז הנ״ל, בכפו״פ פס״ו עמ׳ שע״א, ובמאירי חלה עמ׳ 16, ואין להגיה. וכתב במאירי (שם עמ׳ 10): „זהו ביאור המשנה ופסק שלה (כלומר, פ״א מ״ה ומ״ו), ונתחדש עליה בתוספתא שהעושה עיסה לאכלה בצק חייב בחלה, ויראה דוקא בשנמלך לאפותה״. ולדעתו משלימה התוספתא את משנתנו (פ״א מ״ה) ושונה שאם תחילתה לאוכלה בצק וסופה לחם חייבת בחלה, ואין אנו הולכים אחרי המחשבה בשעת הגלגול. ולפי פשוטו פרושו שאפילו אוכל את העיסה בצק חייבת בחלה, מפני שבטלה דעתו אצל כל אדם, ומכיון שנתגלגלה אסור לאכול ממנו עראי.[15] ופשיטא שלשיטת ר״ת (ס׳ הישר סי׳ רצ״ז, ל״א ע״ג, תוספ׳ פסחים ל״ז ב׳ ד״ה דכ״ע וד״ה לחם ועוד) שכל עיסה שבלילתה עבה מתחייבת משעת גלגול, אפילו אם דעתו לגומרה בפטור, התוספתא מתפרשת כפשוטה, כמו שפירש בפי׳ חזון יחזקאל כאן.

7. קמח קלי שגבלו וכו׳. וכ״ה בד, באו״ז, בכפו״פ ובמאירי (עמ׳ 16) הנ״ל. ובירושלמי (פ״א ה״ז, נ״ח ע״א): קמח קלי שעשאו בצק חייב בחלה.

ועשאו עיסה חייב. כאן אינו כתוב לאוכלו עיסה, או בצק (כמו ברישא), אלא ועשאו עיסה, כלומר, עשאו עיסה על מנת לאפותה. וכן ניסח הר״מ (פ״ו מה׳ בכורים סה״ג): וכן קלי שלשו לאפותו פת חייבין בחלה. וכן מפרש בירושלמי הנ״ל: „ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן והוא שאפיין״. אבל אם אכלו בלא אפייה פטור. וכן בר״מ הנ״ל (סה״ב): וכן קלי

[12] עיין מ״ש בתס״ר ח״א, עמ׳ 162 ואילך לתוספתא פסחים פ״ב ה״ה (כ״ע פ״א הי״ז) ואילך.

[13] רבינו אפרים (עיין ראבי״ה ח״א סי׳ קס״ה, עמ׳ 172 ובהע׳ 6, 11, שם) ור׳ אליהו מעכו (עיין שו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ נ״ו).

[14] עיין מ״ש להלן שו׳ 34. ואעפ״י שבתורה לא נתבאר בפירוש שהפקר פטור מתרומות ומעשרות, אלא הלכה היא שאין חיוב תרו״מ בשעה שהלוי והכהן יכולים לזכות בכל הפירות, כלומר, „ידך וידו שוין בו״, הכא שאני שאינו מפקיר את העיסה אלא נותן רשות לרבים לאכול משלו, והוא כמזמינם לאכול אצלו, ואפילו אין בעיסה כשיעור לכל אחד ואחד חייבת בחלה.

[15] ואינה דומה לחלוטה וכדומה שהיא פטורה אפילו בלילתה עבה, שהרי יש שאוכלים אותה כמות שהיא, ועדיין לא נטבלה, אם אין דעתו לאפותה. וכן אם דעתו לייבשה בחמה לא נטבלה לשיטת כמה מן הראשונים. אבל בנידון דידן שדעתו לאכל בצק כמות שהוא בטלה דעתו אצל כל אדם, וחזקתו לאפותו בתנור, ונטבל משעת גלגול.

שלשין אותו במים או בדבש, ואוכלין אותו בלא אפיה פטור שאין חייבת אלא עיסה שסופה להאפות לחם. ובדיני חלה להרשב"ץ פ"ב (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א): העושה עסה מקמח קלי אם לאפותה חייבת בחלה, ואם לאכלה בלא אפייה פטורה מן החלה.

7—8. עיסת ארנונא חייבת בחלה מפני שחייב וכו'. וכ"ה באו"ז ח"א ה' חלה ריש סי' רל"ה, ל"ה ע"ג, מאירי פסחים ר' א' (9 סע"ב), כפו"פ פט"ו עמ' ש"ע. וכן בספר הישר לר"ת סי' רנ"ג, כ"ז ע"א: עיסת ארנונא חייבת מפני שהיא באחריותם עד שימסר. ובפיסקי חלה להרשב"א ש"ד (בד"ר בטעות ש"ג), ט"ו רע"א: ותניא בתוספתא עיסת ארנונא חייבת בחלה מפני שחייב בארנונא עד שעה שימסור, והיא היא.[16] ועיין תוספ' פסחים ר' א' ד"ה בהמה, רא"ש שם פ"א סי' ה'.

ומלשון התוספתא ברור שהכוונה היא לעיסה שעשה באופן מיוחד לשם ארנונא, כלומר, למסור את הלחם לשלטונות כמס הארנונא (annona) שהיו גובים בבעלי חיים ובפירות כמות שהם. וטעם החיוב הוא מפני שסוף כל סוף העיסה היא באחריותו עד שעה שימסור, והרי לפעמים אינם זקוקים לכל הלחם הנגבה, והגוי מוותר בפעם זו, וגובה כפלים בפעם אחרת, ונמצא שעדיין הכל ברשות ישראל.

ובמשנתנו (פ"ג מ"ה): נכרי שנתן לישראל עיסה לעשות לו פטורה מן החלה. ומקשה בירושלמי שם (ה"ד, נ"ט סע"א): מה בינה לעיסת ארנונא, שמא אינה חייבת בחלה? כלומר, הרי גם בעיסת ארנונא עושה את העיסה בשביל השלטונות, והוי ליה כאילו מסר לו הגוי עיסה לעשות לו. ומתרץ הירושלמי: תמן ברשות ישראל היא שמא ימלך הגוי ליטלה,[17] ברם הכא לדעתו היא תלויה. כלומר, עיסת ארנונא היא ברשות ישראל עד שעה שימסור, והרי יכול הגוי להמלך כשלא יצטרך ללחם ולוותר עכשיו ולבקש עיסה בפעם אחרת, אבל במשנתנו, וכי בדעת הגוי הדבר תלוי, בתמיה, והרי יכול היהודי למסור לו לגוי את עיסתו בעל כרחו, ואם יתרצה הגוי לקחת דמים, דינו כקונה עיסה שנתגלגלה ברשות הגוי ופטור.[18]

ובבבלי (פסחים ר' א'): איכא דאמרי אמר רבא וכו' עיסת ארנונא חייבת בחלה, ואע"ג דלא מצי מסלק ליה וכו', עיסה לית ליה קלא. ומוכח מכאן ששיטת הבבלי היא שמדינא עיסת ארנונא פטורה מן החלה, ורק מדרבנן חייבת משום מראית העין, שמא לא ידעו שיש לגוי חלק בה. ובר"ח שם: בהמת ארנונא. פי' בהמה שיש בה שותפות לגוי וכו', ועיין ערוך ערך ארנן. ומכאן שפירש כן גם עיסת ארנונא, ועיין בראשונים הנ"ל ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"מ שהשיגו על פירוש זה. והרשב"ם גרס בבבלי: עיסת ארנונא פטורה,[19] וכבר השיגו הראשונים הנ"ל על גירסא זו. ועיין בס' התרומה סי' פ"ג, ומ"ש במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י', צ"א ע"א, בפירוש דבריו, עיי"ש.

8—9. עיסת מעשר שני בירושלם וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ג): אלו חייבין בחלה וכו' ומעשר שני והקדש שנפדו. ובספרי שלח פי' ק"י עמ' 115: מראשית עריסותיכם. שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני במשמע? ת"ל חלה תרימו תרומה, את שהמורם קודש והשאר חולין, ולא שזה וזה קודש. אבל אמרו עיסת מע"ש בירושלים חייבת בחלה. ובירושלמי (מע"ש פ"ה סה"ג, נ"ו ע"ב): ר' בא ר' חייה בשם ר' יוחנן

16 עיין במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י', צ"א ע"א. וציין לו המו"ל שם.

17 = לא יטלה, ולא יטלה, עיין מ"ש לעיל, עמ' 726, ובתוספ"ר ח"ב, עמ' 52, ועמ' 245 ועוד. והראשונים גורסים בפירוש: שלא ליטלה, עיין אהצו"י, עמ' 136 ואילך. וכ"ה ברש"ס, נ"ז ע"א.

18 ועיין בראשונים הנ"ל שפירשו אחרת, אבל להלכה אין הבדל.

19 ס' הישר לר"ת סי' רנ"ג, כ"ז ע"א; או"ז ח"א, ל"ה ע"ד, ה' חלה סי' רל"ה. ועיין מאירי פסחים ו' א'. וכן מעיד ברש"ס פ"ג מ"ה שברוב הספרים הגירסא היא: עיסת ארנונא פטורה מן החלה, והוא דלא מצי מסלק ליה. אבל הרשב"ם גרס: פטורה מן החלה אע"ג דמצי מסלק ליה וכו'. עיין בס' הישר ואו"ז הנ"ל.

עיסת מעשר שני בירושלם כר' מאיר פטורה מן החלה, כר' יודה חייבת. וכ"ה בבבלי פסחים (ל"ז ב' וסוכה ל"ה א') בשם רב אסי. ולהלן שם (ל"ח א', סוכה ל"ה ב', סנהדרין קי"ב ב'): עיסה של מע"ש פטורה מן החלה דברי ר"מ, וחכמים מחייבין. ובסנהדרין (הנ"ל): אמר רב חסדא מחלוקת בירושלם וכו'.

והר"מ (פ"ו מה' בכורים ה"ד) פסק כברייתא שלנו, אעפ"י שפסק (פ"ג מה' מע"ש הי"ז) כר"מ שמע"ש ממון גבוה הוא. וכבר תירץ רבינו מנוח (פ"ו מה' חמץ ומצה ה"ח, כ"א ע"א) שהר"מ פוסק כר' חייא בר אבא,[20] ולפי מסקנת הבבלי (בסוכה שם) מוכח שר' חייא בר אבא סובר שגם בחלה אין צורך שיהיה ממונו, אלא שיהא לו בה היתר אכילה בעיסה, ולדעתו מע"ש בירושלים חייב בחלה אף לר"מ.[21] וכן פירש גם במהרי"ק על הר"מ בה' בכורים הנ"ל, והסתייע מן התוספתא כאן ומן הספרי הנ"ל. ועיין בשער המלך בה' חמץ ומצה הנ"ל.[22]

9. **ספק מדומע חייב בחלה** וכו'. וכ"ה בד, אבל בכי"ע נשמטו בטעות ארבע תיבות הללו. ובמשנתנו (פ"א סמ"ד) אמרו שמדומע פטור מן החלה. ולכאורה הוסיפו כאן שאין מדומע פטור אלא במדומע וודאי, אבל בספק מדומע חייב לר"מ, ור' יוסי פוטר אפילו בספק מדומע.[23] וכבר בארנו לעיל (עמ' 402) שספק מדומע היא קופה ספק תרומה ספק חולין שנפלה לרוב חולין, שהתערובת מותרת (תרומות פ"ז מ"ו), ואף בה פוטר ר' יוסי מן החלה. אבל מדברי התוספתא להלן טבול יום פ"ב ה"ז משמע שר' מאיר מחייב בחלה אפילו במדומע וודאי, עיין בר"ש טבול יום פ"ג מ"ד, ובשנות אליהו תרומות פ"ז מ"ה. ולא נקטו כאן ספק מדומע אלא משום רבותא דר' יוסי. ועיין במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י"ס, ק"ג ע"ד ואילך. ואפשר ש„ספק מדומע" שברישא היא ההלכה שלעיל תרומות פ"ז שו' 28 (משנתנו שם פ"ז מ"ה): ר' מאיר מחייב בקופה שנייה בחלה וכו'. כלומר, קופה של תרומה שנתערבה בקופה של חולין, ונאכלה או אבדה אחת מהן, ר' מאיר מחייב וכו'. ואנו קוראים לה „ספק מדומע", מפני שאפשר שאין כאן תרומה כלל, אבל מצד שני הרי אפשר שהיא כולה תרומה. ולפי פירוש זה עלינו לומר ש„ספק מדומע" שבדברי חכמים להלן פירושו אחרת, שאם לא כן היינו חכמים, היינו ר' יוסי. ומסתבר שהמלה „ספק" היא אשגרה מלהלן, והכוונה להלכה שבתוספתא ובמשנת תרומת הנ"ל. ועיין בס' משנה ראשונה תרומות פ"ז סמ"ה ד"ה ר' יוסי פוטר.

10. **ספק מדומע נאכל משום דמע** וכו'. הארכנו בפירושה לעיל עמ' 402, והסקנו שמן הירושלמי משמע שנאכל משום דמע פירושו חולין שהורמה מהם תרומה שנתבטלה בתוכם, אבל תרומה שנפלה לפחות ממאה פוטרת מן החלה, עיין מש"ש.

11. **אמ' ר' אלעאי שאלתי את ר' יהושע** וכו'. כסיגנון ברייתא זו גם לעיל פאה פ"ג ה"ב, ועיין מ"ש לעיל עמ' 162. ובבבלי (פסחים ל"ח ב'): אמר ר' אילעאי שאלתי את ר' אליעזר וכו'. וגירסתנו כאן מקויימת ע"י התוספתא והירושלמי בפיאה הנ"ל.

[20] זו היא הגירסא הנכונה בבבלי סוכה ל"ה א', עיין דק"ס שם, עמ' 100, הע' ו'. ועיין מ"ש להלן.

[21] דעה זו היא בניגוד למסורת שבירושלמי מע"ש שהבאנו בפנים, והרי סתם ר' חייה בשם ר' יוחנן הוא ר' חייה בר אבא.

[22] במאירי סוכה ל"ה א' כתב: וכן עיסה של מעשר שני בירושלים, אעפ"י שהיא ממון גבוה חייבת בחלה וכו'. ובפסחים בסוגיין כתב: וחייבת בחלה הואיל ואם ניטמאת פודין אותה וכו'. ודבריו לכאורה תמוהין מאד, עיין בבבלי סנהדרין קי"ב ב', וכנראה שגרס שם: אבל בגבולין דברי הכל חייבת, כמו שהעתיק ביד רמה שם. ברם כבר דחה הרמ"ה גירסא זו, והכריע כנוסח הספרים שלנו, עיי"ש. ועיין בירוש' פסחים פ"ב ה"ד, כ"ט ע"ב.

[23] ומברייתא זו, וכן מסוגיית הירושלמי כאן, ברור שמדומע שבמשנתנו הוא כמו מדומע בכ"מ, כלומר, תרומה שנדמעה בחולין, ודלא כפירוש התמוה שהביא בס' האשכול להראב"ד. הוצ' ר"ש אלבק ח"א, סוף עמ' 62. ועיין בס' תרומת חלה להר"ש אליעזרי עמ' ז', הע' 52.

11—12. חלות תודה ורקיקי נזיר וכו'. וכ"ה הלשון במשנתנו פ"א מ"ו ובכ"מ. ועיין בתיו"ט ובמלא"ש שהעירו למה נקטו בתודה חלות ובנזיר רקיקין. ופירש במלא"ש שבתודה יש שני מיני חלות (חלות בלולות בשמן וסולת רבוכה) אבל בנזיר אין רבוכה. ועיין בשער המלך פ"ו מה' חמץ ומצה ה"ה מ"ש בשם שיטה כת"י לרבינו יונה, אלא שדבריו תמוהים, עיין בשעה"מ שם.

12. אמ' לי פטורות. בבבלי הנ"ל: אמ' לי (כלומר, ר' אליעזר) לא שמעתי.

ושאלתי את ר' ליעזר וכו'. בבבלי הנ"ל: ושאלתי את ר' יהושע.

13. עשאן לעצמו פטור וכו'. כסתם משנתנו פ"א מ"ו, והטעם הוא שגלגלן להקדש, ואעפ"י שעדיין לא הקדישן, עיין בר"ש למשנתנו.

למכור בשוק חייב. ופירשו בירושלמי: שמא ימצא לקחות,[24] וניטבלו מיד. ובבבלי הנ"ל: כל לשוק אימלוכי מימלך. אמר אי מזדבן מזדבן, אי לא מזדבן איפוק בהו אנא.[25] וברמ"מ (פ"ו מה' בכורים סה"ה): לפי שבדעתו שאם לא תמכר יאכלנה. ועיין בפיה"מ למשנתנו, בריבמ"ץ, בר"ש ובראשי"ש שם.

13—14. והרציתי דברים לפני ר' לעזר בן עזריה וכו'. בבבלי הנ"ל: לפני ר' אליעזר וכו'. אבל בכ"י ב' שם (עיין דק"ס עמ' 107 הע' ט'): לפני ר' אלעזר בן עזריה. ובתשה"ג קהלת שלמה (סי' מ"ד עמ' מ"א, אוה"ג שם עמ' 40): והרצתי דברים לפני ר' אליעזר. ואמרי לה לפני ר' אלעזר בן עזריה וכו'.[26]

15. ר' יהודה או' עיסת כלבים וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ח): עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה וכו', אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו'. ובספרי זוטא שלח (עמ' 248): עריסותיכם. שלכם חייבת, של חיה אינה חייבת. מכאן אמרו עיסת הכלבים שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה וכו' וחייב עליה משום חמץ ונקחת בכסף מעשר וכו'. ומכאן שאם גלגל עיסה לכלבים גרידא אפילו לעשותה פת כדרכה פטורה מן החלה, אבל אם חשב שיאכלו גם הרועים ממנה חייבת, וכן היא דעת ר' חייא הגדול בירושלמי (פ"א ה"ט, נ"ח ע"א). וכן נראה מסתימת לשון הר"מ בפ"ו מה' בכורים ה"ח, ועיין במהרי"ק שם.[27] ועיין מ"ש להלן.

מעצמה נכרת עשאה ככרין וכו'. וכ"ה בד. בכן מעתיקים בשם התוספתא בפי' חלה להרשב"א, ב' ע"ב, ובמאירי חלה עמ' 12 (ככרים). ובכי"ע: עשאה כעכין וכו'. ובמאירי פסחים ל"ז א' (48 ע"ב): וכמו שאמרו בתוספתא ובתלמוד המערב בעיסת הכלבים שאם עשאה כעבין חייבת. ועיין בגירסת הראבי"ה שנעתיק להלן. ובבבלי ברכות (ל"ז סע"ב): תני ר' חייא לחם העשוי לכותח[28] פטור מן החלה. והא תניא חייב בחלה? התם כדקתני

[24] כלומר, שירצו לקנותן לחולין. ויש שגרסו (עיין אהצר"י, עמ' 113) בירושלמי: שמא לא ימצא לקוחות. ובנוסח הרש"ס (כ"ט סע"א) הורכבו שתי הנוסחאות, והוא פירש ע"פ הבבלי.

[25] כלומר, ולפיכך יוצא בהם משום מצה (עיין ברש"י שם), ומטעם זה חייב גם בחלה.

[26] ועיקר השאלה והתשובה שם מגומגם, ויש שם חסרון, עיי"ש. ועיין ר"ח ורש"י.

[27] ברדב"ז שם העיר על לשון הר"מ בפיה"מ שכתב: עיסת הכלבים הוא שלשין אותה במורסנה ודומה לו. ברם ברור שאף ר' חייא לא אמר שהאופה עיסה רגילה לכלבים דינה כעיסת כלבים אלא לעניין חלה גרידא, אבל פשיטא שמברכין עליה וכו' אם אח"כ אכל ממנה, ולא פטר אלא מחלה בלבד, הואיל ולא נתחייבה בשעת לישה ואפיה. והר"מ בפירושו הרי פירש את כל המשנה (שמזכירה ברכה ולקיחה בכסף מע"ש), ולפיכך אמר שעיסת הכלבים הוא שערב בה מורסן הרבה שאינה ראויה לאדם אלא ע"י הדחק. ועיין בחי' רבנו חיים הלוי פ"ו מה' חו"מ ה"ה.

[28] כלומר, שאפה אותו ע"מ לשוחקו ולעשותו ממנו כותח, כפירוש הר"ח (אוה"ג שם III, עמ' 45), ועיין פסחים מ"ב א', ברש"י ובר"ח שם.

טמא, ר' יהודה אומר מעשיה מוכיחין עליה. עשאה כעבכין[29] חייבין. כלמודין (פירש"י כנסרים בעלמא, ועיין ערוך ערך למד ג'), פטורים. ועיין בדיני חלה להרשב"ץ פ"ג (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א). ובמכילתא דרשב"י י"ב, ט"ז, עמ' 17: לימודין לכלבים (לעניין יו"ט).

ובראבי"ה סי' תכ"ב (ח"ב עמ' 52): ותו ר' יהודה לא קאי [א]כותח. וכך היא שנויה במסכת חלה בתוספתא, ר' יהודה אומר עיסת כלבים מעצמה ניכרת, עשאה בעבין (בכי"א: בעכין) חייבת, כלימודין פטורה וכו', והכי פירושא וכו' דחילוק יש בעניין חלה, כדקתני ומפליג ר' יהודה בין בעבין ללימודין בעיסת כלבים, הכי נמי איכא לפלוגי בין כותח לכותח. ומיהו מצאתי שפירש גאון עשאה בעבין, גריסות גדולות, כל אחד עשויה כמין כיפה, ועדיין הערביים קורין אותה כעך. ובירושלמי כאן (פ"א ה"ס, נ"ח ע"א): אי זהו עיסת כלבים וכו'? ר' יוחנן אמר כל שעשאה כעבכין. ותני כן עשאן כעבכין חייבת, עשאה לימודין פטורה. ובקטע מן הגניזה (נתפרסם בתרביץ ש"ג עמ' 128): עשאה ביכואן וכו' (ועיין בהערות שם).

16. כהן ששייר קמח בעסק עסתו וכו'. ר"ש פ"ג מ"א,[30] פיסקי חלה להרשב"א סוף שער ב', י"ג ע"ב, מאירי חלה עמ' 27, רא"ש פ"ג מ"א ובה' חלה שלו סוף סי' ה'. ובכולם: קמח לעיסתו וכו', לעיסתה (וכנראה שכולם העתיקו ע"פ הר"ש). והנכון כלפנינו, עיין מ"ש בפירוש הקצר.

ובמשנתנו (פ"ג מ"א): כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה, ובלבד שלא יהא[31] שם חמשה רבעי קמח. ואמרו עליה בירושלמי (סה"א): א"ר מתנייה[32] מתניתא קודם עד שלא למדו את הכהנות. ולעיל שם מפרש: מה למדו את הכהונות? הרי זה חלה על העיסה הזאת, ועל שאור המתערב בה, ועל הקמח שנשתייר בה וכו'. ודייק הר"ש מן התוספתא שהכוונה לקמח שמתערב בתוך העיסה, והוא נעשה אח"כ עיסה, והתנור מצרף אותו לחמשת רבעים. ומפני טעם זה לימדו את הכהנות להתנות מקודם על הקמח וכו'. והר"מ (פ"ח מה' בכורים ה"ב) פסק ע"פ הירושלמי.

17. הקרץ והשאור וכו'. וכ"ה בכי"ע ובראשונים הנ"ל. ובמאירי הנ"ל: והקמח והשאור והקרץ, פי' פתיתי עיסה שאינן מודבקין בעיסה וכו'. ועיין מ"ש להלן הערה 53. וכן בירושלמי הנ"ל: ועל הקרץ שניתן תחתיה. אבל בד: הקמח והשאור מצטרפין וכו'. ומדברי המאירי הנ"ל נראה שגם בתוספתא שלו היתה הגירסא כגי' ד, אלא שהוסיפו שם „והקרץ".[33] וכן לא העתיק הר"מ מלה זו מן הירושלמי בפיה"מ פ"ג מ"א ובה' בכורים הנ"ל, עיי"ש בכ"מ.

18. אמ' ר' יהודה מפני מה אמרו וכו'. ירושלמי פ"ב ה"ז, נ"ח ע"ד, ועיין ספרי שלח פי' ק"י עמ' 115. ור' יהודה מבאר את משנתנו פ"ב מ"ז.

18—19. בעל הבית אחד מעשרים וארבע מפני שעינו יפה וכו'. בירושלמי הנ"ל: אלא שהנחתום עינו יפה בעיסתו ובעל הבית רעה בעיסתו. ובריבמ"ץ (נדפס מכת"י במשנת חלה, הוצ' הר"ש אליעזרי עמ' י"ט) גורס שם להפך: מפני מה אמרו בעל הבית אחד מכ"ד, מפני שעינו יפה בעיסתו וכו', וכן גרסו הר"ש ועוד, עיין אהצו"י עמ' 128. ברם דרך הר"ש וסייעתו להעתיק ע"פ הריבמ"ץ, והריבמ"ץ היה נוהג לתקן הנוסחאות (עיין מ"ש במבואי לתס"ר ח"ד עמ' כ' ואילך), הרי לא יצאנו מידי ספק.

[29] עיין ערוך ערך כעך, ובתשה"ג גיאוניקה הוצ' הר"ל גינצבורג, עמ' 341, בתשה"ג ליק סי' מ"ב ובמאסף „הגרן" ח"ו, עמ' 51. וכעכא בסורית פירושה עוגה דקה. ועיין בבלי פסחים מ"ח ב' ובאוה"ג שם II, עמ' 147, ובירושלמי חלה פ"ב ה"ה, נ"ח ע"ג.

[30] והובא בר"ן קידושין פ"ג סי' תרנ"א ובפי' הרש"ס כאן, נ"ב ע"ב.

[31] נו"א: שיהא. עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ו שו' 42—43.

[32] כגי' כי"ר, כי"ס, הר"ש והרשב"א, עיין אהצו"י, עמ' 135.

[33] נרידה ממקום למקום הוא סימן מובהק להוספה.

ובספרי הנ"ל: לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה, וכשתפחות לא תפחות מארבעים ושמונה, ועיין בפסז"ו שם קי"א ע"א (ד"ו, מ"ס רע"ד). והדברים מתבארים ע"פ פיה"מ להר"מ כאן (פ"ב מ"ז): ועוד נתנו טעם אחר מפני מה נתנו שעור לבעל הבית חלק מעשרים וארבעה, לפי שענין הוצאת החלה הוא נתון לאשה והאשה עינה רעה, וכשמטריחין אותה להוציא חלק מעשרים וארבעה, ולוואי שתוציא חלק מארבעים ושמנה. ועיין גם במאירי חלה עמ' 25, ובכפו"פ פט"ו עמ' ש"ס. ומכאן שאין להגיה בירושלמי, והמסורות חולקות.[34] ועיין מ"ש לעיל עמ' 235 ד"ה ובעטור.

20. אלא בעל הבית עיסתו מעוטה וכו'. בירושלמי הנ"ל: וחכמים אומרים לא משם הוא זה, ולא מטעם זה, אלא ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן (במדבר י"ח, כ"ח), עשה שינתנו לכהן בכהונתו, אלא שהנחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן, ובעל הבית עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' בכורים ה"ב, ועיין גם בפיה"מ ובכפו"פ הנ"ל.

ועיין בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' ר"א מ"ש על פיה"מ להר"מ שם. ועיין באוה"ג פסחים, התשובות, עמ' 59 ועמ' 64. ועיין בגנזי שכטר ח"ב עמ' 58 ומ"ש הר"ל גינצבורג שם עמ' 45.

ורבינו תם (ס' הישר סי' קע"ד, י"ט סע"ב, ועיין רמב"ן שבת ט"ו רע"א) הסביר בזה את מחלוקת שמאי והלל (עדיות פ"א מ"ב), והיינו ששמאי הולך אחרי רוב העולם שהם בעלי בתים, ובפחות מקב (שהוא כ"ד ביצים) אין באחד מכ"ד שבו כביצה שהוא שיעור אוכלין, ואין כאן נתינה לכהן, ולפיכך חיוב חלה הוא לכל הפחות בקב. והלל הולך אחרי הנחתומין שהן מפרישין אחת ממ"ח, ולפיכך הוא אומר מקביים לחלה. וכן פירש ר' יוסף בכור שור (תלמידו של ר"ת) בפירושו על התורה במדבר ט"ו, י"ד, הוצ' ניימאנן, ברעסלויא תר"ס, עמ' 35. ועיין בתוספ' רי"ד שבת ט"ו א' ד"ה שמאי. ובפיוטי ינאי (מדור המסופקים) עמ' שפ"ח: חלה מעיסתה אחד מעשרים וארבע כמצב משמרות הכהנים עשרים וארבע.

22. הלוקח מן הנחתום וכו'. ר"ש דמאי פ"ה מ"א ופי' הרא"ש שם,[35] תוספ' יומא ט' א' סד"ה תנן. ועיין מאירי כאן עמ' 11. וכן הובאה הברייתא בירושלמי פ"ד ה"ז, ס' ע"א. וכנראה שאגב ששנינו לעיל שהנחתום מפריש אחד ממ"ח, הובאה ההלכה של הלוקח מן הנחתום.

ומן האשה שעושה למכור בשוק וכו'. וכ"ה בר"ש[36] ובתוספ' יומא ובירושלמי הנ"ל.

22–23. צריך להפריש חלת דמיי. מפשט לשון התוספתא משמע שבא"י עסיקינן, והחלה עצמה היא דמאי. ועיין בירושלמי ערלה רפ"ב ובמשנתנו כאן פ"ד מ"ו ובר"ש שם.[37] ובירושלמי הנ"ל נחלקו בה ר' חנינא ור' מנא (הסוגיא תתבאר אי"ה במקומה), ולדברי ר' מנא מדברת הברייתא בחו"ל, ושם נחשדו ע"ה על החלה, אבל בא"י לא נחשדו ע"ה על החלה, ובסוריא היא מחלוקת ר"ג וחכמים להלן פ"ב ה"ו. וכן ניסח הר"מ בספ"ח מה' בכורים: הלוקח בחו"ל מן הנחתום צריך להפריש חלה מספק, ועל פיו במאירי עמ' 11 הנ"ל, ובדיני חלה להרשב"ץ ספ"ג (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א). ועיין במל"מ פ"ט מה' מעשר סה"ב ומ"ש בס' משנה ראשונה דמאי פ"ה מ"א.

[34] ועיין במהרי"ק פ"ה מה' בכורים ה"ב. ולפלא שלא העיר על פיה"מ להר"מ כדרכו בכ"מ.
[35] בפי שנים נשמטה פיסקא זו ע"י הדומות, והנכון הוא כמו שהביא במלא"ש דמאי פ"ה מ"א.
[36] בר"ש ד"ח בטעות: מן האיש.
[37] אבל עיין במהרי"ק וברדב"ז ספ"ז מה' בכורים.

23. מן בעל הבית ומן המתארחין אצלו וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובר"ש הנ"ל: מבעל הבית ומתארחין אצלו. ולפ"ז פירושו הלוקח מבעל הבית והלוקח ממי שמתארחין אצלו, כפירוש בעל פ"מ בירושלמי. אבל בתוספ' יומא הנ"ל: מבעל הבית ומתארח אצלו. וכן בפי' הרא"ש הנ"ל: בעל הבית ומתארח אצלו, וכן בירושלמי הנ"ל: מבעל הבית והמתארח (בכי"ר: ומתארח) אצלו אינו צריך להפריש חלת דמאי. ר' יונה וכו' במתארח אצלו לעיסתו[38] וכו', והן שראו אותו מגבל אצל אחר. ובדיני חלה להרשב"ץ הנ"ל: ויש מי שאומר שהלוקח מבעל הבית מן הסתם חייב להפריש, אלא אם כן נתארח אצלו, או ראו אותו מגבל אצל אחר לתקן עיסתו. ובר"מ הנ"ל: אבל הלוקח מבעל הבית, ואין צריך לומר המתארח אצלו. ופירש רבינו: הלוקח מבעל הבית, או המתארח אצלו, וזו וא"צ לומר זו קתני. ובהשגות שם פירש: הלוקח מבעל הבית והמתארח אצלו, כלומר, אצל הנחתום.[39] ועיין ברדב"ז שם ובירושלמי דמאי פ"ה ה"א, כ"ד ע"ג, ומ"ש לעיל עמ' 211.

ולפ"ז אנו למדים מפשוטה של תוספתא שבעל הבית ע"ה לא נחשד על חלה, אבל הנחתומים והנשים שאופות למכירה נחשדו על חלת דמאי, מפני שבעיסות גדולות המתנה מרובה וההפסד מרובה.

24. לפי שחלת דמיי ניטלת וכו'. בכי"ע חסרה המלה „לפי", ובד חסר „לפי שחלת דמיי". ולפי גירסת ד הדברים מתבארים כפשוטם, וצריך להפסיק אחרי „אין צריך להפריש". ואח"כ מתחיל עניין חדש: חלת דמיי ניטלת וכו', שהרי חלת דמאי היא טמאה (עיין בירושלמי דמאי פ"ה ה"א ובבאור הגר"א שם), וחלה טמאה ניטלת אחת ממ"ח כמבואר במשנתנו פ"ב מ"ז (ועיין במשל"מ פ"ט מה' מעשר סה"ב). ומסתבר שהוא הדין בכל מקום שמפריש מספק (עיין במשנתנו פ"ג מ"ו ובירושלמי שם). ושמא גי' כי"ע „שחלת דמאי ניטלת" היא באשגרה ממשנתנו פ"ד מ"ו, וצ"ל: חלת דמאי, ועיין במבוא לנוסח המשנה להרי"ן אפשטין עמ' 653.

24—25. אפי' לא עלה בידו וכו'. כנראה שהכוונה למפריש חלת דמאי. ובספרי שלח פי' ק"י, עמ' 115: ניטמאת עיסתה שוגגת וכו', ר' שמעון בן יוחי אומר אפילו לא עלה בידו אלא אחד מששים יצא. ובלבד שלא יתכוין. וכבר אמרנו לעיל שכל חלת דמאי היא טמאה. ולפ"ז משוה ר"ש חלה טמאה לתרומה טמאה, ובתרומה טמאה מפריש לכתחילה אחד מששים (עיין לעיל תרומות פ"ה ה"ז), ובחלה טמאה אם עלה בידו אחד מששים יצא. ומסתבר שר"ש אמר כן בכל המפרישים אחד מארבעים ושמנה. ועיין גנזי שכטר ח"ב עמ' 58 (אוה"ג פסחים, התשובות, עמ' 62), ומ"ש הר"ל גינצבורג בגנזי שכטר שם עמ' 45. ועיין מ"ש להלן פ"ב שו' 18.

25. מי שאין יכול וכו'. כ"ה בד ובמשנתנו פ"ב מ"ג. ובכי"ו ובכי"ע חסרה המלה „מי".[40] וכל ההלכה עד „אמרו לפני ר"ע" היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל.

25—26. לעשות עיסתו בטהרה. כגון שהוא טמא שבעה, ועדיין לא הגיע זמנו לטבול, או שאין לו מים לטבול.

26. יעשנה בטומאה. וכן פסק הר"מ בפ"ח מה' בכורים הי"א ובפיה"מ מהדר"ב, עיין מ"ש במבואי לה' הירושלמי להר"מ סוף עמ' ח'.

27—28. על זו קורא חלה לשם וכו'. במשנתנו הנ"ל: לזו קורא חלה בשם וכו', ובהוצ' לו ובמשניות עם פיה"מ להר"מ כתי"י: לשם, והיא היא, והכוונה שאומר תרומה

[38] כלומר, ולא בלחם שלקח מהנחתום, כפי' הגר"א. ועיין בבלי ע"ז ל"ט ב'.

[39] ופירש כן מפני המשך הירושלמי שהבאנו: במתארח אצלו לעיסתו, כלומר, שעשאה לעצמו, ולא למכירה.

[40] אבל עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ו סוף שו' 49 ומעשרות פ"ג הע' 48.

לה', ומברך עליה, עיין מ"ש לעיל עמ' 479 הע' 72. ובפי' הריבמ"ץ: לזו קורא חלה לה' ולזו קורא חלה לה', מכל מקום יש לשם חלק בה, ועיין בפירושו למע"ש פ"ה מי"א. ועיין ר"מ פ"ה מה' בכורים הי"א ובהשגות שם.

28. אין בהן חלק וכו'. בכי"ע: חלה, וכ"ה במשנה שבירושלמי ובכי"מ שם.

29. אין אומ' לו לאדם עמוד וחטא וכו'. כלומר, שיטמא חולין שאפשר להפריש מהם חלה,[41] שהרי מיד כשהוא נותן את המים לקמח, כבר יכול להפריש חלה,[42] וכשמתחיל ללוש מטמא אותן בידים. ועיין במשנתנו פ"ג מ"ב ובירושלמי שם. ולעצם השאלה אם אומרים לאדם עמוד וחטא וכו', עיין בבבלי קידושין נ"ה ב' ומנחות מ"ח א'.[43]

29—30. עמוד וקלקל וכו'. כלומר, וקלקל בידים. ואעפ"י שגם בעשיית קבין יש איסור שמפקיע מידי חלה (ירושלמי כאן רפ"ג, ר"מ פ"ו מה' בכורים הט"ז), מ"מ האיסור הוא בשב ואל תעשה שאינו מביא את העיסה לידי חיוב חלה, אבל בעיסה כשיעור חלה הוא עושה אותה ראוייה לחלה ומטמאה ומקלקלה בידים. (ע"פ ח"ד). ושמא פירושו, וקלקל אעפ"י שאין איסור בדבר, עיין רש"י סוטה ל' ב' ד"ה ואי בעית אימא.

31. והלא פלוני יש בדרום וכו'. במשנתנו (עדיות פ"א מ"ו): יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת. ובתוספתא (שם פ"א סה"ד): כדברי ר' ליעזר שמעתה. ושמא אף כאן הכוונה לר' אליעזר שגר בלוד,[44] אלא שמתחילה לא הזכירו את שמו, וכשהסכים להלכה זו, אמרו לו בשם ר' אליעזר.

32. לבוש שלבש בו אבא וכו'. שמא הכוונה לחשן המשפט שהשם היה חקוק בתוכו,[45] דוגמת הציץ שנשבע בו.

34. האשה שהפקידה עיסתה וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות, אבל מכיון שבכי"י קשה מאד לפעמים להבחין בין דלי"ת ורי"ש, הרי הגהת המפרשים „שהפקירה" אינה קרוייה הגהה,[46] וקרוב לוודאי שכצ"ל. ומכאן שאם הפקירה עיסתה לפני הגלגול וגלגלה להפקר פטורה מן החלה. וכן מוכח מלשון הר"מ בפ"ח מה' בכורים ה"ו. ובמנחת חינוך (מצוה י"ח אות י"א) כתב בפשיטות שעיסת הפקר חייבת בחלה כפשוטה של משנתנו (פ"א מ"ג), אבל אח"כ (מצוה שפ"ה) חזר בו. ועיין מה שכתב בזה הר"ש אליעזרי בתרומת חלה עמ' נ"א ואילך.

35. ותטמטם בשעורין. פי' רבינו הלל (ספרי שלח סי' ק"י, ל"ד רע"א): גלגול בחטים וטמטום בשעורים, מפני שעיסת שעורים אינה נגבלת יפה, אלא נסדקת להכי תטמטם שמגבלה עד שיטמטמו (כלומר, יאטמו, יסתמו) סדקיה (ועיין בערוך ערך טם ב' ובר"ש רפ"ג). וגלגול בחטים וטמטום בשעורים טובלים לחלה, כמפורש במשנתנו רפ"ג.

[41] עיין בתוספ' ע"ז נ"ו א' ד"ה שמותר וברשב"א גיטין ס"א א' ד"ה רישא וסיפא.

[42] עיין במשנתנו פ"ג מ"א, ירושלמי שבת פ"ב ה"ו, ה' ע"ב, ובמאירי חלה, עמ' 26 ואילך. ועיין מ"ש הר"ש אליעזרי בספרו תרומת חלה, עמ' ק"ב.

[43] בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' מ"ג העיר הרב השואל שלפיכך פסק הר"מ כר"ע (עיין לעיל שו' 26), מפני שמסוגיית מנחות הנ"ל משמע דאמרינן עמוד וחטא בעצמך כדי שתזכה בעצמך באותו דבר, דלא כתשובת החכמים בתוספתא כאן. ועיי"ש בסי' מ"ד. ואין צורך בזה, שהרי לשיטת הר"מ אין כאן חטא כלל, עיין בפ"ז מה' בכורים הי"ב.

[44] בדרום, עיין אהצו"י פסחים, עמ' 79.

[45] עיין ת"י שמות כ"ח, ל', ובר"מ פ"ד מה' בית הבחירה סה"א. אבל רוב הראשונים סוברים (עיין בהשגות על הר"מ הנ"ל וברש"י שמות כ"ח, ל', ברמב"ן שם, בריטב"א יומא ע"ג ב') שאורים ותומים הוא השם שהיה נתון בתוך כפלי החושן, והיה חסר בבית שני.

[46] והשינוי בין מפקיד ומפקיר מצוי מאד במקורות, עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 397.

אין [חייבת] בחלה. כ"ה „חייבת" בד ובכי"ע. ושמא אין כאן ט"ס בכי"ו, והפירוש הוא: אין בה חלה, דוגמת „בענה"=בה ענה, „בשיטה"=בה שיטה וכו'. עיין מ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 106. ועיין לעיל הע' 17.

עד שיהא בדגן כשיעור. כלומר, אינה חייבת עד שיהא כשיעור לכל אחד ואחד, ותנאי זה עונה על מכירה ונתינה, ולא על עיסת הפקר שהיא פטורה אפילו אם יש בה כשיעור. ובמשנתנו (פ"א מ"ז): נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה. נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור, אם אין בשל אחת מהן כשיעור, פטורה מן החלה. ובירושלמי שם (ובמקבילות): ואין בשל כולהן כשיעור? א"ל שנייא היא שכן העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטורה מן החלה.[47]

36. גילגלה בחטים וכו'. כלומר, שמכרה או נתנה אחרי שכבר נטבלה העיסה. ועיין במשנתנו פ"ג מ"ב ואילך.

36–37. אע"פ שאין בכל אחד ואחד אלא כזית חייבת וכו'. בפי' חלה להרשב"א ש"ב, ט' ע"א: דבשותפות של ישראל, אם עשו עיסה בשותפות ולאפותה בשותפות (כלומר, ולא לחלקה בצק), כל שיש בכל העיסה כשיעור חייבת, אעפ"י שאין לכל אחד ואחד אלא כזית וכדאיתא בתוספתא. וכן במאירי חלה עמ' 30: ומכל מקום בחלה אעפ"י שאין בחלקו של אחד מהן כשיעור חייבת, כל שלא עשאוה לחלק, כמו שיתבאר. ובתוספתא נאמרה אפילו בהרבה שותפין, כל שיש כזית לכל אחד ואחד, ויש בין כלם שיעור חלה. והנה בתוספתא ובפי' הרשב"א היה אפשר לפרש דכזית לאו דווקא, ונקטה התוספתא שיעור קטן, מפני שאין דרך למכור ולתת במתנה פחות מכזית, אבל מלשון המאירי ברור שהוא פוטר אם אין כזית לכל אחד ואחד. וכן הבין הרדב"ז (פ"ו מה' בכורים ה"ו, והעיר לו המו"ל בפיסקי חלה הנ"ל) גם את דברי הרשב"א הנ"ל. ועיין מ"ש הרי"ז יאסקאוויטץ בפירושו לספרי זוטא שלח, קס"ח ע"א, הע' ט"ו.

37–38. בטומאה, משגלגלה תיעשה בטהרה. כ"ה בכי"ע ובמשנתנו פ"ג מ"ב והובאה בירושלמי כאן בה"ב ובבבלי נדה ו' ב'. ובכי"ו ובד בט"ס ברורה: בטהרה וכו' בטומאה. ופירשו בנדה הנ"ל: תיעשה בטהרה, חולין הטבולין לחלה כחלה דמי, ואסור לגרום טומאה לחלה.

38. וחלתה תלויה. בנדה הנ"ל (ז' רע"א): תנא וחלתה תלויה. לא אוכלין ולא שורפין.

38–39. באיזה ספק אמרו בדבר הספק לחלה. בנדה הנ"ל: באיזה ספק אמרו בספק חלה. וכן בירושלמי נוסח הרש"ס (נ"ה ע"א): ותני עלה וחלתה תלויה. באיזה ספק אמרו בספק חלה.[48] ובריתא זו מפרשת את הרישא (=משנתנו) שספק טומאה כאן היא מן החששות שאנו מטמאין בחלה ומטהרין בחולין (דוגמת משנת זבים פ"ג מ"ב), שבחולין אין אנו חוששים שמא נגע בו הזב, ובתרומה אנו חוששים. כלומר, טומאה שבאה מחמת ספק, ואם וודאי נגעה היא מטמאה גם חולין, ולפיכך חוששין גם בחולין הטבולין לחלה, שהרי סוף כל סוף צריך להפריש חלה, ואחרי הפרשתה דינה כמו כל חלה, שיש להחמיר בה בחששות של תרומה וחלה. אבל בטומאה שאפילו וודאה אינה מטמאה חולין, כגון שנגע טבול יום או שני בעיסה, אין לשני מגע אצל הטבל (ירושלמי חלה ספ"ב. וכן בפ"ג ה"ב: טבל מניינו כחולין), ואין

[47] וכשדעתו לחלק לאחרים כ"ע מודי שהיא פטורה. עיין במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' ט"ז, צ"ט ע"ג ואילך, ובאו"ז ה' חלה סוף סי' רט"ו, ח"א, ל"ג ע"ב. ועיין בבאורי הגר"א יו"ד סי' שכ"ו ס"ק ג' אות ז'.

[48] זו היא, כנראה, הוספת הרב ע"פ הבבלי הנ"ל. אבל ברור מתוך העניין שהירושלמי כיוון לתוספתא שלנו, אעפ"י שלא הביאה בפירוש.

טבול יום פוסל את הטבל מלעשותו תרומה (כמשנת טבול יום פ"ד מ"א ואילך), ואין כאן טומאה כלל.[49] ובדבר שספיקו מטמא חולין אין צורך לומר שחלתה תלויה, עיין ברש"י נדה ז' רע"א.[50]

39. וכן פירות שנולד להם וכו'. תוספ' ע"ז נ"ו א' ד"ה שמותר, גיליון תוספ' נדה ו' ב' ד"ה נולד, פי' הרש"ס, נ"ה ע"ב.

40. ייעשו בטומאה וכו'. כ"ה בכי"ע ובראשונים הנ"ל. וכן מוכח בירושלמי (פ"ג ה"ב, נ"ט ע"א): והתני אף בשאר המינין כן, כלומר, דינם כמו בחלה במשנתנו (ורמז לתוספתא שלנו, כפירוש הרש"ס). ובכי"ו ובד בטעות: ייעשו בטהרה. משנגמרה מלאכתן ייעשו בטומאה.

41. גר שנתגייר וכו'. כל הברייתא בס' התרומה סוף ה' חלה, סי' פ"ח. ועיין להלן.

42. משקרמו פניה פטור' וכו'. וכן במשנתנו פ"ג מ"ו: גר שנתגייר והיתה לו עיסה וכו', ר' עקיבא אומר הכל הולך אחר הקרימה. ובפיה"מ שם (וממנו במאירי עמ' 31): לפי שר' עקיבא סובר כי החלה מוציאין משיקרמו פני הפת, ולדעתו זו היא שעת הוצאת חלה, וכן נראה מדעתו בספרי אמר לשם (שלח פי' ק"י עמ' 114) אין מפרישין עד שתגמר מלאכתו. איזה הוא גמר מלאכתה? קרימתה בתנור דברי ר' עקיבא. וקרימה הוא שיקפה פני הפת ויהיה לו כמין קליפה.[51] ועיין מ"ש להלן בסוף פירקין. ועיין מה שהאריך בזה במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י"ב, צ"ה ע"א ואילך.

43. ר' יוחנן בן נורי או' עד שלא תגלגל וכו'. וכ"ה בס' התרומה הנ"ל. וכן בספרי שלח הנ"ל: ר' יוחנן בן נורי אומר משתגלגל בחיטים ותטמטם בשעורים. וסתם משנתנו (פ"ג מ"ו, והיא נסמכה למ"ה שם) היא כר' יוחנן בן נורי (וכן פסק הר"מ בפ"ח מה' בכורים ה"ט).

אבל בפתיחת המאירי לאבות (י"ב ע"ב) מונה בין התנאים שנתחדשו (כלומר, שלא נזכרו במשנה) בברייתות בסדר זרעים: „ובחלה וכו' ר' יוחנן. ונראה לי שהוא בן בג בג שהיה שמו ר' יוחנן". וברור שחסר לפניו כאן השם בן נורי וסבר שהוא בן בג בג, מפני שר' יהודה בן בתירא נזכר אחריו בסמוך, ואמרו בתוספתא:[52] וכבר שלח יוחנן בן בג בג אצל ר' יהודה בן בתירה וכו'.

44. משם ר' יהודה בן בתירא אמ' וכו'. בד ובכי"ע: אחרים אמרו משם ר' יהודה בן בתירא וכו'. וכן בירושלמי (פ"ג ה"א, נ"ט ע"א): תני ר' יהודה בן בתירה אומר וכו'. וכן מוכח מדברי המאירי (עיין מ"ש לעיל בסמוך) שהיתה לפניו הגירסא ר"י בן בתירא, ובכי"ו נשמט „בן בתירא" בטעות.

[49] כן נתפרשה הברייתא בבבלי נדה ז' א'. ועיין גם בירושלמי כאן פ"ג ה"ב, נ"ט ע"א, ובפ"מ שם סד"ה טבל מניינו.

[50] ועיין בר"מ פ"ח מה' בכורים ה"י. וכגירסתינו ברפוסים כ"ה אף בכי"י. ועיין מ"ש בחד"כ כאן ובמה"פ פ"ג ה"ב ד"ה א"ר יונה ובערוך לנר נדה ז' א' ד"ה כל שודאי, ואין להגיה בדברי הר"מ.

[51] וכנראה שזו היא דעת כהנא בירושלמי פ"ג ה"ה, נ"ט ע"א. אבל חברייא בשם ר' אלעזר אמרו שם: מודה ר' עקיבה לחכמים בעיסת הדיוט שנילגולה טיבולה וכו'. מודה ר"ע לחכמים בעיסת הקדש שנילגולה פוטרה. כלומר, דווקא במקום שהגלגול הוא במקום שאין על העיסה חיוב חלה כלל, הגלגול אינו מעלה ואינו מוריד, מתחייבת העיסה בקרימת פניה, דוגמת עיסת גוי, או עיסה שבלילתה רכה שאין שייך בה גלגול, והאפיה מחייבתה. אבל אם נתגלגלה בחיוב חלה הגלגול הוא שטובל אותה. ועיין בירושלמי כאן פ"ב ה"א, נ"ח ע"ב, ומ"ש להלן בסוף מכילתין. ועיין מ"ש ר' אליהו מעכו בשו"ת הרשב"א ח"א סי' נ"ד ובתשובת הרשב"א שם.

[52] כתובות פ"ה ה"א. וכן בספרי קרח פי' קי"ז, עמ' 137; ירוש' כתובות פ"ה ה"ד, כ"ט ע"ד; בבלי קידושין י' ב'.

45. משתעשה מקרצות. כלומר, שתיעשה חתיכות, חתיכות, כמין עוגות, אבל בגלגול גרידא, והיינו כשנתערב הקמח במים, עדיין אינה נטבלת לאכילת עראי. ובערוך ערך קרץ ג': והקרץ בינתיים (כלים פ"ח מ"ו) פי' ככר עגול שמו קרץ. חלות מצות (ויקרא ב', ד') תרג' גריצן פטירן (פיה"ג כלים שם עמ' 17). בתוספת חלה בס"פ ר' יוחנן, משתעשה מקרצות וכו'. ועיין פיה"ג טהרות עמ' 126 ובהערות שם.[53]

ובירושלמי הנ"ל: משתעשה מקרצות מקרצות וכו', מה תרומת גורן ניטלת מן הגמור אף זו ניטלת מן הגמור. מעתה לכשתאפה? [אמר] ר' מתניה לא הוקשה לתרומת הגורן אלא למלאכת העירוס בלבד. ובפי' רבינו הלל (ספרי שלח, ל"ד ע"ב): ופריך מעתה דמקשת לחלה כתרומת גורן, לכשתאפה תהא מחייבא בחלה, דאפייתה הוי גמר מלאכתה לגמרי, ואמאי אמרת משתעשה מגרצות.[54] ומהדר, לא הוקשה לתרומת גורן אלא למלאכת העירוס, דהכי כתיב לעיל ראשית עריסותיכם, דמשמע כשהיא עבה (כנראה שצ"ל: עיסה, כמו שהגיה המו"ל) אקשה, ולא באפיה. ומכאן שגמר מלאכת העירוס (העיסה) הוא כשהקמח והמים נעשים חתיכות חתיכות של בצק, כלומר, מקרצות.

וברור מן הירושלמי שר' יהודה בן בתירא אמר את דבריו על חלה בכלל, ולא על גר שנתגייר גרידא. ומכאן משמע שגם ר"ע ור' יוחנן בן נורי חולקים בחיוב חלה בכלל, וכמו שמוכח מן הספרי, וכפירוש הר"מ בפיה"מ שהבאנו לעיל. ועיין במהרי"ט אלגזי ה' חלה סי' י"ב הנ"ל.

פ"ב

1. העושה עיסה מן החטים וכו'. פיסקי חלה להרשב"א סוף שער א', ח' ע"א, מאירי חלה עמ' 33. ובמשנתנו (פ"ג מ"ז): העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה. ופירושה לפי פשוטה שהיא חייבת אפילו אין בדגן חמשת רבעים, כשיעור שמתחייב בחלה, מפני שהדגן גורר את האורז ומהפכו לדגן, ואם יש בשניהם כשיעור חייבת בחלה, וע"ז חולק רשב"ג, עיין מ"ש להלן.

1–2. רבן שמעון בן גמליאל אומר אין חייבת וכו'. כ"ה בד, בכי"ע ובראשונים הנ"ל. ורשב"ג חולק על משנתנו הנ"ל, וסובר שדווקא אם יש בעיסה דגן כשיעור חלה, ויש בה טעם דגן, מתחייבת ואין הדגן בטל, אבל אם אין בה כשיעור דגן אעפ"י שיש בה טעם דגן פטורה, מפני שטעם גרידא אינו מחייב בחלה, ולית ליה לרשב"ג גרירה. ובירושלמי למשנתנו הנ"ל: מתניתא (כ) דרבנן[1] שמעון בן גמליאל, דרבן שמעון בן גמליאל אומר

[53] ועיין לעיל שו' 17. ואף שם קרץ יותר מגלגול, אלא שהוא נפרד מן העיסה ומתחבר בה אחרי שכבר הפריש את החלה, ולפיכך צריך להפריש עליו בשעת הרמת חלה, עיי"ש.

[54] כ"ה היתה נירסתו בירושלמי. ולעיל שם העתיק: מגרסות. ועיין במשנת ביצה פ"ב מ"ו: לא היו אופין פיתן גריצות (כגי' רוב הנוסחאות) אלא רקיקין. ובבבלי שם כ"ב ב': אין אופין פת עבה וכו'. ועיי"ש בהמשך הסוגיא ובמלא"ש למשנה שם.

[1] בריבמ"ץ למשנתנו (פ"ג מ"ז) מעתיק: מתני' דלא כרשב"ג וכו'. וכ"ה בר"ש, או"ז, רשב"א ומגדל עוז (עיין אהצו"י, עמ' 140 ואילך). וכן במאירי, עמ' 32: בתלמוד המערב מתניתא פליגא אדרבן שמעון בן גמליאל וכו'. אבל הראשונים הנ"ל דרכם להעתיק מן הריבמ"ץ, ומהם מן הר"ש, וכבר הראינו בכ"מ שכן דרכו של רבינו הריבמ"ץ להגיה את הנוסחאות (עיין מ"ש במבואי לתס"ר ח"ד, עמ' י"ט ואילך). ברם הנוסחא שלפנינו בטוחה, והיא מקויימת ע"י שני קטעים מן הגניזה (שרי"ר, עמ' 56 ועמ' 58), וכ"ה בתמים דעים להראב"ד סי' ז' (ועיין גם בהשגות פ"ו מה' בכורים ה"א), ובה' חלה להרמב"ן סי' י"ג, צ"ח ע"א. ועיין היטב בתשובת ר' יוסף בר' יהודה שהביא הראב"י (ספרן של ראשונים

לעולם אינה חייבת עד שיהא בה דגן כשיעור. ופירש הרמב"ן (בה' חלה, עיין הערה ו') שכוונת התלמוד היא לפ"ג מ"ז: הנוטל שאור מעיסת חטים ונותן לתוך עיסת אורז, אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה וכו'. וברור שם מתוך העניין שמדברים בעיסת חטים שכבר נטבלה ומטעם בטול טבל ברוב אתינן עלה. ומשנה זו היא בהכרח כרשב"ג, שהרי לחכמים למה לי שאור מעיסת חטים (שכבר נטבלה), הרי גם בנותן קמח של חטים לתוך קמח של אורז, אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה, ומחמת גרירה אתינן עלה, ולא מחמת טעם הטבל.[2]

2—3. אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח וכו'. וכ"ה בד ובפי' חלה הנ"ל. ובכי"ע (צוקרמנדל השמיט שורה שלמה): הנוטל שאור מן העיסה שהורמה חלתה[3] ואין אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח עד שיהא בדגן כשיעור.[4] ובמאירי הנ"ל: עד שיהא בה דגן כשיעור. והוא מוסיף: ואין אני מבין פסח זה על שום מה, ומה עניין שיעור חלה ליציאת חובה של מצה, אלא שנראה שכוונתו לומר שיהא רובה דגן וטעמה דגן.[5] והפי' הפשוט הוא כמו שפירש בח"ד שאף כאן רשב"ג חולק על משנתנו (פ"ג מ"ז) ששנתה: אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה, ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח. ורשב"ג סובר ובלבד שיהא בדגן כשיעור, כלומר, כשיעור מצה, והיינו כזית בכדי אכילת פרס, וכמו שפסק הראב"ד (בפ"ו מה' חמץ ומצה ה"ה). ועיין מה שהאריך בזה במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י"ג, צ"ז ע"א ואילך. ועיין בבאור הגר"א או"ח סי' תנ"ג אות ב'.

3—4. מעיסה שלא הורמה חלתה הרי זה וכו'. בד ובכי"ע ובכמה מן הראשונים שנביא להלן: שלא הורמה חלתה, ונותן (ונתן) לתוך עיסה שהורמה חלתה, הרי זה מביא וכו'. ולפנינו פיסקא קטועה ממשנתנו (פ"ג מ"ח). וכן באו"ז (ה' חלה סי' רכ"ז ח"א, ל"ה ע"ב) מעתיק את התוספתא כעין גי' כי"ו. ובמשנתנו הנ"ל: הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון. ומפרשת התוספתא להלן כיצד עושה.

4. הרי זה מביא קמח ממקום אחר וכו'. ר"ש פ"ג רמ"ח, פ"ד סמ"ב, שו"ת מהר"ם ב"ב (ד' פראג) סוף סי' ש"ט, או"ז הנ"ל, פי' חלה להרשב"א ש"ד, ט"ז ע"ב, מאירי סוף עמ' 33, פי' הרא"ש פ"ג מ"ח, הלכות קטנות שלו ה' חלה סי' ס', רבינו ירוחם, אדם נכ"א ח"ג, קרוב לסופו, כולם בשם התוספתא. ובירושלמי (פ"ג ה"ז, נ"ט ע"ב): תניי[6] ואם לאו[7] מביא ד' רובעין ומשיך וכו'. ולהלן שם רע"ג: והתנינן ואם לאו מביא ארבעת רובעין ומשיך.

הוצ' אסף) סי' ל"ב, עמ' 34, וקרוב לוודאי שהפירוש למשנתנו הנ"ל שהביא שם נובע מתוך הירושלמי כאן לפי גרסתינו, והמפרש לא פירש כדברי הרמב"ן להלן.

2 פירוש הרמב"ן נתאשר ונתקיים עכשיו ע"י קטע של הגניזה שנתפרסם בתרביץ ש"ג, עמ' 132. ושם באמת נסמכה כל הסוגיא המתחילה ,מתניתא דרבן שמעון בן גמליאל וכו'' למשנה י', ממש כפירוש הרמב"ן. וכן נכון, ושם עיקר מקומה, אלא שהסופרים כפלו אותה בה"ו, והשמיטוה אח"כ במקומה העיקרי, דבר רגיל בירושלמי, עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 239 בהערה.

3 הסופר התחיל להעתיק ה"ב וראה שטעה בין בהעתקה ובין בדלוג, ושכח למחוק מלים אלו.

4 עיין תס"ר, ריש עמ' 114, וכבר חשדתי בזמנו שצוקרמנדל השמיט בבא זו בטעות.

5 ועיין מאירי פסחים ל"ה ב', 44 ע"ב.

6 כגי' כי"ר, קטע מן הגניזה בתרביץ ש"ג, עמ' 130 וה' חלה להרמב"ן, צ"ט ע"א. ולפנינו נתחברה מלה זו למלה שלפניה, ויצא: קידשתנו.

7 כלומר, אם אין לו עיסה שלמה טבולה לחלה, עיין בפי' הרש"ס, ס"נ סע"א. אבל עיין מ"ש להלן הערה 13.

ובאו"ז הנ"ל כתב: לעיל פ"ק (סי' רי"ד, ל"ג ע"א) פירשתי שאם לש בצק ואין בו שיעור חלה, ולקח תבואה או קמח כמו שהן בעין, ובללן עם הבצק, דאין מצטרפין וכו', והא דתניא בתוספתא פ"ב דחלה הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה מתנתה הרי זה מביא קמח ממקום אחר וכו', התם ההוא קמח מגלגלו במים עד שנעשה בצק ומצרפן. ואם תמצא לומר שמצרף הקמח כמו שהוא, שאני התם שכבר היה בו כשיעור (כלומר, בשאור שנתן לתוך העיסה, וכבר נטבל). ושאר כל הראשונים פירשו כלשון ראשון שבאו"ז.

ובר"מ (פ"ז מה' בכורים הי"א): הרי זה מביא עיסה שנייה, שיהיה בה עם שאור זה שיעור עיסה שחייבת בחלה, ונותנה בתוך העיסה שהורמה חלתה, ומפריש מן העיסה השנייה שיעור חלה עליה ועל השאור, כדי שיטול מן המוקף. ובמהרי"ק שם העיר: ובספר מוגה מצאתי ונותנה סמוך לעיסה (כלומר, במקום „ונותנה בתוך העיסה" שלפנינו), גם סמ"ג כתב (עשין קמ"א, ר"ב ע"ד) כל לשון רבינו, וכתב ונותנה בצד העיסה[8] והכל עולה לדין אחד. ברם לולא דבריו הייתי אומר שגירסת הספרים שלפנינו (וכ"ה גם בד' רומי ונפולי, וכן מעתיק הרש"ס, ס"ג ע"ב) בלי ספק נכונה.

וכן פוסק בטיו"ד (סי' שכ"ד): יביא רובע הקב מקמח ויערבנו עם זו העיסה ויפריש ממנה וכו'. וכן בפיה"מ להר"מ (פ"ג מ"ח): שמביא אדם קמח, שיעורו כשמצרפו לאותו שאור שלקח מעיסה שלא הורמה הלתה שיהיה הכל חמשה רבעים שהוא שיעור חלה, ואח"כ יערב הכל,[9] ומוציא ממנו החלה החייבת לחמשה רבעים (וניסח ע"פ התוספתא כאן). ורק לפי גירסא זו אפשר להבין את סיום דברי הר"מ בה' בכורים הנ"ל: כדי שיטול מן המוקף, ולכאורה הדברים תמוהים מאד, הרי צריך ליתנה בצד העיסה כדי שיצטרף לחלה, ואם לא תגע בעיסה לא תצטרף (עיין ברפ"ז שם), ומה שייך מוקף לכאן שאינו מעכב בדיעבד, אתמה. ונראה שכבר הרגיש בזה הרדב"ז שהעיר: „וכתב רבינו ונותנה בתוך העיסה שאם לא יעשה כן, נמצא שהעיסה שהורמה חלתה מפסקת". וברור שהרב לא כיוון שתפסיק ולא תצטרף, שהרי עיסה שהורמה חלתה אינה מפסקת[10] אלא מסתבר שכוונת רבינו היתה שהעיסה מפסקת ואין כאן מוקף, ולפיכך צריך להדחיקה בתוך העיסה.[11] אבל רוב הראשונים לא הזכירו שצריך לערב את העיסות. וכן משמע מפשוטה של התוספתא, ודעתם היא שמכיון שהעיסה הראשונה נאסרה כולה משום טבל, ואם אין לו פרנסה ממקום אחר תורם לפי כולה, הרי ממילא כשמסמיך לה את השניה אין כאן הפסק לעניין מוקף.[12]

ברם הברייתא כשהיא לעצמה צריכה ברור, כי לפי פשוטה היא מבארת את משנתנו כיצד יעשה אם יש לו פרנסה ממקום אחר, ומשמע מתוך לשונה שמן הראוי הוא שיביא קמח פחות

[8] וכ"ה בארבעה כתי"י הר"מ שבברקתי, וביניהם אחד על קלף.

[9] כלומר, ידחוק אותו לתוך העיסה ויערבבנה, אבל באופן כזה שיוכל להפריש מן העיסה החדשה. ועיין במלא"ש פ"ג סמ"ח מ"ש בשם ר' יהוסף אשכנזי.

[10] כמשנתנו פ"ד מ"ג, וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' בכורים ה"ו. וכן פירשו הראשונים הנ"ל את התוספתא כאן.

[11] כגירסת הספרים שלנו ופיה"מ להר"מ וטור הנ"ל. ועיין בפרישה לטיו"ד שם סי' שכ"ד אות י"ח ומ"ש בט"ז יו"ד שם ס"ק י"א אות י"א בשם הרש"ל. ועיין מ"ש בס' בית יעקב (ירושלים תרמ"ד), י"ד ע"א, ודבריו אינם מוכרחים, עיי"ש.

[12] ועיין בשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ב' שכתב שעיסה שהורמה חלתה ממנה אינה מפסקת אף לעניין מוקף. אבל מן המשנה עצמה (פ"ד מ"ג) אין ראיה, ושם הכוונה שמצטרפות ונטבלות, אבל כשמפריש את החלה מקיפן. ומסתבר שלעניין מוקף עיסה שהורמה חלתה מפסקת, עיין בירושלמי כאן ספ"ג ובבאור הגר"א שם ומ"ש לעיל, סוף עמ' 354. ובלאו הכי לשון הרא"ש קשה שהבריח אותה מן הצירוף ומקטרה במוקף שאינו מעכב. ושמא רחף לפני רבינו לשון הר"מ הנ"ל, ומוקף לאו דווקא, וכוונתו לצרוף.

מחמשת קבין (כפי שמוכח מן הלשון: ומצרפו לחמשת רבעים), ולצרפו לעיסה האסורה, והרי משנתנו לפי פשוטה מתפרשת שהוא מפריש ממקום אחר מעיסה שכבר נטבלה, כשם שנוהגים בתרומה שנתערבה בטבל.[13]

ולפיכך נראה שצדק בעל ס' משנה ראשונה למשנתנו שפירש את התוספתא שהיא בדווקא, והיא סוברת שמדאורייתא בטל השאור של טבל ברוב, ואם יביא טבל גמור ממקום אחר יפריש מן החיוב על הפטור, ולפיכך מלמדת שיביא קמח פחות מד' רבעים שאין כאן חיוב חלה, והוא מצטרף עם השאור שלא בטל מדרבנן, והוא טבל מדבריהם, ויש כאן צרוף וחיוב דרבנן, וחלה דרבנן.[14] וכן כתב בקיצור בס' בית יעקב הנ"ל (לעיל הע' 11). ועיין היטב בשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ב' ובפרישה יו"ד סי' שכ"ד אות י"ח.[15] ועיין היטב בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' פראג סי' תכ"ג וד' קרימונא סי' מ'.

5. וקב מיכן וקב חדש באמצע וכו'. במאירי עמ' 38: ואף בתוספתא שנינו קב מכאן וקב מכאן וקב חטין (צ"ל: חדש) באמצע הרי אלו מצטרפין.[16] ובטור"ד סי' שכ"ד: היה קב חדש מצד זה וקב חדש מצד זה והישן באמצע מצטרפין. והיא היא. ובירושלמי (פ"ד ה"ג, נ"ס ע"ד): קב חדש מצרף. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' בכורים ה"ו.

5–6. וקב שעורין באמצע וכו'. במאירי הנ"ל חסרה פיסקא זו. וכן ברור שפיסקא זו חסרה אף לפני הרשב"א, עיין מ"ש להלן. ובר"ש (פ"ד מ"ג) כתב כן מדנפשיה. ובירושלמי הנ"ל: קב מין אחר[17] מצרף.[18] וכן פסק הר"מ הנ"ל. וברור שהנוסחא שלפנינו נכונה, ופירושה שאעפ"י שאין החטים מצטרפות עם השעורים לשיעור חלה (אם לא בללן יחד, כמפורש במשנתנו פ"ד מ"ב) מ"מ אין השעורים מפסיקות, ומצטרפים שני קבי החטים שמן הצד, ומפריש מן החטים בלבד. ועיין בפיסקי חלה להרשב"א ש"א פ"ב, ר' ע"א ואילך, שנסתפק בזה, והסיק כמפורש בתוספתא כאן. וסוף דבריו שם משובשים בהוצ' קורוניל, עיין מ"ש להלן הע' 24.

6. הוסיפו עליהן וכו'. כלומר, ברישא מובן שאין מפסיקין שהרי חדש עם הישן, ושעורים עם החטים מצטרפין כשבללן יחד ועשה מהם עיסה,[19] אבל קב של אשה אחרת הרי אינה מצטרפת לשיעור חלה אפילו בבלול[20] אם היא מקפידה, ומכ"ש עיסה שניטלה חלתה שאין שייך בה צירוף, והוסיפו כאן על הרישא שאף קב של אשה אחרת וכו', אעפ"י שאין מצטרפין, מ"מ אין מפסיקין.

6–7. וקב של אשה אחרת וכו'. ירושלמי, ר"מ הנ"ל ה"ז, ומאירי הנ"ל, ועיין מ"ש לעיל.

13 וכן פירשו הר"ש ועוד. וכן מפורש בירושלמי שהעתקנו לעיל: "ואם לאו", כלומר, אם אין לו עיסה טבולה. אבל הפירוש שם אינו מוכרח, ואפשר לפרש "ואם לאו", כלומר, אם אינו רוצה להפריש על כל העיסה וכו'. ובכל אופן, הרי בתוספתא לא נזכר כלל "ואם לאו". ועיין בפי' הרש"ס, ס"נ ע"א, והכניס את פירושו לתוך גוף התוספתא.

14 ועיין מ"ש לעיל, עמ' 261, שו' 94. ועיין היטב בירושלמי פ"ג ה"ז, נ"ט ע"ג: נאמר ר' שמעון בן לקיש כדעתו, דאמר רשב"ל בשם חזקיה טבל בטל ברוב וכו', ובבאור הגר"א שם.

15 אבל עיין בהגהה שם: "ונ"ל דהיא קולא וכו'".

16 ויש שם השמטה אחרי בבא זו.

17 כ"ה ("אחר") בכי"ר, בר"ש ועוד. ולפנינו בטעות: אחד.

18 בכי"ר שם, וכן בפיסקי חלה להרשב"א ש"א פ"ב, ו' ע"ב: אינו מצרף. וברור שברשב"א היא ט"ס, ושם סע"א מעתיק: מצטרפין.

19 עיין ירושלמי פ"א ה"א, נ"ז ע"ב; פ"ד ה"ב, נ"ט ע"ד. ועיין ר"מ פ"ז מה' בכורים ה"ד, ובס' משנה ראשונה פ"ד מ"ד.

20 כמשנתנו פ"א מ"ז, עיין בירושלמי ובר"ש שם.

7. וקב דבר שניטלה חלתו וכו'. וכ"ה בד ובמאירי הנ"ל (במאירי חסר „דבר") ובמשנתנו (פ"ד מ"ג). ובכי"ע: וקב תרומה באמצע וכו', וזו היא טעות ברורה, שהרי קב תרומה מפסיק, כמפורש במשנתנו פ"ד מ"ג, ולהלן בסמוך.

8. וקב הגוי באמצע וכו'. מאירי הנ"ל, ירושלמי הנ"ל.

9. וקב תרומה באמצע וכו'. וכ"ה במאירי הנ"ל ובמשנתנו פ"ד מ"ג. ובד נשמטו כאן המלים „וקב תרומה באמצע אין מצטרפין הוסיפו עליהן". ובכי"ע הגי' מסורסת, עיין בשנו"ס.

הוסיפו עליהן וכו'. כלומר, אפילו עיסת אורז שהיא נגררת עם החטים (פ"ג מ"ז), ומדומע שרובו חולין (ומדאורייתא בטלה התרומה ברוב) אף הם מפסיקין, עיין להלן.

10. וקב אורז באמצע וכו'. וכ"ה בד (אלא שלפני כן יש שם השמטה עיין מ"ש לעיל) ובמאירי הנ"ל. והלכה זו היא גם במשנתנו (פ"ד מ"ג), וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' בכורים ה"ה.

וקב מדומע באמצע. כ"ה בכי"ע. וכן בירושלמי ובר"מ הנ"ל: קב מדומע אינו מצטרף (כלומר, מפסיק). ועיין מ"ש לעיל, ד"ה הוסיפו. ועיין מה שהאריך במהרי"ט אלגזי ה' חלה פ"ד סי' י"ס, ק"ג ע"ב ואילך. ובכי"ו ובד בטעות: וקב מרובע באמצע. וההוספה שאח"כ בכי"ע הוא שיבוש ברור, עיין לעיל שו' 7.

11. קב חטין וקב שעורין וכו'. ר"ש כלאים פ"א מ"א, תוס' מנחות ע' ב' ד"ה תנא (ושם בט"ס: אין מצטרפין, ועיין בשטמ"ק שם אות כ"ג ואות כ"ד), פי' חלה להרשב"א ש"א, ר' ע"א, מאירי עמ' 38 הנ"ל, פי' הרא"ש כלאים פ"א מ"א וחלה רפ"א, הלכות קטנות שלו ריש ה' חלה, ודיני חלה להרשב"ץ פ"ה (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א, ס"ב ע"א). ועיין להלן.

וקב כוסמין וכו'. כ"ה בכל הנוסחאות, וכ"ה בירושלמי פ"ד ה"ד, נ"ט ע"ד. ופירשו הראשונים הנ"ל[21] שקב הכוסמין היה באמצע, וכן העתיק בטיר"ד סי' שכ"ד במפורש: קב חטין מצד זה וקב שעורין מצד זה וקב כוסמין באמצע מחברן, והרי אלו מצטרפין. וכאן החטים מצטרפות עם הכוסמין לחייב את החטים בחלה, והכוסמין מצטרפות עם השעורין לחייב את השעורין בחלה (עיין במשנתנו פ"ד מ"ב), ונמצא שגם החטים וגם השעורים חייבות בחלה כל אחד לחוד.

ובירושלמי הנ"ל: לא אמר אלא קב חיטין קב שעורין קב כוסמין. הא קב חטים וקב שעורין וקב כוסמין באמצע[22] לא בדא וכו'. וזו היא גירסא משובשת, וצ"ל: הא קב חטים וקב שעורין וקב כוסמין [וקב שעורין] באמצע לא בדא וכו', כמו שהגיה הגר"א. ובפיסקי חלה להרשב"א הנ"ל: לא אמר אלא קב חטים וקב שעורין וקב כוסמין באמצע[23] וכו' מה בין כוסמין באמצע, מה בין שעורין באמצע? כלומר, לא אמרנו אלא כשהכוסמין באמצע (כסיגנון הברייתא שלנו ששונה בסוף את המין האמצעי המפסיק), אבל אם שעורים באמצע הן מפסיקות שלא יצטרפו בחלה, וע"ז שואל הירושלמי: מה בין כוסמין באמצע וכו'. וכן מוכח מהמשך דברי הרשב"א, וכן משמע מדברי הר"ש, התוספות, והרא"ש הנ"ל שלא העירו על סתירה בין הירושלמי והתוספתא.[24]

[21] בר"ש ניסה לפרש אחרת, אבל אף הוא הסיק שהכוסמין הן באמצע. ועיין בפי' חלה להרשב"א הנ"ל.

[22] וכן היתה הגירסא בירושלמי לפני המאירי, עמ' 38, אלא שדבריו שם אינם ברורים, וכנראה שכתב מה שכתב שם ע"פ פיסקי חלה להרשב"א. עיין להלן הערה 24.

[23] וכ"ה אף בכי"ר של הירושלמי, אלא ששם חסרה המלה „אלא", וישנן המלים „לא בדא".

[24] בהוצ' קורוניל נדפסו דברי הרשב"א הנ"ל בשיבושים. וכ"ה בד' קושטא: אלמא משמע

11–12. כשהוא תורם תורם מכל אחד ואחד. בירושלמי הנ"ל: תורם מכל אחד ואחד לפי מה שהוא. ופירש הר"ש הנ"ל (וביתר הרחבה ברשב"א הנ"ל) שלעניין צירוף הרי הכוסמין מצטרפות בין עם החטים ובין עם הכוסמין (עיין מ"ש לעיל), וממילא נמצא שהחטים חייבות בחלה, מפני שהצטרפו עם הכוסמין, וכן השעורים חייבות בחלה מטעם זה, אבל מ"מ אין להפריש מן הכוסמין לא על החטים ולא על השעורים, שהרי הכוסמין כלאים עם החטים וכלאים עם השעורים, כפי שמוכח ממשנתנו ריש כלאים (עיין בר"ש שם), ונקיטינן (משנת תרומות ספ"ב) כל שהוא כלאים בחבירו לא יתרום מזה על זה, וממילא מוכרח להפריש מן החטים על החטים ומן השעורים על השעורים. ועיין בס' ניר לירושלמי בסוגיין. והנה במקורות כאן לא נתברר אם צריך להפריש גם מן הכוסמין, ונחלקו בה האחרונים,[25] עיין בדרישה טיו"ד סי' שכ"ד ובט"ז ובש"ך ובנקודות הכסף שם ס"ק ד'.

12. חצי קב חטין וכו'. הראשונים הנ"ל וכ"ה בירושלמי הנ"ל בהוצאות שלנו.[26] ופירש הר"ש (ועל פיו בשאר ראשונים) שכאן הרי אין שיעור חלה, לא בחטים לחוד ולא בשעורים לחוד, אפילו בצירוף הכוסמין, וממילא פטורות החטים והשעורים מחלה, שהרי חטים ושעורים אין מצטרפות, ובכל מין ומין אין שעור חלה אפילו בצרוף עם הכוסמין, אבל הכוסמין הרי מצטרפות בין עם החטים ובין עם השעורין, ונמצא שעיסת הכוסמין יש בה ששה רבעים וחייבת בחלה, ולפיכך מפריש ממנה לפי שיעור כל העיסה. ועיין בס' ניר לירושלמי בסוגיין.

14. לתורם תבואה שלא הביאה שליש וכו'. ר' אליעזר בן יעקב סובר כחכמים במשנתנו (פ"ד מ"ד) שהנוטל חלה מן הקב אינה חלה, והוא מסביר שכל זמן שאין בעיסה שיעור חלה דינה כפירות שלא הביאו שליש לעניין תרומה, וכשם שלעניין תרומה אפילו בדיעבד אין תרומתן תרומה,[27] כך לעניין חלה אפילו בדיעבד אין חלתו חלה. ובירושלמי (פ"ד ה"ה): ורבנין מדמין לה לתבואה שלא הביאה שליש וכו'. ועיין מ"ש במהרי"ט אלגזי ה' חלה סי' כ"א, ק"ז ע"א ואילך.

15. וחכמים אומ' לתורם וכו'. בבא זו עד „חזרו לומר" וכו' נשמטה בד, אבל ישנה גם בכי"ע, וחכמים הללו סוברים כר"ע במשנתנו הנ"ל שהמפריש חלה מן הקב חלתו חלה.

15–16. פירות שלא נגמרו מלאכתן שאין תרומתו תרומה. צ"ל: שאין [תרם] תרומתו תרומה.[28] וכן בירושלמי הנ"ל: ר' עקיבה מדמי לה לפירות שלא נגמרו מלאכתן. עבר והפריש מהן תרומה הרי זו תרומה (כמשנת תרומות ספ"א). ועיין בירושלמי כאן פ"ג ה"א ובפירוש הגר"א שם וברידב"ז שם ד"ה ר"י בשם רשב"ל.

דדוקא בכוסמין באמצע, משום מן (=מין) החטים [אבל לא] לגמרי (כלומר, שאינן מין חטים ממש, שהרי הן כלאים זה בזה), ולא אמרו מצטרף אלא שהוא דומה בעיסתו (כלומר, אבל מין אחר מפסיק, שלא יצטרפו), אבל מין אחד ממש (כלומר, בשתי הקצוות), דקב חטים וקב שעורין וקב חטים, אעפ"י שהשעורים באמצע אינן מצפקין (צ"ל: מפסיקין). ועיין במאירי, עמ' 38. ועיין מ"ש לעיל שו' 5–6.

25 בכי"ל של הירושלמי נוסף אחרי הפיסקא שהעתקנו בריש שו' 11–12: קב חטים קב שעורים קב כוסמין תורם מן הכוסמין לפי מה שהוא. ונמחק כ"ז. ובכי"ר שם: הלכה ד'. קב חיטין וקב שעורי' תורם מכל אחד ואחד לפי מה שהוא. קב חיטין קב שעורי' קב כוסמיות תורם מן הכוסמין. וברור שכי"ר מתאים כאן לכי"ל (אלא שברישא יש שם השמטה, וצ"ל: וקב שעורי' וקב כוסמין). וצ"ע.

26 אבל בגוף כי"ל ליתא, והושלם בגליון. וכן ליתא בכי"ר, עיין לעיל הערה 25.

27 עיין מ"ש לעיל, עמ' 319, הע' 45.

28 והסופרים שלא היו רגילים ב„אין" שפירושו „אם" השמיטו את המלה תרם. ועיין מ"ש לעיל דמאי פ"ב הע' 46 ולהלן בכורים פ"ב שו' 24.

16. שהרי הקב הזה מצטרף וכו'. כלומר, מכיון שהקב הזה ראוי להצטרף עכשיו עם עיסה אחרת, הרי אינו דומה לא לתבואה שלא הביא שליש שאינה ראויה להצטרף, ולא לפירות שלא נגמרו מלאכתם שאינם זקוקים לצרוף, וחסרון גמר מלאכה לחוד, וחסרון צרוף לחוד. וכן הסיקו בירושלמי הנ"ל: חזרו לומר אינן דומין לא לפירות וכו', אלא ר' עקיבה מדמי לה לומר (=לאומר) הרי זו תרומה על הפירות האלו לכשיתלשו ונתלשו. ורבנין מדמין לה לומר הרי זו תרומה על הפירות האילו המחוברין.[29] ועיין מ"ש מהרי"ט אלגזי סי' כ"א הנ"ל, ולעיל תרומות פ"ב ה"ז ומ"ש לעיל עמ' 312.

17. ואין בטמא כשיעור. כלומר, כביצה, שהוא השיעור לטמא אחרים,[30] וממילא אפילו כשהיא נותנת את המים אין הקמח הטמא מטמא את המים ואת שאר הקמח. אבל יש כאן חשש שמא יקח מן הטמא לשם חלה, ונמצא שיאכל הכהן חלה טמאה. וכל המפרשים נדחקו מאד בפירושה.

18. חוץ מן הטמא וכו'. ופירוש הברייתא הוא לפי המנהג להרים את החלה מיד לאחר נתינת המים (כמשנתנו פ"ג מ"א), ולפיכך אם אינו מקדש את הטמא לשם חלה, אין הטמא מצטרף לשאר העיסה להטבל עמה, שהרי הוא מרים את כל השיעור על מנת ליתנו לכהן, והטמא שבחלה לא קדש לשם חלה, ואינו אלא כנותנו במתנה שלא בתורת חלה, ודינו כמחלק את העיסה בצק לאחרים, שאם אין בחלק כשיעור אינו מצטרף עם השאר. וממילא אין הטמא נכלל בתוך החלה, שהרי אמר בפירוש חוץ מן הטמא שבה, ואין הטמא מצטרף לעיסה להטבל עמה, שהרי הוא מפריש ממנה ע"מ ליתנו לכהן, ונמצא שאין הכהן אוכל לא חלה טמאה ולא טבל טמא, אלא חלה טהורה וחולין טמאין שאין בהן כשיעור לטמא את החלה. ומכיון שאין בכל הטמא כביצה, הרי בהכרח יש בעיסה שהרים לשם חלה[31] יותר מרבע ביצה קמח טהור, אפילו אם נניח שכל הטמא עלה בידו, ומן התורה אין לחלה שיעור, וכל העיסה נפטרת בכל שהוא. ועיין מ"ש להלן על החשש שמא כל הטמא נשאר בעיסה וכל הטהור עלה בידו ונמצא מפריש מן הטהור על הטמא.[32]

19. ואין בטמאות כשיעור. אף כאן פירושו שאין בחטים הטמאות כביצה, עיין מ"ש לעיל. אבל אם יש בהם כביצה הרי יש לחשוש שמא יעלה כל הטמא ביד התורם, וכשהכהן יטחן את החטים ויעשן ככר, תטמא התרומה ע"י החולין הטמאין שלא קדשם לשם תרומה. וכל המפרשים נדחקו מאד בפירושה.

19—20. הרי זו תרומה חוץ מן הטמאות שבהן. כלומר, כשהוא קובע מקום בכרי וקורא להן שם תרומה, הוא אומר הרי זו תרומה על כל החטים חוץ מן הטמאות שבהן, שאינני מקדשן לשם תרומה, והן מצטרפות לטבל שבכרי,[33] והתרומה פוטרת גם אותן. ונמצא ביד הכהן תרומה טהורה וחולין טמאים שאין בהם כשיעור לטמא את התרומה כשיעשנה ככר.

[29] כגירסת הריבמ"ץ בס' תרומת חלה של הר"ש אליעזרי, עמ' ל"ה. וכ"ה בר"ש פ"ד מ"ד ובכמה מן הראשונים, עיין אהצו"י, עמ' 147. וכ"ה בנוסח הרש"ס. ולפנינו בטעות: לכשיתלשו.

[30] עיין במשנתנו כאן ספ"ב וטהרות רפ"ב.

[31] אחד מכ"ד מחמשת רבעים היא ביצה ורבע. ועל שיעור חלה מן התורה, עיין במקורות שצוינו לעיל פ"א סוף שו' 24–25. ועיין להלן הע' 39.

[32] ועיין היטב בירושלמי פ"ג ה"א ובפירוש הגר"א שם וברידב"ז שם ד"ה אמר ר' יוסי. ויתבארו אי"ה הדברים במקומם.

[33] ועיין היטב בירושלמי תרומות פ"א ה"ד וברידב"ז שם ד"ה ר"ח סבר במינו, ובס' ניר שם. וכאן הדברים פשוטים, שאם אמר חוץ מן הטמאות שהן מצטרפות לחטים שבשאר הכרי, והוא תורם אף עלידם.

ואעפ"י שבהכרח הוא מפריש כאן מן הטהור על הטמא, כבר אמרו במשנתנו (תרומות פ"ב מ"א): באמת העיגול של דבילה שנטמא מקצתו, תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו. וכן אגודה של ירק. וכן ערימה. ובירושלמי שם: א"ר חייה בר אדא בערימה של קישואין ודלועין היא מתניתא. ופירושו, שבחטין אין רבותא כלל שהוא מפריש בערימה אחת מן הטהור על הטמא, שהרי אין החטים יכולות לטמא כלל את השאר (משום שאין בכל אחת ואחת כשיעור) ואין כאן חשש שמא יתרום שלא מן המוקף. ומשנתנו מדברת בערימה של קישואין ודילועין שהן מטמאים את הנוגע בהן (שהרי יש בהן כשיעור), מ"מ מותר להפריש מן הטהור על הטמא (הקישואין הטמאין אינן מטמאין אלא את הנוגעין בהן שהם נעשים שניים, אבל השאר טהור, שאין שלישי בטבל הטבול לתרומה), מפני שהן כולן ערימה אחת. ומכל שכן שמותר לעשות כן בהלכה שלנו שכל החטים הן כרי אחד.

20–21. שהיה רבן גמליאל פוטר את עריסיו' וכו'. כ"ה בד, קרי: עריסיות, וכתיב זה רגיל במקורות א"י.[34] ובכי"ו בטעות: את עריסיו. ובכי"ע: את האריסין. ובמשנתנו (פ"ד מ"ז): ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא, ר' אליעזר מחייב פירותיהם במעשרות ובשביעית, ורבן גמליאל פוטר. ובירושלמי מעשרות (פ"ה סה"ד, נ"א סע"ד) מוכח שרבן גמליאל פטר ממעשרות ומשביעית מפני שלא קנו קרקע, ואין קרקע הגוי בסוריא מתחייבת במעשרות ובשביעית. ובירושלמי כאן פ"ד ה"ז, ס' ע"א, בארו את טעמו של ר"א, ולא בארו את טעמו של ר"ג, וממילא מוכח שהטעם שנתנו בירושלמי מעשרות לר"ג במקומו עומד. ועיין מ"ש לעיל עמ' 315.

ולפיכך נ"ל שהברייתא שלנו מדברת בשביעית גרידא, והכוונה שאעפ"י שר"ג היה פוטר את פירות האריסות בסוריא מקדושת שביעית (עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ד שו' 30–31), מ"מ היה אוסר מלערס מלכתחילה בשביעית (עיין במשנת שביעית פ"ו מ"ב), אבל אם עירס, הפירות פטורים מקדושת שביעית, כמפורש במשנתנו, וכן מוכח להלן. ופירוש כל המפרשים לא נתחוור לי כלל וכלל. ולעיל עמ' 314 ואילך הוכחנו ששיטת התוספתא היא שישראל שקנה שדה בסוריא היא כא"י גמורה, אבל אריס בשדה הגוי פטור מן המעשרות והשביעית, עיין מש"ש.

22. ובלבד שלא יהא הוא מלקט והן אוגדין וכו'. ברור שאף הלכה זו היא לעניין שביעית גרידא, כמפורש לעיל שביעית פ"ד שו' 33–34, עיין מש"ש בפירושה. ופירוש כל המפרשים שפירשו את כל הברייתא לעניין מעשרות תמוה מאד.

25. אלא חלה אחת בלבד. מפני שסוריא כא"י, והעיסה הרי נתחייבה ברשות ישראל, מה שאין כן מעשרות ושביעית שנתחייבה ברשות הגוי, עיין במשנת מעשרות פ"ה מ"ה ומ"ש לעיל בסמוך ומ"ש לעיל עמ' 314 ואילך. ור' לעזר בר' צדוק חולק על משנתנו כאן פ"ד מ"ח.[35]

26. הלוקח מן הנחתום בסוריא וכו'. ירושלמי פ"ד ה"ז, ס' ע"א. וכנראה שגם בבא זו היא מדברי ר"א בר' צדוק, וסובר ר"ג שדין סוריא כדין א"י אף לעניין לוקח מן הנחתום, עיין לעיל פ"א שו' 22 ומש"ש. אבל בירושלמי (הנ"ל) פירש ר' מנא שטעם החכמים הוא שלא נחשדו ישראל על החלה בסוריא, ולפ"ז מכ"ש שלא נחשדו על החלה בא"י, והוא העמיד את הברייתא שלעיל (פ"א ה"ח) בלוקח מן הנחתום בחו"ל. אבל כנראה שר' חנינא

[34] וכ"ה („בעלי אריסיות") במשנתנו בכורים ספ"א במשנה שבירושלמי, קויפמן, פרמה וקטעים מן הגניזה, וכ"ה בירושלמי שם ספ"א (כמה פעמים). וכן בב"ב פ"י מ"ד בהוצ' קויפמן ולו (לו: ארסיות). וכן להלן מו"ק פ"ב ה"ג: שטרי עריסיות (כי"ו), אריסיות (ד), אורסיות (כי"ל), ארסיות (כי"ע וירושלמי שם פ"ג רה"ד, פ"ב ע"א).

[35] וכנראה שר"א בר' צדוק סובר שלא גזרו טומאה על אויר סוריא.

חולק עליו, ופירש את הברייתא בפ״א כפשוטה בלוקח מן הנחתום בא״י, ולפיכך שאל על טעם החכמים, שאעפ״י שסוריא אינה כא״י מ״מ גם חו״ל חייבת בחלה, ולמה אינו חושש שמא לא הפריש הנחתום חלה. ולפי ר׳ מנא בחו״ל נחשדו הנחתומים על החלה. וכן נחשדו בסוריא לר״ג, אבל לא כשאוכל בעצמו, עיין בבלי ע״ז ל״ס ב׳.

27. מנהר דרומה של כזיב ואילך וכו׳. וכן בכפו״פ פי״א עמ׳ רע״ח (ד״ר, ס״ה ע״א): מסכת (צ״ל: תוספת) חלה פ״ב מנהר דרומה של כזיב ואילך[36] שתי חלות דמאי וכו׳. וברייתא זו כבר אינה מדברי ר״א בר׳ צדוק (עיין מ״ש לעיל) והיא מפרשת את משנתנו (פ״ד מ״ח) ומסמנת את גבולות א״י וסוריא, עיין מ״ש בבאורה לעיל שביעית פ״ד שו׳ 13.

28. שתי חלות דמי. פירש בח״ד שהוא לשון מושאל, והכוונה לשתי חלות מספק, אחת לאור ואחת לכהן, של אור יש לה שיעור,[37] ושל כהן אין לה שיעור, כמפורש במשנתנו פ״ד מ״ח.

אם לא תרם את הראשון כשיעור וכו׳. כפו״פ הנ״ל. ופירושה שאם תרם את הראשונה פחות מאחת מששים,[38] הרי חלק מן השניה מתקדש בקדושה דאורייתא,[39] וממילא אין הכהן רשאי לאכול חלה טמאה. ומ״מ הר״מ ושאר פוסקים (חוץ מן הכפו״פ הנ״ל) לא הביאו הלכה זו. וכנראה שהם סוברים שר״ש יחידאה הוא, והחכמים חולקים עליו, וסוברים שמדאורייתא דין חלה בכל שהוא (והחכמים נתנו שיעור לטובת הכהנים, וכאן הואיל ונותן לכהן חלה אחרת לא גזרו בה בדיעבד), ולפיכך יצא כבר ידי חלה בחלה הראשונה. (ע״פ ח״ד).

29. חלת הגוי בארץ. כ״ה בכי״ע (בד וכי״ו: בחוץ לארץ). וכן מעתיק מכאן בשו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ נ״ו, י״ב ע״ב, ובכפו״פ פ״ו עמ׳ כ״ו, ועיין גם במאירי עמ׳ 31. וכ״ה בירושלמי (פ״ד סה״י, ס׳ רע״ב) ובבבלי (מנחות ס״ז ע״א). וכן פסק הר״מ בפ״ו מה׳ בכורים ה״י, ובשו״ת הרשב״א הנ״ל מציין לתוספתא תרומות פ״ד רהי״ג, ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 350.

ותרומת הגוי בחוצה לארץ וכו׳. בבבלי הנ״ל: הא תרומתו בארץ אסורה ומדמעת וכו׳, ועיין במשנת תרומות ספ״ג ובמפרשים שם ובתוספתא תרומות הנ״ל, ובסוגיית הבבלי במנחות שם.

30. עשרים וארבעה מתנות כהונה וכו׳. עיקר ברייתא זו נוספח למשנה סוף חלה בכי״מ, קויפמן, וגליון כ״י פרמה. וכן היה לפני בעל ס׳ יראים השלם סי׳ קמ״ג, ס״ד ע״א, ולפני הסמ״ג עשין קמ״ו בד״ר ובכת״י (בד״ו ש״ז תקנו: בתוספתא דמסכת חלה). אבל בערוך ערך עשר (ערה״ש ח״ו, רל״ג ע״א) ובכפר״פ ספ״א עמ׳ י״ד, הביאוה בשם התוספתא, וציינו שהובאה בבבלי (ב״ק ק״י ב׳, חולין קל״ג ב׳). ועיין גם בירושלמי כאן פ״ד הי״א, ס׳ ע״ב, ובספרי

[36] ועיין בפיסקי חלה להרשב״א ש״ד, י״ז סע״א. וכיוון למלה „ואילך" שבתוספתא כאן. ושמא היתה לפניו הנירסא כאן: ולחוץ, עיי״ש.

[37] אחת ממ״ח, כדין חלה טמאה, וכמו שפסק הר״מ בפ״ה מה׳ בכורים ה״ח, וכ״ה בפי׳ הרא״ש למשנתנו ובמאירי, עמ׳ 41. אבל בפיה״מ להר״מ כתב: והוא חלק מכ״ד, או חלק מארבעים ושמונה. וכנראה שרבינו הסתפק אם עיסת סוריא דינה כניטמאת במזיד, או בשוגג, עיין במשנתנו פ״ב מ״ז. וכבר העיר ע״ז בתיו״ט במקומו. אבל לעניין עיסת חו״ל כתב להלן שם: ושיעור זו החלה חלק מארבעים ושמנה (וכן פסק בפ״ה מה׳ בכורים ה״י), לפי שהיא נטמאה באונס (כ״ה בד׳ נפולי ובכל כתה״י שבדקתי. ובד״ו ואילך נשמטה מלה זו), ר״ל אותה העיסה שנילושה בארץ טמאה. ודברי הר״מ מיוסדים על תשובת הגאון שבגנזי שכטר ח״ב, עמ׳ 57 (אוה״ג פסחים, התשובות, עמ׳ 62). וכמה מן הגאונים חולקים, עיין מ״ש הר״ל גינצבורג בגנזי שכטר שם, סוף עמ׳ 44 ואילך.

[38] עיין דעת ר״ש לעיל פ״א סה״ה, שו׳ 25 ומש״ש.

[39] עיין בירושלמי כאן פ״ד רה״ט, ס׳ ע״א, ובריבמ״ץ ובר״ש פ״ד מ״ח. אבל ברא״ש למשנתנו, ובמאירי, עמ׳ 41, פירשו שמן התורה לאו דווקא, אלא כעין תורה. ועיין לעיל הע׳ 31.

קרח פי' קי"ט עמ' 142 ובתנחומא במדבר סי' כ"ד, ובמדרש רבה שם רפ"ה ומ"ש להלן. וכל הברייתא נתפרשה בפרוטרוט ע"י רב חנינאי ריש מתיבתא,[40] והובא בה"ג ריש ה' בכורות (ד"ו, קל"ח ע"א, הוצ' ר"ע הילדיסהיימר עמ' 589). וכן בפסיקתא זוטרתי סוף פרשת במדבר. ועיין בה' ראו עמ' 33.

31. בכלל ופרט וכו'. ופי' הגאון הנ"ל: כללי, דכתיב (במדבר י"ח, ח') לכל קדשי בני ישראל לך נתתים. פרטי, הני דחשבינן חדא חדא לחודיה. ברית מלח דכתיב (שם, י"ח, י"ט) כל תרומת הקדשים וגו' [ברית מלח עולם היא]. ועיין ספרי קרח סוף פי' קי"ח עמ' 142.

אילו הן עשר במקדש וכו'. חלוקה זו גם בנספח למשנה ובבבלי ובירושלמי ובבמ"ר ובתנחומא הנ"ל, במס' כלה (קניין תורה) הוצ' היגער עמ' 293, פרקי דרבי הוצ' שענבלום, מ"ד ע"א, עיי"ש.

אבל בספרי קרח הנ"ל: שתים עשרה במקדש ושתים עשרה בגבולים. ובספרי מונה בין אילו שבמקדש כל המתנות שהכהנים זוכים בהם משל מזבח, אעפ"י שנאכלים בכל העיר, לאפוקי בכור, שהמתנה לכהן היא מסירת הבכור בכל מקום, ואם נפל בו מום הכהן אוכלו בכל מקום, ואם הוא תמים אעפ"י שהכהן צריך להקריבו, הרי שלו מקריב, והמתנה כבר ניתנה לו מקודם. ובכורים הם נכסי כהן לגמרי ולאו ממזבח קא זכי להו, ואם יצאו מירושלים לא נפסלו ביוצא, ולפיכך חשיב להו הספרי בין המתנות שבגבולים. ועיין ר"מ פ"א מה' בכורים ה"ג ואילך, בכפו"פ הנ"ל ובמאירי חולין עמ' 496. אבל עיין בר"מ שם הי"ב ואילך ובפיה"מ פ"ד מ"ט.

32. חטאת ואשם. כלומר, חטאת בהמה ואשם וודאי. ובספרי הנ"ל מונה חטאת בהמה וחטאת העוף למתנה אחת, ואשם וודאי ואשם תלוי למתנה אחת. ומשלים את החסר מתרומת תודה, חזה ושוק, וזרוע איל נזיר, שמונה אותם שלשה. ועיין בפסיקתא זוטרתי הנ"ל.

34. ושירי מנחות והעומר. כ"ה בכל נוסחאות התוספתא ובירושלמי הנ"ל, ופירושו שיירי כל המנחות ושיירי העומר אחרי הקמיצה. ועיין הגירסא בפיה"מ להר"מ הנ"ל.[41] ובנספח למשנה, בספרי, בתנחומא, בבבלי ב"ק הנ"ל: ומותר העומר. וכ"ה בה"ג, במס' כלה, בפסיקתא זוטרתי וברמ"מ פ"א מה' בכורים ה"ד והי"ג. ובפי' הרש"ס (פ"א ע"ב): „ושיירי העומר גרסינן, ולא גרסינן מותר העומר, דמותר העומר וכו'". ואין צורך לשבש את הנוסחאות, והוא מותר העומר הן שיירי העומר, כפירוש הגאון ופסיקתא זוטרתי הנ"ל, וכפירש"י בב"ק, עיין מ"ש ע"ז לעיל עמ' 206.

הבכורה והבכורים. כלומר, שנאכלים בירושלים (בכור תמים שהקריבו) בכל העיר, אבל לא מחוצה לה. ועיין מ"ש לעיל שו' 31 ד"ה אבל בשם הספרי.

34—35. והמורם מתודה ואיל נזיר. כלומר, חזה ושוק, וארבע חלות מארבע מינין בקרבן תודה, וזרוע בשלה מאיל נזיר וחלה ורקיק של קרבן נזיר. ובבבלי חולין הנ"ל: מורם מתודה ואיל נזיר וכו', כיון דדמיין להדדי חשיב להו כחדא. ובספרי הנ"ל מונה אותן שלש, בין מתנות המקדש, מפני שהם זוכים בהן מן המזבח, עיין מ"ש לעיל שו' 31 ד"ה אבל ושו' 32.

35. ועורות קדשים. כלומר, קדשי קדשים, אבל עורות קדשים קלים לבעלים, ועיין זבחים ק"ג ב' ובה"ג הנ"ל. אבל בפסיקתא זוטרתי הנ"ל: עורות קדשים. עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. וכן עורות תודה ושלמים ומעשר ופסח. וצע"ג. ושמא יש שם חסרון והשמטה, וצ"ל: וכן עורות [שאר קדשי קדשים. אבל עורות קדשים קלים לבעליהן נינהו, כגון עורות]

[40] עיין מ"ש עליו ר"א אפשטין במאסף „הגרן" ס"ז, עמ' 52, והרי"ן אפשטין בתרבי"ץ ש"ו, עמ' 365.
[41] הפיסקא היא בעברית אף בנוסח הערבי.

תודה ושלמים וכו', עיין הלשון בה"ג הנ"ל. ועיין רש"י ב"ק הנ"ל ובס' יריאים השלם סי' קמ"ג ובהערה ב' שם.

36. והזרוע והלחיים והקבה. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ובספרי ובבבלי הנ"ל: והמתנות. והיא היא, שהרי סתם מתנות בבהמת חולין הן זרוע ולחיים וקבה. ובפרקי דרבי (הוצ' שענבלום, מ"ד ע"א) מוסיף: שמן שריפה. ושמא לא כלל אותה בתרומה, מפני שהוא ניתן אף לכהן ע"ה, ודלא כשיטת הראב"ד, עיין מ"ש לעיל עמ' 210 הע' 7.

37. והחרמים. כלומר, חרמי כהנים, כמפורש בירושלמי ובתנחומא הנ"ל (בהוצ' מנטובה). ועיין מ"ש להלן.

ושדה אחוזה. שמכרה הגזבר, מפני שלא גאלוה הבעלים, והיא יוצאה ביובל ומתחלקת לכהנים. ובנספח למשנה ובבבלי הנ"ל: ושדה אחוזה ושדה חרמים. ועיין בס' יראים השלם הנ"ל ובהערה ה' שם. ועיין בפסיקתא זוטרתי הנ"ל. ואעפ"י שחרמים ושדה אחוזה וגזל הגר הם לאנשי משמר בירושלים, מ"מ הרי הם זוכים בהם בכל מקום שהם, ואף גזל הגר אם מסרו לאנשי משמר מחוץ לירושלים יצא.[42] ועיין בתוספ' ב"ק ק"י ב' ד"ה וגזל.

ובנספח למשנה מסיים כאן: כל כהן שאינו בקי בהן אין נותנין לו מתנה. וכ"ה בס' יריאים השלם סי' קמ"ג הנ"ל. ועיי"ש בתועפות ראם אות ד' שתמה: „לשון רבינו מימרא דרב חסדא חולין קל"ב ב' וכו', דהרי שם בגמרא אמרו אהא דר"ח, ולאו מילתא היא וכו' ". אבל באמת העתיק רבינו את לשון הנספח למשנת חלה, ולא מן התלמוד בחולין. ועיין מ"ש לעיל סוף עמ' 212 ואילך. ושמא הבקיאות בטיב המתנות ואופן אכילתן הן המעלות שהכהונה נקנית בהן, עיין בברייתא של מס' אבות פ"ו מ"ו ובפירוש המיוחס לרש"י שם. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 207 בשם תו"כ שהביא רבינו בחיי בכד הקמח אות עצרת (ד"ו, נ"ב רע"ג). ובזוהר חדש רות ס"ד רע"ב: כל כהן שאינו יודע עיקר העבודה כאהרן ובניו אינו מצווה, ואם עובד אין עבודתו עבודה וכו'.

38. לחייב על הכלל וכו'. בספרי קרח (פי' קי"ז עמ' 135): כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי הקדשים שלא יהיו נאכלים אלא במקום קדוש וכו', אלא לזכרי כהונה וכו', כך כלל את קדשים קלים לגזור דין (כלומר, לפסק דין במחלוקת קרח, עיין לעיל שם בספרי), ולכרות להם ברית וכו', שלא יהיו נאכלים אלא לטהורים וכו', כך כלל הכתוב את קדשי הגבול לגזור דין ולכרות להם ברית. ומכאן שכל מתנה ומתנה לחוד היא בתוך הכלל של קדשי בני ישראל, ובתוך הפרט שנאמר בה ביחוד, ובתוך ברית מלח, וממילא כל העובר על מתנה אחת עובר על כולן, והמקיים מתנה אחת מקיים את כולן. ועיין ברש"י ב"ק ק"י ב' ובבלי סוטה ל"ז (ובמקבילות). ועיין בבבלי ב"ק וחולין הנ"ל ושם מזכיר ברית מלח במקיימן ובעובר עליהן. עיי"ש הגירסא בריש הברייתא.

40. איזו היא ארץ וכו'. כל הברייתא נשנית לעיל תרומות פ"ב הי"ב, עיין מ"ש לעיל עמ' 316.

47. ספינה שהיא באה וכו'. בס' התרומה סוף ה' חלה, סי' פ"ח, מעמיד ברייתא זו בעיסה שבלילתה רכה שאין גלגולה מחייבה, וחיובה משעת אפייה, ולפיכך הולכים אחרי הקרימה בתנור. אבל מתוך הירושלמי (פ"ב ה"א, נ"ח ע"ב) מוכח שהברייתא שלנו כר"ע, ההולך בכגון דא אחרי הקרימה בתנור, עיין מ"ש לעיל פ"א שו' 42 ובהערה 51 שם, ועיין מה שהאריך בזה מהרי"ט אלגזי בה' חלה פ"ד סי' י"ב, צ"ה ע"א ואילך.

[42] חידושי הראב"ד ב"ק, הוצ' ר"ש אטלס, עמ' רצ"ט, ומאירי שם, ריש עמ' 306.

מסכת ערלה

1. לקורות ולעצים וכו'. במשנתנו רפ"א לא נזכרו עצים, אבל בתו"כ קדושים ריש פרש' ג', צ' ע"א, כגי' התוספתא. ובמלא"ש ריש מכילתין: מצאתי מאן דגריס הנוטע לסייג ולעצים ולקורות והכי משמע קצת בירושלמי וכו'. והרב מצא כן בנוסח הרש"ס, וקרוב שהוסיף כן מעצמו ע"פ הסוגיא בירושלמי, אבל המשא והמתן שם הוא על הברייתא בתו"כ הנ"ל, ולא על משנתנו, ולא מצאתי „ולעצים" בשום נוסח של המשנה ואינו גם בבבלי סוטה מ"ג ב'.

ופירשו בירושלמי כששינה את סדר נטיעתם, והיינו כשנטע את העצים על המיצר סביב השדה, ומוכח שנטעם לסייג, ואם שיפה את הענפים כדי שתתעבה הקורה מוכח שנטעם לקורות, ואם רצף את האילנות (בפחות מד' אמות) מוכח שנטעם לעצים להסיק בהם. ומסגנון הירושלמי משמע שהוא מפרש את דברי החכמים שבמשנתנו, כפי' הריבמ"ץ במשנתנו. וכן פירשו הראב"ד בתו"כ הנ"ל והרא"ש במשנתנו ובה' קטנות, ה' ערלה סי' ב'. אבל בפי' הרש"ס (ג' ע"ב) הוציא את הדברים מידי פשוטם, ועיין בב"ח יו"ד סי' רצ"ד ומ"ש בח"ד.

1—2. אמ' רבן שמעון בן גמליאל וכו'. תו"כ קדושים הנ"ל, ירושלמי רפ"א, ס' ע"ג.

2. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי פ"ג הע' 14.

2—3. דבר הראוי להם. נטע לסיג וכו'. וכ"ה (בשינויים קלים) בתו"כ ובירושלמי הנ"ל. ובכי"ע בטעות: דבר הראוי להם חייב בערלה, ודבר שאין ראוי להם פטור מן הערלה. ופירש הראב"ד (בתו"כ צ' ע"א): יש עצים שהן ראויין לסייג ועולין קורותם יפה, ויש שאינם ראויים אלא לעצים בלבד, שאין להם לא קורה ולא ענפים מרובים ולא פירותיו יפין, אבל אם נטע אילן לסייג שאין ראוי לסייג, מחשבתו בטלה וכו'. ומשמע מפירושו שדוקא אם טיב העצים בעצמם מוכיח שאין דרכם לפירות פטור, אבל סתם עצים חייבים לרשב"ג, אפילו שינה סדר נטיעתם. ועיין לעיל שביעית פ"ג שו' 45 ומש"ש. ובמיוחס להר"ש שם (ע"ט סע"ד): אבל אם נטע דבר שאין ראוי להם, כגון עץ מעוקל לקורה. ומשמע מדבריו שבסתם עצים מודה לחכמים שהוא פטור אם שינה סדר נטיעתם.

3. דבר שאין ראוי להם חייב וכו'. וכ"ה בירושלמי ובתו"כ הנ"ל.[1]

4—5. וחשב עליו לאכילה מניין. ת"ל כל עץ מאכל. מאמתי מונין וכו'. וכ"ה בתו"כ קדושים פ"ג ה"ג, צ' ע"א. אבל בד ובכי"ע: וחשב עליו לאכילה, מאימתי מונה וכו'. וכן מעתיקים בשם התוספתא ברמב"ן ר"ה י' א' ובשו"ת הריב"ש סי' רפ"ג. ולפי גירסא זו ברור שהכוונה שמונין משעת נטיעה, אפילו כשחשב עליו למאכל אחרי שנה או שנתים לנטיעתו, ומשלים את שני הערלה משעת הנטיעה. וכן פסק הרא"ש בה' קטנות, ה' ערלה סי' ב', ובטיו"ד סי' רצ"ד. אבל מן הירושלמי (פ"א ה"א, ס' ע"ד) מוכח שלא ידע מתוספתא זו. וכן ברמ"ב (פי' מה' מע"ש ה"ב) לא הביא אלא דין הירושלמי, והיינו כשנטעו ג' שנים לסייג, ומכאן ואילך חשב עליו למאכל אין לו לא רבעי ולא ערלה. ולעיל שם פסק:

[1] לפי גירסת הילקוט, ס' יראים השלם סי' ע"ה, כ"ז ע"א, והראב"ד, עיי"ש.

וחזר וחשב עליו למאכל וכו׳, כיון שעירב בו מחשבת חיוב חייב, ולא הזכיר כלל שמונה משעת נטיעתו. וכבר תמה בחו״ד על השמטה זו.[2]

ברם קרוב לוודאי שהר״מ גרס כאן כגי׳ כי״ו וכגי׳ התר״כ, ופירש שאנו לומדים מן הפסוק שמחשבת מאכל אחרי נטיעה לסייג מחייבת בערלה. ואח״כ באה הלכה אחרת: מאימתי מונין לו וכו׳, והיינו מאימתי מונין לכל אילן, משעת נטיעה. כלומר, ולא משעת הוצאת הפרי. וכן מפורש בשו״ת הר״מ סי׳ קל״ז (הוצ׳ הרא״ח פריימן זצוק״ל עמ׳ 134): מאימתי תתחייב הערלה שאמרה תורה וכו׳, משעת נטיעת האילנות או משעת הוצאת הפרי? תשובה המניין משעת הנטיעה דתניא בספרא דבי רב מאימתי הוא מונה משעת נטיעה; וכו׳. ועיין בפ״ט מה׳ מע״ש ה״ח. הרי לך ברור שפירש כן את הספרא, וה״ה לתוספתא כי״ו כאן. וכן בפי׳ רב נתן אב הישיבה לשביעית פ״א מ״ז (סיני כט״ז, סיון–אלול תש״ה עמ׳ קע״ה): משום שאין חושבין לנטיעה שלש שנים אלא משעת הנטיעה בין אם עושה פרי ובין אם לא עושה פרי, כמו שאמרו מאימתי מונין לו משעת נטיעה. וכן משמע בפסיקתא זוטרתי (ויקרא י״ט, כ״ג) שפירש הלכה זו בתר״כ שהיא עניין בפני עצמו. אבל נראה שהגירסא הנכונה היא כד ובכי״ע, עיין להלן שו׳ 13 ושו׳ 14 ומש״ש.

5. הנוטע לרבים חייב וכו׳. משנתנו ערלה פ״א מ״ב. וכל הברייתא בשם התוספתא בר״ש פ״א מ״ב, ס׳ יראים השלם סי׳ ע״ה, כ״ז ע״א, או״ז ח״א סוף סי׳ ש״א, מ׳ ע״א. ונוטע לרבים פירושו שנוטע ברשותו לשימוש הרבים, וברש״י (פסחים כ״ג רע״א): הנוטע לרבים. לצורך רבים, כגון באמצע הדרך וכו׳. ועיין בתוספ׳ שם. אבל במאירי שם (י״ד ע״ג) ניסח: „על אם הדרך בשפת שדהו לצורך עוברי דרכים וכו׳ ״. ונוהג בזה כמו שנתבאר בתוספתא ב״מ פי״א הכ״ח: הנוטע אילן לרבים מלקיט ואוכל וכו׳, ולא יהא מלקט ועושה גרוגרות וכו׳, ולעוברי דרכים מלקיט ואוכל ואסור להכניס לתוך ביתו.[4] אבל בנוטע לרבים ברשות הרבים לא נתבאר כאן. ועיין להלן.

6–7. העולה לרבים מאיליו פטור מן הערלה. כ״ה בכי״ע ובר״ש הנ״ל ובתר״כ הנ״ל בכי״ר. ובד: העולה לרבים פטור וכו׳. ובפיה״מ להר״מ פ״א מ״ב: בתוספתא העולה מאליו לרבים פטור מן הערלה. וכ״ה סדר המלים בס׳ יראים הנ״ל, כ״ו ע״ב, כ״ז ע״א, באו״ז הנ״ל ובתר״כ הנ״ל בהוצאות שלנו, והיא היא, ועיין מ״ש להלן. ולפי פשוטו נראה שהתוספתא מדברת כאן בעולה לרבים אפילו בתוך שלו,[5] דומיא דרישא, בנוטע לרבים בתוך שלו. אבל הר״מ בפיה״מ הנ״ל פירש בעולה מאליו ברה״ר.

ברם נדידת המלה „לרבים״ ממקום למקום משמשת סימן להוספה,[6] ואפשר שעיקר הגירסא היא: העולה מאליו פטור וכו׳. וכ״ה בירושלמי (פ״א ה״ב, ס״א ע״א): עלה מאיליו פטור.

[3] ואעפ״י שהלכה זו כלולה לכאורה בדבריו הנ״ל, מ״מ יש לבעל דין לחלק בין אילן זקן שכבר עברו עליו שנות ערלה, ובין נטיעה שעדיין עומדת בשנות ערלה.

[3] אבל לפי נירסת ד וכי״ע והראשונים הנ״ל אינו מוכח כלל מכאן שמונין משעת נטיעה, שהרי הכוונה כאן שמונין משעת נטיעה ולא משעת מחשבת מאכל, ומדברים בנטיעות גדולות שהעבירן ממקום אחר ושתלן לעצים, ונשאו פרי בשנה ראשונה.

[4] ומסתבר שמדברים שם בנוטע בתוך שדהו, אבל בנוטע ברשות הרבים דינו כהפקר, ועושה כרצונו במה שוכה. וצ״ע.

[5] והיינו שהקצה על שפת שדהו אילנות לרבים, ועלה ביניהם אילן מאליו, כפירוש החיד״א בברכי יוסף יו״ד סי׳ רצ״ד ס״ק י״ט.

[6] עיין מ״ש לעיל חלה פ״א הע׳ 33.

[7] וכ״ה בר״ש פ״א מ״ב ובאו״ז ח״א ה׳ ערלה ריש סי׳ ש״ד, מ׳ ע״ב. ובנוסח הרש״ס (י״א ע״א): עלה מאליו לרבים וכו׳, והוא תיקון הרב בעצמו ע״פ התוספתא כאן, עיי״ש בפירוש.

ולפי מסורת זו חולק רשב"א על משנתנו וסובר בדעת ר' יהודה שהנוטע לרבים חייב (עיין בבבלי פסחים הנ"ל ובירושלמי בסוגיין), אבל העולה מאליו פטור, אפילו ברשות היחיד. וכן בתר"כ קדושים (ריש פרש' ג' הנ"ל): ונטעתם פרט לעולה מאליו וכו'. ומרהיטות הלשון משמע שכל עולה מאליו פטור מן הערלה, אפילו ברשות היחיד, וכרשב"א בשיטת ר' יהודה.[8] ולפ"ז אין הלכה כרשב"א אלא כמשנתנו הנ"ל, והעולה מאליו ברה"י חייב בערלה, וכמו שפסק הר"מ בפ"י מה' מע"ש ה"ה. אבל לפי הגירסא שלפנינו, הלכה כרשב"א, מפני שלדעתו לא נחלק ר' יהודה על משנתנו, ולא פטר אלא בעולה מאליו לרבים, ובזה אפשר שגם החכמים מודים.[9]

7. ובראש הגג. ר' אבא מרי הירחי נסתפק (מנחת קנאות סי' ג' עמ' 108) אם כרם נטוע על הגג חייב בערלה, ועיי"ש שהביא את הירושלמי בערלה בסוגיין שעציץ שאינו נקוב חייב בערלה וכו', והציע את שאלתו להרא"ש. ועיי"ש בתשובת הרא"ש (סי' נ"א עמ' 109; שו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ד') שפסק לחיוב. וכ"ה בטיו"ד סוף סי' רצ"ד, ורבותינו לא הזכירו את התוספתא. ועיין בבאורי הגר"א יו"ד סוף סי' רצ"ד אות ס"ג. ועיין מה שהאריך הגרד"ט ממינסק בבית דוד סי' א'. ועיין מ"ש לעיל מעשרות פ"ג שו' 25 ד"ה הרי הן.

7–8. חייב בערלה. בכי"ע: פטור.[10] וכ"ה באו"ז ח"א סי' שי"ג, מ' ע"א. ובמשנתנו (פ"א מ"ב): והנוטע בספינה והעולה מאליו חייב בערלה. וכתב באו"ז הנ"ל שמשנתנו מדברת בספינה נקובה והתוספתא (לפי גירסתו) עוסקת בספינה שאינה נקובה. ועיין בר"ש כאן פ"א מ"ב ובמשנה למלך פ"ב מה' בכורים ה"ט ובברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ד אות י"א ובשנות אליהו בבאור הארוך כאן פ"א מ"ב ובירושלמי בסוגיין. והגירסא שלנו עיקרית, ועיין מ"ש להלן.

8–9. וחזר ונטעו בעציץ נקוב אם יכול לחיות וכו'. וכ"ה בד (ועיין לעיל), בכי"ע ובאו"ז הנ"ל. ובהגהות המיוחסות להגר"א הגיהו: וחזר ונטעו בעציץ נקוב חייב. ואח"כ מתחיל עניין אחר. וכ"ה בפי' ר' יונה בר"ג ובמנ"ב, וכן הכרעתי בתס"ר עמ' 61. אבל הגהה זו קשה מאד, כי לפיה אנו מניחים שעציץ שאינו נקוב פטור מן הערלה ונקוב חייב, והחיוב כאן הוא מפני שהמעביר משאינו נקוב לנקוב היא כשתילה מחדש, אפילו יכול לחיות מן העפר הישן (שאם אינו יכול לחיות, הרי חייב בערלה אפילו היה נטוע מקודם בארץ, עיין במשנתנו פ"א מ"ג). ולפ"ז קשה למה נקטה הברייתא שנשבר העציץ וחזר ושתלו, הרי לפי הלכה זו עציץ שאינו נקוב שניקב מתחייב בערלה, אפילו אם שהו שם האילנות כמה שנים, מפני שהנקיבה היא שתילה מחדש.

ולפיכך קרוב לוודאי שאין להגיה כאן „חייב" אלא הכל תלוי בתנאי שלהלן בתוספתא. ומסתבר פירוש בעל ח"ד שבאמת אף עציץ שאינו נקוב חייב בערלה,[11] ומדברים כאן בנטיעות שכבר עברו עליהן שנות ערלה, והייתי יכול לטעות ולחשוב שאם העביר מעציץ שאינו נקוב לנקוב חייב בערלה, אפילו אם יכול לחיות מן הישן. וכתב בטעמו שאפשר לחשוב שאנו דנים בו שתי חומרות, והיינו כשהיה נטוע בעציץ שאינו נקוב, אנו חושבים אותו כמחובר ומחייבים אותו בערלה, ועכשיו כשהעבירו לעציץ נקוב נדון את מצבו הקדום כתלוש, והוי ליה עכשיו כנטוע מחדש ומתחייב בערלה, מפני שגם העפר הישן

[8] אבל הראשונים פירשוה (עיין בפיה"מ הנ"ל, בפי' הראב"ד שם ה"ג, צ' ע"א, ובחזקוני ויקרא י"ט, כ"ג) בעולה מאליו לרבים, והוא מפני שהיתה להם הגירסא כן בדברי רשב"א שם.

[9] עיין בס' יראים השלם הנ"ל (לעיל הע' 1), כ"ז ע"א, בתועפות ראם שם, כ"ו ע"ב, הע' ג', ומה שהאריך בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ד אות י"ח ואות י"ט.

[10] אצל צוקרמנדל בשנו"ס בשם כי"ע: פטור מן הערלה. והוא בלתי מדוייק.

[11] עיין בבאורי הגר"א יו"ד סוף סי' רצ"ד אות ס"ד ומ"ש לעיל סוף שו' 7–8.

נהפך עכשיו לקרקע ממש, ופנים חדשות באו לכאן. ומלמדת אותנו התוספתא שדינו כדין משנתנו (פ"א מ"ג).[12]

9. לחיות חייב ואם לאו פטור. וכ"ה בד, בכי"ע ובאו"ז הנ"ל. אבל קרוב לוודאי שנתהפכה הגירסא, וצ"ל: אם יכול לחיות פטור, ואם לאו חייב, כמו שהוא במשנתנו הנ"ל, וכן העתיק בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ד אות י"א, וכן הגיהו כל המפרשים. ועיין להלן בסמוך. ועיין מ"ש לעיל בפירוש הדברים. ולפיכך נקטה התוספתא שהעבירו מעציץ לעציץ, קרוב לסיגנון משנתנו שהרי אם ניקב העציץ ונשאר בו העפר כמו שהיה, מסתבר שיכול לחיות בו כמו שחי בו מקודם. עיין מ"ש לעיל.

כיצד יודע אם יכול לחיות וכו'. בבא זו מפרשת גם את הרישא כאן וגם את משנתנו הנ"ל.

10. חופר לו גומא בארץ ונטעו בה וכו'. בד ובכי"ע: ונוטעו בה וכו'. וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"ג סוף סי' רכ"ה בשם התוספתא כאן. ובאו"ז הנ"ל: חופר בארץ ונוטעו. אבל בא"ח לר"א מלוניל (ח"ב עמ' 214) מעתיק בשם הרשב"א הנ"ל: ונוטע בה וכו'. ונראה שזו היא הגירסא הנכונה, והכוונה שאם אדם רוצה לדעת אם יוכל האילן לחיות בעפר הישן, יחפור לו גומא בארץ (במקום סלע) וממלאה עפר (כעפר הישן) ונוטע שם אילן סרק דכוותיה, ויבדוק. ואם חי האילן שנטע, סימן שאף הראשון חי מן העפר הישן, ופירותיו מותרים. והתוספתא מלמדת אותנו שלא יבדוק באותו אילן עצמו במקום סלע, שמא ייבש האילן ויפסידו. אבל יכול לבדוק באילן אחר שאינו עושה פירות, מפני שחיוב ערלה תלוי בחיות גרידא, אבל לא בעשיית פירות, ואם יכול לחיות בעפר הישן, אעפ"י שלא יוכל לעשות פירות על ידו, אין בו חיוב ערלה,[13] וממילא יכול לבדוק גם בנטיעת סרק. ועיין בפי' הרא"ש פ"א מ"ג, ועיין במלא"ש שם (ויש שם ט"ס). ועיין פי' התוספתא כאן בס' בית דוד סי' א' הנ"ל.

אם יכול לחיות חייב ואם לאו פטור. וכ"ה בד, בכי"ע ובאו"ז הנ"ל. אבל בשו"ת הרשב"א הנ"ל[14] מעתיק: אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. וכ"ה בארחות חיים עמ' 214 הנ"ל, והוא מוסיף (על עצם התשובה): וכן נמי אמר לי ה"ר שם טוב מפלכו ז"ל מפיו אל פי. ועיין הפירוש לעיל.

11. אילן העולה וכו'. בבלי ב"מ קי"ט רע"א. וברמב"ן שם: „וכן זו של ערלה אינה משנה". ולפלא שלא העיר לא על מקורה ולא על גירסתה, עיין להלן. ובשם התוספתא בס' יריאים סוף סי' קפ"ד, ביריאים השלם סוף סי' ע"ה, כ"ח רע"א, באו"ז ח"א ריש סי' שכ"ו, מ' ע"ד, ובכפו"פ פנ"ד עמ' תשל"א. ומדברים כאן באילן שכבר עברו עליו שנות ערלה, ונגמם עד הקרקע.

בין מן הגזע וכו'. בבבלי ב"ב (פ"ב א'): א"ר יוחנן כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע, ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשין. ועיין בירוש' שם פ"ה ה"ה, ט"ו ע"א. ועיין ירוש' כלאים פ"ו ה"ב, ל' סע"ב; שביעית ספ"א, ל"ג ע"ג.

חייב. וכ"ה בד ובכפו"פ הנ"ל. ובכי"ע: חייב בערלה. וכ"ה בס' יריאים הנ"ל.

---

12 ולשיטת הסוברים שעציץ שאינו נקוב פטור מערלה מכ"ש שמתפרשת התוספתא בפשיטות (לפי גירסתנו, שאין אנו מגיהים: חייב), והיא מלמדת אותנו שאם יכול לחיות מן הישן, וכבר עברו עליו שנות ערלה, אינו מתחייב יותר, אפילו אם העביר אותו לעציץ נקוב, כדין נטיעות שהביאן בנושידן מחו"ל, וכמו שאמרו בירושלמי (פ"א ה"ב, ס"א ע"א): ר' יאשה מייתי נטיעות מחוץ לארץ בנושידן ונציב לון בארץ. ויש כאן חידוש רב בדברי התוספתא.

13 עיין בתשובת הרשב"א שהבאנו בפנים. ועיין בשטמ"ק ב"מ ק"א רע"א בשם הרשב"א. ועיין מ"ש הגרא"י קרליץ בספרו חזון איש, ערלה סי' ב' ס"ק י'-י"ב.

14 והובא בב"י טיו"ד סי' רצ"ד ובברכי יוסף שם אות י"א.

אבל באו״ז הנ״ל: „פטור. פי׳ פטור מן הערלה״. וכן בבבלי ב״מ הנ״ל בכ״י ה׳:[15] פטור מן הערלה דברי ר׳ מאיר. וכ״ה הגירסא לפני הראב״ד (בשטמ״ק) והרמב״ן שם, וכן היה לפני רש״י אלא שהגיה. ועיין באור הסוגיא ברמב״ן שם. ולפנינו בב״מ שם: חייב בערלה דברי ר׳ מאיר.

11—12. העולה מן הגזע חייב מן השרשים פטור. וכ״ה בד, בכי״ע ובכפו״פ הנ״ל.[16] ובאו״ז ובס׳ יריאים הנ״ל לא העתיקו את דברי ר׳ יהודה. ובבבלי ב״מ הנ״ל: ר׳ יהודה אומר מן הגזע פטור מן השרשין חייב.[17] וכן פסק הר״מ בפ״י מה׳ מע״ש הי״ט, וכצ״ל גם לפנינו. ועיין במהרי״ק שם, בנודע ביהודה מהדו״ת יו״ד סי׳ קפ״ה, בבאורי הגר״א יו״ד סי׳ רצ״ד ס״ק י״ח אות נ״ד, ובתועפות ראם לס׳ יריאים הנ״ל.

12. הקדישו ואחר כך נטע פטור. וכ״ה בד, בירושלמי (פ״א ה״ד, ס״א ע״א) ובר״מ פ״י מה׳ מע״ש ה״ז. ופירושו שהקדיש את השתלים ונטעם להקדש, כלומר, שנטע כרם להקדש, ולפיכך פטור מן הערלה, כמפורש לעיל פיאה פ״ג רהט״ו, עיין מ״ש לעיל עמ׳ 176. אבל בכי״ע ובאו״ז (ח״א סי׳ שכ״ו, מ׳ ע״ד): חייב בערלה,[18] וגירסא מוטעית היא.

12—13. נטעו ואחר כך הקדישו ופדאו וכו׳. וכ״ה בד, בכי״ע ובאו״ז הנ״ל. אבל בירושלמי וכר״מ הנ״ל: ואחר כך הקדיש חייב בערלה. וקרוב לוודאי שכצ״ל גם לפנינו, ויש כאן השמטה ע״י הדומות וצ״ל: ואח״כ הקדישו [חייב. הקדישו] ופדאו מאימתי מונה לו וכו׳. וכן הגיה בח״ד, והוסיף: „וכך יש ללמוד מתוך דברי הירושלמי למעיין בו״. ואין ספק שצדק בזה, שהרי הירושלמי הנ״ל, מביא ראייה מכאן ששרשים אין בהן ממש, ובעל כרחינו אנו אומרים שרמז לסיפא (כרגיל בירושלמי) כאן, שבהקדיש ופדאו מונים משעת נטיעה, אעפ״י שהשרשים כבר נולדו בפטור מ״מ חייב להשלים שני הערלה. ודוחה הירושלמי שאין ללמוד מכאן, שהרי ראוי היה לפדותו מלכתחילה, וממילא אין השרשים פוטרים. וכן אמרנו לעיל שו׳ 4—5 (וכגי׳ ד וכי״ע, עיין מש״ש) שאם נטע לסייג וחשב עליו למאכל מונה משעת הנטיעה. ואף שם הטעם הוא שראוי היה מלכתחילה לחשוב עליו למאכל ולחייבו. ועיין בירושלמי בה״א ובבלי סוטה מ״ג ב׳. ובאר״ש פ״י מה׳ מע״ש ה״ז פירש כן את הירושלמי מדעתו.[19] ועיין בשו״ת זרע אברהם להגר״מ זעמבא זצוק״ל סי׳ י״ז ס״ק ח׳ ואילך.

13—14. שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק מונה וכו׳. וכ״ה בד ובכפו״פ פנ״ד עמ׳ תשל״א. ובכי״ע: מאימתי מונה לו וכו׳. וכ״ה באו״ז סי׳ שכ״ו הנ״ל, ואצל ר״י בר טובי בשם ר״ת (גבול מנשה לר״מ גרוסברג עמ׳ 27). וכן בשו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ נ״ו, אלא שיש שם השמטה וכצ״ל: ועוד תניא בתוס׳ בפ״ה (צ״ל בפ״ב, עיי״ש פ״ב הי״ג) דתרומות [אבל ערלה וכלאי הכרם שורין בגוי וכו׳, ועוד תניא בתוס׳] גוי שהרכיב עץ מאכל ע״ג עץ סרק, מאימתי מונה לו בשעת נטיעתו. ועיין בהערות ר״ח פאלאגי שם. ועיין גם ברא״ש קידושין פ״א סי׳ ס״ב (בשם ר״ת) ובתוספותיו שם ל״ז א׳, ריטב״א שם ל״ו ב׳, רבינו ירוחם, ס׳ אדם, נתיב כ״א ח״א. ובשבה״ל השלם ח״ב (הסגלה חכ״ג, עמ׳ 69): ולגאון

15 עיין דק״ס שם, עמ׳ 357, הע׳ ה׳.

16 וכן העתיק בפ״מ פ״א ה״ד. אבל מ״ש בפירוש התוספתא והירושלמי (ועי״ש גם במה״פ ד״ה שרשים), נעלמו ממנו לפ״ש דברי הרמב״ן בר״ה י׳ א׳ שפירש את הירושלמי כפשוטו, ואינו ענין לדברי ר׳ יהודה שלפנינו כאן. ועיין מ״ש בזה בקובץ תלפיות ש״ב (ניו־יורק תש״ה–תש״ו), עמ׳ 379.

17 אבל בס׳ האשכול ח״ב הוצ׳ הר״ח אלבק, עמ׳ 22, מעתיק גם בשם הבבלי: ר׳ יהודה אומר מן הגזע חייב, מן השרשין פטור.

18 המדפיסים הגיהו באו״ז: פטור, ולא הרגישו שאין זה סיגנון התנאים לומר: פטור בערלה.

19 אבל ברמב״ן ר״ה י׳ א׳ פירש את הירושלמי אחרת, ונדחק מאד בפירוש ראיית הירושלמי מן הברייתא כאן.

אחר מצאתי ועל הרכבת גוי נהג בו כל דין ערלה, דתניא בתוספתא גוי שהרכיב אילן מאכל על אילן סרק חייב בערלה. וכ״ה בר״מ פ״י מה׳ מע״ש ה״י. ובסמ״ג (עשין קל״ז, ר״א ע״ב) העתיק את לשון הר״מ בשם התוספתא, כרגיל אצלו.

ובפירוש לתר״כ המיוחס להר״ש קדושים, צ״ט ע״ד: וכן תני בתוספתא מי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק אע״פ שישראל (צ״ל: שינו, שאינו, עיין להלן הע׳ 21) רשאי לעשות כן חייב בערלה (אפשר שהכוונה לברייתא שבירושלמי, עיין להלן). וכשפירשנו משנת ערלה תמהני (צ״ל: תמהנו) אמאי נקט אילן סרק וכו׳.[20] ולעצם העניין באיסור הרכבת גוי, עיין מ״ש לעיל כלאים פ״ב שו׳ 58. ועיין בשו״ת זרע אברהם הנ״ל סי׳ י״א.

14. מונה לו משעת נטיעתו. בירושלמי (פ״א ה״ב, ס׳ ע״א): אעפ״י שאין ישר׳ רשאי לעשות כן[21] חייב בערלה. ערלה מאימתי הוא מונה לו, משעת נטיעתו. ולפי גירסא זו יש כאן הלכה מיוחדת שמונין ערלה לכל אילן משעת נטיעה (ולא משעת נשיאת פירות). אבל המלה „ערלה״ חסרה בכי״ר, בנוסח הרש״ס, ובראשונים (עיין אהצרי״ עמ׳ 208), ולפ״ז גירסת הירושלמי כגי׳ התוספתא בזה. אלא שכאן לכאורה אין הבדל למעשה בין הגירסאות, שהרי בהרכבה באילן סרק עסיקינן, וממילא מוכח שמונין בכל מקום משעת נטיעה, שאם היו מונין בכל נטיעה משעת נשיאת פירות, הרי אף כאן לא נתחייב בערלה אלא אחרי הרכבה, וצריך למנות ממנה, כלומר, משעת נשיאת הפירות. ועיין מ״ש לעיל שו׳ 4—5. ברם בירושלמי הנ״ל הוסיפו: ר׳ שמעון בן לקיש אמר בלבד דברים שהן באין במחשבה, כגון חרובי צלמונה וחרובי גידודה, אבל ערבה כנטוע בארץ. ר׳ יוחנן אמר אפילו ערבה. וממילא לשיטת רשב״ל מדברים כאן במרכיב באילן סרק שנשא פירות, ושהיה יכול להתחייב במחשבה,[22] וממילא מתעוררת כאן השאלה כמו בהקדש לעיל שו׳ 12—13.

14—15. ר׳ יוסה או׳ נוטעין יחור וכו׳. משנתנו ספ״א, בבלי ע״ז מ״ח ב׳. וכולם מודים בזה, שהרי אין עץ הערלה נאסר. ועיין ריבמ״ץ ספ״א. ופירשו בתוספ׳ (ע״ז מ״ח ב׳ ד״ה נוטעין): וקמ״ל דלא גזרינן יחור אטו אגוז וכו׳.

15. ואין נוטעין אגוז של ערלה וכו׳. גם רבנן מודים שאין נוטעין לכתחילה, עיין בתוספ׳ ע״ז שם ד״ה ואין ובפי׳ הרש״ס, כ״ז ע״א. ועיין בבבלי שם מ״ח ע״ב, מ״ט ע״א, ובתוספ׳ שם ד״ה שאם, ובמאירי עמ׳ 176. ועיין בירושלמי בסוגיין, ובר״מ פ״י מה׳ מע״ש ה״כ.

15—16. ואין מרכיבין כפניות וכו׳. כפניות הן פרי הדקל הזכר, ואינן פרי גמור, עיין לעיל שביעית פ״ג שו׳ 50 ומש״ש. ובירושלמי (פ״א ה״ו, ס״א ע״ב): ר׳ יצחק שאל מאן תנא אין מרכיבין בכפניות של ערלה ר׳ יוסי. ולעיל שם מביא הירושלמי את משנתנו (פ״א מ״ז): ר׳ יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי. ועיין בנוסח הרש״ס בסוף פירקין. ובפיה״מ להר״מ סוף פירקין פירש שכפניות הן לולבי התמרה. ועיין בפ״י מה׳ מע״ש הכ״א ובמה״פ בסוף פירקין ד״ה ואין מרכיבין. והנה התוספתא הביאה כאן את המשנה כצורתה, ושמא צ״ל: ואין מרכיבין כפניות של ערלה [מפני שהוא פרי], וכדברי הירושלמי הנ״ל.

16. סמני ערלה עולין וכו׳. במשנתנו רפ״ג: בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק, נתערב באחרים וכו׳. ובירושלמי פ״ג ה״א, ס״ג ע״א: א״ר יוחנן סממנין בסממנין בטילין

[20] בפי׳ הר״ש למשנתנו אין זכר מזה. ועדותו של גראס בעניין זה אינה נכונה, עיין מ״ש בתסר״ח ח״א, עמ׳ 62; ח״ב, עמ׳ 295; ח״ג, עמ׳ 168.

[21] עיין מ״ש על נוסחת הירושלמי כ״ל, לעיל כלאים פ״ב הע׳ 53 ד״ה ברם.

[22] ואפילו לר׳ יוחנן שאמר אפילו ערבה, הרי אף הוא מודה שהלכה זו נוהגת גם באילנות הבאים במחשבה, וממילא אפשר לפרש את התוספתא כשהיא לעצמה באילנות הללו.

במאתים וכו׳. וכן פסק הר״מ בפט״ז מה׳ מאכלות אסורות הכ״א, וכנראה שלפני הירושלמי לא היתה הברייתא שלנו.

17. צובע בהן בלול וכו׳. בד ובכי״ע: בבלול וכו׳, כלומר, אם נבללו הסממנים במי צבע של היתר. ובירושלמי הנ״ל: מי צבעים במי צבעים בטילין ברוב וכו׳. וכן פסק בר״מ הנ״ל. ועיין במה״פ שם ד״ה סממנין. ובראבי״ה פסחים סי׳ תט״ו (ח״ב עמ׳ 15): פירושו נראה לי דכל היכא שאין שורש גוף האיסור לא הצריכו חכמים מאתים וכו׳.[23]

17—18. ר׳ שמעון בן לעזר אומ׳ בשר בחלב וכו׳. וכ״ה בד. ובמכילתא משפטים, כספא פ״כ, עמ׳ 336: ר׳ שמעון בן אלעזר אומר, מפני מה נאמר (כלומר, לא תבשל גדי וכו׳) בשלשה מקומות, אחת לבהמה גסה ואחת לדקה ואחת לחיה, ר׳ שמעון בן יוחאי אומר אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול. ובתוספתא (חולין פ״ח הי״א): ר׳ שמעון מתיר בהנאה, והוא מתאים למסורת הבבלי, עיין במסורת התוספתא.

אבל בכי״ע כאן: ר׳ עקיבא אומ׳ בשר בחלב וכו׳. וכן משמע במכילתא הנ״ל, עמ׳ 337. וכן בתוספתא חולין הנ״ל: בחלב בהמה טמאה. ר׳ עקיבא פוטר על בישולו שנאמר וכו׳. ובמשנה שם (פ״ח מ״ד) אומר הת״ק: בחלב בהמה טמאה וכו׳ מותר לבשל ומותר בהנאה. ונראה שר״ע לא הזכיר הנאה, מפני שהוא סובר שאפילו בחלב בהמה טהורה מותר בהנאה.

ונראה שבמשנה שהיתה לפני התוספתא נשנה כאן גם בשר בחלב (כמשנת ע״ז פ״ה מ״ט). וכבר שאלו בבבלי שם (ע״ד א׳): וליתני אגוזי פרך ורימוני בדן וכו׳. ותירצו: הא תנא ליה התם (כלומר, במשנת ערלה), הראוי לערלה ערלה וכו׳. ועליה חולק ר׳ שמעון בן אלעזר (או ר״ע) וסובר שבשר בחלב מותר בהנאה, ואינו אוסר בכל שהוא. עיין בבבלי ע״ז שם.

18. בעלי מומין אסורין כל שהן. במשנתנו כאן (פ״ג מ״ג): האורג מלא הסיט מצמר הבכור ידלק הבגד וכו׳, ובמוקדשין מקדשין כל שהן. ולפי שיטת הירושלמי (עיין להלן) משמע שהברייתא מפרשת את משנתנו הנ״ל, ולא הצריכו מלא היסט באורג מצמר הבכור אלא בבכורות תמימים (שאין היתר לצמרם שנשר מחיים), אבל בבעלי מומים אסורים כל שהן, מפני שיש להם מתירין, שהרי יכול לשוחטם, וממילא ניתר הצמר שנשר מכבר. ותנא זה סובר כר׳ יוסי (במשנת בכורות ספ״ג) שאף החכמים מודים שאם שחט את הבעל מום, צמרו שנשר מחיים ניתר. ומן הירושלמי (פ״ג ה״ב, ס״ג ע״א) משמע שנחלקו האמוראים אם משנתנו מדברת בבכור תם, או בבעל מום, ור׳ יוחנן סובר שמשנתנו הוא בבכור תם דווקא, או שמשנתנו כר׳ יהודה (עדיות פ״ה מ״ו ובכורות הנ״ל), ולשיטתיה הצמר אסור אפילו שחט אח״כ את בעל המום, וממילא משנתנו היא בין בתם ובין בבעל מום.[24] והתוספתא סוברת שדין המשנה הוא בתם דווקא.[25]

ברם בבבלי (בכורות כ״ה ב׳): בעלי מומין אוסרין בכל שהן וכו׳. ונחלקו בפירושה ר׳ נחמן ור׳ יוחנן. לשיטת ר׳ נחמן מדברת הברייתא בגיזות בכור בעל מום שנתערבו בגיזות חולין והן אוסרין בכל שהן,[26] ות״ק כאן הוא ר׳ יהודה הסובר שאין לצמר של בכור

[23] בירושלמי ע״ז (פ״ה הי״ב, מ״ה ע״ב): איסורי הנייה מהו שיבטלו בטירוף (כ״ה ברמב״ן ע״ז ע״ד רע״א. וכן כנראה היה אף בכי״ל שם, אלא שתוקן: בצירוף, כמו שהדפיסו בר״ו) וכו׳. ושמא בבלול פירושו בטירוף, כלומר, שטרפן בצבע של היתר. ועיין בירוש׳ כאן פ״ג ה״ב, ס״ג ע״א, וכתובות ספ״ו, ל״א ע״א.

[24] ועיין בהשגות הראב״ד ספ״ג מה׳ בכורות ובס׳ משנה ראשונה כאן למשנתנו פ״ג מ״ג.

[25] ועיין בר״ש וברע״ב למשנתנו. והם פירשו ע״פ שיטת ר׳ יוסי בירושלמי שם שחלק על ר׳ יוחנן.

[26] עיין בר״ש כאן פ״ג מ״ג שפירש בכל שהן לאו דווקא אלא מלא היסט. אבל בר״מ ספ״ג מה׳ בכורות, וביו״ד סי׳ ש״ח ס״ק ד׳, פסקו כפשוטו של התלמוד.

בעל מום תקנה בשחיטה, אבל ר׳ יוסי לשיטתיה וסובר שאם נשחט הותר הצמר, ולפיכך יבקר ויבדוק אם התירו מומחה לפני גשירת הצמר או לא התירו. ואם התירו מומחה ישחט את הבכור ויתיר את הגיזות. ור׳ יוחנן מעמידה בבעלי מומין חיים שנתערבו באחרים, ולת״ק אסור אפילו אם בדק אח״כ את כולם ולא מצא וכו׳ עיי״ש. ועיין בשו״ת נודע ביהודה מהדו״ת יו״ד סי׳ קצ״ג.

18–19. ר׳ יוסה או׳ בעלי מומין יבקר. לפי פירושנו בשיטת הירושלמי ברישא צ״ל שר׳ יוסי מדבר אפילו במומים ברורים, כגון שנסמית עינו, או שנקטעה ידו וכדומה, ומצריך בהם בקור ע״י חכם (וכשיטתו במשנת בכורות פ״ה סמ״ה). וכל זמן שלא ביקר דינו כנשר מתם, ואין שחיטתו מתירתו, וממילא אינו אוסר בכל שהוא אלא כמלא היסט. ועיין מ״ש לעיל בשם שיטת הבבלי.

19. תנור שהסיקו בקלפי ערלה וכו׳. כפו״פ פנ״ד עמ׳ תשל״ב בשם התוספתא, בבלי פסחים כ״ו ב׳.

אם חדש יותץ וכו׳. כלומר, אם התנור הוא חדש ונתחסם בראשונה ע״י היסק בקליפי ערלה, יותץ התנור. והעמידוה בבבלי שם כמ״ד זה וזה גורם אסור, אבל למ״ד מותר אין התנור צריך נתיצה, עיין בתוספ׳ שם ד״ה בין (הראשון). וכן פסק הר״מ בפט״ז מה׳ מאכלות אסורות הכ״ב. ועיין בירושלמי פ״ג ה״ג ומ״ש להלן.

20. אפה ובשל בגחלים מותר. וכ״ה בד ובכפו״פ הנ״ל. ובכי״ע בטעות: בגידולין[27] מותר. והכוונה שאפה על גחלים מקליפות ערלה. ובפסחים הנ״ל: בישלה על גבי גחלים דברי הכל מותר. כלומר, אפילו למ״ד זה וזה גורם אסור, כאן מותר, מפני שקליפי הערלה ועצי כלאי הכרם כבר כלו.[28] ומכאן שאם אפה בתנור עצמו הפת אסורה, וכמשנתנו פ״ג מ״ה.[29]

אפר בכולן מותר חוץ וכו׳. בכי״ע: אפר כולן וכו׳. ובד: אפה בכולם מותר וכו׳. ולפי גירסא זו הדברים עונים על גחלים, והכל מותר. כמפורש לעיל, חוץ מעצי אשירה שאפילו אפה על גחליה אסור, עיין במשנת ע״ז פ״ג מ״ט ומ״ש בח״ד כאן. ועיין בבלי פסחים ע״ה א׳ ובתוספ׳ שם ד״ה וגרפו, וכבר דחה גירסא זו בטוב טעם בחקרי לב יו״ד סי׳ ר״י (ליו״ד סי׳ קמ״ב) ח״א, רצ״ט רע״ב, עיי״ש שהאריך והסיק: והחכם עיניו יחזו וכו׳ דגרסינן אפר בכולן מותר וכו׳. והיא הברייתא בבבלי (פסחים כ״ז ב׳, תמורה ל״ד א׳): כל הנשרפין אפרם מותר חוץ מאפר אשירה ואפר הקדש. ועיין בתוספ׳ רי״ד פסחים כ״ז רע״א, ובע״ז, תליתאה, מ״ט ע״א, ומ״ש הר״מ קראקאווסקי בעבודת המלך פ״ז מה׳ ע״ז הי״ג.

21. אפר בגדים שנתנגעו ועפר בתים וכו׳. ולמדו כן בתו״כ תזריע נגעים ספי״ד, ס״ט רע״א: צרעת ממארת. תן בו מאירה ולא תהנה בו. ובירושלמי (פ״ג סה״ג, ס״ג ע״א) למדו איסור באפר הבתים המנוגעים בגזירה שוה מע״ז (נתיצה נתיצה). ועיין ר״מ רפט״ז מה׳ טומאת צרעת. ועיין מ״ש בתס״ר ח״ג עמ׳ 196.

22. ספק הערלה וכו׳. מהות הספק נתבאר להלן. והכל בשל גוים עסיקינן.

בסוריא ובחוצה לארץ מותר. כמשנתנו פ״ג מ״ט: ספק ערלה בא״י אסור,

[27] וכן נשתבש אף בירושלמי הנ״ל רה״ג: גידולי ערלה שעיממו וכו׳, אבל בנוסח הרש״ס לנכון: גחלי ערלה וכו׳.

[28] ופירש רבינו יונה (רא״ש פסחים פ״ב סוף סי׳ ב׳) שהלכה זו היא דווקא באיסורי הנאה שמצותם בשריפה, ואפרם מותר (פסחים כ״ז ב׳; תמורה ל״ד א׳), וגחלים הם כאפר, אבל באסורי הנאה שמצותם בקבורה אסור. ועיין בירושלמי שהבאנו להלן הע׳ 29.

[29] ועיין בבלי פסחים כ״ז סע״א, ובמאירי שם כ״ז רע״א. ועיין ירושלמי כאן פ״ג ה״ג, ס״ג ע״א.

ובסוריא מותר, ובחוצה לארץ יורד ולוקח וכו׳.[30] ופירש״י (קידושין ל״ח ב׳) שמותר לו לישראל לומר לגוי שילקט בשבילו לכתחילה, אבל בסוריא לא התירו אלא ליקח מן המלוקט כבר. והנה בתוספתא כאן לא נתבאר שום חילוק בין סוריא לחו״ל. ומסורת זו מאשרת את פירוש מרן (ב״י יו״ד סי׳ רצ״ד) בדברי הר״מ (פ״י מה׳ מאכלות אסורות הי״א) שבחו״ל פירושו ודאי ערלה בחו״ל, אבל ספק ערלה בחו״ל הוא בכלל סוריא ועדיף ממנו. והתוספתא לא הזכירה כאן וודאי ערלה כלל, והיא מתאימה לרישא של משנתנו. ברם דברי מרן דחוקים בין בפסק הר״מ ובין בפירוש המשנה, והפירוש הפשוט במשנתנו הוא כפירוש כל הראשונים ורש״י הנ״ל. ודברי הר״מ נתבארו במאירי קידושין עמ׳ 198, ועיין גם בצפנת פענח להגר״י ראזין על הר״מ הנ״ל. ועיין בשו״ת הר״מ סי׳ קמ״א, הוצ׳ הרא״ח פריימן זצוק״ל עמ׳ 137. ועיין מ״ש להלן.

22—23. כיצד כרם ושדה שנטע ירק וירק נמכר וכו׳. השלמתי ע״פ ד. ובכי״ע: כרם שנטעו ירק וירק נמכר וכו׳. והמלה „כיצד״ חסרה שם. ואף לפנינו צריך למחוק את המלה „ושדה״ שבאה באשגרה מלמטה. ואשר ל„כיצד״ הרי הדבר תמוה: פתח בערלה וסיים בכלאי הכרם, אתמה. ובמשנתנו הנ״ל: כרם נטוע ירק, וירק נמכר חוצה לו וכו׳, ואין שם „כיצד״.[31]

ומכיוון שיש לפנינו חסרון בכי״ו ע״י הדומות, הרי אפשר להניח שיש כאן השמטה יותר גדולה. וכן מעיד במרדכי קידושין (פ״א סי׳ תק״ב, ואני מעתיק מד״ק רס״ט): וראיה מדתני׳ בתוספת׳ ובירושלמי שילהי ערלה אי זו היא ספק ערלה כרם של ערלה[32] וענבים נמכרים חוצה לו, בא״י אסור ובסוריא מותר. וא״כ קרוב שכן צ״ל גם לפנינו: כיצד [כרם של ערלה וענבים נמכרים חוצה לו בא״י אסור ובסוריא מותר. ר׳ יהודה אומר אף זה ספיקו בסוריא אסור. איזהו בסוריא מותר? כרם של ערלה וכרם אחר בצידו וענבים נמכרות חוצה לו בא״י אסור ובסוריא מותר. כרם שנטטע ירק וכו׳]. וכ״ה בירושלמי פ״ג רה״ח, ס״ג ע״ב. ולעצם העניין, עיין במפרשי המשנה ובר״ן קידושין ספ״א.

26—27. הרי שנמצא נטועה קטנה וכו׳. כלומר, ומסתפק אם עברו עליה שנות ערלה או לאו. ומכאן הוא מקור הר״מ בפ״י מה׳ מאכלות אסורות הי״ב, כמו שהעיר הגר״י ראזין בצפנת פענח שם, ועיין בב״י הנ״ל, וברש״י קידושין ל״ח ב׳ ד״ה היינו דשני (בלשון ראשון).

[30] ובנוסחא זו הובאה משנתנו גם בברכות ל״ו א׳, קידושין ל״ח ב׳.

[31] בירושלמי פ״ג ה״ח (בנוסח הרש״ס, ס״ז ע״א, ולפנינו נשמטה הרישא): ואיזהו ספק כלאים? כרם שנטוע ירק וירק נמכר חוצה לו, בארץ ישראל אסור, ובסוריא מותר (ע״כ נשמט לפנינו). א״ר יודה אף זה אסור בסוריא וכו׳. ושמא השלים הרב את הרישא מדעתו, ובאמת דברי ר׳ יהודה נסמכים למשנתנו. ועיין להלן בירושלמי שם.

[32] וכ״ה לפנינו בירושלמי. ובנוסח הרש״ס שם, ס״ז ע״א: גפן של ערלה בכרם וכו׳. והוא כנראה תיקון הרב בעצמו ע״פ רש״י קידושין ל״ח ב׳ ד״ה היינו דשני והר״ש כאן פ״ג רמ״ט.

מסכת בכורים

פ״א

1. אין מביאין בכורים קודם וכו׳. במשנתנו (פ״א מ״ג, חלה פ״ד מ״י): אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם, מפני הכתוב שבתורה, וחג הקציר בכורי מעשיך וכו׳. ובירושלמי (סוף חלה, ס׳ ע״ב) הקשו ממשנתנו (מנחות פ״י מ״ו, בבלי שם ס״ח ב׳): קודם לשתי הלחם לא יביא, אם הביא כשר. ותירצו: שנייא היא שהדבר מסויים, שמא יקבע הדבר חובה. וכוונת הירושלמי היא שמן הדין כיון שהביאו הבעלים את הבכורים לעזרה אפילו לפני העצרת כבר יצאו ידי חובתם בדיעבד, ונפטרו מאחריותם וטיפולם (עיין להלן שו׳ 13 ומש״ש), וממילא אין רשות לכהנים להחזירם לבעלים, אבל משום שהיה הדבר מפורסם, וחששו שמא יקבע הדבר חובה, ויתחילו להביא בכורים לפני העצרת, החזירום לבעלים,[1] מה שאין כן בשאר יחידים שאינם מפורסמים, כמפורש להלן בסמוך.[2] ועיין במה״ג שמות כ״ג, ט״ז (לפי הופמן מכילתא דרשב״י עמ׳ 158).

1—2. ימתין עד שתבוא עצרת וכו׳. בר״מ פ״ב מה׳ בכורים ה״ו: ואם הביא אין מקבלין ממנו, אלא יניחם שם עד שתבוא עצרת ויקרא עליהן. והנה דייק רבינו וניסח: ויניחם שם, כלומר, בעזרה, ואין רשות לכהנים להחזירם לבעלים, שהרי בדיעבד יצאו כבר ידי חובתם, וכבר נפטרו מאחריותם ומטיפולם (עיין מ״ש לעיל), ולפיכך נשארים הבכורים בעזרה, עד שיגיע הזמן ויקרא עליהם. ועיין רבינו בחיי ריש כי תבא, רכ״ח סע״ב, וכנראה שהעתיק את לשון הר״מ הנ״ל.

2. הקונה אילן אחד וכו׳. בבלי ב״ב פ״א א׳, ועיין ירושלמי פ״א ה״ח, ס״ד רע״א, ובפי׳ הרש״ס שם, ט״ז ע״א. ועיין במשנתנו פ״א מ״ו ובס׳ משנה ראשונה שם.

3. מפני שלא קנה קרקע וכו׳. פירשו בבבלי ב״ב הנ״ל שר״מ מסתפק אם קנה קרקע, או לא, ולפיכך מספק מביא ואינו קורא.

4. לא מביא ולא קורא. וכן פסק הר״מ בפ״ב מה׳ בכורים הי״ג. ועיין בירושלמי הנ״ל. וביד רמה ב״ב פ״א סע״א: ומסתברא דכי מספקא להו לרבנן בשני אילנות, אבל באילן אחד פשיטא להו וכו׳, ולא קנה קרקע ואין מביאין ממנו בכורים.

ר׳ יהודה אומ׳ כל הגרים וכו׳. וכן מעתיק הר״י (לפי תוספ׳ ב״ב פ״א א׳ ד״ה למעוטי, פי׳ הרא״ש כאן פ״א מ״ד, פי שנים, ק״ג ע״ד), וכן היה לפני ר״ת (עיין בתוספ׳ ובפי׳ הרא״ש הנ״ל) וכן בס׳ הרוקח סי׳ של״א,[3] וכן מעתיק רבינו יואל (ראבי״ה ח״ב סי׳ תקמ״ט עמ׳ 256) ובאו״ז (ה׳ תפילה סי׳ ק״ז, ח״א, כ׳ ע״א) רמב״ן ב״ב פ״א א׳ ד״ה והכתיב, וסמ״ג עשין ק״מ, ר״ב ע״ב. אבל בר״ש כאן פ״א מ״ד בסתם, ולא הזכיר את ר׳ יהודה ועיין מ״ש להלן.

כל הגרים כולן מביאין וכו׳. במשנתנו (פ״א מ״ד): אלו מביאין ולא קורין.

[1] אעפ״י שבירושלמי אינו מפורש בעובדא זו שהחזירום לבעלים, אבל מסתבר שנהגו כאן כמו בשאר העובדות שנזכרו במשנת חלה הנ״ל, עיין בתיו״ט שם ומ״ש בשושנים לדוד סוף חלה.

[2] ובמביא בכורים מפירות האילן אפילו לפני הפסח יצא בדיעבד, עיין מנחות ס״ח ב׳, ברש״ש שם, ובתיו״ט שם פ״י מ״ו.

[3] בפיסקא מן התוספתא השמיט את שם ר׳ יהודה, אבל מתוך דבריו שם מוכח שגרס כלפנינו: ר׳ יהודה אומר וכו׳.

הגר מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא וכו'. וכשהוא בבית הכנסת אומר אלקי אבותיכם ואם היתה אמו מישראל אומר אלקי אבותינו. והנה המשנה לכאורה קשה מאד, שהרי למה לנו למעט גר מפני שאינו יכול לומר אשר נשבע, תיפוק ליה ממה שלא לקח חלק בארץ.[4] ובירושלמי למשנתנו (ה"ד, ס"ד רע"א): ר' יונה ור' יסא תרויהון בשם ר' שמואל בר רב יצחק בבני קיני חותן משה היא מתניתא. ובני קיני חותן משה מביאין וקורין, דכתיב לכה אתנו והטבנו לך. כלומר, משנתנו מדברת בגרים בני קיני חותן משה שלקחו חלק בארץ, שנתנו להם את דושנה של יריחו (עיין מ"ש להלן), ואינם קוראים, מפני שלקחו חלק בארץ בלא שבועה לאבותיהם, ולפיכך אם היתה אמם מישראל יש כאן שבועה לאבותיהם ויש להם חלק בארץ, והירושלמי הסתייע בסיפא של הברייתא שלנו.

וממשיך שם הירושלמי: ר' חזקיה בשם ר' לעזר לא אמר כן אלא מה טעם אמרו (במשנתנו פ"א מ"ה) האפיטרופין והעבד וכו' מביאין ולא קורין (כלומר, מניין לנו שהן מביאין כל עיקר), שהגר הרי אמור בפרשה.[5] אמר רב שמואל בר רב יצחק תיפתר בההן גר דהכא (כלומר, במקרא בפרשת בכורים, עיין בפירוש הגר"א ובריזב"ז במקומו) בבני קיני חותן משה, ובני קיני חותן משה מביאין וקורין (כלומר, ואין ראיה מן המקרא). א"ר יוסי קיימה בנימן בר עשתור קומי ר' חייה בר בא בגוי שבא בעבירה על בת ישראל היא מתניתא.[6] ולבסוף הסיקו שם: תני בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא, מה טעם כי אב המון גוים נתתיך, לשעבר היית אב לארם, ועכשיו מיכן והילך אתה אב לכל הגוים. ופסקו שם הלכה כר' יהודה.

ופירש ר"ת הנ"ל שהתוספתא שלנו היא בדווקא, וכל הגרים אינם קוראים אפילו היתה אמם מישראל, ובני קיני אם היתה אמם מישראל מביאין וקורין, מפני שיש כאן שבועה ונחלה בארץ. והירושלמי הנ"ל מאשר את פירושו, ולפיו[7] אין מחלוקת בין המשנה והתוספתא. והר"י הנ"ל פירש גם את הברייתא של ר' יהודה בירושלמי בבני קיני,[8] והם קוראים אפילו לא היתה אמם מישראל, מפני שנטלו חלק בארץ, והשבועה היתה לאברהם שהיה אביהם של גרים,[9] ואף משנתנו מדברת בבני קיני, ואינה חולקת על התוספתא, עיין בתוספ' ב"ב הנ"ל.

אבל לפי פשוטה חולקת התוספתא על הברייתא שבירושלמי, כפי' רבינו יואל ועוד. ולפי הירושלמי בשיטת ר' יהודה כל הגרים מביאים וקוראים, מפני שאברהם היה אביהם של גרים. וכבר הסביר הרמב"ן בב"ב הנ"ל (וביתר באור בנ"י ב"ב פ"ה סי' תשפ"ד) שגרים עדיפי מנשים, שהם בני אברהם וראויים לירושה, ובני נחלה נינהו, ודינם כטפלים שיצאו ממצרים שהיו פחות

[4] עיין במשנתנו פ"א מ"ה; מע"ש פ"ה מ"ד; מכילתא משפטים פ"כ, עמ' 335, וספרי כי תבוא סוף פי' ש"א, עמ' 320, ועיי"ש פי' רצ"ט, עמ' 318.

[5] כלומר, ומכאן שמביאים. וכ"ה בפירש"י לחומש במקומו שם, עיין מ"ש להלן.

[6] כלומר, מה ששנינו במשנתנו: ואם היתה אמו מישראל אומר אלקי אבותינו הוא בגוי שבא על בת ישראל, אבל גר בן גר יכול לומר אלקי אבותינו אפילו לא היתה אמו מישראל. ואף כאן משמע שגוי שבא על בת ישראל אינו צריך גירות, ועיין בבאור הגר"א לירושלמי. וכן דעת רוב הראשונים. ועיין בהגהות רע"א יו"ד סוף סי' רס"ו ובאו"ש פט"ו מה' איסורי ביאה ה"ג. ולמעשה בוודאי יש למולו בשבת, כהכרעת הגר"י עטלינגער בשו"ת בנין ציון סי' כ"א, שהרי באותה מדינה היה הדבר מצוי, וכן נהגו בישראל. ועיין בפי' הרמב"ן ובס' הדר זקנים סוף פרש' אמור ובס' דעת זקנים שמות ב, י"ב. ועיין בפי' הראב"ד לתו"כ אמור ריש פרש' י"ד, ק"ד ע"ג.

[7] כלומר, לפי הירושלמי. אבל ר"ת עצמו אינו מפרש כן, עיי"ש בתוספ' ב"ב ובפי' הרא"ש הנ"ל.

[8] ולפירוש זה רמז ר' יואל בראבי"ה ס' תקמ"ט הנ"ל שכתב: ותרי תנאי אליבא דר' יהודה, אי לא קאי בירושלמי על בני קיני.

[9] והוא הדין לשאר אבות, עיין רמב"ן ב"ב פ"א א' וריטב"א מכות י"ט א' סד"ה בכורים.

מבני כ', ולא היו להם מורישים (עיין ב"ב קי"ז א' וברשב"ם שם) שנטלו חלק בארץ, ומ"מ בניהם מביאים וקורים. וכן כתב גם ברשב"א שם כת"י (לפי מהר"ם חאגיז ב„פי שנים" עם פירוש הרא"ש, ק"ה ע"א). וכ"ה גם בריטב"א ב"ב פ"א א' ד"ה ופרקינן ובחי' הר"ן כת"י שם. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' בכורים ה"ג ובתשובה סי' מ"ב (הוצ' הרא"ח פריימן ז"ל עמ' 42) שכל הגרים מביאים וקורים. ועיין כפו"פ פמ"ב עמ' תקס"ז שבאר את הר"מ בשיטת הראשונים הנ"ל, וכן כיוון מדעתו מהר"ם חאגיז הנ"ל. ועיין מאירי ברכות כ' ב' (67 ע"א) ומ"ש בברכי יוסף או"ח ריש סי' קצ"ט.

ובאו"ז ה' תפילה הנ"ל: ונראה בעיני דברייתא דירושלמי איירי כגון שאותו גר מבני קיני חותן משה, מדלא קתני כל הגרים, כדקתני בתוספתא דבכורים, והיינו טעמא שהרי כמו שמצינו שלקחו אלעזר ומשה מבנות פוטיאל (עיין שמות ו', כ"ה) כן יש לומר שלקחו בני פוטיאל מבנות ישראל. וכן ר' יהודה דורש בספרי (לא מצאתיו לפ"ש) שבני פוטיאל לקחו מבנות ישראל,[10] ומפני שנתערבו בני פוטיאל ובנות פוטיאל בישראל על כן כל הבא מזרעם מביא וקורא, לאפוקי שאר גרים שאפי' אמו מישראל אינו מביא וקורא, כדתנן במתניתא, מעתה ירושלמי ותוספתא הכל אחד.[11]

5. שנ' והיה כי תלך עמנו. וכ"ה בכי"ע, בראבי"ה ובאו"ז הנ"ל, כלומר, במדבר י', ל"ב. וכן ברוקח, ברמב"ן, בפי' הרא"ש הנ"ל ובפי' ר' אליהו מלונדריש עמ' י"ח תפסו את סוף הפסוק: והיה הטוב וכו'. ובד מסורס: והיה הטוב כי תלך עמנו וגו'. אבל בר"ש הנ"ל: דכתיב לכה אתנו והטבנו לך, וכ"ה בירושלמי רה"ד הנ"ל (כלומר, במדבר י', כ"ט). וכנראה שמדרשות חלוקות בדבר, עיין ספרי בהעלתך פי' ע"ח סוף עמ' 75, שם פי' פ"א עמ' 77, ספרי ראה פי' ע"ח עמ' 73 ובמקבילות שציין ר"א פינקלשטין שם. ובמה"ג בהעלותך:[12] אותו אתן לכם (במדבר י', כ"ט). לכם הוא, אין לגרים חלק בו. שלא תהא סבור שאת בא ונוטל כאחד מן השבטים, ועכשיו אתה אומר לי הטעיתני. אלא על מנת כן אתה בא, על מנת שאין לגרים נחלה בארץ, אעפ"כ לכה אתנו והטבנו לך וכו', אלא המקום אמר לנו להיות מטיבים לגרים, ולך אנו מטיבים מכל הגרים, ומה היתה הטובה שהטיבו לו, כשבאו לארץ ישראל הפרישו דשנה של יריחו חלק בראש וכו', ונתנו אותה ליתרו והיה אוכל פירותיה ארבע מאות וארבעים שנה וכו'. וכן בספרי וזאת הברכה פי' שנ"ב עמ' 412: וכי עלת על לב שאמר משה ליתרו בוא וניתן לך חלק בארץ, והלא ככר נאמר לכה אתנו והטבנו לך, מה ת"ל כי ה' דבר טוב על ישראל, זו דושנה של יריחו שהיו אוכלים אותה בני בניו של יתרו קודם שנבנה בית הבחירה לשבטים וכו'. ומכ"ז נראה שלא חשבו את דושנה של יריחו לנחלת בני קיני, אלא כתפיסה לזמן, לאכילת פירות. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

6. מאיר היה או' וכו'. זו היא גירסא נכונה, ור' יוסי קרא לר"מ „מאיר" בלי תואר רבי. ובד ובכי"ע: היה ר' מאיר וכו', וכ"ה בתוספ' ר' יהודה ברכות כ' ב' (ד"ה נשים י"א סע"ב) ובתוספ' הרא"ש שם (י"ג ע"ג). ובמרדכי שם (פ"ג סי' ס"ב): בתוספתא אמר ר' יוסי ר' מאיר היה אומר וכו', וכולם בשם ר' אלחנן. ובחי' הרמב"ן ב"ב פ"א א' (ד"ה והכתיב): דתניא בתוספתא הכהנים מביאין ולא קורין וכו', ורבינו קיצר בלשונו, כפי שמוכח מדבריו להלן שם: ולר"מ נמי איפשר דס"ל וכו'. ועיין בס' יש סדר למשנה (במשניות הוצ' ראם,

10 עיין ספרי בהעלותך פי' ע"ח, עמ' 73, ובשנו"ס שם שו' 16.

11 ולפי פירושו צ"ל שהטעם שנתן ר' יהודה בירושלמי שאברהם הוא אביהם של גרים הוא מפני שהשבועה היתה לזכרים ולא לנקבות, עיין לעיל שם בירושלמי. ואמו מישראל אינה מועילה לעניין שבועה אלא בצירוף הטעם שאברהם הוא אביהם של גרים. וצ"ע.

12 לפי הורוביץ, ספרי זוטא, עמ' 264. ובמה"ג שם העתיק כמה דברים ממדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו, עמ' 304 ואילך.

סוף סדר זרעים) בכורים פ"א מ"ד שהביא את כל לשון הרמב"ן בשם הרשב"א. ועיין מ"ש בס' הנ"ל ברכות פ"ג מ"ג.

כהנים מביאין ולא קורין וכו'. רוב המפרשים הגיהו כאן ע"פ משנת מע"ש (פ"ה מי"ד): כהנים ולויים מביאין ולא קורין וכו', כשם שנטלו ישראל כך נטלו כהנים ולויים וכו'. וכן כנראה הגיה גם הרש"ש בהגהותיו לתוספ' ברכות כ' ב' ד"ה נשים. ברם ברור שאין להגיה נגד כל הנוסחאות, ולא עוד אלא שהראשונים הנ"ל הביאו את התוספתא בנוסח שלנו ולא הגיהו כלל את התוספתא. ובתוספ' ר' יהודה לברכות הנ"ל העיר על המשנה הנ"ל, וכתב: „וצ"ע הא דתנן בסוף מע"ש וכו' ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולויים שלא נטלו חלק בארץ. ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש". ומ"מ לא שלח יד בנוסח התוספתא. ועיין מה שהאריך בזה בס' יש סדר למשנה הנ"ל. ובתוספ' ר' יהודה הנ"ל כתב על דברי ר' מאיר שבתוספתא: אבל קשה להר"ר אלחנן למה אומר שלא נטלו הכהנים חלק בארץ והכתיב בספר יהושע (פכ"א, ד', י"ג ואילך) שהיו להם ערים לבני אהרן, ואמר בשלשים ושתים מדות של ר"א בנו של ר"י הגלילי[13] שיותר משבעים[14] אלף כהנים חלוצי כתף[15] יצאו לפני מטתו של אהרן.[16]

והנה הקושי ממשנת מע"ש הוא חמור מאד, שהרי שם מפורש שלר"מ לויים אינם מתודים, וכאן מוכח שהוא מודה שלויים מביאים וקורים, ולא נחלק אלא בכהן. ולא עוד אלא שלעניין וידוי מע"ש לא נחלק שום תנא על משנתנו שם (הנ"ל) שגר אינו מתודה, ולעניין בכורים אמרנו שגר מבני קיני מביא בכורים וקורא (עיין מ"ש לעיל ברישא). וגם הר"מ פסק בסוף ה' מע"ש שגר אינו מתודה ולעניין בכורים פסק (פ"ד מה' בכורים ה"ג) שגר מביא וקורא, וכבר עמדו ע"ז באחרונים.[17] ועיין בפיסקי ר' אליהו מלונדריש לסדר זרעים, הוצ' הרמ"ל זק"ש עמ' י"ת.

ברם בפי' רש"י (כי תבא כ"ו, י"א): אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם.[18] והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא[19] וכו'. ובמדרש תנאים (הוצ' הופמן עמ' 174): והגר אשר בשעריך. להביא גרים שיהו מתודין.[20] והדברים מתבארים מתוך הירושלמי שהעתקנו לעיל, ואמרו שם „שהגר הרי אמור בפרשה", ודחו שהכוונה בפרשה היא לגרים בני קיני שנטלו חלק בארץ, והם מביאים וקורים (עיין מ"ש לעיל שו' 4 ד"ה וממשיך). והנה במקרא (דברים כ"ו, י"א) נאמר בפירוש: ושמחת בכל הטוב וכו' אתה והלוי והגר אשר בשעריך. ומכיון שבכורים ניתנים לכהן, ולא ללוי ולגר,[21] הרי הסיקו חז"ל ש„ושמחת"

[13] ליתא לפנינו. ועיין באבות דר"ן נו"ב ספכ"ד, כ"ה ע"ד, מס' כלה, הוצ' הינער, עמ' 218, הוצ' קורוניל, ו' ע"ב, ובפי' היצהרי לאבות כ"י ששון, אהל דוד ח"א, 534 ע"א. ושם מוכח שלא היו כולם כהנים, עיי"ש.

[14] כ"ה בכ"י ירושלים, לפי הרי"ן אפשטין בתרביץ ש"ד, תרצ"ג, עמ' 351, הע' 4. והוגה שם: מתשעה, וכ"ה בהוצאות שלפנינו.

[15] עיין במקורות שהבאנו לעיל הע' 13 ובבלי ב"ק י"ז א'.

[16] כנראה שכיוון לומר שהרבה כהנים נכנסו לא"י, והיו צריכים לי"ג ערים.

[17] ועיין בשו"ת שי למורא לר' שבתי יונה סי' נ"ד ובמשנה למלך במקומו.

[18] ומכאן הוא מקור הסמ"ג עשין ק"מ, ר"ב ע"ב, שכתב: וכן כהנים ולוים מביאין וקורין וכו', ונאמר אתה והלוי.

[19] ועיין בפי' בעלי התוספות על התורה (דעת זקנים) ריש כי תבוא שכתבו בשם ר' יוסף קרא: תימא וכו' מה ענין גר אצל בכורים, והלא בכורים אינן ניתנין אלא לכהנים? ועוד אשר תביא מארצך כתיב, למעוטי גרים שאין להם חלק בארץ וכו'. ועיי"ש שהביאו שר' יום טוב הראה לו את הירושלמי שלשיטת ר' יהודה גר מביא וקורא. ועיין בפי' הדר זקנים שם ובס' דבק טוב על פירש"י הנ"ל.

[20] אפשר מאד שהוא ניסוח בעל מה"ג עצמו ע"פ שיטת הר"מ. ועיין מ"ש לעיל הע' 19.

[21] עיין מ"ש לעיל בשם ר' יוסף קרא.

פירושו שמצות בכורים היא על כולם,[22] ואף לויים, וגרים שנטלו חלק בארץ (כגון בני קיני), מביאים וקורים.[23]

נמצאנו למדים לשיטת הירושלמי שבני קיני מביאים וקורים, כאילו נטלו חלק בארץ. והואיל ובני קיני לא נחלו ממש בארץ, אלא ישראל הם שנתנו להם מתנה מחלקם, ש"מ שלעניין בכורים לא איכפת לנו, אם יש להם חלק בארץ משלהם, או שקבלו משל ישראל. וה"ה שערי מקלט של לויים נחשבות לנחלה, אעפ"י שקבלו אותן משל ישראל, וריבה הכתוב במפורש לוי וגר לעניין בכורים. אבל כהנים לא ניתן להם מקום בערי הלויים אלא לישיבה בעלמא. וכן בספרי שופטים פי' קס"ח עמ' 216: וכי יבוא הלוי. יכול בבן לוי ודיי (כלומר, ולא בכהן גרידא) הכתוב מדבר? תלמוד לומר מאחד שעריך. מי שלא נטלו שעריהם במקום אחד[24] יצאו לויים שנטלו שעריהם במקום אחד וכו'. ופירשו רבינו הלל והראב"ד: מי שלא נטלו שעריהם וכו', דהיינו כהנים שלא נתנו להם ערים. ומכאן שרבותינו הנ"ל הבינו שלכהנים לא ניתנו ערים כלל, אלא זכות ישיבה בערי הלויים. תדע לך שהוא כן, שאם הוליד הכהן בן חלל פקעה זכות ישיבתו, אע"פ שאף ממזר יורש את נכסי אביו, מה שאין כן לוי שנשאר בלויותו אפילו הוא ממזר, עיין מ"ש בזה הגר"י ראזין בצפנת פענח, השמטות לה' תרומות, ס"ב ע"א. ומטעם זה אין כהנים קוראים לשיטת ר"מ. אבל בוידוי מע"ש לא נזכר שם לוי וגר אלא לעניין קבלת המעשרות, אבל לא לעניין חיוב הפרשה משלהם, ולפיכך מצריך ר' מאיר נחלה בארץ ממש משלהם, ולא ממה שנתנו להם ישראל, וממעט אף לויים.[25]

7. כשם שנטלו לוים וכו'. ר' יוסי לשיטתו במשנת מע"ש הנ"ל שערי מגרש נחשבות כנחלה ממש (אעפ"י שישראל הם שנתנו ללויים משלהם), ואף כהנים ולוים מתודים, ואפילו בלא ריבוי הכתוב היינו יודעים שלוי מביא וקורא, והוא הדין לכהן. ובמרדכי ברכות פ"ג הנ"ל בד"ח מסיים: כך נטלו כהנים בשדה מגרש. אבל במרדכי ד"ק וד"ו רפ"א חסרות המלים „בשדה מגרש".

בין מדבר מרובה וכו'. לפי רהיטות הלשון משמע שהלוים נטלו משל ישראל, כלומר, מדבר מרובה, והכהנים לקחו משל לוים, שהוא מדבר ממועט. ואפשר שרומז שהכהנים מביאים וקוראים, דוגמת בני קיני שלא לקחו אלא דבר מועט, עיין ספרי בהעלתך פי' פ' עמ' 76, כגי' כה"י.

8. מביא ואינו קורא. שהרי אינו יכול לומר פרי האדמה אשר נתת לי. ופי' בירושלמי (פ"א ה"ו, ס"ד ע"א) בשהיה דעתו למכור בשעת הפרשת בכורים, אבל אם אח"כ נמלך למכור כבר נראו לקריאה ואינם ניתורים אלא בקרייה, וירקבו.

והשני מהוא להביא וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ז): והשני מאותו המין וכו'. ומשמע מן הלשון שהסיפא דבוקה לרישא, כלומר, שהראשון מכר לפני שהביא. אבל בפיה"מ

22 פשיטא שראיה גמורה אין כאן, מפני שאפשר לפרש שהכוונה היא לשלמים שמביא עם הבכורים (עיין ר"מ פ"ג מה' בכורים סהי"ב, במשנתנו פ"ב מ"ד, בירושלמי שם וברש"י סוכה מ"ז ב'. ועיין מ"ש להלן פ"ב שו' 53), והוא נותן מהם ללוי וגר, כפירוש הרלב"ג במקומו. ועיין בת"י כ"ו, י"א.

23 עיין בספרי כי תבוא סוף פי' ש"א, והדרשה אינה אלא אסמכתא בעלמא, והפיסקא שם היא ממשנת מע"ש, ולא ממשנת בכורים.

24 בכ"י אוקספורד וס' הזכרון: אחר, עיין בשנו"ס בהוצ' הר"א פינקלשטין. וכן היא הגירסא להלן שם.

25 ועיין מה שהאריך מהר"ם חאגיז (בס' פי שנים להרא"ש, ק"ד ע"ג) בעניין קריאת גר ולוי, אבל לא הביא את התוספתא שלנו. ועיין בס' יש סדר למשנה שהזכרנו בפנים (שו' 6 סד"ה מאיר), ומ"ש הראשונים שהזכרנו לעיל לעניין כהנים בברכת המזון לר"מ. ועיין בברכי יוסף או"ח סי' קפ"ו ס"ק ג'.

להר"מ שם: ואינו מביא מאותו המין שהביא הראשון וקרא.[26] ומשמע שפירש שהסיפא מדברת בהפריש המוכר וקרא, ואח"כ מכר את שדהו. וכן משמע לכאורה בירושלמי שאמרו שם (רה"ט) על משנתנו הנ"ל: מה טעמון דרבנין? הגדתי היום. פעם אחת הוא מגיד ואינו מגיד פעם שנייה. הרי לך שאין השני קורא אלא מחמת שקרא הראשון, ועיין בס' משנה ראשונה למשנתנו הנ"ל. אבל בחיבורו (פ"ד ה"ה) חזר בו רבינו ולא הזכיר כלל שהראשון כבר קרא, וכנראה שפירש בירושלמי „מגיד" כלומר, מביא, כמו שפירש במהרי"ק במקומו. ועיין ברדב"ז שם.

9. מאותו המין אינו מביא וכו'. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ולכאורה משמע שאינו מביא כלל, אבל בר"מ הנ"ל, פסק: והלוקח אינו חייב להפריש בכורים מאותו המין שכבר הפריש ממנו המוכר, ואם הפריש (כלומר, הלוקח) מביא ואינו קורא. ועיין בתוספ' אנשי שם שתמהו על הר"מ מניין לו כן, ושמא למד רבינו כן מסוף מ"ט, ודין אדם אחר באותו מין הוא כאותו אדם במין אחר. ועיין ברדב"ז.

10–11. וחזר וקנה שדה אחרת וכו'. במשנתנו (פ"א סמ"ט): הרי שהביא ממין אחד וקרא, וחזר והביא ממין אחר אינו קורא. ומבארת התוספתא שאפילו משדה אחרת אינו חוזר וקורא.

11. אע"פ שנתן לתוכו מאותו המין וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם: לתוכן). ובכי"ע: ואף על פי שנתבכרו לו מאותו המין. והכוונה אחת, כלומר, אעפ"י שעכשיו יש בידו משדה אחרת כל שבעת המינין שנתבכרו אחרי שקרא על מין אחד ויש כאן מצוה מן המובחר להביא כולן בבת אחת (עיין מ"ש להלן פ"ב שו' 46), מ"מ כיון שקרא על מין אחד משדה אחת שוב אינו קורא אפילו על כל המינים יחד משדה אחרת.[27]

12. שאין אדם קורא פעמים בשנה. עיין בפיה"מ להר"מ פ"א סמ"ט ובפ"ד מה' בכורים הי"א, ובספרי כי תבא פי' רצ"ט עמ' 318, ובמדרש תנאים ריש עמ' 172. וברור מכאן וממדרש תנאים (ואפשר שבעל מה"ג הסמיך מעצמו את דברי הר"מ לדרש הספרי) שטעם זה שייך למשנתנו פ"א סמ"ט. אבל בירושלמי פ"א רה"ט אמרו כן לפ"א מ"ז, עיין מ"ש לעיל שו' 8 ד"ה והשני ושו' 10–11.

13. עד באר הגולה חייב באחריותן. במשנתנו (פ"א מ"ט): ומניין שהוא חייב באחריותן עד שיביא להר הבית, שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, מלמד שחייב באחריותם עד שיביא להר הבית. ופי' בתיו"ט שהר הבית הוא לאו דווקא, אלא הכוונה לבית המקדש (כמו בריש משנת חגיגה), כפי שמוכח מן המקרא שהביאו. וכן לעיל שם במשנה (מ"ח): נטמאו בעזרה נופץ וכו', ומשמע שכל זמן שלא הגיעו לעזרה הבכורים עדיין באחריות בעלים. וכן מפורש במה"ג (מכילתא דרשב"י עמ' 159): מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתן עד שיביאם לבית הבחירה.[28] וכן בריבמ"ץ פ"א מ"ח: נטמאו בעזרה נופץ ואינו קורא. פי' מפזרם בעזרה, ושוב אינו חייב באחריותן, אבל כשנטמאו מקודם מפריש שניים תחתיהן משום שחייב באחריותן עד שיביאם להר הבית וכו', ומוכח גם מדבריו שפירש שהר הבית כאן כוונתו לעזרה, ולפ"ז אין ר' יהודה חולק על משנתנו אלא מפרש אותה.[29]

[26] כ"ה בר' נפולי, בר"ו רפ"ב ובנוסח כת"י. ובר"ח: וקורא. ובתיו"ט מחק מלה זו, ובחי' מהרי"ח נדחק ליישבה, ואינה אלא טעות הרפוס.

[27] ועיין בירושלמי פ"א רהי"א, ס"ד ע"ב. ולפי התוספתא משמע שיש כאן חידוש אפילו לרבנן. ועיין בס' משנה ראשונה פ"א סמ"ז, ונעלמה ממנו לפ"ש ברייתא זו.

[28] וכן ברלב"ג ריש כי תבוא, רל"ח ע"א, מעתיק: שהוא מיטפל בהבאתם עד באם למקום הבחירה. ועיין במשנת מע"ש פ"ה מי"ב. אבל בר"מ ספ"ב מה' בכורים ופ"ד ה"ט מעתיק כלשון משנתנו כאן.

[29] בריבמ"ץ הנ"ל מסיים: ר' יהודה אית ליה האי סברא, ולפי נירסתנו בריבמ"ץ מוכח שפירש

והנה ידוע לנו ממשנת מדות (בסופה) שלשכת הגולה, שבתוכה היה באר הגולה, היתה אחת משלש הלשכות שהיו בצפון העזרה (לפי גר"א בדרום). ולשכת הגזית הסמוכה לה היתה חציה בקודש וחציה בחול, והיתה פתוחה לקודש ולחול.[30] ושמא גם לשכת הגולה היתה כן, והיה אפשר להכנס לה מהר הבית וממנה לעזרה. ובאר הגולה היה על הגבול שממנו ולמעלה הוא קודש,[31] ולפיכך נתן ר' יהודה סימן מדוייק שהוא חייב באחריותן עד באר הגולה, כלומר, עד גבול העזרה.

ולעיל פאה פ"ד ה"ז: קדשי מקדש חייבין באחריותן ליטפל בהן להביאן לבית הבחירה, עיין מ"ש לעיל סוף עמ' 182. ובספרי ראה פי' ע"ז עמ' 142: ת ש א ו ב א ת. שחייב בטפול הבאתם (כלומר, של הקדשים) עד שיביאם לבית הבחירה. ר' יהודה אומר עד באר הגולה חייב באחריותם, מבאר הגולה ואילך אינו חייב באחריותם. ופירש רבינו הלל שם (ל"ב ע"ב): ואי אמר הרי עלי עולה, הרי עלי שלמים, עד שיביאם בבור הגולה חייב באחריותן. וסובר רבינו שגם בנדר יצא ידי נדרו אם הביאו לעזרה, וכשיטת רש"י בחולין קל"ט א' ד"ה דמיחסר. וכבר ציין רע"א בגליון הש"ס שם לתוספ' חולין כ"ב ב' ד"ה והביא ורש"י מעילה י"ט רע"א.[32] אבל מפשט לשון המשנה ריש זבחים משמע שבנדרים לא יצא ידי חובתו עד שיעלו לו לשם חובה, עיין ברש"י שם. ועיין מ"ש במשנה למלך פ"ז מה' חובל ומזיק ה"ד. ויש להוסיף על דבריו, שהר"א ממיץ, הרשב"א, המאירי (נדרים ט' ב', עיי"ש בתוספ' מ"ש בשם ר' אליעזר) כולם סוברים שבנדר לא יצא ידי חובתו עד שיקרב הקרבן לשמו.

ודברי הספרי מתפרשים בנדבה, אלא שכל זמן שלא הביאה לעזרה הוא לכל הפחות שומר חנם על נדבתו וחייב בפשיעה,[33] אבל כשהביא את נדבתו לעזרה אינו חייב יותר בטיפולה, ופקע חיוב שמירתו, ויכול לעזבה שם בלי שום שמירה. ובאר ר' יהודה שאינו חייב באחריותה אלא עד גבול העזרה, ומכאן ואילך אינו חייב יותר בטיפולה, ואין אחריותה עליו.

14. ש נ י ם א י ן ח י י ב ע ל י ה ן וכו'. כלומר, אם אבדו הבכורים כל זמן שהוא חייב באחריותן, והפריש שניים תחתיהם אין חייב הזר על אכילתן חומש. וכ"ה בסתם משנתנו פ"א מ"ח. אבל בירושלמי שם (רה"י): א"ר יוחנן משום יחידי אני שונה אותה. ותני כן ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון שנים וכו'. כלומר, התוספתא שלפנינו. אבל הר"מ בפ"ד מה' בכורים ה"ט פסק כר"ש וכסתם משנתנו, וכן משמע מתוך פיה"מ שלו. ועיין בפיה"מ להר"מ סוף שקלים ומ"ש הר"ש טרויב במשניות הוצ' ראם סוף סדר מועד.

16. ו א י ן ק ו ר י ן וכו'. כלומר, אלא על הכותבות שביריחו, שהן תמרים משובחים, עיין בב"ר סוף פרש' פ"ה עמ' 1050. ובפי' הרש"ס, ט' ע"א: כותבת היינו כותבת הגסה, עיין משנת יומא פ"ח מ"ב.

ר' ל י ע ז ר א ו מ'. בד, בכי"ע ובירושלמי פ"א ה"ג, ס"ג ע"ד: ר' שמעון בן אלעזר וכו'.

ר מ ו נ י ע מ ק י ם וכו'. במשנתנו (פ"א מ"ג): אין מביאין בכורים וכו' מפירות שבעמקים. ור' אלעזר בר שמעון סובר שרמוני עמקים הם מן המובחר. ועיין מ"ש ר"ע לעף בפלורה ח"ג עמ' 86.

שמשנתנו הנ"ל היא כר' יהודה כאן, וכמו שכתבנו. אבל מסתבר יותר שדברי הריבמ"ץ עונים על סוף מ"ט: הרי שהביא ממין אחד וקרא וכו', עיין בירושלמי ובר"ש שם.

[30] עיין בבלי יומא כ"ה א'. ועיין במשנת מע"ש פ"ג מ"ח ובמפרשים שם. והלשכה השניה, הסמוכה לה, היתה לשכת כהן גדול, עיין בתוספ' יומא ח' ב' ד"ה דאי.

[31] ועיין במשנת עירובין פ"י מ"ד, בפיה"מ להר"מ ובמלא"ש שם.

[32] אלא שדברי רש"י במעילה קשים מאד, ואין ליישבם אלא בדוחק רב.

[33] כשיטת רש"י, עיין בתוספ' ב"מ נ"ז ב' ד"ה ש"ח ובש"ך חו"מ סי' ס"ו אות קכ"ו ובאורים ותומים שם.

17. שאין במעשר שני. בד ובכי"ע: שאין במעשר שני ובכורים. וכ"ה בר"ש רפ"ב ובשו"ת הר"י דטראני כת"י קנטבריא סי' ס"ה, עיין להלן.

ובמעשר שני שאין בתרומה. וכ"ה בד. ובכי"ע: ובמעשר שיני וביכורים שאין בתרומה. ובר"ש ושו"ת הר"י דטראני הנ"ל חסרה פי' זו. ועד כאן היא הקדמה כללית, ומכאן ואילך מפרש בראשונה את חומר התרומה מה שאין במע"ש. ולפי פירושי הראשונים מפרש כאן מה שאין בבכורים. עיין להלן.

18. אין ניטלת אלא מן המוקף וכו'. וכ"ה בר"ש הנ"ל. ובשו"ת הר"י דטראני הנ"ל: „ומאי דקשיא ליה למר, דתניא בתוספת ביכורים חומר בתרומה מה שאין כן במעשר שני ובבכורים, שהתרומה ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף כו' טעותא היא, ואני עיינתי בתוספת, וכך מצאתי כתוב, שאינה ניטלת אלא מן המוקף, ואינה ניטלת מן הטהור על הטמא, וזאת היא גירסא דיקא, דהא חומר בתרומה קתני, ולפי גירסתך יבא קולא בתרומה". ואעפ"י שברור שנוסחא משובשת נזדמנה לו לשואל, אבל כנראה שהגירסא הנכונה בכ"י שלו היא: „שהתרומה [אינה] ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף, ומן הגמור", כלומר, פיסקא ממשנת חלה ספ"א,[34] עיי"ש במפרשים. ומכאן שדבר הגמור פירושו, כמו במשנת תרומות ספ"א. ובספרי קרח פי' קכ"א, עמ' 148: כדגן מן הגורן. מן הגמור. מיכן אמרו התבואה משתמרח וכו'. ובבכורים הרי מפריש במחובר לקרקע, כמשנתנו רפ"ג, ועיין בר"ש הנ"ל. ובמשנתנו פ"ב מ"ה: נטלת (כלומר, תרומת מעשר) מן הטהור על הטמא, ושלא מן המוקף כבכורים. וכל הדברים הללו אינם נוהגים גם במע"ש, ואין צריך בו מוקף כדין מעשר ראשון, וממילא יכול לתרום מן הטהור על הטמא, ויכול לעשר אף שלא מן הגמור אם עבר והפריש תרומה ומעשר ראשון שלא מן הגמור שהרי לעצמו הוא מפריש. ועיין מ"ש להלן.

19. ומדמעת וחייבין עליה חומש וכו'. פירש הר"ש הנ"ל שתרומה מדמעת, וחייבין עליה חומש מיד כשהפרישן, אבל בכורים אינם מדמעין ואין חייבין עליהם חומש[35] אלא כשהביאם לעזרה.[36] ופירוש זה דחוק מאד, והעיקר חסר מן הספר. ומסתבר כפירוש בעל ח"ד ומנח"ב שבחומר בתרומה ממע"ש עסיקינן, ומע"ש כשאין לו פדיון בטל ברוב, ואינו מדמע (עיין להלן בסוף פירקין ומש"ש), וכן אין חייבין חומש על אכילת מע"ש. ועד כאן הם חומרי תרומה שאינם נוהגים במע"ש. ומכאן ואילך חומרי תרומה שאין בבכורים.

19–20. ונוהגת בכל הפירות מה שאין כן בבכורין. וכ"ה בד ובר"ש הנ"ל, ופירושו שאין ביכורים אלא בשבעת המינים.[37] ובכי"ע: מה שאין כן במעשר שיני.

[34] לפנינו במשנת חלה: אלא מן המוקף. אבל בקטעים מן הגניזה (קובץ „הקדם" של מארקאן ש"א, עמ' 48, ועיין בטבלא IV שם): ואינן נטלים מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף ומדבר גמור וכו'. ופירושו שאינן ניטלים לא מן הטהור על הטמא ולא שלא מן המוקף.

[35] לכאורה נראה שצ"ל בתוספתא: ומדמעת וחייבים עליה [מיתה] וחומש. אבל גם בירושלמי כאן רפ"ג אמרו (לעניין בכורים): על דעתיה דר"ש לא קרא שם בתלוש לא קידשו. אינן מדמעין אין חייבין עליהן חומש (כסיגנון התוספתא כאן). ולשיטת הר"ש (עיין להלן) צריך לפרש שאפילו הכניסן לעזרה לא קידשו לר"ש אם לא קרא עליהם שם בתלוש. ובספרות א"י לא מצאתי שום זכר להלכה שהבכורים הם חולין כל זמן שלא נכנסו לירושלים, אעפ"י שבבבלי (מכות י"ט א') הובאו הדברים בשם ברייתא.

[36] במכות הנ"ל: בכורים מאימתי חייבין עליהן (פירש"י: מיתה. זר האוכלן) משיראו פני הבית. ופירש הר"ש הנ"ל פני הבית ממש, כשהביאם לעזרה. וכן, כנראה, פירש גם רש"י, עיין בערוך לנר שם י"ח סע"ב. אבל הר"מ רפ"ג מה' בכורים פירש פני הבית, כשנכנסו לירושלים. ועיין גם בסה"מ שלו ל"ת סוף קמ"ט וסוף קמ"א. וכ"ה בסמ"ג עשין קל"ט, ר"ב ע"א.

[37] חטה, שעורה, גפן, תאינה, רמון, זית ודבש, כלומר, תמרים. עיין בספרי כי תבוא פי' רצ"ז, עמ' 316, ומשנתנו פ"א מ"י.

20. ונוהגת בשאר שנים וכו'. וכ"ה בד וברי"ש הנ"ל. ובכי"ע: וביכורים (ועל הו"ו נקודות לסימן מחיקה) נוהגת וכו'. וצ"ל: נוהג', כלומר, נוהגים.

ובבבלי יבמות ע"ג סע"ב: דתנא (כלומר, משנתנו פ"ב מ"א) ושייר, מדלא קתני ונוהגין (פירש"י: תרומה ובכורים) בשאר שני שבוע וכו', כלומר, כמו ששנו בתוספתא כאן. ובמאירי שם ע"ג א' (הוצ' הר"ח אלבק עמ' 273): ונוהגין בכל שנה ושנה חוץ משנת השמטה שאין אדם זורע בה. והדברים תמוהים, ולמה לו לרבינו להוסיף „משום שאין אדם זורע בה", והרי אף גפן וזית חייבים בבכורים, וטעם הפטור הוא מפני שהם הפקר. ברם אנו רואים שהוא הבין מעצם לשון הגמרא „בשאר שני שבוע" שבשמיטה פטור מן התרומה והבכורים.[38] ושמא נקטו לשון זו משום תרומה גרידא, אבל בכורים נוהגים אף בשמיטה, כשיטת רש"י בפירושו לשמות כ"ג, י"ט, ותשב"ץ ח"ב סי' רמ"ז. ועיין גם בפי' ר"א מזרחי שם ובגור אריה למהר"ל שם.[39]

21. חומר במעשר שני וכו'. ס' המפתח לר"ן ברכות ב' ב' (ט' ע"א) בשם התוספתא. והברייתא שלנו הובאה גם בירושלמי כאן פ"ב ה"ב, ס"ה ע"א,[40] בשם ר' שמעון. ועיין לעיל שביעית פ"ז שו' 12 ומש"ש ומע"ש פ"ב שו' 42 ואילך ומש"ש.

שני קונה את הקנקן. כלומר, אם קרא שם לקנקן סתום של יין, כמפורש במשנתנו מע"ש פ"ג מי"ב, עיין מ"ש לעיל מע"ש פ"ב שו' 106.

21–22. ואוסר דמיו ועירובו וספק עירובו כל שהוא. בכי"ע: ואוסר דמיו עירוביו וכו'. וכ"ה לעיל שביעית פ"ז שו' 12–13 אף בכי"ו. וכן בירושלמי הנ"ל: ואוסר דמיו ועירוביו וכו'. והכוונה איפוא שמע"ש מתחלל ואוסר את דמיו, וכן אוסר את עירוביו ואת ספק עירוביו,[41] מפני שהוא דבר שיש לו מתירין, עיין מ"ש לעיל שביעית הנ"ל. אבל בס' המפתח הנ"ל גורס בתוספתא כאן: ואוסר דמי עירוביו וכו', והכוונה לדמי מע"ש שנתערבו בדמים של חולין וכו'. ולפי גירסא זו נראה שהלכה זו שייכת לתוספתא שביעית[42] הנ"ל, עיין מש"ש שו' 13.[43] ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' רפ"ט, ומ"ש בהגהות בית שאול להגרי"ש נתנזון (במשניות הוצ' ראם סוף זרעים) בכורים פ"ב.

22. אסור לאונן. אבל תרומה מותרת לאונן, כמפורש במשנתנו פ"ב מ"ב, וכמו שדרשו בירושלמי יבמות רפ"ח ובבבלי שם ע' ב'.

וטעון ודוי. אבל כשיש לאדם תרומה בלבד אינו מתוודה, כמפורש בירושלמי פ"ב סה"ב, ס"ה ע"א. ועיין תוספ' יבמות ע"ג א' ד"ה, וטעונין.

23. ואין מדליקי' בו את הנר וכו'. עיין מ"ש בזה לעיל שביעית פ"ז

[38] במדרש תנאים (הוצ' הרד"צ הופמן, עמ' 174): אתה והלוי והגר (דברים כ"ו י"א) להוציא פירות שביעית והיובל שהן פטורין מן המעשרות. ובעל כרחינו הכוונה שהם פטורים אף מן הבכורים, כפי שמוכח מן העניין שם.

[39] ועיין מה שהאריך בעניין תרומה ובכורים בשביעית בס' גור אריה יהודה להגר"מ יהודה ארי' בנו של הגר"מ זעמבא זצוק"ל, דיני תרו"מ סי' ט"ו. ועיי"ש גם בסי' ה' סוף ס"ק ד'. ועיין בהגהות תפארת יעקב (במשניות הוצ' ראם סוף סדר זרעים) בכורים ספ"ב שדן בזה והעיר גם על הגמרא ביבמות הנ"ל.

[40] אבל לפי נוסח הרש"ס שם, ל"ב רע"ב, הכוונה היא לתוספתא שביעית פ"ז ה"ז.

[41] כלומר, אפילו ספק מע"ש שנתערב, או חלק מן התערובת של מע"ש ודאי שנתערב בחולין אחרים.

[42] כרגיל בתוספתא, עיין מ"ש לעיל, עמ' 398.

[43] אלא שלפי זה יש לשאול למה באמת לא מנו כאן: ואוסר דמיו. ושמא נתחלפו הבבות, ובשביעית צ"ל: ואוסר דמי עירוביו, וכאן צ"ל: ואוסר דמיו כלפנינו, עיין לעיל הע' 42. ומלשון בעל ס' המפתח מוכח שהעתיק מכאן ולא מתוספתא שביעית ומע"ש, שהרי סיים: מה שאין כן בתרומה, וגם הביאה על משנת בכורים.

שו' 14. ועיין בבלי יבמות ע"ג סע"א ור"מ פ"ב מה' בכורים סהי"ט ובכ"מ שם. ועיין להלן שו' 25 ואילך.

24—25. נוהגין בעמון ומואב. כלומר, מדרבנן, כמפורש במשנת ידים פ"ד מ"ג.

25. מה שאין כן בבכורים. כלומר, שבכורים אין נוהגים שם לכולי עלמא.[44] ועיין להלן פ"ב שו' 67, וברמ"מ פ"ב מה' בכורים סה"א.[45] ועיין מ"ש על עמון ומואב לעיל שביעית פ"ד שו' 13—14.

26. ואסורין לאונן. כלומר, שאף בכורים אסורים לאונן. ופירשו בירושלמי (פ"ב רה"ב, ס"ד ע"ד) שלמדו כן מן הכתוב (דברים כ"ו, י"ג) בערתי הקדש מן הבית, והוא מתייחס אף לפרשה העליונה, כלומר, לפרשת בכורים, ואח"כ כתוב: לא אכלתי באוני ממנו. וכן במדרש תנאים (הוצ' הרד"צ הופמן) עמ' 175: ד"א בערתי הקדש אלו הבכורים. ובבבלי יבמות (ע"ג ב') למדו כן מן הכתוב ותרומת ידך (דברים י"ב, י"ז) אלו הבכורים,[46] ואתקוש בכורים למעשר וכו'. והר"מ (בפיה"מ כאן פ"ב מ"ב ובחיבורו פ"ג מה' בכורים ה"ו) כתב: שהרי נאמר בהן ושמחת בכל הטוב, מכלל שהוא חייב לאוכלן בשמחה, לא באנינות. וכ"ה במאירי יבמות ע"ג ב', הוצ' הר"ח אלבק עמ' 274. וכבר תמהו על הר"מ (עיין בתוספ' רע"א למשנתנו) למה נקט בדרשה זו שנדחתה בבבלי פסחים ל"ו ב'. ועיין במהרי"ק במקומו ומ"ש בערוך לנר יבמות ע"ג רע"ב.

27. וחייבין בביעור. אבל תרומה ביד כהן אינה חייבת בביעור, ועיין מ"ש לעיל מע"ש פ"ה, שו' 66. ולשיטת הר"מ בבעור מע"ש, הרי הוא מתבער מן העולם אחרי זמן הביעור, וה"ה בבכורים ביד כהן, כפירוש הר"ש והרא"ש במשנתנו (פ"ב מ"ב), ותוספ' קידושין כ"ז א'. ועיין בתוספ' יבמות ע"ג סע"א ובמאירי שם. ועיין מ"ש לעיל במע"ש הנ"ל.

בכורים פטורין מן הביעור. וכ"ה במשנתנו פ"ב מ"ב. ור' שמעון אינו סובר ש„הקדש" הקדש עליון משמע,[47] ואינו מודה בהיקש של בכורים למעשר, וממילא מתיר לאונן ופוטר מן הביעור אף את הכהן המקבל את הבכורים.[48] אבל בוידוי לא נחלק ר' שמעון, כפי שמוכח להלן. ופירשו בירושלמי (פ"ב ה"ב, ס"ד ע"ד): וידוי זו קרייה (כלומר, קריאת הפרשה). לית ר' שמעון פליג, דכתיב (כלומר, בבכורים עצמם) וענית ואמרת (דברים כ"ו, ה').

28. ר' יוסה אומ' מעשר שני וכו'. כל הברייתא בפי' הרש"ס, ל"א ע"א.

טעון וידוי ובכורים טעונין וידוי וכו'. כלומר, מכיון שוידוי נוהג במע"ש וכן בבכורים אף לדבריך, הרי מסתבר שיש לדמות בכורים לעניין זה למע"ש, ולא לתרומה, כמו לעניין הבאת מקום, עיין ספרי ראה פי' ע"ב עמ' 137, ובבלי מכות י"ז א', ומ"ש בתוספ' יבמות ע"ג ב' ד"ה ור"ש.

30. בבכורים שאין דמיהן טעונין ביעור. ופירש הרש"ס הנ"ל „שאין הבכורים תופסין את דמיהם שאין להם פדיון".

31. בכורין לא אסרו גדוליהן לאכל בירושלם. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: לא אמרו וכו'). ובכי"ע: להיאכל לירושלם. ובפי' הרש"ס (ל"א ע"א) הנ"ל מעתיק

[44] כלומר, אפילו למ"ד שמביאים בכורים מעבר הירדן, עיין במשנתנו פ"א מ"י.

[45] וכהגהה שבר"ח כ"ה אף בר"ו רפ"ד (אבל לא בדפוסים שלפניו) ובכל כתה"י שבדקתי. וכן היה אף לפני בעל מדרש הגדול (עיין במדרש תנאים, הוצ' רד"צ הופמן, עמ' 172) ולפני הסמ"ג עשין קל"ט, ר"א רע"ד.

[46] עיין בספרי ראה פי' ס"ג, עמ' 130, ובמקורות שציין הר"א פינקלשטין שם.

[47] ועיין גם בספרי נשא פיס' ו', עמ' 9.

[48] אבל הישראל הרי זמנו מוגבל עד חנוכה.

בשם התוספתא: אין הבכורים אוסרין עירוביהם וגידוליהם מלאכול בירושלים.[49] ובמשנתנו (פ"ב מ"ב): ואסורין (נו"א: ואוסרין) כל שהן מלאכול (נו"א: מליאכל, ליאכל) בירושלם (כלומר, כל התערובת), וגדוליהן אסורים מלאכול (נ"א: מליאכל) בירושלם וכו'. ר' שמעון מתיר. הרי אלו במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה. ועיין בירושלמי שם ומ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה עמ' 451 ואילך. ופירשו רוב המפרשים (עיין במלא"ש) שלחכמים לא בטלו התערובות והגידולין, מפני שיש להן מתירין, ויכול לאכול אותן בירושלים, ולפיכך אסורין מלאכול אלא בירושלים דווקא, ור"ש סובר שכבר בטלו. ועיין מ"ש להלן.

31—32. מעשר באיזה מעשר אמרו וכו'. המלה „מעשר" היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל, ומבאר ר' שמעון באיזה מעשר אמרו החכמים הקדמונים, שאני הולך בשיטתם ומתיר, דווקא במעשר שזרעו כלה (וכבר אינו בעין, עיין מ"ש להלן) שנכנס לירושלים ויצא, שאין לגידוליו פדיון,[50] ומכיוון שהם עכשיו מחוץ לירושלים, לא הטריחו עליו להביאם לירושלים,[51] והוי ליה דבר שאין לו מתירין, ולפיכך מותר. ועיין בירושלמי נוסח הרש"ס, ל"ב ע"א, וקרוב לוודאי שזהו ניסוח הרב ע"פ הבבלי בב"מ נ"ג א', ועיין מ"ש להלן.

32—33. כשאין בו שוה פרוטה. כלומר, או במעשר שאין בו שוה פרוטה אפילו לא נכנס לירושלים,[52] שאי אפשר לפדות אותו שאינו תופס פדיונו.[53]

33. ובשאין לו פדיון. שמא צ"ל: שאין לו פדיון, והוא מחובר לשאין בו שוה פרוטה.[54]

ולפ"ז מודה ר"ש בגידולי מע"ש שיש להם פדיון, שהוא דבר שיש לו מתירין,[55] שהן אסורין. וכן אמרו בירושלמי (פ"ב ה"ב, ס"ה ע"א): מה פליגין ר' שמעון ורבנין בגידולין, אבל בעירובין אוף ר' שמעון מודי (כלומר, שאוסרין בכל שהוא). מה בין עירובין מה בין גידולין? עירובין בעיינן הן (כלומר, שהרי בתוך התערובת נמצא האיסור עצמו). גידולין כבר בטלו. (כ)מה דר' שמעון מודי לרבנין בעירובי מעשר, אבל בעירובי בכורין כגידולין הן. וכן היה ר' שמעון אומר וכו'. מה בין מעשר מה בין ביכורין? מעשר אין לו עלייה (כלומר, אינו בטל, עיין ברידב"ז שם בשם הגר"א) וכו'. נמצאנו למדים שבתערובות מעשר אף ר"ש מודה שהן אוסרות בכל שהן, וטעמו מפני שהן בעינן, והוא הדין בגידולי מעשר שאין זרעו כלה שהם כתערובת,[56] וחמורים ממנה.[57] ודווקא בגידולי מעשר שזרעו כלה וגם אין לו פדיון בזה

[49] והוא תיקון הרב בעצמו ע"פ הירושלמי שם שהביא ברייתא זו בנוסח שהעתיק. ועיין בפ"מ שם. אבל הדין דין אמת.

[50] עיין בריבמ"ץ וביש מפרשים שהביא הר"ש פ"ב מ"ב סד"ה אף לזרים. ועיין ר"מ פ"ו מה' מע"ש הט"ו. אבל בירושלמי (פ"ב ה"ב, ס"ה ע"א) אמרו שלר"ש גידולי מע"ש אפילו זרעם כלה הם קודש.

[51] וכמו שבאר הר"מ בפיה"מ אף לחכמים. וזו היא שיטת הר"ח, עיין רשב"א ב"מ נ"ג ב'. ועיין ברע"ב למשנתנו ובר"מ פ"ד מה' בכורים הט"ו. ועיין מ"ש באו"ש פט"ו מה' מאכלות אסורות ה"י. ועיין מה שהאריך ר"א אפטוביצר בסה"י לכבוד רב"מ לוין, עמ' מ"ד ואילך.

[52] עיין שיטת ר' שמעון בירושלמי הנ"ל.

[53] עיין מ"ש לעיל מע"ש פ"ג שו' 9. ועיין בירושלמי מע"ש פ"ד ה"ג ובפ"מ שם, ובבבלי ב"מ נ"ג א'.

[54] ושמא פירושו שאין לו לבעלים דמי מע"ש (והוא נקרא פדיון או פרקון, עיין מ"ש לעיל מע"ש פ"ה שו' 2) וזהו, כמו שאמרו בב"מ הנ"ל: דלא פריק, ופירש"י: לא פדה מע"ש עד הנה, שיהו מעות מעשר בירו. אבל אם יש לו לבעלים פריון, יכול לחלל על הפדיון מפני שחזקה שנשארו בו חולין כל שהן (עיין בירושלמי ובבבלי הנ"ל), ונמצא שעדיין יש לו מתירין. ועיין לעיל מע"ש פ"ג שו' 9 ומש"ש.

[55] שהרי אין להם שום הפסד והגבלה לבעלים.

[56] ובבכורים שאינם אלא משבעת המינין הרי כולם זרעם כלה, ומותרים. וכן תערובת שלהם מותרת, שהרי אין לה פדיון, ולא הטריחו עליו להביאם לירושלים.

[57] עיין ירושלמי שביעית פ"ו ה"ג, ל"ו ע"ד.

התיר ר' שמעון, ודינו כגידולי בכורים לשיטתו. ועיין בהמשך הירושלמי הנ"ל וברידב"ז שם ד"ה מה פליגין בשם הגר"א, וזהו ממש כתוספתא שלנו.

ברם בבבלי ב"מ נ"ג א' הנ"ל הובאה ברייתא זו כהוספה למשנתנו פ"ב סמ"א, והיא מבארת שמע"ש קל מתרומה שאינה עולה אלא באחד ומאה, ופירשו בה אחרת, עיי"ש.

34. בכורים אין חייבין עליהן במחובר לקרקע. בפי' הרש"ס (ל"ד ע"א) הביא את הברייתא, והוא מפרש שגם ר"ש בן יהודה הוא בשיטת התנא של משנתנו (רפ"ג) אליבא דר"ש,[58] וסובר שכל זמן שלא קרא להם שם בתלוש אין חייבין עליהן, דתרומה קרינהו רחמנא (בבלי יבמות ע"ג ב'), וקריאת שם תרומה היא בתלוש,[59] ולפיכך אין חייבין על בכורים אפילו בתלוש, אם קרא עליהם שם במחובר גרידא.

ולפי פשוטה פירושה שלר"ש בן יהודה אליבא דר"ש אין שם בכורים חל על המחובר, ומותר לו לכתחילה לתלוש ולאכול מהם, מה שאין כן לחכמים שסוברים שחל עליהם שם בכורים ונתקדשו במחובר לקרקע, אם גדלו בירושלם,[60] וכמשנתנו (פ"ב מ"ד): שהבכורים נקנין במחובר לקרקע. ופירושה שחל עליהם שם בכורים מיד, ונעשין קודש אם גדלו בירושלים,[61] ואינו יכול לחזור בו אפילו לפני שנתלשו. וכן בספרי קרח פי' קי"ז עמ' 136: בא הכתוב ולימד על הביכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע.[62] ועיין בירושלמי תרומות ספ"ו, מ"ד ע"ב, ואף משם משמע שקדושה חלה על הבכורים לפני תלישתם.

פ"ב

1. כוי כיצד שוה לחיה וכו'. במשנתנו פ"ב מ"ח: כוי יש בו דרכים שוה לחיה וכו'. ובמ"ס: כיצד שוה לחיה דמו טעון כיסוי וכו'. ונחלקו החכמים אם כוי הוא כלאים מבהמה וחיה או מין בפני עצמו, עיין מ"ש לעיל כלאים פ"ה שו' 7. והברייתא להלן מוסיפה שאר דוגמאות שנשנו במקומות אחרים במשנתנו בחילוקים שבין חיה לבהמה.

ר' לעזר אומ' וכו'. בד: ר' אלעזר וכו', ובכי"ע: ר' אליעזר וכו'. ועיין בתוספ' כריתות י"ח א' ד"ה באנו, ובשטמ"ק שם י"ז ב' אות י"א, י"ג, ט"ו, כ' ועוד שם.

2. חייבין על חלבו וכו'. וכ"ה בבבלי כריתות י"ז ב', י"ח א'. ובירושלמי כאן פ"ב ה"ח, ס"ה ע"ב: דתני ר' לעזר אומר כוי אין חייבין על חלבו אשם תלוי. והנכון הוא בנוסח הרש"ס (מ' ע"ב): כוי חייבין וכו', וכ"ה בירושלמי יבמות (פ"ד ה"ב, ה' ע"ג) וכן ברור שם מתוך הסוגייא עצמה.[1] ור"א סובר שאין צורך באיקבע איסורא (חתיכה אחת משתי חתיכות) ולא שיהא אפשר לברר את איסורו (עיין בירושלמי הנ"ל), והחכמים חולקים עליו. ועיין בבלי יומא ע"ד רע"ב וכריתות כ"א א' ובתוספ' שם ד"ה כוי.

[58] עיין להלן פ"ב שו' 45.

[59] ובירושלמי רפ"ג נתנו טעם לר"ש מה בשעת הבאה פרי, אף בשעת הפרשה פרי.

[60] כשיטת הר"מ והסמ"ג, עיין מ"ש לעיל הע' 36. ועיין תוספתא ערכין פ"ה הי"ד, ומ"ש לעיל מע"ש פ"ב הע' 37.

[61] ולשיטת הר"ש (עיין לעיל הע' 36) שאין הבכורים מתקדשים אלא בעזרה צריך לפרש את משנתנו שלחכמים אם קרא עליהם שם במחובר, ונכנסו לעזרה נתקדשו, אעפ"י שלא קרא להם שם בתלוש. ולפ"ז לא תתכן קדושת בכורים במחובר.

[62] אבל גם לחכמים אין חייבים עליהם מיתה וחומש במחובר, עיין מנחות ע' א'.

[1] אעפ"י שנסתרסו שם המאמרים לפני כן.

מפשיט בו חבור וכו׳. וכ״ה בד ובכי״ע (ובד״ח בטה״ד: מפסיד). והברייתא רומזת למשנת חולין (פ״ט מ״ג): המפשיט בבהמה ובחיה וכו׳, לשטיח כדי אחיזה וכו׳ (ח״ד).

3. ונוהג בו גיד הנשה וכו׳. להלן חולין רפ״ז. ובמשנה שם (רפ״ז): ונוהג בבהמה ובחיה.

3—4. הריני נזיר שזה חיה ובהמה וכו׳. במשנתנו (פ״ב מי״א): כיצד אינו שוה לא לחיה ולא לבהמה וכו׳, אם אמר הריני נזיר שזה חיה או בהמה[2] וכו׳. ולכאורה נראה שהמשנה סותרת את התוספתא, שהרי כאן אנו שונים דוגמא זו בין הדברים שכוי שוה לחיה ולבהמה. ברם במשנת נזיר ספ״ה שנינו: ראה את הכוי ואמר הריני נזיר שזה חיה, הריני נזיר שאין זה חיה, הריני נזיר שזה בהמה. הריני נזיר שאין זה בהמה. הריני נזיר שזה חיה ובהמה. הריני נזיר שאין זה חיה ובהמה וכו׳, כולם נזירים. והנה אות היחס „ש״ בשבועה ובנדר כוללת שני מובנים. מובן חיובי, כדוגמת „אקפח את בני שזו הלכה מקופחת״ שפירושו אקפח את בני אם אין זו אמת שהלכה זו מקופחת,[3] ואם אין ההלכה מקופחת נמצא מקפח את בניו (עיין בבלי ב״מ פ״ה א׳). ולפיכך אם אדם טען שכוי הוא חיה או בהמה, ואמר הריני נזיר שזה חיה או בהמה (כלומר, אם אין זו אמת שהוא חיה או בהמה), הרי הוא נזיר מפני שכוי אינו חיה (או בהמה). ונמצא שבמובן זה אנו דנים את הכוי שאינו חיה או בהמה, כדין משנתנו.

ברם מלת היחס „ש״ בשבועה או בנדר כולל גם מובן של תנאי „אם״. כן, לדוגמא, במשנת גיטין פ״ד מ״ז (ד׳ נפולי, משנה שבירושלמי): באחד שאמר לאשתו קונם שאיני מגרשך וכו׳. ובבבלי שם (מ״ו רע״ב) פירשו: באומר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם איני מגרשך.[4] ולפיכך אם אדם טען שכוי אינו חיה (או אינו בהמה), ואמר הריני נזיר שזה חיה או בהמה, כלומר, אם כוי הוא חיה או בהמה (שלא כדברי) הריני מקבל עלי נזירות, הרי הוא נזיר, מפני שאנו דנים את הכוי שהוא חיה או בהמה, והוא נזיר. ונמצאנו אומרים שכוי שוה לחיה ולבהמה, כדין התוספתא. ולפ״ז אין סתירה מן המשנה והתוספתא, אלא שבמשנתנו הכוונה שאדם טען שכוי הוא חיה או בהמה, וחיזק את דבריו בקבלת נזירות שזהו חיה או בהמה, הרי הוא נזיר, מפני שהוא שקר, ובאמת אינו חיה או בהמה. ובתוספתא מדברים שאדם טען שאינו חיה או בהמה, וקבל נזירות שזהו חיה (כלומר, אם זהו חיה וכו׳), הרי הוא נזיר, מפני שלא כיוון כהוגן, וכוי הוא חיה או בהמה.[5] וכעין זה אף להלן שו׳ 39, עיין מש״ש.

ונ״ל שלעניין זה כיוון הירושלמי בנזיר למשנתנו הנ״ל שאמרו שם (פ״ה ה״ו, נ״ד ע״ב): לשון הפוך[6] הוא, דלא [מלא][7] קברת ברה. ונ״ל בפירושו שהכוונה היא לאות היחס „ש״, שהיא לשון מתהפכת,[8] ואם אשה נשבעה: „ההיא איתתא קברת ברה דלא אשכחת דינרייא״

[2] כ״ה „שזה חיה או בהמה״ (או: חיה ובהמה) בכל הדפוסים הישנים, וכ״ה בכל כתה״י שבדקתי (לרבות שלשה קטעים מן הגניזה). היחיד הוא הריבמ״ץ שמעתיק: הריני נזיר שאין זה חיה ובהמה וכו׳. וכנראה שזו היא הגהת רבינו בעצמו, עיין מ״ש במבוא לתס״ר ח״ד, עמ׳ כ׳.

[3] עיין במשנת אהלות רפט״ז ובדוגמאות שהביא הר״ש שם. ויש להוסיף עליהן כהנה וכהנה.

[4] וע״פ פירוש זה הגיהו גם בנוסחאות המשניות. ובבבלי לעיל שם: קונם אם איני מגרשך. ועיין במבוא לנוה״מ להרי״ן אפשטין, עמ׳ 500 ואילך.

[5] והמשנה והתוספתא לא נכנסו כאן להלכה אם נתקיימו דבריו, או כוונתו, עיין במשנת נזיר פ״ה מ״ה ומ״ו, ובירושלמי שם ובבבלי שם ל״ב ב׳ ובמקבילות שבתוספתא שם. ויתבארו אי״ה הדברים במקומם, ועיין לפ״ש בדברי הרצ״מ פיניליש, דרכה של תורה, עמ׳ 91 ואילך, ומ״ש הרי״ן אפשטין במבוא לנוה״מ, עמ׳ 332 ואילך.

[6] במקבילה בנזיר שם פ״ב ה״ב, נ״א סע״ד: לשון הפר הוא, וצ״ל: לשון הפך וכו׳.

[7] מלה זו חסרה לפנינו בירושלמי שם, אבל ישנה במקבילה הנ״ל, ושם: „מלח״.

[8] כלומר, משתמעת לשתי פנים, כירושלמי מעשרות פ״ג ה״י, נ״א ע״א: „היא הפכה והיא מהפכה,

בין שפירושו „דלא" (שלא) בין שפירושו „מלא" (אם לא) היא קוברת את בנה. וזהו פתגם עממי. וכן מסופר בוי"ר (פ"ו, ג', הוצ' מרגליות עמ' קל"ד) באשה שנשבעה: קברת ברה דאשכחתינון (כגי' כתהי"י שם), וקברתיה וכו'.[9] והדין דברייתא אמרין בין זכאי בין חייב למומי (לשבועה) לא תיעול. והכוונה שבשבועה אדם נענש בין על דבורו ובין על כוונתו, ואם לשונו משתמעת לשני פנים נמצא שנשבע לשקר.[10] ולפ"ז אף בקבלת נזירות „שזהו" הוא לשון מתהפכת, ופירושו „דהוא" וגם „אם הוא", ולפעמים מתקיימים דבריו אבל לא כוונתו, ולפעמים להפך.[11]

4. ר' יוסה בי ר' יהודה אומ' כוי וכו'. בד ובכי"ע: ר' יוסי אומ' כוי וכו'. וכ"ה בבבלי חולין פ' א'. ועיין להלן שו' 40—41.

4—5. כוי בריה לעצמו ולא יכלו וכו'. כלומר, אינו כלאים מבהמה וחיה, עיין בבבלי הנ"ל, ובירושלמי כאן פ"ב ה"ז, ס"ה ע"ב. ועיין תוספ' יומא ע"ד א', חולין פ' א' וכריתות כ"א א' ד"ה כוי, ובשטמ"ק שם אות ז', ומ"ש להלן שו' 42.

6. אנדרוגינוס יש בו דרכים וכו'. נוסחאות שונות נשתמרו בידינו בברייתות הללו (ה"ג—ה"ז). וכמה מהן נדפסו במשניות הוצ' ראם בסוף בכורים. הן מתחלקות לשתי קבוצות. א. הנוסח שנספח לכמה הוצאות וכתבי היד של המשנה. ב. הנוסח שבתוספתא כאן. ולפנינו נספחו הברייתות למשניות כפרק ד' של מס' בכורים במשניות ד' נפולי, ודפוסים אחרים של המשנה, בכ"י פרמה, קויפמן, קטעים מן הגניזה[12] ובש"ס כי"מ. אבל במשנה שבירושלמי, בהוצ' לו ובמשנה ד"ו רפ"ב אינן. וכן בר"ש.[13] והרש"ס הכניס ברייתא זו לנוסח הירושלמי שלו (מ"א ע"ב), והעתיק את פירוש הר"ש. ועיין גם במלא"ש למשנתנו.

ולאמיתו של דבר יש לפנינו שני טיפוסים שונים: נוסח הנספח למשנה (חוץ מכי"מ של הבבלי שהוא נוסח מעורב), ונוסח התוספתא (וקרוב לו גם בכי"מ של הבבלי). ההבדלים ביניהם הם כ"כ גדולים, שאין להניח שיש כאן שינויים שהוכנסו ע"י סופרים, דוגמת נוסח הירושלמי לשקלים והוריות שנספחו לבבלי. וברור שהיו קיימות שתי מסורות שונות, והיחס ביניהן הוא כמו היחס בין שני מקורות מבתי מדרש שונים. וכן כותב רבינו משולם בעל ההשלמה בתוספותיו שנדפסו בש"ס הוצ' ראם על שם תוספ' חד מקמאי[14] יבמות פ"א א': תנן התם בפרק

לא שמעינן מינה כלום', כלומר, האגדה היא מתהפכת לכמה פנים, ועל פיה אפשר לדרוש את הכתוב בכוונה אחת והיפוכה, עיי"ש.

[9] כלומר, היא נשבעה „קברת ברה" שמצאה („אם מצאה") אותם (את הדינרים), וקברה אותו.

[10] בבבלי גיטין ל"ה א' אמרו: מאי טעמא איענשה? דאישתרשי לה מקום דינר. אבל לפי סיגנון הספור בוי"ר ובירושלמי שבועות (פ"ו ה"ו, ל"ז סע"א) ובפסיקתא רבתי (פכ"ב, הוצ' רמא"ש, קי"ג ע"ב) אי אפשר לפרש כן, ואמרו שם בפירוש שאפילו הנשבע על האמת נענש, והטעם הוא, מפני שאי אפשר לדייק בלשון.

[11] ולשיטת ב"ש שם הוא נזיר בכל אופן, ולשיטת ב"ה אינו נזיר אלא מי שנתקיימו דבריו ולא נתקיימה כוונתו, ויתבארו אי"ה הדברים במקומם. ולפירוש המשנה והתוספתא כאן אין הבדל.

[12] עיין בנוסח שפרסם רי"ד מארקאן בסה"י לכבוד ר' ישראל לוי, עמ' 194 ובטבלא שם, עמ' 203. וכ"ה בקטע טיילור שכטר תיבה E-1 48 (אלא שהקטע קרוע, ואפשר לקרוא שם עד אמצע ה"ד ולא יותר), וכן בקטע שהשתמש בו פורת בספרו „לשון חכמים", עמ' 168, ובקטע כ"י ששון 531, עיין אהל דוד, עמ' 90.

[13] עיין בפירושו לכלאים פ"ח סמ"ה: ותניא בתוספ' ביכורים אנדרוגינוס יש בו דרכים וכו'. וכן בפירושו למס' בכורים (נדפס בראשונה בנספח ליין לבנון של יחיאל ברילל, פריס תרכ"ו, עמ' 8): תניא בתוספתא אנדרוגנס יש בו דרכים וכו', עיי"ש שפירש את כל הברייתות.

[14] הר"י לובעצקי במבואו לס' בדקי בתים שלו, עמ' ג' ואילך, הוכיח שהן לר' משולם בעל ס' ההשלמה.

בתרא דבכורים אנדרוגינוס יש בו וכו', כתבתי זו המשנה שהיא צריכה תלמוד במקצת דברים שיש בה. ובתוספתא דבכורים פ' בתרא גרסינן אנדרוגינוס יש בו דרכים וכו'. וכ"כ הראב"ד[15] בפירושיו, וכתב בזה הלשון שכתבתי זו התוספתא וכו'. ועיי"ש שפירש כמה דברים משתי הנוסחאות. ועיין במאירי יבמות שם שסיכם את ההבדלים בין הברייתות הנספחות למשנה, ובין התוספתא.[16]

ובה"ג נעתקו כל הברייתות בסתם בנוסח קרוב לטיפוס התוספתא, עיי"ש בד"ו ה' יבמות, נ' ע"ב; ד' ברלין (מכאן ואילך: ד"ב) עמ' 246; ה' ראו עמ' 115; הלכות פסוקות (מכאן ואילך: הל"פ) הוצ' ששון עמ' קנ"ד.

והברייתות הללו (לפי נוסח הנספח למשנה) נתפרשו ע"י ר' יוסף מר"ם, ונדפס הפירוש בחייו בויניציאה שנ"ב בסוף מגילת אסתר לר' יצחק ליאון (קכ"ה ע"א ואילך), ותמציתו אף בספר וזאת ליהודה לר"י עייאש ח"ב, ל"ב ע"ג, בשם קונטריס מהגאון כהר"ר יוסף מר"ם ז"ל. וכן דן בהלכות הללו גם הרמ"ע מפאנו (שו"ת שלו סי' ק"ל) והעתיק אותן ופירשן באריכות.[17] ובפתיחת הגר"י ברלין לספרו יש סדר למשנה: „פרק רביעי אנדרוגינוס וכו', ובחבורי על התוספתא קראתיו בשם תנא תוספאה כתבתי פירוש תוספתא זו על נכון". ועיין מ"ש לעיל עמ' 407, ומ"ש לעיל כלאים פ"ה שו' 43 ד"ה לא יעשה. ומכאן ולהלן נעיר רק על שינויי הנוסחאות, ולא על הסדר בנוסחאות השונות.

11. מיטמא בלובן וכו'. עיין מ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 123. ועיין ר"מ פ"ב מה' נזירות הי"א ופ"א מה' מטמאי משכב ומושב ה"ז. ועיין תוספ' יבמות פ"ג א' ד"ה בריה ובתוספ' הרא"ש שם.

12. אבל לא נישא. ופירש בה"ג הנ"ל בכל הנוסחאות: דכיון דאית ליה זכרות זכר קרינא ביה. וברור מתוך כל דבריו שם שאין קידושין תופסים באנדרוגינוס שנתקדש, שהרי פסק (ד"ו, נ' ע"ג; ד"ב עמ' 247) שחייבין עליו סקילה (אעפ"י שהוא ספק אשה), מגזירת הכתוב: איזה זכר שיש לו שני משכבות וכו', זה אנדרוגינוס. ואף לר' אלעזר אינו אשה, שהרי חייב סקילה אם בא עליו שלא כדרכה, עיי"ש בה"ג ובבבלי יבמות פ"ג ב' ובראשונים שם; ובירושלמי מסתפק אם הוא זכר לר' אלעזר לכל דבר. ובה"ג שם בכל הנוסחאות (הל"פ עמ' קנ"ד; ה' ראו עמ' 115; ד"ו וד"ב הנ"ל) שטומטום בין שקידש ובין שנתקדש קידושיו קידושין, ולא הזכיר כלל את דינו של אנדרוגינוס, מפני שסמך על הברייתא כאן שהביא, והיא כלשון משנתנו ביבמות ספ"ח. ועיין מ"ש להלן שו' 37—38.

וכן פירש הראב"ד (לפי המאירי יבמות עמ' 296) את משנת יבמות הנ"ל: „אנדרוגינוס נושא, כלומר, שאם קדש קדושיו קדושין. אבל לא נישא שאם נתקדש אינו כלום, שאינו ראוי לינשא, שהרי הבא עליו בספק סקילה".[18] ובירושלמי יבמות פ"ח ה"ו, ט' ע"ד: קידש אינן חוששין

[15] צ"ל: הר"א אב"ד, עיין מאירי יבמות שם, סוף עמ' 306, ובהערות ר"ח אלבק הע' ש"כ.

[16] הרמ"ע מפאנו בשו"ת שלו ריש סי' ק"ל החליט: הדין פרקא ודאי תנא ברא תניה דמנקיט חומרי מתנייתא, ברם עקר שרשוהי בתוספתא וכו'. והרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 976, מוכיח כן מן הבבלי יבמות פ"ג א' שאמרו שם: ליתא למתניתין (משנת יבמות שם) מקמי ברייתא, דתני (להלן שו' 40) ר' יוסי אומר אנדרוגינוס בריה בפני עצמה היא, הרי לך ברור שקבוצה זאת לא היתה במשנה של תלמוד הבבלי. ברם אין מכאן ראיה גמורה שהרי בנספח למשנה הגירסא היא: ר' מאיר אומר אנדרוגינוס וכו'. והתלמוד ביבמות אינו עוסק אלא בשיטת ר' יוסי, ולפיכך הביאו מן התוספתא ולא מן המשנה. אבל עצם הדבר שהברייתות נספחו לסוף המסכת כפ"ד (והרי מקומן הנכון הוא בפ"ב, כמו בתוספתא), מוכיח שאינן מגוף המשנה.

[17] וכנראה שכיוון בויכוחו לר' יוסף מר"ם הנ"ל, עיין מ"ש במבואי לה' הירושלמי להרמב"ם, עמ' ט', הערה 59. וכן נדפסו הלכות הללו ע"י ר' יהודה עייאש בספרו וזאת ליהודה ח"ב, ל' סע"ב ואילך.

[18] עיין בהשגות הראב"ד פ"ד מה' אישות הי"א. וכבר ראה לנכון ר' יהודה עייאש (וזאת ליהודה

לקידושיו. נתקדש חוששין לקידושיו. וברור לי שצ"ל: קידש אשה[19] חוששין לקידושין, נתקדש [אין][20] לקידושיו. וכע"ז הגיה בק"ע שם (וכל שאר הפירושים בירושלמי שם הם דחוקי דחוקים). והיא ברייתא המפרשת את הפיסקא של המשנה שם: נושא אבל לא נישא, וכפירוש הראב"ד הנ"ל. ועיין בהשגות פ"ב מה' שופר ה"ב.

ועיין בבלי יבמות פ"ב ב' ובתוספ' שם ד"ה תנן, ובפי' הר"ש ובשו"ת הרמ"ע סי' ק"ל הנ"ל.

12—13. ואין מתיחד עם הנשים וכו'. בד"נ, כ"י קויפמן, כי"מ (ושם חסר מכאן עד סוף ההלכה), פרמה וקטעים מן הגניזה ליתא, ואיתא בשאר הנוסחאות מטיפוס התוספתא. ופירש הר"ש: משום ספק איש, דייחוד אסור, כדאיתה בפרק בתרא דקדושין (ספ"ד). וכן פסק הר"מ בפכ"ב מה' איסורי ביאה הי"א.

13—14. ואין נזון עם הבנות כאנשים. בד"נ, כ"י קויפמן, כי"מ, פרמה, וקטעים מן הגניזה ליתא, ואיתא בשאר הנוסחאות. ופירש הר"ש: ואינו ניזון עם הבנות בנכסים מועטים, כדאיתא בריש מי שמת (ב"ב פ"ט מ"ב). ובמשנתנו שם לא נזכר אלא טומטום, אבל לא אנדרוגינוס, אבל הוא הדין גם לאנדרוגינוס, בזמן שהנכסים מועטים, עיין בנימוקי יוסף שם ובבבלי שם ק"מ ב' ובתיו"ט ובמלא"ש במשנה שם. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' נחלות ה"ב.

14. ואין נעטף ומספר כאנשים. בד ובכי"מ חסר כל זה. ובד"נ, בכ"י קויפמן, פרמה וקטעים מן הגניזה: חוקק ליבום כאנשים ומתעטף ומסתפר[21] כאנשים. וכן מעתיק ר' משולם הנ"ל מן הנספח למשנה. וממנו במאירי הנ"ל: ובמשניות הוסיפו בהם דברים וכו' שזוקק ליבום וכו'. ולפי נוסחא זו אנדרוגינוס זוקק לייבום משום ספק כשיטת הרמ"ה.[22] ואשר לסיפא פירשה הר"מ בפי"ב מה' ע"ז סה"י: טומטום ואנדרוגינוס אינו עוטף כאשה (כלומר, משום לא ילבש גבר, עיי"ש) ולא מגלח ראשו כאיש. ור' יוסף מר"ם פירש ע"פ נוסח הנספח למשנה: ומתעטף בציצית כאנשים, ומסתפר כאנשים, כלומר, שמניח את הפיאות, ואינו מקיפן.[23]

ברם בכי"ע, בנוסח התוספתא שלפני הר"א אב"ד, הר"ש, רבינו משולם, המאירי (בשם התוספתא) והרש"ס כלפנינו. ופירש הר"ש: ואינו נעטף ומספר כאנשים, כלומר אינו נעטף, כאנשים (כלומר, אינו נעטף, ונוהג כמנהג האנשים) ומספר כאנשים, וכללם לפי שטעם אחד לשניהם, דדרך אשה לעטוף את ראשה, ולכסותו בצעיף, ואין דרך איש כן, דרך איש לספר ואין דרך אשה לספר אלא מגדלת שיער כלילית,[24] ובעינן שינהוג בעצמו בתספורת ומלבושים כעין איש וכו'. ועיין במאירי יבמות הנ"ל ריש עמ' 307, ומ"ש להלן.

ובהלכות פסוקות ריש עמ' קנ"ה הנ"ל: ונעטף ואינו מספיר כאנשים. וכ"ה בה' ראו

ח"ב ל"א ע"א) שכוונת רבינו היא לאנדרוגינוס, אבל בטומטום הרי מפורש (תוספתא יבמות רפי"א; בבלי שם ע"ב א'; בכורות מ"ב ב') שקידושיו ספק.

[19] השי"ן נתפרדה ל,,ינ'", ויצא: אינ'. ופתר הסופר: ,,אינך".

[20] המלה ,,אין" הועברה בטעות לשורה שלפניה: הרא אמר' אין חלוקין וכו', והיא ט"ס ברורה, וצ"ל: חלוקין, כמו שהגיהו המפרשים, וכפי שברור מבבלי בכורות מ"ב ב', עיין בנוע"י במקומו. והמלה ,,אין" באמת שייכת להלכה שלנו.

[21] בקנ"נ: וניתעטף וניסתפר, ונפרדה שם המ"ם לנו"ן יו"ד.

[22] עיין בב"י טוא"ע סי' קע"ב. ועיין בטור שם. ועיין בס' ערוך לנר יבמות פ"ב סע"ב ומ"ש במהרי"ט אלגזי בכורות פ"ו סי' נ"ח, קס"ד ע"א, ובמנחת חינוך סי' א' אות א'. ועיין להלן שו' 20—21 ומש"ש, ועיין מ"ש להלן שו' 35 בשם המאירי.

[23] בשו"ת הרמ"ע מפאנו הנ"ל (קל"ח רע"ב) כתב: וי"מ מתעטף בציצית. ולא איריא דהא איתיה בכלל כל המצות שהוא חייב בהן, כדלקמן. ועיין מ"ש להלן הע' 29.

[24] עיין בבבלי עירובין ק' ב'; ילקוט בראשית רמז כ"ז, ותשב"ץ ח"ג סי' קצ"א.

עמ' 115 הנ"ל. ובה"ג ד"ו הנ"ל: ומתעטף באבילות ואינו מספר. ובד"ב הנ"ל: וניעטף באבילות ואינו מספר כאנשים. ור' משולם הנ"ל מעתיק בשם בה"ג: אינו נעטף באבילות ואינו מספר כנשים. ועיין בנוסח בעל מלא"ש שהיתה לו בילדותו.

ונראה קרוב לוודאי שהגירסא שלפנינו בהלכות פסוקות נכונה (המלה „באבילות" נכנסה לגוף הנוסח ע"פ פירושו שם, ובה' ראו עמ' 116), ופירושו, שאנדרוגינוס ניעטף בצרעת כדין האיש, אבל אשה אינה עוטפת. וכן להלן סוטה ספ"ב: האיש מעטף ומספר, ואין האשה מעטפת ומספרת.[25] וברור שצ"ל להפך: האיש נעטף ואינו מספר, והאשה אינה מעטפת, ומספרת,[26] ופירושו שהאיש נעטף בצרעת, ואין האשה נעטפת בצרעת, האיש מגדל פרע ואינו מספר, והאשה מספרת. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' צרעת ה"ח.[27] ובה"ט שם כתב: וטומטום ואנדרוגינוס פורע ופורם ועוטה על שפם, מפני שהוא ספק.

ושמא אף באבילות כן, שהרי אנו משום אבל למצורע (מו"ק ט"ו א'). אבל עיין בארחות חיים ח"ב עמ' 588 שכתב: ועל כן נהגו הנשים להסיר מצנפתן וכו', ומשמע שאשה חייבת בעטיפה.[28] וכן לעניין תספורת באבילות, הרי ידועה שיטת הבה"ג שהאשה מסתפרת אחר שבעה, עיין בה"ג ה' אבל ד"ו מ"ג ע"ג, ד"ב עמ' 214. ועיין מס' שמחות הוצ' היגר סוף עמ' 230 ובהערות שם, ולפיכך אומרת התוספתא כאן (לפי' הבה"ג) שאנדרוגינוס אינו מסתפר באבילות כאנשים. ועיין במבוא המשנה לר' יעקב ברילל ח"ב עמ' 140 שעמד על עיקר הפירוש הנכון, עיי"ש.

15. ואין מיטמא למתים כאנשים. ליתא בנספח למשנה, וישנו בשאר הנוסחאות. ובמשנת סוטה פ"ג מ"ז: כהנת מטמאה למתים. ואין כהן מטמא למתים. ועיין מ"ש להלן שו' 22, ד"ה ובכל.

15—16. ועובר על בל תקיף וכו'. ליתא בנספח למשנה,[29] וישנו בשאר הנוסחאות. ובמשנת קידושין פ"א סמ"ז: וכל מצות ל"ת וכו', אחד אנשים ואחד נשים חייבין חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל תטמא למתים. ועיין ר"מ פי"ב מה' ע"ז ה"ד.

17. וחייב בכל מצות וכו'. ופי' הר"ש הנ"ל: אפילו במצות עשה שהזמן גרמא, כמפורש להלן ר"ה פ"ב ה"ז (כי"ע רפ"ד) ועוד.[30] ועיין בר"מ הנ"ל ופ"ג מה' ציצית סה"ט.

[25] כ"ה בכי"ו שם. וכע"ז אף בכי"ע ובתוספות שם כ"ג ב' ד"ה מה. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 58.

[26] כמו שהגיה לנכון הר"ש טרויב בהוצ' שלו של הבה"ג, עמ' 99, הע' ה', עיי"ש שכבר עמד על הפירוש הנכון של העניין. וציין לו ר"ס ששון בהל"פ שם, עמ' קנ"ה, הע' ע'. ובתס"ר ח"א, עמ' 116, כתבתי כן מדעתי, ולא זכרתי את דברי הר"ש טרויב.

[27] עיין מ"ש ידידי הגר"ח הילר בס' המצות להר"מ עשין קי"ב.

[28] באבות דר"ן פ"א, הוצ' שכטר, עמ' 4: עטופה כאבל, וכן שם נו"ב, נ"ט ע"א: ראשה מכוסה כאבל וכו'. וכן בבבלי עירובין ק' ב'. אבל פשיטא שאין משם שום ראיה, והכוונה שם היא שהיא עטופה כגבר אבל.

[29] עיין מ"ש לעיל שו' 14 סד"ה ואין נעטף בשם ר"י מר"ס, ולפי פירושו שם, כבר כלולה בבא זו ב„מסתפר כאנשים" שלעיל.

[30] ופירוש הר"ש והר"מ מוכרח, שהרי בבא זו נמנית בין החומרות הנוהגות באנשים ולא בנשים, ועיין מ"ש להלן שו' 24 ד"ה ואפשר. ולכאורה קשה למה לא מנתה הברייתא דין זה להלן בה"ו בין הדברים ששוה לאנשים ולנשים, שהרי יש לנו ריבוי מיוחד שאנדרוגינוס חייב בכל החטאות והאשמות, עיין ספרי נשא פיסקא ב', עמ' 5. וכן נתרבה טומטום ואנדרוגינוס שגנב נפש, עיין ברש"י משפטים כ"א, ט"ז (על דברי רש"י העירני הרמ"מ כשר), וכן לאכילת פסחים (מכילתא בא ספ"ג). וכן חייב במ"ע שלא הזמן גרמא ובלאוין כאנשים וכנשים. וכנראה שהתנא שלנו שייר כמה דברים, עיין במשנת סוטה פ"ג מ"ז ומ"ח ותוספתא שם ספ"ב, וירושלמי יבמות ספ"ח.

19. מיטמי באודם כנשים. משנת זבים רפ"ב, תוספתא שם פ"ב ה"ב ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 123. ועיין בתוספ' יבמות פ"ג א' ד"ה בריה.

19—20. ואין מתיחד עם האנשים כנשים. כ"ה בכל הנוסחאות. וברמ"מ פכ"ב מה' איסורי ביאה הי"א פסק: אבל האיש מתייחד עם האנדרוגינוס. ובכ"מ שם תמה עליו מן התוספתא כאן, עיי"ש. ועיין בטוא"ע סי' כ"ב ובב"י ובפרישה שם. והגר"א (אה"ע סי' כ"ב, ס"ק י"ב אות י"ט) מגיה בר"מ. וברמ"מ פי"ב מה' שכנים הט"ו משמע שאין דרכו במשא ומתן כאשה. ור' יוסף מר"ם הנ"ל נסתפק אם הכוונה דווקא לאנשים שהוא ערוה עליהם, או אפילו בשאר אנשים שאינו ערוה להם. ובשו"ת הרמ"ע הנ"ל, קל"ח ע"ב: ומדברי מגיד משנה מוכח שבספרי התוספ' הקדמונים לא היה כתוב בהם הלשון הזה (שהרי ציין שם לתוספתא, ולא הזכיר שהתוספתא סותרת). וככבר ראיתי למי שנדחק לפרש שאינו מתיחד עם האנשים שהיא ערוה עליהם אילו היתה אשה גמורה וכו'. וכיוון לר' יוסף מר"ם הנ"ל, עיי"ש שדחה את פירושו.

20—21. ואין זוקק לייבום כנשים. וכ"ה בד, בכי"ע, (בכי"מ, בסוף הבבא) ובנוסחאות הבה"ג. ובנספח למשנה (חוץ מכי"מ) ליתא, ולא היה גם לפני ר' משולם הנ"ל בנספח למשנה.[31] וברש"ש הנ"ל: ואין זקוק לייבום כנשים, כך כתוב בכל הספרים. וכן מעתיק ר' משולם הנ"ל מנוסח התוספתא וכ"ה במאירי הנ"ל. והעיר ע"ז הר"ש שם: משמע דאיירי בשנתקדש לאחד מן האחים ומת, דפטור מן החליצה ומן היבום וכו'. אבל אי אפשר לפרש כן, דא"כ מאי כנשים, אדרבה נשים זקוקות הן, אלא ה"ג ואין זוקק ליבום[32] כנשים וכו'. וכ"ה בתוספתא יבמות פ"ב ה"ה וה"ו, ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב עמ' 18. ובכי"מ מתאימה כל בבא זו לנוסח התוספתא, אלא שההלכה „ואינו זוקק ליבום" באה שם בסוף הבבא.

21. ואין חולק עם הבנים כנשים. כ"ה בכל נוסחאות התוספתא, ובכי"מ ובה"ג.[33] אבל בנספח למשנה (חוץ מכי"מ) ובנוסח המשנה של ר' משולם חסרה הלכה זו. וברש"ש הנ"ל: ואין חולק עם הבנים בנכסים מרובים, שהזכרים דוחים אותו אצל נקבות, כדאיתא בריש מי שמת (ב"ב פ"ט מ"ב, ועיין בתיו"ט שם ומ"ש לעיל שו' 13—14). ועיין ר"מ פ"ה מה' נחלות ה"א וה"ב. ועיין ירושלמי יבמות ספ"ח, ט' ע"ד.

22. ואין חולק בקדשי קדשים כנשים. וכ"ה בד ובנוסח התוספתא לרבינו משולם. ופשיטא שאינו אוכל בקדשי קדשים שאינם נאכלים אלא לזכרי כהונה. ועיין יבמות ע"ב א' וברש"י שם ד"ה ואין אוכל. אבל בכי"ע, בכי"מ, בה"ג, בהל"פ, בה' ראו, בנוסח הר"ש ובמאירי: ואינו חולק בקדשי המקדש כנשים. וברמ"מ פ"י מה' מעשה הקרבנות הי"ז: אשה ואנדרוגינוס אין חולקים להם בקדשי המקדש כלל, שנאמר איש כאחיו (ויקרא ז', י').[34] ובה"ט שם כתב: האנדרוגינוס יראה לי שאוכל בקדשים קלים. ועיין ביד איתן שם הי"ז. ובמשנתנו (זבחים רפי"ב): וכל שאינו ראוי לעבודה אינו חולק בבשר (חוץ מבעלי מומים).

ובכל הנוסחאות של הנספח למשנה (חוץ מכי"מ) חסרה הלכה זו, ובמקומה כתוב: ואינו עובר לא על בל תקיף ולא על בל תשחית ולא על בל תטמא למתים כנשים. והדברים לכאורה

[31] ועיין לעיל מ"ש שו' 14 ד"ה ואין נעטף.

[32] כן מעתיק הרש"ס בשמו, מ"ב ע"א. ולפנינו בט"ס: ואין זקוק ליבם כנשים. ורבינו לא היה מגיה כסיגנון שאינו מצוי בש"ס, אלא כסיגנון המשנה והתלמוד בכ"מ.

[33] בהל"פ, עמ' קנ"ה: ואינו חוליק עם האחים כנשים. ובה' ראו, עמ' 115: ואינו חולק עם האנשים כנשים. ועיין בפיה"מ כאן פ"א מ"ה. ועיין טורי אבן מגילה כ' ב'.

[34] ועיין בבלי קידושין נ"ג א' ובמקבילות. ובה"ג, בהל"פ ובה' ראו הנ"ל כתבו: ואינו חולק בקדשי מקדש, דכל זכר בבני אהרן כתיב (ויקרא ו', י"א). ועיין תו"כ צו פ"ג ה"ה, ל"א ע"א, ובבלי זבחים ק"ב סע"א.

תמוהים. ובבבלי (סנהדרין נ"א סע"ב) מפורש שלר' ישמעאל כהנים בעלי מומים הם בקדושתם ומוזהרים על טומאת מת. ובמאירי שם עמ' 210 כתב: ובשם תוספתא שמענו להפך. ושמא שמע מחכם שרצה לפרש כן את הברייתא שלנו בשיטת ר' ישמעאל עצמו (משנת בכורות ספ"ו): ואנדרוגינוס וכו' ר' ישמעאל אומר אין מום גדול מזה. ברם גם בתו"כ ריש אמור מפורש שבעלי מומים מוזהרים על טומאת מת, ולא שמענו מי שנחלק על הלכה זו, ובצדק כתב שם המאירי על הלכה מדומה זו „ולא יראה כן". ולא עוד שעדיין לא הרווחנו כלום בפירוש אינו עובר על בל תקיף וכו'. ולפיכך נראה שהפירוש הוא שאינו לוקה על בל תקיף וכו', כפירוש הרמ"ע מפאנו הנ"ל, קל"ח ע"ב, והגר"א בבאורו ליו"ד סי' קפ"א ס"ק ח' אות י"א. ואין בזה דוחק, ונוסח זה לשיטתו, עיין להלן שו' 39—40 ד"ה ובד"נ. ועיין לעיל שו' 15 ושו' 15—16.

23. ופסול מכל עדות שבתורה וכו'. ר"מ פ"ט מה' עדות ה"ג, והעיר הרשב"ש (תקון סופרים בס' יבין שמועה להרשב"ץ, ס"ט ע"ד) שמקורו מכאן. וברלב"ג משפטים, צ"ז ע"ב: והאנדרוגינוס פסולים לעדות וכו', בסוף תוספת בכורים. ועיין בירושלמי יבמות ספ"ח, ט' ע"ד.

24. ואם נבעל בעבירה פסול וכו'. וכ"ה בד ובה"ג ד"ו וד"ב הנ"ל.[35] ובכי"ע: ואין נבעל בעבירה ופסול מן הכהונה וכו'. ובכי"מ: ולא נבעל בעבירה כנשים (ולא יותר). ובכת"י קויפמן, פרמה, קטעים מן הגניזה ונוסח הר"ש הנ"ל: ואינו נבעל בעבירה כנשים (מלה זו חסירה בקג"נ) ונפסל[36] מן הכהונה כנשים. וכ"ה בנוסח המשנה שלפני ר' משולם הנ"ל. ובמאירי שם (עמ' 306): ואינו נבעל בעבירה כנשים וכו', (עמ' 307) פירוש שאם נבעל לפסול נפסל. וכנראה שאין הבדל בנוסחאות, ו„אינו" פירושו „ואין הוא"[37] נבעל בעבירה ונפסל[38] לכהונה וכו'.

ופירש הר"ש: דאם נבעל בעבירה פסול מן התרומה, אם הוא כהן כבת כהן שנבעלה לפסול לה. ור' משולם הנ"ל (יבמות פ"א סע"א) מעתיק בשם בה"ג: ואינו נבעל בעבירה, ופסול מן התרומה כנשים (ועיין מ"ש לעיל בשם בה"ג). וכן בירושלמי יבמות (פ"ח ה"ו, ט' ע"ד): נבעל נפסל מן התרומה כנשים. ועיין ר"מ פ"ז מה' תרומות הט"ז וכב"מ שם. ובס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א, ס"ג עמ' 10): אנדרגינס שנבעל בעבירה ונטל את הדין[39] מהוא שיפסל מן הכהונה? כך המעשה (כלומר, הפסק) אם אין לו אומנות אלא היא (כלומר, שהיה מופקר, כלשון המשנה בסנהדרין פ"ג מ"ג) לא יאכל בתרומה, ואם יש לו אומנות אחרת ונתפשה ונבעלה הרי זה כשר לכהונה.[40] ואף כאן אנו רואים שלכהונה בהלכה שלנו כוונתה לתרומה.

ואפשר שתנא זה סובר שאנדרוגינוס חייב בראייה, עיין ספרי ראה פי' קמ"ג עמ' 196 ומכילתא דרשב"י עמ' 159. ועיין ירושלמי חגיגה פ"א ה"א, ע"ו ע"א, ותוספתא ריש חגיגה. ושמא היו תנאים שלא שנו שם „אף". ועיין בבלי שם ב' א'. ולפ"ז אנדרוגינוס הוא בכלל „כל מצות", לעיל שו' 17. אבל עיין פרה פי"ב מ"י ועוד ומ"ש לעיל סוף הע' 30.

35 בהל"פ ובה' ראו חסרה פיסקא זו. ועיין מ"ש להלן בשם ר' משולם.

36 בר"ש: ופסול, כגי' כי"ע.

37 על אין=אם, עיין מ"ש לעיל חלה פ"ב הע' 28. ועל הצירוף אינו=אין הוא, עיין מ"ש בתרביץ ש"נ ס"ג, עמ' 337, ובהע' 2 שם.

38 ונפסל=הוא נפסל, עיין מ"ש בתרביץ ש"ד ס"ד, עמ' 377.

39 כלומר, שקבל את ענשו, וחזר בתשובה, שאם לא כן אין נותנין לו תרומה, עיין מ"ש לעיל סוף תרומות. ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' רל"ט.

40 כלומר, שנתפס ונבעל לכשר, אינו נפסל מן התרומה. ועיין מ"ש על כ"ז בתרביץ ש"ב ס"ג, עמ' 379, הע' 7.

26–27. חייבין על נזקו בין איש בין אשה. וכ"ה בד. ובכי"ע: חייבין על הנזקין וכו'. וכן בנוסח הר"ש: חייב על הנזקין וכו'. ועיין במכילתא משפטים פי"ד סוף עמ' 297. ובנוסח התוספתא שלפני ר' משולם: חייבים על נזקו כאנשים ונשים. ובמכילתא הנ"ל ריש פי"א עמ' 286: אין לי אלא בן גמור או בת גמורה, טומטום ואנדרוגינוס מנין וכו'. ובמכילתא דרשב"י כ"א, כ"ח, הוצ' אפשטין עמ' 178: אין לי אלא איש ואשה מנין לרבות טומטום ואנדרגינס וכו' (והובאה בס' המצות לרב חפץ סוף עמ' 128). ובה"ג וה' ראו והל"פ: חייבין על נזקיו בין ניזק בין מזיק[41] כאנשים וכנשים.[42] ועיין במשנת ב"ק פ"א מ"ג. ובד"נ, בכת"י קויפמן ופרמה: חייבים על מכתו ועל קיללתו[43] כאנשים וכנשים. ובכי"מ וקטעים מן הגניזה הורכבו שתי הנוסחאות: חיבים על מכתו ועל קלקלתו כאנשים וכנשים, וחיבים על נזקו בין ניזק ובין מזיק כאנשים וכנשים. וכ"ה גם בנוסח המשנה שלפני ר' משולם (אלא ששם „קללתו" במקום „קלקלתו") ועיין במאירי הנ"ל. ושמא פירושו שחייב שליח ב"ד אם הוסיף לו מכה, או הלקה אותו אחרי שנתקלקל (עיין במשנת מכות פ"ג סמי"ד).

27. ההורגו במזיד וכו'. בבא זו נשמטה בכ"י קויפמן, וישנה בשאר הנוסחאות. ופסקה הר"מ בפ"ב מה' נזירות הי"א.

28–29. אמו יושבת עליו בדם טוהר וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: יושבת עליו דם טוהר וכו'. וכ"ה בכי"מ, כ"י קויפמן, קג"נ ונוסח הר"ש. ופי' הר"ש: ואמו יושבת עליו דם טוהר כאנשים ארבעים יום, וכנשים ימי טומאה שבועיים, הכא לחומרא והכא לחומרא, ומקלקלת למנינה וכו'. ועיין במשנת נדה פ"ג מ"ה, ובתו"כ תזריע ריש פרק ב', ובפי' הראב"ד שם, נ"ח ע"ד.

ובנוסח התוספתא שלפני ר' משולם: ואמו יושבת עליו דם טומאה כאנשים וכנשים, ועיין גם במאירי שם.

ובד"נ ובכ"י פרמה: ויושבת עליו דם טמא ודם טהור (ד"נ: טוהר) כאנשים וכנשים. וכן בה"ג, הל"פ וה' ראו: ואמו יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה כאנשים וכנשים. וכן פסק הר"מ בפי"י מה' איסורי ביאה הי"ח.

29–30. ומביאה עליו קרבן וכו'. שהרי דינו כלעיל, וכמו שפסק הר"מ בפ"א מה' מחוסרי כפרה סה"ו. ועיי"ש בה"ט.

30–31. ונוחל בכל נחלות וכו'. כלומר, אם אין שם יורש אלא הוא יורש את הכל, כמשנתנו בב"ב פ"ט סמ"ב (עיין בנ"י ובתיו"ט שם). ולפני הר"ש נשמטה בבא זו ע"י הדומות, עיין מ"ש להלן. ועיין ר"מ רפ"ה מה' נחלות.

31–32. וחולק בקדשי הגבול וכו'. וכ"ה בד, בנוסח הנספח למשנה שלפני ר' משולם ובה"ג ובה' ראו ובהל"פ הנ"ל. ובכי"ע: ונוחל בקדשי הגבול וכו'. וכ"ה בנוסח הר"ש, ופירש שם: „ונוחל בקדשי גבול, כגון תרומה ותרומת מעשר וחלה אם הוא כהן וכו', ותנא נחל, ולא תנא חולק, לפי שאין חולקין לו תרומה בגרנות אלא משגרין לביתו וכו'". ועיין לעיל סוף תרומות ומש"ש.

ובכי"מ ובנוסח התוספתא של ר' משולם חסרה בבא זו. ובד"נ ובכ"י פרמה: וחולק בקדשי קדשים כאנשים וכנשים. ובקטעים מן הגניזה: וחולק בקודשי המקדש כאנשים וכנשים, ובכ"י קויפמן הורכבו שתי הנוסחאות: וחולק בקודשי הגבול כאנשים וכנשים, וחולק בקודשי קדשים כאנשים וכנשים. וכן במאירי הנ"ל: ובמשניות הוסיפו בהם דברים

[41] ארבע מלים האחרונות חסרות בהל"פ.
[42] שתי המלים האחרונות חסרות בה"ג ד"ו.
[43] ד"נ: קללתו. פרמה: קלקלתו.

וכו', ובשוה לשניהם וכו' שחולק בקדשי מקדש ובקדשי הגבול. והנכון כגי' שלפנינו („בקדשי הגבול" גרידא) וכרוב הנוסחאות, ועיין מ"ש לעיל שו' 22.

32—33. הריני נזיר שזה איש ואשה וכו'. כלומר, הריני נזיר אם זה איש או אשה, הרי הוא נזיר מפני שבשניהם הולכים לחומרא, ואומרים שהוא איש או אשה, וחלה עליו נזירות. אבל בתוספ' יבמות פ"ג א' (ד"ה בריה) ובתוספ' הרא"ש שם פירשו (בלשון אחת) שהנודר אמר שאנדרוגינוס הוא איש ואשה, והוא נזיר מפני שמקצתו איש ומקצתו אשה. ועיין מ"ש לעיל שו' 3—4. ועיין בתוספתא נזיר ספ"ג ומ"ש להלן שו' 39.

35. אין חייבין על חטאתו וכו'. וכ"ה בד. והיא ט"ס, והנכון בכי"ע: על טומאתו. וכ"ה בכי"מ, בר"ש, בנוסח התוספתא שהיה לפני הר"א אב"ד, רבינו משולם והמאירי. ובבה"ג, ובה' ראו ובהלכות פסוקות: אין חייבין על טומאתו על ביאת מקדש (שלש המלים האחרונות הן פירוש בה"ג) ואין שורפין על טומאתו את התרומה (שתי המלים האחרונות הן פירוש בה"ג). ולפי גירסא זו פירושו שאין אחרים חייבין על טומאתו אפילו נגעו בלובן ואודם שלו כאחת ונכנסו למקדש, עיין להלן זבים פ"ב ה"ג, בבלי נדה כ"ח ב' ומ"ש בתס"ר ח"ד עמ' 123. וכן אם הוא בעצמו ראה לובן ואודם כאחד ונכנס למקדש פטור מקרבן, עיין במקורות הנ"ל ובירושלמי שבועות פ"ב ה"ב, ל"ג ע"ד.[44] אבל בסיפא (לעניין שאין שורפין את התרומה) צריך לפרש שנגעה תרומה בלובן או באודם שהוא מטמא בשניהם, עיין לעיל שו' 11 ושו' 19. ועיין ר"מ פ"א מה' מטמאי משכב ומושב ה"ז.

ברם בד"נ, בכ"י קויפמן, בקטעים מן הגניזה, ובכ"י פרמה חסרה בבא זו ובמקומה כתוב: אין חייבין לא על מכתו ולא על קללתו (פרמה: קלקלתו) לא כאנשים ולא כנשים. וכן בנספח למשנה שלפני ר' משולם: אין חייבין לא על קללתו ולא על הכאתו לא כאנשים ולא כנשים. והעיר במאירי הנ"ל: „ואע"ג דברישא קאמר (כלומר, לפי אותן הנוסחאות עצמן, עיין מ"ש לעיל שו' 26—27) חייבין, פירשוה בבנו שאינו חייב שמא אינו אביו, הא אדם אחר חייב ממה נפשך, והדברים רחוקים". והנה המפרשים הללו פירשו ע"פ נוסח הנספח למשנה שגרסו לעיל בה"ד „זוקק ליבום כאנשים", והם סוברים שלפעמים רחוקות אנדרוגינוס מוליד מן האשה,[45] אבל מ"מ בנו אינו חייב על מכתו ועל קללתו, וחזר עליו מאין הוא (עיין בבלי יבמות פ"ג ב') ואיתרע רובא של רוב בעילות אחר הבעל,[46] מפני שאנדרוגינוס רובם אינם מולידים. ועיין מכילתא משפטים פ"ה עמ' 268; תו"כ, מכילתא דעריות, קדושים פ"ט ה"ה, צ"א ע"ד; בבלי סנהדרין ס"ו א', פ"ה ב'. ושם נתרבה כשהבן הוא אנדרוגינוס.

ור' יוסף מר"ם פירש (קכ"ד ע"א) שהכוונה שאין אנדרוגינוס יוצא בראשי איברים (אין בעה"ב חייב על מכתו) המיוחדים לאיש או לאשה, ואינו יוצא לא בראש הגויה ולא בראשי הדדים. ואם קלל את האנדרוגינוס, ואמר יכה יוסי איש זה, או אשה זו, אינו חייב על קללתו שמא אינו איש או אשה. והרמ"ע מפאנו כתב (קל"ט ע"ב וק"מ ע"א) דברים קשים מאד נגד המפרש ופירושו.[47]

ובמלא"ש פירש בשם ר' יהוסף אשכנזי שאין בושת האיש דומה לבושת האשה, ובושת

[44] בספרי נשא פיס' א', עמ' 3: מזכר ועד נקבה תשלחו, אין לי אלא זכר ונקבה, טומטום ואנדרוגינוס מנין, ת"ל וכו'. ובפסוק שם (במדבר ה', ב'): וישלחו וגו' וכל זב. ועיין בס' ספרי דבי רב להרד"פ שם, ג' ע"ד. ושמא הכוונה בספרי לצרוע וטמא נפש אבל לא לזב. ומסתבר שהברייתא היא בשיטת ר"ע, עיין שם בנדה כ"ח ב' ובירושלמי שציינו בפנים.

[45] עיין במהרי"ט אלגזי בכורות פ"ו סי' נ"ח, קס"ד ע"א, ובמנחת חינוך סי' א' אות א'.

[46] עיין חולין י"א ב'. ולא מטעם חזקה, עיין בס' התרומה סי' ע"ג, ס' הרוקח סי' תס"ד, ובתוספ' נדה ב' ב' ד"ה דאיכא ובמרדכי חולין פ"ג סי' תרל"ה.

[47] עיין מ"ש במבואי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' ט', הע' 59.

האנדרוגינוס אינו דומה לא לזה ולא לזו, והמכה והמקלל את האנדרוגינוס אינו חייב לא כמבייש את האנשים ולא כמבייש את הנשים. וכל הפירושים דחוקים מאד.

36–37. ואין נערך לא כאנשים ולא כנשים. כ"ה בכל הנוסחאות (בכי"מ בטעות: ואינו נעבד) ובראשונים הנ"ל, וכן הביא ר' משולם בשם הנספח למשנה, ועיין במשנת ערכין רפ"א ובתוספתא שם ובמקבילות שבבבלי בכ"מ. אבל בנוסח התוספתא היה לפניו ולפני הר"א אב"ד (וכן מביא גם במאירי הנ"ל): ואינו מברך לא לאנשים ולא לנשים. וכתבו הר"א אב"ד ור' משולם שהפירוש לא נתברר אצלם, ולבסוף הסיק ר' משולם: ולדידי נמי משמע אין מברך לאנשים ולא לנשים, משום דבריה בפני עצמה היא. עיין מ"ש ע"ז לעיל עמ' 82 ואילך.

37–38. אין נמכר לעבד עברי וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"ב מה' נזירות הי"א ורפ"ד מה' עבדים. ופירש בה"ג (נ' ע"ג) ובהל"פ (ריש עמ' קנ"ו): דאין עבד עברי אלא דבר אולודי הוא,[48] דכתיב ביה (שמות י"ח, ה') אהבתי את אדני את אשתי ואת בני. ואמה עבריה דבת בנים היא, דכתי' ואם לבנו יעדנה, ואנדרוגינוס לאו בר אנסובי הוא. ובפסקי הלכות להגר"ד מקרלין ח"א (כ"ה סע"ד בהערה) תמה על הבה"ג מקידושין ד' א' שמפורש שם שאיילונית נמכרת לאמה העבריה, עיי"ש שהניח את הקושיא ב"צע"ג".

ותמה אני על תמיהתו, שהרי המלים "דבת בנים היא" הן לאו בדווקא, והיכן נזכרים בנים אצל אמה העבריה? ובהלכות ראו עמ' 116: "ואף אמה עבריה שכתב בה ואם לבנו ייעדנה, ואנדרוגינוס אינו נושא" (=נושא, נישא). ואין שם זכר לבנים. וכן ראיתי ברלב"ג על התורה (משפטים פ"ג ע"א): "השרש הי"א הוא שהטומטום והאנדרוגינוס אינו נמכר לעבד עברי שהרי אינו ראוי לתת לו אשה ואין מינו ראוי להוליד בנים או בנות, כבר נתבאר זה השרש[49] בא' מקדושין". ולהלן שם (פ"ג ע"ב) כתב: "שאין טומטום ואנדרוגינוס נמכר כמו אמה העבריה, כי אינו ראוי להיות לאשה לאדון או לבנו, כבר נתבאר זה בראשון מקדושין".[50] הרי לך שאף הוא לא הזכיר בנים אצל אמה, אלא הטעם הוא מפני שאין לו אישות. וכבר הראינו לעיל (שו' 12) ששיטת הבה"ג היא שאין קדושין תופסים באנדרוגינוס שנתקדש כאשה, והרי מפורש בגמרא (קידושין י"ח ב' ובמקבילות) שאין מוכרה לקרובים שאין קידושין תופסים בה להם, מפני חסרון ייעוד, עיי"ש. וממילא ברור שאנדרוגינוס אינה נמכר כאמה העבריה "דלא בר אינסובי הוא", ואין קידושין תופסים בו כאשה. אבל איילונית הרי קידושין תופסים בה לכל הדעות, ואם לוקחה לנוי ואומר בפירוש שלא איכפת לו אם היא איילונית, הרי אין כאן מקח טעות לכל השיטות, ואפילו אם אין לו בנים למייעד, הרי אינה גרועה מחייבי לאווין שנמכרות לאמה העבריה.

ובר"ש פירש "משום דקטן אינו נמכר בעבד עברי, וגדולה אינה נמכרת באמה עבריה, הילכך לא אפשר". כלומר, האב אינו מוכר את בנו קטן,[51] ומכ"ש שאינו מוכר את עצמו. ואם הוא גדול וגנב, הרי יש לחשוש שמא הוא אשה, ואין אשה נמכרת בגניבתה (משנת סוטה ספ"ג) ואינה מוכרת את עצמה.[52] וכן אפשר לנסח: אשה אינה נמכרת לא ע"י ב"ד ולא ע"י עצמה, ואיש אינו נמכר ע"י אביו, ואין כאן אפשרות של מכירה באנדרוגינוס. ועיין רדב"ז רפ"ד מה' עבדים.

[48] בשעת ההגהה העירני הרמ"מ כשר על דברי בעל מנחה בלולה (משפטים י"ח, ג'): אם בעל אשה. יצאו טומטום ואנדרוגינוס והסריס שאינם נמכרים, מאחרי שאינם ראויים להיות בעל לאשה. וכנראה ששאב את דבריו ממקור קדמון. ועיין רדב"ז פ"ג מה' עבדים ה"ה.

[49] ברור שהרב שאב מבה"ג והוסיף "טומטום" מעצמו. ומכיוון שבה"ג הביא ראיה מן הפסוק שבנרצע, הרי אמרו בקידושין (כ"ב א') שאשה ובנים הם ברווקא (לעניין רציעה).

[50] עיין שם י"ח ב' ומ"ש להלן בפנים.

[51] מכילתא משפטים פ"ג, עמ' 255.

[52] מכילתא הנ"ל; תוספתא סוטה ספ"ב ועוד. ועיין רמב"ן משפטים פ"כ, ד'. וכבר הראה הרמ"מ כשר בספרו "הרמב"ם ומכילתא דרשב"י", קמ"ג ע"א, שהגירסא הנכונה היא בפי' הרמב"ן ד' ליסבונה גרידא, ולפי הגירסא שם אין מי שסובר שאשה מוכרת את עצמה.

39—40. שאין זה איש ואשה הרי זה נזיר. בכי"מ: שאין זה לא איש ולא אשה הרי זה נזיר. וכ"ה בה"ג, בה' ראו[53] ובנוסח התוספתא שלפני ר' משולם הנ"ל, ובתוספ' יבמות פ"ג א' סד"ה בריה, ובתוספ' הרא"ש שם. ופירושו שאם טען הנודר שאנדרוגינוס הוא איש (או אשה), ואם אינו אמת כדבריו (כלומר, אם הוא טועה) וזה אינו איש (או אשה) הוא מקבל עליו נזירות הרי הוא נזיר מפני שאין הוא לא איש ולא אשה. ובתוספ' יבמות, ותוספ' הרא"ש הנ"ל, פירשו שהנודר נזר אם אין הוא לא איש ולא אשה, והוא נזיר מפני שאינו לא איש גמור ולא אשה גמורה, עיי"ש. ובתוספ' נדה (כ"ח א' ד"ה אמר) העתיקו: הריני נזיר שזה איש או אשה הרי הוא נזיר. ר' יוסי אומר אנדרוגינוס וכו'. ונראה שיש כאן קיצור, והכוונה לשו' 33 לעיל, עיין בתוספ' יבמות ותוספ' הרא"ש הנ"ל. ולהלן נזיר ספ"ג: ראה אנדרגינוס ואמר הריני נזיר שזה איש, ואחד אומר הריני נזיר שאין זה איש, הריני נזיר שהוא אשה, ואחד אומר הריני נזיר שאינה אשה, הריני נזיר שהוא איש ואשה, ואחד אומ' הריני נזיר שאינו איש ואשה וכו', כולם נזירין. והפירוש הוא כמו שכתבנו לעיל שו' 3—4 לעניין כו'.

ובד"נ כאן: ואם אמר הריני נזיר שזה לא איש ולא אשה אינו נזיר. וכ"ה „אינו נזיר" גם בכ"י קויפמן, קטעים מן הגניזה, כ"י פרמה ונספח למשנה לר' משולם הנ"ל. וקשה להגיה את כל הנוסחאות הנ"ל. ופי' ר' יוסף מר"ם הנ"ל (קכ"ו סע"א) שהכוונה שאינו נזיר וודאי, וכשיטת ב"ה במשנת נזיר (פ"ה מ"ה).[54] ונוסח זה הוא לשיטתו שגרס בה"ה: ואינו עובר על בל תקיף וכו', עיין מ"ש לעיל שו' 22. ולפי גירסא זו פירושו שהאדם טען שאנדרוגינוס הוא לא איש (ולא אשה), ואם אין האמת כדבריו שאנדרוגינוס הוא לא איש (ולא אשה) הוא מקבל עליו נזירות, הרי אינו נזיר וודאי, שמא האמת כדבריו, ואנדרוגינוס הוא לא איש ולא אשה, וכמו שכתבנו לעיל שו' 3—4. ועיין ירושלמי נזיר פ"ב ה"ז, והנכון בק"ע שם.

40—41. ר' יוסה אומ' אנדרגינס בריה לעצמו וכו'. וכ"ה בכל נוסחאות התוספתא, ובכי"מ, ובה"ג ור"ש הנ"ל, ובנוסח התוספתא של הר"א אב"ד ורבינו משולם הנ"ל, ובמאירי שם, ובתוספ' יבמות (פ"ג א' ד"ה בריה) ונדה כ"ח א' ד"ה אמר ובתוספ' הרא"ש שם. וכ"ה בבבלי יבמות פ"ג א', וכן מוכח מתוך הסוגיא שם. אבל בנספח למשנה בכל הנוסחאות (חוץ מכי"מ): ר' מאיר אומר וכו'.

41—42. להכריע עליו. בקטעים מן הגניזה, בכ"י קויפמן ופרמה: להכריז עליו, ועיין גם במלא"ש. ובהל"פ ובה' ראו הנ"ל: ולא הוכרעו בו חכמים אם זכר הוא אם נקבה.

42. אם איש הוא או אשה היא. מרהיטת לשון התוספתא להלן (לפי מסורת התוספתא והראשונים) משמע שאנדרוגינוס (בניגוד לטומטום) הוא בריה לעצמו, ואינו לא איש ולא אשה, ומפני שהחכמים לא מצאו בו לא סימני זכר ודאיים ולא סימני נקיבה, עשאוהו בריה בפני עצמו. ור' יוסי חולק על הת"ק לעיל הסובר שאנדרוגינוס הוא או איש או אשה, ולדעת ר' יוסי אפילו נגעה תרומה בלובן ואודם שלו כאחד אין שורפין אותה מפני שהוא אינו לא איש ולא אשה, וכן אינו מוציא בברכת המזון אפילו נשים (עיין מ"ש לעיל עמ' 82), מפני שאינו לא איש ולא אשה. וזו היא שיטת הרמב"ן ביבמות פ"ג א' (קונטרס אחרון שם) ובה' בכורות פ"ו סי' נ"ח. וכן כתב הרא"ה בנדה כ"ח א' (לפי הריטב"א שם כ"ח סע"א). ובריטב"א שם כתב: וכן שמעתי על רבינו מאיר הלוי ז"ל שהשיב על רבינו שמשון ז"ל[55] דלמ"ד אנדרוגינוס בריה בפני עצמה היא, הוא מין בפני עצמו. ובפי' הר"ש כאן פירש שלר' יוסי הוא ספק איש, ספק אשה,

[53] בהל"פ חסרה בבא זו.

[54] והתוספתא בנזיר (שהבאנו לעיל בפנים) היא בשיטת ב"ש שם, עיין לעיל שם בתוספתא ובירושלמי שם ספ"ה, נ"ד ע"ב.

[55] עיין כתאב אלרסאייל, פריש תרל"א, סוף עמ' קמ"א ואילך.

ספק בריה בפני עצמה, ואמו יושבת עליו כזכר וכנקבה וכנדה, וכן אם יאמר הריני נזיר שאין זה לא איש ולא אשה, הוא נזיר. ולפי פירושו יש באנדרוגינוס שלשה ספיקות, מה שאין כן לת"ק שאין בו אלא שני ספיקות, ספק איש ספק אשה. ועיין טורי אבן מגילה כ' ב'.

ובתוספ' יבמות פירשו שלת"ק אנדרוגינוס מקצתו זכר ומקצתו נקיבה, מה שאין כן לר' יוסי הוא או זכר או נקבה, ועוד פירשו שם שר' יוסי אינו חולק על הת"ק (עיי"ש ובתוספ' נדה הנ"ל). ופירוש ר"ש הנ"ל בדברי ר' יוסי הוא הפשוט מכולם.

42—43. אלא או ספק איש או ספק אשה וכו'. וכ"ה בכל נוסחאות התוספתא, ובה"ג ובהל"פ, ובר"ש, ובנוסח התוספתא להר"א אב"ד ולר' משולם, ובמאירי הנ"ל. וכן בתוספות יבמות ונדה הנ"ל ובתוספ' הרא"ש שם. ופירשו בתוספות שטומטום כל אחד לחוד הוא איש וודאי, או אשה וודאית, אלא שהוא מכוסה ואם יקרע וימצא זכר, נמצא שהוא איש למפרע. ואם תמצא נקיבה היא אשה למפרע (עיין יבמות פ"ג ב' ובכורות מ"ב סע"ב), מה שאין כן אנדרוגינוס שישאר ספק לעולם. ולפי הר"ש הנ"ל פירושו שטומטום אינו ספק בריה לעצמה, אלא הוא או זכר וודאי, או נקבה וודאית. וכן לפי פירוש הרמב"ן הנ"ל.

ובכל הנוסחאות הנספחות למשנה (לרבות גם כי"מ): אבל טומטום אינו כן, פעמים שהוא איש, פעמים שהוא אשה. וכ"ה גם בנספח למשנה לפני ר' משולם הנ"ל. ופירשו יש מהם שהוא זכר, ויש מהם שהיא נקבה, ומקדשים ומתקדשים מספק (עיין לעיל הערה 18), ואין מוציאים בתקיעת שופר אפילו את מינם, עיין לעיל ברכות פ"ה, שו' 32 ובמקבילות. ובתשובת הגאונים הוצ' ר"ש אסף (ירושלים תרפ"ט) עמ' 22: וטומטום וסריס חמה כשירין לעדות. ונראה שהכוונה לטומטום שנקרע ונמצא זכר, עיין במשנת יבמות ספ"ח.

ובירושלמי כלאים פ"ח ה"ה, ל"א ע"ג: ששה ספיקות הן וכו', ואנדרוגינס באדם. אבל בפרקי דרבי, הוצ' שענבלום, ט"ו ע"ב: ששה ספקות, באדם טומטום, כוי בבהמה וכו'.

43. כיצד מפרישין את הבכורים וכו'. משנתנו רפ"ג, ספרי כי תבוא פי' ש"א עמ' 320.

44. קושרן במשיחה וכו'. בכל נוסחאות המשנה (לרבות שלשה קטעים מן הגניזה שבדקתי בהם) והספרי הנ"ל: בגמי וכו'. אבל בס' לשון חכמים (פורת עמ' 168) מעתיק מקטע אחד של הגניזה (של המשנה): וקושרן במשיחה, וכ"ה בפירושים של מר רב חנינאי ריש מתיבתא, לפי בה"ג ה' בכורית ד"ו, קל"ח ע"ב, וד"ב עמ' 591. ועיין בה' קצובות הוצ' ר"מ מרגליות ה' העומר עמ' 89.

45. ר' שמעון אומ' חוזר וכו'. משנתנו הנ"ל, ועיין לעיל ספ"א ומש"ש.

46. מצוה להביאם בשבעה כלים וכו'. כל הברייתא בשם התוספתא בר"ש ובהרא"ש פ"ג מ"י, אגודה שם, קצ"ה ע"ב, סמ"ג עשין קל"ט, ר"ב ע"א. ובריבמ"ץ ספ"ג: תניא הביכורים מצוה להביאן בשבעה כלים וכו'. וכן בס' יריאים השלם סי' קנ"ב, עמ' 142: ותנן מצוה להביא בז' כלים. פי' כל מין ומין לבדו וכו'. ועיין בר"ש הנ"ל. ופסקה הר"מ בפ"ג מה' בכורים ה"ז, ועל פיו ניסחו בסמ"ג הנ"ל[56] וברבינו בחיי כי תבוא, רכ"ח ע"ג. וכל הברייתא הובאה בירושלמי נוסח הרש"ס (נ"א ע"ד), וממנו בד' קושטא.[57]

ובפי' ר"א מזרחי על התורה (כי תבוא כ"ו, ב') כתב: „וראיתי לקצת מפרשים שכתבו בשם ר"ת מאורליינש, דאי לאו קרא דמראשית ולא כל ראשית הוה אמינא שצריך להביא בכורים מכל שבעת המינין, קמ"ל מראשית ולא כל ראשית, לומר שאינו צריך להביא אלא ממין אחד מהם

[56] עיין מ"ש בתס"ר ח"א, עמ' 58 שו' 25—26.

[57] ומדפוס קושטא הדפיסוה בד' אמשטרדם ודפוסים המאוחרים, עיין מ"ש בסה"י לכבוד מרכס ז"ל, עמ' שי"ח.

בלבד, אי זה מהם אשר יבוכר תחילה. ואני לא מצאתיו ואיני מאמין שיצא זה מפיו, שהרי כל השבעה מינין חייבין בבכורים, וצריך כל מין כלי בפני עצמו, ואם הביאם בכלי אחד צריך שלא לערבם, אלא שיניח שעורים מלמטה וכו', כדתניא בתוספתא". ודברי ר"ת מאורליינש הובאו בבעלי התוספות על התורה (מנחת יהודה ריש כי תבוא), ופשיטא שאי אפשר להניח שאחד מגדולי רבותינו[58] יאמר דבר זה. וכנראה שכוונתו שאלמלי הכתוב „מראשית" הייתי אומר שהוא מחוייב להמתין עד שיתבכרו כל המינין ויביא כולם בבת אחת, או שצריך לקרוא על כל אחד ואחד ולעלות לירושלים עם כל מין ומין,[59] ואנו למדים מן הדיבור „מראשית" שאינו צריך להביא אלא ממין אחד, אם עדיין לא נתבכרו לו שאר המינין, ומביאו לירושלים וקורא עליו, וכבר נפטר מהבאת שאר המינין, אלא שאם הביא מקבלין ממנו ואינו קורא (עיין במשנתנו פ"א סמ"ט). ועיין שם בבעלי התוספות שסיימו: וזה שפרש"י ז"ל הגדתי היום וכו', ומוכח כפירושנו.

47. מביא שעורין ונותן מלמטה ודבר אחר וכו'. הראשונים הנ"ל. ובס' העקידה כי תבוא, שער צ"ח (ד"ו ש"ז, רע"ד ע"ד): ותניא בתוספתא דבכורים אם הביא הרבה מינים ביחד לא יביאם בתערובת, אלא שעורים מלמטה וחטים מלמעלה, ושיהא דבר אחר מפסיק בין מין ומין, כגון הוצין ועלין וכיוצא בהן וכו', כלשון הר"מ הנ"ל. ועיין רלב"ג ריש כי תבוא, רל"ח ע"א.

ובמשנתנו (פ"ג מ"ב): כיצד מעלין את הבכורים וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות שבדקתי. אבל בקטע אחד מן הגניזה (לפי פורת לשון חכמים עמ' 168): כאי זה צד סודרן, דבר שנשמר ניתן למעלה (צ"ל: למטה, עיין להלן), ודבר שאינו נשמר ניתן למטה (צ"ל: למעלה, עיין להלן). כאיזה צד [מעלין את] הבכורים וכו'. וכן מצאתי בפסיקתא זוטרתי כי תבוא כת"י[60] בפיסקא ממשנת בכורים: כיצד סודרן, דבר שנשמר נותנו למטה,[61] ודבר שאינו נשמר נותנו למעלה. כיצד מעלין הביכורים וכו'. והתוספתא שלנו מפרשת כ"ז בפרוטרוט. ולפי דרכנו למדנו מכאן איזה מין היה נשמר יותר מחבירו.

50. תאנים למעלה מכולן וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע, וכ"ה (בשינויים קלים) בסמ"ג, ברבינו בחיי ור"א מזרחי הנ"ל בשם התוספתא. ברם בר"ש ובראב"ש ובאגודה הנ"ל: למעלה מכולן ענבים. ומקיף עליהן אשכול של ענבים מבחוץ. וכ"ה בריבמ"ץ ספ"ג הנ"ל: למעלה מהן ענבים, ומקיף וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל בנוסח הרש"ס. ולפי גירסא זו האשכול שבחוץ הוא עיטור בכורים, מלבד הענבים שבכלי, וכפירוש הרש"ס שם: „סתמא כר' עקיבא דבעי עיטור מז' מינין". אבל גם לפי גירסא שלפנינו מעטר בענבים שהם חלק מן הבכורים (עיין בפיה"מ להר"מ פ"ג מ"ג ד"ה עטרו), אלא שאין דינם כעיטור בכורים אלא כבכורים עצמם. ועיין בירושלמי כאן פ"ג ה"ג, ס"ה ע"ג, ובר"מ פ"ד הט"ז (ואם היה להם לח ויבש מראין את הלח מלמעלה).

50–51. לא היו עולין יחידיים וכו'. כמפורש במשנתנו (פ"ג מ"ב): כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד וכו'. וכ"ז כדי לעשות פומבי לדבר, על שם בבית אלקים נהלך ברגש. עיין ר"מ הנ"ל ובבלי סוכה נ"ב סע"ב וירושלמי יומא ספ"ב, מ' ע"א.

51. לא היו מהלכין כל היום כולו וכו'. הראשונים הנ"ל, ר"מ פ"ד מה' בכורים הט"ז, סמ"ג עשין ק"מ, ר"ב ע"ב.

[58] עיין עליו בגליאה יודאיקה של גרוס, עמ' 36.

[59] והייתי דורש שאינו מגיד פעמים בשנה אלא על אותו מין בלבד, כלומר, שאם קנה שדה אחרת ונתבכר לו שוב מאותו מין, אינו קורא.

[60] עיין מ"ש עליו בקרית ספר שי"ג, עמ' 105 ואילך.

[61] בתחילה כתב הסופר: למעלה, ותיקן בעצמו: למטה.

51—52. אלא שתי ידות ביום. בזמן הבאת הבכורים (שהוא סמוך לעצרת) אור היום בא"י הוא בערך ארבע עשרה שעות,[62] ושתי ידות ביום הן יותר מתשע שעות.

52. חזני בית הכנסת וכו'. וכ"ה בד, בריבמ"ץ, בר"ש, בראיש ובירושלמי הנ"ל. ובכי"ע: חזנין וכל בית הכנסת וכו'. והר"מ השמיט בבא זו. ופירש בח"ד שהחזנין היו השלוחים ששלחו לפניהם כדי להודיע לאנשי ירושלם, עיין במשנתנו פ"ג מ"ג וברימ הנ"ל.

53. מפני אהל טומאה. זהו באור למשנתנו פ"ג מ"ב. ועיין בראשונים הנ"ל, וברימ שם. ובירושלמי פ"ג ה"ב, ס"ה ע"ג: וילינו בבית הכנסת? תנא ר' חלפתא בן שאול מפני אהל טומאה.

וטעונין עולה. משנתנו פ"ג מ"ה ולהלן שו' 60. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

ושלמים. וכן פסק הר"מ בפ"ג מה' בכורים הי"ב. ועיין בפי' הרש"ס, מ"ה ע"ב. ובירושלמי (פ"ג ה"ג, ס"ה ע"ג) אמרו על משנתנו (פ"ג מ"ג: והשור הולך לפניהם): פשיטא שהוא מקריב. [מהו מקריב?] שלמים? ר' אימי אמ' מקריב שלמים. רב אמר מקיצין בהן (בנוסח הרש"ס: בו) את המזבח. ולפי רב אף השור היה קרב עולה. אבל רב אינו חולק על הברייתא כאן, אלא מפרש את המשנה שהשור שהיה הולך לפניהם שהיה בוודאי משל רבים קרב עולה, אבל כל יחיד היה יכול לקנות בהמה בירושלים ולהקריבה שלמים משום שמחה.[63] ובירושלמי להלן שם אמרו: יחיד שנתעצל ולא בא (כלומר, עם הרבים) מביא גדי וקרניו מצופות כסף. ושמא לשיטת רב גם גדי זה קרב עולה. ובמשנתנו (פ"ב מ"ד) בסתם: „וטעונין קרבן", אבל הקרבן אינו מעכב.[64]

53—54. לא היו מתעסקין בהן בחזירתן וכו'. עיין בשנו"ס. וכעין גירסא שלנו אף בריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש הנ"ל, ובירושלמי נוסח הרש"ס הנ"ל. והר"מ השמיט הלכה זו. ועיין בתשה"ג שערי תשובה סי' של"ז, ובהערות הרד"ל בתחילת הספר שם עמ' VIII, הע' ט', והגירסא ההיא מתאימה לגירסת ד וכי"ו, עיי"ש. ופירשו שבחזירה היו מתעסקין בהם יותר מבהליכה. אבל המקור שם מפוקפק מאד.

54—55. זמן עצי הכהני' והעם בתשעה. בכי"ע: זמן עצי הכהנים בתשעה (ואח"כ יש שם ריוח ושלש נקודות). והנכון הוא בד: זמן עצי הכהני' והעם בתשע' באב. ובמשנתנו (תענית פ"ד מ"ה): זמן עצי הכהנים והעם תשעה, כלומר, בתשעה זמנים מביאים קרבן עצים. אבל להלן שם במשנתנו מפורש שזמן עצי כהנים והעם היה בט"ו באב. וככר העיר הרי"ן אפשטין[65] שבמשניות מטיפוס א"י (משנה שבירושלמי, לו, קויפמן פרמה ועוד) אף בתענית הגירסא: בתשעה, והכוונה לתשעה באב, כפי שמוכח מן התוספתא כאן. וזו היא משנה קדומה שאינה מתאימה לאמצעיתא שם. וכן הביא מן הגמרא למגילת תענית (פ"ה, הוצ' ליכטנשטין עמ' 76): מפני שכשעלתה גולה בראשונה, התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. אמרו חכמים כשיעלו למחר הגליות הן אף הן צריכין, התקינו להם את יום חמשה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים וכו', לכך הוא אומר ואינש דיהוי עלוהי אעין או בכורין וכו', ועמהם בני הכהנים ולויים וגרים ונתינים וממזרים ועבדים משחררים וכל מי שטעה בשבטו, ובני גונבי עלי

[62] במדרש תלים פי"ט, הוצ' בובר, עמ' 168: „מן תקופת ניסן עד תקופת תמוז היום לוה מן הלילה וכו' אחד משלשים בשעה" (כלומר, שתי דקות ליום, שעה לחודש), ונמצא שבז' סיון היום הוא י"ד שעות ורבע. ופשיטא ש„אחד משלשים בשעה" הוא לאו ברווקא, אלא קרוב לו. ובפרקי דר"א פמ"א, הוצ' הרד"ל צ"ו ע"ב: ר' חכינאי אומר בחודש השלישי היום כפול כלילה. ועיין בהערות הרד"ל שם הע' מ', ועיין מ"ש פרידלנדר בהוצאתו האנגלית, עמ' 322, הע' 5.

[63] עיין בירושלמי פ"ב ה"ג, ס"ה ע"א, וברימ פ"ג מה' בכורים הי"ב.

[64] עיין בירושלמי הנ"ל.

[65] מ"ח חע"ח, 1934, עמ' 97, הע' 3.

ובני קוצעי קציעות[66] ובני שלמי הנטופתי. ומכאן שזמן עצי כהנים והעם היה מתחילה בט' באב,[67] ואח"כ העבירוהו לט"ו באב. ורבינו הקדוש הניח ברישא את הלשון של המשנה הראשונה.

ובסוף נחמיה אמרו: ולקרבן העצים בעתים מזומנות ולבכורים (ועיי"ש י', ל"ה—ל"ו). ובמגילת תענית הנ"ל ובמקבילות: ואיניש דיהוי עלוהי אעין או בכורין וכו'. ומכאן משמע שהעם הביאו באותו זמן עצים ובכורים.[68] ולפיכך הזכירה כאן התוספתא את זמן עצי כהנים והעם. ועיין מ"ש להלן שו' 55—56.

55. וטעונין לינה. כלומר, טעונין לינה מחמת עצמם.[69] ולכאורה יש כאן חידוש גדול, שהרי אמרו להלן[70] שמסרו את העצים לציבור, ואין כאן כלל קרבן שלהם, ולמה יטענו לינה[71] מחמת הקרבן, וחידשה לנו הברייתא שאף בכגון דא טעון לינה. ברם בבבלי לא נזכר כלל שמסרו את העצים לציבור. והגאונים[72] פירשו ע"פ מנחות (כ' ב', ק"ו ב') שקרבן עצים פירושו, שהתנדבו עצים למזבח כקרבן לעצמו, והוא קרבן יחיד (אלא שלא יפחות משני גזרים, כשיעור שני גזרים של מערכה), ולפיכך טעון לינה. וכן מפורש בספרי ראה פי' קל"ד עמ' 190: מלמד שטעונין לינה. אין לי אלא אלו בלבד? מנין לרבות וכו', ולבונה ועצים וכו', הרי הוא כעצים וכלבונה שטעונים לינה. וכן אמרו בירושלמי (פסחים רפ"ד ובמקבילות ובגמרא של מגילת תענית פ"ה): „עצים למזבח וגיזרים למערכה", והעצים למזבח הם קרבן יחיד, והגיזרים למערכה נמסרים לציבור. ושמא אף לשיטת התוספתא והירושלמי לא מסרו לציבור אלא שני גיזרין כפחות שבשיעורין, אבל השאר נשאר נדבת יחיד.[73] ובמיוחס לר"ג (מנחות ק"ו ב'): שמתנדב עצים. דאיקרו נמי קרבן. וקסבר ת"ק דאותן גזירין קריבין להכשר הקרבנות על המערכה. ורבי לא אמר ב' גזירין וכו'. ונראה שלדעת רבינו המפרש, אף הוא נקרא קרבן של המתנדב, לענין לינה.

55—56. כדרך שמתעסקין בבכורין. בפי' רבינו יהונתן לתענית (פ"ד מ"ד, לפי מלאכת שלמה שם) כתב שבקרבן עצים לא היו מביאים קרבן אחר עמהם,[74] אלא שביטלו את המעמד, מפני שכל העם מירושלים וכל הכהנים היו יוצאים לקראתם, כדאמרינן (קידושין ל"ג א') בעלי אומניות אינם רשאים לעמוד בפני ת"ח, ומפני המביאים בכורים עומדין. וכע"ז גם במאירי שם עמ' 83, ועיין בהערות הר"א סופר שם. ונראה שהיה לפניהם מעין זה (כלומר, שמתעסקים במביאי קרבן עצים) בגמרא בתענית שם, כפי שמוכח מדברי המיוחס לרבינו גרשום

66 כלומר, שהערימו להביא בכורים בזמן מלכי ישראל, עיי"ש ובמקבילות.

67 בספר ‚יתר דברי ירמיהו הנביא', בנוסח היוני רפ"ט מספר שירמיהו בשובו לירושלים חגג תשעה ימים והקריב קרבנות, וביום העשירי הקריב קרבן, והזכרה שם אף קטרת עצים (τὸ θυμίαμα τῶν δένδρων). ומכיוון שכל הסיפור שם הוא חקוי לעליית עזרא (עיין עזרא ז', ט'), כפי שהראה לנכון א' קאהלער (הצופה האנגלי סדרא ישנה ח"ה, 1893, עמ' 411 ואילך), הרי מסתבר שסופר זה ידע מחג עצי העם בעשירי באב. ובמשנת תענית הנ"ל הוא זמן עצי סנאה בן בנימין.

68 זמן הבכורים הוא מעצרת עד החג, כלומר מאה ועשרים ושבע ימים, ואמצעיתו חל בחשעה באב. הא כיצד? משבועות עד סוף סיון כ"ה יום (שהרי יכול להביא בכורים בעצרת עצמה אחרי הקרבת שתי הלחם, כמפורש להלן סוטה פט"ו רהי"ב. ועיין במנחת חינוך מצוה י"ח אות ג'), תמוז כ"ט יום, וט' ימים מאב, סך הכל ששים ושלשה ימים.

69 ואעפ"י שאין עמהם קרבן אחר, כדאמרינן בירושלמי פ"ב סה"ג, ס"ה ע"א (לעניין בכורים, עיי"ש). ועיין בר"מ ספ"ג מה' בכורים ובמהרי"ק שם.

70 תענית פ"ד ה"ה. וכ"ה בירושלמי שם פ"ד ה"ו, ס"ח ע"ב; שקלים רפ"ד; מגילה פ"א ה"ו, ע' רע"ג.

71 ועיין במשנה למלך פ"ו מה' כלי המקדש ה"י.

72 עיין אוה"ג תענית, עמ' 34, ובריטב"א שם כ"ו א'.

73 אבל עיין מנחות כ"א ב' וכ"ב א'. ועיין במשנת מגילה פ"א מ"ג, ובמלא"ש שם.

74 שלא כשיטת הר"מ בפ"ו מה' כלי המקדש ה"ט. ועיין במלא"ש מגילה הנ"ל.

בחולין נ"ד ב'. ואפשר שהגירסא „לא היו מתעסקין בהן" היא באשגרה משו' 54, וכאן צ"ל: היו מתעסקין בהן, כדרך שמתעסקין בבכורין, וכמבואר בראשונים הנ"ל, וע"י זה דבוקה יפה ברייתא זו להלכה שלפניה.

56. כל הדרך כולה הרשות בידו וכו'. וכן ניסח הר"מ בפ"ג מה' בכורים הי"ב, ועל פיו ברבינו בחיי כי תבוא, רכ"ח ע"ג, ובעקידה שם שער צ"ח, רע"ד ע"ד. ואף במשנתנו (פ"ג מ"ד) משמע כדין התוספתא כאן. ויש שהבינו בלשון הרשב"ם ב"ב (פ"א סע"ב) שאם לקח בעה"ב את הבכורים ומסרם באמצע הדרך לשליח, חוזר בעה"ב ולקחם ממנו שאינו קורא, משום דבעינן שתהיה הלקיחה וההבאה כולה ע"י אדם אחד (עיין בתוספ' גיטין מ"ז ב' ד"ה בצרן). וכבר הוכיחו הראשונים[75] מן התוספתא כאן שהוא רשאי למסור באמצע הדרך לשלוחו, ובלבד שיקחם ממנו ויביאם לעזרה בעצמו.[76] וכנראה שבהולכה בדרך אינו צריך כלל שישאם על כתיפו, ואפילו אם הניחם על בהמתו אינו מעכב,[77] אלא שמשום חיבוב מצוה נושאם על כתיפו, וממילא אין בהקלת המשא באמצע הדרך משום שליחות כלל. וגם לשיטת התוספ' ברשב"ם הנ"ל פירושו שמסר לשליח על מנת שיביאם לעזרה, ומת השליח, אבל אם מסרם לו לשעה, כדי להקל ממשאו, כ"ע מודי שמביא וקורא.

57—58. אפי' אגריפס המלך נוטל וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע ובמשנתנו הנ"ל. וכן מעתיק מן התוספתא ברמב"ן, בריטב"א ובחי' הר"ן ב"ב הנ"ל. אבל בריטב"א ובחי' הר"ן לגיטין הנ"ל מעתיקים: אפילו מונבז המלך נוטל הסל וכו'. ויש לציין שהיה מקובל אצל רבותינו הקדמונים שאגריפס השני (בנו של אגריפס הראשון) היה נקרא גם בשם מונבז. וכן ביוחסין השלם, צ"ג ע"ב: ורב צמח אמר מונבז בן הורדוס חסיד ועניו. וכן בס"ע זוטא רפ"ט: ומלך אגריפס בן המלך הורדוס, ומלך אחריו מונבז בנו. ועיין גם בשו"ת פאר הדור סי' רכ"ה, מ"ט ע"ג, ובהערות ר"ב רטנר לסדר עולם פ"ל, עמ' 142, הע' נ"ו.[78] ועיין בבלי פסחים ק"ז ב'.

58. הגיע לעזרה וכו'. משנתנו הנ"ל, אגדת שה"ש (שה"ש זוטא) רפ"ב.

59. ארוממך ה' וכו'. מזמור זה היו שרים בכל זמן של הודייה והודעה של חסדי ה', ואף בהודיית בכורים.[79] ועיין מ"ש רמ"ש אנטעקאלסקי בהכרמל החדשי ש"ג ח"ח (1876) עמ' 421, ועיין מש"ש בשם שי"ר. ואין דבריהם מחוורים כלל.

60. היו עולות. וכ"ה בכל נוסחאות משנתנו פ"ג מ"ה, אבל בקטע אחד מן הגניזה

[75] הרמב"ן ב"ב פ"א סע"ב, בריטב"א שם ובחי' הר"ן כת"י שם בשמו; ריטב"א וחידושי הר"ן גיטין מ"ז ב'.

[76] ועיין בחי' הרמב"ן שם שפירש את לשון הרשב"ם בהתאם לדין המשנה והתוספתא, ושלא כיש מפרשים.

[77] בהדר זקנים על התורה ריש כי תבוא: משנכנסים בשערי ירושלים היו מביאים הבכורים בקלתות מוהבות, ותולים אותם בקרני השוורים, ומשוררים ארוממך ה' כי דליתני, וכו'. ולא מצאתי מקורם שהיו תולים את הקלתות בקרני השוורים. ועיין במשנה פ"ג מ"ג ושה"ש זוטא רפ"ב.

[78] וכנראה שאגריפס הנזכר במשנתנו הוא אגריפס השני (שהראשונים קראו לו גם מונבז). עיין מ"ש ר"א ביכלר בספרו „פריעסטער וכו'", עמ' 12 ואילך.

[79] בספרי היליניסמוס וכו' (עיין לעיל, עמ' 31, הע' 11) הוכחתי שהוא וידוי היא הודאה (במע"ש ספ"ה העביר הודיית מעשר, ובשאר מקומות וידוי מעשר), ובשנידם היו מודיעים את מעשי ה' וחסדיו. ואף נוסח וידוי החטא פותח בהודעה, עיי"ש. ובירושלמי שבועות (פ"א סה"ח, ל"ג ע"ב) אמרו: מזמור לתודה, על שם והתודה עליו. וברור שאין וידוי בכורים אלא הודיית בכורים: ארמי אובד אבי וכו' ויביאנו אל המקום הזה וכו' ארץ זבת חלב ודבש וכו'. כלומר, הודייה על חסדי ה'. ולפיכך דברו כאן הלוים בשיר: ארוממך ה' כי דליתני וכו', ממש כמו שיר של תודה בבבלי שבועות ט"ו ב', וכפירוש הר"מ בפיה"מ שם פ"ב מ"ב ובפ"ו מה' בית הבחירה הי"ב, ודלא כרש"י שם. ועיין במפרשי המשנה כאן פ"ג מ"ד.

(פורת לשון חכמים 168): היו עולים, וכן בכי"ע: היו עולין, כלומר, לגבוה, בניגוד למה שבידן, והיא היא, שהרי נדבת עוף אינו בא אלא עולה.

ומה שבידן לכהנים. וכ"ה („ומה שבידן") ברוב נוסחאות המשנה (לרבות קטע אחד של הגניזה). אבל בד ובכי"ע: שבידן נותנין לכהנים, וכ"ה (ושבידם, ושבידן) בהוצ' לו, קויפמן וקטע שני מן הגניזה, וכ"ה במנחות נ"ח א' בכל כתה"י (עיי"ש בדק"ס עמ' 143 הע' ל' ובשטמ"ק שם). ולפי גירסא זו משמע שמדברים בגוזלות, והמשנה מחלקת בין הגוזלות שעל גבי הסלים שהן עולות, ובין הללו שבידו[80] שניתנים לכהנים.[81] ובעקידה, כי תבוא (שער צ"ח, רע"ד ע"ד): „ועוד תניא אלו שמן הסלים ולפנים, פירוש כלפי גופו, היו נותנין לכהנים, ואלו שמן הסל ולחוץ היו קרבין עולה".

אבל בהוצאות שלפנינו במנחות הנ"ל: והסלים שבידם ניתנין לכהנים. וזו היא כנראה הגהה[82] ע"פ פירש"י[83] שפירש כן את משנתנו. ועיין בירושלמי כאן, ומה שהאריך בו מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ[84] עמ' 129 ואילך, ויתבארו אי"ה הדברים במקומם.

ובמחברתי מדרשי תימן עמ' 33 הבאתי ממדרש חמדת ימים לר' שלום שיבזי שהעתיק: חזרו כולם להביא בסלים נצרים שלא לבייש העניים. וכתבתי ע"ז: „ויתכן שזהו פרי דמיון דרשן תימני ע"פ המשנה שלפניה ומו"ק כ"ז א'". דברי ר' שלום שיבזי אינם פרי דמיון דרשן תימני, שכן מביא גם הר"י ן' שועיב, כי תבוא, פ"ז רע"ג: והתקינו שיביאו כלם בסלי ערבה קלופה,[85] והערה שלי היא פרי של בקיאות מדומה.

60–61. תוספת הבכורין מין במינו וכו'. כל הברייתות עד סוף הי"ד בר"ש פ"ג מ"י, בשם התוספתא. והבבא שלפנינו היא פיסקא מן המשנה שם. ולהלן נראה שאין כאן הלכה גרידא, אלא גם הגדרה, שאם התוספת אינה ממין הבכורים בטל ממנה שם תוספת, ואינו אלא עיטור בכורים. עיין להלן.

61–62. תוספת הבכורין נאכלת בטהרה. כנראה שגם זו היא פיסקא ממשנתנו פ"ג מ"י הנ"ל, ובשיטת המשנה תוספת הבכורים היא חולין (עיין מ"ש להלן), ומ"מ נאכלת בטהרה, דלא גריעה מחולין שנעשו על טהרת התרומה, עיין בס' משנה ראשונה למשנתנו. אבל דעת הברייתא שלנו שהתוספת היא קודש, ופשיטא שנאכלת בטהרה.

[80] כפירוש הר"מ בפ"ג מה' בכורים ה"ט. ובמהרי"ק שם העיר שלפי פירוש הר"מ „לא היה לו לתנא לומר ומה שבידם, אלא היה לו לומר ,ושבידם', כיון דקאי אגוזלות שכבר הזכיר וכו'". וכבר ראינו שכ"ה באמת בכמה נוסחאות של המשנה.

[81] בדרשות ר' יהושע ן' שועיב, כי תבא, פ"ז ע"ג: והיו מביאין עמהם תורים ובני יונה, תורים נקרבים על גבי המזבח, בני יונה נתנים לכהנים. ולא מצאתי את המקור לדבריו.

[82] עיין בדק"ס שם, עמ' 143, הע' ל'. אבל גם בגמרא למגילת תענית פ"ה בכי"א (הוצ' ליכטנשטין, עמ' 76): הורידום והניחום לפני המזבח. הסלים לבכורים (צ"ל: לכהנים) והגוזלות לקיץ המזבח, והוא ע"פ משנתנו (פ"ג מ"ה הנ"ל), וכפירש"י במנחות.

[83] וכן פירש גם במיוחס לר"ג שם. ועיין בהשגות על הר"מ הנ"ל (לעיל ריש הע' 80).

[84] מ"ש הרי"ן אפשטין שם שלפי שיטת הספרי משמע שכל הסלים היו ניתנים לכהנים, אפילו של עשירים (וחולק על הבבלי ב"ק צ"ב א') נראה נכון. וכן אמרו בירושלמי כאן (פ"א סה"י, ס"ד ע"ב): נטמאו הבכורים, הסלים ניתנין לכהנים, דכתיב ולקח הכהן הטנא מידך. ומכאן שיש מצוה מיוחדת בנתינת הסל, ולאו משום שהוא טפל לבכורים אתינן עלה, וממילא אין הבדל בין סלי כסף וזהב לסלי נצרים. ועיין ר"מ פ"ג מה' בכורים ה"ח. וכנראה שלשיטת הבבלי (ב"ק הנ"ל) אם נטמאו הבכורים אין הסל לכהנים, מפני שלדעת הבבלי סלי נצרים גרידא הם לכהנים, מפני שהם טפלים לגבי הבכורים, אבל אם אין עיקר אין טפלה.

[85] עיין בתיו"ט פ"ג מ"ח ד"ה והסלים שהקשה למה לא תקנו שיביא כולם בסלי נצרים, עיי"ש בתירוצו. ומכאן אנו רואים שהיתה קבלה שבאמת תקנו כן.

62. ופטורה מן הודאי וכו׳. כ״ה בכי״ע, בר״ש הנ״ל ובריבמ״ץ פ״ג סמ״י ובירושלמי נוסח הרש״ס (נ״ב ע״א), ועיין בשנו״ס. ברם במשנתנו הנ״ל: „ופטורה מן הדמאי. ועיטור הבכורים חייב בדמאי״. ובירושלמי (בד׳ אמשטרדם ואילך, חוץ מד׳ קרוטושין): תני ופטורה מן הודאי ומן הדמאי. וקרוב לוודאי בעיני שמעולם לא היתה ברייתא כזאת בירושלמי, והרא״ף הוסיפה ע״פ ד׳ קושטא, וקיצר את סוף ההוספה. ובד״ק הדפיס ע״פ הרש״ס כאן (נ״ב ע״א), והרש״ס הרי רגיל להוסיף בירושלמי ברייתות מן התוספתא ומן הבבלי, וע״פ הר״ש (וכן מוכח קצת מדיבור הפתיחה, שלו „תניא״ במקום „תני״), אבל בכי״ל ובד״ו אין זכר מברייתא זו.

לפיכך ברור בעיני שהירושלמי פירש את משנתנו כפשוטה, שתוספת בכורים אינה ניתנת מן הטבל, ואם נתן מן הטבל חייב הכהן להפריש תרומה ומעשרות, ולא פטרוהו אלא מן הדמאי גרידא. וככבר הראה בס׳ ניר כאן שכן מוכח גם מן הירושלמי דמאי פ״ד.[86] וכן משמע גם מירושלמי כאן פ״א.[87] והנה במשנתנו מפורש שר׳ שמעון שנה אותה, ולדעתו שיעור בכורים הוא אחת מששים,[88] ומסתבר שתוספת בכורים ששנה ר׳ שמעון כוונתו ליותר מן השיעור, והיא חולין גמורין ומותרת לזרים,[89] וחייבת במעשרות כדין תוספת תרומה (עיין תרומות פ״ד מ״ג), כמפורש בירושלמי ריש פאה. ולפיכך אינה ניתנת אלא מחולין מתוקנין, ואף עמי הארץ לא נחשדו ליתן תוספת בכורים בטבלה (עיין מ״ש לעיל עמ׳ 207), ופטור הכהן מלהפריש דמאי מתוספת בכורים,[90] מפני שחזקתה מחולין מתוקנין אפילו בידי ע״ה. וכן מוכח גם מדברי הר״מ בפי״ג מה׳ מעשרות הי״ד, ולא הזכיר בשום מקום שתוספת בכורים פטורה מן הודאי. אבל עיין בר״מ פ״ב מה׳ בכורים הי״ח ומ״ש להלן.

ברם התנא של הברייתא שלנו סובר שתוספת בכורים היא קודש, מפני שאין שעור לבכורים לא למטה ולא למעלה, ועושה אדם את כל שדהו בכורים (ירושלמי ריש פאה), ומכיון שהפירות אינם מתבכרים בבת אחת, הרי דרכו להפריש את הראשונות, וחזקה שדעתו להוסיף, וכל מה שהוא מוסיף אח״כ פטור מן התרומה ומן המעשרות כדין בכורים עצמם,[91] ואין הכהן צריך להפריש עליהם תרו״מ. וה״ה אם לקח ישראל פירות תלושים ואח״כ לקח את הקרקע, או שקנה בחזרה פירות שמכר משדהו, כדי להפריש מהם בכורים ותוספת בכורים[92] פטור מן הוודאי, ומכ״ש שפטור מן הדמאי.

62—63. ועיטור הביכורים חייב בדמאי וכו׳. השלמתי ע״פ כי״ע והר״ש הנ״ל, וליתא גם בד, ונשמט ע״י הדומות. ובמשנתנו (פ״ג מ״י) הנ״ל: ועטור הבכורים חייב בדמאי. ולפ״ז חייב הכהן להפריש דמאי, אם המביא בכורים הוא ע״ה, ודין עיטור הבכורים הם כחולין

[86] סה״ה, כ״ד ע״א, עיי״ש. ועיין ירושלמי מע״ש פ״ד סה״ח, נ״ה ע״ב.

[87] עיין להלן הע׳ 90.

[88] כמפורש בירושלמי כאן רפ״ג, ס״ה ע״ג, כגי׳ הריבמ״ץ והר״ש ברפ״ג. ולפנינו בטעות: ר׳ ישמעאל.

[89] עיין בס׳ משנה ראשונה פ״ג מ״ט ששער כן מטעמים אחרים.

[90] ושמא דין תוספת בכורים לר״ש הוא כדין שניים לשיטתו, עיין לעיל פ״א שו׳ 14 ומש״ש. ואמרו בירושלמי (פ״א ה״י, ס״ד ע״ב): שניים לוקחין אפילו מן השוק. מה את עבד לון כתוספת בכורים. או כעיטור הבכורים. אין תעבדינון כתוספת הבכורים פטורין מן הדמאי (בנוסח הרש״ס שם, י״ח ע״ב, גורס כגירסתו בפ״ג, נ״ב סע״א). אין תעבדינון כעיטור הביכורים חייבין בדמאי.

[91] בירושלמי פאה פ״א ה״א, ט״ו ע״א: מאן דמר הפיאה והביכורים והריאיון אין להן שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן, מה שנתן כבר נפטר, חזר והוסיף חייב במעשרות. ושם מדברים שהפריש על מנת שלא להוסיף, ושוב נמלך והוסיף.

[92] עיין ירושלמי פ״א ה״ח, ס״ד ע״ב, ור״מ פ״ב מה׳ בכורים הי״ד. ועיין בהגהות ר״ב רנשבורג לתוספות גיטין מ״ז ב׳ ד״ה מתה.

אלא שמביאן לבית המקדש,[93] ונאכלין בטהרה.[94] ועיין מ"ש להלן שו' 67 ד"ה דבר שאין חייב בשם רש"י והחידושים שנדפסו על שם הר"ן.

63—64. עיטור הבכורים ממין על מינו וכו'. וכ"ה בד. ופירושו שאם הוא ממין על מינו ודבר שחייב בבכורים דין עיטור כדין תוספת. וכן ברדב"ז פ"ב מה' בכורים סהי"ח: ודוקא ממין בשאינו מינו, אבל במינו לא נקרא עיטור, אלא תוספת.[95] ובכי"ע כאן: תוספת הביכורים מין על מינו מדבר שחייב בביכורים חייב בדמאי ואין צריך לומר בודאי. ויש כאן ט"ס, וצ"ל: מין על שאינו מינו וכו', וכ"ה בר"ש הנ"ל, עיין מ"ש להלן.

65. עיטור הבכורין מין בשאינו מינו דבר שאין חייב בבכורים. וכ"ה בכל הנוסחאות, (עיין להלן). ונראה שצ"ל כאן: תוספת הבכורין מין בשאינו מינו וכו', כמו שגרס הר"ש ברישא (עיין מ"ש לעיל), ופירושו שתוספת הבכורים מין בשאינו מינו, או דבר שאינו חייב בבכורים (כגון תמרים שבהרים ופירות שבעמקים, כפ"א מ"ג), אפילו מין על מינו, דינו כעיטור בכורים.

66. חייב בדמיי ואין צריך לומ' בודאי. ובד: דבר שאין חייב בדמאי ואין צרי' לומ' בודאי. וברור שנשמטו שם שתי תיבות בט"ס (או בטה"ד) ע"י הדומות, וצ"ל: דבר שאין חייב [בבכורים חייב] בדמאי וכו', כגי' כי"ו. אבל בכי"ע ובר"ש הנ"ל: פטור מן הודאי ואין צריך לומר בדמאי. ועיי"ש בפירוש הר"ש, ולא זכיתי לעמוד יפה על כוונתו.

66—67. עיטור הבכורין ממין על [שאינו] מינו וכו'. כ"ה בכי"ע ובר"ש הנ"ל. אבל בכי"ו ובד בטעות: ממין על מינו.

67. דבר שאין חייב בבכורים. כלומר, חוץ משבעת המינין, וכר"ע במשנתנו פ"ג מ"ט (הר"ש הנ"ל). ועיין ר"מ פ"ב מה' בכורים סהי"ח, ועיי"ש סה"ב. ועיין רש"י נחמי' י', ל"ו, ובחי' המיוחסים להר"ן חולין ק"כ סע"ב.

או מעמון ומואב אפי' דבר שחייב וכו'. בירושלמי (פ"ג ה"ו) נחלקו ר' יוסי ור' מנא אם גם בבא זו היא לר"ע גרידא, או שבה כ"ע מודי, מפני שבני אדם טועים לומר שמביאין בכורים מעמון ומואב. ועיין לעיל פ"א שו' 24—25 ומש"ש.

68. המוכר ספר תורה וכו'. בד ובכי"ע: המוכר ספר תורתו וכו'. ובירושלמי סוף מכילתין: תני המוכר ספר תורה של אביו וכו'. ובבבלי מגילה (כ"ז א'): ת"ר לא ימכור אדם ס"ת אעפ"י שאינו צריך לו.[96] יתר על כן אמר רשב"ג אפילו אין לו מה יאכל, ומכר ס"ת או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם.[97] ועיין מ"ש להלן בסמוך על הקשר בין הברייתא ומשנתנו.

אינו רואה סימן ברכה לעולם. במשנתנו (רפ"ב): התרומה והבכורים וכו' נכסי כהן וכו', מה שאין כן במעשר. ובארו להלן שם (פ"ג מי"ב): למה אמרו הבכורים כנכסי כהן, שהוא קונה מהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה, ובעל חוב נוטלן בחובו והאשה בכתובתה

[93] בקטע ממכילתא לדברים שפרסם שכטר בסה"י לכבוד ר"י לוי, עמ' 192: ואת תרומת ידכם זה עיטור הביכורים.

[94] עיין בס' משנה ראשונה פ"ג מ"י ומי"א.

[95] בתס"ר ח"א, עמ' 119, ציינתי שהעירני על דברי הרדב"ז ידידי המנוח הגר"מ חסקין אב"ד דפרילוק.

[96] בכ"י אוקספורד שם, בשאילתות נח סי' ה' (עיין דק"ס במקומו) ובשני כתי"י בראו"ר פי"א (הוצ' הינר, עמ' 311) ועוד: אעפ"י שצריך לו. ובס' המכתם מגילה שם, עמ' 11: ,ואית דאמרי אעפ"י שצריך לו, כלומר, שצריך לו להתפרנס בדמיו'. וכנראה שצ"ל: אע"פ שצרך, עיין מ"ש לעיל שביעית פ"ה הע' 34. ועיין בריטב"א שם ובהעמק שאלה לשאילתות הנ"ל.

[97] ועיין במס' דא"ר הנ"ל.

כספר תורה. כלומר, אעפ"י שבכורים נקראים קודש, מ"מ מותר למוכרן,[98] ודינם כס"ת שאעפ"י שהוא קודש, מ"מ הוא כנכסיו (עיין בריבמ"ץ ובר"ש במקומו). ולפיכך הוסיפו כאן שאעפ"י שס"ת הוא כנכסיו, מ"מ אם מכרו ע"מ ליקח בדמיו חפצים אחרים לא יראה בהם סימן ברכה לעולם. ועיין בשו"ע או"ח סי' קנ"ג ס"ק י'.

אבל ברוב נוסחאות המשנה גורס: וספר תורה (עיין בלשון חכמים של פורת עמ' 108), וכ"ה בבבלי חולין קל"א א' (ועיי"ש בפירש"י ובר"מ פ"ד מה' בכורים הי"ד ובר"ש הנ"ל). ובס' התרומות (ש"א, ח"א סוף סי' ח') הביא בשם ר"י הברצלוני: ובעל חוב נוטלן בחובו והאשה בכתובתה וספר תורה, וקבלנו פירוש דבר זה, וכן ספר תורה רוצה לומר שגובה אותו הבעל חוב והאשה בכתובתה. ועיין לעיל שם שהביא בשם י"א שאין בעה"ח גובה מס"ת, ועיין גם בר"ש למשנתנו, בריטב"א מגילה כ"ז א' ובחו"מ סי' צ"ז סוף ס"ק כ"ג ובנו"כ שם. וגם לפי הפירוש שהביא ר"י הברצלוני נסמכת התוספתא כאן למשנתנו ומפרשת, שאעפ"י שס"ת הוא כנכסיו, מ"מ אם מכר אותו אינו רואה סימן ברכה בדמיו ובחליפיו.

ושמא הכוונה היא שיש כאן חומרא בתרומה ובכורים שבעל חוב ואשה גובים מהם בעל כרחו, מה שאין כן במע"ש. עיין היטב בבבלי ב"מ נ"ג א' ובשנות אליהו כאן פ"ג רמי"ב.

69. כותבי ספרים תפלין ומזוזות וכו'. בבלי פסחים נ' ב', דא"ר פי"א, הוצ' היגר עמ' 309. ופירש"י ע"פ מאמר ריב"ל לעיל שם שהתפללו עליהם שלא יתעשרו ויניחו את מלאכת השמים. ובברייתא דמס' כלה פ"י (הוצ' היגר עמ' 341) אמרו: כותבי ספרים משום מחסרין ומשום מיתרין וכו', וכיון דעקר ליה לתלויה, אי נמי לתגא, מתרבש (מתרושש? ובהוצ' היגר: מתחייב). ולפי מסורת זו אין רואין סימן ברכה משום עונש, על שאין מדקדקין יפה בחסרות ויתירות, והתגרים נענשים על שהם מפיצים ספרים שאינם מדוייקים. ועיין מ"ש להלן. ועיין בה' ס"ת לאחד הקדמונים (הצופה האנגלי סדרא ישנה ח"ט עמ' 712, הוצ' מיוחדת עמ' 44) שהביא את הברייתא בפסחים, והוסיף: ועיקר בריתא דא בסוף מסכת ביכורי'.

69—70. וכל העסוקין לשם גבוה וכו'. בד: וכל העסוקין שלא לשום שמים וכו'. ובכי"ע: וכל העסוקין לגבוה וכו'. ובבבלי הנ"ל: וכל העוסקין במלאכת שמים וכו' לאתויי מוכרי תכלת וכו'. ובמס' דא"ר וכלה הנ"ל חסרות המלים הללו (וכן נכון לשיטתן, שהרי שם מפורש שהטעם הוא מפני חסירות ויתירות, ואינו אלא בספרים תפילין ומזוזות. ושמא אף בבבלי הוא באשגרה מסוכה כ"ו א'). ועיין מ"ש בסוף מכילתין.

70. ואם היו עסוקין לשם שמים וכו'. לפי רש"י פירושו, שמכיון שהם עושים כן לא לשם שכר אלא לשם מצוה, לא יניחו מלאכתם גם אם יתעשרו. ולפי מס' כלה הנ"ל פירושו שאם עושין שלא לשם שכר מדקדקים הרבה, ולא יבואו להחסיר ולייתר.

71. תגרי סמטה וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: תגרי סימטא וכו'. וכ"ה בבבלי ובמס' דא"ר הנ"ל. ופירש"י: שיושבין ומוכרין בשוק, והעין שולטת בהם. וכן פירש גם במאירי שהכוונה לסוחרים בסימטאות הסמוכות לר"ה דרך המייה ופרסום. ומתו"כ בהר (ריש פרשה ו', ק"ט ע"ד) משמע לכאורה שסימטא הוא מכר בהכרזה וביקרות.[99] ועיין מס' עבדים פ"ב הוצ' היגער עמ' נ"ז. ובמס' כלה הנ"ל לא נזכרו תגרי סמטה. ובכפו"פ פמ"ז עמ' תרמ"ה (ד"ר תי"ז ע"א): תוספות סוף מסכת בכורים תגרי שמטה (וכן „תיקנו" גם בתוספתא בד"ח) ומגדלי בהמה דקה וכו'. ופירש שמדברים בסוחרי שביעית, כפי שמוכח שם (כלומר, בכפו"פ) מעניינו. ועיין מ"ש להלן.

[98] ואינו כמע"ש שאמרו עליו בירושלמי ריש מע"ש: אין מוכרין אותו, מפני שכתוב בו קדושה.

[99] עיין רש"י בהר כ"ה, מ"ב; סה"מ להר"מ ל"ת רנ"ה והבאים מכחו. אבל בפי' המיוחס להר"ש (תו"כ ק"ו סע"ד): בסימטא. כארם המוכר חפציו בסימטא ובשוק למוכרו בפרהסיא. ומוצא המלה לא נתברר לי. עיין מ"ש פרלים במ"ח חל"ז, 1893, עמ' 37.

ומגדלי בהמה דקה. וכ"ה בבבלי ודא"ר הנ"ל. והכוונה (לפי גירסת הבבלי לעיל) למגדלים בחו"ל ובמקום היתר, אלא שהכל „צווחין עליהם", כפירש"י, ומטעם עינא בישא אתינן עלה. ובתוספ' שם (ד"ה ומגדלי) הקשו מחולין (פ"ד רע"ב) שאמרו שם הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה, ותירצו ששם מדברים במגדל בחורשין, דלא שלטה בהו עינא בישא (ועיין בתוספ' בחולין שם). ובגמרא של מס' כלה פ"י הנ"ל הסיקו: „שוחטי איתמר" כלומר, דווקא שוחטי בהמה דקה אין רואים סימן ברכה, אבל לא המגדלים. ויגיד עליו ריעו להלן.

וקוצצי אילנות טובות וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע (אלא ששם: טובים), ובבבלי ובמס' כלה הנ"ל. ובמס' דא"ר פי"א הנ"ל חסרה המלה „טובות". ועיין בפיסקי תוספות פסחים פ"ד סי' קל"ב ומ"ש הרחיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ג. ומקור פיסקי התוספות נתגלה לנו בתוספות כת"י אוקספורד, עיין דק"ס פסחים עמ' 146 סוף הע' מ'. ועיין היטב בדק"ס סוכה עמ' 88 הע' ס'. אבל במס' כלה פ"י הנ"ל הסיקו שלא נאמרו הדברים אלא בזית (עיין בבלי ב"ק צ"א ב').

72—73. סימן ברכה לעולם. וכ"ה בכי"ע. ובד נוסף: והעסוקין לגבוה אם היו עסוקין לשם שמים הרי הן בכלל ברכה. ושמא יש כאן תיקן וצירוף לגירסת ד לעיל שו' 69—70 (עיין מש"ש), והכניסוהו מן הגליון שלא במקומו. ויותר נראה שעשו כן בכוונה כדי לסיים „בכלל ברכה".

הוספה ותיקון לעמ׳ 739.

בפירושי נגררתי אחרי כל גדולי האחרונים שהסיקו שפירוש הר״ש הוא דחוק מאד. ברם מדברי רבינו אפשר ללמוד כיצד לפרש בדרך אחרת. והנה במשנת פאה ספ״א מפורש: ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח. ומפשוטה בוודאי משמע שאין הפקר פוטר אחר המרוח, ואעפ״י שבדעתו להכניס את הפירות לביתו, ועדיין לא נקבעו, עיין ר״מ פ״ג מה׳ מעשר ה״כ.

ברם משנת פיאה היא כב״ש מפני טעמים אחרים (עיין בר״ש שם). וכשנדייק היטב בסוגיית הירושלמי במע״ש (פ״ג ה״ו. ועיין היטב ברה״ה ובבאור הגר״א שם) נראה שלא דברו ב״ה אלא בפירות שבדעתו להכניסם לביתו ועדיין לא הוקבעו, ומותרים באכילת עראי, אבל במוליך לשוק, שכבר נאסרו באכילת עראי (עיין במשנת מעשרות פ״א מ״ה), אף ב״ה מודים שאין הפקר מפקיע מידי מעשרות.

מעתה כל המשניות והברייתות אף כב״ה הן, שהרי במוכר עסיקינן שם, או במקום שרוב מוליכין לשוק (עיין מ״ש לעיל עמ׳ 234 שו׳ 5—6 ושו׳ 7 ד״ה ובדמיי), וכבר הוקבעו למעשרות, ואף לב״ה אין הפקר פוטר בהם. נמצאנו למדים שפירות שנגמרו מלאכתם ובדעתו להכניסם לביתו, שעדיין מותרים באכילת עראי, הפקר פוטר בהם לשיטת ב״ה, אבל במוליך לשוק, שכבר נאסרו באכילת עראי, אף ב״ה מודים שאין הפקר פוטר בהם.

וע״פ שיטה זו גרידא תתפרש לנו משנה קשה מאד במכשירין פ״ב מ״י. וכן שנינו שם: המוצא פירות בדרך אם רוב מכניסין לבתיהן פטור, ולמכור בשוק חייב וכו׳. וכל המפרשים נכנסו בדוחקי דחוקים כדי לפרשה. ולפי דברינו הנ״ל המשנה מתפרשת כפשוטה, וטעם הפטור הוא משום הפקר, ואם רוב מכניסין לבתים הרי עדיין לא הוקבעו הפירות ומותרים באכילת עראי, וממילא פטורים מן המעשר מטעם הפקר. אבל אם רוב מוליכים לשוק, הרי כבר הוקבעו הפירות, ואין הפקר פוטר בהם, ולפיכך חייב לעשר. ועיין היטב בירושלמי מעשרות פ״ג ה״ג, נ׳ ע״ג, ושם מדברים בכלכלה שיש בה סימן, ואין שם הפקר.

מפתחות

I

מקורות (פירושים והגהות)

משנה

תוספתא

מדרשי הלכה

אבות דר"ן

ירושלמי

בבלי

מדרשות ומס' קטנות

רמב"ם

פיה"מ להר"מ

מחברים קדמונים (ע"פ סדר א"ב)

II

ברכות ותפילות

III

מפתח העניינים

IV

מפתח הצמחים

I

מקורות (פירושים והגהות)

משנה

ברכות פ״א מ״ה (מזכירין יציאת מצרים וכו׳ אמר להן וכו׳ כבן שבעים). 12.
ברכות פ״ז מ״ג (העושה תפלתו קבע). 31 ואילך.
ברכות פ״ט מ״ה (היו אומרים מן העולם וכו׳). 122 ואילך.
פאה פ״א מ״ג (נותן אדם פאה וכו׳). 127 ואילך.
פאה ספ״ו (הרי אני קוצר על מנת וכו׳). 169[48][1].
פאה פ״ז מ״ב (זית שיש בו סאתים וכו׳). 172 ואילך.
פאה פ״ח מ״ו (מרה זו אמורה בכהנים וכו׳). 179.
כלאים פ״א מ״ג (הוסיף ר״ע השום וכו׳). 597.
כלאים ספ״ה (וכל מיני זרעים אינן כלאים וכו׳). 631.
שביעית פ״ו מ״ב (כלל אמר ר׳ עקיבא וכו׳). 538.
שביעית פ״ט מ״ט (ינתנו לאוכליהן). 380.
תרומות פ״ה מ״א (לכהנים ברמי תרומה). 379.
תרומות פ״י מ״ח (דג טמא וכו׳, כל המשנה). 439–441.
תרומות פי״א מ״ט (ולחיה ולתרנגולים). 469.
מעשרות פ״א מ״ד (ובירק הקשואים וכו׳). 666.
מעשרות פ״ה מ״ג (ולא בשביעית למי שחשוד וכו׳). 526.
בכורים פ״ג מ״ב (כיצד מעלין את הבכורים וכו׳). 847.
שבת פכ״א מ״ג (פירורין וכו׳ ושער של אפונין). 93.
מכשירין פ״ב מ״י (המוצא פירות בדרך וכו׳). 856.
מכשירין ספ״ב (פירות שניה שרבו על של שלישית וכו׳). 197.

תוספתא

סוכה פ״ב רה״ג (מעשה באנשי ירושלים וכו׳ וישנין תחתיהן). 724.
ב״מ פ״ג הי״א (שאל ר׳ יוסה לחכמים וכו׳). 775[43].
תמורה פ״ב הי״ב (חומר בהקדש מזבח וכו׳). 736.

תו״כ

צו פ״ח ה״ו ואילך (בשר קדשי קדשים שניטמא בין באב הטומאה וכו׳). 745 ואילך.

ספרי

נשא פי׳ ג׳ (חומשו של סלע). 765.
נשא פי׳ ו׳ (הרי שמדר להם בארץ וכו׳). 180.
דברים פי׳ ו׳ (וריעה עולה לשלשה ימים וכו׳). 494[87].
שופטים פי׳ קס״ה (לכהן עצמו). 480[79].
כי תצא פי׳ רפ״ד (הראשונים היו חובטים וכו׳). 170 ואילך.

ספרי זוטא

סוף קרח (כהן או לוי שאמר לישראל תן לי סאה וכו׳). 257.

אבות דר״ן

פ״ח, י״ח ע״ב (אלו שמחשבין בלבם ואומרים נלך ונתיר את האסורים וכו׳). 190.
פל״ה, נ״ב ע״ב (אכסניין היו שרויין מבפנים וכו׳ מערימין ונוטלין). 723.
פמ״א, ס״ו ע״ב (שלשה דברים נאמרו וכו׳). 24[18].

ירושלמי

ברכות פ״ט ה״ב (עד שתראה כחצי המטה). 674[36].
פאה פ״א ה״ג (ר׳ יוסי בשם רשב״ל ובקצרכם וכו׳). 128 ואילך.
פאה פ״ה ה״ו (היה עומד בעיר וכו׳). 159 ואילך.
פאה פ״ה ה״ו (אף לעניין מציאה כן וכו׳). 160.
פאה פ״ו ה״ח (מה עד שתבוא ממש וכו׳). 167.
פאה ספ״ו (מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה). 169[48].
פאה פ״ח ה״ג (פשיטא ליה שהוא נאמן וכו׳). 177 ואילך.
פאה פ״ח ה״ח (דלא הוה אכל עם חורנין). 186.
דמאי פ״ב ה״א (ע״י שיש כיוצא בהן בא״י וכו׳). 710[70].
דמאי פ״ב ה״א (אין מקום בא״י עושה מסוי של צימוקים). 541.

[1] המספר הקטן מסמן את מספר ההערה.

דמאי פ"ד ה"ג (רחשדתיך ותקינתין ואיתקרין). 247.
דמאי פ"ד ה"ד (מה טעם דר"א מפני שאינו חשוד להקדים וכו'). 761.
דמאי פ"ה ה"א (אף על החלה וכו'). 207.
דמאי פ"ה ה"ב (הרוצה להפריש וכו'). 252[30, 31].
דמאי פ"ה ה"ז (באילן אידתיקרים' וכו'). 254 ואילך.
דמאי פ"ה ה"ט (אבא אנטולי זבין וכו'). 257.
דמאי פ"ו הי"ג (לפיכך אם נתן וכו'). 282.
דמאי פ"ז ה"ג (נשרפו הפירות התרומה בטיבלה וכו'). 355.
דמאי פ"ז רה"ה (טעמא דר' יוסי שמע יסייע). 285.
דמאי פ"ז סה"ה (מכבר לכשאפרישנה). 286.
כלאים ספ"ג (המקיים קלח אחד וכו' אפילו מין במינו וכו'). 699 ואילך.
כלאים פ"ד ה"א (היך עבידא חמש שורין מן שובע וכו'). 622.
כלאים ספ"ה (והתני ר' הושעיה אילו הן מיני דשאים וכו'). 634.
שביעית פ"א ה"ו (תני ר' חייא אילנות של אחד וכו'). 484.
שביעית פ"א ה"ז (תני נטיעה מעין עשר וכו'). 485.
שביעית פ"א ה"ז (בסאתים שנו). 486[32].
שביעית פ"ב ה"א (וכן אתינן מתני וכו'). 482.
שביעית פ"ב ה"ב (עד לפני ר"ה שלשה ימים וכו'). 494 ואילך.
שביעית פ"ד ה"א (ראשונה ראשונה מתקיימת). 516 ואילך.
שביעית פ"ד ה"ב (ר' טרפון ירד לאכל קציעות מתוך שלו וכו'). 583.
שביעית פ"ד ה"ד (מייתי יחור דתאינה שטר וכו'). 491[59].
שביעית פ"ד ה"ד (הואיל והוא רובא שרי). 492.
שביעית פ"ו ה"א (א"ל קשיתה קומי ר' יסא לית עמון ומואב דמשה וכו'). 531[28].
שביעית פ"ח סה"ד (אם בהוא רא"ל הא לך הב לי וכו'). 565 ואילך.
תרומות פ"א ה"א (הרי שבא בעה"ב ומצאו וכו'). 296.
תרומות פ"א ה"ו (איזה שתוי וכו'). 320.
תרומות פ"ב ה"ד (ונסב סלין כמא דאינון וכו'). 339.
תרומות פ"ב ה"ה (ואף משאינו מבושל וכו'). 340.
תרומות פ"ג ה"ז (לסירוף הכרי נפק מבניהון וכו'). 347.
תרומות ספ"ד (תני בלול מעלה וכו'). 372 ואילך.
תרומות פ"ה סה"ג (סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה וכו'). 378.
תרומות פ"ה ה"ד (מי הודה למי וכו'). 382.
תרומות פ"ה ה"ה (חולין כל שהן מבטלין וכו'). 368 ואילך.
תרומות פ"ו סה"ג (בשפסק עמהן להאכילן דבשני חולין וכו'). 758.
תרומות פ"ח ה"ה (אם היתה פקוקה מלמעלה וכו'). 411.
תרומות פ"י ה"ה (עד שהן בחבילות הן נטבלות). 690.
תרומות פ"י ה"ה (וארבעה מנהון מיטה). 690[67].
תרומות פי"א רה"ד (במחוסרות למצמץ). 463.
תרומות פי"א ה"ד (בקנובת ירק של גננים וכו'). 235.
מעשרות פ"א רה"ד (תמן תנינן הלוקח שדה ירק בסוריא וכו'). 666.
מעשרות ספ"ג (מתניתא דב"ש וכו'). 739.
מעשרות ספ"ג (ואית בהן תנייא קדמיה בב"ש). 740.
מעשרות פ"ד ה"ג (אם בשיש שני מעטנין וכו'). 698[21].
מעשרות פ"ה סה"ב (מ"ד חייב פטור ניחא. לא צורכה דלא מותר). 702.
מעשר שני פ"ב רה"ב (מה הקילו בתרומה כהרא דתני סך וכו'). 730.
מעשר שני פ"ב סה"ו (סלקת מתניתא הנבללין והנחפנין וכו'). 733.
מעשר שני פ"ג סה"ז (הבדילו כל הלשכות וכו'). 740[41].
מעשר שני ספ"ג (מתניתא אמרה כן ר' שמעון אומר וכו'). 749.
מעשר שני פ"ד ה"א (היך עבידא דינרא הכא בתרין אלפין ובארבאל וכו'). 752.
מעשר שני פ"ד ה"א (אין פודין מע"ש אלא במין על מינו וכו'). 751.
מעשר שני פ"ד ה"ד (מה נן קיימין אם בשאמר לו צא ופדה לי וכו'). 766.
מעשר שני פ"ה ה"ו (לא תחכרון אלא מן דחלונייא). 276.
חלה פ"ג רה"ו (מתניתא כדרבן שמעון בן גמליאל וכו'). 803 ואילך.
ערלה פ"א ה"א (תני אילן שמקצתו נטוע בארץ וכו'). 692 ואילך.
ערלה פ"א ה"ב (לית כאן מרכיב וכו'). 498.
בכורים פ"ב ה"ה (ור"ג ור' אליעזר לא מן בית הלל אנון). 546[89].
בכורים פ"ב ה"ח (ואפילו בשעה שהיו לוקחין בהמה וכו'). 719.
שבת פ"א ה"ד (ועל מתנותיהן). 350[54].
שבת פ"ז ה"ב (כד מקלע משום בונה). 672.
עירובין פ"ג ה"א (אכל חליטן וכו'). 65.
פסחים פ"י רה"ה (רב אמר מתחילה צריך להתחיל בעבר הנהר וכו'). מבוא, עמ' כ"א, הע' 40.
מגילה פ"ד ה"ד (מנחם עמו וכו' משמח עמו). 52.
יבמות פ"ח ה"ו (קידש אינן חוששין לקידושיו וכו'). 837–838.
סוטה רפ"א (ולא מתוך מתון). 47.

נזיר פ"ה ה"ו (לשון הפוך הוא דלא קברת ברה). 835.
קידושין פ"א ה"ה (גר שמת ובזבוז ישראל וכו'). 150 ואילך.
ב"ב פ"ו ה"א (ובלבד טנופת). 673.
מכות פ"א קט"ו (ואית נבולין סנין מאן אילין וכו'). מבוא, עמ' כ'.

ירושלמי (אינו לפנינו)

עמ' 10, שו' 35; 34, שו' 35; 590, הע' 40; 613 הע' 27.
הלכות ופירושים מיוחסים לירושלמי: 32, הע' 13; 60, הע' 10; 73, הע' 4; 101, שו' 4; 426, הע' 14.

בבלי

ברכות ט' ב' (כנצולת שאין בה דגן). 466.
ברכות ל"ז א' (ונתן ר"ג רשות וכו'). 68.
ברכות מ' ב' (תאיני חיוראתא). 132.
שבת כ"ב ב' (גזירה שמא לא יכוין משקלותיו). 712.
שבת נ' א' (בזמן שצבען בשמן וכו'). 563[1].
שבת פ"ה סע"ב (ורואין אותם כטבלא מרובעת וכו'). 614.
פסחים ו' א' (עיסת ארנונא חייבת בחלה). 794.
פסחים ק"ב סע"א (בני חבורה וכו'). 73 ואילך.
סוכה מ"ד ב' (אתון בני קרייתא ומקשקשין וכו'). 380.
ר"ה י' א' (פירות נטיעה זו וכו'). 499.
ביצה י"ז א' (ומתחיל בשל שחרית וכו'). 41 ואילך.
ביצה ל"ה א' (במעטן טהור ונברא טמא וכו'). 697.
ביצה ל"ה ב' (חצר לאפוקי מדר' יעקב וכו'). 684.
יבמות פ"ו א' (נשואה נותנת רשות וכו'). 298.
כתובות צ"ט ב' (ומנא תימרא דשאני שליח וכו'). 357.
כתובות ק' א' (בהכי אמרתיך). 357[11].
גיטין נ"ד ב' (נפלו נתפצעו וכו'). 367[58].
גיטין נ"ד ב' (היה עושה עמו בטהרות וכו'). 308.
גיטין ס"א א' (רב כהנא הוה קאזיל להוצל וכו'). 172.
קידושין נ"ה סע"ב (ת"ר אין לוקחין בהמה וכו'). 727.
נדרים (נ"ח א' כל דבר שיש לו מתירין וכו'). 375 ואילך.
נדרים נ"ח ב' (ליטרא מעשר טבל וכו'). 428.
ב"ק קט"ו ב' (בשיכול להציל ע"י הדחק). 718, 719.
ב"מ י"א א' (היה עומד בעיר וכו'). 159 ואילך.
ב"ב צ"ג ב' (מפה פרוסה ע"ג הפתח וכו'). 62 ואילך.
ב"ב צ"ד א' (רובע קטניות). 673.
ע"ז ל"ט ב' (ממאי דאכיל משדר ליה). 251[21].
ע"ז ע"ג ב' (כהיתירו כך איסורו וכו'). 375 ואילך.
מנחות ס"ז א' (נוי שהפריש בכור וכו'). 350.
מנחות ע"א ב' (ר' מאיר בשיטת ר' שמעון וכו'). 135 ואילך.
חולין צ"ח א' (ביצים טהורות ששלקן וכו'). 447.
חולין צ"ט ב' (לא כל השיעורין שוין וכו'). 441.
חולין קי"א א' (הכבד אוסרת וכו'). 445 ואילך.
בכורות כ"ז א' (לפי שטמ"ק שם אות ב': אף במתנות כהונה וכו'). 258.
כריתות ז' א' (כהן שסך בשמן של תרומה וכו'). 471.

מדרשות ומס' קטנות

ב"ר פצ"ד, עמ' 1172 (אכל אליטין). 65.
שמו"ר רפל"ו (ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת). 324[17].
וי"ר פכ"ב, א' (מקבל הלכה). 670[15].
איכה רבה פ"א, ה' (הלב יודע אם לעקל וכו'). 517.
איכה רבה פ"ב, א' (אותו שהוא נהנה מכל צדדיו). 346[39].
תנחומא ריש תרומה (כל כהן שאינו בן תורה מותר לאכל על קברו תרומה). 210[7].
מס' שמחות פ"י, עמ' 182 (ירדו לפסנן). 19 ואילך.
מס' שמחות ספי"ד (הרואה מקום שנעשו בו ניסים וכו'). 103.

רמב"ם

פ"ב מה' תפילה הי"א. 42.
פ"ה מה' תפילה ה"ג. 43.
פ"ה מה' ברכות ה"ז. 82.
פ"ט מה' ברכות ה"ח. 99.
פכ"ט מה' שבת הכ"א. 36.
פ"א מה' שחיטה ה"ג. 453.
פ"ב מה' נדרים הי"ד. 704.
פ"ג מה' כלאים ה"ט. 609[8].
פ"י מה' כלאים הל"ב. 665.
פ"ד מה' מתנ"ע הי"א. 157[4].
פ"ה מה' מתנ"ע ה"א. 161.
פ"ה מה' מתנ"ע ה"ג. 164[36].
פ"ה מה' מתנ"ע ה"ז. 165[39].
פ"ה מה' מתנ"ע הכ"ו. 177.
ספ"ו מה' מתנ"ע. 189 ואילך.
פ"ט מה' מתנ"ע הי"ב. 184.
ספ"ט מה' מתנ"ע. 184.
פ"ג מה' תרומות הט"ז. 468.
פ"ג מה' תרומות הי"ח. 327.
פ"ד מה' תרומות ה"ג. 296.
פ"ד מה' תרומות הי"ב. 298.
פ"ד מה' תרומות הי"ד. 299.
פ"ד מה' תרומות הכ"א. 323, 324.
פ"ה מה' תרומות ה"ה. 328

פ"ה מה' תרומות ה"ו. 330_{46}.
פ"ה מה' תרומות הי"א. $311_{17, 19}$.
פ"ה מה' תרומות הי"ב. 313_{23}.
פ"ה מה' תרומות הי"ח. 338.
פ"ה מה' תרומות הכ"א. 344, 344_{32}.
פ"ה מה' תרומות הכ"ו. 405_{45}.
פ"ט מה' תרומות ה"ט. 469.
פ"י מה' תרומות ה"כ. 400_{23}.
פי"א מה' תרומות ה"ג. 455_{128}.
פי"א מה' תרומות ה"ד. 445.
פי"א מה' תרומות ה"ח. 472.
פי"א מה' תרומות ה"ט. 467_{23}.
פי"א מה' תרומות הי"א. 463_{3}, 464_{8}.
פי"א מה' תרומות הי"ג. 475.
פי"ב מה' תרומות הט"ז. 478.
פי"ב מה' תרומות הכ"ב. 480_{77}.
פי"ד מה' תרומות ה"ז. 371_{76}.
פי"ד מה' תרומות הי"ז. 393_{63}.
פ"א מה' מעשר הי"א. 702.
פ"א מה' מעשר הי"ב. 704.
פ"ג מה' מעשר הי"ג. 673.
פ"ג מה' מעשר ה"כ. 689.
פ"ד מה' מעשר ה"ה. 691.
פ"ד מה' מעשר הי"ג. 683.
פ"ו מה' מעשר סהט"ו. 278.
פ"י מה' מעשר ה"ד. 227.
פ"י מה' מעשר ה"ה. 227_{12}.
פ"י מה' מעשר ה"י. 680_{18}.
פי"ג מה' מעשר ה"ה. 198.
פי"ג מה' מעשר ה"י. 197.
פי"ג מה' מעשר הי"ט. 236_{10}.
פי"ד מה' מעשר ה"ב. 254.
פ"ג מה' מע"ש הי"ח. 714_{14}.
פ"ג מה' מע"ש הי"ט. 713.
פ"ד מה' מע"ש הי"ד. 717_{36}.
פ"ד מה' מע"ש הט"ו. 773.
פ"ד מה' מע"ש ה"כ. 753.
פ"ה מה' מע"ש ה"ח. 766_{12}.
פ"ה מה' מע"ש הי"א. 738_{29}.
פ"ז מה' מע"ש ה"ח. 724.
פ"ז מה' מע"ש הי"ב. 720_{44}.
פ"ז מה' מע"ש הט"ז. 727_{73}.
פ"ז מה' מע"ש ה"כ. 756_{20}.
פ"ח מה' מע"ש ה"ב. 747_{66}.
פ"ב מה' בכורים ה"א. 832_{45}.
פ"ב מה' בכורים הי"ב. 297.
פ"ה מה' בכורים ה"י. 811_{37}.
פ"ז מה' בכורים הי"א. 805.
פ"א מה' שמיטה ה"ו. 495 ואילך.
פ"ב מה' שמיטה ה"ח. 512_{4}.
פ"ה מה' שמיטה ה"י. 550_{17}.
פ"ט מה' שמיטה הי"ט. 591_{43}.
פ"ט מה' שמיטה הכ"ב. 594.

פירוש הר"מ לתלמוד

שבת כ"ב ב'. 712.

פיה"מ להר"מ

פאה פ"ו מ"ב–מ"ג. 162–164.
דמאי פ"ב מ"ב. 195.
דמאי פ"ד מ"א. 246.
דמאי פ"ד מ"ח. 269_{20}.
כלאים פ"ב מ"ג. 606.
כלאים פ"ד מ"ג. 637.
שביעית ספ"א. 484.
שביעית פ"ב מ"ד. 489.
שביעית פ"ג מ"ה. 512_{5}.
שביעית ספ"ג. 514_{11}.
שביעית פ"י מ"ה. 594.
תרומות פי"א מ"ה. 463, 464.
מע"ש פ"ב מ"ב. 473.
מע"ש פ"ג מ"ח. 741_{47}.
מע"ש פ"ג מי"ב. 747_{66}.
חלה פ"ב מ"ז. 798.
חלה פ"ד מ"ח. 811_{37}.
בכורים פ"א מ"ז. 828_{26}.

מחברים קדמונים (ע"פ סדר א"ב)

ראב"ד, השגות: פ"ב מה' כלאים הי"ג. 605; שם פ"ג הי"ב. 608 ואילך; שם פ"ה הי"ט. 632; פ"ו מה' מעשרות ה"ז. 755; פ"ח מה' מע"ש הי"ג. 771; פ"ז מה' שמיטה הי"ג. 549; שם הי"ד. 549. פירושו לתו"כ: תזריע, ס"ו ע"ב. 640; בהר, ק"ו ע"א. 544.
ראבי"ה סי' ס"ט. 241_{19}; סי' קצ"ג. 657; סי' ר"ו. 657; סי' תכ"א. 792. תשובתו בשו"ת מהר"ם ב"ב, הוצ' מק"נ, עמ' 16. 554.
אמונות ודעות לר"ס (מ"א, חידוש, ד"ש). 346_{41}.
רא"ש, טבול יום פ"ד מ"ה. 770.
בית נכות ההלכות ח"ב, עמ' 41. 175_{72}.
הלכות גדולות, ד"ו, י"ב ע"ג (ד"ב, עמ' 44). 73_{3}; שם, י"ד ע"ב (ד"ב 638). 134 ואילך.
ריבמ"ץ, כלאים פ"ג מ"ב. 615_{37}; מע"ש פ"ג מי"ב. 747.
ריטב"א, עירובין כ"ז ב'. 722; סוכה כ"ג ב'. 762_{41}; ר"ה י"ד א'. 230_{18}.

ר' יונה, משלי י"ט ב'. 121.
ס' הישר לר"ת, סי' תכ"ה, מ"ב ע"א. 632; עניינים שונים, פ' רע"ג (הוצ' מק"נ סי' ס"ג). 52_{3}.
מאירי, ברכות ל"ה סע"ב (=יבמות ל"ד א'; גיטין נ"ד א'). 397_{12}; שם נ"ג א'. 97. פסחים ט' ב'. 436; יבמות ז' ב' 742; גיטין ל"ז א'. 586; סנהדרין נ"א ב'. 841.
רמב"ן, ר"ה י' א'. 498_{6}.
סמ"ג עשין קס"ב. 185.
ערוך, אלה ב'. 328; בנות שבע. 544_{82}; ספח. 561_{67}; קלפס. 339.
ס' העתים, עמ' 208. 73.
שאילתא לחנוכה כת"י. 181.
שבה"ל השלם סי' כ"ח (י"נ ע"ב). 52_{3}.
ר"ש טבול יום פ"ד מ"ה. 770.
רשב"א, ב"ק צ"ו ב'. 735_{20}; פי' חלה שלו, ש"א. 807_{24}; שו"ת שלו ח"א סי' תשמ"ד. 786_{38}.
רש"י נדה ח' ב'. 520_{43}.

II

ברכות ותפילות

ברכה, מתחיל בנוכח ומסיים בנסתר. 60_{11}.
בורא מיני אדמה. 59.
בורא נפשות (נוסח). 69.
ברכת הטוב והמטיב (נוסחתה). 101.
ברכת הפרשת חלה. 116.
ברכת כסוי הדם. 114.
ברכת שהחיינו. 115.
הבדלה (סדר הברכות). 96.
יעלה ויבוא בהודאה. 39, 40.
מעין שמונה עשרה. 33.
תקיעות בשחרית של ר"ה. 41.

ברכות ותפילות נוסח א"י

(חול, שבת ויו"ט, ברה"מ, מים אחרונים, ברכת חתנים, ברכת אבלים)

אמת ויציב בלילה. 14.
ברכות השחר. 120.
אלקי דוד ובונה ירושלים. 55.
מספר הברכות בשמ"ע של חול. 53 ואילך.
ומאהבתך וכו'. 35.
מקדש ישראל והשבת. 34_{20}, 43.
קרבנות בתפלת שחרית של יו"ט. 36_{25}, 42_{43}.
יעלה ויבוא (במוסף של יו"ט). 36, 37.
יעלה ויבוא (מקרא קודש). 36_{26}.
יעלה ויבוא (אתה לברך וכו'). 37_{28}.
קידוש בשבת ביום (מקדש השבת). 35, 37_{30}.
קידוש בראש חודש. 37.
ברכות מיוחדות על כל המינים. 58 ואילך, 61.
ברכת המזון (נותן לכל אחד ואחד צורכו וכו'). 34.
ברכת המזון (הרים ובקעות). 102.
ברכת המזון (ברית ותורה). 38.
ברכת המזון (נחם, רחם). 52_{69}.
ברכת המזון (והשיאנו). 37.
ברכת המזון (קדושת היום בברכת הטוב והמטיב). 40, 41.
ברכת המזון (מזכירין את המת בתחילתה ובסופה). 53_{77}.
ברכה על מים אחרונים. 80 ואילך.
ברכות חתנים. 50 ואילך.
ברכות אבלים. 50 ואילך.
נוסח א"י נתקבל אצלנו לפעמים בשבת ויו"ט. 52_{69}, 81_{26}.

III

מפתח העניינים

א

אב (בשמו). 681.
ואביו ואמו לא ידעו. 442.
אבון (איבון ייבון). 670.
אביונות. 669.
אבק. 494_{82}.
אבשין, אובשין. 413, 667_{6}.
אגרון. ראה: ענרון.
אגריפס. ראה: מונבז.
אדן. 1, 321.
אהיני. 577.
אוב (חוב). 22.
אולייר. 26, 716.
אונקלי (הופך אונקלי). 63.
אוץ (חוץ). 417_{125}.
אוצר. 190, 583, 788.
אורנייא. 64.
אוריות. 691.
אחריך. 200.
אטם, אוטם (=עוטן). 538.
איגר. 513.
אידתיקרים'. 254 ואילך.
אילו=אי לו. 47.
מאילך ושלא מאילך. 735.
אילנית. 203, 454, 455, 462.
אימרה. 622.
אינוקרמיא. 255.
אין=אם. 221_{46}.
איסור שבטל צריך להרים. 365_{50}.
אישת (חישת) קנים. 523.
אכסינרון. 203, 458 ואילך.
אכסילון. 663.
אכסניא (חיילים). 560.
אלה. 327.
אכסרה. 753.
אליטין. 65.
ר' אליעזר בן יעקב (קובץ הלכות). 45.
אל"ף דל"ת בברכה (נמנעו מלהזכיר). 122.
אלפסור, אלפסנה. 416.
אמן (=לקיים). 295.
אומר אני. 302, 487_{39}.
באמת. 605.
אני (=איני). 70.
אנינרון. 203, 458 ואילך.
אנימלין. ראה: ייגומלין.
אנפולי. 771.
אנפרות. 756.
אנשי ירושלים ישינים תחת המטה בסוכות. 724.
אסטמא. 664.
אסימון. 715, 755.
אעפ"י (הואיל). 429_{27}.
אפילו=אף אילו. 643.
אפרקסית. 23.
ארג (נמר). 137.
אריות. 500.
ארנונא. 794.

ב

באושין. 413, 667.
באקלי. 359_{16}.
באר הגולה. 828, 829.
בדידין. 489.
בהמה. ראה: שלא עשני בהמה.
בהקן (בוהק). 106, 107.
בון. 669 ואילך.
בוריק. 106.
בחן (התבונן). 169.
בטל (=בטול). 130, 131.
ביכואין. 797.
בין=בית. 259, 558_{50}.
ביצים (בצעים). 602.
ביצים מחרות. 449 ואילך.
בית הרמע. 478.
בית השלחין. 155.
בכורים (מאימתי חייבין עליהם מיתה). 830_{36}, 834_{61}.
בכורים (ביו"ט של עצרת). 849_{68}.
בכורים (אם היא מ"ע שהזמן גרמא). 840_{33}.
בכורים (בשביעית). 831_{39}.
בלרי=בנרי. 658.
במי דברים אמורים. 227_{14}.
בנתיים. ראה: ירושלמי.
בעל החלום. 780_{11}.
בקעה (פקעת). 490_{46}.
בר ובקי. 626.
ברבי. 73.
ברדניקוס. 106.

ברה בחרשים. 524.
בריכות. 545_{8}.
ברכה מעין שבע. 34.
ברם. ראה ירושלמי.
ברץ. 628.

ג

גבוי=גביי, גבאי. 224.
גבינת בית הומקי. 553.
גדור (כרם). 539.
גדול (=ראשון). 351_{57}.
גוברית. 774.
גולנית. 474.
גורן (של יונים). 545_{87}.
גזם. 493.
גלוסקין (קלוסקין). 66.
רבן גמליאל הנשיא. 483.
גמזיות. 360 ואילך.
גמלנים (פולין). 615.
געולי ביצים. 447, 448, 449.
גפה וגדר. 164.
גרגס. 663.
גרזימי. 58.
גרע (גדע, גדר). 607.
גת של שמן. 324.

ד

דאנון (ר' יוסף). 362_{36}.
דבר (להרשות). 295.
דברים (=קילוסים). 31.
דבש תאנים. 339_{14}.
דגה. 183.
דגים מתים. 453.
דגן (לחם הפרי). 466, 790.
דגן (קטן שיכול לאכול כזית). 84.
דד (מרדין, מרודין). 242.
דות. ראה חדות.
דיסגנים. 716_{29}.
דיקרן. 327, 639.
דירה. 406, 449_{89}.
דלוסקים. 763.
דמאי (תרו"מ לכהן בלי דמים). 237.
דניאל (קטנה הלשנה עליו). 30.
דעה קצרה. 34.
דריסה באצבע. 749.
דרך אחרת. 111.
דרגא. 406.
דרגיקוס. 106.

ה

„ה' משתבש ל„רי". 106_{19}.
„ה' משתבש ל„דו". 621.
הוראה, הודייה, הודעה. ראה: וידוי.
הוצני פשתן. 543, 701.
היסב (סדרו). 75 ואילך.
הלכה (העברת לשון למוסר). 201_{30}.
הלכה בסעודה. 63.
הלכות רגילות (רגוליות). 20.
הלל (=ברכות ראשונות). 15.
הלל (הקורא בכל יום). 32_{13}.
הלקט. 709.
המטליא. 699.
הפקר אחר גמר מלאכה. 234_{6}, 688_{60}, 856.
הריע=חריע. 724_{64}.
הרכבה (אם הגוי מוזהר). 619.
הרכבה (אם מותר לקיים). 498, 598.
הרכבה (מן הצר). 601, 604, 644.
התראה (בעדים זוממים). מבוא, עמ' כ'.

ו

ו=הוא. 841_{38}.
והשיאנו (בברה"מ). 37.
וידוי. 31, 850_{79}.

ז

זוית. 29.
זזית=חזזית. 715.
זירין. 504.
זיתי שמן. 332.
זכה (נצח). 12.
זכות (צדקה). 126.
זלח. 462.
זנב הסוס. 606, 610_{11}.

ח

חבילות. 690.
חבית של שועין. 415.
חבר. ראה: מחובר.
חבר עיר. 190_{43}.
חגבים מתים. 451 ואילך.
חגירה. 783.
חדות. 470.
חדש (אם כהן חשוד על). 379.
חוור. ראה: מחובר.
חומש מלבר. 765_{5}.
חושני פשתן. 543.

חותל. 721.
חזם. 234.
חילפות תרדין. 366.
חיק (נר בחיקו). 98_{81}.
חישת. ראה: אישת.
חכמה (הלכה). 47.
חלה (ברכתה). 116.
חלה (שיעורה). 798 ואילך.
הלה (שיעורה בחו"ל). 811_{37}.
חלום. ראה: בעל החלום.
חליבה (חלובה). 23.
חליטין. 65.
חלף עבודתכם ולא חלף שכרם. 260.
חלש=כרת. 561_{69}.
חמה בתקופתה. 110.
חמיטה, חמיתה. 674.
חמץ (קטניות). 328_{36}.
חנות (שאוכלים בה). 226_{11}.
חסה (=עסה, עשה). 238.
חסית (חוסית). 444, 612.
חסם. 474.
חפוריות. 672.
חרץ (=חרס). 520.
חרץ, חריץ (=עריס). 625, 638, 641.
חרצן (=חרסן). 477_{66}.
חתנים (ברכות). 50 ואילך.

ט

טבילה (כהנים בכל יום). 1.
טבל (אסור מחמת תרומה שבו). 364_{49}.
טבל (טבול למע"ש או למ"ע). 764.
טופית. 155.
טורי סמנים. 316.
טחינין. 204, 467.
טפיחים. 515, 578.
טרימא. 731.

י

יאש, ייאש (להתרפות). 6, 623.
יד (על יד). 218, 294.
יו"ט (קדוש על הכוס). 36.
יום (ארכו בקיץ בא"י). 848_{62}.
יום שני. 677.
יינומלין (אנומלין). 454, 462.
ין=ן. 379, 507.
ירורין. 652.
ירושלים, ראה: אנשי ירושלים.
ירושלמי, סגנונות:
בנתיים, 347_{49}; ברם (=אף), 764_{2}; כהדא דר' פלוני (הלכה כמותו), 2_{2}; כמן (כמה), 2_{2}; וכן אתינן מתני, 482_{11}; כתי (=כד תהיא), 177_{2}; לא מסתברא דלא חילופין, 424_{3}; עשרתי, 280_{15}; קבל התראה, מבוא, עמ' כ', הע' 39; תמן ... הכא, 232_{23}.
ישיבה (יושב בישיבה). 216.

כ

כבכב. 607.
כהן (בע"מ מוזהר על הטומאה). 841.
כופרין (כלבים). 522, 651.
כופת הישוב. 198.
כותי (המברך). 55, 87.
כותי (כהן). 223, 352.
כותי (נותן רבעי לכהן). 224.
כותי (מתיר ערלה בהנאה). 249_{17}.
כותי (אוכל בכור בע"מ בטהרה). 223.
כותי (אוסר בכור בע"מ לזרים). 223.
כ"י (כמין כ"י). 345 ואילך, 621, 622.
כיסנין. 58, 79.
כיפלים. 173_{64}.
ככר (בסוף הסעודה). 66.
כל שהוא. סוף 178.
כליבה. 154.
כלכלה (של תאנים). 778.
כמן. ראה: ירושלמי.
כנס, נכנס (עומד לעשות). 1.
כנפים. 214 ואילך.
כסוי הדם (ברכתו). 114.
כעך. 797.
כפישה. ראה: מרד בכפישה.
כפף (יושב בכפיפת רגלים). 4.
כפת המרחץ. 208.
כרכא. 532.
כרם (צורתו). 623 ואילך.
כתי. ראה: ירושלמי.
כתיבה תלויה (וי"ו בתוך דלי"ת). 621.
כתנות מקרש. 258.

ל

ל=לא. 726, 728_{78}, 794_{17}.
למי"ד ונו"ן מתחלפות. 658_{47}.
ובלבד ש... ובלבד שלא. 657.
לגז. 660.
לגנה. 427.

לימודין. 797.
לימין. 229.
למוד (רגיל בבית, רגיל לאכול). 219, 220, 305.
לשון הפוך. 835.

מ

ם=מה. 732_{6}.
מרד בכפישה. 564.
מוח של עוף. 186.
מונבז (אגריפס). 850.
מורביות. 500, 512.
מוריות. 500.
מוריים. 57, 203, 454, 459, 553, 720.
מותר העומר (שיירי העומר). 206, 812.
מזר. 449 ואילך.
מחובר (מוקף). 325.
מחובר (מחוור). 325, 688_{62}, 689.
מחיצה (רחבה ארבעה). 619, 623.
מחפורת. 672 ואילך.
מחרה (מערה). 536.
מטבע (ירידת ערכו). 718, 752_{5}.
מטפחת פרוסה. 62 ואילך.
מי=מה. 227_{14}, 575.
מי כבשים. 412.
מיא רסלקא (רשלקי). 459.
מיחל. 284.
מילא (קיר). 535.
מיני, מינוי (מין). 54_{84}.
מיסר. 690_{67}.
מכבדות. 151, 651.
מכנס (מוכנס, מיכנס). 131, 196, 666, 691.
ממל. 330, 674.
מנהגי א"י. 71, 77.
מנקית (מניקית). 225.
במנת כן. 273.
מסוטפות. ראה: סטף.
מעון הברכות. 34_{22}.
מעים. 464.
מענה. 524.
מע"ש (בעורו). 788.
מע"ש (טהור בהדלקה). 573.
מע"ש (מדומע נפדה ברמי תרומה). 379.
מע"ש (אם אדם מוריש לבניו). 764_{4}.
מע"ש (בא"י פודהו בשויו). 767_{15}.
מפה מצויירת במאכלים. 63.
מצולית. 466.
מצי (כשתמצא אומר, לומר). 368.
מקצוע. 194.
מקרא קודש (ביעלה ויבוא). 36_{26}.
מריעות. 500.
משי, משה. 472.
מתון. 47.
מתיקה. 79.

נ

נו"ן ולמי"ד מתחלפות. 658_{47}.
נבל (נול). 660_{57}.
נהורה, נחורה. 535.
נובלות. 64 ואילך, 193.
נולנית. 774.
נומן. 229.
נטל (חיזוק הפעולה). 62.
נטל את הדין. 841.
נימוסות. 315.
נמורין. 181.
נפולין, נפולת (פת). 412, 729.
נפל (לאומנות המלך). 267.
נפלה (זריעה). 605_{49}.
נצולת. 466.

ס

סבולית. 779.
סדר סדרי משנה. 294_{7}.
סהר, ראה: שהר.
סובין (dandruffs). 466_{22}.
סורה (מין שעורה). 361_{33}.
סוריא (דינה בשיטת בני א"י). 314 ואילך.
סטף, מסוטפות. 361_{30}.
סייפות. 194, 465.
סימון. ראה: אסימון.
סימטא. ראה: תגרי סימטא.
סינוק. ראה: צינוק.
סיקריקון. 297.
סכר (שכר). 554.
סלין. ראה צלין.
סמא (עוור) את עיני הגפן. 491, 493 ואילך.
סמוך ל (מסתפק). 228.
סמך, סימך. 531_{26}, 544.
סנן יין. 904.
ספד (הספר). 19, 515_{14}.
ספוניות . 56, 578.
סרק. 661.
סרקון, צ"ל: פרקון. 768_{16}.
סתא, סאתא. 486_{32}.
סתווניות. 56 ואילך, 578.

ע

עבור צורה. 458_{139}.
עגיות, עוגיות. 489, 516.
ענן. 467.
עגרון, אגרון. 240, 310.
עדר (במקום: אורה). 72, 583_{7}, 686.
עובטין. ראה: אבשין.
עולם (מן העולם ועד העולם). 122 ואילך.
עונה. ראה: עת.
עונות. 500.
עזרת נשים (אם חייבין כרת על כניסה בטומאה). 742.
עיט. 660.
על הנסים (אם שכח). 39.
עליה (הרמה). 365_{51}.
עמוד השחר. 1.
עמיר. 508.
עמר (לפנות את העמרים). 165, 169.
ענייה. 11.
עסה=עשה. 696_{10}.
עצר (עקר). 139 ואילך.
עצי כהנים והעם. 848 ואילך.
עקה, עוקה. 674.
עקוב. 180.
עקל, עקלקלות. 517.
עקל (בית הבד). 517, 674.
ערוד (=ערווד, חברבר). 46 ואילך.
עריסיות. 810_{34}.
ערלה (אם העץ אסור). 642.
ערם, להערים. 765.
ערער (רערע). 460.
עת ועונה. 2.
לעתיד לבוא. 660_{56}.

פ

פראוי. 351.
פחר, להפחיר את השוק. 772.
פטיליא, פוטליאה. 721.
פיל (ענק). 107.
פים, פיים (להוכיח). 187_{38}.
פלג (הפלין). 72.
פלוני (=ר' אליעזר). 800.
פליטות (מן הגורן). 672.
פלסנר. 416.
פנים (ראיית פנים, פנים חדשות). 18, 19, 49_{59}.
פסינין. 174, 175.
פצע (פסע). 641.
פקר (טבל ע"מ להפריש ממנו מעשר). 291, 300, 749.
פקיע (בקי). 158.
פקיעי עמיר. 690.
פקס. 670 ואילך.
פקרית, פוקרית. 662.
פרר (של רמונים). 334, 511.
פרדות. 49_{83}.
פרוזבול. 589_{30}.
פירושים לזרעים=ריבמ"ץ. 648_{2}.
פירוש תו"כ המיוחס להר"ש. 819_{20}.
פרושים. 54.
פרקון (פדיון מע"ש). 768_{16}, 777, 778.
פשר (במצות). 221_{45}.
פשר (חלץ). 266, 267.
פת (מכסה בשעת קידוש על היין). 73_{4}.
פת עיסה. 185.
פת קטנית. 673.
פתויי ראש. 107.
פתיח (תלמים של). 136, 608.
פתיראש. 108.

צ

צבע (טבל). 563.
צדקה (ר' אליהו ברך על). 112.
צדקה (למה אין מברכין על). 112.
צו לצו. 728_{78}.
ציור אינו מפחד בעלי חיים. 417.
צינוק, סינוק. 672_{25}.
צינית (רפואתה). 715.
ציפה. 662.
צלין (=תאנים). 339.
בצפורי (במשקל צפורי). 185 ואילך.
צריך=יכול. 785_{35}.
צרך. 554, 853_{96}.

ק

קבא (מקוה מים). 535.
קבה (לתת קב). 187.
קדוש בר"ח. 37.
קדושא רבה. 351_{57}.
קדושת היום. 36 ואילך.
קבעייא. 535_{47}.
קוס (=קוץ). 515.
קוף (אדם מכוער). 107.
קטב=קטף. 556.
קטם. 494_{82}.
קטניות (פסולת של תבואה). 673.
קטרון. 265.
קיאות. 464.

קיים על יד. 293, 294, 307.
קילור. 204.
קיפוף (קוף קטן). 107.
קיצינין (קייצנים). 505.
קל וחומר=מה מצינו. 364.
קליעה (של שום). 230, 672.
קליקינין. 502, 503.
קלפסין, קולפסין, קלופסין. 333, 339.
קנס (נתקנסו שנים). 581.
קנקולין. 502.
קסרי (יבש). 240.
קפא (תולעת). 407.
קפה (עבה). 187.
קצב (עת ועונה וקצב). 2.
קצוצין. 503.
קצוצין (סריסים). 505.
קצין (שבולין). 673_{29}.
קרב. 215_{19}.
קרץ. 797, 803.
קרר. 46.
קתבי (קתכי). 569 ואילך.

ר

ראוי (הגון). 158.
ראש תור. 610_{11}.
ראשון, ראשית=גדול, גדולה. 351_{57}.
רבי (נזכר במחלוקת עם אביו לפני אביו). 250_{18}.
רהן. 712, 714.
רואה (תולעת). 493.
רוגליות. 20_{11}.
„רי" משתבש ל„ה". 106_{19}.
ריף. 638, 639.
רכב (של תמרה). 601, 721.
רכן. 506, 507, 527_{4}, 528.
רמונים מתוקים. 366.
רמוסה=רמוצה. 598.
רערע. 460.
רפיון (תליו ברפיון). 638.
רפיחין. 578.
רפסות. 638_{8}.
רקבונית. 466.
רשש. 677.

ש

ש=אם. 835.
שאין=אין. 606, 652.
שהחיינו (ברכתה). 115.
שוכתא. 715_{18}.
שועין. ראה: חבית של שועין.
שופין (פולין). 615.
שוק. ראה: פחד.
שכור (דינו). 320 ואילך.
של=שלא. 502_{20}.
שלא עשני בהמה. 120.
שלה=שרה. 730, 731.
שלולית. 133.
שלחן (סילוק, עקירה וכו', אף ביונית). 93_{59}.
שליח חרש. 318.
שלק. 446_{20}, 693_{1}.
שלק (הרמת השלקוק). 671.
שלש (=שרש). 503, 645.
שמן טוב. 205.
שמן ערב. 205, 455, 562.
שמש (=מְשַׁמֵּשׁ). 300_{22}.
שם הויה (כתיבתו). 48 ואילך.
שקי (שוקי). 500.
שקמה (אינו אילן סרק). 524_{62}, 640_{16}.

שׂ (שמאלית).

שׂרה גוים בא"י (לפי הירושלמי). 313 ואילך.
שׂהר (שחר, סהר) שבלים. 271.
שׂפיתא. 254 ואילך.

ת

תאו. 600.
תאנה שטיא. 491_{59}.
תאנים שחורות וכו'. 310.
תגרי סימטא. 854.
תורמסר. 26, 716.
תושב. 513.
תחובין (תובין). 491.
בתחילה, כתחילה. 218, מבוא כ"א$_{40}$.
תחנונים (תנחומים). 47.
תלמוד=תוספתא. 637_{1}.
תמר. 194.
תנאי ב"ד. 287.
תנחומים (תחנונים). 47.
תרומה (שיעוריה). 322_{13}.
תרומה (מתחללת אפילו באיסור). 472_{41}.
תרומה (אשם על אכילתה). 397_{12}.
תרומה (שם המסכת). 375_{87}.
תרומה גדולה (שמה). 351_{57}.
תרומה טמאה לבהמה. 352_{61}.
תרומת הארץ. 362.
תרף. 491.
תשעה באב (זמן עצי כהנים והעם). 848 ואילך.

ἀκτάριος. 265[4].
ἀλίτης. 65.
ἀνδρογίγας. 106.
ἀπομαγδαλία. 93[62].
ἄσημον. 715.
βαλνιαρία, βανιάρια. 658.
γάρος. 459.
γύρις. 240[20].
δίκρανον. 327[25], 639.
δρυπεπεῖς, δρυπετεῖς. 65.
ἐκβόλυμα. 449.
ἐμπίλιον. 771[28].
θερμοσάριος. 26, 716.
καλύκιον. 502.
κάμπη, κάμπαι. 408, 409[62], 493.
καταβολή. 474.
κιβώτιον. 709.
κολλύριον. 204.
κολυμβάς. 333.
κύαθος. 225[9].
κύπρος. 173[64].
κῶμυς. 523[60].
λαμία. 652.
λαμπήνη. 416[21].
μάλαγμα. 205, 633.
τὰ νόμιμα ἐπιτελεῖν. 316.
νουμμίον. 229.
ξάνιον, ξάνιν. 663.
ξηρά. 240[21].
ξηροπυρίτας. 240[22].
οἰνάνθιον, οἰνανθίς. 203, 455[126].
οἰνόγαρον. 459.
οἰνομέλι. 454.
οἴνου κεράμια. 255[36].
ὀλεάριος. 26.
ὀλοσχέρεια. 753.
ὀξύγαρον. 396, 459.
οὖα μαλακά. 667[9].
πάτελλα, πατέλλιον. 721.
πέμμα. 732.
πέκος, πέσκος. 671[18].
ποκάριον. 662.
ποκίζειν. 671.
Προμηθεύς. 99[84].
πωλητήριον. 228.
ρίψ, ρίπος. 638.
σμῆμα. 72.
σπλήνιον. 663.
στέμμα. 664.
σύμβολον, συμβόλαιον. 779.
ταώς. 599[17].
τράγημα. 57.
τραπέζαν ἀπαίρειν, ἐκφέρειν, βαστάζειν. 93[59].
τρίμμα. 732.
φασιανός. 599[18].
χ. 346.
ψέγος. 19[3].
ὠρεῖον. 691.

annona. 794.
balineum. 716[24].
cucurbita calviorem. 671.
factus. 238[16].
foliatum. 205.
furfures. 466[22].
horreum. 691.
labruscae. 413.
larvae. 493.
muries. 203.
nymph. 493.
quincunx. 624[18].
scalpta. 361[30].
tesserae. 716.
urucae. 408.
uvae malatae. 667[9].
vectigal. 756.

IV

מפתח הצמחים

אגה (האגא). 551, 634.
אגוטרי. 577.
אגסים. ראה: עוגסין.
ארל. 555, 556.
אהל. 550.
אוג. 551, 557.
אחרדין (אזרדין). ראה: זרדין.
אורבנין. 633.
אורן. 551.
אזניות (אוזניות). 577.
איזמא. 601.
איטן (היטן, חיטן). 633.
איסטיס. ראה: סטיס.
אירוס. 631.
אלסרין. 667.
אסטרובלין. 668.

אספרגוס (של כרוב). 235.
אפסטקין. 668, 710.
אפרסק (פרסק). 619.

בולבוס (בולפוס). 548, 630.
בורית. 550.
בלבס. ראה: בולבוס.
בנות שוח. 132.
בצל של רכפה. 708.
בצלים. ראה מפתח העניינים ערך קיצינין, קצוצין.
בצלצול. 597.
בצר. 551.
בקיא. 711.
ברית. 415.
ברכוייר. 630.

גופנין. 596.
גנידין. 548.
גרניר. 504.
גריסין הקלקין. 708.

דימין. 192.
דין. 551.

הנא, הנה. ראה: אנה.
הירענה. 550.
הריע. ראה: חריע.
הרני. 630.

זרדין (אזרדין, אחרדין, עחרדין). 634, 724.

חנה. ראה: אנה.
חובשין (חבושין). 413.
חחררין (עחררין). 580, 598.
חלביצין. 550, 630.
חלבנין. 549_{11}, 550.
חלמית. 630, 634.
חלששות. 549, 630.
חמיתה. 630.
חצב (חצוב). 635 ואילך.
חרחבינא. 548.
חריע. 611.
חריע (בנות). 724 ואילך.
חריע (חלות). 725.
חשיפה. ראה: שיפה.

טופח. 389.
טרדין (תרדין). 341, 459, 601.
טרכסמין. 341.

ירבח. 601.
ירענה. ראה: הירענה.

כוסבר. 503, 596, 698.
כליסין. 359, 406.
כפניות. 525, 726, 819.
כפת המרחץ. 208.
כרישין. 341.
כרכום. 630, 726.
כרשנין (כרשינין). 204, 467, 731.
כשות. 601, 636.

לוף. 444, 497, 527, 724.

מוריקא. 611.
מיישא. 667.
מילי מילה. 669.
מילין. 548, 576.
מלפפון. 596, 630, 669.

נמילה. ראה: מילי מילה.

סאה (סיאה). 558, 630.
סורה. 361_{33}.
סטים. 280, 551, 711.
סנריות, סנרריות. 577_{16}.
סנריות. 577.

ערל. ראה: ארל.
ערשים מצריים. 708.
עובשין. 413_{95}, 619.
עונסין (אנסים) 579, 598.
עחרדין. ראה זרדין.
עחררין. 192.
עידית. ראה: עירית.
עירית. 528.
עלויים. 496.

פנלגולה. 597.
פואה. 643.
פרח לבן. 551.
פרחבלין. 551.
פרישין. 579.
פרמועה. 597.
פרסאות. 527.
פרסק. ראה: אפרסק.

צלף. 636.

אלקונאר. 597.
קור. 525, 725, 726.
קוראמי. 791.
קורטמא. 611_{16}.
קורנית. 558, 630.
קטף. 556, 557.

קיסוס. 631.
קירנס (קנרס). 507, 630, 634.
קלקס. 709.
קנטין. 709.
קפלוטות. 342, 343, 444, 542, 728.
קרדו. 548.
קרומלין (קרומנין). 542, 543.
קרינון. 631.
קרמית. 791.
קרסטמילין. 579, 598.
קרקס. 709.

רגילה. 577.
רוטבות. 132.
רימין. ראה: דימין.
רכפה. 630.

שבצבוץ (שבטבוט). 633.
שבת. 503, 504, 596.
שוח. 132.
שומנית. 597.
שום בעל בכי. 707.
שושנת המלך. 631.
שחליים. 504, 694.
שיזפין (שוזיפין). 132.
שיפה (חשיפה). 633.
שיתין. 192, 545.
שלשושית. 549.
שמכא. 549.
שמשמין. 477.

תאני פרעה. 361[26].
תורמוס. 58, 361, 412, 413, 602, 624.
תותין. 342.
תלתן. 429, 430, 466, 730.
תמכא. 548.
תרדין. ראה: טרדין.

ἀγριοκάρδαμον. 548.
ἄγχουσα. 630.
βικία. 711.
βολβός. 548.
γιγγίδιον. 548.
δαμασκηνά. 197, 413[103].
ἴρινον. 205.
κεφαλωτόν. 342[24].
κίσσος. 631[46].
κολοκάσιον. 709.
κραμβοσπάραγον. 235.
κρίνον. 631.
κύαμος ὁ Αἰγύπτιος. 708[57].
κύναρος. 507.
λεπίδιον. 548, 555.
λιβανοτίς. 548.
μαρούλιον. 548[5].
μελίμηλα. 669.
μηλοπέπων. 596.
πιτύδια. 133.
πίτυς. 132.
στρόβιλοι. 668.
συκόμορος. 491.
φάσηλος. 197, 499[13].

Albersia Blitum. 601.
Anethum. 503, 596.
Apium graveolens. 596[5].
Aristolochia Maurorum. 571.
Arum. 444.
Asphodelus. 558.

Calamintha. 558[49].
Capparis spinosa. 636.
Chicorium endivia. 341.
Coriandrum. 503, 596[4], 698.
Crocus sativus. 726.
Crozophora tinctoria. 550.
Crustuminum. 579.
Cuscuta. 601, 636.

Equisetum. 633.
Eruca sativa. 504.
Euphorbia tinctoria. 550.

Glyceria fluitans. 791.
Grossi. 192.

alhagi camelorum. 551.
Hedera Helix. 631[42].

Isatis tinctoria. 280, 551, 711.

Lathyrus cicera. 389.
Lepidium. 548.
Lepidium latiforum. 555.
Lepidium sativum. 504.
Lupinus. 361.

Malva. 630.
Mespilus Azarolus. 192.
Mimusops Schimperi. 527.
Morus nigra. 342[25].

Nelumbium speciosum. 708[57].

Persea. 527.
Pistacia Terebinthus. 668.
Portulaca oleracea. 577.
Prosopis Stephaniana. 359.

Reseda Luteola. 630.
Rubia tinctorum. 643.

Satureia Thymbra. 558₄₆.
Sesamum indicum. 477.
Styrax officinalis. 557.

Thymus capitatus. 558₄₈.
Trigonella Foenum-graecum. 429₂₈.
Typha angustata. 633.

Unio. 708.
Urginea maritima. 635.

Vicia. 711.
Vicia ervilia. 204.

Zizyphus vulgaris. 132.*

* מפתח השמות (אנשים ומקומות) יבוא אי"ה בסוף הכרך האחרון של נוסח התוספתא עצמה.

THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

Library of Congress Catalogue Card Number: 55-8788

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
PRESS OF Maurice Jacobs INC.
224 N. 15TH ST., PHILADELPHIA 2, PENNA.

TOSEFTA KI-FSHUṬAH

A COMPREHENSIVE COMMENTARY ON THE TOSEFTA

ORDER ZERA'IM, PART II

by

SAUL LIEBERMAN

Published by

THE LOUIS RABINOWITZ RESEARCH INSTITUTE IN RABBINICS

AT THE

JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

NEW YORK, 5715 — 1955